

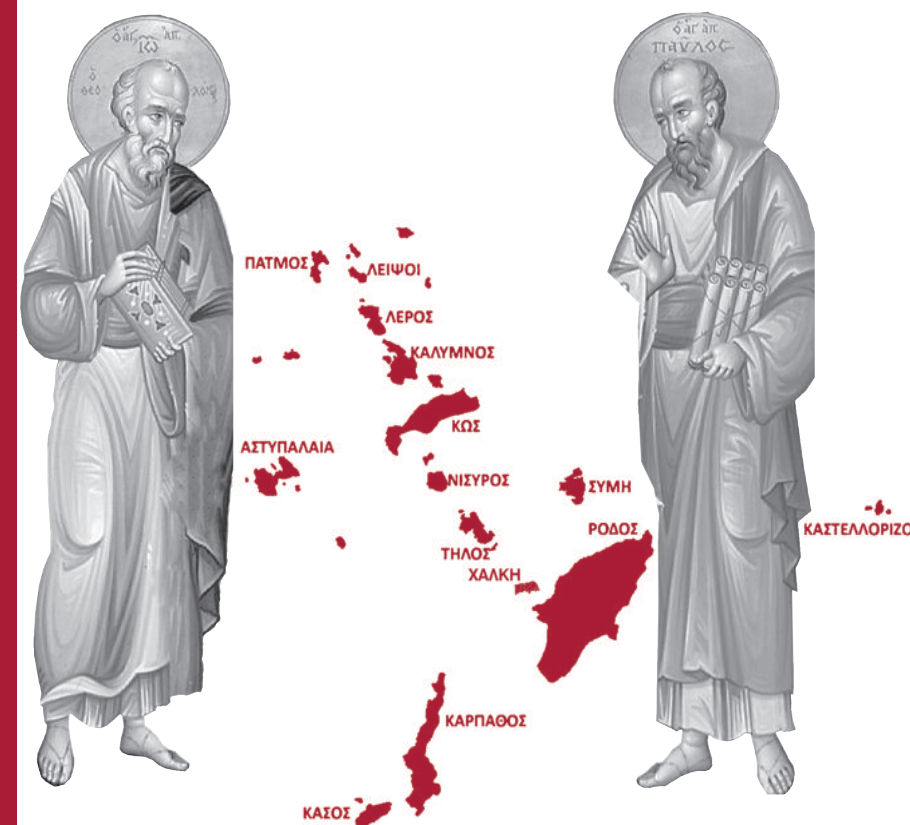
ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΣ

ΤΕΥΧΟΣ ΚΓ', ΙΟΥΛΙΟΣ-ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2019

ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΣ

ΕΠΙΣΗΜΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ ΤΩΝ ΕΝ ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΩ
ΕΠΑΡΧΙΩΝ ΤΟΥ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΥ ΘΡΟΝΟΥ

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Α',
ΕΤΟΣ ΙΑ',
ΤΕΥΧΟΣ ΚΓ',
ΙΟΥΛΙΟΣ-
ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ
2019

ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΣ

ΕΠΙΣΗΜΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ ΤΩΝ ΕΝ ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΩ
ΕΠΑΡΧΙΩΝ ΤΟΥ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΥ ΘΡΟΝΟΥ

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Α΄, ΕΤΟΣ ΙΑ΄, ΤΕΥΧΟΣ ΚΓ΄,
ΙΟΥΛΙΟΣ-ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2019

ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΣ

ΕΠΙΣΗΜΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ ΤΩΝ ΕΝ ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΩ
ΕΠΑΡΧΙΩΝ ΤΟΥ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΥ ΘΡΟΝΟΥ

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Α΄, ΕΤΟΣ ΙΑ΄, ΤΕΥΧΟΣ ΚΓ΄,
ΙΟΥΛΙΟΣ-ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2019
ISSN: 1792-0507

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ

Διευθυντής Συντάξεως
Μητροπολίτης Ρόδου Κύριλλος

Μέλη:

1. Ἀθανάσιος Μουστάκης
Ἱερά Μητρόπολις Κώου καί Νισύρου
2. Πρωτοπρεσβύτερος Ἀμφιλόχιος Σακαλλέρος
Ἱερά Μητρόπολις Λέρου, Καλύμνου καί Ἀστυπалаίας
3. Ἀρχιμανδρίτης Καλλίνικος Μαυρολέων
Ἱερά Μητρόπολις Καρπάθου καί Κάσου
4. Γεώργιος Πετρόπουλος
Ἱερά Μητρόπολις Σύμης
5. Ἀρχιμανδρίτης Πολύκαρπος Γρύλλης
Πατριαρχική Ἐξαρχία Πάτμου

ΤΑΧΥΔΡΟΜΙΚΗ ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ

«ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΣ»

Ἱερά Μητρόπολις Ρόδου - Πλατεῖα Ἐλευθερίας - Τ.Κ. 85 100 Ρόδος
Τηλ. 22410-44555, Fax 22410-73480
e-mail: imrodou@gmail.com

Ἐκδοτική Παραγωγή

ΕΠΤΑΛΟΦΟΣ Α.Β.Ε.Ε.

Ἀρδητιοῦ 12-16, 116 36 Ἀθήνα
Τηλ.: 210.921.7513, 210.921.4820 • Fax: 210.923.7033
www.eptalofos.gr • e-mail: info@eptalofos.gr

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΜΕΡΟΣ Α΄

Πατριαρχικά Μηνύματα

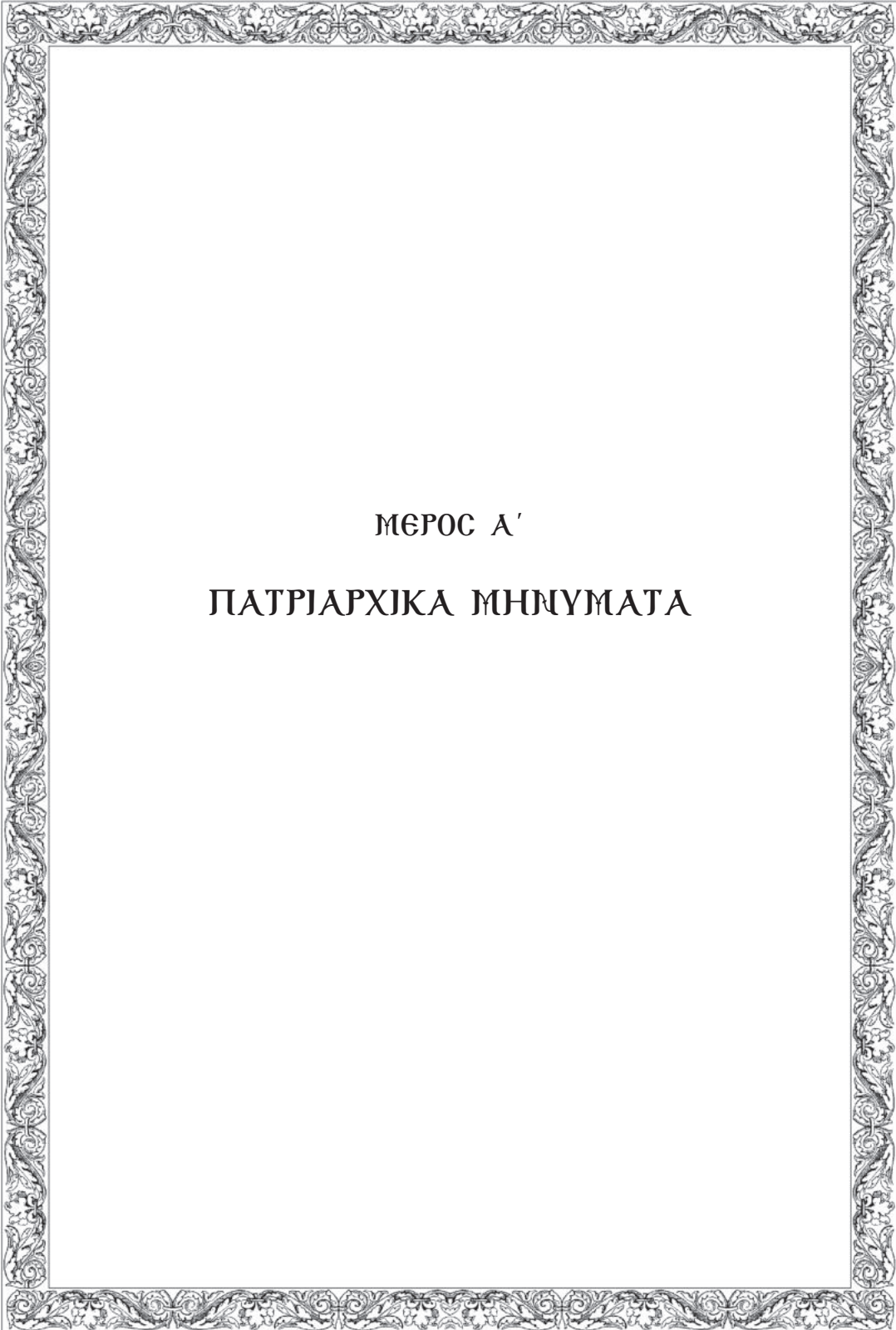
Μήνυμα τῆς Α.Θ.Π. τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ.κ. Βαρθολομαίου ἐπὶ τῇ ἑορτῇ τῆς Ἰνδίκτου καὶ τῇ ἡμέρᾳ προσευχῆς ὑπὲρ τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος.....	9
Πατριαρχικὴ Ἀπόδειξις ἐπὶ τοῖς Χριστουγέννοις	13

ΜΕΡΟΣ Β΄

Μελέτες

Ἡ Αὐτοκέφαλη Ἐκκλησία τῆς Οὐκρανίας Ἐπίσκοπος Ἀβύδου Κύριλλος (Κατερέλος).....	19
Τὸ ζήτημα τῶν Νέων Χωρῶν μέσα ἀπὸ τὴν ἀντιπαράθεση ποῦ προέκυψε μεταξύ τῶν προκαθημένων Φαναρίου καὶ Ἀθηνῶν κατὰ τὸ ἔτος 2004 καὶ ἡ ἀποτύπωση τῆς ἀντιπα- ράθεσης σύμφωνα μὲ τὰ ἐπίσημα Συνοδικὰ ἐγγράφα Ἀρχιμ. Θεωνᾶς Καμπέρης.....	63
Περιβαλλοντικὴ ἐκπαίδευση καὶ ἡ ἀειφορικὴ διάσταση στὸν καθαγιασμό τῶν Τιμίων Δώρων στό Μυστήριο τῆς Θείας Εὐχαριστίας κατὰ τὸν βυζαντινὸ λειτουργικὸ τύπο τοῦ Ἀγί- ου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου στὴν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία Ἀρχιμ. Τιμόθεος Ἀποστολάκης	203
Ἀγία καὶ Μεγάλη Σύνοδος: Ἡ μετάδοση τοῦ Εὐαγγελίου στὸν σύγχρονο κόσμο. Ἐπικοινωνιακὴ πραγμάτευση Νικόλαος Γ. Τσιρέβελος	285
Τὰ μοναστήρια τοῦ ὄρους Λάτμος τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ ἡ Μονὴ τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου τῆς Πάτμου. Ἀρχαιολογικὴ καὶ ἱστορικὴ ἐπισκόπηση Ἰωάννης Ἡλ. Βολανάκης	311

Ἡ χρήση τῶν Γραφῶν ὡς πηγῶν παραδειγμάτων καί ὡς αὐτού- σιων παραθεμάτων στὸν IB' Λόγο τοῦ Γρηγορίου Θεολόγου Γεώργιος Μ. Πιτσινέλης.....	417
Ἀκολουθία τῆς Ἀγίας καὶ πανευφήμου Παρθενομάρτυρος Κλαυδίας τῆς ἐν Ἄγκυρα τῆς Γαλατίας ἀθλησάσης Σεβ. Μητροπολίτης Ρόδου κ. Κύριλλος.....	429

A highly detailed, symmetrical decorative border surrounds the entire page. It features intricate scrollwork, floral motifs, and repeating patterns along all four edges, creating a classic, elegant frame.

ΜΕΡΟΣ Α΄

ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΑ ΜΗΝΥΜΑΤΑ

ΜΗΝΥΜΑ ΤΗΣ Α.Θ.Π.
ΤΟΥ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ
κ.κ. ΒΑΡΘΟΛΟΜΑΙΟΥ
ΕΠΙ ΤΗΣ ΕΟΡΤΗΣ ΤΗΣ ΙΝΔΙΚΤΟΥ
ΚΑΙ ΤΗΣ ΗΜΕΡΑΣ ΠΡΟΣΕΥΧΗΣ
ΥΠΕΡ ΤΟΥ ΦΥΣΙΚΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ

† ΒΑΡΘΟΛΟΜΑΙΟΣ
ΕΛΕΩΙ ΘΕΟΥ
ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ,
ΝΕΑΣ ΡΩΜΗΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΣ ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΣ
ΠΑΝΤΙ ΤΩΙ ΠΛΗΡΩΜΑΤΙ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ, ΧΑΡΙΝ, ΕΙΡΗΝΗΝ ΚΑΙ
ΕΛΕΟΣ ΠΑΡΑ ΤΟΥ ΔΗΜΙΟΥΡΓΟΥ ΠΑΣΗΣ ΤΗΣ ΚΤΙΣΕΩΣ
ΚΥΡΙΟΥ ΚΑΙ ΘΕΟΥ ΚΑΙ ΣΩΤΗΡΟΣ ΗΜΩΝ ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ

Προσφιλείς αδελφοί Ιεράρχαι καί τέκνα ἐν Κυρίῳ ἀγαπητά,

Εὐδοκία καί χάριτι τοῦ πανδῶρου Θεοῦ συμπληροῦνται σήμερον 30 ἔτη ἀπό τῆς καθιερώσεως ὑπό τῆς Ἀγίας τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας τῆς ἐορτῆς τῆς Ἰνδίκτου καί πρώτης ἡμέρας τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἔτους ὡς «*Ἡμέρας προστασίας τοῦ περιβάλλοντος*». Ἡ εὐλογημένη αὕτη πρωτοβουλία ἔσχε δαψιλῇ καρποφορίαν. Δέν ἀπηυθύνθημεν μόνον πρὸς τοὺς ὀρθοδόξους πιστοὺς, οὔτε μόνον πρὸς τοὺς χριστιανούς ἢ τοὺς ἐκπροσώπους ἄλλων θρησκειῶν, ἀλλὰ καί πρὸς πολιτικές προσωπικότητες, πρὸς περιβαλλοντολόγους καί ἄλλους ἐπιστήμονας, πρὸς τοὺς διανοομένους καί κάθε ἄνθρωπον καλῆς θελήσεως, ἐπιζητοῦντες τὴν συμβολὴν των.

Αἱ περιβαλλοντικαὶ δράσεις τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἐλειτούργησαν ὡς ἔναυσμα διὰ τὴν θεολογίαν, νά προβάλλῃ μέ ἔμφασιν τὴν ἀλήθειαν τῆς χριστιανικῆς ἀνθρωπολογίας καί κοσμολογίας, τὴν εὐχαριστιακὴν θεώρησιν καί χρῆσιν τῆς δημιουργίας καί τό πνεῦμα τοῦ ὀρθοδόξου ἀσκητισμοῦ ὡς βάσιν διὰ τὴν κατανό-

ησιν τῶν αἰτίων καί ἀντιμετώπισιν τοῦ οἰκολογικοῦ προβλήματος. Ἡ σχετική μέ τήν θεολογικήν οἰκολογίαν ἡ οἰκολογικήν θεολογίαν βιβλιογραφία εἶναι ἐκτενεστάτη καί συγκροτεῖ ἐν τῷ συνόλῳ της ἀξιόλογον ὀρθόδοξον μαρτυρίαν ἔναντι μιᾶς ἐκ τῶν μεγαλυτέρων προκλήσεων διά τήν σύγχρονον ἀνθρωπότητα καί τήν ζωήν ἐπὶ τῆς γῆς. Ἡ ἐνασχόλησις μέ τό οἰκολογικόν πρόβλημα καί τās κοσμολογικάς διαστάσεις καί ἐπιπτώσεις τῆς ἁμαρτίας, αὐτῆς τῆς ἀλλοτριωτικῆς ἐσωτερικῆς «ἀνατροπῆς ἀξιών» εἰς τόν ἄνθρωπον, ἔφερεν εἰς τό προσκηνίον τήν συνάφειαν περιβαλλοντικῶν καί κοινωνικῶν προβλημάτων καί τήν ἀνάγκην κοινῆς προσεγγίσεως των. Στράτευσις διά τήν προστασίαν τῆς ἀκεραιότητος τῆς δημιουργίας καί διά τήν κοινωνικήν δικαιοσύνην εἶναι δράσεις ἀλληλένδετοι καί ἀδιαίρετοι.

Τό ἐνδιαφέρον τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου διά τήν προστασίαν τῆς κτίσεως δέν ἐγεννήθη ὡς ἀντίδρασις εἰς τήν σύγχρονον οἰκολογικήν κρίσιν, δέν εἶναι δημιούργημα της. Αὐτή ἦτο ἀπλῶς ἡ ἀφορμή καί ἡ εὐκαιρία διά νά ἐκφράσῃ, νά ἀναπτύξῃ, νά διακηρύξῃ καί νά προβάλλῃ ἡ Ἐκκλησία τās οἰκοφιλικάς ἀρχάς της. Θεμέλιον τῆς ἀδιαπτώτου μερίμνης τῆς Ἐκκλησίας διά τό φυσικόν περιβάλλον εἶναι αὕτη αὕτη ἡ ἐκκλησιολογική ταυτότης καί ἡ θεολογία της. Ὁ σεβασμός καί ἡ προστασία τῆς κτίσεως εἶναι διάστασις τῆς πίστεώς μας, περιεχόμενον τῆς ζωῆς μας ἐν Ἐκκλησίᾳ καί ὡς Ἐκκλησίας. Ἡ ἰδία ἡ ζωή τῆς Ἐκκλησίας εἶναι «βιωμένη οἰκολογία», ἔμπρακτος σεβασμός καί μέριμνα διά τήν δημιουργίαν καί πηγὴ τῶν οἰκολογικῶν δραστηριοτήτων της. Κατ' οὐσίαν, τό ἐνδιαφέρον τῆς Ἐκκλησίας διά τήν προστασίαν τῆς κτίσεως εἶναι προέκτασις τῆς Θείας Εὐχαριστίας εἰς ὅλας τās διαστάσεις τῆς σχέσεώς της μέ τόν κόσμον. Ἡ λειτουργική ζωή τῆς Ἐκκλησίας, τό ἀσκητικόν ἦθος, ἡ ποιμαντική διακονία, ἡ σταυροαναστάσιμος βιοτή τῶν πιστῶν, ὁ ἄσβεστος πόθος τῆς αἰωνιότητος, συγκροτοῦν μίαν κοινωνίαν προσώπων διά τήν ὁποίαν ἡ φυσική πραγματικότης δέν εἶναι ἀντικείμενον, χρηστικόν ὑλικόν διά τήν κάλυψιν τῶν ἀναγκῶν τοῦ ἀτόμου καί τῆς ἀνθρωπότητος, ἀλλὰ ἐνέργημα, πεπραγμένον, δημιούργημα τοῦ προσωπικοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος μᾶς καλεῖ νά τό σεβασθῶμεν καί νά τό προστατεύσωμεν, καθιστάμενοι «συνεργοί» αὐτοῦ, «οἰκονόμοι», «φύλακες», καί «ἱερεῖς» τῆς δημιουργίας, νά καλλιεργήσωμεν εὐχαριστιακὴν σχέσιν μέ τήν κτίσιν.

Ἡ μέριμνα διά τό φυσικόν περιβάλλον δέν εἶναι μία πρόσθετος δραστηριότης εἰς τήν ἐκκλησιαστικήν ζωήν, ἀλλά οὐσιαστική ἔκφρασις αὐτῆς. Δέν ἔχει κοσμικόν, ἀλλά ἀμιγῆ ἐκκλησιαστικόν χαρακτήρα, εἶναι «λειτουργική διακονία». Ὅλαι αἱ πρωτοβουλίαί καί αἱ δράσεις τῆς Ἐκκλησίας εἶναι «ἐφηρμοσμένη ἐκκλησιολογία». Ἐν τῷ πνεύματι τούτῳ, ἡ θεολογική οἰκολογία δέν ἀναφέρεται μόνον εἰς τήν ἀνάπτυξιν οἰκολογικῆς εὐαισθησίας καί εἰς τήν ἀντιμετώπισιν τῶν περιβαλλοντικῶν προβλημάτων ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀρχῶν τῆς χριστιανικῆς ἀνθρωπολογίας καί κοσμολογίας, ἀλλά ἐπεκτείνεται εἰς τήν ἐν Χριστῷ ἀνακαίνισιν συμπάσης τῆς κτίσεως, ὅπως αὕτη πραγματώνεται καί βιοῦται ἐν τῇ Θεῇ Εὐχαριστίᾳ, ὡς εἰκόνι καί προγεύσει τῆς ἐσχατολογικῆς πληρώσεως τῆς Θεῆς Οἰκονομίας ἐν τῇ δοξολογικῇ πληρότητι καί φωτοχυσίᾳ τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ.

Τιμιώτατοι ἀδελφοί καί προσφιλέστατα τέκνα ἐν Κυρίῳ,

Τό οἰκολογικόν πρόβλημα ἀποκαλύπτει ὅτι ὁ κόσμος μας ἀποτελεῖ ἐνότητα, ὅτι τὰ προβλήματά μας εἶναι παγκόσμια καί κοινά. Διά τήν ἀντιμετώπισιν τῶν κινδύνων ἀπαιτεῖται πολύπλευρος κινητοποίησις, σύγκλισις, συμπόρευσις, σύμπραξις. Εἶναι ἀδιανόητον, ἡ ἀνθρωπότης νά γνωρίζῃ τήν σοβαρότητα τοῦ προβλήματος καί νά συνεχίξῃ νά συμπεριφέρεται ὡς νά μή ἐγνώριζεν. Ἐνῷ κατά τὰς τελευταίας δεκαετίας, τό κυρίαρχον πρότυπον οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως ἐν τῷ πλαισίῳ τῆς παγκοσμιοποιήσεως, μέ πρόσημον τόν φετιχισμόν τῶν οἰκονομικῶν δεικτῶν καί τήν μεγιστοποίησιν τοῦ κέρδους, ὥξυνε τὰ οἰκολογικά καί κοινωνικά προβλήματα, ἐξακολουθεῖ νά κυριαρχῇ εὐρέως ἡ ἀποψις ὅτι «δέν ὑπάρχει ἄλλη ἐναλλακτική ἐπιλογή» καί ὅτι ἡ μή συμμόρφωσις πρός τήν ἄτεγκτον νομοτέλειαν τῆς οἰκονομίας θά ὀδηγήσῃ εἰς ἀνεξελέγκτους κοινωνικάς καί οἰκονομικάς καταστάσεις. Τοιοῦτοτρόπως, ἀγνοοῦνται καί δυσφημίζονται αἱ ἐναλλακτικαί μορφαί ἀναπτύξεως καί ἡ ἰσχὺς τῆς κοινωνικῆς ἀλληλεγγύης καί τῆς δικαιοσύνης.

Ἡμεῖς ὀφείλομεν νά δραστηριοποιηθῶμεν ἔτι περαιτέρω διά τήν ἐφαρμογήν ἐν τῇ πράξει τῶν οἰκολογικῶν καί κοινωνικῶν συνεπειῶν τῆς πίστεώς μας. Εἶναι ἐξόχως σημαντικόν ὅτι αἱ καθ' ἡμᾶς ἀρχιεπισκοπαί καί μητροπόλεις, πολλάί ἐνορίαί καί ἱεραὶ Μοναί, ἔχουν ἀναπτύξει οἰκολογικάς πρωτοβουλίας καί πρακτικάς διά τήν προστασίαν τοῦ περιβάλλοντος, καί ποικίλα προγράμματα περιβαλλοντικῆς ἀγωγῆς. Πρέπει νά δοθῇ ἰδιαίτερα ἔμφασις εἰς τήν ἐν Χριστῷ

διαπαιδαγώγησιν τῶν νέων, ὥστε αὕτη νά λειτουργῇ ὡς χώρος καλλιέργειας καί ἀναπτύξεως οἰκολογικοῦ ἡθους καί ἀλληλεγγύης. Ἡ παιδική καί ἡ ἐφηβική ἡλικία ἀποτελοῦν ἰδιαιτέρως εὐνοϊκὰς περιόδους τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου δι’ οἰκολογικήν καί κοινωνικήν εὐαισθητοποίησιν. Τό Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον, ἐν ἐπιγνώσει τῆς σπουδαιότητος τῆς περιβαλλοντικῆς ἐκπαιδεύσεως, συνεχίζον τήν σειράν τῶν σχετικῶν σεμιναρίων, ἀφιέρωσε τήν ἐν τῇ Ἑδρᾷ αὐτοῦ ὀργανωθεῖσαν Γ’ διεθνῇ **«Διάσκεψιν τῆς Χάλκης διά τήν Θεολογίαν καί τήν Οἰκολογίαν»** (31 Μαΐου - 4 Ἰουνίου 2019), εἰς τό θέμα τῆς ἐντάξεως εἰς τά προγράμματα τῶν Θεολογικῶν Σχολῶν μαθημάτων καί προγραμμάτων σχετικῶν μέ τήν οἰκολογίαν καί τήν οἰκολογικήν παιδείαν. Ἡ λύσις τῶν μεγάλων προβλημάτων τῆς ἀνθρωπότητος εἶναι ἀνέφικτος χωρίς πνευματικόν προσανατολισμόν.

Περαίνοντες τόν λόγον, εὐχόμεθα πᾶσιν ὑμῖν αἴσιον καί εὐλογημένον ἐκκλησιαστικόν ἔτος, πλούσιον ἐν ἔργοις θεαρέστοις, καλοῦντες δέ τά ἀνά τήν οἰκουμένην φωτόμορφα τέκνα τῆς Μητρός Ἐκκλησίας νά προσεύχωνται διά τήν ἀκεραιότητα τῆς δημιουργίας, νά ζοῦν οἰκοφιλικῶς καί φιλαδέλφως εἰς ὅλας τάς διαστάσεις τῆς ζωῆς των, νά ἀγωνίζωνται διά τήν προστασίαν τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος καί διά τήν προαγωγήν τῆς εἰρήνης καί τῆς δικαιοσύνης, καί διατρανοῦντες ἅπαξ ἔτι τήν ἀλήθειαν ὅτι δέν ὑπάρχει ἀληθής πρόοδος, ὅταν θίγεται ἡ «καλή λίαν» δημιουργία καί ὁ κατ’ εἰκόνα καί καθ’ ὁμοίωσιν Θεοῦ πλασθεὶς ἄνθρωπος, ἐπικαλούμεθα ἐφ’ ὑμᾶς, μεσιτεία τῆς Ἀγιοπρώτου Παναγίας τῆς Παμμακαρίστου, τήν ζωοπάροχον χάριν καί τό ἄπειρον ἔλεος τοῦ Δημιουργοῦ καί Προνοητοῦ πάσης τῆς κτίσεως.

βιθ’ Σεπτεμβρίου α’

† Ὁ Κωνσταντινουπόλεως
διάπυρος πρὸς Θεόν εὐχέτης πάντων ὑμῶν

ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΗ ΑΠΟΔΕΙΞΙΣ ΕΠΙ ΤΟΙΣ ΧΡΙΣΤΟΥΓΕΝΝΟΙΣ

† ΒΑΡΘΟΛΟΜΑΙΟΣ

ΕΛΕΩΙ ΘΕΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ,
ΝΕΑΣ ΡΩΜΗΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΣ ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΣ
ΠΑΝΤΙ ΤΩΙ ΠΛΗΡΩΜΑΤΙ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ,
ΧΑΡΙΝ, ΕΛΕΟΣ ΚΑΙ ΕΙΡΗΝΗΝ
ΠΑΡΑ ΤΟΥ ΕΝ ΒΗΘΛΕΕΜ ΓΕΝΝΗΘΕΝΤΟΣ ΣΩΤΗΡΟΣ ΧΡΙΣΤΟΥ

*Τερώτατοι καί Θεοφιλέστατοι ἀδελφοί,
προσφιλέστατα τέκνα ἐν Κυρίῳ,*

Φθάσαντες τήν μεγάλην ἑορτήν τῶν Χριστουγέννων, δοξολογούμεν ἐν ὕμνοις καί ᾠδαῖς πνευματικαῖς τόν δι' ἡμᾶς τούς ἀνθρώπους κενώσαντα ἑαυτόν καί τήν ἡμετέραν σάρκα ἀναλαβόντα Κύριον, ἵνα λυτρώσῃται ἡμᾶς ἐκ τῆς «δουλείας τοῦ ἁλλοτρίου» καί ἀνοίξῃ τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων Παραδείσου τās πύλας. Ἀγάλλεται ἡ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ, βιοῦσα λειτουργικῶς τό ὅλον μυστήριον τῆς Θείας Οἰκονομίας, προγευομένη τῆς δόξης τῆς ἐσχατολογικῆς Βασιλείας καί δίδουσα χριστοπρεπῶς τήν καλήν μαρτυρίαν τῆς πίστεως, τῆς ἐλπίδος καί τῆς ἀγάπης ἐν τῷ κόσμῳ.

Ὁ «οὐκ ἐκ τοῦ κόσμου» χαρακτήρ τῆς Ἐκκλησίας ὄχι μόνον δέν τήν ἀποκόπτει ἀπό τήν ἱστορικήν καί τήν κοινωνικήν πραγματικότητα, ἀλλά ἐμπνέει καί ἐνδυναμώνει τήν μαρτυρίαν αὐτῆς. Οὕτως, ἡ Ἐκκλησία, ἐν ἀναφορᾷ πάντοτε πρὸς τόν αἰώνιον προορισμόν τοῦ ἀνθρώπου, διακονεῖ τās ὑπαρξιακάς ἀνάγκας αὐτοῦ, ἐπιχέει, ὡς ὁ Καλός Σαμαρεῖτης, «ἐλαιον καί οἶνον» ἐπὶ τās πληγὰς, καθισταμένη ὁ «πλησίον» παντός «ἐμπεσόντος εἰς τούς ληστές» (πρβλ. Λουκ. ι', 25-37), ἰωμένη τās συγχρόνους «ἀσθενείας τοῦ πολιτισμοῦ», φωτίζουσα τās διανοίας καί τās καρδίας τῶν ἀνθρώπων. Ἡ πνευματικότης, ὡς παρουσία τοῦ Ἁγίου Πνεύματος εἰς τήν ζωὴν τῶν πιστῶν, σημαίνει μαρτυρεῖν ἔργῳ καί λόγῳ περὶ τῆς ἐν ἡμῖν ἐλπίδος καί δέν ἔχει σχέσιν μέ ἄγονον ἐσωστρέφειαν. Τό Ἅγιον Πνεῦμα εἶναι ζωῆς

χορηγός, πηγή αγαθότητας, νομή χαρισμάτων, ζωή καί φῶς. Ὁ χριστιανός εἶναι φλεγόμενος ἄνθρωπος, φιλόθεος, φιλόανθρωπος καί φιλοκαλικός, δραστήριος καί δημιουργικός.

Τό Εὐαγγέλιον τῶν Χριστουγέννων ἀκούεται καί ἐφέτος εἰς ἓν πολιτισμικόν περιβάλλον, ὅπου ὑψίστη ἀξία θεωρεῖται τό «ἄτομικόν δικαίωμα». Ὁ ἐαυτοκεντρισμός καί ἡ φενάκη τῆς αὐτοπραγματώσεως μειώνουν τήν κοινωνικήν συνοχήν, ἐξασθενίζουν τό φιλόλληλον πνεῦμα καί τήν ἀλληλεγγύην καί ἐργαλειοποιοῦν τάς διανθρωπίνας σχέσεις. Ὁ ἄκρατος οἰκονομισμός καί ἡ ἐκκοσμίκευσις βαθύνουν τό ὑπαρξιακόν κενόν καί ὁδηγοῦν εἰς συρρίκνωσιν τῶν δημιουργικῶν δυνάμεων τοῦ ἀνθρώπου.

Ἡ Ἐκκλησία εἶναι ἀδύνατον νά ἀγνοήσῃ τάς ἐξελίξεις αὐτάς, τάς συνεπείας τῶν ὁποίων ὑφίστανται πρωτίστως οἱ νέοι, μέ ὄχημα τάς σαγηνευτικές μηχανάς τοῦ τεχνολογικοῦ πολιτισμοῦ καί τάς παντοειδεῖς ὑποσχέσεις «ψευδῶν παραδείσων». Ἡ Ἁγία καί Μεγάλη Σύνοδος τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας (Κρήτη, 2016) ἐκάλεσε μετ' ἐμφάσεως τούς νέους «νά συνειδητοποιήσουν ὅτι εἶναι φορεῖς τῆς μακραίωνος καί εὐλογημένης παραδόσεως τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, ταυτοχρόνως δέ καί οἱ συνεχισταί αὐτῆς», νά συμμετέχουν ἐνεργῶς εἰς τήν ζωὴν τῆς Ἐκκλησίας, «νά διαφυλάσσουν θαρραλέως καί νά καλλιεργοῦν μέ δυναμισμόν τάς αἰώνιους ἀξίας τῆς Ὁρθοδοξίας διὰ νά δίδουν τήν ζείδωρον χριστιανικήν μαρτυρίαν» (Ἐγκύκλιος, § 8 καί 9).

Ἐν τῷ πνεύματι τούτῳ, στοιχοῦντες τῇ προτροπῇ τῆς Ἁγίας καί Μεγάλης Συνόδου καί μέ ἀναφοράν εἰς τήν πρόσφατον ἐκλογὴν καί ἐγκατάστασιν τῶν νέων Ἀρχιεπισκόπων Ἀμερικῆς, Αὐστραλίας καί Θυατείρων καί Μεγάλης Βρεταννίας εἰς τάς τρεῖς μεγάλας Ἐπαρχίας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου ἐν τῇ Διασπορᾷ, ἀνακηρύσσομεν τό ἔτος 2020 «ἔτος ποιμαντικοῦ ἀνακαινισμοῦ καί ὀφειλετικῆς μερίμνης διὰ τήν νεολαίαν», καλοῦντες σύμπαντα τόν καθ' ἡμᾶς ἱερόν κλῆρον καί τόν χριστεπώνυμον λαόν εἰς συμμετοχὴν καί εἰς στήριξιν τῆς ἐνθέου ταύτης προσπάθειας.

Ἀποβλέπομεν εἰς τήν ἀνάπτυξιν μιᾶς «διαλεγόμενης Ποιμαντικῆς» μέ φαντασίαν καί ὄραμα, μέ ἀκλόνητον πίστιν εἰς τήν ἀείρυτον χάριν τοῦ Θεοῦ καί μέ ἐμπιστοσύνην εἰς τήν δύναμιν τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ προσωποκεντρικὴ αὐτὴ Ποιμαντικὴ ὀφείλει νά στρέφῃ τούς νέους ἀπὸ τό «ζητεῖν τὰ ἑαυτῶν» καί τό «ἑαυτοῖς ἀρέσκειν», εἰς

τήν «οὐ ζητοῦσαν τὰ ἑαυτῆς» ἀγάπην καί εἰς τό «ἀρέσκειν Θεῷ», ἀπό τὰ «ἀγαθὰ» εἰς τό «Ἀγαθόν», ἀπό τό «πολλῶν δεῖσθαι» εἰς τό «ἓν, οὗ ἔστι χρεία», συμβάλλουσα εἰς τήν ἀνάδειξιν τῶν χαρισμάτων ἐκάστου ἐξ αὐτῶν. Ὁ ἀληθῶς ἐλεύθερος ἑαυτός γεννᾶται διὰ τῆς προσφορᾶς τοῦ ἑαυτοῦ μας.

Βάσις διὰ τήν ἀφύπνισιν τῆς χριστιανικῆς συνειδήσεως παραμένει καί σήμερον ἡ βίωσις καί ἡ κατανόησις τοῦ νοήματος τῆς χριστιανικῆς λατρείας, τοῦ κοινοτικοῦ, εὐχαριστιακοῦ καί ἐσχατολογικοῦ χαρακτῆρος της. Οἱ νέοι πρέπει νά συνειδητοποιήσουν ὅτι ἡ Ἐκκλησία δέν εἶναι σωματεῖον χριστιανῶν ἀλλά «Σῶμα Χριστοῦ». Καλοῦμεν τόν ἀνά τήν οἰκουμένην ἱερόν κλῆρον τῆς Ἀγίας τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας εἰς μίαν «κενωτικήν» ποιμαντικήν κινητοποίησιν. Δέν θά ἀναμένωμεν νά ἔλθουν οἱ νέοι καί αἱ νέαι πρὸς ἡμᾶς, ἀλλά πορευόμεθα ἡμεῖς πρὸς αὐτούς, ὅχι ὡς κριταὶ ἀλλὰ ὡς φίλοι, μιμούμενοι τόν «ποιμένα τὸν καλόν», ὅς «τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τίθησιν ὑπὲρ τῶν προβάτων» (Ἰωάν. ι', 11). Ὁ ποιμὴν εὐρίσκεται πάντοτε ἐν ἐγρηγόρσει καί ἐπιφυλακῇ, γνωρίζει τὰς ποιμαντικὰς ἀνάγκας τῶν νέων καί τὸν κοινωνικόν των περίγυρον καί δρᾷ ἀναλόγως. Ἡ ποιμαντικὴ του παρέμβασις ἀντλεῖ ἔμπνευσιν καί κατεύθυνσιν ἀπὸ τήν παράδοσιν τῆς Ἐκκλησίας, προσφέρουσα εἰς τοὺς νέους ὅχι ἀπλῶς «βοήθειαν», ἀλλὰ τήν «ἀλήθειαν» τῆς ἐλευθερίας, «ἧ Χριστὸς ἡμᾶς ἠλευθέρωσεν» (Γαλ. ε', 1).

Μέ αὐτάς τὰς σκέψεις, προσκυνοῦντες μετ' εὐλαβείας τὸ Θεῖον Βρέφος τῆς Βηθλεέμ, εὐχόμεθα πᾶσιν ὑμῖν, ἐκ τοῦ πανεόρτου Φαναρίου, εὐλογημένον τὸ Ἅγιον Δωδεκαήμερον καί εὐκαρπον τόν ἐπὶ θύραις νέον σωτήριον ἐνιαυτόν, ἐπικαλούμενοι ἐφ' ὑμᾶς τήν ἀείζωον χάριν καί τὸ μέγα ἔλεος τοῦ συγκαταβάντος τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων Σωτῆρος Χριστοῦ, τοῦ «Θεοῦ μεθ' ἡμῶν».

Χριστούγεννα .βιθ'

† Ὁ Κωνσταντινουπόλεως
διάπυρος πρὸς Θεόν εὐχέτης πάντων ὑμῶν

A decorative border with a repeating floral and scrollwork pattern surrounds the central text.

ΜΕΡΟΣ Β΄

ΜΕΛΕΤΕΣ

† Ἐπίσκοπος Ἀβύδου
ΚΥΡΙΛΛΟΣ (Κατερέλος)

Η ΑΥΤΟΚΕΦΑΛΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΤΗΣ ΟΥΚΡΑΝΙΑΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Εἶναι πολύ γνωστό, ὅτι ἡ ἀπόφαση γιὰ τὴν ἀπόδοση Αὐτοκεφαλίας στὴν Ἐκκλησία τῆς Οὐκρανίας ἀπὸ τὴν Ἱερά Σύνοδο τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 2018, ὁδήγησε πράγματι στὴν ἐπίδοση τοῦ Τόμου Αὐτοκεφαλίας¹ στὸν Μακαριώτατο Μητροπολίτη Κιέβου κ. Ἐπιφάνιο τὴν ἡμέρα τῶν Θεοφανείων τοῦ ἐπομένου ἔτους (6 Ἰανουαρίου 2019), ὁ ὁποῖος ὅπως εἶναι ἐπίσης γνωστό, εἶχε ἐκλεγεῖ ἀπὸ ἐνωτικὴ Σύνοδο Οὐκρανῶν Ἐπισκόπων (15 Δεκ. 2018). Μέχρι τότε ὑπῆρχαν στὸ ἔδαφος τῆς Οὐκρανίας 3 Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες: Μία αὐτόνομη Ἐκκλησία ὑπαγόμενη στὸ Πατριαρχεῖο Μόσχας, μία ἄλλη Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία μέ τὸ ὄνομα «Πατριαρχεῖο Κιέβου» ὑπὸ τὸν Φιλάρετο (Ντενισένκο) καὶ μία ἄλλη Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία ὑπὸ τὸν ἀρχιεπίσκοπο Μακάριο (Μαλέτιτς), Προκαθήμενο τῆς «Οὐκρανικῆς Αὐτοκέφαλῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας». Δέν χρειάζεται νὰ ἐπιχειρηματολογήσει κανεὶς γιὰ τὸ ἐκκλησιολογικὰ ἀπαράδεκτο αὐτῆς τῆς κατάστασης, τῆς θλιβερῆς αὐτῆς κατάστασης, τῆς ὁποίας τὰ τραύματα θὰ ἔπρεπε ἤδη ἀπὸ τὸν 20ὸ αἰῶνα νὰ εἶχαν θεραπευτεῖ. Εἶναι βέβαια γεγονός, ὅτι τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ κ' αἰῶνα εἶχε

1. Πατριαρχικός καὶ Συνοδικός Τόμος χορηγήσεως Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησιαστικοῦ Καθεστώτος εἰς τὴν ἐν Οὐκρανίᾳ Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν. <https://www.ec-patr.org/docdisplay.php?lang=gr&TLA=gr>

άρκετές φορές –τουλάχιστον 3 επίσημα– κληθεῖ νά θεραπεύσει τό βαθύ αὐτό τραῦμα. Οἱ ἐκκλήσεις πρὸς τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο νά δώσει λύση στὴν ἀπαράδεκτη αὐτὴ κατάσταση ἔγιναν περισσότερο συχνές καὶ ἔντονες ἀπὸ τότε πού ἡ Οὐκρανία, μιά μεγάλη χώρα μέ πάνω ἀπὸ 40 ἑκατ. κατοίκους, τὸ 1991, μέ τὴ διάλυση τῆς Σοβιετικῆς ἑνώσεως, ἔγινε ἀνεξάρτητο κράτος². Μέ παρρησία θά ἔλεγα, ὅτι τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο μέ καθυστέρηση πολλῶν ἐτῶν καὶ πολλῶν δεκαετιῶν ἀπεφάσισε νά δείξει τὸν δρόμο τῆς ἐπίλυσης. Ὁ δρόμος δὲ αὐτός εἶναι πολὺ ἀπλός, ἐκκλησιολογικά καὶ κανονικά ὁ μόνος ἀποδεκτός: **Δηλ. στὴν Οὐκρανία νά ὑπάρχει μόνο μία Ἐκκλησία καὶ σέ κάθε τόπο νά ὑπάρχει ἓνας μόνο Ἐπίσκοπος.** Μπορεῖ νά ὑπάρξει κάποιος πού νά ἀμφισβητεῖ τὴν ὀρθότητα αὐτῆς τῆς ἀρχῆς;

Παρότι στὸ παραπάνω ἐρώτημα ἡ ἀπάντηση εἶναι αὐτονόητα ἀρνητικὴ τὸ Πατριαρχεῖο Μόσχας ἀντέδρασε ἔντονα στὴν ἀπόφαση τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου γιὰ τὴ δημιουργία μίας αὐτοκέφαλης Ἐκκλησίας στὴν Οὐκρανία, προφανῶς γιατί μιά τέτοια ἀπόφαση ἐξαφανίζει προοδευτικά τὴν ἄσκηση ἐκκλησιαστικῆς καὶ πολιτικῆς ἐπιρροῆς στὸν Οὐκρανικὸ λαό. Στὶς 15 Ὀκτωβρίου 2018 ἡ Ἱερά Σύνοδος τοῦ Πατριαρχείου Μόσχας συνεδριάζουσα παραδόξως ὄχι στὴ Μόσχα, ἀλλὰ στὸ Μίνσκ τῆς Λευκορωσίας, θεωροῦσα προφανῶς, ὅτι μέ αὐτὸ θά ἐπιβεβαιώσῃ τὴν κυριαρχία της καὶ θά καταστείλῃ ἄλλες ὑπάρχουσες στὸ ἐσωτερικὸ της ἀποσχιστικές τάσεις, ἐξέδωσε κείμενο³, μέ τὸ ὁποῖο τοποθετήθηκε ἀρνητικὰ ἀπέναντι στὶς ἐνέργειες τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου.

Ὅταν διαβάσει κανεὶς αὐτὸ τὸ κείμενο, ἔχει δέ ὑπ' ὄψιν του καὶ ἄλλα κείμενά του, ὅπως αὐτὸ γιὰ τὸ κείμενο τῆς Ραβέννας⁴ (2007), ἓνα κείμενο-καρπὸς τοῦ διαλόγου τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν μέ τὴ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία πού γράφτηκε ὄχι γιὰ νά ἀμφισβητήσει τὸ «κυριαρχικόν» καὶ «δεσποτικόν» Πρωτεῖο τοῦ Ἐπισκόπου

2. Οἱ πολλαπλές ἐκκλήσεις τῶν Οὐκρανῶν καταδεικνύονται καὶ ὁμολογοῦνται καὶ ἀπὸ ἓνα πρόσφατο κείμενο τῆς Συνοδικῆς Βιβλικῆς Θεολογικῆς Ἐπιτροπῆς τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας τῆς Ρωσίας (9.10.2019) μέ τίτλο: «Περὶ ἀκύρου τῶν χειροτονιῶν τῶν Οὐκρανῶν σχισματικῶν καὶ μὴ κανονικότητος τῆς ΟΕΟ». Ἐπισημαίνεται στὸ κείμενο: «Τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 2018 τὸ Πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως ἀνακοίνωσε ἀπρόσμενα τὴν ἐξέταση τῆς γιὰ πολλοστή φορὰ ἐφέσεως τοῦ μοναχοῦ Φιλαρέτου, τὸν ὁποῖο καὶ ἀποκατέστησε...»

3. https://mospat.ru/en/2018/10/15/news_165263.

4. https://mospat.ru/en/2013/12/26/news_96344.

Ρώμης – αυτό άλλωστε είναι αυτονόητο για έναν Όρθοδοξο, αλλά για να μάς πει, ότι στην Όρθοδοξη Έκκλησία δεν υπάρχει Πρωτείο –όπως αυτό βεβαίως νοείται στην Όρθοδοξη Έκκλησία– του θρόνου της Κωνσταντινουπόλεως, κατανοεί κανείς τη βαθύτατη θεολογική ανεπάρκεια και ανωριμότητα του Πατριαρχείου Μόσχας, εάν αποφύγει βεβαίως την εύλογη πρόκληση να αποδώσει την απόκλιση αυτή σε άλλες ευτελείς σκοπιμότητες που δεν έχουν ασφαλώς σχέση με τό όρθόδοξο ήθος και τό όρθόδοξο φρόνημα.

Αποφεύγοντας τις αξιολογικές κρίσεις, όσο και αν αυτές έχουν αντίκρουσμα στα πραγματικά δεδομένα, όφειλε εξ αρχής να τονισθεί, ότι τό Ουκρανικό ζήτημα είναι κατ' αρχήν ένα έκκλησιαστικό κατ' εξοχήν ζήτημα και αυτό σημαίνει, ότι τά κριτήρια της θεωρήσεώς του δεν μπορεί να είναι άλλα παρά οί έκκλησιολογικές και κανονικές αρχές της δικαιοταξίας της Όρθοδόξου Έκκλησίας. Αυτές τις αρχές άλλωστε προσπαθεί –υποτίθεται– να προβάλει τό κείμενο του Πατριαρχείου Μόσχας, ή κριτική του όποίου έστιάζεται κυρίως στά εξής:

α. Ή Ουκρανία συνιστά έδαφος της κανονικής δικαιοδοσίας του Πατριαρχείου Μόσχας και κατά συνέπεια τό Οίκουμενικό Πατριαρχείο δεν είχε τό δικαίωμα να προβεί σε υπερόριες ενέργειες.

β. Τό δικαίωμα και προνόμιο του θρόνου της Κωνσταντινουπόλεως να αποδέχεται «έκκλήτους προσφυγές» αρχιερέων και άλλων κληρικών έκ πασών των αυτοκεφάλων Έκκλησιών έξω από τη δική του δικαιοδοσία, ποτέ **δεν είχε «τήν πλήρη ύποστήριξη της Όρθοδόξου Έκκλησίας»**. Πρόκειται για να τό πούμε ευθέως – για μία άμφισημη και άσαφή διατύπωση σχετικά με τη δυνατότητα του Οίκουμενικού θρόνου να έπιλαμβάνεται επίδικων διαφορών που προκύπτουν έξω από τη δική του δικαιοδοσία, στή δικαιοδοσία άλλων Όρθοδόξων Έκκλησιών. Άλλά ό θρόνος της Κωνσταντινουπόλεως ή είχε αυτό τό προνόμιο ή δεν είχε και δεν έχει αυτό τό προνόμιο. Δεν μπορεί να είχε ή να έχει μερικώς –υπό όποιαδήποτε έννοια– αυτό τό προνόμιο. Άς μου έπιτραπεί να προσφύγω στή λαϊκή θυμοσοφία που περιπαίζοντας την ώμή παραβίαση του κοινοῦ νοῦ (νοός) σε ανάλογες περιπτώσεις μάς λέγει, ότι μία γυναίκα είτε είναι σε «ένδιαφέρουσα» κατάσταση, δηλ. έγκυος, είτε δεν είναι. Δεν μπορεί όμως ποτέ να είναι «όλίγον έγκυος»!

γ. Τό Οίκουμενικό Πατριαρχείο απέδωσε κανονικότητα σε σχισματικούς και άχειροτόνητους κληρικούς, οί όποιοι προφανώς

έστερουῦντο τῆς ἀποστολικῆς διαδοχῆς. Ἀνεγνώρισε ἀρχιερατικές (καί ἱερατικές χειροτονίες) σχισματικῶν πού ἦσαν ἄκυρες. Ἔτσι ἡ ἀναγνώριση αὐτή καί ἡ κοινωνία μέ σχισματικούς ἐξομοιώνεται μέ συμμετοχή στό σχίσμα, ὡς ἐάν ἡ προσδοκία τῆς κανονικῆς Ἐκκλησίας σέ ὅλη τήν ἱστορική της πορεία νά μὴν ἦταν ἡ διηνεκῆς προσπάθεια γιά ἄρση τῶν σχισμάτων, ἀλλά ἡ παραμονή σ' αὐτά καί ἡ ἐμβάθυνση στήν ἀλλοτρίωση. Τά ἀβάσιμα τοῦ ἐπιχειρήματος εἶναι προφανέστατο γιά τούς ἔχοντας στοιχειώδεις γνώσεις ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας καί κανονικοῦ δικαίου. Συγκεκριμένα παραδείγματα θά καταδείξουν, ὅτι **ἡ Ἐκκλησία ἀπέδωσε τήν κανονικότητα ὄχι μόνο σέ σχισματικούς, ἀλλά καί σέ αἰρετικούς πού μάλιστα εἶχαν χειροτονηθεῖ ἀπό καθηρημένους αἰρετικούς καί σχισματικούς κατά τή διάρκεια τῆς παραμονῆς τους εἴτε στό σχίσμα, εἴτε στήν αἵρεση.**

Θεωρῶ, ὅτι ἀπό τά τρία ἐπιχειρήματα τοῦ κειμένου τοῦ Πατριαρχείου Μόσχας, τό τελευταῖο χρήζει μιᾶς ἰδιαίτερης προσοχῆς στήν παροῦσα συγκυρία. Γιά τόν λόγο αὐτό μετά ἀπό μιά ἀναφορά καί ἀποδόμηση τῶν δύο πρώτων ἐπιχειρημάτων, θά γίνῃ ἰδιαίτερη ἀναφορά σ' αὐτό.

- Ἐξαιρετικά ἐνδιαφέρον εἶναι τό γεγονός, ὅτι **τό Πατριαρχεῖο Μόσχας δέν κάνει λόγο, γιά τό ποιός στήν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία εἶναι ἀρμόδιος νά ἀποδώσῃ τήν αὐτοκεφαλία.** Ἀσφαλῶς ἡ παράλειψη ἀναφορᾶς σ' αὐτό τό ἐνδιαφέρον καί σημαντικό θέμα δέν εἶναι τυχαία.

I. Ἡ κανονική δικαιοδοσία στό ἔδαφος τῆς Οὐκρανίας

Εἶναι σαφές, ὅτι τό Πατριαρχεῖο Μόσχας ἰσχυρίζεται, ὅτι ἡ Οὐκρανία ἀνήκει στή δική του δικαιοδοσία. Τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο ὑποστηρίζει, ὅτι ὅλη ἡ περιοχή τοῦ Κιέβου τήν ὁποία ἐκχριστιάνισε καί γιά τήν ὁποία ἐξέλεγε ἀρχικά τόν Μητροπολίτη, ὅπως ἄλλωστε ἐμφανίζεται καί ἀπό τά **Notitiae Episcopatum**⁵, ἀποτελεῖ κανονική του δικαιοδοσία πού ποτέ δέν παραχωρήθηκε στή Μόσχα. Τό Πατριαρχεῖο Μόσχας παρερμηνεύει σκόπιμα τήν ἐπιστολή τοῦ

5. Ἐνδιαφέρουσα σχετικά γιά τό θέμα μας εἶναι στό ἔργο τοῦ J. Darrouzès, *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae*, Paris 1981, οἱ Notitiae 10,11,12,13,15,16,17,18,19, 20. Οἱ Not. 13 καί 17 παρέχουν μάλιστα καί κατάλογο ἐπισκοπῶν ὑπαγομένων στή Μητρόπολη Κιέβου.

τότε Πατριάρχη Κων/λεως Διονυσίου Δ' (1686) προς τον τότε Πατριάρχη Μόσχας⁶, ο οποίος είχε λάβει την αυτοκεφαλία και την πατριαρχική τιμή (1589, 1590, 1593) από τον θρόνο της Κωνσταντινουπόλεως, **ένός γράμματος «έκδόσεως», δηλ. αποκλειστικής άδειας** να χειροτονείται ο Κιέβου, εκλεγόμενος από επισκόπους της Μητροπόλεως Κιέβου, από τον Μόσχας με την απαράβατη επιπρόσθετη προϋπόθεση και υποχρέωση να μνημονεύει στη Θ. Λειτουργία τον Οικουμενικό Πατριάρχη, ως ξαρχος του Οικουμενικού θρόνου⁷. Αδιάψευστη μαρτυρία για όλα αυτά είναι ο σύγχρονος τότε Πατριάρχης **Ιεροσολύμων Δοσίθεος**, Ιεράρχης λόγιος, πολυγραφώτατος με ορθόδοξο φρόνημα, ιεράρχης που πολέμησε την «καλβινική-φρενοβλάβεια» του καιρού του, ο Πατριάρχης Ιεροσολύμων που υπεραμύνθηκε συνοδικά της Όρθοδοξίας του Πατριάρχου Αλεξανδρείας και Κωνσταντινουπόλεως Κυρίλλου Λουκάρεως, ένας ιεράρχης και πατριάρχης με πρωταγωνιστικό ρόλο στα εκκλησιαστικά γεγονότα του καιρού του. Ο περιώνυμος και σύγχρονος των γεγονότων λοιπόν αυτός Πατριάρχης Ιεροσολύμων Δοσίθεος ρητώς και μετά λόγου γνώσεως αποφαίνεται σχετικά, **ότι έδόθη κατόπιν πιέσεων στον Κωνσταντινουπόλεως, μόνο ή άδεια χειροτονίας** του Κιέβου στον Μόσχας, **ένω τό Κίεβο εξακολουθούσε να παραμένει έπαρχία του Κωνσταντινουπόλεως**⁸. Δέν θά αναφερθώ και δέν θά αναλύσω τη διαμαρτυρία του θρόνου της Κωνσταντινουπόλεως κατά την έκδοση του Πατριαρχικού και Συνοδικού Τόμου Αυτόκεφαλίας της Έκκλησίας της Πολωνίας (1924), όπου καταγγέλλεται πανορθόδοξως όχι μόνο, ότι ο Μόσχας δέν ετήρησε τούς όρους που έπρεπε να τηρεί για να έχει τό δικαίωμα να χειροτονεί τον Κιέβου, αλλά επί

6. <https://www.ec-patr.org/docdisplay.php?lang=gr&id=2567&tla=gr>

7. Βλ. Κ. Vetchikov, "La concession de la métropole de Kiev au patriarche de Moscou en 1686: Analyse canonique", *Proceeding of the 23rd International Congress of Byzantine Studies*, 22-27 August 2016, 784: "Apparemment aucon rattachement ou changement de juridiction de la metropole (chose interdite par les canons) n' a été accordée au patriarche de Moskou, mais seulement l' autorisation de proceder a' l'ordination de metropolit... Aucun des termes de cette concession n' a été respectée par l' Eglise Russe: L' election du metropolit est passée entre les mains du synode de Russie, la commemoration du patriarche oecumenique a cessé, et les privilèges du metropolit ont été supprimés, et de même la métropole a cessé d' exister comme unité ecclésiastique".

8. Δοσίθεος, Πατριάρχης Ιεροσολύμων, *Ιστορία περί των έν Ιεροσολύμοις Πατριαρχευσάντων*, Βιβλία ΙΑ'-ΙΒ', Θεσσαλονίκη 1983, 240-241.

πλέον διαμαρτύρεται για τή βίαη καί άντικανονική ένσωμάτωση τής Μητροπόλεως Κιέβου στό Πατριαρχείο Μόσχας⁹.

Θά μπορούσαν νά άναφερθοῦν πολλά άκόμα για νά καταδείξουν, ότι τό Κίεβο άποτελοῦσε δικαιοδοσία τοῦ θρόνου τής Κωνσταντινουπόλεως. Τό Πατριαρχείο Μόσχας για νά ένισχύσει τή δική του θέση καταφεύγει στους κανόνες 119 τής Καρθαγένης καί 17 τής Χαλκηδόνας¹⁰, άφοῦ έντός τριετίας (Καρθαγένη) ή τριακονταετίας (Χαλκηδόνα) δέν άμφισβητήθηκε ή δικαιοδοσία του στην Ούκρανία. Μόνο πού ή Ούκρανία, ένα έλεύθερο κράτος σήμερα, δέν άποτελεῖ οὔτε άγροτική οὔτε έγχώρια παροικία μεταξύ δύο έπισκοπῶν (Χαλκηδόνα), οὔτε έχει σχέση μέ Δονατιστές Έπισκόπους πού έπιστρέφοντας στην κανονική Έκκλησία μπορούσαν νά διεκδικήσουν έντός τριετίας τόν τόπο πού τούς άνήκε. Έκτός τοῦ ότι οί κανόνες αὐτοί εἶναι άσχετοι μέ τό Ούκρανικό ζήτημα, ή κανονική δικαιοδοσία δέν προσκτᾶται μέ διατάξεις έμπορικοῦ ή έμπραγμάτου Δικαίου. **Η κανονική δικαιοδοσία δέν άποκτᾶται μέ χρησικτησία.**

Έκτός όμως άπό αὐτά καί άπό τό πρόβλημα, τό πού άνήκει κανονικά ή Ούκρανία, ή άπόδοση τής αὐτοκεφαλίας σ' αὐτή καί ή έπαναφορά στην κανονικότητα τῶν πρώτων σχισματικῶν θεμελιώνεται άδιαμφισβήτητα στό δικαίωμα άσκήσεως Έκκλητου πρὸς τό Οικουμενικό Πατριαρχείο πού άποφαίνεται άμετάκλητα έπί πάσης επιδίκου ύποθέσεως πού άφορᾶ άλλες Έκκλησίες, όταν αὐτό τοῦ τό ζητεῖται.

II. Η άπόδοση αὐτοκεφαλίας στην Όρθόδοξη Έκκλησία

Όλως παραδόξως τό κείμενο τοῦ Πατριαρχείου Μόσχας οὐδόλως θίγει τό θέμα, ως πρὸς τό ποιός εἶναι άρμόδιος σήμερα στην

9. Πατριαρχικός καί Συνοδικός Τόμος περί άναγνώρισεως τοῦ Αὐτοκεφάλου τής έν Πολωνία Άγίας Όρθοδόξου Έκκλησίας, βλ. Πρ. Άκανθόπουλος, *Οί θεσμοί τής «αὐτονομίας» καί τοῦ «αὐτοκεφάλου» τῶν Όρθοδόξων Έκκλησιῶν σύμφωνα μέ τό θετικό δίκαιο τοῦ Οικουμενικοῦ Πατριαρχείου κατά τή διάρκεια τοῦ 19ου καί 20ου αἰώνα*, Θεσσαλονίκη 1988, 297-298: «... ή άπό τοῦ καθ' ήμᾶς θρόνου άρχική άπόσπασις τής μητροπόλεως Κιέβου ... καί ή προσάρτησις αὐτῶν τῇ Άγίᾳ Έκκλησίᾳ Μόσχας οὐδαμῶς συνετελέσθη συμφώνως ταῖς νενομισμέναις κανονικαῖς διατάξεσι, οὐδ' έτηρήθησαν τά συνομολογηθέντα...»

10. Ράλλης – Ποτλῆς, *Σύνταγμα θείων καί ιερῶν Κανόνων*, Γ', 574 καί Ρ.Π. Β', 258-259.

Ἐκκλησία γιὰ τὴν ἀπόδοση τῆς αὐτοκεφαλίας. Καί τοῦτο ἀσφαλῶς δέν τό πράττει, γιατί στήν Ὁρθόδοξη συνείδηση εἶναι βεβαία καί ἀδιαμφισβήτητη ἡ πεποίθηση, ὅτι αὐτό ἀποτελεῖ προνόμιο ἀποκλειστικό τοῦ θρόνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὅλες οἱ μὴ προβλεπόμενες ἀπὸ τοὺς ἱερούς κανόνες τῆς ἀ' χιλιετίας Ἐκκλησίες (ἐκτός δηλ. ἀπὸ τὰ Πατριαρχεῖα Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας, Ἱεροσολύμων καί τὴν Ἐκκλησία τῆς Κύπρου) ἔλαβαν τὴν αὐτοκεφαλία τους ἀπὸ τό Πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως, τῆς ρωσικῆς Ἐκκλησίας μὴ ἐξαιρουμένης, ἔχοντας περιγεγραμμένη τὴν κανονικὴ τους δικαιοδοσία μὴ δυνάμενες νὰ ἐνεργοῦν ἐκτός αὐτῆς. Μερικὲς δὲ ἀπὸ αὐτές (ὅπως π.χ. ἡ Σερβία, ἡ Βουλγαρία, ἡ Ρουμανία κ.ἄ.), ἔλαβαν τὴν πατριαρχικὴ τους τιμὴ ἐπίσης ἀπὸ τὴν πρωτόθρονο Ἐκκλησία τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἀσφαλῶς ἡ ἀπόδοση τῆς αὐτοκεφαλίας ἀποτελεῖ διαφορετικὴ διαδικασία ἀπὸ τὴν περαιτέρω ἀναγνώρισή της ἀπὸ τίς ἄλλες αὐτοκέφαλες Ἐκκλησίες. Ὅταν μετὰ τὴν αὐτοκεφαλία τοῦ Πατριαρχείου Μόσχας κατὰ τὸν 19ο καί 20ο αἰῶνα δόθηκαν αὐτοκεφαλίες στίς ὑπόλοιπες 9 Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες, τό Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο δέν ἐρώτησε τίς ἤδη ὑπάρχουσες αὐτοκέφαλες Ἐκκλησίες, ἐάν συμφωνοῦν, οὔτε οἱ ἴδιες διετύπωσαν κάποια τέτοια ἀξίωση. Τό ἀντίθετο μάλιστα συνέβη. Ὅταν ἡ Ἐκκλησία τῆς Ρωσσίας προσπάθησε νὰ οἰκαιοποιηθεῖ τό προνόμιο τῆς αὐτοκεφαλίας παραχωρώντας τό 1949 αὐτοκεφαλία στήν Ἐκκλησία τῆς Πολωνίας, παρότι αὐτὴ εἶχε ἀποδοθεῖ ἀπὸ τό 1924 ἀπὸ τό Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο, αὐτὴ ἡ προσπάθεια ἔπεσε στὸ κενό. **Ὁ Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας Χριστοφόρος ἀπαντᾷ¹¹** (18.5.1950) πρὸς τὸν Πατριάρχη Μόσχας Ἀλέξιο: «Ἡμεῖς... ἠρκέσθημεν, ἵνα μόνον βεβαιώσωμεν τὴν παρ' ἡμῶν λῆψιν τῆς ἐπιστολῆς, **οὐχὶ δὲ καὶ ἀναγνώρισεως** τὰ παρά τῆς Ὑμετέρας Μακαριότητος καί τῆς περὶ Αὐτὴν ἱεῤῥας Συνόδου, ὡς συμφώνως πρὸς τὴν κανονικὴν ζωὴν τῆς Ἁγίας Ὁρθοδόξου Καθολικῆς καί Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας γενόμενα». Παρομοίως **ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Μακάριος** παρακαλεῖ¹²

11. Γιὰ τό κείμενο τῆς ἐπιστολῆς, βλ. Ὁρθοδοξία 25 (1950) 233-234, ὅπου ἐπισημαίνεται: «Ἡμεῖς μόνον... ἠρκέσθημεν, ἵνα μόνον βεβαιώσωμεν τὴν παρ' ἡμῶν λῆψιν τῆς ἐπιστολῆς, οὐχὶ δὲ καὶ ἀναγνώρισεως τὰ παρά τῆς Ὑμετέρας Μακαριότητος καί τῆς περὶ Αὐτὴν ἱεῤῥας Συνόδου, ὡς συμφώνως πρὸς τὴν κανονικὴν ζωὴν τῆς Ἁγίας Ὁρθοδόξου Καθολικῆς καί Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας γενόμενα».

12. Γιὰ τό κείμενο τῆς Ἐπιστολῆς, βλ. Ὁρθοδοξία 25 (1950) 234 ἔξ.

τόν Πατριάρχη Ἀλέξιον νά σεβαστεῖ «τήν κανονικήν ταύτην τάξιν» ὡς μόνον τοῦ Οἰκουμενικοῦ θρόνου ὄντος ἀρμοδίου γιά τήν παραχώρηση τοῦ αὐτοκεφάλου, ὥστε νά μή διαταραχθεῖ ἡ μεταξύ τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν εἰρήνη.

Εἶναι μάλιστα χαρακτηριστικό, ὅτι τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο ἀπέδωσε αὐτοκεφαλία καί σέ περιοχές πού δέν ἀνήκαν στή δικαιοδοσία του. Τό πλέον χαρακτηριστικό παράδειγμα εἶναι ἡ Ἐκκλησία τῆς Γεωργίας στή σημερινή κανονική της δικαιοδοσία, ἡ ὁποία ἀπαλλαγεῖσα ἀπό τίς βίαιες ρωσικές παρεμβάσεις τοῦ παρελθόντος, τό 1990, ἔλαβε ὀριστικά τήν αὐτοκεφαλία ἀπό τήν Κωνσταντινούπολη¹³. (Τό θλιβερό βεβαίως εἶναι, ὅτι, ὅταν τά ρωσικά στρατεύματα τό ἔτος 2008 εἰσέβαλαν καί κατέλαβαν δύο περιοχές τοῦ Κράτους τῆς Γεωργίας τῆς Ἀμπχαζίας καί τῆς Ὁσετίας, τό Πατριαρχεῖο Μόσχας ἀπηγόρευσε στό Πατριαρχεῖο Γεωργίας νά ἀσκεῖ τή δικαιοδοσία του σέ αὐτές τίς περιοχές).

Συμπερασματικά λοιπόν μπορεῖ κανεῖς ἀβίαστα νά πεῖ, ἐκφράζοντας τό ὀρθόδοξο κανονικό συνειδός, ὅτι κατὰ πάγια τακτική καί πρακτική καί κανονική παράδοση **ἡ ἀπόδοση αὐτοκεφαλίας ἀνήκει ἀποκλειστικά καί κατ' ἔθος στήν Πρωτόθρονο μεταξύ τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν Ἐκκλησία, τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο**. Ἐάν κάποιος ξενίζεται μέ τήν κατ' ἔθος αὐτή πρακτική πού διεμόρφωσε Δίκαιο, τότε θά πρέπει κανεῖς νά τοῦ θυμίσει, ὅτι τά πρεσβεῖα τιμῆς ἀπεδόθησαν ἀπό τήν πρώτη καί δεύτερη Οἰκουμενική Σύνοδο στούς πέντε θρόνους κατ' ἔθος («τά ἀρχαῖα ἔθνη κρατεῖτω»¹⁴). Ἡ Δ' Οἰκουμενική Σύνοδος ἀνάγει στόν 28ο κανόνα της (451) στήν ἰσότητα τῶν Πρεσβείων Κωνσταντινουπόλεως καί Ρώμης βασιζόμενη στό ἔθος, ἤδη ἀπό τήν ἐποχή τῆς Β' Οἰκουμενικῆς Συνόδου¹⁵.

Παρομοίως ἡ Γ' Οἰκουμενική Σύνοδος ἀναγνωρίζει τήν αὐτοκεφαλία

13. βλ. *Ἐπίσκεψις* 435 (15.03.1990). Πατριαρχικός καί Συνοδικός Τόμος ἀναγνώσεως καί κυρώσεως τοῦ αὐτοκεφάλου τῆς Ἀγιωτάτης Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας τῆς Γεωργίας τῆς Πατριαρχικῆς ἀξίας. Βλ. ἐπίσης, Βλ. Φειδᾶς, *Τό Αὐτοκέφαλο τῆς Ἐκκλησίας τῆς Γεωργίας*, Ἀθήναι 1980.

14. Ρ.-Π. Β', 128. (Κανὼν στ' τῆς Α' Οἰκ. Συνόδου): «Τά ἀρχαῖα ἔθνη κρατεῖτω, τά ἐν Αἰγύπτῳ καί Λιβύῃ καί Πενταπόλει, ὥστε τόν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἐπίσκοπον πάντων τούτων ἔχειν τήν ἐξουσίαν· ἐπειδή καί τῷ ἐν Ρώμῃ ἐπισκόπῳ τοῦτο σύνηθές ἐστιν...»

15. Ρ.-Π. Β', 281: «Καί τῷ αὐτῷ σκοπῷ κινούμενοι οἱ ἑκατόν πενήντα θεοφιλέστατοι ἐπίσκοποι, τά ἴσα πρεσβεῖα ἀπένεμαν τῷ τῆς νέας Ρώμης ἀγιωτάτῳ

τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου στή διαρκή πρακτική καί στό πραγματικό γεγονός, ὅτι οὐδέποτε ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἀντιόχειας ἄσκησε κανονική δικαιοδοσία στήν Κύπρο¹⁶. Εἶναι δυνατόν λοιπόν σήμερα νά ἀρνεῖται κανεῖς τή δύναμη, τό κύρος καί τήν ἰσχύ τοῦ ἔθους στήν κανονική παράδοση; Ποιά ἄλλωστε δικαιοῖκή τάξη λειτουργεῖ χωρίς ἔθος, ἔθῃ καί διηγεκεῖς πρακτικές ἐξισούμενες μέ διατάξεις θετικοῦ Δικαίου;

Ἴσως νά ὑπάρχουν βέβαια καί κάποιοι, οἱ ὁποῖοι θέλοντας νά συνδέσουν τήν ἀπόδοση τῆς αὐτοκεφαλίας στήν Οὐκρανία μέ τή μή συμμετοχή τοῦ Πατριαρχείου Μόσχας στή σύνοδο τῆς Κρήτης (2016) καί ἰδιαίτερα μέ τό γεγονός, ὅτι ἤδη προγενέστερα δέν κατέστη δυνατή ἡ συμφωνία τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν γιά τόν τρόπο παραχωρήσεως τοῦ Αὐτοκεφάλου, ἰσχυρίζονται, ὅτι, ἐάν δέν εἶχαν συμβεῖ αὐτά, τότε τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο δέ θά εἶχε τό δικαίωμα νά προβεῖ στήν ἀπόδοση τῆς Αὐτοκεφαλίας στήν Οὐκρανία. Ὁφείλει νά ὑπομνησθεῖ ἐκ νέου, ὅτι ἡ Αὐτοκεφαλία συνδέεται μέ ἄλλεπάλληλα αἰτήματα τῶν Οὐκρανῶν πολύ πρὶν ἀπὸ τή Σύνοδο τῆς Κρήτης (2016). Ἀκόμη δέ καί ἐάν εἶχε ἐγκριθεῖ στήν Κρήτη τό κείμενο περί ἀποδόσεως τοῦ Αὐτοκεφάλου, τότε καί στήν περίπτωση αὐτή τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο **θά εἶχε τό δικαίωμα νά προβεῖ στήν ἀπόδοση τοῦ Αὐτοκεφάλου, ἀφοῦ ἡ Οὐκρανία ἀνήκε στήν κανονική του δικαιοδοσία καί συνεπῶς πληροῦσε τήν προϋπόθεση πού ἔθετε τό μή ἐγκριθέν κείμενο.**

III. Τό δικαίωμα τῆς Ἐκκλήτου

Τό ἴδιο ἀδιαμφισβήτητο εἶναι καί τό προνόμιο τοῦ θρόνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως νά δέχεται καί νά κρίνει ἀμετάκλητα ἐπίδικες διαφορές ἀνακύπτουσες σέ ἄλλες Ἐκκλησίες ἔξω ἀπὸ τή δική του δικαιοδοσία. Τό προνόμιο αὐτό τοῦ θρόνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως βασιζέται στούς ἱερούς κανόνες, ἐπιβεβαιώνεται ἀπὸ βυζαντινοὺς κανονολόγους καί ἐρμηνευτές, μαρτυρεῖται ἀπὸ τή διενεκή πράξη τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν πού φτάνει μέχρι τίς ἡμέρες μας.

Ἐκεῖνο πού ὅμως θά πρέπει νά ἐπισημάνει κανεῖς εἶναι, ὅτι ἡ

θρόνῳ, εὐλόγως κρίναντες ... καί τῶν ἴσων ἀπολαύουσαν πρεσβείων τῇ πρεσβυτέρῃ βασιλίδι Ρώμῃ...»

16. Ρ.-Π. Β', 203: «... καί μάλιστα εἰ μηδέ ἔθος ἀρχαῖον παρηκολούθησεν, ὥστε τόν ἐπίσκοπον τῆς Ἀντιοχείας πόλεως τάς ἐν Κύπρῳ ποιεῖσθαι χειροτονίας...»

ένασχόληση τοῦ θρόνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως μέ ὑπερόριες ὑποθέσεις εἶναι καί αὕτη κατ' ἀρχήν προϊόν ἐθιμικῆς πρακτικῆς πού διαμορφώθηκε πρὶν ἀκόμα καί ἀπό τή θέσπιση τῶν ἱερῶν Κανόνων, καί δὴ τοῦ 28ου κανόνα στή Χαλκηδόνα πού ἀπέδωσε στή δικαιοδοσία τοῦ θρόνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως τίς διοικήσεις Ἀσίας, Πόντου καί Θράκης καί ἀνεγνώρισε ἐπίσημα πλέον τὰ ἴσα πρεσβεῖα μεταξύ Ρώμης καί Κωνσταντινουπόλεως. Μερικά ἐνδεικτικά χαρακτηριστικά παραδείγματα: Ἡ ἐξέταση τῆς περίπτωσης τοῦ καθαιρεθέντος **ἐπισκόπου Βόστρων Βαγαδίου** πού ἀνῆκε στό πατριαρχεῖο Ἀντιοχείας ἀπό τόν Κωνσταντινουπόλεως Νεκτάριο¹⁷, ἡ ὅλη δραστηριότητα τοῦ **Ἀγ. Ἰωάννου Χρυσοστόμου**¹⁸ σέ καθαιρέσεις ἐπισκόπων σέ Μ. Ἀσία, Φρυγία καί Λυκία παράλληλα μέ τήν καθιέρωση ἀπό πλευρᾶς του τῆς 25ης Δεκεμβρίου ὡς ἡμέρα ἐορτῆς τῶν Χριστουγέννων καί τή γενίκευση αὐτοῦ τοῦ ἐορτασμοῦ¹⁹, ἡ ὅλη δραστηριότητα τοῦ Κωνσταντινουπόλεως **Πρόκλου** (434-466) μέ κρίσεις στήν κανονικότητα ἐκλογῆς πολλῶν ἐπισκόπων ἔξω ἀπό τόν θρόνο τῆς Κωνσταντινουπόλεως²⁰, ὅλα αὐτά καταδεικνύουν τό **κῦρος τῆς ἐνδημούσης συνόδου** τοῦ θρόνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως νά ἀσχολεῖται μέ ὑποθέσεις ἔξω ἀπό τή δική του δικαιοδοσία. Αὐτήν τήν ἐθιμική πρακτική ἐκφράζει καί ὁ **Κωνσταντινουπόλεως Ἀνατόλιος στήν Δ' Οἰκουμενική Σύνοδο** ἐξ ἀφορμῆς τῆς διαφορᾶς μεταξύ τῶν Ἐπισκόπων Τύρου καί Βηρυτοῦ (Πατριαρχεῖο Ἀντιοχείας), οἱ λόγοι τοῦ ὁποῖου ἐγίναν εἴτε φανερά εἴτε σιωπηρά ἀποδεκτοί: **«Συνήθεια κεκράτηκεν** τοὺς ἐνδημοῦντας τῇ μεγαλυνύμῳ πόλει ἁγιωτάτους ἐπισκόπους ἡνίκα καιρός καλέσοι, περί ἀνακυπτόντων τινῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων **συνεῖναι καί διατυποῦν ἕκαστα καί ἀποκρίσεως τοὺς δεομένους**»²¹.

17. V. Grumel, *Les Regestes des Actes du Patriarchat de Constantinople*, Vol. I, Fasc. I, Paris 1972, N. 10.

18. V. Grumel, *Les Regestes ...*, N. 16, 17α, 20, 22, 23.

19. V. Grumel, *Les Regestes ...*, N. 33: "Act synodal établissant en Constantinople la fête de la Nativité de Notre-Seigneur au 25 décembre et lettres dans le but de généraliser cette fête en Orient à Theophile d' Alexandrie, à Jean de Jerusalem, à Flavien d' Antioche, à Isaac d' Arménie».

20. V. Grumel, *Les Regestes ...*, N. 86b, 88, 90.

21. Βλ. E. Schwartz, *Acta Conciliorum Oecumenicorum, Concilium Universale Chalcedonense*, Berolini et Lipsiae 1927 (φωτοτυπική ἀνατύπωση 1965) 2, 1, 3, σελ. 107.

• Οί ιεροί κανόνες, επί τῶν ὁποίων ἡ ἐνδημοῦσα Σύνοδος τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπέκτησε αὐτήν τήν ὑπερόρια δικαιοδοσία, ὥστε νά ἐπιλύει διαφορές ἔξω ἀπό τή δική του δικαιοδοσία, σέ συνάρτηση μέ τό ἐκ τῶν προτέρων δημιουργηθέν ἔθος εἶναι καί οἱ **κανόνες 9 καί 17 τῆς Δ΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου στή Χαλκηδόνα**²². Στούς κανόνες αὐτούς ἡ προσφυγή στόν Θρόνο τῆς Κωνσταντινουπόλεως παραμένει ὡς β' ἐναλλακτική δυνατότητα, ὅπως καί νά ἐρμηνεύσει κανείς τούς ὅρους «**ἔξαρχος**» καί τόν ὅρο «**Διοίκηση**», πού συνιστᾷ τήν πρώτη δυνατότητα. Οἱ Πατέρες τῆς Χαλκηδόνας θέσπισαν ἕνα κανόνα, προερχόμενοι καί ἀπό τούς πέντε διά πρεσβείων τιμηθέντες θρόνους (Ρώμη, Κωνσταντινούπολη, Ἀλεξάνδρεια, Ἀντιόχεια, Ἱεροσόλυμα) καί τήν Ἐκκλησία τῆς Κύπρου, ἕνα κανόνα πού ἀφοροῦσε ὄχι μόνο τόν θρόνο τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀλλά καί τούς ὑπόλοιπους. **Μιά συσταλτική ἐρμηνεία** τῶν Κανόνων, ὅταν αὐτοί εἶναι γενικοί καί δέν προβαίνουν σέ διαφοροποιήσεις καί διακρίσεις, ἀντιβαίνει σέ στοιχειώδη ἐρμηνευτική ἀρχή τοῦ Δικαίου, ἀλλά καί στήν ἴδια τή λογική²³. Ἄλλωστε **ἡ διπλή ἔκκλητος**, ἡ ὁποία καθιεροῦται γιά τούς Ἐπισκόπους μέ τούς παραπάνω κανόνες δέν ἦταν ἄγνωστη οὔτε στούς μέχρι τότε θεσπισμένους κανόνες ἀπό τήν ἔκκλησία, οὔτε καί στήν παράλληλη βυζαντινή πολιτική νομοθεσία²⁴. Ἄλλωστε θά ἦταν ἄνιση μεταχείριση ἕνας κληρικός νά μποροῦσε νά ἐφεσιβάλει μιά καταδικαστική ἀπόφαση τῆς ἐπαρχιακῆς συνόδου ὑπό τόν Μητροπολίτη στή Σύνοδο τῆς Διοικήσεως ὑπό τόν Ἐπίσκοπο. Ἐνας Μητροπολίτης ἢ ὁ ἴδιος ὁ Ἐπίσκοπος τῆς ὁμοίας θά ἐκρίνετο μόνο ἀπό τή Σύνοδο τῆς Διοικήσεως εὐρισκόμενος σέ μειονεκτική θέση, ἐάν δέν εἶχε τή δυνατότητα προσφυγῆς στόν θρόνο τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Παρόμοια σέ μειονεκτική θέση θά εὐρίσκοντο καί Μητροπολίτες καί Ἐπίσκοποι τῶν ἄλλων πατριαρχικῶν θρόνων σέ σχέση μέ

22. Ρ.-Π. Β', 237 καί 258-259.

23. Βλ. ἐκτενέστερα τήν ἐρμηνεία τῶν κανόνων αὐτῶν, Κυρίλλου (ἐπισκόπου Ἀβύδου), *Ὁ Θρόνος τῆς Κωνσταντινουπόλεως στό Πηδάλιο καί τό Πατριαρχεῖο Μόσχας*, Ἔκδοσις Ἱερᾶς Θεολογικῆς Σχολῆς Χάλκης, Κωνσταντινούπολις 2019, ἰδιαίτερα σελ. 124-141.

24. Βλ. Βασ. IX, 1,7 / Βασ. IX 1,53/ Βασ. 9.2.27/Βασ. IX, 1, 159. *Synopsis Basilicorum*, E, IX: «Περί Ἐκκλητίου καί τινές δύνανται ἐκκαλεῖται». (Ι.-Π. Ζέπος, *Jus Graecoromanum* E', Aalen 1962, 257). Βλ. καί σχόλιο τοῦ Βαλσαμῶνος στόν 3ο Κανόνα τῆς Σαρδικῆς: «... οἱ γάρ νόμοι ... διορίζονται πᾶσαν ἔκκλητον δέχεσθαι, οὐ μόνον ἅπαξ ἀλλά καί δῖς» (Ρ.Π. Γ', 236-237).

αυτούς τοῦ θρόνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἂν μπορούσαν νά κριθοῦν μόνο ἀπό τή Σύνοδο τῆς Διοικήσεώς τους, χωρίς νά ἔχουν τή δυνατότητα προσφυγῆς στόν θρόνο τῆς Κωνσταντινουπόλεως. **Κατάργηση τῆς δυνατότητας προσφυγῆς στόν θρόνο τῆς Κωνσταντινουπόλεως θά ἦταν ἄμεση παραβίαση τοῦ γράμματος καί τοῦ πνεύματος τοῦ Κανόνα.**

- Ἡ αὐθεντική ἐρμηνεία τῶν κανόνων 9 καί 17 τῆς Χαλκηδόνας δέν μπορεῖ νά εἶναι διαφορετική ἀπό αὐτή πού **παρέχει ἡ διαχρο-νική ἐκκλησιαστική πράξη**, δηλ. δέν μπορεῖ νά εἶναι διαφορετική ἀπό αὐτή πού ἔδωσε ἡ ἴδια ἡ Ἐκκλησία. Ἐνδεικτικά ἀναφέρονται τά ὅσα ἀναφέρει ὁ Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Νεῖλος²⁵ (1382) πρὸς τόν Μητροπολίτη Θεσσαλονίκης: «καί εἰ βούλει μαθεῖν τοῦ πατριάρχου προνόμιον, ἀπό τῶν ἱερῶν κανόνων τῆς ἀγίας καί οἰκουμενικῆς δ' συνόδου τοῦτο μαθήσει, **τοῦ ἐνάτου τε φημί καί τοῦ ἑπτακαιδεκάτου**, ἵνα μή μακρόν ἀποτείνωμεν λόγον...»

- Ἀνεξάρτητα ὅμως ἀπό τούς κανόνες 9 καί 17 τῆς Χαλκηδόνας θά πρέπει νά ἔχει κανεῖς πάντοτε ὑπ' ὄψιν του, ὅτι ὁ θρόνος τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἔλαβε ἤδη ἀπό τόν καιρό τῆς Β' Οἰκουμενικῆς **τά ἴσα πρεσβεῖα μέ τή Ρώμη**²⁶. Αὐτό δέν σημαίνει τίποτα ἄλλο παρά τό ὅτι στόν θρόνο τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀναγνωρίστηκε τό προνόμιο νά δέχεται Ἐκκλητίους γιά ὑποθέσεις ἀναφυόμενες στά πατριαρχεῖα τῆς Ἀνατολῆς. **Διαφορετικά ἡ ἔννοια τῶν ἴσων πρεσβεῖων δέ θά εἶχε κανένα νόημα.** Ὅπως ἡ Ρώμη διά τῶν κανόνων 3, 4 καί 5 τῆς Σαρδικῆς²⁷ εἶχε τό προνόμιο νά ἀποδέχεται Ἐκκλητίους, κατὰ τόν ἴδιο τρόπο μέ τήν ἐξίσωση τῶν πρεσβεῖων μεταξύ Ρώμης καί Κωνσταντινουπόλεως ἀπό τόν καιρό τῆς Β' Οἰκουμενικῆς ἀπέκτησε τό ἴδιο προνόμιο. Αὐτό σημαίνει, ὅτι ὁ θρόνος τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὡς ἐχούσης τά προνόμια τῆς ἀρχαίας Ρώμης, θά εἶχε τό προνόμιο ἀποδοχῆς Ἐκκλητίου, ἀκόμα καί ἂν δέν εἶχαν θεσπιστεῖ οἱ κανόνες 9 καί 17 τῆς Χαλκηδόνας. **Ἔτσι ἡ ἀναγνώριση ἀποδοχῆς Ἐκκλητίου στόν θρόνο τῆς Κωνσταντινουπόλεως διά τῶν κανόνων 9 καί 17 τῆς Χαλκηδόνας ἔχει χαρακτήρα διαπιστωτικό**

25. F. Miklosich-J. Müller, *Acta et Diplomata Graeca Medii Aevi I*, vol. 2, Vienne 1860, 40.

26. Ρ.-Π. Β', 281: «... Καί τῷ αὐτῷ σκοπῷ κινούμενοι οἱ ἑκατόν πενήκοντα... »

27. Ρ.-Π. Γ', 233-234, 238, 239-240.

καί ὄχι χαρακτηῖρα συστατικό. Τοῦτο δέ γιά δύο λόγους: Ἀφ' ἑνός μέν λόγῳ τῆς διαμορφώσεως τοῦ σχετικοῦ ἐθίμου καί ἀφ' ἑτέρου ἐξ αἰτίας τῆς ἰσότητος τῶν πρεσβείων μέ τή Ρώμη.

- Ὅλα τά ἀνωτέρω ἐπιβεβαιώνονται ἀπό **βυζαντινούς κανονολόγους** καί ἐρμηνευτές.

α. Ὁ Ἀριστηνός²⁸ ἐπισημαίνει: «... τό δικάζεσθαι μητροπολίτην τελοῦντα ὑφ' ἑτερον πατριάρχην, παρά πατριάρχη ἑτέρῳ, εἰ μή μόνον τῷ Κωνσταντινουπόλεως (ἐδόθη)».

β. Ὁ Βαλαμών²⁹, ὁ ὁποῖος θεωρεῖ τό δικαστήριον τοῦ θρόνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὡς τό ὑπέρτατο «διά τήν τοῦ θρόνου ὑπεροχήν» ἐπισημαίνει: «τά μέντοι ὀρισθέντα περί τοῦ Πάπα ἐκκλησιάζον καί εἰς τόν Πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως, διά τό ἐπὶ πᾶσιν ὁμοίως καί τοῦτον τῷ Πάπα τιμηθῆναι ἀπό διαφόρων κανόνων».

γ. Ὁ Ζωναρᾶς³⁰, ὁ ὁποῖος ρητά ἐπισημαίνει, ὅτι μέ τή θέλησή τους καί ὄχι «ἄκοντας» μποροῦν νά κριθοῦν Μητροπολίτες ἄλλης δικαιοδοσίας ἀπό τόν θρόνο τῆς Κωνσταντινουπόλεως. **Τό κείμενο τοῦ Πατριαρχείου Μόσχας** – δυστυχῶς, ἐπειδή δέν τό συμφέρει ἡ ἐρμηνεία τοῦ Ζωναρᾶ τόν παρερμηνεῦει, μιά παρερμηνεία πού μπορεῖ μόνο νά ἀπευθύνεται σέ ἀδαιεῖς καί ὄχι σέ αὐτούς πού τοῦλάχιστον γνωρίζουν ἑλληνικά. Γιά νά ἀναφερθοῦμε καί σέ ἕνα ἀκόμα ἀπόσπασμα τοῦ Ζωναρᾶ, ἐπισημαίνει τά ἐξῆς ὁ Ζωναρᾶς³¹ γιά τά ἴσα Πρεσβεῖα Κωνσταντινουπόλεως καί Ρώμης: «ὥς ἡ πάλαι Ρώμη, **δεῖ αὐτήν** (δηλ. τήν Κωνσταντινούπολιν) καί ἐν τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς προνομίοις, **ὡς ἐκείνην** (δηλ. τήν Ρώμην) τιμᾶσθαι, πασῶν τῶν ἄλλων προτιμωμένων Ἐκκλησιῶν...»

δ. Ὁ Ματθαῖος Βλάσταρης³² ἐπισημαίνει, ὅτι ὁ θρόνος τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἔχει τό δικαίωμα καί τό προνόμιο, «τά ἐν τοῖς ἄλλοις θρόνοις γινομένας ἀμφισβητήσεις **ἐπιτηρεῖν καί διορθοῦσθαι** καί πέρας ἐπιτιθέναι ταῖς κρίσεσιν».

- Τίς ἀπόψεις αὐτές τῶν βυζαντινῶν κανονολόγων ἐπιβεβαιώνει καί ἡ **μεταγενέστερη μεταβυζαντινὴ ἐκκλησιαστικὴ πράξις** πού φτά-

28. Ρ.Π. Β', 240 (σχόλιο στόν 9 Κανόνα τῆς Χαλκηδόνας).

29. Ρ.Π. Γ', 149 (σχόλιο στόν 12 Κανόνα τῆς Συνόδου στήν Ἀντιόχεια), 237 (σχόλιο στόν 3 Κανόνα τῆς Σαρδικῆς).

30. Ρ.Π. Β', 260 (σχόλιο στόν 17 κανόνα τῆς Χαλκηδόνας).

31. Ρ.Π. Β', 282 (σχόλιο στόν 28 κανόνα τῆς Χαλκηδόνας).

32. Ρ.Π. ΣΤ', 428-429.

νει μέχρι σήμερα. (Λόγω συντομίας παρατίθενται ελάχιστα ένδεικτικά παραδείγματα).

1. Ὁ Κωνσταντινουπόλεως Ματθαῖος³³ καθαιρεῖ τὸν Ἀρχιεπίσκοπο Κύπρου Ἀθανάσιο (1600).

2. Ὁ Κωνσταντινουπόλεως Παρθένιος³⁴ κηρύσσει ἔκπτωτο τὸν Πατριάρχη Ἀλεξανδρείας Παῖσιο (1665).

3. Ὁ Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Διονύσιος Δ΄³⁵ καθαιρεῖ τὸν Πατριάρχη Ἀντιοχείας Κύριλλο (1672).

4. Ὁ Συνοδικὸς Τόμος³⁶ ἐπὶ Κωνσταντινουπόλεως Καλλινίκου Β΄ (1688) ἐπικυρώνει τὰ δίκαια τοῦ Πατριάρχου Ἱεροσολύμων ἐπὶ τοῦ Ὁρους Σινᾶ, ἀναφερόμενος στὶς πολλαπλές κρίσεις «τοῦ Οἰκουμενικοῦ κριτηρίου» τῆς Κωνσταντινουπόλεως περὶ τούτου.

5. Ὁ Κωνσταντινουπόλεως Γαβριήλ Γ΄ ἐπικυρώνει³⁷ τὴν καθαίρεση τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Κύπρου Γερμανοῦ (1702-1707).

6. Ὁ Κωνσταντινουπόλεως Παῖσιος Β΄ (1746) καθαιρεῖ³⁸ τελεσίδικα τὸν Μητροπολίτη Χαλεπίου Γεράσιμο, ὡς λατινόφρονα.

7. Ὁ Κωνσταντινουπόλεως Χρύσανθος κηρύσσει ἔκπτωτο³⁹ τὸν Πατριάρχη Ἀλεξανδρείας Θεόφιλο (1825).

8. Ὁ Κωνσταντινουπόλεως Ἀνθιμος ΣΤ΄ ἐπικυρώνει⁴⁰ σχετικὴ ἀπόφαση τοῦ θρόνου τῶν Ἱεροσολύμων καὶ κηρύσσει ἔκπτωτο τὸν Πατριάρχη Ἱεροσολύμων Κύριλλο Β΄ (1872).

9. Τό 1909 ὁ οἰκουμενικὸς θρόνος ἀναγνωρίζει τὴν ἀμφισβητούμενη ἐκλογή τοῦ Ἱεροσολύμων Δαμιανοῦ⁴¹.

10. Ἡ Ἐκκλησία τῆς Βουλγαρίας δοκιμασθεῖσα τό 1998 ἐξ αἰτίας

33. Κ. Δελικάνης, *Πατριαρχικά Ἑγγραφα*, Β΄, Κωνσταντινούπολις 1902, 549.

34. Κ. Δελικάνης, *Πατριαρχικά Ἑγγραφα*, Β΄, 7-9.

35. Κ. Δελικάνης, *Πατριαρχικά Ἑγγραφα*, Β΄, 159-164.

36. Κ. Δελικάνης, *Πατριαρχικά Ἑγγραφα*, Β΄, 410-422, 480.

37. Κ. Δελικάνης, *Πατριαρχικά Ἑγγραφα*, Β΄, 566-574.

38. Κ. Δελικάνης, *Πατριαρχικά Ἑγγραφα*, Β΄, 190.

39. Κ. Δελικάνης, *Πατριαρχικά Ἑγγραφα*, Β΄, 48.

40. Χρ. Παπαδόπουλος, *Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἱεροσολύμων*, Θεσσαλονίκη 2010 (Ἀνατ. ἔκδ. 1970), 837 ἑξ.

41. Α. Kartaschoff, *Τό τῆς ἐκκλήτου δικαίωμα τῶν Οἰκουμενικῶν Πατριαρχῶν ἐν τῇ πράξει*, Ὁρθοδοξία (1948) 297.

σχίσματος⁴² καί τό Πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων ἐξ αἰτίας τοῦ προβλήματος πού εἶχε δημιουργηθεῖ σχετικά πρόσφατα μέ τόν Πατριάρχη Εἰρηναῖο⁴³ ἀπετάνθησαν πρὸς τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο γιά τήν ἐπίλυση τοῦ προβλήματός τους.

Ἀνακεφαλαιώνοντας αὐτή τήν ἐνότητα καί συνοψίζοντας μποροῦμε ἀδιαμφισβήτητα νά συμπεράνουμε, ὅτι ὁ Οἰκουμενικός θρόνος καί ἐξ αἰτίας τῶν ἴσων Πρεσβείων μέ τή Ρώμη καί ἐπὶ τῇ βάσει τῶν κανόνων 9 καί 17 τῆς Χαλκηδόνος καί σύμφωνα μέ τίς ἀπόψεις τῶν Κανονολόγων καί σύμφωνα μέ τή διενεκή ἐκκλησιαστική πρακτική ἔχει τό ἀναμφισβήτητο δικαίωμα νά δέχεται Ἐκκλήτους γιά ἐπίδικες ὑποθέσεις ἔξω ἀπό τή δική του δικαιοδοσία. Αὐτοῦ τοῦ δικαιώματος ἔκαναν χρήση καί ὁ πρῶην Κιέβου Φιλάρετος καί ὁ πρῶην Λβίβ Μακάριος.

Τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο ἔπραξε αὐτό πού ἐπιβεβαίωσαν οἱ **4 Πατριάρχες τῆς Ἀνατολῆς**⁴⁴ στήν ἐπὶ Πατριάρχου **Διονυσίου Γ' (1663)** Σύνοδο: «αἱ ὑποθέσεις πᾶσαι τῶν Ἐκκλησιῶν εἰς τόν τῆς Κωνσταντινουπόλεως Θρόνον ἀναφέρονται καί παρ' αὐτοῦ τάς ἀποφάσεις λαμβάνουσιν ὡς τά ἴσα πρωτεῖα κατὰ τοὺς κανόνας ἔχοντος τῆς παλαιᾶς Ρώμης». Τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο ἔπραξε αὐτό, τό ὁποῖο γράφουν οἱ **4 Πατριάρχες τῆς Ἀνατολῆς** στή Συνοδική τους Ἐπιστολή (1848), πρὸς τόν Πάπαν Πῖον Θ', ὅτι δηλ. ὁ θρόνος τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐπιλαμβανόμενος ὑποθέσεων ἔξω ἀπό τή δικαιοδοσία του συνιστᾷ τό ὑπέρτατο κριτήριό⁴⁵.

IV. Ἡ ἀναγνώριση τῶν χειροτονιῶν γενομένων ἐκτός τῆς κανονικῆς Ἐκκλησίας

Ἡ σχέση τῆς κανονικῆς Ἐκκλησίας μέ τοὺς ἐκτός αὐτῆς εὐρισκομένους αἵρετικούς καί σχισματικούς εἶναι ἀπό τά πλέον ἐνδια-

42. Βλ. Ἐπιστολή τοῦ Μακ. Πατριάρχου Σόφιας, *Ὁρθοδοξία* (1998) 621.

43. Ἐπιστολή τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Βαρθολομαίου περὶ τῆς διαγραφῆς τοῦ Πατριάρχου Εἰρηναίου ἀπὸ τὰ Δίπτυχα, *Ἐκκλησία* 82 (2005) 526-527 καί *Ἀπόστολος Βαρνάβας* 66 (2005) 291. Κ. Δελικάνης, *Πατριαρχικά Ἑγγραφα*, Γ', 102-103. Ἰ. Καρμύρης, *Τὰ Δογματικά καί Συμβολικά Μνημεῖα τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας*, Τόμ. II, Ἐν Ἀθήναις 1953, 905-925.

44. Κ. Δελικάνης, *Πατριαρχικά Ἑγγραφα*, Γ', 102-103.

45. Ἰ. Καρμύρης, *Τὰ Δογματικά καί Συμβολικά Μνημεῖα τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας*, Τόμ. II, Ἐν Ἀθήναις 1953, 916.

φέροντα θέματα της Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας καί τοῦ Κανονικοῦ Δικαίου. Θά ἀνέμενε ἴσως κανεῖς στίς περιπτώσεις αὐτές ἡ Ἐκκλησία ἀδιακρίτως νά θεωρεῖ τά ἐκτός αὐτῆς τελούμενα μυστήρια ὡς παντελῶς ἄκυρα καί ἀνυπόστατα, ἀκολουθουμένης τῆς σχετικῆς θεωρήσεως ἐπὶ τοῦ προκειμένου τοῦ Φιρμιλιανοῦ καί τοῦ **Ἀγ. Κυπριανοῦ**⁴⁶. Θά ἀνέμενε νά ἰσχύει ὡς ἀπαρέγκλιτος καί ἀπαραβίαστος γενική ἀρχή αὐτό πού διατυπώνει ὁ **Μ. Βασίλειος**⁴⁷ στήν ἐπιστολή του πρὸς τόν Ἀμφιλόχιο Ἰκονίου: «οἱ δέ τῆς Ἐκκλησίας ἀποστάντες, οὐκ ἔτι ἔσχον τὴν χάριν τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐφ' ἑαυτοὺς ἐπέλιπε γάρ ἡ μετάδοσις **τῷ διακοπῇ τὴν ἀκολουθίαν**. Καί συνεχίζει: «οἱ δέ ἀπορραγέντες, λαϊκοὶ γενόμενοι, οὔτε τοῦ βαπτίζειν οὔτε τοῦ χειροτονεῖν εἶχον τὴν ἐξουσίαν, **οὐκέτι δυνάμενοι χάριν Πνεύματος Ἁγίου ἐτέροις παρέχειν ἢ αὐτοὶ ἐκπεπτώκασιν**». Ἐδῶ ὁ Μ. Βασίλειος ἀναφέρεται στοὺς Καθαροὺς, οἱ ὅποιοι ἀνῆκαν στοὺς «ἀπεσχησμένους», δηλ. στοὺς σχισματικούς.

Ἐντυπωσιακά ὅμως εἶναι τὰ παρακάτω. Ὁ ἴδιος ὁ Μ. Βασίλειος, γνωρίζοντας, ὅτι ἐκκλησιαστικοὶ ἡγέτες τῆς Ἀσίας **«οἰκονομίας ἐνεκα τῶν πολλῶν»** τοὺς ἀναγνωρίζουν τὸ βάπτισμα καί δέν τοὺς ἀναβαπτίζουν, συναντιλήπτορας τῶν ἀναγκῶν τῆς περιστάσεως, ἀποφαίνεται καί αὐτός: **«ἔστω (αὐτό) δεκτόν»**. Τὰ πράγματα ὅμως γίνονται περισσότερο παράδοξα, ὅταν ὁ ἴδιος ὁ Μ. Βασίλειος ἔρχεται νά κρίνει τὸ κακούργημα, δηλ. τὸ ἔγκλημα τῶν Ἐγκρατιτῶν. Ἐνῶ κατ' ἀρχὴν ἀπορρίπτει τὸ βάπτισμά τους, ἐπισημαίνει μετὰ ἀπό λίγο, ὅτι ἐπειδὴ διαμορφώθηκε ἓνα ἀντίθετο ἔθος (ἔθιμο) καί ἡ μὴ ἀναγνώριση τοῦ βαπτίσματος θά ἦταν ἐμπόδιο «τῇ καθόλου οἰκονομίᾳ», γι' αὐτό **«πάλιν τῷ ἔθει χρηστέον καί... ἀκολουθητέον»**. Τό πλέον ὅμως παράδοξο εἶναι, ὅτι ὁ Μ. Βασίλειος ἀποδέχεται τίς χειροτονίες τοῦ Σατορνίνου καί τοῦ Ζωίνου, τοὺς ὁποίους «ἀπ' ἐκείνης ὄντας τῆς τάξεως, **προσεδεξάμεθα εἰς τὴν καθέδραν τῶν Ἐπισκόπων**»⁴⁸. Αὐτό σημαίνει, ὅτι ὁ Μ. Βασίλειος ἀποδίδει τὴν κανο-

46. Ἐπιστ. 75 τοῦ Φιρμιλιανοῦ πρὸς τόν Κυπριανό καί ἐπιστ. 70 τοῦ Κυπριανοῦ πρὸς ἀφρικανούς Ἐπισκόπους. Βλ. Saint Cyprien, Correspondance, Μετ. Le Chanoine Bayard, Paris 1925, 303 καί 253: «...pro certo tenentes naminem baptizari foris extra ecclesiam posse, cum sit baptisma unum in sancta ecclesia...»

47. Ρ.Π. Δ', 90.

48. Ρ.Π. Δ', 91.

νικότητα σέ ἀβάπτιστους, μή κεχρισμένους καί ἀχειροτόνητους, ὅπως θά μπορούσε νά ἰσχυρισθεῖ κάποιος σήμερα.

Προκαλεῖ πράγματι μεγάλη ἀπορία, πῶς ὁ Μ. Βασίλειος ὄχι μόνο ἀναγνωρίζει ἕνα βάπτισμα, ἀλλά καί τή χειροτονία πού δέν τελέστηκε στους κόλπους τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας. Ὅταν ἐξετάσει κανεῖς μέ προσοχή περιπτώσεις πού συναντᾷ κανεῖς στήν Ἐκκλησιαστική Ἱστορία, ἀλλά καί σέ κείμενα ἄλλων σχετικῶν ἱερῶν κανόνων, ἡ ἀπορία ὄχι μόνο δέν λύνεται, ἀλλά ἐντείνεται ἀκόμα περισσότερο. Διαβάζουμε π.χ. στόν 68ο κανόνα τῆς Συνόδου στήν Καρθαγένη (419), ὅτι **Δονατιστές** κληρικοί θελήσαντες νά ἀποκαταστήσουν τήν κοινωνία τους μέ τήν κανονική Ἐκκλησία, **γίνονται δεκτοί στους οἰκείους ἱερατικούς βαθμούς**. Εἶναι χαρακτηριστική ἡ διάταξη τοῦ Κανόνα: «... οἱ χειροτονηθέντες ἐν τῷ τῶν Δονατιστῶν μέρει, ἐάν πρὸς τήν καθολικὴν πίστιν διορθωθέντες μετελθεῖν θελήσῃεν, μή κατὰ τήν περαματική σύνοδον μή δεχθῶσιν ἐν ταῖς οἰκείαις τιμαῖς, **ἀλλὰ μᾶλλον οὗτοι προσδεχθῶσι**, δι' ὧν τῇ καθολικῇ γίνεται πρόνοια⁴⁹».

Ὅταν λοιπόν οἱ Δονατιστές, τῶν ὁποίων οἱ δοξασίες χαρακτηρίζονται ὡς «πλάνη», γίνονται δεκτοί στήν ἐνότητα τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας, ἀναγνωριζομένης τῆς χειροτονίας τῶν κληρικῶν τους, τί θά ἔπρεπε ἢ θά πρέπει νά γίνεται μέ σχισματικούς καθ' ὅλα Ὁρθόδοξους περί τήν πίστιν;

Στό σημεῖο αὐτό εἶναι ἀναγκαία μία νοηματική παρένθεση, γιά νά τονισθεῖ, ὅτι ἡ Ἐκκλησία καθόριζε καί καθορίζει κάθε φορά τή σχέση της μέ τοὺς ἐκτός αὐτῆς εὐρισκομένους αἰρετικούς καί σχισματικούς μέ κριτήριον, ὄχι μόνο καί ἀποκλειστικά τή βαρύτητα τῆς ἀπόκλισης ἀπὸ τήν Ὁρθοδόξη πίστη, ἀλλά τήν ἐχθρική ἢ μή διάθεσή τους πρὸς τήν κανονική Ἐκκλησία, ἀλλά καί (κυρίως) **μέ καθαρὰ ποιμαντικά κριτήρια**, προκειμένου νά οἰκονομήσει τήν ἔνταξη τῶν ἐκτός αὐτῆς εὐρισκομένων στήν κανονικότητα. Ὅταν διαβάζει κανεῖς π.χ. τόν 95. κανόνα τῆς Συνόδου τοῦ Τρούλλου⁵⁰ διαπιστώνει, ὅτι οἱ μέν Καθαροί καί οἱ Τεσσαρακαιδεκατίτες ἐγένοντο δεκτοί διά Μύρου, ἐνῶ ἀντίθετα Νεστοριανοί, Εὐτυχιανιστές καί Σεβηριανοί ἐγένοντο δεκτοί χωρίς Μύρον, ἀπλά μέ τήν ἐπίδοση λιβέλλου. Ἐρωτᾷ λοιπόν κανεῖς: Πῶς εἶναι δυνατόν οἱ περιπεσόντες σέ βαρύτατες χριστολογικές αἵρέσεις

49. Ρ.Π. Γ', 479.

50. Ρ.Π. Β', 529-531.

νά κρίνονται ἐπιεικέστερα ἀπὸ ἐκείνους πού διαφοροποιοῦντο ὡς πρὸς τὸ ἡμερολόγιο καὶ τὸν ἑορτασμό τοῦ Πάσχα; Ἡ ἀπάντηση στό ἐρώτημα αὐτό μπορεῖ μόνο νά δοθεῖ, ἐάν συνειδητοποιήσει κανεὶς, ὅτι ἡ Ἐκκλησία «ἰδίᾳ ἐξουσία» εἶναι ἐκείνη πού κάθε φορά κρίνει τὴ στάση της ἀνάλογα μέ τὴ συγκυρία μέ κριτήριο τὴν οἰκονομία τῶν πραγμάτων ἀπέναντι στοὺς ἐκτός αὐτῆς εὐρισκομένους, ἀποτιμῶντας τὸ κάθε φορά πρακτέον. Εἶναι ἐξ ἄλλου ἀδιαμφισβήτητο, ὅτι **γὰ τὸ ὀρθόδοξο συνειδὸς ἡ Ἐκκλησία ὑπέρκειται τῶν ἰ. Κανόνων** καὶ δὲν ὑπέρκεινται οἱ κανόνες τῆς Ἐκκλησίας. **Διαφορετικὰ δὲν θὰ ὑπῆρχε ἡ δυνατότητα ἄσκησης Οἰκονομίας.**

• Εἶναι γνωστὴ ἀπὸ τὴν Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία ἡ ἱστορία τοῦ σχισματικοῦ Μελιτίου Λυκοπόλεως καὶ τῶν ὑπ' αὐτοῦ χειροτονηθέντων 29 Ἐπισκόπων⁵¹. Ἡ Α' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος⁵² ἐδέχθη σέ ἐκκλησιαστικὴ κοινωνία τοὺς χειροτονηθέντες ἀπὸ τὸν Μελίτιο. Ἐδῶ δὲν πρέπει νά ἀποκρυβεῖ, ὅτι ἡ ἀναγνώριση τῆς κανονικότη-
τας προϋποθέτει τὴ χειροθεσία (ἢ μυστικωτέρα χειροτονία⁵³) πού σέ καμιά περίπτωση ὅμως δέ συνιστᾶ ἀναχειροτονία⁵⁴. Ἐάν ἐπρόκειτο περὶ αὐτοῦ, αὐτό θὰ ἐγίνετο ἀπολύτως σαφές. Τό πλέον παράδοξο ὅμως ἐδῶ εἶναι, ὅτι ἀναγνωρίζεται ἡ χειροτονία σχισματικῶν Ἐπισκόπων πού τελέστηκε ὄχι ἀπὸ τρεῖς ἢ τοῦλάχιστον δύο Ἐπισκόπους, ἀλλὰ **ἡ χειροτονία πού τελέστηκε ἀπὸ ἓνα Ἐπίσκοπο**, δηλ.

51. Σωκράτους, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία I*, 9 (PG 67, 80-81). Θεοδωρήτου, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, I*, 8 (PG 82, 929AB) καὶ Γελασίου, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, II*, 33 (PG 85, 1340A). Βλ. καὶ Σπ. Μήλια, *Συνάθροισις Ἱερῶν Κανόνων*, Τόμ. Α', 1761, 1901.

52. Συνοδικὴ Ἐπιστολὴ (τῆς Α' Οἰκουμενικῆς Συνόδου): «Τῇ ἀγίᾳ καὶ μεγάλῃ χάριτι Θεοῦ Ἀλεξανδρέων Ἐκκλησίᾳ, καὶ τοῖς κατ' Αἴγυπτον, καὶ Λιβύην καὶ Πεντάπολιν ἀγαπητοῖς ἀδελφοῖς, οἱ ἐν Νικαίᾳ συναχθέντες, καὶ τὴν μεγάλην καὶ ἁγίαν σύνοδον συγκροτηθέντες ἐπίσκοποι, ἐν Κυρίῳ χαίρειν». PG 82, 928B-932B.

53. Στὴν ἐκδοσὴ τῆς ἐπιστολῆς ὑπὸ τοῦ J.-P. Migne (PG 82, 929-930, ὑπ. 40), παρατηρεῖται, ὅτι ἡ ρήτρα αὐτὴ δὲν ἀναγράφεται σέ ὅλους τοὺς Κώδικες: «Abesse haec: μυστ. χειρ. βεβ. a quibusdam codibus, ait Casaubonus».

54. Αὐτό ἀποδέχεται καὶ ὁ Πρόεδρος τῆς Ζ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου Ἅγιος Ταράσιος, ἐρμηνεύοντας τὸν nicorum, *Series Secunda*, Vol. Tertium, Rars Prima, Berolini 2008, 70 (ed. Er. Lamberz): «... Καὶ πῶς νοεῖτε τὸν χειροθετούμενον; ... Μήπως ἐπ' εὐλογίας ἐνταῦθα τὴν χειροθεσίαν λέγει καὶ οὐχὶ ἐπὶ χειροτονίας». Βλ. καὶ Β. Γιαννόπουλος, Ἡ ἀποδοχὴ τῶν Αἰρετικῶν κατὰ τὴν Ζ' Οἰκουμενικὴν Σύνοδον, *Θεολογία* 59 (1988) 538, ὑποσ. 10: «Πρέπει νά ἀποκλεισθῇ ἡ ἰδέα τῆς ἀναχειροτονίας τῶν Καθαρῶν καὶ τῶν Μελιτιανῶν».

τόν Μελίτιο Λυκοπόλεως. Ἡ περίπτωση ὅμως αὐτή, δηλ. ἡ ἀναγνώριση χειροτονίας τελεσθείσης ὑπὸ ἑνὸς μόνον ἐπισκόπου δέν εἶναι ἄγνωστη στήν ἐκκλησιαστική ἱστορία. Ὅταν στά χρόνια τοῦ Μ. Ἀθανασίου ὁ **Ἐπίσκοπος Φίλων** χειροτόνησε μόνος ὡς Ἐπίσκοπο Παλαιβίσκης τόν Σιδήριο, ἡ χειροτονία αὐτή ὄχι μόνον δέν θεωρήθηκε ἄκυρη, ἀλλά ἀναγνωρίστηκε καί ἀπό τόν Μ. Ἀθανάσιο προήχθη δέ σέ Μητροπολίτη Πτολεμαῖδος. Ὁ **Εὐάγριος** χειροτονήθηκε Ἐπίσκοπος Ἀντιοχείας (388-392) ἀπό ἕναν Ἐπίσκοπο, τόν Παυλίνο καί αὐτοῦ δέ ἡ χειροτονία δέν ἀκυρώθηκε⁵⁵. Ἡ Δ' Οἰκουμενική Σύνοδος στά πρακτικά της μᾶς πληροφορεῖ γιά τίς χειροτονίες Ἐπισκόπων πού τέλεσε μόνος ὁ Ἀγκύρας Εὐσέβιος. Ὁ Εὐσέβιος π.χ. χειροτόνησε καί ἐνεθρόνισε μόνος τόν Γαγγρῶν Καλλίνικο, χωρίς ἐξ αὐτοῦ τοῦ λόγου νά ἀμφισβητηθεῖ ἡ χειροτονία του⁵⁶.

Τό θαυμαστό ὕφος καί βάθος τῆς Οἰκονομίας τῆς Ἐκκλησίας πού υπερβαίνει τούς Κανόνες μαρτυρεῖ ἡ χειροτονία τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου Νεοκαισαρείας, ὁ ὁποῖος ἐχειροτονήθη ἐπίσκοπος ἀπό μόνον τόν Ἀμασείας Φάσιδα, χωρίς τή φυσική παρουσία τοῦ Γρηγορίου, εὐρισκόμενον εἰς ἀπόστασιν πορείας 3 ἡμερῶν. Τό γεγονός αὐτό μαρτυρεῖται καί ὑπό τοῦ Ἀγ. Γρηγορίου Νύσσης⁵⁷, τοῦ Ἀγ. Νικοδήμου στό Πηδάλιο⁵⁸ κ.λπ. Μήπως ἐντυπωσιακή δέν εἶναι καί ἡ περίπτωση τοῦ Ὁσίου Δανιήλ τοῦ Στυλῖτου (409-493) χειροτονηθέντος⁵⁹ ἀπό τόν Πατριάρχη Γεννάδιο (458-471);

55. Θεοδωρήτου, *Ἐκκλησιαστική Ἱστορία*, PG 82, 1248 C.

56. Mansi 7,449. Γιά εἰδικές ἐξαιρετικές, ὑπαρκτές ὅμως περιπτώσεις ἐπισκοπικές χειροτονίες ὑπὸ ἑνὸς μόνο ἐπισκόπου, βλ. καί Μητρ. Ἡλιουπόλεως Γεννάδιος, Ἡ ὑπὸ πλειόνων τοῦ ἑνὸς Ἐπισκόπων χειροτονία ἐπισκόπου, *Ὁρθοδοξία* 43 (1929) 291-297.

57. Γρηγορίου Νύσσης, Εἰς τόν βίον τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Θαυματουργοῦ, PG 46, 909 B': «..ὁ Φαίδιμος, οὐδέν προσχὼν τῷ μεταξύ διαστήματι, ὥπερ ἀπὸ τοῦ Γρηγορίου διέργετο (τριῶν ἡμερῶν ὁδὸν ἐκείνον ἀπέχοντος), ἀλλὰ πρὸς τὸν Θεὸν ἀναβλέβας ... ἀντὶ χειρὸς ἐπάγει τῷ Γρηγορίῳ τὸν λόγον ἀφιερῶσας τὸν σωματικῶς οὐ παρόντα καί ἀποκληρώσας αὐτῆς τὴν πόλιν ἐκείνην».

58. Νικοδήμου Ἀγιορείτου, *Πηδάλιον*, Θεσσαλονίκη 1991, 551-552: «Τὴν τῶν Ἑλλήνων δέ ἅπασαν παιδείαν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ μαθὼν πρότερον καί μαθητὴς ὕστερον τοῦ Ὠριγένης γενόμενος, οὕτω μετὰ ταῦτα ὑπὸ Φαίδιμου τοῦ τῆς Ἀμασείας ἐπισκόπου, μακρὰν μὲν ἀπέχοντος τῷ τόπῳ, πλησίον δέ ὄντος τῷ ἀπεριγράπτῳ τῆς χάριτος, ἐκ θείας ἐμπνεύσεως, χειροτονεῖται τῆς κατὰ Πόντον (ἦτοι τὴν Μαύρην θάλασσαν) Νεοκαισαρείας Ἐπίσκοπος».

59. *Βίος καί Πολιτεία τοῦ ὁσίου Πατρὸς ἡμῶν Δανιήλ τοῦ Στυλῖτου* (ὑπό

• Ὁ Ἅγιος Μελέτιος Ἀντιοχείας⁶⁰ πού χειροτόνησε καί τόν Μ. Βασίλειο καί τόν Ἄγ. Ἰωάννη τόν Χρυσόστομο σέ διάκονο, ὁ ὁποῖος ἀποκατέστησε καί τόν Ἄγ. Γρηγόριο σέ Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως καί διετέλεσε Ἐξάρχος τῆς Β' Οἰκουμενικῆς Συνόδου εἶχε χειροτονηθεῖ ἀπό Ἀρειανούς. Ποτέ ὅμως δέν ἀμφισβητήθηκε ἡ χειροτονία του.

• Ὁ Ἅγιος Κύριλλος Ἱεροσολύμων⁶¹ (313-386) χειροτονήθηκε ἐπίσης Ἐπίσκοπος ἀπό Ἀρειανούς (ἀπό τόν Ἀκάκιο Καισαρείας). Στήν Ἐκκλησία ἐγινε δεκτός ὡς Ἐπίσκοπος, ὅπως καί οἱ χειροτονηθέντες ἀπό αὐτόν.

• Ὁ Ἅγιος Γερμανός Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως⁶² (715-730) εἶχε χειροτονηθεῖ ἀπό Μονοθελητές.

• Ὅπως ἀναφέρεται στόν βίο τοῦ Ἁγίου Σάββα ὁ ἅγιος Ἰωάννης Ἱεροσολύμων χειροτονήθηκε ἀπό Σεβηριανούς⁶³.

• Στήν Β' Οἰκουμενική Σύνοδο (381) παρεκάθησαν Ἐπίσκοποι πού εἶχαν χειροτονηθεῖ ἀπό Ἀρειανούς, (ἀπό τόν Ἀκάκιο Καισαρείας) μετά τήν καταδίκη τῆς αἵρεσης ἀπό τήν Α' Οἰκουμενική⁶⁴ (325).

Συμewν τοῦ Μεταφραστοῦ). PG 116, 1001 A: «... ὁ ἐπίσκοπος ... τί ποιεῖ; Κάτωθεν μὲν ἐπιτρέπει τῷ ἀρχidiaκόνῳ τάς συνήθεις εὐχάς ὑπαγορεύσαι· αὐτός δέ προσευξάμενος χειροτονεῖ τόν μέγαν καί μὴ παρόντα πρεσβύτερον...»

60. Σωκράτους, *Ἐκκλησιαστική Ἱστορία II*, 44 καί V, 5c 493, 230-232. Σωζομενοῦ, *Ἐκκλησιαστική Ἱστορία, IV*, 28 καί IX, 28. Ἀμφιλοχίου, *Λόγος εἰς Μ. Βασίλειον*. Σπ. Μήλια, *Συνάθροισις*, Β', 737-740. Βλ. ὑποσ. 74.

61. Σωκράτους, *Ἐκκλησιαστική Ἱστορία II*, V, 8. Σωζομενοῦ, *Ἐκκλησιαστική Ἱστορία, IV*, 25, VIII, 7. Θεοδωρήτου, *Ἐκκλησιαστική Ἱστορία, 9* (Συνοδικόν παρά τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Συνόδου) PG 82, 1217: «Τῆς δέ γάρ μητρὸς ἀπασwν τwν Ἐκκλησιwν τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις, τόν αἰδεσιμwτάτον καί θεοφιλέστατον Κύριλλον ἐπίσκοπον εἶναι γνωρίζομεν, κανονικwς τε παρά τwν τῆς ἐπαρχίας χειροτονηθέντα πάλοι καί πλείστα πρὸς τοὺς Ἀρειανούς ἐν διαφόροις τόποις ἀθλήσαντα».

62. Σπ. Μήλια, *Συνάθροισις*, Β', 739. Συμμετεῖχε ἐξ ἄλλου στήν καταδικάσασα τήν στ' Οἰκουμενική Ψευδοσύνοδο τοῦ ἔτους 712. Θεοφάνους, *Χρονογραφία*, PG 108, 773c: «Εὗρεν οὖν ὁμόφρονα (ὁ Φιλιππικός)... Γερμανόν τε τόν μετὰ ταῦτα Κωνσταντινουπόλεως θρόνον κατασχόντα ἐπίσκοπον, τόν τῆνικαῦτα ὑπάρχοντα Κυζίκου ...»

63. Σπ. Μήλια, *Συνάθροισις*, Β', 740. Βλ. ὑπ. 78.

64. Ἱερ. Κοτσwνης, *Ἡ κανονική ἀποψις περὶ τῆς ἐπικοινωνίας μετὰ τwν Ἑτεροδόξων*, Ἐν Ἀθῆναις 1957, 176.

• Οί χειροτονηθέντες από τόν Μονοφυσίτη Πατριάρχη Πέτρο Γ' Μογγό († 489) Ἐπίσκοποι, ἐγένοντο δεκτοί στήν Ἐκκλησία ὡς Ἐπίσκοποι⁶⁵.

• Οἱ περισσότεροι Ἐπίσκοποι πού μετεῖχαν στήν ΣΤ' Οἰκουμενική Σύνοδο, οἱ ὁποῖοι εἶχαν χειροτονηθεῖ ἀπό τούς αἰρετικούς Πατριάρχες Σέργιο, Πύρρο, Πέτρο καί Παῦλο, ἦσαν προηγουμένως Μονοθελητές χειροτονηθέντες ἀπό Μονοθελητές⁶⁶.

Τό πλέον ὁμως παράδοξο, ἴσως γιά κάποιους, γιά πολλούς ἤ λίγους, εἶναι ὅσα συμβαίνουν στήν Ζ' Οἰκουμενική Σύνοδο, στήν α' καί β' συνεδρία. Εἶναι πράγματι τοῦλάχιστον περίεργα, ὅσα σποραδικά ἄστοχα ὑποστηρίζονται ἀπό κάποιους πού ὑπερακοντίζοντες τή διάκριση καί τήν Οἰκονομία τῶν Πατέρων θεωροῦν, ὅτι διασφαλίζουν τήν καθαρότητα τῆς Ὁρθοδοξίας. Τά ὅσα ἐγίναν στήν Α' καί Β' καί Γ' Συνεδρία συνοψίζονται συμπερασματικά στήν γ' συνεδρία, ὅπου καταγράφονται τά ἑξῆς⁶⁷: «... ἔδοξε τῇ ἀγίᾳ μεγάλῃ καί οἰκουμενικῇ συνόδῳ ἀκολουθησάσῃ τοῖς πατρικοῖς καί ἐκκλησιαστικοῖς θεσμοῖς **δέχεσθαι τοὺς ἐξ αἱρέσεως ἐπιστρέφοντας, ἔτι μὴν καί τοὺς ὑπὸ αἰρετικῶν χειροτονηθέντας, ὀρθοδοξοῦντας προσλαμβάνεσθαι**». Ὁ πρόεδρος τῆς οἰκουμενικῆς Συνόδου Ἅγιος Ταράσιος ἐπιβεβαιώνει⁶⁸: «Προλαβοῦσα ἡ ἀγία σύνοδος αὕτη ἀπεφήνατο, ἀκολουθοῦσα τοῖς ἀγίοις πατράσιν ἡμῶν, ὅτι τοὺς προσερχομένους ἐκ τῆς αἱρέσεως προσδέχεσθαι χρή, ἐάν ἑτέρα αἰτία οὐκ ἐκβάλλῃ τοὺς τοιούτους ἐκ τῆς ἱερατικῆς τάξεως». Τό συμπέρασμα ἀπό τή μελέτη τῶν πρακτικῶν τῆς Ζ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου εἶναι, ὅτι ὁ Ἅγ. Ταράσιος ἀναγνωρίζει τή χειροτονία εἰκονομάχων Ἐπισκόπων, ἀκόμα καί αὐτῶν πού εἶχαν χειροτονηθεῖ ἀπό αἰρετικούς καί τοὺς ἀποκαθιστᾶ κανονικά στοὺς θρόνους τους. Χωρίς ἐδῶ νά μποροῦν νά καταγραφοῦν ἀναλυτικά ὅλα ὅσα διαδραματίστηκαν στήν Ζ' Οἰκουμενική Σύνοδο ὀφείλουν νά τονισθοῦν τά ἑξῆς σημεῖα:

65. Χρυσ. Παπαδόπουλος, *Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας Ἀλεξανδρείας*, Ἀλεξάνδρεια 1935, 433.

66. Σπ. Μήλια, *Συνάθροισις*, Β', 740

67. Concilium Universale Nicaenum Secundum, Ed. Er. Lamberz, ACO, Series Secunda, 4,1, 224. (Walter de Gruyter, Berolini, MMVIII).

68. ACO 4,1, 230.

1. Οἱ **ἐπιστρέφοντες εἰκονομάχοι** δέν γίνονται δεκτοί μόνον ὡς Ἐπίσκοποι, ἀλλά ἐπανέρχονται στίς ἐπισκοπές, ἔδρες πού κατεῖχαν⁶⁹.

2. Ἡ **χειροθεσία πού προβλέπει ὁ 8. κανόνας τῆς Α΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου** (περί Καθαρῶν) δέν εἶναι **ἀναχειροτονία**, ἀλλά **ἀπλή εὐλογία**⁷⁰. Στήν περίπτωση τῶν Εἰκονομάχων τελικά προκρίνεται ὡς οὐσιαστικό στοιχεῖο γιά τήν ἀποδοχή τους ἡ καταδίκη τῆς αἵρεσης καί ὄχι κάποια χειροθεσία.

3. Ὁ **Εὐστάθιος Σεβαστείας** (300-380), υἱός τοῦ ἀρειανόφρονος Εὐλαλίου Σεβαστείας, παρότι κατεδικάσθη ὡς ἀρειανόφρων ἀπό τή Σύνοδο τῆς Μελιτηνῆς, ἀπεκατεστάθη στήν ἔδρα του καί ἐγένετο ἀποδεκτός καί ἀπό τόν Μ. Βασίλειο⁷¹.

4. Σύμφωνα μέ τήν Γ΄ Οἰκουμενική Σύνοδο **Μεσσαλιανοί κληρικοί** γίνονται ἀποδεκτοί στήν κοινωνία τῆς Ἐκκλησίας ἄνευ ἀναχειροτονίας⁷².

5. Ὁ **Ἅγ. Κύριλλος Ἀλεξανδρείας** καλεῖ τόν **Διάκονο Μάξιμο** νά μή διακόπτει τήν κοινωνία πρός τόν Ἀντιοχείας Ἰωάννη, ἐπειδή ὁ τελευταῖος ἀποκατέστησε ἄμεσα τήν κοινωνία μέ πρῶν Νεστοριανούς. Τόν καλεῖ μάλιστα «μή ἀκριβολογεῖσθαι σφόδρα περί τούς μεταγινώσκοντας οἰκονομίας, ὡς ἔφην, δεῖται τό πρᾶγμα πολλῆς»⁷³.

69. ACO 4,1, 232: «Πέτρος ὁ Θεοφιλέστατος καί τόπον ἐπέχων Ἀδριανοῦ τοῦ μακαριωτάτου πάπα τῆς πρεσβυτέρας Ρώμης καί Ἰωάννης καί Θωμάς οἱ θεοφιλέστατοι πρεσβύτεροι καί τοποτηρηταί τῆς Ἀνατολῆς εἶπον Ἀπολαύετῶσαν τούς θρόνους αὐτῶν. Ἡ ἁγία σύνοδος εἶπε· Τό αὐτό λέγομεν καί συντιθέμεθα πάντες. Καί ἀνῆλθον εἰς τάς ἀρμοζούσας αὐτοῖς καθέδρας...». ACO 4,1, 60: «Δοκεῖ ὑμῖν τούς θρόνους αὐτῶν ἀπολαβεῖν... Καί ἐκελεύσθησαν ... καθῆσαι εἰς τούς βαθμούς καί καθέδρας αὐτῶν».

70. ACO 4,1, 70: «Καί πῶς νοεῖτε τό χειροθετούμενον; ...Ταράσιος ὁ ἀγιώτατος πατριάρχης εἶπε: “Μήπως ἐπ’ εὐλογίας ἐνταῦθα τήν χειροθεσίαν λέγει καί οὐχί ἐπὶ χειροτονίας”. Εἶναι γεγονός, ὅτι ὅλοι οἱ προσελθόντες στήν κανονική Ἐκκλησία πρῶν εἰκονομάχῳ ἐπίσκοποι δέν ἐχειροθετήθησαν. *Περί Καθαρῶν*, βλ. Ρ.Π. Β΄, 133.

71. ACO 4,1, 76: «... ἀπελαθεῖς τῆς ἐπισκοπῆς διά τό ἐν Μελιτηνῇ προκατηρῆσθαι ... ἐπιστολήν ἐκόμισε ἀποκαθιστῶσαν αὐτόν, ἣν ἐπιδείξας τῇ κατὰ Τύανα συνόδῳ ἀπεκατεστάθη τῷ τόπῳ». Ἐπιστολή 263 Μ. Βασιλείου πρός τούς Δυτικούς, ΕΠΕ, Μ. Βασιλείου Ἔργα 2, Θεσσαλονίκη 1972, 46-48. PG 32, T80B, ὅπου ὁμως ἐν συνεχείᾳ δηλοῦται, ὅτι «πρωτοστάτης ἐστί τῆς τῶν πνευματομάχων αἰρέσεως».

72. Conc. Ephes, ACO 1,1, 7, 117 (2-3 καί 10-18). ACO 4,1, 78: «...μένειν τούς κληρικούς ἐν τῷ κλήρῳ, τούς δέ λαϊκούς ἐν τῇ κοινωνίᾳ τῆς Ἐκκλησίας».

73. Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, *Πρός διάκονον Μάξιμον ὑπομνηστικόν*. PG 77, 320C -321A. ACO 4,1,79-80 (80).

6. **Ο Ἄγ. Κύριλλος** στήν πρὸς τὸν Ἀρχιμανδρίτην **Γεννάδιο** ἐπιστολή του τὸν καλεῖ νὰ ἀποκαταστήσει τὴν κοινωνία του πρὸς τὸν Πρόκλον Κωνσταντινουπόλεως (434-446), ὁ ὁποῖος εἶχε κοινωνία μέ αἰρετικό μὴ ἀναγνωριζόμενο Ἐπίσκοπο (μὴ κατονομαζόμενο) τῆς Αἰλιέων Πόλεως. Σημαντικές εἶναι οἱ παρατηρήσεις τοῦ Ἀγ. Κυρίλλου: «ἐν τοῖς πράγμασιν, ὅταν μὴ ἐξῇ τό λίαν ἀκριβές ἀποσώζειν παρορῶμέν τινα, ἵνα μὴ τοῦ παντός πάθωμεν ζημίαν». Ὁ Ἄγ. Κύριλλος ἐπισημαίνει περαιτέρω: «ὁ τῆς οἰκονομίας τρόπος οὐδενὶ τῶν συνετῶν ἀπήρεσεν»⁷⁴.

7. Ἀναγνωσθεῖσης τῆς πρὸς Ρουφινιανόν ἐπιστολῆς τοῦ **Μ. Ἀθανασίου** ὁ Ἅγιος Ταράσιος τονίζει ὅτι κατὰ τὸν Μ. Ἀθανάσιο μόνον οἱ πρωτεργάτες καὶ γεννήτορες τῆς αἵρέσεως δέν μποροῦν νὰ γίνουν δεκτοὶ ὡς κληρικοὶ καὶ ὄχι οἱ ὑπόλοιποι⁷⁵. Ὁ ἴδιος στή συνέχεια θά ἐρμηνεύσει, τί ἀκριβῶς σημαίνουν οἱ λόγοι τοῦ Μ. Ἀθανασίου.

8. **Ο Ὑπάτιος καὶ οἱ σὺν αὐτῷ Ἐπίσκοποι** ὁμολογοῦν, ὅτι ἐγεννήθησαν, ἀνετράφησαν καὶ ἐχειροτονήθησαν μέσα στήν αἵρεση, γίνονται δέ δεκτοὶ ὡς ἐπίσκοποι⁷⁶, δηλ. γίνονται δεκτοὶ ἄνθρωποι ἀβάπτιστοι καὶ ἀχειροτόνητοι γιὰ τὴν κανονικὴ Ἐκκλησία. Ὁ Ἄγ. Ταράσιος δέν ἀποδέχεται τὴ διάκριση τῶν αἱρέσεων σέ μικρές καὶ μεγάλες: «τό γάρ ἐπὶ δόγμασιν ἐπὶ μικροῖς καὶ μεγάλαις ἁμαρτάνει ταυτόν ἐστιν· ἐξ ἀμφοτέρων γάρ ὁ νόμος τοῦ Θεοῦ ἄθετεῖται»⁷⁷.

9. Ἀπὸ τὰ πρακτικὰ τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου μαθαίνει κανεῖς, ὅτι ὁ **Ἱεροσολύμων Ἰουβενάλιος** πού εἶχε συμμετάσχει στή ληστρικὴ Σύνοδο τῆς Ἐφέσου «ἀναστάς... μετῆλθεν εἰς τό ἄλλο μέρος καὶ ἀνεβόησαν οἱ Ἀνατολικοὶ καὶ οἱ σὺν αὐτοῖς εὐλαβέστατοι ἐπίσκοποι, ὁ Θεὸς καλῶς ἤνεγκέ σε, ὀρθόδοξε καλῶς ἦλθες»⁷⁸.

10. **Ο Ρουφῖνος** στήν ἐκκλησιαστικὴ του ἱστορία καταγράφει, ὅτι ὁ **Εὐσέβιος Παμφίλου** (265-340) ἐλθὼν στήν Ἀλεξάνδρεια βρῆκε συγ-

74. Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, *Πρὸς Γεννάδιον πρεσβύτερον καὶ ἀρχιμανδρίτην*. PG 77, 220 ABC. ACO 4,1,80.

75. ACO 4,1,82: «Ταράσιος ὁ ἀγιώτατος πατριάρχης εἶπεν· Οὐ περί παντός αἰρετικοῦ ἐπιστρέφοντος ἀποφαίνεται ὁ Πατήρ μὴ δεχθῆναι, ἀλλὰ περί τῶν πρωτάρχων τῆς αἵρέσεως καὶ ἐμπαθῶς ἐγκειμένων...»

76. ACO 4,1,84: «... ἀλλ' ἐν ταύτῃ τῇ αἵρέσει ἡμῶν γεννηθέντες ἀνετράφημεν καὶ νύξήθημεν».

77. ACO 4,1,86.

78. Conc. Const., ACO II, I, I, 94. ACO 4,1, 86-87.

κρατούμενη μιά Σύνοδο, όπου υπήρχαν κάποιοι πού έλεγαν, ότι όσοι έκοινωνήσαν μέ τόν Άρειο δέν μπορούν νά γίνουν δεκτοί από τήν Έκκλησία. Ή άποψη αυτή δέν έπεκράτησε, αφού ή αντίθετη άποψη θεωρούσε ότι «ούτε γάρ μόνοις ήμιν τήν βασιλείαν τών ουρανών πρεσβεύειν οφείλομεν, αλλά και έτέροις πολλοίς». Όταν ό Πατέρας έδωσε τή στολή και τό δακτύλιο στόν άσωτο, τόν κατέστησε μέτοχο στό άξίωμα τής ιερωσύνης⁷⁹.

11. Σύμφωνα μέ τήν έκκλησιαστική ιστορία του Σωκράτους⁸⁰ ό **έπίσκοπος Σειρμίου Φωτεινός** ήταν μαθητής του Μαρκέλλου Άγκύρας. Στη Σύνοδο τής Σαρδικής οι «άνόμοιοι» Έπίσκοποι **Παῦλος και Άθανάσιος** γίνονται δεκτοί στην κοινωνία τής Έκκλησίας και άποκαθίστανται στους θρόνους τους. Τό ίδιο συνέβη και μέ τόν **Μάρκελλο Άγκύρας** πού διαβεβαίωσε, ότι δέν θεωρούσε, ότι ό Χριστός ήταν φιλος άνθρωπος⁸¹.

12. Ό εκπρόσωπος του Ρώμης πρεσβύτερος Πέτρος διαβεβαιώνει, ότι ό **Μακάριος Άντιοχείας**, ό άναθεματισθείς από τήν ΣΤ΄ Οικουμενική Σύνοδο, αφού ήλθε στη Ρώμη, έκλήθη από τόν τότε **πάπα Βενέδικτο** νά αποβάλλει τήν κακοδοξία του και τότε θά μπορούσε, παρά τήν έπίσημη καταδίκη, νά έχει μαζί του έκκλησιαστική κοινωνία⁸².

13. Ό **Μελέτιος Άντιοχείας**, ό όποιος χειροτονήθη από Άρειανούς, άνέβη στόν άμβωνα, έκήρυξε τό όμοούσιο και ή χειροτονία του «ούκ άπεδοκιμάσθη»⁸³.

79. Ρουφίνου, *Έκκλησιαστική Ιστορία* 10, 29-30. Σωκράτους, *Έκκλησιαστική Ιστορία* III, 7, 1. ACO 4,1, 88-89.

80. Σωκράτους, *Έκκλησιαστική Ιστορία* II, 18, 7 και II, 20, 10-13. SC 493, 70,86: «Αποδιδόασιν οὖν τόν τόπον τοίς περί Παῦλον και Άθανάσιον, έτι μήν και Μαρκέλλω τῷ Άγκύρας τῇ πρός τῇ μικρᾷ Γαλατία, ὅς πάλαι μέν καθήρητο... τότε δέ έν τῇ Σαρδικῇ τήν καταδίκην άναπαλαΐσαι έσπούδασεν, διδάξας ὡς οὐκ ένοήθη ή ύπ' αὐτοῦ έν τῷ βιβλίῳ <τεθεΐσα> φράσις, και διά τούτο ύπόνοιαν του Σαμοσατέως λαβεΐν».

81. ACO 4,1, 90: «...έτι γε μην και Μαρκέλλω τῷ Άγκύρας άπολογουμένων και λέγοντι, ὡς οὐκ ένοήθησαν, άπερ έν βιβλος έξέθετο, έπεί ότι αὐτός τούς λέγοντας φιλον άνθρωπον τόν κύριον άποστρέφεται».

82. Conc. Const., III, ACO II, II, 2, 864 και 896. ACO 4,1, 92: « τούτο δέ έποίει πείσαι αὐτόν και δέξασθαι».

83. Σωκράτους, *Έκκλησιαστική Ιστορία* II, 43 και V, 5. Σωζομενου, *Έκκλησιαστική Ιστορία*, IV, 28 και IX, 28. ACO 4,1, 92: «Ὡς φασιν οι ιστορικοί, ό άγιος Μελέτιος ύπό τών Άρειανών χειροτονήθη και άνήλθεν έπί του άμβωνος και έκήρυξεν τό όμοούσιον, ή δέ χειροτονία οὐκ άπεδοκιμάσθη».

14. **Στόν βίο τοῦ Ἁγίου Σάββα** καταγράφεται, ὅτι ὁ Πατριάρχης Εὐστόχιος ὀκτώ μῆνες νουθετοῦσε τοὺς Νεολαυρίτες μοναχοὺς νά ἀποδεχθοῦν τίς ἀποφάσεις τῆς Ε΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου καί νά καταδικάσουν τόν Ὠριγένη. Ὅταν συνειδητοποιήσε, ὅτι αὐτό δέν ἦταν ἐφικτό, τοὺς ἐξεδίωξε⁸⁴. Ἐάν ὅμως τόν κατεδίκαζαν, θά ἀποκαθίστατο ἢ μεταξύ τους κοινωνία.

15. Στό σαφές ἐρώτημα, ἐάν μποροῦν νά γίνουν δεκτοί καί οἱ ὑπό αἵρετικῶν χειροτονηθέντες Ἐπίσκοποι, ἡ ἀπάντηση εἶναι κατηγορηματικά καταφατική. Στήν Ἐκκλησιαστική Ἱστορία τοῦ **Ρουφίνου** ἀναφέρεται, ὅτι ὁ **Ἀκάκιος** καί ὁ **Πατρόφιλος**, ὁμοϊδεάτες τοῦ Μακεδονίου, ἐξεδίωξαν τόν Ἱεροσολύμων Μάξιμο καί ἐγκατέστησαν ἐκεῖ τόν Κύριλλο⁸⁵. Εἶναι μία «μομφή» πού τόν συνόδευε μέχρι τήν Β΄ Οἰκουμενική Σύνοδο.

16. Γιά τήν περίπτωση τοῦ **Ἀνατολίου** πού χειροτονήθηκε ἀπό τόν Διόσκορο Ἀλεξανδρείας, παρόντος τοῦ Εὐτυχοῦς, ὁ Ἅγιος Ταράσιος δέν ἐπιχειρηματολογεῖ βασιζόμενος στό γεγονός, ὅτι δέν εἶχε ἀκόμα καθαιρεθεῖ (Δ΄ Οἰκ. Σύνοδος), ἀλλά προβάλλει μιᾶ ἐπιχειρηματολογία πού κατέχει ἐξέχουσα θεολογική σημασία. Ἐπισημαίνει: «Καί ἡμεῖς γοῦν δεχόμεθα τοὺς ἀπό αἵρετικῶν χειροτονηθέντας, ὡς καί Ἀνατόλιος ἐδέχθη καί αὐθις ἀληθῶς φωνή Θεοῦ ἐστίν, **ὅτι οὐκ ἀποθανοῦνται τέκνα ὑπέρ πατέρων, ἀλλ' ἕκαστος τῇ ἰδίᾳ ἁμαρτίᾳ ἀποθानεῖται, καί ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστίν ἡ χειροτονία**»⁸⁶. Αὐτό σημαίνει, ὅτι τὰ ἁθῶα τέκνα δέν εἶναι ὑπεύθυνα γιά τὰ ἁμαρτήματα τῶν αἵρετικῶν Πατέρων τους. Ἀκόμα καί στήν περίπτωση αὐτή ἡ χειροτονία εἶναι ἐκ Θεοῦ.

17. Ὁ **Σευήρος Ἀντιοχείας** προσπαθεῖ νά πάρει πρὸς τό μέρος του τόν Ἱεροσολύμων **Ἡλία**, κάτι πού δέν κατόρθωσε, παρά τίς πιέσεις τοῦ Αὐτοκράτορος Ἀναστασίου. Γι' αὐτό τόν ἐδίωξε καί ὁ Ἡλίας ἀντεκατεστάθη ἀπό τόν **Ἰωάννη**, ὁ ὁποῖος ὅμως τελικά ἀρνήθηκε νά συνταχθεῖ μέ τό Σευήρο καί γι' αὐτό ἐφυλακίσθη. Γιά νά ἀποφυλακισθεῖ ὑπεσχέθη στόν Δούκα τῆς Παλαιστίνης, ὅτι μέσα σέ δύο ἐβδο-

84. Kyrillos von Skythopolis, *Vita Sabae*, Leipzig 1939, 199. ACO 4,1, 94-96.

85. Σωκράτους, *Ἐκκλησιαστική Ἱστορία II*, 27,7 καί 38, 2 SC 493, 188-190: «Ἀκάκιος μέν γάρ καί Πατρόφιλος Μάξιμον τόν Ἱεροσολύμων Κύριλλον ἀντικατέστησαν». ACO 4,1, 98.

86. Θεοδώρου Ἀναγνώστου, *Ἐκκλησιαστική Ἱστορία*. PG 86, 218C-220A. ACO 4,1, 98.

μάδες μετά την αποφυλάκισή του θά συνταχθεῖ μέ τόν Σεῦηρο, ὁ ὁποῖος καθύβριζε τήν Δ' Οἰκουμενική Σύνοδο. Τελικά ὅμως ὁ Ἰωάννης ὑπό τήν πίεση 10.000 μοναχῶν καί μέ τήν παρουσία τῶν «κορυφαίων μοναχῶν» Σάββα καί Θεοδοσίου ἀνεθεμάτισε τόν Νεστόριο, τόν Εὐτυχή καί τόν Σεῦηρο καί ὅλους ὅσους δέν ἀπεδέχοντο τή σύνοδο τῆς Χαλκηδόνας. (Ἐκ τοῦ Βίου τοῦ Ἀγίου Σάββα)⁸⁷.

18. Οἱ ὑπό τῶν Πατριαρχῶν Κων/λεως **Σεργίου, Πύρρου, Παύλου καί Πέτρου** χειροτονηθέντες γίνονται δεκτοί καί παρακάθονται στήν ΣΤ' Οἰκουμενική Σύνοδο⁸⁸.

19. Ὁ Μ. Βασίλειος⁸⁹ στήν πρὸς Νικοπολίτας ἐπιστολή του ἐπισημαίνει, ὅτι δέν θεωρεῖ κληρικούς αὐτοὺς πού χειροτονήθηκαν ἀπὸ βέβηλα χέρια αἰρετικῶν πού προσβλέπουν στήν κατάλυση τῆς πίστεως, ἐνῶ δέ μέ τήν εἰρήνευση καί τήν ἀνατροπή τῆς αἰρέσεως ἐπιθυμοῦν νά ἀνήκουν στήν κανονική Ἐκκλησία. Ὁ Ἀγ. Ταράσιος ἐρμηνευτικά ἐπισημαίνει, ὅτι ὁ Ἀγ. Βασίλειος ἀπηγόρευσε τή χειροτονία ὑπὸ Ἀρειανῶν καί δέν δέχεται στήν κανονική Ἐκκλησία, ὅσους θά μπορούσαν νά εἶχαν χειροτονηθεῖ ἀπὸ Ὁρθοδόξους καί τό ἔπραξαν πρὸς κατάλυσιν τῆς πίστεως. Ὁ Ἅγιος Ταράσιος ἐπιχειρηματολογεῖ περαιτέρω λέγοντας, ὅτι οἱ διάδοχοι τοῦ Μ. Βασιλείου, ὁ ὁποῖος κατ' ἀρχήν καί γενικῶς ἦτο τῆς ἀναχειροτονήσεως⁹⁰, πολλὰ χρόνια ἀργότερα ἀπὸ τήν καταδίκη τοῦ Ἀρειανισμοῦ τό 325, ἔκαναν δεκτοὺς τοὺς ἀπὸ Ἀρειανῶν χειροτονηθέντας⁹¹ καί

87. Kyrillos von Skythopolis, *Vita Sabae*, Leipzig 1939, 148-152. Cyrille de Skythopolis, *Vie de Saint Sabas*, trad. A.-I. Festugiere, Paris 1962, 76-81. ACO 4,1, 100-106.

88. ACO 4,1,106: «Ἀλλά μήν καί οἱ πλείους τῶν ἐν τῇ ἕκτη ἀγία συνόδῳ συνεδρευσάντων ὑπὸ Σεργίου, Πύρρου, Παύλου, Πέτρου ἐκεχειροτόνηντο τῶν καθηγητῶν τῆς αἰρέσεως τῶν μονοθελητῶν ... καί ἔνεκεν τούτου οὐκ ἀπεδοκιμάσθησαν».

89. Ἐπιστολή 225 Μ. Βασιλείου πρὸς Νικοπολίταις Πρεσβυτέρους, ΕΠΕ, 3, 226. ACO 4,1, 108.

90. Ὁ Μ. Βασίλειος στήν ἐπιστολή του (130) πρὸς τόν Ἐπίσκοπο Θεόδοτο μέμφεται τόν Εὐστάθιο Σεβαστείας, ὁ ὁποῖος ἀναχειροτονοῦσε κληρικούς, καί πού μέχρι τότε οὐδεὶς τῶν αἰρετικῶν ἔπραττε. PG 32, 564BC, «...ὅς γε, ὡς ἀκούω (εἶγε ἀληθὴς ὁ λόγος καί μὴ πλᾶσμα ἐστὶν ἐπὶ διαβολῇ συντεθέν), ὅτι καί ἀναχειροτονῆσαι τινὰς ἐτόλμησεν, ὃ μέχρι σήμερον οὐδεὶς τῶν αἰρετικῶν ποιήσας φαίνεται».

91. ACO 4,1, 110: «... οἱ μετ' ἐκείνων τῆς ἐκκλησίας διάδοχοι τοὺς ὑπὸ αἵρετικῶν χειροτονηθέντας, εἴτα βελτιωθέντας ἐδέξαντο...»

καταλήγει⁹²: «Πανταχοῦ γάρ οἱ πατέρες σύμφωνοί εἰσιν, ἐναντίωσις δέ οὐδεμία ἔνεστιν αὐτοῖς, ἀλλ' ἐναντιοῦται αὐτοῖς οἱ τὰς οἰκονομίας καί τούς σκοπούς αὐτῶν μή ἐπιστάμενοι». Ὁ Ἅγ. Ταράσιος μᾶς καλεῖ νά διαγνώσουμε τόν νοῦ τῶν Πατέρων, ἀλλά καί τή σκοπιμότητα τῶν ὧσων αὐτοί κατέγραψαν.

20. Ἰδιαίτερη σημασία δίδεται στό γεγονός, ὅτι ἕνας ἀπό τούς εἰκονομάχους Ἐπισκόπους, ὁ **Γρηγόριος Νεοκαισαρείας γίνεται δεκτός «εἰς τόν ἑαυτοῦ τόπον»**⁹³, παρότι ἦταν πρωτεργάτης τῆς αἵρέσεως καί παρότι ὁ Μ. Ἀθανάσιος στήν προαναφερθεῖσα ἀνωτέρω ἐπιστολή του πρὸς τὸ Ρουφινιανὸ θεωρεῖ, ὅτι αὐτοὶ γίνονται μὲν δεκτοὶ στήν Ἐκκλησία, δέν θά πρέπει ὅμως νά τούς ἀναγνωρίζεται ἡ Ἱερωσύνη. Γιά τὴν ὑπέρβαση αὐτοῦ τοῦ ἐμποδίου ὁ Κωνσταντίας Κύπρου Κωνσταντῖνος καί ὁ Ἅγιος Ταράσιος προσάγουν τὰ παραδείγματα τοῦ **Ἰουβενάλιου Ἱεροσολύμων καί τοῦ Εὐσταθίου Σεβαστείας**⁹⁴. Ὁ μὲν πρῶτος ἦταν, ὡς ἐλέχθη «᾽Εξαρχος» τῆς ληστρικῆς Συνόδου τῆς Ἐφέσου καί «μετὰ τὴν παρανομίαν αὐτοῦ μετανοήσας ἐδέχθη», ἐνῶ ὁ δεύτερος «᾽Εξαρχος ἦν τῆς αἵρέσεως τῶν Μακεδονιανῶν, ἀλλὰ μετὰ λιβέλλου ὁ ἅγιος Βασίλειος καί πατὴρ ἐδέξατο αὐτόν». Μὲ αὐτὴ τὴ διευκρίνιση «ἀνῆλθον εἰς τὰς ἀρμοζούσας αὐτοῖς καθέδρας», ἐκτός ἀπὸ τόν Νεοκαισαρείας καί πολλοὶ ἄλλοι **Ἐπίσκοποι**.

Χαρακτηριστικά εἶναι τὰ λόγια τὰ καταληκτῆρια καί σχετικὰ τοῦ Ἅγ. Ταρασίου: «Προλαβοῦσα ἡ ἀγία σύνοδος αὕτη ἀπεφήνατο, ἀκολουθοῦσα τοῖς ἁγίοις πατράσιν ἡμῶν, ὅτι **τούς προσερχομένους ἐκ τῆς αἵρέσεως προσδέχεσθαι χρή, ἐάν ἑτέρα αἰτία οὐκ ἐκβάλλῃ τούς τοιούτους ἐκ τῆς ἱερατικῆς τάξεως** τό αὐτό οὖν καί πάλιν λέγομεν». Ὅλη ἡ Σύνοδος ἀπήντησε ὁμόφωνα στοὺς λόγους τοῦ Ἅγ. Ταρασίου: «Πάντες τό αὐτό λέγομεν»⁹⁵. Ὁ ἴδιος Πατριάρχης⁹⁶ σχολιάζοντας τὴν ἐπιστολή τοῦ Μ. Βασιλείου πρὸς Νικοπολίτας καί κατὰ τὴν ἀνάγνωση τοῦ 8. κανόνα τῆς Α' Οἰκ. Συνόδου πού ἀναφέρεται στήν ἀποδοχή Νοβατιανῶν κληρικῶν χωρὶς νέα χειροτονία τονίζοντας τὴν ὁμοφωνία τῶν Πατέρων («πανταχοῦ οἱ πα-

92. ACO 4,1, 110.

93. ACO 4,1, 228.

94. ACO 4,1, 228-230.

95. ACO 4,1, 230.

96. ACO 4,1, 110.

τέρες ἀλλήλοις σύμφωνοι εἰσίν, ἐναντίωσις δέ οὐδεμία ἔνεστιν αὐτοῖς, ἀλλ' ἐναντιοῦνται οἱ τὰς οἰκονομίας καὶ τοὺς σκοποὺς αὐτῶν μὴ ἐπιστάμενοι») ἐπεσήμανε, **ὅτι ὁ κανὼν οὗτος ἰσχύει γιὰ ὅλες τίς αἱρέσεις**⁹⁷ («περί πάσης αἱρέσεως ἐστίν»). Εἶναι δυνατόν νά ζητῆται ἀναχειροτόνησις σέ περίπτωση σχισματικῶν;

Χαρακτηριστική εἶναι καί ἡ ἀπάντηση τοῦ **Ἱ. Φωτίου**⁹⁸, ὁ ὁποῖος στό ἐρώτημα «Τίνων κατακριθέντων οἱ ὑπ' αὐτῶν χειροτονηθέντες οὐδέν ἐποίησαν»; μερικές δεκαετίες ἀργότερα ἐπιβεβαιώνει καί ἐπικυρώνει τή σχετική πράξη τοῦ Ἀγ. Ταρασίου καί συνολικά τή σχετική πράξη τῆς Ἐκκλησίας παρέχοντας συγκεκριμένα παραδείγματα. Ἐπισημαίνει ὁ Ἅγιος Φώτιος:

- Παύλου τοῦ Σαμοσατέως κατακριθέντος, οὐδεὶς τῶν ὑπ' αὐτοῦ καθήρηται..
- Τοῦ Νεστορίου καθαιρεθέντος, οὐδεὶς τῶν ὑπ' αὐτοῦ χειροτονηθέντων καθήρηται..
- Πέτρου τοῦ Μογγοῦ... καθαιρεθέντος...οἱ ὑπ' αὐτοῦ χειροτονηθέντες ἐδέχθησαν...
- Καί ὁ Φῆλιξ ὁ Ρώμης γράφων πρὸς Ζήνωνα τόν βασιλέα, τήν διάταξιν αὐτοῦ, ἣτις Πέτρον μέν τῆς Ἐκκλησίας ἐξέβαλλεν, ἐκείνους δέ μετανοοῦντας ἐδέξατο, θεῖον ἀποκαλεῖ τύπον...
- Μελέτιος ὁ Ἀντιοχεύς ὑπὸ αἱρετῶν χειροτονηθεὶς... παρά τῆς Ἐκκλησίας ἀπεδέχθη.
- Οἱ ὑπὸ Σεργίου καί Πύρρου χειροτονηθέντες καί Μακαρίου ... προσεδέχθησαν.
- Καί οἱ ὑπὸ Μακεδονίου τοῦ Πνευματομάχου χειροτονηθέντες ὡσαύτως.
- Τόν Ἀκάκιον οἱ Ρωμαῖοι ... καθαιρέσει ὑπέβαλλον... τοὺς ὑπ' αὐτοῦ χειροτονηθέντας συλλειτουργοὺς εἶχον...
- Οἱ ὑπὸ Ἀναστασίου καί Νικήτα τῶν αἱρετικῶν χειροτονηθέντες παρά τῆς ἐβδόμης ἐδέχθησαν συνόδου...
- Καί Μελέτιος δέ μυρίων ἔχοντος γέγονεν ... ἀλλ' ὁμως εἰ καί καθηρέθη πολλάκις... τό ὄνομα τοῦ ἐπισκόπου ἀπειλήφεν.

97. ACO 4,1, 70.

98. Φωτίου Πατριάρχου, *Ἑρωτήματα Δέκα*, PG 104, 1224 AD (Ἑρώτησις Δ').

Χαρακτηριστικές είναι καί όλες οι περιπτώσεις κληρικών, οι οποίοι καθαιρέθηκαν καί αποκαταστάθηκαν χωρίς άλλο αμέσως, οι οποίες περιέχονται σέ απάντηση τοῦ Ἱ. Φωτίου στήν ἐρώτηση «πότε καθηρέθησαν ἐπίσκοποι, καί πάλιν ἐδέχθησαν, ἢ τῇ τοῦ ἰδίου λαοῦ παρακλήσει;» Ἀναφερόμενος στούς ὑπ' αὐτοῦ καί τοῦ Ἀγίου Ἱγνατίου καθαιρεθέντας, ὁ Ἱ. Φώτιος τονίζει: «Ὅτι καί ἐτέρους πλείους καθαιρεθέντας ἐπὶ ἐγκλήμασι παρά τοῦ ἀγιωτάτου Ἱγνατίου ἡμεῖς ἐδεξάμεθα, καί τούς ὑφ' ἡμῶν καθαιρεθέντας ὁ ἐν ἀγίοις Ἱγνάτιος ἐδέξατο». Γιά τήν ἐπιστροφή στήν κανονικότητα στίς πολυάριθμες αὐτές περιπτώσεις⁹⁹ δέν τίθεται καμία προϋπόθεση, παρά μόνο ἡ ἐπιθυμία γιά τήν ἔνταξη στήν Ἐκκλησία.

• Ὅταν ἔχει κανεῖς ὑπ' ὄψιν του, τόσο τό γεγονός τῶν μεμονωμένων περιπτώσεων, οἱ ὁποῖες προηγουμένως προαναφέρθηκαν, ὅσο καί ὅσα διαδραματίστηκαν στίς πρῶτες συνεδρίες τῆς Ζ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου γιά τίς περιπτώσεις τῶν εἰκονομάχων αἰρετικῶν, —οἱ ὁποῖες ἐγένοντο δεκτοί στήν Ἐκκλησία χωρίς ἄλλο, παρά μόνο τήν ἀπολογία τῆς κακοδοξίας τους, ἀπαραίτητη προϋπόθεση, ἀφοῦ ἦσαν αἰρετικοί, δηλ. χωρίς ἀναχειροτονία ἢ χειροθεσία, παρότι ἤδη ὁ 68. ἀποστολικός κανών¹⁰⁰ στίς περιπτώσεις μόνο τῶν αἰρετικῶν καί ὄχι τῶν σχισματικῶν ἐπιβάλλει τήν ἀναχειροτόνηση—, κατανοεῖ κανεῖς πολύ καλά, γιατί σέ περιπτώσεις σχισματικῶν συνέβη κατά μείζονα λόγο τό ἴδιο. Κατανοεῖ κανεῖς ἐπίσης, γιατί στήν ἐκκλησιαστική γραμματεία ἀνευρίσκει μέν κανεῖς πολλά, ἤδη ἀπό τόν Ἅγ. Κυπριανό Καρθαγίνης, γιά τή Θεολογία τοῦ Σχίσματος, ὄχι ὅμως καί γιά τόν τρόπο ἐπαναφορᾶς τῶν σχισματικῶν στήν κανονικότητα. Ἡ Ἐκκλησία ἔκρινε, ὅτι μέ τήν ἀναγνώριση τῶν μυστηρίων τοῦ βαπτίσματος καί τοῦ Χρίσματος, ἀλλά καί αὐτοῦ τῆς Ἱερωσύνης διευκόλυνε τήν πορεία πρὸς τήν κανονικότητα. Ἰδιαίτερα, ὅταν ἐπρόκειτο ὄχι γιά μεμονωμένες περιπτώσεις, ἀλλά γιά ὁμάδες πιστῶν οἰκονομοῦσε εὐκολώτερα αὐτή τήν πορεία μέ τήν ἀναγνώριση καί τῆς Ἱερωσύνης.

Ἀνάμεσα στά παραδείγματα πού μπορεῖ νά ἀναφέρει κανεῖς εἶναι αὐτή τῆς ἄρσης τοῦ Βουλγαρικοῦ σχίσματος¹⁰¹ πού διήρκησε ἐπὶ

99. PG 104, 1229–1231 A.

100. P.Π. Β', 87.

101. Βλ. Ἰω. Ταρνανίδης, *Θεωρία καί Πράξη στήν ἱστορική εξέλιξη τοῦ Αὐτοκεφάλου τῶν Σλαβικῶν Ἐκκλησιῶν*, Θεσσαλονίκη 2006, 166–172.

δεκαετίες. Άρχισε τό 1870 καί ήρθη τό 1945 από τό Οίкуμενικό Πατριαρχείο μέ τήν άναγνώριση τών κατά τήν περίοδο τοῦ Σχίσματος γενομένων Μυστηρίων¹⁰² (καί χειροτονιῶν).

Άλλά καί στήν **ιστορία τοῦ Πατριαρχείου Μόσχας** δέν εἶναι άγνωστες **παρόμοιες περιπτώσεις**. Θά άναφερθοῦν δύο παραδείγματα, ἕνα παλαιότερο καί ἕνα σχετικά πρόσφατο:

α. Εἶναι ιστορικά βέβαιο, ὅτι τό ἔτος 1840 ἡ Ἐκκλησία τῆς Ρωσσίας άπεδέχθη στούς κόλπους της τούς προσελθόντας πρὸς αὐτήν Οὐνίτες Ἐπισκόπους, άναγνωρίζοντας τήν άρχιερωσύνη τους καί χωρίς νά προβεῖ σέ άναχειροτονίες¹⁰³.

β. Σημαντικότερη ὁμως εἶναι ἡ εἰσδοχή τό ἔτος 2008 στούς κόλπους τοῦ Πατριαρχείου Μόσχας τών Ρώσων τῆς Διασποράς ἐπὶ Πατριάρχου Ἀλεξίου καί παρουσία τοῦ Προέδρου Πούτιν. Εἶναι χαρακτηριστικό, ὅτι ἡ ἔνωση τών σχισματικῶν παροικιῶν **τῆς Διασποράς** καί τών άρχιερέων τους μέ τό Πατριαρχείο Μόσχας ἔγινε μέ τήν ὑπογραφή ἑνός κειμένου-συμβολαίου¹⁰⁴, τό ὁποῖο περιέχει διοικητικές διατάξεις ρυθμίζουσες σχετικά θέματα. Πρὸ τῆς κοινῆς Θ. Λειτουργίας καί τῆς Ἱ. Μεταλήψεως ὁ Πατριάρχης Ἀλέξιος δεόμενος ὑπέρ τῆς ἐνότητας τών Ἐκκλησιῶν άνέγνωσε μιὰ προσευχή¹⁰⁵, ἡ ὁποία προφανέστατα δέν μπορεῖ νά θεωρηθεῖ, ὅτι ὑποκαθιστᾷ οὔτε τή χειροτονία, οὔτε τή χειροθεσία, τήν ὁποία ἴσως κά-

102. Αὐτό ἦταν ἐξ ἄλλου τό σαφές αἶτημα τοῦ ἐξάρχου Στεφάνου πρὸς τό Οίкуμενικό Πατριαρχείο γιά τήν ἄρση τοῦ Σχίσματος (21.1.1945). Βλ. Ἰω. Ταρνανίδης, *Θεωρία καί Πράξη*, 226: «Ἀρθῇ ἡ άπαγγελθεῖσα ἔνεκα τῶν γνωστῶν λόγων κατάκρισις τῆς Βουλγαρικῆς Ἐκκλησίας, καθ' ἣν τινές μέν τῶν Ἀρχιερέων αὐτῆς ἔστερήθησαν τοῦ βαθμοῦ αὐτῶν, ὁ δέ λοιπός Βουλγαρικός κλῆρος καί λαός ἐκηρύχθησαν ἀλλότριοι τῆς Μιάς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας».

103. Ἰω. Κατσώνης, *Ἡ κανονική ἄποψις*, 177. Παρόμοια τακτική ἀκολούθησε τό Πατριαρχείο Μόσχας μέ τούς Ἑλληνο-Καθολικούς τῆς Οὐκρανίας κατά τά μέσα τοῦ κ' αἰῶνα. Βλ. S. Senyk, L' Église Orthodoxe d' Ukraine au xxe siècle, στό: L' Église orthodoxe en Europe orientale au xxe siècle (sous la direction de Chr. Chaillot), Paris 2009, 312-313. Γιά τήν προφανῆ ἀνάμειξη τοῦ κομμουνιστικοῦ καθεστώτος ἐπισημαίνεται: "L' exécution de cette décision fut supervisée par N.S. Khrouchtch, à cette époque premier secrétaire du comité central du parti communiste en Ukraine".

104. <https://mospat.ru/en/documents/act-of-canonical-communion/>

105. [https:// www.patriarchia.ru/db/text/245332.html](https://www.patriarchia.ru/db/text/245332.html).

ποιοι θεωροῦν ἀναγκαία γιά τήν εἰσδοχή τῶν σχισματικῶν στήν κανονικότητα¹⁰⁶.

Γιά νά ἐπιβεβαιωθεῖ τό ἀληθές τοῦ λόγου παρατίθεται ἀμέσως κατωτέρω τό κείμενο τῆς ἀναγνωσθείσης ἀπό τόν Πατριάρχη Μόσχας προσευχῆς:

«Δέσποτα Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ ὁ Θεός ἡμῶν, ὁ ὁποῖος ὑπεσχέθης, ὅτι οἱ πύλες Ἰερουσάλημ δέ θά καταβάλουν τήν Ἐκκλησίαν Σου, ἐπίβλεψον ἐπί τήν Ρωσικήν Ἐκκλησίαν, ἡ ὁποία κατά τόν δύσκολο χρόνο τῆς διελθούσης μεγάλης θλίψεως παρουσίασε πλήθη μαρτύρων ἐνώπιον τοῦ προσώπου Σου διά πρεσβειῶν τῆς ἀχράντου Σου Μητρός, τοῦ Ἁγίου Ἰσαποστόλου μεγάλου Βασιλέα Βλαδιμήρου, τῶν ἐν Μόσχᾳ Ἁγίων Πέτρου, Ἀλεξίου, Ἰωανᾶ, Μακαρίου, Φιλίππου, Ἰώβ, Γέρμον-γεν καί Τύχωνος, τῶν Ἁγίων ὑποστάντων τό μαρτύριο Βασιλέων (ἐνν. τοῦς Ρωμανῶφ) καί πάντων τῶν Ρώσων νεομαρτύρων καί ὁμολογητῶν. Περικράτησον αὐτήν (ἐνν. τή Ρωσική Ἐκκλησία) ἀκέραιη, ἀήττητη καί εἰρηνική.

Ὅπως πρός τόν ἐπουράνιο Πατέρα ἀνέπεμψες προσευχή γιά τοὺς μαθητές σου, “ἵνα ὧσιν ἐν”, στείλε τό ἔλεός Σου στόν κόσμον, τόν ἀμαρτάνοντα καί μή τηρῶντα τό θέλημά σου. Εὐλόγησε τήν καλή πρόθεσή μας καί διατήρησε Σύ τό ἔργο τῆς ἐνότητος τῆς Ἐκκλησίας γιά τή δική Σου Δόξα, παῦσε τίς ἔριδες καί τίς διαιρέσεις τῶν Ἐκκλησιῶν.

Δῶσε σέ μᾶς νά τηροῦμε τήν ἐντολή σου, νά ἀγαποῦμε ἐσένα,

106. Σέ αὐτούς ἀνήκει ἀτυχῶς ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Τιράνων καί Πάσης Ἀλβανίας Ἀναστάσιος, ὁ ὁποῖος σέ ἐπιστολή του πρός τόν Οἰκουμενικό Πατριάρχη Βαρθολομαῖο (21.3.2019) παρατηρεῖ (βλ. B. Hallensleben, *Orthodoxe Kirche in der Ukraine - Wohin? Dokumente zur Debatte um die Autokephalie*, Münster 2019, 77): “Die Korrektur des Meletianischen Schismas und die Aufnahme der von Meletios unrechtmäßig Geweihten gemäß Ökonomie erfolgte also in folgenden Phasen: a) Unikehr, b) Handauflegung durch einen kanonischen Bischof – die minimale Bedingung für das Siegel der apostolischen sukzession, c) Gebet und d) schließlich die Erlangung des Friedens. Dies ist ein Prinzip das auf alle Fälle der Wiedereingliederung von Schismatikern in die orthodoxe Kirche angewendet wird, und das legt einen interessanten. Ausweg für das bestehende Problem fest”. Πῶς ὁμως μπορεῖ νά ἰσχύουν αὐτά ὡς γενικός ἀπαρέγκλιτος κανόνας, ὅταν στήν ἐκκλησιαστική πράξη ἀπό τοῦ Μ. Ἀθανασίου καί ἔξης καί μάλιστα στήν Ζ' Οἰκουμενική Σύνοδο δέν ἀπαιτεῖται ἡ χειροθεσία σέ πλειάδα σχισματικῶν καί δὴ καί τῶν αἵρετικῶν γιά τήν ἐνταξή στήν κανονική Ἐκκλησία;

τόν Θεό μας καί τόν πλησίον μας, βοήθησε, ὥστε νά ξεφύγουμε ἀπό κάθε προσβολή καί ὀργή, (ὥστε) ἡ φιλαδελφία νά βασιλεύει μεταξύ τῶν τέκνων τῆς Ἐκκλησίας σου, αὐτῶν πού εὐρίσκονται στήν πατρίδα καί τή Διασπορά.

Ἀξιώσέ μας λοιπόν τώρα νά εἰσέλθουμε στό Ἅγιό Σου θυσιαστήριο καί νά προσφέρουμε τήν ἀναίμακτη ἱεουργία, ὥστε μεταλαμβάνοντας τοῦ ζωοποιοῦ σώματος καί τοῦ τιμίου αἵματός σου νά ἐνωθοῦμε σέ ἓνα σῶμα καί νά δοξολογήσουμε ἐξ ὅλης καρδίας τήν ἀμέτρητη φιλανθρωπία Σου.

Κατάπεμψε σέ μᾶς Κύριε τήν ἐπουράνια εὐλογία Σου, ὥστε αὐτή νά μᾶς ἐπισκιάζει, νά ζήσουμε μέ εἰρήνη καί ἐνότητα, ὥστε νά ἀξιωθοῦμε τῶν μονῶν τοῦ Παραδείσου, ἐκεῖ ὅπου εἶναι ἡ ὀλοκλήρωση τῆς πίστεως, ἡ ἐκπλήρωση τῆς ἐλπίδας καί ἡ ἀληθινή ἀγάπη· ἐκεῖ μέ τούς χορούς τῶν Ἁγίων Σου θά ὑμνήσουμε ἐσένα Κύριε καί Ἀρχιποίμενά μας, μαζί μέ τόν ἀναρχό Σου Πατέρα καί τό Πανάγιο (θεῖο) Πνεῦμα στους αἰῶνες τῶν αἰώνων. Ἀμήν».

Μετά ἀπό τήν ἀνάγνωση αὐτῆς τῆς προσευχῆς, χωρίς καμμία χειροθεσία, χωρίς νά ὑπάρξει οὐδ' ὁ ἐλάχιστος προβληματισμός γιά τήν ἐγκυρότητα τῶν χειροτονιῶν πού τελέστηκαν κατά τή διάρκεια τοῦ σχίσματος, χωρίς μετάνοια γιά τό προκληθέν Σχίσμα, χωρίς νά προβληματίσει τό γεγονός, ὅτι οἱ πρῶην αὐτοί σχισματικοί ρῶσσοι τῆς Διασποράς εἶχαν ἐκκλησιαστική κοινωνία μέ ἄλλες σχισματικές ομάδες ἀπό ἄλλες Ἐκκλησίες, ὅπως π.χ. οἱ Παλαισημερολογῖτες πού εὐρίσκονται ἐδῶ στήν Ἑλλάδα, (πρῶην) σχισματικοί καί Ρῶσσοι Ἐπίσκοποι ἀρχιερεῖς τοῦ Πατριαρχείου Μόσχας τέλεσαν ἀπό κοινοῦ τή Θ. Λειτουργία καί κοινωνήσαν ἀπό κοινοῦ τοῦ σώματος καί αἵματος τοῦ Χριστοῦ¹⁰⁷.

107. Αὐτοαναιρούμενος ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀλβανίας Ἀναστάσιος δέν θέτει τίς προϋποθέσεις ἀποδοχῆς τῶν σχισματικῶν (πού ἀνέπτυξε στήν περίπτωση τοῦ Μελετιανοῦ σχίσματος) γιά τήν ἀποδοχή τῶν Ρώσων τῆς Διασποράς ἀπό τό Πατριαρχεῖο Μόσχας. Στήν τελευταία αὐτή περίπτωση δέν ὑπῆρξε μετάνοια ἐκ μέρους τῶν πρῶην σχισματικῶν, οὔτε χειροθεσία, οὔτε σφράγισμα τῶν σχισματικῶν ἐπισκόπων πρὸς ἀποκατάσταση τῆς ἀποστολικῆς διαδοχῆς, οὔτε προσευχή γιά τήν ἐπανάταξη στήν κανονική Ἐκκλησία. Ἀντίθετα ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀλβανίας θεωρεῖ, ὅτι ἡ ἀποστολική διαδοχή ὑπῆρχε ἀναμφίβολα δεδεομένη στους πρῶην ρώσσους σχισματικούς, ἐνῶ θεωρεῖ τή γενομένη προσευχή ὡς προσευχή ἐντάξης στό Πατριαρχεῖο Μόσχας, ἐνῶ αὐτή ἦταν μιά γενική προσευχή ὑπέρ τῆς ἐνότητος. Βλ. B. Hallensleben, ὅπ. παρ., 79: «... die apostolische Sukzession war

Αυτοί που έπραξαν αυτά, τολμούν να κατηγορούν σήμερα το Οικουμενικό Πατριαρχείο.

Σύμφωνα με όλα τα παραπάνω το θέμα της Ουκρανίας αντιμετωπίστηκε ως πρόβλημα εκκλησιαστικό και ως τέτοιο κρίθηκε με κριτήριο τους ιερούς κανόνες και την κανονική παράδοση της Έκκλησίας. Ακόμα και αν δεν ανήκε η Ουκρανία στην κανονική δικαιοδοσία του Οικουμενικού Πατριαρχείου και ανεξαρτήτως του ιστορικού αυτού προβλήματος, ο καταδικασθείς και καθαιρεθείς από το Πατριαρχείο πρώην Κιέβου Φιλάρετος μαζί με τον Μακάριο (Λβίβ) που ακολουθούνται από εκατομύρια πιστούς **είχαν το κανονικό δικαίωμα να υποβάλουν προς το Οικουμενικό Πατριαρχείο Έκκλητο** και να ζητήσουν την ένταξή τους στην κανονικότητα. Το γεγονός, ότι το Οικουμενικό Πατριαρχείο και ο Πατριάρχης Βαρθολομαίος προσωπικά ανεγνώρισαν τότε αυτή την καθαίρεση αυτό δεν αποτελεί επιχείρημα¹⁰⁸. Ο Οικουμενικός Πατριάρχης ανεγνώρισε αυτονόητα την καθαίρεση, όπως αναγνωρίζεται ή καθαίρεση οίουδήποτε κληρικού από τις άλλες Όρθόδοξες Έκκλησίες, όταν καθαιρεθεί από τη δική του Έκκλησία. Αυτό όμως δεν αποτελεί κώλυμα για τον καταδικασθέντα ασκώντας Έκκλητο να προσφύγει στον θρόνο της Κωνσταντινουπόλεως και να ζητήσει την επανεξέταση της υποθέσεώς του. Άλλωστε και μόνο το συνεχές αίτημα προς το Οικουμενικό Πατριαρχείο συνιστά εκ μέρους του Φιλάρετου και του Μακαρίου συνεδητοποίηση της αντικανονικής τους θέσεως στην κοινωνία των Όρθόδοξων Έκκλησιών, την οποία και ήθελαν να άρουν. Το «αμάρτημα» το υποτιθέμενο και των δύο ήταν, ότι δεν ήθελαν και δεν θέλουν στην Ουκρανία μία Έκκλησία εξαρτώμενη από τη Μόσχα. Τί διαφορετικό έπρεπε να πράξει το Οικουμενικό Πατριαρχείο, το οποίο έδω-

nicht zweifelhaft ... die Korrektur des Bruchs durch einen besonderen Gottesdienst und ein Gebet der Wiedereingliederung in der Christus- Erlöser- Kathedrale abschließend vollzogen wurde». Ο Αρχιεπίσκοπος Αναστάσιος δεν αυτοαναιρείται απλά σύμφωνα με όσα γράφει για το Μελιτιανό σχίσμα, αλλά δίδει την εντύπωση, ότι εν τοις πράγμασι δεν υπήρξε σχίσμα μεταξύ των Ρώσων της Διασποράς και του Πατριαρχείου Μόσχας, έρειδόμενος στο γεγονός, ότι οι πρώτοι δεν καθαιρέθηκαν από το Πατριαρχείο Μόσχας παρά το γεγονός, ότι δεν υπήρχε εκκλησιαστική κοινωνία μεταξύ τους και τα μυστήριά του έθεωρούντο άκυρα και άνυπόστατα.

108. Αυτό επικαλείται ως επιχείρημα το κείμενο του Πατριαρχείου Μόσχας. Βλ. υποσ. 3.

σε τήν αὐτοκεφαλία κατά τόν 19ο καί 20ό αἰώνα τήν αὐτοκεφαλία σέ ὅλες τίς νεώτερες Ἐκκλησίες, ἀποστερούμενο σημαντικότερα ἐδάφη τῆς κανονικῆς του δικαιοδοσίας, ὅταν ἀπό τή μιὰ πλευρά ἐδέχεται συνεχῶς τά αἰτήματα τῶν (πρώην) Οὐκρανῶν σχισματικῶν, ἐνῶ ἀπό τήν ἄλλη παρά τίς παραινέσεις πρὸς τό Πατριαρχεῖο Μόσχας καί στόν Πατριάρχη Μόσχας ἀντιμετώπιζε τήν παγερή ἀδιαφορία, ἀπευθυνόμενο εἰς «ὧτα μή ἀκούοντων»; Τί διαφορετικό ἔπραξε τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο ἀναγνωρίζοντας τίς χειροτονίες τῶν (πρώην) σχισματικῶν ἀπό αὐτό πού ἔπραξε καί πράττει ἡ ἴδια ἡ Ἐκκλησία αἰῶνες τώρα, ἡ ὁποία **γιά τήν οἰκονομία τῶν πραγμάτων καί τήν «οἰκονομία τῶν πολλῶν»**¹⁰⁹ ἀναγνώρισε κατά καιροῦς χειροτονίες ὄχι μόνο σχισματικῶν, ἀλλά καί αἰρετικῶν; (Αὐτό βεβαίως δέν σημαίνει, ὅτι ὁ κάθε σχισματικός ἢ καθηρημένος κληρικός ἐπανερχεται σέ ἐκκλησιαστική κοινωνία ἀναγνωριζομένης τῆς χειροτονίας του. Ἡ κάθε περίπτωση ἀξιολογήθηκε καί ἀξιολογεῖται ἀπό τήν Ἐκκλησία ξεχωριστά¹¹⁰). Αὐτή τήν ἀπάντηση εἶχε δώσει καί τό Πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων, ὅταν ρωτήθηκε σχετικά ἀπό τό Πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως¹¹¹.

V. Ἡ ἀποστολική διαδοχή

Ἡ διάσωση τῆς ἀποστολικῆς διαδοχῆς ἀπό τόν Φιλάρετο καί τόν Μακάριο –καί αὐτό εἶναι τό τελευταῖο ἐπιχείρημα τῆς ρωσικῆς

109. Ὁ Μ. Βασίλειος ἀποδέχεται τό βάπτισμα τῶν Καθαρῶν ἐξ αἰτίας τοῦ πλήθους αὐτῶν, συντασσόμενος μέ τήν ἐπικρατοῦσα ἄποψη στήν Ἀσία. Ρ.Π. Δ', 91.

110. Ἐνδεικτική εἶναι ἡ περίπτωση τῶν Ἐπισκόπων Βύβλου, Βότρυος, Τριπόλεως, Ὁρθοσιάδος, Ἀρκάδος καί Ἀντάραδος, οἱ ὁποῖοι ἀπεκατεστάθησαν ὑπό τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ἐνῶ εἶχαν ὑποβιβασθῇ σέ Πρεσβυτέρους ἀπό τόν Ἐπίσκοπο Βηρυτοῦ Εὐστάθιο. Ἡ σύνοδος ἀπέδωσε τίς ἐπιτροπές αὐτές στήν Ἐκκλησία τῆς Τύρου, στήν ὁποία κανονικά ἀνῆκαν. Βλ. Ρ.Π. Β', 286-287.

111. Ἀπαντητικό ἔγγραφο τῆς 29. Ὀκτωβρίου 1880 τοῦ Πατριαρχείου Ἱεροσολύμων. Οἱ πρώην αἰρετικοί, ἀφορισθέντες καί καθαρεθέντες, ἔπρεπε νά σφραγισθοῦν δι' ἁγίου Μύρου «μυστικωτέρα χειροτονία, ἥτοι δι' ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν...» Ὁ Π. Τρεμπέλας, *Δογματική Γ'*, Ἀθήνα 1961, θεωρεῖ, ὅτι κακῶς ἡ συσταθεῖσα τό 1879 ἐπιτροπή τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἀπεφάνθη ὑπέρ τοῦ κύρους τῆς χειροτονίας κληρικῶν ὑπό ἐπισκόπων καθηρημένων καί σχισματικῶν χειροτονηθέντων. Τέτοιες χειροτονίες θά μπορούσαν νά ἀναγνωρίζονται μόνο κατ' οἰκονομία καί ἡ οἰκονομία δέν μπορεῖ νά γίνει κανόνας. Ἡ αἰτιολογία, τήν ὁποία προσάγει ὁ Π. Τρεμπέλας, ἀφήνει ὅμως τό περιθώριο γιά τήν κατ' ἐξαίρεση ἀναγνώριση τέτοιων χειροτονιῶν καί αὐτό εἶναι τό πολύ σημαντικό.

έπιχειρηματολογίας πού έχει συνειδητοποιήσει πλέον την αποδεικτική αδυναμία όλων των προηγούμενων— είναι ιστορικά αναμφίβολη. Εάν όμως η αποστολική διαδοχή νοηθεί ως διαδοχή πίστεως, αυτή υφίσταται και είναι δεδομένη. Εάν η αποστολική διαδοχή νοηθεί ως διαδοχή τάξεως και αυτή είναι δεδομένη.

Οι επίσκοποι του πρώην Πατριαρχείου Κιέβου έχουν διαδοχή, γιατί χειροτονήθηκαν από τον πρώην Πατριάρχη Φιλάρετο πού με τον κανονικό επίσκοπο Ποτσάεβ Ίάκωβο (Παντισιούκ) εγκατέλειψαν τό Πατριαρχείο Μόσχας¹¹². Γιά τήν παράταξη του Μακαρίου Μαλέλιτς υπάρχουν τρεις γραμμές διαδοχής. Ο Μακάριος (Μαλέλιτς) χειροτονήθηκε Επίσκοπος τήν 3η Νοεμβρίου 1996 από τους Επισκόπους Δημήτριο (Γιαρέμα), Ίγκορ (Ίσιτσένκο) και Μεθόδιο (Κουντριακόβ). Τόσο ο Δημήτριος Γιαρέμα (1993), όσο και ο Μεθόδιος Κουντριακόβ (2000) διετέλεσαν Πρόεδροι τής Αυτόκεφάλου Εκκλησίας τής Ουκρανίας, χειροτονθέντες εις κανονικήν διαδοχήν του Μητροπολίτου Μετίσλαβ¹¹³ (Σκρίπνικ).

Ο Μητροπολίτης Μετίσλαβ (Σκρίπνικ) είχε χειροτονηθεί τό 1942 από τον Αρχιεπίσκοπο Πολύκαρπο Σικόρσι, ο οποίος είχε χειροτονηθεί από τον Μητροπολίτη Βαρσοβίας και πάσης Πολωνίας Διονύσιο. Ο Αρχιεπίσκοπος Πολύκαρπος μαζί με τον Αρχιεπίσκοπο του Πόλεσκ και Πίνεκ Αλέξανδρο Ίνολεντσε με τήν εύλογία του Μητροπολίτου Βαρσοβίας Διονυσίου χειροτόνησαν (1942) ως επισκόπους τόν Νικάνορα Αμπράμοβιτς και τόν Ίγκορ Γκούμπα, ιδρύοντας τήν Ίερά Σύνοδο τής Αυτόκέφαλης Εκκλησίας τής Ουκρανίας. Τό ίδιο έτος χειροτονήθηκαν άλλοι 10 επίσκοποι, ενώ μαζί τους ενώθηκε ο Μητροπολίτης Χάρκιβ Θεόφιλος Μπουλντόβσκι. Τό 1944 ή κυβέρνηση τής Σοβιετικής ένωσης εξαπέλυσε έναντίον τους σκληρό διωγμό και αναγκάστηκαν νά φύγουν στήν Αμερική. Τόν Πρόεδρο τής Συνόδου Πολύκαρπο διεδέχθη ο Μητροπολίτης

112. Dmytro Horyeov, *Περί των χειροτονιών στην Ουκρανική Αυτόκεφαλη Ορθόδοξη Εκκλησία*: «Δέν υπάρχει καμία αμφιβολία ότι οι Επισκοποι του ΠΚ έχουν αποστολική διαδοχή, έπειδή οι περισσότεροι από αυτούς χειροτονήθηκαν από τόν Πρώην Πατριάρχη Φιλάρετο, ο οποίος εγκατέλειψε τή Ρωσική Εκκλησία μαζί με τόν κανονικό επίσκοπο του Ποτσάεβ Ίάκωβο (Παντισιούκ). <https://cerkvarium.org/en/publications/analytics/2019-08-25-11-00-00>.

113. Πρωτ. Ήλίας Τσιγκλάτζε, *Η κακονικότητα τής Αποστολικής Διαδοχής των Ουκρανών Αυτόκεφαλίστων (Ρωμάλεω φρονήματι)*. <https://cerkvarium.org/en/publications/analytics/2019-08-25-11-00-00>.

Νικάνωρ Ἀμπράμοβιτς τό 1953, μετά τόν θάνατο τοῦ ὁποῖου (1969) Πρόεδρος τῆς Ἱερᾶς Συνόδου ἐξελέγη ὁ Μητροπολίτης Μετίσλαβ (Σκρίπνικ). Τό 1990 ὁ Μετίσλαβ (Σκρίπνικ) ἐξελέγη ἀπό τή Μεγάλη Σύνοδο τῶν Οὐκρανῶν Αὐτοκεφαλιστῶν τοῦ Κιέβου Πατριάρχης Κιέβου. Τό 1992 μέ τό Πατριαρχεῖο Κιέβου ἐνώθηκε ὁ περίφημος Φιλάρετος Ντενισένκο (πρώην ιεράρχης τοῦ Πατριαρχείου Μόσχας καί ἑξαρχος στήν Οὐκρανία), ὁ ὁποῖος χωρίστηκε ἀπό τήν αὐτοκέφαλη Ἐκκλησία καί δημιούργησε δική του Ἐκκλησία, τό ἔτος 1993. Τό ἴδιο ἔτος (1993) ἀπεβίωσε ὁ Μετίσλαβ καί οἱ πιστοί σέ αὐτόν ἐξελέξαν ὡς Πατριάρχη τόν Δημήτριο Γιαρέμα, μετά τόν θάνατο τοῦ ὁποῖου τό 2000 Πρόεδρος τῆς Ἱερᾶς Συνόδου ἐξελέγη ὁ Μητροπολίτης Μεθόδιος (Κουντριακόβ). Αὐτόν τό 2015 διαδέχθη ὁ Μακάριος Μαλέλιτς.

Σημαντικός Ἐπίσκοπος τῆς Ὁρθόδοξης Αὐτοκέφαλῆς Ἐκκλησίας Κιέβου ἦταν ὁ Βασίλειος (Μπονταρτσούκ). Εἶχε ἐνεργό ρόλο στίς χειροτονίες τῶν δύο τελευταίων Προκαθημένων της Μεθοδίου (Κουντριακόβ) καί Μακαρίου (Μαλέλιτς). Ἀντίθετα πρὸς ὅ,τι ἐσφαλμένα ἰσχυρίζεται ἡ ρωσική πλευρά ὁ Βασίλειος (Μπονταρτσούκ) χειροτονήθηκε ἐπίσκοπος στίς 31 Μαρτίου 1990 ἀπό τοὺς Ἐπισκόπους Ἰωάννη (Μπονταρτσούκ) καί Βικέντιο Τσεκάλιν. Ὁ πρῶτος, ὁ Ἰωάννης, ἦταν τότε ἐπίσκοπος τῆς Ρωσικῆς Ἐκκλησίας. Παρὼν στή χειροτονία τοῦ Βασιλείου ἦταν καί ὁ ἐπίσκοπος Βαρλαάμ (Ἰλιουσένκο), ὁ ὁποῖος ἀνῆκε στό Πατριαρχεῖο Μόσχας. Ὁ Βαρλαάμ ἐφοβεῖτο, ὅτι θά τιμωρηθεῖ ἀπό τό Πατριαρχεῖο γιά τή συμμετοχή του στή χειροτονία, γι' αὐτό ἔλαβε τήν υπόσχεση, ὅτι δέν θά ἀποκαλυφθεῖ τό ὄνομά του. (Αὐτό ἔγινε μετά τόν θάνατό του, στό χειροτονητήριο δέ ἔγγραφο ὑπάρχει καί ἡ ὑπογραφή τοῦ Βαρλαάμ). Ὁ Τσεκάλιν εἶχε χειροτονηθεῖ ἐπίσκοπος τό 1986 ἀπό τόν Μητροπολίτη Καλίνιν καί Κασίν τῆς Ρωσικῆς Ἐκκλησίας Ἀλέξιο καί τόν ἐπίσης ἐπίσκοπο τῆς Ρωσικῆς Ἐκκλησίας Ἰωάννη (Μπονταρτσούκ) καί τόν ἐπίσης ἐπίσκοπο τῆς «ἐκκλησίας τῶν Κατακομβῶν» Βλαδίμηρο (Ἀμπράμοφ), κατά τή διάρκεια τοῦ κομμουνιστικοῦ ἀκόμα καθεστώτος. Οἱ δύο Ἐπίσκοποι τῆς Ρωσικῆς Ἐκκλησίας ἐγγυῶνται μόνοι τήν ἀποστολική διαδοχή τοῦ Βλαδιμήρου Τσεκάλιν¹¹⁴, παρότι καί ὁ Βλαδίμηρος Ἀμπράμοφ εὕρισκετο σέ κοι-

114. Οἱ ρωσικὲς πηγὲς διατείνονται, ὅτι ὁ Τσεκάλιν δέν ἦταν Ἐπίσκοπος, ἀλλὰ διάκονος. Βλ. S. Senyk, *L' Église Orthodoxe en Europe orientale au xxe*

ωνία με τη Rocoγ, τη Ρωσική Ἐκκλησία τῆς Διασποράς πού τό 2008 ἐνώθηκε με τό Πατριαρχεῖο Μόσχας¹¹⁵.

Ἐάν ὑποθέσει κανεῖς ὅτι ὁ Βαρλαάμ δέν ἦταν παρών στή χειροτονία τοῦ Βασιλείου καί ἡ ὑπογραφή του στό ἔγγραφο εἶναι πλαστή καί ὅτι ὁ Τσεκάλιν ἦταν ἀχειροτόνητος καί μόνος αὐτοαπεκαλεῖτο ἐπίσκοπος (ὅπως ὑποστηρίζει τό Πατριαρχεῖο Μόσχας), ἀφοῦ οὐδέποτε ἔλαβε χώρα ἡ ἐπισκοπική του χειροτονία, **τότε ὁ Βασίλειος Μπονταρτσούκ εἶχε χειροτονηθεῖ μόνο ἀπό ἕνα Ἐπίσκοπο** πού διέθετε ἀποστολική διαδοχή (τόν ἀδελφό του Ἰωάννη) καί κατὰ συνέπεια ἡ ἐπισκοπική του χειροτονία δέν ἦταν κανονική, ἀφοῦ τελέστηκε μόνο ἀπό ἕναν Ἐπίσκοπο με ἀποστολική διαδοχή.

Εἶναι ὅμως τά πράγματα ἔτσι, ἀκόμα καί ἂν κανεῖς δεχθεῖ τοὺς ἰσχυρισμούς τοῦ Πατριαρχείου Μόσχας, παρότι αὐτό δέν μπορεῖ νά τοὺς ἀποδείξει; Κατ' ἀρχήν διερωτᾶται κανεῖς, τί νόημα ἔχει ἡ ἀναζήτηση ἀποστολικῆς διαδοχῆς σέ σχισματικούς; Κατανοεῖ βεβαίως κάποιος εὐκόλα τήν ἀδήρριτη ἀναγκαιότητα τῆς ἀποστολικῆς διαδοχῆς πού ἐγγυᾶται τήν ἀποστολικότητα τῆς Ἐκκλησίας μέσα στά πλαίσια καί ἐντός τῆς κανονικῆς Ἐκκλησίας. Ὑπάρχει ὅμως χάρις Θεοῦ καί Μυστήρια στοὺς σχισματικούς; Δέν διακόπτεται ἡ «ἀκολουθία» τῆς χάριτος τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, γιά τήν ὁποία ὁμιλεῖ ὁ Μ. Βασίλειος; Τί νόημα ἔχει νά δεχόμαστε σήμερα, ὅτι ὁ Ἐπίσκοπος Ρώμης ἔχει ἀποστολική διαδοχή, γιατί εἶναι ὁ κανονικός διάδοχος

siècle (sous la direction de Christine chaillot), Paris 2009, 315-316. Kommission des Moskatter Patriarchats, στό: Orthodoxe Kirche in der Ukraine-wohin? Dokumente zur Debatte um die Autokephalie, Münster 2019, 108. (Hg. Barbara Hallensleben): "Die Weihe der Mehrheit der "Bischofe" der ehemaligen "Ukrainischen Autokephalen Orthodoxen Kirche", die nun Teil der "Orthodoxen Kirche der Ukraine" sind, gehen auf zwei Personen zurück: des sanes Amfes enthobenen ehemaligen Bischof Ioann Bodnartsschuk) von Zhitomir und den selbsternannten "Bischof" Victor (Vikentij) Tschekalin, der innerhalb des Schismas nicht einmal geweiht wurde".

115. Ὁ D. Horyenoy, ὅπ. παρ., καταλήγει συμπερασματικά: «Ἐπομένως, στίς χειροτονίες τῶν Ἐπισκόπων τῆς Οὐκρανικῆς Αὐτοκέφαλῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας ἔλαβαν μέρος ἐπίσκοποι πού χειροτονήθηκαν στή Ρωσική Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία, καθὼς καί μιά πρόσθετη γραμμὴ ἀπὸ τὸν Πατριάρχη Μετίσλαβ (Σκρίπνικ). Ἄρα, ἐάν κάποιος δέν ἀναγνωρίζει τήν ἀποστολική διαδοχὴ τῶν ἐπισκόπων τῆς πρώην Οὐκρανικῆς Αὐτοκέφαλῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας, τότε θά πρέπει νά μὴν ἀναγνωρίζει τήν ὑπαρξὴ ἀποστολικῆς διαδοχῆς καί στήν ἴδια τῇ Ρωσικῇ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησίᾳ».

τοῦ ἐπισκόπου Ρώμης τὴν ἐποχὴ πού συνέβη τό σχίσμα, ἐνῶ δὲν ἀναγνωρίζουμε τὰ μυστήρια τῶν Ρωμαιοκαθολικῶν; Μπορεῖ νά θεωρεῖται ἕνας διάδοχος τῶν Ἀποστόλων ὡς ἀβάπτιστος;

Στὴν περίπτωση πού κάποιος σχισματικός ἐπίσκοπος προσέρχεται στὴν κανονικὴ Ἐκκλησία καὶ τοῦ ἀναγνωρίζεται τό ἀνύπαρκτο βάπτισμα καὶ χρίσμα πού ἔλαβε στὴ σχισματικὴ ομάδα, τί νόημα ἔχει νά ἀναζητεῖται ἀποστολικὴ διαδοχὴ; Ἐφ' ὅσον τοῦ ἀναγνωρίζεται κατ' οἰκονομίᾳ ἡ χειροτονία, αὐτό αὐτονόητα νά συμπεριλαμβάνει καὶ τὴν οἰονεῖ ἀναγνώριση ἀποστολικῆς διαδοχῆς πού ἀποτελεῖ προϋπόθεση γιὰ τὴν ἀναγνώριση αὐτῆ. Θά μπορούσε μάλιστα ἀπὸ τὴν πράξη τῆς Ἐκκλησίας νά θεωρήσει κανεῖς, ὅτι ἡ ἀποστολικὴ διαδοχὴ παραθεωρεῖται καὶ ἐκεῖνο πού κυρίως ἐνδιαφέρει εἶναι ἡ πρόθεση γιὰ ἔνταξη στὴν κανονικότητα.

Αὐτό μαρτυροῦν καὶ οἱ πηγές πού προαναφέρθηκαν, ὅπως τοῦ Μελετίου Ἀντιοχείας ἢ τοῦ Κυρίλλου Ἱεροσολύμων πού εἶχαν χειροτονηθεῖ ἀπὸ Ἀρειανούς Ἐπισκόπους, μετὰ τὴν καταδίκη τοῦ Ἀρειανισμοῦ στὴν Α' Οἰκουμενικῇ, ὅπως καὶ τοῦ Εὐσταθίου Σεβαστείας πού ἀνῆκε στοὺς Μακεδονιανούς¹¹⁶. Σέ ποιά ἀπὸ αὐτές τίς περιπτώσεις ἐτέθη θέμα ἀποστολικῆς διαδοχῆς;

Πῶς μποροῦν ἄλλωστε νά θεωρηθοῦν ἔγκυρες οἱ χειροτονίες ἐπισκόπων ἀπὸ μόνον τὸν Μελίτιο Λυκοπόλεως¹¹⁷, ἐνῶ θά ἔπρεπε νά εἶναι παρόντες δύο τοῦλάχιστον ἐπίσκοποι; Πῶς ὁ Μ. Βασίλειος¹¹⁸, ὁ ὁποῖος κάνει λόγο γιὰ τὴ διακοπὴ τῆς ἀκολουθίας τῆς Χάριτος σὲ σχισματικούς καὶ αἰρετικούς, ἐν τούτοις ἀναγνωρίζει ὡς Ἐπισκόπους τὸν Ζώινον καὶ τὸν Σατουρνῖνο, οἱ ὁποῖοι ἐπέστρεψαν στὴν Ἐκκλησίᾳ ἐκ τῆς αἰρέσεως τῶν κακούργων ἐγκρατιτῶν; Γιατί ὁ Μ. Βασίλειος δὲν θέτει ὡς κώλυμα τῆς ἀναγνώρισης τῶν χειροτονιῶν αὐτῶν τὴν ἀνυπαρξία ἀποστολικῆς διαδοχῆς; Πῶς ὁ Ἀθανάσιος μὲ τὴ σύνοδο τῆς Ἀλεξάνδρειας (362) δέχεται σὲ ἐκκλησιαστικὴ κοινωνία Ἀρειανούς καὶ Ἡμιρειανούς χωρὶς ἀναχειροτονία, ἀφοῦ φυσικὰ ἐδέχθησαν τό Σύμβολο τῆς Νίκαιας, ὅπως ἐμφαίνεται στὸν Τόμο πρὸς Ἀντιοχεῖς¹¹⁹; Διέθεταν Ἀρειανοὶ καὶ Ἡμιρειανοὶ μετὰ τὴν κα-

116. ACO 4,1, 92; ACO 4,1, 230. Βλ. ὑποσ. 60.

117. Βλ. ἄνωτ. ὑπ. σ. 51.

118. PG 32, 669 D.

119. PG 26, 796A-809C. (Ὁ πρὸς τοὺς Ἀντιοχεῖς Τόμος Ἀθανασίου Ἀρχιεπισκόπου Ἀλεξανδρείας).

ταδίκη της αίρεσης από την Α΄ Οικουμενική Σύνοδο (325) αποστολική διαδοχή; Γιατί η Α΄ Οικουμενική Σύνοδος δεν έθεσε θέμα αποστολικής διαδοχής;

- Πώς μπορεί να έρμηνευθεί η αναγνώριση έγκύρων χειροτονιών εικονομάχων επισκόπων εισερχομένων στην Έκκλησία που είχαν γεννηθεί, βαπτισθεί και χειροτονηθεί μέσα στην αίρεση¹²⁰; Διέθεταν αυτοί αποστολική διαδοχή;
- Πώς μπορεί σύμφωνα με τα Πρακτικά της Δ΄ Οικουμενικής Συνόδου¹²¹ οι χειροτονίες που τέλεσε μόνος ο Άγκύρας Ευσέβιος, όπου αυτή του Γαγγρών Καλλινίκου να μην θεωρούνται άκυρες έξ αὐτοῦ τοῦ λόγου;
- Πώς γίνεται δεκτή από τον Μ. Ἀθανάσιο η χειροτονία του Σιδηρίου Παλαιβίσκης που χειροτονήθηκε μόνο από ένα επίσκοπο, τον Φίλωνα; Ὁ Μ. Ἀθανάσιος όχι μόνο αναγνώρισε τή χειροτονία αλλά τον προήγαγε και σε Ἐπίσκοπο Πτολεμαΐδος¹²².
- Πώς αναγνωρίστηκε η χειροτονία του **Εὐαγγρίου** που χειροτονήθηκε **ὑπό μόνου** του Παυλίνου Ἀντιοχείας¹²³; **Γιατί και τότε δεν ἐτέθη θέμα αποστολικής διαδοχής;**
- Πώς ἔγινε δεκτή η χειροτονία του Ἀλεξανδρείας **Πέτρου Μογγοῦ**, ὁ ὁποῖος χειροτονήθηκε ὑπό ενός μόνου Ἐπισκόπου καί μάλιστα καθηρημένου, του Θεοδώρου Ἀντινόης¹²⁴; Πώς ἔγιναν δεκτοί στην Έκκλησία οἱ ὑπό του Πέτρου τοῦ Μογγοῦ χειροτονηθέντες, ἐνῶ ὁ χειροτονήσας ἦταν ἤδη προκαθηρημένος καί αἰρετικός, **ὅπως μαρτυρεῖ καί ὁ Ἱ. Φώτιος¹²⁵; Διέθεταν ὁ Πέτρος ὁ Μογγός καί οἱ ὑπ' αὐτοῦ χειροτονηθέντες ἀποστολική διαδοχή;**

120. Βλ. ἄνωτ. ὑπ. σ. 76.

121. Mansi VII, 452.

122. Πηδάλιον, 3: «Καθώς ὁ Σιδήριος ἐχειροτονήθη Ἐπίσκοπος Παλαιβίσκης, κατά τόν Συνέσιον, ὄχι ὑπό τριῶν, ἀλλά ὑπό ενός Ἐπισκόπου τοῦ Φίλωνος». Π. Τρεμπέλας, *Δογματική τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας*, Γ', Ἀθῆναι 1961, σ. 301.

123. *Ἐκκλησιαστική Ἱστορία Θεοδωρήτου*, PG 82, 1248C: «Μόνος γάρ αὐτόν ὁ Παυλῖνος προὔβαλετο, πολλοὺς κανόνας κατά ταυτὸν παραβάς».

124. Γεωργίου Κεδρηνοῦ, *Σύνοψις Ἱστοριῶν*, PG 121, 673: «... ὃς προκαθηρημένος ἤδη χειροτονεῖται ὑπό ενός ἐπισκόπου, καί τούτου καθηρημένου».

125. Βλ. ὑποσ. 94.

- Γιατί ὁ ἀνώνυμος ὑπομνηματιστής τῶν Ἀποστολικῶν Διαταγῶν πού ἀπαιτοῦν τήν παρουσία τοῦλάχιστον¹²⁶ δύο ἐπισκόπων γιά τήν ἐπισκοπική χειροτονία ἐπισημαίνει: «episcoporum numerous episcopum ordinantium res est ecclesiastici juris, quae eapropter varietatem disciplinae admittit (δηλ. ὁ ἀριθμός τῶν ἐπισκόπων τῶν χειροτονούντων ἐπίσκοπον εἶναι ζήτημα τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου, τό ὅποιον ὡς ἐκ τοῦτου ποικιλίαν τάξεως ἐπιδέχεται); Αὐτό ἀναμφίβολα σημαίνει, ὅτι μία χειροτονία ἐνός ἐπισκόπου, στήν ὁποία δέν θά συμμετεῖχε ὁ ἀπαιτούμενος ἀριθμός ἐπισκόπων, θά μπορούσε ἐνδεχομένως νά θεωρηθεῖ ὡς κανονική. (Γιατί ἄλλωστε ὁ Συμεὼν Θεσσαλονίκης¹²⁷, ὁ ὁποῖος θεωρεῖ, ὅτι οἱ δύο ἐπὶ πλέον Ἀρχιερεῖς κατὰ τή χειροτονία νέου Ἐπισκόπου ἐπέχουν θέση μάρτυρος καί «ἀπτομένων αὐτοῦ ὡς συγχειροτονούντων τῷ πρώτῳ, ἡ πρώτη σφραγίς καί ἀπαρχή τῆς χειροτονίας παρά τοῦ πρώτου ἀρχιερέως τῇ κεφαλῇ τοῦ χειροτονουμένου γίνεται». Ἐάν οἱ πλείονες τοῦ ἐνός Ἀρχιερεῖς ἐπέχουν ἀπλά θέση μάρτυρος, γιατί τότε δέν θά μπορούσαν νά ὑποκατασταθοῦν ἀπό πρεσβύτερους; Ἐάν συγχειροτονοῦν μέ τόν πρώτο, γιατί ἀπό αὐτόν μόνο προέρχεται ἡ «πρώτη σφραγίς καί ἀπαρχή τῆς χειροτονίας» καί ὄχι ἀπό ὅλους; Ἐάν συμβαίνει αὐτό, δέν καθίσταται ἡ παρουσία τῶν ἄλλων Ἐπισκόπων περιττή καί κατὰ συνέπεια μὴ ὑποχρεωτική;).

Ὅλα αὐτά μποροῦν νά κατανοηθοῦν μόνο στό πλαίσιο τῆς Οἰκονομίας πού μόνο ἡ Ἐκκλησία μπορεῖ νά ἀσκεῖ¹²⁸.

- Τό πλέον βέβαια ἐντυπωσιακό παράδειγμα πού καταδεικνύει ὅτι ἡ Χάρις ὑπερβαίνει τόν νόμο εἶναι ἡ ἐξαιρετική περίπτωση πού ἀναφέρεται στήν Ἀπολογία τοῦ Ἱεροσολυμίτου Μοναχοῦ Λεοντίου πού τίθεται ὡς παράρτημα τῶν Πρακτικῶν τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου¹²⁹. Εἶναι ἡ ἱστορία ἐνός μίμου, ὀρθοδόξου τό φρό-

126. Ἀποστολικά διαταγαί, PG 1, 804, ὑποσ. 11.

127. Συμεὼν Θεσσαλονίκης, *Περί τῶν ἱερῶν Χειροτονιῶν*, PG 155, 413D.

128. Εἶναι κεφαλαῖωδους σημασίας ἡ γνωστή ἐπισήμανση τοῦ Ἁγίου Νικοδήμου τοῦ Ἀγιορείτου (*Πηδάλιον*, Ἑρμηνεία στό μστ' κανόνα τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων, 53): «...δύο εἶδη κυβερνήσεως καί διορθώσεως, φυλάττονται εἰς τήν τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίαν. Τό ἐν εἶδος ὀνομάζεται Ἀκρίβεια, τό δέ ἄλλο ὀνομάζεται Οἰκονομία καί Συγκατάβασις, μέ τὰ ὁποῖα κυβερνοῦσι τήν σωτηρίαν τῶν ψυχῶν οἱ τοῦ Πνεύματος οἰκονόμοι, πότε μὲν μέ τό ἕνα, πότε δέ μέ τό ἄλλο».

129. Mansi 7, 821C-824B.

νημα, πού στήν έρημο συνάντησε Σαρακηνούς Ίακωβίτες αίρετικούς πού είχαν μαζί τους αϊχμαλώτους καί πού τόν ύποχρέωσαν αίσθανόμενοι άμεση τήν ανάγκη νά μετάσχουν τών δώρων τής Θ. Εύχαριστίας νά τελέσει τή Θ. Λειτουργία, θεωρήσαντες ότι έχει τήν έξουσία πρός τοῦτο. Ὁ Μίμος ύποχωρώντας στήν άξίωση τών Σαρακηνών ανέβλεψε πρός τόν οὐρανό, έσφράγισε τά τίμια δώρα καί δοξάσας τήν Άγία Τριάδα προσέφερε σῶμα καί αίμα Χριστοῦ στούς Σαρακηνούς. Μετά τήν κατάλυση τών Τιμίων Δώρων, κατά παρόμοιο τρόπο μέ τή θυσία πού προσέφερε ό προφήτης Ἡλίας, έπεσε φωτιά από τόν οὐρανό καί κατέστρεψε τόν βωμό επί τοῦ όποίου είχε τελεσθεί ή θυσία όλοσχερώς. Στό αίτημα τών Σαρακηνών πρός τόν Μίμο, τί θα μπορούσαν νά πράξουν γι' αυτόν, γιά νά τοῦ ανταποδώσουν τό καλό πού τούς έκανε, εκείνος ζήτησε τήν άπελευθέρωση τών αϊχμαλώτων.

Άνάμεσα στά έρωτήματα πού μπορεί νά θέσει κανείς διαβάζοντας τήν παραπάνω ιστορία τό βασικό έρώτημα είναι ένα: **Πώς ήταν δυνατόν ένας λαϊκός, δηλ. ένας άχειροτόνητος κληρικός, νά τελέσει τό Μυστήριο τής Θείας Εύχαριστίας;**

Όλα τά παραπάνω έρωτήματα θά έπρεπε νά μπορεί νά τά άπαντήσει τό Πατριαρχείο Μόσχας. Εύτυχώς πού δέν τό μπορεί. Εύτυχώς πού ή (όρθόδοξη) Έκκλησία **υπέρκειται τών κανονικών διατάξεων**, ώστε, όταν ύπάρχει ανάγκη, νά επιλέγεται ή **λυσιτελέστερη λύση**.

Πώς μπορεί νά έξηγήσει κανείς διαφορετικά καί τή δοθείσα άπάντηση κατά τόν 5ο αιώνα σχετικά μέ τήν αναγνώριση τής χειροτονίας Άρμενίων; Έπισημαίνεται¹³⁰ χαρακτηριστικά: «τοῦ αίρετικοῦ επί τήν Ὁρθοδοξίαν έρχομένου τό σφάλμα διορθοῦται τής μέν κακοδοξίας τή μεταθέσει τοῦ φρονήματος, τοῦ δέ βαπτίσματος τή χειροθεσίᾳ». Τήν αναγκαιότητα τής χειροθεσίας στήν περίπτωση τών εικονομάχων αίρετικῶν κατήργησε ό Άγιος Ταράσιος στή Ζ' Οικουμενική Σύνοδο. Είναι δυνατόν νά ζητῆται κάτι περισσότερο από (πρώην) σχισματικό;

Άναφερόμενος στούς Άρμενίους ό Τιμόθεος ό Πρεσβύτερος (6ος αιώνας) έπισημαίνει¹³¹ τήν έξῆς γενική άρχή: «Ἡμεῖς δέ ταῦτα πάντα

130. PG 6, 1261 CD. (Άποκρίσεις πρός τούς Ὁρθοδόξους περί τινων αναγκαίων ζητημάτων).

131. PG 86 A', 73B. (Τιμοθέου Πρεσβυτέρου περί τών προσερχομένων τή άγία Έκκλησίᾳ / ex Niconis Pandecte).

διασκεψάμενοι, ὀφείλομεν τῷ ἔθει κατακολουθεῖν τῷ νῦν κρατοῦντι ἐν ταῖς μητροπόλεσι καί τοῖς Πατριαρχείοις». Ὁ μέγας κανονολόγος στόν καιρό του (13 αἰ.) ἀρχιεπίσκοπος Ἀχρίδος καί πάσης Βουλγαρίας Δημήτριος¹³² ἀπαγορεύει τήν ἀναχειροτόνηση τῶν αἵρετικῶν, ὅταν αὐτοί προσέρχονται στήν ὀρθοδοξία: «Καί γάρ αἵρετικῶν χειροτονίας τοῖς ὀρθοδόξοις δεκταί εἰσίν κατὰ τήν τῶν Πατέρων παράδοσιν, ὀρθοδόξων ἢ ὄντων ἢ γινομένων τῶν ὑπ' αὐτῶν χειροτονουμένων». Γιατί θά πρέπει νά ζητῆται κάτι περισσότερο ἀπό σχισματικούς;

VII. Συμπερασματικές θεωρήσεις

Τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο στήν περίπτωση τῆς Οὐκρανίας προσέβλεψε καί προσβλέπει στήν ἐνότητα. Μιά στάση ἀδιαφορίας ἢ οὐδετερότητας ἀπέναντι στό πρόβλημα, διαιώνίζει τό πρόβλημα καί δέν τό ἐπιλύει. Μπροστά στό γελοῖο καί ἀξιοθρήνητο φαινόμενο νά ὑπάρξουν 3 διαφορετικές Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες, φαινόμενο τό ὁποῖο εἰρωνεύονται σκωπτικά οἱ ἐτερόδοξοι Ρωμαιοκαθολικοί καί Προτεστάντες, ἀπεφάσισε τή δημιουργία μιᾶς αὐτοκέφαλῆς Ἐκκλησίας στήν Οὐκρανία, στήν ὁποία ὅμως οἱ ἀρχιερεῖς τῆς ὑπό τό Πατριαρχεῖο Μόσχας αὐτόνομης Ἐκκλησίας στήν Οὐκρανία χειραγωγούμενοι ἀπό αὐτό ἀρνοῦνται νά συμμετάσχουν. **Τό Πατριαρχεῖο Μόσχας οὐδέποτε προσπάθησε νά ἐξηγήσει γιατί τόσο πολύ ἐπιμένει νά θέλει νά χειραγωγεῖ μιᾶ Ἐκκλησία σέ ἕνα ἀνεξάρτητο πλέον κράτος.** Ἡ πρόταση γιά μιᾶ σύναξη Προκαθημένων εἶναι ἐπί τοῦ παρόντος τούλάχιστον καταδικασμένη γιά προφανεῖς λόγους σέ ἀποτυχία. Δέν ὑπάρχει δυνατότητα σύγκλισης χωρίς διάθεση ἀναγνώρισης καί ἀποδοχῆς σημαντικῶν κανονικῶν παραμέτρων καί χωρίς ἀπεξάρτηση ἀπό οἰκονομικές, πολιτικές, ἀκόμα καί γεωστρατηγικές ἀγκυλώσεις.

Ἐκτός αὐτοῦ ἐκτοξεύονται χωρίς συστολή ἀπό τό Πατριαρχεῖο Μόσχας ποικίλες ἀπαράδεκτες ἀπειλές καί ἐκβιασμοί πρὸς τίς ἄλλες Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες, ὥστε νά μὴν ἀναγνωρίσουν τή νέα Αὐτοκέφαλη Ἐκκλησία πού ἐνισχύουν ἔτι περαιτέρω τήν ἔνταση. Δέν μπο-

132. Ρ.Π. 5, 433-434 (Τοῦ Μακαριωτάτου καί Ἀγιωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Βουλγαρίας, κυρίου Δημητρίου τοῦ Χωματιανοῦ, πρὸς Κωνσταντῖνον ἀρχιεπίσκοπον τῆς μητροπόλεως Δυρραχίου, τόν Καβάσιλαν, ἀποκρίσεις).

ρεῖ νά θεωρήσει κανείς εύκολα, ὅτι τό Πατριαρχεῖο Μόσχας ἀγνοεῖ τήν κανονική διάσταση τοῦ προβλήματος, παρόλες τίς σχετικές ἐνίοτε ἐπιφυλάξεις γιά τή θεολογική ἀνεπάρκεια τῶν κειμένων πού ἐκδίδει. Ἡ κύρια αἰτία ὀφείλεται στό γεγονός, ὅτι τό ἐκκλησιαστικό πρόβλημα τῆς Οὐκρανίας εἶναι ταυτόχρονα καί πολιτικό. Οὐδείς ἀγνοεῖ, ὅτι ἡ Ρωσική Ἐκκλησία ἔχει καταλήξει τά τελευταῖα χρόνια νά ἀποτελεῖ τόν βραχίονα τῆς ἐξωτερικῆς καί ἱμπεριαλιστικῆς καί ἐπεκτατικῆς πολιτικῆς τοῦ Κρεμλίνου, γιά τό ὅποιο ἡ ὑπό τό Πατριαρχεῖο Μόσχας Ἐκκλησία στήν Οὐκρανία ἀποτελεῖ ἕνα κύριο ἄξονα ἐπιρροῆς στίς πολιτικές του σκοπιμότητες. Γιά τόν λόγο αὐτό δέν ἐπιθυμεῖ μιά αὐτοκέφαλη Ἐκκλησία στήν Οὐκρανία. Τέτοιες ὅμως συζεύξεις, ὅποτε ἔλαβαν χώρα, εἶχαν ὀδυνηρές συνέπειες γιά τήν ἴδια τήν Ἐκκλησία. **Ἡ ἀποσύνδεση τοῦ Πατριαρχείου Μόσχας ἀπό τίς ἐπιδιώξεις τοῦ ρωσικοῦ πολιτικοῦ καθεστώτος σέ συνδυασμό μέ τήν ἀλαζονεία πού τό διακατέχει θά ἦταν ἕνα σοβαρό βῆμα γιά τήν ἐπίλυση τοῦ προβλήματος καί τήν εἰρήνη.** Ἐάν αὐτό ἀργήσει πολύ θά ἀργήσει καί ἡ ὑπέρβαση τῆς ἐκκλησιαστικῆς κρίσης.

Σέ κάθε περίπτωση **ἡ πορεία πρὸς τήν ἐνότητα**, ἀκόμα καί ὅταν παραθεωροῦνται θεμελιώδεις ἐκκλησιολογικές καί κανονικές παράμετροι, ὑπαγορεύεται ἀπό τόν **κοινό νοῦ**. Τό κέλευσμα τοῦ κοινοῦ νοός εἶναι προφανές: **Τό μέλλον ἀνήκει σέ μιά μοναδική καί κανονική αὐτοκέφαλη Ἐκκλησία στήν Οὐκρανία.**

ΘΕΩΝΑΣ ΚΑΜΠΕΡΗΣ

Ἀρχιμανδρίτης

**ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΩΝ ΝΕΩΝ ΧΩΡΩΝ
ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΝΤΙΠΑΡΑΘΕΣΗ
ΠΟΥ ΠΡΟΕΚΥΥΕ ΜΕΤΑΞΥ ΤΩΝ ΠΡΟΚΑΘΗΜΕΝΩΝ
ΦΑΝΑΡΙΟΥ ΚΑΙ ΑΘΗΝΩΝ ΚΑΤΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 2004
ΚΑΙ Η ΑΠΟΤΥΠΩΣΗ ΤΗΣ ΑΝΤΙΠΑΡΑΘΕΣΗΣ
ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΑ ΕΠΙΣΗΜΑ ΣΥΝΟΔΙΚΑ ΕΓΓΡΑΦΑ***

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Διὸς ἡ μελέτη ἐστιάζεται στὶς σχέσεις τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ τῆς Αὐτοκέφαλης Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καὶ εἰδικότερα στὸ ζήτημα ποὺ προέκυψε τὰ ἔτη 2003 καὶ 2004 γιὰ τὴν ἐκλογή Μητροπολιτῶν γιὰ τὶς Μητροπόλεις τῶν Νέων Χωρῶν. Ἡ ἐρμηνεία τῆς Πατριαρχικῆς καὶ Συνοδικῆς Πράξης τοῦ 1928 ἀπὸ τὶς δύο Ἐκκλησίες καὶ οἱ προϋποθέσεις τήρησης τῶν Ὁρῶν τῆς, παρουσιάζονται μέσα ἀπὸ τὰ ἐπίσημα Συνοδικὰ Ἐγγράφα ποὺ ἀποτυπώνουν τὰ αἷτια τῆς ἀντιπαράθεσης ἀλλὰ καὶ τὴν ἐπίλυση τοῦ ζητήματος.

Λέξεις κλειδιά: Νέες Χῶρες, Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο, Πατριαρχική καὶ Συνοδική Πράξη 1928, Αὐτοκέφαλη Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος.

* Ἡ παροῦσα ἐργασία ὑποβλήθηκε στὸ Ἑλληνικό Ἀνοικτό Πανεπιστήμιο, τῆς Σχολῆς Ἀνθρωπιστικῶν Σπουδῶν, στὰ πλαίσια τοῦ Προγράμματος Σπουδῶν: «Σπουδές στὴν Ὁρθόδοξη Θεολογία». Θερμές εὐχαριστίες ὀφείλονται στοὺς ἐπιβλέποντες καθηγητές μου κυρίους Γεώργιο-Νεκτάριο Λόη καὶ Πολύκαρπο Καραμούζη.

SUMMARY

This study focuses on the relations of the Ecumenical Patriarchate and the Autocephalous Church of Greece and, in particular, on the issue that emerged in 2003 and 2004 for the election of the Metropolitans of the “New Lands”. The interpretation of the Patriarchal and Synodical Act of 1928 by the two Churches and the conditions for the acceptance of its Terms are presented through the official Synodical Documents which reflect the causes of the confrontation and the solution of the issue.

Key words: New Lands, Ecumenical Patriarchate, Autocephalous Church of Greece, Patriarchal and Synodical Act 1928.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ἡ ἐργασία αὐτή ἀποτελεῖ τό ἐπιστέγασμα τῶν Μεταπτυχιακῶν Σπουδῶν στό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακῶν Σπουδῶν στήν Ὁρθόδοξη θεολογία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἀνοικτοῦ Πανεπιστημίου. Τό θέμα τῆς μελέτης αὐτῆς, εἶναι πρωτότυπο καθὼς δέν ἔχουν ἐρευνηθεῖ εἰς βάθος τά ἐπίσημα Συνοδικά κείμενα σέ σχέση μέ τήν ἀντιπαράθεση πού προέκυψε μεταξύ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καί τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος τήν προηγούμενη δεκαετία. Τό πεδίο τῆς ἀντιπαράθεσης αὐτῆς, ἐδράζεται πάνω στό ἰδιαίτερο Νομοκανονικό καί Ἐκκλησιαστικό καθεστῶς πού ὑπάρχει στίς λεγόμενες «Νέες Χῶρες», δηλαδή τίς περιοχές αὐτές τῆς Ἑλλάδος πού ἀπελευθερώθηκαν τό 1912-1913 (Ἥπειρος, Μακεδονία, Θράκη, Νησιά Αἰγαίου), τῶν ὁποίων οἱ Μητροπόλεις ἀνῆκαν στό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο καί παραχωρήθηκαν ὑπό ὄρους, πού θά ἀναλυθοῦν παρακάτω, στήν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος.

Σκοπός μας, εἶναι μέσα ἀπό τήν ἀποτύπωση τῆς ἀντιπαράθεσης αὐτῆς στά ἐπίσημα Συνοδικά κείμενα, καί μετά ἀπό τήν ἀνάλυση πού θά πραγματοποιήσουμε νά γίνουν σαφέστεροι, στόν ἀναγνώστη οἱ λόγοι πού ὀδήγησαν σ' αὐτή τήν ἀντιπαράθεση ἀλλά καί νά φωτιστοῦν πλήρως οἱ ἀπόψεις πού ἐκφράστηκαν Συνοδικῶς καί ἀπό τίς δύο Ἐκκλησίες. Μέ τήν ἀνάλυση τῶν ἐπιχειρημάτων καί τήν κωδικοποίησή τους, θά προσπαθήσουμε νά φωτίσουμε τίς

πραγματικές πτυχές του προβλήματος αλλά και να ἐρμηνεύσουμε τίς ἀντιδράσεις καί τά ἐπιχειρήματα τῶν δύο ἐνεστώτων πλευρῶν ὥστε νά ἐξαχθοῦν σαφῇ ἐπιστημονικά συμπεράσματα. Ἡ μέθοδος ἡ ὁποία θά ἀκολουθηθεῖ καί θά μᾶς βοηθήσει σ' αὐτή μας τήν ἔρευνα, θά βασιστεῖ κυρίως στήν ἱστορική ἀνάλυση τῶν γεγονότων καί τῶν κειμένων πού προηγήθηκαν τῆς ἀντιπαράθεσης, ἐνῶ θά ἐπικεντρωθεῖ στήν ἀνάλυση τῶν ὑπό μελέτη κειμένων καί ἐπιχειρημάτων ἀπό Ἱστορικῆς, Νομοκανονικῆς, Ἐκκλησιαστικῆς καί θεολογικῆς πλευρᾶς ὑπό τό φῶς τῆς δευτερεύουσας βιβλιογραφίας.

Ὁ πρῶτος βασικός ἄξονας τῆς μελέτης μας, θά εἶναι ἡ Ἱστορική ἐξέλιξη τῆς ἐν Ἑλλάδι Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας, καθώς θά πρέπει νά γίνουν κατανοητές οἱ Ἱστορικές προϋποθέσεις πού ὁδήγησαν τήν ἐν Ἑλλάδι Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία νά ὀργανωθεῖ καί νά διοικηθεῖ ἀμέσως μετά τή δημιουργία τοῦ πρώτου Ἑλληνικοῦ κράτους τό 1830. Παράλληλα θά ἐπισημάνουμε τούς ὅρους σύμφωνα μέ τούς ὁποίους δόθηκε ἡ Αὐτοκεφαλία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἀπό τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο μέ τή σύνταξη τοῦ Πατριαρχικοῦ καί Συνοδικοῦ Τόμου τοῦ 1850 καθώς καί τίς ἀντιδράσεις πού προέκυψαν. Ἐπιπρόσθετα, θά παρουσιαστεῖ ἀναλυτικά ἡ κατάσταση τῶν Μητροπόλεων τῶν Νέων Χωρῶν ἀπό τήν ἀπελευθέρωσή τους καί τήν ἐνσωμάτωσή τους στό Νεοελληνικό Κράτος (1912-1913) μέχρι καί τήν τελική ὀριοθέτηση τῶν σχέσεων τους μέ τήν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος καί τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο, οἱ λύσεις πού προτάθηκαν κατά καιρούς μέχρι τήν ὀριστική λύση τοῦ ζητήματος καί τήν ἔκδοση τῆς Πατριαρχικῆς καί Συνοδικῆς Πράξης τοῦ 1928.

Τό πρῶτο κεφάλαιο τῆς παρούσης μελέτης ὁλοκληρώνεται μέ τήν ἀναλυτική περιγραφή τῶν ὅρων τῆς Πατριαρχικῆς καί Συνοδικῆς Πράξης τοῦ 1928 καθώς καί τήν ἰσχύουσα σήμερα Νομοκανονική ὑπόσταση τῶν Μητροπόλεων τῶν Νέων Χωρῶν. Κατά τό δεύτερο κεφάλαιο, θά παρουσιαστοῦν ἐν συντομίᾳ οἱ προηγούμενες διενέξεις τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος μέ τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο, καθώς ἡ ἀντιπαράθεση πού προέκυψε τό 2004 δέν ἦταν ἡ πρώτη ἀνάμεσα στίς δύο Ἐκκλησίες καί ἐν συνεχείᾳ θά ἀναφερθοῦν τά γεγονότα αὐτῆς τῆς διένεξης μέσα ἀπό τίς πηγές, οἱ ὁποῖες εἶναι ἡ ἐπίσημη ἀλληλογραφία μεταξύ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καί τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καί οἱ ἀποφάσεις τῶν Συνόδων ἐκατέρωθεν γιά τό ἀνακύψαν θέμα. Παράλληλα θά ἐξαχθοῦν τά συμπεράσματα

καί θά γίνουν οί ἀπαραίτητες κειμενικές ἐρμηνεῖς συνεπικουρούμενες ἀπό τή σύγχρονη βιβλιογραφία ὥστε νά παρουσιαστοῦν ἐν συνόλῳ καί ἀντικειμενικά οἱ αἰτίες καί ἡ ἐπιχειρηματολογία τῶν δύο πλευρῶν. Τό τρίτο καί τελευταῖο κεφάλαιο, θά ἐπικεντρωθεῖ στή λύση τῆς διένεξης, μέσα πάλι ἀπό τήν κειμενική ἐρμηνεία τῶν πηγῶν καθώς καί τήν παρουσίαση τῶν νομικῶν, κανονικῶν καί ἐκκλησιαστικῶν ἐπιπτώσεων τῆς διένεξης καί τῆς λύσης αὐτῆς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Ἡ ἐξέλιξη τῶν σχέσεων τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καί τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος κατά τόν 19ο καί 20ό αἰῶνα

Ἡ ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἀλλά καί τῶν δομῶν αὐτῆς (ὅπως εἶναι οἱ Νέες Χῶρες ἀλλά καί ἡ Ἐκκλησία τῆς Κρήτης), εἶναι ἄμεσα συνδεδεμένη μέ τήν ἱστορική καί πολιτική ἐξέλιξη τοῦ Ἑλληνισμοῦ, εἰδικότερα μετά τήν ἵδρυση τοῦ νεοελληνικοῦ κράτους τό 1830. Κατά τή διάρκεια τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας καί εἰδικότερα μετά τόν 8ο αἰῶνα καί καθ' ὅλη τήν περίοδο τῆς Ὀθωμανοκρατίας, ἡ Ἐκκλησία τοῦ ἑλλαδικοῦ χώρου, ἀποτελεῖ ἀναπόσπαστο τμήμα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως, τό ὁποῖο ἀποτελεῖ τήν Ἐθνάρχουσα Ἐκκλησία¹. Ὁ ρόλος αὐτός τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, διέσωσε σέ πολλές περιπτώσεις τόν Ἑλληνισμό καθώς, λόγοι Ἱεράρχες ἀνέλαβαν τόν ρόλο τῆς ἀφύπνισης τοῦ ὑπόδουλου ἔθνους.

Κατά τήν Ἐπανάσταση τοῦ 1821 ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος συμμετέχει στήν ἀπελευθέρωση μέ ποικίλους τρόπους ἀκόμα καί μέ τή συμμετοχή πολλῶν κληρικῶν στίς πολεμικές ἐπαναστατικές ἐπιχειρήσεις. Ἐνδεικτικά μπορεῖ νά ἀναφερθεῖ ἡ συμμετοχή τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Γρηγορίου Δικαίου (Παπαφλέσσας) ἀλλά καί τοῦ διακόνου Ἀθανασίου Διάκου. Ἡ ἐπανάσταση ὅμως ὁδήγησε καί στήν ἀποκοπή τῶν σχέσεων μεταξύ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καί τῶν Μητροπόλεων τῶν ἐπαναστατημένων περιοχῶν εἰδικότερα μετά τόν «ἀφορισμό» τῆς Ἐπανάστασης ἀπό τόν Οἰκουμενικό Πατριάρχη Γρηγόριο τόν Ε' καί τόν ἀπαγχονισμό του. Ὅπως ἀναφέρει καί ὁ καθ. Ἀγγελόπουλος «οἱ ἀρχιερεῖς τῶν ἐπαναστατημένων περιοχῶν τῆς Πελοποννήσου καί τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος μνημόνευαν “πάσης ἐπι-

1. Περισσότερα γιά τόν ρόλο τῆς Ἐθναρχοῦσας Ἐκκλησίας βλ. Ἀν. Νανάκης, *Ἐκκλησία Ἐθναρχοῦσα καί Ἐθνική. Μέσα ἀπό τή Σύναξη τῶν Πρεσβυτέρων καί τόν Ἱερό Σύνδεσμο τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος 1870-1922*, Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2007.

σκοπής Ὁρθοδόξων» καί ὄχι τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου»², χωρίς ὁμως νά ἔχουν τή βούληση νά ἰδρύσουν ξεχωριστή δομή-Ἐκκλησία.

Στίς Ἐθνοσυνελεύσεις πού ἀκολούθησαν τήν Ἐπανάσταση ἤδη ἀπό τήν Πρώτη αὐτή τῆς Ἐπιδαύρου τό Ὑπουργεῖο τῆς Θρησκείας δόθηκε στόν Ἐπίσκοπο Ἀνδρούσης Ἰωσήφ καί ἀμέσως τέθηκαν πρὸς ἐξέτασιν τά θέματα πού ἀφοροῦσαν τίς σχέσεις Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καί Ἑλληνικῆς Ἱεραρχίας, ἀλλά συγκροτήθηκε καί ἐπιτροπή ἀπό τρεῖς Ἐπισκόπους, τόν Ἀνδρούσης Ἰωσήφ, τόν Βρεσθένης Θεόδωρο καί τόν Ἐλαίας Παῖσιο πού ἀνέλαβαν νά παρουσιάσουν τήν Ἐκκλησιαστική κατάσταση τῶν ἐπαναστατημένων περιοχῶν. Τό 1826 καταργεῖται τό Ὑπουργεῖον τῆς Θρησκείας καί ὀρίζεται ἐπιτροπή ἐπισκόπων πού ἀναλαμβάνει τή διοίκηση τῶν ἐπαρχιῶν αὐτῶν. Ἡ ἐπιτροπή αὐτή ὡς τύπος «Ἐνδημούσας Συνόδου» συνέταξε τό πρῶτο ἐπίσημο σχέδιο Καταστατικοῦ Χάρτη στό ὁποῖο τέθηκαν τά θέματα τῆς διοίκησης τῶν Μητροπόλεων τῶν ἐπαναστατημένων περιοχῶν. Ὅμως οὔτε ἡ Γ' Ἐθνοσυνέλευση ἀλλά οὔτε καί ἡ Ε' δέν ἔλυσε τό θέμα. Σ' αὐτό τό χρονικό πλαίσιο, ἡ ἔλευση τοῦ Καποδίστρια βοήθησε στήν ἀποκατάσταση τῆς ἐπικοινωνίας μέ τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο, ἀλλά δέν ὀλοκληρώθηκε καθώς μεσολάβησε ἡ δολοφονία του τό 1831³.

Κατά τήν περίοδο τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος (1833-1850) οἱ σχέσεις τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καί τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου εἰσέρχονται σέ κρίσιμο στάδιο, καθώς ἀναδιοργανώνεται ἡ ἐσωτερική δομή τῆς ἀλλά ταυτόχρονα ὀριοθετοῦνται οἱ σχέσεις μέ τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο ἀλλά καί μέ τίς ἄλλες Ἐκκλησίες. Τά ἰδεολογικά ρεύματα πού θά ὀδηγήσουν στή ρήξη μέ τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο προέρχονται κυρίως ἀπό τόν Ἀδαμάντιο Κοραῆ, τόν λόγιο Ἀρχιμανδρίτη καί μετέπειτα πρωτεργάτη τῆς κήρυξης τοῦ Αὐτοκεφάλου Θεόκλητο Φαρμακίδη, ἀλλά καί γενικότερα ἀπό τήν πολι-

2. Αθ. Ἀγγελόπουλος, *Ἐκκλησιαστική Ἱστορία. Ἱστορία τῶν δομῶν διοικήσεως καί ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος (Εἰκοστός Αἰώνας)*, Θεσσαλονίκη, Κυριακίδης 2012, σελ. 22.

3. Αθ. Ἀγγελόπουλος, *Τά Ἐκκλησιαστικά δίκαια στήν Ἑλλάδα σήμερα. Τά Πατριαρχικά Δίκαια στήν Ἑλλάδα ἐν σχέσει πρὸς τά δίκαια τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*, Ἴδρυμα Ἐθνικοῦ καί Θρησκευτικοῦ Προβληματισμοῦ, Θεσσαλονίκη 2005, σελ. 23: «...ἀλλά τήν 27η Σεπτεμβρίου 1831 δολοφονήθηκε ὁ Καποδίστριας καί ἔτσι ἀνεστάλη τό πρόγραμμα ἀνορθώσεως τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καί ἀπόκαταστάσεως τῶν σχέσεων τῆς μέ τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως».

τική της αντιβασιλείας του Όθωνα, πού εκφράστηκε μέ τόν αντιβασιλέα Γεώργιο Μάουρερ. Τά ιστορικά πλαίσια της Ανακήρυξης του Αύτοκεφάλου αλλά καί οί ιδεολογικές συγκρούσεις τήν περίοδο αὐτή παρουσιάζονται γλαφυρά ἀπό τόν Charles Frazze⁴. Σύμφωνα μέ τόν προαναφερθέντα ἐρευνητή, ἡ ἀντικανονική ἀνακήρυξη τοῦ Αὐτοκεφάλου, ἦταν προϊόν τῆς ἐπίδρασης καί τῆς ἐπιθυμίας τῶν Βαυαρῶν καί ὄχι διεργασίας καί βούλησης τῶν Ἐπισκόπων.

Ἡ ἐπίδραση τοῦ Νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ κυρίως μέ τίς ιδέες τοῦ Κοραΐ, εἶναι ὁ καταλύτης πού ὁδηγεῖ καί τόν Θεόκλητο Φαρμακίδη νά ὑπερασπιστεῖ τήν ιδέα τῆς αὐτονομίας καί ἀνεξαρτησίας ἀπό τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο. Ὁ καθηγητής Ἀγγελόπουλος, ἐπισημαίνει τήν ἐπίδραση τοῦ συστήματος διοίκησης τῶν Προτεσταντικῶν ἐκκλησιῶν τῆς Γερμανίας στήν πολιτική τοῦ Μάουρερ, ἀλλά καί τή χρησιμότητα τοῦ ρωσικοῦ συστήματος διοίκησης τῆς Ἐκκλησίας ἀπό τόν Μέγα Πέτρο καί ἔπειτα⁵. Οἱ ἀντιδράσεις γιά τήν «ἀπόσχιση» τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀπό τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο ἦταν ἔντονες μέ κύριους ἐκπροσώπους τόν Κωνσταντῖνο Οἰκονόμο ἐξ Οἰκονόμων καί τόν Χριστόφορο Παπουλάκο, πού ὁδήγησαν σέ πολλά ταραχώδη γεγονότα.

Στίς 23 Ἰουλίου/4 Αὐγούστου τοῦ 1833 μέ τή «Διακήρυξη περί τῆς Ἀνεξαρτησίας τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας»⁶ ἀνακηρύσσεται ἡ αὐτονομία τῆς Ἑλλαδικῆς Ἐκκλησίας ἀπό τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο. Σύμφωνα μ' αὐτή, πού ὑπογράφεται ἀπό τόν Όθωνα ἀλλά καί τοὺς Ἀντιβασιλεῖς, ἡ Ἐκκλησία τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος, ἀναγνωρίζει ὡς κεφαλή τῆς τόν Χριστό καί θεωρεῖ τόν ἑαυτό της ἐνωμένη δογματικά μέ τίς ὑπόλοιπες Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες⁷. Ἡ Διοίκησή της

4. Ch. Frazee, *Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία καί Ἑλληνική Ἀνεξαρτησία 1821-1852*, Δόμος, 1987.

5. Αθ. Ἀγγελόπουλος, *Ἐκκλησιαστική Ἱστορία. Ἱστορία τῶν δομῶν διοικήσεως καί ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος (Εἰκοστός Αἰώνας)*, Θεσσαλονίκη, Κυριακίδης 2012, σελ. 24-25: «Ὁ Κοραΐς, φορεὺς τῶν ιδεῶν τῆς γαλλικῆς διαφωτίσεως, τά χρόνια τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, διετύπωνε τή γνώμη ὅτι ἡ ἐκκλησία τῆς ἀπελευθερωμένης Ἑλλάδος, ἔπρεπε νά γίνῃ διοικητικά ἐλεύθερη ἀπό τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο...».

6. «Διακήρυξις περί τῆς Ἀνεξαρτησίας τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας» (ΕτΚ, 23 Ἰουλίου/4 Αὐγούστου 1833): Πρ. Ἀκανθόπουλου, *Κώδικας Ἱερῶν Κανόνων καί Ἐκκλησιαστικῶν Νόμων*, Κυριακίδης 2004, σελ. 735-742.

7. Πρ. Ἀκανθόπουλου, *Κώδικας Ἱερῶν Κανόνων καί Ἐκκλησιαστικῶν Νόμων*, ὁ.π., Ἄρθρο 1, σελ. 735: «Ἡ Ὁρθόδοξος Ἀνατολική Ἀποστολική Ἐκκλησία τοῦ

ἀνατίθεται σέ πενταμελῆ Σύνοδο μέ τή συμμετοχή καί βασιλικοῦ ἐπιτρόπου ἀλλά ἀναγνωρίζεται ὅτι ἀνώτατος διοικητικός ἀρχηγός τῆς καθίσταται ὁ ἐκάστοτε Βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων⁸. Ἑρμηνευόμενα ἀπό νομοκανονικῆς ἀποψῆς τὰ ἄρθρα 2 καί 6 γίνεται ἀπόλυτα σαφές ὅτι εἰσάγεται στή διοίκηση τῆς Ἐκκλησίας ἡ ἀπόλυτη Πολιτειοκρατεία μέ ἐντάσεις πολλές καί διώξεις τῶν διαφωνούντων ἀπό τοὺς κόλπους τῆς «Ἐκκλησίας τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος».

Ἡ «Διακήρυξη περί τῆς Ἀνεξαρτησίας τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας», ἡ ὁποία δημοσιεύεται στήν Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως (23 Ἰουλίου/4 Αὐγούστου 1833) περιλάμβανε διατάξεις πού ἦταν ἀντικανονικές, δηλαδή ἀντέβαιναν στοὺς Κανόνες καί στό Κανονικό Δίκαιο τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ «Ἱερά Σύνοδος» κατ' ἐπίδρασιν τῆς Βαυαρικῆς παράδοσης, θά ὀνομάζεται «Ἱερά Σύνοδος τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος», καθὼς θά ἔχει ὅπως προαναφέρθηκε ἀρχηγό τὸν Βασιλέα τῶν Ἑλλήνων καί θά εἶναι ἀνεξάρτητη ἀπὸ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο. Ὁ διορισμὸς τοῦ προέδρου καί τῶν συμβούλων ἐπισκόπων ἢ καί ἱερομονάχων τῆς Συνόδου ὁ ὁποῖος θά εἶναι ἔργο τῆς Κυβέρνησης ἀλλὰ καί ἡ ἐγκατάσταση τοῦ βασιλικοῦ ἐπιτρόπου ἢ ὁποία καθίσταται ὑποχρεωτική, διότι ἀλλιῶς οἱ ἀποφάσεις τῆς Συνόδου θά εἶναι ἄκυρες, ἀποδεικνύουν μέ σαφέστατο τρόπο τὴν ἐπιβολὴ τῆς Πολιτειοκρατίας στή διοίκηση τῆς Ἐκκλησίας. Παράλληλα ἡ Σύνοδος «παρεδρεύει εἰς τὴν καθέδρα τοῦ βασιλείου», πού ὅμως δέν προσδιορίζεται σαφῶς ποιά θά εἶναι αὐτή ἀλλὰ καί δέν ὀρίζεται σαφῶς ἂν ὁ πρόεδρος τῆς Συνόδου θά εἶναι ὁ ἐκάστοτε ἐπίσκοπος τῆς πόλης πού θά ἐδρεύει τὸ Βασίλειον τῆς Ἑλλάδος καθὼς θά διορίζεται ἀπὸ τὴν Κυβέρνηση. Ἐπίσης ἂν καί τονίζεται ὅτι ἡ διοίκηση θά ἀσκεῖται «ἀνεξαρτήτου κοσμικῆς ἐξουσίας» ὅλα τὰ θέματα ἐπειδὴ βρίσκονται κάτω ἀπὸ τὴν ἄμεση ἐποπτεία τοῦ κράτους, αὐτὸ θά ἔχει λόγο νὰ ἐπικυρώνει ἢ ὄχι αὐτές τίς ἀποφάσεις.

Τὰ θέματα, τὰ σχετιζόμενα μέ τὴ λατρεία, τὸν διορισμὸ σέ ἐκκλησιαστικά ἀξιώματα, ἀλλὰ καί αὐτὰ γιὰ τὴ σύσταση καί λειτουργία τῶν μοναστηριῶν θεωροῦνται «ἀντικείμενα συμμείκτου εἶδους» καί

*Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος... φυλλατομένης ἀπαραχαράκτου τῆς δογματικῆς ἐνό-
τητος κατὰ πασῶν τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν».*

8. Πρ. Ἀκανθόπουλου, *Κώδικας Ἱερῶν Κανόνων καί Ἐκκλησιαστικῶν Νόμων*, ὁ.π., ἄρθρο 2: «Ἡ ὑπέρτατη Ἐκκλησιαστικὴ ἐξουσία ἐναπόκειται ὑπὸ τὴν τοῦ Βασιλέως κυριαρχίαν, εἰς χεῖρας Συνόδου διαρκοῦς...» καί 6, σελ. 735-736.

θά συναποφασίζει ή Κυβέρνηση μέ τή Σύνοδο. Τά θέματα όμως πού άπτονται τά οικονομικά καί τά κτηματικά ναών καί μοναστηριών θεωροῦνται καθαρά πολιτικά. Αυτό θά μπορούσαμε νά ίσχυριστοῦμε ὅτι δημιούργησε πολλές έντάσεις καί τόν άφανισμό πολλών μοναστικών ιδρυμάτων αλλά καί ναών⁹. Αυτή ή περίοδος τής έντασης μέ τό Οικουμενικό Πατριαρχεῖο λήγει μέ τήν άπόφαση τής «Ίερās Συνόδου τοῦ Βασιλείου τής Ἑλλάδος» νά ζητήσει άπό τό Οικουμενικό Πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως τήν άναγνώριση τοῦ Αὐτοκεφάλου καθώς καί μέ τήν άκολουθούμενη έκδοση τοῦ Πατριαρχικοῦ καί Συνοδικοῦ Τόμου στίς 29 Ἰουνίου 1850, μετά άπό τή σύγκληση «Ἐκτάκτου Ἐνδημούσης Συνόδου».

1.1 Ὁ Συνοδικός καί Πατριαρχικός Τόμος τοῦ 1850

Ἡ Ἀγία καί Μεγάλη Πατριαρχική Σύνοδος συνεκλήθη στήν Κωνσταντινούπολη άπό τόν Πατριάρχη Ἀνθιμο Δ΄ στίς 16 Ἰουνίου 1850 καί περατώθηκε μέ τήν τελετή καθαγιασεως τοῦ Συνοδικοῦ Τόμου καί τήν ἄρση τής σχισματικῆς κατάστασης πού εἶχε περιέλθει ή έν Ἑλλάδι Ἐκκλησία, στίς 29 Ἰουνίου 1850. Ἀφοῦ προηγουμένως μελετήθηκαν καί ἐξετάστηκαν τά πορίσματα τής μικτῆς ἐπιτροπῆς πού συνεκλήθη άπό ἀρχιερεῖς τής έν Ἑλλάδι Ἐκκλησίας καί τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, κατά τά προηγούμενα ἔτη, στήν Τρίτη Συνεδρία τής Συνόδου (24 Ἰουνίου), ὁ συντάκτης τοῦ Τόμου, Μητροπολίτης Σταυρουπόλεως Κωνσταντῖνος Τυπάλδος, ἀνέγνωσε τό προσχέδιο, τό ὁποῖο καί ἐγκρίθηκε παμψηφεῖ, ὁμόφωνα καί κανονικά. Ὁ Τόμος ὑπογράφηκε ἐκτός άπό τόν Πατριάρχη Ἀνθιμο, καί άπό τούς πρῶν Πατριάρχες Κωνσταντινουπόλεως Κωνσταντῖνο Α΄, Κωνσταντῖνο Β, Γρηγόριο ΣΤ΄, Γερμανό Δ΄, Ἀνθιμο ΣΤ΄, τόν Πατριάρχη Ἱεροσολύμων Κύριλλο Β΄ καί άπό τούς συμμετέχοντες Ἀρχιερεῖς τοῦ Θρόνου, κατά τό «Συνταγμάτιο» τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως.

Θά πρέπει νά ἐπισημανθεῖ ὅτι ὁ Τόμος αὐτός εἶναι Ἐκκλησιολογική άπόφαση ὁμόφωνη τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, γιά νά συγκροτηθεῖ ή Ἐκκλησία τής Ἑλλάδος, σύμφωνα μέ τήν Κανονική

9. Ch. Frazee, *Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία καί Ἑλληνική Ἀνεξαρτησία 1821-1852*, Δόμος, 1987, σελ. 161 κ.ἐξ.: «Ἡ Κυβέρνηση βιαζόταν νά ἀποκτήσει μερική άπό τήν περιουσία τους καί τό πρῶτο βήμα εἶχε γίνει ἤδη μέ τό κλείσιμο τῶν μικρῶν μοναστηριῶν καί τή δήμευση τῶν κτημάτων τους τόν Σεπτέμβριο τοῦ 1834».

Τάξη καί ειδικότερα τούς Κανόνες τῆς Πενθέκτης Οἰκουμενικῆς Συνόδου. Παράλληλα, καθίσταται σαφές ὅτι ἡ Αὐτοκεφαλία εἶναι δοτὴ ἀπὸ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο, καὶ δὲν θά πρέπει νά παραβιάζεται ἀπὸ πολιτικές παρεμβάσεις, κάτι τὸ ὁποῖο γίνεται εὐκρινέστερο ἀπὸ τίς συνοδευόμενες τοῦ Τόμου ἐπιστολές τοῦ Πατριάρχου Ἀνθίμου πρὸς τὴν Ἑλληνικὴ πολιτεία καὶ πρὸς τὴν Ἱεραρχία καὶ τὸν λαό, ὅπου μὲ συμβουλές καὶ παραινέσεις περιγράφεται ἡ δοθεῖσα διοίκηση τῆς ἐν Ἑλλάδι Ἐκκλησίας.

Σ' αὐτά τὰ ἐγγράφα, μπορεῖ εὐκολὰ ὁ ἐρευνητὴς νά διαπιστώσει ἐξ ἀρχῆς τίς δύο βασικὲς προϋποθέσεις πού θά πρέπει νά συντρέχουν ὥστε νά δοθεῖ καὶ νά διατηρηθεῖ τὸ Αὐτοκέφαλο. Πρωτίστως τίθεται τὸ θέμα τῆς ἀπαρέγκλιτης καὶ σταθερῆς προσήλωσης τῆς διοίκησης τῆς ἐν Ἑλλάδι Ἐκκλησίας στοὺς Κανόνες πού ἔχουν ἐπικυρωθεῖ ἀπὸ τίς Οἰκουμενικὲς Συνόδους, πού δὲν ἐπιδέχονται νεότερες ἐρμηνεῖες, καθὼς μ' αὐτοὺς διασφαλίζεται ἡ εὐρυθμὴ λειτουργία τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας. Ἀποδεσμευόμενη ἡ ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, ἀπὸ «κάθε κοσμικὴ ἐπέμβαση», σύμφωνα μὲ τὴ δευτέρη προϋπόθεση, ὁδηγεῖται στὴν ἀνεξαρτησία τῆς σέ θέματα διοίκησης ἀλλὰ καὶ ποιμαντικῆς διακονίας (χωρὶς βέβαια νά σημαίνει ὅτι τὰ ἐπόμενα χρόνια ἡ κρατικὴ ἐξουσία δὲν ἐπενέβη μὲ νομοθετήματα στὴ διοίκηση τῆς Ἐκκλησίας), κάτι πού ἀνανεώνει τὴ δυναμικὴ τῆς στὴν κοινωνία.

Παράλληλα ὀρίζεται ἡ «Διαρκὴς Σύνοδος» ἀπὸ ἑξι ἱεράρχες ὡς ἀνώτατη ἀρχὴ τῆς Ἐκκλησίας μὲ προεδρεύοντα τὸν Μητροπολίτη Ἀθηνῶν. Κατὰ τὴν τέλεση τῆς Θείας Λειτουργίας οἱ ἐπίσκοποι θά μνημονεύουν τὴ Σύνοδο, ἐνῶ τὰ μέλη τῆς Συνόδου τὸν Οἰκουμενικὸ Πατριάρχη καὶ τούς ὑπόλοιπους κατὰ τὴν τάξιν ἀλλὰ καὶ «πάσης ἐπισκοπῆς ὀρθοδόξων» ὥστε μ' αὐτόν τὸν τρόπο νά ἐκφράζεται ἡ ἐνότητα τῆς Ἐκκλησίας μὲ τίς κατὰ τόπους Ἐκκλησίες καὶ Πατριαρχεῖα. Παράλληλα, τὸ Ἅγιο Μύρο θά τὸ παραλαμβάνει ἀπὸ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο καὶ ὁ ἐκάστοτε πρόεδρος τῆς Συνόδου, θά πρέπει νά ἀποστέλλει Συνοδικὰ Γράμματα, στό Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο καὶ στίς ἄλλες Ἐκκλησίες ἅμα τῇ ἀναλήψει τῶν καθηκόντων του. Τέλος ἡ ἐσωτερικὴ ἐκκλησιαστικὴ διοίκηση θά φέρεται εἰς πέρας ὑπὸ τὴν ἐποπτεία τῆς Ἱερᾶς Συνόδου¹⁰. Εἰδικότερα, οἱ ὅροι τῆς χορήγησης τοῦ Αὐτοκεφάλου στὴν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος θά

10. Πατριαρχικὸς καὶ Συνοδικὸς Τόμος 1850: Ἀθ. Ἀγγελόπουλος, *Ἐκκλησια-*

πρέπει νά αναλυθοῦν ὥστε νά γίνουν σαφέστερες οἱ ἀλλαγές πού ἐπισυνέβησαν ἐν σχέσει μέ τήν αὐτόνομη ἀνακήρυξη τοῦ Αὐτοκεφάλου τό 1833.

Μελετώντας συγκριτικά τή «Διακήρυξη περί τῆς Ἀνεξαρτησίας τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας» καί τόν «Συνοδικό Τόμο» τοῦ 1850 ἔχουμε νά παρατηρήσουμε τά ἑξῆς: Μέ τόν Συνοδικό Τόμο ἐπέρχεται ἀλλαγή πρωτίστως στήν ὀνομασία τῆς Συνόδου. Ἔτσι ἀπό «Ἱερά Σύνοδος τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος» μετατρέπεται σέ «Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος» μέ σκοπό νά ἀποσοβήσει τήν ἄμεση κρατική παρέμβαση καί νά τονίσει τήν ἀνεξαρτησία τῆς Ἐκκλησίας ἀπό τοὺς πολιτειακοὺς θεσμούς. Σύμφωνα μέ τή «Διακήρυξη περί τῆς Ἀνεξαρτησίας τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας» τόν Πρόεδρο καί τά μέλη θά τά διορίζε ἡ Κυβέρνηση, καί ὁ Πρόεδρος δέν θά ἦταν ἀπαραίτητα ὁ ἐπίσκοπος τῆς Πρωτεύουσας, μέ τόν Συνοδικό Τόμο ὀρίζεται Πρόεδρος ὁ ἐκάστοτε Μητροπολίτης Ἀθηνῶν καί τά μέλη τῆς συγκαλοῦνται ἀλληλοδιαδόχως κατὰ τά πρεσβεῖα χειροτονίας, μέ σκοπό νά μὴν μπορεῖ ἡ Κυβέρνηση νά διορίζει κατὰ τό δοκοῦν τή Σύνοδο.

Κατά τόν Συνοδικό Τόμο ἀρχηγός εἶναι ὁ Χριστός καί ὄχι ὁ Βασιλεὺς τόν ὁποῖο μνημόνευαν οἱ ἐπίσκοποι πρὶν ἀπὸ τή Σύνοδο. Ἔτσι μετὰ τόν Συνοδικό Τόμο, ὁ Πρόεδρος τῆς Συνόδου, μνημονεύει «πάσης Ἐπισκοπῆς Ὁρθοδόξων» καί οἱ ἐπίσκοποι τήν Ἱερά Σύνοδο. Ἐπιπρόσθετα διασαφηνίζεται πλήρως ἡ ἀνεξαρτησία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας καθὼς θά διοικεῖται «κατὰ τοὺς θεῖους καί ἱερούς Κανόνας, ἀκωλύτως ἀπὸ πάσης κοσμικῆς ἐπεμβάσεως». Ταυτόχρονα συνδέεται καί πάλι μέ τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο καί τίς ἄλλες Ἐκκλησίες καθὼς ἀποκτᾶ ἐκκλησιαστική κοινωνία καί ἐνότητα μ' αὐτές. Ἡ σύνδεση μέ τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο ἐπίσης πραγματώνεται καί μέ τήν παροχή ἀπὸ αὐτό τοῦ Ἁγίου Μύρου στήν Ἑλληνική Ἐκκλησία.

Τά ἀφορῶντα τήν Ἐκκλησιαστική διοίκηση ἐν ἀντιθέσει μέ τή «Διακήρυξη περί τῆς Ἀνεξαρτησίας τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας», ρυθμίζονται μέσα ἀπὸ τήν ἔκδοση Συνοδικῶν Πράξεων ἀπὸ τή Σύνοδο πού δέν πρέπει νά ἀντιτίθεται στοὺς Κανόνες καί στήν Παράδοση τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας. Παράλληλα σημαντικός εἶναι ὁ

ὅρος τῆς παραχώρησης τῆς Αὐτοκεφαλίας, σύμφωνα μέ τόν ὁποῖο τά θέματα πού ἄπτονται τῶν σχέσεων τῶν δύο Ἐκκλησιῶν θά ρυθμίζονται ἀπό ἐπιτροπές καί τή συνεργασία μεταξύ τῶν δύο Συνόδων. Αὐτός ὁ ὅρος θά ὀδηγήσει στίς συζητήσεις γιά τήν ἐνσωμάτωση τῶν Μητροπόλεων τῶν Ἐπτανήσων καί τῆς Θεσσαλίας στήν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἀλλά καί τοῦ ζητήματος τῶν «Νέων Χωρῶν». Συμπερασματικά θά μπορούσαμε νά ποῦμε, ὅτι ὁ Συνοδικός Τόμος τοῦ 1850 ἐλευθέρωσε τήν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἀπό τήν Πολιτειοκρατία καθιστώντας τήν ἀνεξάρτητη ἀπό τήν Κυβέρνηση καί ἀποκατέστησε τήν κανονικότητα τῆς Ἐκκλησίας καθῶς ἀπό τή «Διακήρυξη περί τῆς Ἀνεξαρτησίας τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας» μέχρι καί τήν ἔκδοση τοῦ «Πατριαρχικοῦ καί Συνοδικοῦ Τόμου» παρέμενε σέ σχισματική κατάσταση.

Ἐκδοθέντος τοῦ Συνοδικοῦ Τόμου, ἐνῶ ἀποκαταστάθηκαν οἱ σχέσεις μέ τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο, ὑπῆρξαν κάποιες ἀντιδράσεις πού ὀδήγησαν στήν καθυστέρηση τῆς ὑπογραφῆς τῶν Βασιλικῶν Διαταγμάτων γιά τήν ἔνταξη τοῦ Τόμου στήν κρατική νομοθεσία. Κριτική κυρίως ἄσκησε ἐκτός τῶν ἄλλων ὁ Ἀρχιμανδρίτης Θεόκλητος Φαρμακίδης σέ ἓνα ἐκτενέστατο ἔργο μέ τίτλο «Ὁ Συνοδικός τόμος ἡ περί ἀληθείας» τό 1852. Σ' αὐτό τό πόνημά του ὑπερασπίζεται μέ σθένος τήν ὑπό αὐτόν καταρτηθεῖσα διοίκηση τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος κατά τά ἔτη 1830-1851, κατηγορώντας καί μεμφόμενος τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο καί θεωρώντας τόν δοθέντα Τόμο ὡς «αἰσχύνῃ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους».

Τελικῶς τόν Ἰούλιο τοῦ 1852 συντάσσονται καί ὑπογράφονται ἀπό τόν Ὅθωνα ὁ Νόμος Σ' (200) «Περί Ἐπισκοπῶν καί Ἐπισκόπων καί περί τοῦ ὑπό τούς Ἐπισκόπους τελοῦντος κλήρου», καί ὁ Νόμος ΣΑ' (201) «Νόμος Καταστατικός τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος», πού ἀποτελοῦν οὐσιαστικά τή νομιμοποίηση καί τήν ὀριστική ἐφαρμογή καί ἀπό τήν πλευρά τῆς Πολιτείας τοῦ Πατριαρχικοῦ καί Συνοδικοῦ Τόμου. Ἐξ αὐτοῦ, μπορεῖ πολύ εὐκόλα νά ἐξαχθεῖ καί ὁ ρόλος τῆς Ἑλληνικῆς Πολιτείας ὡς μέρος τῆς διαδικασίας παραχώρησης τοῦ Αὐτοκεφάλου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Ἔτσι, ἡ Ἑλληνική πολιτεία, ὄχι μόνο ζητᾷ ἀπό τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο τήν ἐκχώρηση τῆς Αὐτοκεφαλίας, ἀλλά καί νομοθετεῖ ὥστε νά ἐπικυρώσει μέ νομικό καθεστῶς τούς ὅρους τοῦ Πατριαρχικοῦ Τόμου.

Ἡ ἐνσωμάτωση στό Βασίλειο τῆς Ἑλλάδος τῶν Ἑπτανήσων ἀλλά καί τῆς Θεσσαλίας καί τμημάτων τῆς Ἡπείρου, ὁδήγησαν τήν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος νά ζητήσῃ τήν παραχώρηση καί αὐτῶν τῶν ἐπαρχιῶν ἀπό τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο. Ἀντίστοιχα ἐκδίδονται οἱ Πατριαρχικές καί Συνοδικές Πράξεις τοῦ 1866 καί τοῦ 1882 πού παραχωροῦν καί αὐτές τίς ἐπαρχίες στήν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος¹¹. Μ' αὐτές τίς Πράξεις οἱ Μητροπόλεις τῶν Ἐπαρχιῶν αὐτῶν, μεταβιβάζονται «τῇ κανονικῇ προστασίᾳ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος» ὥστε νά ἀποτελοῦν ἀναπόσπαστο μέρος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος κατ' ἀφομοίωσιν δηλαδή χωρίς τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο νά κρατήσῃ καμμία δικαιοδοσία ἐπ' αὐτῶν¹². Προβλέπεται ἐκ τῶν ὅρων γιά τή μνημόνευση ὅτι προβλέπεται καί γιά τούς Ἱεράρχες τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.

Συνοψίζοντας, θά πρέπει νά ἐπισημανθεῖ πρωτίστως ὅτι ὁ Πατριαρχικός Τόμος δέν εἶναι μόνο ἓνα κείμενο πού ἀφορᾷ διοικητικά θέματα. Εἶναι ἐξέχουσας σημασίας τό γεγονός ὅτι μέ μιά προσεκτική ματιά θά διαπιστωθεῖ ἡ Ἐκκλησιολογική σημασία του, διότι ἐκτός τῶν ἄλλων προσδιορίζεται ἡ θεολογική καί ἐκκλησιαστική ἔννοια τοῦ Αὐτοκεφάλου, γιά κάθε Ἐκκλησία. Ἡ ἐνότητα τῆς Ἐκκλησίας ἐνισχύεται «πολυμερῶς καί πολυτρόπως», καθὼς ἐπιτυγχάνεται μέσω τῆς τήρησης καί τῆς διασφάλισης τῶν Κανόνων τῆς Ἐκκλησίας, σέ ἀλληλεξάρτηση μέ τή σχέση τῆς πρὸς τή Μητέρα Ἐκκλησία, ἐν προκειμένῳ, τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο, ὅπως ἄλλωστε συνέβαινε στήν παράδοση τῆς Ἐκκλησίας ἀπό τόν 9ο αἰῶνα καί ἐξῆς. Ἡ ἄρνηση ἢ ἡ ἀπροθυμία τήρησης τῶν ὅρων τοῦ Συνοδικοῦ Τόμου, θά μπορούσε νά εἶχε ὡς συνέπεια τήν ἀλλοίωση τῆς Ἐκκλησιολογίας, μέ δυσμενεῖς συνέπειες γιά τήν ἐνότητα τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ σώματος.

11. Ἀθ. Ἀγγελόπουλος, *Ἐκκλησιαστική Ἱστορία. Ἱστορία τῶν δομῶν διοικήσεως καί ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος (Εἰκοστός Αἰῶνας)*, Θεσσαλονίκη, Κυριακίδης 2012, σελ. 30-33 καί 166-171 καί Κ. Βαβοῦσκος, *Ἡ νομοκανονική Ὑπόστασις τῶν Μητροπόλεων τῶν Νέων Χωρῶν*, Θεσσαλονίκη 1973, σελ. 15.

12. Πατριαρχική καί Συνοδική Πράξη 1866: Πρ. Ἀκανθόπουλου, *Κώδικας Ἱερῶν Κανόνων καί Ἐκκλησιαστικῶν Νόμων*, Κυριακίδης 2004, σελ. 752: «ἵνα οἱ ἀνωτέρω ὀνομαστί ἀπαριθμηθεῖσαι ἀγιώτατοι ἐπαρχίαι τῆς Ἰονικῆς ἐπτανήσου ὑπάρχωσι ... συνηνωμένα καί συνημένα τῇ Ὁρθοδόξῳ αὐτοκεφάλῳ Ἐκκλησίᾳ τῆς Ἑλλάδος».

1.2 Πορεία προς τή χειραφέτηση τῶν Μητροπόλεων τῶν Νέων Χωρῶν

Τά πολιτικά, στρατιωτικά καί γεωπολιτικά γεγονότα ἐν γένει τῶν ἀρχῶν τοῦ 20οῦ αἰῶνα, δηλαδή οἱ Βαλκανικοὶ πόλεμοι (1912-1913) καί ὁ Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος (1914-1918), ὁδήγησαν στήν ἀπελευθέρωση καί στήν ἐνσωμάτωση στό Νεοελληνικό κράτος τῶν Νέων Χωρῶν, δηλαδή τῶν περιοχῶν τῆς Ἡπείρου, τῆς Μακεδονίας, τῆς Θράκης, τῶν Νήσων τοῦ Ἀρχιπελάγους καί τῆς Κρήτης. Αὐτές οἱ περιοχές ἐκκλησιαστικά ἀνῆκαν στό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο, τό ὁποῖο μέ τήν τοποθέτηση ἐκκλησιαστικῶν ἡγετῶν, ὅπως ὁ Μητροπολίτης Καστοριάς Γερμανός Καραβαγγέλης καί ὁ Μητροπολίτης Δράμας Χρυσόστομος (ὁ μετέπειτα ἐθνομάρτυρας Μητροπολίτης Σμύρνης), συνέβαλλε τά μέγιστα στήν ἀπελευθέρωση αὐτῶν τῶν περιοχῶν. Μέ τήν ἐνσωμάτωση αὐτῶν τῶν περιοχῶν στόν ἐθνικό κορμό, ἄρχισαν καί οἱ συζητήσεις γιά τό ἐκκλησιαστικό καί διοικητικό τους καθεστῶς.

Σύμφωνα μέ τά Πρακτικά τῆς Συνόδου τῆς Ἱεραρχίας τοῦ 1928¹³ διαφαίνεται ὅτι οἱ πρῶτες διαπραγματεύσεις μεταξύ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καί τῆς Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ξεκίνησαν κατά τά ἔτη 1914-1915. Σέ πρώτη φάση οἱ συζητήσεις διεξάγονταν ἐπὶ τῇ βάσει τῆς πλήρης προσάρτησης αὐτῶν τῶν ἐπαρχιῶν στήν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ὅπως ἐγίνε καί μέ τίς Πατριαρχικές καί Συνοδικές Πράξεις τῆς προσάρτησης τῶν Ἑπτανήσων (1864) καί τῆς Θεσσαλίας (1882). Τό 1915 ἀπεστάλη ἀπό τόν Οἰκουμενικό Πατριάρχη Γερμανό τόν Ε΄ σχέδιο Τόμου γιά τή «χειραφέτηση» τῶν Ἐπαρχιῶν τῶν Νέων Χωρῶν. Οἱ γεωπολιτικές ὁμως ἐξελίξεις καί διεθνεῖς ἀμφισβητήσεις τῆς κυριαρχίας ἐπὶ συγκεκριμένων περιοχῶν ὅπως τό Ἅγιον Ὄρος, ἡ Βόρειος Ἡπειρος, τά Νησιά τοῦ ἀρχιπελάγους, πού ἀκολούθησαν τίς ἐξελίξεις τοῦ Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, ὁδήγησαν καί στήν ἀναβολή τῶν συζητήσεων καθώς δέν εἶναι σωστό ἀπό κανονικῆς πλευρᾶς νά διεξάγονται συ-

13. Πρακτικά τῆς Διαρκοῦς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος 1928-1929: Ἀθ. Ἀγγελόπουλος, *Τά Ἐκκλησιαστικά δίκαια στήν Ἑλλάδα σήμερα. Τά Πατριαρχικά Δίκαια στήν Ἑλλάδα ἐν σχέσει πρὸς τά Δίκαια τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*, Ἴδρυμα Ἐθνικοῦ καί Θρησκευτικοῦ Προβληματισμοῦ, Θεσσαλονίκη 2005, σελ. 213-263.

ζητήσεις για την εκκλησιαστική έκχώρηση ἐπαρχιῶν ὅταν ἀμφισβητεῖται διεθνῶς ἡ πολιτειακὴ κυριότητα.

Κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ Ἐθνικοῦ διχασμοῦ καὶ μέ τὸν σχηματισμὸ τῆς Ἐπαναστατικῆς Κυβέρνησης τῆς Θεσσαλονίκης τὸ 1916 ἀπὸ τὸν Ἐλευθέριο Βενιζέλο ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἐκδίδει τὸ Ἀνάθεμα καὶ τὴν ἴδια στιγμή ἡ ἐμπερίστατη κατάσταση τῶν Μητροπόλεων τῶν Νέων Χωρῶν, ὁδηγεῖ στὴ Σύγκλιση τῆς Ἐπαρχιακῆς Συνόδου τῆς Θεσσαλονίκης τὸ 1917. Θὰ πρέπει νὰ ἐπισημανθεῖ, ὅτι οἱ Μητροπόλεις αὐτῶν τῶν ἐπαρχιῶν ἦταν ἀπομονωμένες ἐκείνη τὴν περίοδο καὶ ἀπὸ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο λόγω τῆς ἔντασης μεταξύ Ἑλλάδας καὶ Τουρκίας, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος λόγω τοῦ Ἐθνικοῦ διχασμοῦ¹⁴.

Μετά ἀπὸ συζητήσεις μέ τὴν Προσωρινὴ Κυβέρνηση ἀλλὰ καὶ μέ προσωπικὲς συνομιλίες τοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου μέ τὸν Μητροπολίτη Θεσσαλονίκης Γεννάδιο Ἀλεξιάδη, ἀποφασίστηκε νὰ συγκληθεῖ ἀρχικὰ ἡ ἐπαρχιακὴ σύνοδος στὴ Θεσσαλονίκη ἡ ὁποία ἀποφάσισε ἐκτὸς τῶν ἄλλων καὶ τὴ σύγκλιση τῆς Συνελεύσεως τῆς Ἱεραρχίας τῶν Νέων Χωρῶν. Ἡ Συνέλευση αὐτὴ πραγματοποιήθηκε στὴ Θεσσαλονίκη ἀπὸ τίς 28/4 ἕως τίς 10/5/1917. Ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς Μητροπολίτες τῶν Νέων Χωρῶν συμμετεῖχαν καὶ παρατηρητές ἀπὸ τὴν Αὐτοκέφαλη Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ καὶ ἐκπρόσωπος τῆς Προσωρινῆς Κυβέρνησης. Μεταξύ ἄλλων θεμάτων συζητήθηκαν καὶ θέματα ὀργάνωσης τῶν Ἐπισκοπῶν καὶ τῶν δράσεων τῶν ἐνοριῶν γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση προσφυγικῶν πληθυσμῶν ἀλλὰ κυρίως γιὰ τὴν ἵδρυση Ἐκκλησιαστικοῦ Ἀρχιερατικοῦ Συμβουλίου, ἓνα τύπο διοίκησης τῶν Μητροπόλεων τῶν Ἐπαρχιῶν αὐτῶν. Τὸ ἔργο τοῦ Συμβουλίου αὐτοῦ εἶναι πολύπλευρο καὶ ἀρκετὰ σημαντικό στὴν ἱστορία τῶν ἐπαρχιῶν τῶν Νέων Χωρῶν¹⁵.

Γίνεται κατανοητὸ λοιπὸν ὅτι τὸ πρόβλημα τῆς διοίκησης τῶν Νέων Χωρῶν ἀπὸ ἐκκλησιαστικῆς πλευρᾶς γίνεται πολυπλοκότερο κυρίως καὶ μετά τὴ Μικρασιατικὴ Καταστροφή. Μὲ τὴν ἀνταλλαγὴ τῶν πληθυσμῶν καὶ τὴν ἔλευση πολλῶν προσφύγων καὶ Ἀρχιερέων στίς περιοχὲς τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θράκης, ἡ ἑλληνικὴ πολιτεία

14. Ἀθ. Ἀγγελόπουλος, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία. Ἡ Ἐκκλησία τῶν Νέων Χωρῶν*, Κυριακίδης, Θεσσαλονίκη 1986, σελ. 26.

15. Ἀθ. Ἀγγελόπουλος, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία. Ἡ Ἐκκλησία τῶν Νέων Χωρῶν*, ὁ.π., σελ. 28-30.

ἀναλαμβάνει νά μισθοδοτεῖ τούς Ἀρχιερεῖς, δημιουργήθηκαν δέ νέες Μητροπόλεις καθώς τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο ἀδυνατοῦσε νά διοικήσει αὐτές τίς περιοχές.

Στή σύγκλιση τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος τό 1924 ἐγίνε συζήτηση γιά τή «χειραφέτηση» τῶν ἐπαρχιῶν αὐτῶν ἀπό τήν εἰσήγηση τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου. Ἀποφασίστηκε δέ νά ζητηθεῖ ἀπό τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο ἡ ἔκδοση Πατριαρχικῆς Πράξης ἀνάλογης μέ ἐκείνης τῶν Ἑπτανήσων καί τῆς Θεσσαλίας, δηλαδή ἡ «χειραφέτηση» νά εἶναι παραχώρηση κατ' ἀφομοίωσιν στήν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος. Τελικῶς ἀποφασίστηκε σέ συνεννόηση μέ τό Ἑλληνικό κράτος νά προωθηθεῖ τό αἶτημα πρὸς τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο. Οἱ προσπάθειες θά ἐνταθοῦν δύο χρόνια ἀργότερα μέ τήν Ἐπιτροπή πού συγκροτήθηκε τό 1926 στό Ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν καί προέβλεπε τόν καταρτισμό «Σχεδίου Καταστατικοῦ Χάρτη τῆς ἐν ταῖς Νέαις Χώραις Ὁρθόδοξου Ἐκκλησίας». Σ' αὐτή τήν Ἐπιτροπή συμμετεῖχαν οἱ Μητροπολίτες Θεσσαλονίκης Γεννάδιος, Ἰωαννίνων Σπυρίδων, Κρήτης Τίτος, Μηθύμνης Διονύσιος, Μαρωνείας Ἀνθιμος, Μυτιλήνης Ἰάκωβος, Τραπεζοῦντος Χρύσανθος καί ὁ καθ. Κωνσταντῖνος Ράλλης.

Σύμφωνα μ' αὐτό τό Σχέδιο ὀριζόταν ὅτι οἱ Μητροπόλεις αὐτές μαζί μέ τήν Κρήτη καί τὰ νησιά τοῦ Αἰγαίου, θά ἀποτελοῦν ἐνιαία αὐτόνομη Ἐκκλησία ὑπὸ τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο. Οἱ Μητροπολίτες θά συνεχίσουν νά ἐξαρτῶνται ἀπὸ τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο, καί ἡ ἐξάρτηση αὐτή φανερώνεται ἀπὸ τή μνημόνευση τοῦ ὀνόματος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου, τό δικαίωμα τοῦ ἐκκλήτου, καί τή συμμετοχή τῶν Μητροπολιτῶν στήν ἐκλογή τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου ἀλλὰ καί τό δικαίωμα κύρωσης τῆς ἐκλογῆς τους ἀπὸ αὐτόν. Θά διοικοῦνται ἀπὸ τήν Ἱεραρχία καί τή Διарκή Ἱερά Σύνοδο πού θά ἐδρεῖ στή Θεσσαλονίκη ὑπὸ τήν προεδρία τοῦ ἐκάστοτε Μητροπολίτη Θεσσαλονίκης.

Παράλληλα ὅπως διαφαίνεται καί ἀπὸ τὰ Πρακτικά τῆς Συνεδριάσεως τῆς Συνόδου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου κατὰ τόν Ἰούνιο τοῦ 1927¹⁶ ἐκπονήθηκε σχέδιο Πατριαρχικῆς καί Συνοδικῆς Πράξεως πού προέβλεπε τήν ἵδρυση Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας τῶν Νέων Χωρῶν,

16. Μητροπολίτου Σεβαστείας Δημητρίου, *Ἡ Πατριαρχική καί Συνοδική Πράξις τοῦ 1928 Παρακωλυμένη τοῖς ὅροις. Ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ Πατριαρχικοῦ καί Συνοδικοῦ ἀρχείου*, Θεσσαλονίκη 2006, σελ. 123-143.

πού θά εξαρτιόταν από τό Οικουμενικό Πατριαρχεῖο καί θά διαιρεῖτο σέ πέντε Θέματα. Αὐτά θά ἦταν, τό θέμα τῆς Μακεδονίας, τῆς Θράκης, τῆς Κρήτης, τῆς Ἡπείρου καί τῶν Νήσων τοῦ Αἰγαίου. Οἱ ἐκλογές τῶν Μητροπολιτῶν θά γίνονταν ἀπ' εὐθείας ἀπό τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο ἐκ τριπροσώπου πού θά ἀποστέλλονταν σ' αὐτό. Παράλληλα καθορίζονταν καί ὁ τρόπος σύγκλησης τῆς Συνόδου τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῶν Νέων Χωρῶν.

Εἶναι σαφές λοιπόν ὅτι εἶχαν ὠριμάσει οἱ συνθήκες γιά τήν τελική διευθέτηση τοῦ θέματος τῶν Νέων Χωρῶν. Μετά ὅμως ἀπό τήν παρέμβαση τοῦ Γενικοῦ Προξένου τῆς Ἑλλάδος στήν Κωνσταντινούπολη, ὁ ὁποῖος καταθέτει τήν Ἐπιστολή τοῦ Ἑλληνικοῦ Ὑπουργείου Παιδείας διά τοῦ Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν ἡ ὁποία πρότεινε ὡς λύση τοῦ ἀδιεξόδου τή διοικητική ἔνωση τῶν ἐπαρχιῶν αὐτῶν μέ τήν Αὐτοκέφαλη Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος χωρίς νά ἀποσπάσει αὐτές ἀπό τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο, γιά λόγους ἐθνικούς ὅπως τονίζεται. Εἶναι σημαντικό νά ἐπισημανθεῖ ὅτι μεταξύ τῶν ὁρῶν πού προτείνονται ἀπό τό Ἑλληνικό κράτος εἶναι καί ὁ τρόπος ἐκλογῆς τῶν Μητροπολιτῶν. Αὐτοί θά ἐκλέγονται μέ τόν τρόπο πού ἐκλέγονται οἱ Μητροπολίτες τῆς Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀλλά τήν ἐκλογή τους θά τήν ἐγκρίνει καί ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης. Θά συνεχίσουν νά μνημονεύουν τόν Οἰκουμενικό Πατριάρχη, θά ἔχουν τό δικαίωμα ἐκκλήτου, κατά τά ὑπόλοιπα ὅμως θά ὑπάγονται στούς Νόμους τῆς Ἑλληνικῆς Πολιτείας καί θά ἀναγνωρίζουν ὡς διοικητική ἀρχή τή Σύνοδο τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος¹⁷.

Μελετώντας, τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο καί ἡ Ἐπιτροπή ἐπί τῶν Κανονικῶν Ζητημάτων, τά ἔγγραφα πού ἀπεστάλησαν ἀπό τήν Ἑλληνική Πολιτεία ἀλλά καί τίς ἐπιστολές τῶν Μητροπολιτῶν αὐτῶν τῶν ἐπαρχιῶν μετά ἀπό τή σύγκληση Συνόδου, ἀποστέλλει ἔγγραφο πρὸς τόν Πρόξενο τῆς Ἑλλάδος γιά νά τό διαβιβάσει στήν Ἑλληνική Κυβέρνηση νά ἀνατεθεῖ «ἐπιτροπικῶς» στήν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἡ διοίκηση τῶν ἐπαρχιῶν τῶν Νέων Χωρῶν. Μετά τή

17. Πρακτικά Ἱερᾶς Συνόδου Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου 1928: Ἀθ. Ἀγγελόπουλος, *Τά Ἐκκλησιαστικά δίκαια στήν Ἑλλάδα σήμερα. Τά Πατριαρχικά Δίκαια στήν Ἑλλάδα ἐν σχέσει πρὸς τά Δίκαια τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*, Ἰδρυμα Ἐθνικοῦ καί Θρησκευτικοῦ Προβληματισμοῦ, Θεσσαλονίκη 2005, σελ. 299-325 καί Μητροπολίτου Σεβαστείας Δημητρίου, *Ἡ Πατριαρχική καί Συνοδική Πράξις τοῦ 1928 Παρακωλυμένη τοῖς ὅροις. Ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ Πατριαρχικοῦ καί Συνοδικοῦ ἀρχείου*, Θεσσαλονίκη 2006, σελ. 160-165.

συμφωνία πού προέκυψε μεταξύ της Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καί τῆς Ἑλληνικῆς Πολιτείας, μέ τό Πατριαρχικό Γράμμα τῆς 17ης Ἰανουαρίου 1928 ἡ Ἑλληνική Πολιτεία νομοθέτησε μέ τόν Νόμο 3615/1928 τή σχέση τῶν Νέων Χωρῶν μέ τήν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος. Τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο τή 13η Σεπτεμβρίου 1928 μέ Πατριαρχικό Γράμμα συνημμένα ἀποστέλλει τήν Πατριαρχική καί Συνοδική Πράξη. Στό συνοδευόμενο ἔγγραφο τῆς Πράξης τονίζεται ὅτι: «*ἡ τήρησις τῶν διατάξεων τούτων τυγχάνει ἀπαραιτήτως κανονικῶς, ἐφ' ὅσον πρόκειται οὐχί περί τελείας συγχωνεύσεως ἐκκλησιαστικῆς, ἀλλά περί προσωρινῆς ἐκχωρήσεως τοῦ δικαιώματος τῆς διοικήσεως, ἀνατιθεμένης ἐπιτροπικῶς τῇ Ἀγιωτάτῃ Αὐτοκεφάλῳ Ἐκκλησίᾳ τῆς Ἑλλάδος. Ὑπό τήν ἔννοια ἄλλωστε ταύτην καί τούς ὅρους τούτους ἐδέξατο ἀπ' ἀρχῆς τό Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον τή σχετικήν μεταβολήν*»¹⁸.

1.3 Ἡ Πατριαρχική καί Συνοδική Πράξη τοῦ 1928

Μέ τή Σύγκλιση τῆς Συνόδου τῆς Ἱεραρχίας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου τόν Σεπτέμβριο τοῦ 1928 ἐκδίδεται ἡ Πατριαρχική καί Συνοδική Πράξη, πού λύνει τά προβλήματα πού παρουσιάστηκαν παραπάνω. Ἀναλύοντας τό κείμενο τῆς Πράξης διαπιστώνουμε ὅτι ἀποτελεῖται ἀπό τρεῖς ἐνότητες.

Κατά τήν **πρώτη ἐνότητα**, ἡ ὁποία εἶναι ἡ εἰσαγωγική, παρουσιάζει τή δυνατότητα τῆς Ἐκκλησίας νά διασφαλίζει τήν κανονική τάξη καί τήν κανονική καί ἐκκλησιαστική διοίκηση τῶν Νέων Χωρῶν. Ὁ τρόπος πού θά διοικοῦνται αὐτές οἱ Μητροπόλεις, θά εἶναι ἡ «ἐπιτροπική» ἀνάθεση τῆς διοίκησής τους στήν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος «*τηρουμένου τοῦ ἐπὶ τῶν Ἐπαρχιῶν τούτων ἀνωτάτου κανονικοῦ δικαιώματος τοῦ Ἀγιωτάτου Πατριαρχικοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου*»¹⁹. Ταυτόχρονα, παρατηροῦμε τόν ρόλο τῶν τριῶν παραγόντων πού συνετέλεσαν στήν ἀπόφαση αὐτή, δηλαδή τή Μητέρα Ἐκκλησία τῆς Κωνσταντινουπόλεως πού παρακαλεῖ τήν Αὐτοκέφαλη Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος νά ἀποδεχθεῖ τή διοίκηση τῶν Ἐπαρ-

18. Ἀθ. Ἀγγελόπουλος, *Τά Ἐκκλησιαστικά δίκαια στήν Ἑλλάδα σήμερα. Τά Πατριαρχικά Δίκαια στήν Ἑλλάδα ἐν σχέσει πρὸς τά Δίκαια τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*, Ἰδρυμα Ἑθνικοῦ καί Ὁρησκευτικοῦ Προβληματισμοῦ, Θεσσαλονίκη 2005, σελ. 329.

19. Πατριαρχική καί Συνοδική Πράξη 1928: Πρ. Ἀκανθόπουλου, *Κώδικας Ἱερῶν Κανόνων καί Ἐκκλησιαστικῶν Νόμων*, Κυριακίδης 2004, σελ. 756.

χιών αὐτῶν, τήν ἀδελφή Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος πού θά πρέπει νά ἀποδεχτεῖ τήν πρόταση τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως καί τήν Ἑλληνική Πολιτεία, ἡ ὁποία θά νομοθετήσει καί θά κυρώσει τή συμφωνία αὐτή.

Ἡ **δεύτερη νοηματική ἐνότητα** εἶναι καί ἡ πιό σημαντική καθώς ἀναφέρονται ἀναλυτικά οἱ ὅροι παραχώρησης τῶν Νέων Χωρῶν στήν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος. Σύμφωνα μέ τόν πρῶτο ὅρο, τό σύστημα διοίκησης καί ἡ πράξη πού ἐφαρμόζεται στήν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, στό ἐξῆς θά ἐφαρμόζεται καί στίς ἐπαρχίες αὐτές²⁰. Μέ τόν δεύτερο ὅρο, καθορίζεται ὅτι οἱ Ἐπίσκοποι τῶν Νέων Χωρῶν θά συμμετέχουν στή διοίκηση τῆς Ἐκκλησίας, δηλαδή στή Σύνοδο τῆς Αὐτοκέφαλῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, στήν ἀνώτερη ἐκκλησιαστική ἀρχή, σέ ἴσο ἀριθμό μέ τούς Ἐπισκόπους τῆς Αὐτοκέφαλῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, μέ τά ἴδια δικαιώματα καί μέ τόν ἴδιο τρόπο καί σύστημα²¹. Σύμφωνα μέ τόν τρίτο ὅρο, ρυθμίζεται ἡ συμμετοχή στά ὑπόλοιπα ὄργανα διοίκησης, δηλαδή στό Διοικητικό Συμβούλιο τοῦ Γενικοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Ταμείου καί στό Ἐποπτικό Συμβούλιο τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἐκπαίδευσης²². Ἡ Ὑποχρεωτική συμμετοχή τῶν Μητροπολιτῶν τῶν Νέων Χωρῶν στίς Γενικές Συνόδους τῆς Ἱεραρχίας τῆς Αὐτοκέφαλῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἀλλά καί οἱ ἀποφά-

20. Πατριαρχική καί Συνοδική Πράξη 1928: Πρ. Ἀκανθόπουλου, *Κώδικας Ἱερῶν Κανόνων καί Ἐκκλησιαστικῶν Νόμων*, Κυριακίδης 2004, σελ. 756: «Ἀπασαι αἱ εἰς τό Ἑλληνικόν Κράτος περιελθοῦσαι Ἐπαρχίαι τοῦ Ἀγιωτάτου Ἀποστολικοῦ καί Πατριαρχικοῦ Οἴκουμενικοῦ Θρόνου, πλήν τῆς Ἀγιωτάτης Ἐκκλησίας τῆς νήσου Κρήτης, διαφυλαττούσης τό ἄχρι τοῦδε αὐτόνομον αὐτῆς καθεστώς, ὑπάγονται ἐφεξῆς ὑπό τήν ἄμεσον διακυβέρνησιν τῆς Ἀγιωτάτης Ὁρθοδόξου Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἐπεκτεινούσης καί ἐπὶ τῶν Ἐπαρχιῶν τούτων ἐν πᾶσι τό σύστημα τῆς διοικήσεως καί τήν τάξιν τῶν ἰδίων αὐτῆς Ἐπαρχιῶν».

21. Πρ. Ἀκανθόπουλου, *Κώδικας Ἱερῶν Κανόνων καί Ἐκκλησιαστικῶν Νόμων*, ὁ.π., σελ. 756: «Ἄμεσος ὡς ἐκ τούτου κεντρική καί τῶν Ἐπαρχιῶν τούτων ἀνωτέρα ἐκκλησιαστική ἀρχή ἀναγνωρίζεται ἐφεξῆς ἡ ἐν Αθήναις Ἱερά Σύνοδος τῆς Ὁρθοδόξου Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἥς συμμετέχουσι καί οἱ Μητροπολίται τῶν Ἐπαρχιῶν τούτων, καλούμενοι εἰς αὐτήν κατ' ἴσον ἀριθμόν πρὸς τούς ἐκ τῶν Ἐπαρχιῶν τῆς Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος προσκαλουμένους ἀρχιερεῖς καί κατὰ τόν αὐτόν τρόπον καί σύστημα καί μετὰ τῶν αὐτῶν δικαιωμάτων».

22. Πρ. Ἀκανθόπουλου, *Κώδικας Ἱερῶν Κανόνων καί Ἐκκλησιαστικῶν Νόμων*, ὁ.π., σελ. 756: «Κατ' ἴσον ἀριθμόν καί μετὰ τῶν αὐτῶν δικαιωμάτων συμμετέχουσι καί προεδρεύουσιν οἱ ἐκ τῶν ἐν Ἑλλάδι Ἐπαρχιῶν τοῦ καθ' ἡμᾶς Ἀγιωτάτου Οἴκουμενικοῦ Θρόνου καί ἐν τῷ Διοικητικῷ Συμβουλίῳ τοῦ Γενικοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Ταμείου καί ἐν τῷ Ἐποπτικῷ Συμβουλίῳ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἐκπαίδευσως».

σεις της, θά εἶναι δεσμευτικές καί γιά τίς Μητροπόλεις τῶν Ἐπαρχιῶν αὐτῶν, ὅπως καθορίζονται ἀπό τόν τέταρτο ὅρο²³.

Κατά τόν πέμπτο ὅρο, καθορίζεται ὁ τρόπος ἐκλογῆς τῶν Ἐπισκόπων, πού θά γίνεται κατά τό ἴδιο σύστημα ὅπως καί στίς ἐκλογές τῶν Ἐπισκόπων τῆς Αὐτοκέφαλῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Σύμφωνα μ' αὐτό λοιπόν, ἡ ἐκλογή θά γίνεται ἀπό κατάλογο ἐκλογίμων πρὸς Ἀρχιερατεία, τό ὁποῖο θά συντάσσεται ἀπό τήν Ἱερά Σύνοδο τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, καί θά ἐγκρίνεται ἀπό τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο, ἔχοντας αὐτό τή δυνατότητα νά ὑποδεικνύει ὑποψηφίους. Ταυτόχρονα ἀπαγορεύει τίς μεταθέσεις Ἀρχιερέων καί τίς ἐκλογές βοηθῶν ἐπισκόπων στίς Ἐπαρχίες αὐτές.

Ὁ τρόπος ἐκδίκασης τῶν Μητροπολιτῶν θά γίνεται μέ τόν ἴδιο τρόπο πού δικάζονται καί οἱ Μητροπολίτες τῆς Αὐτοκέφαλῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ὅμως θά ἔχουν τό δικαίωμα τοῦ ἐκκλήτου ἐνώπιον τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχῃ, δηλαδή θά ἔχουν τό δικαίωμα τρίτης ἐφεσης καί ἐκδίκασης ἀπό τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο, ὅπως ἐπισημαίνεται ἀπό τόν ἕκτο ὅρο τῆς Πατριαρχικῆς Πράξης²⁴.

Σύμφωνα μέ τόν ἔβδομο ὅρο, ὁ Πρόεδρος τῆς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, δηλαδή ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν, ὑποχρεοῦται νά ἀνακοινώσει στόν Οἰκουμενικό Πατριάρχη τή χρεία μιᾶς Μητρόπολης. Παράλληλα θά πρέπει νά ἀποστείλει ἀντίγραφο τοῦ Ὑπομνήματος τῆς ἐκλογῆς καί τῆς Ἀρχιερατικῆς ὁμολογίας τοῦ ἐκλεγμένου Ἐπισκόπου. Ταυτόχρονα, ἐπισημαίνεται ἡ ὑποχρέωση τοῦ νεοεκλεγέντος Ἐπισκόπου νά ἀποστείλει Γράμμα ἐπὶ τῇ ἀναλήψει τῶν καθηκόντων του, διὰ τῆς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Τέλος πρέπει νά ἀναγγέλλεται στόν Οἰκουμενικό Πατρι-

23. Πρ. Ἀκανθόπουλου, *Κώδικας Ἱερῶν Κανόνων καί Ἐκκλησιαστικῶν Νόμων*, ὁ.π., σελ. 756: «Οἱ τῶν Ἐπαρχιῶν τοῦ καθ' ἡμᾶς Ἀγιωτάτου Πατριαρχικοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου ἐν Ἑλλάδι ἀρχιερεῖς συμμετέχουσιν ὡσαύτως ὑποχρεωτικῶς καί τῶν Γενικῶν Συνόδων τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ὁρθοδόξου Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καί ὡς ἐν σῶμα συσκέπτονται καί λαμβάνουσιν ἀποφάσεις ἀπό κοινοῦ, ἐξ ἴσου ἰσχύουσας καί διὰ τὰς αὐτόθι Ἐπαρχίας τοῦ Πατριαρχικοῦ Θρόνου».

24. Πρ. Ἀκανθόπουλου, *Κώδικας Ἱερῶν Κανόνων καί Ἐκκλησιαστικῶν Νόμων*, ὁ.π., σελ. 757: «Ὑπαγόμενοι ἐφεξῆς ἐν πᾶσιν ὑπὸ τοὺς νόμους τῆς ἐν Ἑλλάδι Ὁρθοδόξου Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας οἱ ἐν Ἑλλάδι ἀρχιερεῖς τοῦ Πατριαρχικοῦ Θρόνου, δικάζονται καθ' ὃν τρόπον καί οἱ ἀρχιερεῖς τῆς Ὁρθοδόξου Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, κεκτημένοι μόνον τό δικαίωμα τοῦ ἐκκλήτου ἐνώπιον τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου ἐν περιπτώσει ποινῶν ἀργίας ἢ καθαιρέσεως ἢ τινός τοιούτου».

άρχη ή Πρόσκληση τῶν Μητροπολιτῶν τῶν Νέων Χωρῶν γιά τή συμμετοχή τους στό ὄργανο τῆς Ἐκκλησιαστικῆς διοίκησης²⁵.

Θά ἀποστέλλεται ἐπίσης ἀπό τοὺς Ἐπισκόπους τῶν Νέων Χωρῶν καί στό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο ἀλλά καί στήν Ἱερά Σύνοδο τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀντίγραφο τῶν ἐκθέσεων γιά τήν κατάσταση τῶν Μητροπόλεων, κατά τόν ὁγδοο ὄρο αὐτῆς²⁶. Ὁ ἕνα-τος ὄρος ἀναφέρεται στή Μνημόνευση τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου καί τῆς Ἱερᾶς Συνόδου ἀπό τοὺς Ἀρχιερεῖς τῶν Νέων Χωρῶν κατά τήν τέλεση τῆς Θείας Εὐχαριστίας, σέ ἀντιδιαστολή μέ τοὺς Ἀρχιερεῖς τῆς Αὐτοκέφαλῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος πού μνημονεύουν τήν Ἱερά Σύνοδο²⁷.

Σύμφωνα μέ τόν δέκατο ὄρο, καθορίζεται ὁ τρόπος διοίκησης τῶν Πατριαρχικῶν καί Σταυροπηγιακῶν Μονῶν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου στήν Ἑλλάδα. Ἡ διοίκηση θά γίνεται ἀπό τήν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, θά ἰσχύει ὅτι καί στίς ἄλλες Μονές τῆς Αὐτοκέφαλῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, θά μνημονεύεται ὁμως τό ὄνομα

25. Πρ. Ἀκανθόπουλου, *Κώδικας Ἱερῶν Κανόνων καί Ἐκκλησιαστικῶν Νόμων*, ὁ.π., σελ. 757: «Ἡ τε χηρεία καί ἡ πλήρωσις ἐπαρχίας τινός τῆς περιοχῆς τῆς δικαιοδοσίας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου ἀναγγέλλεται τῷ Οἰκουμενικῷ Πατριάρχῃ ὑπό τοῦ Προέδρου τῆς ἐν Ἀθήναις Ἱερᾶς Συνόδου Μακαριωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν, ἀποστέλλοντος ἐκάστοτε πρὸς Αὐτόν καί ἀντίγραφον τοῦ ὑπομνήματος τῆς ἐκλογῆς τῶν ἀποκαθισταμένων ἀρχιερέων, καθὼς ἐπίσης καί τήν κατά τή χειροτονίαν ἀρχιερατικὴν αὐτῶν ὁμολογίαν, ὡς αὐτὴν πρόκειται περὶ νεωστὶ χειροτονουμένων. Ὡσαύτως κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἀγγέλλεται τῷ Οἰκουμενικῷ Πατριάρχῃ ἡ πρόσκλησις τῶν Μητροπολιτῶν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου πρὸς συμμετοχὴν εἰς τὴν ἐν Ἀθήναις Ἱεράν Σύνοδον, τὸ Γενικὸν Ἐκκλησιαστικὸν Ταμεῖον καί τὸ Ἐποπτικὸν Συμβούλιον τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἐκπαιδεύσεως, ὡς καί εἰς τὰς Γενικάς Συνόδους τῆς Ἱεραρχίας. Ἡ ἀνάληψις δὲ τῶν ποιμαντορικῶν καθηκόντων ἀναγγέλλεται πρὸς τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην καί δι' ἰδίου γράμματος τοῦ ἐκλεγέντος νέου ἀρχιερέως, ἀποστελλομένου ὡσαύτως διὰ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος».

26. Πρ. Ἀκανθόπουλου, *Κώδικας Ἱερῶν Κανόνων καί Ἐκκλησιαστικῶν Νόμων*, ὁ.π., σελ. 757: «Διὰ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος οἱ ἀρχιερεῖς τῶν Πατριαρχικῶν Ἐπαρχιῶν ἀποστέλλουσιν ὡσαύτως κατ' ἔτος πρὸς τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην ἀντίγραφον τῶν πρὸς τὴν Ἱεράν Σύνοδον τῆς Ἑλλάδος τακτικῶν ἐτησίων ἐκθέσεων αὐτῶν, περὶ τῆς ἐν ταῖς Ἐπαρχίαις αὐτῶν ἐκκλησιαστικῆς καταστάσεως».

27. Πρ. Ἀκανθόπουλου, *Κώδικας Ἱερῶν Κανόνων καί Ἐκκλησιαστικῶν Νόμων*, ὁ.π., σελ. 758: «Οἱ ἐν Ἑλλάδι Μητροπολίται τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου οὐ ἡ ἐκλογή διεξάγεται κατὰ τὰ ἀπὸ τινος γινόμενα».

τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου, θά ἀνακοινώνεται σ' αὐτόν διά τῆς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἡ ἐκλογή τῶν Ἡγουμενοσυμβουλίων, καθὼς καί ἡ διάλυση ἢ συγχώνευση αὐτῶν θά γίνεται ἀφοῦ θά ἔχει προηγηθεῖ συνεννόηση μέ τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο²⁸.

Ἡ **τρίτη νοηματική ἐνότητα**, ὡς κατακλεῖδα τῆς Πατριαρχικῆς καί Συνοδικῆς Πράξης, περιέχει εὐχές στόν Θεό νά αὐξάνει τήν «ἐν Ἑλλάδι Ἐκκλησία» καί στήν περιοχή τῆς ἀλλά καί στίς ἐπαρχίες τῶν Νέων Χωρῶν «ὥστε καί ἡμεῖς χαίρωμεν βλέποντες τήν τάξιν αὐτῶν καί τό στερέωμα τῆς εἰς Χριστόν Πίστεως»²⁹.

1.4 Ἡ Νομοκανονική Ὑπόσταση τῶν Μητροπόλεων τῶν Νέων Χωρῶν

Μετά τήν ἀναλυτική παρουσίαση τῶν ὅρων τῆς Πατριαρχικῆς καί Συνοδικῆς Πράξης τοῦ 1928 γιά τήν ὀριστική διευθέτηση τοῦ ζητήματος τῶν Νέων Χωρῶν, θά πρέπει νά ἐπισημάνουμε τά βασικά σημεῖα τῶν ὅρων πού διασφαλίζουν τήν ὁμαλή διοίκηση καί σχέση τῶν Μητροπόλεων τῶν Νέων Χωρῶν μέ τήν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος καί τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο μέ σκοπό νά διερευνησομε τή Νομοκανονική Ὑπόσταση τῶν Νέων Χωρῶν.

Πρωτίστως θά πρέπει νά ἐπισημάνουμε τόν χαρακτηρισμό τῶν Μητροπόλεων τῶν Νέων Χωρῶν, κατ' ἐπανάληψιν ὡς «Ἐπαρχίαι τοῦ καθ' ἡμᾶς Ἀγιωτάτου Ἀποστολικοῦ καί Πατριαρχικοῦ θρό-

28. Πρ. Ἀκανθόπουλου, *Κώδικας Ἱερῶν Κανόνων καί Ἐκκλησιαστικῶν Νόμων*, ὅ.π., σελ. 758: «Διατηροῦνται ἀπαραμείωτα τά κανονικά δικαιώματα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου ἐπὶ τῶν ἐν Ἑλλάδι Ἱερῶν Πατριαρχικῶν καί Σταυροπηγιακῶν Μονῶν, μνημονευομένου ἐν αὐταῖς τοῦ ὀνόματος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου καί ἐκάστοτε ὑπὸ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος διά τοῦ Προέδρου αὐτῆς ἀνακινουμένης πρὸς τόν Οἰκουμενικόν Πατριάρχη τῆς ἐκλογῆς τῶν νέων Ἡγουμενοσυμβουλίων τῶν Μονῶν τούτων. Ἀλλ' ἡ διοίκησις ὅμως τῶν Μονῶν καί ἡ ἐν γένει διαχείρισις καί ὁ ἐπ' αὐτῶν ἔλεγχος ὑπάγονται ὑπὸ τήν ἄμεσον δικαιοδοσίαν τῆς Ἀγιωτάτης Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἐφαρμοζούσης καί ἐπὶ τῶν Μονῶν τούτων τὰς ἰσχυοῦσας διά τὰς ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτῆς περιοχῇ Ἱερᾶς Μονᾶς διατάξεις. Ἡ διάλυσις ὅμως τυχόν ἢ ἡ συγχώνευσις Πατριαρχικῆς τινός Σταυροπηγιακῆς Μονῆς διενεργεῖται πάντοτε μετὰ προηγουμένην συνεννόησιν πρὸς τό Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον».

29. Πρ. Ἀκανθόπουλου, *Κώδικας Ἱερῶν Κανόνων καί Ἐκκλησιαστικῶν Νόμων*, ὅ.π., σελ. 758.

νου»³⁰, πού αυτό σημαίνει ότι αυτές οι Μητροπόλεις θά πρέπει νά θεωρούνται έπαρχίες του Οικουμενικού Πατριαρχείου. Αυτό μās οδηγεί στο έπόμενο σημείο τών ὁρων, πού εἶναι καθοριστικῆς σημασίας γιά τήν κατανόηση του ιδιαίτερου καθεστώτος τών Νέων Χωρῶν. Ἡ Σύνοδος του Οικουμενικού Πατριαρχείου ἀπεφάνθη ότι αυτές οι έπαρχίες θά διοικούνται «έπιτροπικῶς» ἀπό τήν Αὐτοκέφαλη Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος. Χαρακτηριστικά ἡ Πατριαρχική Πράξη ἀναφέρει: «ἡ διοίκησις ἐν τοῖς ἐπί μέρους τῶν Ἐπαρχιῶν τούτων διεξάγεται ἐφεξῆς ἐπιτροπικῶς ὑπό τῆς πεφιλημένης Ἀγιωτάτης Ἀδελφῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος»³¹.

Σύμφωνα μέ τήν ἐκκλησιαστική καί κανονική ἐρμηνεία του ὅρου «έπιτροπικῶς» δηλώνεται ἡ προσωρινή ἐκχώρηση ἀρμοδιοτήτων σέ κάποιο ἄλλο πρόσωπο γιά μιά ὀρισμένη ἀποστολή. Κατά τόν Μητροπολίτη Τυρολόης Παντελεήμονα Ροδόπουλο, ἡ έπιτροπεία εἶναι ἕνας θεσμός, πού ἔχει τό στοιχεῖο τῆς προσωρινότητας. Αἴρεται λοιπόν, ὅταν ὁ έπιτροπευόμενος ἀποκτήσει ἱκανότητα πρὸς δικαιοπραξία³². Μέ τήν ἀλληλογραφία πού διεξήχθη μεταξύ του Οικουμενικού Πατριαρχείου καί τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ὁ ὅρος «έπιτροπικῶς» ἐρμηνεύθηκε ἀκριβῶς ὑπό τόν τύπο τῆς προσωρινότητας³³. Σύμφωνα καί μέ τό κοινό ἀνακοινωθέν πού ὑπογράφηκε καί ἀπό τό Οικουμενικό Πατριαρχεῖο καί τήν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος

30. Πρ. Ἀκανθόπουλου, *Κώδικας Ἱερῶν Κανόνων καί Ἐκκλησιαστικῶν Νόμων*, ὁ.π., σελ. 755-758.

31. Πρ. Ἀκανθόπουλου, *Κώδικας Ἱερῶν Κανόνων καί Ἐκκλησιαστικῶν Νόμων*, ὁ.π., σελ. 756.

32. Μητροπολίτης Ναυπάκτου Ἱερόθεος Βλάχος, *Τά συνοδικά καί Πατριαρχικά κείμενα*, Ἱερά Μονή Γενεθλίου τῆς Θεοτόκου 2004, σελ. 123: «Ἡ έπιτροπεία εἶναι θεσμός, ὁ ὁποῖος ἔχει τό στοιχεῖον τῆς προσωρινότητος. Αἴρεται, ὅταν ὁ έπιτροπευόμενος ἀποκτήσει ἱκανότητα πρὸς δικαιοπραξίαν».

33. Μητροπολίτης Ναυπάκτου Ἱερόθεος Βλάχος, *Τά συνοδικά καί Πατριαρχικά κείμενα*, ὁ.π., σελ. 137. Καί Κ. Βαβοῦσκος, *Ἡ Νομοκανονική Ὑπόσταση τῶν Μητροπόλεων τῶν Νέων Χωρῶν*, Πατριαρχικό Ἰδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν, Θεσσαλονίκη 1973, σελ. 28: «...δυνάμει τῆς έντολῆς ταύτης οὕπω πως χαρακτηρίσθειας ἡ Αὐτοκέφαλος Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος θά διοικεῖ ἐφεξῆς τās παραπάνω Μητροπόλεις οὐχί ὡς ἰδίας (τοῦτο ἄλλωστε εἶναι τό νόημα του «έπιτροπικῶς» ἐν συναρτήσει πρὸς τήν έννοιαν τῆς Νομοκανονικῆς, ἄλλως κυριάρχου ἐξαρτήσεως τῶν Μητροπόλεων τούτων ἐκ του Οικουμενικού Πατριαρχείου), ἀλλῶς ἁλλοτρίας, ἥτοι θά διοικεῖ ταύτας ὡς Ἐπίτροπος του Οικουμενικού Πατριαρχείου, ὑπό τήν πασίγνωστη έννοια του νομικοῦ τούτου ὅρου. Εἰς τήν έννοιαν του Ἐπιτρόπου ένυπάρχει (αὐτονοήτως) τό στοιχεῖον του προσωρινού...»

τό 1987 ό όρος έρμηνεύτηκε άκριβώς υπό τό πρίσμα τής προσωρινότητας. Χαρακτηριστικά αναφέρεται: «περί τής έπιτροπικής άχρι καιροϋ διοικήσεως τής έν Έλλάδι Αϋτοκεφάλου Έκκλησίας τών έπαρχιών τοϋ Θρόνου»³⁴. Αϋτό άποδεικνύει ότι τό Οίκουμενικό Πατριαρχείο, δέν άποδεσμεύεται άπό τίς Έπαρχίες αϋτές.

Ό δεσμός αϋτός γίνεται φανερός μέ τήν άσκηση τών ανώτατων κανονικών δικαιωμάτων τοϋ Οίκουμενικοϋ Πατριαρχείου, ή όποία εΐναι ή κανονική καί πνευματική σχέση πού έχει τό Οίκουμενικό Πατριαρχείο μέ τούς Έπισκόπους τών έπαρχιών αϋτών. Κατά τό Κανονικό Δίκαιο, ή έξάρτηση τοϋ Έπισκόπου άπό άλλον Έπίσκοπο ή άπό τήν Έερά Σύνοδο, έχει νά κάνει μέ τό «δίκαιο τών χειροτονιών» αλλά καί μέ τό «δίκαιο τών κρίσεων»³⁵. Αϋτό σημαίνει ότι ή Σύνοδος κανονικώ δικαίω έχει τή δυνατότητα νά εκλέγει καί νά χειροτονεΐ κάποιον Έπίσκοπο αλλά καί νά τόν δικάζει όταν παραπέσει σέ παραπτώματα. Στίς έπαρχίες λοιπόν τών Νέων Χωρών τό «δίκαιο τών χειροτονιών» καί τό «δίκαιο τών κρίσεων», πού άνήκε στό Οίκουμενικό Πατριαρχείο, εκχωρείται «έπιτροπικώς» καί προσωρινά όπως διασαφηνίστηκε, στήν Αϋτοκέφαλη Έκκλησία τής Έλλάδος.

Η εκχώρηση αϋτή όμως δέν εΐναι ολοκληρωτική. Τό Οίκουμενικό Πατριαρχείο κρατά τό δικαίωμά του μέ τή συμμετοχή του στό «δίκαιο τών χειροτονιών» καθώς διασφαλίζεται ή έγκριση τοϋ Καταλόγου πρός Άρχιερατεία Έκλογίμων άπό τό Οίκουμενικό Πατριαρχείο, ή άποδοχή τών Πρακτικών τής εκλογής τών Έπισκόπων, ή όμολογία τής αναγνώρισης τών δικαιωμάτων τοϋ Οίκουμενικοϋ Πατριαρχείου, άπό τόν νεοχειροτονούμενο Έπίσκοπο αλλά καί ή συνεχής μνημόνευση τοϋ Οίκουμενικοϋ Πατριάρχη κατά τήν τέλεση τής Θείας Εϋχαριστίας³⁶. Στό «δίκαιο τών κρίσεων», ή συμμετοχή τοϋ Οίκουμενικοϋ Πατριαρχείου διασφαλίζεται μέ τή δυνατότητα

34. Μητροπολίτου Σεβαστείας Δημητρίου, *Η Πατριαρχική καί Συνοδική Πράξις τοϋ 1928 Παρακωλυμένη τοίς όροις. Έπί τή βάσει τοϋ Πατριαρχικοϋ καί Συνοδικοϋ άρχείου*, Θεσσαλονίκη 2006, σελ. 583-584: «4. Τό όλον θέμα έθεωρήθει καί εξετάσθη υπό τό φώς όχι μόνον τής σήμερον δεδημιουργημένης καταστάσεως καί τών διαγραφομένων προοπτικών... περί τής έπιτροπικής άχρι καιροϋ διοικήσεως τής έν Έλλάδι Αϋτοκεφάλου Έκκλησίας τών έπαρχιών τοϋ Θρόνου».

35. Μητροπολίτης Τυρολόης καί Σερεντίου Παντελεήμων Ροδόπουλος, *Θέματα Κανονικοϋ Δικαίου*, Μυγδονία, Θεσσαλονίκη 2005, σελ. 130.

36. Πατριαρχική καί Συνοδική Πράξη 1928 Όρος έ, ζ, θ: Πρ. Άκανθόπουλου, *Κώδικας Έερών Κανόνων καί Έκκλησιαστικών Νόμων*, Κυριακίδης 2004, σελ. 755-758.

του «Εκκλήτου», δηλαδή οι Έπίσκοποι, αφού έκδικαστούν από τά ὄργανα τῆς Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἔχουν τή δυνατότητα προσφυγῆς καί ἐκδίκασης καί σέ τρίτο ἐπίπεδο ἀπό τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο³⁷.

Θά πρέπει νά ἐπισημανθεῖ ὅτι ἡ Ἑλληνική Πολιτεία μέ τόν Νόμο 3615/1928, πού προηγήθηκε τῆς ἐκδόσεως τῆς Πατριαρχικῆς καί Συνοδικῆς Πράξης, συνῆψε μιά Διεθνή Πράξη μέ τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο, διότι ἡ Ἑλληνική Πολιτεία «συνεβλήθη» μέ ἐξωκρατικό νομικό πρόσωπο, τό ὁποῖο τυγχάνει νά ἀναγνωρίζεται καί ὡς Νομικό Πρόσωπο Διεθνούς Δικαίου³⁸. Στόν Νόμο 3615/1928 καθορίζονται οἱ βασικές γραμμές καί τά βασικά σημεία τῆς συμφωνίας, τά ὁποῖα ὅπως φαίνεται καί ἀπό τή δημοσιευθεῖσα ἀλληλογραφία τῆς ἐποχῆς μεταξὺ τῆς Ἑλληνικῆς Πολιτείας καί τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, εἶχαν συζητηθεῖ καί ἀναλυτικά, καθὼς τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο εἶχε ἀποστείλει προσχέδιό της στήν Ἑλληνική Πολιτεία. Ταυτόχρονα, παραλείπονται ἀπό τόν Νόμο 3615/1928 κυρίως οἱ ὅροι πού ἀφοροῦν τήν ἐκλογή τῶν Μητροπολιτῶν τῶν ἐπαρχιῶν, ἡ ὑποχρέωση τοῦ Προέδρου τῆς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος νά στέλνει ἀντίγραφο τῆς ἐκλογῆς στόν Οἰκουμενικό Πατριάρχη, τή δυνατότητα αὐτοῦ νά ἐγκρίνει τόν Κατάλογο πρὸς Ἀρχιερατεία ἐκλογίμων, ἀλλά καί ἡ ὑποχρέωση τῶν Μητροπολιτῶν τῶν Νέων Χωρῶν νά μνημονεύουν τόν Οἰκουμενικό Πατριάρχη³⁹.

Ἡ παράλειψη αὐτῶν τῶν ὁρῶν ἀπό τόν Νομοθέτη δέν μειώνει καθόλου τήν ἰσχὺ τῆς Πατριαρχικῆς Πράξης τοῦ 1928, καθὼς μιά

37. Ὅρος στ': Πρ. Ἀκανθόπουλου, *Κώδικας Ἱερῶν Κανόνων καί Ἐκκλησιαστικῶν Νόμων*, Κυριακίδης 2004, σελ. 757.

38. Κ. Βαβοῦσκος, *Ἡ Νομοκανονική Ὑπόσταση τῶν Μητροπόλεων τῶν Νέων Χωρῶν*, Πατριαρχικό Ἰδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν, Θεσσαλονίκη 1973, σελ. 39: «Ὡς πρὸς τή νομική προσωπικότητα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου δέν γεννᾶται συζήτησις. Ἡ συζήτησις ἀφορᾷ εἰς τό θέμα τοῦ εἶδους τῆς νομικῆς αὐτοῦ προσωπικότητος. Εἰς τήν ἀλλοδαπήν καί μετὰ τή Συνθήκη τῆς Λωζάνης δέν γίνεται ἀνεπιφυλάκτως δεκτὴ ἡ νομική προσωπικότης Δημοσίου Διεθνούς Δικαίου αὐτοῦ. Παρ' ἡμῖν ἀντιθέτως, γίνεται δεκτόν ὅτι τοῦτο φέρει χαρακτηριστικά Νομοῦ Προσώπου Διεθνούς Δικαίου».

39. Κ. Βαβοῦσκος, *Ἡ Νομοκανονική Ὑπόσταση τῶν Μητροπόλεων τῶν Νέων Χωρῶν*, ὁ.π., σελ. 33-34. Ἐδῶ θά πρέπει νά ἐπισημανθεῖ ὅτι αὐτές οἱ ἐλλείψεις τοῦ Ν. 3615/1928, ὅπως ἐξελίχθηκε ἡ Νομολογία, καθὼς ἡ θεματολογία αὐτὴ ὁδήγησε στήν κρίση τῶν σχέσεων τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καί τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου κατὰ τά ἔτη πού αὐτὴ ἡ ἐργασία ἐπιχειρεῖ νά ψηλαφίσει.

Σύμβαση Διεθνούς Δικαίου όπως είναι η Πράξη αυτή, χρειάζεται μὲν τὸν κυρωτικὸ Νόμο ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴ Πολιτεία γιὰ νὰ τεθεῖ σὲ ἰσχὺ ἀλλὰ «δὲν εἶναι ἀπαραίτητη ἡ αὐτοῦσια καὶ πλήρης ἐπανάληψη στοῦ Φύλλο Ἐφημερίδος τῆς Κυβερνήσεως τῆς Σύμβαςης», ὅπως εὖστοχα ἐπισημαίνει ὁ καθηγητὴς Βαβοῦσκος⁴⁰. Αὐτὸ τεκμαίρεται καὶ ἀπὸ τὴ μὴ δημοσίευση στοῦ Φύλλο τῆς Ἐφημερίδος τῆς Κυβερνήσεως τῆς Πατριαρχικῆς καὶ Συνοδικῆς Πράξης. Τὰ συμβαλλόμενα μέλη τῆς Πράξεως αὐτῆς εἶναι, τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο καὶ ἡ Ἑλληνικὴ Πολιτεία καὶ ταυτόχρονα καὶ ἡ Αὐτοκέφαλη Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, πού καλεῖται νὰ τὴν ἀποδεχτεῖ καὶ νὰ τὴν ἐφαρμόσει.

Συνεπῶς ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος εἶναι ὑποχρεωμένη νὰ τηρήσει τὴν Πατριαρχικὴ καὶ Συνοδικὴ Πράξη, διότι μετὰ τὴ δημοσίευσή της καὶ τὴν κύρωσή της ἀπὸ τὸν Νόμο 3615/1928, ἀποτελεῖ ἕναν νέο Ἐκκλησιαστικὸ ὀργανισμό, δηλαδὴ νέο αὐτοτελὲς Νομικὸ Πρόσωπο Δημοσίου Δικαίου, πού περιλαμβάνει καὶ τὴ διοίκηση τῶν Μητροπόλεων τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου μὲ τὴν προϋπόθεση τῆς ἀκριβοῦς τήρησης τῶν ὅρων τῆς Πατριαρχικῆς καὶ Συνοδικῆς Πράξης. Μὲ τὸν Νόμο 5438/1932, ὁ ὁποῖος καθόρισε τὴν ἔννοια τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἡ ὁποία περιλαμβάνει τὴν Αὐτοκέφαλη Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος καὶ τίς Μητροπόλεις τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, σὲ συνάρτηση καὶ μὲ τὸν Νόμο 3615/1928 κυρώθηκε ἡ Πατριαρχικὴ καὶ Συνοδικὴ Πράξη τοῦ 1928 καὶ δὲν ἐπιδέχεται καμμία ἀμφισβήτηση ὅπως ἐπισημαίνει ὁ καθηγητὴς Βαβοῦσκος⁴¹.

Σύμφωνα μὲ τὰ ἀνωτέρω στοιχεῖα καὶ κατὰ τὸν Νόμο 590/1977 ὁ ὁποῖος εἶναι γνωστός καὶ ὡς Καταστατικὸς Χάρτης τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, καὶ εἶναι ἐν ἰσχύ σήμερα, στοῦ ἄρθρου 1 παρ. 1 ἐπισημαίνεται ἡ Πνευματικὴ σχέση τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος μὲ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο καὶ τίς ἄλλες Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες. Κατὰ τὸ ἄρθρο 1 παρ. 2 καὶ 3 παρουσιάζεται τὸ καθεστὼς τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Ἡ αὐτοκέφαλη Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος περιλαμβάνει τίς Μητροπόλεις τῆς Αὐτοκέφαλῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, σύμφωνα

40. Κ. Βαβοῦσκος, *Ἡ Νομοκανονικὴ Ὑπόσταση τῶν Μητροπόλεων τῶν Νέων Χωρῶν*, ὁ.π., σελ. 39.

41. Κ. Βαβοῦσκος, *Ἡ Νομοκανονικὴ Ὑπόσταση τῶν Μητροπόλεων τῶν Νέων Χωρῶν*, ὁ.π., σελ. 32-42: «Ἡ Αὐτοκέφαλος Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος μετὰ τῶν εἰς τὰς «Νέας Χώρας» τῆς Ἑλλάδος εὐρισκομένων Μητροπόλεων τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, νέον ἐκκλησιαστικὸν ὀργανισμόν, ἥτοι νέον αὐτοτελὲς Νομικὸν Πρόσωπον Δημοσίου Δικαίου. Γνωστόν ὡς Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος».

μέ τον Πατριαρχικό και Συνοδικό Τόμο 1850, τις Πατριαρχικές Πράξεις του 1866 και 1882 (πού αφορά τις Μητροπόλεις της Θεσσαλίας και των Επτανήσων) αλλά και τη Συνοδική Πράξη του 1928. Ταυτόχρονα στην 5η παρ. του άρθρου 1, επισημαίνεται το ιδιαίτερο καθεστώς των Μητροπόλεων των Δωδεκανήσων και του Αγίου Όρους.

Σύμφωνα με τη Γνωμοδότηση του καθηγητή Παπαστάθη⁴², η νομοθεσία της Ελληνικής Πολιτείας, και ειδικά ο Νόμος 590/1977 αναγνωρίζει την ισχύ όλων των όρων και των διατάξεων του Πατριαρχικού και Συνοδικού Τόμου, αλλά και της Πράξεως του 1928 χωρίς να αναφέρεται στον Νόμο 3615/1928 που κύρωσε την Πράξη, αλλά άμεσα να εξαρτά τη νομοκανονική υπόσταση της Εκκλησίας της Ελλάδος από τον Τόμο της Αυτόκεφαλίας της (1850), τις Πράξεις του 1866 και 1882 και φυσικά της Πατριαρχικής Πράξης του 1928. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα την πλήρη αποδοχή όλων των διατάξεων και των όρων της Πράξης του 1928 από την Εκκλησία της Ελλάδος και δεν θέτει σε διασάλευση τη νομική ισχύ της.

Άφου εξετάστηκε το θέμα της νομικής, εκ μέρους της Ελληνικής Πολιτείας, κατοχύρωσης και ισχύος της Πατριαρχικής και Συνοδικής Πράξης του 1928, πού αφορά τη Νομοκανονική Υπόσταση των Μητροπόλεων των Νέων Χωρών, θά πρέπει να διερευνηθεί και η Συνταγματική κατοχύρωσή της. Όπως είναι παραδεκτό, το Σύνταγμα αποτελεί τον καταστατικό χάρτη της Ελληνικής Πολιτείας, όπου εκεί οριοθετούνται οι βασικές αρχές που διέπουν το πολίτευμα, τις ελευθερίες και τις υποχρεώσεις των πολιτών αλλά και τις σχέσεις Πολιτείας και Εκκλησίας.

Στά Συντάγματα του 1927 αλλά και του 1952 δεν γίνεται αναφορά *expresis verbis* στον Πατριαρχικό και Συνοδικό Τόμο του 1850 ούτε και της Πατριαρχικής Πράξης του 1928. Όμως στις ερμηνευτικές δηλώσεις του άρθρου 1 πού αφορά την επικρατούσα θρησκεία και των δύο παραπάνω Συνταγμάτων της Ελληνικής Πολιτείας αναφέρεται ότι στην «αληθινή» έννοια του άρθρου 1 δεν αντίκειται ή

42. Χ. Παπαστάθης, «Περί του κύρους της Πατριαρχικής και Συνοδικής Πράξεως του 1928 περί των Νέων Χωρών», *Νομοκανονικές μελέτες*, Πρότυπες Θεσσαλικές Εκδόσεις, Τρίκαλα-Αθήνα 2009, σελ. 34: «Ός συμπέρασμα φρονώ ότι, σύμφωνα με τα όσα ανωτέρω αναλύθηκαν, τόσο η ισχύσασα, όσο και η ισχύουσα νομοθεσία της Ελληνικής Δημοκρατίας κατοχυρώνουν το σύνολο των όρων, πού περιέχονται στην Πατριαρχική και Συνοδική Πράξη του Οικουμενικού Πατριαρχείου της 4ης Σεπτεμβρίου 1928».

υπάρχουσα Ἐκκλησιαστική κατάσταση τῶν Νέων Χωρῶν καί τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κρήτης.

Στό ἰσχύον Σύνταγμα, γιά πρώτη φορά ἀναφέρονται ὁ Πατρι-
αρχικός καί Συνοδικός Τόμος τοῦ 1850 ἀλλά καί ἡ Συνοδική Πράξη
τοῦ 1928 στό ἄρθρο 3 παρ. 1. Χαρακτηριστικά ἀναφέρεται: «Ἐπι-
κρατοῦσα θρησκεία στήν Ἑλλάδα εἶναι ἡ θρησκεία τῆς Ἀνατολικῆς
Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ. Ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία τῆς
Ἑλλάδας, πού γνωρίζει κεφαλή τῆς τόν Κύριο ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστό,
υπάρχει ἀναπόσπαστα ἐνωμένη δογματικά μέ τή Μεγάλη Ἐκκλησία
τῆς Κωνσταντινουπόλης καί μέ κάθε ἄλλη ὁμόδοξη Ἐκκλησία τοῦ
Χριστοῦ τηρεῖ ἀπαρασάλευτα, ὅπως ἐκεῖνες, τοὺς ἱερούς ἀποστο-
λικούς καί συνοδικούς κανόνες καί τίς ἱερές παραδόσεις. Εἶναι
αὐτοκέφαλη, διοικεῖται ἀπό τήν Ἱερά Σύνοδο τῶν ἐν ἐνεργείᾳ Ἀρχι-
ερέων καί ἀπό τή Διарκῇ Ἱερά Σύνοδο πού προέρχεται ἀπό αὐτή
καί συγκροτεῖται ὅπως ὀρίζει ὁ Καταστατικός Χάρτης τῆς Ἐκκλη-
σίας, μέ τήρηση τῶν διατάξεων τοῦ Πατριαρχικοῦ Τόμου τῆς κθ'
(29) Ἰουνίου 1850 καί τῆς Συνοδικῆς Πράξης τῆς 4ης Σεπτεμβρίου
1928»⁴³. Παράλληλα ὅμως ὑπάρχει στό ἄρθρο 3 παρ. 2 ἡ ἐρμηνευ-
τική διάταξη σύμφωνα μέ τήν ὁποία: «Τό ἐκκλησιαστικό καθεστῶς
πού ὑπάρχει σέ ὁρισμένες περιοχές τοῦ Κράτους δέν ἀντίκειται στίς
διατάξεις τῆς προηγούμενης παραγράφου»⁴⁴. Αὐτό ἐνῶ διασαφηνί-
ζει πλήρως τήν ἰδιαίτερη ἐκκλησιαστική ὑπόσταση τῶν ἐπαρχιῶν
τῶν Νέων Χωρῶν, τῆς Κρήτης καί τῶν Δωδεκανήσων, ἐν τούτοις
ἐγείρονται πολλές συζητήσεις γιά τήν πλήρη καί μέ ὅλους τοὺς
ὅρους τή Συνταγματική κατοχύρωση τῆς Πατριαρχικῆς καί Συνοδι-
κῆς Πράξεως τοῦ 1928.

Οἱ σύγχρονες νομικές γνωμοδοτήσεις καί ἐρμηνεῖες διαφέρουν
μεταξύ τους. Ἀρχικῶς θά πρέπει νά ἐπισημανθεῖ ὅτι μέ τή γνωμο-
δότηση τοῦ ΣτΕ πού χρησιμοποιεῖ τή γραμματική ἐρμηνεία, στό
ἄρθρο 3 παρ. 1 τοῦ ἰσχύοντος Συντάγματος ἡ ἀναφορά στήν Πα-
τριαρχική καί Συνοδική Πράξη τοῦ 1928 γίνεται γιά τή συγκρότηση
τῆς Ἱερᾶς Συνόδου⁴⁵. Ἔτσι ὑπάρχει ὁ «χῶρος» γιά τήν ἀμφισβήτη-

43. Σύνταγμα τῆς Ἑλλάδος 1975/86, ἄρθρο 3, παρ. 1: Πρ. Ἀκανθόπουλου, Κώ-
δικας Ἱερῶν Κανόνων καί Ἐκκλησιαστικῶν Νόμων, Κυριακίδης 2004, σελ. 760.

44. Σύνταγμα τῆς Ἑλλάδος 1975/86, ἄρθρο 3, παρ. 2: Πρ. Ἀκανθόπουλου, Κώ-
δικας Ἱερῶν Κανόνων καί Ἐκκλησιαστικῶν Νόμων, Κυριακίδης 2004, σελ. 760.

45. Νομολογία ΣτΕ 3178/1976, 545/1978, 546/1978 καί 3667/2002.

ση της νομικής ισχύος κάποιων ή και όλων των όρων της Πατριαρχικής και Συνοδικής Πράξης.

Γνωμοδοτήσεις καθηγητών⁴⁶ αλλά και έπιστημονικές έρευνες⁴⁷ υποστηρίζουν ότι ή αναφορά του Συντάγματος στα Πατριαρχικά έγγραφα δέν περιορίζεται μόνο στή Συγκρότηση της Ίερās Συνόδου, αλλά έπεκτείνεται και στήν καθολική άποδοχή των όρων αυτής. Τό σκεπτικό αυτών των γνωμοδοτήσεων έδράζεται στο γεγονός ότι ή Έκκλησία της Ελλάδος δέν μπορεί νά χαρακτηριστεί καθ' έαυτήν και στο σύνολό της Αυτόκέφαλη, καθώς οι Νέες Χώρες, εκτός της Κρήτης, των Δωδεκανήσων και του Αγίου Όρους εξακολουθούν νά ανήκουν «κανονικώς» στο Οικουμενικό Πατριαρχείο, οι όποιες (Νέες Χώρες) συναποτελούν μαζί μέ την Αυτόκέφαλη Έκκλησία της Ελλάδος, τήν «Έκκλησία της Ελλάδος».

Παράλληλα υπάρχει και ή μετριοπαθέστερη έρμηνεία⁴⁸ σύμφωνα μέ την όποια, άφ' ενός κατά τό γράμμα του Συντάγματος ή αναφορά στον Τόμο και στήν Πράξη γίνεται μόνο για τή συγκρότηση της Συνόδου, άφετέρου ή ισχύς όλων των όρων του Τόμου και της Συνοδικής Πράξεως του 1928 δέν άμφισβητείται καθώς υπάρχει ή κείμενη Νομοθεσία και ιδιαιτέρως ό Ν. 590/1977 γνωστός και ως «Καταστατικός Χάρτης της Έκκλησίας της Ελλάδος».

46. Ε. Βενιζέλος, «Οί σχέσεις Κράτους και Έκκλησίας», Θεσσαλονίκη, *Παρατηρητής* 2000, σελ. 71 και Κ. Βαβούσκου, «Η νομοκανονική υπόσταση των Μητροπόλεων των Νέων Χωρών», *Έπιστημονική Έπετηρίδα Σχολής Νομικών Οικονομικών Έπιστημών* ΑΠΘ 15, Θεσσαλονίκη 1968-1974, 1945 και Μάνεση-Βαβούσκου, «Γνωμοδοτήσεις. Αί σχέσεις Κράτους Έκκλησίας κατά τό νέον Σύνταγμα», *Νομικό Βήμα* 23 (1975) 1035.

47. Μητρ. Φιλαδελφείας (νύν Οικ. Πατριάρχη) Βαρθολομαίου. «Τό Οικουμενικόν Πατριαρχείον έν τῷ Συντάγματι της Ελλάδος και τῷ Καταστατικῷ χάρτι της Έκκλησίας της Ελλάδος», *Μνήμη Μητροπολίτου Ίκονίου Ίακώβου*, Αθήνα 1984 σελ. 391-394 και Μητρ. Τυρολόης και Σερεντίου Παντελεήμων Ροδόπουλος, «Η έπιτροπικῶς υπό της Έκκλησίας της Ελλάδος διοίκησης των έπαρχιών των Νέων Χωρών», *Αφιέρωμα εις τόν Αρχιεπίσκοπο Άμερικής Δημήτριο*, Αθήνα 2002, σελ. 765.

48. Χ. Παπαστάθης, «Περί του κύρους της Πατριαρχικής και Συνοδικής Πράξεως του 1928 περί των Νέων Χωρών», *Νομοκανονικές μελέτες*, Πρότυπες Θεσσαλικές Έκδόσεις, Τρίκαλα-Αθήνα 2009, σελ. 28.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Ἡ ἀποτύπωση τῆς κρίσης μεταξύ τῶν Προκαθημένων Φαναρίου καί Ἀθηνῶν (2004) μέσα ἀπό τά ἐπίσημα συνοδικά ἔγγραφα

2.1 Συνοπτική Ἱστορική ἐπισκόπηση τῶν σχέσεων Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καί τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος κατά τά ἔτη 1928-2003

Οἱ σχέσεις τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καί τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου διαταράχτηκαν ἀρκετές φορές μετά τήν ὑπογραφή τῆς Πατριαρχικῆς καί Συνοδικῆς Πράξης τοῦ 1928. Ὡς αἰτίες αὐτῶν τῶν ἐντάσεων ἦταν ἡ μή ἐφαρμογή ὅρων τῆς Πράξεως ἀλλά καί ἡ προσπάθεια ἐρμηνείας ἢ καταστρατήγησής τους κυρίως ἀπό τήν πλευρά τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος συνεπικουρουμένης ἐνίοτε καί ἀπό τίς ἐκάστοτε ἑλληνικές κυβερνήσεις.

Στήν ἀρχή τῆς δεκαετίας τοῦ 1940 καί εἰδικότερα ἐν μέσω τοῦ Ἑλληνο-ιταλικοῦ πολέμου τέθηκε ὡς θέμα συζήτησης στήν Ἱεραρχία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος τό θέμα τῆς Μνημόνευσης τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν ἀπό τοὺς Μητροπολίτες κάτι πού ἀντιβαίνει τόν Τόμο τοῦ 1850⁴⁹ στίς Πατριαρχικές Πράξεις τοῦ 1866 καί 1882 καί ἐπαναλαμβάνεται καί στήν Πράξη τοῦ 1928⁵⁰ πού δίνονται διευκρινήσεις γιά τή μνημόνευση τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου ἀπό τοὺς Μητροπολίτες τῶν Νέων Χωρῶν. Καταλυτική ὑπῆρξε σ' αὐτή τή συζήτηση, ἡ παρέμβαση τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν Δαμασκηνοῦ, ὁ ὁποῖος παραδέχθηκε μέν ὅτι εἶναι κανονική ἡ εἰσαγωγή τῆς μνημόνευσης τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν ἀπό

49. Πατριαρχικός καί Συνοδικός Τόμος 1850: Πρ. Ἀκανθόπουλου, *Κώδικας Ἱερῶν Κανόνων καί Ἐκκλησιαστικῶν Νόμων*, Κυριακίδης 2004, σελ. 747.

50. Πατριαρχική καί Συνοδική Πράξη 1928: Πρ. Ἀκανθόπουλου, *Κώδικας Ἱερῶν Κανόνων καί Ἐκκλησιαστικῶν Νόμων*, Κυριακίδης 2004, σελ. 758: «Οἱ ἐν Ἑλλάδι Μητροπολῖται τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου μνημονεύουσι τοῦ ὀνόματος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου οὗ ἡ ἐκλογή διεξάγεται κατά τά ἀπό τινός γινόμενα».

όλους τούς Μητροπολίτες, εντούτοις αυτό αντιβαίνει στο σύστημα της διοίκησης της Ἐκκλησίας της Ἑλλάδος. Σημειωτέον ἐδῶ ὅτι τό σύστημα της διοίκησης εἶναι τό Συνοδικό, διότι διοικεῖται ἀπό τή Διαρκή Ἱερά Σύνοδο. Σύμφωνα μέ τά πρακτικά της συνεδρίασης αὐτῆς ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Δαμασκηνός τονίζει: «Ἡ ἀνωμαλία εἶναι βασιικωτέρα, ἀναφερομένη εἰς αὐτόν τόν τοιοῦτον τόν τρόπον της διοικήσεως της Ἐκκλησίας μας. Διότι ἡ ὑπαρξίς μονίμου Ἱερᾶς Συνόδου δέν εἶναι κανονική, ὅπως ὀρθότατα ὑπαινίχτηκε ὁ Ἅγιος Σύρου... Ἄλλωστε, εἰς τόν ἐνθρονιστήριον λόγον μου, ἐτόνισα ὅτι πρέπει νά ἐπανέλθουμε εἰς τό κανονικόν σύστημα της διοικήσεως της Ἐκκλησίας. Τό δέ Σύστημα τῶν Προστατῶν της Ἐκκλησίας τήν ἐβλαψε μᾶλλον παρά τήν ὠφέλησε. Καί ἡ ἐκκλησία της Ἑλλάδος, ὅταν κάποτε θά εὐρεθεῖ εἰς τήν ἀνάγκην νά χωρισθῇ ἀπό της Πολιτείας, τότε μόνο θά δυνηθεῖ, ἐπανερχομένη εἰς ἑαυτήν, νά μεγαλουργήσῃ. Ἐφ' ὅσον ὁμως ὑφίσταται τό κρατοῦν σύστημα της διοικήσεως της Ἐκκλησίας δέν νομίζω ὅτι εἶναι πρακτικόν, νά ἐφαρμοσθῇ ἡ κατά τά ἄλλα κανονική πρότασις τοῦ Σεβ. Θεσσαλιώτιδος»⁵¹.

Παρόμοια προσπάθεια ἀλλοίωσης τοῦ Συνοδικοῦ Τόμου τοῦ 1850 καί της Συνοδικῆς Πράξεως τοῦ 1928 κατά τήν κατάρτιση τοῦ Κανονιστικοῦ χάρτη ἔγινε κατά τή διάρκεια τοῦ καθεστώτος της 21ης Ἀπριλίου καί συγκεκριμένα τό 1968. Ἡ τότε Ἑλληνική Κυβέρνηση μέ Συνταγματική Πράξη καθόρισε τά μέλη της Ἀριστίνδην Συνόδου, παραβιάζοντας τήν Πατριαρχική Πράξη τοῦ 1928⁵² ἀλλά καί τόν Τόμο τοῦ 1850 σύμφωνα μέ τόν ὅποιο ἡ Αὐτοκέφαλη Ἐκκλησία της Ἑλλάδος εἶναι ἐλεύθερη ἀπό κάθε κρατική παρέμβαση⁵³. Ἡ Ἀριστίνδην Σύνοδος ὑπό τόν Ἀρχιεπίσκοπο Ἱερώνυμο διαμόρφωσε τόν Νέο

51. Μητρ. Ναυπάκτου Ἱεροθέου Βλάχος, *Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο καί Ἐκκλησία της Ἑλλάδος*, Ἱερά Μονή Γενεθλίου Θεοτόκου 2002, σελ. 265.

52. Πατριαρχική καί Συνοδική Πράξη 1928: Πρ. Ἀκανθόπουλου, *Κώδικας Ἱερῶν Κανόνων καί Ἐκκλησιαστικῶν Νόμων*, Κυριακίδης 2004, σελ. 756: «Ἄμεσος ὡς ἐκ τούτου κεντρική καί τῶν Ἐπαρχιῶν τούτων ἀνωτέρα ἐκκλησιαστική ἀρχή ἀναγνωρίζεται ἐφεξῆς ἡ ἐν Ἀθήναις Ἱερά Σύνοδος της Ὁρθοδόξου Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας της Ἑλλάδος, ἥς συμμετέχουσι καί οἱ Μητροπολίται τῶν Ἐπαρχιῶν τούτων, καλούμενοι εἰς αὐτήν κατ' ἴσον ἀριθμόν πρὸς τούς ἐκ τῶν Ἐπαρχιῶν της Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας της Ἑλλάδος προσκαλουμένους ἀρχιερεῖς καί κατά τόν αὐτόν τρόπον καί σύστημα καί μετὰ τῶν αὐτῶν δικαιωμάτων».

53. Πατριαρχικός καί Συνοδικός Τόμος 1850: Πρ. Ἀκανθόπουλου, *Κώδικας Ἱερῶν Κανόνων καί Ἐκκλησιαστικῶν Νόμων*, Κυριακίδης 2004, σελ. 746.

Καταστατικό Χάρτη σύμφωνα με τον οποίο οι Μητροπολίτες πού θα συμμετείχαν στη Διαρκή Ίερά Σύνοδο θα διορίζονταν από την Ίεραρχία, όποτε καταστρατηγείται στην πράξη ό Β' όρος της Πατριαρχικής καί Συνοδικής Πράξης του 1928, γιά τον τρόπο της συγκρότησης της Διαρκούς Ίερᾶς Συνόδου⁵⁴.

Τό Οικουμενικό Πατριαρχείο διαβλέποντας τον κίνδυνο γιά τή διάσπαση της ἐκκλησιαστικῆς ἐνότητας ἀντέδρασε ἄμεσα μέ δύο Πατριαρχικά Γράμματα τοῦ Οικουμενικοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρα στά όποία ὑπερασπίζεται τά δίκαια τοῦ Οικουμενικοῦ Πατριαρχείου πού ἀπορρέουν ἀπό τον Τόμο τοῦ 1850 καί τήν πράξη τοῦ 1928. Διαπιστώνεται ἀπό τήν ἐπίσημη ἀλληλογραφία⁵⁵ ότι τό Οικουμενικό Πατριαρχείο ἐνδιαφέρεται γιά τήν ἀκριβή τήρηση τῶν ὁρων της Πατριαρχικῆς καί Συνοδικῆς Πράξης τοῦ 1928. Οἱ ἐξελίξεις ἦταν ραγδαίες καθώς τελικῶς ό Καταστατικός Χάρτης προέβλεπε τή συγκρότηση τῶν μελῶν της Διαρκούς Ίερᾶς Συνόδου μέ ἐκλογές ἀπό τήν Ίεραρχία βάσει προτεινόμενου καταλόγου πού ἀνέτρεπε τον Β' όρο της Πατριαρχικῆς καί Συνοδικῆς Πράξης τοῦ 1928 περί της συγκρότησης της Διαρκούς Ίερᾶς Συνόδου⁵⁶. Παρά τήν ἀνταλλαγή ἐκατέρωθεν Ἐπιστολῶν καί διευκρινήσεων ἐπῆλθε ψυχρότητα στίς σχέσεις μεταξύ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν.

Τό 1972 μέ τήν ἐκλογή τοῦ Οικουμενικοῦ Πατριάρχου Δημητρίου, οἱ δίαυλοι ἐπικοινωνίας μεταξύ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν ἄνοιξαν καθώς μετά ἀπό μιά θυελλώδη σύγκλιση της Ίεραρχίας της Ἐκκλησίας της Ἑλλάδος τον Νοέμβριο τοῦ 1972 πού ὀδήγησε στην Προσφυγή στό Συμβούλιο της Ἐπικρατείας μελῶν της Ίεραρχίας γιά τον τρόπο συγκρότησης της Διαρκούς Ίερᾶς Συνόδου, ό Ἀρχιεπίσκοπος Ἱερώνυμος παραιτεῖται στίς 25 Μαρτίου τοῦ 1973. Ἡ Σύνοδος δέν κάνει δεκτή τήν παραίτηση καί τον θέτει σέ τρίμηνη ἄδεια περιμένοντας νά τελεσιδικήσει καί ἡ προσφυγή Μητροπολιτῶν στό Συμβούλιο της Ἐπικρατείας. Μετά ἀπό παλινωδίες καί ἀλλεπάλληλες συζητήσεις μέ τά μέλη της Διαρκούς Ίερᾶς Συνόδου

54. Πατριαρχική καί Συνοδική Πράξη 1928: Πρ. Ἀκανθόπουλου, *Κώδικας Ἱερῶν Κανόνων καί Ἐκκλησιαστικῶν Νόμων*, Κυριακίδης 2004, σελ. 756.

55. Μητροπολίτου Σεβαστείας Δημητρίου, *Ἡ Πατριαρχική καί Συνοδική Πράξις τοῦ 1928 Παρακωλυμένη τοῖς ὅροις. Ἐπί τῇ βάσει τοῦ Πατριαρχικοῦ καί Συνοδικοῦ ἀρχείου*, Θεσσαλονίκη 2006, σελ. 355-484.

56. Πατριαρχική καί Συνοδική Πράξη 1928: Πρ. Ἀκανθόπουλου, *Κώδικας Ἱερῶν Κανόνων καί Ἐκκλησιαστικῶν Νόμων*, Κυριακίδης 2004, σελ. 756.

πού είχε ήδη συγκροτηθεῖ, καί ὕστερα ἀπό συνεννοήσεις καί μέ τήν πολιτική ἡγεσία τῆς Ἑλλάδος, παραιτεῖται τελικῶς στίς 12 Δεκεμβρίου τοῦ 1973. Ἡ ἐκλογή πού ἀκολούθησε τῆς παραιτήσεως του ἔφερε στόν Ἀρχιεπισκοπικό θρόνο τόν Μητροπολίτη Ἰωαννίνων Σεραφεῖμ ὁ ὁποῖος στόν Ἐνθρονιστήριο λόγο του στίς 16 Ἰανουαρίου τοῦ 1974 τόνιζε: «Ἐκ τῶν πρώτων ἡμῶν μελημάτων θά εἶναι ἡ συνεργασία πάντοτε μετά τῶν Ἀγίων ἀδελφῶν τῆς Σεπτῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἱεραρχίας: 1) Ἡ ἀνασύνταξις τοῦ Καταστατικοῦ Χάρτου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, οὕτως ὥστε ἡ Ἐκκλησία ἡμῶν νά κινεῖται καί νά δρᾷ ἐλευθέρως ἐν τῇ ἐπιτελέσει τῆς ὑψηλῆς αὐτῆς ἀποστολῆς κατὰ τό θεοῖδρυτο αὐτῆς καθεστώς. 2) Ἡ ἀποκατάστασις, ἅπαξ διαπαντός τῆς Κανονικῆς σχέσεως τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος μετά τῆς Μητρός Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου»⁵⁷.

Μέ συζητήσεις, ἀνταλλαγῇ Ἐπιστολῶν ἀλλά καί μέ τόν Καταρτισμό τοῦ Νέου Συντάγματος μέ τή Μεταπολίτευση καί τή θέσπιση τοῦ Καταστατικοῦ Χάρτη τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος οἱ σχέσεις ἐξομαλύνθηκαν μέσα σέ πνεῦμα συνεργασίας. Αὐτό ἴσχυσε ἀκόμα καί κατὰ τήν περίοδο τοῦ 1987 κατὰ τίς συζητήσεις μεταξύ τῶν ἀντιπροσωπειῶν τῶν δύο Ἐκκλησιῶν γιά τό ἀνακύψαν θέμα τῆς ἀξιοποίησης τῆς ἐκκλησιαστικῆς περιουσίας ἀπό τήν Ἑλληνική Κυβέρνηση. Μέ τήν Κοινὴ Δήλωση τῆς Ἐπιτροπῆς στό ἀπόσπασμα πού παρατίθεται, μεταξύ τῶν ἄλλων δηλώνεται ἡ διάθεση ἀμφοτέρων γιά συνεργασία καί συμπόρευση ἐν τῷ πνεύματι τοῦ σεβασμοῦ καί τῆς ἀκριβοῦς τήρησης τοῦ Πατριαρχικοῦ Τόμου τοῦ 1850 καί τῆς Πατριαρχικῆς καί Συνοδικῆς Πράξεως τοῦ 1928: «Τό Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον ἐπαναλαμβάνει καί τάς ἐν τῷ πρὸς τόν Μακαριώτατον Ἀρχιεπίσκοπον Ἀθηνῶν καί πάσης Ἑλλάδος κύριον κύριον Σεραφεῖμ τηλεγραφήματι αὐτοῦ διατυπωθείσας ἀπόψεις καί θέσεις ἐπὶ τοῦ ὅλου θέματος περὶ συμπαραστάσεως πρὸς τήν Ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος, καί δὴ ἀμεσώτερον ὅτι τοῦτο "...ὐπὸ τό φῶς καί τόν Συνταγματικῶς κατοχυρωμένων Ἱερῶν Κανόνων καί τῶν ἰσχύον νόμων ἐχόντων Τόμου τοῦ 1850 καί Πράξεως τοῦ 1928... δηδηλοῖ, Συνοδικῇ ἀποφάσει, ὁλόθυμον συμπάραστασιν πρὸς τήν δοκιμαζομένην θυγατέρα Ἐκκλησίαν...", ἐπὶ τῷ σαφεῖ σκεπτικῷ ὅτι τό Οἰ-

57. Μητρ. Ναυπάκτου Ἱεροθέου Βλάχος, *Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο καὶ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος*, Ἱερά Μονὴ Γενεθλίου Θεοτόκου 2002, σελ. 377.

κουμενικόν Πατριαρχεῖον “θεωρεῖ ὅτι ὁ ὑπό συζήτησιν καί ψήφισιν (καί ἤδη ψηφισθῆς) νόμος ἀλλοιώνει κατὰ ἀντικανονικόν τρόπον τό ἀποστολοπαράδοτον σύστημα διοικήσεως τῆς Ἐκκλησίας, ὑπείσάγων ἐξωεκκλησιαστικόν κοσμικόν παράγοντα εἰς τά τῆς Ἐκκλησίας”, τοῦθ’ ὅπερ “μέλλει ἔχειν ὀλεθρίας ἐπιπτώσεις ἐπὶ τῆς πνευματικῆς, θρησκευτικῆς καί κοινωνικῆς ἀποστολῆς τῆς Ἐκκλησίας καί ἀπροβλέπτους ἀρνητικὰς συνεπείας εἰς τὰς ἀντιστοίχους περιπτώσεις ἄλλων ἀδελφῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν”.

Εἰς τό σημεῖον τοῦτον ἀμφότεραι αἱ πλευραὶ συνέπεσαν εἰς τὴν ἀποδοχὴν τῆς θεσμικῆς ἀντιλήψεως, ὅτι ἡ συνταγματικὴν κατοχύρωσιν ἐν τῇ Ἑλληνικῇ Ἐπικρατείᾳ ἔχοντες Ἱεροὶ Κανόνες ἐν τῷ συνόλῳ αὐτῶν ἰσχύουν ἐν παντί καί πάντοτε, ἀποκλειομένης τῆς διαφοροποιήσεως καί διακρίσεως τούτων πεπλανημένως καί ἀπαράδεκτως εἰς δογματικούς καί διοικητικούς καί ἀποφευγομένης πάσης ὑποκαταστάσεως τούτων ὑπὸ πολιτειακῶν θεσπισμάτων ἢ νόμων, οἱ ὅποιοι οὐδόλως δύνανται νὰ θεωρηθοῦν ὅτι κέκτηνται καταλυτικὴν ἰσχύν εἰς βάρος τῆς Παραδόσεως καί τῶν θεμελιῶδες διὰ τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν κύρος ἔχόντων Ἱερῶν Κανόνων, τῶν διεπόντων τά τῆς κανονικῆς θέσεως ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Ἐπισκόπου, τοῦ κλήρου καί τοῦ λαϊκοῦ στοιχείου. Ταῦτα δέ πάντα ἐν ἀρμονίᾳ καί συνεπείᾳ πρὸς τὴν Πατερικὴν ἀρχήν, ὅτι “οὐ Βασιλέων (Πολιτείας) ἐστὶ νομοθετεῖν τῇ Ἐκκλησίᾳ”⁵⁸.

Μετά ἀπὸ τὴ νηνεμία πού προῆλθε στὶς σχέσεις τῶν δύο Ἐκκλησιῶν μετὰ ἀπὸ αὐτὴν τὴν Κοινὴ Δήλωση, νέα περίοδος ἔντασης ἄρχισε νὰ διαφαίνεται στὸν ὀρίζοντα στὶς ἀρχές τῆς δεκαετίας τοῦ 2000 καί κορυφώθηκε κατὰ τά ἔτη 2003 καί 2004. Αὐτὴ ὀφείλεται κυρίως στὴν ἐπαναφορὰ τῶν συζητήσεων περὶ τοῦ τρόπου τῆς μνημόνευσης τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν, εἰδικότερα δέ γιὰ τὸν τρόπο μνημόνευσης τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου στὶς Μητροπόλεις τῶν Νέων Χωρῶν, ἢ ὅπως ἀναφέρονται στὴν ἐπιστολογραφία «Μητροπόλεις τῶν Βορείων Ἐπαρχιῶν», στὶς διαβουλεύσεις γιὰ τὴν ἐκπροσώπηση τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος στὶς Βρυξέλλες καί τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου στὴν Ἀθήνα καί στά περὶ τῆς ἀκριβοῦς τήρησης τῶν Ὁρων τῆς Πατριαρχικῆς καί Συνοδικῆς

58. Μητροπολίτου Σεβαστείας Δημητρίου, *Ἡ Πατριαρχικὴ καὶ Συνοδικὴ Πράξις τοῦ 1928 Παρακωλυμένη τοῖς ὅροις. Ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ Πατριαρχικοῦ καὶ Συνοδικοῦ ἀρχείου*, Θεσσαλονίκη 2006, σελ. 583-587.

Πράξης τοῦ 1928, πού ἀναφέρονται στήν ἐκλογή τῶν Μητροπολιτῶν γι' αὐτές τίς ἐπαρχίες.

2.2 Οἱ σχέσεις Φαναρίου καί Ἀθηνῶν κατά τήν περίοδο Ἰουλίου-Δεκεμβρίου 2003. Ἡ ἔναρξη τῆς κρίσης

Τον Ἰούλιο τοῦ 2003 χηρεύει ἡ Μητρόπολη Θεσσαλονίκης καί τό θέμα τῆς ἐκλογῆς νέου Μητροπολίτη πυροδοτεῖ τίς ἤδη τεταμένες σχέσεις τῶν δύο Ἐκκλησιῶν. Κατά τήν ἐξόδιο ἀκολουθία, στόν ἐπικήδειό του ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν Χριστόδουλος, παραβλέποντας, σέ ἐπίσημη τελετή, τό ἰδιαίτερο καθεστῶς τῶν Νέων Χωρῶν, δέν ἀναφέρει τόν Ἐκπρόσωπο τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου κατά τήν ἐθιμοτυπική τάξη, ἀλλά τόν ἀναφέρει ὡς ἕναν ἐκ τῶν Πρεσβυγενῶν Πατριαρχείων, καί ἀποκαλεῖ τόν ἐκλιπόντα, ὡς ἱεράρχη τῆς Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος: «Ἀνήκεν εἰς τήν Αὐτοκέφαλον Ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος, εἰς μίαν Ἐκκλησίαν ἡ ὁποία ἔχει ζωήν ἐλευθέρου βίου ὑπέρ τά 150 χρόνια»⁵⁹ κάτι πού διορθώθηκε ἀπό τόν Ἐκπρόσωπο τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου Μητροπολίτη Τυρολόης καί Σερεντίου Παντελεήμονα (Ροδόπουλο, ὁμ. καθ. Κανονικοῦ Δικαίου) ὁ ὁποῖος ἐξαρχῆς ἀποκαλεῖ τόν κεκοιμημένο ὡς «*Ἱεράρχου τοῦ Οἰκουμενικοῦ θρόνου*»⁶⁰, ἐνῶ ἐν συνεχείᾳ κάνει μιά σύνοψη τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας τῆς Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης ἀπό τῆς ιδρύσεως της ἕως σήμερα ἀναδεικνύοντας τόν ἰδιαίτερο ρόλο της γιά τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο καί προβάλλοντας τά δίκαια τοῦ Πατριαρχείου, καταλήγοντας ὅτι: «*νῦν ἡ Μητρόπολις Θεσσαλονίκης διοικεῖται συμφώνως πρός τήν Πατριαρχικήν καί Συνοδικήν Πρᾶξιν τοῦ 1928 κατά τήν ὁποία ἡ διοίκησις τῆς ἐδόθη ἐπιτροπικῶς καί εἰς τά ἐπί μέρους εἰς τήν Ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος*»⁶¹. Ἀξίζει ὅμως νά παρατεθεῖ τό ἀπόσπασμα αὐτό καθὼς δηλώνει τή βούληση τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου γιά τήν τή-

59. Ἐπικήδειος Λόγος Μακαριωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν Χριστοδούλου, *Γρηγόριος Παλαμᾶς* (2003): Ἀφιερωτήριο ἐπὶ τῇ πρὸς Κύριον ἐκδημία τοῦ Μητροπολίτου Θεσσαλονίκης Παντελεήμονος Β', Θεσσαλονίκη 2003, σελ. 374.

60. Ἐπικήδειος Λόγος Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Τυρολόης καί Σερεντίου Παντελεήμονος, *Γρηγόριος Παλαμᾶς* (2003): Ἀφιερωτήριο ἐπὶ τῇ πρὸς Κύριον ἐκδημία τοῦ Μητροπολίτου Θεσσαλονίκης Παντελεήμονος Β', Θεσσαλονίκη 2003, σελ. 388.

61. Ἐπικήδειος Λόγος Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Τυρολόης καί Σερεντίου Παντελεήμονος, *Γρηγόριος Παλαμᾶς*, ὁ.π., σελ. 388.

ρηση τῆς κανονικῆς τάξης: «...τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Θεσσαλονίκης τὴν ὁποίαν, ἵδρυσεν ὁ ἀπ. Παῦλος, καὶ εἶναι Ἀποστολική Ἐκκλησία τὴν ἐλάμπρυναν Μάρτυρες, Ἅγιοι καὶ Ὅσοι καθόλη τὴν διάρκεια τῆς δισχιλιετοῦς ἱστορίας της. Καταρχὴν ὅταν ἡ Ἐκκλησία ἦταν ἀδιαίρετος, ἡ Θεσσαλονίκη ἦταν ἡ καρδιά τοῦ Ἐπισκόπου Ρώμης, μέχρι τὸν 8ο αἰῶνα, ὅταν ὁ Αὐτοκράτωρ Λέων ὁ Γ' ἔθεσε τὴν Θεσσαλονίκη καὶ ὅλον τὸ Ἀνατολικόν Ἰλλυρικόν ὑπὸ τὴν Ἐκκλησιαστικὴ δικαιοδοσίαν τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ρώμης καὶ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου.

Ὁ Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης ἔκτοτε ἦταν πρόεδρος τῆς Τοπικῆς Ἐπαρχιακῆς Συνόδου ὑπὸ τὴν Πατριαρχικὴ Σύνοδο καὶ προσέφερε ἀνεκτιμήτους ὑπηρεσίας καὶ πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν καὶ πρὸς τὸ Γένος διὰ μέσου τῶν αἰώνων καὶ αὐτὴ ἡ ἐπαρχιακὴ Σύνοδος λειτουργοῦσε μέχρι τὸ 1924. Ἀλλὰ αὐτές οἱ ὑπηρεσίες καὶ ἡ διακονία πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν, πρὸς τὸ Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον καὶ πρὸς τὸ Γένος συνεχίστηκαν μέχρι σήμερα, ἀκόμα καὶ ὅταν μέ τῇ νέᾳ μορφῇ διοικήσεως τῆς Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης συμφώνως πρὸς τὴν Πατριαρχικὴν καὶ Συνοδικὴν Πρᾶξιν τοῦ 1928, κατὰ τὴν ὁποία ἡ διοίκησις τῆς ἐδόθη ἐπιτροπικῶς καὶ εἰς τὰ ἐπιμέρους, εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος»⁶².

Ἡ στάση τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος γιὰ τὴν ἐκλογή τοῦ Μητροπολίτη Θεσσαλονίκης ἀλλὰ καὶ ὅσα προβάλλονταν ἀπὸ τὸν Τύπο τῆς περιόδου αὐτῆς προβλημάτιζε τὴ Σύνοδο τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ τὸν Οἰκουμενικὸ Πατριάρχη Βαρθολομαῖο, ὁ ὁποῖος μέ τὸ Πατριαρχικὸ Γράμμα τῆς 28ης Ἰουλίου 2003 (ΠΓ 28/7)⁶³ πρὸς

62. Ἐπικήδειος Λόγος Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Τυρολόης καὶ Σερεντίου Παντελεήμονος, *Γρηγόριος Παλαμάς*, ὁ.π., σελ. 389.

63. Πατριαρχικὸν Γράμμα πρὸς τὸν Μακ. Ἀρχιεπίσκοπον Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος κ.κ. Χριστόδουλον περὶ τῆς πληρώσεως τῆς ἐκ τῶν Ἐπαρχιῶν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἐν Βορείῳ Ἑλλάδι καὶ Ἀνατ. Αἰγαίῳ, τῶν λεγομένων «Νέων Χωρῶν», χηρευούσης Ἱερᾶς Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης (Ἀριθμ. Πρωτ. 720), Ἀθ. Ἀγγελόπουλος, *Τὰ Ἐκκλησιαστικά δίκαια στὴν Ἑλλάδα σήμερα. Τὰ Πατριαρχικά Δίκαια στὴν Ἑλλάδα ἐν σχέσει πρὸς τὰ δίκαια τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*, Θεσσαλονίκη 2005, σελ. 353-355: «Μακαριώτατε Ἀρχιεπίσκοπε Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος, ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ λίαν ἀγαπητέ καὶ περιπόθητε ἀδελφέ καὶ συλλειτουργέ τῆς ἡμῶν Μετριότητος κύριε Χριστόδουλε, Πρόεδρε τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, τὴν Ὑμετέραν σεβασμίαν Μακαριότητα ἀδελφικῶς ἐν Κυρίῳ κατασπαζόμενοι, ὑπερήδιστα προσαγορευόμεν.

Διακατεχόμεθα ὑπὸ ἄλλους ψυχῆς ἐπὶ τῇ ἐν Κυρίῳ κοιμήσει τοῦ ἀειμνήστου Μη-

τόν Αρχιεπίσκοπο Ἀθηνῶν Χριστόδουλο ἐκφράζει τίς θέσεις τοῦ

τροπολῖτου Θεσσαλονίκης κυροῦ Παντελεήμονος, θεοφιλῶς ποιμάναντος ἐπὶ μακρὰν σειρὰν ἐτῶν τὴν τοῦ κατ' ἡμᾶς Οἰκουμενικοῦ Θρόνου Ἱερὰν Μητρόπολιν Θεσσαλονίκης, τὴν ὑπὸ τῆς Ἀγιωτάτης Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἐπιτροπικῶς διοικουμένην, συμφώνως τῇ ἰσχυούσῃ Πατριαρχικῇ καὶ Συνοδικῇ Πράξει τοῦ ἔτους 1928.

Εὐχόμεθα ἐκ βαθέων ὅπως ὁ Κύριος τὴν μὲν ψυχὴν τοῦ μακαριστοῦ Ἱεράρχου προσλάβῃ καὶ ἀναπαύσῃ πλησίον Ἐαυτοῦ, Ὃν ἡγάπησε καὶ εὐόρκως ὑπηρετήσε, τῇ Ὑμετέρᾳ δὲ Μακαριότητι χαρίσῃται μακροημέρευσιν ἐν ὑγείᾳ καὶ ἀκμαιότητι ἵνα συνεχίσῃτε ἐπιτελοῦντες θεοφιλῶς τὸ ἀνατεθὲν Ὑμῖν ὑπὸ τῆς Θείας Προνοίας ἔργον.

Ἦδη ἐπικειμένης τῆς πληρώσεως τῆς κενῆς μητροπολιτικῆς ἔδρας τῆς ἐν λόγῳ Ἐπαρχίας ὑπὸ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, κατ' ἀνάθεσιν, συμφώνως τῇ προδιαληφθείσῃ Πατριαρχικῇ καὶ Συνοδικῇ Πράξει, παρακαλοῦμεν ἀδελφικῶς ὅπως τηρηθῶσιν ἐπακριβῶς τὰ ἐν τῇ εἰρημένῃ Πράξει διαλαμβανόμενα, ὡς ταῦτα διηυκρινήθησαν καὶ διὰ τοῦ ἀπὸ ς' Μαρτίου τοῦ ἔτους 1974, ἀριθμ. Πρωτ. 126, γράμματος τοῦ ἀοιδίμου προκατόχου ἡμῶν πρὸς τὸν ἀείμνηστον προκατόχον τῆς Ὑμετέρας Μακαριότητος, ἵνα παύσουν οἱ ἀναζητοῦντες διαφωνίας ἐκεῖ ἐνθα δὲν ὑπάρχουν τοιαῦτα, νὰ ἐκφράζον κρίσεις καὶ σχολιασμούς ἀβασίμους περὶ δῆθεν διαφορᾶς ἀπόψεων περὶ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ καθεστῶτος τῶν ἀναφερομένων ἐν τῇ ρηθείσῃ Πατριαρχικῇ καὶ Συνοδικῇ Πράξει Ἱερῶν Μητροπόλεων.

Ὡς γνωστόν, διὰ τῆς Πράξεως αὐτῆς, ἡ διοίκησις τῶν ὡς ἄνω Ἐπαρχιῶν ἀνετέθη ὑπὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου “ἐν τοῖς ἐπὶ μέρους ... ἐπιτροπικῶς” εἰς τὴν πεφιλημένην Ἀγιωτάτην ἀδελφὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος, “τηρουμένου τοῦ ἐπὶ τῶν Ἐπαρχιῶν τούτων ἀνωτάτου κανονικοῦ δικαιώματος τοῦ Ἀγιωτάτου Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχικοῦ Θρόνου”. Ἡ Πράξις δὲ αὕτη περιεβλήθη καὶ πολιτειακὸν νομοθετικὸν κύρος ὑπὸ τῆς Ἐντίμου Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως (Ν. 3615/1928, Κωδικοποιητικὸς Ν. 5438/1932, Ν. 590/1977, ἄρθρον 3, παρ. 1 ἰσχύοντος Συντάγματος τῆς Ἑλλάδος).

Ἐφ' ᾧ καὶ ἐν συνεχείᾳ πρὸς τὸ ἀπὸ τῆς α' Φεβρουαρίου 2002, ἀριθμ. Πρωτ. 92, Πατριαρχικόν ἡμῶν Γράμμα, παρακαλοῦμεν, ὅπως κατ' ἐφαρμογὴν τῆς Πατριαρχικῆς καὶ Συνοδικῆς ταύτης Πράξεως, καὶ ἵνα ἡ γενησομένη ἐκλογή ἢ κανονικῶς καὶ νομικῶς ἔγκυρος καὶ ἰσχυρά, ἀποσταλῇ ἐγκαίρως εἰς τὸ Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον ὁ κατάλογος τῶν ἐκλεξιμῶν, ὁ συντεταγμένος ὑπὸ τῆς ἐν Ἀθήναις Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, πρὸς ἔγκρισιν ὑπὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, “δικαιουμένου καὶ τούτου ὑποδεικνύειν ὑποψηφίους” (ὁρος Ε').

Δέον ἐπίσης νὰ ἐφαρμοσθοῦν ἐπακριβῶς οἱ ὅροι Ζ' καὶ Θ' τῆς αὐτῆς Πατριαρχικῆς καὶ Συνοδικῆς Πράξεως, τοῦ πρώτου ἀναφερομένου εἰς τὴν χρεῖαν καὶ πληρῶσιν “ἐπαρχίας τινός τῆς περιοχῆς τῆς δικαιοδοσίας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου”, ὡς καὶ εἰς τὴν ἐγκατάστασιν τῶν ἐκλεγέντων, τοῦ δὲ δευτέρου εἰς τὴν μνημόνευσιν τοῦ ὀνόματος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου ὑπὸ τῶν Μητροπολιτῶν τῶν ποιμαίνοντων Μητροπόλεις ἐκ τῶν κατ' ἀνάθεσιν ἐπιτροπικῶς διοικουμένων ὑπὸ τῆς Ἀγιωτάτης Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, κατὰ τὴν μακραίωναν κανονικὴν καὶ λειτουργικὴν τάξιν τῆς Ἐκκλησίας.

Ἐπὶ δέ τούτοις, ἔχοντες τὴν βεβαιότητα ὅτι ἡ τήρησις τῶν κεκανονισμένων

Οίκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Στό Γράμμα παρακαλεῖται νά τηρηθοῦν ὅλες οἱ διατάξεις τῆς Πράξεως τοῦ 1928 ὅπως αὐτό διευκρινίστηκε ἀπό τό Πατριαρχικό Γράμμα τῆς 6ης Μαρτίου 1974 τοῦ Πατριάρχου Δημητρίου πρὸς τόν Ἀρχιεπίσκοπο Σεραφεῖμ μέ τήν αἰτιολογία ὅτι θά παύσουν αὐτοί πού ἀναζητοῦν διχογνωμίες νά βρίσκουν ἐρείσματα.

Ἐπιπρόσθετα διευκρινίζεται ὅτι ἡ διοίκηση αὐτῶν τῶν ἐπαρχιῶν ἔχει δοθεῖ ἐπιτροπικά στήν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἀλλά καί ὅτι αὕτη ἡ Πράξις ἔχει καί πολιτειακό κῦρος καθὼς συμπεριλαμβάνεται καί στὸν Ν. 590/1977 περί Καταστατικοῦ Χάρτη τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀλλά καί στὸ ἄρθρο 3 τοῦ Ἑλληνικοῦ Συντάγματος «*παρακαλοῦμεν ἀδελφικῶς ὅπως τηρηθῶσιν ἐπακριβῶς τὰ ἐν τῇ εἰρηνό-μένη Πράξει διαλαμβανόμενα, ὡς ταῦτα διευκρινήθησαν καί διὰ τοῦ ἀπὸ ς' Μαρτίου τοῦ ἔτους 1974, ἀριθμ. Πρωτ. 126, γράμματος τοῦ ἀοιδίμου προκατόχου ἡμῶν πρὸς τόν ἀείμνηστον προκατόχον τῆς Ὑμετέρας Μακαριότητος, ἵνα παύσουν οἱ ἀναζητοῦντες διαφωνίας ἐκεῖ ἔνθα δὲν ὑπάρχουν τοιαῦτα,.... Ὡς γνωστόν, διὰ τῆς Πράξεως αὐτῆς, ἡ διοίκησις τῶν ὡς ἄνω Ἐπαρχιῶν ἀνετέθη ὑπὸ τοῦ Οἴκου-μενικοῦ Πατριαρχείου “ἐν τοῖς ἐπὶ μέρους ... ἐπιτροπικῶς” εἰς τὴν πεφιλημένην Ἀγιωτάτην ἀδελφὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος, “τηρου-μένου τοῦ ἐπὶ τῶν Ἐπαρχιῶν τούτων ἀνωτάτου κανονικοῦ δικαιώ-ματος τοῦ Ἀγιωτάτου Οἴκουμενικοῦ Πατριαρχικοῦ Θρόνου”. Ἡ Πράξις δὲ αὕτη περιεβλήθη καί πολιτειακόν νομοθετικόν κῦρος ὑπὸ τῆς Ἐντίμου Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως (Ν. 3615/1928, Κωδικοποιη-τικός Ν. 5438/1932, Ν. 590/1977, ἄρθρον 3, παρ. 1 ἰσχύοντος Συν-τάγματος τῆς Ἑλλάδος)».*

Στό δεύτερο σκέλος τοῦ Γράμματος ἐπισημαίνονται οἱ Ὅροι οἱ ὅποιοι κατὰ τό Οἴκουμενικό Πατριαρχεῖο θεωροῦνται ἐξέχουσας σπουδαιότητος. Ἔτσι, ἐν πρώτοις ζητεῖ σύμφωνα καί μέ τόν Ε' ὅρο τῆς Πράξης, τὴν ἔγκαιρη ἀποστολὴ τοῦ Καταλόγου πρὸς Ἀρχιερα-

συμβάλλει πάντοτε εἰς τὴν ἐμπέδωσιν τῆς εἰρήνης καί τῆς ἀγάπης, ἐνῷ οὐδόλως βλάπτει τινά, μᾶλλον δὲ καί ἐμφανίζει τὴν ὅλην Ἀγίαν ἡμῶν Ἐκκλησίαν ὁμονοοῦσαν καί ἀκολουθοῦσαν τοὺς τὰ πάντα καλῶς διαταξαμένους Ἀγίους Πατέρας, εὐελπιστοῦμεν ὅτι τὰ αὐτὰ φρονεῖ καί ἡ Ὑμετέρα περισπούδαστος Μακαριότης, δι' ὃ καί ἀσπαζόμενοι Ὑμᾶς ἐν φιλήματι ἀγίῳ ἀναμένομεν μετ' ἀγάπης τὴν ἐφαρ-μογὴν τῶν τεθεσπισμένων τῇ περιπτώσει καί διατελοῦμεν βγ' Ἰουλίου κη' Τῆς Ὑμετέρας σεβασμίας Μακαριότητος ἀγαπητός ἐν Χριστῷ ἀδελφός † ὁ Κωνσταντινουπόλεως Βαρθολομαῖος».

τεία έκλογή, πρὸς ἔγκρισιν ἀπὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, διότι ἔχει καὶ αὐτὸ τὴ δυνατότητα νὰ ὑποδεικνύει ὑποψηφίους: «*παρακαλοῦμεν, ὅπως κατ' ἐφαρμογὴν τῆς Πατριαρχικῆς καὶ Συνοδικῆς ταύτης Πράξεως, καὶ ἵνα ἡ γενησομένη έκλογή ἦ κανονικῶς καὶ νομικῶς ἔγκυρος καὶ ἰσχυρά, ἀποσταλῇ ἐγκαίρως εἰς τὸ Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον ὁ κατάλογος τῶν ἐκλεξιμῶν, ὁ συντεταγμένος ὑπὸ τῆς ἐν Ἀθήναις Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, πρὸς ἔγκρισιν ὑπὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, "δικαιουμένου καὶ τούτου ὑποδεικνύειν ὑποψηφίους"*. Τέλος ἐπισημαίνει τὴν ἀκριβὴ τήρηση τῶν ὅρων Ζ' καὶ Θ' πού ἀφοροῦν στὴν ἐγκατάσταση τοῦ ἐκλεγέντος Μητροπολίτου ἀλλὰ καὶ στὸν τρόπο μνημόνευσης τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου ἀπὸ τοὺς Μητροπολίτες τῶν Νέων Χωρῶν: «*Δέον ἐπίσης νὰ ἐφαρμοσθοῦν ἐπακριβῶς οἱ ὅροι Ζ' καὶ Θ' καὶ τῆς αὐτῆς Πατριαρχικῆς καὶ Συνοδικῆς Πράξεως, τοῦ πρώτου ἀναφερομένου εἰς τὴν χρεῖαν καὶ πλήρῳσιν "ἐπαρχίας τινός τῆς περιοχῆς τῆς δικαιοδοσίας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου"*, ὡς καὶ εἰς τὴν ἐγκατάστασιν τῶν ἐκλεγέντων, τοῦ δέ δευτέρου εἰς τὴν μνημόνευσιν τοῦ ὀνόματος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου ὑπὸ τῶν Μητροπολιτῶν τῶν ποιμαίνόντων Μητροπόλεις ἐκ τῶν κατ' ἀνάθεσιν ἐπιτροπικῶς διοικουμένων ὑπὸ τῆς Ἀγιωτάτης Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, κατὰ τὴν μακραίῳνα κανονικὴν καὶ λειτουργικὴν τάξιν τῆς Ἐκκλησίας».

Ἡ ἀπάντηση σ' αὐτὸ τὸ Γράμμα, θὰ ἔλθει στὶς 27 Αὐγούστου 2003 κατὰ τὴ συνεδρίαση τῆς Διαρκοῦς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Μὲ ἐπιστολή⁶⁴ πού ἀπευθύνει ὁ Πρόεδρος της,

64. Ἐπιστολὴ τοῦ Μακαριωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν Χριστοδούλου πρὸς τὸν Παναγιώτατον Οἰκουμενικόν Πατριάρχην Βαρθολομαῖον: Ἀθ. Ἀγγελόπουλος, *Τὰ Ἐκκλησιαστικά δίκαια* στὴν Ἑλλάδα σήμερα. *Τὰ Πατριαρχικά Δίκαια* στὴν Ἑλλάδα ἐν σχέσει πρὸς τὰ δίκαια τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, σελ. 356-369: «*Ἀναγνόντες μετ' ἐπιστάσις καὶ φιλαδέλφου διαθέσεως ἐν τῇ Συνεδρίᾳ τῆς περὶ ἡμᾶς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἀγιωτάτης Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος τῆς 27ης Αὐγούστου 2003 τὸ ὑπ' ἀριθ. πρωτ. 720 ἀπὸ τῆς 28ης Ἰουλίου 2003 Τίμιον Γράμμα τῆς Ὑμετέρας Γεραρᾶς Παναγιότητος καὶ ἐπὶ τὴν ἀπάντησιν ἤκοντες, ἔγνωμεν ἐπιστεῖλαι Ὑμῖν τὸ ἀνά χεῖρας Συνοδικόν Γράμμα, ἵνα: α. Κατ' ἀρχὰς εὐχαριστήσωμεν διὰ τὰς ἀναπεμφθείσας τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, τῷ Κυρίῳ τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου, εὐχὰς τῆς Ὑμετέρας ἀγαπητῆς Παναγιότητος καὶ τῶν πεφιλημένων ἐν Χριστῷ Ἀδελφῶν Ἱεραρχῶν τοῦ καθ' Ὑμᾶς Πατριαρχικοῦ Θρόνου ὑπὲρ ἀναπαύσεως τῆς ψυχῆς τοῦ ἄρτι μεταστάντος εἰς Κύριον μακαριστοῦ Ἀδελφοῦ ἡμῶν, ἀειμνήστου Μητροπολίτου Θεσσαλονίκης κυροῦ Παντελεήμονος.*

Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν μετὰ τὴν εἰσαγωγή καὶ τὴν ἀνταπόδοση

Κύριος ὁ Θεός ἡμῶν ὁ διδούς ζωὴν πάσῃ σαρκὶ δῶν καὶ τῇ Ὑμετέρᾳ Παναγιότητι ζωὴν καὶ περισσόν (πρβλ. Ἰωάν. ι', 10), ἵνα ἐργάζησθε ἐρρωμένως τὰ πρὸς δόξαν Θεοῦ καὶ οἰκοδομὴν τοῦ Σώματος τοῦ Χριστοῦ ἀποβλέποντα ἔργα τῆς εὐκλεοῦς Πατριαρχείας Ὑμῶν.

β. Ἐν συνεχείᾳ δέ θέσωμεν ἀναλυτικῶς ὑπ' ὄψιν Ὑμῶν καὶ τῶν περὶ Ὑμᾶς Ἀγίων Ἀδελφῶν τὰς τεκμηριωμένας ἀπόψεις τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἀγιωτάτης Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ τοῦ βασικοῦ αἰτήματος Ὑμῶν, τῆς ἀποστολῆς δηλονότι τοῦ Καταλόγου τῶν πρὸς Ἀρχιερατεῖαν Ἐκλόγιμων πρὸς ἔγκρισιν ὑπὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, προκειμένης τῆς ἐκλογῆς Μητροπολίτου εἰς πλήρωσιν τῆς κενωθείσης Ἱερᾶς Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης.

1. Τῷ ὄντι ὁ Ε' ὅρος τῆς Πατριαρχικῆς καὶ Συνοδικῆς Πράξεως τῆς 4ης Σεπτεμβρίου 1928 ὑπερὶ διοικήσεως τῶν Ἱερῶν Μητροπόλεων τῶν Νέων Χωρῶν ἀναφέρει ὅτι: Οἱ τῶν ἐν Ἑλλάδι Ἐπαρχιῶν τοῦ Πατριαρχικοῦ Θρόνου Ἀρχιερεῖς ἐκλέγονται ἐφεξῆς καὶ ἀποκαθίστανται εἰς τὰς οἰκείας ἔδρας καθ' ὃν τρόπον καὶ σύστημα οἱ τῆς Ὁρθοδόξου Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ τῇ βάσει καταλόγου ἐκλεξιμῶν, συντεταγμένου ὑπὸ τῆς ἐν Ἀθήναις Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐγκεκριμένου ὑπὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, δικαιουμένου καὶ τοῦτου ὑποδεικνύειν ὑποψηφίους, ἀπαγορευομένων τῶν Ἀρχιερατικῶν μεταθέσεων ἀπὸ Ἐπαρχίας εἰς Ἐπαρχίαν.

2. Ὅμως διὰ τοῦ ὑπ' ἀριθ. πρωτ. 3947 ἀπὸ 20ῆς Νοεμβρίου 1928 Γράμματος τῆς Ἱερᾶς Συνόδου ἡμῶν, ἥτοι μόλις δύο μῆνας ἀφ' ὅτου ἡ Πατριαρχικὴ αὕτη Πράξις ὑπεγράφη, ὁ ἀείμνηστος Προκάτοχος ἡμῶν κυρὸς Χρυσόστομος (ὁ Παπαδόπουλος) ἀφ' οὗ ἀνεκοίνου τῷ μακαριστῷ Οἰκουμενικῷ Πατριάρχῃ κυρῷ Βασιλείῳ τὴν συγκρότησιν τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἀγιωτάτης Ἐκκλησίας ἡμῶν καθ' ὃν τρόπον προϋβλεπεν ἡ ὡς ἄνω Πατριαρχικὴ καὶ Συνοδικὴ Πράξις, ἣν ἡ Ἐκκλησία ἡμῶν ἀπεδέξατο ἐν τῷ συνόλῳ αὐτῆς, ἅτε συνάδοντι τῷ σχετικῷ πρὸς τὴν ἐπελθοῦσαν διοικητικὴν ἀφομοίωσιν τῶν Μητροπόλεων τῶν Νέων Χωρῶν πρὸς τὴν Αὐτοκέφαλον Ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος, νόμῳ, παρακατιῶν ἐπεσήμαινε τὰ ἑξῆς: “Ἀλλ' εἰσὶ καὶ τινὰ σημεῖα τῆς Πράξεως εἴτε νέον τι παρεισάγοντα εἴτε καὶ ἀντιβαίνοντα πρὸς τὸν εἰρημένον νόμον, τούτων δέ μόνον τὰ κανονικῶς εὐδοκούμενα δυνάμεθα ἵνα ἀποδεχθῶμεν ὑπόχρεοι ὄντες τηρεῖν καὶ τὸν νόμον”.

Ἐκ τῆς ἀναφορᾶς ταύτης καθίσταται σαφές, ὅτι ἡ Πατριαρχικὴ καὶ Συνοδικὴ Πράξις εἰσήγαγε νέα τινὰ ἀντιβαίνοντα πρὸς τὸν Νόμον τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως, ἥτοι τὸν ὑπ' ἀριθ. 3615/11 Ἰουλίου 1928 δημοσιευθέντα πρὸ τῆς ἐκδόσεως τῆς Πατριαρχικῆς καὶ Συνοδικῆς Πράξεως τῆς 4ης Σεπτεμβρίου τοῦ ἔτους 1928, ἅτινα ἡ Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν δὲν ἠδύνατο ἵν' ἀποδεχθῇ, ἐπεὶδὴ εἴτε ἀντέβαινον πρὸς τοὺς ἰσχύοντας Νόμους τῆς Πολιτείας εἴτε ἦσαν καινοφανῆ καὶ τινὰ ἀμφιβαλλόμενα.

Ἐφ' ᾧ καὶ πρὸς ἐναρμόνισιν τῆς Πράξεως ταύτης πρὸς τὸν ἰσχύοντα τότε Νόμον, ἔγραφεν ἐν τῷ ἀνωτέρῳ Γράμματι, εἰσηγητικῶς καὶ διορθωτικῶς, καὶ τὰ ἐπόμενα ἀφορῶντα εἰς τὸν Κατάλογον:

Ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης δύναται ὑποδεικνύειν τῷ Ἀρχιεπισκόπῳ Ἀθηνῶν ἐκλογίμους καὶ ὑποψηφίους δι' Ἀρχιερωσύνην, κεκτημένους τὰ ὑπὸ τοῦ Νόμου

τῶν εὐχῶν εἰσέρχεται στό θέμα τῆς ἀποστολῆς τοῦ καταλόγου, πού

ὀριζόμενα προσόντα, ἀλλ' ἡ ἔγκρισις τοῦ Καταλόγου ἐκλογίμων ὑπό τοῦ Πατριάρχου δυναμένη ἐπιτρέπει καί ἀλλοιώσεις αὐτοῦ μή ἀναγραφομένη ἄλλως τε ἐν τῷ νόμῳ καί μή οὕσα ὑποχρεωτική διά τούς μέλλοντας ψηφίζειν σκόπιμον ἐκρίθη ἵνα ἀποφευχθῇ Ἀπαντῶν τῷ ἀνωτέρῳ Συνοδικῷ Γράμματι ὁ Προκάτοχος Ὑμῶν κυρός Βασίλειος διά τοῦ ὑπ' ἀριθ. πρωτ. 212 ἀπό 9ης Φεβρουαρίου 1929 Πατριαρχικοῦ Γράμματος πρὸς τόν ἀείμνηστον Προκάτοχον ἡμῶν κυρόν Χρυσόστομον διελάμβανεν ὅτι κρίναντες ἀναγκαῖον καί εἰσαγαγόντες ἐν τῇ Πατριαρχικῇ καί Συνοδικῇ Πράξει τὰς περὶ ὧν ὁ λόγος ἰδιαιτέρας διατάξεις, ἥτοι α')..., β')..., γ')... > δ')..., ε') ὅπως ὁ Κατάλογος τῶν πρὸς Ἀρχιερατείαν ἐκλεξιμῶν διά τὰς Ἐπαρχίας τοῦ Θρόνου ἐγκρίνηται ὑπό τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ὡς καί τούτου ὄντος ἐνδείξεως τῶν κανονικῶν δικαιωμάτων τοῦ θρόνου, οὐ θίγοντος δέ ἐν τῇ οὐσίᾳ τὴν θέσιν τῆς ἐπιτροπικῶς ἀναλαβούσης τὴν διοίκησιν ἀδελφῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, τῆς μὴ ρητῆς ἀναγραφῆς ἐν τῷ νόμῳ τῆς τοιαύτης ἐγκρίσεως οὐδαμῶς ἐμφανούσης κώλυμα ἢ ἀντίρρησην. Παρατηρητέον δ' ἐνταῦθα καί τοῦτο, ὅτι αἱ τυχόν ἐπιφερόμεναι ἐκάστοτε ὑπό τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἀλλοιώσεις ἐν τῷ σχετικῷ καταλόγῳ προϋποτίθεται ὅτι πάντως ἔσονται σύμφωνοι πρὸς τούς Νόμους τοῦ Κράτους, μέλλουσι δέ ὑπαγορεύεσθαι ἀφεύκτως ἐκ λόγων κανονικῶν, οὓς ἐξ ἴσου πρὸς τό Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον ὑποχρεοῦται λαμβάνειν ὑπ' ὄψιν καί ἡ Ἀγιωτάτη Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἐν τῇ καταστρώσει τοῦ καταλόγου τῶν πρὸς Ἀρχιερατείαν ἐκλεξιμῶν ἀπεφαίνετο δ' ὅτι διά τούς λόγους τούτους ἐμμένονεν καί νῦν εἰς τὴν τήρησιν τῶν διατάξεων τούτων. Τό Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον κατὰ ταῦτα ἐπέμεινε, κατὰ τὴν φάσιν ταύτην, εἰς τὴν τήρησιν τῆς διατάξεως τοῦ Ε' ὅρου τῆς Πατριαρχικῆς καί Συνοδικῆς Πράξεως δηλοῦν, ὅτι ἡ ἀσκησις τοῦ δικαιώματος Αὐτοῦ πρὸς ἔγκρισιν τοῦ Καταλόγου διεξαχθήσεται συμφώνως πρὸς τούς Νόμους τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους.

3. Ἡ Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἀγιωτάτης Ἐκκλησίας ἡμῶν ἐπανῆλθε διά τοῦ ὑπ' ἀριθ. πρωτ. 1085 καί διεκπ. 565 ἀπό 28ης Μαΐου 1929 Γράμματος Αὐτῆς παρατηροῦσα ἐπὶ τοῦ θέματος τῆς ἀποστολῆς τοῦ Καταλόγου ὅτι: ...ε) Καί περὶ τοῦ Καταλόγου τῶν ἐκλεξιμῶν εἰς ἀρχιερατείαν ἱκανῶς διελάβομεν ἐν τῷ εἰρημένῳ ἀπὸ κ' Νοεμβρίου γράμματι καί αὐθις δέ δηλοῦμεν, ὅτι δικαίωμα ἀναφαίρετον τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἔσται τό εἰσηγεῖσθαι διά τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν τὴν ἐν τῷ καταλόγῳ ἀναγραφὴν ὀνομάτων ἐκλογίμων Κληρικῶν ἢ καί τὴν διαγραφὴν ἐτέρων, λαμβάνειν δέ γνώσιν τοῦ ἐκάστοτε καταρτιζομένου Καταλόγου. Τοῦτο δέ γενήσεται μετὰ πολλὰ ἔτη, μετὰ τὴν ἐξάντλησιν, δηλονότι, τῶν σχολαζόντων Ἀρχιερέων, τῶν κατεχόντων προσωρινὰς ἔδρας καί τῶν Βοηθῶν Ἐπισκόπων. Ἀλλὰ τό ζητούμενον, ὅπως ὁ Κατάλογος ἐγκρίνηται ὑπό τοῦ Πατριαρχείου καί ὅπως τοῦτο ἔχη τό δικαίωμα ἀλλοιώσεως καί μεταβολῆς αὐτοῦ, προσθήκης ἢ διαγραφῆς ὀνομάτων διά κανονικοὺς λόγους, ἀναμφιβόλως δύναται προκαλεῖν σοβαράς προστριβάς καί ἀνωμαλίας μεταξὺ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν.

Τό Πατριαρχεῖον ἐξεχώρησε τῇ Ἱερᾷ Συνόδῳ τό δικαίωμα τοῦ πληροῦν διά Κανονικῆς ἐκλογῆς τὰς ἐκάστοτε κενουμένας Ἀρχιερατικὰς ἔδρας, ἐλπίζομεν δέ, Θεοῦ εὐδοκοῦντος, ὅτι ἡ ἀσκησις τοῦ δικαιώματος τούτου νόμῳ ἀνατεθήσεται τῇ ὅλῃ Ἱεραρχίᾳ τῆς ἐν Ἑλλάδι Ἐκκλησίας, τί δέ συμβήσεται εἴποτε τό μὲν Πατριαρχ-

ὅπως ἀναφέρεται ἦταν τὸ θέμα τῆς συζήτησης στὴ Διαρκῇ Ἱερά

χεῖον διαγράφη ὀνομά τι ἐκ τοῦ Καταλόγου ἡ δὲ Ἱερά Σύνοδος καὶ ἡ Ἱεραρχία θεωρῇ αὐτὸ ἄξιον πρὸς ἐκλογὴν; Ὅθεν σκόπιμον καὶ κανονικὸν ὑπολαμβάνομεν, ὅπως τὸ μὲν Πατριαρχεῖον ποιεῖται διὰ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου τὰς περὶ ἐκλογίμων συστάσεις, ἡ δὲ τελικὴ κρίσις ἀφεθῇ τῇ Ἱερᾷ Συνόδῳ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Ἄλλως τε πρόκειται περὶ ζητήματος μετὰ πολλὰ ἐμφανισθησομένου ἔτη.

Εἰς τὴν δευτέραν ταύτην Ἐπιστολὴν τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἀγιωτάτης Ἐκκλησίας ἡμῶν πρὸς τὸ Σεπτὸν Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον περὶ τῶν εἰσαχθεῖσων διατάξεων διὰ τῆς Πατριαρχικῆς καὶ Συνοδικῆς Πράξεως 1928 μὴ ἀναφερομένων εἰς τὸν προηγηθέντα ταύτης καὶ ἐπιψηφισθέντα ὑπὸ τῆς Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων Νόμον 3615/11.7.1928 (Περὶ τῆς διοικήσεως τῶν Μητροπόλεων τῶν Νέων Χωρῶν) ὁ αἰδῖμος Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης κυρὸς Βασίλειος ἀπήντησε τῷ Προκατόχῳ ἡμῶν κυρῷ Χρυσοστόμῳ διὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. πρωτ. 1074 ἀπὸ 3ης Αὐγούστου 1929 Ἐπιστολῆς Αὐτοῦ, ἀποδεχόμενος τελικῶς κατὰ Συνοδικὴν Διαγνώμην τὰς παρατηρήσεις τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Ἐγραψεν ὅτι: Ῥομισάμενοι τὴν ἀπὸ κη' Μαΐου, ἀριθ. 1085, ἐπιστολὴν τῆς Ὑμετέρας Φίλης Μακαριότητος ... ἔγνωμεν μηδαμῶς περαιτέρω πολυπραγμονῆσαι καὶ ἐμμεῖναι εἰς ὅσα περὶ αὐτῶν προλαβόντως ὡς ἀναγκαῖα κρίναντες ἀπεφασίσσαμεν, ἀλλὰ μετὰ πρόφρονος τῆς διαθέσεως, χάριν τῆς ἐν πᾶσιν ἀρμονικῆς ὁμογνωμίας τροποποιούντες τὴν περὶ αὐτῶν ἀπόφασιν ἡμῶν, ἀποδέξασθαι πλήρως τὴν περὶ αὐτῶν καὶ γνώμην καὶ τὴν διατύπωσιν, ὡς ἐκτίθεται καὶ ἐπεξηγηματικῶς ἀναλύεται ἐν τῇ ὡς ἄνω ἐπιστολῇ τῆς Ὑμετέρας Φίλης Μακαριότητος.

Ἐκ τούτων σαφῶς συνάγεται, ἡμῶν μὴ εἰδόντων ἀλλοίαν τινὰ σχετικὴν νεωτέραν ρύθμισιν, ὅτι ὁ Ε' ὅρος, κοινῇ συναινέσει καὶ συμφωνίᾳ, ἐτροποποιήθη καὶ παρέμεινε μόνον τὸ δικαίωμα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ὅπως εἰσηγῇ διὰ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ Πάσης Ἑλλάδος εἴτε τὴν ἐγγραφὴν εἰς τὸν συντασσόμενον ὑπὸ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος Κατάλογον τῶν πρὸς Ἀρχιερατεῖαν ἐκλογίμων ὑποψηφίων, εἴτε τὴν διαγραφὴν ἐτέρων συμφώνως τῇ κείμενῃ νομοθεσίᾳ καὶ λαμβάνειν μόνον γνώσιν αὐτοῦ.

Τὴν τοιαύτην ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου συμφωνίαν ἐφαρμοσθεῖσαν, ὁμοῦ μετ' ἄλλων σημείων τῆς τροποποιηθείσης Πατριαρχικῆς Πράξεως τοῦ 1928, ἀμέσως καὶ ἄνευ ἐτέρου ἐπεκύρωσαν καὶ ἅπαντες οἱ ἔκτοτε ἰσχύσαντες μέχρι σήμερον Καταστατικοὶ Χάρται τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καὶ ἡ τηρηθεῖσα ἐπὶ μακρὰ ἔτη σχετικὴ διαδικαστικὴ πρακτικὴ.

4. Οὕτως τοιοῦτον δικαίωμα, ἥτοι ἐγκρίσεως τοῦ Καταλόγου ὑπὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, οὐδόλως ἀναγράφεται εἰς τοὺς ἐν συνεχείᾳ ἐκδοθέντας Καταστατικούς Νόμους τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, οἷον:

I. Εἰς τὸν Νόμον 5187/20.7 ἢ 4.8/1931 "Καταστατικὸς Νόμος τῆς Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος".

II. Εἰς τὸν Νόμον 5438/1.6.1932 "Περὶ τροποποιήσεως καὶ συμπληρώσεως τοῦ Νόμου 5187 (Καταστατικὸς Νόμος τῆς Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος)".

III. Εἰς τὸν Κωδικοποιημένον Νόμον 5438/17.8.1932 "Περὶ κωδικοποιήσεως τῶν περὶ Καταστατικοῦ Νόμου τῆς Αὐτοκέφαλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἰσχυουσῶν διατάξεων".

Σύνοδο: «Ἐν συνεχείᾳ δέ, θέσωμεν ἀναλυτικῶς ὑπ' ὄψιν Ὑμῶν καί

IV. Εἰς τόν Ἀναγκαστικόν Νόμον ὑπ' ἀριθ. 2170/4.1.1940 “Περὶ Καταστατικοῦ Νόμου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος”.

V. Εἰς τόν Νόμον 671/27.9.1943 “Περὶ Καταστατικοῦ Χάρτου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος” καί

VI. Εἰς τόν Νόμον 126/1969 “Περὶ Καταστατικοῦ Χάρτου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος”.

Ἐν αὐτοῖς οὐδέν προβλέπεται περὶ ἀποστολῆς τοῦ Καταλόγου τῶν πρὸς Ἀρχιερατεῖαν ἐκλογίμων εἰς τὸ Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον πρὸς ἔγκρισιν. Δι' ὃ καὶ ἐν τῇ πράξει δέν ἀπεστέλλετο ὁ Κατάλογος εἰς τὸ Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον συμφώνως πρὸς τὰ διὰ τῆς προαναφερθείσης ἀλληλογραφίας συμφωνηθέντα καὶ ἀποφασισθέντα, νομοθετικῶς δέ ἐπικυρωθέντα καὶ οὐχὶ μόνον ἐθιμικῶς, ὡς λέγεται. Τοῦτο δέ οὐδέποτε ἐξελήφθη ὡς σημεῖον ὑποτιμήσεως τοῦ πανσέπτου Οἰκουμενικοῦ Θρόνου.

5. Τὰ οὕτως συμφωνηθέντα ἀπὸ κοινοῦ ὑπὸ τοῦ Σεπτοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ τῆς Ἀγιωτάτης Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος περὶ τοῦ δικαιώματος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου εἰσηγεῖσθαι διὰ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ Πάσης Ἑλλάδος εἴτε τὴν ἐγγραφὴν εἴτε τὴν διαγραφὴν εἰς τὸν Κατάλογον τῶν πρὸς Ἀρχιερατεῖαν ἐκλογίμων καὶ λαμβάνειν γνῶσιν αὐτοῦ ἐπιβεβαιοῖ καὶ ὁ μακαριστὸς Προκάτοχος Ὑμῶν κυρὸς Ἀθηναγόρας γράφων ἐν ὄψει τῆς καταρτίσεως νέου τότε Καταστατικοῦ Χάρτου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἐν τῷ πρὸς τὸν Μακαριστὸν Προκάτοχον ἡμῶν κυρὸν Ἰερώνυμον ὑπ' ἀριθ. πρωτ. 492 ἀπὸ 11ης Μαΐου 1968 Πατριαρχικὸ Γράμματι σχετικῶς τὰ ἑξῆς: Τὰ ἀφορῶντα εἰς τὸν Κατάλογον τῶν ἐκλογίμων σχετικὰ τοῦ Ε' ὅρου, περὶ ὧν ἐγένετο ἐν τέλει ἀποδεκτόν, ἵνα παραμείνῃ ἀκέραιον τὸ δικαίωμα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου τοῦ εἰσηγεῖσθαι, διὰ τοῦ ἐκάστοτε Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν, τὴν ἐν τῷ Καταλόγῳ ἀναγραφὴν ὀνομάτων ἐκλογίμων Κληρικῶν ἢ καὶ τὴν διαγραφὴν ἄλλων καὶ λαμβάνειν γνῶσιν τοῦ ἐκάστοτε καταρτιζομένου Καταλόγου.

Σημειωτέον δέ ὅτι ἐν τῷ νεωτέρῳ ὑπ' ἀριθ. πρωτ. 126 ἀπὸ 6ης Μαρτίου 1974 Πατριαρχικὸ Γράμματι τοῦ ἀοιδίμου Προκατόχου Ὑμῶν Πατριάρχου κυροῦ Δημητρίου πρὸς τὸν ἡμέτερον ὡσαύτως Προκάτοχον ἀείμνηστον Ἀρχιεπίσκοπον Σεραφεῖμ, ἐν ᾧ περιέχονται αἱ ἐπὶ τοῦ σχεδίου τοῦ τότε καταρτιζομένου νέου Καταστατικοῦ Χάρτου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος παρατηρήσεις τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, οὐδέ πόρρωθεν θίγεται ζήτημα ὑποχρεωτικῆς ἀποστολῆς ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος πρὸς αὐτὸ τοῦ Καταλόγου τῶν ἐκλογίμων πρὸς ἔγκρισιν, ἀλλὰ γίνεταί ἀναφορὰ εἰς μόνον τὸ δικαίωμα τῆς Ἱερᾶς Πατριαρχικῆς Συνόδου τοῦ προτείνειν ὑποψηφίους κεκτημένους τὰ νόμιμα προσόντα πρὸς ἐγγραφὴν αὐτῶν εἰς τὸν εἰρημένον Κατάλογον.

Ἄλλωστε ἡ τυχὸν ἔγκρισις καὶ ὑπὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου τοῦ ἡδη ἐγκεκριμένου ὑπὸ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος Καταλόγου ἐμελλε νὰ δημιουργήσῃ σοβαρώτατα καὶ ἀνυπέρβλητα νομικά προβλήματα προερχόμενα ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ὁ Κατάλογος οὗτος εἶναι ἐνιαῖος δι' ἅπασαν τὴν Ἐκκλησίαν ἡμῶν καὶ μόνιμος, οὐχὶ δέ περιστασιακός, ἐγκρινόμενος εἰδικῶς πρό πάσης πληρώσεως ἐκάστης χηρευούσης Ἱερᾶς Μητροπόλεως καὶ ἐγκρίνεται κα-

τῶν περί Ὑμᾶς Ἀδελφῶν τὰς τεκμηριωμένας ἀπόψεις τῆς Ἱερᾶς

τόπιν εἰδικῆς σαφῶς ἐν τῷ νόμῳ προβλεπομένης διαδικασίας ὑφ' ἐνός καί μόνον ὀργάνου, τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει εἶναι πρόδηλον ὅτι θά ἀνέκυπτον σοβαροὶ λόγοι ἀκυρώσεως τῆς παρανόμου διαδικασίας ὑπὸ τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας.

6. Τούτων οὕτως ἐχόντων κατὰ τὸ ἔτος 1975 ἡ εὐλογημένη Πατρίς ἡμῶν ἀπέκτησε νέον Σύνταγμα, ἐνῶ ἡ γνωστὴ πρόβλεψις τῆς παραγράφου 1 τοῦ ἄρθρου 3, μὴ ἀναθεωρηθέντος κατὰ τὰς ἐν τῷ μεταξύ γενομένας ἀναθεωρήσεις αὐτοῦ ἐν ἔτεσι 1986 καὶ 2002. Τὴν συνταγματικὴν ταύτην ἐπιταγὴν, ὡς αὐθεντικῶς ἡρμηνεύθη ὑπὸ τῆς Ὀλομελείας τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας, ἔχων ὑπ' ὄψιν αὐτοῦ ὁ κοινὸς Νομοθέτης συμπεριέλαβεν εἰς τὰς διατάξεις τοῦ Νόμου 590/1977 'Περὶ Καταστατικοῦ Χάρτου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος' καὶ τὴν ἐν τῷ ἄρθρῳ 17 παράγραφον 3 'Περὶ ἐκλογῆς Μητροπολιτῶν' ἀναφερομένην διάταξιν, ἔχουσιν οὕτως: 4 'Ἐν τῷ Καταλόγῳ τούτῳ ἐγγράφονται καὶ Κληρικοὶ κεκτημένοι τὰ ὑπὸ τοῦ ἐπομένου ἄρθρου προβλεπόμενα προσόντα καὶ ὑποδεικνύομενοι ὑπὸ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ἰσχυουσῶν κατὰ τὰ λοιπὰ τῶν διατάξεων τοῦ παρόντος Νόμου. Οἱ οὕτως ἐγγραφόμενοι εἶναι ἐκλόγιοι μόνον διὰ τὰς Μητροπόλεις τῶν Νέων Χωρῶν. Κατ' ἐφαρμογὴν τῆς παρουσίας διατάξεως, ἡ Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἐψήφισε κατὰ καιροῦς εἰς τὸ παρελθόν καὶ τὴν ἐγγραφὴν εἰς τὸν Κατάλογον τῶν πρὸς Ἀρχιερατείαν ἐκλογίμων Κληρικῶν, προταθέντων ὑπὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, οἵτινες καὶ ἀναγράφονται ἐν τῷ ὡς εἴρηται Καταλόγῳ.

Ἐπισημειούμεν καθήκοντως καὶ τὴν διάταξιν τῆς παραγράφου 5 τοῦ ὑπ' ἀριθ. 18 ἄρθρου τοῦ αὐτοῦ Νόμου: Ἡ κατὰ παράβασιν τῶν ἐν ταῖς προηγουμέναις παραγράφοις τοῦ παρόντος ἄρθρου ὀριζομένων ἐγγραφῇ τινὸς εἰς τὸν Κατάλογον τῶν πρὸς Ἀρχιερατείαν ἐκλογίμων εἶναι ἄκυρος.

Κατὰ τῆς ἐγγραφῆς ὑποψηφίου τινὸς εἰς τὸν Κατάλογον τῶν πρὸς Ἀρχιερατείαν ἐκλογίμων ἐφαρμόζονται τὰ ἐν τῷ ἄρθρῳ 20 τοῦ αὐτοῦ Νόμου διαλαμβανόμενα, ἅτινα ἀφορῶσιν εἰς ὑποψηφίους διὰ πάσας τὰς Ἱερὰς Μητροπόλεις τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.

Οὐδαμῶς καὶ ἐν τῷ εἰρημένῳ Νόμῳ τοῦ Καταστατικοῦ Χάρτου τοῦ διέποντος τὴν διοίκησιν τῆς Ἀγιωτάτης Ἐκκλησίας ἡμῶν ἀναφέρεται ὑποχρέωσις τῆς Ἱερᾶς Συνόδου ἡμῶν, ὅπως ἀποστέλλῃ τὸν Κατάλογον τῶν πρὸς Ἀρχιερατείαν ἐκλογίμων πρὸς ἔγκρισιν εἰς τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον.

7. Ἐπαναλαμβάνομεν δ' ὅτι πρὸ τῆς ψηφίσεως τοῦ ἰσχύοντος Καταστατικοῦ Χάρτου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος τὸ σχέδιον αὐτοῦ ὡς ἀνωτέρω ἐγγραφὴ ἀπεστάλη εἰς τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον πρὸς θεώρησιν τῶν εἰς τοῦτο ἀφορῶσιν διατάξεων. Μάλιστα δὲ διὰ τῆς ἀπὸ 6ης Μαρτίου 1974 ὑπ' ἀριθ. πρωτ. 126 Ἐπιστολῆς Αὐτοῦ ὁ ἀοίδιμος Προκάτοχος Ὑμῶν κυρὸς Δημήτριος διευκρινεῖ πρὸς τὸν μακαριστὸν Προκάτοχον ἡμῶν κυρὸν Σεραφεῖμ ὅτι: ὡς πρὸς τὴν κατάρτισιν Καταλόγου ἐκλογίμων διὰ Μητροπόλεις Νέων Χωρῶν (ἡ σχετικὴ διάταξις δέον ὅπως) τροποποιηθῇ ὡς ἀκολουθῶς: Προκειμένης πληρώσεως Μητροπόλεως τινὸς τῶν Νέων Χωρῶν ἐν τῷ Καταλόγῳ τούτῳ περιλαμβάνονται, συνωδᾷ τῷ ὑπ' ἀριθ. 5 ἄρθρῳ τῆς Πατριαρχικῆς καὶ Συνοδικῆς Πράξεως τοῦ 1928,

Συνόδου της Ἀγιωτάτης Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος». Παραδέχεται ἐξ

καί Κληρικοί κεκτημένοι τὰ ὑπὸ τοῦ παρόντος Καταστατικοῦ Χάρτου ὀριζόμενα προσόντα καί ὑποδεικνύόμενοι ὑπὸ τῆς Ἀγίας καί Ἱερᾶς Συνόδου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Ἡ δέ πρότασις αὕτη ἐγένετο δεκτὴ καί συμπεριελήφθη εἰς τὸν Νόμον 590/1977, ἄρθρον 17 παρ. 3, ὡς ἀνωτέρω ἐγράφη.

8. Καί τοῦτο συναφῶς ρητέον, ὅτι κατόπιν ἐκδοθεισῶν Ἀποφάσεων τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας ἐκρίθη παγίως, ὅτι διὰ τῆς παραγράφου 1 τοῦ ἁρθρου 3 τοῦ Συντάγματος κατωχυρώθησαν συνταγματικῶς οὐχί ἅπαντες οἱ ὅροι τῆς Πατριαρχικῆς καί Συνδικτικῆς Πράξεως τοῦ 1928, ἀλλὰ μόνον ὁ ἀναφερόμενος εἰς τὸν τρόπον συγκροτήσεως τῆς Διαρκοῦς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ὡς αἱ ἀποφάσεις τῆς Ὁλομελείας ὑπ' ἀριθμούς 3178/76, 545-546/78 καί ἡ 3676/2002 τοῦ Γ' Τμήματος αὐτοῦ.

Συνεπῶς καί ἐκ τῆς νομολογίας ταύτης προκύπτει, ὅτι ἐν τῷ Συντάγματι τῆς Χώρας ἡμῶν δέν κατωχυρώθησαν ἅπαντες οἱ ὅροι τῆς ὡς ἄνω Πράξεως, ἐν οἷς καί ὁ Ε' ὅρος, δι' οὗ ὀρίζεται, ὅτι τὸ Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον ἐγκρίνει τὸν Κατάλογον τῶν ἐκλογίμων, ὃν συντάσσει ἡ Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Εἰς τὰς ὑπ' ἀριθ. 545-546/78 Ἀποφάσεις μάλιστα τῆς Ὁλομελείας τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας ἀναφέρεται ἐπὶ λέξει ὅτι: ὑπὸ τῆς κειμένης νομοθεσίας δέν ἐπιβάλλεται τοιαύτη ἔγκρισις τοῦ καταλόγου ὑπὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου.

9. Πρός μεῖζονα διασάφησιν τοῦ θέματος τῆς ἰσχύος τῶν ὅρων τῆς ἐν λόγῳ Πράξεως προσθέτομεν καί τοῦτο, ὅτι ὁ τότε Ὑπουργός Ἐθνικῆς Παιδείας καί Θρησκευμάτων καί ἐν συνεχείᾳ Πρωθυπουργός τῆς Χώρας ἡμῶν Ἐντιμότατος κύριος Γεώργιος Ράλλης ἀπηύθυνε πρὸς τὸν ἀείμνηστον Προκάτοχον ἡμῶν κυρὸν Σεραφεῖμ τὴν ὑπ' ἀριθ. πρωτ. 1822/30.4.76 ἔχουσαν τὸν χαρακτηρισμὸν τοῦ ἐπείγοντος ἐπιστολῆς, εἰς ἣν ἐπισημειοῖ καί τὰ ἐν συνεχείᾳ παρατιθέμενα: Θεωροῦμεν ἀναγκαίαν τὴν διευκρίνησιν, ὅτι διὰ τῶν διατάξεων τῆς παραγράφου 1 τοῦ ἁρθρου 3 τοῦ ἐν ἰσχύϊ Συντάγματος ἐκυρώθησαν ὅχι πᾶσαι αἱ διατάξεις τοῦ Συνδικτικοῦ Τόμου τοῦ 1850 καί τῆς Πατριαρχικῆς Πράξεως τοῦ 1928, ἀλλὰ μόνον αἱ ἀναφερόμεναι εἰς τὸν τρόπον συγκροτήσεως τῆς Διαρκοῦς Ἱερᾶς Συνόδου, ἥτοι τῆς ἐν αὐτῇ κατὰ τὰ πρεσβεῖα χειροτονίας ἐκπροσωπήσεως τῶν τε Παλαιῶν καί τῶν Νέων Χωρῶν. Ἡ τοιαύτη ἐρμηνεία τῆς σχετικῆς συνταγματικῆς διατάξεως τῆς παραγράφου 1 τοῦ ἁρθρου 3 ἀποδίδει τὸ αὐθεντικὸν βούλημα καί τὴν ἀληθῆ ἔννοιαν αὐτῆς, ὡς τοῦτο ἄλλως τε δηλοῦται ρητῶς καί ἐκπεφρασμένως εἰς τὰ Πρακτικά τῆς ἐπὶ τοῦ Συντάγματος Β' Ὑποεπιτροπῆς καί τὰ διαδοχικὰ σχήματα διατυπώσεως τῆς σχετικῆς παραγράφου ὑπὸ τῆς Ἐπιτροπῆς ἐπὶ τοῦ Συντάγματος καί τὰς ἐνώπιον τῆς Βουλῆς συζητήσεις.

Εὐνόητον λοιπὸν ὅτι διὰ τῶν διατάξεων τῆς ἀκροτελευτίου προτάσεως τῆς ὡς ἄνω παραγράφου τοῦ ἁρθρου 3 τοῦ Συντάγματος ἀπεσαφηνίσθη ἀπλῶς καί κατωχυρώθη συνταγματικῶς ὁ κανονικὸς τρόπος συγκροτήσεως τῆς Διαρκοῦς Ἱερᾶς Συνόδου πρὸς ἀποφυγὴν τῶν συνήθων ἐκτροπῶν τῶν Ἀριστίνδην λεγομένων Συνόδων, διό καί διὰ τῶν ὡς ἄνω διατάξεων οὐδόλως μετετοπίσθη τὸ προϋφιστάμενον συνταγματικὸν πλαίσιον σχέσεων Ἐκκλησίας καί Πολιτείας ἐν Ἑλλάδι. Ἀντίθεται γινῶμαι ἢ γνωματεύσεις εἶναι μὲν ἐν τῇ ἐπιστημονικῇ ἐρευνῇ

ἀρχῆς ἡ Σύνοδος ὅτι ὁ Ε΄ ὅρος τῆς Πράξεως ὀρίζει τὴν ἀποστολή

σεβασταί, ἀλλ' ὅπωςδήποτε εἶναι ὑποκειμενικαί καὶ δέν ἀποδίδουν τὴν ἀληθῆ ἔννοιαν τῆς παραγράφου 1 τοῦ ἀρθροῦ 3 τοῦ ἐν ἰσχύϊ Συντάγματος.

Ἡ διευκρίνησις αὕτη ἐθεωρήθη ἀναγκαία πρὸς ἀποφυγὴν ἀντιθέσεων ἐκ τῆς τοιαύτης ἐρμηνείας καὶ ἐνίσχυσιν τῆς προσπάθειας ἀρμονικῆς συνεργασίας τῶν ὑπευθύνων Φορέων Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας.

Ἡ θέσις αὕτη κηρύσσει ἀριδῆλως καὶ ἀναντιλέκτως τὴν βούλησιν τῆς ψηφισάσης καὶ κατοχυρωσάσης τὸν τε Συνοδικὸν Τόμον τοῦ 1850 καὶ τὴν Πατριαρχικὴν καὶ Συνοδικὴν Πρᾶξιν τοῦ 1928 Συντακτικῆς Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων, ὡς πρὸ τὸ ποῖα διατάξεις τῶν ὡς ἄνω κειμένων κατοχυρώθησαν καὶ ποῖα οὐ, εἰς τὴν ἐν λόγῳ παράγραφον τοῦ Συντάγματος τῆς Ἑλληνικῆς Δημοκρατίας.

10. Ἐξ ἄλλου περὶ τῶν ὅρων τῆς Πατριαρχικῆς καὶ Συνοδικῆς Πράξεως τοῦ 1928 ἐγένετο ἀποκλειστικὴ συζήτησις εἰς τὰς κατὰ τὴν 8ην καὶ 9ην Ἰουνίου 1993 διεξαχθείσας ἐν Ἀθήναις Διμερεῖς Συνομιλίας τῆς Συνοδικῆς Ἐπιτροπῆς Διορθοδόξων καὶ Διαχριστιανικῶν Σχέσεων τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος μετὰ τῆς Ἀντιπροσωπείας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου.

Κατ' αὐτάς ἐτονίσθη ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ὅτι:

I. Ἀναγνωρίζει καὶ σέβεται τὴν Πατριαρχικὴν καὶ Συνοδικὴν Πρᾶξιν τοῦ 1928 καὶ οὐδεμίαν πρόθεσιν καταστρατηγήσεως τῶν συμπεφωνημένων ἐκδηλοῖ.

II. Ἐφαρμόζει αὐτὴν καθ' ὅσον δύναται ἐν τοῖς πλαισίοις τῶν διατάξεων τοῦ ἰσχύοντος Καταστατικοῦ Χάρτου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν Νόμων τοῦ Κράτους. Εἰδικώτερον διὰ τὴν ἀποστολὴν τοῦ Καταλόγου τῶν πρὸς ἀρχιερατείαν ἐκλογίμων ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἡρνήθη τὴν προταθεῖσαν ὑπὸ τῆς Πατριαρχικῆς Ἀντιπροσωπείας σύνταξιν δύο Καταλόγων, ἐνὸς διὰ τὰς Μητροπόλεις τῆς Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐνὸς διὰ τὰς Μητροπόλεις τῶν Βορείων Ἐπαρχιῶν, ὡς ἀντιβαίνουσιν πρὸς τὸν ἰσχύοντα Καταστατικὸν Χάρτην καὶ τὴν ἐνιαίαν διάρθρωσιν τῆς διοικήσεως τῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν.

11. Ἐν τῷ ὡς ἄνω Πατριαρχικῷ Γράμματι τῆς 6ης Μαρτίου 1974, τῷ ὑπογραφομένῳ ὑπὸ τοῦ μακαριστοῦ Προκατόχου Ὑμῶν ἀοιδίμου Δημητρίου, διευκρινεῖται περαιτέρω καὶ τὸ θέμα τῆς μεταθέσεως τῶν Μητροπολιτῶν τῶν λεγομένων Νέων Χωρῶν ὡς ἐξῆς: ιβ) Ὡς πρὸς τὸ περὶ ἀμεταθέτου τῶν Ἱεραρχῶν τῶν Νέων Χωρῶν, ἀρθρον 5 τῆς Πατριαρχικῆς καὶ Συνοδικῆς Πράξεως τοῦ 1928, γνωρίζομεν τῇ Ὑμετέρᾳ Μακαριότητι ὅτι, διατηρουμένης ἀμειώτου τῆς τε ἰσχύος τῶν σχετικῶν ἱερῶν κανόνων καὶ τοῦ ὀφειλομένου πρὸς αὐτοὺς σεβασμοῦ, ἡ Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ὑφισταμένων πραγματικῶν ποιμαντικῶν ἀναγκῶν ἔχει τὴν ἀφ' ἡμῶν ἐξουσιοδότησιν ὅπως κατ' οἰκονομίαν προβαίῃ εἰς μεταθέσεις Μητροπολιτῶν ἐντός τῆς περιοχῆς τῶν Νέων Χωρῶν, καὶ ἀπὸ τῆς περιοχῆς τούτων εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, καὶ τάνάπαλιν, τῇ προηγουμένη μέντοι γνώσει τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Ὡσαύτως τῇ κρίσει καὶ ἀποφάσει τῆς αὐτῆς Ἱερᾶ Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἐπαφίεται καὶ ἡ διὰ ποιμαντικὰς ἀνάγκας σύστασις θέσεων βοηθῶν Ἐπισκόπων ἐν Μητροπόλεσι τῶν Νέων Χωρῶν.

Ἡ πρότασις ὅμως αὕτη δέν υἱοθετήθη ὑπὸ τῆς μεγάλης νομοπαρασκευαστικῆς

τοῦ καταλόγου πρὸς ἔγκρισιν, διότι στήν ἐπιστολή παρατίθεται αὐ-

Ἐπιτροπῆς, οὔτε ὑπὸ τῆς ἐντίμου Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων, ψηφισάσης τὸν Νόμον 590/1977 ἄνευ μνείας τινός τῆς ὡς εἴρηται διαδικασίας.

Ἐξ ἄλλου διὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. 3178/1976 Ἀποφάσεως τῆς Ὀλομελείας τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας ἐκρίθη περαιτέρω, εἰδικώτερον περὶ τῶν μεταθέσεων τῶν Ἀρχιερέων τῶν Νέων Χωρῶν, ὅτι ἀκριβῶς ἐπειδὴ δέν ἔχει κατοχυρωθῇ συνταγματικῶς ὁ Ε' ὅρος, τῆς Πατριαρχικῆς καὶ Συνοδικῆς Πράξεως τοῦ 1928, διὰ τοῦ ὁποίου ἀπαγορεύονται αἱ μεταθέσεις τῶν Μητροπολιτῶν τῶν Νέων Χωρῶν, δέν τίθεται συνταγματικός περιορισμός καὶ ὁ κοινός Νομοθέτης δύναται, ἵνα καταστήσῃ ἀκόμη καὶ ὑποχρεωτικὰ τὰς μεταθέσεις αὐτάς, ὡς ἔπραξε διὰ τινὰς Ἱεράς Μητροπόλεις ὁ Νόμος 671/1943 ἄρθρ. 17 παρ. 3, πολλῶ δέ μᾶλλον, ἵνα καταστήσῃ αὐτάς ἀπλῶς δυνατόν, ὡς πράττει ὁ Νόμος 590/1977 (ἄρθρ. 24 παρ. 2-3) δι' ὅλας τὰς Μητροπόλεις τόσον τῆς Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ὅσον καὶ τῶν λεγομένων Νέων Χωρῶν ἀδιακρίτως.

Ἡ τυχόν νεωτέρα ἐπιμονή ἰσχύος εἴτε τῆς πλήρους ἀπαγορεύσεως τῶν μεταθέσεων εἴτε τῆς πραγματοποιήσεως αὐτῶν διὰ τῆς τηρήσεως διαδικασίας διαφόρου ἐκείνης ἢν προβλέπει ὁ Ν. 590/1977 πέραν τοῦ ὅτι θά ἦτο πρακτικῶς ἀλυσιτελής καὶ νομικῶς ἀδόκιμος θά εἰσήγεν ἀνεπίτρεπτον διάκρισιν εἰς βάρος τῶν Ἱεραρχῶν τῶν Βορείων Ἐπαρχιῶν, τοῦ Ἑλληνος Νομοθέτου περὶ πολλοῦ ποιουμένου τήν πλήρη ἐξίσωσιν δικαιωμάτων καὶ ὑποχρεώσεων μεταξύ Ἱεραρχῶν τῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν, ὡς τοῦτο συνάγεται καὶ ἐκ τῆς ἐπεκτάσεως τῆς περὶ ἑκκληίου διατάξεως καὶ εἰς τοὺς Ἱεράρχας τῆς Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.

12. Κατὰ τὰ 75 ἔτη ἰσχύος τῆς Πατριαρχικῆς καὶ Συνοδικῆς Πράξεως ἡ Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος προέβη εἰς μεταθέσεις, αἵτινες καὶ ἐπευλογήθησαν, σιωπηρῶς, ὡς εἰκός, ὑπὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου μηδαμῶς ἀντιλέξαντος. Μνημисκόμεθα τινῶν:

I. Ἐκ τῶν Μητροπόλεων τῶν Νέων Χωρῶν εἰς Μητροπόλεις τῶν Νέων Χωρῶν:

Ὁ ἀπὸ Ἐδέσσης καὶ Πέλλης - Θεσσαλονίκης Παντελεήμων (Παπαγεωργίου).

Ὁ ἀπὸ Κασσανδρείας - Βέροιας καὶ Ναούσης Καλλίνικος (Χαραλαμπίκης).

Ὁ ἀπὸ Σισανίου καὶ Σιατίστης - Μυτιλήνης, Ἑρεσσοῦ καὶ Πλωμαρίου Ἰάκωβος (Κλεόμβροτος).

Ὁ ἀπὸ Ἱερισσοῦ, Ἀγίου Ὁρους καὶ Ἀρδαμερίου - Ἐδέσσης καὶ Πέλλης Διονύσιος (Παπανικολόπουλος).

Ὁ ἀπὸ Μηθύμνης - Σερρών καὶ Νιγρίτης Κωνσταντῖνος (Μεγγρέλης).

Ὁ ἀπὸ Σάμου καὶ Ἰκαρίας - Θεσσαλονίκης Παντελεήμων (Χρυσοφάκης).

II. Ἀπὸ Μητροπόλεις τῶν Νέων Χωρῶν εἰς Μητροπόλεις τῆς Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος:

Ὁ ἀπὸ Σερβίων καὶ Κοζάνης - Πατρῶν Κωνσταντῖνος (Πλάτης).

Ὁ ἀπὸ Ζιχνῶν καὶ Νευροκοπίου - Θεσσαλιώτιδος καὶ Φαναριοφερσάλων Κύριλλος (Καρμπαλιώτης).

Ὁ ἀπὸ Ἱερισσοῦ, Ἀγίου Ὁρους καὶ Ἀρδαμερίου - Μονεμβασίας καὶ Σπάρτης Κυπριανός (Πουλάκος).

Ὁ ἀπὸ Λήμνου - Τρίκκης καὶ Σταγῶν Διονύσιος (Χαραλάμπους).

Ὁ ἀπὸ Καστορίας - Ἀττικῆς Δωρόθεος (Γιανναρόπουλος).

τούσιος ὁ ὅρος. Στή συνέχεια ὁμως παρουσιάζεται τό ἐπιχείρημα

Ὁ ἀπό Φιλίππων, Νεαπόλεως καί Θάσου - Περιστερίου Ἀλέξανδρος (Καντώνης).

Ὁ ἀπό Μαρωνείας καί Κομοτηνῆς - Νέας Ἰωνίας καί Φιλαδελφείας Τιμόθεος (Ματθαϊάκης).

Ὁ ἀπό Ζιχνῶν καί Νευροκοπίου - Πατρῶν Νικόδημος (Βαλληνδράς).

Ὁ ἀπό Διδυμοτείχου καί Ὁρεστιάδος - Νέας Σμύρνης Ἀγαθάγγελος (Ταμπουρατζάκης).

Ὁ ἀπό Πολυανῆς καί Κιλκισίου - Παροναξίας Ἀμβρόσιος (Στάμενας).

III. Ἀπό Μητροπόλεις τῆς Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος εἰς Μητροπόλεις τῶν Νέων Χωρῶν:

Ὁ ἀπό Καρυστίας καί Σκύρου-Χίου, Ψαρῶν καί Οἰνουσσῶν Παντελεήμων (Φωστίνης).

Ὁ ἀπό Ἄρτης-Ἰωαννίνων Σεραφεῖμ (Τίκας).

13. Τά διαλαμβανόμενα ἐν τῷ Ζ' ὅρῳ περί τῆς ἀναγγελίας τῆς τε χρείας καί πληρώσεως Μητροπόλεως τινός τῶν 'Νέων Χωρῶν' τάς διά ἐπισήμων Γραμμάτων ἀποστελλομένων ὑπὸ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος πρὸς τό Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον καί ἐτηροῦντο ἀπ' ἀρχῆς καί τηροῦνται. Τά δέ περί ἀποστολῆς τῆς Ὁμολογίας καί τοῦ Ὑπομνήματος ἐκλογῆς τῶν Μητροπολιτῶν τούτων ἔχουσι, κατὰ τὰ ἀνωτέρω, καταργηθῇ ἀπὸ τοῦ Αὐγούστου τοῦ 1929 καί τοῦ Ν. 590/1977.

14. Διά τήν τήρησιν τοῦ Θ' ὅρου τῆς Πατριαρχικῆς καί Συνοδικῆς Πράξεως, ἀναφερομένου εἰς τήν μνημόνευσιν τοῦ ὀνόματος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου ὑπὸ τῶν Μητροπολιτῶν τῶν Βορείων Ἐπαρχιῶν ἰσχύουσι τὰ ὑπὸ τοῦ ἀρθρου 28 τοῦ Καταστατικοῦ Χάρτου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος προβλεπόμενα, ὡς ταῦτα διευκρινίσθησαν κατὰ τήν ἀναφερθεῖσαν ἐν τοῖς πρόσθεν ἀλληλογραφίαν καί τῇ νεωτέραν τοιαύτην. Κατὰ ταῦτα ἡ ἀποστολή πρὸς τό Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον πρὸς ἔγκρισιν τοῦ αἰτηθέντος Καταλόγου τῶν πρὸς ἀρχιερατείαν ἐκλογίμων, προκειμένης τῆς ἐκλογῆς Μητροπολίτου διά τήν πλήρωσιν τῆς κενωθείσης Ἱερᾶς Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης, ἅτε κοιμηθέντος τοῦ ἀειμνήστου Μητροπολίτου κυροῦ Παντελεήμονος, δέν εὐοδοῦται Κανονικῶς, δέν προβλέπεται οὔτε ἐκ τῶν συμφωνηθέντων μεταξύ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καί τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὰ ἀνωτέρω ἀνταλλαγέντα Γράμματα, οὔτε καί ἐκ τῆς κειμένης νομοθεσίας καί νομολογίας τοῦ ἀνωτάτου ἀκυρωτικοῦ Δικαστηρίου τῆς Χώρας ἡμῶν, διό καί παρέλκει ἡ ἀποστολή τούτου Ὑμῖν πρὸς ἔγκρισιν.

Παναγιώτατε καί περιπόθητε ἐν Χριστῷ ἀδελφέ,

Ταῦτα μέν ἐξ ἐπόψεως τῶν Συνοδικῶν Κειμένων, τῶν ἐκατέρωθεν Συμφωνιῶν, τοῦ Συντάγματος, τῶν Νόμων καί τῆς Νομολογίας τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας. Οὐχ' ἥττον ὁμως τὰ ἀνακύπτοντα ἐκάστοτε ἐκκλησιαστικά ζητήματα ἀξιούσι πρωτίστως τήν ἐν φόβῳ Θεοῦ, ταπεινώσει ψυχῆς, ἀγάπῃ εἰλικρινεῖ καί ἀκλονήτῳ προσηλώσει τῇ ὀρθοδόξῳ Ἐκκλησιολογίᾳ προσέγγισιν αὐτῶν, ἵνα μὴ τό πνεῦμα τοῦ κόσμου τόν πλοῦτον τῆς χάριτος δαπανήσῃ καί ἀπὸ τῶν καρδιῶν τόν ἔλεον ἀποσκορακίσῃ. Ἀλλά καί ὁ Πιστός τοῦ Θεοῦ Λαός τό μέν γράμμα τοῦ

ὅτι ὁ Ὅρος ἀντιβαίνει στήν κείμενη ἑλληνική νομολογία κάτι πού εἶχε ἐπισημανθεῖ καί μέ τίς Ἐπιστολές πού ἐστάλησαν ἤδη ἀπό τό 1928 καί 1929 ἀπό τόν Ἀρχιεπίσκοπο Ἀθηνῶν Χρυσόστομο πρὸς τόν Οἰκουμενικό Πατριάρχη Βασίλειο: «Ἄλλ' εἰσὶ καί τινά σημεῖα τῆς

νόμου ἀποστρέφεται, τό ἀποκτεῖνον τό πνεῦμα, τὰς δέ ἐξ ἀγάπης καί ἀμοιβαίας κατανοήσεως ἐμπνεομένας λύσεις τῶν προβλημάτων ἐπικροτεῖ καί ἐπ' αὐταῖς ἀναπαύεται. Ἡ Πρωτόθρονος Ἐκκλησία τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπιτελεῖ καί μέλλει ἐπιτελεῖν ἔργον διορθοδόξου ἐνότητος, ὅπερ οὔτε διακυβεύεται, οὔτε ἀμφισβητεῖται. Ἡ δέ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος μετὰ θεολογικῆς ρωμαλεότητος ἐπιστηρίζει καί διακηρύττει τόν ρόλον τοῦτον.

Ὅθεν καί ἡμεῖς οὐκ ὀκνοῦμεν διαβεβαιῶσαι ἅπαξ ἔτι τὴν Ὑμετέραν Ἀγάπην, ὅτι τὴν Ἁγίαν τοῦ Χριστοῦ Μεγάλην Ἐκκλησίαν, ἐξ ἧς τό εἶναι προσελάβομεν, καί σέβομεν καί τιμῶμεν, καί οὐδέ πόρρωθεν διανοούμεθα ταύτη ζημίᾳ τινὶ προσπορίσαι ἄλλος, ἀλλ' ἀντιθέτως συμπαραιστάμεθα τῇ ποτὲ Μητρὶ ἡμῶν, νῦν δέ Πρωτοθρόνῳ ἐν τῇ διακονίᾳ Ἀδελφῇ, πάσῃ δυνάμει, παρορῶντες παραπικρασμούς καί ἐρεθίσματα τὴν ἡμετέραν καρδίαν τιτρώσκοντα καί τὴν ἀμοιβαίαν εὐστάθειαν τῶν Ἐκκλησιῶν ἡμῶν παρενοχλοῦντα.

Ἐφ' ᾧ καί ἡμεῖς ὡς ὁ ἐν τῷ ἄκρῳ τῆς ἀγάπης γενόμενος τρόπον τινὰ ἑαυτοῦ ἐξιστάμενος ... καί ἐν τῇ τῆς ψυχῆς αἰθρίᾳ γενόμενος (Ι. Δαμασκηνοῦ PG 96, 561) ὑπερβαίνοντες ἐν ἀγάπῃ τὰς νομικὰς συζητήσεις καί ἔρεις καί μάχας ἀποστέλλομεν Ὑμῖν περικλειστώς ὧδε τόν Κατάλογον, ἥδη ὑπὸ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἱεραρχίας ἐγκεκριμένον, μὴ ἔχοντα ἄλλως τε τόν χαρακτηρῆα ἀπορρητοῦ ἐγγράφου, οὐχὶ βεβαίως πρὸς ἔγκρισιν, ἀλλὰ μόνον πρὸς ἀπλήν ἐνημέρωσιν Ὑμῶν καί τῆς περὶ Ὑμᾶς Ἁγίας καί Πατριαρχικῆς Συνόδου.

Αὐτονόητον τυγχάνει ὅτι ἡ ἐνέργεια ἡμῶν αὕτη οὐδόλως σημαίνει παραίτησιν τῆς Ἁγίας καί Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τῆς ἀποκλειστικῆς, ἀποφασιστικῆς καί μὴ ὑποκειμένης εἰς οἰονδήποτε ἔλεγχον ἐτέρου διοικητικοῦ ὄργανου, ἀρμοδιότητος Αὐτῆς ἵνα καταρτίζῃ, κατὰ τὴν νόμιμον διαιδικασίαν (ἄρθρα 17-21 τοῦ Ν. 590/1977), τόν Κατάλογον τῶν πρὸς Ἀρχιερατείαν ἐκλογίμων, ὄντα ὀριστικόν καί ἐκτελεστόν ἀπὸ τῆς τοιαύτης καί μόνον καταρτίσεως αὐτοῦ.

Πεποιθήμεν δ' ὅτι ἀμφοτέραι αἱ Ἐκκλησίαι ἡμῶν συνεχίσουσι, τοῦ Κυρίου συνεργοῦντος, ἄνευ ἐσωτερικῶν ταραχῶν καί ἐξωθεν ἐπεμβάσεων ἐν ἀρμονικῇ καί ἰσοτιμῇ συνεργασίᾳ τῇ θεοφιλεῖ αὐτῶν πορείᾳ ἐν τῷ κόσμῳ, ἵνα ὁ μὲν τοῦ Κυρίου Λαὸς ἐντεῦθεν κακεῖθεν οἰκοδομῇται καί ἐπιστηρίζηται, ἐκ τοῦ ὑφισταμένου καί καθ' ἡμέραν ἐνισχυομένου πνευματικοῦ ἡμῶν δεσμοῦ, τοῦ μετ' ἀλλήλων συνδέσμου τῆς ἀγάπης καί τῆς ἐνότητος, ὁ δέ σύμπας κόσμος ἀξιοποιῇ, ἐπ' ἀγαθῷ τῆς εἰρήνης καί τῆς δικαιοσύνης, τό παράδειγμα ἡμῶν καί τὴν μαρτυρίαν πίστεως καί ἐλπίδος.

Ἐπὶ δέ τούτοις καί αὐθὶς τὴν Ὑμετέραν Παναγιότητα κατασπαζόμενοι φιλήματι ἀγάπης ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ καί Σωτῆρι ἡμῶν, διατελοῦμεν

Ἀγαπητὸς ἐν Χριστῷ Ἀδελφός, Ὁ Ἀθηνῶν Χριστόδουλος, πρόεδρος Ἀθήνησι τῇ 27ῃ Αὐγούστου 2003».

Πράξεως εἴτε νέον τι παρεισάγοντα εἴτε καί ἀντιβαίνοντα πρὸς τὸν εἰρημένον νόμον, τούτων δέ μόνον τὰ κανονικῶς εὐωδούμενα δυνάμεθα ἵνα ἀποδεχθῶμεν ὑπόχρεοι ὄντες τηρεῖν καί τὸν νόμον». Κατὰ τὴν ἐρμηνεία πού δίνει σ' αὐτό τὸ ἀπόσπασμα ἡ Διαρκὴς Ἱερά Σύνοδος, ἐπισημαίνεται ὅτι ἡ Συνοδικὴ Πράξις εἰσήγαγε νέα δεδομένα πού ἀντέβαιναν τὸν ἤδη ψηφισμένο Ν. 3615/11 Ἰουλίου 1928: «Ἐκ τῆς ἀναφορᾶς ταύτης καθίσταται σαφές, ὅτι ἡ Πατριαρχικὴ καὶ Συνοδικὴ πράξις εἰσήγαγε νέα τινὰ ἀντιβαίνοντα πρὸς τὸν Νόμον τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως... ἅτινα ἡ Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν δέν ἠδύνατο ἵνα ἀποδεχθεῖ». Γι' αὐτό καὶ ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν Χρυσόστομος εἰσηγοῦνταν κάποιες διορθώσεις. Οἱ διορθώσεις αὐτές σύμφωνα μέ τὴν Ἐπιστολὴ δέν ἔγιναν ἀρχικῶς δεκτές ἀπὸ τὸν Οἰκουμενικὸ Πατριάρχη Βασίλειο πού ἐπέμενε στὴν τήρηση τοῦ Ε' ὅρου μέ τὴ διευκρίνιση ὅμως ὅτι «αἱ τυχόν ἐπιφερόμεναι ἐκάστοτε ὑπὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἀλλοιώσεις ἐν τῷ σχετικῷ καταλόγῳ προϋποτίθεται ὅτι πάντως ἔσονται σύμφωνοι πρὸς τοὺς Νόμους τοῦ Κράτους».

Στὴ συνέχεια αὐτοῦ τοῦ ἐπιχειρήματος ἡ Διαρκὴς Ἱερά Σύνοδος παραπέμπει στὴ συνέχεια τῆς Ἐπιστολογραφίας μεταξύ τῶν δύο Ἐκκλησιαστικῶν ἀνδρῶν καθὼς στὴν ἀπαντητικὴ ἐπιστολὴ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Χρυσοστόμου τὸ 1929 ἐπισημαίνεται τὸ πρόβλημα πού μπορεῖ νὰ προκύψει στὶς σχέσεις τῶν δύο Ἐκκλησιῶν ἂν κάποια ὀνόματα τοῦ καταλόγου διαγραφοῦν ἀπὸ τὸν κατάλογο. Ἔτσι προτείνεται ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο νὰ εἰσηγεῖται διὰ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου καὶ νὰ ἀφεθεῖ ἡ τελικὴ κρίση στὴ Σύνοδο: «Ὅθεν σκόπιμον καὶ κανονικόν ὑπολαμβάνομεν, ὅπως τὸ μὲν Πατριαρχεῖον ποιεῖται διὰ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου τὰς περὶ ἐκλογίμων συστάσεις ἡ δέ τελικὴ κρίσις ἀφεθεῖ τῇ Ἱερᾷ Συνόδῳ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Ἄλλως τε πρόκειται περὶ ζητήματος μέ τὰ πολλὰ ἐμφανισθησομένου ἔτη».

Στὴν ἀνταπάντηση τοῦ Πατριάρχου Βασιλείου, ὁ ὁποῖος ἀποδέχεται τίς παρατηρήσεις πού ἐπισημάνθηκαν καὶ δέχεται τίς τροποποιήσεις πού προτείνονται, «ἔγνωμεν μηδαμῶς περαιτέρω πολυπραγμονῆσαι καὶ ἐμμεῖναι εἰς ὅσα περὶ αὐτῶν προλαβόντως ὡς ἀναγκαῖα κρίναντες ἀπεφασίσαμεν, ἀλλὰ μετὰ προφρόνως τῆς διαθέσεως, χάριν τοῖς ἐν πᾶσιν ἀρμονικῆς ὁμογνωμίας τροποποιούντες τὴν περὶ αὐτῶν ἀπόφασιν ἡμῶν, ἀποδέξασθαι πλήρως τὴν περὶ

αὐτῶν καί γνώμην καί τήν διατύπωσιν, ὡς ἐκτίθεται καί ἐπεξηγηματικῶς ἀναλύεται ἐν τῇ ὡς ἄνω ἐπιστολῇ τῆς Ὑμετέρας Φίλης Μακαριότητος», ἡ Διαρκῆς Ἱερά Σύνοδος στηρίζει τό ἐπιχείρημά της ὅτι ὁ Ε΄ ὅρος τροποποιήθηκε καί ἔμεινε μόνο τό δικαίωμα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου νά εἰσηγεῖται τήν ἐγγραφή ἢ τή διαγραφή ὀνομάτων ἀπό τόν Κατάλογο διὰ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν, σύμφωνα μέ τήν κείμενη νομοθεσία: «Ἐκ τούτων σαφῶς συνάγεται, ἡμῶν μὴ εἰδόντων ἄλλοίαν τινά σχετικήν νεωτέραν ρύθμισιν, ὅτι ὁ Ε΄ ὅρος κοινῇ συναινέσει καί συμφωνίᾳ, ἐτροποποιήθη καί παρέμεινε μόνον τό δικαίωμα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ὅπως εἰσηγεῖται διὰ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καί πάσης Ἑλλάδος εἴτε τήν ἐγγραφήν εἰς τόν συντασσόμενον ὑπό τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος Κατάλογον τῶν πρὸς Ἀρχιερατείαν ἐκλογίμων ὑποψηφίων, εἴτε τήν διαγραφήν ἐτέρων συμφώνως τῇ κειμένῃ ἐκάστοτε νομοθεσίᾳ καί λαμβάνειν μόνον γνώσιν αὐτοῦ».

Παράλληλα μ' αὐτό τό ἐπιχείρημα, ἡ Διαρκῆς Ἱερά Σύνοδος ἐπισημαίνει ὅτι αὐτή ἡ τροποποίηση ἴσχυσε καί ἐπικυρώθηκε ἀπό τοὺς κατὰ καιροὺς Καταστατικούς Νόμους τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος (Ν. 5187/1931, Ν. 5438/1932, Ν. 2170/1940, Ν. 671/1943, Ν. 126/1969)⁶⁵. Ταυτόχρονα, καί στίς διαβουλεύσεις γιά τήν κατάρτιση τοῦ Καταστατικοῦ Χάρτη τοῦ 1969 ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης Ἀθηναγόρας ἀποδέχεται αὐτή τήν τροποποίηση γράφοντας ἐπὶ λέξει: «Τά ἀφορῶντα εἰς τόν Κατάλογον τῶν ἐκλογίμων σχετικά τοῦ Ε΄ ὅρου, περί ὧν ἐγένετο ἐν τέλει ἀποδεκτόν, ἵνα παραμείνει ἀκέραιον τό δικαίωμα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου τοῦ εἰσηγεῖσθαι, διὰ τοῦ ἐκάστοτε Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν, τῇ ἐν τῷ Καταλόγῳ ἀναγραφή τῶν ὀνομάτων ἐκλογίμων κληρικῶν ἢ καί τήν διαγραφήν ἄλλων καί λαμβάνειν γνώσιν τοῦ ἐκάστοτε καταρτιζομένου καταλόγου».

Ἀκόμα καί ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης Δημήτριος στά Γράμματα του πρὸς τόν Ἀρχιεπίσκοπο Ἀθηνῶν Σεραφεῖμ κατὰ τήν κατάρτιση τοῦ ἐν ἰσχύ Καταστατικοῦ Χάρτη κάνει ἀναφορά μόνο στό δικαίωμα τῆς Πατριαρχικῆς Συνόδου νά ὑποδεικνύει ὑποψηφίους ἀλλά ὄχι τῆς ὑποχρεωτικῆς ἀποστολῆς τοῦ Καταλόγου πρὸς ἔγκρι-

65. Ἐπιστολή τοῦ Μακαριωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν Χριστοδούλου πρὸς τόν Παναγιώτατον Οἰκουμενικόν Πατριάρχην Βαρθολομαῖον: Ἀθ. Ἀγγελόπουλος, *Τά Ἐκκλησιαστικά δίκαια στήν Ἑλλάδα σήμερα. Τά Πατριαρχικά Δίκαια στήν Ἑλλάδα ἐν σχέσει πρὸς τά δίκαια τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*, Θεσσαλονίκη 2005, σελ. 361.

σιν: «...οὐδέν πόρρωθεν θίγεται ζήτημα ὑποχρεωτικῆς ἀποστολῆς ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος πρὸς αὐτό τοῦ Καταλόγου τῶν ἐκλογίμων πρὸς ἔγκρισιν ἀλλὰ γίνεται ἀναφορά εἰς μόνον τό δικαίωμα τῆς Πατριαρχικῆς Συνόδου τοῦ προτείνειν ὑποψηφίους κεκτημένους τὰ νόμιμα προσόντα πρὸς ἐγγραφήν αὐτῶν εἰς τὸν εἰρημένον Κατάλογον».

Ἐντοπίζεται ἐπίσης ἀπὸ τό κείμενο ἀπάντηση τῆς Διαρκοῦς Ἱερᾶς Συνόδου τό νομικό πρόβλημα πού θά ὑπάρξει σέ περίπτωση ἔγκρισης τοῦ ἤδη ἐγκεκριμένου γιά ὅλες τίς Μητροπόλεις τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καταλόγου. Σύμφωνα μέ τήν Ἑλληνική νομοθεσία ὁ Κατάλογος αὐτός ἐγκρίνεται μόνο ἀπὸ τήν Ἱεραρχία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ὅποτε θά μπορούσε νά ἐπέλθει ἀκύρωση τῆς διαδικασίας στό Συμβούλιο τῆς Ἐπικρατείας⁶⁶.

Μ' αὐτή τήν παράγραφο ἡ Διαρκῆς Ἱερά Σύνοδος, ὑπεισέρχεται στά νομικά κωλύματα γιά τήν ἐφαρμογή τοῦ Ε' ὅρου τῆς Πατριαρχικῆς καί Συνοδικῆς Πράξης τοῦ 1928. Στό ἰσχύον Σύνταγμα καί μετὰ τίς ἀναθεωρήσεις τοῦ 1986 καί 2002, ἐπικυρώνεται ὁ Καταστατικός Χάρτης τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, κατὰ τὸν ὁποῖο καί στό ἄρθρο 17 καί 18 πού περιγράφονται οἱ διαδικασίες γιά τήν ἐκλογή τῶν Ἐπισκόπων στήν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, δέν ἀναφέρεται πουθενά ἡ ὑποχρέωση τῆς ἀποστολῆς πρὸς ἔγκρισιν τοῦ Καταλόγου ἀπὸ τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο. Εἰδικότερα ἐπισημαίνεται ὅτι: «Οὐδαμοῦ καί ἐν τῷ εἰρημένῳ Νόμῳ τοῦ Καταστατικοῦ Χάρτου τοῦ διέποντος τήν διοίκησιν τῆς Ἀγιωτάτης Ἐκκλησίας ἡμῶν ἀναφέρεται ὑποχρέωσις τῆς Ἱερᾶς Συνόδου ἡμῶν, ὅπως ἀποστέλλῃ τὸν Κατάλογον τῶν πρὸς Ἀρχιερατείαν ἐκλογίμων πρὸς ἔγκρισιν εἰς τό Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον»⁶⁷.

Τό ἐπόμενο ἐπιχείρημα ἔγκειται στή μή κατοχύρωση τῆς Πατριαρχικῆς Πράξης τοῦ 1928 ἐν συνόλῳ ἀπὸ τό Ἑλληνικό Σύνταγμα. Ὅπως παρουσιάζεται στήν Ἐπιστολή τῆς Διαρκοῦς Ἱερᾶς Συνόδου πρὸς τὸν Οἰκουμενικό Πατριάρχη ὁ Ε' ὅρος τῆς Πατριαρχικῆς καί

66. Ἐπιστολή τοῦ Μακαριωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν Χριστοδούλου πρὸς τὸν Παναγιώτατον Οἰκουμενικόν Πατριάρχη Βαρθολομαῖον: Ἀθ. Ἀγγελόπουλος, *Τὰ Ἐκκλησιαστικά δίκαια στήν Ἑλλάδα σήμερα. Τὰ Πατριαρχικά Δίκαια στήν Ἑλλάδα ἐν σχέσει πρὸς τὰ δίκαια τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*, Θεσσαλονίκη 2005, 361-362.

67. Ἀθ. Ἀγγελόπουλος, *Τὰ Ἐκκλησιαστικά δίκαια στήν Ἑλλάδα σήμερα. Τὰ Πατριαρχικά Δίκαια στήν Ἑλλάδα ἐν σχέσει πρὸς τὰ δίκαια τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*, ὁ.π., σελ. 362.

Συνοδικής Πράξης δέν κατωχυρώνεται Συνταγματικά καθώς υπάρχει ή νομολογία καί οι απόφάσεις 545-546/1978 του Συμβουλίου της Έπικρατείας σύμφωνα μέ την όποία «*ύπό της κείμενης νομοθεσίας δέν επιβάλλεται ή τοιαύτη έγκρισις του Καταλόγου υπό του Οίκου-μενικού Πατριαρχείου*»⁶⁸. Προς έπίρρωσιν των παραπάνω στην Έπιστολή έπισυνάπτεται ή διασάφηση του Γ. Ράλλη προς τον Αρχιεπίσκοπο Σεραφείμ κατά την περίοδο του καταρτισμού του Έλληνικού Συντάγματος, κατά την όποία σύμφωνα μέ τό άρθρο 3, παράγραφο 1, κατοχυρώνονται μόνο οι Όροι του Πατριαρχικού Τόμου του 1850 καί της Πατριαρχικής Πράξης του 1928 που άπτονται θεμάτων συγκρότησης της Ίερās Συνόδου για να άποφευχθεί στό μέλλον ή συγκρότηση Άριστίνδην Συνόδων.

Χαρακτηριστικά αναφέρεται: «*Προς μείζονα διασάφησην του θέμα-τος της ισχύος των όρων της έν λόγω Πράξεως προσθέτομεν καί τουτο, ότι ό τότε Ύπουργός Έθνικης Παιδείας καί Θρησκευμάτων καί έν συνεχεία Πρωθυπουργός της Χώρας ήμων Έντιμότατος κύριος Γεώργιος Ράλλης άπηύθυνε προς τον άείμνηστον Προκάτοχον ήμων κυρόν Σεραφείμ την ύπ' αριθ. πρωτ. 1822/30.4.76 έχουσαν τον χαρακτηρισμόν του επείγοντος έπιστολήν, εις ήν έπισημειοί καί τά έν συνεχεία παρατιθέμενα: Θεωρούμεν άναγκαίαν την διευκρίνησιν, ότι διά των διατάξεων της παραγράφου 1 του άρθρου 3 του έν ισχύϊ Συντάγματος έκυρώθησαν όχι πᾶσαι αι διατάξεις του Συνοδικού Τόμου του 1850 καί της Πατριαρχικής Πράξεως του 1928, αλλά μόνον αι άναφερόμεναι εις τον τρόπον συγκροτήσεως της Διαρκούς Ίερās Συνόδου, ήτοι της έν αύτη κατά τά πρεσβεία χειροτονίας έκπροσωπήσεως των τε Παλαιών καί των Νέων Χωρών. Η τοιαύτη έρμηνεία της σχετικής συνταγματικής διατάξεως της παραγράφου 1 του άρθρου 3 άποδίδει τό αυθεντικόν βούλημα καί την άληθή έννοιαν αύτης, ως τουτο άλλως τε δηλοῦται ρητώς καί έκπεφρασμένως εις τά Πρακτικά της επί του Συντάγματος Β' Ύποεπιτροπής καί τά διαδοχικά σχήματα διατυπώσεως της σχετικής παραγράφου υπό της Έπιτροπής επί του Συντάγματος καί τάς ένώπιον της Βουλής συζητήσεις.*

Ευνόητον λοιπόν ότι διά των διατάξεων της άκροτελευτίου προτάσεως της ως άνω παραγράφου του άρθρου 3 του Συντάγματος

68. Αθ. Αγγελόπουλος, *Τά Έκκλησιαστικά δίκαια στην Ελλάδα σήμερα. Τά Πατριαρχικά Δίκαια στην Ελλάδα έν σχέσει προς τά δίκαια της Έκκλησίας της Ελλάδος*, ό.π., σελ. 363.

άπεσαφηνίσθη απλῶς καί κατωχυρώθη συνταγματικῶς ὁ κανονικός τρόπος συγκροτήσεως τῆς Διαρκoῦς Ἱερᾶς Συνόδου πρὸς ἀποφυγὴν τῶν συνήθων ἐκτροπῶν τῶν Ἀριστίνδην λεγομένων Συνόδων, διό καί διὰ τῶν ὡς ἄνω διατάξεων οὐδόλως μετετοπίσθη τό προϋφιστάμενον συνταγματικόν πλαίσιον σχέσεων Ἐκκλησίας καί Πολιτείας ἐν Ἑλλάδι. Ἀντίθετοι γινῶμαι ἢ γνωματεύσεις εἶναι μὲν ἐν τῇ ἐπιστημονικῇ ἐρεύνῃ σεβασταί, ἀλλὰ ὅπωςδῆποτε εἶναι ὑποκειμενικά καί δέν ἀποδίδουν τὴν ἀληθῆ ἔννοιαν τῆς παραγράφου 1 τοῦ ἄρθρου 3 τοῦ ἐν ἰσχύϊ Συντάγματος. Ἡ διευκρίνησις αὕτη ἐθεωρήθη ἀναγκαία πρὸς ἀποφυγὴν ἀντιθέσεων ἐκ τῆς τοιαύτης ἢ τοιαύτης ἐρμηνείας καί ἐνίσχυσιν τῆς προσπάθειας ἀρμονικῆς συνεργασίας τῶν ὑπευθύνων Φορέων Ἐκκλησίας καί Πολιτείας»⁶⁹.

Στὴν ἴδια συνάφεια καί γιὰ τὴν κατοχύρωση τῆς μὴ ἀποστολῆς πρὸς ἔγκριση τοῦ Καταλόγου, ἡ Διαρκῆς Ἱερά Σύνοδος ἀναφέρει τὴν ἐπίσημη συνάντηση τῶν Ἐπιτροπῶν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καί τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος τό 1993 κατὰ τὴν ὁποία ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἀναγνωρίζει καί σέβεται τὴν Πατριαρχικὴ Πράξη τοῦ 1928, τὴν ἐφαρμόζει κατὰ τό δυνατόν στὰ πλαίσια τοῦ Καταστατικοῦ Χάρτη καί τῶν νόμων, ἐντούτοις ἀρνεῖται τὴν πρόταση τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου γιὰ τὴ σύνταξη δύο καταλόγων ἕναν γιὰ τίς Μητροπόλεις τῶν Βορείων ἐπαρχιῶν καί ἕναν γιὰ τίς Μητροπόλεις τῆς Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, διότι ἀντιβαίνει πρὸς τὸν Καταστατικό Χάρτη καί τὴν ἐνιαία διάρθρωση τῆς διοικήσεως τῆς Ἑλλάδος⁷⁰.

Τό ἐπόμενο θέμα μέ τό ὁποῖο ἀσχολεῖται ἡ Διαρκῆς Ἱερά Σύνοδος εἶναι ἡ δυνατότητα ἐκ μεταθέσεως πλήρωση κενῶν Μητροπόλεων τῶν «Βορείων Ἐπαρχιῶν». Σύμφωνα μέ τὴν Πατριαρχικὴ Πρά-

69. Ἀθ. Ἀγγελόπουλος, *Τὰ Ἐκκλησιαστικά δίκαια στὴν Ἑλλάδα σήμερα. Τὰ Πατριαρχικά Δίκαια στὴν Ἑλλάδα ἐν σχέσει πρὸς τὰ δίκαια τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*, ὁ.π., σελ. 363-364.

70. Ἀθ. Ἀγγελόπουλος, *Τὰ Ἐκκλησιαστικά δίκαια στὴν Ἑλλάδα σήμερα. Τὰ Πατριαρχικά Δίκαια στὴν Ἑλλάδα ἐν σχέσει πρὸς τὰ δίκαια τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*, ὁ.π., σελ. 365: «Εἰδικώτερον διὰ τὴν ἀποστολὴν τοῦ Καταλόγου τῶν πρὸς ἀρχιερατείαν ἐκλογίμων ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἡρνήθη τὴν προταθεῖσαν ὑπὸ τῆς Πατριαρχικῆς Ἀντιπροσωπείας σύνταξιν δύο Καταλόγων, ἐνός διὰ τὰς Μητροπόλεις τῆς Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καί ἐνός διὰ τὰς Μητροπόλεις τῶν Βορείων Ἐπαρχιῶν, ὡς ἀντιβαίνουσιν πρὸς τὸν ἰσχύοντα Καταστατικόν Χάρτην καί τὴν ἐνιαίαν διάρθρωσιν τῆς διοικήσεως τῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν».

ξη τοῦ 1928, στίς Μητροπόλεις αὐτές δέν ἐπιτρέπεται νά γίνονται Μεταθέσεις Μητροπολιτῶν ἀλλά οὔτε καί νά ἰσχύει ὁ θεσμός τοῦ βοηθοῦ Ἐπισκόπου. Στίς συζητήσεις πού προέκυψαν κατὰ τό 1974 γιά τόν καταρτισμό τοῦ Νέου Καταστατικοῦ Χάρτη καί σέ ἐπιστολή τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Δημητρίου πρὸς τόν Ἀρχιεπίσκοπο Ἀθηνῶν Σεραφεῖμ διευκρινίζεται ὅτι τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο δίνει «κατ' οἰκονομίαν» τήν ἄδεια λόγω ποιμαντικῶν ἀναγκῶν νά γίνονται διά μεταθέσεως πληρώσεις Μητροπόλεων, μέ τήν ἐνημέρωση ὅμως τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου: «Ἐν τῷ ὥς ἄνω Πατριαρχικῷ Γράμματι τῆς 6ης Μαρτίου 1974, τῷ ὑπογραφομένῳ ὑπὸ τοῦ μακαριστοῦ Προκατόχου Ὑμῶν ἀοιδίμου Δημητρίου, διευκρινεῖται περαιτέρω καί τό θέμα τῆς μεταθέσεως τῶν Μητροπολιτῶν τῶν λεγομένων Νέων Χωρῶν ὡς ἐξῆς:

ιβ) Ὡς πρὸς τό περί ἀμεταθέτου τῶν Ἱεραρχῶν τῶν Νέων Χωρῶν, ἄρθρον 5 τῆς Πατριαρχικῆς καί Συνοδικῆς Πράξεως τοῦ 1928, γνωρίζομεν τῇ Ὑμετέρᾳ Μακαριότητι ὅτι, διατηρουμένης ἀμειώτου τῆς τε ἰσχύος τῶν σχετικῶν ἱερῶν κανόνων καί τοῦ ὀφειλομένου πρὸς αὐτοὺς σεβασμοῦ, ἡ Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ὑφισταμένων πραγματικῶν ποιμαντικῶν ἀναγκῶν ἔχει τήν ἀφ' ἡμῶν ἐξουσιοδότησιν ὅπως κατ' οἰκονομίαν προβαίνει εἰς μεταθέσεις Μητροπολιτῶν ἐντός τῆς περιοχῆς τῶν Νέων Χωρῶν, καί ἀπὸ τῆς περιοχῆς τούτων εἰς τήν περιοχὴν τῆς Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καί πάλιν, τῇ προηγουμένη μέντοι γνώσει τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Ὡσαύτως τῇ κρίσει καί ἀποφάσει τῆς αὐτῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἐπαφίεται καί ἡ διὰ ποιμαντικᾶς ἀνάγκας σύστασις θέσεων βοηθῶν Ἐπισκόπων ἐν ταῖς Μητροπόλεσι τῶν Νέων Χωρῶν. Ἡ πρότασις ὅμως αὕτη δέν υἱοθετήθη ὑπὸ τῆς μεγάλης νομοπαρασκευαστικῆς Ἐπιτροπῆς, οὔτε ὑπὸ τῆς ἐντίμου Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων, ψηφισάσης τόν Νόμον 590/1977 ἄνευ μνείας τινός τῆς ὡς εἴρηται διαδικασίας»⁷¹. Αὕτη ἡ πρόταση τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου δέν ἔγινε ἀποδεκτὴ καθὼς ἀντιβαίνει στό Σύνταγμα, ὅπως φαίνεται καί ἀπὸ τήν ἀπόφαση 3178/1976 τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας. Κατ' αὕτη γιά τοὺς Ἱεράρχες τῶν Βορείων Ἐπαρχιῶν θά ἰσχύει ὅτι καί γιά τοὺς ὑπόλοιπους Ἱεράρχες

71. Ἀθ. Ἀγγελόπουλος, *Τὰ Ἐκκλησιαστικά δίκαια στήν Ἑλλάδα σήμερα. Τὰ Πατριαρχικά Δίκαια στήν Ἑλλάδα ἐν σχέσει πρὸς τὰ δίκαια τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*, ὁ.π., σελ. 365.

τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος εἰς τό δικαίωμα τοῦ μεταθετοῦ καθὼς ὁ Ε΄ ὅρος τῆς Πατριαρχικῆς καί Συνοδικῆς Πράξης τοῦ 1928 δέν ἔχει κατωχυρωθεῖ Συνταγματικά⁷². Κατά τήν πρακτική πού ἐφαρμόστηκε τά προηγούμενα χρόνια, τό μεταθετό ἴσχυσε καί σιωπηρά ἔγινε ἀποδεκτό ἀπό τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο ὅπως φαίνεται καί ἀπό τά παρατιθέμενα ὀνόματα τῶν Μητροπολιτῶν πού μετατέθηκαν εἴτε ἀπό Μητροπόλεις τῶν Νέων Χωρῶν σέ ἄλλες Μητροπόλεις τῶν Νέων Χωρῶν, εἴτε σέ Μητροπόλεις τῆς Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καί τό ἀντίστροφο.

Παράλληλα ἐπισημαίνεται καί ἡ ἀκριβῆς τήρηση τοῦ Ζ΄ ὅρου τῆς Πατριαρχικῆς καί Συνοδικῆς Πράξης γιά τήν ἐνημέρωση τῆς κένωσης τῶν Μητροπόλεων τῶν Βορείων Ἐπαρχιῶν ἐνῶ γιά τήν ἀποστολή τῶν Ὑπομνημάτων ἐκλογῆς καί ὁμολογιῶν τῶν Μητροπολιτῶν ἀναφέρεται ὅτι αὐτές ἔχουν καταργηθεῖ ἀπό τό 1929 ἀλλά καί δέν προβλέπονται ἀπό τόν ἰσχύοντα Καταστατικό Χάρτη. Ὅσο δέ ἀφορᾷ στήν τήρηση τοῦ Θ΄ ὅρου πού ἀφορᾷ τή μνημόνευση τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχῃ ἀπό τοὺς Μητροπολίτες τῶν Νέων Χωρῶν, ἰσχύουν ὅσα ἔχουν διατυπωθεῖ στόν Καταστατικό Χάρτη ἀλλά καί στήν ἀλληλογραφία τῶν προηγούμενων ἐτῶν⁷³.

72. Ἀθ. Ἀγγελόπουλος, *Τά Ἐκκλησιαστικά δίκαια στήν Ἑλλάδα σήμερα. Τά Πατριαρχικά Δίκαια στήν Ἑλλάδα ἐν σχέσει πρὸς τά δίκαια τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*, ὁ.π., σελ. 366: «Ἐξ ἄλλου διὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. 3178/1976 Ἀποφάσεως τῆς Ὀλομελείας τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας ἐκρίθη περαιτέρω, εἰδικώτερον περὶ τῶν μεταθέσεων τῶν Ἀρχιερέων τῶν Νέων Χωρῶν, ὅτι ἀκριβῶς ἐπειδὴ δέν ἔχει κατοχυρωθῇ συνταγματικῶς ὁ Ε΄ ὅρος, τῆς Πατριαρχικῆς καί Συνοδικῆς Πράξεως τοῦ 1928, διὰ τοῦ ὁποίου ἀπαγορεύονται αἱ μεταθέσεις τῶν Μητροπολιτῶν τῶν Νέων Χωρῶν, δέν τίθεται συνταγματικός περιορισμός καί ὁ κοινός Νομοθέτης δύναται, ἵνα καταστήσῃ ἀκόμῃ καί ὑποχρεωτικὰς τὰς μεταθέσεις αὐτάς, ὡς ἔπραξε διὰ τινὰς Ἱεράς Μητροπόλεις ὁ Νόμος 671/1943 ἄρθρ. 17, παρ. 3, πολλῶ δέ μᾶλλον, ἵνα καταστήσῃ αὐτάς ἀπλῶς δυνατάς, ὡς πράττει ὁ Νόμος 590/1977 (ἄρθρ. 24, παρ. 2-3) δι' ὅλας τὰς Μητροπόλεις τόσον τῆς Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ὅσον καί τῶν λεγομένων Νέων Χωρῶν ἀδιακρίτως».

73. Ἀθ. Ἀγγελόπουλος, *Τά Ἐκκλησιαστικά δίκαια στήν Ἑλλάδα σήμερα. Τά Πατριαρχικά Δίκαια στήν Ἑλλάδα ἐν σχέσει πρὸς τά δίκαια τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*, ὁ.π., σελ. 367-368: «Τά διαλαμβανόμενα ἐν τῷ Ζ΄ ὅρῳ περὶ τῆς ἀναγγελίας τῆς τε χρείας καί πληρώσεως Μητροπόλεως τινός τῶν Νέων Χωρῶν τὰς διὰ ἐπισήμων Γραμμάτων ἀποστελλομένων ὑπὸ τῆς Ἱεράς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος πρὸς τό Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον καί ἐτηροῦντο ἀπ' ἀρχῆς καί τηροῦνται. Τά δέ περὶ ἀποστολῆς τῆς Ὁμολογίας καί τοῦ Ὑπομνήματος ἐκλογῆς τῶν Μητροπολιτῶν τούτων ἔχουσι, κατὰ τά ἀνωτέρω, καταργηθῇ

Συμπερασματικά ή Διαρκής Ίερά Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, θεωρεῖ ὅτι δέν προβλέπεται οὔτε νομικῶς οὔτε κανονικῶς ἡ ἀποστολή τοῦ Καταλόγου πρὸς Ἀρχιερατεία πρὸς ἔγκριση ἀπὸ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο, καθὼς ἐπίσης δέν προβλέπεται ἀπὸ τὰ συμφωνηθέντα μεταξύ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν, ἔτσι χαρακτηριστικά ἐπισημαίνεται ὅτι: «Κατὰ ταῦτα ἡ ἀποστολή πρὸς τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον πρὸς ἔγκρισιν τοῦ αἰτηθέντος Καταλόγου τῶν πρὸς ἀρχιερατείαν ἐκλογίμων, προκειμένης τῆς ἐκλογῆς Μητροπολίτου διὰ τὴν πλήρωσιν τῆς κενωθείσης Ἱερᾶς Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης, ἄρτι κοιμηθέντος τοῦ ἀειμνήστου Μητροπολίτου κυροῦ Παντελεήμονος, δέν εὐοδοῦται Κανονικῶς, δέν προβλέπεται οὔτε ἐκ τῶν συμφωνηθέντων μεταξύ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὰ ἀνωτέρω ἀνταλλαγέντα Γράμματα, οὔτε καὶ ἐκ τῆς κειμένης νομοθεσίας καὶ νομολογίας τοῦ ἀνωτάτου ἀκυρωτικοῦ Δικαστηρίου τῆς Χώρας ἡμῶν, διό καὶ παρέλκει ἡ ἀποστολή τούτου Ὑμῖν πρὸς ἔγκρισιν»⁷⁴.

Παρ' ὅλο τὸν κατηγορηματικὸ τρόπο τῆς ἄρνησης τῆς ἀποστολῆς τοῦ καταλόγου πού παρουσιάζεται στό παραπάνω ἀπόσπασμα, ἡ Διαρκής Ίερά Σύνοδος λόγω τοῦ σεβασμοῦ καὶ τῆς ἀγάπης πρὸς τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο, ἀποστέλλει τὸν Κατάλογο πού ἔχει ἐγκριθεῖ ἀπὸ τὴν Ἱεραρχία ὄχι πρὸς ἔγκριση ἀλλὰ ὡς ἐνημέρωση στό Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο, χωρὶς αὐτὸ νὰ σημαίνει τὴν παραίτηση τῶν δικαιωμάτων τῆς Συνόδου τῆς Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος νὰ καταρτίζει σύμφωνα μέ τὴ νόμιμη διαδικασία πού προβλέπεται ἀπὸ τὸν Καταστατικὸ Χάρτη ὅπως τονίζεται στό τέλος τῆς Ἐπιστολῆς: «ὑπερβαίνοντες ἐν ἀγάπῃ τὰς νομικὰς συζητήσεις καὶ ἔρεις καὶ μάχας ἀποστέλλομεν Ὑμῖν περικλείστως ὧδε τὸν Κατάλογον, ἥδη ὑπὸ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἱεραρχίας ἐγκεκριμένον, μὴ ἔχοντα ἄλλως τε τὸν χαρακτηῖρα ἀπορρήτου ἐγγράφου, οὐχὶ βεβαίως πρὸς ἔγκρισιν, ἀλλὰ

ἀπὸ τοῦ Αὐγούστου τοῦ 1929 καὶ τοῦ Ν. 590/1977. 14. Διὰ τὴν τήρησιν τοῦ Θ' ὅρου τῆς Πατριαρχικῆς καὶ Συνοδικῆς Πράξεως, ἀναφερομένου εἰς τὴν μνημόνευσιν τοῦ Ὀνόματος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου ὑπὸ τῶν Μητροπολιτῶν τῶν Βορείων Ἱεραρχιῶν ἰσχύουσι τὰ ὑπὸ τοῦ ἀρθροῦ 28 τοῦ Καταστατικοῦ Χάρτου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος προβλεπόμενα, ὡς ταῦτα διευκρινίσθησαν κατὰ τὴν ἀναφερθεῖσαν ἐν τοῖς πρόσθεν ἀλληλογραφίαν καὶ τὴν νεωτέραν τοιαύτην».

74. Ἀθ. Ἀγγελόπουλος, *Τὰ Ἐκκλησιαστικά δίκαια στὴν Ἑλλάδα σήμερα. Τὰ Πατριαρχικά Δίκαια στὴν Ἑλλάδα ἐν σχέσει πρὸς τὰ δίκαια τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*, ὁ.π., σελ. 368.

μόνον πρὸς ἀπλὴν ἐνημέρωσιν Ὑμῶν καὶ τῆς περὶ Ὑμᾶς Ἀγίας καὶ Πατριαρχικῆς Συνόδου. Αὐτονόητον τυγχάνει ὅτι ἡ ἐνέργεια ἡμῶν αὕτη οὐδόλως σημαίνει παραίτησιν τῆς Ἀγίας καὶ Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τῆς ἀποκλειστικῆς, ἀποφασιστικῆς καὶ μὴ ὑποκειμένης εἰς οἰονδήποτε ἔλεγχον ἐτέρου διοικητικοῦ ὀργάνου, ἀρμοδιότητος Αὐτῆς ἵνα καταρτίζη, κατὰ τὴν νόμιμον διαδικασίαν (ἄρθρα 17-21 τοῦ Ν. 590/1977), τὸν Κατάλογον τῶν πρὸς Ἀρχιερατείαν ἐκλογίμων, ὄντα ὀριστικόν καὶ ἐκτελεστόν ἀπὸ τῆς τοιαύτης καὶ μόνον καταρτίσεως αὐτοῦ».

Ὅπως φαίνεται καὶ ἀπὸ τίς δύο πρῶτες Ἐπιστολές πού ἀντηλλάγησαν, ἡ διαφωνία γιὰ τὸν τρόπο ἐρμηνείας καὶ ἐφαρμογῆς τῆς Πατριαρχικῆς καὶ Συνοδικῆς Πράξης τοῦ 1928 ὁδήγησε στὴν περαιτέρω ὀξυνση τῶν σχέσεων τῶν δύο Ἐκκλησιῶν. Τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο πρὶν ἀπαντήσῃ στὴν Ἐπιστολή αὐτῇ τῆς Διαρκοῦς Ἱερᾶς Συνόδου, θεώρησε πρέπον νά ἐνημερώσῃ μέ Ἐπιστολή τὴν πολιτική καὶ πολιτειακή ἡγεσία τῆς Ἑλλάδος στὶς 9 Σεπτεμβρίου 2003. Σ' αὐτὴ τὴν ἐπιστολή συνοπτικά ἐπισημαίνεται ἡ οὐσία τῆς διένεξης μέ τὴν Αὐτοκέφαλη Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐξ οὗ καὶ τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο ἔλαβε τὴν ἀπόφαση νά ἀπαιτήσῃ τὴν πλήρη ἐφαρμογὴ τῆς Πράξεως τοῦ 1928. Εἰδικότερα ἀναφέρεται: «Διὰ τῆς ἀπαιτήσεως ταύτης τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖον οὐδὲν ἄλλον ζητεῖ πέραν τῆς τηρήσεως τῶν κανονικῶς συμφωνηθέντων μεταξύ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν... τὰ διὰ τῆς ἄνω Πατριαρχικῆς Πράξεως κανονικῶς συμφωνηθέντα μεταξύ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ἑλληνικῆς Πολιτείας καταστρατηγοῦνται μονομερῶς ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ὁδηγοῦντα μετὰ βεβαιότητος εἰς *de facto* ἀλλοιώσεις τοῦ κανονικοῦ συστήματος διοικήσεως τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, τό ὅποιο σαφῶς καθορίζει τὰ ὅρια δικαιοδοσίας ἐκάστης τοπικῆς ἐκκλησίας»⁷⁵. Σ' αὐτό τό ἀπόσπασμα γίνεται σαφὴς ἡ σκοποθεσία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Θεωρεῖ τὴ μὴ ἐφαρμογὴ τῆς Πράξεως τοῦ 1928 προσπάθεια *de facto* ἀλλοίωσης τοῦ κανονικοῦ συστήματος διοικήσεως τῆς Ἐκκλησίας, προσπάθεια εἰσπήδησης στὰ ὅρια τῆς

75. Ἐπίσημη Πατριαρχικὴ Ἐνημέρωση τῆς Πολιτικῆς καὶ Πολιτειακῆς ἡγεσίας τῆς Ἑλλάδος, 9 Σεπτεμβρίου 2003: Μητροπολίτου Σεβαστείας Δημητρίου, *Ἡ Πατριαρχικὴ καὶ Συνοδικὴ Πράξις τοῦ 1928 Παρακωλυμένη τοῖς ὅροις. Ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ Πατριαρχικοῦ καὶ Συνοδικοῦ ἀρχείου*, Θεσσαλονίκη 2006, σελ. 697-699.

διοίκησης τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Πρέπει νά ἐπισημανθεῖ ἐπίσης ὁ ἰδιαίτερος ρόλος πού ἔχει ἡ Ἑλληνική Πολιτεία καθὼς ὅπως τονίστηκε καί στό προηγούμενο κεφάλαιο, γιά τήν Πατριαρχική καί Συνοδική Πράξη τοῦ 1928 ἀλλά καί τήν ἐφαρμογή της καθὼς ἰσχύει ἡ συμφωνία τῶν τριῶν παραγόντων, δηλαδή τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, τῆς Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καί τῆς Ἑλληνικῆς Πολιτείας.

Στίς 30 Σεπτεμβρίου ἀποστέλλεται τό ἀπαντητικό Γράμμα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου πρὸς τόν Ἀρχιεπίσκοπο Ἀθηνῶν καί τή Διαρκῆ Ἱερά Σύνοδο τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, στό ὁποῖο ἀναπτύσσονται οἱ θέσεις τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου στά ἐπιχειρήματα τῆς Διαρκοῦς Ἱερᾶς Συνόδου⁷⁶.

76. Πατριαρχικό Γράμμα 30ῆς Σεπτεμβρίου 2003: Ἀθ. Ἀγγελόπουλος, *Τά Ἐκκλησιαστικά δίκαια στήν Ἑλλάδα σήμερα. Τά Πατριαρχικά Δίκαια στήν Ἑλλάδα ἐν σχέσει πρὸς τά δίκαια τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*, Θεσσαλονίκη 2005, σελ. 370-376: «Μακαριώτατε, Ἀνέγνωμεν ἐν συνεδρίᾳ τῆς περὶ ἡμᾶς Ἀγίας καί Ἱερᾶς Συνόδου μετὰ πολλῆς τῆς ἀπορίας καί τῆς θλίψεως τό ἀπό κζ' παρελθόντος Αὐγούστου ἐ.ἔ. γράμμα τῆς Διαρκοῦς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἀγιωτάτης Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, διὰ τοῦ ὁποίου αὕτη ἀρνεῖται διὰ τοὺς ἐν αὐτῷ ἀβασίμους λόγους τήν ἐφαρμογήν τῆς Πατριαρχικῆς καί Συνοδικῆς Πράξεως τοῦ σωτηρίου ἔτους 1928, ἐν σχέσει πρὸς τήν ἐκλογὴν Ἀρχιερέως διὰ τήν πληρῶσιν τῆς κενωθείσης θέσεως τοῦ Μητροπολίτου Θεσσαλονίκης λόγῳ τῆς πρὸς Κύριον ἐκδημίας τοῦ μακαριστοῦ κυροῦ Παντελεήμονος, ὅστις ὑπῆρξεν ἐκλεκτός Ἱεράρχης τοῦ καθ' ἡμᾶς Πατριαρχικοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου καί ἐποίμανε θεοφιλῶς τήν ἐν Ἑλλάδι ἱστορικὴν ταύτην ἐπαρχίαν αὐτοῦ.

Ὡς γνωστόν, εἰδικοί, ἱστορικοί, κανονικοὶ καί ποιμαντικοὶ λόγοι ἐπέβαλλον τάς ἐν τῇ ρηθείᾳ Πράξει κανονικάς ρυθμίσεις, διὰ τῶν ὁποίων ἡ Μήτηρ Ἀγία τοῦ Χριστοῦ Μεγάλη Ἐκκλησία, συμφωνούσης τῆς τε Ἀγιωτάτης Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καί τῶν ἐκπροσώπων τῆς Ἑλληνικῆς Πολιτείας, ἐπέλεξε τό ἐξασφαλίζον τήν ἐνότητα καί ὁμοψυχίαν τοῦ εὐσεβοῦς ἡμῶν Γένους σχῆμα, ἀπαρτισθέν ἐπὶ τῆς διοικητικῆς ἐνώσεως τῶν εἰς τό Ἑλληνικόν Κράτος περιελθουσῶν Ἱερῶν Μητροπόλεων τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου μετὰ τῶν τοιούτων τῆς Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.

Ἡ συνδιοίκησις τῶν δύο ἡνωμένων διοικητικῶς ὑπὸ τύπον προσωρινότητος τούτων Ἐκκλησιῶν, ἥτοι τῆς Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καί τῶν εἰς τό Ἑλληνικόν Κράτος ἐνσωματωθεισῶν Ἱερῶν Μητροπόλεων τῆς Μητρὸς Ἐκκλησίας, ὥρίσθη ὅτι θά ἀσκήται ὑπὸ τοῦ σώματος ἀπάντων τῶν ἐν ἐνεργείᾳ Μητροπολιτῶν, συμμετεχόντων εἰς τε τήν Σύνοδον τῆς Ἱεραρχίας καί εἰς τήν Διαρκῆ Ἱεράν Σύνοδον ἐν ἰσοτιμίᾳ καί ἰσοψηφίᾳ καί δὴ εἰς τήν τελευταίαν δι' ἴσου ἀριθμοῦ μελῶν, διατηρουμένου ὁμως ἐν ἰσχύϊ τοῦ ἀνωτάτου κανονικοῦ δικαιώματος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἐπὶ τῶν Ἱερῶν Μητροπόλεων αὐτοῦ.

Μελετώντας αυτό τό κείμενο, θά μπορούσαμε νά ποῦμε ὅτι ἔρμη-

Τό σοφῶς διαρρυθμισθέν ὑπό τῶν πατέρων σχῆμα τοῦτο ἐλειτούργησεν ἀποτελεσματικῶς ἄχρι τοῦδε καί παρέσχε τῷ Γένει τήν αἴσθησιν τῆς ἐνότητος αὐτοῦ, τοῦ τε ἐντός τῶν ὁρίων τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους καί τοῦ ἐκτός αὐτοῦ ὑπάρχοντος, ἀρμονικῶς καί ἀδελφικῶς ἀμφοτέρων συνεργαζομένων. Συνεπῶς δέν ἔχεται ἀληθείας ἡ καινοφανής καί ἀντίθετος πρὸς τήν ἐνότητα τοῦ Γένους ἄποψις, κατὰ τήν ὁποίαν θά αὐξηθῇ ἡ ἐνότης αὐτοῦ ἐάν διαρραγοῦν οἱ δεσμοί τοῦ ἐντός τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους τμήματος αὐτοῦ ἀπό τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, διὰ τῆς ἀρνήσεως ὑπό τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος τῆς ἐφαρμογῆς μιᾶς σοφῆς ρυθμίσεως.

Ἐάν ὄντως ἐπέστη καιρός ἀνατροπῆς τῆς προσωρινῆς ταύτης ρυθμίσεως, ὡς φαίνεται ἐπ' ἐσχάτων ἐπιδιωκόμενον, τό ἀποτέλεσμα δέν θά ἦτο ἡ ἀντικανονική καί αὐθαίρετος προσάρτησις τῶν ἐν Ἑλλάδι Ἐπαρχιῶν τῆς Μητροῦς Ἐκκλησίας εἰς τήν Ἀγιωτάτην “Αὐτοκέφαλον Ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος”, ἀλλ' ἡ ἀναβίωσις τῆς πρό τῆς Πατριαρχικῆς καί Συνοδικῆς Πράξεως τοῦ 1928 καταστάσεως.

Τό Οἰκουμενικόν ὅμως Πατριαρχεῖον, φύλαξ τῆς ἐνότητος τοῦ Γένους καί τῆς κανονικῆς τάξεως, εἶναι ὑποχρεωμένον ἐκ τῆς εἰδικῆς διακονίας αὐτοῦ ὅπως μέριμνα διὰ τήν πιστὴν τήρησιν τῆς κανονικῆς τάξεως, διότι μόνον ὁ σεβασμός πρὸς αὐτήν ἐπιφέρει τήν εἰρήνην καί τήν ἐνότητα τῶν Ἐκκλησιῶν καί συντηρεῖ τήν ἐνότητα τοῦ Γένους· ἐνὶ πάσα δι' οἷονδῆποτε λόγον ἀμφισβήτησις τῆς τοιαύτης κανονικῆς τάξεως προκαλεῖ διχογνωμίας καί ἐπὶ πλέον διαιρέσεις καί ἀντιθέσεις, ὧν πείραν λαμβάνομεν ἤδη.

Εἶναι προφανές ὅτι οὔτε ἡ ἦν ἐπικαλεῖσθε “ἄχρησία” ἔχεται ἀληθείας, διότι πολλάκις ἐφηρμόσθησαν πᾶσαι αἱ ρυθμίσεις τῆς προδιαληφθείσης Πατριαρχικῆς καί Συνοδικῆς Πράξεως, οὔτε καί ἡ τυχόν ἐξ εἰδικῶν λόγων ἀνοχή τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ὡς πρὸς τήν παράλειψιν τηρήσεως ὠρισμένων προβλέψεων αὐτῆς ὁδηγεῖ εἰς κατάργησιν τῶν ἐχουσῶν ἰσχύν κανονικῶν διατάξεων προνοιῶν αὐτῆς. Εἶναι ἐπίσης καταφανές ὅτι οὐδεὶς σεβαστός κατὰ τά ἄλλα πολιτειακός νόμος δύναται νά ἀπαγορεύσῃ εἰς τό Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον καί τήν Ἐκκλησίαν ἐν γένει νά ἐπιδιώκῃ τήν τήρησιν καί νά τηρῇ τοὺς ἱεροὺς κανόνας καί τὰς κανονικὰς προνοίας τῆς εἰρημένης Πατριαρχικῆς καί Συνοδικῆς Πράξεως. Ἀκόμη καί ὅταν ἡ πολιτειακὴ νομοθεσία δέν ἐνσωματώνῃ ὠρισμένας ἱεροκανονικὰς ρυθμίσεις, δέν ἀπαγορεύει, ἀλλὰ ρητῶς καί συνταγματικῶς ἐπιτρέπει εἰς τήν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν, ὅπως τηρῇ τό σύνολον τῶν ἱερῶν κανόνων καί δὴ καί τῶν ἰσοδυνάμων ρυθμίσεων, τῶν διαλαμβανομένων εἰς τὸν ρητῶς ἀναφερόμενον ὑπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ Συντάγματος Πατριαρχικόν καί Συνοδικόν Τόμον τοῦ ἔτους 1850 καί τήν ἐπίσης ρητῶς ἀναφερομένην Πατριαρχικὴν καί Συνοδικὴν Πράξιν τοῦ 1928.

Ἡ ἐφαρμογή, ἄλλωστε, αὐτῶν, εἴτε τό πλήρες κείμενον αὐτῶν ἐνσωματοῦται εἰς τήν ἐσωτερικὴν συνταγματικὴν τάξιν (κατὰ τήν ὀρθοτέραν ἀποψιν), εἴτε μέρος αὐτῶν ἐνσωματοῦται εἰς αὐτήν (κατὰ τήν στενοτέραν ἐκδοχήν), εἶναι ἐλευθέρα καί ἐπιτρεπτή.

Ὅθεν, περιττὴ θά ἦτο ἡ περαιτέρω ἀντίκρουσις τῆς ἐν τῷ ὑμετέρῳ γράμματι ἐπιχειρηματολογίας καί ἡ ἐπὶ κλήσις ἐπὶ πλέον ἐπιχειρημάτων διὰ τήν κατάδειξιν τοῦ ἀβασίμου τῶν ἐν αὐτῷ συλλογισμῶν. Ἐπειδὴ ὅμως φρονοῦμεν ὅτι ὑφίσταται καλὴ διάθεσις καί ὅτι ἀβασανίστως ὑπεστηρίχθησαν ὠρισμένοι ἀπόψεις, χωροῦμεν

νεύεται κατά αὐθεντικό τρόπο τό «πνεῦμα» τῆς Πατριαρχικῆς καί

εἰς τήν ἔκθεσιν τῶν λόγων διά τούς ὁποίους εἶναι ἐπιβεβλημένη ἡ παρ' ἡμῶν ἔγκρισις τοῦ καταλόγου τῶν διά τάς Ἱεράς Μητροπόλεις Θεσσαλονίκης καί Ἐλευθερουπόλεως (καί πᾶσαν ἄλλην κενωθησομένην Ἱεράν Μητρόπολιν τῶν λεγομένων Νέων Χωρῶν) ἐκλογίμων ὡς Ἀρχιερέων, κατά πιστήν ἐφαρμογήν τῆς εἰρημένης Πατριαρχικῆς καί Συνοδικῆς Πράξεως.

Κατ' ἀρχήν σημειωτέον ὅτι ἡ “Ἐγκρισις” νοεῖται κατά τήν οὐσίαν αὐτῆς ὡς ἀφορῶσα μόνον εἰς τήν ἐκλογιμότητα διά τάς ἐν Ἑλλάδι (πλήν Κρήτης καί Δωδεκανήσου) Ἱεράς Μητροπόλεις τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καί ὄχι διά τάς ἐν αὐτῇ Ἱεράς Μητροπόλεις τῆς Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Εἶναι ἐν τούτῳ σαφές τόσον ἡ εἰρημένη Πατριαρχική καί Συνοδική Πράξις ὅσον καί ἡ διάταξις τοῦ ἄρθρου 17, παρ. 3, ἐδάφιον τελευταῖον, τοῦ Καταστατικοῦ Χάρτου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ὅσον καί τό ἐν τῷ ὑμετέρῳ γράμματι ἀποδεκτόν ὑφ' ὑμῶν γενόμενον ἀπόσπασμα τοῦ ἀναφερομένου γράμματος τοῦ ἐν ἔτει 1929 Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν, διαλαμβάνον ἐπὶ λέξει: “Καί αὖθις δέ δηλοῦμεν ὅτι δικαίωμα ἀναφαίρετον τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἔσται τό εἰσηγεῖσθαι διά τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν τήν ἐν τῷ καταλόγῳ ἀναγραφὴν ὀνομάτων ἐκλογίμων κληρικῶν καί τήν διαγραφὴν ἐτέρων, λαμβάνειν δέ γνώσιν τοῦ καταρτιζομένου καταλόγου”.

Ἄν καί δέν χρησιμοποιεῖται ἐν προκειμένῳ ἡ λέξις “ἔγκρισις” εἶναι προφανές ὅτι κατ' οὐσίαν περὶ αὐτῆς πρόκειται, διότι ἡ πρότασις προσθήκης ὀνομάτων ἐκλογίμων, συνεπαγομένη τήν ὑποχρεωτικὴν συμπερίληψιν αὐτῶν, ἐφ' ὅσον ἔχουν τὰ νόμιμα καί κανονικά προσόντα, συνιστᾷ ἄμεσον μὴ ἔγκρισιν τοῦ ἑλλιποῦς κατὰ τὰ ὀνόματα τῶν προτεινομένων καταλόγου, ἐνῶ ἡ διαγραφὴ τῶν προτεινομένων ὡς διαγραφτέων συνιστᾷ μὴ ἔγκρισιν τοῦ καταλόγου ὡς πρὸς τήν ἐν αὐτῷ συμπερίληψιν αὐτῶν, τέλος δέ ἡ μὴ πρότασις διαγραφῆς ἢ ἐγγραφῆς συνιστᾷ ἔγκρισιν τοῦ καταρτισθέντος καταλόγου.

Ἡ διαδικασία τῆς προσθήκης ἢ τῆς ἀφαιρέσεως ἐκλογίμων εἶναι ἕτερον θέμα, τοῦ ὁποῦ ἡ καταλληλοτέρα ρύθμισις δέν εἶναι δυσχερής. Τό ἀναμφισβήτητον καί κατὰ τό ὑμέτερον γράμμα εἶναι ὅτι ἡ Μήτηρ Ἐκκλησία ἔχει τό δικαίωμα τοῦ λαμβάνειν γνώσιν τοῦ καταλόγου τῶν εἰς τάς ἐν Ἑλλάδι Ἱεράς Μητροπόλεις αὐτῆς ἐκλογίμων, ἐπὶ τῷ τέλει τῆς προσθήκης εἰς αὐτόν ἢ τῆς ἀφαιρέσεως ἐξ αὐτοῦ ὀνομάτων, τοὔτεστι πρὸς ἔγκρισιν.

Ὡς ἐκ τούτου τό ἀνακύψαν ὄχι ἐξ ὑπαιτιότητος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου θέμα δέον νά μὴ ἐξαντλῇται περὶ τήν γραμματικὴν διατύπωσιν, δοθέντος ὅτι ἐν τῇ οὐσίᾳ ὁ κατάλογος ἀποστέλλεται, καί κατὰ τήν ὑμέτεραν ὁμολογίαν, διά νά γνωρισθοῦν εἰς τήν Ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος αἱ προτάσεις τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου περὶ προσθαφαιρέσεως εἰς αὐτόν ὀνομάτων, τοῦθ' ὅπερ συνιστᾷ τήν ὑπὸ τοῦ Ὁρου τῆς Πράξεως προβλεπομένην ἔγκρισιν αὐτοῦ.

Ἡ Διαρκὴς Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἀγιωτάτης Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, περιλαμβάνουσα εἰς τό ἐν ἀρχῇ γράμμα αὐτῆς ἀφ' ἐνός μὲν τήν προεκτεθεῖσαν περικοπὴν τοῦ γράμματος τοῦ ἔτους 1929 τοῦ ἀειμνήστου Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν Χρυσόστομου Παπαδοπούλου, ὑπὸ τήν προφανῆ ἔννοιαν τῆς ἀποδοχῆς τοῦ περιεχομένου τῆς περικοπῆς αὐτῆς, ἀφ' ἐτέρου δέ τήν καταληκτικὴν ἀπόφασιν αὐτῆς

Συνοδικής Πράξης με τέτοιον τρόπο πού μπορεί νά χαρακτηριστεί

ὅτι ἀποστέλλει τῇ Μητρὶ Ἐκκλησίᾳ τόν κατάλογον “πρός ἀπλὴν ἐνημέρωσιν” μόνον, ἐξάγει συμπέρασμα καὶ λαμβάνει ἀπόφασιν μὴ τελοῦσαν εἰς λογικὴν ἀκολουθίαν πρὸς τὰς παραδοχὰς αὐτῆς, ἐφ’ ὧν ἐπιθυμεῖ νά στηρίξη τὴν ἀπόφασιν αὐτῆς ταύτην. Διότι ἀφ’ ἐνὸς μὲν δέχεται ἐν τῇ μείζονι προτάσει τοῦ συλλογισμοῦ αὐτῆς ὅτι εἶναι ἀναφαίρετον δικαίωμα ἡμῶν ἡ πρότασις προσθήκης ἢ διαγραφῆς ἐκλογίμων ἀπὸ τοῦ καταλόγου, ἀφ’ ἑτέρου δὲ ἀποφαίνεται ὅτι ἡ ἀποστολὴ ἡμῖν τοῦ καταλόγου γίνεται μόνον πρὸς ἐνημέρωσιν ἡμῶν, ἥτοι χωρὶς τὸ δικαίωμα νά ἀσκήσωμεν τὸ ὅπερ προηγουμένως ἀνεγνώρισεν ἡμῖν δικαίωμα τῆς προτάσεως προσθαφαιρέσεων ὀνομάτων εἰς αὐτόν. Ἀποστέλλουσα τόν κατάλογον μὲ τὴν περιοριστικὴν ρῆτραν τῆς ἀπλῆς ἐνημερώσεως, ἥτοι κατὰ τὴν ἀπόφασιν αὐτῆς ὅπως ἀποκλείσῃ πᾶσαν ἐν αὐτοῦ ἐνέργειαν ἡμῶν, ἀντιφάσκει πρὸς ὅσα παρεδέξατο καὶ οὕτως αὐθαιρετεῖ, διότι δέν στηρίζει τὴν ἀπόφασιν αὐτῆς ταύτην εἰς εὐλογον τινὰ δικαιολογίαν. Ἀντιθέτως ἀναγνωρίζει ρητῶς τὸ δίκαιον καὶ ἀρνεῖται νά ἐφαρμόσῃ αὐτό.

Βεβαίως ἰσχυρίζεται ἀβασίμως, ὅτι τὸ δίκαιον αὐτὸ ἀπωλέσθη λόγῳ ἀχρησίας, ὡς ἐάν ἦτο ἀστικὸν δικαίωμα ὑποκείμενον εἰς παραγραφὴν. Παραγνωρίζει ὅμως ὅτι ἡ πραγματικὴ βάσις τοῦ ἐν λόγῳ ἰσχυρισμοῦ αὐτῆς εἶναι ἀνακριβής, διότι ὁ ἀείμνηστος προκάτοχος ὑμῶν κυρὸς Σεραφεῖμ δις τοῦλάχιστον, ὡς προέκυψεν ἐκ δειγματοληπτικῆς ἐρεύνης ἐν τοῖς ἀρχείοις τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ἀπέστειλεν ἡμῖν, διὰ τῶν ὑπ’ ἀριθ. Πρωτ. 312/14.01.1975 καὶ 330/22.01.1976 γραμμάτων αὐτοῦ, προκειμένης πληρώσεως τῶν χηρευσουσῶν τότε Ἱερῶν Μητροπόλεων Ἰωαννίνων καὶ Γρεβενῶν, τόν κατάλογον τῶν δι’ αὐτάς ἐκλογίμων, μὲ τὴν ρητὴν μνεῖαν “πρὸς ἐγκρίσιν”.

Εἰς πλέον δὲ καὶ χωρὶς ἡ τῶν κατωτέρω μνεῖα νά σημαίνῃ ὅτι μόναι αἱ ἐπομένως ἀναφερόμεναι περιπτώσεις ἐφαρμογῆς ὑπάρχουν, ἢ ὅτι τὸ κύρος τῆς εἰρημένης Πατριαρχικῆς Πράξεως τοῦ ἔτους 1928, ἀπόλλυται ἐκ τῆς τυχόν μὴ ἐφαρμογῆς αὐτῆς, ρητέον ὅτι ἐκ προχείρου δειγματοληπτικῆς ἐπίσης ἐρεύνης διεπιστώθη ὅτι εἰς πλείστας ὅσας περιπτώσεις ἐτηρήθησαν οἱ ὅροι αὐτῆς:

α) Ἀπέστειλεν ὁ προκάτοχος Ὑμῶν “κατὰ τὰ ἐν τοῖς ἐκκλησιαστικῶς καὶ πολιτικῶς κυρωθεῖσι γενικοῖς ὅροις καὶ ἰδίᾳ τῷ Ζ’ τῆς Πατριαρχικῆς καὶ Συνοδικῆς Πράξεως τοῦ 1928 διαγορευόμενα” τὸ τε ὑπόμνημα τῆς ἐκλογῆς καὶ τὴν κατὰ τὴν χειροτονίαν Ἀρχιερατικὴν ὁμολογίαν πίστεως τοῦ Μητροπολίτου Χίου, Ψαρῶν καὶ Οἰνουσῶν Νικηφόρου (1979) κ.λπ.

β) Ὑπεβλήθησαν, “συνωδᾷ τῇ Πατριαρχικῇ καὶ Συνοδικῇ Πράξει τοῦ 1928”, ἐκθέσεις πεπραγμένων τῶν Μητροπολιτῶν Ἀλεξανδρουπόλεως (ὑπ’ ἀριθ. Πρωτ. 598/03.02.1971), Μαρωνείας (ὑπ’ ἀριθ. Πρωτ. 109/1955, 233/1970, 222/1971, 65/1972, 293/1973, 257/1976, Μηθύμνης (ὑπ’ ἀριθ. Πρωτ. 417/1970, 150/1973), Μυτιλήνης (ὑπ’ ἀριθ. Πρωτ. 652/1960, 2141/1962, 1534/1970, 661/1973), Παραμυθίας, Φιλιατῶν καὶ Γηρομερίου (ὑπ’ ἀριθ. Πρωτ. 2321/1958, 2843/1959), Σισανίου καὶ Σιατίστης (ὑπ’ ἀριθ. Πρωτ. 484/1961), Φιλίππων, Νεαπόλεως καὶ Θάσου (ὑπ’ ἀριθ. Πρωτ. 269/1973, 677/1973) κ.λπ. καὶ

γ) Ὑπεβλήθη, ὡσαύτως εἰς ἐφαρμογὴν τῶν σχετικῶν ὁρῶν τῆς Πατριαρχικῆς καὶ Συνοδικῆς Πράξεως τοῦ 1928, πλῆθος ἀναφορῶν ὑπὸ Ἱερωτάτων Ἱεραρχῶν

καί ὡς μιά εἰσηγητική ἔκθεσι, πού θά μποροῦσε νά ἔχει συγγραφεῖ

τοῦ κλίματος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ποιμαίνοντων Ἱεράς Μητροπόλεις ἐν Ἑλλάδι, περί διαφόρων θεμάτων ἀναγόμενων εἰς τήν ἀρμοδιότητα αὐτοῦ, ἤτοι περί ἐκλογῆς ἡγουμενοσυμβουλίων Ἱερῶν Πατριαρχικῶν καί Σταυροπηγιακῶν Μονῶν, κ.λπ.

Ἐξ ἄλλου, ἐν τῇ προσπάθειᾳ αὐτῆς ἡ Διαρκὴς Ἱερά Σύνοδος ὅπως εὗρη ἐρείσματα πρὸς στήριξιν τῆς κατὰ τὰ ρηθέντα ἀντιφατικῆς πρὸς τὰς παραδοχάς τῆς ἀποφάσεως αὐτῆς ἐπικαλεῖται τήν πολιτειακὴν νομοθεσίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους, ἰσχυριζομένη πολλὰ μὲν καὶ ἄλλα, ἰδίᾳ δέ ὅτι δέν ὑφίσταται οὔτε ἐν τῷ Συντάγματι οὔτε ἐν τοῖς νόμοις διάταξις θεσπίζουσα τήν ἐγκρισιν τοῦ καταλόγου τῶν διὰ τὰς ἐν Ἑλλάδι Ἱεράς Μητροπόλεις τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἐκλογίμων. Ἀλλὰ καὶ ἂν τοῦτο ἦτο ἀληθές δέν συνιστᾷ κώλυμα οἰκοθεν ἐνδοεκκλησιαστικῆς σχετικῆς ἐνεργείας καὶ συμμορφώσεως πρὸς τὰ κανονικῶς τεθεσπισμένα, δεδομένου ὅτι ἡ ἐφαρμογὴ τῶν ἱερῶν κανόνων καὶ κανονικῶν ρυθμίσεων ὑπὸ τῶν Ἐκκλησιῶν δέν προϋποθέτει ἐνσωμάτωσιν αὐτῶν, οὔτε προσκρούει εἰς τὸ ἑκασταχοῦ πολιτειακὸν δίκαιον.

Πέραν ὁμως αὐτοῦ ρητέον, ὅτι ἡ ἐν τῷ Ἑλληνικῷ Συντάγματι ἀναφορά τοῦ Πατριαρχικοῦ καὶ Συνοδικοῦ Τόμου τοῦ 1850 καὶ τῆς Πατριαρχικῆς καὶ Συνοδικῆς Πράξεως τοῦ 1928 ἐγένετο κατ' ἀπαίτησιν τῆς Ἀγιωτάτης Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καὶ ὅτι ἰσχυρῶς ὑποστηρίζεται ὅτι ἡ συνταγματικὴ κατοχύρωσις αὐτῶν περιλαμβάνει τὸ σύνολον τῶν διατάξεων καὶ ρυθμίσεων αὐτῶν, καὶ ὄχι μόνον τήν ἐν ἄρθρῳ 3 παρ. 1 αὐτοῦ ἀναφερομένην συγκρότησιν τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, ὡς τοῦτο συνάγεται καὶ ἐκ τῆς ἐν παραγράφῳ 2 αὐτοῦ διατάξεως, κατὰ τήν ὁποίαν τὸ εἰς ὠρισμένας περιοχάς τοῦ Κράτους ἐκκλησιαστικὸν καθεστῶς δέν ἀντίκειται εἰς τὰς διατάξεις τῆς προηγουμένης παραγράφου. Καθεστῶς ὁμως σημαίνει δομημένην κανονιστικῶς μορφήν διοικήσεως περιλαμβάνουσαν ὁλόκληρον πλέγμα δικαιωμάτων καὶ ὑποχρεώσεων, τοῦ ὁποίου τὸ σύνολον ὡς θεσμός ἀναγνωρίζεται συνταγματικῶς ὡς καλῶς ἔχον. Δέν εἶναι νοητὸν νά ἐκληφθῇ ὅτι τὸ ἐκκλησιαστικὸν καθεστῶς τῶν ἐν Ἑλλάδι Ἱερῶν Μητροπόλεων τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου περιορίζεται εἰς μόνην τήν συμμετοχὴν αὐτῶν εἰς τήν Ἱεράν Σύνοδον τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καὶ εἰς τήν κατ' ἴσον ἀριθμὸν συμμετοχὴν αὐτῶν εἰς τήν Διαρκὴ Ἱεράν Σύνοδον αὐτῆς. Τοιαύτη ἐλλιπεστάτη ρύθμισις δέν συνιστᾷ τήν ἐν τῷ Ἑλληνικῷ Συντάγματι ἐννοίαν τοῦ “καθεστῶτος”.

Παραλείπομεν τήν εἰδικὴν ἀντίκρουσιν τῶν ἀναφερομένων εἰς τήν διὰ λόγους καθαρῶς νομικοῦς μὴ ἰσχύον, κατὰ τὰ ἐν τῷ γράμματι ὑποστηριζόμενα, τῶν πλείστων ἐκ τῶν λοιπῶν ρυθμίσεων τῆς Πατριαρχικῆς καὶ Συνοδικῆς Πράξεως τοῦ 1928, διότι ἀφ' ἐνός μὲν τὸ ἀσταθές τῆς νομικῆς ἐπιχειρηματολογίας κατεδείχθη ἤδη διὰ τῶν προεκτεθέντων ὀλίγων, ἀφ' ἑτέρου δέ διότι τὸ θέμα εἶναι ἐκκλησιαστικόν, ἐκκλησιολογικόν καὶ κανονικόν καὶ δέν ἀντιμετωπίζεται διὰ τῆς κοσμικῆς νομοθεσίας, ἐχούσης ἐπιφανειακοὺς καὶ ἐγκοσμίους σκοπούς. Ἡ παρούσα κρίσις δέν προεκλήθη λόγω ἐνεργειῶν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου διὰ τήν μεταβολὴν τῆς Πατριαρχικῆς καὶ Συνοδικῆς Πράξεως τοῦ 1928, ἀλλὰ ὑπὸ ἐνίων ἐκπροσώπων τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, οἱ ὅποιοι διὰ πολλῶν διαδοχικῶν ἐνεργειῶν πειρῶνται ὅπως ἀλλοιώσουν τὸ ἰσχύον θεσμικὸν πλαίσιον καὶ ὅπως ἀποσπάσουν

τό έτος 1928. Είναι αυτό χαρακτηριστικό στοιχείο της ένιαίας γραμ-

τάς έν Ελλάδαι Έπαρχίας του Οίκουμενικού Πατριαρχείου άπ' αυτού διά τετελεσμένων άντικανονικών γεγονότων.

Ένδεικτικώς αναφέρονμεν:

α) τήν σκόπιμον άλλοίωσιν διά νομικών προσχημάτων της καθιερωμένης κανονικής μνημονεύσεως του Πατριαρχικού Όνόματος εις τό “έν πρώτοις μνήσθητι...” υπό των Έπαρχών των έπαρχιών των Νέων Χωρών, άντί της κανονικής και δι' έγκυκλίου της Έκκλησίας της Ελλάδος του έτους 1928 καθιερωμένης κανονικής μνημονεύσεως ως “Αρχιεπισκόπου και Πατριάρχου ήμών...”.

β) τήν καινοφανή, κανονικώς και έκκλησιολογικώς άπαράδεκτον προσφώνησιν έκτός της Έρᾶς Αρχιεπισκοπής Αθηνών του Αρχιεπισκόπου Αθηνών ως ποιμενάρχου, ή και ως “Αρχιεπισκόπου” των έν ταῖς Νέαις Χώραις Έπαρχιών του Οίκουμενικού Θρόνου.

γ) τήν αναφοράν υπό της Ύμετέρας Μακαριότητος κατά τήν έξόδιον ακολουθίαν του άειμνήστου Μητροπολίτου Θεσσαλονίκης κυρού Παντελεήμονος ως “Έπαρχου της αυτοκεφάλου Έκκλησίας της Ελλάδος”.

δ) τήν άντικανονικήν μνημόνευσιν του Όνόματος του Αρχιεπισκόπου Αθηνών κατά τάς ένθρονίσεις των Έπαρχών των Νέων Χωρών, αλλά και υπό Έπαρχών αυτών τε και της αυτοκέφαλου Έκκλησίας της Ελλάδος “εις τό έν πρώτοις μνήσθητι...”

Τούτων ούτως έχόντων, μετά πολλής της χαράς και της ίκανοποιήσεως άνέγνωμεν τήν έν τῷ γράμματι ήμών περικοπήν, πρόσ ήν άπολύτως συμφωνεί ή Πατριαρχική ήμών καρδιά και ή περί ήμᾶς Αγία και Έρά Σύνοδος, καθ' ήν “τά ανακύπτοντα έκάστοτε έκκλησιαστικά ζητήματα αξιοϋσι πρωτίστως έν φόβω Θεοϋ, ταπεινώσει ψυχής, αγάπη ειλικρινεί και άκλονήτῳ προσηλώσει τῇ Όρθόδοξῳ Έκκλησιολογία προσέγγισιν αυτών, ίνα μή τό πνεϋμα του κόσμου τόν πλοϋτον της χάριτος δαπανήσῃ και από των καρδιών τόν έλεον άποσκορακίσῃ. Αλλά και ό πιστός του Θεοϋ λαός τό μέν γράμμα του νόμου άποστρέφεται, τό άποκτεῖνον τό πνεϋμα, τάς δέ έξ αγάπης και άμοιβαίας κατανοήσεως έμπνεομένας λύσεις των προβλημάτων επικροτεί και έν αυταῖς αναπαύεται”. Οί λόγοι οϋτοι ευρίσκουν ήμᾶς, έπαναλαμβάνομεν, συμφώνους, καιτοι ή έν τῷ γράμματι της Ύμετέρας Μακαριότητος έπιχειρηματολογία έξαντλείται εις νομικά έπιχειρήματα.

Αναπολοϋμεν δέ όσα Ύμεις γραπτώς και προφορικώς έδηλώσατε κατά τήν άνάρρησιν Ύμών εις τόν Θρόνον και διά των Είρηνικών Ύμών γραμμάτων περί του σεβασμοϋ και της αγάπης πρόσ τήν Μητέρα Έκκλησίαν και της παροχής εις αυτήν πάσης υποστηρίξεως έν τῇ έπιτελέσει της έπιπόνου διακονίας αυτης και συγκρίνοντας αυτά πρόσ τήν τελικήν στάσιν της ής προεδρεύετε Διαρκοϋς Έρᾶς Συνόδου επί του ανακύψαντος θέματος της πιστης τηρήσεως της Πατριαρχικής και Συνοδικής Πράξεως του 1928, προβληματιζόμεθα κατά πόσον οί αγαθοί τότε λόγοι και αί ειλικρινείς προθέσεις άνταποκρίνονται πρόσ τάς σημερινάς τάσεις και πράξεις. Αλλ' έως αἰώνος οϋκ έκκακοϋμεν. Θέλομεν νά πιστεύωμεν ότι άνευ ένδελεχοϋς βασάνου έγράφησαν όσα έγράφησαν και ότι συνεπώς μετά βαθυτέραν μελέτην και έπανεξέτασιν έν συνεδρία της Έρᾶς Συνόδου της Έπαρχίας της Έκκλησίας της Ελλάδος θέλετε άποκαταστήσει τήν κανονικήν τάξιν και τηρήσει έπακριβώς κατά πάντας τούς όρισμούς αυτης τήν εἰρημένην Πατριαρχικήν και

μῆς ἐρμηνείας πού ἀκολουθεῖται ἀπό τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο.

Οἱ βασικοί ἄξονες πάνω στούς ὁποίους βασιζέται τό Πατριαρχικό Γράμμα-Ἀπάντηση στίς αἰτιάσεις τῆς Διαρκοῦς Ἱερᾶς Συνόδου εἶναι οἱ ἑξῆς: α) ὑπεραμύνεται τῆς Πράξεως τοῦ 1928 γιά τήν ὁποία ἐπισημαίνει ὅτι «ἐλειτούργησεν ἀποτελεσματικῶς ἄχρι τοῦδε καί παρέσχε τῷ Γένει τήν αἴσθηση τῆς ἐνότητος αὐτοῦ...»⁷⁷, β) διακηρύσσει ὅτι ἀκόμα καί ἂν ἡ πολιτειακή νομοθεσία δέν ἐνσωματώνει πλήρως ὅλους τούς ὅρους τῆς Πατριαρχικῆς καί Συνοδικῆς Πράξεως τοῦ 1928, δέν μπορεῖ νά ἀπαγορεύσει τήν τήρησή της⁷⁸, γ) διευκρινίζει ὅτι τό δικαίωμα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου νά ὑποδεικνύει ὑποψηφίους διά τῆς προσθήκης ἢ διαγραφῆς ὀνομάτων ἀπό τόν Κατάλογο πρὸς Ἀρχιερατεία Ἐκλογίμων γιά τίς Μητροπόλεις τῶν Νέων Χωρῶν, ἀπορρέει ἀπό τό δικαίωμα πρὸς ἔγκρισιν πού ἀναφέρει ὁ Ε΄ ὅρος τῆς Πατριαρχικῆς καί Συνοδικῆς Πράξεως⁷⁹ καί δ) ὑπενθυμίζει τήν ὑπαρξήν σέ ὀρισμένες περιοχές τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους, ἰδιαίτερου ἐκκλησιαστικοῦ καθεστῶτος πού εἰδικότερα γιά τίς Μητροπόλεις τῶν Νέων Χωρῶν προσδιορίζεται καί ὀριοθετεῖται

Συνοδικήν Πράξιν τοῦ ἔτους 1928 περί ἀναθέσεως ἐπιτροπικῶς τῆς διοικήσεως τῶν ἐπαρχιῶν τῶν λεγομένων Νέων Χωρῶν εἰς τήν Ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος, ἐπαναποστέλλοντες τόν εἰρημένον κατάλογον τῶν πρὸς ἀρχιερατείαν διὰ τὰς Ἱερὰς Μητροπόλεις Θεσσαλονίκης καί Ἐλευθερουπόλεως ἐκλογίμων πρὸς ἔγκρισιν ὑπὸ τήν προεκτεθεῖσαν ἀποσεσαφηνισμένην ἔννοιαν, ἐν συνεχείᾳ δέ καί ὅσα διαλαμβάνονται εἰς αὐτήν καί ὑπομνησκονται διὰ τοῦ ἀπὸ α΄ Φεβρουάριου, ββ΄ ἡμετέρου Γράμματος, πρὸς αἰσχύνην τοῦ πονηροῦ, τοῦ θελήσαντος νά ἐνσπείρῃ ζιζάνια εἰς τὰς σχέσεις τῶν δύο Ἐκκλησιῶν ἡμῶν καί πρὸς ἀποφυγὴν ἀνεπιθυμήτου κρίσεως εἰς αὐτάς.

Τὰ ἀνωτέρω ἀπὸ τῆς Μητροῦς Ἐκκλησίας ἀνακοινούμενοι, περιπτυσσόμεθα τήν Ὑμετέραν φίλην Μακαριότητα καί τούς περί Αὐτήν ἀγαπητούς ἐν Χριστῷ ἀδελφούς φιλήματι ἀγίῳ καί διατελοῦμεν μετὰ βαθείας τῆς ἐν Κυρίῳ ἀγάπης καί τιμῆς ἐξαιρέτου. βγ΄ Σεπτεμβρίου λ΄ Τῆς Ὑμετέρας σεβασμίας Μακαριότητος ἀγαπητὸς ἐν Χριστῷ ἀδελφός Ὁ Κωνσταντινουπόλεως Βαρθολομαῖος».

77. Αθ. Αγγελόπουλος, *Τὰ Ἐκκλησιαστικά δίκαια στήν Ἑλλάδα σήμερα. Τά Πατριαρχικά Δίκαια στήν Ἑλλάδα ἐν σχέσει πρὸς τὰ δίκαια τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*, ὁ.π., σελ. 370.

78. Αθ. Αγγελόπουλος, *Τὰ Ἐκκλησιαστικά δίκαια στήν Ἑλλάδα σήμερα. Τά Πατριαρχικά Δίκαια στήν Ἑλλάδα ἐν σχέσει πρὸς τὰ δίκαια τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*, ὁ.π., σελ. 371.

79. Αθ. Αγγελόπουλος, *Τὰ Ἐκκλησιαστικά δίκαια στήν Ἑλλάδα σήμερα. Τά Πατριαρχικά Δίκαια στήν Ἑλλάδα ἐν σχέσει πρὸς τὰ δίκαια τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*, ὁ.π., σελ. 372.

από την Πατριαρχική και Συνοδική Πράξη του 1928 και από τό Έλληνικό Σύνταγμα⁸⁰.

Ειδικότερα, γίνεται λόγος για τό ότι οι Έπαρχίες αυτές είναι έπαρχίες του Οικουμενικού θρόνου, καθώς και οι Άρχιερείς των έπαρχιών αυτών είναι και αποκαλούνται Άρχιερείς του Οικουμενικού Θρόνου (όπως και ό έκλιπών Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης Παντελεήμων). Αυτές οι Μητροπόλεις παραχωρήθηκαν προσωρινώς στην Αυτόκέφαλη Έκκλησία της Ελλάδος για λόγους «ειδικούς, ιστορικούς, κανονικούς και ποιμαντικούς». Ταυτόχρονα είναι σημαντική ή παρατήρηση πού κάνει ό Οικουμενικός Πατριάρχης, ό όποιος υπενθυμίζει ότι ή έν Ελλάδα Έκκλησία ουσιαστικά συνδιοικεί δύο Έκκλησίες, την Αυτόκέφαλη Έκκλησία της Ελλάδος και τίς Μητροπόλεις των Νέων Χωρών πού αποτελούν ένα ιδιαίτερο έκκλησιαστικό καθεστώς: «Η συνδιοίκησης των δύο ήνωμένων διοικητικώς υπό τύπον προσωρινότητας τούτων Έκκλησιών, ήτοι της Αυτόκεφάλου Έκκλησίας της Ελλάδος και των είς τό Έλληνικόν Κράτος ένσωματωθεισών Ιερών Μητροπόλεων της Μητρος Έκκλησίας, ώρίσθη ότι θά άσκήται υπό του σώματος άπάντων των έν ένεργεία Μητροπολιτών, συμμετεχόντων είς τε την Σύνοδον της Ίεραρχίας και είς την Διарκή Ίεράν Σύνοδον έν ίσοτιμία και ίσοψηφία και δή είς την τελευταίαν δι' ίσου άριθμού μελών, διατηρουμένου όμως έν ίσχύϊ του άνωτάτου κανονικού δικαιώματος του Οικουμενικού Πατριαρχείου επί των Ιερών Μητροπόλεων αυτού»⁸¹. Σύμφωνα μέ τό Πατριαρχείο αυτό τό σύστημα συνδιοίκησης υπήρξε σοφό γιατί έξασφάλισε την ένότητα και την όμοψυχία του Γένους τό όποιο ζεί έντός και έκτός των όρίων της Έλληνικής έπικράτειας, όταν λειτουργεί μέ άρμονία και μέ σύνεση⁸².

Στή συνέχεια τονίζεται ότι οι όροι της Πατριαρχικής και Συνοδικής Πράξεως είναι ισόκυροι μέ τούς Ιερούς Κανόνες της Έκκλη-

80. Αθ. Αγγελόπουλος, *Τά Έκκλησιαστικά δίκαια στην Ελλάδα σήμερα. Τά Πατριαρχικά Δίκαια στην Ελλάδα έν σχέσει προς τά δίκαια της Έκκλησίας της Ελλάδος*, ό.π., σελ. 371.

81. Αθ. Αγγελόπουλος, *Τά Έκκλησιαστικά δίκαια στην Ελλάδα σήμερα. Τά Πατριαρχικά Δίκαια στην Ελλάδα έν σχέσει προς τά δίκαια της Έκκλησίας της Ελλάδος*, ό.π., σελ. 370.

82. Αθ. Αγγελόπουλος, *Τά Έκκλησιαστικά δίκαια στην Ελλάδα σήμερα. Τά Πατριαρχικά Δίκαια στην Ελλάδα έν σχέσει προς τά δίκαια της Έκκλησίας της Ελλάδος*, ό.π., σελ. 370.

σίας. Αὐτοί οἱ ὅροι πού εἶναι ἡ βάση τῆς παραχώρησης τῆς διοίκησης τῶν Ἐπαρχιῶν αὐτῶν στήν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος χαρακτηρίζονται ὡς κανονικές ρυθμίσεις καί τίθενται ὡς ἰσοδύναμοι μέ τούς Ἱεροῦς Κανόνες. Αὐτές λοιπόν οἱ Ἐκκλησιαστικές ἀποφάσεις, ὑπερκείνται τῶν Νόμων τοῦ Κράτους καί δέν τίθεται θέμα ἀπαγόρευσης ἀπό τούς Πολιτειακοὺς Νόμους τῆς ἐπακριβοῦς τήρησης τῶν Ἱερῶν Κανόνων κατὰ τίς ἐνδοεκκλησιαστικές διενέξεις⁸³. Ταυτόχρονα ἐπισημαίνεται ὅτι ἡ ἀναφορά στόν Πατριαρχικό καί Συνοδικό Τόμο τοῦ 1850 καί τῆς Πατριαρχικῆς καί Συνοδικῆς Πράξεως τοῦ 1928, στό Ἑλληνικό Σύνταγμα καί ἡ κατοχύρωσή τους ἔγινε κατ' ἀπαίτηση τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Σ' αὐτό τό σημεῖο ἀπαντᾷ καί στίς αἰτιάσεις τῆς Διαρκοῦς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἡ ὁποία λαμβάνοντας ὑπόψιν τῆς διάφορες Νομολογίες καί ἐρμηνεῖες, ὑποστηρίζει ὅτι δέν κατοχυρώνονται συνταγματικά ὅλες οἱ διατάξεις τοῦ Τόμου καί τῆς Πράξεως.

Σύμφωνα μέ τό Πατριαρχικό Γράμμα, ἡ κατοχύρωση ἔγκειται στήν παράγραφο 2 τοῦ ἄρθρου 3 τοῦ Συντάγματος. Εἰδικότερα ἀναφέρεται: «Πέραν ὅμως αὐτοῦ ρητέον, ὅτι ἡ ἐν τῷ Ἑλληνικῷ Συντάγματι ἀναφορά τοῦ Πατριαρχικοῦ καί Συνοδικοῦ Τόμου τοῦ 1850 καί τῆς Πατριαρχικῆς καί Συνοδικῆς Πράξεως τοῦ 1928 ἐγένετο κατ' ἀπαίτησιν τῆς Ἀγιωτάτης Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καί ὅτι ἰσχυρῶς ὑποστηρίζεται ὅτι ἡ συνταγματική κατοχύρωσις αὐτῶν περιλαμβάνει τό σύνολον τῶν διατάξεων καί ρυθμίσεων αὐτῶν, καί ὅχι μόνον τήν ἐν ἄρθρῳ 3 παρ. 1 αὐτοῦ ἀναφερομένην συγκρότησιν τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, ὡς τοῦτο συνάγεται καί ἐκ τῆς ἐν παραγράφῳ 2 αὐτοῦ διατάξεως, κατὰ τήν ὁποίαν τό εἰς ὠρισμένας περιοχάς τοῦ Κράτους ἐκκλησιαστικόν καθεστῶς δέν ἀντίκειται εἰς τάς διατάξεις τῆς προηγουμένης παραγράφου. Καθεστῶς ὅμως σημαίνει δομημένην κανονιστικῶς μορφήν διοικήσεως περιλαμβάνουσαν ὁλόκληρον πλέγμα δικαιωμάτων καί ὑποχρεώσεων, τοῦ ὁποίου τό σύνολον ὡς θεσμός ἀναγνωρίζεται συνταγματικῶς ὡς καλῶς ἔχον. Δέν εἶναι νοητόν νά ἐκληφθῇ ὅτι τό ἐκκλησιαστικόν καθεστῶς τῶν ἐν Ἑλλάδι Ἱερῶν Μητροπόλεων τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου περιορίζεται εἰς μόνην τήν συμμετοχήν αὐτῶν εἰς τήν Ἱεράν Σύνοδον τῆς Ἱεραρ-

83. Ἀθ. Ἀγγελόπουλος, *Τά Ἐκκλησιαστικά δίκαια στήν Ἑλλάδα σήμερα. Τά Πατριαρχικά Δίκαια στήν Ἑλλάδα ἐν σχέσει πρὸς τά δίκαια τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*, ὁ.π., σελ. 374.

χίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καί εἰς τήν κατ' ἴσον ἀριθμόν συμμετοχήν αὐτῶν εἰς τήν Διαρκῆ Ἱεράν Σύνοδον αὐτῆς. Τοιαύτη ἐλλειπεστάτη ρύθμισις δέν συνιστᾷ τήν ἐν τῷ Ἑλληνικῷ Συντάγματι ἔννοιαν τοῦ “καθεστῶτος”»⁸⁴.

Εἶναι φανερό στό παραπάνω ἀπόσπασμα ὅτι ἐρμηνεύεται ἡ συνταγματική διάταξη γιά τά διάφορα ἐκκλησιαστικά «καθεστῶτα» πού ὑπάρχουν στήν Ἑλλάδα. Ὡς εἶναι γνωστό, στήν Ἑλληνική Ἐπικράτεια ἔχουμε διαφορετικές ἐκκλησιαστικές διοικήσεις. Ἡ Ἡμιαυτόνομη Ἐκκλησία τῆς Κρήτης, οἱ Μητροπόλεις τῆς Δωδεκανήσου πού ἀνήκουν στό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο, τό Ἅγιον Ὅρος, καί οἱ Μητροπόλεις τῶν Νέων Χωρῶν. Καθεστῶς λοιπόν ἐκκλησιαστικό κατά τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο εἶναι: «Καθεστῶς ὁμῶς σημαίνει δομημένην κανονιστικῶς μορφήν διοικήσεως περιλαμβάνουσας ὁλόκληρον πλέγμα δικαιωμάτων καί ὑποχρεώσεων, τοῦ ὁποῖου τό σύνολον ὡς θεσμός ἀναγνωρίζεται συνταγματικῶς ὡς καλῶς ἔχον. Δέν εἶναι νοητόν νά ἐκληφθῇ ὅτι τό ἐκκλησιαστικόν καθεστῶς τῶν ἐν Ἑλλάδι Ἱερῶν Μητροπόλεων τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου περιορίζεται εἰς μόνην τήν συμμετοχήν αὐτῶν εἰς τήν Ἱεράν Σύνοδον τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καί εἰς τήν κατ' ἴσον ἀριθμόν συμμετοχήν αὐτῶν εἰς τήν Διαρκῆ Ἱεράν Σύνοδον αὐτῆς. Τοιαύτη ἐλλειπεστάτη ρύθμισις δέν συνιστᾷ τήν ἐν τῷ Ἑλληνικῷ Συντάγματι ἔννοιαν τοῦ “καθεστῶτος”»⁸⁵. Καταλήγοντας γιά τά νομικά κωλύματα πού παρουσιάζονται ἀπό τή Διαρκῆ Ἱερά Σύνοδο γιά τήν τήρηση τῶν ὅρων τῆς Πράξεως τοῦ 1928, τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο, θεωρεῖ ὅτι τό θέμα εἶναι ἐκκλησιαστικό, ἐκκλησιολογικό καί κανονικό καί ὡς ἐκ τούτου δέν ἀντιμετωπίζεται ἀπό τήν πολιτική νομοθεσίαν⁸⁶.

84. Ἀθ. Ἀγγελόπουλος, *Τά Ἐκκλησιαστικά δίκαια στήν Ἑλλάδα σήμερα. Τά Πατριαρχικά Δίκαια στήν Ἑλλάδα ἐν σχέσει πρὸς τά δίκαια τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*, ὅ.π., σελ. 374.

85. Ἀθ. Ἀγγελόπουλος, *Τά Ἐκκλησιαστικά δίκαια στήν Ἑλλάδα σήμερα. Τά Πατριαρχικά Δίκαια στήν Ἑλλάδα ἐν σχέσει πρὸς τά δίκαια τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*, ὅ.π., σελ. 374.

86. Ἀθ. Ἀγγελόπουλος, *Τά Ἐκκλησιαστικά δίκαια στήν Ἑλλάδα σήμερα. Τά Πατριαρχικά Δίκαια στήν Ἑλλάδα ἐν σχέσει πρὸς τά δίκαια τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*, ὅ.π., σελ. 374: «Παραλείπομεν τήν εἰδικήν ἀντίκρουσιν τῶν ἀναφερομένων εἰς τήν διά λόγους καθαρῶς νομικούς μὴ ἰσχύν, κατὰ τὰ ἐν τῷ γράμματι ὑποστηριζόμενα, τῶν πλείστων ἐκ τῶν λοιπῶν ρυθμίσεων τῆς Πατριαρχικῆς καί

Γιά τήν αντίκρουση τῶν ἐπιχειρημάτων πού ἀφοροῦν τήν ἐρμηνεία τῆς Πράξεως τοῦ 1928 ἀλλά καί τῶν τροποποιήσεων τοῦ 1929 πού ἐπικαλεῖται ἡ Διαρκὴς Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο ἐπισημαίνει ὅτι αὐτές οἱ τροποποιήσεις δέν ἀναφέρονται στήν οὐσία τοῦ θέματος. Ἄν συνεξεταστεῖ ὁ Ε' ὅρος τῆς Πατριαρχικῆς καί Συνοδικῆς Πράξης μέ τίς τροποποιήσεις τοῦ 1929, διαπιστώνεται ὅτι ἐπὶ τῆς οὐσίας εἶναι ἔγκριση καθὼς ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης ἔχει τή δυνατότητα νά εἰσηγείται τή διαγραφή ἢ τήν ἐγγραφή στόν Κατάλογο. Εἰδικότερα ἐπισημαίνεται: «Ἄν καί δέν χρησιμοποιεῖται ἐν προκειμένῳ ἡ λέξις “ἐγκρισίς” εἶναι προφανές ὅτι κατ' οὐσίαν περί αὐτῆς πρόκειται, διότι ἡ πρότασις προσθήκης ὀνομάτων ἐκλογίμων, συνεπαγομένη τήν ὑποχρεωτικήν συμπερίληψιν αὐτῶν, ἐφ' ὅσον ἔχουν τά νόμιμα καί κανονικά προσόντα, συνιστᾷ ἄμεσον μὴ ἔγκρισιν τοῦ ἐλλιποῦς κατὰ τά ὀνόματα τῶν προτεινομένων καταλόγου, ἐνῶ ἡ διαγραφή τῶν προτεινομένων ὡς διαγραφτέων συνιστᾷ μὴ ἔγκρισιν τοῦ καταλόγου ὡς πρὸς τήν ἐν αὐτῷ συμπερίληψιν αὐτῶν, τέλος δέ ἡ μὴ πρότασις διαγραφῆς ἢ ἐγγραφῆς συνιστᾷ ἔγκρισιν τοῦ καταρτισθέντος καταλόγου»⁸⁷.

Παράλληλα διασαφηνίζεται ὅτι τό ἐθνικὸ δίκαιο δέν μπορεῖ νά καταργήσει τίς κανονικὲς διατάξεις. Ἡ ἄποψη τῆς Διαρκoῦς Ἱερᾶς Συνόδου, ὅτι τό δίκαιο τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου «ἀπωλέσθη λόγω ἀχρησίας, ἕως ἄν ἦτο ἀστικόν δικαίωμα ὑποκείμενον εἰς παραγραφὴν», εἶναι ἀβάσιμη κατὰ τό Πατριαρχικὸ Γράμμα. Ἀναφέρονται περιπτώσεις κατὰ τήν πορεία τῶν ἐτῶν ὅπου πολλές κανονικὲς διατάξεις τῆς Πράξης ἐφαρμόστηκαν, ἀλλὰ συγχρόνως καί ὅταν δέν τηρήθηκαν, κάτι πού ὀφείλεται καί σέ «τυχόν ἐξ εἰδικῶν λόγων ἀνοχή τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ὡς πρὸς τήν παράλειψιν τηρήσεων ὀρισμένων προβλέψεων αὐτῆς», δέν σημαίνει ὅτι καταργήθη-

Συνοδικῆς Πράξεως τοῦ 1928, διότι ἀφ' ἐνός μὲν τό ἀσταθές τῆς νομικῆς ἐπιχειρηματολογίας κατεδείχθη ἤδη διὰ τῶν προεκτεθέντων ὀλίγων, ἀφ' ἑτέρου δέ διότι τό θέμα εἶναι ἐκκλησιαστικόν, ἐκκλησιολογικόν καί κανονικόν καί δέν ἀντιμετωπίζεται διὰ τῆς κοσμικῆς νομοθεσίας, ἐχούσης ἐπιφανειακοὺς καί ἐγκοσμίους σκοπούς».

87. Αθ. Αγγελόπουλος, *Τὰ Ἐκκλησιαστικά δίκαια στήν Ἑλλάδα σήμερα. Τὰ Πατριαρχικά Δίκαια στήν Ἑλλάδα ἐν σχέσει πρὸς τά δίκαια τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*, ὁ.π., σελ. 372.

καν⁸⁸. Ἐν τέλει, ἡ Πράξη τοῦ 1928 σύμφωνα μέ τό Πατριαρχικό Γράμμα ἦταν ἓνα σοφό κείμενο πού παρεῖχε τήν ἀπαιτούμενη ἐνότητα γιά τό Γένος. Ἄν ὅμως θεωρηθεῖ ὅτι ἔφθασε ὁ καιρός γιά τροποποιήσεις, τότε κατά τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο: «Ἐάν ὄντως ἐπέστη καιρός ἀνατροπῆς τῆς προσωρινῆς ταύτης ρυθμίσεως, ὡς φαίνεται ἐπ’ ἐσχάτων ἐπιδιωκόμενον, τό ἀποτέλεσμα δέν θά ἦτο ἡ ἀντικανονική καί αὐθαίρετος προσάρτησις τῶν ἐν Ἑλλάδι Ἐπαρχιῶν τῆς Μητροῦς Ἐκκλησίας εἰς τήν Ἀγιωτάτην “Αὐτοκέφαλον Ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος”,

88. Ἀθ. Ἀγγελόπουλος, *Τά Ἐκκλησιαστικά δίκαια στήν Ἑλλάδα σήμερα. Τά Πατριαρχικά Δίκαια στήν Ἑλλάδα ἐν σχέσει πρός τά δίκαια τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*, ὁ.π., σελ. 373: «Βεβαίως ἰσχυρίζεται ἀβασίμως, ὅτι τό δίκαιον αὐτό ἀπωλέσθη λόγῳ ἀχρησίας, ὡς ἐάν ἦτο ἀστικόν δικαίωμα ὑποκείμενον εἰς παραγραφήν. Παραγνωρίζει ὅμως ὅτι ἡ πραγματική βάση τοῦ ἐν λόγῳ ἰσχυρισμοῦ αὐτῆς εἶναι ἀνακριβής, διότι ὁ ἀείμνηστος προκάτοχος ὑμῶν κυρός Σεραφεῖμ δῖς τοῦλάχιστον, ὡς προέκυψεν ἐκ δειγματοληπτικῆς ἐρεύνης ἐν τοῖς ἀρχείοις τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ἀπέστειλεν ἡμῖν, διά τῶν ὑπ’ ἀριθ. Πρωτ. 312/14.01.1975 καί 330/22.01.1976 γραμμάτων αὐτοῦ, προκειμένης πληρώσεως τῶν χηρευουσῶν τότε Ἱερῶν Μητροπόλεων Ἰωαννίνων καί Γρεβενῶν, τόν κατάλογον τῶν δι’ αὐτάς ἐκλόγιμων, μέ τήν ρητή μνεῖαν “πρός ἔγκρισιν”.

Ἐπὶ πλέον δέ καί χωρίς ἡ τῶν κατωτέρω μνεῖα νά σημαίνει ὅτι μόναι αἱ ἐπομένως ἀναφερόμεναι περιπτώσεις ἐφαρμογῆς ὑπάρχουν, ἢ ὅτι τό κύρος τῆς εἰρημένης Πατριαρχικῆς Πράξεως τοῦ ἔτους 1928, ἀπόλλυται ἐκ τῆς τυχόν μὴ ἐφαρμογῆς αὐτῆς, ρητέον ὅτι ἐκ προχείρου δειγματοληπτικῆς ἐπίσης ἐρεύνης διεπιστώθη ὅτι εἰς πλείστας ὅσας περιπτώσεις ἐτηρήθησαν οἱ ὅροι αὐτῆς:

α) Ἀπέστειλεν ὁ προκάτοχος Ὑμῶν “κατά τά ἐν τοῖς ἐκκλησιαστικῶς καί πολιτικῶς κυρωθεῖσι γενικοῖς ὅροις καί ἰδίᾳ τῷ Ζ’ ὅρῳ τῆς Πατριαρχικῆς καί Συνοδικῆς Πράξεως τοῦ 1928 διαγορευόμενα” τό τε ὑπόμνημα τῆς ἐκλογῆς καί τήν κατά τήν χειροτονίαν Ἀρχιερατικὴν ὁμολογίαν πίστεως τοῦ Μητροπολίτου Χίου, Ψαρῶν καί Οἰνουσῶν Νικηφόρου (1979) κ.λπ.

β) Ὑπεβλήθησαν, “συνωδᾷ τῇ Πατριαρχικῇ καί Συνοδικῇ Πράξει τοῦ 1928”, ἐκθέσεις πεπραγμένων τῶν Μητροπολιτῶν Ἀλεξανδρουπόλεως (ὑπ’ ἀριθ. Πρωτ. 598/03.02.1971), Μαρωνείας (ὑπ’ ἀριθ. Πρωτ. 109/1955, 233/1970, 222/1971, 65/1972, 293/1973, 257/1976), Μηθύμνης (ὑπ’ ἀριθ. Πρωτ. 417/1970, 150/1973), Μυτιλήνης (ὑπ’ ἀριθ. Πρωτ. 652/1960, 2141/1962, 1534/1970, 661/1973), Παραμυθίας, Φιλιατῶν καί Γηρομερίου (ὑπ’ ἀριθ. Πρωτ. 2321/1958, 2843/1959), Σισανίου καί Σιατίστης (ὑπ’ ἀριθ. Πρωτ. 484/1961), Φιλίππων, Νεαπόλεως καί Θάσου (ὑπ’ ἀριθ. Πρωτ. 269/1973, 677/1973) κ.λπ. καί

γ) Ὑπεβλήθη, ὡσαύτως εἰς ἐφαρμογὴν τῶν σχετικῶν ὁρῶν τῆς Πατριαρχικῆς καί Συνοδικῆς Πράξεως τοῦ 1928, πλῆθος ἀναφορῶν ὑπὸ Ἱερωτάτων Ἱεραρχῶν τοῦ κλίματος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ποιμαινόντων Ἱεράς Μητροπόλεις ἐν Ἑλλάδι, περὶ διαφόρων θεμάτων ἀναγόμενων εἰς τήν ἀρμοδιότητα αὐτοῦ, ἥτοι περὶ ἐκλογῆς ἡγουμενοσυμβουλίων Ἱερῶν Πατριαρχικῶν καί Σταυροπηγιακῶν Μονῶν».

ἀλλ' ἡ ἀναβίωσις τῆς πρό τῆς Πατριαρχικῆς καί Συνοδικῆς Πράξεως τοῦ 1928 καταστάσεως»⁸⁹.

Καταλήγοντας, στό Πατριαρχικό Γράμμα, ἐπισημαίνονται τά αἷτια τῆς παρούσης κρίσεως μεταξύ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν, γιά τά ὁποῖα δέν εὐθύνεται τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο. Ἐνδεικτικά ἀναφέρονται: «Ἡ παροῦσα κρίσις δέν προεκλήθη λόγῳ ἐνεργειῶν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου διά τήν μεταβολήν τῆς Πατριαρχικῆς καί Συνοδικῆς Πράξεως τοῦ 1928, ἀλλά ὑπό ἐνίων ἐκπροσώπων τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, οἱ ὁποῖοι διά πολλῶν διαδοχικῶν ἐνεργειῶν πειρῶνται ὅπως ἀλλοιώσουν τό ἰσχύον θεσμικόν πλαίσιον καί ὅπως ἀποσπάσουν τάς ἐν Ἑλλάδι Ἐπαρχίας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἀπ' αὐτοῦ διά τετελεσμένων ἀντικανονικῶν γεγονότων. Ἐνδεικτικῶς ἀναφέρονται: α) τήν σκόπιμον ἀλλοίωσιν διά νομικῶν προσχημάτων τῆς καθιερωμένης κανονικῆς μνημονεύσεως τοῦ Πατριαρχικοῦ Ὄνόματος εἰς τό “ἐν πρώτοις μνήσθητι...” ὑπό τῶν Ἱεραρχῶν τῶν ἐπαρχιῶν τῶν Νέων Χωρῶν, ἀντί τῆς κανονικῆς καί δι' ἐγκυκλίου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος τοῦ ἔτους 1928 καθιερωμένης κανονικῆς μνημονεύσεως ὡς “Ἀρχιεπισκόπου καί Πατριάρχου ἡμῶν ...”. β) τήν καινοφανῆ, κανονικῶς καί ἐκκλησιολογικῶς ἀπαράδεκτον προσφώνησιν ἐκτός τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν ὡς ποιμενάρχου, ἥ καί ὡς “Ἀρχιεπισκόπου” τῶν ἐν ταῖς Νέαις Χώραις Ἐπαρχιῶν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου. γ) τήν ἀναφοράν ὑπό τῆς Ὑμετέρας Μακαριότητος κατά τήν ἐξόδιον ἀκολουθίαν τοῦ ἀειμνήστου Μητροπολίτου Θεσσαλονίκης κυροῦ Παντελεήμονος ὡς “Ἱεράρχου τῆς αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος”. δ) τήν ἀντικανονικὴν μνημόνευσιν τοῦ Ὄνόματος τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν κατά τάς ἐνθρονίσεις τῶν Ἱεραρχῶν τῶν Νέων Χωρῶν, ἀλλά καί ὑπό Ἱεραρχῶν αὐτῶν τε καί τῆς αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος “εἰς τό ἐν πρώτοις μνήσθητι...”»⁹⁰. Μετά τίς εὐχές πού παρατίθενται στό τέλος τοῦ Γράμματος γιά τή λύση τῆς κρίσεως τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο ζητᾷ ἀπό τήν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος νά ἐπανεξετάσει τίς θέσεις τῆς

89. Ἀθ. Ἀγγελόπουλος, *Τά Ἐκκλησιαστικά δίκαια στήν Ἑλλάδα σήμερα. Τά Πατριαρχικά Δίκαια στήν Ἑλλάδα ἐν σχέσει πρὸς τά δίκαια τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*, ὁ.π., σελ. 371.

90. Ἀθ. Ἀγγελόπουλος, *Τά Ἐκκλησιαστικά δίκαια στήν Ἑλλάδα σήμερα. Τά Πατριαρχικά Δίκαια στήν Ἑλλάδα ἐν σχέσει πρὸς τά δίκαια τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*, ὁ.π., σελ. 375.

καί νά στείλει τόν Κατάλογο πρός ἔγκριση, μέ τή διασαφηνισμένη πλέον τῆς ἔννοια, ἐν συνεχείᾳ τοῦ προηγουμένου Πατριαρχικοῦ Γράμματος⁹¹.

Μετά ἀπό τήν ἀνταλλαγή αὐτῶν τῶν ἐπιστολῶν ἀλλά καί τήν ἐνημέρωση τῆς πολιτειακῆς ἡγεσίας τῆς Ἑλλάδος⁹² καί τῶν Μητροπολιτῶν τῶν Νέων Χωρῶν ἀπό τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο⁹³, ἀνελήφθησαν προσπάθειες ἐκτόνωσης τῆς κρίσης μέ πρωτοβουλία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀλλά καί ἀπό τήν Ἑλληνική πολιτεία μέ συναντήσεις στό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο ἐκπροσώπων τῶν δύο

91. Ἀθ. Ἀγγελόπουλος, *Τά Ἐκκλησιαστικά δίκαια στήν Ἑλλάδα σήμερα. Τά Πατριαρχικά Δίκαια στήν Ἑλλάδα ἐν σχέσει πρός τά δίκαια τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*, ὅ.π., σελ. 375-376: «Ἀναπολοῦμεν δέ ὅσα Ὑμεῖς γραπτῶς καί προφορικῶς ἐδηλώσατε κατὰ τήν ἀνάρρησιν Ὑμῶν εἰς τόν Θρόνον καί διὰ τῶν Εἰρηνικῶν Ὑμῶν γραμμάτων περί τοῦ σεβασμοῦ καί τῆς ἀγάπης πρός τήν Μητέρα Ἐκκλησίαν καί τῆς παροχῆς εἰς αὐτήν πάσης ὑποστηρίξεως ἐν τῇ ἐπιτελέσει τῆς ἐπιπόνου διακοινίας αὐτῆς καί συγκρίνοντες αὐτά πρός τήν τελικήν στάσιν τῆς ἥς προεδρεύετε Διαρκοῦς Ἱερᾶς Συνόδου ἐπὶ τοῦ ἀνακύψαντος θέματος τῆς πιστῆς τηρήσεως τῆς Πατριαρχικῆς καί Συνοδικῆς Πράξεως τοῦ 1928, προβληματιζόμεθα κατὰ πόσον οἱ ἀγαθοί τότε λόγοι καί αἱ εἰλικρινεῖς προθέσεις ἀνταποκρίνονται πρός τάς σημερινάς τάσεις καί πράξεις. Ἄλλ' ἕως αἰῶνος οὐκ ἐκκακοῦμεν. Θέλομεν νά πιστεύωμεν ὅτι ἄνευ ἐνδελεχοῦς βασάνου ἐγράφησαν ὅσα ἐγράφησαν καί ὅτι συνεπῶς μετά βαθυτέραν μελέτην καί ἐπανεξέτασιν ἐν συνεδρίᾳ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος θέλετε ἀποκαταστήσει τήν κανονικήν τάξιν καί τηρήσει ἐπακριβῶς κατὰ πάντας τοὺς ὁρισμούς αὐτῆς τήν εἰρημένην Πατριαρχικήν καί Συνοδικήν Πράξιν τοῦ ἔτους 1928 περί ἀναθέσεως ἐπιτροπικῶς τῆς διοικήσεως τῶν ἐπαρχιῶν τῶν λεγομένων Νέων Χωρῶν εἰς τήν Ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος, ἐπαναποστέλλοντες τόν εἰρημένον κατάλογον τῶν πρός ἀρχιερατείαν διὰ τάς Ἱερᾶς Μητροπόλεις Θεσσαλονίκης καί Ἐλευθερουπόλεως ἐκλογίμων πρός ἔγκρισιν ὑπὸ τήν προεκτεθεῖσαν ἀποσεσαφηνισμένην ἔννοιαν, ἐν συνεχείᾳ δέ καί ὅσα διαλαμβάνονται εἰς αὐτήν καί ὑπομνήσκονται διὰ τοῦ ἀπὸ α' Φεβρουαρίου 'ββ' ἡμετέρου Γράμματος, πρός αἰσχύνην τοῦ πονηροῦ, τοῦ θελήσαντος νά ἐνσπείρῃ ζιζάνια εἰς τάς σχέσεις τῶν δύο Ἐκκλησιῶν ἡμῶν καί πρός ἀποφυγὴν ἀνεπιθυμήτου κρίσεως εἰς αὐτάς. Τά ἀνωτέρω ἀπὸ τῆς Μητρὸς Ἐκκλησίας ἀνακοινούμενοι, περικτυσσόμεθα τήν Ὑμετέραν φιλὴν Μακαριότητα καί τοὺς περὶ Αὐτὴν ἀγαπητοὺς ἐν Χριστῷ ἀδελφούς φιλήματι ἀγίῳ καί διατελοῦμεν μετὰ βαθείας τῆς ἐν Κυρίῳ ἀγάπης καί τιμῆς ἑξαιρέτου».

92. Μητροπολίτου Σεβαστείας Δημητρίου, *Ἡ Πατριαρχικὴ καὶ Συνοδικὴ Πράξις τοῦ 1928 Παρακλυωμένη τοῖς ὅροις*. Ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ Πατριαρχικοῦ καὶ Συνοδικοῦ ἀρχείου, Θεσσαλονίκη 2006, σελ. 697-699.

93. Μητροπολίτου Σεβαστείας Δημητρίου, *Ἡ Πατριαρχικὴ καὶ Συνοδικὴ Πράξις τοῦ 1928 Παρακλυωμένη τοῖς ὅροις*. Ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ Πατριαρχικοῦ καὶ Συνοδικοῦ ἀρχείου, ὅ.π., σελ. 699-707.

πλευρῶν. Ὅπως φαίνεται καί ἀπό τό ἀνακοινωθέν πού ἐξέδωσε τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο στίς 22 Ὀκτωβρίου 2003⁹⁴ ἔγινε μιά πρώτη συζήτηση καί ἐτέθησαν προτάσεις γιά τήν ἐπίλυση τοῦ θέματος, οἱ ὁποῖες ὁμως χρήζουν ἐπεξεργασίας καί συνοδικῆς ἐγκρίσεως ἐκατέρωθεν, καί ἔτσι δέν ἐπῆλθε καμμία συμφωνία. Μέ ἐπόμενο ἀνακοινωθέν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου τήν 1η Νοεμβρίου 2003⁹⁵

94. Ἀνακοινωθέν Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου 22ας Ὀκτωβρίου 2003: <https://www.patriarchate.org/home>: «Ἀνακοινούται ὅτι σήμερον, Τετάρτην, 22 Ὀκτωβρίου, ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης ἐδέχθη κατόπιν αἰτήσεώς των τούς Σεβ. Μητροπολίτας Πειραιῶς κ. Καλλίνικον καί Δημητριάδος καί Ἀλμυροῦ κ. Ἰγνάτιον, καί τούς Ἐντιμοτάτους κυρίους Σταῦρον Ψυχάρην καί Ἀρίστον Κασμίρογλου, παρουσίᾳ τῶν Σεβ. Μητροπολιτῶν τοῦ Θρόνου Πέργης κ. Εὐαγγέλου, Τυρολόης καί Σερεντίου κ. Παντελεήμονος, Περγάμου κ. Ἰωάννου καί Σεβαστείας κ. Δημητρίου.

Κατά τήν συνάντησιν ταύτην ἐγένετο συζήτησις ἐπὶ τοῦ ἀνακύψαντος ζητήματος μεταξύ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καί τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, κατά τήν ὁποίαν ἐτέθησαν ὑπ' ὄψιν τοῦ Παναγιωτάτου ὑπό τῶν ἐξ Ἀθηνῶν ἐπισκεπτῶν ὠρισμένοι σκέψεις καί προτάσεις περί τῆς λύσεως τοῦ προβλήματος τούτου. Αἱ προτάσεις αὗται ἐξητάσθησαν ἐν πνεύματι καλῆς θελήσεως, οὐδεμία δέ συμφωνία ἐπετεύχθη ἐπ' αὐτῶν, κριθέντος ὅτι τό ὅλον θέμα χρήζει ἐπεξεργασίας καί Συνοδικῆς ἐκατέρωθεν ἀποφάσεως. Φανάριον, 22 Ὀκτωβρίου 2003 Ἐκ τῆς Ἀρχιεραρχίας τῆς Ἀγίας καί Ἱερᾶς Συνόδου».

95. Ἀνακοινωθέν Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου 1ης Νοεμβρίου 2003: <https://www.patriarchate.org/home>: «Ἐκ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἀνακοινούνται τά ἀκόλουθα: 1. Ἡ Α.Θ. Παναγιότης, ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης κ.κ. Βαρθολομαῖος, ἐν τῇ ἐπιθυμίᾳ Του, ὅπως ἐξευρεθῇ λύσις εἰς τό προσφάτως ἀνακύψαν, ὡς μὴ ὦφειλε, καί ὅχι ἐξ ὑπαιτιότητος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ζήτημα εἰς τὰς σχέσεις τῆς Μητροπόλεως Ἐκκλησίας μετὰ τῆς Ἀγιωτάτης Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἀπεδέχθη πρότασιν, ἡ ὁποία τοῦ ὑπεβλήθη ὑπό τῶν Σεβ. Μητροπολιτῶν Πειραιῶς κ. Καλλινίκου καί Δημητριάδος κ. Ἰγνατίου, ὡς καί τῶν Ἐντιμοτάτων κυρίων Σταύρου Ψυχάρη καί Ἀρίστου Κασμίρογλου, οἱ ὁποῖοι Τόν ἐπεσκέφθησαν πρὸς τοῦτο εἰς τήν ἐν Φαναρίῳ ἔδραν Του τήν 22αν Ὀκτωβρίου ἐ.ε., ὅπως διεξαχθοῦν ἐν Ἀθήναις ἄτυποι συνομιλίας πρὸς ἐξεύρεσιν τρόπου ὑπερβάσεως τῆς δημιουργηθείσης κρίσεως. Εἰς τὰς συνομιλίας ταύτας ἀπεφασίσθη νά συμμετάσχουν οἱ ἀνωτέρω μετὰ τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου Περγάμου κ. Ἰωάννου, Διευθυντοῦ τοῦ Γραφείου Ἐκπροσωπήσεως τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἐν Ἀθήναις.

2. Κατά τὰς συνομιλίας ταύτας αἱ ὁποῖαι διεξήχθησαν ἐν Πειραιεὶ καί Ἀθήναις ἀπὸ 29ης ἕως 30ης Ὀκτωβρίου ἐ.ε., ὁ ἐκπρόσωπος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἐκφράζων πιστῶς, ὅχι προσωπικὰς αὐτοῦ ἀπόψεις, ἀλλὰ συγκεκριμένας ἐντολάς τῆς Μητροπόλεως Ἐκκλησίας, διέγραψε τὰ ὅρια τῶν δυνατῶν ὑποχωρήσεων ἐκ μέρους τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου προκειμένου νά ἐπιτευχθῇ ἡ ὑπὸ πάντων ἐπιθυμητὴ λύσις τοῦ ἀνακύψαντος προβλήματος. Ἀτυχῶς, παρὰ τὰς γενομένας ἐκ μέρους τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ὑποχωρήσεις, αἱ προτάσεις αὐτοῦ δέν ἐγένοντο δεκταὶ ὑπὸ τῶν ἐν διαβουλεύσει μετὰ τοῦ Μακαριωτάτου

έμφανίζεται τό Οίκουμενικό Πατριαρχείο αναζητώντας τή λύση μέ τήν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, νά ἀποδέχεται τήν ἔναρξη συνομιλιῶν μεταξύ τῶν ἀντιπροσωπειῶν τῶν δύο Ἐκκλησιῶν στήν Ἀθήνα στίς 29 καί 30 Ὀκτωβρίου 2003. Κατά τή συζήτηση πού διεξήχθη, τό Οίκουμενικό Πατριαρχείο «διέγραψε τά ὅρια τῶν δυνατῶν ὑποχωρήσεων ἐκ μέρους τοῦ Οίκουμενικοῦ Πατριαρχείου προκειμένου νά ἐπιτευχθῇ ἡ ὑπό πάντων ἐπιθυμητή λύσις τοῦ ἀνακύψαντος προβλήματος», ἀλλά οἱ συνομιλίες ἀπέβησαν ἄκαρπες καθώς «κατέστη δέ σαφές ὅτι ἡ ἑτέρα πλευρά δέν προτίθεται νά δεσμευθῇ εἰς τήν τήρησιν πάντων τῶν ὁρων τῆς Πατριαρχικῆς καί Συνοδικῆς Πράξεως, ἐπὶ τῆς ὁποίας στηρίζεται τό ἰσχύον ἐν Ἑλλάδι ἐκκλησιαστικόν καθεστώς, ἀπαιτοῦσα μάλιστα ὅπως, ἀντί τῆς προβλεπομένης ὑπό τῆς ὡς ἄνω Πράξεως ἐγκρίσεως ὑπό τοῦ Οίκουμενικοῦ Πατριαρχείου τοῦ καταλόγου τῶν πρὸς Ἀρχιερατείαν ἐκλογίμων διὰ τὰς ἐν Βορείῳ Ἑλλάδι καί Αἰγαίῳ ἐπαρχίας τοῦ Οίκουμενικοῦ Θρόνου (τὰς λεγομένας τῶν Νέων Χωρῶν), ἀντιστρέψῃ τὰ πράγματα καί θέσει τήν Πατριαρχικὴν ἔγκρισιν ὑπὸ τήν ἔγκρισιν τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος». Τό ἀνακοινωθέν καταλήγει στό ὅτι δέν ἐπῆλθε καμμία συμφωνία καί εὐχεται στή λύση του προσβλέποντας στήν κρίση τῶν Ἱεραρχῶν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.

Παράλληλα ἐκδίδεται ἀνακοινωθέν ἀπὸ τήν πλευρά τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, πού ἀπηχεῖ τίς ἀπόψεις τῆς Διαρκοῦς Ἱερᾶς Συνόδου γιά τήν προαναφερθεῖσα συνάντηση γιά τήν ἐξεύρεση λύ-

Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν διατελούντων συνομιλητῶν αὐτοῦ, κατέστη δέ σαφές ὅτι ἡ ἑτέρα πλευρά δέν προτίθεται νά δεσμευθῇ εἰς τήν τήρησιν πάντων τῶν ὁρων τῆς Πατριαρχικῆς καί Συνοδικῆς Πράξεως, ἐπὶ τῆς ὁποίας στηρίζεται τό ἰσχύον ἐν Ἑλλάδι ἐκκλησιαστικόν καθεστώς, ἀπαιτοῦσα μάλιστα ὅπως, ἀντί τῆς προβλεπομένης ὑπό τῆς ὡς ἄνω Πράξεως ἐγκρίσεως ὑπό τοῦ Οίκουμενικοῦ Πατριαρχείου τοῦ καταλόγου τῶν πρὸς Ἀρχιερατείαν ἐκλογίμων διὰ τὰς ἐν Βορείῳ Ἑλλάδι καί Αἰγαίῳ ἐπαρχίας τοῦ Οίκουμενικοῦ Θρόνου (τὰς λεγομένας τῶν Νέων Χωρῶν), ἀντιστρέψῃ τὰ πράγματα καί θέσει τήν Πατριαρχικὴν ἔγκρισιν ὑπὸ τήν ἔγκρισιν τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.

3. Κατόπιν τῶν ἀνωτέρω τό Οίκουμενικόν Πατριαρχεῖον ἐκφράζει τήν λύπην του, διότι, παρὰ τήν ἐπιδειχθεῖσαν ἐκ μέρους του καλήν θέλησιν πρὸς διάλογον, ἡ ἀνακύψασα διαφωνία μεταξύ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν ἐξακολουθεῖ νά ὑφίσταται, προσβλέπει δέ εἰς τήν ὑπό τῶν Σεβασμιωτάτων Ἱεραρχῶν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος στήριξιν τῶν δικαίων τῆς Μητρὸς ὅλων ἡμῶν Ἐκκλησίας, ἐν τῇ πεποιθήσει ὅτι θά κατισχύσῃ ἐν τέλει ἡ ἀλήθεια καί τό δίκαιον. Ἐν τοῖς Πατριαρχείοις, τῇ 1ῃ Νομβρίου 2003».

σης⁹⁶. Ἀφοῦ ἀρχικά εὐχαριστήσῃ τούς πρωταγωνιστές αὐτῶν τῶν

96. Ἀνακοινωθέν Διαρκoῦς Ἱερᾶς Συνόδου 3ης Νοεμβρίου 2003: Μητροπολίτου Σεβαστείας Δημητρίου, Ἡ Πατριαρχική καί Συνοδική Πράξις τοῦ 1928 Πα-
ρακωλυμένη τοῖς ὅροις. Ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ Πατριαρχικοῦ καί Συνοδικοῦ ἀρχείου,
Θεσσαλονίκη 2006, σελ. 708-710: «Ἡ Διαρκῆς Ἱερά Σύνοδος κατὰ τὴν σημερινή
ἐκτακτὴ Συνεδρία Τῆς ἐνημερώθηκε τόσο ἀπὸ τὸν Μακαριώτατο ὅσο καὶ ἀπὸ
τὸν Σεβασμιώτατο Μητροπολίτη Πειραιῶς κ. Καλλίνικο γιὰ τίς συνθῆκες μὲ τίς
ὁποῖες ἀνέλαβε ὁ ἴδιος μαζί μὲ τὸν Σεβασμιώτατο Μητροπολίτη Δημητριάδος
καί Ἀλμυροῦ κ. Ἰγνάτιο ἄτυπὴ μεσολαβητικὴ προσπάθεια πρὸς τὸν Παναγιώτα-
το Οἰκουμενικὸ Πατριάρχῃ κ. Βαρθολομαῖο, ὥστε νὰ ἐπιλυθεῖ μὲ εἰρηνικὴ κοινὴ
ἀποδοχὴ τὸ ζήτημα τὸ ὁποῖο ἀνέκυψε περὶ τῶν Ἱερῶν Μητροπόλεων τῶν Βο-
ρείων Ἐπαρχιῶν καί περὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς ἐνεργείας αὐτῆς ὡς καὶ ἐκείνης
ἡ ὁποία ἀνελήφθη ἀπὸ τοὺς κ.κ. Σταῦρο Ψυχάρη καί Ἀρίστο Κασμίρογλου.

Ἡ Διαρκῆς Ἱερά Σύνοδος μετὰ ἀπὸ διεξοδικὴ μελέτη τοῦ ὅλου ζητήματος
ἀποφάσισε τὰ ἀκόλουθα:

1. Οἱ παράλληλες διαμεσολαβήσεις πού ἀνελήφθησαν ἀπὸ τοὺς Σεβασμιωτά-
τους Μητροπολίτες Πειραιῶς κ. Καλλίνικο καί Δημητριάδος καί Ἀλμυροῦ κ.
Ἰγνάτιο ὡς καί τῶν κ.κ. Σταύρου Ψυχάρη καί Ἀρίστου Κασμίρογλου ὑπῆρξαν
βέβαια ἄτυπες ἀλλὰ καὶ εὐπρόσδεκτες, καθ' ὅσον ἀπέβλεπαν στὴν ἀναζήτησι
εὐκαταίας εἰρηνικῆς λύσεως κοινῆς ἀποδοχῆς. Γι' αὐτὸ ἡ Διαρκῆς Ἱερά Σύνοδος
ἐκφράζει τίς εὐχαριστίες Τῆς πρὸς τὰ μέλη τῶν δύο ἄτυπων ἀποστολῶν.

2. Κατὰ τίς συνομιλίες πού διεξήχθησαν στό Φανάρι ὑπὸ τὴν Προεδρίαν τοῦ
Παναγιωτάτου Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ. Βαρθολομαίου οἱ ἐκατέρωθεν συνο-
μιλητές συνέκλιναν στίς ἐξῆς βασικὲς ἀρχές:

Τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο καὶ ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἀποδέχονται καὶ
συμφωνοῦν στὰ ἀκόλουθα σημεῖα, πού ἀφοροῦν στίς σχέσεις τοὺς καὶ ἰδιαίτερος
στό ἐκκλησιαστικὸ καθεστῶς τῶν Ἱερῶν Μητροπόλεων τῶν Ἰνέων Χωρῶν'.

ι. Τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο καὶ ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἀναγνωρίζουν
τὸ ὑφιστάμενο καθεστῶς τῶν Ἱερῶν Μητροπόλεων αὐτῶν. Οὔτε τὸ Οἰκουμενικὸ
Πατριαρχεῖο ἐπιθυμεῖ νὰ ἄρει τὴν ἐπιτροπικὴν ἀνάθεση τῆς διοικήσεως τῶν
Ἱερῶν Μητροπόλεων ὑπὸ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Αὐτοκεφαλῆς Ἐκκλησίας τῆς
Ἑλλάδος, οὔτε ἡ Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἐπιδιώκει ἢ ἐπιθυμεῖ
τὴν ἀνατροπὴ καὶ μεταβολὴ αὐτοῦ.

ιι. Γιὰ τὸ θέμα τῆς ἀποστολῆς τοῦ Καταλόγου τῶν πρὸς Ἀρχιερατεία Ἐκλό-
γμων ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος στό Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο, ἡ μὲν
Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἀναγνωρίζει τὴν ὑποχρέωσή Τῆς γιὰ ὑποβολὴ τοῦ Κα-
ταλόγου τῶν πρὸς Ἀρχιερατεία Ἐκλόγμων γιὰ τίς Ἱερές Μητροπόλεις τῶν Ἰνέων
Χωρῶν γιὰ ἐνημέρωση τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου γιὰ προσθῆκες μὲσω τοῦ
Μακαριωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καί Πάσης Ἑλλάδος καὶ διαγραφές κατὰ
Νόμον. Τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο ἀποδέχεται ὅτι θὰ ἀσκήσει τὸ δικαίωμα
αὐτὸ σύμφωνα μὲ τίς προβλέψεις τοῦ Νόμου Περὶ Καταστατικοῦ Χάρτου τῆς
Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος'.

ιιι. Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος σέβεται καὶ ἀναγνωρίζει τὴν Πατριαρχικὴ καὶ
Συνοδικὴ Πράξις τοῦ 1928 περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς διοικήσεως τῶν Ἱερῶν Μη-

ἄτυπων διαμεσολαβήσεων γιά τήν εἰρήνευση τῶν δύο Ἐκκλησιῶν παρουσιάζει τό σχέδιο συμφωνίας πού ἐπετεύχθη στή συνάντηση τῶν ἀντιπροσωπειῶν στό Φανάρι κατά τή συνάντησή τους στίς 22 Ὀκτωβρίου 2003. Ἡ συμφωνία αὕτη στηρίζεται στήν ἀναγνώριση ἀπό τῆς πλευρᾶς καί τῶν δύο πλευρῶν τοῦ ὑφιστάμενου ἐκκλησιαστικοῦ καθεστῶτος τῶν Μητροπόλεων τῶν Νέων Χωρῶν: «Οὔτε τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο ἐπιθυμεῖ νά ἄρει τήν ἐπιτροπικήν ἀνάθεση τῆς διοικήσεως τῶν Ἱερῶν Μητροπόλεων ὑπό τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, οὔτε ἡ Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἐπιδιώκει ἡ ἐπιθυμεῖ τήν ἀνατροπή καί μεταβολή αὐτοῦ»⁹⁷.

Ὡς πρός τό θέμα τῆς ἀποστολῆς τοῦ Καταλόγου ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἀναγνωρίζει τήν ὑποχρέωσή της νά ἀποστέλλει τόν Κατάλογο γιά «ἐνημέρωση» τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καί αὐτό ὀφείλει νά δρᾷ στά πλαίσια τοῦ Καταστατικοῦ Χάρτη τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος: «Γιά τό θέμα τῆς ἀποστολῆς τοῦ Καταλόγου τῶν πρός

τροπόλεων τῶν Ἱερῶν Χωρῶν» ὅπως τροποποιήθηκε. Τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο ἀποδέχεται τήν ἐφαρμογή τῆς Πατριαρχικῆς καί Συνοδικῆς Πράξεως ὑπό τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος στό πλαίσιο τῆς Νομοθεσίας πού ἰσχύει στήν Ἑλληνική Ἐπικράτεια.

Ἡ παρούσα συμφωνία τελεῖ *ad referendum* (ἐν ἀναφορᾷ) νά ἐπικυρωθεῖ ἀπό τίς ἐκατέρωθεν Ἱερές Συνόδους.

3. Περαιτέρω ἡ Ἱερά Σύνοδος δηλοῖ:

α. Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἀναγνωρίζει τό καθεστῶς τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Διοικήσεως τῶν Ἱερῶν Μητροπόλεων τῶν Βορείων Ἐπαρχιῶν τῆς Ἑλλάδος καί ἐφαρμόζει τήν Πράξη τοῦ 1928 ὅπως τροποποιηθεῖσα ἰσχύει στό πλαίσιο τῆς ἰσχύουσας στήν Ἑλληνική Ἐπικράτεια Νομοθεσίας.

β. Ἡ Ἑλληνική ἔννομος τάξη συνιστᾷ γιά τήν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἀναγκαία προϋπόθεση νά ληθοῦν ἀπό αὐτήν ἔγκυρες ἀποφάσεις.

γ. Ὁ Κατάλογος τῶν πρός Ἀρχιερατεῖαν Ἐκλόγιμων ἀποστέλλεται κατ' ἔτος ἀπό τήν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος στό Πατριαρχεῖο γιά ἐνημέρωση καί προκειμένου ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης νά προτείνει ὑποψηφίους γιά ἐγγραφή ἡ διαγραφή ἀποκλειστικῶς γιά τίς Μητροπόλεις τῶν Νέων Χωρῶν μέ βάση τόν Νόμο.

4. Τά ἀνωτέρω σημεῖα ἀποδέχεται ὁμοφώνως ἡ Διάρκῃς Ἱερά Σύνοδος σέ μία ὑστατή προσπάθεια γιά ἐξεύρεση λύσεως προτείνει στό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο νά ἐπανεέλθουν καί οἱ δύο Ἐκκλησίες σέ ὅ,τι ἴσχυε σχετικά μέ τήν Πράξη τοῦ 1928 ἀπό τοῦ 1929 ὥς τό 1997 δηλαδή ἐπὶ 68 χρόνια».

97. Μητροπολίτου Σεβαστείας Δημητρίου, Ἡ Πατριαρχική καί Συνοδική Πράξις τοῦ 1928 Παρακλυσιζομένη τοῖς ὅροις. Ἐπὶ τῇ βάσει του Πατριαρχικοῦ καί Συνοδικοῦ ἀρχείου, ὁ.π., σελ. 709.

Ἀρχιερατεία Ἐκλογίμων ὑπό τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος στό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο, ἡ μέν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἀναγνwrίζει τήν ὑποχρέωσή Της γιά ὑποβολή τοῦ Καταλόγου τῶν πρὸς Ἀρχιερατεία Ἐκλογίμων γιά τίς Ἱερές Μητροπόλεις τῶν Νέων Χωρῶν γιά ἐνημέρωση τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου γιά προσθῆκες μέσω τοῦ Μακαριωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καί Πάσης Ἑλλάδος καί δι-αγραφές κατὰ Νόμον. Τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο ἀποδέχεται ὅτι θά ἀσκήσει τό δικαίωμα αὐτό σύμφωνα μέ τίς προβλέψεις τοῦ Νόμου Περὶ Καταστατικοῦ Χάρτου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος»⁹⁸.

Τό τρίτο στοιχεῖο τῆς συμφωνίας ἔγκειται στήν ἀποδοχή τῆς Πατριαρχικῆς καί Συνοδικῆς Πράξης τοῦ 1928 ἀπό τήν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος μετά ἀπό τίς τροποποιήσεις πού ἐπισυνέβησαν, ἐνῶ τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο ἀποδέχεται τήν ἐφαρμογή αὐτῆς τῆς Πράξης στά πλαίσια τῆς Ἑλληνικῆς Νομοθεσίας: «Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος σέβεται καί ἀναγνwrίζει τήν Πατριαρχική καί Συνοδική Πράξη τοῦ 1928 περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς διοικήσεως τῶν Ἱερῶν Μητροπόλεων τῶν Νέων Χωρῶν ὅπως τροποποιήθηκε. Τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο ἀποδέχεται τήν ἐφαρμογή τῆς Πατριαρχικῆς καί Συνοδικῆς Πράξεως ὑπό τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος στό πλαίσιο τῆς Νομοθεσίας πού ἰσχύει στήν Ἑλληνική Ἐπικράτεια»⁹⁹. Αὐτοὶ οἱ ἄξονες θά πρέπει νά ἐπικυρωθοῦν καί ἀπό τίς δύο Συνόδους ὥστε νά ἀποκτήσουν ἰσχύ. Ἐπιπρόσθετα ἡ Διαρκὴς Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος δηλώνει ὅτι ἀναγνwrίζει καί θά ἐφαρμόζει τήν τροποποιηθεῖσα Πατριαρχική καί Συνοδική Πράξη ὅπως ἰσχύει στήν Ἑλληνική Νομοθεσία, θά ἐφαρμόζει τήν ἐλληνική ἐννομη τάξη καί δεσμεύεται ὅτι θά ἀποστέλλει κατ' ἔτος τόν Κατάλογο πρὸς Ἀρχιερατεία Ἐκλογίμων μόνο γιά τίς Νέες Χῶρες γιά ἐνημέρωση. Καταλήγει τό ἀνακοινωθέν ὅτι ἡ Διαρκὴς Ἱερά Σύνοδος προτείνει στό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο γιά τήν ἐπίλυση τῆς κρίσης νά ἐπανεέλθουν οἱ Ἐκκλησίες στό ὅτι γενικῶς ἴσχυε κατὰ τά ἔτη 1929-1997.

Ἡ ἀπάντηση τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου εἶναι ἄμεση καί

98. Μητροπολίτου Σεβαστείας Δημητρίου, *Ἡ Πατριαρχική καί Συνοδική Πρᾶξις τοῦ 1928 Παρακωλυμένη τοῖς ὅροις. Ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ Πατριαρχικοῦ καί Συνοδικοῦ ἀρχείου*, ὁ.π., σελ. 709.

99. Μητροπολίτου Σεβαστείας Δημητρίου, *Ἡ Πατριαρχική καί Συνοδική Πρᾶξις τοῦ 1928 Παρακωλυμένη τοῖς ὅροις. Ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ Πατριαρχικοῦ καί Συνοδικοῦ ἀρχείου*, ὁ.π., σελ. 709.

γίνεται μέ την έκδοση του Πατριαρχικού ανακοινωθέντος της 3ης Νοεμβρίου 2003¹⁰⁰. Σ' αυτό τό κείμενο γίνεται φανερή ή δυσφορία του Οικουμενικού Πατριαρχείου γιά τά τεκταινόμενα στίς σχέσεις τών δύο Έκκλησιών. Τό Οικουμενικό Πατριαρχείο δηλώνει ότι δέν όφείλεται σ' αυτό ή διακοπή τών συζητήσεων αλλά τό ότι στίς συννομιλίες πού προηγήθηκαν καί στό ένυπόγραφο κείμενο πού ύποβλήθηκε από την αντιπροσωπεία της Έκκλησίας της Ελλάδος άμφισβητοϋνταν όλες οι διατάξεις της Πατριαρχικής καί Συνοδικής Πράξης του 1928 καί την ίδια στιγμή δέν είχε ή έπιτροπή έξουσιοδότηση από τό σώμα της Ίεραρχίας της Έκκλησίας της Ελλάδος. Παράλληλα μ' αυτή την έκδοση τών εκατέρωθεν Άνακοινωθέν-

100. Πατριαρχικό Άνακοινωθέν 3ης Νοεμβρίου 2003: <https://www.patriarchate.org/home>: «Τό Οικουμενικό Πατριαρχείο μέ δικαιολογημένην όδύννην παρακολουθεί την καί πάλιν καί μάλιστα κατά την έσχάτην στιγμήν πρό της συγκλήσεως της Ίερας Συνόδου της Ίεραρχίας της Έκκλησίας της Ελλάδος επιχειρουμένην έπιμελώς άποπροσανατολιστικήν προσπάθειαν αλλοιώσεως του δικαίου του καί ύποτιμήσεως τών ύπέρ ειρήνης ενεργειών του. Καί δηλώνει κατηγορηματικώς, ότι ή επί ενός διευκρινιστικού σημείου της έφαρμογής του Ε' όρου της Πατριαρχικής καί Συνοδικής Πράξεως του 1928 διατυπωθείσα επιφύλαξις του ή άσφαλώς επιδεχομένη εύρυτέραν έρμηνείαν, δέν άποτελεί την αίτίαν της διακοπής της άτύπου έν Αθήναις προσπάθειας του προς έξοδον έκ της όλης δυσaréστου καταστάσεως. Η αίτία είναι ότι κατά τόν άτυπον αυτόν διάλογον, συμφώνως προς τό άποσταλέν εις τό Οικουμενικό Πατριαρχείο ένυπόγραφον κείμενον της Έκκλησίας της Ελλάδος, οι πλείστοι τών κανονικών καί έκκλησιολογικών Όρων της δήθεν τροποποιηθείσης Πράξεως του 1928 ήμφεσβητήθησαν, γεγονός έκκλησιαστικώς άπαράδεκτον. Επί πλέον, έλήφθησαν ύπ' όψιν αι διατυπωθείσαι διαμαρτυρίαι Ίεραρχών ότι αι διμερείς αύται έπαφαί διεξάγονται άνευ συνοδικής έξουσιοδοτήσεως.

Πέραν δέ της κατοχυρώσεως τών καθαρώς έκκλησιαστικών δικαίων του, τό Οικουμενικό Πατριαρχείο δηλώνει ότι θεωρεί ύβριν προς αυτό τά υπό τινων, ως του έπιτίμου Προέδρου της Νέας Δημοκρατίας Έξοχ. κ. Κωνσταντίνου Μητσοτάκη, διαθρυλούμενα περί έθνικών παραμέτρων του θέματος καί δή ότι διά του ύφισταμένου έκκλησιαστικού καθεστώτος 'μοιράζεται' η Ελλάς εις τά δύο. Μήπως ό κ. Πρόεδρος διεπίστωσε τοιοϋτόν τι εις την γενέτειράν του Κρήτην, εις τά Δωδεκάνησα καί εις τό Άγιον Όρος, τά όποία ύπάγονται εις τό Οικουμενικό Πατριαρχείο;

Θά έδει νά γνωρίζουν οι πάντες έκ της άψευδούς ιστορίας, ότι τό καί σήμεραν άδικοϋμενον καί κατασυκοφαντούμενον Οικουμενικό Πατριαρχείο διά την Όρθοδοξίαν καί ιδιαίτατα διά τό Γένος ήμών ύπήρξε καί είναι Άύτρον άντί πολλών'. Εν τοίς Πατριαρχείοις, τή 3η Νοεμβρίου 2003 Έκ της Αρχιγραμματείας της Αγίας καί Ίερας Συνόδου».

των, διεξάγεται από την 1η ως και την 6η Νοεμβρίου 2003 ή Έκτακτη σύναξη της Συνόδου της Ιεραρχίας της Εκκλησίας της Ελλάδος, μέ κύριο θέμα της τήν κρίση στίς σχέσεις μεταξύ τών δύο Εκκλησιών. Στίς 10 Νοεμβρίου αποστέλλεται πρὸς τόν Οἰκουμενικό Πατριάρχη Ἐπιστολή της Ιεραρχίας της Εκκλησίας της Ελλάδος¹⁰¹ ἐνημερώνοντάς τον καί ἐκθέτοντας τίς ἀποφάσεις της Συνό-

101. Ἐπιστολή Ιεραρχίας της Εκκλησίας της Ελλάδος πρὸς τόν Οἰκουμενικόν Πατριάρχην Βαρθολομαῖο, 10η Νοεμβρίου 2003: Ἀθ. Ἀγγελόπουλος, *Τά Ἐκκλησιαστικά δίκαια στήν Ελλάδα σήμερα. Τά Πατριαρχικά Δίκαια στήν Ελλάδα ἐν σχέσει πρὸς τά δίκαια της Εκκλησίας της Ελλάδος*, Θεσσαλονίκη 2005, σελ. 377-379: «Ἡ Ἱερά Σύνοδος της Ιεραρχίας της Ἀγιωτάτης Εκκλησίας της Ελλάδος ἐπιθυμοῦσα διακαῶς ἵνα συμβάλῃ εἰς τήν εἰρηνικήν, δικαίαν καί ἀνώδυνον διευθέτησιν τοῦ ὡς μή ὤφειλε ἀνακύψαντος, ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν, ζητήματος εἰς τὰς σχέσεις μετά της Ἀγίας τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Εκκλησίας, συνήλθεν εἰς Ἑκτακτον Συνεδρίαν Αὐτῆς κατὰ τό τριήμερον ἀπό 4ης ἕως 6ης ὁδεύοντος μηνός Νοεμβρίου ἐ.ε., πρὸς λήψιν τῶν σχετικῶν Ἀποφάσεων.

Τό Σεπτόν καί Κυρίαρχον Σῶμα της Ιεραρχίας της Εκκλησίας της Ελλάδος μετά πολλῆς προσοχῆς ἐνωτισθέν της τε εἰσαγωγικῆς ὁμιλίας της Ταπεινότητος ἡμῶν, ὡς καί τῶν ἐμπεριστατωμένων εἰσηγήσεων τῶν Σεβασμιωτάτων Μητροπολιτῶν Μεσσηνίας κ. Χρυσοστόμου, Φιλίππων, Νεαπόλεως καί Θάσου κ. Προκοπίου καί Καισαριανῆς, Βύρωνος καί Ὑμηττοῦ κ. Δανιὴλ καί διεξελθόν μετά πολλῆς ἐρεῦνης καί ἀκριβοῦς ἐξετάσεως τό ὡς εἴρηται ἀναφυέν πρόβλημα, ἤχθη εἰς τήν Ἀπόφασιν ὅπως ἐπιβεβαιώσῃ διὰ μίαν εἰσέτι φοράν τόν βαθύτατον καί ἀδιάπτωτον σεβασμόν Αὐτοῦ πρὸς τό Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον, τό ὁποῖον ἐπιτελεῖ ἔργον διορθοδόξου καί οἰκουμενικῆς ἐνότητος. Συγχρόνως ὁμως, καί ἐν ὄψει τοῦ κρατοῦντος ἐν Ἑλλάδι συστήματος τῶν σχέσεων Εκκλησίας καί Πολιτείας, ὑπεγράμμισεν ὅτι ἡ Ἀγιωτάτη ἡμῶν Εκκλησία, παραλλήλως πρὸς τοὺς Ἱεροῦς Κανόνες, οὐστίνας ἀπαρασαλεύτως φυλάσσει, ὑποχρεοῦται ἵνα τηρῇ καί τοὺς Νόμους τοῦ Κράτους, ἵνα μή προσβάλλωνται ὡς ἀκυρωτέαι αἱ Ἀποφάσεις τῶν Διοικητικῶν Αὐτῆς Ὁργάνων.

Ὡς ἐκ τούτου καί ἐν πιστότητι πρὸς τε τήν ἔννομον τάξιν της ἐντίμου ἐλληνικῆς Πολιτείας καί τά ἐκατέρωθεν ὑπὸ τῶν δύο ἡμετέρων Εκκλησιῶν τεθεσπισμένα, ἐπεβεβαίωσε τό γεγονός ὅτι οὐδεμία πρόθεσις ὑφίσταται ἐκ μέρους της Εκκλησίας ἡμῶν περὶ ἀλλαγῆς τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ καθεστῶτος τῶν λεγομένων Νέων Χωρῶν, διό καί Αὕτη ἐπιθυμεῖ ἵνα συνεχισθῇ ἡ ἰσχὺς της Πατριαρχικῆς καί Συνοδικῆς Πράξεως τοῦ 1928. Ἡ διακήρυξις αὕτη της Εκκλησίας της Ελλάδος, ὅτι οὐδόλως ἐπιδιώκει τήν ἀλλαγὴν τοῦ ὑφισταμένου νομοκανονικοῦ καθεστῶτος διὰ τὰς ὡς εἴρηται Ἐπαρχίας, ἔχει σαφῶς καί ἀναμφιλέκτως τήν ἔννοιαν ὅτι ἡ Πατριαρχική καί Συνοδική Πράξις τοῦ 1928 τηρεῖται ὑπ' Αὐτῆς ἐν τῷ πλαισίῳ ἀφ' ἐνός τῶν τροποποιήσεων αἰτίνας κοινῇ συμφωνίᾳ μεταξύ τῶν δύο Εκκλησιῶν ἐπετεύχθησαν καί ἀφ' ἑτέρου τοῦ ἰσχύοντος Νόμου 590/1977 Περὶ τοῦ Καταστατικοῦ Χάρτου της Εκκλησίας της Ελλάδος'.

Ὅθεν ἡ Ἱερά Σύνοδος της Ιεραρχίας της Ἀγιωτάτης Εκκλησίας της Ελλάδος

δου της Ίεραρχίας πού προηγήθηκε. Αρχικά επισημαίνεται ότι επιβεβαιώνει τόν σεβασμό πρὸς τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο καὶ ταυτόχρονα μαζί μέ τούς Ἱερούς Κανόνες πού φυλάσσει ὑποχρεοῦται νά τηρεῖ καί τούς Νόμους τοῦ κράτους λόγω τοῦ συστήματος σχέσεων Κράτους καί Ἐκκλησίας πού ἰσχύει σήμερα¹⁰². Παράλληλα επιβεβαιώνει τή θέλησή της γιά τήν τήρηση τῆς Συνοδικῆς Πράξης τοῦ 1928 σύμφωνα μέ τίς τροποποιήσεις καί πάντα μέσα στά πλαίσια τοῦ Ν. 590/1977 δηλαδή τοῦ Καταστατικοῦ Χάρτη τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἐνῶ ἐπιπρόσθετα ἐπισημαίνει καί τή μὴ ἐπιδίωξή της γιά τήν ἀλλαγὴ τοῦ ὑφιστάμενου καθεστῶτος στίς ἐν λόγω

διὰ τῆς ἐν Ἀγίῳ Πνεύματι Ἀποφάσεως Αὐτῆς, κατὰ τήν Συνεδριάν τῆς 6ης ὁδεύοντος μηνὸς Νοεμβρίου ἐ.ἔ., δηλοῖ καὶ αὖθις ὅτι σέβεται, ἀναγνωρίζει καὶ τηρεῖ τὸ διαμορφωθὲν διὰ τῆς Πράξεως τοῦ 1928 καθεστῶς, ὡς τοῦτο ἰσχύει μέχρι σήμερον, μέ πλήρη σεβασμὸν ὡσαύτως τῶν διατάξεων τοῦ Καταστατικοῦ Χάρτου. Κατὰ συνέπειαν ὁ Κατάλογος τῶν πρὸς Ἀρχιερατεῖαν ἐκλογίμων θὰ ἀποστέλληται πρὸς τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον πρὸς ἄσκησιν ὑπ' Αὐτοῦ τῶν δικαιωμάτων Αὐτοῦ περὶ ὑποδείξεως ὑποψηφίων, μόνον διὰ τὰς Ἱεράς Μητροπόλεις τῶν Νέων Χωρῶν, τηρουμένων τῶν διατάξεων τῶν ἀρθρῶν 17-22 τοῦ προμνησθέντος Καταστατικοῦ Χάρτου.

Πρὸς τοῦτοισ καὶ εἰς ἔνδειξιν τῆς ἀγαθῆς καὶ φιλαδέλφου διαθέσεως ἡμῶν πρὸς τήν Ὑμετέραν φίλην Παναγιότητα, ἡ Ταπεινότης ἡμῶν προέτεινεν εἰς τὸ Σεπτὸν Σῶμα τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἱεραρχίας, ὅπως ἱκανοποιηθῇ τὸ γραπτὸν αἶτημα τῆς Ὑμετέρας Παναγιότητος διὰ τήν ἀναφορὰν τοῦ Ὄνόματος Αὐτῆς κατὰ τήν Θεῖαν Λειτουργίαν, ἀπὸ μέρους τῶν Μητροπολιτῶν τῶν λεγομένων Νέων Χωρῶν, διὰ τοῦ ἐξῆς τύπου: 'Ἐν πρώτοις μνήσθητι Κύριε τοῦ Ἀρχιεπισκόπου καὶ Πατριάρχου ἡμῶν (δεῖνος)' προστιθέμενης καὶ τῆς παγίας ἡδὴ ἀπὸ τοῦ ἔτους 1929 φράσεως 'καὶ τῆς Ἱερᾶς ἡμῶν Συνόδου, τῶν ὀρθοτομούντων τὸν λόγον τῆς Σῆς ἀληθείας', ὅπερ καὶ ὁμοφώνως ἐνεκρίθη.

Ἀποστέλλοντες οὖν κατὰ τὰ ἀνωτέρω τὸν Κατάλογον τῶν πρὸς Ἀρχιερατεῖαν Ἐκλογίμων, τὸν ἐγκεκριμένον ὑπὸ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἱεραρχίας κατὰ τήν Συνεδριάν τῆς 1ης παρελθόντος μηνὸς Ὀκτωβρίου ἐ.ἔ., ὡς καὶ τὸ Ἀνακοινωθὲν τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς 6ης Νοεμβρίου ἐ.ἔ. τὸ διαλαμβάνον τήν ληφθεῖσαν, κατὰ τὰ ἄνω, Ἀπόφασιν, καὶ ἔχοντες δι' ἐλπίδος ὅτι, διὰ τῆς ἐν Ἀγίῳ Πνεύματι καὶ διὰ μεγάλης πλειονοψηφίας ληφθείσης Ἀποφάσεως τῆς Σεπτῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, θὰ καταπαύσῃ ὁ σάλος ὅστις κλυδωνίζει ἀμφοτέρας τὰς Ἀγιωτάτας Ἐκκλησίας ἡμῶν, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ σκανδαλίζει τὸ εὐσεβὲς πλήρωμα Αὐτῶν, κατασπαζόμεθα τήν Ὑμετέραν Παναγιότητα φιλήματι ἀγάπης ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ καὶ Σωτῆρι ἡμῶν καὶ διατελοῦμεν, Ἀγαπητὸς ἐν Χριστῷ Ἀδελφός, Ὁ Ἀθηνῶν Χριστόδουλος, πρόεδρος Ἀθῆνησι τῇ 10ῃ Νοεμβρίου 2003».

102. Ἀθ. Ἀγγελόπουλος, *Τὰ Ἐκκλησιαστικὰ δίκαια στὴν Ἑλλάδα σήμερα. Τὰ Πατριαρχικὰ Δίκαια στὴν Ἑλλάδα ἐν σχέσει πρὸς τὰ δίκαια τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*, ὅ.π., σελ. 377.

ἐπαρχίες¹⁰³. Ὡς πρὸς τὴν ἀποστολὴ τοῦ Καταλόγου, ἡ ἀπόφαση τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος εἶναι σαφής: «Κατὰ συνέπειαν ὁ Κατάλογος τῶν πρὸς Ἀρχιερατείαν ἐκλογίμων θὰ ἀποστέλληται πρὸς τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον πρὸς ἄσκησιν ὑπ' Αὐτοῦ τῶν δικαιωμάτων Αὐτοῦ περὶ ὑποδείξεως ὑποψηφίων, μόνον διὰ τὰς Ἱεράς Μητροπόλεις τῶν Νέων Χωρῶν, τηρουμένων τῶν διατάξεων τῶν ἄρθρων 17-22 τοῦ προμνησθέντος Καταστατικοῦ Χάρτου»¹⁰⁴, διότι ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος «σέβεται, ἀναγνωρίζει καὶ τηρεῖ τὸ διαμορφωθέν διὰ τῆς Πράξεως τοῦ 1928 καθεστῶς, ὡς τοῦτο ἰσχύει μέχρι σήμερον», μέ τὸν ἴδιο σεβασμὸ πού ἀναγνωρίζει καὶ τηρεῖ τίς διατάξεις τοῦ Καταστατικοῦ Χάρτη¹⁰⁵.

Τέλος, ὅσο ἀφορᾷ τὸ θέμα τῆς μνημόνευσης τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχῃ ἀπὸ τούς Μητροπολίτες τῶν Νέων Χωρῶν, μετὰ ἀπὸ τὸ αἶτημα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχῃ, ἡ ἀπόφαση τῆς Ἱεραρχίας τὸ ἱκανοποιεῖ ὀρίζοντας τὸν τύπο ὡς ἑξῆς: «Ἐν πρώτοις μνήσθητι Κύριε τοῦ Ἀρχιεπισκόπου καὶ Πατριάρχου ἡμῶν (δεῖνος)» προστιθέμενης καὶ τῆς παγίας ἤδη ἀπὸ τοῦ ἔτους 1929 φράσεως καὶ τῆς Ἱερᾶς ἡμῶν Συνόδου, τῶν ὀρθοτομούντων τὸν λόγον τῆς Σῆς ἀληθείας»¹⁰⁶. Ἡ Ἐπιστολὴ κατακλείεται μέ τὴν ἀπόφαση γιὰ τὴν ἀποστολὴ τοῦ Καταλόγου πρὸς τὴν ἄσκηση τῶν δικαιωμάτων τοῦ Πατριαρχείου μόνον γιὰ τίς Νέες Χῶρες, μέ τὴν ἐλπίδα καὶ τίς εὐχές ὅτι οἱ ἀποφάσεις αὐτές πού ἐγκρίθηκαν ἀπὸ τὴν Ἱεραρχία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος μέ μεγάλη πλειοψηφία θὰ εἰρηνεύσουν τίς τεταμένες ἤδη σχέσεις μεταξὺ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν.

103. Ἀθ. Ἀγγελόπουλος, *Τὰ Ἐκκλησιαστικά δίκαια στὴν Ἑλλάδα σήμερα. Τὰ Πατριαρχικά Δίκαια στὴν Ἑλλάδα ἐν σχέσει πρὸς τὰ δίκαια τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*, ὅ.π., σελ. 378.

104. Ἀθ. Ἀγγελόπουλος, *Τὰ Ἐκκλησιαστικά δίκαια στὴν Ἑλλάδα σήμερα. Τὰ Πατριαρχικά Δίκαια στὴν Ἑλλάδα ἐν σχέσει πρὸς τὰ δίκαια τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*, ὅ.π., σελ. 378.

105. Ἀθ. Ἀγγελόπουλος, *Τὰ Ἐκκλησιαστικά δίκαια στὴν Ἑλλάδα σήμερα. Τὰ Πατριαρχικά Δίκαια στὴν Ἑλλάδα ἐν σχέσει πρὸς τὰ δίκαια τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*, ὅ.π., σελ. 378.

106. Ἀθ. Ἀγγελόπουλος, *Τὰ Ἐκκλησιαστικά δίκαια στὴν Ἑλλάδα σήμερα. Τὰ Πατριαρχικά Δίκαια στὴν Ἑλλάδα ἐν σχέσει πρὸς τὰ δίκαια τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*, ὅ.π., σελ. 378.

2.3 Η κορύφωση τῆς κρίσης

Μετά τὴν ἀπόφαση τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος τὸν Νοέμβριο, τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο δὲν φάνηκε ἱκανοποιημένο ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἐξέλιξη καὶ τίς ἀποφάσεις τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καὶ ἀποστέλλεται Πατριαρχικὸ Γράμμα¹⁰⁷ ὡς ἀπάντησις. Κατὰ τὴν Πατριαρχικὴ ἐκδοχὴ καὶ θέση ἡ ἔρμηνεία μιᾶς

107. Πατριαρχικὸ Γράμμα 1ης Δεκεμβρίου 2003: Ἀθ. Ἀγγελόπουλος, *Τὰ Ἐκκλησιαστικά δίκαια στὴν Ἑλλάδα σήμερα. Τὰ Πατριαρχικά Δίκαια στὴν Ἑλλάδα ἐν σχέσει πρὸς τὰ δίκαια τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*, Θεσσαλονίκη 2005, σελ. 380-385: «Μακαριώτατε Ἀρχιεπίσκοπε Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος, ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ λίαν ἀγαπητέ καὶ περιπόθητε ἀδελφέ καὶ συλλειτουργγέ τῆς ἡμῶν Μετριότητος κύριε Χριστόδουλε, Πρόεδρε τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, τὴν Ὑμετέραν σεβασμίαν Μακαριότητα ἀδελφικῶς ἐν Κυρίῳ κατασπαζόμενοι, ὑπερῆδιστα προσαγορεύομεν.

Ἐλάβομεν καὶ μετὰ τῆς δεούσης προσοχῆς ἐμελετήσαμεν τὸ ἀπὸ 1' Νοεμβρίου ἐ.ἔ. γράμμα τῆς Ὑμετέρας Μακαριότητος, ὅπερ προφρόνως διεβιβάσετε τῇ Μητρὶ Ἐκκλησίᾳ δι' εἰδικῶς ἀπεσταλμένων ἀδελφῶν Ἀρχιερέων, ἐκπροσώπων τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἀγιωτάτης Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Ἐκ τῆς ἐπισταμένης μελέτης αὐτοῦ, περιέχοντος τὰς ἀποφάσεις τῆς πλειονοψηφίας τῆς Ἱεραρχίας, ἀνάμικτα προεκλήθησαν αἰσθήματα ἡμῖν τε καὶ τοῖς ἁγίοις συνοδικοῖς ἀδελφοῖς, διὰ πολλοὺς λόγους.

Ἐν πρώτοις ἐλύπησεν ἡμᾶς τὸ γεγονός, ὅτι τοιοῦτον θέμα, ὡς τὸ τῆς ἔρμηνείας μιᾶς Πατριαρχικῆς καὶ Συνοδικῆς Πράξεως, δυναμένης νὰ προέλθῃ αὐθεντικῶς μόνον ὑπὸ τοῦ ἐκδόντος αὐτήν, ἐτέθη εἰς ψηφοφορίαν, ὡς ἔαν “ἐν πλήθει κρίνεται ἡ ἀλήθεια”, κατὰ τὴν σφοδρῶς ἐλεγχομένην ὑπὸ τε τοῦ Μεγάλου Βασιλείου καὶ ὑπὸ συμπάσης τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας θέσιν. Ἡ ψῆφος τῶν πλειόνων ὑπερισχύει κατὰ τοὺς ἱερούς κανόνas μόνον ἐπὶ θεμάτων, τὰ ὅποια κεῖνται εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν ἀποφασίζόντων διὰ πλειονοψηφίας. Ἐάν τὰ ζητήματα ἐξέρχωνται τῆς ἐξουσίας τῶν διὰ πλειονοψηφίας ἀποφασίζόντων περὶ αὐτῶν, ὡς εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν, εἰς οὐδὲν ἰσχύει ἡ ψῆφος τῶν πλειόνων. Διό καὶ ὀρθῶς ὑπεστηρίχθη τοῦτο ὑπὸ μελῶν τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, μὴ θελησάντων νὰ συμπράξουν εἰς τὴν λήψιν ἀποφάσεως διὰ ψηφοφορίας ἐπὶ θέματος ἐξερχομένου τῆς δικαιοδοσίας αὐτῶν. Ὡς ἐκ τούτου, ἡ ληφθεῖσα ἀπόφασις δὲν ἔχει τὴν δύναμιν νὰ μεταβάλλῃ τὰ ὀριζόμενα ὑπὸ τῆς Πατριαρχικῆς καὶ Συνοδικῆς Πράξεως τοῦ 1928.

Ἰκανοποίησιν ἐνεποίησεν ἡμῖν τὸ γεγονός ὅτι διὰ τοῦ γράμματος Ὑμῶν, ἐκφράζοντος καὶ τὴν θέλησιν συμπάσης τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἀγιωτάτης Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἐκδηλοῦται ὁ βαθύτατος καὶ ἀδιάπτωτος σεβασμὸς αὐτῆς πρὸς τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον καὶ δηλοῦται ἡ ἐπιθυμία αὐτῆς ὅπως συνεχισθῇ ἡ ἰσχὺς τῆς Πατριαρχικῆς καὶ Συνοδικῆς Πράξεως τοῦ 1928. Ἡ ἐκφρασις τῆς τοιαύτης ἐπιθυμίας διαλύει καὶ τὸν πόνον, ὅστις προεκλήθη ἐκ τῆς δημοσιευθείσης πληροφορίας ὅτι ἡμφεσβητήθη ὑπὸ τινων κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς Ἱερᾶς

Πατριαρχικής καί Συνοδικής Πράξης, ὅπως αὐτή τοῦ 1928, δέν μπο-

Συνόδου τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἡ κανονικότης τῆς Πατριαρχικής καί Συνοδικῆς Πράξεως τοῦ 1928.

Τὴν ἱκανοποίησιν ὅμως ταύτην ἐπισκιάζει τὸ γεγονός ὅτι τίθενται ἀμφότεραι αἱ δηλώσεις αὗται ὑπὸ προϋποθέσεις, αἱ ὁποῖαι κατ' ἀποτέλεσμα ἀνατρέπουν κατὰ τὸ πλεῖστον τὴν σημασίαν τῶν θετικῶν δηλώσεων τῆς προειρημένης Ἱερᾶς Συνόδου. Εἰδικώτερον, πᾶσαι αἱ ἰσχύουσαι ἐκκλησιαστικά ρυθμίσεις τίθενται εἰς ὑποδεστέραν θέσιν ἔναντι τῶν κατὰ Πολιτείαν νομικῶν ρυθμίσεων, παρ' ὅλον ὅτι πολλάκις καὶ ἐντόνως ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ὑπεστήριξε καὶ ὑποστηρίζει τὴν δι' αὐτὴν προτεραιότητα ἔναντι τῶν νομικῶν ρυθμίσεων τῆς ἐφαρμογῆς τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων καὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ρυθμίσεων, ὡς, ἄλλωστε, καὶ ἡ Ὑμετέρα Μακαριότης μετὰ πειστικοῦ λόγου ὑπεστήριξεν ἐν μελετήματι αὐτῆς ὑπὸ τὸν τίτλον “Ἀμφισβήτησις τῆς συνταγματικότητος τῶν νομοθετικῶν ἐπεμβάσεων τῆς Πολιτείας ἐπὶ τῆς Ἐκκλησίας”. Καὶ ναὶ μὲν ἀναφέρεται ἐν τῇ ἀποφάσει ὅτι ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ὑποχρεοῦται ἵνα τηρῇ “παραλλήλως” πρὸς τοὺς ἱερούς κανόνας καὶ τοὺς νόμους τοῦ Κράτους, ἀλλ' ἡ παράλληλος αὕτη ἐφαρμογὴ ὁδηγεῖ τόσον λογικῶς ὅσον καὶ κατὰ τὰ ὕφ' Ὑμῶν γεγόμενα δεκτὰ εἰς τὴν ὑπεροχὴν τοῦ νόμου ἔναντι τῶν ἱερῶν κανόνων καὶ τῶν κανονικῶν ρυθμίσεων, ἐφ' ὅσον ἐν περιπτώσει διαφόρου ρυθμίσεως θεωρεῖται παρὰ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἐφαρμοστέα ἡ νομικὴ καὶ ὄχι ἡ κανονικὴ ρύθμισις. Ἀξιόσημειώτον δέ εἶναι τὸ γεγονός ὅτι ἡ αὕτη Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος εἰς ἄλλην περίπτωσιν, κατὰ τὴν συνεδρίαν αὐτῆς τῆς δ' Ἰουνίου 1987, εἶχε λάβει “ἀδιάσειστον καὶ ἀμετακίνητον ἀπόφασιν” ὅπως μὴ ἐφαρμόσῃ νόμον τῆς Πολιτείας, πρὸς τὸν ὁποῖον διεφώνει. Σημειωτέον ὅτι δέν εἶναι ἡ περίπτωσις αὕτη ἡ μόνη, κατὰ τὴν ὁποῖαν ἡ Ἀγιωτάτη Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἐπεκαλέσθη τὴν καὶ κατὰ τὸ Ἑλληνικὸν Σύνταγμα προτεραιότητα τῶν Ἱερῶν Κανόνων καὶ τῶν ἰσοδυνάμων ἐκκλησιαστικῶν ρυθμίσεων ἔναντι τῶν ἐπιβαλλομένων διὰ πολιτειακῶν νόμων τοιούτων. Ἐν τῇ ἐναντίᾳ περιπτώσει τῆς ἀναφερομένης εἰς τὸ Ὑμέτερον γράμμα “παραλλήλου” τηρήσεως ἀμφοτέρων, ὁδηγούμεθα ἀφεύκτως εἰς ὑπεροχὴν τοῦ νόμου ἔναντι τοῦ Ἱεροῦ Κανόνος, ἥτοι εἰς λύσιν πρὸς τὴν ὁποῖαν ἀνέκαθεν σύμπασα ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία διεφώνει καὶ διαφωνεῖ, διότι δι' αὐτὴν πρωταρχικὴν ἰσχύν καὶ κύρος ἔχει ἡ ἐκκλησιολογικὴ καὶ κανονικὴ πλευρά, ὡς καὶ ἡ Ὑμετέρα Μακαριότης σθεναρῶς διὰ τοῦ προδιαληφθέντος μελετήματος Αὐτῆς ὑπεστήριξεν, γράφουσα ὅτι:

“...γεγονός εἶναι ὅτι αἱ νομοθετικαὶ ἐπεμβάσεις τῆς ἐπὶ τῆς Ἐκκλησίας εὐρίσκονται ἔξω τοῦ πνεύματος τοῦ Συντάγματος καὶ στηρίζονται ἐπὶ τῆς νομολογίας, ἡ ὁποία, καὶ αὕτη ἀκολουθεῖ παγίως τὴν ἀπαξ χαραχθεῖσαν πορείαν. Καίρως ὅμως νὰ ἀλλάξουν τὰ πράγματα. Ἀρκετὴν ζημίαν ἐπροκάλεσαν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ ἔθνος αἱ ἐπεμβάσεις αὗται. Δέν ἔχει θέσιν ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία νὰ ρυθμίξῃ τὰ ἐσωτερικά τῆς Ἐκκλησίας” (Ἀφιέρωμα εἰς Καθηγητὴν Κ. Βαβούσκον, σελ. 472).

Ἀνεξαρτήτως ὅμως αὐτοῦ, πλεῖστοι διακεκριμένοι εἰδήμονες νομικοὶ γνωμοδοτοῦν ὅτι ἡ ἐν Ἑλλάδι ἰσχύουσα συνταγματικὴ καὶ λοιπὴ νομοθεσία, ὁρθῶς ἐρμηνευομένη καὶ κατανοουμένη, οὐδόλως ἐμποδίζει τὴν πλήρη ἐφαρμογὴν τῆς

ρεῖ νά τεθεῖ σέ ψηφοφορία ἀπό μιά ἄλλη ἀρχή ἀπό αὐτή πού τήν

ὅλης Πράξεως τοῦ 1928, ἡ ὁποία κατὰ πᾶσαν περίπτωσιν διέπει τὰς σχέσεις τῶν δύο Ἐκκλησιῶν ἡμῶν ὡς πρὸς τὰς ἐπιτροπικῶς διοικουμένας ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος Ἐπαρχίας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἐν Ἑλλάδι. Εἰδικώτερον, ὁ Πατριαρχικός καὶ Συνοδικός Τόμος τοῦ σωτηρίου ἔτους 1850, διὰ τοῦ ὁποίου ἐχορηγήθη ἡ αὐτοκεφαλία εἰς τὴν Ἀγιοτάτην Ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος, ὀρίζει ὅτι αὕτη θά διοικῆται “κατὰ τοὺς θεῖους καὶ ἱερούς κανόνας ἐλευθέρως καὶ ἀκωλύτως ἀπὸ πάσης κοσμικῆς ἐπεμβάσεως”.

Ἀτυχῶς κατὰ τὴν ὑπὲρ τὰ 150 ἔτη ἱστορίας τῆς Ἀγιοτάτης Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος περίοδον δέν ἔλειψαν αἱ κοσμικαὶ ἐπεμβάσεις εἰς τὴν διοίκησιν αὐτῆς, λύπην δέ προσεγεῖ εἰς τὸν μελετῶντα τὴν ἱστορίαν τὸ γεγονός ὅτι πολλὰ τῶν ἐπεμβάσεων αὐτῶν ἐπεξητήθησαν ὑπὸ ἐκκλησιαστικῶν παραγόντων. Ἀλλὰ καὶ δι’ ἐκεῖνας αἱ ὁποῖαι ἐπεβλήθησαν ὑπὸ κοσμικῶν ἐξουσιῶν ἀπορίαν προσεγεῖ ἡ πολλὰκις παθητικὴ ὑπὸ τῆς Ἑλλαδικῆς Ἐκκλησίας καὶ ἀδιαμαρτύρητος ἀποδοχὴ αὐτῶν. Ὡς ἐκ τούτου εὐλογος ὑπῆρξεν ἡ ἐνθουσιώδης ἀναγγελία ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου προκατόχου Ὑμῶν κυροῦ Σεραφεῖμ εἰς τὸ Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον τῆς συμπεριλήψεως εἰς τὸ Σύνταγμα τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους τῶν δύο Πατριαρχικῶν καὶ Συνοδικῶν κειμένων, ἥτοι τοῦ Τόμου τοῦ 1850 καὶ τῆς Πράξεως τοῦ 1928, διὰ τοῦ ἀπὸ κε’ Ἰουνίου 1975 καὶ ὑπ’ ἀριθμόν Πρωτοκόλλου 593 γράμματος αὐτοῦ, διὰ τοῦ ὁποίου διεκήρυσσεν ὅτι “οὕτως, ἡ Συνταγματικὴ κατοχύρωσις τῶν δύο Ἱερῶν Κειμένων, τερματίζει τὸ ἀρξάμενον ἀπὸ τὸ ἔτος 1833 ἐπιβλαβὲς καθεστῶς τοῦ ἔξωθεν παρεμβατισμοῦ εἰς τὰ τῆς Ἐκκλησίας, ὡς κακῶς ἐγένετο καὶ λάθρα συνετηρήθη μέχρις ἡμῶν, παρά τὸν Τόμον τοῦ 1850, πρὸς ἀμετρον ζημίαν τῆς ποιμαντορικῆς εὐθύνης αὐτῆς καὶ δέσμευσιν τῶν ἀναγκαίων καὶ σωστικῶν αὐτῆς πρωτοβουλιῶν, διὰ τὴν σωτηρίαν τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ”. Σημειωτέον, ὅτι εἰς τὴν συνέχειαν τοῦ γράμματός του ὁ ἀείμνηστος προκατόχος τῆς Ὑμετέρας Μακαριότητος ἔκρινεν ἀναγκαίαν τὴν ἐν παντί τήρησιν τῶν προδιαληφθέντων Τόμου καὶ Πράξεως, γράφων ἐπὶ λέξει τὰ ἑξῆς: “Ἡμῖν δέ, τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς, πρόκειται καθήκον θεῖον καὶ ἱερόν, ὅπως διατάμωμεν καινὴν ὁδὸν συνδέσμου ἐν εἰρήνῃ Μητρός καὶ Θυγατρὸς Ἐκκλησίας, ἐπὶ τῇ τηρήσει ἐπακριβῶς πάντων τῶν ὑπὸ τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων καὶ Πατριαρχικῶν καὶ Συνοδικῶν Πράξεων ὀριζομένων ἐν συνεργασίᾳ ἀγαστῇ καὶ ἀμοιβαίᾳ περιχωρήσει ἀγάπης καὶ ταπεινώσεως ἐν Χριστῷ”. Ἡ ἐκφραζομένη διὰ τοῦ ἀνωτέρω γράμματος πρόθεσις τηρήσεως “ἐπακριβῶς” ἀμφοτέρων τῶν Πατριαρχικῶν καὶ Συνοδικῶν Τόμου καὶ Πράξεως, καὶ δὴ “πάντων” τῶν ὑπ’ αὐτῶν ὀριζομένων, μαρτυρεῖ τὴν ἐν ὧραις ἀνεπηρέαστου κρίσεως ἐκκλησιαστικὴν πεποιθήσιν περὶ τῆς γενικῆς ἰσχύος αὐτῶν.

Δέν ἀπέχει δέ πολὺ ὁ χρόνος, κατὰ τὸν ὁποῖον καὶ ὑπὸ τῆς Ὑμετέρας φίλης Μακαριότητος ἐχαρκτηρίσθησαν τὰ κείμενα ταῦτα “ἱερώτατα καὶ τιμιώτατα καταστατικά”, τοῦθ’ ὅπερ σημαίνει ἔχοντα προτεραιότητα ἐφαρμογῆς διὰ τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν ἐναντι τῶν θύραθεν ἐντολῶν, ἔστω καὶ διὰ νόμων ἐκφραζομένων.

Ὅσον δέ ἀφορᾷ εἰς τὰς ἀναφερομένας ἐν τῷ γράμματι Ὑμῶν “τροποποιήσεις” τῆς εἰρημένης Πατριαρχικῆς καὶ Συνοδικῆς Πράξεως, ἡμεῖς οὐδεμίαν τοιαύτην τροποποίησιν γνωρίζομεν, δεδομένου ὅτι πᾶσα Πατριαρχικὴ καὶ Συνοδικὴ Πράξις

ἐξέδωσε καὶ πόσο δέ μᾶλλον νά ἐρμηνευτεῖ ἀπό αὐτήν. Σχολιάζεται

τροποποιεῖται μόνον δι' ὁμοίας ἰσοκύρου Πράξεως, μὴ ἐκδοθείσης ἐν προκειμένῳ, καὶ οὐχὶ δι' ἀλληλογραφίας, ἡ ὁποία δὲν ἔχει τὴν ἰσχύν Πράξεως. Ἡ Πρᾶξις τοῦ 1928 δὲν ἐτροποποιήθη, ὡς ἐλέχθη, καὶ ἰσχύει πλήρως, τὸ δέ δικαίωμα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου πρὸς προσθήκην ἢ διαγραφὴν ὑποψηφίων ἀπορρέει ἐκ τῆς ἐννοίας τῆς ἐγκρίσεως, τῆς ὁποίας κατ' οὐδέν ἐμποδίζεται ἡ ἄσκησις, ὡς δὲν ἐμποδίζεται ἡ ἄσκησις πλείστων ἄλλων κανονικῶν δικαιωμάτων τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, μὴ προβλεπομένων ὑπὸ τῶν Πολιτειακῶν νόμων Κράτους τινός, ἀλλ' ἄσκουμένων ὑπ' αὐτοῦ διεκκλησιαστικῶς δυνάμει τῶν ἱερῶν κανόνων καὶ τῶν ἰσοδυνάμων κανονιστικῶν ρυθμίσεων.

Ἐξ ἐτέρου, ἀπορίαν καὶ θλίψιν προκαλεῖ καὶ τὸ γεγονός, ὅτι ἡ ὀφειλετική ἀπόφασις τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἀγιοτάτης Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ὅπως ἀνακαλέσῃ τὴν ἐσφαλμένην ἐγκύκλιον περὶ τοῦ τρόπου μνημονεύσεως τοῦ ὀνόματος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου ἐν ταῖς ἱεραῖς ἀκολουθίαις καὶ ἐπαναφέρῃ τὸν τρόπον τῆς κατὰ παράδοσιν κανονικῆς μνημονεύσεως τοῦ ἐκάστοτε Ἀρχιεπισκόπου (καὶ Πατριάρχου) τῶν ἐν Ἑλλάδι Ἐπαρχιῶν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἐμφανίζεται ὡς παραχώρησις εἰς αἴτημα τῆς ἡμετέρας Μετριότητος καὶ ὡς χειρονομία καλῆς θελήσεως, ἐνῶ τῇ ἀληθείᾳ πρόκειται περὶ ἀποκαταστάσεως τοῦ ὀρθοῦ καὶ κανονικοῦ τρόπου μνημονεύσεως, ὃν ὥριζε καὶ ἡ ἀπὸ α' Νοεμβρίου 1928 Ἐγκύκλιος τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Τὸν τρόπον τοῦτον μνημονεύσεως οὔτε πρόθεσιν οὔτε δικαίωμα εἶχεν ὅπως τροποποιήσῃ ὁ κρατικός νομοθέτης, διότι ὁ τρόπος οὗτος ἀποτελεῖ σαφῶς μέρος τῆς Θείας Λατρείας, τὸ τυπικόν καὶ τὴν φρασεολογίαν τῆς ὁποίας οὐδεὶς νομοθέτης δύναται νά ἀλλάξῃ.

Βαθύν πόνον καὶ μεγάλην θλίψιν προεκάλεσεν ἐπίσης ἡμῖν τε καὶ πᾶσι τοῖς ἐνταῦθα ἢ συμπερίληψις εἰς τὸ συναποσταλὲν ἡμῖν Δελτίον Τύπου τῆς 3' Νοεμβρίου τρέχοντος ἔτους τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος τῆς ἀνυποστάτου πληροφορίας ὅτι ἡμεῖς προσωπικῶς ἀπὸ τοῦ ἔτους 1992 ἐπιδιώκομεν δῆθεν νά ἀσκήσωμεν διοικητικὰς ἀρμοδιότητας εἰς τὰς ἐν Ἑλλάδι ἐκκλησιαστικὰς ἐπαρχίας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, τῶν ὁποίων ἡ ἐπιτροπικὴ διοίκησις ἔχει ἀνατεθῇ διὰ τῆς Πράξεως τοῦ 1928 εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος. Ὡς ἀποδεικνύεται ἐκ πασῶν τῶν ἐπὶ μίαν καὶ πλέον δεκαετίαν ἐνεργειῶν καὶ δηλώσεων ἡμῶν, ἐπιδιώκομεν μόνον τὴν πιστὴν τήρησιν τῶν ἐπισήμων Πατριαρχικῶν καὶ Συνοδικῶν Πράξεων, ὅταν μάλιστα βλέπωμεν ὅτι τὸ κύρος καὶ ἡ ἰσχὺς αὐτῶν ἀμφισβητεῖται, ὡς ἐπ' ἐσχάτων. Ἐν πάσῃ δέ περιπτώσει, ἡ περὶ τοῦ ἀντιθέτου ἁποψις ἀποτελεῖ μεμονωμένως ὑποστηριχθεῖσαν τοιαύτην κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἡ δέ ἀναφορά αὐτῆς ἐν τῷ Δελτίῳ Τύπου ἀποτελεῖ σημαντικὸν σφάλμα, θίγον δι' ἀνακριβῶν στοιχείων τὴν ἀλήθειαν καὶ τὸ πρόσωπον ἡμῶν.

Τὸ Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον ἐκφράζει τὴν χαρὰν αὐτοῦ, διότι ἀνεγνωρίσθη ἡ ἰσχὺς καὶ τὸ ἀμετάβλητον τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ καθεστώτος τῶν ἐν Ἑλλάδι Ἱερῶν Μητροπόλεων αὐτοῦ. Εὐελπιστεῖ ὅτι θά γίνῃ ὑπὸ πάντων κατανοητόν ὅτι ἡ πλήρης τήρησις τῶν κανονικῶς τεθεσπισμένων εἶναι πάντοτε ὠφέλιμος καὶ συντελεῖ εἰς τὴν εὐταξίαν τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων.

Τὸ Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον, ἐπομένως, ἀναμένει τὴν ἐπαναποστολὴν τοῦ

έπίσης ή ίδια ή διαδικασία της ψηφοφορίας στην Ίεραρχία της Έκ-

καταλόγου εκλεξιμών προς ἔγκρισιν καί ἄσκησιν τῶν δικαιωμάτων αὐτοῦ περί ἐγγραφῆς καί διαγραφῆς ὑποψηφίων. Τοῦτο ἔχει τό ἀνώτατον κανονικόν δικαίωμα ἐπί τῶν ἐν Ἑλλάδι ἐπαρχιῶν αὐτοῦ, ὡς ἐκ τούτου δέ ἀποτελεῖ ἀπόλυτον κανονικόν δικαίωμα αὐτοῦ ἡ ἄνευ περαιτέρω διαδικασίας ἐγγραφή εἰς τόν κατάλογον καί ἡ τυχόν διαγραφή ἐξ αὐτοῦ ὑποψηφίων. Ὅπως ἡ Μήτηρ Ἐκκλησία δέν ἐπεμβαίνει εἰς κανονικάς ἀρμοδιότητας ἄλλων, οὔτε εἰσπηδᾷ εἰς ἀλλοτρίας δικαιοδοσίας, συμφώνως πρὸς τοὺς ἱερούς κανόνας, τό αὐτό ἀπαιτεῖ νά πράττουν καί οἱ ἄλλοι ὡς πρὸς τὰς ἰδίας αὐτῆς ἐπαρχίας. Εἰς οὐδένα ἐξεχώρησε τὰ κανονικά δικαιώματα ἐπί τῶν ἐν Ἑλλάδι Ἐπαρχιῶν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου, οἱ ἐπιβουλευόμενοι δέ αὐτά ὑπόκεινται εἰς τὰς προβλεπομένας ὑπὸ τῶν ἱερῶν κανόνων κυρώσεις. Ἄς ληφθοῦν ταῦτα ὑπ' ὄψιν ὑπ' ἐκείνων οἱ ὅποιοι ἀβασανίστως κρίνουν ὅτι τό καθεστῶς τῆς Πατριαρχικῆς καί Συνοδικῆς Πράξεως τοῦ 1928 δέν στηρίζεται εἰς τοὺς ἱερούς κανόνας.

Ἀντιθέτως, ἡ πιστὴ τήρησις τῶν παραδεδομένων καί ἰσχυόντων, συμπεριλαμβανομένων καί τῶν Ὅρων Ε', Ζ', Η' καί Ι' τῆς Πατριαρχικῆς καί Συνοδικῆς Πράξεως, τῶν ὁποίων τήν τήρησιν ἀξιοῖ τό Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον, καί οἱ ὅποιοι δέν ἐφηρμόσθησαν πάντοτε, ὡς θά ἔδει, ἀνυψώνει τό κύρος τῆς Ἀγιωτάτης Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος παρά τῷ πιστῷ λαῷ, ἀλλὰ καί δίδει εἰς αὐτήν τό δικαίωμα νά ἀπαιτῇ καί τόν παρά τοῦ Κράτους σεβασμόν τῶν ἱεροκανονικῶν διατάξεων. Οὕτω θά καταπαύσῃ καί ὁ σάλος, ὅστις κλυδωνίζει τήν Ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ καί σκανδαλίζει τό πλήρωμα αὐτῆς, κατὰ τήν περί τούτου ἐκπεφρασμένην ἐν τῷ γράμματι Ὑμῶν ἐπιθυμίαν καί τῆς Ὑμετέρας Μακαριότητος. Ἡ ὑποτίμησις, ἄλλωστε, τοῦ ρόλου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ὅταν ἐπιχειρῇται ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος εἶναι πρᾶξις ἀδικαιολόγητος καί ἀκατανόητος, ἀποδοκιμάζεται δέ ὑπὸ τοῦ εὐσεβοῦς Ἑλληνικοῦ Λαοῦ.

Τὰ ὡς ἄνω γνωρίζοντες Ὑμῖν ἀπὸ τῆς Μητρὸς Ἐκκλησίας, τελοῦμεν ἐν τῇ φιλαδέλφῳ προσδοκίᾳ ὅτι ἡ Ἀγιωτάτη Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος θά πεισθῇ κατόπιν βαθυτέρας μελέτης τοῦ θέματος ὅτι συμφέρει αὐτῇ τε καί τῇ Ἐκκλησίᾳ πάσῃ νά τίθενται οἱ ἱεροὶ κανόνες καί αἱ κανονικαὶ ρυθμίσεις ὡς πρῶτιστοι ρυθμισταὶ τῶν σχέσεων τῶν Ἐκκλησιῶν, ὡς ἡ μακραίων παράδοσις τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ἀπαιτεῖ, νά τηρῶνται δέ οἱ ἀφορῶντες εἰς τήν Ἐκκλησίαν νόμοι, ἐφ' ὅσον δέν ἀντίκεινται εἰς τοὺς ἱερούς κανόνας, τήν πίστιν καί τήν παράδοσιν τῆς Ἐκκλησίας, ἰδίᾳ ὅταν ἀφοροῦν εἰς θέματα διὰ τὰ ὁποῖα ὁ νομοθέτης κανονικῶς οὐδεμίαν ἢ ἐλαχίστην δέον νά ἔχῃ ἀνάμειξιν. Πολλῷ μᾶλλον ὅταν διὰ τῆς ἀρνήσεως τηρήσεως ὠρισμένων ἱεροκανονικῶν καί ἰσοδυνάμων Συνοδικῶν διατάξεων διακυβεύεται τό ὑπέρτερον τοῦ νομικοῦ ἱεροκανονικοῦ κύρος τῆς Ἀρχιερατικῆς ἐκλογῆς, τῆς ὁποίας ἡ διὰ λόγους κανονικοῦς μὴ ἀναγνώρισις θά ἔχῃ σπουδαιότερας τῶν νομικῶν πνευματικᾶς συνεπειάς.

Ἀναμένομεν, κατὰ ταῦτα, ὅτι ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος θά δηλώσῃ ὅτι σέβεται, ἀποδέχεται καί ἐφαρμόζει τήν Πατριαρχικὴν καί Συνοδικὴν Πρᾶξιν τοῦ 1928 ἐν τῷ συνόλῳ αὐτῆς, ἀντὶ νά ὁδηγῇ τὰ πράγματα εἰς τήν αὐτοαναφαιρουμένην πρότασιν ἐπὶ τῶν δύο σημείων, εἰς τὰ ὁποῖα ὅ,τι ὁμολογεῖται εἰς τήν πρώτην φράσιν ἀναιρεῖται διὰ τῆς δευτέρας, τούτέστιν τελικῶς νά εὕρισκώμεθα εἰς τό

κλησίας τῆς Ἑλλάδος καθώς ὅπως τονίζεται κάποιοι Μητροπολίτες διαφώνησαν ὡς πρὸς τὴ διαδικασία πού προτάθηκε γιὰ τὴν ἑρμηνεία τῆς Πατριαρχικῆς Πράξεως: «Ἐν πρώτοις ἐλύπησεν ἡμᾶς τὸ γεγονός, ὅτι τοιοῦτον θέμα, ὡς τὸ τῆς ἑρμηνείας μιᾶς Πατριαρχικῆς καὶ Συνοδικῆς Πράξεως, δυναμένης νὰ προέλθῃ αὐθεντικῶς μόνον ὑπὸ τοῦ ἐκδόντος αὐτήν, ἐτέθη εἰς ψηφοφορίαν, ὡς ἐάν “ἐν πλήθει κρίνεται ἡ ἀλήθεια”, κατὰ τὴν σφοδρῶς ἐλεγχομένην ὑπὸ τε τοῦ Μεγάλου Βασιλείου καὶ ὑπὸ συμπάσης τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας θέσιν. Ἡ ψήφος τῶν πλειόνων ὑπερισχύει κατὰ τοὺς ἱερούς κανόνες μόνον ἐπὶ θεμάτων, τὰ ὅποια κεῖνται εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν ἀποφασίζόντων διὰ πλειονοψηφίας. Ἐάν τὰ ζητήματα ἐξέρχωνται τῆς ἐξουσίας τῶν διὰ

σημεῖον μηδέν. Πλέον συγκεκριμένως, ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἐμφανίζεται συναινετικῶς νὰ ἀναγνωρίσῃ τὰ δίκαια τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ἀμέσως ὅμως τὰ ἀμφισβητεῖ ἐπικαλούμενη τοὺς νόμους τοῦ Κράτους. Οὕτω: α) ἐνῶ “δηλοῖ καὶ αὖθις ὅτι σέβεται, ἀναγνωρίζει καὶ τηρεῖ τὸ διαμορφωθέν διὰ τῆς Πράξεως τοῦ 1928 καθεστῶς”, ὅπερ θετικόν, ἀναιρεῖ τοῦτο εὐθὺς ἀμέσως διὰ τῆς φράσεως “ὡς τοῦτο ἰσχύει μέχρι σήμερον, μέ πλήρη σεβασμόν ὡσαύτως τῶν διατάξεων τοῦ Καταστατικοῦ Χάρτου”. β) ἐνῶ δηλοῖ ὅτι “ὁ Κατάλογος τῶν πρὸς Ἀρχιερατείαν ἐκλογίμων θὰ ἀποστέλληται πρὸς τὸ Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον πρὸς ἄσκησιν ὑπ’ αὐτοῦ τῶν δικαιωμάτων αὐτοῦ”, ὅπερ ὡσαύτως θετικόν, αἶρει τοῦτο διὰ τῆς ἀκολουθοῦσης φράσεως “περὶ ὑποδείξεως ὑποψηφίων, μόνον διὰ τὰς Ἱεράς Μητροπόλεις τῶν Νέων Χωρῶν, τηρουμένων τῶν διατάξεων τῶν ἄρθρων 17-22 τοῦ προμνησθέντος Καταστατικοῦ Χάρτου”, διότι κρίνεται ὅτι τὰ ἐν λόγῳ ἄρθρα ἐπιβάλλουν τὴν ἐπανεγκρίσιν τῆς ἐγκρίσεως τοῦ Πατριαρχείου ὑπὸ τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.

Τὸ Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον ἀξιοῖ ἅπαξ ἔτι τὴν πιστὴν τήρησιν τῆς Πατριαρχικῆς καὶ Συνοδικῆς αὐτοῦ Πράξεως τοῦ 1928 ἐν τῷ συνόλῳ αὐτῆς, δηλοῖ δέ ὅτι ἐν ἀπευκταίᾳ καὶ ἀδιανοήτῳ περιπτώσει τελέσεως κανονικῶν ψήφων πρὸς πλήρωσιν, κατὰ παράβασιν τῶν ὅρων τῆς Πράξεως τοῦ 1928, τῶν χρευνουσῶν Ἱερῶν Μητροπόλεων τῆς κανονικῆς δικαιοδοσίας αὐτοῦ δέν θὰ ἀναγνωρίσῃ τὸ ἀποτέλεσμα τῶν οὕτω γενομένων, ἅτινα ἀσφαλῶς θὰ ἔχουν σοβαράς συνεπείας.

Ἀλλὰ δι’ ἐλπίδος ἔχομεν ὅτι ἐν τέλει τὸ πνεῦμα τῆς συνέσεως θὰ πρυτανεύσῃ, καὶ ὁ ἀδιάρρηκτος λειτουργικὸς ἡμῶν δεσμός θὰ ὑπερισχύσῃ, διὰ νὰ φανῶμεν ἄξιοι τοῦ θείου θελήματος καὶ τῶν προσδοκιῶν τοῦ Γένους ἡμῶν καὶ ὁλοκλήρου τῆς ἀνθρωπότητος, ἢ ὅποια συνειδητῶς ἢ μὴ, ἰδιαίτερος σήμερον, προσβλέπει πρὸς τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν ὡς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς σαρκωθείσης Ἀγάπης καὶ τῆς θείας καταλλαγῆς.

Ἐπὶ δέ τούτοις, περιπτυσσόμενοι τὴν Ὑμετέραν Μακαριότητα φιλήματι ἀγίῳ, διατελοῦμεν μετὰ βαθείας ἀδελφικῆς ἀγάπης καὶ τιμῆς ἐξαίρετου.

βγ’ Δεκεμβρίου α’ Τῆς Ὑμετέρας σεβασμίας Μακαριότητος ἀγαπητός ἐν Χριστῷ ἀδελφός † Ὁ Κωνσταντινουπόλεως Βαρθολομαῖος».

πλειονοψηφίας αποφασίζοντων περί αὐτῶν, ὡς εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν, εἰς οὐδέν ἰσχύει ἡ ψῆφος τῶν πλειόνων. Διό καὶ ὀρθῶς ὑπεστηρίχθη τοῦτο ὑπὸ μελῶν τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, μὴ θελησάντων νὰ συμπράξουν εἰς τὴν λήψιν ἀποφάσεως διὰ ψηφοφορίας ἐπὶ θέματος ἐξερχομένου τῆς δικαιοδοσίας αὐτῶν»¹⁰⁸. Τελικῶς ἐπισημαίνεται ἀπὸ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο ὅτι καμμία ἀπόφαση πού ἐλήφθη ἀπὸ τὴ Σύνοδο τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος δέν μπορεῖ νὰ μεταβάλλει αὐτὰ πού ὀρίζει ἡ Συνοδική καὶ Πατριαρχικὴ Πράξις¹⁰⁹.

Παράλληλα, ἐκφράζεται ἡ ἱκανοποίηση τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου διότι ἀπὸ τὴν ἀπόφαση τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀποδίδεται ὁ προσῆκον σεβασμὸς πρὸς τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο γενικά ἀλλὰ καὶ εἰδικότερα μὲ τὴ θέληση τῆς Ἱεραρχίας νὰ συνεχισθεῖ ἡ ἰσχὺς τῆς Πράξεως τοῦ 1928. Ταυτόχρονα ὅμως αὐτὴ ἡ ἰσχὺς τίθεται κάτω ἀπὸ προϋποθέσεις πού ἔχουν νὰ κάνουν κυρίως μὲ τὴ θέση τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Κανόνων ἔναντι τῶν Νόμων τῆς Πολιτείας. Αὐτὸ τὸ γεγονὸς σχολιάζεται ἀρνητικὰ ἀπὸ τὸ Πατριαρχικὸ Γράμμα πού θεωρεῖ ὅτι ἡ προτεραιότητα τήρησης πρέπει νὰ δίδεται στὶς Ἐκκλησιαστικὰς διατάξεις καὶ Κανόνες ἔναντι τῶν Νόμων: «Τὴν ἱκανοποίησιν ὅμως ταύτην ἐπισκιάζει τὸ γεγονὸς ὅτι τίθενται ἀμφότεραι αἱ δηλώσεις αὗται ὑπὸ προϋποθέσεις, αἱ ὁποῖαι κατ' ἀποτέλεσμα ἀνατρέπουν κατὰ τὸ πλεῖστον τὴν σημασίαν τῶν θετικῶν δηλώσεων τῆς προειρημένης Ἱερᾶς Συνόδου. Εἰδικώτερον, πᾶσαι αἱ ἰσχύουσαι ἐκκλησιαστικαὶ ρυθμίσεις τίθενται εἰς ὑποδεεστέραν θέσιν ἔναντι τῶν κατὰ Πολιτείαν νομικῶν ρυθμίσεων, παρ' ὅλον ὅτι πολλάκις καὶ ἐντόνως ἡ Ὅρθόδοξος Ἐκκλησία ὑπεστήριξε καὶ ὑποστηρίζει τὴν δι' αὐτὴν προτεραιότητα ἔναντι τῶν νομικῶν ρυθμίσεων τῆς ἐφαρμογῆς τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων καὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ρυθμίσεων»¹¹⁰.

108. Ἀθ. Ἀγγελόπουλος, *Τὰ Ἐκκλησιαστικὰ δίκαια στὴν Ἑλλάδα σήμερα. Τὰ Πατριαρχικὰ Δίκαια στὴν Ἑλλάδα ἐν σχέσει πρὸς τὰ δίκαια τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*, ὁ.π., σελ. 380.

109. Ἀθ. Ἀγγελόπουλος, *Τὰ Ἐκκλησιαστικὰ δίκαια στὴν Ἑλλάδα σήμερα. Τὰ Πατριαρχικὰ Δίκαια στὴν Ἑλλάδα ἐν σχέσει πρὸς τὰ δίκαια τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*, ὁ.π., σελ. 380: «Ὡς ἐκ τούτου, ἡ ληφθεῖσα ἀπόφασις δέν ἔχει τὴν δύναμιν νὰ μεταβάλῃ τὰ ὀριζόμενα ὑπὸ τῆς Πατριαρχικῆς καὶ Συνοδικῆς Πράξεως τοῦ 1928».

110. Ἀθ. Ἀγγελόπουλος, *Τὰ Ἐκκλησιαστικὰ δίκαια στὴν Ἑλλάδα σήμερα. Τὰ*

Αυτή η θέση για την προτεραιότητα των Ἱερῶν Κανόνων ἔναντι τοῦ Νόμου ἔχει ὑποστηριχθεῖ καί ἀπό τόν ἴδιο τόν Ἀρχιεπίσκοπο Ἀθηνῶν σέ μελέτη του, ἀλλά καί ἡ Ἱεραρχία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος μέ ἀπόφασή τῆς τόν Ἰούνιο τοῦ 1987 τεκμηρίωσε αὐτή τή θέση ἀρνούμενη νά ἐφαρμόσει Νόμο τῆς Ἑλληνικῆς πολιτείας πού ἀντέβαινε τῶν Ἱερῶν Κανόνων. Ἀπό τήν ἀπόφαση τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος διαφαίνεται ἡ ὑπεροχή τῆς Νομοθεσίας ἔναντι τῶν Κανόνων τῆς Ἐκκλησίας καθώς λόγω τῆς ἐκ παραλλήλου τήρησης πού προτείνεται, ὁδηγεῖται ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος στήν ἐφαρμογή τῶν Νόμων καί ὄχι τῶν Ἱερῶν Κανόνων, κάτι πού δέν εἶναι ἀποδεκτό ἀπό τήν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία¹¹¹.

Εἶναι σαφές ὅτι τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο θεωρεῖ τό θέμα Ἐκκλησιολογικῆς καί Κανονικῆς ὑφῆς καί ὄχι νομικῆς, κάτι πού τεκμηριώνεται καί ἀπό τή μελέτη τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Χριστοδούλου μέ τίτλο ««Ἀμφισβήτησις τῆς συνταγματικότητος τῶν νομοθετικῶν ἐπεμβάσεων τῆς Πολιτείας ἐπὶ τῆς Ἐκκλησίας», πού παραθέτει τό Πατριαρχικό Γράμμα. Ἐπιπρόσθετα ὡς πρὸς τά παραπάνω τό Οἰ-

Πατριαρχικά Δίκαια στήν Ἑλλάδα ἐν σχέσει πρὸς τά δίκαια τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ὁ.π., σελ. 380-381.

111. Ἀθ. Ἀγγελόπουλος, *Τά Ἐκκλησιαστικά δίκαια στήν Ἑλλάδα σήμερα. Τά Πατριαρχικά Δίκαια στήν Ἑλλάδα ἐν σχέσει πρὸς τά δίκαια τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ὁ.π., σελ. 381*: «Καί ναί μέν ἀναφέρεται ἐν τῇ ἀποφάσει ὅτι ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ὑποχρεοῦται ἵνα τηρῇ “παραλλήλως” πρὸς τοὺς ἱερούς κανόνας καί τοὺς νόμους τοῦ Κράτους, ἀλλ’ ἡ παράλληλος αὕτη ἐφαρμογή ὁδηγεῖ τόσον λογικῶς ὅσον καί κατὰ τά ὑφ’ ὧν γενόμενα δεκτά εἰς τήν ὑπεροχήν τοῦ νόμου ἔναντι τῶν ἱερῶν κανόνων καί τῶν κανονικῶν ρυθμίσεων, ἐφ’ ὅσον ἐν περιπτώσει διαφόρου ρυθμίσεως θεωρεῖται παρά τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἐφαρμοστέα ἡ νομική καί ὄχι ἡ κανονική ρύθμισις. Ἀξιοσημείωτον δέ εἶναι τό γεγονός ὅτι ἡ αὐτή Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος εἰς ἄλλην περίπτωσιν, κατὰ τήν συνεδρίαν αὐτῆς τῆς 8 Ἰουνίου 1987, εἶχε λάβει “ἀδιάσειστον καί ἀμετακίνητον ἀπόφασιν” ὅπως μὴ ἐφαρμογή νόμον τῆς Πολιτείας, πρὸς τόν ὁποῖον διεφώνει. Σημειωτέον ὅτι δέν εἶναι ἡ περίπτωση αὕτη ἡ μόνη, κατὰ τήν ὁποίαν ἡ Ἀγιωτάτη Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἐπεκαλέσθη τήν καί κατὰ τό Ἑλληνικόν Σύνταγμα προτεραιότητα τῶν Ἱερῶν Κανόνων καί τῶν ἰσοδυνάμων ἐκκλησιαστικῶν ρυθμίσεων ἔναντι τῶν ἐπιβαλλομένων διά πολιτειακῶν νόμων τοιούτων. Ἐν τῇ ἐναντίᾳ περιπτώσει τῆς ἀναφερομένης εἰς τό Ὑμέτερον γράμμα “παραλλήλου” τηρήσεως ἀμφοτέρων, ὁδηγοῦμεθα ἀφεύκτως εἰς ὑπεροχήν τοῦ νόμου ἔναντι τοῦ Ἱεροῦ Κανόνος, ἥτοι εἰς λύσιν πρὸς τήν ὁποίαν ἀνέκαθεν σύμπασα ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία διεφώνει καί διαφωνεῖ, διότι δι’ αὐτήν πρωταρχικήν ἰσχύν καί κύρος ἔχει ἡ ἐκκλησιολογική καί κανονική πλευρά».

κουμενικό Πατριαρχείο θεωρεί ότι καμμία Συνταγματική ή άλλη νομοθεσία μπορεί να εμποδίσει την πλήρη εφαρμογή της Πράξεως του 1928 διότι αρχικά και σύμφωνα με τον Πατριαρχικό και Συνοδικό Τόμο του 1850 ή Έκκλησία της Ελλάδος διοικείται «κατά τούς θείους και ιερούς κανόνες ελευθέρως και άκωλύτως από πάσης κοσμικής επέμβασως».

Σ' αυτή τή θέση αναφέρεται στο Πατριαρχικό Γράμμα, ή Έπιστολή του Αρχιεπισκόπου Αθηνών Σεραφείμ ό οποίος τονίζει αρχικώς την έπακριβή τήρηση «πάντων τών υπό τών θείων και ιερών κανόνων και Πατριαρχικών και Συνοδικών Πράξεων οριζομένων έν συνεργασία άγαστή και άμοιβαία περιχωρήσει άγάπης και ταπεινώσεως έν Χριστώ»¹¹² καθώς και την ικανοποίησή του για τή Συνταγματική Κατοχύρωση του Τόμου και της Πράξεως, διότι στή διοίκηση της Έκκλησίας της Ελλάδος δέν θά παρεμβαίνει τό Έλληνικό κράτος. Έτσι λοιπόν ή πρόθεση της έπακριβούς τήρησης τών Πράξεων και του Τόμου υποδηλώνει τή γενική ισχύ τους¹¹³.

112. Αθ. Άγγελόπουλος, *Τά Έκκλησιαστικά δίκαια στήν Ελλάδα σήμερα. Τά Πατριαρχικά Δίκαια στήν Ελλάδα έν σχέσει προς τά δίκαια της Έκκλησίας της Ελλάδος*, ό.π., σελ. 382.

113. Αθ. Άγγελόπουλος, *Τά Έκκλησιαστικά δίκαια στήν Ελλάδα σήμερα. Τά Πατριαρχικά Δίκαια στήν Ελλάδα έν σχέσει προς τά δίκαια της Έκκλησίας της Ελλάδος*, ό.π., σελ. 382: «Άνεξαρτήτως όμως αυτού, πλείστοι διακεκριμένοι είδήμονες νομικοί γνωμοδοτούν ότι ή έν Ελλάδι ισχύουσα συνταγματική και λοιπή νομοθεσία, όρθως έρμηνευομένη και κατανοουμένη, ουδόλως εμποδίζει την πλήρη εφαρμογήν της όλης Πράξεως του 1928, ή όποία κατά πάσαν περίπτωση διέπει τās σχέσεις τών δύο Έκκλησιών ήμών ως προς τās έπιτροπικώς διοικουμένες υπό της Έκκλησίας της Ελλάδος Έπαρχίας του Οικουμενικού Πατριαρχείου έν Ελλάδι. Εϊδικώτερον, ό Πατριαρχικός και Συνοδικός Τόμος του σωτηρίου έτους 1850, διά του όποιου έχορηγήθη ή αυτοκεφαλία εις την Αγιοτάτην Έκκλησίαν της Ελλάδος, όρίζει ότι αύτη θά διοικηται “κατά τούς θείους και ιερούς κανόνες ελευθέρως και άκωλύτως από πάσης κοσμικής επέμβασως”. Άτυχώς κατά την υπέρ τά 150 έτη ιστορίας της Αγιοτάτης Έκκλησίας της Ελλάδος περίοδον δέν έλειψαν αί κοσμικά επέμβασεις εις την διοίκησιν αυτής, λύπην δέ προξενεί εις τόν μελετώντα την ιστορίαν τό γεγονός ότι πολλάί τών επεμβάσεων αυτών έπεζητήθησαν υπό έκκλησιαστικών παραγόντων. Άλλά και δι' εκείνας αί όποιαί έπεβλήθησαν υπό κοσμικών έξουσιών άπορίαν προξενεί ή πολλάκις παθητική υπό της Έλλαδικής Έκκλησίας και άδιαμαρτύρητος άποδοχή αυτών. Ως έκ τούτου εύλογος υπήρξεν ή ένθουσιώδης άναγγελία υπό του άειμνήστου προκατόχου Υμών κυρού Σεραφείμ εις τό Οικουμενικόν Πατριαρχείον της συμπεριλήψεως εις τό Σύνταγμα του Έλληνικού Κράτους τών δύο Πατριαρχικών και Συνοδικών κειμένων, ήτοι του Τόμου του 1850 και της Πράξεως του 1928, διά του

Ὡς πρὸς τὸ θέμα τῶν τροποποιήσεων τῆς Πατριαρχικῆς καὶ Συνοδικῆς Πράξης τοῦ 1928 πού ἐπικαλεῖται ὡς ἰσχύουσες ἡ Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο δηλώνει σαφέστατα καὶ κατηγορηματικὰ ὅτι δὲν ἀναγνωρίζει καμμία τροποποίηση, διότι μιά Συνοδική Πράξη τροποποιεῖται μέ μία ἀντίστοιχη¹¹⁴. Ἀπὸ αὐτὴ τὴν Πράξη λοιπόν, ἀπορρέει τὸ δικαίωμα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου νὰ ἐγκρίνει ὑποψηφίους μέ τὴ διαδικασία τῆς προσθήκης ἢ ἀφαιρέσεως ὀνομάτων ἀπὸ τὸν Κατάλογο: «Ἡ Πρᾶξις τοῦ 1928 δὲν ἐτροποποιήθη, ὡς ἐλέχθη, καὶ ἰσχύει πλήρως, τὸ δὲ δικαίωμα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου πρὸς προσθήκην ἢ διαγραφὴν ὑποψηφίων ἀπορρέει ἐκ τῆς ἐννοίας τῆς ἐγκρίσεως, τῆς ὁποίας κατ' οὐδὲν ἐμποδίζεται ἡ ἄσκησις, ὡς δὲν ἐμποδίζεται ἡ ἄσκησις πλείστων ἄλλων κανονικῶν δικαιωμάτων τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, μὴ προβλεπομένων ὑπὸ τῶν Πολιτικῶν νόμων Κράτους τινός, ἀλλ' ἀσκουμένων ὑπ' αὐτοῦ διεκκλησι-

ἀπὸ κε' Ἰουνίου 1975 καὶ ὑπ' ἀριθμὸν Πρωτοκόλλου 593 γράμματος αὐτοῦ, διὰ τοῦ ὁποίου διεκήρυσεν ὅτι “οὕτως, ἡ Συνταγματικὴ κατοχύρωσις τῶν δύο Ἱερῶν Κειμένων, τερματίζει τὸ ἀρξάμενον ἀπὸ τὸ ἔτος 1833 ἐπιβλαβὲς καθεστὼς τοῦ ἐξωθεν παρεμβατισμοῦ εἰς τὰ τῆς Ἐκκλησίας, ὡς κακῶς ἐγένετο καὶ λάθρα συντηρήθη μέχρις ἡμῶν, παρὰ τὸν Τόμον τοῦ 1850, πρὸς ἄμετρον ζημίαν τῆς ποιμαντορικῆς εὐθύνης αὐτῆς καὶ δέσμευσιν τῶν ἀναγκαίων καὶ σωστικῶν αὐτῆς πρωτοβουλιῶν, διὰ τὴν σωτηρίαν τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ”. Σημειωτέον, ὅτι εἰς τὴν συνέχειαν τοῦ γράμματός του ὁ ἀείμνηστος προκάτοχος τῆς Ὑμετέρας Μακαριότητος ἔκρινεν ἀναγκαίαν τὴν ἐν παντὶ τήρησιν τῶν προδιαληφθέντων Τόμου καὶ Πράξεως, γράφων ἐπὶ λέξει τὰ ἑξῆς: “Ἡμῖν δέ, τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς, πρόκειται καθήκον θεῖον καὶ ἱερόν, ὅπως διατάμωμεν καινὴν ὁδὸν συνδέσμου ἐν εἰρήνῃ Μητρὸς καὶ Θυγατρὸς Ἐκκλησίας, ἐπὶ τῇ τηρήσει ἐπακριβῶς πάντων τῶν ὑπὸ τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων καὶ Πατριαρχικῶν καὶ Συνοδικῶν Πράξεων ὀριζομένων ἐν συνεργασίᾳ ἀγαστῇ καὶ ἀμοιβαίᾳ περιχωρήσει ἀγάπης καὶ ταπεινώσεως ἐν Χριστῷ”. Ἡ ἐκφραζομένη διὰ τοῦ ἀνωτέρω γράμματος πρόθεσις τηρήσεως “ἐπακριβῶς” ἀμφοτέρων τῶν Πατριαρχικῶν καὶ Συνοδικῶν Τόμου καὶ Πράξεως, καὶ διὰ τὴν “πάντων” τῶν ὑπ' αὐτῶν ὀριζομένων, μαρτυρεῖ τὴν ἐν ὧραις ἀνεπηρέαστου κρίσεως ἐκκλησιαστικὴν πεποίθησιν περὶ τῆς γενικῆς ἰσχύος αὐτῶν».

114. Ἀθ. Ἀγγελόπουλος, *Τὰ Ἐκκλησιαστικά δίκαια ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα σήμερα. Τὰ Πατριαρχικά Δίκαια ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα ἐν σχέσει πρὸς τὰ δίκαια τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*, ὅ.π., σελ. 382: «Ὅσον δὲ ἀφορᾷ εἰς τὰς ἀναφερομένας ἐν τῷ γράμματι Ὑμῶν “τροποποιήσεις” τῆς εἰρημένης Πατριαρχικῆς καὶ Συνοδικῆς Πράξεως, ἡμεῖς οὐδεμίαν τοιαύτην τροποποίησιν γνωρίζομεν, δεδομένου ὅτι πᾶσα Πατριαρχικὴ καὶ Συνοδικὴ Πρᾶξις τροποποιεῖται μόνον δι' ὁμοίας ἰσοκύρου Πράξεως, μὴ ἐκδοθείσης ἐν προκειμένῳ, καὶ οὐχὶ δι' ἄλληλογραφίας, ἡ ὁποία δὲν ἔχει τὴν ἰσχὺν Πράξεως».

αστικῶς δυνάμει τῶν ἱερῶν κανόνων καί τῶν ἰσοδυνάμων κανονιστικῶν ρυθμίσεων»¹¹⁵.

Ὅπως γίνεται κατανοητό ἀπό τό παραπάνω ἀπόσπασμα, τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο, τό ὁποῖο ἐξέδωσε τή Συνοδική Πράξη τοῦ 1928, τήν ἐρμηνεύει, δέν δέχεται τίς τροποποιήσεις, ἐνῶ ταυτόχρονα θεωρεῖ ὅτι ἐφόσον τό θέμα εἶναι ἐκκλησιολογικῆς ὑφῆς εἶναι ἀκώλυτη ἡ τήρηση τῶν ὅρων ἀπό κάθε πολιτειακό νόμο. Ἐπισημαίνεται καί ἡ δυσαρέσκεια τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, γιά τόν τρόπο μέ τόν ὁποῖο χειρίστηκε ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος τό θέμα τῆς μνημόνευσης τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου ἀπό τούς Μητροπολίτες τῶν Νέων Χωρῶν. Ἐνῶ θά ἔπρεπε νά ὑπάρχει ἡ αἴσθηση τῆς ἀποκατάστασης τοῦ ὀρθοῦ τρόπου μνημόνευσης, ὅπως ὀρίζεται καί ἀπό τήν ἀπό 1ης Νοεμβρίου 1928 Ἐγκύκλιον τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἐν τούτοις διαφαίνεται ἡ διάθεση παραχώρησης καί χειρονομία καλῆς θέλησης¹¹⁶.

Ἡ βούληση τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου εἶναι νά ἐπαναποστείλει ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος τόν κατάλογο ἐκλογίμων γιά τήν ἔγκριση καί τήν ἄσκηση τῶν δικαιωμάτων του καθῶς εἶναι τό μόνο ἀρμόδιο καί ἔχει τό κανονικό δικαίωμα ἐπὶ τῶν ἐπαρχιῶν αὐτῶν. Ἡ ὁποιαδήποτε παρέμβαση καί παρακώλυση αὐτῆς τῆς διαδικασίας, γιά τό Πατριαρχεῖο θεωρεῖται ὡς εἰσπήδηση τῆς Ἐκκλησίας τῆς

115. Ἀθ. Ἀγγελόπουλος, *Τά Ἐκκλησιαστικά δίκαια στήν Ἑλλάδα σήμερα. Τά Πατριαρχικά Δίκαια στήν Ἑλλάδα ἐν σχέσει πρὸς τά δίκαια τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*, ὁ.π., σελ. 382.

116. Ἀθ. Ἀγγελόπουλος, *Τά Ἐκκλησιαστικά δίκαια στήν Ἑλλάδα σήμερα. Τά Πατριαρχικά Δίκαια στήν Ἑλλάδα ἐν σχέσει πρὸς τά δίκαια τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*, ὁ.π., σελ. 382: «Ἐξ ἐτέρου, ἀπορίαν καί θλίψιν προκαλεῖ καί τό γεγονός, ὅτι ἡ ὀφειλετική ἀπόφασις τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἀγιωτάτης Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ὅπως ἀνακαλέσῃ τήν ἐσφαλμένην ἐγκύκλιον περὶ τοῦ τρόπου μνημονεύσεως τοῦ ὀνόματος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου ἐν ταῖς ἱεραῖς ἀκολουθίαις καί ἐπαναφέρῃ τόν τρόπον τῆς κατὰ παράδοσιν κανονικῆς μνημονεύσεως τοῦ ἐκάστοτε Ἀρχιεπισκόπου (καί Πατριάρχου) τῶν ἐν Ἑλλάδι Ἐπαρχιῶν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἐμφανίζεται ὡς παραχώρησις εἰς αἴτημα τῆς ἡμετέρας Μετρούπολεως καί ὡς χειρονομία καλῆς θελήσεως, ἐνῶ τῇ ἀληθείᾳ πρόκειται περὶ ἀποκαταστάσεως τοῦ ὀρθοῦ καί κανονικοῦ τρόπου μνημονεύσεως, ὃν ὥριζε καί ἡ ἀπὸ α' Νοεμβρίου 1928 Ἐγκύκλιος τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Τόν τρόπον τοῦτον μνημονεύσεως οὔτε πρόθεσιν οὔτε δικαίωμα εἶχεν ὅπως τροποποιήσῃ ὁ κρατικός νομοθέτης, διότι ὁ τρόπος οὗτος ἀποτελεῖ σαφῶς μέρος τῆς Θείας Λατρείας, τό τυπικόν καί τήν φρασεολογίαν τῆς ὁποίας οὐδεὶς νομοθέτης δύναται νά ἀλλάξῃ».

Ἑλλάδος σέ ἄλλη δικαιοδοσία κάτι πού δέν ἐπιτρέπεται ἀπό τούς Ἱερούς Κανόνες. Εἰδικότερα ἐπισημαίνεται ὅτι: «Τό Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον, ἐπομένως, ἀναμένει τήν ἐπαναποστολήν τοῦ καταλόγου ἐκλεξίμων πρὸς ἔγκρισιν καί ἄσκησιν τῶν δικαιωμάτων αὐτοῦ περί ἐγγραφῆς καί διαγραφῆς ὑποψηφίων. Τοῦτο ἔχει τό ἀνώτατον κανονικόν δικαίωμα ἐπὶ τῶν ἐν Ἑλλάδι ἐπαρχιῶν αὐτοῦ, ὡς ἐκ τούτου δέ ἀποτελεῖ ἀπόλυτον κανονικόν δικαίωμα αὐτοῦ ἢ ἄνευ περαιτέρω διαδικασίας ἐγγραφή εἰς τόν κατάλογον καί ἡ τυχόν διαγραφή ἐξ αὐτοῦ ὑποψηφίων. Ὅπως ἡ Μήτηρ Ἐκκλησία δέν ἐπεμβαίνει εἰς κανονικάς ἀρμοδιότητας ἄλλων, οὔτε εἰσπηδᾷ εἰς ἀλλοτρίας δικαιοδοσίας, συμφώνως πρὸς τούς ἱερούς κανόνες, τό αὐτό ἀπαιτεῖ νά πράττουν καί οἱ ἄλλοι ὡς πρὸς τάς ἰδίας αὐτῆς ἐπαρχίας. Εἰς οὐδένα ἐξεχώρησε τά κανονικά δικαιώματα ἐπὶ τῶν ἐν Ἑλλάδι Ἐπαρχιῶν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου, οἱ ἐπιβουλευόμενοι δέ αὐτά ὑπόκεινται εἰς τάς προβλεπομένας ὑπὸ τῶν ἱερῶν κανόνων κυρώσεις. Ἄς ληφθοῦν ταῦτα ὑπ' ὄψιν ὑπ' ἐκείνων οἱ ὅποιοι ἀβασανίστως κρίνουν ὅτι τό καθεστῶς τῆς Πατριαρχικῆς καί Συνοδικῆς Πράξεως τοῦ 1928 δέν στηρίζεται εἰς τούς ἱερούς κανόνες»¹¹⁷.

Πέραν τῶν προαναφερθέντων, ἐδῶ τίθεται καί τό θέμα τῆς ἀμφισβήτησης ἀπό ὀρισμένους τῆς ἰσχύος τῆς Πράξεως τοῦ 1928, σύμφωνα μέ τό Πατριαρχικό Γράμμα. Τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο δέν παραχώρησε πλήρως τά δικαιώματά του σέ κανέναν στίς ἐπαρχίες αὐτές καί ὅσο τίθενται σέ ἀμφισβήτηση ὀρισμένοι ἐκ τῶν Ὅρων τῆς Πράξης αὐτῆς δίδεται τό ἔναυσμα γιά περαιτέρω ἀμφισβήτηση καί διχασμό τοῦ λαοῦ. Γι' αὐτό καί προτείνεται ἡ ἀπαρέγκλιτη τήρηση ὅλων τῶν ὅρων τῆς Πράξης, γιά νά μήν ὑποτιμηθεῖ ὁ ρόλος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου¹¹⁸.

117. Ἀθ. Ἀγγελόπουλος, *Τά Ἐκκλησιαστικά δίκαια στήν Ἑλλάδα σήμερα. Τά Πατριαρχικά Δίκαια στήν Ἑλλάδα ἐν σχέσει πρὸς τά δίκαια τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*, ὅ.π., σελ. 383-384.

118. Ἀθ. Ἀγγελόπουλος, *Τά Ἐκκλησιαστικά δίκαια στήν Ἑλλάδα σήμερα. Τά Πατριαρχικά Δίκαια στήν Ἑλλάδα ἐν σχέσει πρὸς τά δίκαια τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*, ὅ.π., σελ. 384: «Ἀντιθέτως, ἡ πιστή τήρησις τῶν παραδεδομένων καί ἰσχυόντων, συμπεριλαμβανομένων καί τῶν Ὅρων Ε', Ζ', Η' καί Ι' τῆς Πατριαρχικῆς καί Συνοδικῆς Πράξεως, τῶν ὁποίων τήν τήρησιν ἀξιοῖ τό Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον, καί οἱ ὅποιοι δέν ἐφηρμόσθησαν πάντοτε, ὡς θά ἔδει, ἀνυψώνει τό κύρος τῆς Ἀγιοτάτης Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος παρά τῷ πιστῷ λαῷ, ἀλλά καί δίδει εἰς αὐτήν τό δικαίωμα νά ἀπαιτῇ καί τόν παρά τοῦ Κράτους σεβασμόν τῶν ἱεροκα-

Τό επόμενο βήμα για την εξομάλυνση των σχέσεων που προτείνεται από τό Πατριαρχικό Γράμμα, είναι ή βαθύτερη μελέτη του θέματος από πλευράς της Έκκλησίας της Ελλάδος, καί ιδιαίτερα των σχέσεων εξάρτησης των Ίερών Κανόνων σέ σχέση μέ τους Νόμους του Έλληνικού Κράτους καί του Συντάγματος, διότι αν καί ή παράδοση της Όρθόδοξης Έκκλησίας επιτάσσει την τήρηση των Νόμων, εντούτοις όταν αυτοί αντιβαίνουν στους Ίερούς Κανόνες, ή διακυβεύεται τό κύρος της Αρχιερατικής εκλογής (για κανονικούς λόγους), τότε δημιουργούνται πολλά περισσότερα προβλήματα κανονικής ύψης, που δέν αφορούν τον Νομοθέτη¹¹⁹. Μέ απλούστερα λόγια, νουθετεί την Έκκλησία της Ελλάδος νά εφαρμόσει πλήρως τίς Κανονικές διατάξεις καί Πράξεις για νά μήν υπάρξει θέμα κανονικότητας της εκλογής των Μητροπολιτών.

Αναμένει, ή Πατριαρχική Σύνοδος, νά αναγνωρίσει ή Έκκλησία της Ελλάδος ότι σέβεται, αποδέχεται καί εφαρμόζει την Πατριαρχική Πράξη στό σύνολό της, χωρίς νά την άναιρεί μέ την πρόταση των «δύο σημείων» όπως τή χαρακτηρίζει. Μέ την πρόταση αυτή (τό Πατριαρχικό Γράμμα έννοεί την απόφαση της Ίεραρχίας της Έκκλησίας της Ελλάδος τον Νοέμβριο του 2003), ενώ διαφαίνεται

νονικών διατάξεων. Ούτω θά καταπαύση καί ό σάλος, όστις κλυδωνίζει την Έκκλησίαν του Χριστού καί σκανδαλίζει τό πλήρωμα αυτής, κατά την περί τούτου έκπεφρασμένην έν τώ γράμματι Υμών επιθυμίαν καί της Υμετέρας Μακαριότητος. Η ύποτίμησις, άλλωστε, του ρόλου του Οικουμενικού Πατριαρχείου όταν επιχειρηται από της πλευράς της Έκκλησίας της Ελλάδος είναι πράξις άδικοιολόγητος καί άκατανόητος, άποδοκιμάζεται δέ υπό του εύσεβους Έλληνικού Λαού».

119. Αθ. Άγγελόπουλος, *Τά Έκκλησιαστικά δίκαια στην Ελλάδα σήμερα. Τά Πατριαρχικά Δίκαια στην Ελλάδα έν σχέσει προς τά δίκαια της Έκκλησίας της Ελλάδος*, ό.π., σελ. 384: «Τά ως άνω γνωρίζοντες Υμίν από της Μητρος Έκκλησίας, τελούμεν έν τή φιλαδέλφω προσδοκία ότι ή Άγιωτάτη Έκκλησία της Ελλάδος θά πεισθή κατόπιν βαθύτερας μελέτης του θέματος ότι συμφέρει αυτή τε καί τή Έκκλησία πάση νά τίθενται οι ιεροί κανόνες καί αι κανονικά ρυθμίσεις ως πρώτιστοι ρυθμιστάι των σχέσεων των Έκκλησιών, ως ή μακραιών παράδοσις της Όρθοδόξου Έκκλησίας απαιτεί, νά τηρώνται δέ οι άφορώντες εις την Έκκλησίαν νόμοι, έφ' όσον δέν αντίκεινται εις τους ιερούς κανόνες, την πίστιν καί την παράδοσιν της Έκκλησίας, ίδια όταν αφορούν εις θέματα διά τά όποια ό νομοθέτης κανονικώς ούδεμίαν ή ελαχίστην δέον νά έχη άνάμειξιν. Πολλώ μάλλον όταν διά της άρνήσεως τηρήσεως ώρισμένων ιεροκανονικών καί ισοδυνάμων Συνοδικών διατάξεων διακυβεύεται τό υπέρτερον του νομικού ιεροκανονικόν κύρος της Αρχιερατικής εκλογής, της όποίας ή διά λόγους κανονικούς μή άναγνώρισις θά έχη σπουδαιότερας των νομικών πνευματικές συνεπτώς».

ὁ σεβασμός καί ἡ πρόθεση τήρησης τῆς Πράξεως τοῦ 1928, ἐν τούτοις ἡ προβολή τῶν νομικῶν κωλυμμάτων καθιστοῦν ἀνέφικτη τήν τήρησή της: «Ἀναμένομεν, κατά ταῦτα, ὅτι ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος θά δηλώσῃ ὅτι σέβεται, ἀποδέχεται καί ἐφαρμόζει τήν Πατριαρχικήν καί Συνοδικήν Πράξιν τοῦ 1928 ἐν τῷ συνόλῳ αὐτῆς, ἀντί νά ὁδηγῇ τά πράγματα εἰς τήν αὐτοανααιρουμένην πρότασιν ἐπὶ τῶν δύο σημείων, εἰς τά ὅποια ὅ,τι ὁμολογεῖται εἰς τήν πρώτην φράσιν ἀναιρεῖται διὰ τῆς δευτέρας, τούτέστιν τελικῶς νά εὕρισκώμεθα εἰς τό σημεῖον μηδέν. Πλέον συγκεκριμένως, ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἐμφανίζεται συναινετικῶς νά ἀναγνωρίζῃ τά δίκαια τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ἀμέσως ὅμως τά ἀμφισβητεῖ ἐπικαλουμένη τούς νόμους τοῦ Κράτους. Οὕτω: α) ἐνῷ “δηλοῖ καί αὐθις ὅτι σέβεται, ἀναγνωρίζει καί τηρεῖ τό διαμορφωθέν διὰ τῆς Πράξεως τοῦ 1928 καθεστώς”, ὅπερ θετικόν, ἀναιρεῖ τοῦτο εὐθύς ἀμέσως διὰ τῆς φράσεως “ὡς τοῦτο ἰσχύει μέχρι σήμερον, μέ πλήρη σεβασμόν ὡσαύτως τῶν διατάξεων τοῦ Καταστατικοῦ Χάρτου”. β) ἐνῷ δηλοῖ ὅτι “ὁ Κατάλογος τῶν πρὸς Ἀρχιερατεῖαν ἐκλογίμων θά ἀποστέλληται πρὸς τό Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον πρὸς ἄσκησιν ὑπ’ αὐτοῦ τῶν δικαιωμάτων αὐτοῦ”, ὅπερ ὡσαύτως θετικόν, αἶρει τοῦτο διὰ τῆς ἀκολουθούσης φράσεως “περί ὑποδείξεως ὑποψηφίων, μόνον διὰ τὰς Ἱεράς Μητροπόλεις τῶν Νέων Χωρῶν, τηρουμένων τῶν διατάξεων τῶν ἄρθρων 17-22 τοῦ προμνησθέντος Καταστατικοῦ Χάρτου”, διότι κρίνεται ὅτι τά ἐν λόγῳ ἄρθρα ἐπιβάλλουν τήν ἐπανεγκρισιν τῆς ἐγκρίσεως τοῦ Πατριαρχείου ὑπὸ τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος»¹²⁰.

Τό Πατριαρχικό Γράμμα καταλήγει μέ τήν ἀξίωση τῆς τήρησης ἐν συνόλῳ τῆς Πατριαρχικῆς καί Συνοδικῆς Πράξης τοῦ 1928 καί γιά πρώτη φορά καί μέ πολύ αὐστηρό ὕφος ἐπισημαίνει ὅτι σέ περίπτωση ἐκλογῆς Μητροπολιτῶν γιά τίς ἐν λόγῳ ἐπαρχίες κατά παράβασιν τῆς Πράξης, δέν θά ἀναγνωρίσει τό ἀποτέλεσμα τῶν ἐκλογῶν τό ὅποιο θά ἔχει σοβαρές Ἐκκλησιολογικές καί Κανονικές συνέπειες¹²¹.

120. Ἀθ. Ἀγγελόπουλος, *Τά Ἐκκλησιαστικά δίκαια στήν Ἑλλάδα σήμερα. Τά Πατριαρχικά Δίκαια στήν Ἑλλάδα ἐν σχέσει πρὸς τά δίκαια τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*, ὅ.π., σελ. 385.

121. Ἀθ. Ἀγγελόπουλος, *Τά Ἐκκλησιαστικά δίκαια στήν Ἑλλάδα σήμερα. Τά Πατριαρχικά Δίκαια στήν Ἑλλάδα ἐν σχέσει πρὸς τά δίκαια τῆς Ἐκκλησίας τῆς*

Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, παρ' ὅτι ἐνημερώθηκε μέ τό προηγούμενο Πατριαρχικό Γράμμα γιά τίς συνέπειες πού θά μπορούσε νά ἔχει ἡ ἔμμონή στήν ἀπόφασή τῆς γιά τήν ἀποστολή τοῦ καταλόγου πρὸς Ἀρχιερατεία μόνο γιά ἐνημέρωση, ἀπέφυγε νά ἀπαντήσῃ μέ ἐπίσημο κείμενο τό διάστημα μέχρι τόν Μάρτιο τοῦ 2004. Προηγήθηκαν ὥστόσο ἀνεπίσημες διαβουλεύσεις μέ σκοπό τήν εἰρήνευση τῶν σχέσεων. Αὐτές οἱ διαβουλεύσεις κατέληξαν σέ ἓνα ἄτυπο κείμενο συμφωνίας τό ὁποῖο προτάθηκε ἀπό τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο καί θά ἔπρεπε νά ὑποβληθεῖ στήν Διαρκῆ Ἱερά Σύνοδο γιά ἔγκριση. Σ' αὐτό ἀναφέρεται ὁ σεβασμός τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος στήν Πατριαρχική καί Συνοδική Πράξη τοῦ 1928, καί στήν τήρηση τῶν διατάξεων αὐτῆς τῆς Πράξης. Ταυτόχρονα τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο θά ἔχει τή δυνατότητα νά ἐγγράφει στόν κατάλογο τελεσιδίκως ὀνόματα, ἐνῶ θά ζητεῖται ἡ συγκατάθεση τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου γιά τήν πλήρωση θέσης τῶν Μητροπόλεων τῶν Νέων Χωρῶν διά μεταθέσεως καί τέλος θά πρέπει μέ Συνοδική ἀπόφαση τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος νά ἀναιρεθεῖ ἡ προηγούμενη ἀπόφασή της (Νοεμβρίου 2003) πού δέν ἔγινε ἀποδεκτὴ ἀπό τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο¹²².

Κατά τή συνεδρίαση τῆς Διαρκοῦς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος γιά τόν μῆνα Μάρτιο 2004 συζητεῖται τό θέμα τῶν σχέσεων μέ τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἄτυπων συζητήσεων τοῦ προηγουμένου διαστήματος καί ἀποστέλλεται ἐπιστολή στό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο¹²³ στήν ὁποία περιέχεται ἐν

Ἑλλάδος, ὁ.π., σελ. 385: «Τό Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον ἀξιοῖ ἅπαξ ἔτι τήν πιστήν τήρησιν τῆς Πατριαρχικῆς καί Συνοδικῆς αὐτοῦ Πράξεως τοῦ 1928 ἐν τῷ συνόλῳ αὐτῆς, δηλοῖ δέ ὅτι ἐν ἀπευκταίᾳ καί ἀδιανοήτῳ περιπτώσει τελέσεως κανονικῶν ψήφων πρὸς πλήρωσιν, κατὰ παράβασιν τῶν ὅρων τῆς Πράξεως τοῦ 1928, τῶν χηρευσουσῶν Ἱερῶν Μητροπόλεων τῆς κανονικῆς δικαιοδοσίας αὐτοῦ δέν θά ἀναγνωρίσῃ τό ἀποτέλεσμα τῶν οὕτω γενομένων, ἅτινα ἀσφαλῶς θά ἔχουν σοβαράς συνεπείας».

122. Μητροπολίτου Σεβαστείας Δημητρίου, *Ἡ Πατριαρχική καί Συνοδική Πράξις τοῦ 1928 Παρακωλυμένη τοῖς ὅροις. Ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ Πατριαρχικοῦ καί Συνοδικοῦ ἀρχείου*, Θεσσαλονίκη 2006, σελ. 628.

123. Ἐπιστολή Διαρκοῦς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος πρὸς τόν Οἰκουμενικό Πατριάρχη 8ης Μαρτίου 2004: Ἀθ. Ἀγγελόπουλος, *Τά Ἐκκλησιαστικά δίκαια στήν Ἑλλάδα σήμερα. Τά Πατριαρχικά Δίκαια στήν Ἑλλάδα ἐν σχέσει πρὸς τά δίκαια τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*, Θεσσαλονίκη 2005, σελ. 386-387: «Παναγιώτατε καί Θεϊότατε Ἀρχιεπίσκοπε Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ρώ-

μέρει καί ἡ προαναφερθεῖσα συμφωνία. Θεωρεῖ ἡ Ἐκκλησία τῆς

μης καί Οἰκουμενικέ Πατριάρχα, ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ λίαν ἀγαπητέ καί περιπόθη-
τε ἀδελφέ καί συλλειτουργέ τῆς ἡμῶν Μετριότητος, κύριε Βαρθολομαῖε, τὴν
Ἑμετέραν Θειοτάτην Παναγιότητα ἐν Κυρίῳ κατασπαζόμενοι ὑπερήδιστα προ-
σαγορεύομεν.

Ἡ Διαρκὴς Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, σπουδάζουσα “τηρεῖν
τὴν ἐνότητα τοῦ Πνεύματος ἐν τῷ συνδέσμῳ τῆς εἰρήνης” (Εφεσ. 4, 3), κατὰ τὴν
ἐντολὴν τοῦ τε ἱδρυτοῦ καί “Κεφαλῆς τῆς Ἐκκλησίας” (Εφεσ. 5, 23) Κυρίου ἡμῶν
Ἰησοῦ Χριστοῦ “Ἵνα πάντες ἐν ᾧσι” (Ιω. 17, 21) καί ἐμπνεομένη ὑπὸ τοῦ Πανα-
γίου καί Τελεταρχικοῦ Πνεύματος ὅπερ “ὅλον συγκροτεῖ τὸν θεσμόν τῆς Ἐκκλη-
σίας”, ἐν ἀκραίφνῃ ἐκκλησιαστικῇ εὐθύνῃ καί πρὸς τό μείζον τῆς Ἐκκλησίας
συμφέρον ἰθύνουσα, ἐν τῇ Συνεδρίᾳ Αὐτῆς τῆς 1ης ὁδεύοντος μηνός Μαρτίου
2004, ἔχουσα τὴν πρὸς τοῦτο εἰδικὴν ἐξουσιοδότησιν τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς
Ἱεραρχίας τῆς 6ης μηνός Νοεμβρίου παριπτεύσαντος ἔτους, ἤχθη εἰς τὴν κατω-
τέρῳ λυσιτελῇ πρότασιν τὴν κινουμένην ἐντός τῶν πλαισίων ἀντιστοίχου προ-
τάσεως τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καί ἄρα συνιστῶσαν κοινόν τόπον συμ-
φωνίας ἐκατέρωθεν, πρὸς ἐπίλυσιν τῆς, ὡς μὴ ὤφειλε, ἀναφύσεως δοκιμασίας εἰς
τάς σχέσεις ἀμφοτέρων τῶν Ἐκκλησιῶν ἡμῶν, προσκομισθεῖσαν ἐνταῦθα διὰ
χειρὸς τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Ἀλεξανδρουπόλεως κ. Ἀνθίμου, ἔχου-
σαν οὕτως: “Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, ἐπιβεβαιώνουσα ὅτι ἡ διοίκησις τῶν, ἐν
Βορείῳ Ἑλλάδι καί ταῖς Νήσοις Ἱερῶν Μητροπόλεων τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατρι-
αρχείου (τῶν λεγομένων Νέων Χωρῶν) ἔχει ἀνατεθῇ εἰς Αὐτὴν ἐπιτροπικῶς ὑπ’
Αὐτοῦ, διὰ τῆς Πατριαρχικῆς καί Συνοδικῆς Πράξεως τῆς 4ης Σεπτεμβρίου 1928,
τὴν ὁποῖαν καί ἀσκεῖ Αὕτη, κατὰ τοὺς Ἱεροὺς Κανόνας καί τοὺς ἰσχύοντας Κα-
νόνας Δικαίου, ἀποστέλλει Ὑμῖν τὸν Κατάλογον τῶν πρὸς Ἀρχιερατείαν Ἐκλό-
γινων ἐν εἰδὲι πληρώσεως τῶν ἐξ αὐτῶν χρευνουσῶν Ἱερῶν Μητροπόλεων Θεο-
σαλονίκης, Ἐλευθερουπόλεως καί Σερβίων καί Κοζάνης, διὰ τὴν ἀσκήσιν τῶν
δικαίων τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου”.

Ταῦτα μὲν Συνοδικῶς ἐπιστέλλοντες Ὑμῖν ἐπὶ τῆς κυριάρχου διαφορᾶς ἐπὶ
τοῦ τεθέντος ζητήματος, συναφῶς δέ ἀποστέλλοντες Ὑμῖν τὸν ἰσχύοντα Κατά-
λογον τῶν πρὸς Ἀρχιερατείαν Ἐκλόγινων καί ἀνακοινούμενοι, ὅτι ἡ πληρῶσις
τῶν ἀνωτέρω τριῶν χρευνουσῶν Ἱερῶν Μητροπόλεων γενήσεται εἴτε διὰ μετα-
θέσεως εἴτε δι’ ἐκλογῆς ἀναλόγως πρὸς τὴν σχετικὴν ἀπόφασιν τῆς Ἱερᾶς Συνό-
δου τῆς Ἱεραρχίας ἡμῶν, γνωρίζομεν Ὑμῖν ὅτι ἀνεθέμεθα εἰς Ἐπιτροπὴν ἀπαρ-
τιζομένην ἐκ τῶν Σεβασμιωτάτων Μητροπολιτῶν Ἀλεξανδρουπόλεως κ. Ἀνθίμου,
Μονεμβασίας καί Σπάρτης κ. Εὐσταθίου καί Βεροίας καί Ναούσης κ. Παντελεή-
μονος, ὡς καί ἐκ τοῦ Πανοσιολογιωτάτου Ἀρχιμανδρίτου κ. Χρυσοστόμου Σκλή-
φα, Αρχιγραμματέως τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, ὅπως ἐπεξηγήσῃ Ὑμῖν ἐν τοῖς Πατρι-
αρχείοις τὰς ἐπὶ τινων διαδικαστικῶν ζητημάτων προσθέτως παρ’ Ὑμῶν προβλη-
θέντων, ἀπόψεις καί “θέσεις” τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, καί δι’ ἐλπίδος ἔχομεν,
ὅτι τοῦ Κυρίου συνεργοῦντος τιμηθήσεται ἀμφοτέρωθεν ἡ ἀγάπη καί ἡ καταλ-
λαγὴ καὶ δοξασθήσεται ἡ Τρισηλίος Θεότης.

Ἐπὶ πᾶσι δέ τούτοις, περιπτυσσόμενοι τὴν Ἑμετέραν Θειοτάτην παναγιότη-

Ἑλλάδος ὅτι μέ τήν παροῦσα ἐπιστολή συνοψίζεται τό πλαίσιο τῆς συμφωνίας πού συνῆψε ἄτυπα μέ τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο. Σύμφωνα λοιπόν μ' αὐτή, ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἀποδέχεται ὅτι ἡ διοίκηση τῶν Νέων Χωρῶν τῆς ἔχει δωθεῖ ἐπιτροπικῶς ἀπό τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο, μέ τήν Πράξη τοῦ 1928, καί ἀποστέλλει σ' αὐτό τόν κατάλογο πρὸς Ἀρχιερατεία ἐκλογίμων γιά τήν ἄσκηση τῶν δικαίων τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου: «Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, ἐπιβεβαιώνουσα ὅτι ἡ διοίκησις τῶν, ἐν Βορείῳ Ἑλλάδι καί ταῖς Νήσοις Ἱερῶν Μητροπόλεων τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου (τῶν λεγομένων Νέων Χωρῶν) ἔχει ἀνατεθῇ εἰς Αὐτήν ἐπιτροπικῶς ὑπ' Αὐτοῦ, διά τῆς Πατριαρχικῆς καί Συνοδικῆς Πράξεως τῆς 4ης Σεπτεμβρίου 1928, τήν ὁποίαν καί ἀσκεῖ Αὕτη, κατά τοὺς Ἱερούς Κανόνας καί τοὺς ἰσχύοντας Κανόνας Δικαίου, ἀποστέλλει Ὑμῖν τόν Κατάλογον τῶν πρὸς Ἀρχιερατείαν Ἐκλόγιμων ἐν εἵδει πληρώσεως τῶν ἐξ αὐτῶν χηρευσουσῶν Ἱερῶν Μητροπόλεων Θεσσαλονίκης, Ἐλευθερουπόλεως καί Σερβίων καί Κοζάνης, διά τήν ἄσκησιν τῶν δικαίων τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου»¹²⁴.

Παράλληλα, στό δεύτερο μέρος τῆς Ἐπιστολῆς ἀναγγέλλεται ὅτι ἡ πλήρωση τῶν Μητροπόλεων θά γίνει εἴτε μέ μετάθεση εἴτε μέ ἐκλογή ἀναλόγως τῆς ἀπόφασης τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀλλά καί ἡ συγκρότηση ἐπιτροπῆς πού θά ἐπισκεφτεῖ τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο γιά νά συζητηθοῦν κάποια διαδικαστικά θέματα πού ἔχουν προκύψει¹²⁵ ὥστε νά λυθεῖ ἡ κρίση μεταξύ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν.

Ἡ ἀπάντηση τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου στήν Ἐπιστολή τῆς Διαρκοῦς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀλλά καί στήν ἀντιπροσωπεία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἦλθε μέ δύο Πατριαρχικά Γράμματα, στά τέλη Μαρτίου τοῦ 2004 ἀλλά καί τόν ἐπόμενο μῆνα, δηλαδή τόν Ἀπρίλιο τοῦ 2004. Σύμφωνα μέ τό πρῶ-

τα καί αὖθις φιλήματι ἀγίῳ διατελοῦμεν μετά βαθείας ἀδελφικῆς ἀγάπης καί πάσης τιμῆς».

124. Ἀθ. Ἀγγελόπουλος, *Τά Ἐκκλησιαστικά δίκαια στήν Ἑλλάδα σήμερα. Τά Πατριαρχικά Δίκαια στήν Ἑλλάδα ἐν σχέσει πρὸς τά δίκαια τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*, ὁ.π., σελ. 386.

125. Ἀθ. Ἀγγελόπουλος, *Τά Ἐκκλησιαστικά δίκαια στήν Ἑλλάδα σήμερα. Τά Πατριαρχικά Δίκαια στήν Ἑλλάδα ἐν σχέσει πρὸς τά δίκαια τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*, ὁ.π., σελ. 387.

το, πού ἐστάλη στίς 31 Μαρτίου τοῦ 2004¹²⁶, τό Οἰκουμενικό Πα-

126. Πατριαρχικό Γράμμα 31ης Μαρτίου 2004: Ἀθ. Ἀγγελόπουλος, Τά Ἐκκλησιαστικά δίκαια στήν Ἑλλάδα σήμερα. Τά Πατριαρχικά Δίκαια στήν Ἑλλάδα ἐν σχέσει πρός τά δίκαια τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Θεσσαλονίκη 2005, σελ. 389-390: «Μακαριώτατε Ἀρχιεπίσκοπε Ἀθηνῶν καί πάσης Ἑλλάδος, ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ λίαν ἀγαπητέ καί περιπόθητε ἀδελφέ καί συλλειτουργγέ τῆς ἡμῶν Μετριότητος κύριε Χριστόδουλε, Πρόεδρε τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, τήν Ὑμετέραν σεβασμίαν Μακαριότητα ἀδελφικῶς ἐν Κυρίῳ κατασπαζόμενοι, ὑπερήδιστα προσαγορεύομεν.

Ἐλάβομεν καί μετὰ προσοχῆς πολλῆς διεξήλθομεν ἐν συνεδρίᾳ τῆς περὶ ἡμᾶς Ἀγίας καί Ἱερᾶς Συνόδου τό ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 692 καί ἀπό ἡ' Μαρτίου ἐ.ἔ. Ὑμέτερον Γράμμα, δι' οὗ ἀποστέλλεται ἡμῖν, ἀποφάσει τῆς καθ' Ὑμᾶς Διαρκοῦς Ἱερᾶς Συνόδου, ὁ κατάλογος τῶν ἐκλογίμων διὰ τὰς Ἱερὰς Μητροπόλεις α) Θεσσαλονίκης, β) Ἐλευθερουπόλεως καί γ) Σερβίων καί Κοζάνης, ἵνα ἀσκήσωμεν τά ὑπὸ τῆς Πατριαρχικῆς καί Συνοδικῆς Πράξεως τοῦ 1928 καθοριζόμενα δίκαια ἡμῶν. Ἀναμένοντες ἀνυπερθέτως ὅτι καί ἡ ἀλλοίαν θέσιν λαβοῦσα Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἀγιοτάτης Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, κατά τόν Νοέμβριον τοῦ παρελθόντος ἔτους, εἰς ὀφειλετικήν ἀπάντησιν καί πρός τό ἡμέτερον ἀπό α' Δεκεμβρίου βγ' Γράμμα, θά ἐγκρίνῃ τήν ἀνωτέρω ἐνέργειαν Ὑμῶν, καί μόνον ὑπὸ τόν ὅρον τοῦτον, ἐγκρίνομεν τόν ὑποβληθέντα ἡμῖν κατάλογον ἐκλογίμων διὰ τήν ἐξ αὐτοῦ ἐκλογὴν Ἀρχιερέων πρός πλήρωσιν τῶν ὡς ἄνω χρεουοσῶν Μητροπόλεων τοῦ κλίματος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, συναφῶς πρός τόν ὅποιον παρακαλοῦμεν ὅπως ληφθῇ ὑπ' ὄψιν τό ὑπ' ἀρ. Πρωτ. 291 καί ἡμερομηνίαν λα' Μαρτίου ἐ.ἔ. ἡμέτερον ἀπαντητικόν πρός Ὑμᾶς Γράμμα. Ἐκφράζομεν δέ τήν χαράν καί τήν ικανοποίησιν ἡμῶν, διότι κατενοήθη ὅτι ἡ τελικὴ αὕτη ἐνέργεια τῆς Ἀγιοτάτης Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἦτο ἀρχῆθεν ἐπιβεβλημένη, συμφώνως τῇ διεπούσῃ αὐτήν, κοινῇ δεσμεύσει καί ἀποδοχῇ, ἱεροκανονικῇ ρυθμίσει, οὐδόλως θιγούσῃ, μᾶλλον δέ καί ἐνισχυούσῃ, τήν Αὐτοκέφαλον Ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος.

Ἐπὶ δέ τούτοις, δηλοῦμεν τῇ Ὑμετέρᾳ Μακαριότητι ὅτι ἐπὶ τοῦ παρόντος δέν ἐπιθυμοῦμεν νά ὑποδείξωμεν, ὡς δικαιούμεθα, ὑποψήφιόν τινα πρός ἐγγραφήν εἰς τόν κατάλογον ἐκλογίμων, ὑπὸ τόν ὅρον ὅτι θά κατανοηθῇ ἡ ὀρθότης τῆς θέσεως τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, καθ' ἣν οἱ ὑποδεικνύμενοι ὑπ' αὐτοῦ πρός ἐγγραφήν διὰ τὰς ἐν Ἑλλάδι Μητροπόλεις αὐτοῦ ἐγγράφονται ὑπὸ τήν εὐθύνην αὐτοῦ ὡς ἀρμοδίου ὀργάνου ἴσου ἢ καί ὑπερέχοντος, λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν τοῦ θεσμοῦ τῆς ἐκκλήτου, ἀνευ ἐτέρας ἐπικυρώσεως, ἥτις ἐφαρμοζομένη θά ἀπετέλει μείωσιν τοῦ ἱεραρχικῶς ὑπερέχοντος ἢ τοῦ ἐκκλησιολογικῶς ἴσου. Δύναται, ἄλλωστε, τό Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον νά ἐλέγχῃ τήν παρά τοῖς ὑποδεικνυμένοις πρός ἐγγραφήν συνδρομῇ τῶν ἀπαραιτήτων προσόντων. Τοῦ δικαιώματος τούτου παραμένοντος ἀκεραίου διὰ τό μέλλον, ἀναμένομεν, συμφώνως καί πρός τήν ρητὴν διαβεβαίωσιν τῆς Ὑμετέρας ὑπὸ τόν Ἱερώτατον Μητροπολίτην Ἀλεξανδρουπόλεως κ. Ἀνθιμον Ἀντιπροσωπείας, ὅπως διακανονισθῇ τοῦτο καί διὰ νομοθετικῆς ρυθμίσεως, ἐάν αὐτό τυγχάνῃ ἀναγκαῖον.

Ἐν ἀναφορᾷ πρός τό θέμα τῆς διὰ μεταθέσεως ἢ ἐκλογῆς πληρώσεως τῶν ἐν λόγῳ τριῶν Ἱερῶν Μητροπόλεων, ἐκτιμῶμεν δεόντως τό ὅτι φέρετε ὀφειλετικῶς

τριαρχεῖο μετά από τή σύγκλιση τῆς Συνόδου του, ἐγκρίνει τόν Κατάλογο πρὸς Ἀρχιερατεία ἐκλογίμων πού ἀπεστάλη ἀπὸ τή Δι-
αρκῆ Ἱερά Σύνοδο τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος μέ τήν προϋπόθε-
ση ὅτι ἡ Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος
θά ἀλλάξει τήν ἀπόφασή της τοῦ Νοεμβρίου τοῦ 2003, πού προκά-
λεσε τήν ἔνταση μεταξύ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν. Ἐνδεικτικά τό Πατρι-
αρχικό Γράμμα ἀναφέρει: «*Ἀναμένοντες ἀνυπερθέτως ὅτι καί ἡ ἁλ-
λοῖαν θέσιν λαβοῦσα Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἀγιωτάτης
Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, κατὰ τόν Νοέμβριον τοῦ παρελθόντος
ἔτους, εἰς ὀφειλετικήν ἀπάντησιν καί πρὸς τό ἡμέτερον ἀπὸ α' Δε-
κεμβρίου .βγ' Γράμμα, θά ἐγκρίνη τήν ἀνωτέρω ἐνέργειαν Ὑμῶν, καί
μόνον ὑπὸ τόν ὅρον τοῦτον, ἐγκρίνομεν τόν ὑποβληθέντα ἡμῖν
κατάλογον ἐκλογίμων διὰ τήν ἐξ αὐτοῦ ἐκλογὴν Ἀρχιερέων πρὸς
πλήρωσιν τῶν ὡς ἄνω χηρευουσῶν Μητροπόλεων τοῦ κλίματος τοῦ
Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου*»¹²⁷. Παράλληλα ἐπισημαίνεται ὅτι δέν
ἐπιθυμεῖ τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο, νά προσθέσει ἢ νά ὑποδείξει

εἰς γνῶσιν τοῦ καθ' ἡμᾶς Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου τήν δυνατότητα Ὑμῶν,
κατὰ τά παρ' Ὑμῖν ἰσχύοντα, ὅπως ἡ πλήρωσις γένηται εἴτε διὰ μεταθέσεως εἴτε
δι' ἐκλογῆς. Ἐπισημειοῦμεν ὅτι καί ἐπ' αὐτοῦ κατ' οἰκονομίαν, πρὸς ἄρσιν τοῦ
ἀδιεξόδου, συμφωνοῦμεν ἐπὶ τοῦ παρόντος, μὴ θιγομένης τό παράπαν τῆς ἀπα-
γορεύσεως τῶν ἀρχιερατικῶν μεταθέσεων ἀπὸ ἐπαρχίας εἰς ἐπαρχίαν κατὰ τήν
Πατριαρχικὴν καί Συνοδικὴν Πρᾶξιν τοῦ 1928. Κρίνομεν, ἄλλωστε, ὅτι δέν συν-
τρέχουν οἱ ἀπαραίτητοι κανονικοὶ λόγοι ἐφαρμογῆς τοῦ μεταθετοῦ πρὸς πλήρω-
σιν τῶν δύο Ἱερῶν Μητροπόλεων Ἐλευθερουπόλεως καί Σερβίων καί Κοζάνης.

Ἡ Μήτηρ Ἀγία τοῦ Χριστοῦ Μεγάλη Ἐκκλησία Κωνσταντινουπόλεως, σταυ-
ρουμένη καί ἐλαττωμένη, κατὰ τό παράδειγμα τοῦ πρὸς τό ἐκούσιον πάθος
ἐρχομένου Σωτῆρος Χριστοῦ, διακονοῦσα καί μὴ διακονομένη, ἐν τῇ πράξει
τῇρεῖ τήν ἐνότητα καί τήν εἰρήνην. Δεχθεῖσα ἀφιλάδελφα πλήγματα καί ραπίσμα-
τα παρὰ τινων, εὐτυχῶς ἐλαχίστων, ἀδελφῶν, ἐνθαρρυνόντων καί ἀνευθύνους
κύκλους, μέχρι καί αὐτῆς τῆς ἀμφισβήτησεως τοῦ ἐπὶ αἰῶνας ἀστασιάστου οἴκου-
μενικοῦ χαρακτῆρος αὐτῆς, ἀλλὰ καί τῆς ἐν τῷ Γένει ἡμῶν σωτηρίου δράσεως
καί ἐνεργείας, διακονεῖ καί αὖθις τῇ ἐνότητι καί εἰρήνῃ, ἐν ὅσῃ μάλιστα τῆς
ὑπερλάμπρου καί φωτοφόρου ἑορτῆς τῆς Ἀναστάσεως.

Περιπτυσσόμενοι δέ τήν Ὑμετέραν Μακαριότητα καί αὖθις φιλήματι ἀδελ-
φικῷ, ἐν Χριστῷ Σταυρωθέντι καί Ἀναστάντι, διατελοῦμεν μετὰ πολλῆς ἀγάπης
καί τιμῆς ἐξαιρέτου.

Βδ' Μαρτίου λα' Τῆς Ὑμετέρας σεβασμίας Μακαριότητος ἀγαπητός ἐν Χρι-
στῷ ἀδελφός † Ὁ Κωνσταντινουπόλεως Βαρθολομαῖος».

127. Ἀθ. Ἀγγελόπουλος, *Τὰ Ἐκκλησιαστικά δίκαια στήν Ἑλλάδα σήμερα. Τὰ
Πατριαρχικά Δίκαια στήν Ἑλλάδα ἐν σχέσει πρὸς τὰ δίκαια τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλ-
λάδος*, ὁ.π., σελ. 389.

κάποιον υποψήφιο, υπό τόν ὅρο ὅτι σέ ἕτερη περίπτωση αὐτή ἢ ἐγγραφή θά γίνει χωρίς διαφωνία καί ἕτερη ἐπικύρωση ἀπό τήν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, καθώς αὐτοί οἱ υποψήφιοι θά ἐγγράφονται ἀπό τήν ἀρμόδια ἀρχή αὐτῶν τῶν ἐπαρχιῶν πού εἶναι τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο τό ὁποῖο εἶναι ἴση ἢ καί ἀνώτερη ἀρμόδια Ἐκκλησιολογική ἀρχή ἐν σχέσει μέ τήν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, διότι ὑπάρχει καί ὁ θεσμός τοῦ Ἐκκληίου. Ταυτόχρονα μ' αὐτή τή θέση ἐπισημαίνεται ὅτι κρατᾷ αὐτό τό δικαίωμα γιά τό μέλλον, τό ὁποῖο δικαίωμα σύμφωνα μέ τίς ἀνεπίσημες συζητήσεις πού προηγήθηκαν, θά ρυθμιστεῖ καί μέ νομοθέτημα, ἂν αὐτό χρειαστεῖ¹²⁸. Ὅσον ἀφορᾷ τό θέμα τῆς πλήρωσης διά Ἐκλογῆς ἢ διά μεταθέσεως, τονίζεται ὅτι ἂν καί δέν ἐπιτρέπεται ἀπό τήν Πατριαρχική καί Συνοδική Πράξη τοῦ 1928 ἡ πλήρωση διά μεταθέσεως, ἐν τούτοις γιά τή λύση τοῦ ἀδιεξόδου θεωρεῖ ὅτι γιά τή Μητρόπολη Θεσσαλονίκης, μπορεῖ νά γίνει ἡ διά μεταθέσεως πλήρωση τῆς κενῆς θέσης ἐνῶ γιά τίς ἄλλες δύο ἐπαρχίες (Μητρόπολη Ἐλευθερουπόλεως καί Κοζάνης) δέν συντρέχει λόγος γιά διά μεταθέσεως πλήρωση¹²⁹.

128. Ἀθ. Ἀγγελόπουλος, *Τά Ἐκκλησιαστικά δίκαια στήν Ἑλλάδα σήμερα. Τά Πατριαρχικά Δίκαια στήν Ἑλλάδα ἐν σχέσει πρὸς τά δίκαια τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*, ὁ.π., σελ. 390: «Ἐπὶ δέ τούτοις, δηλοῦμεν τῇ Ὑμετέρᾳ Μακαριότητι ὅτι ἐπὶ τοῦ παρόντος δέν ἐπιθυμοῦμεν νά ὑποδείξωμεν, ὡς δικαιούμεθα, υποψήφιόν τινα πρὸς ἐγγραφήν εἰς τόν κατάλογον ἐκλογίμων, ὑπὸ τόν ὅρον ὅτι θά κατανοηθῇ ἡ ὀρθότης τῆς θέσεως τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, καθ' ἣν οἱ ὑποδεικνύμενοι ὑπ' αὐτοῦ πρὸς ἐγγραφήν διά τὰς ἐν Ἑλλάδι Μητροπόλεις αὐτοῦ ἐγγράφονται ὑπὸ τήν εὐθύνην αὐτοῦ ὡς ἀρμοδίου ὀργάνου ἴσου ἢ καί ὑπερέχοντος, λαμβανομένου ὑπ' ὅψιν τοῦ θεσμοῦ τῆς ἐκκληίου, ἂνευ ἐτέρας ἐπικυρώσεως, ἥτις ἐφαρμοζομένη θά ἀπετέλει μείωσιν τοῦ ἱεραρχικῶς ὑπερέχοντος ἢ τοῦ ἐκκλησιολογικῶς ἴσου. Δύναται, ἄλλωστε, τό Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον νά ἐλέγχει τήν παρά τοῖς ὑποδεικνυμένοις πρὸς ἐγγραφήν συνδρομήν τῶν ἀπαιτητῶν προσόντων. Τοῦ δικαίωματος τούτου παραμένοντος ἀκεραίου διά τό μέλλον, ἀναμένομεν, συμφώνως καί πρὸς τήν ρητὴν διαβεβαίωσιν τῆς Ὑμετέρας ὑπὸ τόν Ἱερώτατον Μητροπολίτην Ἀλεξανδρουπόλεως κ. Ἀνθιμον Ἀντιπροσωπείας, ὅπως διακανονισθῇ τοῦτο καί διά νομοθετικῆς ρυθμίσεως, ἂν αὐτό τυγχάνῃ ἀναγκαῖον».

129. Ἀθ. Ἀγγελόπουλος, *Τά Ἐκκλησιαστικά δίκαια στήν Ἑλλάδα σήμερα. Τά Πατριαρχικά Δίκαια στήν Ἑλλάδα ἐν σχέσει πρὸς τά δίκαια τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*, ὁ.π., σελ. 390: «Ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τό θέμα τῆς διά μεταθέσεως ἢ ἐκλογῆς πληρώσεως τῶν ἐν λόγῳ τριῶν Ἱερῶν Μητροπόλεων, ἐκτιμῶμεν δεόντως τό ὅτι φέρετε ὀφειλετικῶς εἰς γνώσιν τοῦ καθ' ἡμᾶς Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου τήν δυνατότητα Ὑμῶν, κατὰ τὰ παρ' Ὑμῖν ἰσχύοντα, ὅπως ἡ πλήρωσις γένηται εἴτε διά μεταθέσεως εἴτε δι' ἐκλογῆς. Ἐπισημειοῦμεν ὅτι καί ἐπ' αὐτοῦ κατ' οἶκο-

Στίς 20 Ἀπριλίου τοῦ 2004, τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο ἀποστέλλει διευκρινιστικό Γράμμα¹³⁰ στήν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος γιά τήν

νομίαν, πρὸς ἄρσιν τοῦ ἀδιεξόδου, συμφωνοῦμεν ἐπὶ τοῦ παρόντος, μή θιγομένης τό παράπαν τῆς ἀπαγορεύσεως τῶν ἀρχιερατικῶν μεταθέσεων ἀπὸ ἐπαρχίας εἰς ἐπαρχίαν κατὰ τὴν Πατριαρχικὴν καὶ Συνοδικὴν Πρᾶξιν τοῦ 1928. Κρίνομεν, ἄλλωστε, ὅτι δέν συντρέχουν οἱ ἀπαραίτητοι κανονικοὶ λόγοι ἐφαρμογῆς τοῦ μεταθετοῦ πρὸς πλήρωσιν τῶν δύο Ἱερῶν Μητροπόλεων Ἐλευθερουπόλεως καὶ Σερβίων καὶ Κοζάνης».

130. Πατριαρχικό Γράμμα 20ῆς Ἀπριλίου 2004: Ἀθ. Ἀγγελόπουλος, Τὰ Ἐκκλησιαστικά δίκαια στήν Ἑλλάδα σήμερα. Τὰ Πατριαρχικά Δίκαια στήν Ἑλλάδα ἐν σχέσει πρὸς τὰ δίκαια τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Θεσσαλονίκη 2005, σελ. 391-392: «Μακαριώτατε Ἀρχιεπίσκοπε Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος, ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ λίαν ἀγαπητέ καὶ περιπόθητε ἀδελφέ καὶ συλλειτουργέ τῆς ἡμῶν Μετριοτήτας κύριε Χριστόδουλε, Πρόεδρε τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, τὴν Ὑμετέραν σεβασμίαν Μακαριότητα ἀδελφικῶς ἐν Κυρίῳ κατασπαζόμενοι, ὑπερήδιστα προσαγορεύομεν.

Χριστὸς Ἀνέστη!

Ἐν συνεχεῖς πρὸς τό ἀπὸ λα΄ παρελθόντος μηνὸς Μαρτίου Γράμμα ἡμῶν πρὸς τὴν Ὑμετέραν ἀγαπητὴν καὶ περισπούδαστον ἡμῖν Μακαριότητα καὶ πρὸς πρόληψιν πάσης παρεξηγήσεως καὶ ἀνεπιθυμήτου ἐμπλοκῆς, πρὸς ὑποβοήθησιν δέ τῆς ἐπιλύσεως τοῦ ἀνακύψαντος ἐν ταῖς σχέσεσι τῶν Ἐκκλησιῶν ἡμῶν, ὡς μὴ ὠφελει, προβλήματος, θεωροῦμεν σκόπιμον ὅπως συμπληρώματα ὡς καὶ ἐπεξηγηματικῶς ἀναφέρωμεν Ὑμῖν τὰ ἀκόλουθα:

1. Ἄγοντες ἐν τῷ ὡς ἄνω Γράμματι ἡμῶν ὅτι ἐγκρίνομεν τὸν ἀποσταλέντα κατὰλογον τῶν ἐκλογίμων ἐν συσχετισμῷ πρὸς τὴν “ἄλλοιαν” θέσιν τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἱεραρχίας τοῦ παρελθόντος Νοεμβρίου ἐννοοῦμεν τὴν τροποποίησιν τῆς θέσεως ταύτης ὡς προϋπὸθεσιν τῆς διδόμενης ἐγκρίσεως τοῦ καταλόγου, ἐκφραζόμενης πλήρους ἀναγνωρίσεως καὶ σεβασμοῦ τῶν δικαίων τοῦ πάνσεπτου Οἰκουμενικοῦ Θρόνου ἐπὶ τῶν Ἱερῶν αὐτοῦ Μητροπόλεων τῶν «Νέων Χωρῶν». Καί

2. Ἐπειδὴ εὐρέως διαδίδεται ὅτι συνερχομένη ἐντὸς τοῦ μηνὸς ἡ Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἱεραρχίας τό μὲν θά ἐγκρίνῃ τὴν ὑπὸ τῆς Διαρκoῦς Ἱερᾶς Συνόδου ἀποστολὴν τοῦ καταλόγου τῶν ἐκλόγιμων καὶ θά ἀπαντήσῃ εἰς τό ἡμέτερον ἀπὸ α΄ Δεκεμβρίου βγ΄ Γράμμα, τό δέ τὴν ἐπομένην θά προβῇ εἰς τὴν πλήρωσιν τῶν χηρευουσῶν Ἱερῶν Μητροπόλεων ἀνευ ἀναμονῆς ἀνταπαντήσεως τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, παρακαλοῦμεν ὅπως πρὸ τῆς χωρήσεως εἰς ἀρχιερατικὰς ἐκλογὰς ἀναμείνῃτε τὴν ἀντίδρασιν αὐτοῦ εἰς τό ζητηθέν ἀπαντητικόν Ὑμῶν Γράμμα, ἥτις καὶ ἔσται ταχεῖα καὶ θέλομεν νὰ πιστεύωμεν θετική ὡς ἐκ τοῦ περιεχομένου τοῦ Ὑμετέρου Γράμματος. Διότι, ὡς ἀντιλαμβάνεται καὶ ἡ Ὑμετέρα Μακαριότης, οὐδεμίαν ἀξίαν θά εἶχεν ἡ λῆψις τῆς Ὑμετέρας ἀπαντήσεως μετὰ τὴν πλήρωσιν τῶν περὶ ὧν πρόκειται τριῶν ἐπαρχιῶν, ἐάν ἡ ἀπάντησις δέν θά ικανοποιεῖ τὰ δίκαια καὶ εὐλογία καὶ κανονικὰ αἰτήματα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου.

Ἐπὶ δέ τούτοις, εὐχόμεθα τῇ Ὑμετέρᾳ Μακαριότητι ὑγείαν σταθεράν καὶ τὴν ἐξ ὕψους δύναμιν πρὸς συνέχισιν τῆς τιμίας διακονίας Αὐτῆς καὶ περιπτυσσόμε-

ἀποφυγή παρεξηγήσεων καί για τή βοήθεια πρὸς τὴν ἐξεύρεση λύσης. Ἐν πρώτοις διευκρινίζεται ὁ συσχετισμὸς τῆς ἀλλαγῆς τῆς ἀπόφασης τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος τοῦ Νοεμβρίου τοῦ 2003 μέ τὴν ἔγκριση τοῦ Καταλόγου. Για ἀκόμα μία φορά ἐπισημαίνεται ὅτι ἡ ἔγκριση τοῦ Καταλόγου ἰσχύει ἐφόσον ὑπάρξει ἡ ἀλλαγή τῆς ἀπόφασης¹³¹. Τό ἐπόμενο θέμα πού ἀναφέρεται ἀφορᾷ στή σύγκληση τῆς Συνόδου τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος πού ἀναμένεται νά πραγματοποιηθεῖ τίς ἐπόμενες μέρες. Τό Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο ἐνημερώθηκε ὅτι σύμφωνα μέ τὰ «εὐρέως διαδιδόμενα» κατὰ τὴν πρώτη ἡμέρα τῶν συνεδριάσεων θά ἀπαντηθεῖ τό Πατριαρχικὸ Γράμμα τῆς 1ης Δεκεμβρίου τοῦ 2003, καί θά ἐγκριθεῖ ὁ κατάλογος πρὸς Ἀρχιερατεία ἐκλογίμων καί τὴν ἐπομένη θά διεξαχθοῦν οἱ ἐκλογές. Παρακαλεῖ λοιπὸν τὴν Ἱεραρχία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος νά μὴν προχωρήσει σέ ἐκλογή χωρὶς προηγουμένως νά λάβει τὴν ἀπάντηση ἀπὸ τό Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο (ἡ ὁποία θά εἶναι θετική καί θά ἔλθει σέ σύντομο χρονικὸ διάστημα), διότι δέν θά ἔχει καμμία ἀξία ἡ ἀπάντηση στό Πατριαρχικὸ Γράμμα ἂν αὐτό ἔπεται τῆς ἐκλογῆς καί δέν ικανοποιεῖ τὰ δίκαια τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου γιὰ τίς συγκεκριμένες ἐπαρχίες¹³².

νοι Αὐτὴν ἀδελφικῶς ἐν τῷ Ἀναστάντι Κυρίῳ διατελοῦμεν μετὰ τῆς ἐν Αὐτῷ ἀγάπης καὶ πάσης τιμῆς».

131. Ἀθ. Ἀγγελόπουλος, *Τὰ Ἐκκλησιαστικά δίκαια στήν Ἑλλάδα σήμερα. Τὰ Πατριαρχικά Δίκαια στήν Ἑλλάδα ἐν σχέσει πρὸς τὰ δίκαια τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*, ὅ.π., σελ 391: «1. Λέγοντες ἐν τῷ ὡς ἄνω Γράμματι ἡμῶν ὅτι ἐγκρίνομεν τὸν ἀποσταλέντα κατάλογον τῶν ἐκλογίμων ἐν συσχετισμῷ πρὸς τὴν “ἄλλοιαν” θέσιν τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἱεραρχίας τοῦ παρελθόντος Νοεμβρίου ἐννοοῦμεν τὴν τροποποίησιν τῆς θέσεως ταύτης ὡς προϋπόθεσιν τῆς διδόμενης ἐγκρίσεως τοῦ καταλόγου, ἐκφραζομένης πλήρους ἀναγνωρίσεως καί σεβασμοῦ τῶν δικαίων τοῦ πάνσεπτου Οἰκουμενικοῦ Θρόνου ἐπὶ τῶν Ἱερῶν αὐτοῦ Μητροπόλεων τῶν “Νέων Χωρῶν”».

132. Ἀθ. Ἀγγελόπουλος, *Τὰ Ἐκκλησιαστικά δίκαια στήν Ἑλλάδα σήμερα. Τὰ Πατριαρχικά Δίκαια στήν Ἑλλάδα ἐν σχέσει πρὸς τὰ δίκαια τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*, ὅ.π., σελ. 391: «Ἐπειδὴ εὐρέως διαδίδεται ὅτι συνερχομένη ἐντός τοῦ μηνὸς ἡ Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἱεραρχίας τό μὲν θά ἐγκρίνη τὴν ὑπὸ τῆς Διαρκoῦς Ἱερᾶς Συνόδου ἀποστολὴν τοῦ καταλόγου τῶν ἐκλογίμων καί θά ἀπαντήσῃ εἰς τό ἡμέτερον ἀπὸ α' Δεκεμβρίου βγ' Γράμμα, τό δέ τὴν ἐπομένην θά προβῇ εἰς τὴν πλήρωσιν τῶν χηρευσουσῶν Ἱερῶν Μητροπόλεων ἀνεὺ ἀναμονῆς ἀνταπαντήσεως τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, παρακαλοῦμεν ὅπως πρὸ τῆς χωρήσεως εἰς ἀρχιερατικὰς ἐκλογὰς ἀναμείνητε τὴν ἀντίδρασιν αὐτοῦ εἰς τό ζητηθέν ἀπαντητικόν Ὑμῶν Γράμμα, ἥτις καί ἔσται ταχεῖα καί θέλομεν νά πιστεύωμεν

Τέσσερεις ημέρες μετά, δηλαδή στις 24 Ἀπριλίου τοῦ 2004 τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο, ἐκδίδει Μήνυμα τό ὁποῖο ἐνημερώνει γιά τίς ἐπόμενες κινήσεις του ἀλλά καί γιά τά τεκταινόμενα στίς σχέσεις τῆς Μητροῦς Ἐκκλησίας μέ τήν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος¹³³. Ἐξ ἀρχῆς τονίζεται ὅτι τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο ἐπιδιώκει συνεχῶς τήν ἐνότητα καί τήν εἰρήνην μεταξύ τῶν Αὐτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν καί τό αὐτό ἐπιθυμεῖ καί γιά τίς σχέσεις μέ τήν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος. Ταυτόχρονα ὑπενθυμίζει τίς κινήσεις πού ἔκανε καί τίς πρωτοβουλίες πού πῆρε γιά τήν εἰρήνευση τῶν σχέσεων μέ ἀποστολή Γραμμάτων καί μέ παραινέσεις ὥστε νά διασφαλιστεῖ τό κανονικό δικαίωμα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου γιά τίς Μητροπόλεις του στίς Νέες Χῶρες. Ἐπισημαίνει ἐπίσης τόν ρόλο τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν, ὁ ὁποῖος δέν ἔχει ἀπαντήσῃ στά Πατριαρχικά Γράμματα καί προτίθεται νά συγκαλέσῃ σύνοδο τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος γιά τήν ἐκλογή Μητροπολιτῶν στίς χηρεύουσες Μητροπόλεις τῶν Νέων Χωρῶν, παραβλέποντας καί ἀθετώντας τήν Πατριαρχική καί Συνοδική Παράξη τοῦ 1928¹³⁴.

θετική ὡς ἐκ τοῦ περιεχομένου τοῦ Ὑμετέρου Γράμματος. Διότι, ὡς ἀντιλαμβάνεται καί ἡ Ὑμετέρα Μακαριότης, οὐδεμίαν ἀξίαν θά εἶχεν ἡ λῆψις τῆς Ὑμετέρας ἀπαντήσεως μετά τήν πλήρωσιν τῶν περί ὧν πρόκειται τριῶν ἐπαρχιῶν, ἐάν ἡ ἀπάντησις δέν θά ἱκανοποιεῖ τά δίκαια καί εὐλογα καί κανονικά αἰτήματα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου».

133. Πατριαρχικό Μήνυμα 24ης Ἀπριλίου 2004: Ἀθ. Ἀγγελόπουλος, *Τά Ἐκκλησιαστικά δίκαια στήν Ελλάδα σήμερα. Τά Πατριαρχικά Δίκαια στήν Ελλάδα ἐν σχέσει πρὸς τά δίκαια τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*, Θεσσαλονίκη 2005, σελ. 393-395.

134. Ἀθ. Ἀγγελόπουλος, *Τά Ἐκκλησιαστικά δίκαια στήν Ελλάδα σήμερα. Τά Πατριαρχικά Δίκαια στήν Ελλάδα ἐν σχέσει πρὸς τά δίκαια τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*, ὁ.π., σελ. 393: «Μετά πολλῆς θλίψεως καί συνοχῆς καρδίας διαπιστοῦμεν ὅτι ἡ ἐκ τοῦ τάφου τοῦ Ἀναστάντος Χριστοῦ ἀνατίλασα καί πρὸς τοὺς ἐμφόβους Αὐτοῦ μαθητάς κηρυχθεῖσα εἰρήνη δέν κατώκησεν εἰς τὰς καρδίας πάντων, κεκλεισμένων εἰσέτι οὐσῶν τῶν θυρῶν τῶν καρδιῶν, ταρασσομένων ὑπὸ διαλογισμῶν ματαιῶν καί ἐνθυμήσεων ἀφιλαδέλφων. Ἡ Σοφία τοῦ Θεοῦ, συνέχουσα καί διέπουσα ἐν θαυμασίᾳ ἀλληλουχίᾳ καί τάξει ἅπασαν τήν κτίσιν, ηὔδωκε τῇ αὐτῇ ἀρμονίᾳ οἰκονομεῖσθαι τά τῆς Ἐκκλησίας, κανονίσασα ἐν Ἀγίῳ Πνεύματι δι' ἀποφάσεων Οἰκουμενικῶν Συνόδων εἶναι καί ὀνομάζεσθαι τοὺς μὲν Πατριάρχας, τοὺς δὲ Ἀρχιεπισκόπους καί Μητροπολίτας, ἐτέρους δὲ Ἀρχιεπισβυτέρους καί Ἀρχidiaκόνους. Οὗτοι πάντες, εἴτε ἐν ἀδελφικῇ ὁμοτιμίᾳ, εἴτε ὑποτασσόμενοι ἀλλήλοις ὡς ἡγουμένοις, συνδεόμενοι ἐν τῷ συνδέσμῳ τῆς ἀγάπης, διακρατοῦν ἀρραγῇ τήν ἐνότητα τῆς Ἐκκλησίας.

Τῷ αὐτῷ πνεύματι στοιχοῦσα ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει Μήτηρ Ἀγία τοῦ Χρι-

Στό δεύτερο καί σημαντικότερο τμήμα τοῦ Πατριαρχικοῦ Μη-
νύματος ἀναφέρονται τά κανονικά μέτρα πού θά λάβει τό Οἰκου-
μενικό Πατριαρχεῖο στήν περίπτωση πού ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος
προχωρήσει σέ ἐκλογές. Ἀρχικά θά θεωρηθοῦν ἄκυρες οἱ ἐκλογές
γιά τήν πλήρωση τῶν Μητροπόλεων τῶν Νέων Χωρῶν καί ἐν συ-
νεχείᾳ θά διακόψει τήν Κοινωνία μέ τόν Ἀρχιεπίσκοπο Ἀθηνῶν δι-
ότι τόν θεωρεῖ ὑπεύθυνο γιά τήν κρίση, καθώς ἡ ἐκχώρηση τῶν
διοικητικῶν ἀρμοδιοτήτων τῶν Μητροπόλεων τῶν Νέων Χωρῶν
στήν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος δέν σημαίνει παραίτηση ἀπό τά κα-
νονικά δίκαια τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου: «διά νά προλάβωμεν
καί ἀποτρέψωμεν τά χείρονα καί βέβαιοι ὄντες ὅτι ἐξηντλήθημεν
παραχωροῦντες, ἐνδίδοντες καί οἰκονομοῦντες, ἐν πλήρει δέ συνει-
δήσει ὅτι ἐφθάσαμεν ὑπαιτιότητι ἄλλων εἰς κρίσιμον καμπήν, δη-
λοῦμεν ὁμοφώνῳ Συνοδικῇ ἀποφάσει ὅτι, φυλασσομένου ἀκεραίου
τοῦ κανονικοῦ δικαιώματος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ὅπως
λάβῃ καί πρόσθετα κανονικά μέτρα, ἐάν δέν ληφθῇ σοβαρῶς ὑπ’
ὄψιν τό ἀπό 20ῆς Ἀπριλίου 2004 ἡμέτερον Γράμμα, τό ἐρμηνεύον
τό ἀπό 31ης Μαρτίου ἐ.ἔ. προηγούμενον, καί προχωρήσῃ ἡ Ἐκκλη-
σία τῆς Ἑλλάδος εἰς ἐκλογάς, τότε, ἐπὶ τοῦ παρόντος α) θά θεωρή-
σωμεν ὡς ἀκύρους τās ἐκλογάς διά τās συγκεκριμένους ἐπαρχίας τῶν
“Νέων Χωρῶν”. β) ἐν ἀφάτῳ θλίψει καί ὀδύνη θά διακόψωμεν τήν

στοῦ Μεγάλη Ἐκκλησία, ἀγραυλοῦσα καί φυλάσσουσα φυλακάς ἐν τῇ νυκτί τοῦ
πλάνου τούτου βίου, ἵνα τηρηθῇ ἡ ἐνότης καί ἡ σύμπνοια μεταξύ τῶν Ἀγιοτάτων
Ὁρθοδόξων Αὐτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν, ὡς κοινή μήτηρ καί προστάτις καί
ὑπέρμαχος, ἐπραξε πολλά ἵνα ἀρθῶσι τά προσκόμματα, τά κωλύοντα τήν ἐπάνο-
δον τῆς εἰρήνης εἰς τās σχέσεις αὐτῆς μετά τῆς πεφιλημένης θυγατρὸς καί νῦν
τετιμημένης ἀδελφῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.

Δι’ ὅσων ἐσχάτως ἐπεστείλαμεν τῷ Μακ. Ἀρχιεπισκόπῳ Ἀθηνῶν καί πάσης
Ἑλλάδος καί ἀγαπητῷ ἐν Χριστῷ ἀδελφῷ κ. Χριστοδοῦλῳ περὶ τῆς ἐγκρίσεως
τοῦ καταλόγου τῶν ἐκλογίμων διά τήν πλήρωσιν τῶν ὑπὸ τό ἀνώτατον κανο-
νικόν δικαίωμα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου τελουσῶν κενῶν Μητροπόλεων
τῶν λεγομένων Νέων Χωρῶν, ἐπὶ συγκεκριμένοις ὅροις, ἡλπίζομεν ὅτι θά ἐπέιθε-
το νά ἀκολουθήσῃ τήν εὐθείαν ὁδόν, διά καταλλήλων τῷ καιρῷ καί ταῖς πε-
ριστάσεσι χειρισμῶν. Ἀτυχῶς τό πᾶν εἰς τούναντίον ἐξέβη. Ἄνευ προηγουμένης
ἀπαντήσεως εἰς τὰ αἰτηθέντα ἐν τοῖς Γράμμασιν ἡμῶν συγκαλεῖ, ὡς πληροφο-
ρούμεθα, τήν Ἱεράν Σύνοδον τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἵνα
χωρήσῃ εἰς πλήρωσιν τῶν ὡς ἄνω Ἱερῶν Μητροπόλεων, ἀθετουμένης τῆς Πα-
τριαρχικῆς καί Συνοδικῆς Πράξεως τοῦ 1928 καί παραβλεπομένων μέ διαφόρους
μεθοδεύσεις τῶν κατ’ οἰκονομίαν ὑποδείξων καί συστάσεων ἡμῶν πρὸς ἐπίτευξιν
τῆς εἰρήνης, τῶν διαγραφομένων ἐν τοῖς προσφάτοις Πατριαρχικοῖς Γράμμασιν».

κοινωνίαν μετά τοῦ Μακ. Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν κ. Χριστοδούλου, τοῦ ψύξαντος τήν ἀγάπην, ἀναμένοντες τή μετάνοιαν αὐτοῦ καί ἐπανόρθωσιν. Ὅθεν, παρακαλοῦμεν τοὺς Σεβασμιωτάτους Ἱεράρχας τοῦ τε κλίματος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καί τῆς Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ὅπως μὴ συμπράξουν εἰς τὰ μελετώμενα ἀντικανονικά καί προπετῇ. Ἡ ἐκχώρησις διοικητικῶν ἀρμοδιοτήτων διά τὰς Ἱεράς Μητροπόλεις τῶν λεγομένων Νέων Χωρῶν τῇ Ἐκκλησίᾳ τῆς Ἑλλάδος δέν σημαίνει ποσῶς παραίτησιν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἀπό τῶν κανονικῶν δικαίων αὐτοῦ, ἅτινα μένουν πλήρη καί ἀκέραια»¹³⁵.

Οἱ ἐξελίξεις μετά ἀπό τό ἀνακοινωθέν ἦταν ραγδαῖες καθὼς ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος προχώρησε στίς 26 Ἀπριλίου σέ σύγκληση τῆς Συνόδου τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος γιά τήν ἐκλογή Μητροπολιτῶν. Στήν Ἐπιστολή τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος¹³⁶ στήν ὁποία ἐπισυνάπτονται καί τὰ τηλεγραφήματα πρὸς ἐνημέρωσιν γιά τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἐκλογῶν ἀναφέρεται ὅτι ἡ Σύνοδος ἐπικύρωσε τήν ἀπόφαση τῆς Διαρκoῦς Ἱεράς Συνόδου, ἡ ὁποία ὅπως παρουσιάστηκε παραπάνω, δηλώνει ὅτι ἀποδέχεται τὰ δίκαια τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου στίς Νέες Χῶρες, παραβλέπει ὅμως τὰ δύο προηγούμενα Πατριαρχικά Γράμματα τὰ ὁποῖα ζητοῦν τήν ἀλλαγὴ τῆς ἀπόφασης τῆς Ἱεραρχίας τοῦ Νοεμβρίου τοῦ 2003.

Τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο, συγκαλεῖ στίς 30 Ἀπριλίου τήν Μείζονα Ἀγία καί Ἱερά Ἐνδημοῦσα Σύνοδο ἡ ὁποία ἀποτελεῖται ἀπό 41 Ἱεράρχες τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἀπό διάφορα σημεῖα τῆς ἀνά τόν κόσμον Πατριαρχικῆς δικαιοδοσίας (Εὐρώπη, Ἀμερική, Ἀσία, Κρήτη, Δωδεκάνησα). Ἡ ἀπόφαση αὐτῆς τῆς Συνόδου¹³⁷ εἶναι τό

135. Ἀθ. Ἀγγελόπουλος, *Τά Ἐκκλησιαστικά δίκαια στήν Ἑλλάδα σήμερα. Τά Πατριαρχικά Δίκαια στήν Ἑλλάδα ἐν σχέσει πρὸς τὰ δίκαια τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*, ὁ.π., σελ. 394-395.

136. Ἐπιστολή Ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος 26ης Ἀπριλίου 2004: Ἀθ. Ἀγγελόπουλος, *Τά Ἐκκλησιαστικά δίκαια στήν Ἑλλάδα σήμερα. Τά Πατριαρχικά Δίκαια στήν Ἑλλάδα ἐν σχέσει πρὸς τὰ δίκαια τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*, Θεσσαλονίκη 2005, σελ. 396.

137. Πράξις τῆς ἐν Φαναρίῳ συνελθούσης Μείζονος Ἀγίας καί Ἱεράς Ἐνδημούσης Συνόδου 30ῆς Ἀπριλίου 2004: Ἀθ. Ἀγγελόπουλος, *Τά Ἐκκλησιαστικά δίκαια στήν Ἑλλάδα σήμερα. Τά Πατριαρχικά Δίκαια στήν Ἑλλάδα ἐν σχέσει πρὸς τὰ δίκαια τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*, Θεσσαλονίκη 2005, σελ. 400-404: «Τάς

όρόσημο της κορύφωσης της κρίσης μεταξύ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν.

ὅπωςδὴποτε τὴν κανονικὴν τάξιν παραβλαπτούσας καὶ καταστρατηγούσας ἐνεργείας, συνιστώσας εἰσπήδησιν εἰς τὸ κανονικὸν ἔδαφος ἐτέρας Ἐκκλησίας, ἀποδοκιμάζειν καὶ καταδικάζειν οἱ Ἱεροὶ Κανόνες διακελεύονται.

Κατὰ τὴν Ἁγίαν οὖν Γραφὴν καὶ τοὺς Θείους Πατέρας τάξις συνέχει καὶ τὰ οὐράνια καὶ τὰ ἐπίγεια. Τὴν εὐταξίαν ὀφείλουν πάντες ἵνα φυλάττωσιν ὡς συνεκτικὴν καὶ συστατικὴν τῆς εἰρήνης, μάλιστα δέ οἱ τῶν Ἐκκλησιῶν προεστῶτες, οἵτινες, γνωρίζοντες τὰ ἴδια μέτρα καὶ ὅρια, δεόν ὅπως μένωσιν ἐντὸς αὐτῶν. Οἱ ἱεροὶ κανόνες τῆς Ἐκκλησίας ἐν συμφωνίᾳ διαχρονικῇ ἐπιτάσσουν “μὴ τολμᾶν τὸν Ἐπίσκοπον ἔξω τῶν ἑαυτοῦ ὁρῶν χειροτονίας ποιεῖσθαι εἰς τὰς μὴ ὑποκειμένας αὐτῷ πόλεις καὶ χώρας παρὰ τὴν τῶν κατεχόντων τὰς πόλεις ἐκεῖνας ἢ τὰς χώρας”. Οἱ ὑπερορίως ἐνεργοῦντες καὶ πράττοντες, ἐπειδὴ διὰ τῆς εἰσπηδήσεως εἰς ξένας ἐπαρχίας ἀποδιώκουν τὴν ὁμόνοιαν καὶ εὐταξίαν καὶ συγχέουν τὰς Ἐκκλησίας, καθιστάμενοι διδάσκαλοι καὶ αὐτουργοὶ τῆς ἀταξίας, ἀντιμετωπίζονται μετ’ αὐστηρότητος (Κανόνες 35ος Ἀγ. Ἀποστόλων, 2ος Β’ Οἴκουμ. Συνόδου καὶ ἄλλοι συμφωνοῦντες).

Ἡ Ἀγιωτάτη Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, αὐτογνωμόνως καὶ ἀντικανονικῶς τὸ πρῶτον ἀποσχίσασα ἑαυτὴν τῆς Ἀγίας τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως καὶ κακὸν παράδειγμα καὶ ἄλλαις Ἐκκλησίαις παρασχούσα, συνοῖδε μετὰ ἀπόροdon χρόνου τὴν σκολιὰν ὁδὸν ἣν ἐπορεύετο καὶ ἐν μετανοίᾳ ἐξητήσατο τὴν ἐπάνοδον εἰς τὴν εὐθείαν καὶ κεκανονισμένην. Οὕτως, ἐπὶ τῇ βάσει ἐκκλησιαστικῶν καὶ ἱεροκανονικῶν ρυθμίσεων τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον ἐδωρήσατο αὐτῇ τὴν ἀνεξαρτησίαν καὶ αὐτοκεφαλίαν διὰ τοῦ Πατριαρχικοῦ καὶ Συνοδικοῦ Τόμου τοῦ 1850, ὀρίσαντος ὡς ὑπερτάτην ἐκκλησιαστικὴν ἀρχὴν οὐχὶ προκαθήμενόν τινα, ἀλλὰ Σύνοδον Διарκῇ, μνημονευομένην ὑπὸ τῶν ἐν Ἑλλάδι Ἀρχιερέων, τοῦ Προέδρου αὐτῆς, Μητροπολίτου Ἀθηνῶν, μὴ ἔχοντος τὰς προνομίας προκαθήμενου καὶ πρώτου, ἀλλὰ προέδρου τοπικῆς Συνόδου, πρώτου παραμένοντος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου, πρὸς ὃν ὀφείλει “νὰ ἀναφέρηται ἢ ἐν Ἑλλάδι Ἱερά Σύνοδος ἐν τοῖς συμπίπτουσιν ἐκκλησιαστικοῖς πράγμασι, τοῖς δεομένοις συσκέψεως καὶ συμπράξεως ..., ὃ δὲ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης μετὰ τῆς περὶ Αὐτόν Ἀγίας καὶ Ἱερᾶς Συνόδου παρέχει προθύμως τὴν ἑαυτοῦ σύμπραξιν, ἀνακοινῶν τὰ δέοντα πρὸς τὴν Ἱεράν Σύνοδον τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος”. Ἡ Ἱερά Σύνοδος τῆς νέας Αὐτοκεφαλίου Ἐκκλησίας ἔλαβε πλήρη ἐξουσίαν ρυθμίσεως τῶν ἀφορώντων εἰς τὴν ἐσωτερικὴν ἐκκλησιαστικὴν διοίκησιν, διὰ Συνοδικῶν Πράξεων μὴ ἀντιβαίνουσῶν τῷ παράπαν τοῖς Ἱεροῖς Κανόσι τῶν Ἀγίων καὶ Ἱερῶν Συνόδων καὶ τοῖς πατροπαραδότοις ἐθίμοις καὶ ταῖς διατυπώσεσι τῆς Ὁρθοδόξου Ανατολικῆς Ἐκκλησίας.

Τῇ Αὐτοκεφαλῇ Ἀγιωτάτῃ Ἐκκλησίᾳ τῆς Ἑλλάδος προσηρτήθησαν πλήρως, ἀπολυθεῖσαι ἀπὸ πάσης ἐξαρτήσεως αὐτῶν ἀπὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου, ὥστε “νὰ λέγωνται καὶ παρὰ πάντων γινώσκωνται συνηνωμένοι καὶ συνημμένοι αὐτῇ καὶ μέρος αὐτῆς ἀναπόσπαστον οὔσαι”, κατ’ ἀρχὰς μὲν αἱ ἐπαρχίαι τῆς Ἐπτανήσου διὰ τῆς Πατριαρχικῆς καὶ Συνοδικῆς Πράξεως τοῦ 1866, ἔπειτα δέ καὶ αἱ ἐπαρχίαι τῆς Θεσσαλίας διὰ τῆς Πατριαρχικῆς καὶ Συνοδικῆς Πράξεως τοῦ 1882.

Τῶν καιρῶν ὅμως καὶ τῶν πραγμάτων δυσμενῶς ἐν συνεχείᾳ διαμορφωθέντων,

Τό κείμενο αυτό είναι εξόχως σημαντικό από κανονικῆς ἄποψης

μετά τήν Μικρασιατικήν καταστροφὴν καί τήν φυγὴν ἢ ἀνταλλαγὴν τῶν πληθυσμῶν, καί ἀπειλούντων αὐτήν ταύτην τήν ὕπαρξιν τῆς Ἀγίας τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας, ἡ κοινὴ αὕτη Μήτηρ καί προστάτις τῶν Ὁρθοδόξων, μὴ δυναμένη πλέον ἀκινδύνως τὰ ἑαυτῆς δωρεῖσθαι, ἐρρύθμισε διαφόρως τὰ τῶν Ἐπαρχιῶν τῶν λεγομένων Νέων Χωρῶν διὰ καταλλήλου τῷ καιρῷ καί ταῖς περιστάσεσι Πράξεως, συναινούντων καί τῶν τοῦ Γένους ταγῶν, ὥστε ἡ ἀρχῆθεν καλλίγονος Μήτηρ, ἡ ὡς ἄμπελος εὐθηνούσα ἐν τοῖς κλίτεσι τοῦ οἴκου Κυρίου καί πλουσίως καί ἀφειδῶς παρέχουσα, ἐλαττουμένη ἀλλ' οὐκ ἀπορουμένη, μὴ ξηρανθῇ καί ἀφανισθῇ, ἀλλὰ συνεχίσῃ τὸν ρόλον αὐτῆς ὡς πρωτόθρονος τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησία, διακονοῦσα τὴν ἐνότητά καί προκοπὴν αὐτῶν, μεγαλύνουσα δέ συνεχῶς ἐν τῇ ἱστορίᾳ καί τῷ παρόντι τὸ τῶν Ἑλλήνων καί ἐν γένει τὸ τῶν Ὁρθοδόξων Γένος. Ἐάν ἄλλα ἔθνη διέθετον τὸν πανάρχαιον, μοναδικὸν καί μεγαλειώδη τοῦτον θεσμόν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου, θά ἔπραττον τὸ πᾶν ἵνα ἐνισχύσωσιν αὐτόν καί αὐξήσωσι τὸ κύρος καί τὴν ἐπιρροὴν αὐτοῦ.

Πρὸς τὸν σκοπὸν πάντως τοῦτον αἱ μνημονευθεῖσαι ἐκκλησιαστικαὶ ἐπαρχίαι τῆς Κρήτης, τῶν Νέων Χωρῶν καί τῆς Δωδεκανήσου, εἰς ἃς προσθετέα καί τὸ Ἅγιον Ὅρος Ἄθω, καί αἱ λοιπαὶ ἐν Ἑλλάδι Ἱεραὶ Πατριαρχικαὶ καί Σταυροπηγιακαὶ Μοναὶ ἐξακολουθοῦν κατὰ διαφόρους βαθμοὺς ἐξαρτήσεως νὰ παραμένουν κανονικὸν ἔδαφος τῆς Ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως, ἡ ὁποία μέχρι τοῦδε δὲν ἔχει ἐκχωρήσει εἰς ἄλλην Ἐκκλησίαν τὴν ἐπ' αὐτῶν πλήρη δικαιοδοσίαν, οὔτε προτίθεται νὰ ἐκχωρήσῃ αὐτήν. Εὐρίσκονται πᾶσαι ἐν τοῖς κανονικοῖς ὁρίοις τῆς Ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως. Κατὰ συνέπειαν ὁ ἄνευ γνώμης καί συγκαταθέσεως καί συμφωνίας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ἀκλήτως δηλαδὴ καί αὐθαιρέτως, προβαίνων εἰς ἐκλογὰς καί χειροτονίας Ἐπισκόπων, περιπίπτει εἰς τὸ βαρύτατον κανονικὸν παράπτωμα τῆς ὑπερορίας καί παρ' ἐνορίαν ἐνεργείας εἰσπηδῶν εἰς ἀλλοτρίας ἐπαρχίας, νοσφιζόμενος καί κλέπτων ἀλλότρια δικαιώματα.

Ἐπειδὴ τοίνυν ὁ Μακαριώτατος ἀδελφός Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν κ. Χριστόδουλος ἀπὸ τῆς ἀνόδου αὐτοῦ εἰς τὸν Ἀρχιεπισκοπικὸν Θρόνον τῶν Ἀθηνῶν πάλιν καί πολλάκις προσβάλλει αὐτογνωμόνως ἀφ' ἐνός μὲν τὸν Πατριαρχικὸν καί Συνοδικὸν Τόμον τοῦ 1850, ἐπιδιώκων τὸ μνημόσυνον αὐτοῦ ὡς Πρώτου τόσον ἐν τῇ Αὐτοκεφάλῳ Ἐκκλησίᾳ τῆς Ἑλλάδος ὅσον καί ἐν ταῖς Νέαις Χώραις, ἄνευ συμφώνου γνώμης τῆς Ἀγίας τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὴν Πατριαρχικὴν καί Συνοδικὴν Πράξιν τοῦ 1928 ἄνευ τηρήσεως τῶν Ὁρῶν αὐτῆς, παρὰ τὴν ρητὴν καί ἐκπεφρασμένην ἀντίρρησην τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου, ἐπεμβαίνων αὐθαιρέτως διὰ χειροτονίας Ἐπισκόπων εἰς τὰς ἐπαρχίας ταύτας, ἐν αἷς παραμένει ἀκέραιον τὸ ἀνώτατον κανονικὸν δικαίωμα τοῦ πανιέρου Οἰκουμενικοῦ Θρόνου, δι' ὅσων δὲ πράττει, παρὰ τὰς προειδοποιήσεις καί τὰς κανονικὰς ἀπαιτήσεις τῆς Μητρὸς Ἐκκλησίας, ἐπιμένει τῇ ἀταξίᾳ καί βλάβῃ αὐτόν καί τὸ πλήρωμα τῆς Ἐκκλησίας, αἷτιος σκανδαλισμοῦ καί διαιρέσεων ἐν τῇ Ἱεραρχίᾳ καί τῷ λαῷ γινόμενος, διὰ τοῦτο πρὸς ἀνακοπὴν περαιτέρω προόδου τοῦ κακοῦ καί ἐπ' ἐλπίδι τῆς ταχείας ἀποκαταστάσεως τῆς διασαλευθείσης κανονικῆς τάξεως:

α) θεωροῦμεν ἀκύρους μὲν τὰς κατὰ παράβασιν τῶν συγκεκριμένων Ὁρῶν τῆς Πράξεως τῆς 4ης Σεπτεμβρίου τοῦ 1928, καί συνεπῶς ἀντικανονικῶς, δι'

καθώς ἀπηχεῖ ἀρχικῶς τῇ δομῇ τῶν ἀποφάσεων παλαιότερων συνόδων πού ἄπτονται κανονικῶν καί ἐκκλησιολογικῶν ζητημάτων.

ὑπερορίων πράξεων ἐν ἀλλοτρίᾳ δικαιοδοσίᾳ, γενομένης ἐσχάτως ἐκλογάς καί μεταθέσεις, χηρευνούσας δέ εἰσέτι τάς Ἱεράς Μητροπόλεις Θεσσαλονίκης, Ἐλευθερουπόλεως καί Σερβίων καί Κοζάνης.

β) ἀποφασίζομεν ἐν ἀφάτῳ θλίψει καί ὀδύνῃ τήν διακοπὴν τῆς κοινωνίας μετὰ τοῦ Μακαριωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν κ. Χριστοδούλου, διαγραφομένου ἀπό τῶν Διπτύχων τῆς καθ' ἡμᾶς Ἀγίας τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας καί μὴ δυναμένου κοινωνεῖν μεθ' ἡμῶν ἐν τε τῇ λατρείᾳ καί ἐν τῇ διοικήσει, καί μετὰ τῶν ὑπαγομένων τῇ ἡμετέρᾳ Ἐκκλησίᾳ κληρικῶν καί μοναχῶν.

γ) συνιστῶμεν τοῖς τοιουτοτρόπως “ψηφισθεῖσιν” ἵνα μὴ ἀναλάβωσι τάς ἡμετέρας ἐπαρχίας, ἄλλως θὰ διακοπῇ καί ἡ μετ' αὐτῶν κοινωνία.

δ) παρακαλοῦμεν θερμῶς τὴν Ἑντίμον Ἑλληνικὴν Πολιτείαν ἵνα μὴ συμπράξῃ εἰς τὴν κατάλυσιν τῆς κανονικῆς τάξεως διὰ τῆς ἐκδόσεως τῶν σχετικῶν Προεδρικῶν Διαταγμάτων.

ε) ἐκφράζομεν τὴν ἐντονωτάτην δυσარέσκειαν καί λύπην τῆς Μητρος Ἐκκλησίας τοῖς συμπράξασιν εἰς τάς “χειροτονίας” τῶν οὐτοσί ἐκλεγέντων, εὐαρίθμοις εὐτυχῶς, Ἱεράρχαις τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου· καί

ς) καθιστῶμεν γνωστόν ὅτι ἐν περιπτώσει συνεχίσεως τῆς τοιαύτης κανονικῆς ἀνωμαλίας, τό Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον θὰ ἀναγκασθῇ νά προβῇ εἰς τὴν ἄρσιν τῆς Πατριαρχικῆς καί Συνδικῆς Πράξεως τοῦ 1928.

Ἐφ' ᾧ εἰς ἐνδειξιν καί βεβαίωσιν ἐγένετο καί ἡ παροῦσα Πατριαρχικὴ ἡμῶν καί Συνδικὴ Πράξις, καταστρωθεῖσα ἐν τῷδε τῷ Ἱερῷ Κώδικι τῆς καθ' ἡμᾶς Ἀγίας τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας.

Ἐν ἔτει βδ', κατὰ μῆνα Ἀπρίλιον λ'

Ἐπινεμήσεως ΙΒ'

† Ὁ Κωνσταντινουπόλεως Βαρθολομαῖος † Ὁ Ἐφέσου Χρυσόστομος † Ὁ Ἡρακλείας Φώτιος † Ὁ Νικαίας Ἰωάννης † Ὁ Κῶου Αἰμιλιανός † Ὁ Ἀμερικῆς Δημήτριος † Ὁ Πέργης Εὐάγγελος † Ὁ Λύστρων Καλλίνικος † Ὁ Θυατείρων καί Μ. Βρεταννίας Γρηγόριος † Ὁ Ἰταλίας Γεννάδιος † Ὁ Ἑλβετίας Ἱερεμίας † Ὁ Δέρκων Κωνσταντῖνος † Ὁ Θεοδωρουπόλεως Γερμανός † Ὁ Γερμανίας Αὐγουστίνος † Ὁ Ἡλιουπόλεως καί Θείρων Ἀθανάσιος † Ὁ Τρανουπόλεως Γερμανός † Ὁ Σουηδίας καί πάσης Σκανδιναυΐας Παῦλος † Ὁ Τυρολόης καί Σερεντίου Παντελεήμων † Ὁ Βελγίου Παντελεήμων † Ὁ Κυδωνίας καί Ἀποκορώνου Εἰρηνάιος † Ὁ Λέρου καί Καλύμνου Νεκτάριος † Ὁ Σύμης Χρυσόστομος † Ὁ Καρπάθου καί Κάσου Ἀμβρόσιος † Ὁ Ἱμβρου καί Τενέδου Κύριλλος † Ὁ Μιλήτου Απόστολος † Ὁ Αὐστρίας Μιχαήλ † Ὁ Περγάμου Ἰωάννης † Ὁ Πριγκηποννήσων Ἰάκωβος † Ὁ Λάμπης, Συβρίτου καί Σφακίων Εἰρηνάιος † Ὁ Πέτρας καί Χερρονήσου Νεκτάριος † Ὁ Φιλαδελφείας Μελίτων † Ὁ Σεβαστείας Δημήτριος † Ὁ Κορέας Σωτήριος † Ὁ Τεραπύτνης καί Σητείας Εὐγένιος † Ὁ Μυριοφύτου καί Περιστάσεως Εἰρηνάιος † Ὁ Μοσχονησίων Απόστολος † Ὁ Ρεθύμνης καί Αὐλοποτάμου Ἀνθίμος † Ὁ Γαλλίας Ἐμμανουήλ † Ὁ Ἰκονίου Θεόληπτος † Ὁ Ἀρκαλοχωρίου Ἀνδρέας † Ὁ Ἰσπανίας καί Πορτογαλίας Ἐπιφάνιος † Ὁ Ρόδου Κύριλλος».

Προτάσσεται ἔξ ἀρχῆς ἡ κανονική αἰτία τῆς ἀπόφασης αὐτῆς, ἡ ὁποία εἶναι ἡ εἰσπήδηση στήν κανονική δικαιοδοσία ἄλλης Ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς. Σύμφωνα μέ τό Κανονικό δίκαιο τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας καί εἰδικότερα μέ τόν 35ο Κανόνα τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων καί τόν 2ο τῆς Β' Οἰκουμενικῆς ἡ ὑπερόρια εἰσπήδηση σέ ἄλλη Ἐκκλησιαστική δικαιοδοσία τιμωρεῖται: «Οἱ ἱεροί κανόνες τῆς Ἐκκλησίας ἐν συμφωνίᾳ διαχρονικῇ ἐπιτάσσουν “μή τολμᾶν τόν Ἐπίσκοπον ἔξω τῶν ἑαυτοῦ ὄρων χειροτονίας ποιεῖσθαι εἰς τάς μή ὑποκειμένας αὐτῷ πόλεις καί χώρας παρά τήν τῶν κατεχόντων τάς πόλεις ἐκείνας ἢ τάς χώρας”»¹³⁸. Ἐν συνεχείᾳ ἀναφέρεται στήν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἡ ὁποία πρώτη ἀπό ὅλες τίς Αὐτοκέφαλες Ἐκκλησίες “ἀποσχίσασαν ἑαυτήν” καί ἐν τέλει τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο ἔδωσε τήν Αὐτοκεφαλία μέ τόν Τόμο τοῦ 1850, ὁ ὁποῖος δέν ἀναγνωρίζει ὡς πρῶτο τόν Ἀρχιεπίσκοπο ὁ ὁποῖος εἶναι ὁ Πρόεδρος τῆς Συνόδου, ἀλλά ἀναγνωρίζει πρῶτο τόν Οἰκουμενικό Πατριάρχη, πρὸς τόν ὁποῖο ὀφείλει νά ἔχει ἀναφορά ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος: «Οὕτως, ἐπὶ τῇ βάσει ἐκκλησιαστικῶν καί ἱεροκανονικῶν ρυθμίσεων τό Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον ἔδωρήσατο αὐτῇ τήν ἀνεξαρτησίαν καί αὐτοκεφαλίαν διά τοῦ Πατριαρχικοῦ καί Συνοδικοῦ Τόμου τοῦ 1850, ὁρίσαντος ὡς ὑπερτάτην ἐκκλησιαστικὴν ἀρχὴν οὐχὶ προκαθήμενόν τινα, ἀλλὰ Σύνοδον Διαρκῆ, μνημονευομένην ὑπὸ τῶν ἐν Ἑλλάδι Ἀρχιερέων, τοῦ Προέδρου αὐτῆς, Μητροπολίτου Ἀθηνῶν, μὴ ἔχοντος τὰς προνομίας προκαθήμενου καί πρώτου, ἀλλὰ προέδρου τοπικῆς Συνόδου, πρώτου παραμένοντος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου, πρὸς ὃν ὀφείλει “νά ἀναφέρηται ἡ ἐν Ἑλλάδι Ἱερά Σύνοδος ἐν τοῖς συμπίπτουσιν ἐκκλησιαστικοῖς πράγμασι, τοῖς δεομένοις συσκέψεως καί συμπράξεως ..., ὁ δέ Οἰκουμενικός Πατριάρχης μετὰ τῆς περὶ Αὐτόν Ἀγίας καί Ἱερᾶς Συνόδου παρέχει προθύμως τήν ἑαυτοῦ σύμπραξιν, ἀνακοινῶν τὰ δέοντα πρὸς τήν Ἱεράν Σύνοδον τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος”»¹³⁹. Γίνεται ἐπίσης ἀναφορά στίς Πράξεις τοῦ 1866 καί 1882 πού παραχωροῦν πλήρη δικαιοδοσία στίς

138. Ἀθ. Ἀγγελόπουλος, *Τά Ἐκκλησιαστικά δίκαια στήν Ἑλλάδα σήμερα. Τά Πατριαρχικά Δίκαια στήν Ἑλλάδα ἐν σχέσει πρὸς τὰ δίκαια τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*, ὁ.π., σελ. 400.

139. Ἀθ. Ἀγγελόπουλος, *Τά Ἐκκλησιαστικά δίκαια στήν Ἑλλάδα σήμερα. Τά Πατριαρχικά Δίκαια στήν Ἑλλάδα ἐν σχέσει πρὸς τὰ δίκαια τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*, ὁ.π., σελ. 400.

ἐπαρχίες τῆς Θεσσαλίας καί τῶν Ἑπτανήσων στήν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἀλλά καί στήν Πατριαρχική καί Συνοδική Πράξη τοῦ 1928. Ὡς πρός αὐτή, ἡ ἀπόφαση τῆς Συνόδου ἐπισημαίνει ὅτι οἱ Ἐκκλησιαστικές Ἐπαρχίες τῶν Νέων Χωρῶν, τῆς Κρήτης, τῆς Δωδεκανήσου, τοῦ Ἁγίου Ὄρους καθὼς καί οἱ Πατριαρχικές καί Σταυροπηγιακές Μονές στήν Ἑλλάδα, παραμένουν κανονικό ἔδαφος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου σέ διάφορους βαθμούς ἐξάρτησης. Παράλληλα τονίζεται ὅτι δέν ἐκχωρεῖ καί δέν προτίθεται νά ἐκχωρήσει σέ ἄλλη Ἐκκλησιαστική δικαιοδοσία τὰ δικαιώματά του ἐπὶ τῶν Ἐπαρχιῶν αὐτῶν¹⁴⁰. Κατά συνέπεια ἐπισημαίνεται ὅτι ἡ ἄνευ γνώμης τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἐκλογή Ἐπισκόπων γι' αὐτές τίς Ἐπαρχίες ἐπιφέρει τό κανονικό παράπτωμα τῆς ὑπερόριας καί παρ' ἐνορίας ἐνεργείας ὡς εἰσπήδηση σέ ἄλλη Ἐκκλησιαστική δικαιοδοσία: «Κατά συνέπειαν ὁ ἄνευ γνώμης καί συγκαταθέσεως καί συμφωνίας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ἀκλήτως δηλαδή καί αὐθαιρέτως, προβαίνων εἰς ἐκλογάς καί χειροτονίας Ἐπισκόπων, περιπίπτει εἰς τό βαρύτερον κανονικόν παράπτωμα τῆς ὑπερορίου καί παρ' ἐνορίαν ἐνεργείας εἰσπηδῶν εἰς ἀλλοτρίας ἐπαρχίας, νοσφιζόμενος καί κλέπτων ἀλλότρια δικαιώματα»¹⁴¹.

Ἐπιπρόσθετα ἡ ἀπόφαση τῆς Συνόδου ἀναφέρεται ὀνομαστικά στό πρόσωπο τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν Χριστοδούλου, διότι προσβάλλει τόν Συνοδικό Τόμο τοῦ 1850 καί τήν Πράξη τοῦ 1928 ἐπιδιώκοντας τή μνημόνευσή του ὡς Πρώτου στίς Μητροπόλεις τῆς Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καί τῶν Νέων Χωρῶν,

140. Ἀθ. Ἀγγελόπουλος, *Τά Ἐκκλησιαστικά δίκαια στήν Ἑλλάδα σήμερα. Τά Πατριαρχικά Δίκαια στήν Ἑλλάδα ἐν σχέσει πρός τὰ δίκαια τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*, ὅ.π., σελ. 401: «Πρός τόν σκοπόν πάντως τοῦτον αἱ μνημονευθεῖσαι ἐκκλησιαστικά ἐπαρχίαι τῆς Κρήτης, τῶν Νέων Χωρῶν καί τῆς Δωδεκανήσου, εἰς ἃς προσθετά καί τό Ἅγιον Ὄρος Ἄθω, καί αἱ λοιπαί ἐν Ἑλλάδι Ἱεραὶ Πατριαρχικά καί Σταυροπηγιακά Μοναί ἐξακολουθοῦν κατά διαφόρους βαθμούς ἐξαρτήσεως νά παραμένουν κανονικόν ἔδαφος τῆς Ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως, ἡ ὁποία μέχρι τοῦδε δέν ἔχει ἐκχωρήσει εἰς ἄλλην Ἐκκλησίαν τήν ἐπ' αὐτῶν πλήρη δικαιοδοσίαν, οὔτε προτίθεται νά ἐκχωρήσῃ αὐτήν. Εὐρίσκονται πᾶσαι ἐν τοῖς κανονικοῖς ὁρίοις τῆς Ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως».

141. Ἀθ. Ἀγγελόπουλος, *Τά Ἐκκλησιαστικά δίκαια στήν Ἑλλάδα σήμερα. Τά Πατριαρχικά Δίκαια στήν Ἑλλάδα ἐν σχέσει πρός τὰ δίκαια τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*, ὅ.π., σελ. 402.

δέν τηρεῖ τούς ὅρους τῆς Πράξης τοῦ 1928 γιά τήν ἐκλογή Μητροπολιτῶν γινόμενος αἷτιος σκανδαλισμοῦ τοῦ λαοῦ¹⁴².

Τελικῶς, κατά τήν ἀπόφαση τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τοῦ Πατριαρχείου, θεωροῦνται ἄκυρες οἱ ἐκλογές τῶν Μητροπολιτῶν, διαγράφεται τό ὄνομα τοῦ Ἀρχιεπισκόπου ἀπό τά Δίπτυχα καί διακόπτεται ἡ Ἐκκλησιαστική Κοινωνία μ' αὐτόν, συνιστᾷ νά μήν ἀναλάβουν οἱ ἐψηφισμένοι Μητροπολίτες τίς ἐπαρχίες τους, παρακαλεῖ τήν Ἑλληνική Πολιτεία νά μήν προβεῖ στόν Καταρτισμό τῶν Προεδρικῶν Διαταγμάτων καί ἀναγγέλλει τήν ἄρση τῆς Πατριαρχικῆς καί Συνοδικῆς Πράξης τοῦ 1928 ἄν συνεχιστεῖ ἡ κανονική ἀνωμαλία: «α) θεωροῦμεν ἀκύρους μέν τās κατά παράβασιν τῶν συγκεκριμένων Ὁρῶν τῆς Πράξεως τῆς 4ης Σεπτεμβρίου τοῦ 1928, καί συνεπῶς ἀντικανονικῶς, δι' ὑπερορίων πράξεων ἐν ἄλλοτρίᾳ δικαιοδοσίᾳ, γενομένας ἐσχάτως ἐκλογάς καί μεταθέσεις, χηρευούσας δέ εἰσέτι τās Ἱερᾶς Μητροπόλεις Θεσσαλονίκης, Ἐλευθερουπόλεως καί Σερβίων καί Κοζάνης· β) ἀποφασίζομεν ἐν ἀφάτῳ θλίψει καί ὀδύνῃ τήν διακοπὴν τῆς κοινωνίας μετὰ τοῦ Μακαριωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν κ. Χριστοδοῦλου, διαγραφομένου ἀπό τῶν Διπτύχων τῆς καθ' ἡμᾶς Ἀγίας τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας καί μή δυναμένου κοινωνεῖν μεθ' ἡμῶν ἐν τε τῇ λατρείᾳ καί ἐν τῇ διοικήσει, καί μετὰ τῶν ὑπαγομένων τῇ ἡμετέρᾳ Ἐκκλησίᾳ κληρικῶν καί μοναχῶν· γ) συνιστῶμεν τοῖς τοιουτοτρόπως “ψηφισθεῖσιν” ἵνα μή ἀναλάβωσι τās ἡμετέρας ἐπαρχίας, ἄλλως θά διακοπῇ καί ἡ μετ' αὐτῶν κοινωνία· δ) παρακαλοῦμεν θερμῶς τήν Ἑντίμον Ἑλληνικήν Πολιτείαν ἵνα μή συμπράξῃ εἰς τήν κατάλυσιν τῆς κανονικῆς τάξεως διὰ τῆς ἐκδόσεως τῶν σχετικῶν Προεδρικῶν Διαταγμάτων· ε) ἐκφράζομεν τήν ἐντονωτάτην δυσἀρέσκειαν καί λύπην τῆς Μητρός Ἐκκλησίας τοῖς συμπράξασιν εἰς τās “χειροτονίας” τῶν οὐτοσί ἐκλεγέντων, εὐαρίθμοις εὐτυχῶς, Ἱεράρχαις τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου· καί ς) καθιστῶμεν γνωστόν ὅτι ἐν περιπτώσει συνεχίσεως τῆς τοιαύτης κανονικῆς ἀνωμαλίας, τό Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον θά ἀναγκασθῇ νά προβῇ εἰς τήν ἄρσιν τῆς Πατριαρχικῆς καί Συνοδικῆς Πράξεως τοῦ 1928»¹⁴³.

142. Ἀθ. Ἀγγελόπουλος, *Τά Ἐκκλησιαστικά δίκαια στήν Ελλάδα σήμερα. Τά Πατριαρχικά Δίκαια στήν Ελλάδα ἐν σχέσει πρὸς τά δίκαια τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ελλάδος*, ὁ.π., σελ. 402.

143. Ἀθ. Ἀγγελόπουλος, *Τά Ἐκκλησιαστικά δίκαια στήν Ελλάδα σήμερα. Τά Πατριαρχικά Δίκαια στήν Ελλάδα ἐν σχέσει πρὸς τά δίκαια τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ελλάδος*, ὁ.π., σελ. 402-403.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Ἡ υπέρβαση τῆς κρίσης μεταξύ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καί τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος

Τό χρονικό διάστημα πού μεσολάβησε ἀπό τήν Ἐκδοση τῆς Ἀπόφασης τῆς Διευρημένης Πατριαρχικῆς Συνόδου μέχρι καί τήν υπέρβαση τῆς κρίσης μεταξύ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν, υπῆρξε διάστημα ἀγωνιωδῶν διαβουλεύσεων ὥστε νά ἐπέλθει ἡ εἰρήνευση καθὼς ὁ κίνδυνος ἑνός σχίσματος ἀλλά καί ὁ σκανδαλισμός τοῦ λαοῦ ἦταν πλέον πολύ ὁρατός. Πολύτιμο ὑλικό γιά τήν παροῦσα ἔρευνα ἀποτελεῖ ἡ εἰσήγηση τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν κ. Χριστοδούλου¹⁴⁴ κατὰ τήν ἔκτακτη σύγκληση τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος πού πραγματοποιήθηκε στίς 28 Μαΐου τοῦ 2004.

Μ' αὐτή τήν εἰσήγηση πρὸς τὰ μέλη τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν, ἐξιστορεῖ τίς προσπάθειες γιά τήν ἐξεύρεση λύσης καθὼς θά ἔπρεπε νά βρεθεῖ μία λύση λειτουργική καί βιώσιμη¹⁴⁵ καθὼς ὅπως ἐπισημαίνει μετὰ ἀπό τή σύγκληση τῆς Διευρυμένης Συνόδου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καί τῆς ἀπόφασής της, ἡ Διαρκὴς Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος δέν μποροῦσε νά λειτουργήσῃ σωστά, λόγω τῆς ἀπουσίας γιά συνειδησιακοὺς λόγους τεσσάρων Μητροπολιτῶν τῶν Νέων Χωρῶν, μέ ἀποτέλεσμα νά πλήττεται τό Συνοδικό σύστημα

144. Εἰσήγηση Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν κ. Χριστοδούλου ἐνώπιον τῆς Ἐκτάκτου Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἱεραρχίας 28ης Μαΐου 2004: Ἀθ. Ἀγγελόπουλος, *Τὰ Ἐκκλησιαστικά δίκαια στήν Ἑλλάδα σήμερα. Τὰ Πατριαρχικά Δίκαια στήν Ἑλλάδα ἐν σχέσει πρὸς τὰ δίκαια τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*, Θεσσαλονίκη 2005, σελ. 405-415.

145. Ἀθ. Ἀγγελόπουλος, *Τὰ Ἐκκλησιαστικά δίκαια στήν Ἑλλάδα σήμερα. Τὰ Πατριαρχικά Δίκαια στήν Ἑλλάδα ἐν σχέσει πρὸς τὰ δίκαια τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*, ὁ.π., σελ. 405: «Ἐπείγουσα ἄρα παρίσταται ἡ ἀνάγκη νά υἱοθετηθῇ μία λύσις οὐχὶ εὐκαιριακή, οὔτε περιστασιακή, ἀλλὰ λειτουργική καί βιώσιμος, ὥστε νά ἀντιμετωπισθῇ εἰς τήν βάσιν του τό πρόβλημα καί νά ὁδηγήσῃ εἰς τήν εἰρήνευσιν καί τῶν Ποιμένων καί τοῦ ποιμνίου».

διοίκησης της Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος¹⁴⁶. Ταυτόχρονα, γίνεται γνωστό στό στό σῶμα, ὅτι ἐνῶ ἐνημερώθηκαν ἀπό τόν Οἰκουμενικό Πατριάρχη γιά τά τεκταινόμενα στίς σχέσεις τῶν δύο Ἐκκλησιῶν, τά ὑπολοιπα Πατριαρχεῖα καί οἱ Αὐτοκέφαλες Ἐκκλησίες, καμμία δέν διέκοψε τό Μνημόσυνο τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καθῶς θεώρησαν ὅτι εἶναι ἓνα διμερές θέμα εὐχόμενοι ταχείαν λύση τῆς διένεξης¹⁴⁷.

Στήν προσπάθεια γιά ἐξεύρεση λύσης ἡγήθηκε σ' αὐτό τό στάδιο ἡ Πολιτεία καθῶς ὅπως ἔχει ἤδη ἀναφερθεῖ, στίς σχέσεις μεταξύ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καί Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ὑπάρχει καί ὁ τρίτος παράγοντας πού εἶναι ἡ Ἑλληνική Πολιτεία. Ἡ Ἑλληνική Πολιτεία, ἦταν ἐνήμερη τῶν ἐξελίξεων καθῶς εἶχαν ἀποσταλεῖ ἐπίσημες Ἐπιστολές ἀπό τόν Οἰκουμενικό Πατριάρχη ἀλλά καί ἀπό τήν πλευρά τῆς Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ὑπῆρξε συχνότατη ἐνημέρωση. Ἡ Ὑπουργός Παιδείας καί Θρησκευμάτων, κ. Γιαννάκου, ὡς ἀρμόδια γιά τά θέματα αὐτά, κατόπιν ἐπικοινωνίας μέ τόν Ἀρχιεπίσκοπο Ἀθηνῶν κ. Χριστόδουλο μετέβη στήν Κωνσταντινούπολη στίς 7 Μαΐου τοῦ 2004 γιά νά συναντήσῃ τόν Οἰκουμενικό Πατριάρχη καί νά βρεθοῦν διάουλοι ἐπικοινωνίας καί μέτρα ἀνοικτόδομησης ἐμπιστοσύνης μεταξύ τῶν δύο Προκαθημένων¹⁴⁸.

146. Ἀθ. Ἀγγελόπουλος, *Τά Ἐκκλησιαστικά δίκαια στήν Ἑλλάδα σήμερα. Τά Πατριαρχικά Δίκαια στήν Ἑλλάδα ἐν σχέσει πρὸς τά δίκαια τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*, ὁ.π. σελ. 406: «ἐνῶ 4 Συνοδικά μέλη ἐκ τῶν βορειῶν Ἐπαρχιῶν ἀπέσχον τῶν καθηκόντων των, διακόπτοντα ἀδικαιολογήτως τήν κοινωνίαν των μέ τό ἀνώτατον διοικητικόν ὄργανον τῆς Ἐκκλησίας. Πρὸς τά μέλη ταῦτα ἡ ΔΙΣ κατέστησε γνωστήν τήν πρόθεσίν της νά τά ἀντικαταστήσῃ μέ ἄλλα, σύμφωνα μέ τόν Καταστατικόν Χάρτην, ἵνα μὴ ἐμποδίζεται ἡ λειτουργία τοῦ Συνοδικοῦ συστήματος, ἐφ' ὅσον θά συνέχιζον νά ἀπέχουν τοῦ καθήκοντος των ἀδικαιολογήτως ἐπὶ 1 μήνα».

147. Ἀθ. Ἀγγελόπουλος, *Τά Ἐκκλησιαστικά δίκαια στήν Ἑλλάδα σήμερα. Τά Πατριαρχικά Δίκαια στήν Ἑλλάδα ἐν σχέσει πρὸς τά δίκαια τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*, ὁ.π., σελ. 406: «Ἐκ τῶν Πατριαρχείων καί λοιπῶν Αὐτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν, αἵτινες ἔλαβον τά Πατριαρχικά Γράμματα οὐδεμία διέκοψε τό Μνημόσυνο τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καί πάσης Ἑλλάδος, θεωρήσασα προφανῶς ὅτι πρόκειται διὰ διμερές ζήτημα μὴ ἀπτόμενον ἄλλης Ἐκκλησίας. Ὁ δέ Μακ. Πατριάρχης Γεωργίας κ. Ἡλίας ἐπραγματοποίησεν μετὰ ταῦτα τήν πρό πολλοῦ προγραμματισθεῖσαν ἐπίσημον Εἰρηνικὴν ἐπίσκεψίν του εἰς τήν Ἐκκλησίαν μας συλλειτουργήσας μεθ' ἡμῶν ἐν τῷ Καθεδρικῷ Ἱ. Ναῷ τῶν Ἀθηνῶν. Καί ἄλλοι Προκαθήμενοι διὰ συμβολικῶν ἐνεργειῶν των ἢ διὰ μηνυμάτων ἐβεβαίωσαν ἡμᾶς ὅτι δέν διακόπτουν τήν μεθ' ἡμῶν κοινωνίαν των».

148. Ἀθ. Ἀγγελόπουλος, *Τά Ἐκκλησιαστικά δίκαια στήν Ἑλλάδα σήμερα. Τά Πατριαρχικά Δίκαια στήν Ἑλλάδα ἐν σχέσει πρὸς τά δίκαια τῆς Ἐκκλησίας τῆς*

Μετά από τις διαβουλεύσεις που πραγματοποιήθηκαν μεταξύ της Ύπουργου Παιδείας και του Οικουμενικού Πατριάρχου, τονίσθηκε από πλευράς της Ελληνικής Πολιτείας, ότι προτίθεται να αναγνωρίσει τους νεοεκλεγέντες Μητροπολίτες εκδίδοντας τά Προεδρικά Διατάγματα, χωρίς όμως να προβεί σέ καμμία άλλη νομοθετική ρύθμιση καθώς θά πρέπει να τηρηθεί πλήρως ή νομιμότητα¹⁴⁹. Παράλληλα προώθησε την ιδέα εξεύρεσης μιᾶς συναινετικής φόρμουλας γιά τή λύση τῆς διαφορᾶς. Τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο δέν δέχτηκε, κατά τήν Εἰσήγηση τοῦ Ἀρχιεπισκόπου τή λύση τῆς Ἱεραρχίας τῆς 23ης Ἀπριλίου καί ζήτησε νά γίνει ἀποδεκτή ἀπό τήν Ἱεραρχία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ή πρόταση: «Ἡ Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἐν ἀγάπῃ Χριστοῦ καί σταθερῷ πόθῳ ἐνότητος μετά τῆς ἐν Κων/πόλει Μεγάλῃς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας διακηρύσσει τόν σεβασμόν καί τήν τήρησιν τοῦ Πατρι-

Ἑλλάδος, ὁ.π., σελ. 407: «Παραλλήλως ή κυβέρνησις, δικαίως ἀνησυχούσα διά τās διαστάσεις τās ὁποίας ἐλάμβανεν ή ὑπόθεσις καί διά τās συνεπείας της, ἀνέλαβε μεσολαβητικήν προσπάθειαν διά τῆς νέας Ὑπουργοῦ Ἑθν. Παιδείας καί Ὁρησκευμάτων Κας Μαριέττης Γιαννάκου. Τήν πρωτοβουλίαν αὐτήν τῆς κυβερνήσεως ἐχαιρετήσαμεν, διά δηλώσεως ἡμῶν, ὡς θετικόν βῆμα πρὸς τήν κατεύθυνσιν τῆς εἰρηνικῆς καί συναινετικῆς ἐπιλύσεως τοῦ ζητήματος, ἔχοντες ἀναπτύξει εἰς τήν Καν Ὑπουργόν τās βασικάς θέσεις καί ἀπόψεις τῆς Ἱεραρχίας μας, ὅπως αὗται ἀπετυπώθησαν εἰς τήν ἑκτακτον ΙΣΙ, τῆς 6-11-03 καί τήν ΔΙΣ τῆς 1-3-04. Ἡ Κα Γιαννάκου μετέβη τήν 7-5-04 εἰς Κωνσταντινούπολιν, καί εἶχε μέ τόν Παναγιώτατον Οἰκουμενικόν Πατριάρχην ἐκτενῆ συνομιλίαν ἐπὶ τοῦ ὅλου ζητήματος, ἐκφράσασα δημοσίᾳ μετά τό πέρασ αὐτῆς μίαν συγκρατημένην αἰσιοδοξίαν ὡς πρὸς τό ἀποτέλεσμα. Ἐπιστρέψασα δέ εἰς Ἀθήνας ἐζήτησε νά μέ ἐνημερώσει τήν Δευτέρα 10-5-04 εἰς τήν Ἱ. Ἀρχιεπισκοπήν. Κατά τήν γενομένην ἐνημέρωσιν μοῦ μετέφερε κατ' ἀρχάς τήν ἐπιθυμίαν τοῦ Παναγ. Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου νά ὀδηγηθῶμεν τό συντομώτερον εἰς μίαν ὀριστικήν καί συναινετικήν ἀντιμετώπισιν τοῦ ὅλου προβλήματος, καθώς καί τήν ἄμεσον ἀνάγκην ἀποκαταστάσεως κλίματος ἀμοιβαίας ἐμπιστοσύνης μεταξύ Ἀθηνῶν καί Φαναριοῦ πρὸς καταπολέμησιν τῆς ἐκατέρωθεν καχυποψίας».

149. Ἀθ. Ἀγγελόπουλος, *Τά Ἐκκλησιαστικά δίκαια στήν Ἑλλάδα σήμερα. Τά Πατριαρχικά Δίκαια στήν Ἑλλάδα ἐν σχέσει πρὸς τά δίκαια τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*, ὁ.π., σελ. 407: «Ἡ κυβέρνησις εἶναι ἀποφασισμένη, τηροῦσα πλήρως τήν νομιμότητα, νά προωθήσει πρὸς δημοσίευσιν τά Π.Δ. ἀναγνωρίσεως τῶν ἐκλεγέντων νέων Μητροπολιτῶν, τὰ ὁποῖα ἦσαν ἤδη ὑπογεγραμμένα, ἐφ' ὅσον ἐκ τοῦ γενομένου νομικοῦ ἐλέγχου εἶχεν ἀποδειχθῇ ὅτι ή Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἐτήρησε πιστῶς καί ἐφήρμοσε τόν ἰσχύοντα νόμον. Σχετικῶς πρὸς ταῦτα ή Κα Ὑπουργός μετέφερεν εἰς τόν Παναγ. Πατριάρχην καί τήν ἀπόφασιν τῆς κυβερνήσεως νά μὴ προβῇ εἰς οἰανδήποτε ἄλλοιαν νομοθετικήν ρύθμισιν τῶν σχετικῶν ζητημάτων».

αρχικού Τόμου του 1850 και της Πατριαρχικής και Συνοδικής Πράξεως του 1928»¹⁵⁰.

Ο Αρχιεπίσκοπος Αθηνών, σέ συνεννόηση με την Υπουργό Παιδείας, επισημαίνει τον προβληματισμό του μ' αυτή την πρόταση διότι για πρώτη φορά εισάγεται στη συζήτηση ο Τόμος του Αυτοκεφάλου του 1850 και δεν γίνεται καμμία αναφορά στην τήρηση της έννομης τάξης από την πλευρά της Εκκλησίας της Ελλάδος. Στο δεύτερο σκέλος ή Υπουργός Παιδείας απάντησε λέγοντας ότι είναι αυτονόητη ή τήρηση της έννομης τάξης από την Εκκλησία της Ελλάδος. Στη συζήτηση πού διεμείφθη ο Αρχιεπίσκοπος λαμβάνοντας υπόψιν τίς παραμέτρους του ζητήματος δέχεται την πρόταση αυτή υπό την αίρεση ότι αρμόδιο όργανο για νά πάρει αυτή την απόφαση είναι ή Ιερά Σύνοδος της Ιεραρχίας της Εκκλησίας της Ελλάδος¹⁵¹.

Στήν τελική έπικοινωνία μεταξύ Οικουμενικού Πατριάρχου και εκπροσώπου της Υπουργού Παιδείας στό Φανάρι λίγες ήμέρες μετά, ή τελική πρόταση του Οικουμενικού Πατριαρχείου διαμορφώνεται ως εξής: «Η Ιερά Σύνοδος της Ιεραρχίας της Εκκλησίας της Ελλάδος έν αγάπη Χριστού και σταθερώ πόθω ένότητας μετά της έν Κων/πόλει Μεγάλης του Χριστού Εκκλησίας, διακηρύσσει τόν σεβασμόν και την τήρησιν του Πατριαρχικού Τόμου του 1850 και όλων τών διατάξεων της Πατριαρχικής και Συνοδικής Πράξεως του

150. Αθ. Άγγελόπουλος, *Τά Έκκλησιαστικά δίκαια στην Ελλάδα σήμερα. Τά Πατριαρχικά Δίκαια στην Ελλάδα έν σχέσει προς τά δίκαια της Εκκλησίας της Ελλάδος*, ό.π., σελ. 408.

151. Αθ. Άγγελόπουλος, *Τά Έκκλησιαστικά δίκαια στην Ελλάδα σήμερα. Τά Πατριαρχικά Δίκαια στην Ελλάδα έν σχέσει προς τά δίκαια της Εκκλησίας της Ελλάδος*, ό.π., σελ. 408-409: «Η Κα Υπουργός έζήτησε την γνώμην μου περί του πρακτέου γενικώτερον. Τής απήντησα ότι σκεπτόμενος υπεύθυνα και σύνθετα και λαμβάνων υπ' όψιν μου όλας τάς παραμέτρους του ζητήματος, ήτοι: τόν κίνδυνον σκανδαλισμού του λαού, τόν κίνδυνον διασπάσεως της Ιεραρχίας και της δημιουργίας ένδοεκκλησιαστικού σχίσματος, τόν κίνδυνον προκλήσεως γενικής κοινωνικής άναστατώσεως, και άναλογιζόμενος τάς συνεπειάς μιās παρατεταμένης έκκρεμότητος περί τό ζήτημα, λαμβάνων δ' υπ' όψιν και τάς παρατηρήσεις της, ήτοι ότι είναι αυτονόητος ή τήρησις από την Εκκλησίαν μας της έλληνικής έννόμου τάξεως, θά άνελάμβανα, χάριν της είρηνεύσεως, την εύθύνην νά άποδεχθώ την πρότασιν ταύτην, προσθέσας όμως ότι ή μόνη αρμοδιά κάθε φορά νά άποφασίζει επί τιοιούτων σοβαρών ζητημάτων πού δεσμεύουν την Εκκλησίαν είναι ή Ι. Σύνοδος, προς την όποιαν θά έδει νά φέρω τό θέμα».

1928»¹⁵². Ἡ ἀντίδραση τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν ἦταν ἀρχικῶς σκεπτική καθὼς μέ τήν προσθήκη «ὅλων τῶν διατάξεων τῆς Πατριαρχικῆς καί Συνοδικῆς Πράξεως τοῦ 1928» ἀνυψώνει τήν Πατριαρχική καί Συνοδική Πράξη σέ ισότιμη θέση ἔναντι τῶν Ἱερῶν Κανόνων καί συνεπῶς ἡ Πράξη τοῦ 1928 θά ὑπερέχει ἔναντι τῶν Νόμων τῆς Πολιτείας κάτι πού τό κρίνει ὡς μή συμφέρουσα λύση γιά τήν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος¹⁵³.

Παράλληλα ὅμως λόγω ἤδη τῆς τεταμένης κατάστασης καί τῶν προβλημάτων πού προέκυψαν μέ τήν ἀπόφαση τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἀποδέχεται ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν τήν πρόταση αὐτή καί τή θέτει σέ ψηφοφορία στήν Ἱεραρχία, δικαιολογώντας τήν ἐπιλογή του αὐτή μέ τά παρακάτω ἐπιχειρήματα. Ἀρχικῶς ἐπισημαίνει ὅτι θεωρεῖται δεδομένος ὁ σεβασμός καί ἡ τήρηση τοῦ Πατριαρχικοῦ καί Συνοδικοῦ Τόμου ἀλλά καί τῆς Πατριαρχικῆς καί Συνοδικῆς Πράξης στό σύνολό τους, ἀσχέτως μέ τό ἂν τίθενται διαφορετικές ἐρμηνεῖες κατά καιρούς¹⁵⁴. Ταυτόχρονα ὅμως καί λόγω τοῦ ἰσχύοντος πλαισίου τῆς Νόμῳ Κρατοῦσης Πολιτείας στίς σχέσεις μεταξὺ Κράτους καί Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, εἶναι ὑποχρεωμένη ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος νά τηρεῖ τοὺς Νόμους καί νά ὑπερασπίζεται τήν ἀνεξαρτησία της¹⁵⁵. Τό πρόβλημα πού δημιουργή-

152. Ἀθ. Ἀγγελόπουλος, *Τά Ἐκκλησιαστικά δίκαια στήν Ἑλλάδα σήμερα. Τά Πατριαρχικά Δίκαια στήν Ἑλλάδα ἐν σχέσει πρὸς τά δίκαια τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*, ὅ.π., σελ. 409.

153. Ἀθ. Ἀγγελόπουλος, *Τά Ἐκκλησιαστικά δίκαια στήν Ἑλλάδα σήμερα. Τά Πατριαρχικά Δίκαια στήν Ἑλλάδα ἐν σχέσει πρὸς τά δίκαια τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*, ὅ.π., σελ. 410: «Ἡ πρώτη μου ἀντίδρασις ἦτο νά προβληματιστῶ διὰ τήν προσθήκην, ἐπεξηγῶν τοὺς λόγους, ὧν ἔνεκα ἐπίστευον ὅτι ἡ λύσις αὐτή δέν εἶναι συμφέρουσα διὰ τήν Ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος. Διότι ναί μέν Ἰ. Κανόνες ὑπερέχουν τῶν νόμων τῆς Πολιτείας, ὅμως μία Πατριαρχική πράξις δέν εἶναι δυνατόν, κατά τήν ἐκτίμησίν μου, νά θεωρηθῇ ισότιμος καί ισόκυρος τῶν Ἰ. Κανόνων».

154. Ἀθ. Ἀγγελόπουλος, *Τά Ἐκκλησιαστικά δίκαια στήν Ἑλλάδα σήμερα. Τά Πατριαρχικά Δίκαια στήν Ἑλλάδα ἐν σχέσει πρὸς τά δίκαια τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*, ὅ.π., σελ. 410: «Ἡ οἰαδήποτε τοποθέτησις ἡμῶν ἔναντι τοῦ συζητούμενου θέματος, δέν εἶναι δυνατόν νά θέσει ὑπὸ ἀμφισβήτησιν τό μείζον ζήτημα, πού εἶναι ὁ ἀπὸ μέρους μας σεβασμός καί ἡ τήρησις τοῦ τε Τόμου καί τῆς Πράξεως, τά ὁποῖα εἶναι δεδομένα καί ἀποδεκτά. Διαφοροποιήσεις δυνατόν νά ὑπάρχουν ὡς πρὸς τήν ἐρμηνείαν τῶν κειμένων τούτων, τοῦτο ὅμως δέν σημαίνει τήν ἀπόρριψιν αὐτῶν».

155. Ἀθ. Ἀγγελόπουλος, *Τά Ἐκκλησιαστικά δίκαια στήν Ἑλλάδα σήμερα. Τά Πατριαρχικά Δίκαια στήν Ἑλλάδα ἐν σχέσει πρὸς τά δίκαια τῆς Ἐκκλησίας τῆς*

θηκε κατά τόν Ἀρχιεπίσκοπο Ἀθηνῶν δέν εἶναι ἀμιγῶς ἐκκλησιαστικό ἀλλά ἐμπλέκεται καί ἡ Ἑλληνική Πολιτεία γιά τήν τήρηση τῶν Νόμων καί δέν θά ἦταν σύμφωνη σέ ἀλλοιώσεις τοῦ ἰσχύοντος Ἐκκλησιαστικοῦ καθεστώτος¹⁵⁶. Παράλληλα μέ τούς Νομοκανονικούς λόγους πού ἀναφέρονται, τίθονται καί τά ἀμιγῶς ἐκκλησιαστικά προβλήματα πού εἶναι ὁ κίνδυνος τῆς δημιουργίας ἐρίδων καί σχίσματος μέσα στούς κόλπους τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, πού ὁδηγεῖ σέ σκανδαλισμό τοῦ λαοῦ καί ἀποπροσανατολισμό τοῦ σκοποῦ καί τῶν δράσεων τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος¹⁵⁷. Συνεπῶς, εἰσηγεῖται ὁ Ἀρχιεπίσκοπος στήν Ἱεραρχία τῆς Ἐκ-

Ἑλλάδος, ὁ.π., σελ. 410-411: «Υπό τήν αὐτονόητον βεβαίως προϋπόθεσιν τοῦ σεβασμοῦ καί τῆς τηρήσεως τῶν κανόνων τοῦ συστήματος τῆς νόμῳ κρατούσης Πολιτείας εἰς τό πλαίσιον τοῦ ὁποίου ὑπαγόμεθα, ἡ ἀποδοχή ἀπό μέρους ἡμῶν τῆς προτάσεως σεβασμοῦ καί τηρήσεως τοῦ Τόμου 1850 καί ὅλων τῶν διατάξεων τῆς Πράξεως τοῦ 1928, δέν σημαίνει, ὡς θέλω νά πιστεύω, ὑποθήκευσιν ἢ κηδεμόνευσιν ἢ καί συρρίκνωσιν τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, τήν ὁποίαν οὐδέποτε θά ἀνεχθῶμεν. Οἱ ἐλληνικοί νόμοι κεῖνται οὕτως ἢ ἄλλως καί οὐδεὶς ἔχει τό δικαίωμα νά τούς παραβῇ ἄνευ σοβαρῶν συνεπειῶν. Ἐπομένως εἴτε τό διακηρύσσομεν εἴτε οὐχί εἵμεθα ὑποχρεωμένοι νά τηρῶμεν τούς νόμους».

156. Ἀθ. Ἀγγελόπουλος, *Τά Ἐκκλησιαστικά δίκαια στήν Ἑλλάδα σήμερα. Τά Πατριαρχικά Δίκαια στήν Ἑλλάδα ἐν σχέσει πρὸς τά δίκαια τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*, ὁ.π., σελ. 413: «Γνωρίζετε οἱ πάντες ὅτι τό πρόβλημα τοῦτο δέν εἶναι πλέον ἀμιγῶς ἐκκλησιαστικόν. Ἐμπλέκεται καί ἡ ἑλληνική Πολιτεία, ἡ ὁποία ὡς εἶναι φυσικόν ἐνδιαφέρεται διὰ τήν τήρησιν καί διαφύλαξιν τοῦ νομοθετικοῦ πλαισίου, ὅπερ ἡ ἰδία ἔχει θέσει. Ἐπομένως ἀλλοιώσεις τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ καθεστώτος δέν εἶναι ἐφικταί. Ἡ ἐποχή μας ἄλλωστε δέν προσφέρεται δι' ἀκρίτους πειραματισμούς».

157. Ἀθ. Ἀγγελόπουλος, *Τά Ἐκκλησιαστικά δίκαια στήν Ἑλλάδα σήμερα. Τά Πατριαρχικά Δίκαια στήν Ἑλλάδα ἐν σχέσει πρὸς τά δίκαια τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*, ὁ.π., σελ. 411-412: «Εἰς τήν Ἱεραρχίαν δέν ὑπῆρξεν ἀπ' ἀρχῆς ὁμοφωνία. Εἶμαι εὐγνώμων πρὸς τούς ἐν Χριστῷ Ἀδελφούς μου, οἱ ὁποῖοι καθ' ὅλον τό διάστημα τοῦτο ἐστήριξαν τās προτάσεις μου καί ἐσήκωσαν προθύμως τόν κοινόν μας Σταυρόν. Ὅπως εὐχαριστῶ καί ἐκείνους πού ἐξ ἀγαθῶν προθέσεων διέτῳπωναν διαφορετικὴν γνώμην. Τό φαινόμενον ὅμως Ἱεραρχῶν συμπλεκόμενων ἐνώπιον τῶν ὁμμάτων τῶν τηλεθεατῶν, ἀνταλασσόντων βαρεῖας ἐνίοτε ἐκφράσεις, ἐπιτιμῶντων καί ἐπιτιμωμένων, ἔδωκε πρὸς τά ἔξω πολὺ κακὴν εἰκόνα τοῦ ἡθους τῶν ταγῶν τῆς Ἐκκλησίας καί ἐξημίωσε μακροπρόθεσμα τήν ὅλην ὑπόθεσιν. Πέραν τούτου τό σοβαρώτερον εἶναι τό ὅτι ὁ διχασμός μέσα εἰς τήν Ἱεραρχίαν εἶναι φαινόμενον ἐπικίνδυνον. Τά προοίμια σχίσματος ἐντὸς τῶν κόλπων τῆς Ἱεραρχίας ἔκαμαν ἤδη τήν ἐμφάνισίν των. Θεωρῶ τās ἐξελίξεις ταύτας μοιραίας διὰ τήν πορείαν τῆς Ἐκκλησίας καί ἐζύγισα μέ μεγάλην ἀκρίβειαν τās συνεπειάς των. Τό σημεῖον τοῦτο ὁμολογῶ ἐβάρυνε πολὺ εἰς τήν ἀπόφασίν μου νά

κλησίας τῆς Ἑλλάδος νά ψηφιστεῖ ἡ πρόταση τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ὄχι ὡς ἔκφραση μετάνοιας ἀλλά ὡς εὐέλικτη πνευματική κίνηση ἑνδείξης σεβασμοῦ στή Μητέρα Ἐκκλησία, χωρίς κίνδυνο νά χαθοῦν τὰ δίκαια τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καθὼς ἡ Ἑλληνική Κυβέρνηση ἐγγυᾶται τὴν τήρηση καὶ τῆς συμφωνίας ἀλλὰ καὶ τὴ νομιμότητά της¹⁵⁸ ὑπὸ τὴν προϋπόθεση ὅτι ἀπὸ τὴν πλευρά

εἰσηγηθῶ σήμερον τὴ λύσιν πού ἤδη γνωρίζετε. Ἀλλὰ ἡ ἱστορία θά καταγράψει τὰς διχαστικές πρωτοβουλίας. Τό σχίσμα πρέπει νά τό ἀποφύγωμεν ὅλαις δυνάμεσι. Ἔστω καὶ θυσιάζοντες ἀκόμη δικαιώματα καὶ κεκτημένα... Ἡ ἐνασχόλησίς μας ἐπὶ 10μηνον ἤδη μέ τό ζήτημα τοῦτο ἀπορροφᾷ ὡς εἶναι φυσικόν κάθε ἱκμάδα σχεδόν τῶν δυνάμεων μας μέ ἀποτέλεσμα ἄλλα ἐπείγοντα ἔργα ἱεραποστολικοῦ, κοινωνικοῦ καὶ πνευματικοῦ χαρακτήρος νά λαμβάνουν δευτερεύουσαν ἤδη θέσιν, παρὰ τό γεγονός ὅτι τὰ ἔργα ταῦτα ἀποτελοῦν τὴν κυρίαν ἀποστολήν μας. Εἶναι καιρός νά ἀποκαταστήσωμεν κλίμα εἰρήνης, γαλήνης, ἀγάπης καὶ συνεργασίας ἐντός τοῦ οἴκου μας. Χωρίς νά ἐγκαταλείψουμε τὰ δίκαια μας καὶ ὅσα οἱ ἀείμνηστοι Πατέρες μας μᾶς ἐκληροδότησαν, εἶναι καιρός νά ρίψωμε τό βάρος εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς ἀποστολῆς μας. Τώρα περισσότερον ἀπὸ ποτὲ ἄλλοτε μᾶς ἔχει ἀνάγκη ὁ τόπος εἰς τὰ ἔργα μας καὶ μᾶς χρειάζεται ἀκεραίους, ἄμωμους εἰ δυνατόν καὶ ἀφοσιωμένους».

158. Ἀθ. Ἀγγελόπουλος, *Τὰ Ἐκκλησιαστικά δίκαια στὴν Ἑλλάδα σήμερα. Τὰ Πατριαρχικά Δίκαια στὴν Ἑλλάδα ἐν σχέσει πρὸς τὰ δίκαια τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*, ὁ.π., σελ. 413-414: «Βεβαίως ὅλα θά κριθοῦν ἀπὸ τὸν τρόπον ἐφαρμογῆς των. Αἱ προθέσεις ἐκατέρας πλευρᾶς θά διαφανοῦν καὶ οἱ ἀνελικρινεῖς θά ἀποκαλυφθοῦν. Ἡ κυβέρνησις μᾶς παρέχει τὰς ἐγγυήσεις τηρήσεως τόσον τῆς συμφωνίας, ὅσον καὶ τῆς νομιμότητος. Ἄς προχωρήσωμεν ἐλπίζοντες ὅτι θά ὑπερνικήσωμεν τοὺς δισταγμούς καὶ θά ἐπαναφέρωμεν τό καλὸ κλίμα εἰς τὰς σχέσεις μας μέ τὸν Παναγιώτατον Πατριάρχην καὶ ἐκεῖνος μέ ἡμᾶς. Κατόπιν τούτων θεωρῶ ὡς λυσιτελεῖ διὰ τὴν Ἐκκλησίαν μας, ἀλλὰ καὶ διὰ τό Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον τὴν ἐπιψήφισιν τῆς προτάσεως πού ἄγω ἐνώπιόν σας. Εἰσηγοῦμαι, λοιπόν, τὴν ἔγκρισίν της ἀπὸ ὑμᾶς, ἀπαντώντας εἰς τὰς διαφόρους μορφὰς διὰ τῆς καταλλαγῆς. Ὅχι ὡς μορφὴν ἐκφράσεως μετάνοιας διὰ μὴ διαπραχθέντα ἀδικήματα, ἀλλ' ὡς εὐέλικτον πνευματικὴν κίνησιν χάρι τῆς ἐνότητος τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Ὅχι ὡς ἀπεμπόλησιν δικαίων τῆς Ἐκκλησίας μας, ἀλλ' ὡς θυσιαστικὴν ἐνέργειαν χάριν τῆς εἰρήνης τῆς Ἐκκλησίας. Ὅχι ὡς ἐκβιαστικὴν λύσιν, ἀλλ' ὡς ἀπόδειξιν σεβασμοῦ καὶ ἀγάπης πρὸς τὴν κοινὴν Μητέρα καὶ Τροφὸν πού εἶναι τό Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον. Ὅχι ὡς ἀναγκαστικὴν τοποθέτησιν ἐνώπιον τοῦ ἀδιεξόδου, ἀλλ' ὡς πνευματικὴν διέξοδον πρὸ τοῦ φόβου νά διδάξουμε τὰ παιδιὰ μας ὅτι “εἰ ἀλλήλοις δάκνωμεν, βλέπωμεν μὴ ὑπ' ἀλλήλων ἀναλωθῶμεν”. Ὅχι ὡς ἐπιβληθεῖσαν ἀνωθεν εἰς ἡμᾶς ἀναγκαστικὴν λύσιν, ἀλλ' ὡς ἐκουσίαν προσφορὰν μας εἰς τὸν βωμόν τῆς ἐνότητος καὶ τῆς ἀγάπης. Ὅχι ὡς διαφυγὴν ἀπὸ πιεστικά διλήμματα, ἀλλ' ὡς ἀπαράμιλλον κένωσιν πρὸ τοῦ μεγέθους τῆς ἁμαρτίας τῆς διαιρέσεως».

τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου θά γίνουν οἱ παρακάτω ἐνέργειες: «α) Ἄμεσος σύγκλησις τῆς “Διευρυμένης” εἰς Κων/πολιν. β) Ἄρσις ὅλων τῶν ὑπ’ αὐτῆς λειφθησῶν ἀποφάσεων, δηλ. ἀναγνώρισις τῶν γενομένων ἐκλογῶν καί ἀποκατάστασις τῆς κοινωνίας μετὰ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καί πάσης Ἑλλάδος. γ) Πανηγυρικόν ἐν καιρῷ συλλείτουργον εἰς Κων/πολιν»¹⁵⁹.

Ἡ Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ὑπερψήφησε τελικά τήν πρόταση αὐτή, μειοψηφοῦντος ἐνός, καί ἀπέστειλε τήν ἴδια ἡμέρα Ἐπιστολή στή Σύνοδο τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου¹⁶⁰ μέ διάθεση καταλλαγῆς καί εἰρήνευσης τῶν σχέσεων τῶν δύο Ἐκκλησιῶν ἀναγγέλλοντας τήν ἔγκρισή τῆς συμφωνίας μεταξύ τῶν δύο Προκαθημένων ἀλλά καί τῆς Ἑλληνικῆς Πολιτείας ἡ ὁποία συμφωνία στηρίζεται ἐπὶ τοῦ παρακάτω κειμένου: «Ἡ Ἱερά

159. Ἀθ. Ἀγγελόπουλος, *Τά Ἐκκλησιαστικά δίκαια στήν Ἑλλάδα σήμερα. Τά Πατριαρχικά Δίκαια στήν Ἑλλάδα ἐν σχέσει πρός τά δίκαια τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*, ὁ.π., σελ. 410.

160. Απόφαση τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος 28ης Μαΐου 2004: Μητροπολίτου Σεβαστείας Δημητρίου, *Ἡ Πατριαρχική καί Συνοδική Πράξις τοῦ 1928 Παρακωλυμένη τοῖς ὅροις. Ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ Πατριαρχικοῦ καί Συνοδικοῦ ἀρχείου*, Θεσσαλονίκη 2006, σελ. 744-745: «Πρός τόν Σεβασμιώτατον Μητροπολίτην Φιλαδελφείας κ. Μελίτωνα Ἀρχιεπίσκοπον τῆς Ἀγίας καί Ἱερᾶς Συνόδου Εἰς Κωνσταντινούπολιν. Σεβασμιώτατε,

Ἡ Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἀγιωτάτης Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἐν τῇ Ἐκτάκτῳ Συνεδρίᾳ Αὐτῆς τῆς 28ης φθίνοντος μηνός Μαΐου ἐ.ε. μετὰ φόβου Θεοῦ, πνευματικῆς ὠριμότητος καί περιουσιότητος συνέσεως, ἐκκλησιαστικοῦ φρονήματος καί θεολογικῆς παιδείας, ὡς καί μετὰ τοῦ ὁράματος ἀποκαταστάσεως τῆς ἀγάπης, ἀπεφάσισεν ὅπως, εἰς τό μεῖζον τῆς Ἐκκλησίας συμφέρον ἀποβλέπουσα καί τήν ἐνότητα τοῦ λαοῦ παραφυλάττουσα, ἐγκρίνῃ τήν συμφωνίαν ἡ ὁποία ἐγένετο μεταξύ τῶν δύο Προκαθημένων, ἥτοι τοῦ Παναγιωτάτου Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ. Βαρθολομαίου καί τοῦ Μακαριωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καί Πάσης Ἑλλάδος κ. Χριστοδούλου, καί τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως, ἔχουσιν οὕτως:

“Ἡ Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἐν ἀγάπῃ Χριστοῦ καί σταθερῷ πόθῳ ἐνότητος μετὰ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Μεγάλῃς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας διακηρύσσει τόν σεβασμόν καί τήν τήρησιν τοῦ Πατριαρχικοῦ Τόμου τοῦ 1850 καί ὅλων τῶν διατάξεων τῆς Πατριαρχικῆς καί Συνοδικῆς Πράξεως τοῦ 1928. Ἐπὶ δέ τούτοις, ἐξαιτούμενος τὰς σεπτὰς εὐχὰς καί εὐλογίας τῆς Α.Θ.Π. τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ. Βαρθολομαίου, διατελῶ μετὰ βαθυτάτου σεβασμοῦ.

Ἐντολή τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος
 Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀρχιμανδρίτης Χρυσόστομος Σκλήφας”.

Σύνοδος της Ίεραρχίας της Ἐκκλησίας της Ἑλλάδος ἐν ἀγάπῃ Χριστοῦ καί σταθερῶ πόθῳ ἐνότητος μετὰ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας διακηρύσσει τὸν σεβασμὸν καὶ τὴν τήρησιν τοῦ Πατριαρχικοῦ Τόμου τοῦ 1850 καὶ ὅλων τῶν διατάξεων τῆς Πατριαρχικῆς καὶ Συνοδικῆς Πράξεως τοῦ 1928»¹⁶¹, τὸ ὁποῖο αὐτολεξεὶ καταγράφεται στὴν Ἐπιστολὴ καὶ διαφοροποιεῖται ἀπὸ τὴν προηγούμενη ἀπόφαση τῆς Ίεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος τοῦ Νοεμβρίου τοῦ 2003.

Οἱ δηλώσεις πού ἔγιναν κατὰ τὴ λήξῃ τῶν ἐργασιῶν τῆς Ίεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τὸν Ἀρχιεπίσκοπο Ἀθηνῶν¹⁶² ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν Ὑπουργὸ Παιδείας¹⁶³, δηλώνουν ἀφ' ἐνός τὴ νέα σελίδα πού ἀνοίγει στίς σχέσεις τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καὶ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἡ ἀπόφαση αὐτὴ τῆς Ίεραρχίας ἀφ' ἑτέρου δέ, ἡ Ἑλληνικὴ Πολιτεία ἐγγυᾶται καὶ διασφαλίζει τὴ νομιμότητα τῶν ἀποφάσεων αὐτῶν. Ἀπὸ πλευρᾶς τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ διὰ μέσου τοῦ Ἀθηναϊκοῦ Πρακτορείου Εἰδήσεων

161. Ἀθ. Ἀγγελόπουλος, *Τὰ Ἐκκλησιαστικά δίκαια στὴν Ἑλλάδα σήμερα. Τὰ Πατριαρχικά Δίκαια στὴν Ἑλλάδα ἐν σχέσει πρὸς τὰ δίκαια τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*, ὅ.π., σελ. 744-745.

162. Δήλωση τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν 28ης Μαΐου 2004: Ἀθ. Ἀγγελόπουλος, *Τὰ Ἐκκλησιαστικά δίκαια στὴν Ἑλλάδα σήμερα. Τὰ Πατριαρχικά Δίκαια στὴν Ἑλλάδα ἐν σχέσει πρὸς τὰ δίκαια τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*, Θεσσαλονίκη 2005, σελ. 415: «Θὰ ἤθελα νὰ τονίσω μὲ τὴν εὐκαιρίαν τῆς λήψεως αὐτῆς τῆς ἀποφάσεως, ὅτι ἡ Ἱ.Σ.Ι. στοχεύει καὶ ἐπιδιώκει ἕνα πρᾶγμα, στό νὰ ἀνοίξει μίαν νέα σελίδα στίς σχέσεις τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος μὲ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο. Αὐτός, ἄλλωστε, εἶναι καὶ ὁ λόγος, πού, ὅπως ξέρετε στὴ διάρκεια αὐτῆς τῆς κρίσεως, ἐτήρησα πολὺ χαμηλοὺς τόνους. Βεβαίως σήμερα, μπροστὰ στὴν κρίση πού διέρχεται καὶ ὁ ἐλληνισμὸς καὶ ἡ Ὁρθοδοξία, τὸ ζητούμενο εἶναι νὰ προτάξουμε ὅλοι μας τὰ μεγάλα ἐναντὶ τῶν μικροτέρων καὶ τοῦτο, προκειμένου, μὲ τὸν τρόπο αὐτό, νὰ ὑπηρετήσουμε καὶ νὰ ἀνταποκριθούμε στὸ αἶτημα ὅλου τοῦ Ἑλληνισμοῦ γιὰ ἐνότητα, εἰρήνη, ἀγάπη καὶ σύμπνοια».

163. Δήλωση Ὑπουργοῦ Παιδείας 28ης Μαΐου 2004: Ἀθ. Ἀγγελόπουλος, *Τὰ Ἐκκλησιαστικά δίκαια στὴν Ἑλλάδα σήμερα. Τὰ Πατριαρχικά Δίκαια στὴν Ἑλλάδα ἐν σχέσει πρὸς τὰ δίκαια τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*, Θεσσαλονίκη 2005, σελ. 416: «Χαιρετίζω τὴ θετικὴ ἐξέλιξη στίς σχέσεις Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καὶ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Ἡ Κυβέρνηση ἐνδιαφέρεται γιὰ τὴν ἐνίσχυση τοῦ οἰκουμενικοῦ ρόλου καὶ τοῦ διεθνoῦς κύρους τοῦ Πατριαρχείου, καθὼς ἐπίσης καὶ γιὰ τὴν ἐνίσχυση τοῦ ρόλου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Στὸ πλαίσιο τοῦ συστήματος σχέσεων Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας, ἡ Κυβέρνηση διασφαλίζει τὴ νομιμότητα. Αὐτὸ πού προέχει εἶναι ἡ ἐνότητα τῆς Ὁρθοδοξίας καὶ ἡ ἀγαστὴ συνεργασία τῶν δύο Ἐκκλησιῶν γιὰ τὸ καλὸ τοῦ Ἑλληνισμοῦ».

ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης ἐξέφρασε τήν «ίκανοποίησίν του διά τήν ἀπόφασιν τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καί εὐχεται αὐτή νά ἀποτελέσει ἀπαρχήν εἰλικρινῶς ἀδελφικῶν σχέσεων καί ἀγαστῆς συνεργασίας τῶν δύο Ἐκκλησιῶν, διά τό καλόν τῆς Ὁρθοδοξίας καί τοῦ γένους μας»¹⁶⁴.

Μετά τήν ἀπόφαση τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἑλλάδος, ὅπως ἦταν ἀναμενόμενο καί μέ βάση τή συμφωνία τῶν «τριῶν παραγόντων», δηλαδή τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καί τῆς Ἑλληνικῆς Πολιτείας, στίς 4 Ἰουνίου 2004 συγκαλεῖται ἡ Μείζων Ἀγία καί Ἱερά Ἐνδημοῦσα Σύνοδος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου γιά νά ἀποφανθεῖ συνοδικῶς ἐπὶ τῶν προαναφερθέντων προτάσεων¹⁶⁵.

164. Μητροπολίτου Σεβαστείας Δημητρίου, *Ἡ Πατριαρχική καί Συνοδική Πράξις τοῦ 1928 Παρακωλυωμένη τοῖς ὅροις. Ἐπὶ τῇ βάσει του Πατριαρχικοῦ καί Συνοδικοῦ ἀρχείου*, Θεσσαλονίκη 2006, σελ. 638.

165. Πρᾶξις τῆς Μείζονος Ἀγίας καί Ἱερᾶς Ἐνδημούσης Συνόδου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου 4ης Ἰουνίου 2004: Ἀθ. Ἀγγελόπουλος, *Τά Ἐκκλησιαστικά δίκαια στήν Ἑλλάδα σήμερα. Τά Πατριαρχικά Δίκαια στήν Ἑλλάδα ἐν σχέσει πρός τά δίκαια τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*, Θεσσαλονίκη 2005, σελ. 417-423: «Ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, δεδωκώς τήν Ἐαυτοῦ εἰρήνην τοῖς Αὐτοῦ Μαθηταῖς καί Ἀποστόλοις ἔτι τῷ βίῳ συμπαρῶν, ἐκάλεσεν ἐξαιρέτως πάντας εἰς ἐνότητα διά τῆς τοῦ Παναγίου Πνεύματος ἐπιφοιτήσεως ἐν τῇ μεγάλῃ καί σωτηρίῳ ἡμέρᾳ τῆς Πεντηκοστῆς, διανοίξας ἐν τῇ ἀπείρῳ Αὐτοῦ ἀγαθότητι κρουνοῦς ἀγάπης, καταλλαγῆς καί ἀφέσεως τῶν πεπλημμελημένων. Ἡ εἰρήνη αὕτη τοῦ Χριστοῦ, ἡ ὑπερέχουσα πάντα νοῦν, ἐξαρτωμένη ἀπό τῆς γνώμης τῶν ὑποδεχομένων αὐτήν, συχνάκις ἀποδημεῖ, ὅταν τό στασιάζον καί διαιροῦν πνεῦμα κυριαρχήσῃ ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν. Δυνάμεθα πάντως, εἴ γε καί θέλομεν, ἐπαναγαγεῖν αὐτήν, πάντα τά κωλύματα αὐτῆς ἐκβάλλοντες καί τόν ὑπῆκοον καί εἰρηναῖον βίον ἀσπαζόμενοι.

Χαράν τοίνυν καί ἀγαλλίασιν ἡσθάνθη ἡ Μήτηρ Ἐκκλησία τῆς Κωνσταντινουπόλεως, γνοῦσα διά γράμματος τῆς Ἀγιωτάτης Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος τήν ἀπόφασιν τοῦ συνόλου τῶν Ἱεραρχῶν αὐτῆς, πλὴν ἐνός, τήν ληφθεῖσαν τῇ ἐπιπνοίᾳ τοῦ Παναγίου καί Ζωαρχικοῦ Πνεύματος, κατὰ τὰς ἐορτασίμους ταύτας ἡμέρας τῆς Ἀγίας Πεντηκοστῆς. Ἡ ἀπόφασις αὕτη, ἥτις ἐλήφθη ἐν τῇ ἐκτάκτῳ συνεδρίᾳ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος τῇ κη' Μαΐου ἐ.ἔ., ἔχει ἐπὶ λέξει οὕτως:

“Ἡ Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἐν ἀγάπῃ Χριστοῦ καί σταθερῷ πόθῳ ἐνότητος μετὰ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Μεγάλῃς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας διακηρύσσει τόν σεβασμόν καί τήν τήρησιν τοῦ Πατριαρχικοῦ Τόμου τοῦ 1850 καί ὅλων τῶν διατάξεων τῆς Πατριαρχικῆς καί Συνοδικῆς Πράξεως τοῦ 1928”.

Μετά τήν ὁμόφωνον ἀποδοχήν καί ἐπίσημον διακήρυξιν τῆς ἐπαινετῆς ταύ-

Τό κείμενο αυτό είναι εξόχως σημαντικό από κανονικής άποψης

της Συνοδικής απόφασεως ή τό δεύτερον συγκληθεῖσα ἐπὶ τῷ αὐτῷ ζητήματι Μείζων Ἀγία καί Ἱερᾷ Ἐνδημοῦσα Σύνοδος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου, ἡ τό πρῶτον ὑπό ἀγαθοποιοῦ κινηθεῖσα πνεύματος καί αὐστηρά μέτρα λαβοῦσα πρὸς διασφάλισιν τῆς εἰρήνης καί εὐταξίας, τῷ αὐτῷ πνεύματι ἀγάπης καί νῦν στοιχοῦσα, ἐργασαμένη καί ἐν Ἀγίῳ Πνεύματι συσχεφθεῖσα κατὰ τὰ κανονικῶς κρατοῦντα, ἀπεφάσισε τὰ ἑξῆς:

1. Ἀποδέχεται τὴν ἀπόφασιν ταύτην, ἐκτιμῶσα ὅτι δι' αὐτῆς ἱκανοποιεῖται ἡ μέριμνα τῆς Μητρὸς Ἐκκλησίας διὰ τὴν ὑπεράσπισιν τῆς κανονικῆς τάξεως, ἥτις ἀποτελεῖ ὀφειλετικήν καί διαχρονικὴν διακονίαν αὐτῆς ἐν τῇ Ὁρθοδόξῃ Ἐκκλησίᾳ.

2. Ἡ ἀποδοχή αὕτη γίνεται ὑπὸ τὴν αὐτονόητον προϋπόθεσιν ὅτι ἡ δέσμευσις τῆς Ἀγιωτάτης Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος περὶ τοῦ σεβασμοῦ καί τῆς τηρήσεως πάντων τῶν Ὁρῶν τῆς Πατριαρχικῆς καί Συνοδικῆς Πράξεως τοῦ 1928 ὡς ἔχουν θά ἰσχύη μετ' ἀπαρεγκλίτου ἀκριβείας, ἵνα μὴ προβληθῇ πάλιν ὁ ἰσχυρισμός ὅτι ἐκ τῆς ἀπαρατηρήτου μὴ τηρήσεως κατέστη ἡ παράλειψις συμμορφώσεως πρὸς αὐτὴν καθεστώς, δημιουργοῦν δῆθεν ἐθνικὸν δίκαιον καί αἰτίαν καταστρατηγήσεως τῶν Ὁρῶν αὐτῆς ἢ πλημμελοῦς καί κατ' ἐπιλογὴν ἐφαρμογῆς αὐτῶν.

Ἡ Πρᾶξις αὕτη ἔχει ὡς ἑξῆς: "Ἀκλόνητον τὴν βάσιν τῆς κανονικῆς τάξεως ἔχουσα καί διαφυλάττουσα ἡ Ἀγία τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία ἐν τῇ τῆς ἐκκλησιαστικῆς διοικήσεως οἰκονομία, οἶδε καί εἴωθεν ἐν τῇ ἐμμελεῖ αὐτῆς περὶ τῆς ἀπανταχοῦ ἱερᾶς εὐταξίας καί καταστάσεως φροντίδι εὐθετίζειν καί διέπειν τὰ ἐπὶ μέρους κατὰ τὰς ἀνάγκας καί τοὺς καιροὺς, ἐναρμόνιον πάντοτε στοχαζομένη ἀποφαίνειν πανταχοῦ κατὰ τὴν χρεῖαν τῶν καιρῶν καί τῶν πραγμάτων τὴν ἱεράν τάξιν, ἥπερ ἡ ἐκκλησιαστικὴ κατάστασις καθωραϊζεται.

Ἐπειδὴ τοίνυν, προκειμένου καί περὶ τῆς διοικήσεως τῶν εἰς τό Θεοφρούρητον Κράτος τῆς Ἑλλάδος τελευταίως περιελθουσῶν πολιτικῶς Ἐπαρχιῶν τοῦ καθ' ἡμᾶς Ἀγιωτάτου Ἀποστολικοῦ καί Πατριαρχικοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου, κατάδηλον ἐγένετο ὅτι διὰ τὴν ἐπελθοῦσαν πολιτικὴν μεταβολὴν τῶν κατ' αὐτάς οὐκ ἄμοιρος δυσχερειῶν καί ἀνωμαλιῶν ποικίλων ἦν ἐφεξῆς ἡ ἄμεσος αὐτῶν παρά τοῦ Ἀγιωτάτου τούτου Θρόνου ὡς πρότερον διακυβέρνησις, ἡ Μετρίότης ἡμῶν μετὰ τῶν ἐν Ἀγίῳ Πνεύματι ἀγαπητῶν ἡμῖν ἀδελφῶν καί συλλειτουργῶν, λαβόντες ὑπ' ὄψιν κατὰ τό χρεῶν τὴν νέαν κατάστασιν καί τὴν ἐνδεικνυμένην ἐξ αὐτῆς ἀνάγκην ἀξιοχρέου προνοίας καί μερίμνης πρὸς τὴν προσήκουσαν ἀνάλογον διευθέτησιν καί διοργάνωσιν καί ἐκκλησιαστικῶς τῶν κατὰ τὰς Ἐπαρχίας ταύτας, ἐγνωμεν καί ἀπεφασίσαμεν Συνοδικῶς, ὅπως, τηρουμένου τοῦ ἐπὶ τῶν Ἐπαρχιῶν τούτων ἀνωτάτου κανονικοῦ δικαιώματος τοῦ Ἀγιωτάτου Πατριαρχικοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου, ἡ διοίκησις ἐν τοῖς ἐπὶ μέρους τῶν Ἐπαρχιῶν τούτων διεξάγεται ἐφεξῆς ἐπιτροπικῶς ὑπὸ τῆς πεφιλημένης Ἀγιωτάτης Ἀδελφῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, προφρόνως ἀποδεξαμένης, συναινούσης καί κυρούσης καί τῆς Ἐντίμου Ἑλληνικῆς Πολιτείας, ὅπως κατὰ τὴν παράκλησιν τῆς Μητρὸς Ἐκκλησίας ἀναλάβῃ τὴν ἐντολὴν ταύτην, ἐνεργουμένην ἐπὶ τοῖς ἑξῆς κυρωθεῖσιν ἐκκλησιαστικῶς τε καί πολιτικῶς γενικοῖς ὁροις:

Α. Ἀπασαί αἱ εἰς τό Ἑλληνικόν Κράτος περιελθοῦσαι Ἐπαρχίαι τοῦ Ἀγιωτάτου Ἀποστολικοῦ καί Πατριαρχικοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου, πλὴν τῆς Ἀγιωτάτης

καθώς άπηχεί άρχικώς τή δομή τών αποφάσεων παλαιότερων συ-

Έκκλησίας τής νήσου Κρήτης, διαφυλαττούσης τό άχρι τουδε αυτόνομον αυτής καθεστώς, υπάγονται έφεξής υπό τήν άμεσον διακυβέρνησιν τής Άγιωτάτης Όρθοδόξου Αυτόκεφάλου Έκκλησίας τής Ελλάδος, έπεκτεινούσης καί επί τών Έπαρχιών τούτων έν πᾶσι τό σύστημα τής διοικήσεως καί τήν τάξιν τών ιδίων αυτής Έπαρχιών.

Β. Άμεσος ως έκ τούτου κεντρική καί τών Έπαρχιών τούτων άνωτέρα έκκλησιαστική άρχή άναγνωρίζεται έφεξής ή έν Αθήναις Ιερά Σύνοδος τής Όρθοδόξου Αυτόκεφάλου Έκκλησίας τής Ελλάδος, ής συμμετέχουσι καί οί Μητροπολίται τών Έπαρχιών τούτων, καλούμενοι είς αυτήν κατ' ίσον αριθμόν πρός τούς έκ τών Έπαρχιών τής Αυτόκεφάλου Έκκλησίας τής Ελλάδος προσκαλουμένους άρχιερείς καί κατά τόν αυτόν τρόπον καί σύστημα καί μετά τών αυτών δικαιωμάτων.

Γ. Κατ' ίσον αριθμόν καί μετά τών αυτών δικαιωμάτων συμμετέχουσι καί παρεδρεύουσιν οί έκ τών έν Ελλάδι Έπαρχιών του καθ' ήμās Άγιωτάτου Οίκουμηνικού Θρόνου καί έν τῷ Διοικητικῷ Συμβουλίῳ του Γενικού Έκκλησιαστικού Ταμείου καί έν τῷ Έποπτικῷ Συμβουλίῳ τής Έκκλησιαστικής Έκπαιδεύσεως.

Δ. Οί τών έν Ελλάδι Έπαρχιών του καθ' ήμās Άγιωτάτου Πατριαρχικού Οίκουμηνικού Θρόνου άρχιερείς συμμετέχουσιν ώσαύτως ύποχρεωτικώς καί τών Γενικών Συνόδων τής Ιεραρχίας τής Όρθοδόξου Αυτόκεφάλου Έκκλησίας τής Ελλάδος καί ως έν σώμα συσκέπτονται καί λαμβάνουσιν αποφάσεις από κοινού, έξ ίσου ισχυούσας καί διά τās αυτόθι Έπαρχίας του Πατριαρχικού Θρόνου.

Ε. Οί τών έν Ελλάδι Έπαρχιών του Πατριαρχικού Θρόνου άρχιερείς εκλέγονται έφεξής καί άποκαθίστανται είς τās οικείας έδρας καθ' όν τρόπον καί σύστημα καί οί τής Όρθοδόξου Αυτόκεφάλου Έκκλησίας τής Ελλάδος επί τή βάσει καταλόγου εκλεξιμών, συντεταγμένου υπό τής έν Αθήναις Ιεράς Συνόδου τής Έκκλησίας τής Ελλάδος καί έγκεκριμένου υπό του Οίκουμηνικού Πατριαρχείου, δικαιουμένου καί τούτου ύποδεικνύειν ύποψηφίους, άπαγορευομένων τών άρχιερατικών μεταθέσεων από έπαρχίας είς έπαρχίαν. Προσωρινώς μόνον τό γε νυν, έφ' όσον είσέτι ύπάρχουσιν έν Ελλάδι διαθέσιμοι πρόσφυγες άρχιερείς, ή πλήρωσις χηρεούσης τινός μονίμου Μητροπόλεως τής περιοχής του έν Ελλάδι Πατριαρχικού κλίματος δύναται διενεργείσθαι, αποφάσει τής έν Αθήναις Ιεράς Συνόδου, δι' άποκαταστάσεώς τινος έκ τών προσφύγων τούτων άρχιερέων, ή διά μεταθέσεως άρχιερέως κατέχοντος προσωρινήν Μητροπολιτικήν έδραν, ή διά διορισμού τινός έκ τών ήδη υπάρχόντων βοηθών Έπισκόπων, ών ό θεσμός έφεξής καταργείται.

ΣΤ. Υπαγόμενοι έφεξής έν πᾶσιν υπό τούς νόμους τής έν Ελλάδι Όρθοδόξου Αυτόκεφάλου Έκκλησίας, οί έν Ελλάδι άρχιερείς του Πατριαρχικού Θρόνου, δικάζονται καθ' όν τρόπον καί οί άρχιερείς τής Όρθοδόξου Αυτόκεφάλου Έκκλησίας τής Ελλάδος, κεκτημένοι μόνον τό δικαίωμα του εκκλήτου ένώπιον του Οίκουμηνικού Πατριάρχου έν περιπτώσει ποινών άργίας ή καθαιρέσεως ή τινος τοιούτου.

Ζ. Ή τε χηρεία καί ή πλήρωσις έπαρχίας τινός τής περιοχής τής δικαιοδοσίας του Οίκουμηνικού Θρόνου άναγγέλλεται τῷ Οίκουμηνικῷ Πατριάρχει υπό του Προέδρου τής έν Αθήναις Ιεράς Συνόδου Μακαριωτάτου Αρχιεπισκόπου Αθηνών,

νόδων πού ἄπτονται κανονικῶν καί ἐκκλησιολογικῶν ζητημάτων

ἀποστέλλοντος ἐκάστοτε πρὸς Αὐτόν καί ἀντίγραφον τοῦ Ὑπομνήματος τῆς ἐκλογῆς τῶν ἀποκαθισταμένων ἀρχιερέων, καθὼς ἐπίσης καί τὴν κατὰ τὴν χειροτονίαν ἀρχιερατικὴν αὐτῶν ὁμολογίαν, ὡς αὐτὴν πρόκειται περὶ νεωστὶ χειροτονουμένων. Ὡσαύτως κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἀγγέλλεται τῷ Οἰκουμενικῷ Πατριάρχῃ ἢ πρόσκλησις τῶν Μητροπολιτῶν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου πρὸς συμμετοχὴν εἰς τὴν ἐν Ἀθήναις Ἱεράν Σύνοδον, τὸ Γενικόν Ἐκκλησιαστικόν Ταμεῖον καί τὸ Ἐποπτικόν Συμβούλιον τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἐκπαιδεύσεως, ὡς καί εἰς τὰς Γενικάς Συνόδους τῆς Ἱεραρχίας. Ἡ ἀνάληψις δὲ τῶν ποιμαντορικῶν καθηκόντων ἀναγγέλλεται πρὸς τὸν Οἰκουμενικόν Πατριάρχην καί δι' ἰδίου γράμματος τοῦ ἐκλεγέντος νέου ἀρχιερέως, ἀποστελλομένου ὡσαύτως διὰ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.

Η. Διὰ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος οἱ ἀρχιερεῖς τῶν Πατριαρχικῶν Ἐπαρχιῶν ἀπεστέλλουσιν ὡσαύτως κατ' ἔτος πρὸς τὸν Οἰκουμενικόν Πατριάρχην ἀντίγραφον τῶν πρὸς τὴν Ἱεράν Σύνοδον τῆς Ἑλλάδος τακτικῶν ἐτησίων ἐκθέσεων αὐτῶν, περὶ τῆς ἐν ταῖς Ἐπαρχίαις αὐτῶν ἐκκλησιαστικῆς καταστάσεως.

Θ. Οἱ ἐν Ἑλλάδι Μητροπολιταὶ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου μνημονεύουσι τοῦ ὀνόματος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου, οὗ ἡ ἐκλογή διεξάγεται κατὰ τὰ ἀπὸ τινος γιγνόμενα.

Ι. Διατηροῦνται ἀπαραιμείωτα τὰ κανονικά δικαιώματα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου ἐπὶ τῶν ἐν Ἑλλάδι Ἱερῶν Πατριαρχικῶν καί Σταυροπηγιακῶν Μονῶν, μνημονευομένου ἐν αὐταῖς τοῦ ὀνόματος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου καί ἐκάστοτε ὑπὸ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος διὰ τοῦ Προέδρου αὐτῆς ἀνακοινομένης πρὸς τὸν Οἰκουμενικόν Πατριάρχην τῆς ἐκλογῆς τῶν νέων Ἡγουμενοσυμβουλίων τῶν Μονῶν τούτων. Ἄλλ' ἡ διοικήσις ὅμως τῶν Μονῶν καί ἡ ἐν γένει διαχείρισις καί ὁ ἐπ' αὐτῶν ἔλεγχος ὑπάγονται ὑπὸ τὴν ἄμεσον δικαιοδοσίαν τῆς Ἀγιωτάτης Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἐφαρμοζούσης καί ἐπὶ τῶν Μονῶν τούτων τὰς ἰσχύουσας διὰ τὰς ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτῆς περιοχῇ Ἱεράς Μονάς διατάξεις. Ἡ διάλυσις ὅμως τυχόν ἢ ἡ συγχώνευσις Πατριαρχικῆς τινός Σταυροπηγιακῆς Μονῆς διενεργεῖται πάντοτε μετὰ προηγουμένην συνεννόησιν μὲ τὸ Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον.

Ταῦτα οὕτω Συνοδικῶς ἐγκριθέντα καί ἀποφασισθέντα κυροῦνται καί διὰ τῆς παρούσης Πατριαρχικῆς ἡμῶν καί Συνοδικῆς Πράξεως, καταστρωθείσης ἐν τῷ κώδικι τῆς καθ' ἡμᾶς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, ἐν ἴσῳ δὲ καί ἀπαρallάκτῳ ἀποστελλομένης καί τῇ Ἀγιωτάτῃ Ἀδελφῇ Ἐκκλησίᾳ τῆς Ἑλλάδος.

Κύριος δὲ ὁ Θεός, ὁ τὰ πάντα πρὸς τὸ συμφέρον τοῦ εὐσεβοῦς Αὐτοῦ λαοῦ οἰκονομῶν, εὐλογοῖ πάντοτε ἐν πᾶσι καί αὖξοι τὰ κατὰ τὴν Ἁγίαν Αὐτοῦ ἐν Ἑλλάδι Ἐκκλησίαν ἐν τε τῇ ἄλλῃ αὐτῆς περιοχῇ καί ἐν ταῖς αὐτόθι Ἐπαρχίαις τοῦ καθ' ἡμᾶς Ἀγιώτου Ἀποστολικοῦ καί Πατριαρχικοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου, ἵνα καί ἡμεῖς “χαίρωμεν βλέποντες τὴν τάξιν αὐτῶν καί τὸ στερέωμα τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως”.

3. Ἡ τήρησις, κατὰ ταῦτα, τῶν ἄνω περιλαμβανομένων ἐν τῇ ρηθείᾳ Πατριαρχικῇ καί Συνοδικῇ Πράξει Ὁρῶν, ἀναφερομένων εἰς ἐκκλησιαστικά καί κανο-

μέ σαφῶς εἰρηνικό καί πανηγυρικό ὕφος ἐν σχέσῃ μέ τήν προηγού-

νικά θέματα, οὐσα ἐπομένως ἐνδοεκκλησιαστικῆς φύσεως, οὐδεμιᾶ ἀπό ἀπόψεως Κανονικοῦ Δικαίου ἐγκρίσει καί ἐπικυρώσει κρατικῆς νομοθεσίας ὑπόκειται καί διά οὐδεμιᾶς τοιαύτης νομοθετικῆς διατάξεως δύναται μεταβληθῆναι.

4. Εἶναι αὐτονόητον ὅτι διά τῆς κατά τά ἄνω ληφθείσης ὑπό τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀποφάσεως τῆς 28ης Μαΐου ἐ.ἔ. ἀνακαλεῖται ἡ οὕτως ἢ ἄλλως ἐκπεσοῦσα ἀπόφασις τῆς αὐτῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος τῆς 6ης Νοεμβρίου 2003, ἀποκαθίσταται ἡ δεινῶς δοκιμασθεῖσα, ἐπὶ σκανδαλισμῷ τοῦ εὐσεβοῦς λαοῦ, κανονική τάξις, καί αἶρονται ἀπό μέσου ἡμῶν τά αἷτια τά πλήττοντα τοὺς ἀκαταλύτους πνευματικούς δεσμούς μεταξύ τῆς Μητρὸς Ἀγίας τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας καί τῆς φιλτάτης θυγατρὸς καί ἡδὴ ἀδελφῆς Ἀγιωτάτης Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.

5. Ἐπειδὴ δέ διά τήν ἐπιθυμητὴν αὐτὴν ἀπόφασιν τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καί τήν κατόπιν τούτου αἰσίαν λῆξιν τῆς κρίσεως οὐσιαστική τυγχάνει ἡ συμβολή τοῦ Μακαριωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν κ. Χριστοδούλου, εὐχαρίστως ἀποκαθιστῶμεν, ὑπὸ τὰς ἀνωτέρω προϋποθέσεις, τὴν μετ' αὐτοῦ λειτουργικὴν καί διοικητικὴν κοινωσίαν.

6. Ὡσαύτως ἡ Μείζων Ἀγία καί Ἱερά Ἐνδημοῦσα Σύνοδος ἀποφασίζει ὅπως κατ' ἄκραν οἰκονομίαν καί συγκατάβασιν παραδέξεται ὡς Ἀρχιερεῖς τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου τοὺς κατά τὰς ἀντικανονικῶς γενομένας ἐκλογὰς ἐκλεγέντας διά τὰς Ἐπαρχίας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου Θεσσαλονίκης, Ἐλευθερουπόλεως καί Σερβίων καί Κοζάνης τρεῖς Ἀρχιερεῖς ἐπὶ τῷ ἀπαραβάτῳ ὄρῳ ὅπως ἀποσταλοῦν τῇ Μητρὶ Ἐκκλησίᾳ ὑπὸ τοῦ Μακ. Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καί Προέδρου τῆς ἐν Ἀθήναις Ἱερᾶς Συνόδου κ. Χριστοδούλου τὰ σχετικὰ Ὑπομνήματα καί αἱ Ἀρχιερατικά Ὁμολογία τῶν ἐκλεγέντων, συντεταγμένα κατὰ τὸν τύπον ὃν παρελάβομεν παρὰ τῶν Πατέρων ἡμῶν, τὸν δηλοῦντα τὴν πνευματικὴν καί κανονικὴν ἐξάρτησιν αὐτῶν ἀπὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, τὸν σεβασμὸν αὐτῶν πρὸς τὸ πρόσωπον τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου μετὰ τῆς βεβαιώσεως ὅτι θὰ μνημονεύουν τοῦ Ὀνόματος αὐτοῦ ὡς Ἀρχιεπισκόπου καί Πατριάρχου αὐτῶν, καί ὅπως πρὸ τῆς ἐνθρονίσεως αὐτῶν ἐκδηλώσουν ἐπιστολιμαίως τὴν γνησίαν ἐπιθυμίαν αὐτῶν ὅπως τύχουν τῆς συγγνώμης τῆς Μητρὸς Ἐκκλησίας δι' ὅσα ἀντικανονικά ἐγένοντο ἐν τῇ περιπτώσει ἐκάστου, ἐξαιτήσωνται δέ τὰς εὐλογίας τῆς Μητρὸς Ἐκκλησίας πρὸς τὸ ἐνταχθῆναι τοῖς Ἀρχιερεῦσιν αὐτῆς καί ποιμάναι εὐσεβῇ λαὸν ἀνήκοντα πνευματικῶς τῇ ἡμετέρᾳ ποιμνῇ, ὑποσχόμενοι ἅμα ὅτι θὰ τηροῦν ἐφεξῆς ἀνελλιπῶς πάσας τὰς ἐν τῇ εἰρημένῃ Πράξει κανονικὰς ὑποχρεώσεις αὐτῶν καί ἐκζητοῦντες ἄδειαν ἐλεύσεως ἐν Φαναρίῳ ἵνα λάβωσι τὴν εὐλογίαν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου.

Ἐπὶ τούτοις, μετὰ πολλῆς τῆς χαρᾶς καί τῆς ἀγάπης καί ἐν προσηλώσει πρὸς τὴν διακονίαν τῆς ἐνότητος καί τῆς εἰρήνης τῆς Ἐκκλησίας ἔχομεν δι' ἐλπίδος καί προσευχῆς ὅτι ἀποκαθίσταται ἡ πρὸς καιρὸν διαταραχθεῖσα ἐνότης τοῦ πνεύματος καί ὁ ἐπὶ τι διάστημα κλονισθεὶς σύνδεσμος τῆς εἰρήνης μεταξύ τῶν μελῶν τῶν Ἐκκλησιῶν ἡμῶν. Ἐτι δέ, μὴ δικαιούμενοι ἀμφισβητῆσαι τὴν εἰλικρίνειαν τῆς προθέσεως τῆς Ἀγιωτάτης Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος πρὸς τήρησιν ὅλων τῶν Ὁρῶν τῆς εἰρημένης Πατριαρχικῆς καί Συνοδικῆς Πράξεως, πεποίθαμεν ὅτι αἱ

μενη. Μετά τις πανηγυρικές εισαγωγικές εκφράσεις ικανοποίησης και λόγω της έορτης της Πεντηκοστής αναφέρεται επί λέξιν ή απόφαση της Ίεραρχίας της Εκκλησίας της Ελλάδος, και δηλώνεται ότι ή Σύνοδος του Οικουμενικού Πατριαρχείου αποδέχεται την απόφαση αυτή, πού εκφράζει την υπεράσπιση της κανονικής τάξης, υπό την αυτονόητη προϋπόθεση ότι ή δέσμευση αυτή θά ισχύει για όλες τις διατάξεις της Πατριαρχικής και Συνοδικής Πράξης του 1928. Αμέσως μετά παρατίθεται αυτούσια ή Πατριαρχική και Συνοδική Πράξη του 1928, κάτι τό όποιο υποδεικνύει την έπικαιροποίησή της άφ' ενός, και άφ' έτέρου την ανύψωσή της σέ ισχύ Ίερών Κανόνων, διότι άφορᾶ ένδοεκκλησιαστικά και κανονικά θέματα και

κατά τό παρελθόν προβληθεῖσαι άρνήσεις και άβάσιμοι δικαιολογίαί θά άποτελούν έφεξής θέμα της ιστορίας του παρελθόντος και δέν θά έπαναπροβληθοῦν επί άνατροπή της όμοφώνου αποφάσεως της Ίερᾶς Συνόδου της Ίεραρχίας της Εκκλησίας της Ελλάδος. Η ανύστακτος υπέρ της κανονικής τάξεως διακονία και μέριμνα του Οικουμενικού Πατριαρχείου, έάν παρ' έλπίδα συμβῇ άπευκταία και άντικρυς αντίθετος τοῖς αποφασισθεῖσιν έέργεια, θά λάβῃ τά υπό τών περιστάσεων ένδεικνύμενα μέτρα πρός έπαναφοράν της διαταραχθησομένης κανονικής τάξεως, ίνα τά πάντα γίνωνται εύσχημόνως και κατά τάξιν, ως ό του Κυρίου ήμῶν Ίησου Χριστου Απόστολος έντέλλεται ήμῖν.

Τῷ δέ πάντα χορηγοῦντι τῇ Εκκλησίᾳ ζωοποιῷ, εἰρηνάρχῳ και ήγεμονικῷ Πνεύματι εἴῃ τιμή και δόξα, σὺν τῷ ἀνάρχῳ Πατρί και τῷ Μονογενεῖ Υἱῷ και Λόγῳ, νῦν και αἰεὶ και εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

Έν ἔτει βδ', κατά μῆνα Ίούνιον δ'

Έπινεμήσεως ΙΒ'

† Ο Κωνσταντινουπόλεως Βαρθολομαῖος † Ο Έφέσου Χρυσόστομος † Ο Ηρακλείας Φώτιος † Ο Νικαίας Ίωάννης † Ο Κῶου Αἰμιλιανός † Ο Αμερικῆς Δημήτριος † Ο Πέργης Εὐάγγελος † Ο Λύστρων Καλλίνικος † Ο Θυατείρων και Μ. Βρεταννίας Γρηγόριος † Ο Ίταλίας Γεννάδιος † Ο Έλβετίας Τερεμίας † Ο Δέρκων Κωνσταντῖνος † Ο Θεοδωρουπόλεως Γερμανός † Ο Ηλιουπόλεως και Θεῖρων Ἀθανάσιος † Ο Τρανουπόλεως Γερμανός † Ο Σουηδίας και πάσης Σκανδιναυῖας Παῦλος † Ο Τυρολόης και Σερεντίου Παντελεήμων † Ο Βελγίου Παντελεήμων † Ο Κυδωνίας και Αποκορώνου Εἰρηναῖος † Ο Λέρου και Καλύμνου Νεκτάριος † Ο Σύμης Χρυσόστομος † Ο Καρπάθου και Κάσου Ἀμβρόσιος † Ο Ίμβρου και Τενέδου Κύριλλος † Ο Μιλήτου Απόστολος † Ο Αὐστρίας Μιχαήλ † Ο Περγάμου Ίωάννης † Ο Πριγκηποννήσων Ίάκωβος † Ο Λάμπης, Συβρίτου και Σφακίων Εἰρηναῖος † Ο Πέτρας και Χερρονήσου Νεκτάριος † Ο Φιλαδέλφειας Μελίτων † Ο Σεβαστείας Δημήτριος † Ο Κορέας Σωτήριος † Ο Ίεραπόλιν και Σητείας Εὐγένιος † Ο Μυριοφύτου και Περιστάσεως Εἰρηναῖος † Ο Μύρων Χρυσόστομος † Ο Μοσχονησίων Απόστολος † Ο Ρεθύμνης και Αὐλοποτάμου Ἀνθίμος † Ο Γαλλίας Ἐμμανουήλ † Ο Ίκονίου Θεόκλητος † Ο Ἀρκαλοχωρίου Ἀνδρέας † Ο Ίσπανίας και Πορτογαλίας Ἐπιφάνιος».

δέν ἐπιδέχεται καμμία ἐπικύρωση ἢ μεταβολή ἀπὸ ὁποιαδήποτε νομοθετική διάταξη. Συγκεκριμένα ἀναφέρεται: «*Ἡ τήρησις, κατὰ ταῦτα, τῶν ἄνω περιλαμβανομένων ἐν τῇ ρηθείσῃ Πατριαρχικῇ καὶ Συνοδικῇ Πράξει Ὅρων, ἀναφερομένων εἰς ἐκκλησιαστικά καὶ κανονικά θέματα, οὓσα ἐπομένως ἐνδοεκκλησιαστικῆς φύσεως, οὐδεμιᾶ ἀπὸ ἀπόψεως Κανονικοῦ Δικαίου ἐγκρίσει καὶ ἐπικυρώσει κρατικῆς νομοθεσίας ὑπόκειται καὶ διὰ οὐδεμιᾶς τοιαύτης νομοθετικῆς διατάξεως δύναται μεταβληθῆναι*»¹⁶⁶.

Μ' αὐτὴ τὴν ἀπόφαση τῆς Ἱεραρχίας ἐκπίπτει καὶ ἡ παρελθοῦσα τοῦ Νοεμβρίου τοῦ 2003 ἀπόφασή της, συνεπῶς τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο δηλώνει ὅτι ἀποκαθίσταται ἡ κανονικὴ τάξη στὶς σχέσεις μέ τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος καὶ αἴρονται τὰ αἷτια τῆς διακοπῆς τῆς Πνευματικῆς καὶ διοικητικῆς Κοινωνίας τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν Χριστοδούλου: «*Ἐπειδὴ δέ διὰ τὴν ἐπιθυμητὴν αὐτὴν ἀπόφασιν τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καὶ τὴν κατόπιν τούτου αἰσίαν λῆξιν τῆς κρίσεως οὐσιαστικὴ τυγχάνει ἡ συμβολὴ τοῦ Μακαριωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν κ. Χριστοδούλου, εὐχαρίστως ἀποκαθιστῶμεν, ὑπὸ τὰς ἀνωτέρω προϋποθέσεις, τὴν μετ' αὐτοῦ λειτουργικὴν καὶ διοικητικὴν κοινωνίαν*»¹⁶⁷.

Ὡς πρὸς τοὺς ἐψηφισμένους Μητροπολίτες, ἀποδέχεται τὴν ἐκλογή τους ἂν καὶ τονίζει τὴν ἀντικανονικότητά τους, ἐν τούτοις κατ' οἰκονομίαν τοὺς ἀναγνωρίζει ὡς Ἀρχιερεῖς τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου ὑπὸ τοὺς ὅρους ὅτι θὰ ἀποσταλοῦν ἀπὸ τὴν Ἱερὰ Σύνοδο τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος τὰ Ὑπομνήματα Ἐκλογῆς καὶ οἱ Ἀρχιερατικές ὁμολογίες τῶν ἐκλεγμένων Μητροπολιτῶν κατὰ τὸν παραδεδομένο τύπο, ὁ ὁποῖος γιὰ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο δηλώνει τὴν Κανονικὴ τους ἐξάρτηση, θὰ βεβαιώσουν ὅτι θὰ μνημονεύουν τὸ ὄνομα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου ὡς ἐν τῇ Πράξῃ τοῦ 1928, θὰ ζητήσουν Ἐπιστολιμαία συγγνώμη καὶ ἄδεια ἐπίσκεψης στό Πατριαρχεῖο πρὶν ἀπὸ τὴν ἐνθρόνισή τους¹⁶⁸. Ἡ Πράξις αὐτή

166. Ἀθ. Ἀγγελόπουλος, *Τὰ Ἐκκλησιαστικά δίκαια στὴν Ἑλλάδα σήμερα. Τὰ Πατριαρχικά Δίκαια στὴν Ἑλλάδα ἐν σχέσει πρὸς τὰ δίκαια τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*, ὅ.π., σελ. 421.

167. Ἀθ. Ἀγγελόπουλος, *Τὰ Ἐκκλησιαστικά δίκαια στὴν Ἑλλάδα σήμερα. Τὰ Πατριαρχικά Δίκαια στὴν Ἑλλάδα ἐν σχέσει πρὸς τὰ δίκαια τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*, ὅ.π., σελ. 421.

168. Ἀθ. Ἀγγελόπουλος, *Τὰ Ἐκκλησιαστικά δίκαια στὴν Ἑλλάδα σήμερα. Τὰ Πατριαρχικά Δίκαια στὴν Ἑλλάδα ἐν σχέσει πρὸς τὰ δίκαια τῆς Ἐκκλησίας τῆς*

τῆς 4ης Ἰουνίου τοῦ 2004 πού αἶρει τίς διοικητικές καί πνευματικές ἐπιπτώσεις τῆς κρίσης ὁλοκληρώνεται μέ τίς ὑπογραφές ἀπό τοὺς συμμετέχοντες Ἱεράρχες τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἀπό διάφορα σημεῖα τῆς ἀνά τόν κόσμον Πατριαρχικῆς δικαιοδοσίας (Εὐρώπη, Ἀμερική, Ἀσία, Κρήτη, Δωδεκάνησα).

Ἡ ὁριστική διευθέτηση καί λύση τῆς κρίσης θά ἐπέλθει λίγες ἡμέρες μετὰ στίς 7 Ἰουνίου τοῦ 2004 ὅπου διά τοῦ τύπου ἀμφότεροι οἱ Προκαθήμενοι θά δηλώσουν τή συμπόρευσή τους ἐν ἀγάπῃ, συγχώρηση, σωφροσύνη καί γενναιότητα γιά τό νέο μέλλον πού ἀνοίγεται στίς σχέσεις τῶν δύο Ἐκκλησιῶν¹⁶⁹. Στίς 9 Ἰουνίου 2004 ἡ Διαρκὴς Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀποστέλλει τὰ ἀντίγραφα ἐκλογῆς καί τῆς Ἀρχιερατικῆς Ὁμολογίας τῶν Μητροπολιτῶν ἀναφέροντας στήν Ἐπιστολή τόν Ζ' ὅρον τῆς Πατριαρχικῆς καί Συνοδικῆς Πράξεως τοῦ 1928¹⁷⁰. Ἐπὶ τῇ ἐνάρξει τῆς νέας Περι-

Ἑλλάδος, ὁ.π. σελ. 421: «Ὡσαύτως ἡ Μείζων Ἁγία καί Ἱερά Ἐνδημοῦσα Σύνοδος ἀποφασίζει ὅπως κατ' ἄκραν οἰκονομίαν καί συγκατάβασιν παραδέξῃται ὡς Ἀρχιερεῖς τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου τοὺς κατὰ τὰς ἀντικανονικῶς γενομένας ἐκλογάς ἐκλεγέντας διά τὰς Ἐπαρχίας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου Θεσσαλονίκης, Ἐλευθερουπόλεως καί Σερβίων καί Κοζάνης τρεῖς Ἀρχιερεῖς ἐπὶ τῷ ἀπαραβάτῳ ὄρῳ ὅπως ἀποσταλοῦν τῇ Μητρί Ἐκκλησίᾳ ὑπὸ τοῦ Μακ. Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καί Προέδρου τῆς ἐν Ἀθήναις Ἱεράς Συνόδου κ. Χριστοδούλου τὰ σχετικὰ Ὑπομνήματα καί αἱ Ἀρχιερατικαὶ Ὁμολογίαι τῶν ἐκλεγέντων, συντεταγμέναι κατὰ τόν τύπον ὃν παρελάβομεν παρὰ τῶν Πατέρων ἡμῶν, τόν δηλοῦντα τήν πνευματικὴν καί κανονικὴν ἐξάρτησιν αὐτῶν ἀπὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, τόν σεβασμόν αὐτῶν πρὸς τό πρόσωπον τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου μετὰ τῆς βεβαιώσεως ὅτι θά μνημονεύουν τοῦ Ὄνόματος αὐτοῦ ὡς Ἀρχιεπισκόπου καί Πατριάρχου αὐτῶν, καί ὅπως πρό τῆς ἐνθρονίσεως αὐτῶν ἐκδηλώσουν ἐπιστολμαίως τήν γνησίαν ἐπιθυμίαν αὐτῶν ὅπως τύχουν τῆς συγγνώμης τῆς Μητρὸς Ἐκκλησίας δι' ὅσα ἀντικανονικά ἐγένοντο ἐν τῇ περιπτώσει ἐκάστου, ἐξαιτήσωνται δέ τὰς εὐλογίας τῆς Μητρὸς Ἐκκλησίας πρὸς τό ἐνταχθῆναι τοῖς Ἀρχιερεῦσιν αὐτῆς καί ποιῆσθαι εὐσεβῆ λαόν ἀνήκοντα πνευματικῶς τῇ ἡμετέρᾳ ποιμένι, ὑποσχόμενοι ἅμα ὅτι θά τηροῦν ἐφεξῆς ἀνελλιπῶς πάσας τὰς ἐν τῇ εἰρημένῃ Πράξει κανονικάς ὑποχρεώσεις αὐτῶν καί ἐκζητοῦντες ἄδειαν ἐλεύσεως ἐν Φαναρίῳ ἵνα λάβωσι τήν εὐλογίαν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου».

169. Ἀθ. Ἀγγελόπουλος, *Τὰ Ἐκκλησιαστικά δίκαια στήν Ἑλλάδα σήμερα. Τὰ Πατριαρχικά Δίκαια στήν Ἑλλάδα ἐν σχέσει πρὸς τὰ δίκαια τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*, Θεσσαλονίκη 2005, σελ. 416 καί Μητροπολίτου Σεβαστείας Δημητρίου, *Ἡ Πατριαρχικὴ καί Συνοδικὴ Πρᾶξις τοῦ 1928 Παρακλυωμένη τοῖς ὅροις*. Ἐπὶ τῇ βάσει του Πατριαρχικοῦ καί Συνοδικοῦ ἀρχείου, Θεσσαλονίκη 2006, σελ. 754.

170. Ἐπιστολὴ ΔΙΣ 9ης Ἰουνίου 2004: Ἀθ. Ἀγγελόπουλος, *Τὰ Ἐκκλησιαστικά δίκαια στήν Ἑλλάδα σήμερα. Τὰ Πατριαρχικά Δίκαια στήν Ἑλλάδα ἐν σχέσει πρὸς*

όδου της Διαρκούς Ιερᾶς Συνόδου της Ἐκκλησίας της Ἑλλάδος κατά τόν μῆνα Σεπτέμβριο τοῦ 2004, καί εἰδικότερα τόν Αὐγουστο τοῦ 2004 μέ Ἐπιστολή ἡ Ἐκκλησία της Ἑλλάδος ἐφαρμόζοντας πλήρως τήν Πατριαρχική καί Συνοδική Πράξη τοῦ 1928, ἐνημερώνει τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο γιά τή σύνθεση τῶν μελῶν της ΔΙΣ ἀλλά καί τήν κένωση Μητροπόλεων τῶν Νέων Χωρῶν καί ἀποστέλλει τόν Κατάλογο τῶν πρὸς Ἀρχιερατεῖαν ἐκλογίμων σύμφωνα μέ τόν Ε΄ ὅρο της Πράξεως τοῦ 1928. Ἡ ἀπάντηση τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἔρχεται μέ Ἐπίσημο Πατριαρχικό Γράμμα τόν Σεπτέμβριο τοῦ 2004¹⁷¹ πού ἐγκρίνει τόν ἀποσταλέντα Κατάλογο καί ἀποδέχεται τήν πρόταση τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν γιά τήν

τά δίκαια της Ἐκκλησίας της Ἑλλάδος, Θεσσαλονίκη 2005, σελ. 424-429: «Παναγιώτατε καί Θειοτάτε Ἀρχιεπίσκοπε Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ρώμης καί Οἰκουμενικῆ Πατριάρχᾳ, ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ λίαν ἀγαπητέ καί περιπόθητε ἀδελφέ καί συλλειτουργέ της ἡμῶν Μετριότητος, κύριε Βαρθολομαῖε, τήν Ὑμετέραν Θειοτάτην Παναγιότητα ἐν Κυρίῳ κατασπαζόμενοι ὑπερήδιστα προσαγορεύομεν.

Διά τοῦ ἀνά χεῖρας Συνοδικοῦ ἡμῶν Γράμματος, ἤκομεν ἵνα, συνωδᾷ τοῖς διαλαμβανόμενοις ἐν τῷ Ζ΄ ὅρῳ της ἀπὸ 4ης μηνός Σεπτεμβρίου σωτηρίου ἔτους 1928 Πατριαρχικῆς καί Συνοδικῆς Πράξεως “Περὶ της διοικήσεως τῶν Ἱερῶν Μητροπόλεων τῶν Νέων Χωρῶν”, ἀποστείλωμεν τῇ Ὑμετέρῳ περισπουδάστῳ Παναγιότητι, ἀντίγραφον τοῦ Ὑπομνήματος της Ἐκλογῆς καί της κατὰ τήν Χειροτονίαν γενομένης Ἀρχιερατικῆς Ὁμολογίας, κατὰ τόν ἀπὸ ἐτῶν καθιερωμένον καί ἰσχύοντα τύπον, τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου ... Ἐπὶ δέ τούτοις, περιπτυσσόμενοι τήν Ὑμετέραν Θειοτάτην Παναγιότητα φιλήματι ἀγίῳ, διατελοῦμεν μετὰ βαθείας ἀδελφικῆς ἀγάπης καί πάσης τιμῆς».

171. Πατριαρχικό Γράμμα 6ης Σεπτεμβρίου 2004: «Μακαριώτατε Ἀρχιεπίσκοπε Ἀθηνῶν καί πάσης Ἑλλάδος, ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ λίαν ἀγαπητέ καί περιπόθητε ἀδελφέ καί λειτουργέ της ἡμῶν Μετριότητος κύριε Χριστόδουλε, Πρόεδρε της Ιερᾶς Συνόδου της Ἐκκλησίας της Ἑλλάδος, τήν Ὑμετέραν σεβασμίαν Μακαριότητα ἀδελφικῶς ἐν Κυρίῳ κατασπαζόμενοι, ὑπερήδιστα προσαγορεύομεν.

Εἰς ἀπάντησιν πρὸς τὰ ἀπὸ γ΄ καί κε΄ Αὐγούστου ἐ.ε., ἀριθμ. 12465 καί 2658, ἀντιστοίχως, Γράμματα της Ὑμετέρας πεφιλημένης Μακαριότητος, δι΄ ὧν πέμπετε ἡμῖν τόν κατάλογον τῶν πρὸς ἀρχιερατεῖαν ἐκλογίμων, κατ’ ἐφαρμογὴν τοῦ Ε΄ ὅρου της ἀπὸ 4ης Σεπτεμβρίου 1928 Πατριαρχικῆς καί Συνοδικῆς Πράξεως, ἵνα πληρωθῶσιν ἐξ αὐτοῦ αἱ: α) διὰ της καταστάσεως τοῦ Ἱερωτάτου Μητροπολίτου Ἀλεξανδρουπόλεως κυρίου Ἀνθίμου εἰς τήν Ἱεράν Μητρόπολιν Θεσσαλονίκης κενωθεῖσα θέσις τοῦ Μητροπολίτου Ἀλεξανδρουπόλεως, καί β) διὰ της παραιτήσεως τοῦ Ἱερωτάτου Μητροπολίτου Νεαπόλεως καί Σταυρουπόλεως κυρίου Διονυσίου κενωθεῖσα Μητρόπολις αὕτη τοῦ καθ’ ἡμᾶς Οἰκουμενικοῦ Θρόνου, γνωρίζομεν ὅτι ἐγκρίνομεν τήν ἐκ τοῦ Καταλόγου τούτου ἐκλογὴν τῶν νέων Μητροπολιτῶν Ἀλεξανδρουπόλεως καί Νεαπόλεως καί Σταυρουπόλεως καί δεόμεθα τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Χριστοῦ ὅπως ὁδηγήσῃ τήν σεβασμίαν Ἱεραρχίαν της

έν τῇ μυστηριακῇ κοινωνίᾳ καί μέ συλλεΐτουργο στήν Κωνσταντινούπολη, λύση τῆς διένεξης, κάτι πού θά πραγματοποιηθεῖ λίγους μήνες μετά ὀριστικοποιώντας καί τήν ὀριστική διευθέτηση στίς σχέσεις μεταξύ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Τό πεδίο τῆς ἀντιπαράθεσης μεταξύ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καί τῆς Αὐτοκέφαλης Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος πού αὐτή ἡ μελέτη προσπάθησε νά ψηλαφίσει, ἐδράζεται πάνω στό ἰδιαίτερο Νομοκανονικό καί Ἐκκλησιαστικό καθεστῶς πού ὑπάρχει στίς λεγόμενες «Νέες Χῶρες», δηλαδή τίς περιοχές αὐτές τῆς Ἑλλάδος πού ἀπελευθερώθηκαν τό 1912-1913 (Ἡπειρος, Μακεδονία, Θράκη, Νησιᾶ Αἰγαίου), τῶν ὁποίων οἱ Μητροπόλεις ἀνήκαν στό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο καί παραχωρήθηκε ἡ διοίκησή τους ἀπό τήν Πατριαρχική καί Συνοδική Πράξη τοῦ 1928, ὑπό ὅρους στήν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος.

Συνοπτικά, παρουσιάστηκαν οἱ ἱστορικές προϋποθέσεις πού ὡδήγησαν τήν ἐν Ἑλλάδι Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία νά ὀργανωθεῖ καί νά διοικηθεῖ ἀμέσως μετά τή δημιουργία τοῦ πρώτου Ἑλληνικοῦ κράτους τό 1830 ἀλλά καί τά ἰδεολογικά ρεύματα πού θά ὡδηγοῦσαν στή ρήξη μέ τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο καί προέρχονταν κυρίως ἀπό τόν Ἀδαμάντιο Κοραῆ, τόν λόγιο Ἀρχιμανδρίτη καί μετέπειτα πρωτεργάτη τῆς κήρυξης τοῦ Αὐτοκεφάλου Θεόκλητο Φαρμακίδη, ἀλλά καί γενικότερα ἀπό τήν πολιτική τῆς ἀντιβασιλείας τοῦ Ὁθωνα, πού ἐκφράστηκε μέ τόν ἀντιβασιλέα Γεώργιο Μάουρερ.

Ὁ Συνοδικός Τόμος τοῦ 1850 ἐλευθέρωσε τήν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἀπό τήν Πολιτειοκρατία καθιστώντας τήν ἀνεξάρτητη ἀπό τήν Κυβέρνηση καί ἀποκατέστησε τήν κανονικότητα τῆς Ἐκκλησίας, καθὼς ἀπό τή «Διακήρυξη περί τῆς Ἀνεξαρτησίας τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας» τό 1830 μέχρι καί τήν ἔκδοση τοῦ «Πατριαρχικοῦ καί Συνοδικοῦ Τόμου» τό 1850 παρέμενε σέ σχισματική κατάσταση. Θά πρέπει νά ἐπισημανθεῖ, ὅτι ὁ Τόμος αὐτός εἶναι Ἐκκλησιολογική ἀπόφαση ὁμόφωνη τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου,

Αγιοτάτης Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἵνα προκρίνη πρὸς τοῦτο τοὺς καταλλήλους ἐκ τῶν ὑποψηφίων διὰ τὰς συγκεκριμένας χηρευούσας Ἐπαρχίας.

Ἐπὶ δέ τούτοις, περιπτυσσόμενοι τήν Ὑμετέραν Μακαριότητα φιλήματι ἀγίῳ διατελοῦμεν μετὰ πολλῆς τῆς ἐν Κυρίῳ ἀγάπης καί τιμῆς ἐξειδικασμένης.

γιά νά συγκροτηθεῖ ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, σύμφωνα μέ τήν Κανονική Τάξη καί εἰδικότερα τούς Κανόνες τῆς Πενθέκτης Οἰκου-
μενικῆς Συνόδου. Παράλληλα, καθίσταται σαφές ὅτι ἡ Αὐτοκεφαλία
εἶναι δοτή ἀπό τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο, καί δέν θά πρέπει νά
παραβιάζεται ἀπό πολιτικές παρεμβάσεις.

Ὁ Πατριαρχικός Τόμος δέν εἶναι μόνο ἓνα κείμενο πού ἀφορᾷ
διοικητικά θέματα. Εἶναι ἐξέχουσας σημασίας ἡ Ἐκκλησιολογική
του θεώρηση διότι ἐκτός τῶν ἄλλων προσδιορίζεται ἡ θεολογική καί
ἐκκλησιαστική ἔννοια τοῦ Αὐτοκεφάλου, γιά κάθε Ἐκκλησία. Ἡ
ἐνότητα τῆς Ἐκκλησίας ἐνισχύεται «πολυμερῶς καί πολυτρόπως»,
καθώς ἐπιτυγχάνεται μέσω τῆς τήρησης καί τῆς διασφάλισης τῶν
Κανόνων τῆς Ἐκκλησίας, σέ ἀλληλεξάρτηση μέ τή σχέση τῆς πρὸς
τὴ Μητέρα Ἐκκλησία, ἐν προκειμένῳ, τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο,
ὅπως ἄλλωστε συνέβαινε στὴν παράδοση τῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τὸν
9ο αἰῶνα καί ἐξῆς. Ἡ ἄρνηση ἢ ἡ ἀπροθυμία τήρησης τῶν ὅρων
τοῦ Συνοδικοῦ Τόμου, θά μπορούσε νά εἶχε ὡς συνέπεια τὴν ἀλλοί-
ωση τῆς Ἐκκλησιολογίας, μέ δυσμενεῖς συνέπειες γιά τὴν ἐνότητα
τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ σώματος.

Ἐν συνεχείᾳ ἐπισημάνθηκαν οἱ ὅροι σύμφωνα μέ τούς ὁποίους
δόθηκε ἡ Αὐτοκεφαλία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἀπὸ τό Οἰκου-
μενικό Πατριαρχεῖο μέ τὴ σύνταξη τοῦ Πατριαρχικοῦ καί Συνοδικοῦ
Τόμου τοῦ 1850 καθὼς καί τίς ἀντιδράσεις πού προέκυψαν. Ἐπι-
πρόσθετα, παρουσιάστηκε ἀναλυτικά ἡ κατάσταση τῶν Μητροπό-
λεων τῶν Νέων Χωρῶν ἀπὸ τὴν ἀπελευθέρωσή τους καί τὴν ἐνσω-
μάτωσή τους στὸ Νεοελληνικὸ Κράτος (1912-1913) μέχρι καί τὴν
τελική ὀριοθέτηση τῶν σχέσεων τους μέ τὴν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος
καί τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο, οἱ λύσεις πού προτάθηκαν κατὰ
καιροὺς μέχρι τὴν ὀριστική λύση τοῦ ζητήματος καί τὴν ἔκδοση τῆς
Πατριαρχικῆς καί Συνοδικῆς Πράξης τοῦ 1928.

Ὡς πρὸς τὴν Πατριαρχική καί Συνοδική Πράξη τοῦ 1928, παρα-
τηροῦμε τὸν ρόλο τῶν τριῶν παραγόντων πού συνετέλεσαν στὴν
ἀπόφαση αὐτή, δηλαδή τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο πού παραχωρεῖ
τὴ διοίκηση τῶν Ἐπαρχιῶν αὐτῶν, τὴν Αὐτοκέφαλη Ἐκκλησία τῆς
Ἑλλάδος πού ἀποδέχεται τὴ διοίκηση τῶν Ἐπαρχιῶν αὐτῶν καί τὴν
Ἑλληνικὴ Πολιτεία, ἡ ὁποία θά νομοθετήσῃ καί θά κυρώσῃ τὴ συμ-
φωνία αὐτή. Οἱ Μητροπόλεις θά πρέπει νά θεωροῦνται ἐπαρχίες τοῦ
Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου στίς ὁποῖες ἐκτός τῶν ἄλλων τό «δίκαιο

τῶν χειροτονιῶν» καί τό «δίκαιο τῶν κρίσεων», πού ἀνῆκε στό Οἰκου-
μενικό Πατριαρχεῖο, ἐκχωρεῖται «ἐπιτροπικῶς» καί προσωρινά ὅπως
διασαφηνίστηκε, στήν Αὐτοκέφαλη Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος.

Ἡ ἐκχώρηση αὐτή ὅμως δέν εἶναι ὁλοκληρωτική. Τό Οἰκουμενι-
κό Πατριαρχεῖο κρατᾷ τό δικαίωμά του μέ τή συμμετοχή του στό
«δίκαιο τῶν χειροτονιῶν» καθὼς διασφαλίζεται ἡ ἔγκριση τοῦ Κα-
ταλόγου πρὸς Ἀρχιερατεία Ἐκλογίμων ἀπὸ τό Οἰκουμενικό Πατρι-
αρχεῖο, ἡ ἀποδοχή τῶν Πρακτικῶν τῆς ἐκλογῆς τῶν Ἐπισκόπων,
ἡ ὁμολογία τῆς ἀναγνώρισης τῶν δικαιωμάτων τοῦ Οἰκουμενικοῦ
Πατριαρχείου, ἀπὸ τόν νεοχειροτονούμενο Ἐπίσκοπο ἀλλὰ καί ἡ
συνεχῆς μνημόνευση τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχῃ κατά τήν τέλεση
τῆς Θείας Εὐχαριστίας.

Στό ἰσχύον Σύνταγμα, γιά πρώτη φορά ἀναφέρονται ὁ Πατρι-
αρχικός καί Συνοδικός Τόμος τοῦ 1850 ἀλλὰ καί ἡ Συνοδική Πράξη
τοῦ 1928 στό ἄρθρο 3 παρ. 1. Ἐπιπρόσθετα στὸν Νόμο 590/1977
ἀναγνωρίζεται ἡ ἰσχὺς ὅλων τῶν ὅρων καί τῶν διατάξεων τοῦ Πα-
τριαρχικοῦ καί Συνοδικοῦ Τόμου, ἀλλὰ καί τῆς Πράξεως τοῦ 1928.

Οἱ σχέσεις τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καί τοῦ Οἰκουμενικοῦ
Πατριαρχείου διαταράχτηκαν ἀρκετές φορές μετὰ τήν ὑπογραφή
τῆς Πατριαρχικῆς καί Συνοδικῆς Πράξης τοῦ 1928. Ὡς αἰτίες αὐτῶν
τῶν ἐντάσεων ἦταν ἡ μὴ ἐφαρμογή ὅρων τῆς Πράξεως ἀλλὰ καί ἡ
προσπάθεια ἐρμηνείας ἢ καταστρατήγησής τους κυρίως ἀπὸ τήν
πλευρά τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος συνεπικουρουμένης ἐνίοτε καί
ἀπὸ τίς ἐκάστοτε ἐλληνικές κυβερνήσεις.

Στή χρονική περίοδο πού ἐξετάστηκε (2003-2004) ἡ διένεξη
προῆλθε ἀπὸ τήν προσπάθεια ἐρμηνείας τοῦ Ε' ὅρου τῆς Πατριαρ-
χικῆς καί Συνοδικῆς Πράξης τοῦ 1928. Ὅπως φαίνεται καί ἀπὸ τίς
Ἐπιστολές πού ἀντηλλάγησαν, ἡ Διάρκῃς Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἐκκλη-
σίας τῆς Ἑλλάδος, θεωρεῖ ὅτι δέν προβλέπεται οὔτε νομικῶς οὔτε
κανονικῶς ἡ ἀποστολή τοῦ Καταλόγου πρὸς Ἀρχιερατεία πρὸς
ἔγκριση ἀπὸ τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο, καθὼς ἐπίσης δέν προ-
βλέπεται ἀπὸ τὰ συμφωνηθέντα μεταξύ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν κατά
τήν προηγούμενη περίοδο (1928-2003) ἐν τούτοις ὅμως ἀποστέλλει
τόν Κατάλογο πρὸς ἐνημέρωσιν.

Κατά τό σκεπτικό τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἡ μὴ ἐφαρμο-
γή ὅλων τῶν Ὁρων τῆς Πράξεως τοῦ 1928 θεωρεῖται προσπάθεια *de*
facto ἀλλοίωσης τοῦ κανονικοῦ συστήματος διοίκησης τῆς Ἐκκλη-

σίας, προσπάθεια εισπήδησης στα όρια της διοίκησης του Οικουμενικού Πατριαρχείου. Ταυτόχρονα είναι σημαντική ή παρατήρηση που κάνει ο Οικουμενικός Πατριάρχης, ο οποίος υπενθυμίζει ότι ή εν Ἑλλάδι Ἐκκλησία οὐσιαστικά συνδιοικεῖ δύο Ἐκκλησίες, τήν Αὐτοκέφαλη Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος καί τίς Μητροπόλεις τῶν Νέων Χωρῶν πού ἀποτελοῦν ἓνα ἰδιαίτερο ἐκκλησιαστικό καθεστώς.

Τό κυριότερο ἐπιχείρημα κατά τήν κορύφωση τῆς κρίσης εἶναι ἄν οἱ ὅροι τῆς Πατριαρχικῆς καί Συνοδικῆς Πράξεως εἶναι ἰσόκυροι μέ τούς Ἱεροῦς Κανόνες τῆς Ἐκκλησίας. Σύμφωνα μέ τό Κανονικό δίκαιο οἱ Ἐκκλησιαστικές ἀποφάσεις, ὑπέρκεινται τῶν Νόμων τοῦ Κράτους καί δέν τίθεται θέμα ἀπαγόρευσης ἀπό τούς Πολιτειακοῦς Νόμους τῆς ἐπακριβοῦς τήρησης τῶν Ἱερῶν Κανόνων κατά τίς ἐνδοεκκλησιαστικές διενέξεις. Ἀπό τήν ἀπόφαση τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος διαφαίνεται ἡ ὑπεροχή τῆς Νομοθεσίας ἐναντι τῶν Κανόνων τῆς Ἐκκλησίας καθῶς λόγω τῆς ἐκ παραλλήλου τήρησης πού προτείνεται, ὁδηγεῖται ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος στήν ἐφαρμογή τῶν Νόμων καί ὄχι τῶν Ἱερῶν Κανόνων. Εἶναι σαφές ὅτι τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο θεωρεῖ τό θέμα Ἐκκλησιολογικῆς καί Κανονικῆς ὑφῆς καί ὄχι νομικῆς καί ὁδηγεῖται στήν ἀπόφαση τῆς Διευρυμένης Πατριαρχικῆς Συνόδου γιά τήν ἐκκλησιαστική καί διοικητική διακοπή κοινωνίας τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν.

Ἡ κανονική αἰτία τῆς ἀπόφασης αὐτῆς εἶναι ἡ εισπήδηση στήν κανονική δικαιοδοσία ἄλλης Ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς. Σύμφωνα μέ τό Κανονικό δίκαιο καί εἰδικότερα μέ τόν 35ο Κανόνα τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων καί τόν 2ο τῆς Β' Οἰκουμενικῆς Συνόδου ἡ ὑπερόρια εισπήδηση σέ ἄλλη Ἐκκλησιαστική δικαιοδοσία τιμωρεῖται. Σέ σχέση μέ τό καθεστώς διοίκησης τῶν Μητροπόλεων τῶν Νέων Χωρῶν πού ὀρίζεται ἀπό τήν Πατριαρχική καί Συνοδική Πράξη τοῦ 1928, ἡ ἄνευ γνώμης τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἐκλογή Ἐπισκόπων γι' αὐτές τίς Ἐπαρχίες ἐπιφέρει τό κανονικό παράπτωμα τῆς ὑπερόριας καί παρ' ἐνορίας ἐνεργείας ὡς εισπήδηση σέ ἄλλη Ἐκκλησιαστική δικαιοδοσία.

Τό χρονικό διάστημα πού μεσολάβησε ἀπό τήν Ἐκδοση τῆς Ἀπόφασης τῆς Διευρυμένης Πατριαρχικῆς Συνόδου μέχρι καί τήν ὑπέρβαση τῆς κρίσης μεταξύ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν, ὑπῆρξε διάστημα ἀγωνιωδῶν διαβουλεύσεων ὥστε νά ἐπέλθει ἡ εἰρήνευση καθῶς ὁ κίνδυνος ἑνός σχίσματος ἀλλά καί ὁ σκανδαλισμός τοῦ λαοῦ ἦταν πλέον πολύ ὁρατός.

Στήν προσπάθεια για εξεύρεση λύσης ήγήθηκε σ' αυτό τό στάδιο ή Πολιτεία καθώς ὅπως ἔχει ἤδη ἀναφερθεῖ, στίς σχέσεις μεταξύ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καί Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ὑπάρχει καί ὁ τρίτος παράγοντας πού εἶναι ἡ Ἑλληνική Πολιτεία. Ἡ Ἑλληνική Πολιτεία, ἦταν ἐνήμερη τῶν ἐξελίξεων καθώς εἶχαν ἀποσταλεῖ ἐπίσημες Ἐπιστολές ἀπό τόν Οἰκουμενικό Πατριάρχη καί τήν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος. Ἡ συμφωνία ἐπῆλθε ἐπὶ τοῦ κειμένου ὅτι: «Ἡ Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἐν ἀγάπῃ Χριστοῦ καί σταθερῶ πόθῳ ἐνότητος μετά τῆς ἐν Κων/πόλει Μεγάλῃς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, διακηρύσσει τόν σεβασμόν καί τήν τήρησιν τοῦ Πατριαρχικοῦ Τόμου τοῦ 1850 καί ὅλων τῶν διατάξεων τῆς Πατριαρχικῆς καί Συνοδικῆς Πράξεως τοῦ 1928».

Συμπερασματικά, λόγω τοῦ ἰσχύοντος πλαισίου τῆς Νόμῳ Κρατούσης Πολιτείας στίς σχέσεις μεταξύ Κράτους καί Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, εἶναι ὑποχρεωμένη ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος νά τηρεῖ τοὺς Νόμους καί νά ὑπερασπίζεται τήν ἀνεξαρτησία τῆς χωρίς κίνδυνο νά χαθοῦν τά δίκαια τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καθώς ἡ Ἑλληνική Κυβέρνηση ἐγγυᾶται τήν τήρησιν καί τῆς συμφωνίας ἀλλά καί τή νομιμότητά της ἐνῶ ταυτόχρονα ἀποδέχεται τήν ἀνύψωσιν τῆς Πατριαρχικῆς καί Συνοδικῆς Πράξης σέ ἰσχύ Ἱερῶν Κανόνων, διότι ἀφορᾷ ἐνδοεκκλησιαστικά καί κανονικά θέματα καί δέν ἐπιδέχεται καμμία ἐπικύρωση ἢ μεταβολή ἀπό ὁποιαδήποτε νομοθετική διάταξη.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΠΗΓΕΣ

- Διακήρυξεις περί της Άνεξαρτησίας της Ελληνικής Εκκλησίας (ΕτΚ, 24 Ιουλίου/4 Αυγούστου 1833): Πρ. Άκανθόπουλου, *Κώδικας Ιερών Κανόνων και Εκκλησιαστικών Νόμων*, Κυριακίδης 2004, σελ. 735-742.
- Πατριαρχικός και Συνοδικός Τόμος 1850: Άγγελόπουλος Άθ., *Εκκλησιαστική Ιστορία. Ιστορία των δομών διοικήσεως και ζωής της Εκκλησίας της Ελλάδος (Εικοστός Αἰώνας)*, Θεσσαλονίκη, Κυριακίδης 2012, σελ. 161-165.
- Πατριαρχική και Συνοδική Πράξη 1866: Πρ. Άκανθόπουλου, *Κώδικας Ιερών Κανόνων και Εκκλησιαστικών Νόμων*, Κυριακίδης 2004, σελ. 752.
- Πατριαρχική και Συνοδική Πράξη 1928: Πρ. Άκανθόπουλου, *Κώδικας Ιερών Κανόνων και Εκκλησιαστικών Νόμων*, Κυριακίδης 2004, σελ. 755-758.
- Σύνταγμα της Ελλάδος 1975/86, Πρ. Άκανθόπουλου, *Κώδικας Ιερών Κανόνων και Εκκλησιαστικών Νόμων*, Κυριακίδης 2004.
- Πατριαρχικόν Γράμμα πρὸς τόν Μακ. Αρχιεπίσκοπον Ἀθηνῶν καί πάσης Ἑλλάδος κ.κ. Χριστόδουλον περί τῆς πληρώσεως τῆς ἐκ τῶν Ἐπαρχιῶν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἐν Β. Ἑλλάδι καί Ἀνατ. Αἰγαίῳ, τῶν λεγομένων «Νέων Χωρῶν», χηρευούσης Ἱερᾶς Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης (Ἀριθμ. Πρωτ. 720), Ἀγγελόπουλος Ἀθ., *Τά Ἐκκλησιαστικά δίκαια στήν Ἑλλάδα σήμερα. Τά Πατριαρχικά Δίκαια στήν Ἑλλάδα ἐν σχέσει πρὸς τά δίκαια τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*, Θεσσαλονίκη 2005, σελ. 353-355.
- Ἐπιστολή τοῦ Μακαριωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν Χριστοδούλου πρὸς τόν Παναγιώτατον Οἰκουμενικόν Πατριάρχη Βαρθολομαῖον: Ἀγγελόπουλος Ἀθ., *Τά Ἐκκλησιαστικά δίκαια στήν Ἑλλάδα σήμερα. Τά Πατριαρχικά Δίκαια στήν Ἑλλάδα ἐν σχέσει πρὸς τά δίκαια τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*, σελ. 356-369.
- Ἐπίσημη Πατριαρχική Ἐνημέρωση τῆς Πολιτικῆς καί Πολιτειακῆς ἡγεσίας τῆς Ἑλλάδος, 9 Σεπτεμβρίου 2003: Μητροπολίτου Σεβαστείας Δημητρίου, *Ἡ Πατριαρχική καί Συνοδική Πρᾶξις τοῦ 1928 Παρακωλυμένη τοῖς ὅροις. Ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ Πατριαρχικοῦ καί Συνοδικοῦ ἀρχείου*, Θεσσαλονίκη 2006, σελ. 697-699.
- Πατριαρχικό Γράμμα 30ῆς Σεπτεμβρίου 2003: Ἀγγελόπουλος Ἀθ., *Τά Ἐκκλησιαστικά δίκαια στήν Ἑλλάδα σήμερα. Τά Πατριαρχικά Δίκαια στήν Ἑλλάδα ἐν σχέσει πρὸς τά δίκαια τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*, Θεσσαλονίκη 2005, σελ. 370-376.
- Ἀνακοινωθέν Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου 1ης Νοεμβρίου 2003: <https://www.patriarchate.org/home> (Ἀνακτήθηκε στίς 20.12.2018).

- Ἀνακοινωθέν Διαρκoῦς Ἱερᾶς Συνόδου 3ης Νοεμβρίου 2003: Μητροπολίτου Σεβαστείας Δημητρίου, *Ἡ Πατριαρχική καί Συνοδική Πράξις τοῦ 1928 Πα-
ρακωλυωμένη τοῖς ὅροις. Ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ Πατριαρχικοῦ καί Συνοδικοῦ
ἀρχείου*, Θεσσαλονίκη 2006, σελ. 708-710.
- Πατριαρχικό Ἀνακοινωθέν 3ης Νοεμβρίου 2003: <https://www.patriarchate.org/home>.
- Ἐπιστολή Ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος πρὸς τόν Οἰκουμενικόν Πατριάρχη Βαρθολομαῖο, 10η Νοεμβρίου 2003: Ἀγγελόπουλος Ἀθ., *Τά Ἐκκλησιαστικά δίκαια στήν Ἑλλάδα σήμερα. Τά Πατριαρχικά Δίκαια στήν Ἑλλάδα ἐν σχέσει πρὸς τά δίκαια τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*, Θεσσαλο-
νίκη 2005, σελ. 377-379.
- Πατριαρχικό Γράμμα 1ης Δεκεμβρίου 2003: Ἀγγελόπουλος Ἀθ., *Τά Ἐκκλησι-
αστικά δίκαια στήν Ἑλλάδα σήμερα. Τά Πατριαρχικά Δίκαια στήν Ἑλλάδα
ἐν σχέσει πρὸς τά δίκαια τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*, Θεσσαλονίκη 2005,
σελ. 380-385.
- Ἐπιστολή Διαρκoῦς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος πρὸς τόν Οἰκουμενικό Πατριάρχη 8ης Μαρτίου 2004: Ἀγγελόπουλος Ἀθ., *Τά Ἐκκλη-
σιαστικά δίκαια στήν Ἑλλάδα σήμερα. Τά Πατριαρχικά Δίκαια στήν Ἑλλά-
δα ἐν σχέσει πρὸς τά δίκαια τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*, Θεσσαλονίκη
2005, σελ. 386-387.
- Πατριαρχικό Γράμμα 31ης Μαρτίου 2004: Ἀγγελόπουλος Ἀθ., *Τά Ἐκκλησια-
στικά δίκαια στήν Ἑλλάδα σήμερα. Τά Πατριαρχικά Δίκαια στήν Ἑλλάδα
ἐν σχέσει πρὸς τά δίκαια τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*, Θεσσαλονίκη 2005,
σελ. 389-390.
- Πατριαρχικό Γράμμα 20ῆς Ἀπριλίου 2004: Ἀγγελόπουλος Ἀθ., *Τά Ἐκκλησια-
στικά δίκαια στήν Ἑλλάδα σήμερα. Τά Πατριαρχικά Δίκαια στήν Ἑλλάδα
ἐν σχέσει πρὸς τά δίκαια τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*, Θεσσαλονίκη 2005,
σελ. 391-392.
- Πατριαρχικό Μήνυμα 24ης Ἀπριλίου 2004: Ἀγγελόπουλος Ἀθ., *Τά Ἐκκλησι-
αστικά δίκαια στήν Ἑλλάδα σήμερα. Τά Πατριαρχικά Δίκαια στήν Ἑλλάδα
ἐν σχέσει πρὸς τά δίκαια τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*, Θεσσαλονίκη 2005,
σελ. 393-395.
- Ἐπιστολή Ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος 26ης Ἀπριλίου 2004: Ἀγγε-
λόπουλος Ἀθ., *Τά Ἐκκλησιαστικά δίκαια στήν Ἑλλάδα σήμερα. Τά Πατρι-
αρχικά Δίκαια στήν Ἑλλάδα ἐν σχέσει πρὸς τά δίκαια τῆς Ἐκκλησίας τῆς
Ἑλλάδος*, Θεσσαλονίκη 2005, σελ. 396.
- Πράξις τῆς ἐν Φαναρίῳ συνελθούσης Μείζονος Ἀγίας καί Ἱερᾶς Ἐνδημούσης Συνόδου 30ῆς Ἀπριλίου 2004: Ἀγγελόπουλος Ἀθ., *Τά Ἐκκλησιαστικά δί-
καια στήν Ἑλλάδα σήμερα. Τά Πατριαρχικά Δίκαια στήν Ἑλλάδα ἐν σχέσει
πρὸς τά δίκαια τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*, Θεσσαλονίκη 2005, σελ. 400-
404.

Απόφαση της Ίεραρχίας της Ἐκκλησίας της Ἑλλάδος 28ης Μαΐου 2004: Μητροπολίτου Σεβαστείας Δημητρίου, *Ἡ Πατριαρχική καί Συνοδική Πράξις τοῦ 1928 Παρακωλυμένη τοῖς ὅροις. Ἐπί τῇ βάσει τοῦ Πατριαρχικοῦ καί Συνοδικοῦ ἀρχείου*, Θεσσαλονίκη 2006, σελ. 744-745.

Πράξις της Μείζονος Ἀγίας καί Ἱερᾶς Ἐνδημούσης Συνόδου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου 4ης Ἰουνίου 2004: Ἀγγελόπουλος Ἀθ., *Τά Ἐκκλησιαστικά δίκαια στήν Ἑλλάδα σήμερα. Τά Πατριαρχικά Δίκαια στήν Ἑλλάδα ἐν σχέσει πρός τά δίκαια τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*, Θεσσαλονίκη 2005, σελ. 417-423.

ΒΟΗΘΗΜΑΤΑ

Ἀγγελόπουλος Ἀθ., *Ἐκκλησιαστική Ἱστορία. Ἡ Ἐκκλησία τῶν Νέων Χωρῶν*, Κυριακίδης, Θεσσαλονίκη 1986.

—, *Τά Ἐκκλησιαστικά δίκαια στήν Ἑλλάδα σήμερα. Τά Πατριαρχικά Δίκαια στήν Ἑλλάδα ἐν σχέσει πρός τά δίκαια τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*, Ἰδρυμα Ἐθνικοῦ καί Ὁρησκευτικοῦ Προβληματισμοῦ, Θεσσαλονίκη 2005.

—, *Ἐκκλησιαστική Ἱστορία. Ἱστορία τῶν δομῶν διοικήσεως καί ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος (Εἰκοστός Αἰῶνας)*, Θεσσαλονίκη, Κυριακίδης 2012.

Ἀκανθόπουλος Πρ., *Κώδικας Ἱερῶν Κανόνων καί Ἐκκλησιαστικῶν Νόμων*, Κυριακίδης 2004.

Βαβοῦσκος Κ., *Ἡ νομοκανονική Ὑπόστασις τῶν Μητροπόλεων τῶν Νέων Χωρῶν*, Θεσσαλονίκη 1973.

Βενιζέλος Ε., «Οἱ σχέσεις Κράτους καί Ἐκκλησίας», Θεσσαλονίκη, *Παρατηρητής* 2000.

Μάνεση-Βαβούσκου, «Γνωμοδότησις. Αἱ σχέσεις Κράτους Ἐκκλησίας κατά τό νέον Σύνταγμα», *Νομικό Βῆμα* 23 (1975).

Μητροπολίτης Φιλαδελφείας (νῦν Οἰκ. Πατριάρχῃ) Βαρθολομαίου. «Τό Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον ἐν τῷ Συντάγματι τῆς Ἑλλάδος καί τῷ Καταστατικῷ χάρτι τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος», Μνήμη Μητροπολίτου Ἰκονίου Ἰακώβου, Ἀθήνα 1984.

Μητροπολίτης Τυρολόης καί Σερεντίου Παντελεήμων Ροδόπουλος, «Ἡ ἐπιτροπικῶς ὑπό τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος διοίκησις τῶν ἐπαρχιῶν τῶν Νέων Χωρῶν», Ἀφιέρωμα εἰς τόν Ἀρχιεπίσκοπο Ἀμερικής Δημήτριο, Ἀθήνα 2002.

—, *Θέματα Κανονικοῦ Δικαίου*, Μυγδονία, Θεσσαλονίκη 2005.

Μητροπολίτης Σεβαστείας Δημήτριος, *Ἡ Πατριαρχική καί Συνοδική Πράξις τοῦ 1928 Παρακωλυμένη τοῖς ὅροις. Ἐπί τῇ βάσει τοῦ Πατριαρχικοῦ καί Συνοδικοῦ ἀρχείου*, Θεσσαλονίκη 2006.

Μητροπολίτης Ναυπάκτου Ἱερόθεος Βλάχος, *Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο καί Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος*, Ἱερά Μονή Γενεθλίου Θεοτόκου 2002.

- , *Τά συνοδικά καί Πατριαρχικά κείμενα*, Ἱερά Μονή Γενεθλίου τῆς Θεοτόκου 2004.
- Νανάκης Ἄνδρ. (Μητρ. Ἀρκαλοχωρίου, Καστελλίου καί Βιάννου), *Ἐκκλησία Ἐθναρχοῦσα καί Ἐθνική. Μέσα ἀπό τή Σύναξη τῶν Πρεσβυτέρων καί τόν Ἱερό Σύνδεσμο τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος 1870-1922*, Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2007.
- Παπαστάθης Χ., «Περί τοῦ κύρους τῆς Πατριαρχικῆς καί Συνοδικῆς Πράξεως τοῦ 1928 περί τῶν Νέων Χωρῶν», *Νομοκανονικές μελέτες, Πρότυπες Θεσσαλικές Ἐκδόσεις*, Τρίκαλα-Ἀθήνα 2009.
- Frazee Ch., *Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία καί Ἑλληνική Ἀνεξαρτησία 1821-1852*, Δόμος, 1987.

ΤΙΜΟΘΕΟΣ ΑΠΟΣΤΟΛΑΚΗΣ

Ἀρχιμανδρίτης, Ἀπόφοιτος Π.Μ.Σ.

Περιβαλλοντική Ἑκπαίδευση Πανεπιστήμιο Αἰγαίου

**ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ
ΚΑΙ Η ΑΕΙΦΟΡΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΣΤΟΝ ΚΑΘΑΓΙΑΣΜΟ
ΤΩΝ ΤΙΜΙΩΝ ΔΩΡΩΝ ΣΤΟ ΜΥΣΤΗΡΙΟ
ΤΗΣ ΘΕΙΑΣ ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟ
ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΟ ΤΥΠΟ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ
ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ ΣΤΗΝ ΟΡΘΟΔΟΞΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑ***

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Ἡ φύση τὰ τελευταῖα χρόνια ἔχει καταπονηθεῖ σημαντικά ἀπὸ τὴν ἀνεξέλεγκτη ἀνθρώπινη δραστηριότητα ὅπου ἐξαιτίας τῶν ὀλοένα αὐξανομένων τεχνητῶν ἀναγκῶν ποὺ δημιουργεῖ ἡ ὑπερκαταναλωτική κοινωνία μας, ὑπόκειται χεῖριστη μορφή θυματοποίησης. Ἡ φύση ἀπὸ τὴν μεριά της ἀδυνατώντας νὰ προλάβει νὰ ἀποκαταστήσει τίς ἰσορροπίες ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινη ἀνευθυνότητα ἐκφράζει τὴν δυσaráσκειά της μέσα ἀπὸ ἀκράϊα φαινόμενα ὅπως ἡ ὑπερθέρμανση τοῦ πλανήτη, ἡ τρύπα τοῦ ὄζοντος, τὸ φαινόμενο τοῦ θερμοκηπίου, τὸ λιwσιμο τῶν πάγων, οἱ σεισμοὶ κ.τ.λ. μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ἀπειλεῖται ἡ ζωὴ στὸν πλανήτη.

* Ἡ παρoύσα ἐργασία ὑποβλήθηκε στὸ Πανεπιστήμιο Αἰγαίου στὰ πλαίσια τοῦ ΠΜΣ: «Περιβαλλοντική Ἑκπαίδευση». Θερμές εὐχαριστίες ὀφείλονται στὴν ἐπιβλέπουσα καθηγήτρια κ. Μαρία Καῖλα, καθὼς καὶ στοὺς κ. κ. καθηγητὲς Ποτίτσα Ξανθάκου, Βασίλειο Παπαβασιλείου καὶ Νικόλαο Ἀνδρεαδάκη.

Ἡ παροῦσα μεταπτυχιακή ἐργασία σκοπό ἔχει νά ἀναδείξει τήν μέριμνα τῆς Ἐκκλησίας γιά τό φυσικό περιβάλλον καί τήν συμβολή τοῦ καθαγιασμοῦ τῶν Τιμίων Δώρων στήν περιβαλλοντική της ποιμαντική. Ἡ ἀειφορική διάσταση τῆς Θείας Λειτουργίας τοῦ Ἁγίου Ἰωάννη τοῦ Χρυσοστόμου ἐπιτυγχάνεται μέσα ἀπό τήν ἀνίχνευση ἀειφορικῶν καί περιβαλλοντικῶν στοιχείων τῶν ὁποίων ἡ κατανόηση μέλλει νά συμβάλει στήν κινητοποίηση τῶν συνειδήσεων, στήν διαποίμανση τοῦ χριστεπώνυμου πληρώματος πρός εὐαισθητοποίηση σέ θέματα προστασίας τοῦ περιβάλλοντος καί στήν διακήρυξη πῶς ἡ φύση εἶναι ἡ γέφυρα τῆς σωτηρίας γιά ὅλα τά μέλη τῆς Ἐκκλησίας.

ABSTRACT

Nature last years has significantly stepped from uncontrolled human activity where due to the increasing artificial needs created by our overconsuming society, subject worst form of victimization. The Nature of the side of being unable to catch up to restore the balance of human irresponsibility expresses dissatisfaction through extreme phenomena such as global warming, ozone hole, global warming melting ice, earthquakes etc. thus threatening the life on the planet.

This thesis aims to highlight the concern of the Church for the natural environment and the contribution of the consecration of the Holy Gifts in her environmental pastoral. The Sustainable Dimension of the Divine Holy Chrysostom John Power is achieved through the detection sustainable and environmental data whose understanding aims to contribute to the mobilization of consciences in the pastoral care of the ecclesiastical crew to raising awareness of environment protection issues and the proclamation that nature and the environment is the bridge of salvation for all members of the Church.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στὴν σημερινή ἐποχή ὁ ἄνθρωπος μέσα ἀπὸ τὴν ἐξάπλωση τῆς τεχνολογίας ἐκμεταλλεύεται τὸ φυσικὸ περιβάλλον γιὰ νὰ ἀποκτήσει ὅλο καὶ περισσότερα χρήματα μὲ ἀποτέλεσμα νὰ τὸ καταστρέφει. Ἡ Ἐκκλησία προβληματιζόμενη ἀπέναντι σ' αὐτὴ τὴν κατάσταση προσπαθεῖ νὰ βρεῖ λύση. Ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Βαρθολομαῖος (2002) καὶ ἄλλοι ἐκκλησιαστικοὶ ἡγέτες παίρνουν τὴν πρωτοβουλία γιὰ τὴν ἐπίλυση τοῦ ζητήματος. Συνεπῶς ἡ ἐκκλησία παύει νὰ ἀσχολεῖται μονάχα μὲ τὰ πνευματικὰ ζητήματα καὶ ἐπεκτείνεται πρὸς τὰ προβλήματα τῆς ἀνθρωπότητας.

Ἐπιφανειακά αὐτὸ φαίνεται ἓνα εὐκόλο ἐγχείρημα. Ἡ ἐκκλησία ἔχει καθῆκον νὰ ἐκφράσει τὴν ἀντίληψή της σχετικά μὲ τὰ ἐγκόσμια ζητήματα. Ὁ ἄνθρωπος θὰ πρέπει νὰ πάρει μιὰ ἀληθινὴ στάση καὶ ὄχι ἀπλὰ νὰ κρατῇ κάποια ἡθικὴ συμπεριφορά. Τὸ οἰκολογικὸ πρόβλημα ἐπομένως πρέπει νὰ προσεγγιστεῖ θεολογικά. Οἱ ἀλήθειες τῆς ἐκκλησίας εἶναι οἱ ἑξῆς:

Α) Ὁ Θεὸς δημιούργησε τὸν κόσμον «λίαν καλῶς», γεμᾶτο ἀπὸ τὴν πανσοφία του.

Β) Ἐχει φτιαχτεῖ ἀπὸ τὸν Θεὸ καὶ ὄχι ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ του. Ἀπὸ αὐτὸ συμπεραίνουμε ὅτι στό βάθος ὅλων τῶν ὄντων ὑπάρχει ἱερότητα. Θὰ πρέπει ὅμως νὰ σεβόμαστε τὴν ἱερότητα τῶν ὄντων γιὰ νὰ μὴν πέσουμε στὴν ἀσέβεια τῆς ἀποκρυπτογράφησης τῶν πάντων μὲ ὀλέθριες συνέπειες γιὰ ἡμᾶς τοὺς ἴδιους.

Γ) Τὸ γεγονὸς τῆς ἐκμετάλλευσης τοῦ κόσμου μὲ ἀπώτερο σκοπὸ τὴν κερδοφορία καὶ ἡ ἀπληστία ἀποτελοῦν τὸ μέγιστο ἁμάρτημα. Θὰ πρέπει ὅμως νὰ ἀντιμετωπίζεται ὁ κόσμος μὲ σεβασμὸ καὶ ὄχι ἡ εὐμάρεια καὶ ἡ κερδοφορία νὰ ἀποτελοῦν μέγιστες ἀξίες δημιουργώντας δυσμενεῖς καταστάσεις στό περιβάλλον.

Δ) Ἀναδεικνύεται ὡς σωστότερη ἀντιμετώπιση τοῦ κόσμου ἡ «ιερατική». Θὰ πρέπει λοιπὸν ὁ ἄνθρωπος νὰ θεωρεῖ τὸν ἑαυτὸ του ἱερέα τῆς φύσης καὶ νὰ τὴν ἀντιμετωπίζει δοξολογικά καὶ εὐχαριστιακά. Αὐτὸ γίνεται πράξη μέσα στὴν Θεία Εὐχαριστία. Τότε ὁλόκληρη ἡ φύση καὶ ὁ κόσμος πού μᾶς περιβάλλει ἀγιάζονται. Δηλαδή ὑλικά στοιχεῖα τοῦ κόσμου ὅπως τὸ νερό (μέσα ἀπὸ τὸ Βάπτισμα καὶ τοὺς ἁγιασμούς), τὸ λάδι (ἀκολουθία Εὐχελαίου), τὸ ψωμί καὶ

τό κρασί της Θείας Κοινωνίας αγιάζονται. Ἐπιπλέον ἡ Ἐκκλησία προσεύχεται γιά τούς καρπούς τῆς γῆς (γιά τά ἀμπέλια, τίς ἐλιές) καί γιά ὅλα ὅσα παράγει ἡ φύση.

Ε) Μέσα στήν Θεία Λειτουργία προγευόμαστε τήν ἐσχατολογική προσδοκία τοῦ ἀγιασμοῦ τῆς κτίσης καί τήν τελική ἑναρμόνισή της μέ τούς ἀνθρώπους πού θά μποῦν στήν Βασιλεία τοῦ Θεοῦ. Μ' αὐτή τήν βεβαιότητα ἡ Ἐκκλησία προσεύχεται γιά τόν ἀγιασμό τοῦ κόσμου καί θά αγιάζει τά ὕδατα ὄχι ὡς συνήθεια, ἀλλά γιά νά ἀποκαλύπτει τήν μελλοντική δόξα τῆς Οὐράνιας Βασιλείας. Ἐπιπλέον θά προβάλλει στούς πιστούς πῶς μέσα ἀπό τήν προσωπική τους προσπάθεια θά μπορέσουν νά ἐπιτύχουν τήν σωτηρία τοῦ κόσμου.

Ἡ Θεία Λειτουργία ἀποτελεῖ τό κορυφαῖο λατρευτικό γεγονός τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας καί τῶν περισσοτέρων ἀνατολικῶν Ὁμολογιῶν, μιά θεόδοτη ἀπόδοση τιμῶν, εὐχαριστιῶν καί παρακλησεων, μέ τήν συμμετοχή τῶν πιστῶν καί τῶν λειτουργικῶν πνευματικῶν, τό ὁποῖο κορυφώνεται μέ τήν τέλεση τῆς Θείας Εὐχαριστίας. Παρουσιάζει μπροστά στά μάτια τῶν πιστῶν, μπροστά στήν «λατρευτική τους σύναξη», ὁλόκληρη τήν ζωή τοῦ Κυρίου, ἀπό τήν φάτνη ὡς τόν Σταυρό καί ὡς τήν Ἀνάσταση καί τήν Ἀνάληψη, μέ μία σαφή προσδοκία καί προσμονή «τῆς Δευτέρας τοῦ Χριστοῦ Παρουσίας» (Ψάλτης, 2013).

Ἡ παροῦσα διπλωματική ἐργασία χωρίζεται σέ δύο (2) κύρια μέρη: Τό θεωρητικό (Α') καί τό ἐρευνητικό (Β').

Τό πρῶτο μέρος, τό θεωρητικό, ἀποτελεῖται ἀπό 4 κεφάλαια (1-4), προῖόν τῆς βιβλιογραφικῆς ἀνασκόπησης στήν ὁποία καί στηρίχθηκε ἡ ἔρευνα.

Στό 1ο κεφάλαιο, γίνεται ἀναφορά στό ἐννοιολογικό πλαίσιο, στούς σκοπούς καί τούς στόχους τῆς Περιβαλλοντικῆς Ἐκπαίδευσης.

Στό 2ο κεφάλαιο ἀποσαφηνίζεται ὁ ὀρισμός τῆς ἀειφόρου ἀνάπτυξης καί τήν σχέση της μέ τήν Περιβαλλοντική Ἐκπαίδευση.

Τό 3ο κεφάλαιο, πραγματεύεται τό γεγονός τῆς σύμπλευσης ὁρθοδοξίας καί οἰκολογίας καί πῶς ἡ τελευταία ἐρμηνεύεται ἀπό τήν ὁρθόδοξη θεολογία.

Στό 4ο κεφάλαιο πού ἀκολουθεῖ, ἀναλύεται τό μυστήριο τῆς Θείας Εὐχαριστίας καί ἡ προσέγγισή του κατά τήν ὁρθόδοξη δογματική διδασκαλία.

Τό δεύτερο μέρος τῆς μελέτης, τό ἐρευνητικό, περιλαμβάνει τήν

ποιοτική προσέγγιση τῆς ἔρευνας καί ἀποτελεῖται ἀπό 4 κεφάλαια (5-8).

Τό 5ο κεφάλαιο, εἶναι ἡ μεθοδολογία τῆς ἔρευνας μέ τούς στόχους καί τούς σκοπούς, καθώς καί τόν ἐρευνητικό σχεδιασμό.

Στό 6ο κεφάλαιο, στό πρῶτο ἀπό τά δύο μέρη τῆς ἔρευνας, ἀνάλυεται ἡ λειτουργία τῶν κατηχουμένων, ἡ ὁποία ξεκινάει ἀπό τήν ἀρχή τῆς Θ. Λειτουργίας (Εὐλογημένη ἡ Βασιλεία τοῦ Πατρός...) καί φτάνει μέχρι καί τήν ἀνάγνωση τῶν καινοδιαθηκικῶν περικοπῶν (Ἀπόστολος καί Εὐαγγέλιο).

Ἐν συνεχείᾳ, στό 7ο κεφάλαιο παρουσιάζεται ἡ ἀνάλυση τῆς Λειτουργίας τῶν πιστῶν, δηλαδή ἡ συνέχεια τοῦ προηγουμένου μέρους, ἀπό τόν χερουβικό ὕμνο μέχρι καί τό τέλος τῆς Θ. Λειτουργίας.

Τό ἐρευνητικό μέρος κλείνει μέ τό 8ο κεφάλαιο, ὅπου παρουσιάζονται καί συμπεράσματα τῆς ἔρευνας.

Τέλος, ἀκολουθεῖ ἡ παράθεση τῶν πηγῶν καί τῆς βιβλιογραφίας (ξένη καί ἑλληνική) καθώς καί τό παράρτημα μέ τό κείμενο τῆς Θ. Λειτουργίας (κείμενο καί μετάφραση).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

ΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ
ΤΗΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

1.1 Άπαρχές της Περιβαλλοντικής Έκπαίδευσης-
Ιστορική Αναδρομή

Ἡ εξέλιξη τῶν περιβαλλοντικῶν ζητημάτων τοῦ πλανήτη μέ τίς ἄμεσες συνέπειές τους καί πρωτίστως τήν ὑποβάθμιση τοῦ περιβάλλοντος ἀπό τήν ἀνθρώπινη δραστηριότητα καί κατάχρηση, κατέστησαν ἐπιτακτική τήν ἀνάγκη γιά μιά οὐσιαστική κινητοποίηση μέ ὕψιστο σκοπό τήν διάσωση τοῦ πλανήτη. Σύμφωνα μέ τόν Ἀθανασάκη (1996), μέχρι τώρα τά παγκόσμια οἰκολογικά ζητήματα, πού ἔχουν παρατηρηθεῖ καί μελετῶνται ἀπό τήν παγκόσμια ἐπιστημονική κοινότητα εἶναι ἡ τρύπα του ὄζοντος, τό φαινόμενο τοῦ θερμοκηπίου, ἡ ὀξίνη βροχή, ἡ παγκόσμια οἰκολογική καταστροφή πού συντελεῖται στήν ζούγκλα τοῦ Ἀμαζονίου, τό πρόβλημα τῆς ἀτμοσφαιρικής ρύπανσης, ἡ μόλυνση τοῦ ὕδροφόρου ὀρίζοντα, ἡ ἠχορύπανση, ἡ καταστροφή τοῦ ἐδάφους ἀπό τήν ὑπερβόσκηση καί τίς πυρκαγιές, τά ραδιενεργά κατάλοιπα μέ τήν τοξικότητά τους, τά φυτοφάρμακα πού θεωροῦνται οἱ πιό διαδεδομένοι ρυπαντές τῆς βιόσφαιρας, ἡ διαταραχή τῆς βιοποικιλότητας στήν χλωρίδα καί τήν πανίδα, κ.τ.λ. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι μέρος τοῦ περιβάλλοντος καί λόγω τῶν ἱκανοτήτων πού ἔχει (σκέψη, γλῶσσα, ἐπικοινωνία κ.τ.λ.) προσπαθεῖ νά ὀργανώσει τά ἄλλα μέρη τῆς οἰκουμένης πρός ὄφελός του, καί παράλληλα οἱ περιορισμένες δυνατότητές του νά προβλέψει τίς συνέπειες τῶν ὀργανωτικῶν του πράξεων πού ἀποπειρᾶται, προκαλεῖ τήν οἰκολογική κρίση τῶν τελευταίων δεκαετιῶν. Ὁ ὅρος «περιβαλλοντική ἐκπαίδευση» (στό ἑξῆς ΠΕ) (Γεωργόπουλος, 2002) πρωτοεμφανίζεται τό 1947 στό βιβλίο «Communitas» τῶν Paul & Percival Goodman. Ὡστόσο προϋπάρχουν μιά σειρά ἀπό ἐκπαιδευτικές κινήσεις πού ἀργότερα θά ἀποτελέσουν τό κατ' ἐξοχήν υπόβαθρο τῆς ΠΕ.

Αυτά τὰ εκπαιδευτικά ρεύματα εντάσσονται κάτω από τό γενικότερο προοδευτικό πρότυπο τῆς Νέας Ἀγωγῆς μέ ιδιαίτερο χαρακτηριστικό τόν μαθητοκεντρισμό. Οἱ πρώτες αὐτές εκπαιδευτικές κινήσεις μαθητοκεντρικοῦ προσανατολισμοῦ, διαπνέονται ἀπό σεβασμό πρὸς τό περιβάλλον καί ἐπιδιώκουν τὴν διεπιστημονικὴ σύνδεση τῶν φυσικῶν καί κοινωνικῶν ἐπιστημῶν. Οἱ ἀπαρχές τῆς ΠΕ σχετίζονται μέ τό πολιτικό οἰκολογικό κίνημα, ἐνῶ παράλληλα ἡ UNESCO καταβάλλει προσπάθειες γιὰ νὰ θέσει τό πρόβλημα τῆς σύμπλεξης οἰκολογίας καί ΠΕ. Στὴν δεκαετία τοῦ 1970, τό κέντρο βάρους τῆς ΠΕ ἐδράζεται πλέον σέ στάσεις, συμπεριφορές καί ἀξίες τῶν ἀνθρώπων καί ἐπισημαίνεται ἡ χρηστικὴ καί ἐργαλειακὴ ἀντίληψη γιὰ τό περιβάλλον πού κυριάρχησε στὴν Διάσκεψη τῆς Στοκχόλμης (Μπλιώνης, 2013).

Λίγο ἀργότερα, στὴν δεκαετία τοῦ 1980 ἐμφανίζεται γιὰ πρώτη φορά ὁ ὅρος τῆς «ἀειφόρου ἀνάπτυξης» (στό ἔξῃς ΑΑ) καί τονίζεται ἡ ἔλλειψη ἑνός διεθνοῦς συντονιστικοῦ ὀργάνου γιὰ τὴν ΠΕ. Τὴν δεκαετία τοῦ 1990 πρωτοστατοῦν τὰ γεγονότα τῆς Διάσκεψης τοῦ Ρίο πού κινεῖται στοὺς ἄξονες τῆς περιβαλλοντικῆς προστασίας, οἰκονομικῆς ἀνάπτυξης καί κοινωνικῆς εὐθυδικίας. Ἐπίσης τίθεται τό θέμα τῆς περαιτέρω ἐπέκτασης τοῦ ὅρου τῆς ἀειφόρου ἀνάπτυξης καί τῆς σύνδεσής της μέ τὴν καλῶς νοούμενη παγκοσμιοποίηση.

Ἐνόψει λοιπὸν τῶν ἔντονων διαταραχῶν πού παρατηρεῖται στὶς οἰκολογικὲς ἰσορροπίες, ἡ ἀνθρωπότητα ἀναλογίζεται τίς εὐθύνες της καί προσανατολίζεται στὴν ἀνάληψη δραστηκῶν πρωτοβουλιῶν πρὶν ἢ κατάσταση γίνῃ μὴ ἀναστρέψιμη, ἀναλογιζόμενη τό μέλλον τοῦ πλανῆτη. Σύμφωνα μέ τοὺς Καῖλα et al. (2013), ἡ παγκόσμια κοινότητα στρέφεται στὴν προστασία τῆς κάθε μορφῆς ζωῆς στά ἀπανταχοῦ γῆς σημεῖα καί ἐπιδιώκεται μέσα ἀπὸ τὴν ΠΕ ἡ ἀνάδειξη τῶν περιβαλλοντικῶν ἀξιῶν οἱ ὁποῖες θὰ ἀποτελέσουν τὴν ἀφετηρία γιὰ τὴν διαμόρφωση σωστῆς περιβαλλοντικῆς συνείδησης. Ἡ ΠΕ στόχο ἔχει τὴν προώθηση αὐτῶν τῶν ἀξιῶν μέσα ἀπὸ παγκόσμιες στρατηγικὲς ἐπικοινωνίας γιὰ τὴν μετάδοση μηνυμάτων μέ περιβαλλοντικό περιεχόμενο. Ἡ ἔννοια τῶν περιβαλλοντικῶν ἀξιῶν, παραπέμπει στὴν ἐδραίωση ἑνός συστήματος ἠθικῶν ἀξιῶν πού ὀφείλουν νὰ διέπουν τίς σχέσεις τῶν ἀνθρώπων μέ τό φυσικὸ περιβάλλον. Ἐδῶ λοιπὸν ὑπαισέρχεται ἡ θεωρία τῆς περιβαλλοντικῆς ἠθικῆς (στό ἔξῃς ΠΗ) πού θεμελιώνεται στὴν ἀνθρώπινη δεοντο-

λογία για τό φυσικό περιβάλλον καί στήν ἰσορροπημένη σχέση με-
ταξύ ἀνθρώπου καί περιβάλλοντος.

Μέ βάση τούς Καραγεωργάκη et al. (2005) ἡ ΠΗ παράγει καί διαμορφώνει περιβαλλοντικές ἀξίες καί στάσεις μέ ἀνθρωποκεν-
τρικό καί βιοκεντρικό περιεχόμενο. Τό ἀνθρωποκεντρικό περιεχόμε-
νο στηρίζεται στήν διασφάλιση τῆς ἀνθρώπινης εὐημερίας ἡ ὁποία
δέν νοεῖται ἄνευ τῶν ἀπαιτούμενων ἠθικῶν ὁρίων γιά μιά λογική
διαχείριση τῶν περιβαλλοντικῶν πόρων μέ σκοπό τήν διασφάλιση
τοῦ μέλλοντος τῶν ἐπόμενων γενεῶν. Ἀντίθετα μέ τήν ἀνθρωποκεν-
τρική ἠθική, ἡ βιοκεντρική-περιβαλλοντική ἠθική εἶναι ἐκείνη κατά
τήν ὁποία κάθε μορφή ζωῆς στόν πλανήτη ἔχει μιά ἰδιαίτερη ἀξία
πού ὁ ἀνθρώπος ὀφείλει νά σέβεται καί νά μεριμνᾷ γιά τήν προστα-
σία της παραμερίζοντας τίς ἰδιοτέλειές του πού πολλές φορές ὀδη-
γοῦν στήν ἐξαφάνιση τῶν εἰδῶν καί ἐν γένει σέ περιβαλλοντικές
ἀνισορροπίες. Συνεπῶς ἕνα ἐνδεχόμενο δίλημμα ἀνθρώπος ἢ περι-
βάλλον καθίσταται ἀνυπόστατο μιᾶς καί ἡ περιβαλλοντική ἱστορία
ἔδειξε πῶς ὁ ἀνθρώπος εἶναι ἐχθρικός ἀπέναντι στό περιβάλλον καί
ὄχι τό ἀντίστροφο.

Ἡ ΠΕ προϋποθέτει τήν περιβαλλοντική ἐπικοινωνία, ἕναν ὅρο πού
συνίσταται στήν στρατηγική μέ τήν ὁποία, κοινωνίες, ἰδρύματα καί
ὀργανώσεις ἀξιοποιοῦν καί ἀντιλαμβάνονται πληροφορίες πού ἀφο-
ροῦν διεθνή περιβαλλοντικά δεδομένα μέ σκοπό νά ἀναλάβουν κα-
τάλληλες πρωτοβουλίες γιά τήν προστασία τοῦ περιβάλλοντος (Cox,
2009). Καρπός τῆς περιβαλλοντικῆς ἐπικοινωνίας εἶναι τό οἰκολογι-
κό κίνημα καί ἀργότερα πολυάριθμα συνέδρια μέ θέμα τήν περιβαλλον-
τική προστασία καί ἀναβάθμιση. Ἡ ἐπικοινωνία ἔχει πρωτεύοντα
ρόλο γιατί ἔχει τήν δυνατότητα νά ἀναδεικνύει, νά ἀναβαθμίζει ζη-
τήματα ἀλλά καί νά παραβλέπει ἢ νά ὑποβαθμίζει.

Χαρακτηριστικό γνώρισμα τῆς ἐποχῆς μας εἶναι ἡ «ἐπικοινωνι-
ακή ἔκρηξη» πού περιλαμβάνει τήν τεχνολογική πρόοδο στόν τομέα
τῶν τηλεπικοινωνιῶν χάριν τῶν ὁποίων ἔχει ἐπιτευχθεῖ ἡ δια-δικτύ-
ωση τοῦ πλανήτη σέ ἐλάχιστο χρόνο. Τά μέσα αὐτά ἦταν ἀδύνατο
νά μὴν ἀξιοποιηθοῦν ἀπό τόν ἐπιστημονικό κόσμο γιά τό κάλεσμα
τῶν ἀπανταχοῦ γῆς ἀνθρώπων πρὸς περιβαλλοντική ἐνημέρωση
καί συστράτευση τῶν πάσης φύσεως ὑγιῶν δυνάμεων. Ὅλες οἱ ἀπα-
ραίτητες τεχνολογικές ὑποδομές τίθενται στήν ὑπηρεσία τῆς περι-

βαλλοντικής εκπαίδευσης έδω και χρόνια προκειμένου να επιτύχει τους στόχους της (Καΐλα et al., 2013).

Οι ρίζες της περιβαλλοντικής αγωγής σε ευρωπαϊκό σχολικό πλαίσιο εμφανίζονται στον μεγάλο παιδαγωγό Pestalozzi (1746-1827) ο οποίος αδιαμφισβήτητα θεωρείται ο πρωτεργάτης της εφαρμογής της αρχής της Μελέτης του περιβάλλοντος και θεμελιωτής του σχολείου που σήμερα είναι γνωστό ως βιωματικό σχολείο (Αθανασάκης, 1996). Για τον Pestalozzi το κέντρο της μορφωτικής προσπάθειας του σχολείου πρέπει να είναι το περιβάλλον και ως εκ τούτου η διδασκαλία οφείλει να στηρίζεται στην κατ' αίσθηση έμπειρία και να επικεντρώνεται στην μελέτη του άμεσου φυσικού και κοινωνικού περιβάλλοντός του. Στις πρώιμες φάσεις της διδασκαλίας του μαθήματος της Μελέτης του Περιβάλλοντος διδάσκονταν τα παιδιά στοιχεία γεωγραφικού περιεχομένου ενώ μέχρι σήμερα το περιεχόμενο διευρύνεται στα στοιχεία εκείνα που όριοθετούν το σύγχρονο περιβάλλον του παιδιού. Η μελέτη και έρευνα του περιβάλλοντος (φυσικό και ανθρωπογενές) αφορά τόσο τις ευνοϊκές όσο και τις δυσμενείς επιδράσεις του περιβάλλοντος στον άνθρωπο, οι οποίες επηρεάζουν και την νοητική και ψυχική ανάπτυξη του παιδιού. Το παιδί που χωρίζεται από το φυσικό και κοινωνικό του περιβάλλον, γίνεται αναπόφευκτα θύμα επικίνδυνων συναισθημάτων για την ψυχική του υγεία και ισορροπία. Γι' αυτό κατά την τοποθέτηση αυτή χρειάζεται να ζει κοντά στην φύση και να μαθητεύει σε σχολεία που είναι μέσα στην φύση ή βρίσκονται πλησίον αυτής. Παράλληλα αναπτύσσεται η ιδέα της «Νέας Αγωγής» που στηρίζεται στην δυναμική αντίληψη της ελευθερίας των παιδιών, μιά ελευθερία που δεν κατανοείται ως εγκατάλειψη της καθοδήγησης και ασυδοσίας στις πράξεις των παιδιών, αλλά ως συνειδητής πειθαρχίας και δημιουργίας.

Η ΠΕ και Αγωγή είναι μιά διαδικασία συνεχώς εξελισσόμενη που διαρκώς σχετίζεται με την ισχύουσα κάθε φορά περιβαλλοντική νομοθεσία και απαιτεί συστράτευση και συνεργασία όλων των φορέων της οικονομικής, κοινωνικής, επιστημονικής, πολιτικής και πολιτισμικής ζωής. Και αυτό διότι παλαιότερα η ΠΕ περιοριζόταν σε κενωρισμένη μελέτη του περιβάλλοντος (βιολογική, φυσική, χημική πλευρά του περιβάλλοντος).

Επιπλέον, μετά τις έμπειρίες που αποκτήθηκαν από τις παγκό-

σμιες συνδιασκέψεις της UNESCO για τό περιβάλλον καί τήν ἐκπαίδευση, ἡ περιβαλλοντική ἀγωγή ἐξετάζει καί κοινωνικο-πολιτισμική καί τεχνο-οικονομική διάσταση τοῦ περιβάλλοντος, διότι ἐκτιμᾶται ὅτι μέ τήν διεπιστημονική καί ὀλιστική προσέγγιση τῶν περιβαλλοντικῶν προβλημάτων, ὁ ἄνθρωπος θά μπορέσει νά κατανοήσει βαθύτερα τόν κόσμο γύρω του καί θά καταστεῖ ἱκανός νά διαχειρίζεται καλύτερα τόν περιβάλλοντα χώρο του.

Κάτω ἀπό αὐτές τίς παρατηρήσεις διαπιστώνει κανεῖς πώς τά χαρακτηριστικά τῆς ΠΕ εἶναι ἡ κατανόηση καί διερεύνηση βασικῶν περιβαλλοντικῶν προβλημάτων πού ὀρίζουν καί στοιχειοθετοῦν τό οἰκολογικό πρόβλημα, ὥστε οἱ σημερινοί μαθητές καί αὐριανοί πολῖτες νά συνειδητοποιήσουν τήν βαρύτητα τοῦ προβλήματος, νά ἐντοπίσουν τίς αἰτίες του, νά ἀξιολογήσουν τίς ἐπιπτώσεις του καί νά ἀναζητήσουν τρόπους ἀντιμετώπισής του. Ἄλλο χαρακτηριστικό τῆς περιβαλλοντικῆς ἐκπαίδευσης εἶναι ἡ ὀλιστική-διεπιστημονική προσέγγιση τοῦ σύνθετου περιβαλλοντικοῦ προβλήματος, ἡ συνεργατική ἀλληλεπίδραση σχολείου καί κοινωνίας μέσα ἀπό τήν ἐφαρμογή κατάλληλων δραστηριοτήτων, καί ἡ διαρκῆς ἐξελισσόμενη καί μακροπρόθεσμη ἐκπαιδευτική διαδικασία.

Βασικοὶ ἄξονες μιᾶς φιλοπεριβαλλοντικῆς καί οἰκο-αναπτυξιακῆς ἀντίληψης πού ὀφείλει νά διακατέχει κάθε ἐκπαιδευτικό πρόγραμμα εἶναι ἡ ἄρνηση στόν ἄκρατο καταναλωτισμό τῆς «ἀνάπτυξης», ὁ αὐστηρός ἔλεγχος τῶν βιομηχανικῶν καί ξενοδοχειακῶν λυμάτων χωρίς τήν ἀπαιτούμενη βιολογική ἐπεξεργασία, ἡ ἐνθάρρυνση τῆς λογικῆς πού ἀντιλαμβάνεται τίς δαπάνες γιά τήν φροντίδα τῆς φύσης ὡς ἐπένδυση καί ὄχι ὡς κόστος τῆς ἀναπτυξιακῆς διαδικασίας, ἡ διαμόρφωση στάσεων καί ἀντιλήψεων πού νά παροτρύνουν ἐνέργειες ὅπως εἶναι οἱ βιοκαλλιέργειες, ἡ ἀνακύκλωση, οἱ ἐναλλακτικές μορφές ἐνέργειας (ἡλιακή, αἰολική κ.τλ.), ἡ ἐνθάρρυνση πρωτοβουλιῶν πού θά εὐνοήσουν στήν ἀποκατάσταση τῶν σχέσεων μεταξύ σχολείου καί φύσεως.

Ὅσον ἀφορᾷ τίς μεθόδους διδακτικῆς ἐργασίας πρέπει νά ἀναφερθεῖ πώς κάθε μορφή διδακτικῆς ἐργασίας ὀφείλει νά προσανατολίζει τήν ἐκπαιδευτική διαδικασία στήν γνωριμία τῶν μαθητῶν μέ τίς βασικές οἰκολογικές ἔννοιες καί τά περιβαλλοντικά προβλήματα, στήν συλλογική, ἐρευνητική καί μαθησιακή διαδικασία, στήν παρουσίαση τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς συλλογικῆς ἐργασίας καί τέλος

στήν αξιολόγηση και άνατροφοδότηση τών αποτελεσμάτων. Σέ κάθε περίπτωση οί μαθητές όφείλουν μέ τήν καθοδήγηση τών εκπαιδευτικών νά ενημερωθοῦν σχετικά μέ τίς λειτουργίες τής δυναμικής ισορροπίας τής φύσης, νά εὔαισθητοποιηθοῦν ἀπέναντι στά περιβαλλοντικά προβλήματα, νά δημιουργήσουν περιβαλλοντικά πρότυπα ἡθους καί συμπεριφορᾶς, νά αὐτενεργήσουν καί νά συμμετάσχουν ἐνεργά σέ δραστηριότητες προστασίας τοῦ περιβάλλοντος. Σύμφωνα μέ τόν Wolfgang (Καῖλα et al., 2013), όρισμένες περιβαλλοντικές παιδαγωγικές δραστηριότητες εἶναι ἡ ἀναγνώριση ζώων καί φυτῶν καί ἡ συγκέντρωση εἰκόνων ἀπό διάφορα φυτά προερχόμενα ἀπό διάφορα φυσικά περιβάλλοντα (ἐρημο, πολικά περιβάλλοντα, εὐκρατη ζώνη κ.τλ.) διευρύνοντας τό ἐνδιαφέρον γιά τήν βιοποικιλότητα. Τέτοιου εἶδους δραστηριότητες θά δώσουν τήν εὐκαιρία στούς μαθητές νά ἀποκτήσουν ἄμεση ἐμπειρία μέ φυσικές ἔννοιες καί νά διευρύνουν τήν δεξιότητα τής ὑπευθυνότητας, θά κατανοήσουν τόν κύκλο τής φύσης, θά υἱοθετήσουν διαφορετική καταναλωτική συμπεριφορά ἀφοῦ θά ἔχουν εὔαισθητοποιηθεῖ σέ περιβαλλοντικά θέματα.

1.2 Σκοπός καί στόχος τής Περιβαλλοντικῆς Ἐκπαίδευσης

Σύμφωνα μέ τήν Φλογαῖτη (1998) τό περιβάλλον, ὡς τό σύνολο τών φυσικῶν καί κοινωνικῶν συστημάτων, ἐντός τών ὁποίων ἀντλοῦν τήν βιωσιμότητά τους ἡ ἀνθρωπότητα καί ἅπαντες οἱ ὀργανισμοί, τίθεται στό ἐπίκεντρο τοῦ ἐνδιαφέροντος τής παγκόσμιας ἐπιστημονικῆς κοινότητας καί κυρίως τής ΠΕ. Ἡ τελευταία εἶναι ἀπόλυτα συνδεδεμένη μέ τήν ἐπιβίωση καί διαφοροποιεῖται διαχρονικά ἀνάλογα μέ τίς φάσεις τοῦ ἀνθρώπινου πολιτισμοῦ. Ὅλες της οἱ στρατηγικές στρέφονται γύρω ἀπό τρόπους εὔρεσης κατάλληλων συμπεριφορῶν πρὸς τό περιβάλλον ὥστε αὐτό νά μήν ἐπιβαρύνεται περισσότερο. Ἡ εὐρυθμὴ ζωή τοῦ ἀνθρώπου ἐξαρτᾶται ἀπό τήν ὁμαλή λειτουργία αὐτῶν τῶν πυλώνων καί δέν μποροῦν νά ἀπομωνωθοῦν ὁ ἕνας ἀπό τόν ἄλλο.

Στόχος τής ΠΕ μεταξύ ἄλλων εἶναι «νά βοηθήσει τούς πολῖτες νά ἀποκτήσουν γνώση τοῦ περιβάλλοντος καί, πάνω ἀπό ὅλα, νά γίνουν ἱκανοί καί ἀποφασισμένοι, νά ἔχουν διάθεση νά ἐργαστοῦν, ἀτομικά καί συλλογικά, γιά τήν ἐπίτευξη καί τήν διατήρηση μιᾶς

δυναμικής ισορροπίας μεταξύ της ποιότητας της ζωής και της ποιότητας του περιβάλλοντος» (Hungerford et al., 1980).

Σ' αυτό τό σημείο αξίζει νά ἀναφερθοῦν ὀρισμένα χαρακτηριστικά τοῦ ὑπεύθυνου περιβαλλοντικοῦ πολίτη, μιᾶς καί ἡ ἐκπαίδευση περί τοῦ περιβάλλοντος στοχεύει ἀκριβῶς στήν διάπλαση περιβαλλοντικά ὑπεύθυνων πολιτῶν. Ἔτσι ἕνας τέτοιος πολίτης δέν μπορεῖ παρά νά εἶναι εὐαίσθητοποιημένος σέ πάσης φύσεως περιβαλλοντικά προβλήματα καί νά ἔχει ὀρθή ἀντίληψη περί τοῦ συνολικοῦ περιβάλλοντος, νά ἔχει κατανοήσει σέ σημαντικό βαθμό τίς λειτουργίες τοῦ περιβάλλοντος καί τά προβλήματα πού συνδέονται μ' αὐτό, νά ἐκδηλώνει τήν ἐπιθυμία γιά ἐνεργή συμμετοχή στήν ἐπίλυση περιβαλλοντικῶν προβλημάτων, νά ἀντιλαμβάνεται τήν ἔννοια τοῦ περιβάλλοντος ὡς ἕνα πολυδιάστατο δυναμικό πλέγμα φυσικῶν καί κοινωνικοπολιτισμικῶν συστημάτων ὥστε ἡ ἐκμετάλλευση τῶν φυσικῶν πόρων νά προσανατολίζεται στήν ἐξασφάλιση τῶν ὑλικῶν καί πολιτισμικῶν ἀναγκῶν καί τῶν ἐπόμενων γενεῶν. Ταυτόχρονα, ἕνας περιβαλλοντικά ὑπεύθυνος πολίτης ἔχει λάβει γνώση τῶν πολιτικῶν, οἰκολογικῶν καί πολιτικῶν ἀλληλεξαρτήσεων καί τίς ἐπιπτώσεις τους σέ πλανητικό ἐπίπεδο. Μέ ἄλλα λόγια εἶναι συνείδηση στόν οἰκολογικά σκεπτόμενο ἄνθρωπο πού ἔχει ὑποστεί τό λάξευμα τῆς ΠΕ, πῶς ἡ φύση τῶν περιβαλλοντικῶν προβλημάτων εἶναι πολυδιάστατη καί ὄχι μονοσήμαντη.

Ὡς ἐκ τούτου, ὀφείλει κανεῖς νά λάβει ὑπόψη πῶς τά περιβαλλοντικά προβλήματα εἶναι τό ἀποτέλεσμα ἀλυσιδωτῶν διαταραχῶν πού προκαλοῦνται στίς οἰκολογικές λειτουργίες καί διαταράσσουν τίς μεταξύ τους ισορροπίες. Ἐπίσης εἶναι ἀναγκαῖο, κάθε μορφῆς ἐκπαίδευση γιά περιβαλλοντικά θέματα, νά γνωστοποιεῖ στούς νέους τά βαθύτερα αἷτια τῶν οἰκολογικῶν διαταραχῶν πού κλονίζουν τούς βασικούς πυλῶνες τῆς λειτουργίας τῶν κοινωνιῶν, δηλαδή τήν οἰκονομία, τήν κοινωνία, τήν πολιτεία καί τόν πολιτισμό καί νά τούς ὀδηγοῦν στήν διαπίστωσή τους ἀλλά καί στήν ἀνάπτυξη κατάλληλων δεξιοτήτων καί ἱκανοτήτων ὥστε νά εἶναι σέ θέση νά συμβάλλουν στήν ἐπίλυση τῶν περιβαλλοντικῶν προβλημάτων.

Οἱ ἱκανότητες αὐτές φυσικά στήν πλειονότητά τους δέν περιλαμβάνουν τόν χειρισμό τεχνικῶν θεμάτων πού σχετίζονται μέ τήν λύση τῶν περιβαλλοντικῶν προβλημάτων, ἀλλά κυρίως ἱκανότητες γιά διάγνωση καί διερεύνηση τῶν προβλημάτων, γιά συστημική

προσέγγιση τῶν φαινομένων, γιά ὀρθή περιβαλλοντική ἀντίληψη τῆς πραγματικότητας ὡς ἐνιαίου συστήματος, ἱκανότητες κριτικῆς ἀνάλυσης καί προσδιορισμοῦ περιβαλλοντικῶν ἀξιῶν πού στηρίζουν καί εὐνοοῦν τίς ἀποφάσεις καί ἐπιλογές ἀπό πλευρᾶς τῶν βασικῶν πυλώνων τῆς κοινωνίας (πολιτικό, οἰκονομικό, κοινωνικό πεδίο) γιά ἐκτίμηση καί ἀξιολόγηση τῶν προτεινόμενων λύσεων.

Στὴν κατηγορία τῶν περιβαλλοντικῶν ἐκπαιδευτικῶν στόχων προτάσσεται (Δασκολιά, 2005) ἡ περιβαλλοντική εὐαισθητοποίηση τῶν μαθητευόμενων καί ἡ ἀνάπτυξη μιᾶς θετικῆς περιβαλλοντικῆς στάσης καί συμπεριφορᾶς. Αὕτῃ ἡ ἐπιδιωκόμενη εὐαισθητοποίηση, ἀναμένει τὴν υἱοθέτηση θετικῶν στάσεων καί συμπεριφορῶν. Ἡ διαφοροποίηση τῆς περιβαλλοντικῆς ἐκπαίδευσης ἀπὸ τίς παραδοσιακές μορφές διδασκαλίας βασίζεται στὴν ἐνεργό συμμετοχὴ τῶν μαθητῶν στὴν διαδικασία τῆς μάθησης, καί στὸν συνεργατικό τρόπο μάθησης. Σύμφωνα μέ τὸν ἔγκριτο παιδαγωγό Ματσαγγούρα (2000 καί 2002), τὸ αἶτημα γιά μετακίνηση ἀπὸ ἓνα δασκαλοκεντρικό σέ ἓνα μαθητοκεντρικό πρότυπο διδασκαλίας προβάλλει ὁλοένα καί ἰσχυρότερο μέσα ἀπὸ τὰ ἐνδιαφέροντα, τίς ἀνάγκες καί δυνατότητες τῶν μαθητῶν.

Ἡ ἐπίτευξη τῶν παραπάνω στόχων προσδοκᾶται μὲν ἀλλὰ δέν σημαίνει πὼς ἐκπληρώνεται μέ τὴν ἐπίτευξή τους καί ὁ βασικός σκοπός τῆς περιβαλλοντικῆς ἐκπαίδευσης πού ὅπως ἀναφέρθηκε εἶναι ἡ διαμόρφωση περιβαλλοντικά ὑπεύθυνων πολιτῶν πού θὰ εἶναι σέ θέση νά ἐνεργοποιοῦνται καί νά δροῦν ἀποτελεσματικά στὴν κατεύθυνση τῆς ἐπίλυσης τῶν περιβαλλοντικῶν προβλημάτων. Σ' αὐτὸ τό σημεῖο πρέπει νά ἀναφερθεῖ πὼς ἡ πλήρης συνειδητοποίηση τῆς πολυπλοκότητας τοῦ περιβαλλοντικοῦ προβλήματος μπορεῖ νά φέρει καί ἀντίθετα ἀποτελέσματα. Αὐτὸ ὀφείλεται στὴν παραδοχή καί ἐκτίμηση πὼς ὅσο περισσότερο σύνθετη καί παγκόσμια εἶναι μιὰ κατάσταση τόσο αὐξάνεται ἡ ἀνευθυνότητα καί ἀδράνεια σέ ἀτομικό ἐπίπεδο καθὼς διακατέχεται ὁ ἀπλὸς πολίτης ἀπὸ αἰσθήματα ἀδράνειας καί ἀδυναμία παρέμβασης. Ἔτσι ὑπὸ αὕτῃ τὴν ἐκδοχὴ εἶναι σύνηθες νά ἐναποθέτει κανεὶς τό φαινόμενο τῆς ἀντιμετώπισης τῶν περιβαλλοντικῶν προβλημάτων στοὺς εἰδικούς καί νά τοποθετεῖται κανεὶς παθητικά ἀπέναντι σέ ἓνα τόσο βαρυσήμαντο ζήτημα περιθωριοποιούμενος σέ ἀπλό καταναλωτή.

Συνεπώς μία άλλη πιό ούσιαστική θεώρηση τῶν προαναφερθέντων στόχων εἶναι αὐτοί νά λειτουργήσουν ὡς κίνητρα διεξόδου τῶν πολιτῶν ἀπό τήν παθητικότητά τους καί νά ἀντισταθοῦν στίς καταχρήσεις καί στίς ἐπιταγές τῆς σύγχρονης καταναλωτικῆς κοινωνίας.

Ἀξίζει νά ἀναφερθεῖ πῶς στά πρακτικά τῆς Διάσκεψης τῆς Τυφλίδας καθορίζονται ὡς βασικά χαρακτηριστικά (UNESCO, 1980) ἡ δι-επιστημονική προσέγγιση, ὁ προσανατολισμός στήν λύση προβλημάτων, ἡ ἐνσωμάτωση τοῦ σχολείου στήν κοινωνία καί τό ἄνοιγμα τοῦ σχολείου στήν ζωή καί ὁ διαρκῆς χαρακτήρας τῆς ἐκπαίδευσης ὡς περιβαλλοντικός.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

Η ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΕΙΦΟΡΟ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

2.1 Όρισμός και καθορισμός της Άειφόρου Ανάπτυξης

Στήν δεκαετία του '90 η άειφορία προβάλλει και ανατέλλει ως μία έννοια ευρύτερη από αυτήν του περιβάλλοντος διότι ένσωματώνει ταυτόχρονα τό περιβάλλον, την κοινωνία, την οικονομία και την πολιτική. Σέ μία έννοια ένσωματώνει και έμπεριέχει τίς προσδοκίες και τά όράματα για κοινωνικές αλλαγές μέ στόχο την κοινωνική δικαιοσύνη και την οικολογική βιωσιμότητα. Ήδη, η έκπαιδευση για τό περιβάλλον την δεκαετία εκείνη κυοφόρησε και προώθησε την έννοια της άειφορίας (Φλογαΐτη, 2011).

Σύμφωνα μέ τίς Λιαράκου και Φλογαΐτη (2007) η έννοια της ΑΑ στηρίζεται σέ δύο όρισμούς. Ό πρώτος όρισμός διατυπώθηκε στήν έκθεση «Τό κοινό μας μέλλον» της παγκόσμιας έπιτροπής για τό Περιβάλλον και την Ανάπτυξη πού εΐναι γνωστός ως αναφορά Brundtland: «*Η ανάπτυξη εΐναι άειφόρος όταν ικανοποιεί τίς σύγχρονες ανάγκες, χωρίς νά μειώνει τίς δυνατότητες των μελλοντικών γενεών νά καλύψουν τίς δικές τους ανάγκες*». Λίγο άργότερα και άφου ό όρισμός πού μόλις αναφέρθηκε θεωρήθηκε διφορούμενος από τούς Heselink και Goldstein, διατυπώνεται ένας δεύτερος όρισμός σύμφωνα μέ τόν όποιο άειφόρος ανάπτυξη σημαίνει «*βελτίωση της ποιότητας της ζωής του ανθρώπου στό πλαίσιο της φέρουσας ικανότητας των ύποστηρικτικών οικοσυστημάτων*» (IUCN et al., 1991). Σ' αυτόν τόν όρισμό υίοθετοϋνται άρχές όπως η δικαιοσύνη ανάμεσα στά εΐδη και η κοινωνική δικαιοσύνη πού περιλαμβάνει την διαγενεακή δικαιοσύνη και ανθρώπινα δικαιώματα. Ή UNESCO τό 2005 δέχεται και τούς δύο όρισμούς καθώς και οί δύο άποδίδουν την βασική ιδέα της άειφόρου ανάπτυξης. Ό συνδυασμός τους ένδιαφέρεται τόσο για την προστασία του ανθρώπου όσο και των οικοσυστημάτων. Έτσι ό πρώτος όρισμός δίνει έμφαση στήν ικανοποίηση των αναγκών του ανθρώπου μέ κύριο άξονα την διαγενεακή ύπευθυνότητα ένω ό δεύτερος στήν βελτίωση της ποιότητας της ζωής και την προστασία του περιβάλλοντος.

2.2 Τά διδάγματα σχετικά με την Έκπαίδευση για την Άειφόρο Ανάπτυξη

Η UNESCO κατόπιν της διεθνούς διασκέψεως του Γιοχάνεσμπουργκ που οργανώθηκε τό 2002, προέβη σέ απολογισμό στόν χῶρο τῆς ἐκπαίδευσης γιά τήν ἀειφόρο ἀνάπτυξη καί διαπιστώνει πῶς τά κύρια διδάγματα εἶναι τά ἑξῆς:

◆ Ἡ ἐκπαίδευση γιά τήν ΑΑ εἶναι διαρκῶς ἐξελισσόμενη καί στοχεύει στήν κινητοποίηση τῶν ἀνθρώπων ὅλων τῶν ἡλικιῶν νά καταστοῦν ὑπεύθυνοι γιά τήν δημιουργία ἐνός ἀειφόρου μέλλοντος.

◆ Πολλές ἀπό τίς ἤδη ὑπάρχουσες ἐκπαιδευτικές πολιτικές χρειάζονται ἐπαναπροσδιορισμό ὥστε νά οἰκοδομοῦνται μέ μεγαλύτερη ἀποτελεσματικότητα οἱ ἔννοιες καί οἱ ἱκανότητες πού ἀπαιτοῦνται γιά τήν ἀειφόρο ἀνάπτυξη.

◆ Ἡ διά βίου μάθηση ἀρχῆς γενομένης τῶν μαθητῶν καί ἕως τῶν ἐνηλίκων, ἀπό τήν πρωτοβάθμια ἐκπαίδευση ἕως τήν ἀνώτατη ἐκπαίδευση, ἀποτελεῖ τήν ζῶσα κινητήριον δύναμη γιά τήν δημιουργία ἐνός ἀειφόρου μέλλοντος.

Κατόπιν τούτων ἀκολουθεῖ ἡ δέσμευση ὥστε ἡ Γενική συνέλευση τοῦ ΟΗΕ νά κηρύξει τά χρόνια ἀπό τό 2005 ἕως τό 2015 ὡς δεκαετία τῆς ἐκπαίδευσης γιά τήν ΑΑ. Τό ἔτος 1998 τό ἀγγλικό συμβούλιο γιά τήν ΠΕ ἀποφασίζει τήν εἰσαγωγή τῆς ἐκπαίδευσης γιά τήν ΑΑ στό νέο ἀναλυτικό πρόγραμμα καί στά πλαίσια αὐτῆς τῆς ἀπόφασης δημοσιεύει μιά ἀναφορά μέ τίτλο «Ἐκπαίδευση γιά τήν ἀειφόρο ἀνάπτυξη» στόν τομέα τῶν σχολείων (Λιαράκου καί Φλογαῖτη, 2007).

Τήν γραμμή τῆς Ἀγγλίας ἀκολουθοῦν ἀργότερα καί ἄλλες χῶρες ὅπως ἡ Βολιβία, ἐνῶ ὑπάρχουν χῶρες ὅπως ἡ Ἑλλάδα πού ἐμπλουτίζουν σέ ρητορικό ἐπίπεδο τά ἀναλυτικά τους προγράμματα μέ τίς ἔννοιες τῆς ΑΑ. Στήν χώρα μας ἡ ἔνταξη τῆς ΑΑ στό νέο διαθεματικό πλαίσιο σπουδῶν γίνεται τό 2003 ὅπου μέ ἀπόφαση τῆς Ἐφμερίδας τῆς Κυβέρνησης ἡ ἔννοια τῆς ἀειφορίας πλέον συνδέεται μέ τήν προστασία τοῦ περιβάλλοντος καί ἐντάσσεται στά πλαίσια τοῦ στόχου τῆς εὐαισθητοποίησης γιά τήν ἀναγκαιότητα προστασίας τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος καί τῆς οἰκείωσης προτύπων «πράσινων» συμπεριφορῶν. Συγκεκριμένα, ἡ ὑπουργική ἀπόφαση ἀναφέρει τά ἑξῆς: «Ἡ ἀειφόρος ἀνάπτυξη ἀποτελεῖ ἀδιαμφισβήτητη πρόταση γιά τήν ἐξασφάλιση τῆς εὐημερίας σέ ὅλον τόν πλα-

νήτη, μέσα από την προστασία και την διατήρηση της ισορροπίας του περιβάλλοντος»¹.

Κατά την διάρκεια της «πράσινης» δεκαετίας 2005-2014 η UNESCO αναλαμβάνει καθοριστικό ρόλο στην προώθηση και τόν σχεδιασμό ενός διεθνούς σχεδίου εφαρμογής. Ο βασικός σκοπός της έτσι όπως καταγράφεται στά επίσημα πρακτικά είναι να ενσωματώσει τις αξίες της ΑΑ σε όλες τις μορφές μάθησης, ώστε να ενθαρρύνει αλλαγές στην συμπεριφορά προς την κατεύθυνση μιᾶς περισσότερο αειφόρου και δίκαιας κοινωνίας για όλους. Κατά την διάρκεια της εν λόγω δεκαετίας προσδοκᾶται η UNESCO να επιδιώξει την κινητοποίηση όλων τῶν ενδιαφερόμενων φορέων και κυρίως τῶν κυβερνήσεων αλλά και τῶν μὴ κυβερνητικῶν ὀργανώσεων. Συνολικά οἱ ὑπουργοὶ Περιβάλλοντος καὶ Παιδείας πενήντα πέντε κυβερνήσεων ἐπικυρώνουν τὴν στρατηγικὴ γιὰ τὴν ἐκπαίδευση γιὰ τὴν ΑΑ. Ὁ σκοπὸς αὐτῆς τῆς στρατηγικῆς εἶναι νὰ ἐντάξουν αὐτές οἱ χώρες στὴν τυπικὴ ἐκπαίδευση τὴν ΑΑ σὲ ὅλα τὰ γνωστικά ἀντικείμενα, ἀλλὰ καὶ στὴν μὴ τυπικὴ ἐκπαίδευση (Λιαράκου καὶ Φλογαῖτη, 2007).

2.3 Ἑνταξη τῆς Περιβαλλοντικῆς Ἐκπαίδευσης στὴν Ἐκπαίδευση γιὰ τὴν Ἀειφόρο Ἀνάπτυξη

Ἀδιαμφισβήτητα εἶναι κοινὴ πεποίθηση πὼς ἡ ΠΕ ἐντάσσεται στὴν ἐκπαίδευση γιὰ τὴν ΑΑ καὶ συνεπῶς ἡ τελευταία εἶναι περισσότερο εὐρείας μορφῆς ἐκπαίδευση. Σύμφωνα μ' αὐτὴ τὴν πεποίθηση, ἡ ΠΕ θεράπευσε κυρίως τὸ φυσικὸ περιβάλλον καὶ θὰ συνεχίσει νὰ τὸ θεραπεύει, σὲ πλαίσιο ὅμως τοῦ εὐρύτερου πεδίου τῆς αειφορίας, συνεπικουρούμενη ἀπὸ ἄλλες μορφές ἐκπαίδευσης τῶν ἀναλυτικῶν προγραμμάτων. Ἔτσι ἡ ΠΕ δὲν καταργεῖται, οὔτε ἀλλάζει, πρέπει ὅμως νὰ ἐνταχθεῖ σὲ ἓνα εὐρύτερο πλαίσιο: «Ἡ ΠΕ εἶναι ἓνα σημαντικὸ κομμάτι τῆς ἐκπαίδευσης γιὰ τὴν ΑΑ, ἓνα ἀπὸ τὰ πολλὰ κομμάτια. Ὑπάρχουν καὶ ἄλλοι χώροι πού πρέπει νὰ μποῦν στὴν ἐξίσωση τῆς ἐκπαίδευσης γιὰ τὴν αειφόρο ἀνάπτυξη, ὅπως οἱ δυναμικὲς τῶν συστημάτων, τὰ αειφορικά οἰκονομικά, ἡ παγκοσμιοποίηση καὶ ἡ ὀλιστικὴ θεωρία, ἡ διαπολιτισμικὴ ἐκπαίδευση, ὁ φουτουρισμός, ὁ σχεδιασμός σεναρίου καὶ ἡ στρατηγικὴ σκέψη, ἡ ἐκπαίδευση πού βασίζεται στὴν κοινότητα καὶ πολλὰ

1. ΦΕΚ 303/13-3-2003/τεῦχος β', σελ. 3734-3736.

άλλα» (Jickling & Wals, 2008). Αποτελεί κοινή παραδοχή τών περισσότερων διεθνών οργανισμών ή ένταξη τής ΠΕ στην Έκπαίδευση για τήν Άειφορία. Άναφέρει σχετικά μ' αυτό ή UNESCO: «*Η ΠΕ είναι ένας καλά έδραιωμένος έπιστημονικός κλάδος, ό όποιος εστιάζει στίς σχέσεις του ανθρώπου μέ τό φυσικό περιβάλλον καί στους τρόπους μέ τούς όποιους θά διατηρήσουμε καί θά προστατέψουμε τούς πόρους του. Έπομένως ή ΑΑ περιλαμβάνει τήν ΠΕ, έντάσσοντας την στό ευρύτερο πλαίσιο τών κοινωνικοπολιτιστικών παραγόντων καί τών κοινωνικοπολιτικών ζητημάτων τής δικαιοσύνης, τής φτώχειας, τής δημοκρατίας καί τής ποιότητας ζωής*». Στήν ίδια γραμμή κινείται καί ή Διεθνής Ένωση για τήν διατήρηση τής φύσης (IUCN) ή όποια θεωρεί τήν ΠΕ ως ένα από τά πεδία πού θεμελιώνουν τήν Έκπαίδευση για τήν ΑΑ αναφέροντας χαρακτηριστικά: «*Βασίζεται στους έπιστημονικούς κλάδους τής ΠΕ, τής εκπαίδευσης για τήν ανάπτυξη, τής εκπαίδευσης για τήν ειρήνη καί τής εκπαίδευσης για τήν συνολική ιδιότητα του πολίτη*». Η Μ. Paden χαρακτηριστικά αναφέρει: «*Νά σημειώσουμε ότι τίποτε δέν ξεφεύγει από τήν ΠΕ. Από τήν άλλη πλευρά όμως δέν χρειάζεται κανείς νά είναι ειδικός στην ΠΕ για νά εκπαιδεύσει σχετικά μέ τήν άειφορία. Εκπαιδευτικοί από άλλους χώρους όπως ή πληθυσμιακή εκπαίδευση (population education), ή εκπαίδευση για τήν ενέργεια, ό αστικός σχεδιασμός καί ή εκπαίδευση για τήν ανάπτυξη άγκάλιασαν τήν ιδέα τής εκπαίδευσης για τήν άειφορία, αν καί δέν γνωρίζουν πολλά σέ σχέση μέ τό φυσικό περιβάλλον*».

Στά τέλη τής δεκαετίας του '60, υίοθετείται ή άποψη πώς ή εκπαίδευση για τήν άειφόρο ανάπτυξη είναι μετεξέλιξη τής περιβαλλοντικής εκπαίδευσης, χωρίς όμως νά πρόκειται για δύο διαφορετικές μορφές εκπαίδευσης καί χωρίς νά τίθεται τό ζήτημα για τό ποιά είναι πιό ευρεία. Η έξελικτική πορεία από τήν ΠΕ στην εκπαίδευση για τήν ΑΑ, άκολούθησε τά παρακάτω στάδια: τήν δεκαετία του '70 έμφαση δινόταν στην φύση, τήν δεκαετία του '80 ή έμφαση στράφηκε πρós τό περιβάλλον καί τήν δεκαετία του '90 καί έξής ή έμφαση πλέον δίνεται στην ΑΑ (Φλογαΐτη καί Μέρτζιου, 1995).

Η UNESCO καί ή UNER (United Nations Environmental Programme-Περιβαλλοντικό πρόγραμμα τών Ηνωμένων Έθνών) στην Χάρτα του Βελιγραδίου τό 1975 καί στην Διακήρυξη τής Τιφλίδας τό 1977 αναδεικνύουν τήν όλιστικότητα του περιβάλλοντος καθώς

συμπεριλαμβάνουν στον όρισμό του και τις κοινωνικές, οικονομικές, πολιτιστικές και πολιτικές διαστάσεις. Πλέον, σύμφωνα με τον Δανό διανοητή Breiting, δεν μπορεί να γίνει αποδεκτή οποιαδήποτε έκδοση της ΠΕ που να μην είναι ταυτόχρονα και εκπαίδευση για την ΑΑ.

Πρόκειται για μία όριστική μετάβαση όπου όλοι οι εκπαιδευτικοί καλούνται να προσαρμοστούν στην νέα κατάσταση. Η Μ. Paden υποστηρίζει πως η ΠΕ όπως θεμελιώθηκε στην Τιφλίδα, ενώ λαμβάνει υπόψη της τις τρεις διαστάσεις –περιβάλλον, οικονομία και κοινωνία– ωστόσο οι δύο τελευταίες δεν αποτελούν παρά τό πλαίσιο μέσα στο οποίο εξετάζονται τό περιβάλλον και τά περιβαλλοντικά ζητήματα. Ο βασικός σκοπός μέσα από την εκπαίδευση είναι η προώθηση βασικών περιβαλλοντικών αξιών. Αντίθετα, υποστηρίζει η Μ. Paden, η εκπαίδευση για την αειφόρο ανάπτυξη, θέτει τό περιβάλλον, την κοινωνική δικαιοσύνη και την οικονομία στο ίδιο επίπεδο όπου οι τρεις αυτές διαστάσεις πλέον εξετάζονται ως σύνολο και οι αξίες που προωθούνται αφορούν και τις τρεις ταυτόχρονα. Μετά την διάσκεψη του Ρίο τό 1992, η ΠΕ καθίσταται άρρηκτα δεμένη με την αειφορία.

2.4 Άρχες και χαρακτηριστικά που διέπουν την Έκπαίδευση για την Αειφόρο Ανάπτυξη

Η Έκπαίδευση για την Αειφόρο Ανάπτυξη (ΕΑΑ), διέπεται από όρισμένες αξίες κέντρο τών οποίων αποτελεί ή κουλτούρα που σύμφωνα με την UNESCO (2005) είναι ή διάσταση εκείνη που συνδέει τούς τρεις πυλώνες της αειφορίας, δηλαδή την οικονομία, την κοινωνία και τό περιβάλλον. Στά πλαίσια τών αξιών αυτών μπορεί να ειπωθεί πως ή ΕΑΑ αναπτύσσεται μέσα στον σεβασμό για την διαφορετικότητα τών ειδών, αναγνωρίζει την ποικιλότητα, προβάλλει τις αξίες του σεβασμού και της αξιοπρέπειας που θεμελιώνουν την αειφόρο ανάπτυξη στην προσωπική και επαγγελματική ζωή, χρησιμοποιεί και αξιοποιεί την υπάρχουσα γνώση γύρω από την χλωρίδα και την πανίδα, τις αειφόρες γεωργικές πρακτικές, την χρήση του άερα, του νερού κ.τ.λ., ενθαρρύνει την παραμονή στην ύπαιθρο και τις υπαίθριες δραστηριότητες.

Τά χαρακτηριστικά της ΕΑΑ, σύμφωνα πάντα με την UNESCO, είναι πρωτίστως ή διεπιστημονικότητα και ή όλιστική αντιμετώπιση

τῶν περιβαλλοντικῶν θεμάτων. Ἡ ἐν λόγῳ μάθηση δέν βασιίζεται στήν ἀπλή μετάδοση τῆς γνώσης ὅπως μπορεῖ νά συμβαίνει σέ ἄλλα ἀντικείμενα μάθησης ἀλλά βασιίζεται στήν πολλαπλότητα τῶν μεθόδων μέ τίς ὁποῖες προσεγγίζουν τά περί τοῦ περιβάλλοντος θέματα, ὅπως ἡ συζήτηση, ἡ ἐμπειρία, ἡ τέχνη, καί ἄλλες παρόμοιες παιδαγωγικές στρατηγικές. Ἄλλα σημαντικά χαρακτηριστικά εἶναι ὁ συμμετοχικός τρόπος λήψης ἀποφάσεων καθὼς οἱ συμμετέχοντες ἐκπαιδευόμενοι λαμβάνουν ἀποφάσεις σχετικά μέ τίς στρατηγικές μάθησης στοιχείων τῆς αἰφόρου ἀνάπτυξης.

Ἡ ἐκπαίδευση γιά τήν αἰφόρο ἀνάπτυξη πρέπει νά σημειωθεῖ πὼς διαφέρει ἀπὸ περιοχὴ σέ περιοχὴ καί ἀπὸ χώρα σέ χώρα, καθὼς ἔννοιες τῆς αἰφορίας ἐκφράζονται μέ διαφορετικό τρόπο ἀπὸ γλῶσσα σέ γλῶσσα. Ὁ διευθυντὴς τοῦ προγράμματος (EPD) τῆς UNESCO Lopez Ospina ἀναφέρει χαρακτηριστικά: «*Εἴμαστε πεπεισμένοι ὅτι ἡ πορεία πρὸς τήν αἰφορία ἐξαρτᾶται περισσότερο ἀπὸ τήν αὔξηση τῆς ἠθικῆς ὑπευθυνότητας παρά τῆς ἐπιστημονικῆς μας γνώσης*». Ἡ ἴδια ἡ UNESCO προτρέπει (Λιαράκου & Φλογαῖτη, 2007) σέ μιά ἀναθεώρηση τῶν προγραμμάτων σπουδῶν καί νά δοθεῖ περισσότερη ἔμφαση στήν καλλιέργεια τῶν ἠθικῶν ἀξιῶν καί ἀρετῶν, τῶν ἠθικῶν κινήτρων καί τῆς ικανότητας συνεργασίας, μέ στόχο νά οἰκοδομηθεῖ ἓνα αἰφόρο μέλλον.

Σ' αὐτό τό σημεῖο θά ἀναφερθοῦν χαρακτηριστικά τοῦ αἰφόρου σχολείου (Παπαβασιλείου, 2011). Ἐνα τέτοιο σχολεῖο ἐνδιαφέρεται νά ἀναπτύξει μαθησιακές ἐμπειρίες καί μαθησιακά περιβάλλοντα πού θά καταστήσουν τοὺς μαθητές τοὺς ικανοὺς νά ἐργαστοῦν πρὸς τήν κατεύθυνση τῆς διασφάλισης ποιότητας ζωῆς (Gough, 2005: 340). Στὴν Ἀγγλία τό αἰφόρο σχολεῖο ἐπιδιώκει τήν ἐπίτευξη ὑψηλῶν ἐπιπέδων συμπεριφορᾶς καί στήν ἐπίτευξη στόχων γιά τήν αἰφόρο ἀνάπτυξη καί τήν περιβαλλοντικὴ ἐνημερότητα. Συνιστᾶ ἓνα ἰδανικό σχολεῖο διαμέσου τοῦ ὁποῖου μέλλει νά διαμορφωθοῦν ἀξίες, νοοτροπίες καί ἀντιλήψεις στὸν τρόπο πού παράγουμε καί καταναλώνουμε. Ἡ Περιβαλλοντικὴ Ἐκπαίδευση δέν μπορεῖ νά ἐξισώνεται μέ τήν Ἐκπαίδευση γιά τήν Αἰφορία, μιᾶς καί ἡ πρώτη ἐνδιαφέρεται γιά τήν ἐξισορρόπηση στίς σχέσεις μεταξύ ἀνθρώπου καί περιβάλλοντος, ἡ μὲν δεύτερη ἐνδιαφέρεται γιά μιά εὐρύτερη κοινωνικὴ ἀλλαγὴ ἐπὶ τῇ βάσει τῆς δημοκρατίας, τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης καί τῆς ποιότητας τῆς ζωῆς. Τό γενικὸ ὄραμα τῆς αἰ-

φορίας καί ἐν γένει τοῦ ἀειφόρου σχολείου εἶναι ὅλοι νά ἀποκτήσουν πρόσβαση στό πλέγμα τῶν ἀξιῶν γιά ἕνα ἀειφόρο μέλλον. Γιά ὅλους αὐτούς τούς λόγους ἀναδεικνύεται ἡ διαπίστωση πῶς δέν μπορεῖ ἡ ἐκπαίδευση γιά τήν ἀειφορία νά διδαχθεῖ ὡς ἕνα ξεχωριστό μάθημα παρά μόνο νά συμπεριληφθεῖ στά ἄλλα μαθήματα.

Ἄν λάβουμε ὑπόψη τήν στρατηγική γιά τήν ἀειφόρο ἀνάπτυξη τῆς κυβέρνησης τοῦ Ἑνωμένου Βασιλείου καί τίς ἀρχές (Δημητρίου et al., 2011) πού αὐτή καθορίζει μέσα ἀπό συγκεκριμένες ἀρχές πού μόλις θά ἀναφερθοῦν, θά μποροῦσε νά γίνει μιά εὐρεία γενίκευση. Οἱ ἀρχές αὐτές προτείνουν τήν δική μας ἐπιβίωση μέσα σέ λογικά περιβαλλοντικά ὅρια πού θά ἐπιτρέπουν καί θά διασφαλίζουν τήν ζωή στό μέλλον, τήν ἐξασφάλιση μιᾶς ὑγιοῦς καί δίκαιας κοινωνίας ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἰσοπολιτείας καί τῶν ἴσων εὐκαιριῶν πρὸς ὅλους, τήν ἐπίτευξη μιᾶς ἀειφόρου οἰκονομίας μέ ὀρθολογική χρήση τῶν φυσικῶν πόρων, τήν ὑπεύθυνη καί ὄχι ἀνεύθυνη χρήση τῆς ἐπιστήμης καί τήν προαγωγή καλῆς διακυβέρνησης μέ περιβαλλοντικά κίνητρα καί κριτήρια.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

Η ΣΥΜΠΛΕΥΣΗ ΟΡΘΟΔΟΞΙΑΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΛΟΓΙΑΣ

3.1 Ἡ Ὁρθοδοξία ὡς ρυθμιστικός παράγοντας στήν ἰσορροπία τοῦ κόσμου

Σύμφωνα μέ τήν πατερική γραμματεία, ἡ Ὁρθοδοξία εἶναι ἡ «ἀψευδής περί Θεοῦ καί κτίσεως υπόληψις» (Ἀναστασίου Σιναΐτου) καί συνίσταται στήν ὀρθή περί τοῦ Θεοῦ καί τῆς κτίσεως θεώρηση. Σ' αὐτή ἀνήκει τό πλήρωμα τῆς ἀληθείας καί ἡ ἐξουσία, ἐπιστατοῦντος τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ὥστε νά ὀρθοτομεῖ τόν λόγο τῆς ἀληθείας.

Ὁ ἄνθρωπος πλασμένος στήν κορωνίδα τῆς δημιουργίας τοποθετεῖται κυρίαρχος καί βασιλιάς σέ ὅλη τήν κτίση (Ἀργυρόπουλος, 2010). Ὡστόσο τό περιεχόμενο αὐτῆς τῆς κυριαρχίας συνίσταται στήν διακονία καί τό «ἐργάζεσθαι καί φυλάσσειν» (Γέν. 2, 15) καί ἀναφέρεται στήν καλῶς νοούμενη ἐκμετάλλευση τοῦ κόσμου. Στήν Ὁρθόδοξη Θεολογία τό περιεχόμενο τῆς ἐξουσίας ἐδράζεται στήν διακονία «ὅποιος θέλει νά εἶναι μέγας ἀνάμεσά σας νά γίνει ὑπηρέτης σας» (Ματθ. 20, 26-28). Ἡ Ὁρθόδοξη Χριστιανική Παράδοση ποτέ δέν στάθηκε φραγμός γιά τήν τεχνολογική ἀνάπτυξη. Ὡστόσο προέβαλε καί συνεχῶς προβάλλει ἀντιδράσεις ἀπέναντι στήν καταστροφική χρήση τῶν ἐπιτευγμάτων τῆς τεχνολογίας. Χαρακτηριστικά ὁ Ἅγιος Γρηγόριος ὁ Θεολόγος πληροφορεῖ: «μή φοβηθεῖς τήν πρόοδο, φοβήθητι τήν ἀλλοτρίωσιν».

Ὁ ἄνθρωπος τοποθετεῖται στό μεθόριο ἀνάμεσα στήν ὕλική καί πνευματική δημιουργία καθῶς εἶναι ψυχοσωματική ὄντοτητα. Εἶναι χοϊκός ἀλλά παράλληλα ἔχει αἰώνια προοπτική καί τήν μοναδική δυνατότητα νά ἐπικοινωνεῖ μέ τόν Θεό. Τοποθετεῖται ὡς κατά χάριν Θεός, γίνεται συνδημιουργός Του, μέ σκοπό νά κατευθύνει τήν δημιουργία στήν τελειότητα. Ὡστόσο ξεχνάει τήν πνευματική του ιδιότητα καί τόν ὕψιστο προορισμό του καί θεοποιεῖ τήν ὕλη. Παύει νά ἀγαπᾷ τήν φύση καί ὑποκινούμενος ἀπό φιλάργυρα, ἐγωπαθῆ καί κενόδοξα αἰσθήματα ὁδηγεῖ τήν κτίση σέ μιά σοβαρή ἀδυναμία ἀνάκτησης τῶν δυνάμεών της, σ' αὐτό πού στήν παγκόσμια κοινό-

τητα είναι γνωστό ως οικολογικό πρόβλημα. Στην Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία τὰ αἷτια αὐτοῦ τοῦ προβλήματος εἶναι πρωτίστως πνευματικά καί τό κέντρο βάρους πέφτει στήν ἀνθρώπινη ἀνευθυνότητα καί στήν ἀπώλεια τῆς ζώσας σχέσης μεταξύ Θεοῦ καί ἀνθρώπου.

Τόν Μάρτιο τοῦ 1992, στήν Α΄ Σύναξη τῶν Προκαθημένων τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν στήν Κωνσταντινούπολη, κοινοποιήθηκε τό παρακάτω μήνυμα:

Ἡ ἀλόγιστος καί εὐδαιμονιστική χρῆσις τῆς ὑλικῆς δημιουργίας ὑπό τοῦ ἀνθρώπου, μέ τήν βοήθειαν τῆς ἐπιστημονικῆς καί τεχνολογικῆς προόδου, ἔχει ἤδη ἀρχίσει νά ἐπιφέρῃ ἀνεπανόρθωτον καταστροφὴν εἰς τό φυσικόν περιβάλλον. Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία, μή δυναμένη νά παραμένῃ ἀπαθὴς ἐνώπιον τοιαύτης καταστροφῆς, καλεῖ δι' ἡμῶν πάντας τοὺς Ὁρθοδόξους, ὅπως ἀφιερῶσιν τήν πρώτην Σεπτεμβρίου ἐκάστου ἔτους, ἡμέραν ἐνάρξεως τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ ἔτους, εἰς προσευχάς καί δεήσεις ὑπέρ τῆς διασώσεως τῆς δημιουργίας τοῦ Θεοῦ καί εἰς ἐνστερνισμόν τῆς πρὸς τήν φύσιν στάσεως, τήν ὁποίαν ὑπαγορεύει ἡ Θεία Εὐχαριστία καί ἡ ἀσκητική παράδοσις τῆς Ἐκκλησίας.

Μ' αὐτά τὰ λόγια τῶν προκαθημένων τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, δέν τονίζονται ἀπλά τὰ αἷτια τῆς οικολογικῆς κρίσεως, ἀλλά τίθεται καί τό πλαίσιο μέσα στό ὁποῖο ἀναμένεται νά ἐπιτευχθεῖ ἡ ὑπέρβασή της πού δέν εἶναι ἄλλο ἀπό τόν χῶρο τῆς Ἐκκλησίας. Γι' αὐτό δέν ὑπάρχει γιά τήν Ἐκκλησία αὐθεντική πορεία, παρά ἡ μίμηση τοῦ Ἰησοῦ στήν ὑπηρεσία τῆς Βασιλείας (Κατερέλος, 2015). Στόν χῶρο τῆς Ἐκκλησίας ἡ ἀφετηρία τῆς οικολογικῆς κρίσεως βρίσκεται στήν πρωταρχική κρίση τοῦ ἀνθρώπου πού ἐπῆλθε ἀπό τήν ἁμαρτία τῆς παρακοῆς τοῦ θεοῦ θελήματος (Μπουραντᾶ, 2011. *Τό οικολογικό πρόβλημα ἐξ ἐπόψεως Κοινωνιολογίας τοῦ Χριστιανισμοῦ. Μεταπτυχιακή ἐργασία. Θεολογική Σχολή Α.Π.Θ., Τμήμα Ποιμαντικῆς καί Κοινωνικῆς Θεολογίας. Θεσσαλονίκη*). Δέν εἶναι τυχαῖο ὅτι ἡ πρώτη ἐντολή τοῦ δημιουργοῦ Θεοῦ πρὸς τόν ἄνθρωπο, ἀφορᾷ ἀκριβῶς αὐτή τήν σχέση του μέ τό περιβάλλον: «ἀπό παντός ξύλου τοῦ ἐν τῷ παραδείσῳ βρώσει φαγῇ, ἀπό δὲ τοῦ ξύλου τοῦ γινώσκειν καλόν καί πονηρόν οὐ φάγεσθε ἀπ' αὐτοῦ» (Γέν. 2, 16-17). Ἀποφασίζει ὥστόσο ὁ ἄνθρωπος νά ἀγνοήσει τό θέλημα τοῦ Θεοῦ καί ἐπιδιώκει ἰσοθεΐα χωρίς τόν Θεό. Οἱ συνέπειες τόν ὁδη-

γοῦν σέ πανωλεθρία. Τό ἴδιο καί τήν φύση ἡ ὁποία σύμφωνα μέ τήν ἐπιστολή τοῦ Ἀποστόλου Παύλου πρὸς τοὺς Ρωμαίους «*συστενάζει καὶ συνωδίνει ἄχρι τοῦ νῦν καὶ ἡ ἀποκαταδοκία τῆς κτίσεως τὴν ἀποκάλυψιν τῶν υἰῶν τοῦ Θεοῦ ἀπεκδέχεται*» (Ρωμ. 8, 19-22).

Ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος μοιάζει νά εἶναι ἀδιόρθωτος καθὼς ὁ τρόπος μέ τόν ὁποῖο ζεῖ καὶ ἐνεργεῖ θυμίζει τήν περιγραφή τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος (Γεραῆς et al., 2010). Ἡ συμβολή τῆς χριστιανικῆς ἀγωγῆς στήν προστασία τοῦ περιβάλλοντος. Στά Πρακτικά τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἰνστιτούτου Ἐφαρμοσμένης Παιδαγωγικῆς καὶ Ἐκπαίδευσης (ΕΛΛ.Ι.Ε.Π.ΕΚ.), 5ο Πανελλήνιο Συνέδριο μέ θέμα «*Μαθαίνω πῶς νά μαθαίνω*», 7-9 Μαΐου 2010. Ἡ πηγή κάθε κακοῦ βρίσκεται στήν ἀποκοπή τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς κτίσεως ἀπό τήν πηγή τῆς ζωῆς πού εἶναι ὁ Θεός. Ὁ Μέγας Βασίλειος θυμίζει: «*τοῦτό ἐστι τὸ κακόν, ἡ τοῦ Θεοῦ ἀλλοτρίωσις*» (PG 31, 148A). Γιά τήν ἀποκατάσταση αὐτοῦ τοῦ χάσματος εἶναι ἐπιτακτική ἡ δημιουργία σωστῶν σχέσεων μεταξύ Θεοῦ-ἀνθρώπου καὶ ἀνθρώπου-περιβάλλοντος. Μιά ἀποκατάσταση πού μέλλει νά προκύψει μέ τήν τήρηση τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ, μέ τήν συνειδητοποίηση τῆς προσωπικῆς εὐθύνης τοῦ καθενός καί μέ τήν ἐσωτερική κάθαρση. Ἕνας ὕμνος λέει χαρακτηριστικά ἐπ' αὐτοῦ: «*Γέγονα μολυσμὸς ἀέρος καὶ γῆς καὶ ὑδάτων*». Ἡ μόλυνση τοῦ περιβάλλοντος ἀντανακλᾷ τήν ἐσωτερική μόλυνση τοῦ ἀνθρώπου.

Γιά νά ἀπαγκιστρωθεῖ ὁ ἄνθρωπος ἀπό τό κακό, ἡ Ἐκκλησία προβάλλει τήν ἄσκησι καὶ τήν ἐγκράτεια ὡς μέσα πού θά ἐπιφέρουν τήν ἁρμονική ἰσορροπία μέ τήν φύση. Ὁ ἅγιος Ἰσαάκ ὁ Σῦρος, διδάσκει ὅτι ὁ σκοπὸς τῆς πνευματικῆς ζωῆς εἶναι ἡ ἀπόκτηση «*ἐλεήμονος καρδίας, ἡ ὁποία νά φλέγεται γιὰ ὅλη τήν δημιουργία καὶ γιὰ ὅλα τὰ κτίσματα τοῦ Θεοῦ*». Αὐτὴν ἀκριβῶς τήν διδασκαλία τονίζει καὶ ὁ Ντοστογιέφσκι στοὺς ἀδερφοὺς Καραμαζώφ: «*Ἀγαπᾶτε ὅλα τὰ ἔργα τοῦ θεοῦ, ὅλη τήν κτίσι καὶ κάθε κόκκο ἄμμου. Ἀγαπᾶτε κάθε φύλο, κάθε ἀκτίνα ἀπὸ τό φῶς τοῦ Θεοῦ. Ἀγαπᾶτε τὰ ζῶα, ἀγαπᾶτε τὰ φυτά, ἀγαπᾶτε τό κάθε τί. Ἄν ἀγαπᾶτε τό κάθε τί θά ἀντιληφθεῖτε τό θεϊκὸ μυστήριον τῶν πραγμάτων*» (Ζαχαράκης, 2007).

Ὁ διαρκὲς σεβασμὸς τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τήν φύση τίθεται ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ἀσκητικοῦ φρονήματος πού καλλιιεργεῖ καὶ ἐμπνέει ἡ Ἐκκλησία. Ὁ ἀσκητισμὸς ἀπὸ τίς ἀπαρχές του ἕως σήμερα καλλιιεργήθηκε σέ μέρη πού ἔχουν ἄμεση σχέση μέ τό φυσικὸ περιβάλλον. Οἱ

ασκητές ζούν μόνοι έμπνεόμενοι από τό φυσικό περιβάλλον, ή δέ πνευματική τους πρόοδος πολλές φορές σχετίζεται καί αποδίδεται σ' αυτό. Ό μοναχός δημιουργεί στό φυσικό περιβάλλον, χωρίς νά τό καταστρέφει καί εργάζεται γιά τήν περιβαλλοντική ισορροπία. Όλη ή κτίση παρακινεί τόν μοναχό γιά τήν πνευματική του τελείωση καί δρᾷ συμπληρωματικά καί ένισχυτικά μέ τόν εὐαγγελικό λόγο.

3.2 Οίκολογία καί όρθόδοξη θεολογική έρμηνεία

Ή οίκολογία εἶναι ἕνας ὅρος πού πρωτοεμφανίστηκε στήν Ἀγγλία τό 1873, τό δέ οίκολογικό πρόβλημα εἶναι ἀποτέλεσμα βαθμιαίων πρακτικῶν καί νοοτροπιῶν πού συνειδητοποιήθηκε σέ παγκόσμιο ἐπίπεδο τόσο ἀπότομα καί αἰφνιδιαστικά ὥστε οἱ ἐπιστήμες νά ἀδυνατοῦν νά τό ὀρίσουν καί νά τό ἀντιμετωπίσουν. Ό ὅρος Οίκολογία δηλώνει τίς ἀπαραίτητες συνθῆκες γιά τήν ἐπιβίωση κάθε ἔμβιου ὄντος καί ἀσχολεῖται ἀποκλειστικά γιά τήν ἐξασφάλιση τῆς ζωῆς στόν πλανήτη καί λιγότερο ἕως καθόλου μέ τίς ψυχικές καί πνευματικές ἀνάγκες τοῦ ἀνθρώπου. Ό ἴδιος ὅρος θεωρεῖται ἀνεπαρκῆς μᾶς καί περιορίζει τόν ἄνθρωπο καί τό φυσικό περιβάλλον μόνο στήν Γῆ ἀγνοώντας τό κοινωνικό περιβάλλον τοῦ ἀνθρώπου ὡς ἀπαραίτητο γιά τίς διανθρώπινες σχέσεις καί τήν εὐθύνη γιά τόν χειρισμό τῆς φύσεως (Οἰκονόμου, 1994). Κάθε βιασμένη παρέμβαση ἀπέναντι στήν φύση εἶναι καί μιά ὕβρις ἀπέναντι στόν Θεό. Ἐκεῖνος ὡς φιλόανθρωπος βρέχει ἐπὶ δικαίους καί ἀδίκους. Ἀπό τήν πρώτη στιγμή τῆς χριστιανικῆς του ζωῆς ὁ Χριστιανός βιώνει αὐτή τήν φιλανθρωπία (Ζορμπᾶς, 1998).

Ή συνάντηση καί συνεργασία τῆς θρησκείας μέ ὅλες ἐκεῖνες τίς ὑγιεῖς δυνάμεις, οἱ ὁποῖες ὑπερασπίζονται μέ τόν ἕναν ἢ ἄλλο τρόπο τό πάσχον στίς μέρες μας περιβάλλον, δέν ἀποτελεῖ ἀπλῶς ἕνα κάποιο ἐγχεῖρημα, ἀλλά ἔχει σύν τῷ χρόνῳ καταστεῖ ἀπαίτηση τῶν καιρῶν, μονόδρομος ἢ, καλύτερα, ἐξοδος κινδύνου. Λειτουργεῖ, ἢ πρέπει νά λειτουργεῖ, ἀμφίδρομα. Ό θρησκευόμενος ἄνθρωπος ζεῖ καί κινεῖται ὡς ἐξάρτημα καί αὐτός, τό πολυτιμότερο καί ἀνώτερο τοῦ κοσμικοῦ corpus, μά συχνά-πυκνά συμπεριφέρεται ὡς ἀνόητος αὐτόχειρας, ἀφοῦ ὁ ἴδιος ὑποβλέπει καί παρενοχλεῖ μέ τήν τακτική του τήν ὁμαλή ἐξέλιξη τοῦ οἰκοσυστήματος, ἐνεργώντας σέ τελική ἀνάλυση ἐναντίον τοῦ ἴδιου τοῦ ἑαυτοῦ του. Οἱ οίκολογικά σκεπτόμενοι ἄνθρωποι τῆς τελευταίας τοῦλάχιστον πεντηκονταετίας, οἱ

όποιοι σέβονται καί τιμοῦν παντοιοτρόπως τό περιβαλλοντικό θαῦμα, δέν μποροῦν νά ἀνέχονται τόν ὀλοένα μαινόμενο βιασμό τῆς φύσης. Γι' αὐτό ἀκριβῶς στρέφονται τώρα στήν θρησκεία, ὥστε νά ἀντλήσουν ἀπό τά δικά της πιστεύματα τήν ἠθική θωράκιση τοῦ ἀγῶνα τους· νά εἰσπράξουν ἐνδεχομένως ἐλπίδα, παρηγοριά καί ἀναψυχή σέ καιρούς καί τόπους ἀπελπισμένων καί ἀπαρηγόρητους· νά ντύσουν, ἐξάλλου, μέ θεολογικά ἐπιχειρήματα (ὄχι πιά συνθήματα) καί τίς δύο προοπτικές τοῦ κόσμου: α) τήν ἀρνητική, δηλαδή τήν χωρίς «φόβο Θεοῦ» καταλήστευσή του καί β) τήν θετική, δηλαδή τήν συνετή διαχείριση τῶν δυνατοτήτων τοῦ οἰκοσυστήματος.

Χαρακτηριστική, ἂν καί ὄχι ἡ μοναδική, περίπτωση αὐτῆς τῆς ἐκζήτησης καί πραγμάτωσης συνεργασίας ἐκ μέρους τῶν οἰκολογούντων μέ τούς ἐκπροσώπους τῆς θρησκείας ὑπῆρξε μιά συνάντηση κορυφαίων εἰδικῶν ἐπιστημόνων (λ.χ. Carl Sagan, Edward O. Wilson, Stephen Jay Gould) μέ πολλούς θρησκευτικούς ὑπεύθυνους, τόν Μάϊο τοῦ 1992 στήν Οὐάσιγκτον, ἡ ὁποία κατέληξε σέ μιά πολύ ἐνδιαφέρουσα «συλλογική ἔκκληση Ἐπιστήμης καί Θρησκείας γιά τό Περιβάλλον»².

Πρόκειται γιά ἓνα ἀξιοπρόσεκτο βῆμα μέ μοναδική ἐνσταση ἀπό πλευρᾶς τῶν θεολογούντων, ὅτι δέν εἶναι καί τόσο εὐκόλο νά τιμᾷ κάποιος καί νά φυλάσσει τό Περιβάλλον ὡς ἓνα τυχαῖο γεγονός, ὅπως ἰσχυρίζονταν οἱ ἐπιστήμονες, ἀλλά κύρια καί πρωταρχικά ὡς ἀπόρροια, ἀπαύγασμα ἢ καταστάλαγμα τῆς ὑπέροχης ἀγάπης τοῦ Θεοῦ, ὁ Ὅποιος, κατά θεμελιώδη καινοδιαθηκική σήμανση καί παραδοχή, δέν διαθέτει ἀπλῶς μιά κάποια ἀγάπη πρὸς τήν κτίση, ἀλλά εἶναι οὐσιαστικά ὁ Ἰδιος ἀγάπη (Καποδίστριας, 2007).

Θά πρέπει νά τονιστεῖ πῶς ἡ Ἐκκλησία ποτέ δέν ταυτίστηκε μέ κανένα οἰκολογικό κίνημα. Δέν θά ἦταν ὑπερβολή νά εἰπωθεῖ πῶς ἀποτελεῖ χείριστη μορφή ἐκμετάλλευσης τῆς ἀγωνίας τοῦ ἀνθρώπου ἢ πολιτικοποίηση τῆς οἰκολογίας κάτω ἀπὸ τήν προσπάθεια νά θελήσει νά ἀπαλλαγεῖ ἀπὸ τά δεινά τῆς οἰκολογικῆς κρίσης (Νικολαΐδης, 2006). Ἡ φυσική ἀλλοτρίωση καί ἡ ἀδυναμία τῆς φύσης νά ἀνακτᾷ τίς δυνάμεις της καί νά ἀποκαθιστᾷ τίς διαταραγμένες ἰσορροπίες της, δίνουν στοὺς νέους κυρίως ἀνθρώπους τήν εἰκόνα καί τήν αἴσθηση ἐνός ἐγκαταλελειμμένου ἀπὸ τόν Θεό κόσμου. Κατά τήν

2. Βλ. Daly, H. (1995). «Ἐπιστήμη, Θρησκεία καί Συντηρητική Ἀνάπτυξη» (μτφρ. Μ. Κορναράκη). *Σύναξη* 56, 33.

Theokritoff (1994), δέν μπορεί ή όρθόδοξη παράδοση νά χρησιμεύσει ώς όχημα γιά τήν τοποθέτηση κατά μήκος του μηνύματος τής περιβαλλοντικής κίνησης ή από όποιαδήποτε άλλη κίνηση, κόμμα ή όργάνωση, είτε από τήν άποψη τής ιδεολογίας και τής φιλοσοφίας ή από εκείνη τής μεθόδου ή τών προγραμμάτων πού πρέπει νά εφαρμοστούν γιά τήν λύση του οικολογικού προβλήματος. Ή Έκκλησία θά έχει πάντα μιά διαφορετική έμφαση από όποιαδήποτε ομάδα ή κίνημα σ' αυτόν τόν κόσμο, έπειδή λειτουργεί σέ μιά διαφορετική κλίμακα. Μέσα από τόν λειτουργικό και τόν άσκητικό τρόπο ζωής διασφαλίζει τόν εύχαριστιακό χαρακτήρα της και παράλληλα διατρανώνει τήν καθολική οικολογική συνείδησή της (Κεσελόπουλος, 2007· Μπουραντά, 2011).

3.3 Σχέση άνθρώπου και φυσικού περιβάλλοντος ύπό όρθόδοξη θεώρηση

Ή σχέση του άνθρώπου μέ τό φυσικό περιβάλλον άν και νοείται θεολογικά ώς θεόσδοτη (Οικονόμου, 1994) ώστόσο δέν μπορεί νά θεωρηθεί δεδομένη. Ό ίδιος ό άνθρωπος βιολογικά άντλεί από τά ύλικά χαρακτηριστικά του περιβάλλοντος (νερό και χώμα) και συνεπώς ή σχέση του μ' αυτό είναι όντολογικής σημασίας (χοϋς από τής γής, Γέν. 2, 7). Τό άνθρώπινο σώμα, σύμφωνα μέ τό βιβλίό τής Γενέσεως, άποτελεί νάό του Θεού. Ό Άγιος Γρηγόριος ό Νύσσης ύπογραμμίζει τό σύμφυτο του άνθρώπου μέ τήν γή: «Εί δέ οϋδέποτε χωρίζει τής γής, αλλά συμπεφυκώς εί τήν γή, βαδίζεις επί τής γής, έπαναπαύη επί τής γής, δικάζη επί τής γής, πᾶν όπερ άν ποιής είτε μέγα είτε μικρόν επί τής γής, έγγϋς έχεις τό ύπόμνημα τής σεαυτοϋ ταπεινώσεως». Ή θεία και πανσθενής βούληση έντάσσει τόν άνθρωπο στο φυσικό περιβάλλον: «έλαβεν Κύριος ό Θεός τόν άνθρωπον, όν έπλασε, και έθετο αυτόν έν τῷ παραδείσῳ, εργάζεσθαι αυτόν και φυλάσσειν» (Γέν. 2, 15). Ός φυσικό περιβάλλον του άνθρώπου δέν νοείται μόνο τό έγγϋς αλλά και τό μακράν, δηλαδή όχι μόνο ή Γή αλλά και ό πέριξ άστρικός κόσμος πού τόν περιβάλλει. Σύμπασα ή πατερική σκέψη λείει πώς τά πάντα έγιναν πρός ώφέλεια του άνθρώπου. Ό άνθρωπος σύμφωνα μέ τόν Άγιο Γρηγόριο Νύσσης τονίζει τήν δοξολογική άποστολή του άνθρώπου: «Οϋδὲ γάρ άλλου τινός ενεκεν έγένου ή ίνα όργανον ής έπιτήδιον τής δόξης του Θεού». Σύμφωνα μέ τόν Άγιο Μακάριο Αιγϋπτου,

ὅλα παραχωρήθηκαν στὸν ἄνθρωπο γιὰ τρεῖς σκοποὺς, τὴν ἀνάπαυση, τὴν ἀπόλαυση καὶ τὴν θρησκευτικότητα: «Ὅλα τὰ ὁρατὰ δημιούργησε ὁ Θεὸς καὶ τὰ παραχώρησε στοὺς ἀνθρώπους γιὰ ἀνάπαυση καὶ εὐχαρίστηση, καὶ τοὺς ἔδωσε καὶ νόμο δικαιοσύνης» (Ὁμιλίες πνευματικές, ΒΕΠΕΣ 41, 212).

Ὡλὴ ἡ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου ἐξαρτᾶται βιοποριστικὰ ἀπὸ τὸ περιβάλλον του καὶ τροφοδοτεῖται ἀπὸ αὐτό. Τὸ περιβάλλον ἀντιμετωπίζει ἰσότιμα ὅλους τοὺς ἀνθρώπους καθὼς πληροφοροῦμαστε ἀπὸ τὸ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιο πὼς: «Ὁ Θεὸς τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἀνατέλλει ἐπὶ πονηροὺς καὶ ἀγαθοὺς καὶ βρέχει ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους» (Ματθ. 5, 45). Ἡ φύση λοιπὸν ὡς μητέρα ἀληθινὴ τροφοδοτεῖ καὶ ἐξασφαλίζει τὴν ζωὴ τῶν ἀνθρώπων καὶ συνεπῶς κάθε ἐπιθετικὴ συμπεριφορὰ τοῦ ἀνθρώπου πρὸς αὐτὴ μόνο ὡς μητροκτονία μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ.

Μιά ἄλλου εἴδους σχέση καθοριστικῆς σημασίας γιὰ τὴν εὐρυθμὴ συνύπαρξη τοῦ ἀνθρώπου μέ τὸ περιβάλλον εἶναι ἡ τροφοληπτικὴ σχέση. Ὁ ἄνθρωπος ἐξαρτᾶται τροφοδοτικὰ ἀπὸ τὸ φυσικὸ περιβάλλον, ἀπὸ τὴν ἡλιακὴ ἀκτινοβολία μέχρι τίς βιολειτουργικὲς ἐξαρτήσεις. Αὐτὴ ἡ τροφοληπτικὴ σχέση διέπεται ἀπὸ δύο ἀρχές (Οἰκονόμου, 1994), τὴν χρῆση φυσικῶν πόρων πρὸς βρῶση καὶ τὴν νηστεία. Πρόκειται γιὰ δύο δυναμικὲς καταστάσεις πού ἂν διαχειριστοῦν μέ λογικὴ καὶ ὑπευθυνότητα θὰ διατηρήσουν τὴν ἰσορροπία τόσο στίς φυσικὲς πηγές ὅσο καὶ στὴν ἱκανοποίηση τῶν διατροφικῶν ἀναγκῶν τοῦ ἀνθρώπου. Στὸ βιβλίό τῆς Γενέσεως ὁ Θεὸς παροτρύνει τοὺς πρωτόπλαστους τόσο νὰ φᾶνε ἀπὸ ὅλους τοὺς καρπούς ὅσο καὶ νὰ νηστεύουν ἀπὸ ἕναν: «ἀπὸ παντὸς ...φαγῇ» ἐνῶ ἀπὸ τὴν ἄλλή πληροφοροῦμαστε «οὐ φάγεσθε...» (Γέν. 2, 16-17). Ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἐντολὴ διαπιστώνει κανεὶς πὼς ἡ πολυφαγία συνιστᾶ ἀπαγόρευση. Ὅχι ἐπειδὴ ὁ Θεὸς εἶναι παράξενος, ἀλλὰ ἐπειδὴ ὡς πάνσοφος γνωρίζει καὶ θέλει νὰ προστατέψῃ τὸ πλᾶσμα του ἀπὸ τίς συνέπειες μιᾶς ἀπαγόρευσης.

Ἡ συμφιλίωση μέ τὸ περιβάλλον καὶ τὸν κόσμον προβάλλει ὡς ἐπιτακτικὴ μορφή ἀντιμετώπισης τοῦ προβλήματος. Πρῶτος ὁ Θεὸς ἐπιδίωξε συμφιλίωση μαζί μας σαρκούμενος καὶ γενόμενος ἄνθρωπος. Ἡ κίνηση τῆς θείας καὶ Τριαδικῆς θεότητος πρὸς τὸν κόσμον ἦταν τὸ πρῶτο βῆμα γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τῆς ζημιάς πού προκάλεσε ὁ ἄνθρωπος μέ τὴν παρακοή του. Ὁ ἄνθρωπος ἔχει τὸ

προνόμιο της εϋθύνης και της ἐλευθερίας πού τοῦ δίνουν τήν δυνατότητα (Μπαλατσούκας, 1996) νά τηρεῖ ἢ νά παραβιάζει τούς φυσικούς νόμους. Συνεπῶς τά ζῶα μιᾶς καί δέν εἶναι προικισμένα μέ τό κατ' εἰκόνα πού συνεπάγεται εϋθύνη, δέν μποροῦν νά παραβιάζουν τόν φυσικό σκοπό καί προορισμό τους.

Μελετώντας κανεῖς τά λειτουργικά κείμενα τῆς Ἐκκλησίας, τά συναξάρια καί τούς βίους τῶν ἁγίων διαπιστώνει τόν σεβασμό τῶν ἁγίων πρὸς τήν φύση καί τά ζῶα καί ἀντίστροφα, τόν σεβασμό τῆς φύσης καί τῶν ζώων πρὸς τούς ἁγίους. Μιά κατά πάντα ἁρμονική σχέση καί συμβίωση πού δέν διαφέρει ἀπό τήν παραδείσια κατάσταση. Κάθε Ἅγιος εἶναι ὁ Χριστός ἐπαναλαμβανόμενος (Γιανναρᾶς, 1971). Στά πρόσωπα τῶν ἁγίων πραγματοποιεῖται (Πόποβιτς, 1974) ἡ ἔνωση τῆς ἀνθρωπότητας μέ τήν θεότητα, ἡ ἔνωση τῆς κτιστῆς φύσεως μέ τήν ἄκτιστη Χάρη. Οἱ ἅγιοι εἶναι οἱ θεώμενες ὑποστάσεις γύρω ἀπό τόν Χριστό, πού εἶναι ἡ σαρκωμένη θεία ὑπόσταση.

Ἀπό ὅλα τά παραπάνω διαπιστώνει κανεῖς πῶς ἡ σχέση τοῦ ἀνθρώπου μέ τό φυσικό περιβάλλον εἶναι ζωτικῆς σημασίας. Ἰδιαίτερα ὁ Χριστιανικός κόσμος εὐλαβεῖται τό περιβάλλον καί τήν φύση καί πλέκει μέ ἰδιαίτερο δέος τό ἐγκώμιο πρὸς αὐτήν, μέ κατάλληλους προσευχητικούς καί δοξολογικούς ὕμνους πού παραινοῦν τόν σύμπαντα κόσμο στήν προστασία τοῦ περιβάλλοντος. Δέν εἶναι λίγες οἱ εὐχές πού ἔχει συντάξει ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία γιά τήν σπορά, τόν τρύγο, τήν καλλιέργεια τῶν ὀπωροφόρων, τήν ἄρδευση, τό φύτεμα τοῦ ἀμπελιοῦ κ.τ.λ. Τό ἐνδιαφέρον τῆς Ἐκκλησίας γιά τήν ἐξασφάλιση τῶν προϋποθέσεων γιά μιᾶ πλούσια παραγωγή καί σοδειά εἶναι πάντα παρόν. Γι' αὐτό εὐχεται «*ὕπερ εὐκρασίας ἀέρων, εὐφορίας τῶν καρπῶν τῆς γῆς*» (Στύλιος, 1987). Ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία συμμετέχει λοιπόν στήν διαδικασία παραγωγῆς προϊόντων καί αὐτή ἡ παραδοχή γίνεται βεβαιότητα ἂν λάβει κανεῖς ὑπόψη πῶς τό Μικρό καί Μεγάλο Εὐχολόγιο εἶναι πλούσιο σέ τέτοιες εὐχές. Συμπαρίσταται στήν ἀγωνία τοῦ ἀνθρώπου ἀπό τίς φυσικές καταστροφές καί γι' αὐτό εὐχεται «*καιρόν εἰρηνικόν*». Εὐχεται γιά τήν ἀποτροπή ἐπιδημιῶν καί μεγάλων οἰκολογικῶν καταστροφῶν, ὅπως οἱ σεισμοί, ἡ πυρκαγιά, ἡ πείνα, ὁ ἐμφύλιος πόλεμος κ.τ.λ. Ἡ Ἐκκλησία ἐξαγιάζει τά φυσικά στοιχεῖα καί αὐτό φαίνεται ἀπό τό γεγονός ὅτι ὅλα τά Ἱερά Μυστήρια χρησιμοποιοῦν ὑλικά στοιχεῖα καί χωρίς τά ὁποῖα εἶναι ἀδύνατη ἡ τέλεση τῶν μυστηρίων. Ἡ

Ὁρθόδοξη ἀρχιτεκτονική σεμνύνεται τίς ὁμορφιές τῆς φύσεως, τὰ μικρά ἐξωκλήσια εἶναι ἄριστα ἐναρμονισμένα μέ τό φυσικό περιβάλλον. Ἡ φύση γιά τήν Ἐκκλησία διακρίνεται γιά τήν ἱερότητά της χωρίς ὅμως νά τήν θεοποιεῖ, ὅπως κάνουν ἄλλες θρησκείες, ὅπως ὁ ἰνδουισμός μέ τήν δοξασία τῆς Ἱερῆς Ἀγελάδας: *«Οὐκ ἐλάτρεψαν τήν κτίσιν οἱ θεόφρονες παρά τόν κτίσαντα»*.

Γιά τήν Ἀγία Γραφή τό φυσικό περιβάλλον κατανοεῖται ὡς χῶρος ἀναπαύσεως τοῦ ἀνθρώπου, ἐνῶ ἡ ἔρημος ὡς τόπος ἄγριος καί ἀκατοίκητος. Τό ἀπύθμενο βάθος τῆς θάλασσας ὅπου εἶναι ἀπροσπέλαστο ἀπό τόν ἄνθρωπο καί ὁ ἔρημος τόπος θεωροῦνται ὡς δαιμονικό κατοικητήριον. Αὐτό ἐρμηνεύεται ἀπό τήν ἄμεση προέλευση τοῦ ἀνθρώπου ἀπό τήν φύση καί τήν βιοποριστική του δυνατότητα μέσα σ' αὐτή.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

ΤΟ ΜΥΣΤΗΡΙΟ ΤΗΣ ΘΕΙΑΣ ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΑΣ

4.1 Τά Μυστήρια στην Ὁρθόδοξη Ἀνατολική Ἐκκλησία

Τά Μυστήρια τῆς Ἐκκλησίας συνιστοῦν τήν ἀποκάλυψη τοῦ Θεοῦ ὡς διαρκῆ ἐνέργεια καί θεοφάνεια στήν ὁποία ὅλη ἡ κτίση μεταλαμβάνει τῶν ἁκτιστῶν ἐνεργειῶν καί ἀγιάζεται. Τά Μυστήρια σύμφωνα μέ τήν Ὁρθόδοξη Δογματική εἶναι θεοσύστατες τελετές πού μεταδίδουν μυστηριωδῶς τήν ἀόρατο Θεία Χάρη στά αἰσθητά καί ἔχουν ἀγιαστική καί σωστική ἀξία στά μέλη τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας πού μετέχουν σ' αὐτά (Κουγιουμτζόγλου, 2014).

Σύμφωνα μέ τόν ἅγιο Νικόλαο Καβάσιλα, ἡ Ἐκκλησία «σημαίνεται ἐν τοῖς μυστηρίοις». Ὁ ἐν λόγῳ ἅγιος ὀνομάζει τά μυστήρια ὡς «θυρίδες» ἀπό ὅπου περνάει ὁ ἥλιος τῆς δικαιοσύνης. Τά μυστήρια συνιστοῦν ἐκφάνσεις τῆς σχέσης καί κοινωνίας κτιστοῦ καί ἁκτιστοῦ καί στοχεύουν στήν προκοπή καί τελείωση τῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας πού συνειδητά μετέχουν σ' αὐτά (Ματσούκας, 2001). Συνεπῶς, δέν εἶναι μαγικά καθὼς εἶναι γνωστό πὼς τό βασικό χαρακτηριστικό τῆς μαγείας εἶναι ἡ πραγμάτωση ἐνός γεγονότος πού ξεπερνάει τήν φυσική νομοτέλεια μέσα ἀπὸ τήν τήρηση ἐνός συνόλου μηχανιστικῶν πράξεων. Ἀντίθετα, τά μυστήρια δέν γίνονται μηχανιστικά καί ἀφοροῦν τήν προαγωγή τοῦ κόσμου καί τῆς ζωῆς. Κάθε μυστήριο θεμελιώνεται σέ ἓνα φυσικό ἢ ἱστορικό δεδομένο. Ἐπιπλέον στοὺς πιστοὺς πού κοινωνοῦν τῶν Μυστηρίων, ἡ σωτήριος ἐπενέργεια τῆς μυστηριακῆς χάριτος προϋποθέτει τήν δέουσα προπαρασκευή τῶν κοινωνούντων ὡς ὑποκειμενική ὥστόσο συνθήκη προσοικειώσεως τῆς σωτηριώδους ἐνεργείας καθὼς ἡ οὐσία τους δέν ἔγκειται στήν προπαρασκευή τῶν πιστῶν ἀλλὰ στήν θεία καί ὑπερφυή σύστασή τους.

Τά οὐσιαστικά χαρακτηριστικά γνωρίσματα τῶν Μυστηρίων εἶναι ἡ θεία καί ὑπερφυής τους σύσταση, τά αἰσθητά σημεῖα καί ἡ θεία Χάρις πού μεταδίδεται σ' αὐτά (Κουγιουμτζόγλου, 2014). Ὅσον ἀφορᾷ τήν θεία τους σύσταση πρέπει νά καταστεῖ γνωστό πὼς

έχουν ιδρυθεί από τον Ἰησοῦ Χριστό, ἐνῶ οἱ Ἅγιοι Ἀπόστολοι μερίμνησαν γιά τίς ἐπιμέρους λεπτομέρειες τῆς τελέσεώς τους, μέ τήν ἐπιστασία τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Τά αἰσθητά σημεῖα ἀφοροῦν τά ἀπαραίτητα ἐκεῖνα λόγια καί τελετουργικές πράξεις διά τῶν ὁποίων θά ἐπέλθῃ ἡ θεία χάρις διά τῆς ὁποίας θά ἐπιτευχθεῖ καί θά ὁλοκληρωθεῖ ἡ τέλεσή τους. Ὡς παράδειγμα μπορεῖ νά ἀναφερθεῖ στήν περίπτωση τοῦ Μυστηρίου τοῦ Βαπτίσματος, οἱ τρεῖς καταδύσεις καί ἡ ἐπίκληση τῆς Ἁγίας Τριάδος, πού συνιστοῦν τά βασικά στοιχεῖα τελέσεως τοῦ Βαπτίσματος ὥστε νά εἶναι ἔγκυρο ἀκόμα καί ἂν ὅλα τά ὑπόλοιπα παραλειφθοῦν.

Τά Μυστήρια μεταδίδουν τήν σωτήρια καί ἁγιαστικῇ χάρις ἄνευ τῆς ὁποίας δέν μπορεῖ νά ἐπιτευχθεῖ ἡ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου. Εἶναι συνειδηση τῆς Ἐκκλησίας πώς ὁ ἀπέχων τῶν μυστηρίων καί κυρίως ἂν συμβαίνει αὐτό ἐκ περιφρονήσεως ἢ ἀδιαφορίας στερεῖται τῆς σωτηρίας. Ἕνας πιστός, μέλος τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας γιά νά ἐπιτύχῃ τήν σωτηρία πρέπει νά συμμετέχει στά λεγόμενα ὑποχρεωτικά μυστήρια (Βάπτισμα, Χρῖσμα, Θεία Εὐχαριστία, Μετάνοια). Μιά ἄλλη κατηγοριοποίηση τῶν Μυστηρίων εἶναι σέ ἐπαναλαμβανόμενα καί μή. Τά Μυστήρια πού δέν μποροῦν νά ἐπαναληφθοῦν καί χαρακτηρίζονται γιά τό ἀνεξάληπτο τοῦ χαρακτήρα τους εἶναι τό Ἅγιο Βάπτισμα, τό Χρῖσμα καί ἡ ἱερωσύνη. Τά Μυστήρια πού εἶναι ἐπαναλαμβανόμενα εἶναι ἡ Θεία Εὐχαριστία, ἡ Μετάνοια, ὁ γάμος καί τό εὐχέλαιο.

4.2 Τό Μυστήριο τῆς Θείας Εὐχαριστίας κατά τήν Ὁρθόδοξη Δογματική Διδασκαλία

Ὅπως ὅλα τά Μυστήρια, ἔτσι καί αὐτό εἶναι θεοσύστατο καί θεμελιώνεται στά λόγια τοῦ Χριστοῦ κατά τόν Μυστικό Δεῖπνο. Γράφει χαρακτηριστικά ὁ Ἀπόστολος Παῦλος γιά τήν σύσταση τοῦ Μυστηρίου τῆς Θείας Εὐχαριστίας καί παράλληλα θέτει πρό τῶν εὐθυνῶν τό πλήρωμα τῆς Ἐκκλησίας πού κοινωνεῖ ἀναξίως:

«ἐγὼ γάρ παρέλαβον ἀπὸ τοῦ Κυρίου ὃ καὶ παρέδωκα ὑμῖν, ὅτι ὁ Κύριος Ἰησοῦς ἐν τῇ νυκτὶ ἧ παρεδίδοτο ἔλαβεν ἄρτον καὶ εὐχαριστήσας ἔκλασε καὶ εἶπε· λάβετε φάγετε· τοῦτό μοῦ ἐστὶ τὸ σῶμα τὸ ὑπὲρ ὑμῶν κλόμενον· τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν. ὡσαύτως καὶ τὸ ποτήριον μετὰ τὸ δειπνήσαι λέ-

γων· τοῦτο τὸ ποτήριον ἡ καινὴ διαθήκη ἐστὶν ἐν τῷ ἐμῷ αἵματι· τοῦτο ποιεῖτε, ὡσὰκις ἂν πίνητε, εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν. ὡσὰκις γὰρ ἂν ἐσθίητε τὸν ἄρτον τοῦτον καὶ τὸ ποτήριον τοῦτο πίνητε, τὸν θάνατον τοῦ Κυρίου καταγγέλλετε, ἄχρις οὗ ἂν ἔλθῃ. ὥστε ὃς ἂν ἐσθίῃ τὸν ἄρτον τοῦτον ἢ πίνῃ τὸ ποτήριον τοῦ Κυρίου ἀναξίως, ἔνοχος ἔσται τοῦ σώματος καὶ αἵματος τοῦ Κυρίου. δοκιμαζέτω δὲ ἄνθρωπος ἑαυτόν, καὶ οὕτως ἐκ τοῦ ἄρτου ἐσθιέτω καὶ ἐκ τοῦ ποτηρίου πινέτω· ὁ γὰρ ἐσθίων καὶ πίνων ἀναξίως κρῖμα ἑαυτῷ ἐσθίει καὶ πίνει, μὴ διακρίνων τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου» (Α΄ Πρὸς Κορινθίους, ια΄, 23-29).

Πρόκειται γιὰ ἐπαναλαμβανόμενο μυστήριο, ἡ τέλεση τοῦ ὁποῖου εἶναι μιὰ συνεχῆς «ἀνάμνηση» καὶ «καταγγελία» τοῦ θανάτου τοῦ Χριστοῦ. Μὲ τὴν κυριολεκτικὴ ἔννοια λαμβάνονται ὑπόψη οἱ ἰδρυτικοὶ λόγοι τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀπὸ τούς Ἁγίους Ἀποστόλους ἀλλὰ καὶ ἀπὸ σύμπασα τὴν Ἐκκλησία. Εὐστοχα παρατηρεῖ ὁ Θεόδωρος Μοψουεστίας: «οὐκ εἶπε, τοῦτο ἐστὶ τὸ σύμβολο τοῦ σώματός μου καὶ τὸ αἷμά μου» διδάσκοντας σ' ἐμᾶς πὺς διὰ τῆς τελέσεως τῆς Θείας Εὐχαριστίας τὸ προσφερόμενο ψωμί καὶ κρασί σέ σάρκα καὶ αἷμα μεταβάλλονται. Ὡς συνέπεια αὐτῆς τῆς μεταβολῆς ἡ παρουσία τοῦ Χριστοῦ στό Μυστήριο τῆς Θείας Εὐχαριστίας εἶναι πραγματικὴ σέ ἀντίθεση μέ τὰ ἄλλα Μυστήρια ὅπου παρίσταται μέσῳ τῆς δυνάμεως καὶ τῆς χάριτος αὐτοῦ ἁγιάζοντας τούς πιστούς. Εἶναι σαφὴς ἡ δογματικὴ τοποθέτηση τῆς Ἐκκλησίας πὺς ἀκόμα καὶ σέ ἐλάχιστο τμῆμα τοῦ σώματος παρίσταται πλήρως ὁ Χριστός καὶ ὁ μεταλαμβάνων μικροῦ τεμαχίου σώματος καὶ αἵματος μεταλαμβάνει ὅλου τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ Χριστοῦ. Τὸ σῶμα καὶ τὸ αἷμα τοῦ Κυρίου, ἐνῶ τεμαχίζονται ὑπὸ τοῦ ἱερέως, ὡστόσο παραμένουν ἄτμητα καὶ ἀμέριστα διότι εἶναι γνωστό πὺς: «Μελίζεται καὶ διαμερίζεται ὁ Ἄμνος τοῦ Θεοῦ, ὁ μελιζόμενος καὶ μὴ διαιρούμενος· ὁ πάντοτε ἐσθιόμενος καὶ μηδέποτε δαπανώμενος ἀλλὰ τούς μετέχοντας ἁγιάζων».

Σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο ἀξίζει νά σημειωθεῖ πὺς τὸ σῶμα καὶ τὸ αἷμα πού προσφέρεται στὴν Θεία Εὐχαριστία δέν εἶναι τὸ σῶμα καὶ τὸ αἷμα τοῦ ἀνεληφθέντος Κυρίου, ἀλλὰ ὅπως σημειώνει ὁ «πρύτανης» τῆς δογματικῆς θεολογίας ἅγιος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός: «Σῶμα ἐστὶ ἀληθῶς ἠγνωμένον θεότητι, τὸ ἐκ τῆς ἁγίας Παρθένου σῶμα, οὐχ ὅτι τὸ ἀνεληφθὲν σῶμα ἐξ οὐρανοῦ κατέρχεται, ἀλλ' ὅτι ὁ ἄρτος

καὶ οἶνος μετουσιῶνται εἰς σῶμα καὶ αἷμα τοῦ Θεοῦ». Ὡστόσο ὑπογραμμίζει ὁ ἅγιος πὼς ἀπὸ αὐτό δέν προκύπτει ὅτι τό εὐχαριστιακό σῶμα καὶ αἷμα εἶναι διαφορετικό ἀπὸ αὐτό τοῦ ἀνεληφθέντος Κυρίου ἀφοῦ «οὐκ εἰσὶ δύο σώματα ἀλλ' ἓν καὶ τὸ αὐτό».

Τὰ αἰσθητὰ σημεῖα τοῦ Μυστηρίου τῆς Θείας Εὐχαριστίας εἶναι ὁ ἄρτος, ὁ οἶνος καὶ ἡ εὐχή πού διαβάζει ὁ τελετουργῶν ἱερέας. Ὁ ἄρτος πού θά χρησιμοποιηθεῖ δέον νά εἶναι σίτινος καὶ ἔνζυμος, διότι τέτοιο ἄρτο χρησιμοποίησε ὁ Κύριος στὸν μυστικό δεῖπνο. Ὁ δέ οἶνος πρέπει νά εἶναι ἀπὸ κόκκινο σταφύλι πού θά ἀναμιχθεῖ μέ ζεστό νερό εἰς ἀνάμνηση τῆς νυγείσης πλευρᾶς τοῦ Κυρίου ἐπὶ σταυροῦ· «Εἷς τῶν στρατιωτῶν λόγχῃ τὴν πλευρὰν αὐτοῦ ἔνυξε καὶ εὐθέως ἐξῆλθε αἷμα καὶ ὕδωρ» (Ἰωάν. ιθ', 34)

4.3 Καθαγιασμός τῶν Τιμίων Δώρων

Ὁ ἄρτος καὶ ὁ οἶνος μεταβάλλονται σέ σῶμα καὶ αἷμα Χριστοῦ ὄχι κατὰ τὴν ἐκφώνηση τῶν ἰδρυτικῶν λόγων τοῦ Κυρίου ἐπὶ τῇ συστάσει τοῦ Μυστηρίου τῆς Θείας Εὐχαριστίας «Λάβετε φάγετε· τοῦτο ἐστὶ τὸ Σῶμά μου... Πίετε ἐξ αὐτοῦ πάντες· τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ Αἷμά μου...» (Ματθ. κστ', 26-28).

Ἡ μεταβολὴ τῶν τιμίων δώρων γίνεται ὑπὸ τῆς τοῦ ἱερέως ἐκφώνηση τῆς εὐχῆς καὶ ἐπίκλησης τοῦ Ἁγίου Πνεύματος: «κατάπεμψον τὸ Πνεῦμά σου τὸ Ἅγιον ἐφ' ἡμᾶς, καὶ ἐπὶ τὰ προκείμενα Δώρα ταῦτα. Καὶ ποιήσον τὸν μὲν Ἄρτον τοῦτον, τίμιον Σῶμα τοῦ Χριστοῦ σου. Τὸ δὲ ἐν τῷ Ποτηρίῳ τούτῳ, τίμιον αἷμα τοῦ Χριστοῦ σου. Μεταβαλὼν τῷ Πνεύματί σου τῷ Ἁγίῳ».

Νά ἀναφερθεῖ πὼς ἡ ἐπίκληση αὐτὴ ὑπάρχει σέ ὅλες τίς ἀρχαῖες ἀνατολικές ὁρθόδοξες λειτουργίες καὶ εἶναι κοινὴ ἡ πατερικὴ θέση, παραδοχὴ καὶ διδασκαλία πὼς μ' αὐτὴ συντελεῖται ἡ μεταβολὴ τῶν στοιχείων. Τό ἔργο τῆς ἁκτιστῆς ἐνέργειας δέν μπορεῖ νά ἐξετάσει ἐπιστημονικά τὸν τρόπο τέλεσης τοῦ μυστηρίου ἀλλὰ μόνο ἐμπειρικά μπορεῖ νά δεῖ τὰ μυστηριακά γεγονότα ἢ χαρισματικὴ θεολογία. Ὡστόσο ἡ σχολαστικὴ θεολογία μέ βάση τὴν διαλεκτικὴ μέθοδο ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, ἐπιχειρήσε νά προβεῖ σέ ἔρευνα τοῦ τρόπου μεταβολῆς τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ οἶνου σέ σῶμα καὶ αἷμα Χριστοῦ. Ἐπινοεῖ τὸν ὅρο μετουσίωση (transubstantiation) ἐπηρεαζόμενη ἀπὸ τὴν ἀριστοτελικὴ φιλοσοφία κατὰ τὴν ὁποία τὰ πράγματα ἔχουν ὕλη (ὁρατὴ) καὶ εἶδος (ἀό-

ρατο). Βάση της θεωρίας αυτής την μορφή την δίνει τό είδος. Όπως ισχυρίζονται οι σχολαστικοί θεολόγοι μεταποιείται τό είδος, δηλαδή ή άόρατη ούσία, ένώ ή ύλη παραμένει ως έχει. Συνεπώς κατά την ύλη έχουμε άρτο και οίνο, ένώ κατά την ούσία τό σωμα και τό αίμα του Κυρίου (Ματσούκας, 2001). Ό παραπάνω ισχυρισμός ώστόσο δέν έχει ούτε έπιστημονική υπόσταση μιās και ή έπιστήμη δέν στηρίζεται στην άριστοτελική φιλοσοφία, αλλά και ούτε θεολογική υπόσταση έξ απόψεως όρθοδόξου, μιās και κατά την όρθόδοξη παράδοση δέν είναι έπιτρεπτή ή κάθε είδους λογική έρμηνεία στά Μυστήρια. Οί θεοφόροι πατέρες όμιλώντας για μεταβολή στην θεία Εύχαριστία ούδέποτε εξέλαβαν αυτή ως έσωτερική διείσδυση του σώματος του Χριστού στον άγιο άρτο αλλά ως την πραγματική μεταβολή του πού όμως είναι έντελώς άπρόσιτη στην ανθρώπινη διάνοια (Θεοδώρου, 2000). Σχετικά μ' αυτό, ό άγιος Ίωάννης ό Δαμασκηνός παρατηρεί ότι: «Αὐτός ό ἄρτος και ό οἶνος μεταποιούνται σέ σῶμα και αίμα Θεοῦ, εἶδὲ τὸν τρόπον ἐπιζητεῖς πῶς γίνεται, ἀρκεῖ σοι ἀκούσαι, ὅτι διὰ πνεύματος ἁγίου, ὥσπερ και ἐκ τῆς Ἀγίας Θεοτόκου διὰ Πνεύματος Ἀγίου ἑαυτῷ και ἐν ἑαυτῷ σάρκα ὑπεστήσατο, και πλέον οὐδέν γινώσκομεν».

4.4 Ἡ μέθεξι στην μυσταγωγία του Μυστηρίου τῆς θείας Εύχαριστίας

Τά πιστά μέλη της Ἐκκλησίας πού επιθυμοῦν νά είναι συνειδητά μέλη του σώματος του Χριστοῦ, έχουν ως κέντρο της ζωῆς τους την εύχαριστιακή σύναξη γύρω από τό κοινό ποτήριο. Στην Ἐκκλησία οί πιστοί οικειώνονται τό ἥθος της συνύπαρξης και της συναλληλίας, της αὐτοπροσφορᾶς και της αὐτοθυσίας. Κάθε κυριακάτικη Θεία Λειτουργία καταγγέλλει την σταυρική θυσία του Χριστοῦ και την Ἀνάστασή Του. Οί πιστοί προσφέρουν στον ναό τό ψωμί και τό κρασί, δύο βασικά στοιχεία πού κρατοῦν τόν ἄνθρωπο στην ζωή, και τά ἀντιδωρίζουν στον Θεό. Ἐκεῖνος, προβαίνει σέ μία νέα κίνηση ἀγάπης και μεταμορφώνει τό ψωμί και τό κρασί σέ σῶμα και αίμα Χριστοῦ. Μοιραζόμενοι οί πιστοί τόν ἐπιούσιο άρτο, δηλαδή τόν Χριστό, ἀποκτοῦν ἐμπειρία στην ζωή της ἀγάπης και ἐγκαινιάζουν την εἴσοδο στην αἰώνια ζωή. Στο μυστήριο της θείας Εύχαριστίας καταργοῦνται όλες οί ἀνισότητες, παύουν οί φυλετικές διακρίσεις καθώς όλοι συσπειρώνονται και κοινωνοῦν από τό ἴδιο Ἅγιο

Ποτήριο, κληρικοί καί λαϊκοί, ἄνδρες καί γυναῖκες, νέοι καί γέροι, ἄνθρωποι ἀπό ὅλες τίς κοινωνικές τάξεις καί ὅλα τὰ Ἕθνη τὰ ἀπανταχοῦ γῆς ὀρθόδοξα. Μετέχοντας ὁ ἄνθρωπος στά μυστήρια τῆς Ἐκκλησίας καί στήν λατρευτική ζωή της, καταξιώνει τήν ὕπαρξή του καί λαμβάνει τίς δωρεές τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, σέ μιά κοινωνία μέ τόσο ἰσχυρές προκλήσεις ὅσο ποτέ ἄλλοτε. Στήν Θεία Εὐχαριστία ἀναβιώνεται τό μυστήριο τῆς ἐλευθερίας καί ἐπιβεβαιώνεται ὁ λόγος τοῦ Κυρίου «γεύσασθε καί ἴδετε ὅτι χρηστὸς ὁ Κύριος». Ὁλόκληρο τό λειτουργικό ἔτος εἶναι δομημένο μέ τέτοιο τρόπο, ὥστε μέσα ἀπό τὰ λειτουργικά κείμενα νά καλλιεργεῖται ἡ μνήμη τοῦ Χριστοῦ πού συνδέεται μέ τήν σωτηρία καί τήν νέα ζωή πού ἐγκαινιάστηκε μέ τήν σταυροαναστάσιμη πορεία τοῦ Χριστοῦ. Ἡ λατρεία ἀποτελεῖ μιά ζωντανή ἐμπειρία Χριστοῦ πού καλεῖται ὁ χριστιανός νά τήν γευθεῖ στό ἐδῶ καί τώρα. Πολυάριθμες εἶναι οἱ ἀναφορές τροπαρίων πού τοποθετοῦνται στό σήμερα. Πολλά τροπάρια ξεκινοῦν μέ τήν λέξη «σήμερον» ὑπογραμμίζοντας μ' αὐτόν τόν τρόπο πῶς ὅλη ἡ διδασκαλία τοῦ Χριστοῦ καί τὰ γεγονότα πού στρέφονται στό πρόσωπό Του βιώνονται στόν παρόντα χρόνο. Κάθε χριστιανός καλεῖται νά μετᾶσχει στήν μυσταγωγία τῆς ζωῆς τοῦ Χριστοῦ καί νά ζήσει ὅπως τότε οἱ ἀπόστολοι τήν ἐμπειρία τῆς παρουσίας Του, τήν ἀγαπητική σχέση πού προσφέρει στόν κοινωνοῦντα τῶν Ἀχράντων Μυστηρίων. Αὐτό καταδεικνύει πῶς ἡ Θεία Λειτουργία δέν εἶναι ἓνα σύμβολο, ἢ μιά πράξη ἀνάμνησης τῶν γεγονότων τοῦ Χριστοῦ, ἀλλά τό οἰκουμενικό μυστήριο τῆς σωτηρίας στό ὁποῖο τελεσιουργεῖται τό μυστήριο τῆς ἐνότητας τῆς κτίσης μέ τόν κτίστη, τοῦ παρόντος κόσμου μέ τόν μέλλοντα, τοῦ παρελθόντος μέ τό αἰώνιο παρόν. Τό μυστήριο τῆς Θείας Εὐχαριστίας εἶναι κατά πολλούς μυστήριο μυστηρίων, διότι μ' αὐτό ὁ λαός τοῦ Θεοῦ καί ἡ Ἐκκλησία γίνεται ναός τοῦ Ἁγίου Πνεύματος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ

5.1 Προβληματική της έρευνας

Ἡ ἐποχή μας, κατά τήν Δημοσθένους (2008) χαρακτηρίζεται, ἐκτός τῶν ἄλλων, ὡς ἐποχή περιβαλλοντικῆς ὑποβάθμισης καί οἰκολογικῆς καταστροφῆς, μέ μοιραῖες ἴσως συνέπειες τόσο γιά τόν ἄνθρωπο καί τήν ἐπιβίωσή του, ὅσο καί γιά τό ἴδιο τό περιβάλλον.

Ἀπό τήν θεολογία τῶν Πατέρων καί τά λειτουργικά κείμενα τῆς Ἐκκλησίας βλέπει κανεῖς τήν στάση τῆς Ἐκκλησίας ἀπέναντι στόν ὑλικό κόσμο καί τό φυσικό περιβάλλον. Ἡ στάση αὕτη δέν εἶναι ἀπλῶς θετική, ἀλλά κυρίως προσληπτική καί μεταμορφωτική. Ἡ ὀρθή πίστη στόν σαρκωθέντα Λόγο τοῦ Θεοῦ τοποθετεῖ καί προσανατολίζει σωστά τήν Ἐκκλησία καί ἀπέναντι στήν ὕλη (Μπουραντᾶ, 2011). Ἡ φροντίδα γιά τόν κόσμο ἀποτυπώνεται στήν λατρεία καί τήν ὕμνογραφία τῆς Ἐκκλησίας, ὅπου ὁ ἄνθρωπος προβληματίζεται ἀναθέτοντας τήν μέριμνα καί τοὺς οἰκολογικούς του προβληματισμούς στόν Θεό τῆς κτίσεως καί πάσης σαρκός.

Μέσα ἀπό τά λειτουργικά κείμενα καί κυρίως ἀπό τήν θεία Λειτουργία τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας οἱ πιστοί διδάσκονται γιά τό περιβάλλον, ἀνακαλύπτουν τόν «Κτίσαντα» καί διαμορφώνουν περιβαλλοντική συνείδηση (Ψαριώτης, 2001). Ἡ ὀρθόδοξη λειτουργία, ὅπως ὁ ἴδιος ἀναφέρει, «συνιστᾶ μία κατεξοχήν εὐχαριστιακή πράξη ἀναφορᾶς τοῦ κόσμου καί τῆς ζωῆς ἀπό τόν ἄνθρωπο στόν Θεό. Εἶναι μία πρόσληψη τοῦ ὑλικοῦ κόσμου ἀπό τόν ἄνθρωπο, τόν ὁποῖο δέν χρησιμοποιεῖ γιά τήν ἱκανοποίηση τῆς ἀτομικῆς αὐτοτέλειας καί ἐπιβίωσής του, ἀλλά τόν ἀναφέρει στόν Δημιουργό του. Τά τίμια δῶρα, ὁ ἄρτος καί ὁ οἶνος, ὡς τά ὑλικά στοιχεῖα πού συνοψίζουν τήν ζωή, καθαγιαζονται καί μεταβάλλονται σέ σῶμα καί αἷμα Χριστοῦ. Τά πάντα στήν Εὐχαριστία διέρχονται μέσῳ τῆς ὕλης τοῦ κόσμου καί συνιστοῦν τόν τόπο συνάντησης Θεοῦ καί ἀνθρώπου. Ἡ ἴδια ἡ Εὐχαριστία προσφέρεται “ὑπέρ τῆς τοῦ κόσμου ζωῆς”» (Τσουράπας, 2015).

5.2 Σημαντικότητα τῆς ἔρευνας

Ὅλοι σήμερα μιλοῦν γιά περιβαλλοντικές ἀξίες ἀλλὰ καί γιά ἐκπαίδευση ἀξιών. Ἡ λέξη «ἀειφορία» ‘περιφέρεται’ πλέον σέ ὅλα τὰ συγγράμματα γιά τό περιβάλλον, καθὼς καί στά ΠΠΕ. Ἡ ΠΕ ὁμῶς, ὅπως καί ἡ ΕΑΑ σηματοδοτεῖ διαμόρφωση θετικῶν στάσεων καί συμπεριφορῶν γιά τὴν ἐπίλυση τῶν περιβαλλοντικῶν προβλημάτων (UNESCO, 1992· Φλογαῖτη, 2011).

Σύμφωνα μέ τόν Σολδᾶτο (2014), ἡ Ἐκκλησία ὡς θεσμός εἶναι ἱκανή μέσα ἀπὸ τὸν Εὐαγγελικὸ της λόγο, τὰ συγγράμματα τῶν Πατέρων καί κυρίως μέσα ἀπὸ τὴν λατρεία της (Θεία Λειτουργία καί ἀγιαστικές πράξεις), νὰ εὐαισθητοποιήσῃ καί νὰ καλλιεργήσῃ περιβαλλοντικὸ ἥθος. Ὁ στόχος στό σημεῖο αὐτὸ εἶναι κοινός μέ ἐκεῖνον τῆς ΠΕ. Ὁ Λόγος τῆς Ἐκκλησίας βρίσκεται καί μέσα στίς σχολικές αἰθουσες μέ τό μάθημα τῶν θρησκευτικῶν, καθὼς καί στά σύγχρονα ‘κατηχητικά’ σχολεῖα. Ἐμπνευσμένοι δάσκαλοι, πού διαθέτουν ὄραμα, μεράκι, ὑπομονή καί ἐπιμονή μποροῦν νὰ διαδραματίσουν καταλυτικὸ ρόλο στὴν διαμόρφωση περιβαλλοντικῆς συνείδησης καί πράξης στά νέα παιδιά. Ἡ ἀποστολή τῆς Ἐκκλησίας εἶναι τεράστια. Μέ τὴν λατρεία της διατρανώνει ποικιλοτρόπως τό φιλοπεριβαλλοντικὸ της ἥθος πρὸς κάθε κατεύθυνση (Δοντᾶς, 1996· Βαρθολομαῖος, 2002).

5.3 Σκοπὸς καί στόχοι τῆς ἔρευνας

Σκοπὸς τῆς παρούσας ἐργασίας εἶναι νὰ ἀναδειχθεῖ ἀφενὸς ἡ πνευματικὴ καί θεολογικὴ διάσταση τοῦ οἰκολογικοῦ προβλήματος, ἀφετέρου νὰ ἀνιχνευτοῦν στοιχεῖα περιβαλλοντικῆς ἐκπαίδευσης καί ἀειφορίας μέσα στὴν ὀρθόδοξη πατερικὴ θεολογία καί τὰ λειτουργικά κείμενα τῆς ὀρθοδόξου λατρευτικῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ παρούσα ἔρευνα ἐστιάζει στὴν ἀνίχνευση περιβαλλοντικῶν στοιχείων στὸν καθαγιασμό τῶν Τιμίων Δώρων κατὰ τὴν τέλεση τῆς Θείας Λειτουργίας τοῦ Ἁγίου Ἰωάννη τοῦ Χρυσοστόμου καί ἀποδεικνύει τὸν σημαντικὸ βαθμὸ μέ τὸν ὁποῖο ἀναδεικνύεται ἡ Θεία Εὐχαριστία ὡς ἀληθινὸς φορέας περιβαλλοντικῆς Ἀγωγῆς καί Ἐκπαίδευσης.

Μετά τὴν ὀριοθέτηση τοῦ βασικοῦ σκοποῦ τῆς ἐργασίας καθορίστηκαν καί οἱ ἐπιμέρους ἐρευνητικοὶ στόχοι (Σολδᾶτος, 2014). Ἀναλυτικότερα ἐπιχειρεῖται νὰ καταδειχθεῖ πῶς:

◆ Τό κείμενο τῆς θείας Λειτουργίας προσφέρει πλήρες σύστημα μορφωτικῶν περιβαλλοντικῶν ἀγαθῶν καλλιεργώντας στάσεις καί ἀξίες.

◆ Ὑπάρχουν εὐχές πού ἀναφέρονται καί στίς πιό λεπτεπίλεπτες ἐκφάνσεις τοῦ ἀνθρωπίνου βίου καί τοῦ ὕλικου πολιτισμοῦ ἀκόμα καί τοῦ πιό σύγχρονου.

◆ Τό ἐκκλησιαστικό Σῶμα ἀγωνιᾷ καί μεριμνᾷ γιά τήν ὕλική κτίση. Ἡ προστασία καί ἡ διάσωση τοῦ περιβάλλοντος, ὡς θείου δημιουργήματος, εἶναι πρωτεύον μέλημα τῆς Ἐκκλησίας.

◆ Ἡ βιβλική ἐντολή γιά ‘κυριαρχία’ τοῦ ἀνθρώπου –μέ τήν τρέχουσα ἔννοια τῆς λέξης– στό φυσικό περιβάλλον δέν ὑφίσταται.

◆ Μέσα ἀπό τήν θεολογική ἐρμηνεία τῆς θείας Λειτουργίας προκύπτουν περιβαλλοντικές καί ἀειφορικές προεκτάσεις: γιά τήν γεωργία, τήν ἀμπελουργία, τήν κτηνοτροφία, τό ἀνθρωπογενές περιβάλλον καί τόν πολιτισμό γενικότερα.

◆ Ἡ συντήρηση – διαχείριση τοῦ «σύμπαντος κόσμου» εἶναι καθῆκον καί ἱερή ὑποχρέωση τῶν χριστιανῶν.

◆ Ἡ ἀσκηση καί ἡ ἐγκράτεια, ὡς στάση ζωῆς πού προτείνει ἡ Ἐκκλησία μπορεῖ νά ὀδηγήσει σέ ἀρμονία καί ἰσορροπία μέ τήν φύση, τά ἀποθέματά της, καθώς καί μέ τά ἔμβια καί ἄβια ὄντα της.

◆ Οἱ περιβαλλοντικές δράσεις τῆς Ἐκκλησίας ἀφυπνίζουν καί προκαλοῦν οἰκολογική συνείδηση στό πλήρωμά της ἀλλά καί πέραν αὐτοῦ.

Ἡ μελέτη θά ὑλοποιηθεῖ στό κείμενο τῆς θείας Λειτουργίας τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, ἐνῶ ἡ ἀνάλυση θά τεκμηριωθεῖ σέ κείμενα πατερικά, ἀσκητικά, ὕμνολογικά, λειτουργικά, καθώς καί σέ παραδόσεις τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς (ἐκκλησιαστική τέχνη, ὕμνογραφία, ἀγιογραφία, λατρευτική ζωή τῆς Ἐκκλησίας, κ.τ.λ.).

Τά ἐρευνητικά ἐρωτήματα πού ἀναμένεται νά μελετηθοῦν καί νά ἐρευνηθοῦν συνίστανται στόν τρόπο καί τόν βαθμό μέ τόν ὁποῖο ἡ Θεία Εὐχαριστία, μέ ἀποκορύφωμα τήν στιγμή τοῦ καθαγιασμοῦ τῶν τιμίων Δώρων, μπορεῖ νά συνεισφέρει στήν διαμόρφωση τῆς περιβαλλοντικῆς συνείδησης καί στήν προαγωγή τῆς περιβαλλοντικῆς ἐκπαίδευσης καί διά Βίου Μάθησης στόν ἱερό κλῆρο καί τό εὐλαβές ἐκκλησίασμα.

5.4 Μεθοδολογία της έρευνας

Από τίς μεθόδους της ποιοτικής έρευνας για την παρούσα εργασία κρίθηκε σκόπιμο νά επιλεγεί ή ανάλυση περιεχομένου (content analysis), ή όποία θά μάς βοηθήσει νά προσεγγίσουμε καί νά αναλύσουμε τό κείμενο της θείας Λειτουργίας από τό όποιο άπορρέουν περιβαλλοντικά μηνύματα πού άφοροϋν άμεσα την ποιοτική ζωή τών ανθρώπων κάθε έποχής.

Η μέθοδος αυτή άποτελεί μία δόκιμη μέθοδο για την ανάλυση του ποιοτικού υλικού, έφόσον έδω δέν μελετάμε την συχνότητα εμφάνισης ενός μόνο χαρακτηριστικού τών κειμένων (λέξης, φράσης, ή πρότασης) αλλά αντίθετα εστιάζουμε στό φανερό μά καί στό άδηλο περιεχόμενο του υλικού μέ βαθιές θεολογικές, περιβαλλοντικές, ψυχολογικές, κοινωνιολογικές, λαογραφικές έρμηνείες καί προεκτάσεις (Ίωσηφίδης, 2003: 6· Σαραφίδου, 2011: 118).

Η ανάλυση περιεχομένου έχει προταθεί καί καθιερωθεί ως μία εκ τών καλύτερων τεχνικών έρευνας στον χώρο τών ανθρωπιστικών έπιστημών διότι στοχεύει στην άντικειμενική, ποσοτική καί συστηματική περιγραφή της επικοινωνίας του γραπτού ή προφορικού λόγου. Είηαι γνωστό ότι «κατά την ανάλυση ό έρευνητής αναλύει κάποιο συγκεκριμένο μήνυμα έντοπίζοντας τίς διάφορες συμβολικές ένότητες έννοιών, τά διάφορα θέματα πού περιέχονται σ' αυτό» (Λαμπίρη-Δημάκη, 1990).

Γιά την εύρύτερη κατανόηση καί έρμηνεία του κειμένου της Θ. Λειτουργίας συλλέχθηκε υλικό τόσο από την έλληνική όσο καί από την ξένη βιβλιογραφία, τά κείμενα τών Πατέρων της Έκκλησίας από την Πατρολογία Greca καί Migne, σέ λειτουργικά κείμενα καί αντίστοιχες έρμηνευτικές πηγές προερχόμενες από άκαδημαϊκούς καθηγητές της Λειτουργικής, πού περιέχουν έννοιες καί αναφορές σέ περιβαλλοντικά θέματα πού προάγουν την περιβαλλοντική εκπαίδευση καί Άειφορία καθώς καί σέ κείμενα από την έκκλησιαστική ζωή καί παράδοση. Πραγματοποιείται άνίχνευση τών περιβαλλοντικών στοιχείων πού ύπείσέρχονται στό Μυστήριο της Θείας Εϋχαριστίας καί ό καθοριστικός τους ρόλος στην τέλεσή του.

Μ' αυτό τον τρόπο γίνεται προσπάθεια είσχωρήσεως διά της παραδοσιακής έρμηνευτικής μεθόδου (Ίωσηφίδης, 2008) μέσα στον πλοϋτο τών λέξεων καί τών θεολογικών νοημάτων, τά όποια άποτελοϋν πολύτιμο θησαυρό καί δύναται νά εύαισθητοποιήσουν τούς

άκροατές-συμμετέχοντες για τόν διπλό σκοπό για τόν όποιο γράφηκαν, δηλαδή τήν προσευχή του Σώματος της Ἐκκλησίας για συμπαντική-καθολική μεταμόρφωση καί τήν ἀφόρμηση περιβαλλοντικής εὐαισθητοποίησης καί ἀγωγῆς του ἐκκλησιαστικοῦ Σώματος.

Ἐκ τῶν παραπάνω ἀβίαστα συνάγεται πώς ἡ ἀνάλυση περιεχομένου καί ἡ ἐρμηνευτική μέθοδος εἶναι ικανές νά διαμορφώσουν τήν βάση θεολογικῆς καί κοινωνιολογικῆς μελέτης σέ ποιότητα καί βάθος για τήν κατανόηση του συγκεκριμένου πλαισίου περιβαλλοντικῆς σκέψης τῶν ἐκκλησιαστικῶν κειμένων, ὅπως αὐτή ἀπορρέει ἀβίαστα ἀπό τήν διδασκαλία τῆς Ὁρθόδοξης Χριστιανικῆς Ἐκκλησίας (Σολδᾶτος, 2014).

5.5 Ὑλικό ἀνάλυσης περιεχομένου

Στήν παροῦσα μελέτη κωδικοποιήθηκε τό ὑπό ἔρευνα ὑλικό σέ δύο μεγάλες θεματικές ἐνότητες³. Κάθε μιά ἀπό αὐτές, χωρίζεται σέ ἐπιμέρους ὑποενότητες, στίς ὁποῖες ἐντάσσεται τό ὑπό ἀνάλυση ὑλικό, ἀφοῦ σύμφωνα μέ τήν Τζάνη (2005: 9-12) ἡ ἐπιτυχία τῆς ἀνάλυσης περιεχομένου ἐξαρτᾶται ἀπόλυτα ἀπό τίς κατηγορίες καί τίς ὑποκατηγορίες πού διαμορφώνονται για τήν ἀνάπτυξη του ἐρευνώμενου ὑλικοῦ. Διευκρινίζεται βεβαίως ὅτι γίνεται ἀναφορά μόνο στά τμήματα (λέξεις, φράσεις, κείμενα) ὅπου ἐντοπίζεται σχέση μέ τίς ἑννοιες τῆς ἀειφορίας.

Τό πρῶτο μέρος τῆς Θείας Λειτουργίας ὀνομάζεται καί Λειτουργία τῶν Κατηχουμένων. Στά πρῶτα χριστιανικά χρόνια, ὅταν οἱ Χριστιανοί βαπτίζονταν σέ μεγάλη ἡλικία, ὑπῆρχαν οἱ κατηχούμενοι, δηλαδή ὅσοι δέν εἶχαν ἀκόμη βαπτιστεῖ ἀλλά παρακολουθοῦσαν μαθήματα κατήχησης, γνωριμίας δηλαδή μέ τήν χριστιανική πίστη. Αὐτό τό κομμάτι τῆς Θείας Λειτουργίας μπορούσαν νά τό παρακολουθοῦν καί οἱ κατηχούμενοι. Σήμερα δέν ὑπάρχουν πολλοί κατηχούμενοι, ἐπειδή οἱ χριστιανοί βαπτίζονται σέ μικρή ἡλικία. Ὑπάρχουν ὥστόσο καί κάποιοι πού, ἐνῶ ἀνήκουν σέ ἄλλη θρησκεία ἢ ἄλλο δόγμα, ἐπιλέγουν σέ μεγάλη ἡλικία τήν ὀρθόδοξη χριστιανική πίστη. Αὐτοί, μέχρι νά βαπτιστοῦν, πρέπει νά περάσουν ἀπό τό στάδιο τῆς κατήχησης. Ἡ Λειτουργία τῶν Κατηχουμένων

3. Wikipedia. Ἀνακτημένο στίς 10-3-2017 στόν ιστότοπο <https://goo.gl/cdATpH>

περιλαμβάνει: α) Τήν ἑναρξη καί τά εἰρηνικά, β) Τά ἀντίφωνα καί τίς μικρές συναπτές, γ) Τήν Μικρή Εἵσοδο, δ) Τόν τρισάγιο ὕμνο, καί ε) Τά ἀναγνώσματα καί τό κήρυγμα.

Τό δεύτερο μέρος τῆς Θείας Λειτουργίας εἶναι ἡ Λειτουργία τῶν Πιστῶν, ἀπευθύνεται μόνο στούς βαπτισμένους χριστιανούς. Παριστάνει τόν Μυστικό Δεῖπνο, τά πάθη τοῦ Κυρίου καί τήν ἐκ νεκρῶν ἑνδοξή του ἀνάσταση καί τήν ἀνάληψή του στούς οὐρανοῦς. Αὐτό τό μέρος εἶναι τό πιό σπουδαῖο διότι περιλαμβάνει καί τήν Θεία Εὐχαριστία, δηλαδή τό μέγα μυστήριό τῆς Ἐκκλησίας καί περιλαμβάνει: α) Τήν Μεγάλη Εἵσοδο, β) Τόν ἀσπασμό καί τήν ὁμολογία τῆς πίστεως, γ) Τήν Ἁγία Ἀναφορά, δ) Τήν προετοιμασία γιά τήν Θεία Κοινωνία, ε) Τήν Θεία Κοινωνία, καί στ) Τήν εὐχαριστία καί τήν ἀπόλυση.

Γιά τήν εὐρύτερη κατανόηση καί ἐρμηνεία τῶν κειμένων συλλέχθηκε ὑλικό ἀπό τήν Ἁγία Γραφή, ἀπό τά πατερικά κείμενα, τήν ἑλληνική καί ξένη βιβλιογραφία. Μ' αὐτό τόν τρόπο ἔγινε προσπάθεια εἰσαγωγῆς στόν πλοῦτο τῶν λέξεων καί τῶν θεολογικῶν νοημάτων, τά ὅποια ἀπό μόνα τους ἀποτελοῦν πολύτιμο θησαυρό καί δύναται νά εὐαισθητοποιήσουν καί νά συνειδητοποιήσουν τοὺς ἀκροατές ἢ ἀναγνώστες τοῦ κειμένου τῆς Θείας Λειτουργίας γιά τόν διπλό σκοπό γιά τόν ὁποῖο γράφηκαν: 1. τήν προσευχή τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας γιά συμπαντική-καθολική μεταμόρφωση καί 2. ἀφόρμηση περιβαλλοντικῆς εὐαισθητοποίησης καί ἀγωγῆς τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σώματος (Σολδᾶτος, 2014).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ

Η ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΩΝ ΚΑΤΗΧΟΥΜΕΝΩΝ

Ἀρχή τῆς Λειτουργίας εἶναι ἡ ἐκφώνηση «Εὐλογημένη ἡ Βασιλεία τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος» καὶ πέρας αὐτῆς οἱ εὐχές ὑπὲρ τῶν κατηχουμένων. Ἐπίσης περιέχει τὴν μικρὴ εἴσοδο, τὰ ἀντίφωνα καὶ τὰ εἰρηνικά. Ἐνῶ πρὸς τὴν περαίωσίν της τὰ ἀναγνώσματα Ἀποστόλου καὶ Εὐαγγελίου, τὸ κήρυγμα καὶ τὴν ἐκτενὴ δέηση.

6.1 Ἡ ἔναρξη (Εὐλογημένη ἡ Βασιλεία...)

Εὐλογημένη ἡ βασιλεία τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, νῦν καὶ αἰεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

Ὁ ἄνθρωπος μέσα στὴν Εὐχαριστία δὲν βλέπει τὸν φυσικὸ κόσμον ὡς ἀντικείμενο, ὡς πρᾶγμα, τὸ ὁποῖο μπορεῖ νὰ χρησιμοποιεῖ ἐγωκεντρικά καὶ ἀνεξέλεγκτα, ἀλλὰ ὡς τὸν μεγάλον ἀδελφό, ὁ ὁποῖος συμπαρίσταται ἀπὸ κοινοῦ στὴν πορεία πρὸς τὴν ἐσχατολογικὴ ὁλοκλήρωση. Στὴν Ὁρθόδοξη Χριστιανικὴ Θεολογία, ἡ ἐσχατολογία δὲν ἀσχολεῖται μὲ τὸ τέλος τοῦ κόσμου, ἀλλὰ μὲ τὸ μέλλον τοῦ κόσμου μου. Ὑπ' αὐτὸ τὸ πρίσμα εἶναι ἐξόχως σημαίνουσα ἡ σχέση τῶν ἐθνῶν μὲ τὸ φυσικὸ περιβάλλον στό ἄμεσο καὶ τὸ ἀπώτερο μέλλον. Προφανῶς εἶναι ἀναγκαῖο νὰ ἀναζητηθοῦν σταθεροὶ τρόποι σωστῆς συμπεριφορᾶς τῶν κάθε μορφῆς συλλογικοτήτων ἔναντι τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος. Δηλαδή νὰ διαμορφωθεῖ περιβαλλοντικὸ ἐσχατολογικὸ ἥθος (Ἀραβαντινός, 2013).

6.2 Τὸ αἶτημα τῆς Εἰρήνης (Εἰρηνικά)

Ἐν εἰρήνῃ τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν. Ὑπὲρ τῆς ἁνωθεν εἰρήνης ... Ὑπὲρ τῆς εἰρήνης τοῦ σύμπαντος κόσμου...

Ἡ Ἐκκλησία στά «Εἰρηνικά» της –στὴν ἀρχὴ κάθε Θείας Λειτουργίας– δέεται γιὰ καιροὺς εἰρηνικοὺς (=εὐνοϊκοὺς). Ἀπεύχεται γιὰ καταιγίδες, πλημμύρες, ἀνομβρία, παγετούς καὶ καύσωνες καὶ εὐχεται: «Ὑπὲρ τῆς εἰρήνης τοῦ σύμπαντος κόσμου...», «Ὑπὲρ

εὐκρασίας ἀέρων, εὐφορίας τῶν καρπῶν τῆς γῆς, καὶ καιρῶν εἰρηνικῶν...», «Ὑπὲρ πλεόντων, ὁδοιπορούντων, νοσοῦντων», «ἀπὸ πάσης θλίψεως ὀργῆς, κινδύνου καὶ ἀνάγκης...». Πρόκειται δηλαδή, γιὰ σειρά αἰτημάτων πού βρίσκονται ὅλα συγκεντρωμένα (Συναπτή) καὶ μέ τὰ ὁποῖα ἡ Ἐκκλησία: «πάντας συνάπτει καὶ ὑπὲρ πάντων εὔχεται» γιὰ ἀποκατάσταση τῆς λειτουργικότητας τῆς φύσης στό ἀρχέτυπο κάλλος της (Βαρθολομαῖος, 2002: 193). Οἱ εὐχές τῆς θ. Λειτουργίας π.χ. ὡς τό κατεξοχὴν «ἀειφορικό» βιβλίο τῆς Ἐκκλησίας μπορεῖ νά ἀξιοποιηθεῖ καὶ νά ἀποτελέσει πηγὴ ἔμπνευσης, περιβαλλοντικοῦ ἡθους καὶ προσανατολισμοῦ. Ἡ συναισθηματικὴ αὐτὴ σύνδεση τοῦ ἀτόμου μέ τό περιβάλλον του, πού ἀναφέρει ὁ Wahlstrom (1997) ἐπιτυγχάνεται ἔτσι, μέ τόν καλύτερο δυνατὸ τρόπο, προσφέροντας οἰκολογικὴ εὐαισθητοποίηση καὶ ὑπευθυνότητα ἀπέναντι στό κοινωνικὸ καὶ φυσικὸ περιβάλλον (Wahlstrom, 1997, στό Παπαβασιλείου, 2011: 110). Ἄλλωστε τό συναισθηματικὸ ὑπερτερεῖ τῆς γνώσης (Γεώργας, 1995).

Ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία γνωρίζει μιὰ ἄλλη μορφή ἐκπαίδευσης γιὰ τὴν ἀειφορία, τὴν βιωματικὴ μάθηση καὶ ἐμπειρία, τὴν «καρδιακὴ» «κατήχηση» πού ἀποτελεῖ τό κέντρο τῆς ἀνθρώπινης ὑπαρξης (Θεοδώρου, 1986: 27' 195-209). Ἡ οἰκολογικὴ ἀγωγή γιὰ τὴν Ἐκκλησία ἀκολουθεῖ τὴν «μυσταγωγικὴ» ὁδὸ, πού ὁδηγεῖ μέσω τῆς «μυστηριακῆς ζωῆς» στὴν βίωση τῆς πραγματικότητας τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ καὶ μέσα ἀπὸ αὐτὴ στὴν θεοκεντρικὴ θεώρηση τοῦ φυσικοῦ κόσμου καὶ τῆς ζωῆς. Ἡ θεοκεντρικὴ αὐτὴ ὀπτικὴ τοῦ φυσικοῦ κόσμου ὑπαγορεύει ἄλλο «σεβαστικὸ χεiriσμό» τῆς κτίσης ὡς «ὕλικό τεκμήριο τῆς ὑπαρξης καὶ βουλήσεως τοῦ Θεοῦ» (Οἰκονόμου, 1994: 257-258). Ἡ ἔννοια τῆς ἀειφορίας περιλαμβάνει ὄχι μόνο τό περιβάλλον ἀλλὰ ἐπίσης ζητήματα ὅπως ἡ φτώχεια, ἡ υἰγεία, ἡ ἀσφάλεια τῶν τροφίμων, ἡ δημοκρατία, τὰ ἀνθρώπινα δικαιώματα καὶ ἡ εἰρήνη. Ἡ ἀειφορία, εἶναι σέ τελικὴ ἀνάλυση μιὰ ἠθικὴ ἐπιταγὴ στὴν ὁποία ἡ πολιτισμικὴ ποικιλότητα καὶ ἡ παραδοσιακὴ γνώση πρέπει νά ἀπολαμβάνουν τὸν ἀπαιτούμενο σεβασμό (UNESCO-EPD, 1997 στό Δημητρίου, 2014).

Ὑπὲρ τῆς εἰρήνης τοῦ σύμπαντος κόσμου, εὐσταθείας τῶν ἀγίων τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησιῶν καὶ τῆς τῶν πάντων ἐνώσεως, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Κατὰ τὸν Ἀϊνστάιν, τό πιὸ ἀκατανόητο πρᾶγμα σχετικὰ μέ τό

σύμπαν είναι ότι τό σύμπαν είναι κατανοητό. Τό μεγάλο όμως αυτό αίνιγμα εξηγείται μέ τήν βαθιά συγγένεια πού ὑπάρχει ανάμεσα στό σύμπαν καί τόν ἄνθρωπο: Τό σύμπαν καί ὁ ἄνθρωπος ἔχουν τήν ἴδια ἀρχή καί καταγωγή (Κοντόπουλος, 1984). Ὁ ἄνθρωπος ὅμως ἔχει συνείδηση τοῦ ἑαυτοῦ του καί τοῦ κόσμου. Δέν μπορεῖ ἄλλωστε νά ἔχει συνείδηση τοῦ ἑαυτοῦ του, χωρίς νά ἔχει συνείδηση τοῦ κόσμου καί τῶν πραγμάτων τοῦ κόσμου (Στανιλοάε, 1990).

Τό σύμπαν διαθέτει προσωπικότητα καί λογικότητα, καί μάλιστα ὄχι μόνο μέ ὄρους ἀλληγορίας. Πρόκειται δηλαδή γιά μιᾶ κοσμική πολυπλοκότητα, ἡ ὁποία δέν καθορίζεται ἀπό ἕνα ἄκαμπτο νομο-εκτελεστικό μηχανισμό ἀλλά εἶναι προϊόν ἀγάπης καί ἐλευθερίας (Τερέζης, 2008). Δημιουργώντας τήν κτίση ὁ Θεός εἶναι σάν νά δημιουργεῖ τόν ἑαυτό Του μέ ἕναν ἄλλο τρόπο. Μέσα στήν κτίση γίνεται ὁ ἴδιος εἰκόνα τοῦ ἑαυτοῦ Του, κατά τέτοιο τρόπο ὥστε νά εἰσέρχεται σ' αὐτήν ἔσωθεν (Sherrard, 1987). Τό σύμπαν διέπεται ἀπό τήν ἀνθρωπική ἀρχή, δηλαδή δημιουργήθηκε καί ὑπάρχει χάριν τοῦ ἀνθρώπου. Μπορεῖ νά εἶναι ἀπειροελάχιστος μέσα στό ἀχανές σύμπαν, ἐντούτοις τό τελευταῖο λαμβάνει νόημα ἀπό τήν παρουσία τοῦ ἀνθρώπου, ἀσχέτως ἐάν ὁ ἴδιος κατέστη στήν συνέχεια δυνάστης τῆς κτίσεως (Καποδίστριας, 2014: 73-74).

Οἱ ἐπιστημονικές διαπιστώσεις καί παραδοχές τῶν περιβαλλοντιστῶν σέ θέματα σχέσεων ἀνθρώπου, Θεοῦ καί κόσμου, ὁδηγοῦν στήν κατανόηση τῆς περί ἐνότητας τῶν ἀνθρώπων καί τῆς ἀδιάλειπτης ἐκκλησιαστικῆς προσευχῆς *ὑπέρ τῆς τῶν πάντων ἐνότητος*. Ἐφόσον οἱ εἰδικοί ὁμιλοῦν γιά ἕνα μακροπρόθεσμο ἐπηρεασμό ὁλόκληρου τοῦ πλανήτη ἀπό τίς ἀνθρώπινες πράξεις, τό ἴδιο συμβαίνει καί μέ τίς πνευματικοῦ βεληνεκοῦς πράξεις. Ἡ ἐνότητα σ' αὐτή τήν περίπτωση δέν καταργεῖ τό πρόσωπο καί τήν ιδιαιτερότητά του. (Βαρθολομαῖος, 2002, ὁμιλία στήν Ραβέννα) (αὐτό πάει καί στήν ἐνότητα της πίστεως).

6.3 Ἡ μεγάλη συναπτή (προσευχή)

Ὑπέρ τοῦ ἀγίου οἴκου τούτου

Ἦθος καί σεβασμός πρὸς τό φυσικό περιβάλλον προσφέρεται ἀπό τήν αἰσθητική πού ἀνέπτυξε ἡ καλλιέργεια τῶν τεχνῶν μέσα στήν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία. Ἡ Ὁρθόδοξη ἀρχιτεκτονική μέ τά καλλιτεχνικά της ἀριστουργήματα εἶναι τέλεια ἑναρμονισμένα τόσο μέ

τήν ανθρώπινη αισθητική όσο και μέ τό φυσικό τοπίο, τό ὁποῖο ὁμως δέν ἀλλοιώνει. Ἀπεναντίας γεμίζει ἀπό ὁμορφιά καί χάρη (Στύλιος, 1987: 22).

Ἐξαιρετά δείγματα ὠραιότητας, μέ ἀπόλυτο σεβασμό στήν ὕλη, ἀποτελοῦν οἱ Ὁρθόδοξοι ναοί –εἰδικά παλαιότερης ἐποχῆς– τόσο γιά τήν ἀρχιτεκτονική ὅσο καί γιά τήν ἐξωτερική τους διακόσμηση. Οἱ πρῶτες ὕλες καί τά οἰκοδομικά ὕλικά λαμβάνονταν ἀπευθείας ἀπό τήν φύση καί οἱ ἀρχιτέκτονες μεριμνοῦσαν γιά τό «δέσιμο» τοῦ ναοῦ μέ τό φυσικό τοπίο καί ποτέ γιά τό ἀντίστροφο, τήν ἐπιβολή δηλ. τοῦ κτίσματος στόν χῶρο (Μαρκαντώνης, 2011: 66-67).

Τό ἴδιο ἀκριβῶς συμβαίνει ἀκόμα καί σήμερα μέ τά περισσότερα ἐξωκλήσια καί μοναστήρια τῆς πατρίδας μας νά στολίζουν τήν ὕπαιθρο καί νά ἀποτελοῦν ἰσόρροπη σύνθεση ἀπόλυτα ἐναρμονισμένη μέ τό φυσικό τοπίο. Ἡ Ἐκκλησία εὐλογώντας τήν πρόοδο μέσῳ τῆς τέχνης καί τοῦ πολιτισμοῦ εὐχεται καί γιά κάθε ἄλλη κατασκευή ὠφέλιμη στόν ἄνθρωπο. Συμβάλλει, ἔτσι στήν ἐκπλήρωση τοῦ σκοποῦ γιά τόν ὁποῖον δημιουργήθηκε. Αὕτη ἡ συμβολή γίνεται εὐκολά κατανοητή στήν ψυχή τοῦ ἀνθρώπου, ἀφοῦ σέ κάθε εἰρηνικό ἔργο ἡ καρδιά τό νιώθει, σκιρτᾷ καί ξεχειλίζει ἀπό χαρά καί ἀγαλλίαση (Ψαλμ. 144, 9: 17' 137, 8' Ψαλμ. 106, 22' Τωβίτ 12, 22). Στήν περίπτωση αὕτη ὁ ἄνθρωπος μιμεῖται καί συνεχίζει τό δημιουργικό ἔργο τοῦ Θεοῦ πού εἶναι τέλειο, σοφό, γεμάτο καλοσύνη καί ἀγάπη (Γέν. 1, 31' Ψαλμ. 103ος).

Ὑπὲρ τῶν εὐσεβῶν καὶ ὀρθοδόξων χριστιανῶν... Ὑπὲρ τοῦ ἀρχιεπισκόπου ἡμῶν...

Ἡ θεία Λειτουργία ἀποτελεῖ τό κριτήριο μεταξύ τῆς αὐθεντικῆς σχέσης μέ τήν συμμετοχή τοῦ ἀνθρώπου στήν ἐμπειρία τοῦ γεγονότος καί τήν καταγραφή τῆς ἐμπειρίας αὐτῆς, ἡ ὁποία εἶναι πάντοτε ἐκκλησιαστική. Στήν θεία Λειτουργία ἡμῖν δὲ σύμφωνος ἡ γνώμη τῆς εὐχαριστίας καὶ ἡ εὐχαριστία βεβαιοῖ τήν γνώμην καὶ μάλιστα γύρω ἀπὸ τόν Ἐπίσκοπο ἵνα ἀσφαλὲς ᾗ καὶ βέβαιον πᾶν ὁ πράσσεται. Ἡ ἀνάμνηση αὕτη ἀποτελεῖ ἀνάμνηση καὶ μαρτυρία κάθε χριστιανοῦ γιά τόν Δημιουργό καὶ τήν δημιουργία (Ζορμπᾶς, 1998: 40).

Οἱ χριστιανοί, ὅπως συνηθίζονταν ἀπὸ τίς πρῶτες εὐχαριστιακές συνάξεις, δέν πηγαίνουν μόνοι τους στήν Ἐκκλησία, ἀλλὰ μεταφέρουν μέ ξεχωριστό σεβασμό καὶ εὐλάβεια τά δῶρα τῆς δημιουργίας

γιά να τά παραδώσουν στόν προεστῶτα τῆς Θείας Εὐχαριστίας, δηλαδή στόν Ἐπίσκοπο, ὁ ὁποῖος στήν συνέχεια ἔρχεται νά τά «ἀναφέρει» εὐχαριστιακά καί δοξολογικά στόν Τριαδικό Θεό (Ζαχαράκης, 2007: 2).

Ὑπὲρ τῆς πόλεως ταύτης, πάσης πόλεως καὶ χώρας καὶ τῶν πίστει οἰκούντων ἐν αὐταῖς, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ἡ οἰκοδόμηση εἶναι μιά φυσική ἐπιθυμία τοῦ δημιουργικοῦ ἀνθρώπου καί ὡς τέτοια βρίσκεται μέσα στοὺς ἄξονες τῆς Θείας Οἰκονομίας (ΛΒΘ, 1980: 719). Ὁ οἶκος, ὡς χώρος ἀνθρώπινος ἐμπνευσης καί δημιουργίας –ἀκόμα καί ὡς σύνδεσμος ὁρατῆς καί ἀόρατης κτίσης– μπορεῖ νά θεωρηθεῖ ὡς σύμπαν «ἐν σμικρῷ» μέσα στὸν ὁποῖο κρύβεται τὸ ἀχανές σύμπαν σέ ἀλληλεπίδραση μέ τὸν ἄνθρωπο. Αὐτὸ τὸ «οἰκοδόμημα» πρέπει νά ἔχει ὡς θεμέλιο τὸν Χριστό («λίθος ἀκρογωνιαίος») (Α΄ Κορ. γ', 9) καί μαζί μέ τίς ὑπολοιπες πέτρες τῆς οἰκοδομῆς (μέλη τῆς οἰκογένειας) ὅλοι μαζί προσδένονται στήν κύρια καί ἐνιαία οἰκοδομή (Α' Πέτρ. β', 4).

Τὸ κτίσιμο οἰκίας (δομημένο περιβάλλον) εἶναι ἡ κατασκευὴ ἐνὸς μικρόκοσμου πού ἀποτελεῖ μικρογραφία τοῦ σύμπαντος κόσμου. Θεωρεῖται πολύτιμο ἀγαθό, κέντρο οἰκογενειακό καί λίκνο κοινωνικό (Αἰκατερινίδης, 2011: 9). Μέ τὸ χτίσιμο οἰκίας ὁ ἄνθρωπος γινόταν μιμητὴς τῶν θεῶν, ἕνας μικρὸς θεὸς καί ὁ ἴδιος, ἀφοῦ ἔβαζε τάξη στὸ περιβαλλοντικό «χάος» (Ἰωαννίδης, 1982: 8). Ὁ οἶκος «εἶναι ὁ φυσικός χώρος ὅπου ἡ φύση ἐξανθρωπίζεται» (Μερακλῆς, 2004: 32). Ἔτσι, γεννήθηκε ἡ «πόλις» πού δέν ἦταν μόνο μιά οἰκοδομικὴ ὄντοτητα ἀλλὰ σύνθεση ὅλων τῶν συνεπιδρώντων κοινωνικῶν παραγόντων (Despotopoulos, 1997: 20· Δρακᾶτος, 1997: 752-754, 761).

Ὑπὲρ πλεόντων, ὁδοιπορούντων, νοσοῦντων, καμνόντων, αἰχμαλώτων καὶ τῆς σωτηρίας αὐτῶν...

Ἡ Ἐκκλησία ἀφουγκράζεται τὸ πνεῦμα τῶν καιρῶν καί ἀκολουθώντας τίς νέες τεχνολογίες, τὴν ἀνάπτυξη τῶν νέων ἐπαγγελμάτων καί τὴν ἀλλαγὴ τῶν συνθηκῶν τῆς ζωῆς δέν μπορεῖ παρά νά ἔχει συντάξει καί σύγχρονες εὐχές μέ τίς ὁποῖες ἐπικαλεῖται τὴν παρέμβαση καί τὴν εὐλογία τοῦ Θεοῦ (Θεοδώρου, 2004: 24-26). Ἀνάλογη σημασία στήν σύγχρονη ζωὴ (ὅπως καί ἡ ἐφεύρεση τῶν πλοίων) ἔχει καί ἡ ἐφεύρεση τοῦ τροχοῦ, ὁ ὁποῖος ὁδήγησε στήν

έφεύρεση τῶν τροχοφόρων ὀχημάτων καί στήν ἐν γένει ἀνάπτυξη τοῦ ἀνθρώπινου πολιτισμοῦ (Τζέρπος, 2004: 157). Δίνεται μ' αὐτό τόν τρόπο ἡ ἀφορμή νά ἐπαναπροσδιορίσει ὁ ἄνθρωπος τήν σχέση του μέ τήν φύση καί νά ἐπανατοποθετηθεῖ μέσα σ' αὐτή. Μέσα ἀπό τά φαινόμενα αὐτά ὁ ἄνθρωπος ταρακουνιέται, ταπεινώνεται καί ἀφυπνίζεται παιδαγωγούμενος γιά τό δικό του συμφέρον. Ὁ πόνος (τῶν φυσικῶν καταστροφῶν) σμιλεύει καί τελειοποιεῖ τόν ἀταπείνωτο καί ἀπείθαρχο ἐγνωστήν ἄνθρωπο πού ἀποκτᾷ αὐτογνωσία, διάκριση καί φιλότιμο γιά μετάνοια ξεπερνώντας τόν ἀτομισμό του (Μωϋσῆς, Ἀγιορείτης, 2008).

Ὑπὲρ εὐκρασίας ἀέρων, εὐφορίας τῶν καρπῶν τῆς γῆς, καί καιρῶν εἰρηνικῶν...

Ὑπὲρ τοῦ ῥυσθῆναι ἡμᾶς ἀπὸ πάσης θλίψεως, ὀργῆς, κινδύνου καί ἀνάγκης...

Τρανή ἀπόδειξη ὅτι δέν προσευχόμαστε στήν Λειτουργία μόνο γιά ὅσα ἀφοροῦν τήν ψυχή, ἀλλά καί γιά ὅσα ἀγαθὰ σχετίζονται μέ τό σῶμα μας, εἶναι καί τό αἶτημα γιά τοὺς εἰρηνικοὺς καιροὺς. Ἡ ἰσορροπία στήν φύση, ἡ γαλήνη τῶν καιρικῶν φαινομένων, ἡ φυσιολογικὴ ἐναλλαγή τῶν ἐποχῶν, ἡ ἀπαραίτητη βροχή καί ἡ κατάλληλη θερμοκρασία, εἶναι βασικὲς προϋποθέσεις γιά τήν ἐπιβίωση τοῦ ἀνθρώπου (Θεοδώρου, 2000).

Ζώντας ἡ Ἐκκλησία ἐπὶ αἰῶνες κοντά στόν ἀγρότη καί τόν ναυτικό, δείχνει ἰδιαίτερη εὐαισθησία γιά τήν φθορά καί τήν δυσαρμονία τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος. Ἐχοντας ὑπόψη τίς φοβερὲς συνέπειες, οἰκονομικὲς καί βιοτικές, πού προκαλοῦν οἱ φυσικὲς καταστροφές στήν ζωή τοῦ ἀνθρώπου, συμπαρίσταται στήν ἀγωνία του καί τοὺς κινδύνους του (Ζορμπᾶς, 1998: 159).

Ἡ Ἐκκλησία, πέρα ἀπὸ τήν καθημερινή της μνεία καί χρήση τοῦ φυσικοῦ κόσμου στήν Θεία Λατρεία, κατὰ τήν ὁποία εὐχεται καί προσεύχεται ἀδιαλείπτως παρακαλώντας τόν Κύριο νά προστατεύσει τήν ἀνθρωπότητα, τήν κτίση ὁλόκληρη, ἀπὸ φυσικὲς καταστροφές, λοιμούς, λιμούς, σεισμούς καί καταποντισμούς, συνεχίζει καί μέ ποικίλους ἄλλους τρόπους τόν ἀγῶνα της ἐναντίον τῆς κρίσεως αὐτῆς. Ἡ ἴδια ὡς συνεχιστὴς τῆς ζωῆς καί τοῦ βιώματος τῶν ἁγίων της προβάλλει καί ἐφαρμόζει τό βίωμα αὐτό μέ συγκεκριμένες θέσεις καί ἐνέργειες (Μπαλατσούκας, 1996: 181-182). Ἰδιαίτερα μάλιστα στίς μέρες μας πού ἡ ἀνησυχία γύρω ἀπὸ τά οἰκολογικὰ θέματα

είναι αύξημένη, ή θεολογική δέ σκέψη δείχνει γι' αυτά ξεχωριστό ενδιαφέρον, γιατί ακριβώς οι τραγικές συνέπειες κάθε οικολογικής κρίσης έχουν τό θλιβερό αντίκτυπό τους στην παγκόσμια ειρήνη και τόν άνθρωπο (Οικονόμου, 1994).

Η όρθόδοξη παράδοση άγκαλιάζει τόν άνθρωπο σέ κάθε στιγμή τής ζωής του μέ τίς αιτήσεις αυτές. Αντιμετωπίζει ειρηνικά τούς φυσικούς κινδύνους και προσεύχεται για τήν άρση τών κινδύνων όπως οι ξηρασίες, ή άνομβρία, οι άρρώστιες, ή πείνα, οι σεισμοί. Η κτίση όλόκληρη έλευθερώνεται μ' αυτόν τόν τρόπο, από τήν δουλεία τής φθοράς και στην συνέχεια αποτελεί άναπόσπαστο κομμάτι τής έλευθερίας του Θεού (Ζορμπάς, 1998: 38).

Τής παναγίας, άχράντου, ύπερευλογημένης, ένδόξου δεσποίνης ήμών, Θεοτόκου και άειπαρθένου Μαρίας, ...

Κατέχοντας ή Παναγία περίοπτη θέση τιμής και προσκύνησης στην λατρευτική ζωή τής Έκκλησίας, θά μπορούσε νά χαρακτηριστεί ως ή πρώτη και καλύτερη έκφραστής του οικολογικού πνεύματος και μάλιστα τής λεγομένης θεολογίας του περιβάλλοντος. Όντας ή ίδια ως άνθρωπος μέ σώμα και ψυχή, καταφάσκει τήν πρόσκληση του ουρανού και δίχως δεύτερη σκέψη παραχωρεί όλη της τήν ύπαρξη, ώστε μέσω αυτής, νά σαρκωθεί ό Λόγος του Θεού. Η υλικότητά της δέν αποτελεί πρόβλημα ή έμπόδιο για τόν Θεό.

Σύμφωνα μέ τόν Καποδίστρια (2006), ό Θεάνθρωπος έλαβε σάρκα και όστά από τήν άγνή κόρη τής Ναζαρέτ και εισήλθε δι' αυτής στην ανθρωπότητα, μέ στόχο όχι μονάχα τήν διόρθωση τής προπατορικής άστοχίας, αλλά κυρίως τήν καταξίωση τών πάντων στην μέλλουσα δόξα τών Έσχάτων. Έτσι, τό σώμα τής Παναγίας καθίσταται Ώραία Πύλη, διά τής όποίας εισοδεύει ό Θεός στην Κτίση του. Τό «κατ' εικόνα» είχε παλαιόθεν άμαυρωθεί τραγικότατα, ή υλικότητα είχε δαιμονιωδώς σκοτισθεί και άποπροσανατολισθεί, γενόμενη έτσι σκιώδες παραπέτασμα προς τήν θέα τής πραγματικής αλήθειας τών όντων. Τό σώμα τής Θεοτόκου και τό σώμα του Χριστού, ιδιαίτερα τό τελευταίο μέ τήν Άνάσταση, είναι ή υπέρτατη δικαίωση τής ύλης σάν περιβάλλον του Θεού. (Άγιος Μάξιμος, στό Στύλιο, 1987).

...και πᾶσαν τήν ζωήν ήμών Χριστῷ τῷ Θεῷ παραθώμεθα.

Η υιοθέτηση του άσκητικού τρόπου ζωής, ό όποιος είναι βαθύ-

τατα αντικαταναλωτικός, από τόν σύγχρονο άνθρωπο μπορεί νά συμβάλλει στην θεραπεία του φυσικού περιβάλλοντος από τίς πληγές, τίς όποιες οί άνθρωποι ἔχουν συσσωρεύσει σ' αὐτό, μέσα στην πορεία του χρόνου. Ἡ ἄσκηση ὡς πράξη ἐλεύθερης αὐτοπαραίτησης του ἀνθρώπου ἀπό τίς τεχνητές ἀνάγκες καί τίς περιττές ἀπαιτήσεις καθίσταται ὁ ἐνδεδειγμένος τρόπος ἀντιμετώπισης τῆς ὑλικῆς δημιουργίας (Ζαχαράκης, 2007: 6).

6.4 Τά ἀντίφωνα

Ἔτι καί ἔτι, ἐν εἰρήνῃ τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ἐάν οἰκολογία χωρίς εἰρήνη σημαίνει κρίση καί καταστροφή, τότε οἰκολογία μέ εἰρήνη εἶναι ἡ ἄρση τῆς κρίσης μέ κύριο ἄξονα τήν προσπάθεια γιά τήν εἰρήνευση τοῦ ἀνθρώπου καί τοῦ φυσικοῦ κόσμου. Σημαίνει πρωτίστως ὅτι ἡ κτίση γίνεται τόπος ἐπανασυνάντησης Θεοῦ καί ἀνθρώπου καί κατόπιν τούτου, ὅτι ὁ φυσικός κόσμος γίνεται τό σπίτι τῆς συναδέλφωσης μεταξύ τῶν ἀνθρώπων. Οἰκολογία γιά τήν εἰρήνη σημαίνει οὐσιαστικά τήν ἁρμονική συμβίωση τοῦ κοινοῦ, ἀτομικοῦ καί οἰκολογικοῦ καλοῦ (Νικολαΐδης, 1996: 19).

Ὅτι σὸν τὸ κράτος καὶ σοῦ ἐστὶν ἡ βασιλεία καὶ ἡ δύναμις καὶ ἡ δόξα...

Ἡ κτίση δέν ἀνήκει σέ μᾶς ἀλλά στόν Θεό. Εἶναι ὁ μόνος ἰδιοκτήτης. Ἐνεργώντας μέ τήν σκέψη αὐτή φέρνουμε τήν κτίση σέ κοινωνία μέ τόν Θεό. Καί ὄχι μόνο τήν βλέπουμε νά ἐλευθερώνεται ἀπό τοὺς φυσικούς περιορισμούς της καί νά μετατρέπεται σέ φορέα ζωῆς ἀλλά ἀναγνωρίζουμε καί τήν ἱερότητά της, ἐφόσον τήν μεταχειριζόμαστε μέ σεβασμό καί εὐλάβεια, ὡς ἀποτέλεσμα τῆς θείας ἐνέργειας.

Μέ τήν ἀσκητική χρήση τοῦ κόσμου ὁ ἄνθρωπος παραιτεῖται ἀπό τόν ἐγωκεντρισμό καί τήν ἀπαίτησή του νά ὑποτάσσει τὰ πάντα πρὸς τὸ ἀτομικὸ του συμφέρον. Μ' αὐτή τήν ἔννοια στήν Ὁρθόδοξη πίστη ὁ ὑλικός κόσμος ἀντιμετωπίζεται, ὄχι ἀπλῶς ὡς μέσο ἐπιβίωσης, ἀλλά ὡς ὁ χῶρος ἐκεῖνος μέσα στόν ὁποῖο ὁ ἄνθρωπος ἀγωνίζεται νά συμμετάσχει στήν ἐγκαθίδρυση τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ. Αὐτό σημαίνει πῶς ὁ κόσμος δέν πρέπει ἀπλῶς νά βελτιώνεται ἀλλά διαρκῶς νά μεταμορφώνεται, ὥστε νά διαμορφωθεῖ ἕνας ἀναστάσιμος πολιτισμός στόν ὁποῖο ἡ συμμετοχὴ τοῦ ἀνθρώπου

θά ὀδηγήσει στήν θέωση τόσο τήν ἀνθρώπινη φύση του ὅσο καί τά ἔργα της (Σολδᾶτος, 2014).

...χορηγῶν ἡμῖν ἐν τῷ παρόντι αἰῶνι τήν ἐπίγνωσιν τῆς σῆς ἀληθείας καί ἐν τῷ μέλλοντι ζωὴν αἰώνιον χαριζόμενος.

Ἡ θρησκεία καί ἡ ἐπιστήμη συναντῶνται στό ἐρώτημα γιά τόν Θεό, τόν ἄνθρωπο, τόν κόσμο, ἂν καί ὁρμῶνται ἀπό διαφορετικές ἀφετηρίες καί ἔχοντας διαφορετικές προοπτικές, μέ κοινή πάντως ἀγωνία γιά τήν ἀλήθεια, στήν ὁποία οὐσιαστικότερο στοιχεῖο ὑπῆρξε ἡ ὀρθή ἐρμηνεία τῆς σχέσεως τοῦ ἀνθρώπου μέ τόν Θεό καί τόν κόσμο. Ἐάν περιφρονηθεῖ ὁ Θεός, ἐξαχρειώνεται ἡ εἰκόνα Του στό πρόσωπο τοῦ ἀνθρώπου. Ἐάν περιφρονηθεῖ ὁ κόσμος, ἀπογυμνώνει ὁ ἄνθρωπος τήν ὑπαρξή του ἀπό τήν ὠραιότητα τοῦ κόσμου. Ἐν τέλει, ἀκρωτηριάζεται ἡ ἀλήθεια γιά τόν ἄνθρωπο καί ἡ αὐθεντική του σχέση μέ τόν Θεό καί τόν κόσμο (Βαρθολομαῖος, 2002).

Οἱ ἐπιστημονικές μέθοδοι καί τά ἐξ αὐτῶν ἐπιτεύγματα δέν ὑπερβαίνουν τήν ἀλήθεια τῶν ὄντων. Ἀπαιτεῖται ἡ μαρτυρία, ἡ ἀποκάλυψη καί ἡ καταγγελία τῶν αἰτίων πού προκαλοῦν τά ἐπιστημονικά φαινόμενα. Οὕτως ἢ ἄλλως, ἡ ἀναζήτηση καί ἡ ἐπίγνωση τῆς ἀληθείας ὡς θεογνωσίας, ἀνθρωπογνωσίας καί κοσμογνωσίας, ἀποτελεῖ θεία ἐντολή (Καποδίστριας, 2014: 84).

6.5 Ἡ εἴσοδος μέ τό Εὐαγγέλιο (Μικρή Εἴσοδος)

Δέσποτα Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ καταστήσας ἐν οὐρανοῖς τάγματα καί στρατιάς ἀγγέλων καί ἀρχαγγέλων εἰς λειτουργίαν τῆς σῆς δόξης...

Κάνοντας λόγο γιά λειτουργικότητα, δέν ἐννοεῖται ἡ τελετουργία, ἀλλά ἡ δυναμική καί ἀτέρμονη κίνηση πρὸς τήν βασιλεία τῶν οὐρανῶν. Αὐτό σημαίνει ὅτι κάθε τί πού πράττει ὁ ἄνθρωπος ἐπὶ τῆς γῆς, ἀφορᾷ τόν οὐρανό καί κάθε ἀντιμετώπιση τοῦ πλησίον καί τοῦ περιβάλλοντος, εἶναι ἀνάγκη νά τήν διακρίνει ἡ παραδοχή ὅτι ἐμπεριέχουν τό ἴδιο τό σημάδι τοῦ Θεοῦ (Χρυσσαυγῆς, 2007).

6.6 Ὁ τρισάγιος ὕμνος

Ὁ Θεὸς ὁ ἅγιος, ὁ ἐν ἁγίοις ἀναπαύομενος, ὁ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παραγαγὼν τὰ σύμπαντα· ὁ κτίσας τὸν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα σὴν καὶ ὁμοίωσιν καὶ παντί σου χαρίσματι κατακοσμήσας.

Έμφανής ή κατάδειξη τής δημιουργικής δύναμης τοῦ Παντοδύναμου καί Πάνσοφου Κτίστη. Ὁ Θεός ἐνεργεῖ μόνος του καί δημιουργεῖ τόν κόσμον ἀπό τό μή ὄν. Ἡ κτίση, ή ὁποία δέν προϋπῆρχε καί δέν προέρχεται ἀπό τήν θεία οὐσία δέν εἶναι αὐθύπαρκτη, ἀλλά ἀντίθετα εἶναι σέ ἀπόλυτη ἐξάρτηση ἀπό τόν Δημιουργό-Θεό (Ματσούκας, 1985: 147-151). Ἡ δημιουργία τοῦ κόσμου εἶναι ἀποτέλεσμα τής προσωπικῆς δημιουργικῆς θέλησης τοῦ Θεοῦ. Ἡ παρουσία τοῦ Θεοῦ στήν κτίση δέν περιορίζεται στήν περίοδο τής δημιουργίας, ἀλλά συνεχίζεται καθώς ἐπεμβαίνει διαρκῶς στήν ἱστορία. Ὁ Θεός ἐνδιαφέρεται γιά τήν κτίση καί ἀποτελεῖ ἐγγύηση γιά τόν ἄνθρωπο ὅτι δέν θά ἐπανέλθει ή ἀρχική χαώδης κατάσταση, ή ὁποία θά σημάνει καί τήν καταστροφή τοῦ ἀνθρώπινου γένους (Καϊμάκης, 1999: 37-38).

Οἱ Πατέρες τής Ἐκκλησίας ἀνέπτυξαν πρῶτοι μιά θεολογία τοῦ περιβάλλοντος, σύμφωνα μέ τήν ὁποία ή δημιουργημένη ἀπό τόν Θεό κτίση πλάστηκε γιά νά συνυπάρχει ἀρμονικά μέ τόν ἄνθρωπο, ὁ ὁποῖος κυριαρχεῖ ἀλλά ἐπίσης ἀποτελεῖ μέρος της, τήν ἀγαπᾷ καί τήν διαφυλάσσει (Σινάκος, 2003: 38-39). Ὁ Ἅγιος Μάξιμος ἀναφέρεται στόν κόσμο σάν μιά «κοσμική λειτουργία», ἕναν ὑπέροχο βωμό στόν ὁποῖο προσφέρουν λατρεία οἱ ἄνθρωποι μέ δοξολογία καί εὐχαριστία. Ὁλόκληρος ὁ κόσμος ἀποτελεῖται ἀπό ἕνα οὐσιῶδες καί βασικό μέρος αὐτοῦ τοῦ ἱεροῦ ὕμνου (Χρυσανγῆς, 2002). Ὁ ἄνθρωπος δέν καλεῖται νά ὀδηγήσει τόν ἑαυτό του μόνο στήν σωτηρία, ἀλλά καί σύμπασα τήν κτίση, ή ὁποία: «ὅτι καί αὐτή ή κτίσις ἐλευθερωθήσεται ἀπό τής δουλείας τής φθορᾶς εἰς τήν ἐλευθερίαν τής δόξης τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ. οἶδαμεν γάρ ὅτι πᾶσα ή κτίσις συστενάζει καί συνωδίνει ἄχρι τοῦ νῦν» (Ρωμ. η', 21-22) καί «ή γάρ ἀποκαταδοκία τής κτίσεως τήν ἀποκάλυψιν τῶν υἱῶν τοῦ Θεοῦ ἀπεκδέχεται» (Ρωμ. η', 19).

...ἵνα τὰς σαρκικάς ἐπιθυμίας πάσας καταπατήσαντες πνευματικήν πολιτείαν μετέλθωμεν...

Αὕτη ή πρόταση συνεπάγεται μιά νέα πνευματική δημιουργία, πού ή σημασία της θά εἶναι πρωτότυπη. Μιά πνευματική δημιουργία ή ὁποία θά βάλει στό κέντρο τής ζωῆς τῶν ἀνθρώπων σημασίες ἄλλες ἀπό τήν ὑπερπαραγωγή καί τήν ὑπερκατανάλωση. Δηλαδή θά πρέπει νά δημιουργηθεῖ ἕνα νέο ἦθος, τό ὁποῖο θά ξαναβάλει στήν θέση της τήν οἰκονομία, οὕτως ὥστε νά γίνουν τά οἰκονομικά

άγαθά μέσον εξανθρωπισμένης διαβίωσης καί ὄχι ὑπέρτατος σκοπός. Πρόκειται γιά τό ἐσχατολογικό ἥθος, τό ὁποῖο μᾶς προσανατολίζει σέ ἀσκητική περιβαλλοντική πολιτική (Μπέγζος, 1994).

Στήν σημερινή ἐποχή ἡ μέχρις ἐσχάτων καί χωρίς φραγμούς ἀπομύζηση τῆς φύσης μοιάζει μέ ἕνα εἶδος *σεξουαλικῆς κατάχρησης καί μοιχείας*. Ἡ φύση ὡς κτίση Θεοῦ προσφέρεται γιά νόμιμη χρήση καί προστασία. Ὁ ἄνθρωπος, ὡς ἱερέας τῆς κτίσεως, δέν ἔχει δικαιώματα ἀπόκτησης, ἀλλά φιλοξενίας καί μάλιστα πεπερασμένης (Καποδίστριας, 2014: 56).

6.7 Τά ἀναγνώσματα

Ἡ φύση, κατά τόν Ἅγιο Ἐφραίμ τόν Σῦρο, εἶναι τό δεύτερο βιβλίο, μετά τήν Ἁγία Γραφή, πού μᾶς ἔδωσε ὁ Θεός γιά νά ὀδηγηθοῦμε στήν θεία θεογνωσία (Χατζηχαμπῆς, 2011). Ἡ θεολογία τῆς Παλαιᾶς καί τῆς Καινῆς Διαθήκης, σύμφωνα μέ τόν Γαλάνη (2008), ἔχει νά παρουσιάσει πολλά καί σημαντικά γιά τό θέμα αὐτό, πράγμα τό ὁποῖο ἀγνοοῦν οἱ σημερινοί πάσης φύσεως οἰκολόγοι. Οἱ ἀπόψεις τῆς Ἁγίας Γραφῆς δέν εἶναι προϊόν ἐπιστημονικῆς ἐρευνας ἀλλά τῆς ἀποκάλυψης τοῦ Θεοῦ. Ὁ σκοπός της εἶναι νά δώσει τό σωστό τρόπο καί τήν σωστή κατεύθυνση γιά τήν σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου καί μαζί μ' αὐτόν καί τοῦ κόσμου.

Τά δύο ἀναγνώσματα, ὁ Ἀπόστολος καί τό *Εὐαγγέλιο* μέ τά ὁποῖα κλείνει ἡ ἐνότητα τῆς Λειτουργίας τῶν Κατηχουμένων, εἶναι περικοπές ἀπό τά βιβλία τῆς Καινῆς Διαθήκης καί περιέχουν τήν διδασκαλία περί πραγματοποίησης τῶν ὑποσχέσεων τοῦ Θεοῦ, τόν θάνατο καί τήν ἀνάστασι τοῦ Χριστοῦ.

Στήν Καινή Διαθήκη ὁ Ἰησοῦς ἐμφανίζεται ὡς ὁ Νέος Ἀδάμ. Ὁ Νέος Ἀδάμ ἔρχεται ν' ἀποκαταστήσει τήν σχέση Θεοῦ – ἀνθρώπου ἡ ὁποία εἶχε διαρραγεῖ. Μετά τήν βάπτισή Του, ὁδεύει πρὸς τήν ἔρημο, ὅπου καί παραμένει ζώντας ἁρμονικά μέ τά ζῶα καί τά θηρία στό φυσικό περιβάλλον τους (Μάρκ. α', 12). Μέ τόν τρόπο αὐτό ἐγκαινιάζεται μία νέα πραγματικότητα, κατά τήν ὁποία ὁ ἄνθρωπος συμφιλώνεται μέ τήν φύση. Ἡ νέα ὁμως αὐτή πραγματικότητα θά ὀλοκληρωθεῖ στά ἔσχατα, ὅπου θά ὑπάρξει ἡ νέα κτίσις, ἕνας νέος οὐρανός καί μία νέα γῆ: «Καὶ εἶδον οὐρανὸν καινὸν καὶ γῆ καινήν, ὁ γὰρ πρῶτος οὐρανὸς καὶ ἡ πρώτη γῆ ἀπῆλθον, καὶ ἡ θάλασσα οὐκ ἔστιν ἔτι» (Ἀποκ. 21, 1). Ἡ ἐρμηνεία τῆς ἐντολῆς γιά κυριαρχία,

πού συναντάται στην Π. Διαθήκη, πρέπει νά γίνει υπό τό πρίσμα τῆς αἰώνιας προστασίας της. Ὁ ἄνθρωπος ὀφείλει νά μείνει προσανατολισμένος στήν ἐπιτυχία τῆς σωτηρίας του, συνειδητοποιώντας βέβαια πώς ὀφείλει νά συμβάλλει καί στήν σωτηρία τῆς φύσης.

Μέσα ἀπό τήν Καινή Διαθήκη καί συγκεκριμένα Ματθ. στ', 33 – Λουκ. ιβ', 31, ὁ ἄνθρωπος παροτρύνεται νά ἀναλάβει τό ἐγχείρημα νά ἀποκαταστήσει τήν σχέση του μέ τό φυσικό περιβάλλον, ἔχοντας σέ μόνιμη κλίμακα ὡς στόχο του τήν ἔνταξή του κατά τήν μελλοντική κρίση στήν νέα ἐσχατολογική πραγματικότητα τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ. Ὁ ἀνατρεπτικός καί ζωτικός εὐαγγελικός θεολογικός λόγος μπορεῖ νά πείσει τόν ἀκραία ὀρθολογιστήν ἄνθρωπο τῆς «μεταμοντέρνας καί μετανεωτερικῆς ἐποχῆς» ὅτι ἀναλαμβανόμενος ὡς πρόσωπο τήν προσωπική του πνευματική εὐθύνη ἔναντι τοῦ Θεοῦ, τῶν ἀνθρώπων καί τῆς ἴδιας τῆς κτιστῆς δημιουργίας, μπορεῖ καί πρέπει νά ἐνεργεῖ καί νά λειτουργεῖ ὡς «καλός κάγαθός διαχειριστής» τῆς κτιστῆς δημιουργίας καί ὄχι ὡς ἀδηφάγος οἰκτοκτόνος καί ἄπληστα καταναλωτικός ὀλετήρας καί δυνάστης τῆς πλάσης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΒΔΟΜΟ

Η ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΩΝ ΠΙΣΤΩΝ

Ἡ Λειτουργία τῶν πιστῶν ξεκινᾷ μέ τόν χερουβικό ὕμνο καί ὁλοκληρώνεται μέ τήν ἀπόλυση. Ἡ τέλεση κατά σειρά περιέχει:

7.1 Ὁ χερουβικός ὕμνος

...καί ἰκάνωσόν με τῇ δυνάμει τοῦ Ἁγίου σου Πνεύματος, ἐνδεδυμένον τήν τῆς ἱερατείας χάριν, παραστῆναι τῇ ἀγίᾳ σου ταύτῃ τραπέζῃ καί ἱεουργῆσαι τὸ ἅγιον καί ἄχραντον σῶμά σου καί τὸ τίμιον αἷμα.

Ἡ πρόσληψη ὁλόκληρης τῆς φύσης εἶναι ἓνα ἐκκλησιαστικό γεγονός, τό ὁποῖο κορυφώνεται στήν Ἐκκλησία μέ τήν Θεία Εὐχαριστία. Ὁ ἄρτος καί ὁ οἶνος, τό ψωμί καί τό κρασί, ὡς τά ἀντιπροσωπευτικά στοιχεῖα τῆς ὑλικῆς φύσης, γίνονται τό σῶμα καί τό αἷμα τοῦ Δημιουργοῦ τῆς κτίσης. Μέ τόν τρόπο αὐτό ὁ ἄνθρωπος καλεῖται νά γίνει ἱεουργός τῆς κτίσης. Ζῶντας εὐχαριστιακά δέχεται ἀπό τόν Θεό τόν κόσμο ὡς εὐλογία καί τόν ἀντιπροσφέρει ὡς εὐχαριστία. Αὕτη ἡ εὐχαριστιακή διάσταση στήν χρήση τῆς φύσης δέν ἀποτελεῖ λεπτομέρεια γιά τήν Ἐκκλησία καί τήν ὀρθόδοξη θεολογία. Εἶναι ἓνα συστατικό στοιχεῖο πού θά μπορούσε νά βοηθήσει σέ μιά διαφορετική προσέγγιση καί θεώρηση τῆς σχέσης ἀνθρώπου καί φυσικοῦ περιβάλλοντος (Coman, 2001).

Μέσα στό λειτουργικό βῆμα ὁ ἄνθρωπος ἐνεργεῖ ὡς «*ἱερέας τῆς δημιουργίας*», δηλαδή μεταχειρίζεται τήν κτίση ὡς κάτι πού προορίζεται γιά τόν Θεό, ὄχι μόνο γιά νά ἐπιζήσει, ἀλλά γιά νά ὁλοκληρωθεῖ στά χέρια τοῦ ἀνθρώπου. Μέ τήν «*ἱερωσύνη*» γίνεται ἐπίσης καί ὁ ἴδιος συνδημιουργός καί ἀποκτᾷ μιά εὐρύτερη ὑπαρξιακή συμπεριφορά, παραμένοντας ἓνα οὐσιῶδες καί ἀδιάσπαστο μέρος τῆς δημιουργίας, ἀλλά λειτουργώντας καί ὡς βασιλιάς τῆς δημιουργίας καί συγκληρονόμος Θεοῦ (Ζορμπᾶς, 1998: 38), μέ ἀποτέλεσμα νά μὴν ἀρμόζει νά χρησιμοποιεῖ τόν κόσμο μόνο γιά τήν ἐπιβίωσή του.

7.2 Οί αιτήσεις

Συγγνώμην καὶ ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν καὶ τῶν πλημμελημάτων ἡμῶν, παρὰ τοῦ Κυρίου αἰτησώμεθα.

Ἡ Ἐκκλησία διδάσκει ὅτι ὁ προορισμός τοῦ ἀνθρώπου εἶναι νά ἐπανορθώσει τήν ὀρθή σχέση Θεοῦ καί κόσμου, ὅπως αὐτή ὑπῆρξε στόν Παράδεισο. Μέσω τῆς μετάνοιας, ἡ φύση καί ὁ ἄνθρωπος καθίστανται ἀντικείμενα φροντίδας καί δημιουργικῆς προσπάθειας. Ἡ μετάνοια θά πρέπει νά συνοδεύεται μέ πρωτοβουλίες πού ἐκφράζουν τό ἥθος τῆς Ἐκκλησίας. Ὑπάρχει τό εὐχαριστιακό ἥθος, τό ὁποῖο σημαίνει χρήση τῶν φυσικῶν πόρων ἐν εὐχαριστία, ἐπιστρέφεται δηλαδή ἡ ἀναφορά τους στόν Θεό (Ζορμπᾶς, 1998: 112).

7.3 Ὁ ἀσπασμός

Ἀγαπήσωμεν ἀλλήλους, ἵνα ἐν ὁμονοίᾳ ὁμολογήσωμεν.

Ἡ οἰκολογική κρίση μποροῦμε νά ποῦμε ὅτι καθρεπτίζει τήν ἐσωτερική κρίση τοῦ ἀνθρώπου, πού τά κάνει ὅλα γιά νά τελειωθεῖ ὡς πρόσωπο, ἀλλά ματαιοπονεῖ. Ἡ ἀγωνία του καί τό ἄγχος του δέν εἶναι συμπτωματικό, ἀλλά ὀφείλονται στήν ἐσφαλμένη ἀντίληψη γιά τήν ἀλήθεια τοῦ προσώπου. Τό πρόσωπο εἶναι εὐτυχισμένο καί τελειοποιεῖται ὅταν ἔχει καλές σχέσεις μέ τόν Δημιουργό του καί μέ τούς ἀνθρώπους. Τό πρόσωπο δέν τελειοποιεῖται ἀνεξάρτητο καί μόνο του, ἀλλά σέ σχέση μέ τούς ἄλλους. Μόνο διά μέσου τοῦ ἄλλου ὀλοκληρωνόμαστε σέ τέλεια ὄντα. Ὅταν ὁ ἄνθρωπος ἀπομονωθεῖ καί δέν δίνει σημασία στόν διπλανό του, τότε παύει νά ἀγωνίζεται νά γίνει τέλειο πρόσωπο. Τελείωση γιά τόν ἄνθρωπο εἶναι ἡ κατά χάρη ὁμοίωσή του μέ τόν Θεό, ὁ ὁποῖος εἶναι ἀγάπη (Γεραρῆς et al., 2010).

Αὐτή ἡ ἀγάπη πού δίνει νόημα στήν ἀνθρώπινη ὕπαρξη, εἶναι ἀνάγκη νά ἐπεκταθεῖ σέ ὅλα τά ἐπίπεδα τῆς δημιουργίας. Ἔλεγε ὁ Fyodor Dostoyevsky: «Ἀγαπᾶτε τήν δημιουργία τοῦ Θεοῦ καί στήν ὁλότητά της, μά καί στό κάθε κομματάκι. Ἀγαπᾶτε τό κάθε φυλλάράκι, τήν κάθε ἀχτίδα τοῦ Θεοῦ. Ἀγαπᾶτε τά ζῶα, ἀγαπᾶτε τά φυτά, ἀγαπᾶτε τό κάθε τί. Ὅταν θά ἀγαπήσεις τό κάθε τί, θ' ἀνακαλύψεις μέσα σ' αὐτά τά πράγματα τό μυστικό τοῦ Θεοῦ. Καί μιά καί θά τό ἀνακαλύψεις, θά τό κατανοεῖς ὅλο καί πιο πολύ μέ τήν κάθε μέρα πού θά περνάει. Καί στό τέλος θ' ἀγαπήσεις ὅλο τόν κόσμο μέ μιά ἀκέραια, παγκόσμια ἀγάπη».

7.4 Τό Σύμβολο τῆς Πίστεως

Πιστεύω εἰς ἓνα Θεόν, Πατέρα, παντοκράτορα, ποιητὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς, ὁρατῶν τε πάντων καὶ ἀοράτων. ...Τὸν δι' ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν κατελθόντα ἐκ τῶν οὐρανῶν καὶ σαρκωθέντα ἐκ Πνεύματος Ἁγίου καὶ Μαρίας τῆς Παρθένου καὶ ἐνανθρωπήσαντα... Καὶ ἀναστάντα τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ κατὰ τὰς Γραφάς... Προσδοκῶ ἀνάστασιν νεκρῶν. Καὶ ζωὴν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος. Ἀμήν.

Ἡ θεία ἀγάπη δέν ἔπαυσε νά ὑπάρχει καί νά ἐνεργεῖ γιά τόν ἄνθρωπο καί τόν κόσμο. Μετά καί τήν ἀποτυχία τοῦ ἀνθρώπου νά συμβάλλει στήν πραγμάτωση τῆς θείας κοινωνίας κτιστοῦ καί ἀκτίστου, ὁ Θεός προχώρησε σέ ἀλλαγὴ τοῦ ἀρχικοῦ σχεδίου. Ἡ μετατροπὴ αὐτὴ εἶχε δύο ἄξονες: τὴν ἐνσάρκωση τοῦ Θεοῦ Λόγου καὶ τὴν ἀνάσταση τοῦ ἀνθρώπου μέ τὴν ταυτόχρονη ἀλλαγὴ τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος. Ἡ ἐνσάρκωση ἔδωσε νέα δυνατότητα στόν ἄνθρωπο καί τόν φυσικό κόσμο γιά νά ὁδηγηθοῦν στήν ἐνότητά τους μέ τόν Δημιουργό Πατέρα. Θεός, ἄνθρωπος καί κτίση ἐνώθηκαν πῶ στενά μετά τὴν ἐνανθρώπηση, ἀφοῦ στό πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ, οἱ δύο φύσεις, θεία καί ἀνθρώπινη ἐνώθηκαν ἀτρέπτως, ἀσυγχύτως καὶ ἀδιαιρέτως (Δ' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος). Ἡ ὀριστικὴ ὁμως πραγμάτωση τῆς θέωσης τοῦ ἀνθρώπου καί ἡ αἰώνια ἔνωση τοῦ κτιστοῦ μέ τόν ἄκτιστο κόσμο, θά γίνῃ μέ νέα δημιουργικὴ ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ, κατὰ τὴν συντέλεια τοῦ ἱστορικοῦ χρόνου (Στύλιος, 1989: 45-46).

Ὁ Χριστός μέ τὴν ἐνανθρώπισή του προσέλαβε τό ἀνθρώπινο σῶμα, δηλαδή τὴν ὕλη γιά νά τὴν σώσει (Γρηγόριος Νύσσης, PG 44, 233D). Σ' αὐτὴ τὴν διδασκαλία ἐστιάζεται γιά τοὺς Πατέρες ἡ δυνατότητα σωτηρίας τῆς κτίσης. Ὁ ἄνθρωπος, ἂν καί ἀποτελεῖ μέρος τῆς κτίσης, θεωρεῖται ὡς ὁ πρίγκιπας τῆς δημιουργίας πού θά ἔχει οὐσιαστικό ρόλο στήν σωτηρία τῆς κτίσης ἀπὸ τὴν φθορά (Οἰκονόμου, 1992: 8).

7.5 Ἡ ἀναφορά

Στῶμεν καλῶς· στῶμεν μετὰ φόβου· πρόσχωμεν τὴν ἀγίαν ἀναφορὰν ἐν εἰρήνῃ προσφέρειν. Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρός, καὶ ἡ κοινωνία τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, εἴη μετὰ πάντων ὑμῶν. Ἄνω σχῶμεν τὰς καρδίας. Εὐχαριστήσωμεν τῷ Κυρίῳ.

Ἡ Θεία Λειτουργία στήν ὀρθόδοξη Παράδοση εἶναι ἡ κατεξοχήν εὐχαριστιακή πράξη ἀναφορᾶς τοῦ κόσμου καί τῆς ζωῆς στόν Θεό, ἡ ὁποία καταφάσκει τήν ὕλη καί γενικότερα τόν ὑλικό κόσμο. Ὁ ἄνθρωπος μέσα στήν Θεία Λειτουργία προσλαμβάνει τήν ὕλη, ὄχι γιά νά τήν οἰκειοποιηθεῖ καί νά τήν χρησιμοποιήσῃ ἀποκλειστικά γιά τήν ἱκανοποίηση τῆς ἀτομικῆς του ἐπιβίωσης καί ἀπληστίας, ἀλλά γιά νά τήν ἀναφέρει εὐχαριστιακά καί δοξολογικά στόν Τριαδικό Θεό. Ἡ εὐχαριστιακή αὐτή κίνηση, ἡ ὁποία βρίσκεται στόν ἀντίποδα τῆς στάσης τοῦ πρώτου ἀνθρώπου, ἀλλά καί τοῦ σημερινοῦ «οἰκοφάγου» δυτικοῦ πολιτισμοῦ, σημαίνει ἀναγνώριση ἐκ μέρους τοῦ ἀνθρώπου ὅτι ὁ ὑλικός κόσμος δέν εἶναι ἓνα οὐδέτερο ἀντικείμενο πρὸς κτήση καί κατάκτηση, πρὸς χρήση καί κατάχρηση.

Ἀντίθετα, μέσα ἀπό τήν Εὐχαριστία λογίζεται ὡς δῶρο καί εὐλογία τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ πρὸς τόν ἄνθρωπο, τό ὁποῖο δῶρο ὁ ἄνθρωπος καλεῖται νά ἐπιστρέψῃ εὐχαριστιακά καί δοξολογικά στόν Θεό του, γιά νά συνεχίσει ὁ Τριαδικός Θεός νά ἀπαντᾷ μέ μεγαλύτερη ἀγάπη καί εὐλογία (Ζαχαράκης, 2007: 1).

Ὁ χριστιανός μέσα στήν εὐχαριστιακή σύναξη ἀναλαμβάνει νά συνεισφέρει, μέ τήν χάρη τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, στήν ἀφθαρτοποίηση καί ἀκεραιοποίηση ὅχι τοῦ ἑαυτοῦ του, ἀλλά καί ὁλόκληρης τῆς κτίσης. Ὁ ἄνθρωπος δέν σώζεται μέσα ἀπό τόν κόσμο ἀλλά μαζί μέ τόν κόσμο καί ἀναγέννησή του μπορεῖ νά ἐπιτευχθεῖ μόνο ἐντός τῆς Ἐκκλησίας καί μέσῳ τῶν μυστηρίων της. Ὁ ἄνθρωπος ἐντός τῆς Ἐκκλησίας ὑπερβαίνει τήν ἀτομικότητά του καί ἀναδεικνύεται σέ πρόσωπο κατ' εἰκόνα Θεοῦ. Τότε γίνεται πρόσωπο κατὰ τό πρότυπο τῆς Ἁγίας Τριάδος, κυριαρχεῖται μόνο ἀπό ἀγάπη πρὸς τόν Θεό, τόν συνάνθρωπο καί τήν κτίση. Ἡ ἀλλαγή αὐτή, τήν ὁποία βιώνει ὁ ἄνθρωπος μέσα στήν εὐχαριστιακή κοινότητα, ἀπό τόν ἀτομοκεντρικό τρόπο ζωῆς στόν προσωποκεντρικό, ἐπηρεάζει τήν σχέση τοῦ ἀνθρώπου μέ τό φυσικό περιβάλλον. Ὁ ἄνθρωπος μέσα στήν Εὐχαριστία δέν βλέπει τόν φυσικό κόσμο ὡς ἀντικείμενο, ὡς πρᾶγμα, τόν ὁποῖο μπορεῖ νά χρησιμοποιεῖ ἐγωκεντρικά καί ἀνεξέλεγκτα, ἀλλά ὡς τόν μεγάλο ἀδελφό, ὁ ὁποῖος συμπαρίσταται ἀπό κοινοῦ στήν πορεία πρὸς τήν ἐσχατολογική ὁλοκλήρωση (Γεραρῆς et al., 2010).

*Ἅγιος, Ἅγιος, Ἅγιος Κύριος Σαβαώθ· πλήρης ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ
τῆς δόξης σου...*

Ὁ ἐπινίκιος ὕμνος ἐκτός ἀπὸ τὴν συνένωση τῆς κτίσης φανερώνει καὶ τὸν συνδετικό κρίκο τοῦ Θεολογικοῦ μέ τὸ Χριστολογικὸ τμῆμα τῆς εὐχαριστίας πού γίνεται στὴν Ἀναφορά συνενώνοντας ἀειφορικά τὸ περιβάλλον μέ τὴν ἀφθαρσία τῆς αἰωνιότητος. Τὸ ὑπόλοιπο τμῆμα τῆς Εὐχαριστίας ἀναφέρεται στὴν οἰκονομία τῆς σωτηρίας μας μέσῳ τοῦ Χριστοῦ. Καί ἐξαίρεται μέ τὸν ἐπινίκιο ὕμνο, ὅτι ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ εἶναι πλήρεις ἀπὸ τὴν δόξα τοῦ Θεοῦ, ὁ Ὅποιος ἀποδείχθηκε ἀκαταγώνιστος ἐνάντια στὴν ἐπίθεση τοῦ ἀποστάτη διαβόλου, περιφρουρώντας τὴν ἀγιότητα τῶν ὑπερουράνιων κόσμων, ὅπου παρέμεινε «Κύριος Σαβαώθ» καὶ στὴν γῆ ἀποκατέστησε τὸν ἄνθρωπο πού ἐξέπεσε μέσα ἀπὸ τὴν ἐνανθρώπιση τοῦ Υἱοῦ του (Τρεμπέλας, 1978).

Κατὰ τὸν ἐρχομὸ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ στὴν γῆ, ὅλη ἡ φύση συνεορτάζει καὶ συστρατεύεται ὕμνολογώντας καὶ δοξάζοντας τὸν κτίστη της. Ἀφοῦ ὁ Θεὸς καταδέχθηκε τὴν ὕλη, αὕτη ἀφθαρτοποιεῖται καὶ ἱεροποιεῖται. Ὁ κόσμος, ὡς θεῖο δημιούργημα, δέν ἀφέθηκε ἀπὸ τὸν Θεὸ στὴν τύχη του ἀλλὰ τὸν κυβερνᾷ καὶ τὸν συντηρεῖ (Χρήστου, 1991: 12-15· Κεσελόπουλος, 1992). Ὁ κόσμος κατευθύνεται πρὸς τὸν τελικὸ του σκοπὸ πού εἶναι ἡ ἀνακαίνιση καὶ ἡ ἀφθαρτοποίησή του, χωρὶς τὴν μεταβολὴ τῆς οὐσιαστικῆς του ὑπόστασης: «Καὶ εἶδον οὐρανὸν καινὸν καὶ γῆν καινὴν· ὁ γὰρ πρῶτος οὐρανὸς καὶ ἡ πρώτη γῆ ἀπῆλθον» (Ἀποκ. 21, 1. Πρβλ. Ματθ. ιθ', 28· Β' Πέτρ. γ', 13).

Σὺ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι ἡμᾶς παρήγαγες ... καὶ τὴν βασιλείαν σου ἐχαρίσω τὴν μέλλουσαν. Εὐχαριστοῦμέν σοι καὶ ὑπὲρ τῆς λειτουργίας ταύτης, ἣν ἐκ τῶν χειρῶν ἡμῶν δέξασθαι κατηξίωσας, καίτοι σοι παρεστήκασι χιλιάδες ἀρχαγγέλων καὶ μυριάδες ἀγγέλων, τὰ Χερουβείμ καὶ τὰ Σεραφεῖμ, ἐξαπτέρυγα, πολυόμματα, μετάρσια, περρωτά.

Ὁ ρόλος τοῦ ἀνθρώπου ὡς ἱερέα τῆς δημιουργίας ἐκδηλώνεται σαφέστατα στὴν λειτουργικὴ θεολογία καὶ ζωή. Ἡ ἱερωσύνη τοῦ ἀνθρώπου ἀπαιτεῖ νά μεταχειρίζεται τὴν κτίση ὡς κάτι πού προορίστηκε ἀπὸ τὸν Θεό, ὃχι μόνο νά ἐπιζήσει, ἀλλὰ ἐπίσης νά ὀλοκληρωθεῖ μέσα ἀπὸ τὰ χέρια τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ ἄνθρωπος διαδραματίζει τὸν ρόλο τοῦ συνδετικοῦ κρίκου ἀνάμεσα στὸν Θεὸ καὶ τὴν κτίση. Ἔτσι τὸν ρόλο τοῦ συνδετικοῦ κρίκου, δηλαδή τοῦ γεφυροποιοῦ στὴν κτίση δέν τὸν ἀναλαμβάνουν οὔτε οἱ ἄγγελοι οὔτε οἱ ψυχές, ἀλλὰ τὰ πρόσωπα: οἱ ἄνθρωποι ὡς πρόσωπα, ὡς προσωπι-

κές δηλαδή μοναδικές, και άνεπανάληπτες και αναντικατάστατες ψυχοσωματικές οντότητες (Άγόρας, 2002: 123). Αυτό δέν μπορεί νά προκύψει από τήν σμίκρυνση τοῦ ἀνθρώπου στό ἐπίπεδο τῶν ἄλλων ζώων, ἀλλά ἀπό τήν ἀνάβασή του στήν δοσμένη ἀπό τόν Θεό πνευματική ἐξουσία, πού εἶναι αὐτή τοῦ ἱερέα τῆς κτίσεως (Ζάχος, 1998: 261). Ὅφείλουμε νά δοῦμε τοὺς ἑαυτοὺς μας ὡς ἱερεῖς τῆς δημιουργίας, ὡς προσφέροντες καί λειτουργοί.

Ὁ ἄνθρωπος ἀπευθύνεται στόν κτίστη, ὑπέρ τῆς κτίσης (Ψαριώτης, 2001: 151) καί ἔτσι γίνεται ἡ ἐλπίδα τῆς κτίσης. Ὅταν ὁ ἄνθρωπος ὡς ἱερεὺς τῆς κτίσεως τῆς δημιουργίας λαμβάνει στά χέρια του τόν κόσμο καί τόν ἀναφέρει στόν Θεό, τότε ἐλευθερώνει τήν κτίση ἀπό τά φθαρτά ὅρια της καί τῆς ἐπιτρέπει νά ὑπάρχει ἀληθινά. Ἔτσι, ὅταν ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἱερέας τῆς δημιουργίας, γίνεται ἐπίσης καί ὁ ἴδιος δημιουργός, συνδημιουργός στήν ἐπιβίωση τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος. Ὁ Θεός εἶναι αὐτός πού δημιούργησε «ἐκ τοῦ μή ὄντος» τόν κόσμο, ὁ ὁποῖος εἶναι τρεπτός καί ἀλλοιώνεται. Φαίνεται καθαρά ὅτι ἡ κτίση καί ὁ ἄνθρωπος πλάστηκαν ἀπό τόν Θεό, γιά νά συνυπάρχουν ἀρμονικά. Ἡ σχέση ἀνθρώπου καί περιβάλλοντος προϋποθέτει σεβασμό, ἀγάπη καί προσπάθεια γιά τήν διαφύλαξή του (Μαρᾶς, 2008: 301).

Ἐνδεικτικό τῆς πίστες στήν ὀρθόδοξη Ἐκκλησία εἶναι τό γεγονός ὅτι στό ἐπίκεντρο τῆς ζωῆς της εἶναι ἡ Θ. Εὐχαριστία, ἡ ὁποία δέν εἶναι τίποτε ἄλλο ἀπό μιά «λειτουργία», δηλαδή κοινό ἔργο τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ, ὅπου οἱ πιστοί προσκομίζουν τά δῶρα τῆς δημιουργίας, τό ψωμί καί τό κρασί, γιά νά μεταβληθοῦν σέ σῶμα καί αἷμα Χριστοῦ (Ζορμπᾶς, 1998: 92).

...ὅς τὸν κόσμον σου οὕτως ἠγάπησας, ὥστε τὸν Υἱόν σου τὸν μονογενῆ δοῦναι... ...μᾶλλον δὲ ἑαυτὸν παρεδίδου, ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου ζωῆς...

Ὁ πατέρας «δίνει» τό παιδί του, τό δέ παιδί «παραδίδεται» ἐκουσίως. Ἡ λέξη-κλειδί εἶναι ἡ θυσία, πάντα σέ συνάρτηση μέ τό ἀσκητικό πνεῦμα πού προτάσσει ἡ Ἐκκλησία. Θυσία σημαίνει ὄχι ἀκούσια στέρηση ἢ καταστροφή τῶν ὑλικῶν ἀγαθῶν γιά νά ἐξευμενιστεῖ τό ἀνώτερο ὄν, ἀλλά ἀγαπητική προσφορά, δῶρο, τό ὁποῖο προσφέρεται μέ χαρά, σύμφωνα μέ τόν λόγο τοῦ Χριστοῦ «μακάριόν ἐστι διδόναι ἢ λαμβάνειν» (Πράξ. 20, 35).

Μιά τέτοια –ὄχι καί τόσο συνηθισμένη στίς μέρες μας– θυσιαστι-

κή διάθεση είναι απαραίτητη, προκειμένου ο αλτρουισμός και τό ἥθος τῆς θυσίας νά νικήσουν τόν άτομισμό και νά φέρουν τήν ἐλπίδα. Ἐξάλλου στόν ἄνθρωπο ἀνήκει μόνο ὅτι μπορεῖ νά προσφέρει. Αὐτός πού θυσιάζει τήν ζωή πού ζεῖ καί ἐκεῖνος πού προσφέρει τόν πλοῦτο του, καθίσταται πλουσιότερος (Καποδίστριας, 2014: 70-71).

7.6 Ἡ ἐπίκληση

Λάβετε, φάγετε· τοῦτό μού ἐστι τὸ σῶμα, τὸ ὑπὲρ ὑμῶν κλόμενον, εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν. Πίετε ἐξ αὐτοῦ πάντες· τοῦτό ἐστι τὸ αἷμά μου, τὸ τῆς καινῆς Διαθήκης, τὸ ὑπὲρ ὑμῶν καὶ πολλῶν ἐκχυνόμενον, εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν.

Στὴν Ὁρθόδοξη λατρεία καὶ συγκεκριμένα στό Μυστήριο τῆς Θ. Εὐχαριστίας (Ματθ. 26, 26-28) ἡ φύση εἶναι παρούσα μέ τόν ἄρτο, τόν οἶνο καὶ τὸ νερό. Τὰ γήινα αὐτά στοιχεῖα ἀντιπροσωπευτικά ὅλης τῆς κτίσης προσφέρονται ὡς «Εὐχαριστία» καὶ μεταβάλλονται σέ πηγὴ ζωῆς καὶ ἀφθαρσίας, καθὼς γίνονται τὸ μέσο πρὸς τήν μεταμορφωτικὴ πορεία τοῦ ἀνθρώπου (Κεσελόπουλος, 1992: 212). Μέ τόν τρόπο αὐτὸ ἡ ὑλικὴ δημιουργία μεταμορφωμένη καὶ ἐμβολιασμένη ἀπὸ τίς ἄκτιστες θεῖες ἐνέργειες, ἀγιάζεται καὶ μαζί της ὁ ἄνθρωπος καὶ ἡ ὑπόλοιπη κτίση. Αὐτὴ ἡ μεταμορφωτικὴ διαδικασία τῆς ὕλης ἀποκαλύπτει στόν ἄνθρωπο τήν δυναμικὴ συμπόρευση τῆς ὑλικῆς δημιουργίας πρὸς τήν Βασιλεία τοῦ Θεοῦ. Καὶ ἡ πορεία αὐτὴ εἶναι ἡ ἀφετηρία τοῦ ἐπαναπροσδιορισμοῦ τῶν σχέσεων τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸ φυσικὸ περιβάλλον (Μαζνεϊκος, 2011: 62). Ἡ εὐχαριστιακὴ αὐτὴ θεώρηση ἀποκαθιστᾷ τόν κόσμον στὴν ὀρθή του θέση καὶ ἐπαναφέρει τόν ἄνθρωπο στὴν ἀρμόζουσα σχέση μ' αὐτόν (Μαντζαρίδης, 1994: 115).

Ὁ οἶνος ἀποτελοῦσε στοιχεῖο τῆς ἰουδαϊκῆς λατρείας, ἐφόσον χρησιμοποιοῦνταν στίς θυσίες (Ἐξ. 29, 40). Ὁ Χριστὸς ὀνομάζει τόν ἑαυτὸ Του «ἄμπελον ἀληθινή», τόν Πατέρα Του «γεωργό» καὶ τοὺς μαθητές Του «κλήματα» (Ἰωάν. 15, 1-8· Ἰωάν. 2, 11). Ἡ ὕψιστη ὅμως ἱερότητα τοῦ οἶνου στὴν ζωή τῆς Ὁρθόδοξης Χριστιανικῆς Ἐκκλησίας φαίνεται στὴν τέλεση τοῦ θεοσύστατου Μυστηρίου τῆς Θείας Εὐχαριστίας, ὡς «λογικῆς λατρείας». Τὸ εὐλογημένο κρασί τῆς Θείας Κοινωνίας μεταποιεῖται σέ Σῶμα καὶ αἷμα Χριστοῦ (Ματθ. 26, 27-29· Μάρκ. 14, 22-25· Λουκ. 22, 17-20).

Μεμνημένοι τοίνυν τῆς σωτηρίου ταύτης ἐντολῆς, καὶ πάντων τῶν ὑπὲρ ἡμῶν γεγεννημένων...

Ἡ «ἀνάμνηση» ὡς ἐπανάληψη τῶν λόγων καὶ τῶν πράξεων τοῦ Χριστοῦ στὸν Μυστικὸ Δεῖπνο ἄπτεται μὲν τῆς ἱστορικῆς μνήμης, ἔχει ὅμως ἓνα πολὺ βαθύτερο καὶ οὐσιαστικότερο περιεχόμενο.

Στὸ Μυστήριο τῆς Θείας Εὐχαριστίας δὲν πρόκειται γιὰ τὴν βιολογικὴ ἀνάμνηση, ἀλλὰ γιὰ τὴν «λειτουργικὴ ἀνάμνηση», ἡ ὁποία εἶναι θεοφανικὴ ἀνάμνηση. «Ἐδῶ ἡ πράξη τῆς ἀναμνήσεως φανερώνει τὸ γεγονὸς ποὺ θυμίζει, τὸ καθιστᾶ σύγχρονο καὶ παρόν» (Εὐδοκίμωφ, 1982: 17). Τὰ μέλη τῆς Ἐκκλησίας καθίστανται αὐτόπτες καὶ αὐτήκοοι μάρτυρες τοῦ ἀπολυτρωτικοῦ ἔργου τοῦ Χριστοῦ, τῶν γεγονότων τῆς θείας Οἰκονομίας. Αὐτὸ συμβαίνει μὲ τὴν χαρισματικὴ παρουσία τοῦ Ἁγίου Πνεύματος μέσα στὸ Σῶμα τῆς Ἐκκλησίας (Γιαγκάζογλου, 2002: 178-179). Οἱ πιστοὶ γίνονται κοινωνοὶ καὶ συμμετοχοὶ ὅλης τῆς ζωῆς καὶ τοῦ ἔργου τοῦ Χριστοῦ. Μὲ τὴν Θεία Εὐχαριστία «ἐδῶ καὶ τώρα» ἐν Χριστῷ, ὁλόκληρη ἡ γραμμὴ τῆς Σωτηρίας γίνεται φανερὴ, ὅλα τὰ γεγονότα τῆς θείας Οἰκονομίας γίνονται πραγματικά (Cullmann, 1997: 81-83).

Μὲ τὴν βοήθεια συμβολικῶν ἐκφράσεων καὶ πράξεων ὅλη ἡ ζωὴ τοῦ Ἰησοῦ, ἀπὸ τὴν Γέννηση ὡς τὴν Δευτέρα ἑνδοξη Παρουσία Του, φανερώνεται μπροστὰ στὴν Σύναξη τῶν πιστῶν (Φλωρόφσκυ, 1989: 166-167). Ἡ Εὐχαριστία εἶναι ἀληθινὴ ἀποκάλυψη τῆς ζωῆς καὶ τοῦ ἀπολυτρωτικοῦ ἔργου τοῦ Χριστοῦ. Δὲν πρόκειται γιὰ ἀπλὴ ὑπενθύμιση μακρινῶν γεγονότων, ἢ γιὰ ψυχολογικοῦ τύπου θρησκευτικὴ ἐμπειρία, ἀλλὰ γιὰ ὑπαρξιακὸ γεγονὸς. Ἡ Ἐκκλησία, διὰ τῆς Εὐχαριστίας, συνεχίζει μέσα στὸν κόσμον τὸ ἔργο τῆς Σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου. Δὲν πρόκειται ἀπλὰ γιὰ μιὰ ἐπανάληψη τοῦ Μυστικοῦ Δείπνου, ἀλλὰ ἡ Εὐχαριστία εἶναι ὁ ἴδιος ὁ Μυστικὸς Δεῖπνος. Ὁ πραγματικὸς ἱεουργὸς κάθε Εὐχαριστίας εἶναι ὁ ἴδιος ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς (Φλωρόφσκυ, 1989: 88-89).

Τὰ σὰ ἐκ τῶν σῶν σοὶ προσφέρομεν κατὰ πάντα καὶ διὰ πάντα.

Πρόκειται γιὰ τὴν κατεξοχὴν οἰκολογικὴ στιγμή τῆς Ἐκκλησίας. Τὸ δῶρο καὶ τὸ ἀντίδωρο ἀποτελοῦν τοὺς ὅρους τῆς ὀρθόδοξης θεωρήσεως τοῦ περιβαλλοντικοῦ ζητήματος. Ἡ φύση εἶναι τὸ δῶρο τοῦ τριαδικοῦ Θεοῦ στὸν ἄνθρωπον. Ὁ βαθὺς καὶ εἰλικρινὴς σεβα-

σμός του δώρου είναι τό αντίδωρο του ανθρώπου προς τόν Θεό (Καποδίστριας, 2014: 63).

Ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία εἶναι λειτουργική μέ οἰκολογικό ἦθος καί ὅλα μέσα σ' αὐτή ἔχουν τήν «κοινωνία τῆς κτίσεως μετά τοῦ Θεοῦ ἐν Ἀγίῳ Πνεύματι». Ὁ πιστός δέχεται τά πάντα, καί τήν προσωπική του ὕπαρξη, καί τόν κόσμο τῆς Δημιουργίας, ὡς δωρεά τῆς χάριτος, τῆς ἀγάπης καί τῆς ἀγαθότητος τοῦ Θεοῦ. Αἰσθάνεται τήν ἀνάγκη νά «ἀναφέρει» τά δῶρα Του καί πάλι «μετ' εὐχαριστίας» πρὸς Ἐκεῖνον ὡς λατρεία, γιά νά γίνει στήν συνέχεια ἡ προσφορά αὐτή χαρισματική «ἀντιμετάδοση» τοῦ Δημιουργοῦ πρὸς τόν ἄνθρωπο (Βαρθολομαῖος, 2002: 8· Ἱερώνυμος, 2010: 13-14). Καθιερώνεται μ' αὐτό τόν τρόπο μιὰ ἀνανεούμενη σχέση ἀνταλλαγῆς καί αὐξανόμενη μέ ἀμοιβαία ἀγάπη (Μπαλατσούκα, 1996: 38).

Ὁ Κάλλιστος Ware (2008: 107) γράφει: «ὅλα προέρχονται ἀπό τόν Θεό», ἐμεῖς ἀπλά «τοῦ ἐπιστρέφουμε ὅ,τι Ἐκεῖνος μᾶς ἔδωσε». Ὑπάρχει ὁμως μιὰ διαφορά: «Δέν τά προσφέρουμε πίσω στήν ἴδια μορφή μέ τήν ὁποία ἀρχικά τά λάβαμε. Δέν προσφέρουμε σιτάρι, ἀλλά ψωμί. Δέν προσφέρουμε σταφύλια, ἀλλά κρασί. Ὅλα τά προϊόντα τῆς γῆς προσφέρονται εὐχαριστιακά, ὅπως δουλεύτηκαν καί μεταμορφώθηκαν στά χέρια τοῦ ἀνθρώπου». Αὐτή τελικά εἶναι ἡ δική μας συμβολή νά εἴμαστε ὁ σύνδεσμος καί ἡ γέφυρα τῆς θείας Δημιουργίας, ὁ σύνδεσμος μεταξύ κτιστοῦ καί ἄκτιστου κόσμου.

Πρόκειται γιά ἕναν ἄλλο τρόπο προσέγγισης τῆς ὑλικῆς δημιουργίας, ὁ ὁποῖος βρίσκεται στόν ἀντίποδα τοῦ σύγχρονου καταναλωτικοῦ καί εὐδαιμονιστικοῦ δυτικοῦ τρόπου ζωῆς ἢ γιά μιὰ οὐτοπική θεωρητική ἐνασχόληση, ἀποκομμένη ἀπό τήν λειτουργική, τήν μυστηριακή καί τήν ἀσκητική ζωή τῆς Ὁρθόδοξης Χριστιανικῆς Ἀνατολῆς. Ἡ ἀπάντηση εἶναι ὅτι ἀσφαλῶς καί ἰσχύει τό πρῶτο. Ὁ «πιστός» ἄνθρωπος (ὑπο)κινούμενος ἀπό ἐλευθερία καί ἀγάπη ἀναλαμβάνει νά προσαγάγει τήν ὑλική δημιουργία στόν Θεό, ὥστε νά τήν καταστήσει καί πάλι τόπο «δεσποτείας», τόπο παρουσίας τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ (Ζαχαράκης, 2007: 6).

7.7 Ἡ μετουσίωση

Ἔτι προσφερόμέν σοι τήν λογικὴν ταύτην καὶ ἀναίμακτον λατρείαν, καὶ παρακαλοῦμέν σε καὶ δεόμεθα καὶ ἱκετεύομεν· κατάπεμψον τὸ Πνεῦμά σου τὸ Ἅγιον ἐφ' ἡμᾶς καὶ ἐπὶ τὰ προκείμενα δῶρα

ταῦτα. Καὶ ποιήσον τὸν μὲν ἄρτον τοῦτον τίμιον σῶμα τοῦ Χριστοῦ σου. Ἀμήν· τὸ δὲ ἐν τῷ ποτηρίῳ τούτῳ τίμιον αἶμα τοῦ Χριστοῦ σου. Ἀμήν· μεταβαλὼν τῷ Πνεύματί σου τῷ Ἁγίῳ.

Ὁ ὑπερφυσικός τρόπος κοινωνίας τοῦ Θεοῦ μέσῳ τῶν μυστηρίων δέν ἀκυρώνει τὸν φυσικό, ἀλλὰ ἀντιθέτως τοῦ προσδίδει μεγαλύτερη σημασία. Στὴν λειτουργικὴ πρακτικὴ, κανένα μυστήριον δέν τελεῖται χωρὶς τὴν «παρουσία» καὶ τὴν χρῆση τοῦ φυσικοῦ κόσμου. Αὐτό δηλώνεται ἰδιαίτερος στό μυστήριον τῆς Θ. Εὐχαριστίας, ὅπου τό σῶμα καὶ τό αἶμα τοῦ Χριστοῦ δέν ἀποτελοῦν ἀφηρημένες πραγματικότητες ἀλλὰ φυσικές, μέ τὴν μορφή τοῦ ψωμοῦ καὶ τοῦ κρασιοῦ (Νικολαΐδης, 2006: 192).

Ἡ Ὁρθόδοξη Ἀνατολή μέσα ἀπὸ τὸν λειτουργικό καὶ τὸν ἀσκητικό τρόπο ζωῆς τῆς διασφαλίζει αὐτόν τόν εὐχαριστιακό χαρακτήρα τῆς καὶ παράλληλα διατρανώνει τὴν καθολικὴ οἰκολογικὴ συνείδησή τῆς. Ἡ πιὸ μεγάλη μάλιστα ἐπιβεβαίωση τῆς ἀξίας τοῦ ὑλικοῦ κόσμου ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία εἶναι ἡ χρησιμοποίηση στὴν Θεία Εὐχαριστία τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ οἴνου, γιὰ νὰ γίνουν τό Ἅγιον Σῶμα καὶ τό Τίμιον Αἶμα τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Ἰησοῦ Χριστοῦ. Τὰ ἀντιπροσωπευτικά αὐτά ἀγαθὰ τῆς ὑλικῆς δημιουργίας γίνονται ἔτσι, ἐσαεὶ ὁ φυσικός σύνδεσμος καὶ ὁ χώρος συνάντησης μεταξύ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου, ὅπως συνέβη καὶ μέ τὴν ἐνανθρώπηση τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ (Ζαχαράκης, 2007: 7).

7.8 Δίπτυχα καὶ δεήσεις

Μνήσθητι, Κύριε, πάσης ἐπισκοπῆς ὀρθοδόξων, τῶν ὀρθοτομούντων τὸν λόγον τῆς σῆς ἀληθείας, παντὸς τοῦ πρεσβυτερίου, τῆς ἐν Χριστῷ διακονίας καὶ παντὸς ἱερατικοῦ καὶ μοναχικοῦ τάγματος.

Ἡ συμφιλίωση μέ τὴν κτίση, τὴν ὁποία κατορθώνουν ἀρκετοὶ «πνευματοφόροι» μοναχοί, εἶναι μνημειώδης καὶ ὑπερβαίνει τὴν συνήθη σχέση καὶ φιλία μεταξύ τῶν ἀνθρώπων καὶ τῆς κτίσης. Ἀρκετὰ ἀπὸ τὰ συναξάρια ἐπώνυμων καὶ ἀνώνυμων ἀσκητῶν ἀναφέρονται στὴν φιλία καὶ στὴν ἀγάπη, τὴν ὁποία ἀνέπτυξαν χαρισματοῦχοι μοναχοί μέ τὰ ζῶα καὶ ἰδιαίτερα μέ τὰ ἄγρια θηρία, καθὼς καὶ στὴν ἰδιαίτερη συμπόνιά τους πρὸς ὅλα τὰ δημιουργήματα τοῦ Θεοῦ, ἀκόμη καὶ γιὰ τὰ πιὸ ἀπλά φυτὰ καὶ δέντρα τῆς φύσης. Οἱ «χαριτωμένοι» ἀσκητές κατόρθωναν στό θρόισμα τῶν φύλλων, στό

κελάρυσμα τοῦ ρυακιοῦ, στό τιτίβισμα τοῦ τζίτζικα, στόν βόμβο τῆς μέλισσας, στό πάφλασμα ἀπό τό κύμα τῆς θάλασσας, νά ἀναγνωρίζουν τήν «φωνή» τοῦ Δημιουργοῦ Θεοῦ.

Ὁ ὀρθόδοξος μοναχισμός, χωρίς νά ἀποτελεῖ γενικό κανόνα ζωῆς ἢ πρότυπο καθολικῆς ἐφαρμογῆς, δείχνει μέ τόν πιό ξεκάθαρο τρόπο ὅτι ἡ ἐπανόρθωση τῶν σχέσεων μεταξύ ἀνθρώπου καί φυσικοῦ περιβάλλοντος δέν εἶναι κάτι ἀκατόρθωτο γιά τόν σύγχρονο ἐκκοσμικευμένο ἄνθρωπο. Ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος, μπροστά στήν ἐσφαλμένη ἐπιδίωξή του γιά συνεχή ἀπόκτηση κέρδους καθῶς καί στήν ὑπερβολική τάση χρήσης καί κατάχρησης τῶν ὑλικῶν ἀγαθῶν, ἔχει ἀρκετά νά διδαχτεῖ ἀπό τήν ἀσκητική χρήση καί λειτουργία τοῦ κόσμου, τήν ὁποία κατεξοχήν βιώνουν οἱ ἅγιοι καί ἀσκητές τῆς Ἐκκλησίας. Τό ἀσκητικό ἥθος τῆς Ἐκκλησίας ἀναδεικνύει μιᾷ ἄλλῃ σχέσῃ πού μπορεῖ νά ἀναπτύξει ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος μέ τήν ὑλική δημιουργία, ἡ ὁποία σχέση βρίσκεται στόν ἀντίποδα τῶν κερδοσκοπικῶν καί καταναλωτικῶν προτύπων τῆς σύγχρονης κοινωνίας. Ἡ προστασία καί ἡ ἀνάδειξη τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος στόν ὀρθόδοξο μοναχισμό δέν γίνεται γιά φυσιολατρικούς καί εὐδαιμονιστικούς λόγους, ἀλλά ἀπό σεβασμό καί ἀγάπη πρὸς τόν Κτίστη καί τήν κτίση του (Ζαχαράκης, 2007: 6, 8).

Ἔτι προσφέρομέν σοι τὴν λογικὴν ταύτην λατρείαν ὑπὲρ τῆς οἰκουμένης· ὑπὲρ τῆς ἁγίας, καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας·

Ὑπάρχουν τέσσερα βασικά στοιχεῖα, πού ἐκφράζουν τήν φύση καί τήν ζωή τῆς Ἐκκλησίας, καί ἔχουν κεφαλαιώδη σημασία γιά τήν οἰκολογία (Μαντζαρίδης, 1994):

1. Ἡ ἀνιδιοτελής ἀγάπη μπορεῖ πλέον νά συναντᾶται σπάνια, ὅμως εἶναι ἐκείνη πού συμπεριλαμβάνει τόν ἐχθρό, ἐνῶ ταυτόχρονα ἀγκαλιάζει ὁλόκληρη τήν κτίση. Ἡ προβολή τῆς ἀγάπης αὐτῆς ἀποτελεῖ βασικό χρέος τῆς Ἐκκλησίας, γιατί μόνο σ' αὐτὴ μπορεῖ νά στηριχθεῖ ἡ σωστὴ συμπεριφορά τοῦ ἀνθρώπου ἀπέναντι στόν πλησίον καί τήν κτίση.

2. Τό ἀσκητικό πνεῦμα βοηθάει τόν ἄνθρωπο νά στηρίξει τήν ὑπαρξή του στόν Θεό, νά ἐπανατοποθετηθεῖ ἀπέναντι στόν κόσμο καί νά μεταβεῖ ἀπό τήν κατάχρηση στήν ὀρθή χρήση. Χωρίς τό πνεῦμα αὐτό, ὁ ἄνθρωπος γίνεται δοῦλος τῶν παθῶν καί ἔρμαιο τῆς ἀπάτης τοῦ κόσμου.

3. Ἡ εὐχαριστιακὴ θεώρηση ἀποκαθιστᾷ τὸν κόσμον στὴν σωστὴ του θέση καὶ ἐπαναφέρει τὸν ἄνθρωπο στὴ σωστὴν σχέσιν μ' αὐτόν. Ἡ κτίσις εἶναι δωρεὰ τοῦ Θεοῦ στὸν ἄνθρωπο καὶ ἡ ἀποδοχὴ καὶ ἡ ἀναφορά τῆς στὸν Θεὸ μέ τὴν μορφὴ τῶν τιμίων δώρων τοποθετοῦν τὴν κτίσιν στὴν σωστὴ τῆς προοπτικῆς.

4. Τέλος, ἡ πνευματικὴ ἐνεργοποίηση, πού πραγματοποιεῖται μέ τὴν προσευχή, εἶναι μιὰ ἀληθινὴ δημιουργία. Ἡ προσευχὴ δέν εἶναι συναισθηματικὴ ἐκδήλωση ἀλλὰ ὄντολογικὸ γεγονός.

Μνήσθητι, Κύριε, τῆς πόλεως, ἐν ᾗ παροικοῦμεν καὶ πάσης πόλεως καὶ χώρας καὶ τῶν πίστει οἰκούντων ἐν αὐταῖς.

Ἡ θεϊκὴ παρουσία θεωρεῖται ἀπαραίτητη στὶς ἀνθρώπινες κατασκευές. Ὡς ἐκ τούτου δέν θά ναυαγήσει τὸ κατασκευαστικὸ ἔργο τοῦ ἀνθρώπου ἀλλὰ θά ἐδραιωθεῖ καὶ θά ἀντέξει στὸν χρόνο ὅσο γίνεται περισσότερο (Ψαλμ. 126, 1). Ἡ εὐλογία τούτη εἶναι ἀναγκαία. Τὰ φυσικὰ δημιουργήματα ἤρθαν στὴν ὑπαρξὴ ἀπὸ τὸν ἴδιον Θεὸ (ἐκ τοῦ μηδενός). Ἔχουν πραγματικὸ λόγο ὑπαρξης καὶ ἔχουν ἤδη εὐλογηθεῖ. Δημιουργήθηκαν χάρι στὴν αἰώνια καὶ ἀναλλοίωτη βούληση τοῦ Θεοῦ καὶ προσβλέπουν στὴν αἰωνιότητα. Ἀντίθετα οἱ ἀνθρώπινες κατασκευές ἐμπεριέχουν τὴν τρεπτότητα καὶ τὴν φθαρτότητα (ὅπως καὶ ὁ ἄνθρωπος). Τὰ ἔργα αὐτὰ χρειάζονται τὴν εὐλογία καὶ τὴν συνέργεια τοῦ Θεοῦ νά στηριχθοῦν καὶ νά εὐδοκιμήσουν (Κεσελόπουλος, 1992: 35-36). Σήμερα ἡ περιβαλλοντικὴ ἀνομία, ἐξαιτίας τῆς ἔλλειψης ἀειφόρου πολεοδομικοῦ σχεδιασμοῦ δέν μπορεῖ νά ἀφήσει ἀνεπηρέαστες καὶ τίς καθημερινὲς σχέσεις τῶν ἀνθρώπων σὲ σχέση μέ τὸ περιβάλλον πού ζοῦν (Iliadou, Papachatzis et al., 2012: 43-48).

Τὴν ἐνότητα τῆς πίστεως καὶ τὴν κοινωνίαν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος αἰτησάμενοι...

Ἡ πίστις στὸν Θεὸ εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα τῆς δύναμης τοῦ νοῦ, πού ἔχει τὴν ἱκανότητα νά βλέπει τὰ ἀόρατα μέσῳ τῶν ὁρατῶν. Ἐάν ἡ πίστις ἀποδεικνύεται διὰ τῶν ἔργων καὶ ὑπάρχει πίστις στὴν ἐνότητα ὅλων, τότε γεννᾶται ἐνδιαφέρον καὶ γιὰ τὸ περιβάλλον τῶν ἄλλων. Κύριο γνῶρισμα τοῦ χριστιανοῦ εἶναι ἡ ἐξοδος ἀπὸ τὸ ἐγώ, ἡ ἀναζήτησις τοῦ ἐσύ ἢ ἐμεῖς καὶ ἡ θυσία τῶν ἰδίων συμφερόντων χάριν τῆς κοινῆς ωφέλειας. Ἐκδήλωση ἀγάπης καὶ ἐξόδου ἀπὸ τὸ

ἐγώ, ἀποτελεῖ καί ἡ προστασία τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος (Καποδίστριας, 2014: 67).

Ἡ ἐνότητα πραγματώνεται στό πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ στά πλαίσια τῆς «ἀνακεφαλαίωσης» τῶν οὐρανίων καί τῶν ἐπιγείων. Ἡ ἔννοια αὕτη παραπέμπει σέ διάφορες ἐρμηνεῖες, ὅπως εἶναι μιά συμ-φιλίωση καί καταλλαγή, ἡ ἀποκατάσταση τῆς ἀρχικῆς ἐνότητας τῆς διασπαρμένης ἀνθρωπότητας, ἀλλά καί ἡ ἀποκατάσταση τοῦ ἐπίγειου κόσμου μέ τόν οὐράνιο (Μαῤῥας, 2008: 277).

Καταξίωσον ἡμᾶς μεταλαβεῖν τῶν ἐπουρανίων σου καί φρικτῶν Μυστηρίων ταύτης τῆς ἱεράς καί πνευματικῆς Τραπεζῆς μετὰ καθαροῦ συνειδότος, εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, εἰς συγχώρησιν πλημμελημάτων, εἰς Πνεύματος Ἁγίου κοινωνίαν, εἰς βασιλείας οὐρανῶν κληρονομίαν...

Βασική λειτουργία τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ὁ ἐξαγιασμός τῶν φυσικῶν στοιχείων καί ἡ μεταμόρφωσή τους σέ πραγματικότητες τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ. Σέ ὅλες τίς ἐκδηλώσεις της καί ἰδιαίτερα στά μυστήρια εἶναι ἀπαραίτητη ἡ παρουσία τῶν ὑλικῶν στοιχείων, τά ὁποῖα δέν χρησιμοποιοῦνται μέ ἀνιμιστική ἀντίληψη, δέν εἶναι φορεῖς μυστικῶν καί μαγικῶν δυνάμεων, ἀλλά ἀποκτοῦν νέο περιεχόμενο καί σημασία (Στύλιος, 1987: 21). Σ' αὐτά τά ὑλικά ἀγαθὰ δέν προσδίδεται πρακτικός, διαμεσολαβητικός ἢ χρησιμοθηρικός ρόλος, ἀλλά διαμέσου τῆς χρήσης, μετέχουν στίς θεῖες ἐνέργειες πού τά ἴδια ἔχουν παράξει. Οἱ ἄνθρωποι χρησιμοποιοῦν τήν ὕλη ὄχι μόνο γιά νά τήν καθαγιάσουν (κύριο ἔργο τῆς Ἐκκλησίας) ἀλλά γιά νά καταδείξουν ὅτι συμμετέχουν μαζί της καί μέσῳ αὐτῆς στό σωτήριο ἔργο τοῦ Χριστοῦ (Νησιώτης, 1994: 79).

7.9 Ἡ Κυριακή Προσευχή

Πάτερ ἡμῶν, ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς· Τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον δὸς ἡμῖν σήμερον·

Ὁ ὀρθόδοξος χριστιανισμός διακηρύσσει μιά ἐξόχως ἱερή ἀποψη καί θέση γιά τό φυσικό περιβάλλον, προτείνοντας ἕνα κόσμο πού διακατέχεται πλήρως ἀπό τόν Θεό καί ὁμολογώντας ἕνα Θεό, ὁ ὁποῖος σχετίζεται ἄμεσα μέ τήν δημιουργία. Ἀποσυνδέοντας ἔτσι τήν δημιουργία ἀπό τόν Δημιουργό, στήν οὐσία ἀποαγιοποιοῦνται καί τά δύο. Γιά τόν λόγο αὐτό συνίσταται νά ὑπάρχει ἴδια εὐαισθη-

σία ανταπόκρισης καί στό φυσικό περιβάλλον, ὅπως ἀκριβῶς καί στόν Θεό (Χρυσανγῆς, 2002).

Ὁ ἄνθρωπος ὡς τροφοδοτούμενη ἀπό τόν θεό ὕπαρξη. Ἡ ἀνάγκη τροφοδοσίας δηλώνει τήν ἐξάρτηση τῆς ἐπιβίωσής του ἀπό τίς τροφοδοτικές πηγές. Ἡ φύση εἶναι ἡ ὑλική πηγή καί ὁ Θεός ἡ πνευματική. Ἡ σχέση τῶν δύο αὐτῶν πηγῶν εἶναι ἰδιότυπη, διότι ἡ φύση εἶναι δημιούργημα τοῦ Θεοῦ, μέ τόν ἄνθρωπο νά παίζει τόν ρόλο τοῦ συνδετικοῦ κρίκου. Ὁ Θεός θέτει στόν ἄνθρωπο κανόνα ἀσκητικοῦ περιορισμοῦ τῆς τροφοληπτικῆς αὐτῆς σχέσης. Τό βάρος καί ἡ σημασία τῆς ἀπαγόρευσης εἶναι πνευματικῆς καί ὄχι διαιτητικῆς τάξης (Οἰκονόμου, 1992: 42, 44).

Στήν Θεία Λειτουργία μεταλαμβάνουμε ὅλοι ἀπό τόν ἕναν ἄρτο καί τό ἕνα ποτήριο: «ὅτι εἷς ἄρτος, ἓν σῶμα οἱ πολλοί ἐσμεν· οἱ γάρ πάντες ἐκ τοῦ ἑνὸς ἄρτου μετέχομεν» (Α΄ Κορ. ι', 17). Μετά τήν παραδοχή αὐτή ὁ δρόμος γιά κάθε πρόοδο εἶναι πλέον ἀνοιχτός γιά κάθε πολιτιστική δραστηριότητα, ἀφοῦ: «ψυχὴ τοῦ πολιτισμοῦ εἶναι ὁ πολιτισμός τῆς ψυχῆς» (Arnold Toynbee, στό Μεταλληνός, 2012). Ἡ ἀρχή τῆς ἀειφόρου ἀνάπτυξης μέ τό πολύπλευρο ἐννοιολογικό της περιεχόμενο (μέτρο ἰσορροπίας καί ὁδοδείκτης σωτηρίας) συμπίπτει ἐξ ὁλοκλήρου μέ τήν Ὁρθόδοξη θεολογική θεώρηση γιά τό φυσικό περιβάλλον καί γι' αὐτό τόν λόγο ἀποβαίνει «οἰκοθεολογία». Ἡ ἀκολουθία τῆς ἀρτοκλασίας π.χ. ἐκφράζει τό ὄραμα καί τήν προοπτική τῆς Ἐκκλησίας γιά μιά 'ἀειφορική' παγκόσμια συμμετοχή στά προϊόντα καί ἀγαθὰ τῆς γῆς (Εὐθυμίου, 2007: 59' Τσάγκας, 2007: 26). Ἀξίζει νά παρατεθοῦν ἐδῶ τὰ λόγια τοῦ μακαριστοῦ ἀρχηγοῦ τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας, πάπα Ἰωάννη Παύλου Β': «Πολλαπλασιάστε τό ψωμί καί μή ζητᾶτε νά ἐλαττωθεῖ ὁ ἀριθμός τῶν προσκεκλημένων στό τραπέζι τῆς ζωῆς» (Στύλιος, 2003: 57-59).

Σὺ οὖν, Δέσποτα, τὰ προκείμενα πᾶσιν ἡμῖν εἰς ἀγαθὸν ἐξομάλισον· κατὰ τὴν ἐκάστου ἰδίαν χρείαν·

Ἡ ἀσκητικὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας ὡς γνήσια καί προφητικὴ «φωνὴ διαμαρτυρίας» ἀπέναντι στά φαινόμενα δαιμονοποίησης ἢ εἰδωλοποίησης τῆς ὑλικῆς δημιουργίας διαρκῶς μᾶς ὑπενθυμίζει αὐτὴ τὴν ξεχασμένη ἀλήθεια. «Ὁ ὀρθόδοξος ἀσκητισμός εἶναι εὐχαριστιακὰ οἰκολογικός, δέν ἀπορρίπτει τόν κόσμον, δέν ὑποτιμᾷ οὔτε μισεῖ τὴν ὕλη, δέν λεηλατεῖ τὴν πλάση ὅπως ὁ εὐδαιμονισμός, ἀλλὰ τὴν με-

ταμορφώνει, τήν όμορφαίνει». Ό άσκητικός καί όλιγαρκής τρόπος ζωής είναι μιá θετική πρόκληση γιά τόν σύγχρονο άνθρωπο, ό όποιος ζώντας μέσα σέ ένα παγκοσμιοποιημένο καί όμογενοποιημένο περιβάλλον, δέν μπορεί νά διακρίνει τόν άληθινό τρόπο στάσης καί σχέσης έναντι τής ύλικής δημιουργίας.

Στόν αντίποδα τής ύπερ-κατανάλωσης ύλικών αγαθών, πού παρατηρείται στίς σύγχρονες κοινωνίες, ύπάρχει ή άσκητική όλιγάρκεια, ή λιτότητα καί ή έγκράτεια, ή όποία αποδέχεται εκούσια καί άδιαμαρτύρητα τά αναγκαία γιά τήν ζωή του ανθρώπου καί άρνεΐται τά περιττά, καθώς καί όλα εκείνα τά όποια είναι άποτέλεσμα τών παράλογων έπιθυμιών καί απαιτήσεων του ανθρώπου.

Ή έπίτευξη όμως αυτού του στόχου από τόν άνθρωπο δέν μπορεί νά πραγματοποιηθεί χωρίς τήν ανιδιοτελή αγάπη του προς τήν κτιστήν δημιουργία, αλλά καί χωρίς τήν έλευθερία από τά πάθη καί τίς φιλήδονες έξαρτήσεις τής μεταπτωτικής έγκεντρικής αυτάρκειας (Ζαχαράκης, 2007: 6-7). «Γι' αυτό καί ή αισθητική, διακριτική καί μέ φόβο Θεού μετοχή στά αγαθά τής δημιουργίας αντιδιαστέλλεται καί αντιπαρατάσσεται προς τήν αδιάκριτη καί ένήδονη χρήση τους, έπειδή άκριβώς ή δεύτερη δέ γνωρίζει τά όρια τής χρείας καί έγκυμονεί "τόν φόβον του θανάτου" καί άπεργάζεται τήν άλλοτρίωσή του» (Κεσελόπουλος, 1992: 160).

7.10 Ή όπισθάμβωνος εύχή

...άγιάσον τους αγαπώντας τήν εύπρέπειαν του οίκου σου. Σύ αυτούς αντιδόξασον τή θεϊκή σου δυνάμει, καί μη έγκαταλίπης ήμās τους έλπίζοντας έπί σέ. Ειρήνην τω κόσμω σου δώρησαι... ότι πāsα δόσις αγαθή καί πāν δώρημα τέλειον άνωθέν έστι, καταβαΐνον εκ σου του Πατρός των φωτων...

Ή σχέση ανθρώπου καί φύσης δέν είναι σχέση προσώπου καί ιδιόκτητου κτήματος, αλλά σχέση προσώπου προς δώρο καί τόν δωρεοδότη Θεό. Ό άνθρωπος όφείλει νά μήν λησμονεί ότι ή χρήση του δώρου θά πρέπει νά βρίσκεται έντός τών όρων καί περιορισμών γιά τήν φύλαξη καί προστασία του δώρου, γνωρίζοντας ότι πρόκειται ουσιαστικά γιά ύποδείξεις αγάπης.

Ό άνθρωπος έπίσης θά πρέπει νά γνωρίζει ότι τό σύμπαν «λατρεύει» τόν δημιουργό του καί προσφέρει τόν έαυτό του καί τήν λειτουργία του ως δώρο προς Αυτόν. Όπότε είναι αυτονόητο, ότι

καλείται ὁ ἄνθρωπος νά ἀναγνωρίσει αὐτήν τήν θεία δωρεά, νά σέβεται τήν τάξη πού ἔθεσε ὁ Θεός, εὐχαριστώντας τόν δότη τοῦ δώρου καί ἐντασσόμενος στήν λειτουργία τοῦ σύμπαντος, σύμφωνα μέ τό σχέδιο τῆς Θείας Οἰκονομίας (Καποδίστριας, 2014: 55, 64).

...ὁ πληρώσας πᾶσαν τήν πατρικὴν οἰκονομίαν, πλήρωσον χαρᾶς καὶ εὐφροσύνης τὰς καρδίας ἡμῶν...

Οἰκολογία καί Οἰκονομία. Δύο σύνθετοι ὅροι μέ ταυτόσημο τό πρῶτο συνθετικό. Ὁ κοινός ὅρος, ὁ «οἶκος», φανερώνει τό γήινο ἐνδιαίτημα. Ἡ οἰκολογία, ἡ συνειδητοποίηση δηλαδή τῆς ἀξίας τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος καί ἡ συστηματική ἔρευνά του, εἶναι ὅρος σχετικά πρόσφατος.

Ὁ ὅρος «Οἰκονομία» χρησιμοποιεῖται καί στήν Θεολογία, δηλώνοντας τήν θεϊκή ὑπαρξή καί ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ στόν κόσμο καί προσδιορίζεται καλύτερα μέ τήν φράση «Θεία Οἰκονομία». Εἶναι ἡ δύναμη πού συνέχει τό σύμπαν, ὅλες οἱ ἐνέργειες τοῦ Θεοῦ γιά τόν κόσμο καί τόν ἄνθρωπο, μετά τήν δημιουργία. Ἡ ἀποκατάσταση τῆς θέσης τοῦ ἀνθρώπου ἐντός τῆς δημιουργίας προϋποθέτει φανέρωση τῆς θείας Οἰκονομίας στήν ἐνανθρώπηση τοῦ Θεοῦ Λόγου, μέσω τῆς ὁποίας ἀναμορφώθηκε καί ὁλοκληρώθηκε ἡ ἀρχέτυπη κοινωνία Θεοῦ-ἀνθρώπου-κόσμου (Καποδίστριας, 2014: 58).

Ἡ Θεία Οἰκονομία συμπίπτει μέ τήν ἔννοια τῆς Θείας Πρόνοιας, τήν συνεχή δηλαδή μέριμνα τοῦ Θεοῦ γιά τόν ἄνθρωπο καί τήν φύση. Ἡ Θεία Οἰκονομία ἢ Πρόνοια τοῦ Θεοῦ ἐκδηλώνεται ὡς ἀγάπη τοῦ Θεοῦ πρὸς τόν κόσμο καί τόν ἄνθρωπο, δηλαδή ὡς φιλική ἀγάπη (Οἰκονόμου, 1992: 59-61).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΟΓΔΟΟ

ΣΥΖΗΤΗΣΗ-ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ἡ Ἐκκλησία ἔχει νά ἀντιμετωπίσει καί συνακόλουθα νά πείσει ὅλους ἐκείνους πού ἐκφράζουν τήν ἀθεολόγητη ἄποψη ὅτι ἡ ἐκκλησία ὀφείλει νά μεριμνᾷ μόνο γιά τήν σωτηρία τῶν ψυχῶν, δηλαδή γιά ὅτιδήποτε εἶναι μόνο πνευματικό, ἐπειδή κατὰ τήν κρίση τους «ὁ ὑλικός κόσμος εἶναι προσωρινός καί προωρισμένος νά ἀντικατασταθεῖ στήν Βασιλεία τοῦ Θεοῦ μέ ἕνα κόσμο ἄυλο, ἢ πνευματικό». Ἡ ἄποψη αὕτη πού ἀντιμετωπίζει τήν κτιστήν (ὕλική) δημιουργία τοῦ Θεοῦ ὡς κάτι περιττό καί ἄχρηστο, κυρίως δέ ὡς ἐμπόδιο γιά τήν σωτηρία τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς, παραθεωροῦν ὅτι στό «σχέδιο τῆς δημιουργίας» ὁ μόνος ἄκτιστος δημιουργός Θεός ὁδήγησε στό «εἶναι» τῆς ὑπάρξεως «ἐκ τοῦ μή ὄντος» ἢ «ἐκ τοῦ μηδενός», ὅλα τά κτιστά, ὑλικά καί νοερά, ἔλλογα καί ἄλλογα, ὄντα γιά νά ζήσουν αἰωνίως.

Τίποτα ἀπό σύνολη τήν κτιστήν δημιουργία δέν προορίζεται «εἰς ἀπώλειαν», στόν «μηδενισμό» τῆς ὄντολογικῆς ἀνυπαρξίας, ἀλλά στήν ἐπέκεινα τοῦ κτιστοῦ καί φθαρτοῦ ἐγκόσμιου νομοτελειακοῦ χωροχρόνου ὄντολογία, ὥστε νά «ζήσουν αἰωνίως» στήν Βασιλεία τοῦ Θεοῦ. Διότι ἐάν δεχθεῖ ἡ Ἐκκλησία τήν αἰρετική ἄποψη ὅτι κάθε τί τό ὑλικό εἶναι κακό, ἄχρηστο καί περιττό, ἐνῶ μόνο ὅτιδήποτε εἶναι μή ὑλικό, πνευματικό καί νοερό ἀξίζει νά ζήσει στήν Βασιλεία τοῦ Θεοῦ, τότε συνακόλουθα θά πρέπει νά ἀντιμετωπίζει καί τό ἀνθρώπινο σῶμα ὡς κακό καί ἐμπόδιο γιά τήν σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου ἀποδεχόμενη τήν ἀξία μόνο τῆς ἄυλης, νοερᾶς καί ἀθανάτου ψυχῆς. Μιά τέτοια ὅμως θεολογική ἀντιμετώπιση τῆς κτιστῆς δημιουργίας θά ἀναιροῦσε τήν περί θείας ἐνανθρωπήσεως καί Ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ δογματική διδασκαλία της, ἀφοῦ ὁ Υἱός καί Λόγος τοῦ Θεοῦ κατὰ τήν γέννηση καί ἐνσάρκωσή του ἔλαβε τέλεια τήν ἀνθρώπινη φύση, ἥτοι τήν ἀνθρώπινη ψυχή καί τό ἀνθρώπινο σῶμα, τά ὅποια ἀμφοτέρα ἔσωσε ἐκ τῆς φθορᾶς τοῦ θανάτου, κατὰ τήν ψυχοσωματική ἐκ νεκρῶν Ἀνάστασή του. Συνεπῶς, ἡ κτιστήν ὑλική δημιουργία εἶναι ἱερή (Σιδηράς, 2015).

Ἡ ὀρθόδοξη λειτουργία συνιστᾷ μιά κατεξοχήν εὐχαριστιακή πράξη ἀναφορᾶς τοῦ κόσμου καί τῆς ζωῆς ἀπό τόν ἄνθρωπο στόν Θεό. Εἶναι μιά πρόσληψη τοῦ ὑλικοῦ κόσμου ἀπό τόν ἄνθρωπο, τόν ὁποῖο δέν χρησιμοποιεῖ γιά τήν ἱκανοποίηση τῆς ἀτομικῆς του αὐτοτέλειας καί ἐπιβίωσης, ἀλλά τόν ἀναφέρει στόν Δημιουργό του. Αὐτή ἡ ἐμπρακτική σχέση τοῦ ἀνθρώπου μέ τόν Θεό ἀναδεικνύει τήν *προσωπική χρήση* τῆς δημιουργίας, τό *νόημα* καί τό *τέλος* τῆς ὑλικῆς πραγματικότητας. Ἡ ὑπαρκτική ἀστοχία τοῦ ἀνθρώπου στό προπατορικό ἁμάρτημα σήμανε τήν κατάχρηση τοῦ κόσμου γιά τήν ἱκανοποίηση τῆς ἀτομικῆς του αὐτάρκειας. Αὐτή ἀκριβῶς ἡ αὐτονομημένη σχέση τοῦ ἀνθρώπου μέ τό φυσικό περιβάλλον, ἡ αὐτοθέωσή του μέσω τοῦ κόσμου, εἰσήγαγε ὄχι μόνο τήν καταχρηστική ἀντιπαράθεση τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τήν φύση, πρὸς τόν συνάνθρωπο καί τόν Θεό, ἀλλά τόν θάνατο καί τήν φθορά καί στήν ὑπόλοιπη δημιουργία.

Τόσο ὁ ἄνθρωπος ὅσο καί ὁ κόσμος μετά τήν πτώση ὑφίστανται τίς συνέπειες τῆς κτιστότητας ὡς ἐμπειρίας τοῦ κακοῦ καί τοῦ θανάτου. Τό μηδέν διαβρώνει τά συγκεκριμένα ὄντα καί ἡ φυσική διαιώνιση τοῦ εἶδους δέν ἐπιλύει τό δρᾶμα τοῦ προσωπικοῦ ἀφανισμοῦ οὔτε βέβαια τήν ἀέναη διάλυση καί ἀνακύκλωση τῆς φύσης. Ὁ ἄνθρωπος ὄχι μόνο ἀπέτυχε νά ἀνυψώσει τήν ὑλική δημιουργία πρὸς τόν Θεό, ἀλλά τήν ἐγκλώβισε στόν βυθό τῆς ἀλογίας τοῦ θανάτου.

Ἡ εὐχαριστιακή ἐπαναπρόσληψη τοῦ κόσμου πραγματώνεται στό χριστολογικό Μυστήριο τῆς κοινωνίας κτιστοῦ καί ἀκτίστου. Ὁ Θεός προσλαμβάνει τήν κοινή σάρκα τοῦ κόσμου καί τοῦ ἀνθρώπου. Διά τῆς ὕλης τοῦ κόσμου ὁ Θεός κοινωνεῖ μέ τόν ἄνθρωπο. «Σέβων οὐ παύσομαι τῇ ὕλῃ δι' ἧς ἡ σωτηρία μου εἴργασται», ἐπισημαίνει μέ εὐχαριστιακό τρόπο ὁ Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός⁴. Ὁ κόσμος γίνεται καί πάλι ὁ τρόπος τῆς κοινωνίας τοῦ ἀνθρώπου μέ τόν Θεό. Ὁ Χριστός εἶναι ἡ δυναμική ἀπαρχή τῆς εὐχαριστιακῆς χρήσης τοῦ κόσμου, τῆς πρόσληψης καί ἀναφορᾶς τῆς δημιουργίας στόν Θεό.

Ἡ ὀρθόδοξη Θεία Λειτουργία συνιστᾷ ἀκριβῶς αὐτή τήν κίνηση τῆς πρόσληψης, τῆς ἀναφορᾶς καί τῆς εὐχαριστιακῆς χρήσης τοῦ κόσμου καί τῆς ζωῆς. Ὁ πιστός μεταφέρει στήν εὐχαριστιακή πράξη

4. PG 94, 1245AB.

τόν ίδιο τον έαυτό του, την έμπρακτη σχέση του μέ τό φυσικό περιβάλλον, τίς σχέσεις του μέ τούς άλλους. Τά τίμια δώρα, ό άρτος και ό οίνος, ως τά υλικά στοιχεΐα πού συνοψίζουν την ζωή, καθαγιαζονται και μεταβάλλονται σέ σωμα και αίμα Χριστού. Σ' αυτό τό υλικό σωμα της ανθρώπινης φύσης του Χριστού ένσωματώνονται και τά υπόλοιπα υλικά δώρα του κόσμου πού προσκομίζουν οί πιστοί στην Έκκλησία. Τά πάντα στην Εύχαριστία περνούν μέσω της ύλης του κόσμου, πού συνιστά τον τόπο συνάντησης Θεού και ανθρώπου. Η ίδια ή Εύχαριστία προσφέρεται «*υπέρ της του κόσμου ζωής*». Είναι μία *κοσμική λειτουργία*. Αυτή την ξεκάθαρη άποδοχή και χρήση της υλικής δημιουργίας στην Εύχαριστία δέν μπορεί νά την άποψιλώσει καμία εύσεβιστική ψυχολογική ένδοστρέφεια ή μανιχαϊστική έχθρότητα πρós την υλική σύσταση του κόσμου και της ζωής.

Ωστόσο, ή υλική δημιουργία εισέρχεται στην Εύχαριστία όχι απλώς για νά έπευλογηθεί στην φθειρόμενη κατάσταση της, αλλά για νά καθαγιαστεί και νά αναφερθεί στον Θεό ως πηγή της όντως ζωής. Η εύχαριστιακή πράξη της αναφοράς του κόσμου στον Θεό άποκαλύπτει την προσωπική σχέση του ανθρώπου μέ την κτίση, τό *ιερατικό και λειτουργικό ήθος* του ανθρώπου. Μόνο ό άνθρωπος, ως είκόνα του Θεού, άποτελεί τό κυρίαρχο και έλεύθερο πρόσωπο πάνω στην άυτονομημένη φύση. Ως πρόσωπο αλλά και *μικρόκοσμος*, πού συγκεφαλαιώνει στην ύπαρξή του την όλότητα της κτίσης, ό άνθρωπος μπορεί νά άπελευθερώσει την ύλη από τούς περιορισμούς της και από φορέα θανάτου και φθοράς νά την καταστήσει άθάνατη μέσα από την σχέση και την κοινωνία μέ τον Θεό (Γιαγκάζογλου, 2002α).

Η Όρθόδοξη Έκκλησία είναι λειτουργική μέ οικολογικό ήθος και όλα μέσα σ' αυτή έχουν την «κοινωνία της κτίσεως μετά του Θεού έν Αγίω Πνεύματι». Ό πιστός δέχεται τά πάντα και την προσωπική του ύπαρξη και τον κόσμο της Δημιουργίας, ως δωρεά της χάριτος, της αγάπης και της αγαθότητας του Θεού, αισθανόμενος την ανάγκη νά τά «*αναφέρει*» και πάλι «*μετ' εύχαριστίας*» πρós Έκείνον ως λατρεία, για νά γίνει στην συνέχεια αυτή ή προσφορά χαρισματική «*άντι-μετάδοση*» του Θεού στον άνθρωπο (Βαρθολομαΐος, 2002: 8' Καραΐσαρίδης, 2007: 243' Ίερώνυμος, 2010: 13-14). Η πράξη αυτή είναι πράξη κατάφασης και σεβασμού πρós τά υλικά στοιχεΐα, άφορμή εύχαριστίας για την χορήγησή τους, καθώς και ύποχρέωση

καί εὐθύνη γιά περαιτέρω διαφύλαξή τους. Μ' αὐτό τόν τρόπο ἡ λειτουργική ζωή τῆς Ἐκκλησίας εἶναι θεμέλιο καί πηγή ἐνότητας, πνευματικῆς ὠριμότητας καί πραγματικῆς φιλο-περιβαλλοντικῆς ἀγωγῆς τῶν πιστῶν (Κεσελόπουλος, 1992: 207-212· Ware, 2008: 73). Ὅμως, στίς μέρες μας τό κοινωνικό πρόβλημα (ψωμί) τῆς δίκαιης κατανομῆς τῶν ὑλικῶν ἀγαθῶν («τρίτος» κόσμος) εἶναι ὑπαρκτό. Ἡ Ἐκκλησία δέν ἀδιαφορεῖ οὔτε διαχωρίζει τά πνευματικά ἀπό τά ὑλικά προβλήματα (Δοσίθεος, 2005: 11-15). Ἡ ἀκεραιότητα τῆς κτιστῆς δημιουργίας, ὅπως καί οἱ ἔννοιες δικαιοσύνη καί εἰρήνη, ἀποτελοῦν τόν ἀπαράβατο ἠθικό ἀξιακό κώδικα τῆς χριστιανικῆς πίστεως (Ware, 2008: 79-80).

Ὁ λόγος περί δημιουργίας, περί ἁμαρτίας, περί θείας οἰκονομίας καί ἐνσάρκωσης τοῦ Λόγου εἶναι λόγος πού ἀφορᾷ καί τήν σχέση τοῦ ἀνθρώπου μέ τήν κτίση. Μέσω τῆς Θ. Λειτουργίας διδάσκεται ἡ ἀγάπη καί ὁ σεβασμός πρὸς τόν ἄνθρωπο, τό περιβάλλον, ἡ εἰρήνη καί ἡ ἀδελφσύνη μεταξύ τῶν ἀνθρώπων. Ἄν ὁ σεβασμός τῆς κτίσης καί ἡ εὐχαριστιακή χρήση της εἶναι μία ἀπό τίς κεντρικότερες ἀλήθειες τῆς παράδοσής μας, τότε ἡ Θ. Λειτουργία μπορεῖ νά καλλιεργήσει τήν περιβαλλοντική συνείδηση καί νά ὁδηγήσει τούς πιστοὺς ἀπὸ τήν κτητική στήν εὐχαριστιακή σχέση μέ τήν φύση, ἡ ὁποία καί ἀποτελεῖ τήν ἐλπίδα γιά τήν ἐξοδο ἀπὸ τήν οἰκολογική κρίση. Σ' αὐτό τό πλαίσιο ἡ ἀξιολόγηση τῶν βιβλικῶν διηγήσεων γιά τήν δημιουργία, ἀλλά καί ἡ ἐπισήμανση τῶν ἀντιλήψεων τῶν ἀνθρώπων ἐκείνης τῆς ἐποχῆς γιά τήν φύση, μποροῦν νά συμβάλουν σήμερα στήν εὐαισθητοποίηση τῶν μαθητῶν στήν προστασία καί ἀειφορία τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος (Μαζνέϊκος, 2011).

Ἐάν τελικά ὑπάρχει μιὰ ἀνεξάντλητη πηγή αἰσιοδοξίας γιά τό παρόν καί τό μέλλον, τῆς ὕλης καί τοῦ σύμπαντος κόσμου, αὐτή προέρχεται καί ὀφείλεται στήν Ὁρθόδοξη θεολογική ἐσχατολογική θεώρηση τῆς ὕλης καί τοῦ ὑλικοῦ σύμπαντος. Ὅπως χαρακτηριστικά γράφει ὁ ΑΙ. Schmeman: «ὁ κτιστός κόσμος ἀποκομμένος ἀπὸ τόν Δημιουργό του, τήν πηγή τῆς ζωῆς, εἶναι ἓνας θνήσκων κόσμος». Αὐτό πού προσφέρει ἡ Ὁρθόδοξη Θεολογία τελικά στό περιβαλλοντικό θέμα εἶναι ἀφενὸς μὲν ἡ ἀναγγελία τοῦ αἰσιόδοξου μηνύματος τοῦ Εὐαγγελίου γιά τήν ὀριστική ἐσχατολογική ἀνακαίνιση τοῦ φυσικοῦ κόσμου καί ἀφ' ἑτέρου ὁ συνεχῆς ἐξαγιασμός τῆς ἀλλοτριωμένης κτίσης μέ τίς ἱερές λειτουργικές πράξεις, πού μετα-

δίδουν τίς ἄκτιστες ἐνέργειες τῆς Τριαδικῆς Θεότητος, ζωοποιώντας ἀενάως τὴν κτίση καὶ τὰ κτίσματα.

Ἀναμφίβολα σήμερα –ὅσο ποτέ ἄλλοτε– ἡ προστασία καὶ ἡ αἰετοφωρική διαχείριση τοῦ περιβάλλοντος εἶναι ψηλά στήν ἀτζέντα τῶν κυβερνώντων στὸν πλανήτη. Ὅλοι συμφωνοῦν πὼς ἡ καταστροφή του εἶναι πολυσύνθετο πρόβλημα καὶ ἀπαιτεῖ μεγάλες συνεργασίες γιὰ τὴν διάσωσή του. Ἡ ἐκτίμηση πὼς ἡ τεχνολογία θά δώσει τὴν λύση στό πρόβλημα φαίνεται νά ἐγκαταλείπεται σταδιακά, καθὼς δέν ἔχει ἐπιφέρει ὡς τώρα τὰ ἀναμενόμενα ἀποτελέσματα. Μέσα σ' ὅλα αὐτά ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία ἀνταποκρίνεται ἄμεσα καὶ καταθέτει τὴν δική της πρόταση.

Ἡ Ὁρθόδοξη ἐσχατολογία ὅμως, πρεσβεύει γιὰ μὲν τὸν ἄνθρωπο: «ἀνάστασιν νεκρῶν καὶ ζωὴν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος», γιὰ δέ τὴν ὑπόλοιπη κτιστὴν δημιουργία ἀνακαίνιση καὶ ἀναμόρφωση: «ὅτι καὶ αὕτη ἡ κτίσις ἐλευθερωθήσεται ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς δόξης τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ» (Ρωμ. η', 21) καί: «καινοὺς δὲ οὐρανοὺς καὶ γῆν καινὴν κατὰ τὸ ἐπάγγελμα αὐτοῦ προσδοκῶμεν, ἐν οἷς δικαιοσύνη κατοικεῖ» (Β' Πέτρ. γ', 13).

ΠΗΓΕΣ

- Άγια Γραφή (κείμενο). Στο <https://goo.gl/KmD88N>
 Ἡ Θεία Λειτουργία τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου. Στο <https://goo.gl/XtzSwA>
 Ἀναστάσιος Σιναΐτης, Ὁδηγός PG 89, 76D.
 Γρηγόριος Θεολόγος, Λόγος ΚΕ', PG 35, 1224.
 Γρηγόριος Νύσσης. PG 44, 233.
 Ἰωάννης Χρυσόστομος, Λόγος εἰς τόν PM' ψαλμό, ΕΠΕ 7, 287-289.
 Μακάριος Αἰγύπτιος. Ὁμιλίες πνευματικές. ΒΕΠΕΣ 41, 212.
 Μέγας Βασίλειος, Εἰς Ἐξαήμερον 6.1. PG 29, 119C.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Α. Ξένη βιβλιογραφία

- Chrysavgis, J. (2007). Church and Environment: Theology, Spirituality and Sacraments. Στο 2nd International Orthodox Youth Conference. *Members of The Church – Citizens of The World*. Ανακτημένο στίς 8-2-2017 στον ιστότοπο <https://goo.gl/ovJzrm>
 Coman, C. (2001). «Η προοπτική τῆς σχέσης ἀνθρώπου καί φυσικοῦ περιβάλλοντος στά συγγράμματα τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας». Εἰσήγηση στήν Ἐπιστημονική Ἡμερίδα *Οἰκολογική Κρίση καί ἡ Ἀποκάλυψη τοῦ Ἰωάννη*. Ἀθήνα, 15-16 Δεκεμβρίου 2001.
 Cox, R. (2013). *Environmental Communication and the Public Sphere* (3rd ed.). Ανακτημένο στίς 8-1-2017 στον ιστότοπο <https://goo.gl/gJB1xB>
 Cullmann, O. (1997). *Χριστός καί Χρόνος* (μετ. Ἀρχιμ. Παλαμᾶς Κουμάντος). Ἀθήνα: Ἄρτος Ζωῆς.
 Despotopoulos, J. (1997). *La structure idologique des cités*. Ἀθήνα: National Technical University of Athens.
 Hungerford, H., Peyton, R., Wilke, R. (1980). Goals for curriculum development in environmental education. *The Journal of Environmental Education* 11, 3.
 Iliadou E., Papachatzis A., Kotrotsiou S. (2012). Effect of urban environment on human health. *Interscientific Health Care*, Vol 4, Issue 2, 43-48.
 IUNC/UNEP/WWF, (1991). *Caring for the earth*. Swiss. Ανακτημένο στίς 8-1-2017 στον ιστότοπο <https://goo.gl/0D8ybm>
 Jickling, B., Wals, A. (2008). Globalization and environmental education: looking beyond sustainable development. *J. Curriculum Studies* (1) 40, 1-21. Ανακτημένο στίς 10-1-2017 στον ιστότοπο <https://goo.gl/o3oTx3>
 Gough, A. (2005). Sustainable Schools: Renovating educational Processes. *Applied Environmental Education and Communication* 4, 339-351.

- Paden Mary (2000). Education for sustainability and environmental education. Στο Κ. Α. Wheeler & Α. Ρ. Bijur (Eds), *Education for a sustainable future; A paradigm of hope for the 21st century*. New York: Kluwer academic/plenum publishers.
- Sherrard, Ph. (1987). *Ο βιασμός του ανθρώπου και της φύσεως. Διερεύνηση των άρχων και των συνεπειών της σύγχρονης επιστήμης* (μτφρ. Ίωσηφ Ροηλίδης). Αθήνα: Δόμος.
- Theokritoff, E. (1994). *The Orthodox Church and the Environmental Movement*. Ανακτημένο στις 4-4-2015 στον ιστότοπο <http://goo.gl/vZsOqA>
- UNESCO (1980). *L'éducation relative à l'environnement: les grandes orientations de la conference de Tbilissi*. Paris. Ανακτημένο στις 8-2-2017 στον ιστότοπο <https://goo.gl/YPMbLO>
- UNESCO (1992). *United Nations Conference on Environment & Development Rio de Janeiro*. Ανακτημένο στις 8-3-2017 στον ιστότοπο <https://goo.gl/qKSw6g>
- UNESCO-EPD, (1997). *Declaration of Thessaloniki*. UNESCO-EPD97/CONF. 401/CLD.2. Paris: UNESCO.
- Ware, K. (2008). *Οικολογική Κρίση και Έλπίδα* (μτφρ. Π. Τσαλίκη, Ε. Τσαγκρή, Ν. Χριστοδούλου). Αθήνα: Ακρίτας.

Β. Έλληνική βιβλιογραφία

- Άγόρας, Κ. (2002). *Πίστη και βίωμα της Όρθοδοξίας*. Πάτρα: Εκδόσεις ΕΑΠ.
- Αθανασάκης, Α. (1996). *Οικοπεριβαλλοντική Παιδαγωγική*. Αθήνα: Δαρδανός.
- Αϊκατερινίδης, Γ. (2011): «Λαϊκή αρχιτεκτονική: Έθιμολογικά-Τυπολογικά». Στο: Γ. Ζωγραφίδης & Γ. Κουγιουμουτζάκης (έπιμ.). *Αίσθητική και τέχνη, Διεπιστημονικές Προσεγγίσεις στην μνήμη Παναγιώτη και Έφης Μιχελή*. Ήρακλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.
- Άλεβιζόπουλος, Άντ. (1991). *Η Όρθοδοξη Εκκλησία: πίστη-λατρεία-ζωή*. Πρέβεζα: Ί. Μ. Νικοπόλεως Πρεβέζης.
- Άραβαντινός, Σ. (2013). «Έσχατολογικό ήθος και περιβαλλοντική πολιτική». Στο: *Θέματα Δασολογίας και Διαχείρισης Περιβάλλοντος και Φυσικών Πόρων* (5ος Τόμος). Διεθνής Περιβαλλοντική Πολιτική. Αναμετρήσεις με τό Μέλλον (έπιμ. Ε. Μανωλάς, Ε. Πρωτοπαπαδάκης & Γ. Τσαντόπουλος). Περιοδική Έκδοση Τμήματος Δασολογίας και Διαχείρισης Περιβάλλοντος και Φυσικών Πόρων του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης, σελ. 191-198.
- Άργυρόπουλος, Α. (2010). *Θεολογία και Οικολογία*. Ανακτημένο στις 28-12-2016, στον ιστότοπο <http://goo.gl/sJl2gR>
- Βαρθολομαίος, Οικουμενικός Πατριάρχης, (2002). *Μηνύματα και όμιλοι διά τό περιβάλλον*. Αθήνα: Φανάριον.

- Γεραρής, Η., Μπαλτατζής, Δ. και Μπαλτατζή, Ε. (2010). «Η συμβολή της χριστιανικής άγωγής στην προστασία του περιβάλλοντος». Στά: Πρακτικά του Έλληνικού Ίνστιτούτου Έφαρμοσμένης Παιδαγωγικής και Έκπαίδευσης (ΕΛΛ.Ι.Ε.Π.ΕΚ.), 5ο Πανελλήνιο Συνέδριο *Μαθαίνω πώς νά μαθαίνω*. Αθήνα 7-9 Μαΐου 2010.
- Γεώργας, Δ. (1995). *Κοινωνική ψυχολογία* (τόμ. 1ος). Αθήνα: Αυτόέκδοση.
- Γεωργόπουλος, Α. (2002). *Περιβαλλοντική Ήθική*. Αθήνα: Gutenberg.
- Γιαγκάζογλου, Στ. (2002). *Περί Έκκλησίας. Στο Δόγμα, Πνευματικότητα και Ήθος της Όρθοδοξίας*, τ. Α΄, κεφ. 3. Πάτρα: Ε.Α.Π.
- , (2002α). *Τό ήθος της Εύχαριστίας*. Ανακτημένο στις 28-5-2017, στον ιστότοπο <https://goo.gl/TZ2WJg>
- Γιανναράς, Χ. (1971). *Η μεταφυσική του σώματος*. Αθήνα: Δωδώνη.
- Δασκολιά, Μ. (2005). *Θεωρία και Πράξη στην Περιβαλλοντική Έκπαίδευση*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Δημητρίου, Α. (2014). Έκπαίδευση για τό περιβάλλον και τήν αειφορία και ένεργός πολίτης. *Γιά τήν Περιβαλλοντική Έκπαίδευση* 6, 51.
- Δοντάς, Ι. (1996, Όκτώβριος-Δεκέμβριος). «Έκκλησία & οικολογικά κινήματα». *Κοινωνία*, 4, 387-389.
- Δοσιθέος, Αρχιμανδρίτης, (2005). *Όρθοδοξία και Φυσικό Περιβάλλον*. Εύρυτανία: Έρά Μονή Παναγίας Τατάρνης.
- Δρακάτος, Π. (1997). *Έκκλησία και Περιβάλλον* (τόμ. 2ος). Πάτρα: Γαλιатσάτος.
- Εύδοκίμωφ, Π. (1982). *Η Προσευχή της Άνατολικής Έκκλησίας* (μετ. Μαρία Παπαζάχου-Δημήτριος Τζέρπος). Αθήνα: Άποστολική Διακονία.
- Ζαχαράκης, Ι. (2007). *Τό ήθος της Εύχαριστίας και ό σύγχρονος άνθρωπος. Θεολογικές προσεγγίσεις στην σχέση ανθρώπου και φυσικού περιβάλλοντος*. Διπλωματική έργασία. Ε.Α.Π. Πάτρας, Σχολή Άνθρωπιστικών Σπουδών.
- Ζάχος, Κ. (1998). *Η χαμένη οικειότητα. Η οικολογική κρίση υπό τό φώς της σκέψης του Άγίου Μαξίμου του Όμολογητή*. Λάρισα.
- Ζηζιούλας, Ι. (1992). *Η κτίση ως Εύχαριστία-Θεολογική προσέγγιση στο πρόβλημα της οικολογίας*. Αθήνα: Άκρίτας.
- Ζορμπάς, Κ. (1998). *Έκκλησία και Φυσικό Περιβάλλον*. Αθήνα: Τέρτιος.
- Θεοδώρου, Άνδ. (2000). *Τά σά έκ τών Σών*. Αθήνα: Άποστολική Διακονία.
- Θεοδώρου, Εύάγ. (2004, Ίανουάριος-Ίούνιος). «Φαινομενολογία & δεοντολογία της Έλληνικής Θεολογίας στο λυκαυγές της 3ης χιλιετίας (Κριτικές παρατηρήσεις, Αιτήματα-Προοπτικές)». *Θεολογία*, 75 (1), 7-52.
- Ίερώνυμος (Άρχιεπ. Άθηνών), (2010). Μήνυμα του Μακαριωτάτου Άρχιεπ. Άθηνών και πάσης Έλλάδος κ. Ίερωνύμου. Στο: Κ. Χολέβας & Β. Τζέρπος (έπιμ.). *Λειτουργική Άγωγή «Μυσταγωγών Σου Κύριε τούς Μαθητάς έδίδασκες λέγων»* (σσ. 13-16). Αθήνα: Έκδόσεις της Έπικοινωνιακής & Μορφωτικής Ύπηρεσίας της Έκκλησίας της Έλλάδος.

- Ίωσηφίδης, Θ. (2003). *Είσαγωγή στην ανάλυση δεδομένων ποιοτικής κοινωνικής έρευνας [πανεπιστημιακές σημειώσεις]*. Πανεπιστήμιο Αιγαίου: Μυτιλήνη.
- , (2008). *Ποιοτικές μέθοδοι έρευνας στις κοινωνικές έπιστήμες*. Αθήνα: Κριτική.
- Καβάσιλας, Ν. (1995). *Ερμηνεία Θείας Λειτουργίας*. Θεσσαλονίκη: Τό Περιβόλι της Παναγίας.
- Καΐλα, Μ., Μόγιας, Α., Παπαβασιλείου, Β. (2013). *Έκπαίδευση γιά τό περιβάλλον καί τήν Άειφορία στις Άρχές τοῦ 21ου αἰώνα*. Αθήνα: Διάδραση.
- Καϊμάκης, Δ. (1999). *Θέματα Παλαιοδιαθηκικής θεολογίας*. Θεσσαλονίκη: Simbo.
- Καποδίστριας, Π. (2006). *Κεφάλαια Θεολογίας τοῦ Περιβάλλοντος*. Έκδ. Ίερᾶς Μητροπόλεως Ζακύνθου.
- , (2007). *Μιά σχέση ἀμφίδρομη. Μονόδρομος ἢ ἔξοδος κινδύνου*. Άνακτημένο στις 8-2-2017 στόν ιστότοπο <https://goo.gl/Ik11JK>.
- Καραγεωργάκης, Στ., Λιθοξοΐδου, Α., Άραμπατζίδου, Φ., Κουράκης, Κ., Γεωργόπουλος, Άλ. (2005). «Περιβαλλοντική Ήθική καί στό Σχολείο: Ή Έκπαίδευση Άξιών Άνοίγει Νέα Μονοπάτια». Στο: Μ. Καΐλα, Ε. Θεοδωροπούλου, Α. Δημητρίου, Γ. Ξανθάκου & Ν. Άναστασάτος (έπ.). *Περιβαλλοντική Έκπαίδευση, Έρευνητικά Δεδομένα καί Έκπαιδευτικός Σχεδιασμός*. Αθήνα: Άτραπός.
- Καραΐσαρίδης, Κ. (2007). *Ο Χριστιανικός Νάός*. Αθήνα: Άθως.
- Κατερέλος, Κ. (2015). *Η Θεολογία της Άπελευθέρωσης*. Θεσσαλονίκη.
- Κεσελόπουλος, Ά. (1992). *Άνθρωπος καί Φυσικό περιβάλλον* (2η έκδ.). Αθήνα: Δόμος.
- , (2007). *Η Οικολογική Κρίση ως Πνευματική Κρίση*. Στο *Άφιέρωμα στόν Όσιο Άθανάσιο τόν Μετεωρίτη* (σ. 119-122). Άγια Μετέωρα: Ίερά Μονή Μεγάλου Μετέωρου-Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτήρος.
- Κοντόπουλος, Γ., Κωτσάκης, Δ. (1984). *Κοσμολογία. Η δομή καί ἡ ἐξέλιξη τοῦ σύμπαντος* (2η έκδ.). Αθήνα.
- Κουγιουμτζόγλου, Γ. (2014). *Λατρευτικό Έγχειρίδιο. Στοιχεῖα ἀγωγῆς γιά τήν τάξη καί τήν λατρεία τῆς Έκκλησίας*. Ίερόν Κελλίον Άγίου Νικολάου Μπουραζέρη.
- Λαμπίρη-Δημάκη, Ί. (1990). *Η κοινωνιολογία καί ἡ μεθοδολογία της*. Αθήνα: Σάκκουλα.
- Λιαράκου, Γ., Φλογαΐτη, Εὐγ. (2007). *Άπό τήν Περιβαλλοντική Έκπαίδευση στην Έκπαίδευση γιά τήν Άειφόρο Άνάπτυξη. Προβληματισμοί, τάσεις καί προτάσεις*. Αθήνα: Νῆσος.
- Μαζνέϊκος, Άντ. (2011). *Όρθόδοξη Έκκλησία καί Περιβαλλοντική Έκπαίδευση: Η συμβολή τοῦ μαθήματος τῶν Θρησκευτικῶν στην διαμόρφωση περιβαλλοντικής ἠθικῆς στην Δευτεροβάθμια Έκπαίδευση*. Μεταπτυχιακή-

- Διπλωματική εργασία. Πρόγραμμα Σπουδών, σπουδές στην Ὁρθόδοξη Θεολογία. Πάτρα: Ε.Α.Π.
- Μαντζαρίδης, Γ. (1994). *Ἡ ἐμπειρική θεολογία στὴν οἰκολογία καὶ τὴν πολιτική*. Θεσσαλονίκη: Πουρναρᾶ.
- Μαράς, Ἀ. (2008). *Πατερική θεολογία καὶ χριστιανικός πολιτισμός*. Θεσσαλονίκη: Σταμούλης Ἀντώνιος.
- Μαρκαντώνης, Εὐάγ. (2011). *Ἡ θρησκευτική Ἀγωγή καὶ ἡ Ἐκπαίδευση γιὰ τὸ Περιβάλλον καὶ τὴν Ἀειφορία*. Ἀθήνα: Δαρδανός.
- Ματσαγγούρας, Ἡ. (2000). *Ὁμαδοσυνεργατική Διδασκαλία καὶ Μάθηση*. Ἀθήνα: Γρηγόρης.
- , (2002). *Θεωρία καὶ πράξη τῆς διδασκαλίας, τόμος Α΄, Θεωρία τῆς Διδασκαλίας, τόμος Β΄, Στρατηγικές Διδασκαλίας*. Ἀθήνα: Gutenberg.
- Ματσούκας, Ν. (1985). *Δογματική καὶ Συμβολική Θεολογία Β΄*. Θεσσαλονίκη: Πουρναρᾶ.
- , (2001). *Ιστορία τῆς Βυζαντινῆς Φιλοσοφίας*. Θεσσαλονίκη: Πουρναρᾶ.
- Μερακλῆς, Μ. (2004). *Ἑλληνική Λαογραφία: κοινωνική συγκρότηση-ἦθη & ἔθιμα-Λαϊκή τέχνη*. Ἀθήνα: Ὀδυσσεύς.
- Μεταλληνός, Γ. (2012). *Ὁ Ἑλληνορθόδοξος πολιτισμός τὸ «κινδυνεύον» καὶ προκείμενον»*. Ἀνακτημένο στίς 4-5-2017 στὸν ιστότοπο <https://googl/a5EmIu>
- Μπαλατσούκας, Σ. (1996). *Οἱ ἅγιοι καὶ τὸ φυσικὸ περιβάλλον*. Θεσσαλονίκη: Μυγδονία.
- Μπέζος, Μ. (1994). *Φιλοσοφική Ἀνθρωπολογία τῆς Θρησκείας*. Ἀθήνα: Ἑλληνικά.
- Μπλιώνης, Γ. (2013). *Ἡ ἑλληνική προῖστορία τῆς Περιβαλλοντικῆς Ἐκπαίδευσης: Δελμοῦζος, Κουντουρᾶς καὶ ἡ προοδευτική παιδαγωγικὴ κίνηση τοῦ μεσοπολέμου. Γιά τὴν Περιβαλλοντικὴ Ἐκπαίδευση 3*, 48.
- Μπουραντᾶ, Χ. (2011). *Τὸ οἰκολογικὸ πρόβλημα ἐξ ἐπόψεως Κοινωνιολογίας τοῦ Χριστιανισμοῦ*. Μεταπτυχιακὴ ἐργασία. Θεολογικὴ Σχολὴ Α.Π.Θ., Τμῆμα Ποιμαντικῆς καὶ Κοινωνικῆς Θεολογίας. Θεσσαλονίκη.
- Νησιώτης, Ν. (1994). «Ἡ πνευματολογικὴ χριστολογία τῆς φύσεως». Στὸν συλλογικὸ τόμο: *Ἄνθρωπος καὶ περιβάλλον*. Πάφος: Συνάντηση.
- Νικολαΐδης, Α. (1996). *Οἰκολογία καὶ Εἰρήνη* (2η ἐκδ.). Ἀθήνα: Ἀποστολικὴ Διακονία.
- , (2006). *Προβληματισμοὶ Χριστιανικοῦ ἥθους*. Ἀθήνα: Γρηγόρης.
- Ντοστογιέφσκι, Φ. (1982). *Ἀδελφοὶ Καραμαζώφ*. Ἀθήνα: Ἀφοὶ Νάστου.
- Οἰκονόμου, Η. (1992). *Ὁρθοδοξία καὶ Φυσικὸ Περιβάλλον*. Ἀθήνα: Ἀποστολικὴ Διακονία.
- , (1994). *Θεολογικὴ Οἰκολογία: θεωρία & πράξη*. Ἀθήνα: Δέσποινα Μαυρομάτη.

- Παπαβασιλείου, Β. (2011). *Η περιβαλλοντική εκπαίδευση στις έπιστῆμες τῆς ἀγωγῆς*. Ἀθήνα: Πεδίο.
- Πόποβιτς, Ίουστ. (1974). *Ἀνθρωπος καί Θεάνθρωπος*. Ἀθήνα: Ἀστήρ.
- Σαραφίδου, Γιασ.-Όλγα (2011). *Συνάρθρωση ποσοτικῶν & ποιοτικῶν προσεγγίσεων, ἡ ἐμπειρική ἔρευνα*. Ἀθήνα: Gutenberg.
- Σιδηράς, Ι. (2014). *Οἰκολογία καί Ὁρθόδοξη Θεία Λατρεία*. Ἀνακτημένο στίς 11-3-2017 στὸν ἰστότοπο <http://goo.gl/Y1IYrU>
- Σινάκος, Α. (2003). *Ἀνθρωπος καί περιβάλλον στὴν πρωτοβυζαντινὴ ἐποχὴ (4ος-6ος αἰ.)*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.
- Σολδάτος, Θ. (2014). *Περιβαλλοντικές προσεγγίσεις σέ σχέση μέ τὴν αἰεφόρο ἀνάπτυξη στό Εὐχολόγιο τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας*. Μεταπτυχιακὴ Ἔργασία. Σχολὴ Ἀνθρωπιστικῶν Ἐπιστημῶν Πανεπιστημίου Αἰγαίου. ΤΕ-ΠΑΕΣ. ΠΜΣ Περιβαλλοντικὴ Ἐκπαίδευση. Ρόδος.
- Στανιλοάε, Δ. (1990). *Ὁ Θεός, ὁ κόσμος καί ὁ ἄνθρωπος* (μτφρ. Γ. Παπαευθυμίου). Ἀθήνα.
- Σταυρόπουλος, Α. (2007, Σεπτέμβριος). «Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία καί οἰκολογία». *Ἐφημέριος* 8, 22-23.
- Στύλιος, Εὐθ. (Μητροπ. Ἀχελώου), (1987). *Ἀνθρωπος & Φυσικὸ Περιβάλλον-Ἡ Χριστιανικὴ ἀποψη γιὰ τὸ οἰκολογικὸ πρόβλημα*. Ἀθήνα: Ἀποστολικὴ Διακονία.
- Τερέζης, Χ. (2008). «Κοσμολογικά ζητήματα στὴν νεοπλατωνικὴ καί στὴν ὀρθόδοξη θεολογία». Στό: Α. Μαράς, Η. Τεμπέλης, Χ. Τερέζης, Σ. Τριαντάρη. *Θεολογία καί Φιλοσοφία στὴν Ἐποχὴ τῶν Πατέρων. Πρόγραμμα Σπουδῶν: Σπουδές στὴν Ὁρθόδοξη Θεολογία*. Πάτρα: Ἑλληνικὸ Ἀνοικτὸ Πανεπιστήμιο, σσ. 121-185.
- Τζάνη, Μ. (2005). *Σημειώσεις γιὰ τὸ μάθημα Μεθοδολογία ἔρευνας κοινωνικῶν ἐπιστημῶν*. Ἀθήνα: ΕΚΠΑ. Ἀνακτημένο στίς 8-3-2017 στὸν ἰστότοπο <https://goo.gl/bI9uhn>
- Τζέρπος, Δ. (2004, Ἰανουάριος-Ἰούνιος). «Τὰ ἀγιογραφικὰ ἀναγνώσματα τῶν σπουδαιότερων λειτουργικῶν ἀκολουθιῶν τοῦ μικροῦ Εὐχολογίου». *Θεολογία* 75 (1), 133-158.
- , (2010). «Ἀπὸ τὴν Λειτουργικὴ στὴν Περιβαλλοντικὴ Ἀγωγή. Σπουδὴ στίς Περιστατικὲς Εὐχές καί Ἀκολουθίες τοῦ Βυζαντινοῦ Εὐχολογίου». Στό: Κ. Χολέβας & Β. Τζέρπος (ἐπιμ.). *Λειτουργικὴ Ἀγωγή «Μυσταγωγῶν Σου Κύριε τοὺς Μαθητάς ἐδίδασκες λέγων»* (σσ. 169-185). Ἀθήνα: Ἐκδόσεις τῆς Ἐπικοινωνιακῆς & Μορφωτικῆς Ὑπηρεσίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος: Ἀθήνα.
- Τρεμπέλας, Π. (1978). *Ἀπὸ τὴν Ὁρθόδοξο Λατρεία μας*. Ἀθήνα: Ὁ Σωτήρ.
- Τσουράπας, Κ. (2015). *Ἀνθρωπος καί Φύση: Τὸ ἥθος τῆς Εὐχαριστίας*. Στό: Ἀρχὴ τῆς Αἰεφορίας καί Ὁρθόδοξο ἥθος: Μία νέα προοπτικὴ στὴν οἰκολογικὴ ἠθικὴ. Διπλωματικὴ ἔργασία. Σχολὴ Ἀνθρωπιστικῶν Σπουδῶν τοῦ

- Ἑλληνικοῦ Ἀνοικτοῦ Πανεπιστημίου. Ἀνακτημένο στίς 14-3-2017 στόν ιστότοπο <https://goo.gl/V1Xh1b>
- Φλογαῖτη, Εὐγ. (1998). *Περιβαλλοντική Ἐκπαίδευση*. Ἀθήνα: Ἑλληνικά Γράμματα.
- , (2011). *Ἐκπαίδευση γιά τό Περιβάλλον καί τήν Ἀειφορία* (ἐκδ. 2η). Ἀθήνα: Πεδίο.
- Φλογαῖτη, Εὐγ. καί Μέρτζιου, Ε. (1995). *Τί εἶναι ἡ Περιβαλλοντική Ἐκπαίδευση*. Ἀνακτημένο στίς 10-1-2017 στόν ιστότοπο <https://goo.gl/3WVAvT>
- Φλωρόφσκυ, Γ. (1989). *Θέματα Ὁρθοδόξου Θεολογίας* (ἐκδ. 2η). Ἀθήνα: Ἄρτος Ζωῆς.
- Φουντούλης, Ἰ. (2004). *Λειτουργική Α΄*. Θεσσαλονίκη: Μυγδονία.
- Χολέβας, Κ. (2010). *Λειτουργική Ἀγωγή*. Ἀθήνα.
- Χρήστου, Π. (1991). *Τό μυστήριον τοῦ Θεοῦ*. Θεσσαλονίκη: Κυρομάνος.
- Χρυσανγῆς, Ἰ. (2002). *Ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης Βαρθολομαῖος καί τό Φυσικό Περιβάλλον*. Συνοδευτικό κείμενο ψηφιακοῦ δίσκου Ἰκετήριος Ἀκολουθία ὑπέρ τοῦ περιβάλλοντος, σ. 9.
- Ψάλτης, Ἡ. (2013). *Ἡ εὐχή τῆς Ἀναφορᾶς καί ἡ Θεία Λειτουργία*. Ἔργασία στό *Ε.Α.Π.* Πρόγραμμα σπουδῶν: Σπουδές στήν Ὁρθόδοξη Θεολογία. Ἀνακτημένο στίς 8-3-2017 στόν ιστότοπο <https://goo.gl/zBNrx1>
- , (2015). *Ἡ Θ. Εὐχαριστία ὡς ἐσχατολογική Σύναξη*. Ἀνακτημένο στίς 8-4-2017 στόν ιστότοπο <https://goo.gl/S5dlFT>
- Ψαριώτης, Θ. (2001). *Τό φυσικό περιβάλλον στήν ὀρθόδοξη πίστη*. Ἀθήνα: Γρηγόρης.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Γ. ΤΣΙΡΕΒΕΛΟΣ

*Δρ. Θεολογίας – Διδάσκων στο Τμήμα Θεολογίας
καί Πολιτισμοῦ τοῦ Πανεπιστημίου «Λόγος»*

**ΑΓΙΑ ΚΑΙ ΜΕΓΑΛΗ ΣΥΝΟΔΟΣ:
Η ΜΕΤΑΔΟΣΗ ΤΟΥ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΥ
ΣΤΟΝ ΣΥΓΧΡΟΝΟ ΚΟΣΜΟ.
ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΚΗ ΠΡΑΓΜΑΤΕΥΣΗ**

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Ἡ Ἁγία καί Μεγάλη Σύνοδος τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας πραγματοποιήθηκε στήν Κρήτη τόν Ἰούνιο τοῦ 2016. Στίς αποφάσεις της συμπεριλαμβάνονται κείμενα πού ἀναφέρονται στό χρέος τῶν Ὁρθοδόξων γιά μαρτυρία τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς στήν οἰκουμένη.

Ἡ παροῦσα ἐργασία ἀναλύει καί ἀξιολογεῖ μέ βάση τίς προϋποθέσεις τῆς θεολογίας καί τίς ἀρχές τῆς ἐπικοινωνιολογίας τά σημεῖα τῆς Ἐγκυκλίου καί τοῦ Μηνύματος τῆς Συνόδου, τά ὅποια περιγράφουν τήν ἱεραποστολική φύση τῆς Ἐκκλησίας καί προσανατολίζουν τή χριστιανική μαρτυρία ἀπέναντι σέ ἕναν διαρκῶς μεταλλασσόμενο καί παγκοσμιοποιημένο πλανήτη. Ἰδιαίτερη ἀναφορά γίνεται στή θεολογική τεκμηρίωση τῆς Ὁρθόδοξης χριστιανικῆς μαρτυρίας, στίς συνθήκες πού ἀπαιτοῦνται γιά νά ὀργανωθεῖ ἡ ἱεραποστολική ἐργασία καθῶς καί στό διακονικό ἔργο τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σώματος πού ἀπορρέει ἀπό τό εὐχαριστιακό βίωμα καί ἐκφράζεται ὡς «λειτουργία μετά τή Λειτουργία».

Ἐπιπρόσθετα, ἀναλύονται ἡ παρουσία τῶν Ὁρθοδόξων καί ἡ μαρτυρία τους στά πλαίσια τῶν οἰκουμενικῶν ἐπαφῶν, καθῶς καί ἡ συμβολή τους στήν οἰκοδομή τῶν προϋποθέσεων καταλλαγῆς.

Τέλος, αναδεικνύεται ἡ ἀνάγκη τοῦ ἐπανευαγγελισμοῦ τῶν παραδοσιακά Ὁρθόδοξων κοινωνιῶν.

Λέξεις-κλειδιά: Ἁγία καὶ Μεγάλη Σύνοδος, Ἐπικοινωνία, Διαχριστιανικός-Διαθρησκευτικός Διάλογος, Ἱεραποστολή, Μαρτυρία.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία βασιζει τὴν ὀργάνωσή της στὴν χαρισματική ἐξουσία τῶν ἐπισκόπων, ἡ ὁποία ἀσκεῖται μέσα ἀπὸ τὸ συνοδικό σύστημα. Οἱ σύνοδοι τῶν ἐπισκόπων, τοπικές ἢ οἰκουμενικές, λαμβάνουν τίς ἀποφάσεις καὶ προσφέρουν λύσεις στὰ τοπικά καὶ παγκόσμια προβλήματα ποὺ προκύπτουν. Εἰδικά, ὅσες Σύνοδοι συγκλήθηκαν ἢ ἀναγνωρίστηκαν μετέπειτα ὡς Οἰκουμενικές διαμόρφωσαν τὸν θεολογικό λόγο καὶ χάραξαν μὲ τίς ἀποφάσεις τους τὸν ἐκκλησιαστικό τρόπο ζωῆς, ὥστε μὲ ποιμαντική φροντίδα καὶ διακονική μέριμνα νὰ ὀδηγήσουν τὸν ἄνθρωπο στὴ σωτηρία. Κατ' αὐτόν τὸν τρόπο, ἡ Ἐκκλησία ὡς ζωντανό σῶμα κληρικῶν καὶ λαϊκῶν πορεύεται ἀνά τοὺς αἰῶνες.

Ἡ Ἁγία καὶ Μεγάλη Σύνοδος τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας πραγματοποιήθηκε στὴν Κρήτη ἀπὸ 16 ἕως 26 Ἰουνίου 2016. Μία Σύνοδος μὲ ἀνάλογη θεολογική καὶ ἐκκλησιαστική σημασία, καθὼς καὶ οἰκουμενική ἐμβέλεια εἶχε νὰ διεξαχθεῖ περισσότερο ἀπὸ 1000 ἔτη στὴν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία. Ἡ προετοιμασία της διήρκησε περίπου 50 χρόνια. Ἀναμφισβήτητα τὰ θέματα μὲ τὰ ὁποῖα ἀσχολήθηκε ἡ Σύνοδος δὲν ἔχουν ἄμεση σχέση μὲ τὴ δογματική διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας. Ἀναφέρονται, κυρίως, στὴν εἴσοδο τῆς Ἐκκλησίας στὰ νέα δεδομένα τῆς μετανεωτερικότητας καὶ στίς ἐξελίξεις τῆς σύγχρονης παγκοσμιοποίησης.

Οἱ 350 συνοδικοί Πατέρες μετὰ ἀπὸ συζήτηση ὑπέγραψαν τὰ ἀκόλουθα κείμενα: «1. Ἡ σπουδαιότης τῆς νηστείας καὶ ἡ τήρησις αὐτῆς σήμερον», «2. Σχέσεις τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας πρὸς τὸν λοιπὸν χριστιανικὸν κόσμον», «3. Τὸ αὐτόνομον καὶ ὁ τρόπος ἀνακηρύξεως αὐτοῦ», «4. Ἡ ὀρθόδοξος διασπορά», «5. Τὸ μυστήριον τοῦ γάμου καὶ τὰ κωλύματα αὐτοῦ» καὶ «6. Ἡ ἀποστολή τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ἐν τῷ συγχρόνῳ κόσμῳ». Σὲ αὐτὰ ἀπαιτεῖται νὰ

προστεθοῦν ἡ «Ἐγκύκλιος» μέ τή συνολική θεολογική τεκμηρίωση τῶν ἀποφάσεων καί τό «Μήνυμα» τῆς Συνόδου, μέ τό ὅποιο οἱ Πατέρες ἀπευθύνονται ἄμεσα καί μέ σαφήνεια στό πλήρωμα τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας¹.

Ἡ Ἀγία καί Μεγάλη Σύνοδος, πέρα ἀπό τίς δυσχέρειες καί τίς ἀντιδράσεις πού συνάντησε ἀπό ἐθνικιστικούς καί φονταμενταλιστικούς κύκλους, σήμανε τόν ἀγῶνα γιά ἐνότητα τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας ἀπέναντι σέ ἕναν κατακερματισμένο κόσμο. Ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης Βαρθολομαῖος ἀνέδειξε μέ σαφήνεια αὐτόν τόν ἀγῶνα γιά τήν ἐνότητα κατὰ τήν εἰσηγητική ὁμιλία του μέ τήν ἑναρξη τῶν ἐργασιῶν:

«Ἄλλ' ἐνῶ πολλά τὰ κλίματα, ἡ οἰκουμένη μία. Ἡ ποικιλία τῶν γλωσσῶν καί τῶν πολιτισμῶν ἐπέφερε πάλαι ποτέ τήν διαίρεσιν τῶν ἀνθρώπων, καί ἐξακολουθεῖ νά ἀπειλῇ τήν ὁμόνοιαν αὐτῶν. Ἡ Ἐκκλησία, ὡς πρότυπον ἐνότητος, ὀφείλει διαρκῶς νά μεριμνᾷ ὥστε ἡ “διαφορά” νά μὴ ὀδηγήσῃ εἰς “διαίρεσιν”, ἵνα κατὰ τὸν Ἅγιον Μάξιμον τὸν Ὁμολογητὴν “ὁρολογήσωμεν” (πρβλ. Ἐπιστ. 12, P.G. 91, 469), οὐδὲ ἡ ἐνότης εἰς ἀφανισμόν τῆς διαφορᾶς. Εἰς τοῦτο ἀκριβῶς συνίσταται τὸ νόημα καί ἡ σπουδαιότης τοῦ θεσμοῦ, τὸν ὅποιον σήμερον καλούμεθα νά ὑπουργήσωμεν, συνερχόμενοι ἐν τῇ Συνόδῳ ταύτῃ. Ἐκάστη Ἐκκλησία καί ἕκαστος ἐξ ἡμῶν καλούμεθα νά καταθέσωμεν, ἀλλ' οὐχὶ νά ἐπιβάλωμεν, τὰς ἰδίας ἡμῶν θέσεις. Καλούμεθα οὐχὶ μόνον νά ὁμιλήσωμεν, ἀλλὰ καί νά ἀκούσωμεν. Καλούμεθα νά οἰκοδομήσωμεν τήν ἐνότητα τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ»².

Ὡστόσο, οἱ τέσσερις ἀπό τίς δεκατέσσερις Αὐτοκέφαλες Ἐκκλησίες δέν συμμετεῖχαν στίς ἐργασίες τῆς Ἀγίας καί Μεγάλης Συνόδου, καθὼς ἀκύρωσαν τήν τελευταία στιγμή τή συμμετοχή τους τό Πατριαρχεῖο Μόσχας, τό Πατριαρχεῖο Ἀντιοχείας, ἡ Ἐκκλησία τῆς Βουλγαρίας καί ἡ Ἐκκλησία τῆς Γεωργίας. Βέβαια στό σημεῖο αὐτό τίθεται τό ζήτημα, πῶς ἐκφράζεται ἡ ἐνότητα δίχως τή συμμετοχή αὐτῶν τῶν Ἐκκλησιῶν;

1. Τά ὑπογραφέντα κείμενα τῆς Ἀγίας καί Μεγάλης Συνόδου ὑπάρχουν στήν ἐπίσημη ἰστοσελίδα τῆς στά ἑλληνικά, τά ἀγγλικά, τά ρωσικά καί τά γαλλικά: <https://www.holycouncil.org/home> (ανακτήθηκε στίς 12/06/2020).

2. Βαρθολομαίου Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχῃ, «Εἰσηγητική ὁμιλία κατὰ τήν ἑναρξιν τῶν ἐργασιῶν τῆς Ἀγίας καί Μεγάλης Συνόδου», ἀνακτήθηκε στίς 12-06-2020 ἀπὸ <https://www.holycouncil.org/-/opening-ecumenical-patriarch>

Καί στο θέμα αυτό είναι διαφωτιστική ή απάντηση τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχῃ Βαρθολομαίου κατά τήν πρώτη συνεδρία. Ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης ὡς ἄριστος γνώστης τῆς μακραίωνης Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας ἀλλά καί τοῦ Κανονικοῦ Δικαίου τόνισε τήν κανονικότητα τῆς Ἀγίας καί Μεγάλῃς Συνόδου. Πιο συγκεκριμένα, ἀνέφερε: «Ὡς συνέβη πολλάκις κατά τήν μακραίωνα ἱστορίαν τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ἀκουσία ἢ ἐκουσία ἀπουσία Ἐκκλησιῶν τινων ἐκ τῶν συγκληθειῶν Συνόδων, τοπικῶν καί οἰκουμενικῶν, οὐδόλως παρημπόδιζε τήν πραγματοποίησίν των. Διὸ καί ἡ παροῦσα Σύνοδος συγκληθεῖσα ὑφ' ἡμῶν τῇ συμφώνῳ γνώμῃ πασῶν τῶν Ἀγιωτάτων Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν δέον νὰ χωρήσῃ, παρὰ τήν ἀπουσίαν Ἐκκλησιῶν τινων, ἐπὶ τὸ ἔργον αὐτῆς, ὡς τοῦτο πανορθοδόξως ἀπεφασίσθη»³. Ἐπιπρόσθετα ἡ ἐγκυρότητα μιᾶς Συνόδου δέν ἐξαρτᾶται, οὔτε βέβαια καθορίζεται ἀπὸ τήν ἀριθμητική συμμετοχή. Σύμφωνα μέ τόν καθηγητὴ Νίκο Ματσούκα, «Σύνοδος, εἴτε τοπικὴ εἴτε οἰκουμενική, σημαίνει παρουσία ὅλου τοῦ πληρώματος, σύν ὅλῃ τῇ Ἐκκλησίᾳ, κατά τὸ πρότυπο τῆς Ἀποστολικῆς Συνόδου· ἡ παρουσία αὐτῇ δέν ἐννοεῖται, φυσικά, ἀπλῶς καί μόνο ἀριθμητικά, μέ τὴ σημασία τῆς ὁλοκληρωμένης ἐκπροσώπησης μελῶν, ἀλλὰ συνάμα καί ἀπαραίτητα ὡς ἔκφραση τοῦ ζωντανοῦ περιεχομένου τῆς πίστεως»⁴.

Σὲ αὐτὴ τὴ γραμμὴ καί ὁ νῦν Ἀρχιεπίσκοπος Ἀμερικῆς Ἑλπιδοφόρος ἀναφέρεται στίς θεολογικές καί κανονικές προϋποθέσεις τῆς ἀξιοπιστίας μιᾶς Συνόδου μέσα ἀπὸ συγκεκριμένα παραδείγματα τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας. «Τὸ κῦρος, ὅμως, μιᾶς Συνόδου δέν κρίνεται οὔτε ἀπὸ τόν ἀριθμὸ τῶν συμμετεχόντων, οὔτε ἀπὸ τόν ὄγκο τῆς παρουσίας τῶν Ἐκκλησιῶν, (ἢ ἀκόμη καί τήν ἀπουσία κάποιων, ὅπως συνέβη στὴ Β' Οἰκουμενική, κατά τήν ὁποία ἀπουσίαζε ἡ ἐκκλησιαστικὴ διοίκηση τῆς Ρώμης, ἢ κατά τήν Γ' Οἰκουμενική, κατά τήν ὁποία καί πάλι ἡ ἀντιπροσωπεία τῆς Ρώμης κατέφθασε στήν Ἑφεσο μετὰ τίς ἀποφάσεις της, προσυπογράφουσα αὐτάς ἐκ τῶν ὑστέρων), ἀλλὰ ἀπὸ τήν πιστότητα στήν πίστη τῶν πατέρων καί στοὺς ἱερούς κανόνες τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων καί τήν Ἀποστο-

3. Βαρθολομαίου Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχῃ, «Εἰσηγητικὴ ὁμιλία», ὅ.π.

4. Ν. Ματσούκα, *Δογματικὴ καί Συμβολικὴ Θεολογία Γ', Ἀνακεφαλαίωση καί Ἀγαθοτοπία. Ἑκθεση τοῦ οἰκουμενικοῦ χαρακτῆρα τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας*, ἐκδ. Π. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη 1997, σελ. 292.

λική παράδοση της Ἐκκλησίας»⁵. Σέ ὅλα αὐτά ἀπαιτεῖται νά προστεθεῖ ὅτι καί οἱ Ἐκκλησίες πού δέν συμμετεῖχαν, ἐπὶ τῆς οὐσίας δέν ἐξέφρασαν τή διαφωνία γιά τὰ κείμενα τῆς Ἀγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου. Ἐπομένως, ὁ ὀρθόδοξος χαρακτήρας τῶν κειμένων δέν ἀμφισβητεῖται καί ἄρα οὔτε ἡ κανονικότητα τῆς Συνόδου⁶.

Ὅμως, ἡ σύγκληση τῆς Ἀγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου ὑπογράμμισε μέ θεολογική τεκμηρίωση τό ἀδιάλειπτο χρέος τῆς Ἐκκλησίας γιά τή μετάδοση τοῦ Εὐαγγελίου στόν σύγχρονο κόσμο. Ἡ Ἐκκλησία ὑπάρχει γιά νά μαρτυρεῖ τήν Ἀλήθεια τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ σέ ὅλον τόν κόσμο. Ἔτσι, λοιπόν, τὰ περισσότερα συνοδικά κείμενα ἀναδεικνύουν τόν ιεραποστολικό χαρακτήρα τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ γεγονότος μέ βάση τίς ἀνάγκες καί τίς ἀπαιτήσεις τῆς σύγχρονης ἐποχῆς. Καί οἱ ἀνάγκες τῆς ἐποχῆς ἐπιτάσσουν ἡ Ἐκκλησία μέσα ἀπό τό ιεραποστολικό της ἔργο νά ἀφουγκραστεῖ ἔμπρακτα τή φωνή τῶν ἀπλῶν ἀνθρώπων καί τῶν τοπικῶν ἐκκλησιῶν (ἐνοριῶν)⁷.

Τό ζήτημα τῆς ἐν Χριστῷ μαρτυρίας πού ἀναδείχθηκε στά κείμενα τῆς Ἀγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου θά μᾶς ἀπασχολήσει στό παρόν ἄρθρο. Στήν Ἐγκύκλιο τῆς Ἀγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου ρητά ἀναφέρεται ὅτι «οἱ ὀρθόδοξοι πιστοὶ εἶναι καί ὀφείλουν νά εἶναι ἀπόστολοι τοῦ Χριστοῦ ἐν τῷ κόσμῳ» (Ἐγκύκλιος). Κατ' αὐτόν τόν τρόπο, ἡ ὀρθόδοξη χριστιανική μαρτυρία ἔρχεται στό προσκήνιο καί ἀκολουθεῖ τίς παγκόσμιες καί οἰκουμενικές ἐξελίξεις⁸, ἀκολουθώντας πρωταγωνιστικό ρόλο στή ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας.

Βασικός στόχος τοῦ παρόντος ἁρθρου εἶναι νά ἀναδειχθοῦν μέ

5. Ἐλπιδοφόρου (Λαμπρυνιάδης) Μητροπολίτη Προύσης (νῦν Ἀρχιεπισκόπου Ἀμερικής), «Ἡ ἐπόμενη Ἀγία καὶ Μεγάλη Σύνοδος. Θεματολογία – Προβληματισμοί», ἀνακτήθηκε στίς 12-06-2020 ἀπὸ <https://www.pemptousia.gr/2018/05/i-eromeni-agia-ke-megali-sinodos-thematologia-provlimatismi/#2>

6. Τό ζήτημα αὐτό εἶναι ἐκτός τῶν ὁρίων τῆς παρούσας ἐργασίας. Ὅσα ἀναφέρθηκαν εἶναι ἐντελῶς ἐνδεικτικά γιά νά τεκμηριωθεῖ ἡ κανονικότητα, ἡ αὐθεντικότητα καί ἡ ἐγκυρότητα αὐτῆς τῆς σπουδαίας Συνόδου. Γιά μιὰ τεκμηριωμένη μελέτη τοῦ θέματος μέ βάση τίς πηγές βλ. Ἐπισκόπου Ἀβύδου Κυρίλλου (Κατερέλου), «Ἡ Ἀγία καὶ Μεγάλη Σύνοδος τῆς Κρήτης: Νέα Ἐκκλησιολογία ἢ Πιστότητα στήν Παράδοση;», ἀνακτήθηκε στίς 12-06-2020 ἀπὸ <https://www.ec-patr.org/docdisplay.php?lang=gr&id=2316&titla=gr>

7. Ev. Voulgaraki-Pissina, "Reading the Document on Mission of the Holy and Great Council from a Missiological Point of View", *International Review of Mission*, Vol. 106, issue 1 Jn 2017, pg. 136-150.

8. Ε. Βουλγαράκη-Πισινᾶ, «Ἱεραποστολή καὶ Διάλογος. Μιά Ἀποτίμηση τῆς

συντομία τὰ βασικά σημεία τῆς ιεραποστολικῆς φύσης τῆς Ἐκκλησίας καί νά ἀποτυπωθεῖ τό ιεραποστολικό ἔργο στό ὁποῖο οἱ Πατέρες τῆς Ἀγίας καί Μεγάλης Συνόδου καλοῦν τους χριστιανούς. Ἡ μεθοδολογία στηρίζεται στό σχῆμα τῆς ἀνθρώπινης ἐπικοινωνίας⁹, τό ὁποῖο προσαρμόζεται στίς ἀνάγκες τῆς συγκεκριμένης ἔρευνας. Ἔτσι, ὁ πομπός εἶναι οἱ Συνοδικοί Πατέρες. Τό μήνυμα ἀποτελοῦν οἱ βασικές ιεραποστολικές θέσεις καί ἡ τεκμηρίωσή τους στίς πηγές, ἐνῶ τό θέμα εἶναι ἡ κεντρική ἔννοια κάθε κειμένου. Ὁ ἀγωγός εἶναι ἡ ἐπίσημη ἱστοσελίδα τῆς Ἀγίας καί Μεγάλης Συνόδου. Ὁ κώδικας θεωρεῖται ἡ ἑλληνική γλῶσσα¹⁰, ἄν καί τὰ κείμενα δημοσιεύτηκαν μεταφρασμένα στήν ἀγγλική, τή ρωσική καί τή γαλλική γλῶσσα. Τέλος, στούς ἀποδέκτες ἀνήκουν οἱ Ὁρθόδοξοι ἀλλά καί ὅσοι ἑτερόδοξοι, ἑτερόθρησκοι ἢ καί θρησκευτικά ἀδιάφοροι ἀναγνώστες/ἀναγνώστριες τῶν κειμένων¹¹.

Γιά τήν πληρέστερη ἐξέταση τοῦ θέματος, ἡ ἐργασία ἀναπτύσσεται σέ τέσσερα ἐπίπεδα. Τό πρῶτο ἀναφέρεται στή θεολογική θεμελίωση τῆς χριστιανικῆς μαρτυρίας καί ἀναδεικνύει τήν ιεραποστολική φύση τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ γεγονότος. Τό ὅλο ζήτημα συμπληρώνεται ἀπό τήν εὐχαριστιακή διάσταση τῆς Ἐκκλησίας. Τό λειτουργικό βίωμα αὐτό καθεαυτό ὀδηγεῖ σέ μιά ὀλιστική διάσταση τῆς ἐν Χριστῷ μαρτυρίας, ἡ ὁποία περιλαμβάνει τήν κοινωνία καί τό φυσικό περιβάλλον. Ὁ τρίτος ἄξονας ἀναφέρεται στά προβλήματα πού δημιουργοῦν ὁ θρησκευτικός φανατισμός καί ἡ θεμελιοκρατία (φονταμενταλισμός). Ἔτσι, λοιπόν, ἀναδεικνύεται ἡ μαρτυρία τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας μέσα ἀπό τόν διαχριστιανικό καί διαθρησκευτικό διάλογο. Ὁ τελευταῖος ἄξονας ὑπογραμμίζει τό χρέος γιά

Ἀλληλεπίδρασης τῆς Ὁρθόδοξης Θεολογίας καί Πράξης μέ τή Μεταρρύθμιση», *Θεολογία*, τεύχ. 90, 1 (2019), σελ. 193-234.

9. Δημ. Κούκουρα, *Μεθοδολογική προσέγγιση Ὁμιλητικῶν κειμένων (Λόγοι Ἐπισκόπων)*, ἐκδ. Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2006, σελ. 12. Πρβλ. Δημ. Κούκουρα, *Ἐκκλησία καί Γλῶσσα - Ἐπικοινωνιακή προσέγγιση*, ἐκδ. Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2006, σελ. 97-103.

10. Τὰ ὑφολογικά χαρακτηριστικά τῆς γλώσσας τέθηκαν ἐκτός ὁρίων τῆς παρούσας ἐργασίας, ἡ ὁποία ἐπικεντρώνεται στήν ἀποτύπωση τοῦ μηνύματος καί στήν ἀνάδειξη τῶν ἐπικοινωνιακῶν χαρακτηριστῶν.

11. Ἡ διερεύνηση τῆς κατανόησης τοῦ μηνύματος τῶν κειμένων ἀπό ποικίλους ἀποδέκτες ἀπαιτεῖ μιά ἐμπειρική ἔρευνα μέ ἐρωτηματολόγια. Ὡστόσο, μιά τέτοια ἔρευνα εἶναι ἐκτός τῶν ὁρίων τῆς παρούσας ἐργασίας.

μιά σύγχρονη καὶ ζωντανή μαρτυρία “*orbi et urbi*”. Κατ’ αὐτόν τόν τρόπο, ὁ εὐαγγελισμός τῶν ἐθνῶν συνδέεται μέ τόν ἐπανευαγγελισμό τῶν ἤδη Ὁρθοδόξων χριστιανῶν.

Γιά συντομία χώρου οἱ ἀναφορές στά ἐπίσημα κείμενα δίνονται μέσα σέ παρένθεση μέ πλάγια γράμματα (*italics*). Οἱ διαδικτυακές πηγές κάθε κειμένου γιά τόν ἀναγνώστη πού θέλει νά τίς μελετήσει εἶναι οἱ ἀκόλουθες¹². «Μήνυμα»: <https://www.holycouncil.org/-/message>, «Εγκύκλιος»: <https://www.holycouncil.org/-/encyclical-holy-council>, «Σχέσεις της Ορθοδόξου Εκκλησίας προς τόν λοιπόν χριστιανικόν κόσμον» (Σχέσεις): <https://www.holycouncil.org/-/rest-of-christian-world>, «Η ορθόδοξος διασπορά» (Η Ορθόδοξος): <https://www.holycouncil.org/-/diaspora>, «Η αποστολή τῆς Ορθοδόξου Εκκλησίας εν τῷ συγχρόνῳ κόσμῳ» (Η αποστολή): <https://www.holycouncil.org/-/mission-orthodox-church-todays-world>.

1. Ἡ θεολογική θεμελίωση τῆς Ὁρθόδοξης Χριστιανικῆς Μαρτυρίας – Ἡ ιεραποστολική φύση τῆς Ἐκκλησίας

Ἡ τελευταία ἐντολή τοῦ Ἀναστημένου Κυρίου «*πορευθέντες οὖν μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτούς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου πνεύματος, διδάσκοντες αὐτούς τηρεῖν πάντα ὅσα ἐνετείλαμην ὑμῖν*» (Μτ. 28:19) ἀποτελεῖ βασική ὁδηγία γιά τήν παγκόσμια ἀποστολή τῆς Ἐκκλησίας. Μέ μεστό τρόπο ἐκφράζει τήν ταυτότητα τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σώματος. Ἡ ἀλήθεια αὕτη παραδίδεται καί ἀναλύεται μέ σαφήνεια στήν Ἐγκύκλιο τῆς Ἁγίας καί Μεγάλης Συνόδου: «Τό ἀποστολικόν ἔργον καί ἡ ἐξαγγελία τοῦ Εὐαγγελίου, γνωστή ὡς ιεραποστολή, ἀνήκουν εἰς τόν πυρῆνα τῆς ταυτότητος τῆς Ἐκκλησίας [...] Εἶναι ἡ πνοή ζωῆς, τήν ὁποίαν ἐμφυσᾷ ἡ Ἐκκλησία εἰς τήν κοινωνίαν τῶν ἀνθρώπων καί ἐκκλησιοποιεῖ τόν κόσμον διά τῶν ἐκασταχοῦ νεοπαγῶν τοπικῶν Ἐκκλησιῶν». Συνεπῶς, οἱ Πατέρες τῆς Συνόδου, ἀκολουθώντας τήν πατερική παράδοση καί δίχως κλειστούς ὁρισμούς περιγρά-

12. Οἱ ἱστοσελίδες προσπελάστηκαν γιά τελευταία φορά στίς 12-06-2020. Τά ἐπίσημα κείμενα ἔχουν ἐκδοθεῖ καί ἀπό τό Κέντρο Οἰκουμενικῶν, Ἱεραποστολικῶν καί Περιβαλλοντικῶν Μελετῶν μέ τόν τίτλο *Οἱ Ἀποφάσεις τῆς Ἁγίας καί Μεγάλης Συνόδου τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας*, ἐκδ. CEMES, Θεσσαλονίκη 2017, σ. 105.

φουν τή φύση τῆς Ἐκκλησίας¹³, τήν ὁποία ταυτίζουν ἄμεσα μέ τή μαρτυρία τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς καί τό διαρκές κάλεσμα γιά ἐνότητα τοῦ σύμπαντος κόσμου.

Ἡ Ἐκκλησία στό πέρασμα τῶν αἰώνων συνεχίζει τή διαχρονική ἀποστολή πού τῆς ἐμπιστεύθηκε ὁ Κύριος. Ξέχωρα ἀπό τίς ἱστορικές ἀστοχίες τῶν μελῶν της, ὑπακούει στήν ἐντολή τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ Πρώτου Ἱεραποστόλου¹⁴: «καθὼς ἀπέσταλκέν με ὁ πατήρ, καὶ γὰρ πέμπω ὑμᾶς» (Ἰω. 20:21). Ἐξάλλου, «μιμεῖται» δημιουργικά τό παράδειγμα καί τό κήρυγμα τῶν Ἀποστόλων καί τῶν Ἁγίων Πατέρων, ἀποκαλύπτοντας τόν καινούριο κόσμο, τή Βασιλεία τοῦ Θεοῦ, στόν πλανήτη. «Ἡ Ἐκκλησία δέν ζῇ διὰ τόν ἑαυτὸν της. Προσφέρεται δι' ὁλόκληρον τήν ἀνθρωπότητα, διὰ τήν ἀνύψωσιν καί τήν ἀνακαίνισιν τοῦ κόσμου εἰς καινοὺς οὐρανούς καί καινὴν γῆν (πρβλ. Ἀποκ. 21: 21)» (Ἐγκύκλιος). Τό ἔργο τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ εἶναι ἁγιαστικό, θεραπευτικό καί μεταμορφωτικό· ἀναφέρεται σέ κάθε ἄνθρωπο, ἀνεξαρτήτου φυλῆς, ἔθνους, φύλου, θρησκείας, κοινωνικῆς τάξης. Τά μέλη τῆς Ἐκκλησίας, ἂν καί γνωρίζουν τήν ἀνεπάρκειά τους, μέ τή χάρη τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἀγωνίζονται νά μεταλαμπαδεύσουν τό φῶς τοῦ Χριστοῦ στήν κοινωνία.

Ἡ ἀποστολή τῆς Ἐκκλησίας ξεκίνησε ἱστορικά μέ τήν ἴδρυση της κατά τήν Πεντηκοστή. Οἱ μαθητές τοῦ Κυρίου δέχθηκαν τήν ἐπιφοίτηση τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, κήρυξαν ἀμέσως γιά τόν Χριστό σέ ἓνα πολυεθνικό ἀκροατήριον, μέ ἀποτέλεσμα νά βαπτισθοῦν οἱ πρῶτοι 3000 χριστιανοί (Πρ. Ἀπ. 2:1-41). Ἔτσι, ἐκείνη τήν ἡμέρα ἀπό μαθητές τοῦ Κυρίου μετατράπηκαν σέ ἀποστόλους. Ἀπό τότε ἡ Ἐκκλησία εἶναι σέ μιά ἀτελεύτητη πορεία μαρτυρίας καί ὑπάρχει ὡς μιά διαρκῆς Πεντηκοστή, ὅπως μέ ἔμφαση ὑπογραμμίζεται στό *Μήνυμα* τῆς Ἁγίας Συνόδου. Ἡ παρατήρηση αὐτή ἔχει ἰδιαίτερη σημασία γιά τή σύγχρονη παγκόσμια ὀρθόδοξη ἱεραποστολή, διότι ἀπό τήν Πεντηκοστή κι ἔπειτα, ἡ ἐν Χριστῷ μαθητεία καί ἡ ἀποστολή τῶν μελῶν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σώματος εἶναι στενά συνδε-

13. Ἐνδεικτικά βλ. Ν. Ματσούκα, *Δογματική καί συμβολική θεολογία Β' - Ἐκθεση τῆς ὀρθόδοξης πίστεως σέ ἀντιπαράθεση μέ τή δυτική χριστιανοσύνη*, ἐκδ. Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1996, σελ. 351-366. Πρβλ. Θαν. Παπαθανασίου, *Ἡ Ἐκκλησία γίνεται ὅταν ἀνοίγεται. Ἡ ἱεραποστολή ὡς ἐλπίδα καί ὡς ἐφιάλτης*, ἐκδ. Ἐν πλῶ, Ἀθήνα 2008, σελ. 27-42.

14. Ἡλ. Βουλγαράκη, *Ἱεραποστολή. Δρόμοι καί δομές*, ἐκδ. Ἀρμός, Ἀθήνα 1989, σελ. 33-36.

δεμένες¹⁵. Ἡ ἀλήθεια αὐτή μπορεῖ νά λησμονήθηκε σέ διάφορες ιστορικές περιόδους¹⁶. Ὡστόσο, πλέον προβάλλεται δυναμικά καί μάλιστα ἀπό τό κατεξοχήν θεσμικό ὄργανο λήψης ἀποφάσεων τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας, τήν Ἁγία καί Μεγάλη Σύνοδο.

Ἐπιπροσθέτως, ἡ Ἐκκλησία, ὡς διαρκῆς Πεντηκοστή, ἐργάζεται γιά τήν ἐπίτευξη τῆς ἐνότητας τοῦ σύμπαντος κόσμου. Ἄς μὴ λησμονοῦμε ὅτι ἡ ἐνότητα τοῦ σύμπαντος κόσμου δέν ἀποτελεῖ ἓνα ἀπλό αἶτημα τῶν «Εἰρηνικῶν» στή λειτουργική-λατρευτική ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας. Μὲ ἄλλα λόγια, δέν εἶναι μιά «εὐχή» δίχως πραγματικό ἀντίκρουσμα. Πολύ περισσότερο, ἐκφράζει τό εὐχαριστιακό βίωμα τῶν μελῶν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σώματος. «Ἡ μετοχή εἰς τὴν θείαν Εὐχαριστίαν εἶναι πηγὴ ἀποστολικοῦ ζήλου πρὸς εὐαγγελισμόν τοῦ κόσμου. Μετέχοντες τῆς θείας Εὐχαριστίας καί προσευχόμενοι ἐν τῇ ἱερᾷ Συνάξει ὑπὲρ τῆς Οἰκουμένης, καλούμεθα νά συνεχίσωμεν τὴν ἰερατικὴν λειτουργίαν μετὰ τὴν Λειτουργίαν» καί νά δίδωμεν τὴν μαρτυρίαν περὶ τῆς ἀληθείας τῆς πίστεως ἡμῶν ἐνώπιον Θεοῦ καί ἀνθρώπων, μοιραζόμενοι τὰς δωρεὰς τοῦ Θεοῦ μεθ' ὁλοκλήρου τῆς ἀνθρωπότητος» (Ἐγκύκλιος).

Ὁ χριστιανὸς τρέφεται μὲ τὸν ἴδιο τὸν Χριστό· ὅλη ἡ ὕπαρξίς του ἀγιάζεται, καθὼς ἐνώνεται μαζί Του, μὲ τὸν συνάνθρωπό του καί τό φυσικὸ περιβάλλον. Ἔτσι, ὁ ἄνθρωπος γίνεται πλέον «παγκόσμιος· ἐνώνεται μὲ ὅλους ἐκείνους τοὺς ὁποίους ὁ Χριστὸς ἔχει περιλάβει στήν ἄνευ ὁρίων ἀγάπῃ Του»¹⁷. Τό εὐχαριστιακὸ ἦθος χαρακτηρίζουν ἡ ἀθληματικὴ προσπάθεια γιά ἀλλαγὴ τρόπου ζωῆς καί ἡ ἐγρήγορη γιά δυναμικὸ ἀγῶνα μετάνοιας. Αὐτὴ ἡ πορεία ἀποβλέπει στήν κατὰ τὴν ἰδίαν προκοπὴ, τὴν ἀπόκτηση τῶν χαρισμάτων τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καί στήν ψηλάφηση τῆς καινῆς ἐν

15. Ν. Τσιρέβελου, *Θεολογικὴ θεμελίωση τῆς Ὁρθόδοξης μαρτυρίας. Σπουδὴ στό ἔργο τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀλβανίας Ἀναστασίου*, ἐκδ. Ostracon Publishing, Θεσσαλονίκη 2015, σελ. 69-70.

16. Ἀναστασίου Γιαννουλάτου (νῦν Ἀρχιεπισκόπου Τιράνων), «Ἡ λησμονημένη ἐντολή», *Πορευθέντες*, τεύχ. 1 καί 2 (1959), σελ. 1-6 καί 3-6 ἀντίστοιχα. Πρβλ. Ν. Τσιρέβελου, «Τό περιοδικό *Πορευθέντες* ὡς ἱστορικὸ ὄροσημο γιά τὴν ἀναβίωση τῆς Ὁρθόδοξης Χριστιανικῆς Μαρτυρίας στὰ ἔθνη. Ἐπικοινωνιακὴ προσέγγιση», *Δωδεκάνησος – Ἐπίσημον Δελτίον τῶν ἐν Δωδεκανήσῳ ἐπαρχιῶν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου*, Περίοδος Α', ἔτος Θ', τεύχ. ΙΗ' (Ἰούλ.-Δεκ. 2017), σελ. 43-120.

17. Ἀναστασίου Ἀρχιεπισκόπου Τιράνων, *Παγκοσμιότητα καί Ὁρθοδοξία*, ἐκδ. Ἀκρίτας, Ἀθήνα 2000, σελ. 47.

Χριστῷ ζωῆς. Ἀφετηρία αὐτῆς τῆς πορείας καί ταυτόχρονα σταθμός ἐμπνευσης κι ἐνδυνάμωσης ἀποτελεῖ ἡ συμμετοχή στή Θεία Εὐχαριστία. Μέ αὐτόν τόν τρόπο ὁ ἄνθρωπος καθαίρεται ἀπό κάθε μορφή ἐγωισμοῦ, ἀγωνίζεται ἐνάντια στό κακό κι ἀπελευθερώνεται ἀπό τίς δαιμονικές δυνάμεις¹⁸.

Ὅμως, δέν ἀρκεῖ τό προσωπικό βίωμα. Ἡ ὁλοκλήρωση αὐτῆς τῆς ἐμπειρίας ἀπαντᾷ στή μεταφορά τοῦ λειτουργικοῦ βιώματος στίς διαπροσωπικές σχέσεις τῶν χριστιανῶν, στήν ἐξοδό τους ἀπό τά στενά ὅρια τοῦ ἐγκεντρισμοῦ καί τῆς ιδιοτέλειας καί στό ἄνοιγμα πρὸς τόν πλησίον (ὅπου πλησίον ὁ κάθε ἄνθρωπος). Ἡ περιγραφή αὐτῆ συνοψίζεται τίς τελευταῖες δεκαετίες στὸν τεχνικό θεολογικό ὅρο «λειτουργία μετὰ τῇ Λειτουργίᾳ», τὸν ὁποῖο πρῶτος ἐμπνεύστηκε ὁ νῦν Ἀρχιεπίσκοπος Τιράνων καί πάσης Ἀλβανίας Ἀναστάσιος¹⁹.

Ὅμως μέ ποιούς τρόπους, σύμφωνα μέ τῇ μακραίωνη Ὁρθόδοξη παράδοση καί τά κείμενα τῆς Ἀγίας καί Μεγάλης Συνόδου, μπορεῖ νά ἀποτυπωθεῖ τό εὐχαριστιακό βίωμα στὸν κοινωνικό χώρο; Εἶναι ἐφικτὴ μιὰ τέτοια σύνδεση ἢ ἀποτελεῖ ἀπλὰ μιὰ προσδοκία;

2. Ἡ λειτουργία μετὰ τῇ Θεία Λειτουργίᾳ. Τό λατρευτικό βίωμα στήν κοινωνία καί τῇ φύση

Ἡ Ἀγία καί Μεγάλη Σύνοδος ὑπογράμμισε πολλές φορές στὰ κείμενά της τῇ σημασία τῆς «λειτουργίας μετὰ τῇ Λειτουργίᾳ», συνδέοντάς τη μέ τὴν ἀναγγελία τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ στήν κτίση. Μέ τὸν ὅρο αὐτό δίδονται μέ συνθηματικό τρόπο ἡ ἐξοδος τῶν χριστιανῶν στήν κοινωνία καί ἡ διακονία (ὡς κοινωνικὴ προσφορά) σέ ὅσους ἔχουν ἀνάγκη καί εἰδικά σήμερα στοὺς ἀνθρώπους τοῦ περιθωρίου. Ἔτσι, τό λειτουργικό βίωμα τῶν χριστιανῶν μπορεῖ νά ἐπεκταθεῖ δραστικά σέ ζητήματα κοινωνικά, πολιτικά, οἰκονομικά καί νά καταλήξει μέ πολύπλευρη δράση σέ θέματα πού ἀφοροῦν τὴν οἰκολογία καί τῇ βιοηθική. Μέ βάση ὅλα αὐτὰ ἀντιλαμβάνεται κάποιος ὅτι ὁ χαρακτηῖρας τῶν κειμένων τῆς Συνόδου ἔχει περισ-

18. Ἰγνατίου, Πρὸς Ἐφεσίους, PG 5, 656A: «Σπουδάζετε οὖν πυκνότερον συνέρχεσθαι εἰς εὐχαριστίαν θεοῦ καί εἰς δόξαν. ὅταν γάρ πυκνῶς ἐπὶ τό αὐτό γίνεσθε, καθαιροῦνται αἱ δυνάμεις τοῦ Σατανᾶ, καί λύεται ὁ ὀλεθρος αὐτοῦ ἐν τῇ ὁμονοίᾳ ὑμῶν τῆς πίστεως».

19. Ν. Τσιρέβελου, Θεολογικὴ θεμελίωση τῆς Ὁρθόδοξης μαρτυρίας. Σπουδὴ στό ἔργο τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀλβανίας Ἀναστασίου, ὁ.π., σελ. 102-3.

σότερο πρακτικό σκοπό, μέ σκοπό νά ἐνεργοποιήσει τούς χριστιανούς στή μαρτυρία καί τήν κοινωνική διακονία²⁰.

Στό *Μήνυμα* τῆς Συνόδου ἀναφέρεται μέ ζωντανό ὕφος τό χρέος τῶν χριστιανῶν νά προσφέρουν σέ ὅλη τήν κτίση «τά δῶρα τοῦ Θεοῦ: τήν ἀγάπη, τήν εἰρήνη, τήν δικαιοσύνη, τήν καταλλαγή, τήν δύναμη τοῦ Σταυροῦ καί τῆς Ἀναστάσεως καί τήν προσδοκία τῆς αἰωνιότητος» (*Μήνυμα*). Μέ αὐτόν τόν τρόπο περιγράφεται συνοπτικά ἡ συνεχῆς προσπάθεια τοῦ χριστιανοῦ «νά προεκταθεῖ ἡ Λειτουργία μέσα στήν καθημερινή ζωή καί νά μεταμορφωθεῖ ὁλόκληρη ἡ ζωή σέ μιὰ λειτουργία», μέ ἀπώτερο σκοπό «τήν ἀπελευθέρωση τῶν ἀνθρώπων ἀπό ὅλες τίς δαιμονικές δομές ἀδικίας, ἐκμεταλλεύσεως, ἀγωνίας, μοναξιᾶς, καί τή δημιουργία μιᾶς πραγματικῆς κοινωνίας προσώπων ἐν τῇ ἀγάπῃ»²¹.

Κατά συνέπεια, ἡ λειτουργία μετά τή θεία Λειτουργία ἀναφέρεται στόν πρωταγωνιστικό ρόλο πού ἀπαιτεῖται νά λάβουν οἱ χριστιανοί στό περιρρέον περιβάλλον τους. Οἱ χριστιανοί καλοῦνται νά εἶναι «εἰκόνες τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ, ἀποδεικνύοντες καί βεβαιοῦντες τοιοῦτοτρόπως ὅτι ἡ προσδοκία ἑνός κόσμου εἰρήνης, δικαιοσύνης καί ἀγάπης δέν εἶναι οὐτοπία, ἀλλά “ἐλπιζομένων ὑπόστασις” (Ἐβρ. 11: 1), δυνατή μέ τήν χάριν τοῦ Θεοῦ καί τόν πνευματικόν ἀγῶνα τοῦ ἀνθρώπου» (*Ἡ Ἀποστολή*). Ἐπομένως, ἡ κοινωνική δράση τῆς Ἐκκλησίας εἶναι πολυεπίπεδη· ἀποβλέπει στή μεταμόρφωση τοῦ κόσμου μέ τή συμμετοχή τῶν χριστιανῶν στά κοινωνικά προβλήματα, καθὼς καί στόν ἀγῶνα τους γιά τήν ἐπικράτηση τῶν ἀνθρώπινων δικαιωμάτων. Συγχρόνως, ἐμπνέεται ἀπό τά παραδείγματα τῶν ἁγίων τῆς Ὁρθοδοξίας γιά νά ἀναδείξει τίς οἰκουμενικές ἀρετές τῆς ἀγάπης, τῆς δικαιοσύνης, τῆς εἰρήνης, τῆς ἐλευθερίας καί τοῦ σεβασμοῦ πρὸς κάθε ἀνθρώπινο πρόσωπο.

Τό βίωμα τῆς λειτουργίας μετά τή Λειτουργία φωτίζει καί ἐνθαρρύνει τή δράση πού ἀπαιτεῖται νά ἀναλάβουν οἱ χριστιανοί γιά τή θεραπεία τῶν μεγάλων παγκόσμιων προβλημάτων, σύμφωνα μέ τά κείμενα τῶν Πατέρων τῆς Συνόδου τῆς Κρήτης. Μέ γνώμονα τήν

20. Ev. Voulgaraki-Pissina, “Reading the Document on Mission of the Holy and Great Council from a Missiological Point of View”, *International Review of Mission*, Vol. 106, issue 1 Jn 2017, pg. 142.

21. Ἀναστασίου Ἀρχιεπισκόπου Τιράνων, *Ἱεραποστολή στά ἴχνη τοῦ Χριστοῦ*, ἐκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας, Ἀθήνα 2007, σελ. 129-131.

παραβολή τοῦ Κυρίου γιά τήν «Τελική Κρίση» (Μτθ. 25: 31-46), ἀποκαλύπτεται ὅτι ἡ ἀποστολή τῶν χριστιανῶν συμπορεύεται μέ τήν κοινωνική μαρτυρία καί τόν ἀγῶνα γιά τήν ἐπικράτηση εἰρήνης καί τῆς δικαιοσύνης. Γι' αὐτόν τόν λόγο, στά κείμενα τῆς Συνόδου καταδικάζονται μέ θάρρος καί ταυτόχρονα μέ σκληρό λόγο ὁ πόλεμος, ἡ τρομοκρατία, οἱ διωγμοί, οἱ δολοφονίες θρησκευτικῶν μειονοτήτων καί ἡ ἄσκηση βίας πρός κάθε ἄνθρωπο. Ἀντίθετα, προτρέπονται οἱ χριστιανοί νά ἐργασθοῦν γιά τήν εἰρήνην σέ κάθε ἐπίπεδο. «Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία θεωρεῖ καθήκον αὐτῆς νά ἐπικροτῇ πᾶν ὅτι ἐξυπηρετεῖ πράγματι τήν εἰρήνην (Ρωμ. 14: 19) καί ἀνοίγει τήν ὁδόν πρός τήν δικαιοσύνην, τήν ἀδελφосύνην, τήν ἀληθῆ ἐλευθερίαν καί τήν ἀμοιβαίαν ἀγάπην μεταξύ ὅλων τῶν τέκνων τοῦ ἐνός οὐρανοῦ Πατρὸς, ὡς καί μεταξύ ὅλων τῶν λαῶν τῶν ἀποτελούντων τήν ἐνιαίαν ἀνθρωπίνην οἰκογένειαν. Συμπάσχει δέ μεθ' ὅλων τῶν ἀνθρώπων, οἱ ὅποιοι εἰς διάφορα μέρη τοῦ κόσμου στεροῦνται τῶν ἀγαθῶν τῆς εἰρήνης καί τῆς δικαιοσύνης» (*Ἡ Ἀποστολή*).

Στή συνάφεια αὕτη γίνεται ἰδιαίτερος λόγος γιά τή φτώχεια, τήν κοινωνική ἀδικία, τήν οἰκονομική κρίση, τίς κοινωνικές διακρίσεις, τόν πόνο καί τήν πείνα πού μαστίζει τό μεγαλύτερο μέρος τοῦ πληθυσμοῦ τοῦ πλανῆτη. Σύμφωνα μέ τή Σύνοδο, οἱ καταστάσεις αὐτές ἀποτελοῦν συνέπειες μιᾶς ἀχαλίνωτης οἰκονομικῆς παγκοσμιοποίησης, ἡ ὁποία ὑποδουλώνει τοὺς ἀνθρώπους. Ὡστόσο, οἱ Πατέρες δέν ἀποσιωποῦν καί τήν εὐθύνη τῶν Χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν ἀέναντι σέ αὕτη τήν κατάσταση. Ὅμως ἡ βαθύτερη αἰτία τῆς ἀνθρώπινης ὑπαρξιακῆς παραμόρφωσης ἀπό τό ἀγαθό καί ἡ ρίζα ἀνάπτυξης τοῦ κακοῦ ἐντοπίζεται στόν ἀνθρώπινο ἐγωκεντρισμό.

Τό ἐνδιαφέρον τῶν Συνοδικῶν Πατέρων δέν ἐμμένει στήν ἀπλή διαπίστωση καί περιγραφή τοῦ προβλήματος. Προχωρᾷ βαθύτερα μέ στόχο τόν ἐντοπισμό λύσεων στά ὅρια πάντοτε τῆς ἐκκλησιαστικῆς δράσης. Ἔτσι, δίδεται ἰδιαίτερη προσοχή στό γεγονός ὅτι «ἀείποτε ἡ ἐκκλησιαστική φιλανθρωπία δέν περιωρίζετο ἀπλῶς εἰς τήν περιστασιακὴν ἀγαθοεργίαν πρός τόν ἐνδεῆ καί τόν πάσχοντα, ἀλλὰ ἀπέβλεπε καί εἰς τήν ἀπάλειψιν τῶν αἰτίων, τά ὅποια δημιουργοῦν τά κοινωνικά προβλήματα» (*Ἐγκύκλιος*). Γι' αὐτό, ἡ Σύνοδος καλεῖ τοὺς χριστιανούς νά συνεργασθοῦν μέ Ὁργανισμούς καί κάθε ἄνθρωπο καλῆς θελήσεως γιά τή θεραπεία τῶν παγκόσμιων προβλημάτων καί τήν ἐπικράτηση τῆς δικαιοσύνης καί τῆς ἀλλη-

λεγγύης στόν πλανήτη. «Τά δῶρα τῆς εἰρήνης καί τῆς δικαιοσύνης ἐξαρτῶνται καί ἐκ τῆς ἀνθρωπίνης συνεργίας» (Ἡ Ἀποστολή), ἐνῶ οἱ χριστιανοί δέν πρέπει νά λησμονοῦν ὅτι ὁ Χριστός εἶναι ἡ Εἰρήνη τοῦ κόσμου (Ἐφ. 2:14).

Ἐπιπροσθέτως, ἡ Ἁγία καί Μεγάλη Σύνοδος ἀναφέρεται καί στά μεγάλα καί ἐπίκαιρα ζητήματα πού ἀντιμετωπίζουν πολλές χῶρες τῆς Μέσης Ἀνατολῆς, τῆς Βόρειας Ἀφρικῆς, τῆς Εὐρώπης καί ὁπως-δήποτε καί ἡ Ἑλλάδα· τό προσφυγικό καί τό μεταναστευτικό θέμα. Ἀπέναντι σέ τούτη τήν κατάσταση προτρέπει τοὺς χριστιανοὺς νά βλέπουν στό πρόσωπο κάθε ξένου τόν ἴδιο τόν Χριστό²². Αὐτή ἡ στάση χαρακτηρίζεται ἀπό βαθειά ἀξιοπρέπεια καί σεβασμό πρὸς κάθε πρόσφυγα ἢ μετανάστη· καλεῖ σέ ψυχική καί οἰκονομική συμπαράσταση πρὸς τοὺς κοπιῶντες καί πεφορτισμένους ξένους, ἀποκλείοντας ταυτόχρονα ρατσιστικά ἰδεολογήματα καί ξενοφοβικές συμπεριφορές. Γι' αὐτοὺς ἡ Ἐγκύκλιος ζητάει μέ προφητική συνείδηση ἀπὸ «ὄλους τοὺς ἐμπλεκομένους, ἀνεξαρτήτως θρησκευτικῶν πεποιθήσεων, νά ἐργάζονται διὰ τὴν καταλλαγὴν καί διὰ τὸν σεβασμὸν τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων, πρωτίστως δέ διὰ τὴν προστασίαν τοῦ θείου δώρου τῆς ζωῆς. Πρέπει ὁ πόλεμος καί ἡ αἰματοχυσία νά τερματισθοῦν, νά ἐπικρατήσῃ ἡ δικαιοσύνη, ὥστε νά ἐπανέλθῃ ἡ εἰρήνη καί νά καταστῇ ἐφικτὴ ἡ ἐπιστροφή τῶν ἐκδιωχθέντων εἰς τὰς πατρογονικὰς αὐτῶν ἐστίας» (Ἐγκύκλιος).

Ἐξάλλου ἡ μαρτυρία τῆς Ἐκκλησίας στὸν κόσμο ἀναπόφευκτα συνδέεται καί μέ τό φιланθρωπικό ἔργο τῶν χριστιανῶν. Ἡ ἐλεημοσύνη ἐπιθυμεῖ νά θεραπεύσῃ τίς πάσης φύσεως ἀνθρώπινες πληγές καί τὸν πόνο· ἔτσι ἀποτελεῖ μιὰ μορφή ἀποστολῆς πρὸς τοὺς ἀνθρώπους τοῦ περιθωρίου. Ὅμως χρειάζεται νά ὑπογραμμισθεῖ ὅτι ἡ χριστιανικὴ φιλανθρωπία δέν ἀποσκοπεῖ σέ καμία περίπτωση στὴν «ἐξαγορά» καί τὴν ἔνταξη ἀτόμων ἀπὸ ἀσθενέστερες κοινωνικὲς ὁμάδες στὴν Ἐκκλησία. Ἐπιπλέον, ἡ κοινωνικὴ διακονία δέν ἀποτελεῖ ἓνα μέσο προπαγάνδας ἢ προσηλυτισμοῦ καί σέ καμμία περίπτωση δέν παραβιάζει τὴν ἀνθρώπινη ἐλευθερία. «Ἡ ἀποστολὴ αὐτὴ (ἐνν. τῶν χριστιανῶν) πρέπει νά ἐκπληροῦται ὄχι ἐπιθετικῶς, ἀλλ' ἐλευθέρως, ἐν ἀγάπῃ καί ἐν σεβασμῷ πρὸς τὴν πολιτιστικὴν

22. Πρβλ. τό Ἀσματικόν τοῦ Ὁρθρου τοῦ Μεγάλου Σαββάτου ἡχ. πλ. α': «δός μοι τοῦτον τὸν ξένον, τὸν ἐκ βρέφους ὡς ξένον ξενωθέντα ἐν κόσμῳ· [...] δός μοι τοῦτον τὸν ξένον, ὅστις οἶδεν ξενίζειν τοὺς πτωχοὺς τε καί ξένους».

ταυτότητα ατόμων και λαών» (Έγκυκλιος). Τό κάλεσμα της Συνόδου για την απλόχερη και αξιοπρεπή συμπαράσταση στις βιοτικές ανάγκες των ανθρώπων του Γ' και του Δ' κόσμου είναι ξεκάθαρο. Η διακονία των χριστιανών μαρτυρεί την έν Χριστῷ ἀγάπη πρὸς τὸν πλησίον. Μέ αὐτόν τὸν τρόπο ἡ Ἐκκλησία θεραπεύει ἔμπρακτα τὸ κοινωνικὸ κακό, μεταφέροντας “ubi et orbi” τὴν ἀγάπη τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ πού βιώνουν τὰ μέλη της.

Στά πλαίσια αὐτά καὶ ἀκολουθώντας τίς ἐπιταγές των καιρῶν, ἡ Σύνοδος ἀναφέρεται στὴν οἰκολογικὴ καταστροφή²³. Οἱ ἐνέργειες καὶ οἱ λόγοι τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Βαρθολομαίου ἔχουν ἀναδείξει αὐτὸ τὸ θέμα στοὺς κόλπους τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας. Στὴν Ἁγία καὶ Μεγάλῃ Σύνοδο ἡ ἠθικὴ διάσταση τοῦ θέματος δηλώνεται μέ ἐνάργει²⁴. «Ἡ οἰκολογικὴ κρίσις, ἡ ὁποία συνδέεται πρὸς τὰς κλιματολογικὰς ἀλλαγὰς καὶ τὴν ὑπερθέρμανσιν τοῦ πλανήτου, καθιστᾷ ἐπιτακτικόν τὸ χρέος τῆς Ἐκκλησίας ὅπως συμβάλῃ, διὰ των εἰς τὴν διάθεσιν αὐτῆς πνευματικῶν μέσων, εἰς τὴν προστασίαν τῆς δημιουργίας τοῦ Θεοῦ ἐκ των συνεπειῶν τῆς ἀνθρωπίνης ἀπληστίας. Ἡ ἀπληστία διὰ τὴν ἱκανοποίησιν των ὑλικῶν ἀναγκῶν ὁδηγεῖ εἰς τὴν πνευματικὴν πτώχευσιν τοῦ ἀνθρώπου καὶ εἰς τὴν καταστροφὴν τοῦ περιβάλλοντος» (Ἡ Ἀποστολή).

Τὸ σημεῖο αὐτὸ εἶναι καθοριστικὸ γιὰ τὴν οἰκουμενικὴ ἐργασία τῆς Ἐκκλησίας, γιατί ἡ ἀποστολή της «δὲν περιορίζεται μόνο στὸν ἄνθρωπο, ἀλλὰ περιλαμβάνει καὶ τὸ φυσικὸ περιβάλλον, μέ ἄλλα λόγια ὁλόκληρη τὴ φύση»²⁵. Ἡ θεολογικὴ παράδοση τῆς Ὁρθοδοξίας ἀναδεικνύει τὴν ἱερότητα τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος ὡς δη-

23. Σχετικὰ μέ τὸν ρόλο τῆς θρησκείας καὶ τῆς Ὁρθοδοξίας ἀπέναντι στοῦ οἰκολογικοῦ πρόβλημα βλ. Χρ. Ἀρβανίτη, «Ἀπὸ τὴν Ὁρθοδοξία τοῦ ἀνθρωποπολιτισμοῦ στὴν ὀρθοπραξία τοῦ οἰκοπολιτισμοῦ. Ὁ ρόλος τῆς θρησκείας» στοῦ https://www.academia.edu/14438502/_%E1%BC%88%CF%80%CF%8C_%CF%84%CE%AE%CE%BD_%E1%BD%80%CF%81%CE%B8%CE%BF%CE%B4%CE%BF%CE%BE%CE%AF%CE%B1_%CF%84%CE%BF%E1%BF%A6_%E1%BC%80%CE%BD%CE%B8%CF%81%CF%89%CF%80%CE%BF%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CF%84%CE%B9%CF%83%CE%BC%CE%BF% (τελευταία προσπάθεια 15-9-2016).

24. Ν. Τσιρέβελου, «Χριστιανισμός καὶ φυσικὸ περιβάλλον. Ἡ πρόταση τῆς οἰκο-θεολογίας», στοῦ Εὐ. Μουλά - Ἰω. Παπαδομαρκάκης (ἐπιμ.), *Καλλιεργώντας δεξιότητες τοῦ 21ου αἰ. μέσα ἀπὸ τὰ Προγράμματα Σχολικῶν Δραστηριοτήτων*, Ρόδος 2018, σελ. 91-103.

25. Ἡλ. Βουλγαράκη, *Τεραποστολή. Δρόμοι καὶ δομές*, σελ. 83, ὅπου μπορεῖ νά συναντήσῃ κανεὶς τὴν πλούσια θεολογικὴ ἀνάλυση ἐπὶ τοῦ θέματος.

μιούργημα «λίαν καλῶς» από τόν Θεό. Συγχρόνως, προβάλλει τό καθήκον τοῦ ἀνθρώπου νά ἐργασθεῖ μαζί μέ τόν Παράκλητο, τό Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, γιά νά ἐξαγιάσει ὁλάκερη τήν κτίση. Αὐτό, ἄλλωστε, εἶναι τό παράδειγμα πολλῶν παλαιότερων, ἀλλά καί σύγχρονων ἀγίων ἀνδρῶν καί γυναικῶν τῆς Ἐκκλησίας²⁶. «Ἡ ἐπανεύρεση τῆς διαστάσεως τῆς ἱερότητος τῆς φύσεως, τῆς ἀρχικῆς ἀρμονίας της μέ τήν ἀνθρώπινη φύση, ἀποτελεῖ ἀποφασιστική συμβολή στήν ἐπίτευξη τῆς παγκόσμιας κοινωνίας»²⁷. Ἄς μή λησμονοῦμε ὅτι ἐντός τῆς μυστηριακῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας ἐξαγιάζονται ὅλα τά ὑλικά στοιχεῖα πού χρησιμοποιοῦνται ὡς τύπος καί σύμβολο ὁλάκερης τῆς κτίσης²⁸.

Στή συνάφεια αὕτη ἀνήκει καί ἡ μαρτυρία τῆς Ἐκκλησίας ἀπέναντι στίς προκλήσεις πού ἀντιμετωπίζει ὁ σύγχρονος κόσμος ἐξαιτίας τῶν ραγδαίων ἐξελίξεων τῆς ἐπιστήμης καί τῆς τεχνολογίας. Ἡ Ἁγία καί Μεγάλη Σύνοδος ἀναγνωρίζει μέ καθαρότητα ἔκφρασης τήν ἀναμφισβήτητη χρησιμότητα καί ἀναγκαιότητα τῆς ἐπιστημονικῆς προόδου καί εὐχεται νά εἶναι πάντα πρός ὄφελος τοῦ ἀνθρώπου. Βέβαια, δέν διστάζει νά σημειώσει καί τούς κινδύνους ἀπό τήν ἀνεξέλεγκτη καί ἀλόγιστη χρήση τῆς βιοτεχνολογίας καί τῆς βιοεπιστήμης. Γι' αὐτό, ὁ λόγος τῶν Πατέρων τῆς Συνόδου, δίχως νά στέκεται ἐμπόδιο στήν τεχνολογική ἀνάπτυξη καί τήν ἐπιστημονική πρόοδο, μαρτυρεῖ τήν ὀρθόδοξη θέση περί βιοηθικῆς.

«Ἡ ὀρθόδοξος Βιοηθική προβάλλει, ἀπέναντι εἰς θύραθεν αὐτόνομους καί συρρικνωτικές ἀνθρωπολογικές θεωρήσεις, τήν κατ' εἰκόνα καί καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ δημιουργίαν τοῦ ἀνθρώπου καί τόν αἰώνιον προορισμόν αὐτοῦ. Συμβάλλει οὕτως εἰς τόν ἐμπλουτισμόν τῆς φιλοσοφικῆς καί ἐπιστημονικῆς συζητήσεως τῶν βιοηθικῶν θεμάτων διά τῆς βιβλικῆς ἀνθρωπολογίας καί τῆς πνευματικῆς ἐμπειρίας τῆς Ὁρθοδοξίας» (Ἐγκύκλιος). Ἐπομένως, ἡ μαρτυρία τῆς Ὁρθοδοξίας μέσα ἀπό τήν πλούσια καί ἁγιοπνευματική ἐμπειρία της προσφέρεται μέ σεβασμό ἀπέναντι στίς ἐπιστημονικές κατακτή-

26. Ν. Τσιρέβελου, *Ἕνας πρόδρομος τῆς Ὁρθόδοξης μαρτυρίας στήν οἰκουμένη. Ἅγιος Ἀμφιλόχιος Μακρῆς. Θεολογία – Ἐπικοινωνία – Χριστιανική Ἀγωγή*, ἐκδ. Ostrakon Publishing, Θεσσαλονίκη 2019, σελ. 145-151.

27. Ἀναστασίου Ἀρχιεπισκόπου Τιράνων, *Παγκοσμιότητα καί Ὁρθοδοξία*, ὁ.π., σελ. 52.

28. Ὁ.π., σελ. 53.

σεις: ὁ ἄνθρωπος ἀπαιτεῖται νά ἐξημερώσει τήν τεχνολογία πρὸς ὄφελος τῆς ἐλευθερίας του.

3. Ὁ διαχριστιανικός καί ὁ διαθρησκευτικός διάλογος ὡς γεγονός ἱεραποστολικῆς μαρτυρίας καί ἀντίδοτο στὸν θρησκευτικό φανατισμό καί τὸν φονταμενταλισμό

Ἡ Ἀγία καὶ Μεγάλη Σύνοδος ἀνέδειξε μέσα ἀπὸ τὰ κείμενά της ἄλλη μιά μορφή ἱεραποστολικῆς μαρτυρίας: τῇ συμμετοχῇ τῆς Ἐκκλησίας στοὺς διαχριστιανικούς καί διαθρησκευτικούς διαλόγους. Στὴν Ἐγκύκλιο πρὸς τὸ Ὁρθόδοξο πλήρωμα παρουσιάζεται τὸ ἐνδιαφέρον τῆς Ὁρθοδοξίας γιὰ τοὺς χριστιανούς «οἱ ὅποιοι διέκοψαν τὴν μετ' αὐτῆς κοινωνίαν» καί ταυτόχρονα βεβαιώνεται ἡ οἰκουμενικὴ εὐθύνη τῶν Ὁρθοδόξων. Τὸ ἐνδιαφέρον αὐτὸ φανερώνεται ἔμπρακτα μέ τῇ συμμετοχῇ τῶν Ὁρθοδόξων στὸν διάλογο μέ τίς ἄλλες Ἐκκλησίες-Ὁμολογίες.

Σύμφωνα μέ τὰ κείμενα τῆς Συνόδου καί πρὸς ἀποφυγὴν κάθε παρεξήγησης, ἡ συμμετοχὴ αὐτὴ ἀποσκοπεῖ: α) «νά γνωρίζει ὁ λοιπὸς χριστιανικός κόσμος ἀκριβέστερα τὴ γνησιότητα τῆς Ὁρθοδόξου Παραδόσεως, τὴν ἀξία τῆς πατερικῆς διδασκαλίας, τὴ λειτουργικὴ ἐμπειρία καί τὴν πίστη τῶν Ὁρθοδόξων» (*Μήνυμα*), β) νά «δίδει διὰ τοῦ διαλόγου δυναμικὴν μαρτυρίαν τοῦ πληρώματος τῆς ἐν Χριστῷ ἀληθείας καί τῶν πνευματικῶν αὐτῆς θησαυρῶν πρὸς τοὺς ἐκτὸς αὐτῆς, μέ ἀντικειμενικὸν σκοπὸν τὴν προλεΐανσιν τῆς ὁδοῦ τῆς ὁδηγούσης πρὸς τὴν ἐνότητα» (*Σχέσεις*) καί γ) στὴν ἐργασία «πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς ἐνότητος μετὰ τῶν ἄλλων Χριστιανῶν ἐν τῇ *Μιᾷ, Ἀγίᾳ, Καθολικῇ καί Ἀποστολικῇ Ἐκκλησίᾳ* (sic)» (*Σχέσεις*).

Ἡ συμμετοχὴ τῶν Ὁρθοδόξων στοὺς διαχριστιανικούς διαλόγους ὅπωςδὴποτε δέν ἀποτελεῖ θεολογικὰ κάτι καινούριο. Πολύ περισσότερο δέν τυγχάνει «ξένη πρὸς τὴν φύσιν καί τὴν ἱστορίαν τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἀλλ' ἀποτελεῖ συνεπῆ ἔκφρασιν τῆς ἀποστολικῆς πίστεως καί παραδόσεως, ἐντὸς νέων ἱστορικῶν συνθηκῶν» (*Σχέσεις*). Ἡ Ὁρθοδοξία πρωτοστάτησε στὴν ἔναρξιν τῆς οἰκουμενικῆς κίνησης στίς ἀρχές τοῦ περασμένου αἰῶνα καί συμμετέχει ἀδιάκοπα μέχρι σήμερα στοὺς διάφορους διαλόγους μέ τίς ἄλλες Ἐκκλησίες-Ὁμολογίες²⁹. Ἡ Σύνοδος τῆς Κρήτης καλεῖ ὅλες τίς Ὁρ-

29. Ἐνδεικτικὰ βλ. Β. Σταυρίδης, *Ἱστορία τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως*, ἐκδ.

θόδοξες Ἐκκλησίες νά συμμετάσχουν ἀπό κοινοῦ στοὺς διαχριστιανικούς διαλόγους γιὰ νά δοθεῖ δυναμικά ἡ ὀρθόδοξη μαρτυρία καθὼς καὶ γιὰ νά «μὴ παρακωλύηται ἡ ὁμόφωνος μαρτυρία τῆς Ὁρθοδοξίας πρὸς δόξαν τοῦ ἐν Τριάδι Θεοῦ» (Σχέσεις). Μάλιστα, γίνεται ἰδιαίτερο κάλεσμα κοινῆς δράσης ὅλων τῶν Ὁρθοδόξων στὶς περιοχές τῆς Ὁρθόδοξης διασπορᾶς, ὥστε νά ὑπάρχει «κοινήν ἐκπροσώπησιν πάντων τῶν ὀρθοδόξων ἔναντι τῶν ἑτεροδόξων» (*Ἡ Ὁρθόδοξος*)³⁰ καὶ νά κατατίθεται πληρέστερα ἡ μαρτυρία τῆς Μίας, Ἀγίας, Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας.

Βέβαια, οἱ Συνοδικοὶ Πατέρες δέν ἀποσιωποῦν τὸ γεγονός ὅτι ἡ πορεία τῶν διαλόγων δέν εἶναι εὐκόλη ὑπόθεση³¹. Ὅπωςδήποτε ὑφίστανται πολλαπλές δυσχέρειες στὴ θεολογικὴ ἀλληλοκατανόηση καὶ ἀνακύπτουν ποικίλα ἐκκλησιολογικά προβλήματα καὶ σημαντικές ἐρμηνευτικές ἀποκλίσεις κατὰ τὴν πορεία τῶν διαλόγων. Συνάμα διάφορα ἄλλα θεολογικά κωλύματα ἀποτρέπουν τὴν ὁμαλὴ ἐξέλιξη τῶν διαλόγων. Ἐπιπροσθέτως, οὐκ ὀλίγες φορές προκύπτουν προβλήματα προσηλυτιστικῶν ἐπιθέσεων, προπαγάνδας, μεθόδων Οὐνίας, καθὼς καὶ πράξεις ὁμολογιακοῦ ἀνταγωνισμοῦ (εἰδικά στὸν χῶρο τῆς ἱεραποστολῆς), τὰ ὅποια σαφέστατα καταδικάζονται ἀπὸ τὴ Σύνοδο.

Σέ αὐτὰ τὰ πλαίσια διευκρινίζεται μέ ἀμεσότητα στὰ συνοδικὰ κείμενα, προλαμβάνοντας φονταμενταλιστικές ἐνστάσεις, ὅτι ἡ συμμετοχὴ στὸν διαχριστιανικὸ διάλογο δέν σημαίνει προδοσίαν τῆς πίστεως. Σέ καμμία περίπτωσι δέν περιλαμβάνει συμβιβασμούς σέ θέματα δόγματος καὶ ἀδιαμφισβήτητα δέν ὑποκρύπτει καμία διομολογιακὴ ἔνωση καὶ οὐδεμία διαμυστηριακὴ κοινωνία (*inter-communion*). Ἡ ἐπικοινωνία καὶ ἡ συνεργασία τῶν Ὁρθοδόξων μέ τίς ἄλλες Ἐκκλησίες-Ὁμολογίες γίνονται «ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀρχῶν τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησιολογίας καὶ τῶν κανονικῶν κριτηρίων τῆς ἤδη διαμεμορφωμένης ἐκκλησιαστικῆς παραδόσεως [...] καὶ δέν

Πατριαρχικόν Ἰδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν, Θεσσαλονίκη 1984, σ. 573.

30. I. Bría - Π. Βασιλειάδης, *Ὁρθόδοξη Χριστιανικὴ Μαρτυρία*, ἐκδ. Τέρτιος, Κατερίνη 1989, σελ. 99 κ.ἐξ.

31. Ἐκτενὴς καὶ τεκμηριωμένη ἀνάλυση τῶν κειμένων σχετικὰ μέ τὸν διαχριστιανικὸ διάλογο, βλ. Ἐπισκόπου Ἀβύδου Κυρίλλου (Κατερέλου), «Ἡ Ἁγία καὶ Μεγάλῃ Σύνοδος τῆς Κρήτης: Νέα Ἐκκλησιολογία ἢ Πιστότητα στὴν Παράδοσιν;», ἀνακτήθηκε στὶς 12-06-2020 ἀπὸ <https://www.ec-atr.org/docdisplay.php?lang=gr&id=2316&titla=gr>

στηρίζεται μόνον εις τὰς ἀνθρωπίνους δυνάμεις τῶν διεξαγόντων τοὺς διαλόγους, ἀλλ’ ἀπεκδέχεται πρωτίστως τὴν ἐπιστάσιαν τοῦ Ἀγίου Πνεύματος ἐν τῇ χάριτι τοῦ Κυρίου, εὐχρηθέντος ἵνα πάντες ἔν ὧσιν (Ίω. 17:21)» (Σχέσεις).

Ἡ Ἀγία καὶ Μεγάλη Σύνοδος προβάλλει καὶ τὴ μεθοδολογία τοῦ σύγχρονου διαλόγου μέ βάση τίς ἀρχές καὶ τίς προϋποθέσεις τῆς ὀρθόδοξης παράδοσης. Ἕνας ὑγιῆς καὶ εἰλικρινῆς διάλογος ἀπαιτεῖται νά διέπεται ἀπό τίς ἀρχές τῆς νηφαλιότητος καὶ τοῦ ἀλληλοσεβασμοῦ³². Μέ βάση αὐτές τίς προϋποθέσεις δύναται νά ὁδηγήσει –στήν ἀναγκαία στίς μέρες μας– διαχριστιανική συνεργασία σέ κοινωνικῆς φύσεως θέματα. Τά παγκόσμια καὶ τοπικά προβλήματα πού ἀντιμετωπίζει ἡ ἀνθρωπότητα σήμερα τὴν ὁδηγοῦν σέ ἀδιέξοδα καὶ ἀπελπισία. «Ἐπ’ αὐτῆς τῆς βάσεως εἶναι ἀπαραίτητον νά ἀναπτυχθῇ πρὸς ὅλας τὰς κατευθύνσεις ἡ διαχριστιανική συνεργασία διὰ τὴν προστασίαν τῆς ἀξίας τοῦ ἀνθρώπου, αὐτονοήτως δέ καὶ τοῦ ἀγαθοῦ τῆς εἰρήνης, οὕτως ὥστε αἱ εἰρηνευτικαὶ προσπάθειαι ὅλων ἀνεξαίρετως τῶν Χριστιανῶν νά ἀποκτοῦν μεγαλύτερον βάρος καὶ δύναμιν» (Ἡ Ἀποστολή). Ἐπομένως, ἀπέναντι στὸν κατακερματισμένο καὶ διαιρεμένο σύγχρονο πλανήτη, οἱ Χριστιανικὲς Ἐκκλησίαις μποροῦν νά δώσουν τὴ μαρτυρία τῆς ἀλληλεγγύης, τοῦ ἀλληλοσεβασμοῦ, τῆς ἀδελφосύνης, τῆς συμπόρευσης σέ κοινωνικῆς φύσεως ζητήματα, καθὼς καὶ τό παράδειγμα τῆς καταλλαγῆς.

Ἄς ἔχουμε ὑπόψη ὅτι ἡ διακονία τῆς συμφιλίωσης τοῦ κόσμου ἀποτελεῖ ἐντολή τοῦ Θεοῦ (Μτ. 5:9). Ἡ ἀποστολή τῆς Ἐκκλησίας εἶναι οἰκουμενική καὶ ἐργάζεται ἀδιαλείπτως γιὰ τὴ σωτηρία ὅλων τῶν ἀνθρώπων καὶ γιὰ τὴ γνῶση τῆς ἀλήθειας τοῦ Θεοῦ (Α΄ Τιμ. 2:4). Ἡ Ὁρθοδοξία, ἔχοντας γνῶση τῶν προβλημάτων καὶ τῶν προκλήσεων τῆς σημερινῆς ἐποχῆς καὶ ἀκολουθώντας τὰ ἴχνη τῶν Ἀποστόλων συνεχίζει τὴ μαρτυρία τῆς στὸν διαιρημένο χριστιανικὸ κόσμο. Ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία μέσω τῆς διαχριστιανικῆς συνεργασίας καὶ τοῦ διαχριστιανικοῦ διαλόγου «δίδει δυναμικὴν μαρτυρίαν τοῦ πληρώματος τῆς ἐν Χριστῷ ἀληθείας καὶ τῶν πνευματικῶν αὐτῆς

32. Σχετικὰ μέ αὐτό τό θέμα βλ. Ἀναστασίου (Γιαννουλάτου) Ἀρχιεπισκόπου Τιράνων καὶ πάσης Ἀλβανίας, *Παγκοσμιότητα καὶ Ὁρθοδοξία*, ἐκδ. Ἀκρίτας, Ἀθήνα 2000, σελ. 140-168. Ν. Ματσούκα, *Οἰκουμενική Θεολογία. Ἐκθεση τῆς χριστιανικῆς πίστεως. Προϋποθέσεις τοῦ οἰκουμενικοῦ διαλόγου*, ἐκδ. Π. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη 2005, σελ. 347-257.

θησαυρῶν πρὸς τοὺς ἐκτὸς αὐτῆς, μέ ἀντικειμενικόν σκοπὸν τὴν προλείανσιν τῆς ὁδοῦ τῆς ὁδηγούσης πρὸς τὴν ἐνότητα» (Σχέσεις).

Ἐπιπροσθέτως, τὸ ἱεραποστολικὸ καθῆκον τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως ἀποτυπώνεται στὰ κείμενα τῆς Ἀγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου, ἐπικεντρώνεται σέ ἓνα ἄλλο σημαντικό παγκόσμιο πρόβλημα· στή βία πού ἀσκεῖται στό ὄνομα τῆς θρησκείας, καθὼς καὶ σέ κάθε μορφή θρησκευτικοῦ φανατισμοῦ καὶ φονταμενταλισμοῦ. Στή σύγχρονη ἐποχή ὁ θρησκευτικός φανατισμός βρίσκει πρόσφορο ἔδαφος νά ἀναπτυχθεῖ σέ πολλά σημεία τοῦ πλανήτη, ὅπως σέ ὀρισμένες χῶρες τῆς Μέσης Ἀνατολῆς, τῆς Βόρειας Ἀφρικῆς, σέ διάφορες περιοχές τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀμερικῆς, καθὼς καὶ στή χώρα μας. Παρενθετικά, ἀπαιτεῖται νά σημειωθεῖ ὅτι ἡ εὐθύνη τῶν Χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν-Ὁμολογιῶν μέ τή μετατροπὴ τῆς ἱεραποστολῆς σέ ἀποικιοκρατικὸ ὄργανο καὶ ἐργαλεῖο ἐξυπηρέτησης ἐθνικῶν ἢ κρατικῶν συμφερόντων εἶναι μεγάλη³³.

Ὁ θρησκευτικός φανατισμός δέν ἔχει καμία σχέση μέ τὴν ἀγωνιστικότητα γιὰ τὴ μετάδοση τῆς πίστεως. Πολλές φορές ἀποτελεῖ τὸ ἔνδυμα γιὰ τὴν ἐξυπηρέτηση ποικίλων πολιτικῶν καὶ γεωστρατηγικῶν σκοπιμοτήτων. Ὁ φανατισμός στὸν θρησκευτικὸ κόσμο δέν γνωρίζει ὅρια καὶ μπορεῖ νά ἔχει ὡς θύματα ἀνθρώπους ἄλλων θρησκειῶν ἢ καὶ πρόσωπα θρησκευτικὰ ἀδιάφορα, ἀγνωστικιστές καὶ ἄθεους. Ἡ πρόσφατη (τῶν τελευταίων δεκαετιῶν) ἔξαρση τοῦ θρησκευτικοῦ φονταμενταλισμοῦ ἀπειλεῖ τὴν κοινωνικὴ εἰρήνη καὶ τὴν ἁρμονικὴ συμβίωση τῶν λαῶν σέ τοπικὸ καὶ παγκόσμιο ἐπίπεδο. Ἡ θρησκευτικὴ θεμελιοκρατία (φονταμενταλισμός) δημιουργεῖ τίς ψευδεῖς ἐντυπώσεις ὅτι ἀποτελεῖ χαρακτηριστικὸ τοῦ θρησκευτικοῦ φαινομένου. Ὡστόσο, ὅπως ὑπογραμμίζεται ἀπὸ τὴ Σύνοδο, ἀποτελεῖ ἓνα χαρακτηριστικὸ νοσηρῆς θρησκευτικότητας. Παρενθετικά, νά ἀναφέρουμε ὅτι τὰ ἴδια ἰσχύουν καὶ γιὰ τὸν ἐκκλησιαστικὸ ἐθνικισμό, πού δυναμιτίζει τὴν ἐνότητα τῆς Ἐκκλησίας³⁴.

Τὸ ζητούμενο, λοιπόν, εἶναι μέ ποιούς τρόπους μπορεῖ νά προληφθεῖ καὶ νά θεραπευτεῖ τὸ φαινόμενο τῆς θρησκευτικῆς μισαλλοδοξίας μέ τὰ ἔντονα θεμελιοκρατικὰ (φονταμενταλιστικά) χαρακτη-

33. Θαν. Παπαθανασίου, *Ἡ Ἐκκλησία γίνεται ὅταν ἀνοίγεται. Ἡ ἱεραποστολή ὡς ἐλπίδα καὶ ὡς ἐφιάλτης*, ἐκδ. Ἐν πλῶ, Ἀθήνα 2008, σελ. 279-305.

34. Γιά περισσότερα, βλ. P. Kalaintzidis, "Holy Lands and Sacred Nations", *International Review of Theology*, issue 2015/1, pp. 115-123.

ριστικά της. «Ὁ ἀληθὴς χριστιανός, κατὰ τὸ πρότυπον τοῦ σταυρωθέντος Κυρίου, θυσιάζεται καὶ δέν θυσιάζει, καὶ διὰ τὸν λόγον αὐτὸν εἶναι ὁ αὐστηρότερος κριτὴς τοῦ ὁποθενδήποτε προερχομένου φονταμενταλισμοῦ» (Ἐγκύκλιος). Ἐπομένως, ἡ Σύνοδος θέτει τὰ ὅρια πρὸς ἀποφυγὴ κάθε εἵδους φονταμενταλιστικῶν ἐνεργειῶν ἀπὸ τοὺς Ὁρθόδοξους.

Ἡ γνωριμία μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων ἄλλων θρησκειῶν καὶ ἡ οἰκοδομὴ τῆς ἀλληλοεμπιστοσύνης ἀποτελοῦν χαρακτηριστικά γιὰ τὴν ἁρμονικὴ συμβίωση σέ ἓνα πολυθρησκευτικὸ καὶ πολυπολιτισμικὸ περιβάλλον. Μιά τέτοια γνωριμία μπορεῖ νὰ πραγματοποιηθεῖ μέσα ἀπὸ τὴν ἐκπαίδευση στὰ δημόσια σχολεῖα³⁵. Βέβαια εἶναι ἀναγκαῖο αὐτὸ τὸ παράδειγμα καταλλαγῆς καὶ συνεργασίας στὰ τοπικά καὶ παγκόσμια προβλήματα νὰ δοθεῖ καὶ ἀπὸ τοὺς ἐκπροσώπους τῶν θρησκειῶν. Μὲ αὐτὲς τίς προϋποθέσεις ὁ διαθρησκευτικὸς διάλογος ὁδηγεῖ στὴ σύναψη ὑγιῶν σχέσεων μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων διαφόρων θρησκειῶν³⁶. Ἕνας τέτοιος διάλογος μεταξὺ τῶν θρησκειῶν –τόσο τῶν ἐκπροσώπων ὅσο καὶ τῶν ἀπλῶν πιστῶν– βοηθεῖ στὴν ἀλληλοκατανόηση καὶ τὴ συνεργασία τῶν μελῶν τῶν μεγάλων καὶ ζωντανῶν θρησκευμάτων ἀπέναντι στὰ παγκόσμια προβλήματα πού ταλανίζουν τὸν πλανήτη.

Ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία συμμετέχει στὸν διαθρησκευτικὸν διάλογο καὶ προσπαθεῖ νὰ καλλιεργήσῃ τίς προϋποθέσεις γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τῆς ἀμοιβαίας ἐμπιστοσύνης, τὴν ἐπικράτηση τῆς εἰρήνης καὶ τῆς θρησκευτικῆς συμφιλίωσης. Οἱ προϋποθέσεις αὐτὲς τῆς διαθρησκευτικῆς συνεννόησης δύνανται νὰ ἀποτελέσουν τὸ ἀντίδοτο ἀπέναντι στὴ νοσηρὴ θρησκευτικὴ κατάσταση, προβάλλοντας τὴν ὑγιῆ συνεργασία τῶν θρησκευόμενων ἀνθρώπων. Ὡστόσο καὶ αὕτῃ ἡ μορφὴ διαλόγου ὀφείλει νὰ διέπεται ἀπὸ τίς ἀρχές τῆς νηφαλιότητος καὶ τοῦ ἀλληλοσεβασμοῦ, «διὰ τὴν εἰρηνικὴν συνύπαρξιν καὶ κοινωνικὴν συμβίωσιν τῶν λαῶν, χωρὶς τοῦτο νὰ συνεπάγεται οἰονδήποτε θρη-

35. Ν. Τσιρέβελου, «Ἡ εἰρηνικὴ συνύπαρξις σέ πολυθρησκευτικὰ περιβάλλοντα. Τὸ πλαίσιο τοῦ διαθρησκευτικοῦ διαλόγου ...μέ τὴ χρῆση κινητῶν συσκευῶν», Μ. Ἰωσηφίδου (ἐπιμ.), *Ἀξιοποίηση τῶν Τεχνολογιῶν τῆς Πληροφορίας καὶ τῆς Ἐπικοινωνίας στὴ Διδακτικὴ Πράξιν*, Πρακτικά Εἰσηγήσεων, Σῦρος 2020, σελ. 102-109.

36. Σχετικὰ μέ ἓνα σχεδιάσμα μιᾶς Ὁρθόδοξης θεολογικῆς θέσεως ἀπέναντι στὴν κατανόηση καὶ τὸν διάλογο μέ τίς ἄλλες θρησκείες, βλ. Ἀναστασίου (Γιαννουλάτου) Ἀρχιεπισκόπου Τιράνων καὶ πάσης Ἀλβανίας, *Παγκοσμιότητα καὶ Ὁρθοδοξία*, ἐκδ. Ἀκρίτας, Ἀθήνα 2000, σελ. 188-210.

σκευτικόν συγκρητισμόν» (Άποστολή). Για ακόμη μιά φορά απαιτείται νά επαναλάβουμε ότι ή Όρθόδοξη Έκκλησία δέν προδίδει τήν ιδιαίτερη ταυτότητά της καί δέν ύποχωρεϊ από τήν πίστη της κατά τή διάρκεια τών διαθρησκευακών διασκέψεων· αλλά ούτε βέβαια καλλιεργεί τήν καχυποψία καί τήν έπιθετικότητα στίς σχέσεις μέ τούς ανθρώπους τών άλλων θρησκειών. Ό λόγος της ακολουθει τό παράδειγμα του Κυρίου καί χαρίζει τήν ειρήνη στήν οικουμένη.

Οι Χριστιανικές Έκκλησίες-Όμολογίες, αλλά καί τά μεγάλα ζωντανά θρησκευματα του πλανήτη, περιέχουν στίς πλούσιες παραδόσεις τους πάμπολλα στοιχεία που προάγουν τήν πανανθρώπινη προσέγγιση. Τό ζητούμενο είναι ή επικράτηση της παγκόσμιας ειρήνης καί ή θεραπεία τών νοσηρών θρησκευτικών φαινομένων. Η Αγία καί Μεγάλη Σύνοδος μέ συνοπτικό τρόπο μεταφέρει σχετικά μέ αυτό τό θέμα τά λόγια ενός μεγάλου σύγχρονου Όρθόδοξου ιεραποστόλου, του νυν Αρχιεπισκόπου Άλβανίας Άναστασίου³⁷: «Τό λάδι του θρησκευτικού βιώματος πρέπει νά χρησιμοποιεϊται για νά έπουλώνει πληγές καί όχι για νά άναζωπυρώνει τή φωτιά τών πολεμικών συρράξεων» (Μήνυμα). Η μαρτυρία της Όρθόδοξης Έκκλησίας μέσα από τήν πλούσια θεολογική παράδοση καί τήν άσκητική της έμπειρία στον κόσμο λειτουργεί ως «τό έλαιον της πίστεως που πρέπει νά χρησιμοποιηται διά νά άπαλύνει καί νά θεραπεύη τάς παλαιάς πληγάς τών άλλων καί όχι νά άναρριπίζει νέας έστίας μίσους» (Έγκύκλιος).

4. Εύαγγελισμός καί έπανευαγγελισμός στή σύγχρονη εποχή

Στίς κοινωνίες του δυτικού κόσμου, που είναι μπολιασμένες μέ τή χριστιανική παράδοση, παρατηρεϊται έντονα τό φαινόμενο της έκκοσμίκευσης³⁸ καί της άποχριστιανοποίησης. Οι Έκκλησίες χάνουν τό ποιμνιό τους, ένω σέ πολλά μέλη τους κυριαρχούν ούκ όλίγες φορές ή λαϊκή εύσέβεια καί μιά έθιμοτυπική σχέση μέ τήν Έκκλησία. Τά αίτια αυτης της άποχριστιανοποίησης όφείλονται σέ πολλούς

37. Βλ. Άναστασίου Αρχιεπισκόπου Τιράνων, *Συνύπαρξη. Ειρήνη, φύση, φτώχεια, τρομοκρατία, άξίες. Θρησκευολογική θεώρηση*, έκδ. Άρμός, Αθήνα 2015, σελ. 154.

38. Σχετικά μέ τήν έκκοσμίκευση βλ. Θαν. Παπαθανασίου, *Μέ τήν ψυχή στά πόδια. Από τό μνημα τό κενό στους δρόμους του κόσμου*, έκδ. Έν πλώ, Αθήνα 2007, σελ. 65 κ.έξ.

παράγοντες (οί όποιοι δέ θά μάς άπασχολήσουν στό παρόν άρθρο), μεταξύ τών όποίων τό πνεύμα τοῦ μηδενιστικοῦ ὕλισμοῦ ἀλλά καί οί εὐθύνες, ἡ ἀδιαφορία καί τά λάθη τών τοπικῶν χριστιανικῶν ἐκκλησιῶν. Στό θέμα αὐτό ἡ καθηγήτρια Δημ. Κούκουρα σέ πρόσφατή της εἰσήγηση παρατηρεῖ: «Όσοι ἀνήκουν στίς αὐξανόμενες αὐτές ομάδες εἶναι ἀδιάφοροι ἀπέναντι στή χριστιανική πίστη. Πολλοί γίνονται ἐπικριτές τών Χριστιανῶν γιά τά λάθη τους. Άλλοι ἀποδεικνύονται πολέμιοι τῆς Ἐκκλησίας». Στή συνέχεια, διερωτᾶται: «Αὐτό τό γεγονός ὁδηγεῖ στήν ἀπορία: ὄντως πρόκειται γιά λαό τοῦ Θεοῦ ἢ γιά ἓνα πετρώδες χωράφι μέ σπόρους πού ἔχουν νεκρωθεῖ; Τότε τό χρέος τῆς Ἐκκλησίας εἶναι μᾶλλον ὁ εὐαγγελισμός καί τών ἐγγύς παρά ὁ ἐπανευαγγελισμός. Δηλαδή ἐξ ὑπαρχῆς τό κάλεσμα σέ μετανοία καί ἡ μαρτυρία τοῦ Σταυροῦ καί τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ τῆς εἰρήνης, τῆς δικαιοσύνης καί τῆς ἐλπίδας»³⁹.

Μέ τό ζήτημα τοῦ ἐπανευαγγελισμοῦ ἀσχολήθηκε ἡ Ἁγία καί Μεγάλη Σύνοδος. Στό Μήνυμά της διακηρύσσει ὅτι «ὁ ἐπανευαγγελισμός τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ στίς σύγχρονες ἐκκοσμικευμένες κοινωνίες καί ὁ εὐαγγελισμός ἐκείνων πού ἀκόμη δέν ἔχουν γνωρίσει τόν Χριστό ἀποτελοῦν ἀδιάλειπτο χρέος τῆς Ἐκκλησίας» (*Μήνυμα*). Κατ' αὐτόν τόν τρόπο ἡ Σύνοδος καταργεῖ κάθε διάκριση ἀνάμεσα σέ ἐσωτερική ἢ ἐξωτερική ἱεραποστολή⁴⁰ καί φανερώνει ὅτι ἡ ἀποστολή τῆς Ἐκκλησίας εἶναι μία καί ἐνιαία· ἀναφέρεται σέ κάθε ἄνθρωπο τοῦ πλανήτη δίχως νά ἐξαιροῦνται οἱ ἄνθρωποι τοῦ περιθωρίου πού αὐξάνονται στόν δυτικό χριστιανικό κόσμο. Ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία λοιπόν ὀφείλει νά φανερώσει τό ἴδιο ἐνδιαφέρον καί γιά τοὺς ἀνθρώπους πού κατοικοῦν σέ ὀρθόδοξα περιβάλλοντα. Ἡ σπουδαιότητα τοῦ ἐπανευαγγελισμοῦ στόν δυτικό κόσμο θεωρεῖται καθοριστική, διότι ἐκεῖ παρατηρεῖται ἡ ἀμφισβήτηση τών χριστιανικῶν ἀξιών καί οἱ κοινωνίες χαρακτηρίζονται ἀπό ἓνα ἀστικοποιημένο περιβάλλον πού ἀμφισβητεῖ καί δέ «χωρᾷ» τήν ὕπαρξη τοῦ Θεοῦ.

Μέ βάση τά παραπάνω ἐπείγει ἐνεργοποίηση ὅλου τοῦ πληρώ-

39. Δημ. Κούκουρα, «Ἐπανευαγγελισμός: μία σύνθετη ὁμιλητική διαδικασία», Εἰσήγηση στό ΙΔ' Διαχριστιανικό Συμπόσιο μέ θέμα: «Εὐαγγελισμός καί ἐπανευαγγελισμός στήν Εὐρώπη τοῦ 21ου αἰῶνα», Θεσσαλονίκη 28-30/8/2016: <http://ntsireve.blogspot.gr/2016/09/blog-post.html> (τελευταία προσπέλαση 15-9-2016).

40. Γιά περισσότερα βλ. Ν. Τσιρέβελου, *Θεολογική θεμελίωση τῆς Ὁρθόδοξης μαρτυρίας. Σπουδή στό ἔργο τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀλβανίας Ἀναστασίου*, ὁ.π., σελ. 86-93.

ματος (κλήρου και λαού) μέσα από την ενημέρωση, την εκπαίδευση και τη θρησκευτική αγωγή και κατήχηση. Η παρουσία των τοπικών εκκλησιαστικών κοινοτήτων στον ψηφιακό κόσμο (διαδίκτυο) και στις σελίδες της κοινωνικής δικτύωσης θεωρείται επιβεβλημένη. Έτσι, η Έκκλησία θα επικοινωνήσει άμεσα και με τη νεολαία, στη γενιά της οποίας ανήκει η χρήση του διαδικτύου. Επομένως, ενώ το μήνυμα του Ευαγγελίου παραμένει πάντοτε το ίδιο στο πέρασμα του χρόνου, η αποστολή του χρησιμοποιεί νέους αγωγούς για να μεταδοθεί κατανοητά σε ποικίλους ανά τη γη αποδέκτες⁴¹. Όπως σχετικά σημειώνεται στο Μήνυμα της Συνόδου: «Η Όρθόδοξος Έκκλησία απευθύνεται στους νέους, οι οποίοι αναζητούν πληρότητα ζωής γεμάτη έλευθερία, δικαιοσύνη, δημιουργία αλλά και αγάπη. Τούς καλεί να συνδεθούν συνειδητά με την Έκκλησία Εκείνου πού είναι η Αλήθεια και η Ζωή. Νά προσέλθουν προσφέροντας στο εκκλησιαστικό σώμα τη ζωτικότητα, τις ανησυχίες, τους προβληματισμούς και τις προσδοκίες τους. Οι νέοι δέν αποτελούν απλώς τό μέλλον της Έκκλησίας αλλά τό δυναμικό και δημιουργικό παρόν επί τοπικού και οίκουμενικού επιπέδου» (Μήνυμα).

Μέ άλλα λόγια, η ύπακοή στις έντολές του Κυρίου και η προσφορά της αγάπης Του δέν γνωρίζουν γεωγραφικά όρια και πολιτισμικά σύνορα. Αναφέρονται σε κάθε άνθρωπο πού αναζητάει την αλήθεια για να τον απελευθερώσει από τη φθορά της κτιστότητας. Η αποστολή των χριστιανών –κατά τό ιδιαίτερο χάρισμα του καθενός– είναι έξιςου ιερή σε κατ' έσοχήν χριστιανικές χώρες, όπως και σε μη χριστιανικές. Στο ζήτημα αυτό τό Μήνυμα της Αγίας και Μεγάλης Συνόδου είναι ξεκάθαρο: «Μετέχοντες στη Θεία Εύχαριστία και δεόμενοι υπέρ της οίκουμενης οφείλουμε να συνεχίσουμε τη λειτουργία μετά τη Θεία Λειτουργία και να δίδουμε τη μαρτυρία της πίστεως προς τούς έγγύς και τούς μακράν, συμφώνως προς τη σαφή έντολή του Κυρίου πρό της Αναλήψεώς Του: 'και έσεσθέ μοι

41. Σχετικά με αυτό τό θέμα, βλ. Ν. Tsirevelos, *Formimi dhe Edukimi i Krishtere: Nga teoria ne praktike*, publ. Departamenti i Theologjise dhe Kultures, Kolegji Universitar Logos, Shen Vlash, 2020, pp. 87-92. Πρβλ. του ίδιου, *Τό μήνυμα των Χριστουγέννων στά σύγχρονα Όμιλάρια, Δωδεκάνησος – Επίσημον Δελτίον των έν Δωδεκανήσῳ έπαρχιών του Οίκουμενικού Θρόνου, Περίοδος Α', έτος Ι', τεύχ. Κ' (Ιούλ.-Δεκ. 2019), σελ. 381.*

μάρτυρες ἐν τε Ἱερουσαλὴμ καὶ ἐν πάσῃ τῇ Ἰουδαίᾳ καὶ Σαμαρείᾳ καὶ ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς' (Πράξ. 1:8)».

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Ἡ Ἁγία καὶ Μεγάλη Σύνοδος φανέρωσε τὴν ἐνότητα τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας, ξέχωρα ἀπὸ τίς ὅποιες δυσκολίες παρουσιάστηκαν. Ἀκολουθώντας τὴν ὀρθόδοξη χριστιανικὴ θεολογία καὶ τὴν παράδοση τῶν Πατέρων, ἀπέφυγε νὰ δώσει κλειστοὺς ὁρισμούς γιὰ τὴ φύση τῆς Ἐκκλησίας. Πολύ περισσότερο, περιέγραψε τὴν Ἐκκλησία ὡς τὸ Σῶμα τοῦ Χριστοῦ ποὺ ἀποστέλλεται στὸν κόσμον γιὰ νὰ μαρτυρήσῃ ὅτι διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ «ἐσχατος ἐχθρὸς καταργεῖται ὁ θάνατος» (Α' Κορ. 15:26). «Ἡ Ἐκκλησία εἶναι σῶμα ἱεραποστολικό, σταλὲν στὸν κόσμον γιὰ νὰ διακηρύσσει καὶ νὰ διαδίδῃ τὴ Βασιλεία, καὶ «σύνολος ἢ δημιουργία» ἀναμένει νὰ γευθῇ ἢ νὰ μετὰσχη σ' αὐτὴ τὴν ἐσχατὴ ἀνακαίνισι, ποὺ ἔχει ἤδη ἐγκαινιασθῇ ἀπὸ τὸν Ἑνσαρκωθέντα Λόγο», καὶ «ἐν Αὐτῷ»⁴². Μὲ βάση ὅλα τὰ παραπάνω καὶ τίς ἀνάγκες καὶ τίς ἐπιταγὲς τοῦ σύγχρονου κόσμου, ἡ Ἁγία καὶ Μεγάλη Σύνοδος ἐπέφερε δυναμικά στοὺς προσκλήνιο τὴν ἐντολὴ τοῦ Κυρίου «πορευθέντες οὖν μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη» (Μτθ. 28:19).

Ἡ Σύνοδος τῆς Κρήτης κωδικοποίησε στὰ κείμενά της τὸν προσανατολισμὸ τῆς σύγχρονης ὀρθόδοξης χριστιανικῆς μαρτυρίας σὲ τέσσερις ἀξονες. Μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο ἔδωσε τὸ σύνθημα γιὰ περιεκτικὴ οἰκουμενικὴ μαρτυρία σὲ ὅλη τὴν κτίση. Συγχρόνως ὑπενθύμισε μὲ λόγο δυναμικὸ ὅτι ἡ ἐν Χριστῷ μαρτυρία ἀποτελεῖ καθῆκον σύσσωμης τῆς Ἐκκλησίας (κλήρου καὶ λαοῦ) σὲ κάθε τόπο καὶ μέχρι τὰ ἔσχατα τῆς γῆς. Ἐπίσης, πρόβαλε τὴ σημασία τῆς λειτουργίας μετὰ τὴ Λειτουργία καὶ ἀνέδειξε τὴ διακονικὴ ἐκκλησιαστικὴ προσφορά στοὺς παγκόσμιος στερῶμα μὲ σκοπὸ τὴν ἐπικράτηση τῆς εἰρήνης, τῆς δικαιοσύνης, τῆς ἰσότητος, τῆς ἀδελφосύνης καὶ τῆς ἀλληλεγγύης. Δὲν παρέλειψε, ὅμως, νὰ προτρέφει σὲ ἐνεργὴ παρουσία τῶν χριστιανῶν γιὰ τὴν προστασία τῆς φύσης καὶ τῆς ἀνθρωπότητας ἀπέναντι στὶς πιθανὲς σύγχρονες ἠθικὲς προκλήσεις τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς τεχνολογίας. Ἐπιπρόσθετα, ἔδωσε ἔμφαση στὴ

42. Π. Γ. Φλορόφσκυ, *Θέματα Ὁρθοδόξου Θεολογίας*, μτφρ. Ἀποσπάσματος Ἀντ. Κουμάντος, ἐκδ. Ἄρτος Ζωῆς, Ἀθήνα 1989, σελ. 143.

διαχριστιανική συνάντηση και συνεργασία δίχως νά σιωπᾶ γιά τήν ιδιαιτερότητα τῆς Ὁρθοδοξίας. Ὑπογράμμισε, ἐξάλλου, τήν ἀνάγκη γιά ἕναν γόνιμο καί νηφάλιο διαθρησκευτικό διάλογο μέ σκοπό τή μαρτυρία τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς στήν οἰκουμένη, τή θεραπεία τοῦ θρησκευτικοῦ φανατισμοῦ καί τήν παγκόσμια καταλλαγή.

Ἰσως τά κείμενα τῆς Συνόδου στό σύνολό τους νά μπορούσαν νά ἐπεκταθοῦν σέ ἄλλα ζητήματα ἢ ἀκόμη νά τά χαρακτηρίζε περισσότερο δυναμικότητα. Ὡστόσο, μετά ἀπό ἀπουσία τόσων αἰώνων ἔγινε ἡ ἀρχή τῆς οἰκουμενικῆς Συνοδικῆς συμπόρευσης τῶν Ὁρθόδοξων Ἐπισκόπων. Ἡ συμπόρευση αὕτη ἀνταποκρίνεται στά σύγχρονα δεδομένα καί τίς συνθήκες πού δημιουργεῖ ἡ μετανεωτερικότητα. Εὐχή ὅλων εἶναι ἡ τακτική σύγκληση ἀνάλογων Συνόδων τά ἐπόμενα ἔτη· εὐχή πού ἐκφράστηκε ἀπό πολλούς Προκαθημένους τῶν Ὁρθόδοξων Ἐκκλησιῶν⁴³.

Ἡ Ἀγία καί Μεγάλη Σύνοδος ἀνοίξε τόν δρόμο γιά νά πρωταγωνιστήσῃ ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία στίς ἐπιταγές καί τίς ἀνάγκες τοῦ σύγχρονου κόσμου. Ἡ ἐπιλογή τῆς νεοελληνικῆς γλώσσας στό *Μήνυμα*, ὥστε νά μεταδοθοῦν μέ μεγαλύτερη ἀμεσότητα καί σέ περισσότερους ἑλληνορθόδοξους ἀποδέκτες τά μηνύματά της, κρίνεται ὁλοτέλα θετική⁴⁴. Ἔτσι, λοιπόν, οἱ Πατέρες τῆς Συνόδου φανερώνουν τή μέριμνα τους γιά τήν ἐνεργοποίηση ὅλων τῶν μελῶν τοῦ Σώματος τοῦ Χριστοῦ στίς ἐκκλησιαστικές κοινότητες καί τήν κοινωνία.

Κατ' αὐτόν τόν τρόπο, ἡ Ἀγία καί Μεγάλη Σύνοδος τῶν Ὁρθόδοξων ἀνέδειξε μέ παρρησία τίς εὐθύνες καί τόν δρόμο, ὥστε τά μέλη τοῦ Σώματος τοῦ Χριστοῦ νά ὀδηγήσουν τήν ἀνθρωπότητα στή Βασιλεία τοῦ Θεοῦ. Τά κείμενα τῆς Συνόδου δέν χαρακτηρίζονται ἀπό ἠθικισμό ἢ ἀπό μιά ὑποκριτική ἀγάπη. Ἀντίθετα ἀποτελοῦν κείμενα ἀληθινά, πατερικά, ὀρθόδοξα καί ἐπίκαιρα. Σύμφωνα μέ τά

43. Βλ. Βαρθολομαίου Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχῃ, «Εἰσηγητική ὁμιλία κατά τήν ἑναρξιν τῶν ἐργασιῶν τῆς Ἀγίας καί Μεγάλης Συνόδου», ἀνακτῆθηκε στίς 12-06-2020 ἀπό <https://www.holycouncil.org/-/opening-ecumenical-patriarch>. Πρβλ. τοῦ Ἀναστασίου, Ἀρχιεπισκόπου Τιράνων, Δυρραχίου καί πάσης Ἀλβανίας, «Ὁμιλία στήν Ἐναρκτήρια Συνεδρίαση τῆς Ἀγίας καί Μεγάλης Συνόδου», ἀνακτῆθηκε στίς 12-06-2020 ἀπό <https://www.holycouncil.org/-/opening-archbishop-anastasios>

44. Πρβλ. καί τίς θέσεις τῆς Δημ. Κούκουρα στό ἄρθρο «Ὅταν ἡ Ἐκκλησία “παραβίασε” τό “πρωτόκολλο”». Ὅταν οἱ Πατέρες μιλοῦν στή γλῶσσα τῶν παιδιῶν τους», ἀνακτῆθηκε στίς 12-06-2020 ἀπό <https://www.tovima.gr/2016/06/27/opinions/otan-i-ekklisia-parabiase-to-prwtokollo/>

λόγια τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχῃ Βαρθολομαίου, ὁ ὁποῖος προ-
ήδρευσε στήν Ἁγία καί Μεγάλη Σύνοδο: «Ἡ φωνή τοῦ Παρακλήτου,
καλοῦσα πάντας εἰς ἐνότητα, καλεῖ καί ἡμᾶς νά στρέψωμεν τὸ βλέμ-
μα, καί νά πλατύνωμεν τὴν καρδίαν πρὸς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους,
ἐγκύπτοντες ἐν ἀγάπῃ εἰς τὰ ἀπασχολοῦντα αὐτοὺς ζωτικὰ προ-
βλήματα, εὐαγγελιζόμενοι εἰρήνην καί ἀγάπην τοῖς ἐγγὺς καί τοῖς
μακράν. Ἡ Ἐκκλησία δὲν ὑπάρχει δι' ἑαυτήν, ἀλλὰ διὰ τὸν κόσμον
ἅπαντα καί τὴν σωτηρίαν αὐτοῦ. [...] Οὕτως, ἡ ἐν Συνόδῳ σύναξις
τῆς Ἐκκλησίας καθιστᾷ αὐτήν, κατ' ἐπέκτασιν, καί ἱεραποστολικήν,
τουτέστιν ἐξωστρεφεῖ, πορευομένην “εἰς πάντα τὰ ἔθνη” (πρβλ.
Ματθ. 28: 19), διὰ νά μεταφέρῃ τὴν ἀγάπην τοῦ Χριστοῦ πρὸς πάν-
τα ἄνθρωπον, μετέχουσα εἰς τὰς διακυμάνσεις τῆς Ἱστορίας»⁴⁵.

Ἔτσι, λοιπόν, οἱ Πατέρες πού συμμετεῖχαν στήν Ἁγία καί Μεγά-
λη Σύνοδο ὑπογράμμισαν μέ σεβασμό στήν ὀρθόδοξη πατερικὴ πα-
ράδοση ὅτι ὁ Χριστός εἶναι ἡ ἐλευθερία (Ἰω. 8: 32) καί τὸ ὕδωρ πού
χαρίζει αἰώνια ζωὴ (Ἰω. 4: 14). Τὸ Μήνυμα τῆς Συνόδου πρὸς τοὺς
Ὁρθόδοξους τοὺς καλεῖ νά εἶναι τὸ ἀλάτι τῆς γῆς γιὰ τὸν κόσμο
(Μτθ. 5: 13). Οἱ χριστιανοί μέ τὴ χάρη τοῦ Ἁγίου Πνεύματος θά
ὁδηγήσουν ὁλόκληρὴ τὴν κτίση σὲ «καινοὺς οὐρανοὺς καί καινὴ
γῆ» (Β' Πέτρ. 3: 13).

Πλέον ἡ ἐπιλογή ἀνήκει στίς ἴδιες τίς ἐκκλησιαστικὲς κοινότητες,
οἱ ὁποῖες, ζητώντας πάντα τὴ χάρη τοῦ Θεοῦ, θά προσπαθήσουν
νά διαδώσουν εὐρέως καί μέ ὅλους τοὺς σύγχρονους τρόπους καί
ἀγωγούς ἐπικοινωνίας ὅλα τὰ κείμενα τῆς Ἁγίας καί Μεγάλῃς Συ-
νόδου τῆς Κρήτης. Ἀπώτερος σκοπὸς εἶναι ἀφενὸς νά διατηρηθεῖ
ἡ φλόγα τῆς ἐν Χριστῷ μαρτυρίας ζωντανῆ καί ἀφετέρου νά μετα-
λαμπαδευτεῖ διὰ ζώσης ἀλλὰ καί μέσα ἀπὸ τὴν τεχνολογία τῶν πλη-
ροφοριῶν καί τῆς ἐπικοινωνίας στίς ἐσχατιές τῆς γῆς, ὥστε οἱ
Ὁρθόδοξοι νά καταστοῦν αὐθεντικοὶ μάρτυρες τῆς Ἀναστάσεως τοῦ
Κυρίου!

45. Βαρθολομαίου Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχῃ, «Εἰσηγητικὴ ὁμιλία κατὰ τὴν
ἐναρξιν τῶν ἐργασιῶν τῆς Ἁγίας καί Μεγάλῃς Συνόδου», ἀνακτῆθηκε στίς 12-06-
2020 ἀπὸ <https://www.holycouncil.org/-/opening-ecumenical-patriarch>

Δρ ΙΩΑΝΝΗΣ ΗΛ. ΒΟΛΑΝΑΚΗΣ
Έφορος Αρχαιοτήτων Ε.Τ.

ΤΑ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΑ ΤΟΥ ΟΡΟΥΣ ΛΑΤΜΟΣ
ΤΗΣ ΜΙΚΡΑΣ ΑΣΙΑΣ ΚΑΙ
Η ΜΟΝΗ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ
ΤΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ ΤΗΣ ΠΑΤΜΟΥ
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. Γενικές παρατηρήσεις

Τό ὄρος Λάτμος¹ ἢ Λάτρος² (ὕψ. 1353 μ.) κεῖται στή ΝΔ. Μικρά Ἀσία. Πρόκειται γιά μία τῶν διακλαδώσεων τῆς ὀροσειράς τοῦ Κάδμου (Baba Dağ) πρὸς τό Αἰγαῖον Πέλαγος. Αὐτό ὀνομάζε-

1. Ἡ ὀνομασία «Λάτμος, ὅ» εἶναι προφανῶς προελληνική, ὅπως συμβαίνει καί μέ πολλά ἄλλα τοπωνύμια τῆς Ἀνατολίας ἢ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας (σημερινῆς Τουρκίας). Ἐνδεικτικά ἀναφέρονται τά ἐπόμενα παραδείγματα: Ἀκαλιασός, Ἀλάβαντα, Ἀλικαρνασός, Ἀλινδα, Ἀμάσεια, Ἀμισός, Ἀμνισός, Ἀνάβαρζα, Ἀραβησός, Ἀραράτ, Ἀρύκανδα, Ἀσπενδος, Ἄσσοι, Βαργύλια, Δάρδανα, Ἰασός, Ἰδυμα, Ἰλιον, Ἰσινδα, Ἰσός, Κάδμος, Καδύανδα, Καππαδοκία, Καύνος, Κίβυρα, Κνίδος, Κορησός, Κουμλούκα, Κύδνος, Κωρύανδα, Λάμπανδα, Λάρισσα, Λαύραντα, Λέβηδος, Λιμυρά, Λίσσα, Λώρυμα, Μαϊάνδρος, Μίλητος, Μύλασσα, Μύνδος, Ὀλυμπος, Πάσσανδρα, Πάταρα, Πέργαμος, Περπερήνη, Πέσανδος, Πίναρα, Σαμψοῦς, Σάρδεις, Σίδη, Σίδημα, Σίμενα, Σινασός, Σκάμανδρος, Σύνναδα, Ταῦρος, Τελμησός, Τερμησός, Τέως, Τλῶς, Τράλλεις, Τύανα, Ὑπάνδα, Ὑπανδος, Φάσηλις, Φύγαλα κ.λπ.

2. Ἡ ὀνομασία «Λάτρος, ὅ» ἀναφέρεται σέ μεσαιωνικά κείμενα καί προέρχεται πιθανῶς ἀπό τό ρῆμα «λατρεύω» καί τό οὐσιαστικό «λατρεία, ἡ», ἐπειδή, λόγω τῶν πολυαριθμῶν Μονῶν, Σπηλαίων, Ἀσκηταριῶν κ.λπ. ἐθεωρεῖτο καί ἦταν κατ' ἐξοχήν τόπος χριστιανικῆς λατρείας.

το επίσης «Πενταδάκτυλος» (Beş Parmak) από τό σχῆμα τῶν κορυφῶν του, ὅπως κατὰ τὴν ἀρχαιότητα «Λάτμος», ἀπὸ τὰ πολλὰ βάραθρα καὶ τὰ σπήλαια αὐτοῦ³.

Τό ὄρος Λάτμος ἦταν ἤδη περίφημο κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ἐπειδὴ ἐπιστεῦετο ὡς ὁ τόπος τοῦ Ἐνδυμίωνος⁴. Δι' αὐτόν ἀκριβῶς τὸν λόγο καὶ ἐθεωρεῖτο Ἱερὸν ὄρος καὶ ἀποτελοῦσε τόπον προσκυνήματος. Πολυάριθμοι προσκυνητές, προερχόμενοι ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη τοῦ ἀρχαίου κόσμου, συνέρρεαν σ' αὐτό καὶ ἐπεσκέπτοντο τὰ Ἱερά του.

Κατὰ τὴ βυζαντινὴ ἐποχὴ κατέφευγαν στὰ πολυάριθμα φυσικὰ σπήλαια τοῦ Λάτμου Ἀναχωρητές, Ἐρημίτες, Ἀσκητές καὶ Μοναχοί. Μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου ἰδρύθησαν σ' αὐτόν καὶ τὴ γύρω περιοχὴ πολυάριθμα χριστιανικὰ Μοναστήρια, μὲ μεγάλο ἀριθμὸ Μοναχῶν, ὅπου ἔζησαν διάσημοι Ἅγιοι, μεταξύ τῶν ὁποίων συγκαταλέγεται καὶ ὁ Ἅγιος Παῦλος ὁ νεώτερος (15 Δεκεμβρίου)⁵, κτήτωρ καὶ Ἡγούμενος τῆς Μονῆς τοῦ Στύλου, ἐπὶ τοῦ ὄρους τοῦ Λάτμου.

Στὴ Μονὴ τοῦ Στύλου, ἡ ὁποία ἔκειτο σὲ μία ἀπὸ τίς ὑψηλότερες κορυφές τοῦ Λάτμου, ἐμόνασε καὶ ὁ Ὅσιος Χριστόδουλος ὁ Λατρινός (περίπου 1010-1100 μ.Χ.), ὁ ὁποῖος καὶ διετέλεσε Ἡγούμενος σ' αὐτήν. Ἀπὸ τὴ Μονὴ τοῦ Στύλου ἀνεχώρησε ὁ Ὅσιος, ὅταν οἱ Τοῦρκοι, μετὰ τὴ μάχη τοῦ Ματζικέρτ (1071 μ.Χ.)⁶, ἄρχισαν νὰ ἐξαπλώνονται ραγδαίᾳ στὴ Μικρὰ Ἀσία καὶ ἀφοῦ ἐπέρασε ἀπὸ τὴ νῆσο Κῶ καὶ τὴ Λέρο, ἦλθε στὴν Πάτμο, ὅπου κατὰ τό ἔτος 1088 ἱδρυσεν τὴν Ἱερά Μονὴ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, ἡ ὁποία ἔκτοτε συνεχίζει μέχρι σήμερα τὴν πορεία της μέσα στὸν χρόνο⁷.

3. Ἄρθρον «Λάτμος», *MEE*, τ. 15 (Ἀθῆναι, ἄν. χρ. ἐκδ.), σ. 842.

4. Σύμφωνα μὲ τὴν ἀρχαία ἐλληνικὴ μυθολογία, ὁ Ἐνδυμίων ἦταν ἕνας ἐκπληκτικῆς ωραιότητος νέος, τὸν ὁποῖον ἐρωτεύθηκε παράφορα ἡ θεὰ Σελήνη (Ἄρτεμις). Ἐνεκα τούτου τὸν ἐβύθισε σὲ βαθύ καὶ αἰώνιον ὕπνον, ὥστε νὰ μπορεῖ νὰ τὸν ἐπισκέπτεται ἀνενόχλητα, ὅταν ἐκείνη τὸ ἐπιθυμοῦσε. Ἐπιστεῦετο, ὅτι ὁ Ἐνδυμίων ἐκοιμᾶτο μέσα σὲ ἕνα σπήλαιο τοῦ ὄρους τοῦ Λάτμου, τὸ ὁποῖον ἐθεωρεῖτο Ἱερὸν. Ἡ ἀρχαία τέχνη παρίστανε συνήθως τὸν Ἐνδυμώνα ὡς κυνηγὸ ἢ ποιμένα, νέον καὶ ἐξαιρετικῆς ωραιότητος. Μέχρι καὶ τὸν 2ον αἰ. μ.Χ. ἐδεικνύετο σὲ ἕνα σπήλαιο τοῦ Λάτμου ὁ τάφος τοῦ Ἐνδυμίωνος.

5. H. Delehay, *Monumenta Latrensia* 1913, σ. 105-157.

6. G. Ostrogorsky, *Geschichte des Byzantinischen Staates*, Muenchen 1963, σ. 290-291. Δ. Ζακυθινός, *Βυζαντινὴ Ἱστορία, 324-1071*, Ἀθήνα-Γιάννινα 1989, σ. 491-493.

7. Ἡ Μονὴ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου κατὰ τό ἔτος 1988 μ.Χ. ἐόρτασε τὰ ἑννεακόσια (900) χρόνια ἀπὸ τὴν ἱδρυσή της.

Ἐξ αἰτίας τῶν προαναφερθέντων λόγων, τό ὄρος Λάτμος προσείλκυσε ἀπό πολύ ἔνωρίς τό ἐπιστημονικό ἐνδιαφέρον διαφόρων Εὐρωπαϊῶν Περιηγητῶν καί Ἑρευνητῶν, οἱ ὁποῖοι κατά καιρούς τό ἐπεσκέφθησαν, ἐρευνήσαν τήν περιοχή καί ἐδημοσίευσαν στή συνέχεια σχετικές μελέτες⁸.

Ἐπίσης στά τέλη τοῦ 19ου καί στίς ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰ. Γερμανοί Ἀρχαιολόγοι, οἱ ὁποῖοι μαζί μέ μία μεγάλη ὁμάδα Ἐπιστημόνων διαφόρων εἰδικότητων διεξήγαγαν ἀρχαιολογικές ἔρευνες καί ἀνασκαφές στή γειτονική Μίλητο καί στήν κοιλάδα τοῦ Μαιάνδρου ποταμοῦ (τουρκικά Menderes) γενικῶς, ἐπισκέφθησαν καί τόν Λάτμον καί ἐπεξετείναν τίς ἔρευνές των σ' αὐτόν καί στή γύρω περιοχή⁹.

Ὁ Λάτμος δεσπόζει σέ ὁλόκληρη τήν περιοχή τῆς κάτω κοιλάδας τοῦ Μαιάνδρου ποταμοῦ¹⁰ καί τοῦτο ἀπετέλεσε ἕναν ἐπί πλέον λόγο, πού προσείλκυσε τό ἐπιστημονικό ἐνδιαφέρον τῶν ἐρευνητῶν τῆς περιοχῆς τῶν ἐκβολῶν αὐτοῦ.

Πληροφορίες σχετικές πρός τά χριστιανικά ἱερά καθιδρύματα τοῦ ὄρους Λάτμου καί τῆς γύρω περιοχῆς, ἦσαν ἤδη γνωστές ἀπό τοὺς θησαυροὺς τῶν χειρογράφων τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου τῆς Πάτμου. Ἐπίσης προφορικές παραδόσεις καί θρύλοι ἀνεφέροντο στό ὄρος Λάτμος καί στά μνημεῖα αὐτοῦ καί τῆς γύρω περιοχῆς.

Κατά τό ἔτος 1903 ὁ Γερμανός Ἀρχαιολόγος Theodor Wiegand (1864-1936), ὁ ὁποῖος διεύθυνε τίς ἀνασκαφές στήν ἀρχαία Μίλητο ἀπό τοῦ ἔτους 1899, ἐπισκέφθηκε τήν ἀρχαία πόλη Ἡράκλεια (σημ. οἰκισμό Καρίκιγι, πού στά Τουρκικά σημαίνει «Γκρεμισμένη Πύλη»),

8. Κατά τό ἔτος 1765 μ.Χ. ἐπεσκέφθησαν τό ὄρος τοῦ Λάτμου οἱ διάσημοι Ἄγγλοι Περιηγητές καί Ἑρευνητές Richard Chandler καί Nickolas Revett, οἱ ὁποῖοι καί δημοσίευσαν ἀργότερα τά ἀποτελέσματα τῶν ἐρευνῶν των.

9. Th. Wiegand, *Latmos* 1913, σ. 1 κ.έ.

10. Ὁ Μαιάνδρος εἶναι ἕνας ἀπό τοὺς μεγαλύτερους ποταμούς τῆς Τουρκίας, πηγάζει ἀπό τίς λίμνες πού βρίσκονται στίς ὑπώρειες τοῦ ὄρους Σαμσάν ἢ Πορσαμά, καί ἐκβάλλει στή Μεσόγειο Θάλασσα, μεταξύ τῶν ἀρχαίων πόλεων τῆς Μίλητου καί τῆς Πριήνης. Οἱ πολυάριθμοι ἐλιγμοί, τοὺς ὁποῖους παρουσιάζει ἡ κοίτη τοῦ ποταμοῦ αὐτοῦ, ἐνέπνευσαν ἤδη κατά τήν ἀρχαιότητα τοὺς καλλιτέχνες γιά νά δημιουργήσουν τό γνωστό ἀρχιτεκτονικό ἐλικοειδές κόσμημα, τό ὁποῖο ὀνομάζεται ἐπίσης «Μαίανδρος» καί ἀπετέλεσε χαρακτηριστικό διακοσμητικό τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς τέχνης. Μέ τό σχῆμα ἢ τό κόσμημα αὐτό διεκοσμούντο κατά τήν ἀρχαιότητα τά ἄκρα τῶν ἐνδυμάτων, τά ἀγγεῖα καί τά ἀρχιτεκτονικά μέλη.

ή οποία κείται παρά τή λίμνη Bafa¹¹. Ἐκεῖνος, μαζί μέ συνεργάτες του, ἐρεύνησε τήν περιοχή τοῦ Λάτμου καί μεταξύ ἄλλων ἀνεκάλυψε τή Μονή τῆς Θεοτόκου, ἡ ὁποία ἔκειτο ἐπὶ τοῦ νησιωτικοῦ συμπλέγματος İkiiz Adalar.

Ὅμως γιά πρώτη φορά καί κατά τό ἔτος 1905, ἐπέτρεψαν στόν Th. Wiegand καί στούς συνεργάτες του, οἱ ἀνασκαφικές ἐργασίες, πού διεξήγοντο στή Μίλητο, μία συστηματική ἐρευνα τοῦ Λάτμου καί τῆς γύρω περιοχῆς. Ἀνεκαλύφθησαν περισσότερα σπήλαια, τά ὁποία ἐχρησίμευαν κατά τή βυζαντινὴ ἐποχὴ ὡς Ἑρημητήρια καί Ἀσκητήρια, καθὼς καί πολυάριθμες Μονές, μέ ἐνδιαφέροντα οἰκοδομήματα καί πολλές σημαντικές τοιχογραφίες.

Στίς 8-9-1905 ὁ προαναφερθεὶς Γερμανὸς Ἀρχαιολόγος, ὑπὸ τὴν εὐθύνη τοῦ ὁποίου διεξήγοντο συστηματικὲς ἀνασκαφές στήν ἀρχαία Μίλητο, ὡς ἤδη ἀνεφέρθη, συνοδευόμενος ἀπὸ τόν συνεργάτη του Hubert Knackfuss, ἀνεχώρησε ἀπὸ τή Μίλητο καί ἦλθε στήν Ἡράκλεια¹². Ἀπὸ τὴν Ἡράκλεια καί συνοδευόμενοι ἀπὸ Γιουρούκους¹³ βοσκούς τῆς περιοχῆς, ἄρχισαν τὴν ἀνάβαση ἐπὶ τοῦ ὄρους τοῦ Λάτμου. Τό δύσβατο τῆς περιοχῆς ἀπέκλειε τὴ χρησιμοποίηση ζώων (ἀλόγων ἢ ἡμιόνων) ὡς μεταφορικῶν μέσων, γι' αὐτὸ καί ἐπροχωροῦσαν μέ τὰ πόδια. Ἀρχικὰ ἀνεκάλυψαν ἓνα σπήλαιο μέ παλαιές, καλῆς ποιότητος καί σχετικὰ καλῆς διατηρήσεως τοιχογραφίες, μέ σκηνές ἀπὸ τὴ ζωὴ τοῦ Χριστοῦ (κύκλος τοῦ λεγομένου Δωδεκαόρτου). Κατά τὴν ἴδιαν ἡμέρα ἀνεκάλυψαν ἐπίσης τό σπήλαιον τοῦ Παντοκράτορα, μέ πολὺ σημαντικὲς τοιχογραφίες.

Στίς 9-9-1905 ἦλθαν σέ ἓνα ὀχυρωμένο οἰκοδομικὸ συγκρότημα, τό ὁποῖο ἀπεκαλεῖτο Yediler Kalesi (ἦτοι, τό Ἀνάκτορον τῶν ἐπτὰ

11. Τὴν ἀρχαία Ἡράκλεια ἐπισκέφθηκε ὁ γράφων κατὰ τὴν Τετάρτη, 1η Ὀκτωβρίου 2014. Βλ. Χειρόγραφο Ἡμερολόγιο ἀριθμ. 155, σ. 138-164.

12. Ἡ Ἡράκλεια ἦταν μία ἀρχαία ἑλληνικὴ πόλη, τό ὄνομα τῆς ὁποίας σχετίζεται πρὸς τὸν ἥρωα τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς μυθολογίας Ἡρακλῆ. Αὐτὴ ἤκμασε κυρίως κατὰ τὴν ἑλληνιστικὴ ἐποχὴ. Τὰ εῤεῖπια αὐτῆς διατηροῦνται σέ καλὴ κατάσταση μεταξύ τῶν οἰκιῶν τοῦ σημερινοῦ τουρκικοῦ γεωργικο-κτηνοτροφικοῦ οἰκισμοῦ Karikiri.

13. Γιουρούκοι (τουρκικὰ Yöğük): Ἔτσι ἀπεκαλοῦντο καί συνεχίζεται νὰ ἀποκαλοῦνται οἱ Τοῦρκοι ποιμένες, οἱ ὁποῖοι ζοῦσαν νομαδικὴ ζωὴ σέ ὁλόκληρη τὴν Ἀνατολία ἢ Μικρὰ Ἀσία (σημερινὴ Τουρκία) καί στή Βαλκανικὴ χερσόνησο. Κάποτε ἦσαν πολυάριθμοι, ὅμως μέ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου ὁ ἀριθμὸς των ἔχει μειωθεῖ κατὰ πολὺ, ἐπεὶδὴ πολλοὶ ἀπὸ αὐτοὺς ἐγκατέλειψαν τὸν νομαδικὸ βίον καί κατοικοῦν μόνιμα σέ διάφορους οἰκισμοὺς καί πόλεις.

ἀδελφῶν). Στήν πραγματικότητα ἐπρόκειτο γιά ἓνα ὀχυρωμένο μοναστηριακό οἰκοδομικό συγκρότημα, τό ὁποῖον περιελάμβανε Ἐπάνω καί Κάτω Πύργο, ὅπως τοῦτο ἦταν σύνηθες στά Μοναστήρια τοῦ Λάτμου.

Στίς 10-9-1905 οἱ προαναφερθέντες ἐρευνητές καί μέ τήν καθοδήγηση ἐντοπίων βοσκῶν, οἱ ὁποῖοι ἦσαν ἄριστοι γνῶστες τῆς περιοχῆς, ἀνεκάλυψαν ἓνα πρόσφατα ἐρειπωμένο ναῦδριο, τό ὁποῖο ἔκειτο πλησίον τῆς Ἡράκλειας. Οἱ ἐσωτερικές ἐπιφάνειες τῶν τοίχων αὐτοῦ ἦσαν κατάγραφες, ὅμως ἐξ αἰτίας τῆς ἐρειψώσεως αὐτοῦ οἱ τοιχογραφίες εἶχαν θρυμματισθεῖ.

Οἱ τοιχογραφίες αὐτές ἐφαίνοντο, ὅτι κατά τό παρελθόν, ἐκτός ἀπό τή φθορά πού εἶχαν ὑποστῇ ἀπό τήν πάροδο τοῦ χρόνου καί τήν ὑγρασία, ἐπί πλέον εἶχαν σκόπιμα κακοποιηθεῖ καί ὑποστῇ μεγάλες φθορές¹⁴.

Στή νῆσο, ἡ ὁποία εὐρίσκεται στή λίμνη Bafa¹⁵, παρά τήν Ἡράκλεια, ἀνεκάλυψαν ἐπίσης ἓναν οἰκισμό τῆς βυζαντινῆς ἐποχῆς καί μία Μονή τῆς ἴδιας περιόδου. Στή συνέχεια οἱ Γερμανοί ἐρευνητές ἐπέστρεψαν στή Μίλητο, ὅπου συνέχισαν τίς ἀρχαιολογικές ἀνασκαφές.

14. Ὡς γνωστόν, τόσο ὁ Ἰουδαϊσμός, ὅσον καί τό Ἰσλάμ καί γενικά οἱ Σημίτες, ἀκολουθοῦν τή λεγόμενη ἀνεικονική παράδοση καί τοῦτο ἀπό ἀπόλυτο σεβασμό πρὸς τήν πνευματικότητα τοῦ Θεοῦ, τοῦ ὁποῖου ἡ εἰκονομορφική παράσταση ἀπαγορεύεται ἀπολύτως. Πρβλ. τόν Δεκάλογο τοῦ Μωυσέως στήν Παλαιά Διαθήκη, ὅπου μεταξύ ἄλλων ἀναφέρονται καί τά ἐξῆς σχετικά: «Οὐ ποιήσεις σεαυτῷ εἰδῶλον, οὐδὲ παντὸς ὁμοιώμα, ὅσα ἐν τῷ οὐρανῷ ἄνω καί ὅσα ἐν τῇ γῇ κάτω καί ὅσα ἐν τοῖς ὕδασιν ὑποκάτω τῆς γῆς, οὐ προσκυνήσεις αὐτοῖς, οὐδὲ μὴ λατρεύσεις αὐτοῖς» (Ἐξοδος, κεφ. Κ', 4-5). Ὁ Χριστιανισμός ὡς πρὸς τό θέμα αὐτό εὐτυχῶς ἀκολούθησε τήν ἑλληνορωμαϊκή εἰκονόφιλη παράδοση. Ἐνεκα τούτου καί ὑπάρχουν ξύλινες φορητές εἰκόνες καί τοιχογραφίες, ὁ ρόλος τῶν ὁποίων εἶναι οὐσιαστικός στή χριστιανική λατρεία, εἰδικά στήν Ὁρθόδοξη Ἀνατολική Ἐκκλησία. Φαίνεται δέ, ὅτι ἡ Εἰκονομαχία (726-843 μ.Χ.), ἡ ὁποία γιά ἓνα μεγάλο χρονικό διάστημα ἐτάραξε, τόσον τήν Ἐκκλησία, ὅσον καί ὁλόκληρη τή Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία, καί δημιούργησε τόσα πολλὰ προβλήματα, ὡς βασικότερο αἶτιο εἶχε τή σύγκρουση μεταξύ τῶν δύο αὐτῶν παραδόσεων, ἥτοι, ἀφ' ἑνός μὲν τῆς ἀνεικονικῆς τῶν Σημιτῶν καί τῆς εἰκονοφίλου τῶν Ἑλλήνων καί τῶν Ρωμαίων. Τελικὰ ἐπεκράτησε ἡ τελευταία, ἡ τῶν εἰκονοφίλων. Ἐάν θά ἐπικρατοῦσε ἡ ἀνεικονική παράδοση, τότε θά στερούμεθα τοῦ πλήθους τῶν ψηφιδωτῶν, τῶν τοιχογραφιῶν, τῶν μικρογραφιῶν, τῶν ξύλινων φορητῶν εἰκόνων κ.λπ., πού ἀποτελοῦν μεγάλους καλλιτεχνικούς θησαυροὺς ὁλόκληρης τῆς ἀνθρωπότητος.

15. Bafa: Ἡ ὀνομασία τῆς λίμνης ἀποτελεῖ παραφθορά τοῦ ἑλληνικοῦ τοπωνυμίου «Βαθύς λιμνή».

Από τις 26-9-1905 συνεχίσθηκε από τούς ίδιους έρευνητές ή διερεύνηση τής περιοχής του ὄρους Λάτμου, ή οποία είχε σημαντικότερα αποτελέσματα. Αρχικά ἀπεκαλύφθη μία Μονή, πού ἔκειτο στό φαράγγι Eğri Dere¹⁶, ή οποία διετηρεῖτο σέ ικανοποιητική κατάσταση. Ἡ τοιχοποιία του Καθολικοῦ αὐτῆς ἀπετελεῖτο ἀπό λιθοπλίνθους καί ὀπτοπλίνθους. Οἱ ὀπτόπλινθοι εἶχαν χρησιμοποιηθεῖ εὐρέως γιά τήν ἐξωτερική διακόσμηση του οἰκοδομήματος αὐτοῦ.

Στή συνέχεια ή ἔρευνα ἐπεκτάθηκε σέ μία περιοχή του Λάτμου, ή οποία πρόσφατα εἶχε καεῖ. Αὐτό τό γεγονός ἐπέτρεπε μία γενική ἐπισκόπηση αὐτῆς, στήν οποία ἀπεκαλύφθησαν τά ἐρείπια ἐνός ἐκτεταμένου μοναστηριακοῦ συγκροτήματος, κείμενα μεταξύ βράχων ἀπό γρανίτη. Οἱ ἐντόπιοι ἀποκαλοῦσαν αὐτό τό συγκρότημα Arap Avlusu, ἥτοι «ή αὐλή του Ἀράπη».

Ἀκολουθῶς ἄρχισαν νά διακρίνονται οἱ βάσεις τῶν τοίχων του μοναστηριακοῦ αὐτοῦ συγκροτήματος καί νά εἶναι δυνατόν νά ἀποτυπωθεῖ καί νά σχεδιασθεῖ ή κάτοψη αὐτοῦ. Διεκρίνοντο οἱ κατακόμβες τῆς Μονῆς, οἱ ὁποῖες ἐκαλύπτοντο μέ κτιστές, ἡμικυλινδρικές ὀροφές. Στή συνέχεια διαπιστώθηκε, ὅτι ἡνοίγετο μία στενή διάβαση ἀνάμεσα στό βραχῶδες πέτρωμα (πλάτους 1,00 μ. περίπου) καί ὑπῆρχε μία ὕδατοδεξαμενή. Δίπλα ἀκριβῶς ἡνοίγετο ἕνα μεγάλο φυσικό βάραθρο.

Σέ βάθος περίπου 2,50 μ. ἐσχηματίζετο ἕνα ἄνδρηρο (πλάτους 3,00 μ.), ἄνωθεν του ὁποῖου ὑπῆρχε ἡμικυλινδρική ὀροφή, οἱ ἐσωτερικές ἐπιφάνειες τῆς ὁποίας ἐκαλύπτοντο μέ καλῆς ποιότητος καί ικανοποιητικῆς διατηρήσεως παλαιές τοιχογραφίες. Διαπιστώθηκε, ὅτι ἐπρόκειτο διά τόν ὑπό τῶν πατμιακῶν χειρογράφων περιγραφόμενο περίφημο βράχο του Στύλου, του Ἀγίου Παύλου του νεωτέρου. Ἡ προσωπογραφία του ἰδίου ἐκείνου Ἀγίου, συνοδευόμενη ἀπό σχετική ἐπιγραφή, περιλαμβάνετο μεταξύ τῶν τοιχογραφιῶν. Στήν πραγματικότητα ἐπρόκειτο γιά τή Μονή του Στύλου, στήν ὁποία ἔζησε ὁ Ἅγιος Παῦλος ὁ νέος ἢ «ὁ ἐν Λάτρῳ», καθώς καί ὁ Ὅσιος Χριστόδουλος ὁ Λατρινός.

Ἡ Μονή αὐτή ὀνομάσθηκε «Μονή του Στύλου», ἀπό τήν ὕπαρξη ὑψηλοῦ βράχου στήν κορυφή του ὑψώματος, ὅπου ἔκειτο ή Μονή, ὁ ὁποῖος εἶχε τή μορφή στύλου ἢ κίονα καί παραπέμπει

16. Eğri = κυρτός, στρεβλός καί Dere = ποταμάκι, ρυάκι ἥτοι Eğri Dere = στρεβλό ρυάκι.

στήν παράδοση τῶν Ἀγίων ἐκείνων, οἱ ὅποιοι ἐπέρασαν μεγάλο μέρος τῆς ζωῆς των ἐγκαταβιοῦντες στήν κορυφή ἑνός κίονα ἢ στύλου καί οἱ ὅποιοι ὡς ἐκ τούτου ἀπεκλήθησαν «Στυλίτες»¹⁷.

Σέ διάστημα ὀλίγων μόνον ἡμερῶν ἡ ἐπιστημονική, ἐρευνητική ἀποστολή ὑπό τόν Th. Wiegand, εἶχε ἀνακαλύψει πέντε (5) Μονές, τέσσερα (4) Ἀσκητήρια, δύο (2) ὀχυρώσεις καί ἕξι (6) παραλιακοὺς Πύργους. Ὑπελογίζετο, ὅτι ἡ συνέχιση τῶν ἐρευνῶν στήν περιοχή αὐτή, θά ἔφερε στό φῶς καί ἄλλα ἐνδιαφέροντα μνημεῖα, ὅπως καί πράγματι ἔγινε.

Προκειμένου νά συντηρηθοῦν τά πολύ σπουδαῖα αὐτά μνημεῖα, στίς 8-5-1906 ἦλθε ὁ Konrad Boese, Καθηγητής τῆς Σχολῆς Καλῶν Τεχνῶν τοῦ Βερολίνου καί φιλοτέχνησε ἀντίγραφα μεγάλου ἀριθμοῦ ἀπό τίς ἀνακαλυφθεῖσες τοιχογραφίες. Εἰδικότερα ἔκανε ἀκριβῆ ἀντίγραφα τῶν τοιχογραφιῶν τοῦ σπηλαίου τοῦ Παντοκράτορα καί τῆς Μονῆς τοῦ Στύλου καί γιά τήν πραγματοποίηση τῆς ἐργασίας αὐτῆς ἐργάσθηκε ἐπὶ τρίμηνο καί πλέον.

Τελικά ὁ Καθηγητής K. Boese ἀσθένησε ἀπὸ ἐλονοσία καί κατὰ τό ἐπόμενο ἔτος, ἤτοι τό 1907 ἀντικαταστάθηκε ἀπὸ τόν μαθητή του καί ζωγράφο Erich Wolfsfeld, ὁ ὁποῖος καί ἔφερε σέ πέρας τίς σχετικές ἐργασίες.

Ἀκολουθῶς εἰδικό Συνεργεῖο ἀνέλαβε τήν τοπογραφική ἀποτύπωση καί τή σχεδίαση τοῦ ὅρους τοῦ Λάτμου καί τῆς γύρω περιοχῆς. Ἀργότερα ἔγινε ἀποτύπωση τῶν Μονῶν, τῶν ὀχυρώσεων, τῶν πύργων καί λοιπῶν μνημείων τῆς περιοχῆς αὐτῆς καί ἔγιναν γραφικές ἀποκαταστάσεις ὀρισμένων μνημείων. Ἐπίσης φωτογραφήθησαν τά μνημεῖα καί τά σωζόμενα γενικῶς λείψανα τοῦ παρελθόντος. Ἀκολούθησαν οἱ σχετικές δημοσιεύσεις, μέ περιγραφή καί ἀξιο-

17. Ἐνδεικτικά ἀναφέρονται οἱ ἐπόμενοι Ἅγιοι: 1) Συμεών ὁ Στυλίτης (389-459), βοσκός, ὁ ὁποῖος κατήγετο ἀπὸ τόν οἰκισμό Σισάν τῆς ἐπαρχίας τῆς Ἀντιοχείας τῆς Συρίας. Ἐμόνασε ἐπὶ δύο ἔτη στή Μονή τῆς Μάνδρας καί ἔπειτα, ἐπὶ σαράντα (40) ὁλόκληρα χρόνια ἔζησε ἐπάνω σέ στῦλο στήν πόλη Τελάνισο, ὅπου ἀργότερα ἰδρύθηκε στό σημεῖο αὐτό μεγαλοπρεπές οἰκοδομικό συγκρότημα, τό ὁποῖο ἀπετέλεσε παγχριστιανικό Ἱερό. (H. Delehay, *Les Saints Stylites*, 1923. D. Krencker, *Simeon Stylites*, Berlin 1939. Γ. Σωτηρίου, *Αρχαιολογία* 1942, σ. 260-261, εἰκ. 143-144). Ἡ μνήμη τοῦ Ἀγίου Συμεών τοῦ Στυλίτου ἐορτάζεται τήν 1η Σεπτεμβρίου. 2) Δανιὴλ ὁ Στυλίτης καί ἄλλοι. Ἐπίσης στήν πόλη τῶν Ἀθηνῶν καί ἐπάνω στοὺς στῦλους τοῦ Ὀλυμπίου Διός, γιά ἕνα διάστημα ἐγκαταβίωσαν χριστιανοὶ Ἀσκητές, ἀκολουθοῦντες τό παράδειγμα τῶν Στυλιτῶν.

λόγηση τῶν μνημείων καί τῶν σωζομένων τοιχογραφιῶν. Διά τοῦ τρόπου αὐτοῦ ἐπλουτίσθησαν μεγάλως οἱ γνώσεις μας, σχετικά μέ ἓνα πολύ σπουδαῖο κεφάλαιο τῆς βυζαντινῆς τέχνης, τῆς ἱστορίας καί τοῦ μικρασιατικοῦ Μοναχισμοῦ.

2. Τό ὄρος τοῦ Λάτμου καί ὁ λατμιακός κόλπος

Ἡ ὄρεινή περιοχή τῆς δυτικῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἡ ὁποία ἐκτείνεται νότια τοῦ Τέμνου, ἀνεγνωρίσθη κατά τήν ἔρευνα τοῦ Alfred Philipson (1864-1953), ἡ ὁποία ἔγινε μέ εὐρεία προοπτική, ὡς μία ἐνοποιημένη κρυσταλλοπαγοῦς συστάσεως ἰδιαίτερη περιοχή, γιά τήν ὁποίαν ἐκεῖνος ἐπρότεινε νά ὀνομάζεται ὡς «Λυδική-Καρική μάζα».

Ἀκριβῶς ἐντός αὐτῆς τῆς εὐρύτερης γεωγραφικῆς περιοχῆς ἡ κοιλάδα τοῦ ποταμοῦ Μαιάνδρου (Menderes) εἶναι τό σημαντικότερο ἄνοιγμα. Αὐτό τό ἄνοιγμα στήν κατώτερη διαδρομή του ἀποτελεῖ ἓνα σαφές ὄριο, τό ὁποῖο κεῖται μεταξύ τῆς Μυκάλης καί τῆς Μεσογίδος ἀφ' ἑνός καί τοῦ ὄρους Λάτμου ἀφ' ἑτέρου.

Τό ὄρος Λάτμος, σέ σχέση μέ ὅλα τά βουνά τῆς γύρω περιοχῆς, εἶναι τελείως διαφορετικῆς συστάσεως, μέ ἄμεσο ἀποτέλεσμα νά διακρίνεται ἀπό μεγάλη ἀπόσταση, ὅτι αὐτό ἀποτελεῖ ἕναν ὅλως ἰδιαίτερο σχηματισμό, τόσο κατά τή μορφή, ὅσο καί κατά τό χρῶμα αὐτοῦ. Οἱ ὄγκοι τοῦ Λάτμου ἐμφανίζουν πλούσιες πτυχώσεις καί ἀνέρχονται μέχρι τοῦ ὕψους τῶν 1375 μ. Σχηματίζονται πολυάριθμες ἀνυψώσεις καί κορυφές, πού ὑψώνονται πρός τά ἐπάνω, ἐνῶ τά λοιπά γύρω βουνά ἐμφανίζουν μακριές καί σαφῶς διαγραφόμενες γραμμές, οἱ ὁποῖες εἶναι πολύ χαρακτηριστικές γιά τίς περιοχές τῆς ἀνατολικῆς Μεσογείου Θαλάσσης.

Ἀκριβῶς αὐτές οἱ πολυάριθμες πτυχώσεις καί οἱ ὀδοντωτές ἀπολήξεις πρός τά ἐπάνω, ἔδωσαν σ' αὐτό τό βουνό τό σημερινό του ὄνομα στήν τουρκική γλώσσα, τό ὁποῖο ὀνομάζεται «Beş Parmak», ἥτοι «Πενταδάκτυλον ὄρος»¹⁸.

Τό ὄρος Λάτμος ἀποτελεῖται ἀπό μία τεραστίων διαστάσεων μάζα ἀπό γρανίτη, στή θέα τοῦ ὁποίου ἀνακαλεῖ κανεῖς στή μνήμη του τά ἐντυπωσιακά λόγια τοῦ Γερμανοῦ διανοούμενου, ποιητοῦ, φιλοσόφου καί συγγραφέα Johann Wolfgang von Goethe (1749-

18. Πρβλ. τό ὁμώνυμο βουνό τῆς νήσου Κύπρου, τό ὁποῖο φέρει ἐπίσης τήν ὀνομασία «Πενταδάκτυλος».

1932), ο όποιος έμπνεόμενος από τό ταξίδι του στην περιοχή του Harz της Γερμανίας, χαρακτήρισε τόν γρανίτη, ως «τόν αρχαιότατον, βαθύτατον, σταθερότερον καί άταλάντευτον υίόν τής φύσεως».

Άπότομα φαράγγια κατατέμνουν τόν ὄγκο του ὄρους Λάτμος, του οποίου τούς πρόποδες καλύπτουν πετρώματα, αποτελούμενα από σχιστόλιθο, γνεύσιο καί διαφόρου άλλης συστάσεως ύλικά. Πρός τήν πλευρά τής κοιλάδας του Μαιάνδρου ποταμού κατευθύνονται διάφορες χαράδρες του Λάτμου καί οδηγούν σέ μικρές, στενές κοιλάδες, στίς όποιες απλώνονται οί πολυάριθμοι μικροί οικισμοί των Γιουρούκων, των όποιων τά ποιμνία βόσκουν στίς πλαγιές του βουνού αυτού.

Ο μεγαλύτερος ποταμός του ὄρους Λάτμος, ο όποιος εκβάλλει στην πεδιάδα του Μαιάνδρου, είναι ο Kargınçay. Πρόκειται για τόν αρχαίον «Υπανδον» καί ή σημερινή συστάδα λόφων, ή όποία φέρει τήν όνομασία Özbasi καί κείται πλησίον τής αρχαίας πόλεως «Μυοῦς», αντιστοιχεί προς τήν πρώην νήσο «Υπάνδα».

Κατά τήν αρχαιότητα, από τή δυτική πλευρά τής περιοχής αυτής καί πρίν ο Μαιάνδρος ποταμός, μέ τή μεγάλη προσχωματική του δραστηριότητα, προλάβει νά αλλάξει τή μορφή του χώρου, είσχωρούσε ένας βαθύς θαλάσσιος βραχίονας καί έφθανε μέχρι τό πέρας τής κοιλάδας αυτής. Η θάλασσα είσχωρούσε σέ μεγάλο βάθος στην ξηρά καί ή σημερινή λίμνη «Bafa»¹⁹, ή όποία κείται παρά τήν αρχαία πόλη Ηράκλεια²⁰, ήταν θάλασσα.

Ένας τέτοιος θαλάσσιος βραχίονας, ο όποιος σήμερα αποκαλείται Azar Güzel (= ώραϊος βραχίονας), αποτελούσε άλλοτε τόν πολύ καλά προστατευόμενο λιμένα τής αρχαίας Μυοῦντος.

Άπό τό σημείο αυτό ακριβώς ήταν δυνατόν κατά τήν αρχαιότητα, νά ανέβει κάποιος στίς κορυφές του ὄρους Λάτμος καί νά συμμετάσχει στίς πανάρχαιες θρησκευτικές τελετές καί τά λατρευτικά δρώμενα, τά όποια έλάμβαναν χώρα επάνω σ' αυτές. Άλλοτε, από τό σημείο αυτό εξετεινέτο προς Άνατολάς καί σέ βάθος ο θαλάσσι-

19. Πιθανώς ή σημερινή όνομασία τής λίμνης «Bafa» προέρχεται από τήν αρχαία έλληνική όνομασία του λιμένα τής περιοχής, ο όποιος απεκαλείτο «Βαθύς λιμήν». Πρβλ. τό Βαθύ τής νήσου Σάμου, τό όποϊον επίσης προέρχεται από τό «Βαθύς λιμήν».

20. Η όνομασία αυτής προφανώς προέρχεται από τόν ήρωα τής έλληνικής μυθολογίας, τόν Ηρακλή, ο όποιος ένσάρκωνε τό ιδεώδες τής δυνάμεως, αλλά καί τής άρετής καί του άγαθού γενικότερα.

ος εκείνος βραχίονας, ό όποίος ήρχετο σέ έπαφή μέ τήν Ήράκλεια καί τόν όποίον ό Έλληνας γεωγράφος, φιλόσοφος καί ιστορικός Στράβων²¹ περιγράφει ώς τέτοιον.

Ό βραχίονας αυτός έχει μεταβληθεί από μακροΰ χρόνου στή λίμνη Bafa καί παρά τήν έντονη προσχωματική δραστηριότητα τοΰ ποταμοΰ Μαιάνδρου, ή λίμνη αυτή έχει βάθος περίπου είκοσι (20) μέτρα. Τό νερό τής λίμνης αυτής, πού όπως άνεφέρθη ήταν παλαιότερα θάλασσα, έχει σήμερα χρώμα άνοικτοΰ πρασίνου καί διατηρεί μέρος τοΰ άλατιοΰ, πού είχε όταν άκόμη ήταν θάλασσα.

Έντύπωση μās προκαλεί σήμερα ή διαφορά, ή όποία ύπάρχει μεταξύ τών δύο όχθών τοΰ πρώην θαλασσίου αυτοΰ βραχίονα, ό όποίος διά τών προσχώσεων τοΰ ποταμοΰ Μαιάνδρου άπεκόπει από τή Μεσόγειο Θάλασσα καί δημιουργήθηκε ή λίμνη Bafa, παρά τήν άρχαία Ήράκλεια (σημερινό οικισμό Karıkiçi).

Ή νότια όχθη τής λίμνης αυτής, ή όποία άνήκει στή χερσόνησο τής Μιλήτου, έμφανίζει τίς σαφεείς, αλλά ήρεμες γραμμές αυτής τής περιοχής, ή όποία φέρει άσημόφαιη άπόχρωση καί καλύπτεται μέ μακκία βλάστηση (θαμνώδη). Αυτές τίς συναντά κανείς επί τής γειτονικής νήσου Σάμου καί σέ πολλές άλλες περιοχές τής κυρίως Ελλάδος. Ή βόρεια όχθη τής λίμνης Bafa έμφανίζει άντιθέτως μία σκοτεινή καί χαώδη, πυργούμενη πρός τά έπάνω καί άπλωμένη έδω καί εκεί όρεινή μάζα, γιά τήν όποία άρχικά είναι σχεδόν άδύνατον νά δώσει κάποιος μίαν άρκετά ικανοποιητική περιγραφή. Στο άνατολικό τμήμα τής βόρειας όχθης τής λίμνης αυτής άρχίζουν νά έμφανίζονται ήπιότερα οί άντιθέσεις αυτές, πού ύφίστανται μεταξύ τών δύο όχθών της. Έδω άπλώνεται ή εύρεία σέ έκταση καί πολύ εύφορη κοιλάδα τής Bafa, ή όποία άποτελεί τή δίοδο πρός τήν περιοχή τής Καρίας. Οί έκβολές όρισμένων ποταμών είναι βαλτώδεις, όπως επί παραδείγματι τοΰ ποταμοΰ Yeniceay, άνατολικά τής Ήρά-

21. Ό Στράβων (γένν. Άμάσεια Πόντου 64/63 π.Χ. - θάν. μετά τό έτος 23 μ.Χ.) πραγματοποίησε πολυάριθμα ταξίδια στίς χώρες τοΰ γνωστοΰ τότε κόσμου καί συνέγραψε τά έξής έργα:

1) «Γεωγραφικά», τό όποίον περιέλαμβανε δεκαεπτά (17) βιβλία, τά όποία διετηρήθησαν. Σ' αυτό τό έργο γίνεται λόγος γιά τίς περιοχές τής Εϋρώπης, τής Ασίας καί τής Αφρικής, οί όποίες ήσαν τότε γνωστές. Στο αυτό γίνεται γιά πρώτη φορά έκτενής περιγραφή τής Γερμανίας καί τής Βρεττανίας,

2) «Ιστορικά Ύπομνήματα», τό όποίον άπετελείτο από σαράντα έπτά (47) βιβλία. Τό μεγαλύτερο μέρος τοΰ έργου αυτοΰ δέν διατηρήθηκε.

κλειας, περιοχή, όπου καλλιεργούνται καρπούζια και διάφορα άλλα κηπευτικά.

Παρά τόν οικισμό Kadı kalesi (= φρούριο του Δικαστή) συναντᾶ κανείς μίαν περιοχή, ἡ ὁποία εἶναι πραγματικός παράδεισος, μέ συκιές²², ρογδιές²³ καί διάφορα ἄλλα ὀπωροφόρα δένδρα. Ἐδῶ φύονται δάφνες²⁴, μυρτιές²⁵, λεῦκες²⁶ καί πλατάνια²⁷ καί γύρω ἀπό τίς φτελιές ἐλίσσονται οἱ κληματαριές²⁸.

Στή συνέχεια καί πρὸς Ἀνατολάς, μέχρι τόν οικισμό Danişment καί μετὰ τή Mandelia, περιβάλλουν τόν δρόμο ἐντυπωσιακές συστάδες ἀπὸ βελανιδιές (δρύες)²⁹, οἱ ὁποῖες ἀπαντοῦν συχνότερα παρά τὰ μουσουλμανικά κοιμητήρια καί εἶναι ἐξαιρετικῆς ὁμορφιάς.

Εἰδικότερα στή λίμνη Bafa, παρά τήν Ἡράκλεια κεῖνται οἱ ἐπόμενες νησίδες:

1) Kahveasar Adası, ἐπὶ τῆς νοτίας ὄχθης.

2) Menet Adası, ἡ δυτικὴ νησίδα τῆς βόρειας ὁμάδας.

3) İkiz Adalar (İkiler): Πρόκειται γιὰ ὁμάδα νησίδων, πού ἀποτελοῦνται ἀπὸ γυμνὸ γρανίτη (ὕψ. 30,00 μ.).

Μία ἀξιοσημεῖωτη ἰδιορρυθμία τῆς λίμνης Bafa εἶναι ἡ μεγάλη διαφορά τῆς στάθμης τοῦ νεροῦ αὐτῆς κατὰ τό θέρος καί κατὰ τή διάρκεια τοῦ χειμῶνα. Ἡ στάθμη τῶν νερῶν τῆς λίμνης κατὰ τόν χειμῶνα ἀνέρχεται περισσότερο τοῦ ἑνός μέτρου. Κατὰ τό καλοκαίρι, ὅταν αὐτὴ κατέρχεται, τότε ἐμφανίζεται μία λευκὴ γραμμὴ στήν περιφέρεια τῆς λίμνης. Αὐτό τό γεγονός εὐρίσκεται σέ ἄμεση συνάφεια πρὸς τὰ ὑδρογραφικά φαινόμενα, τὰ ὁποῖα παρατηροῦνται στήν πεδιάδα τοῦ Μαιάνδρου ποταμοῦ.

Κατὰ τόν μῆνα Νοέμβριο ἐκάστου ἔτους ἀρχίζει νά ἀνέρχεται ἡ στάθμη τῶν ὑδάτων τοῦ ποταμοῦ Μαιάνδρου. Κατὰ τοὺς μῆνες Δεκέμβριο καί Ἰανουάριο συνήθως ὁ ποταμὸς ὑπερχειλίζει καί μέ τὰ νερά του κατακλύζει ὅλη τήν πεδιάδα. Αὐτό ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα νά ἀνέρχεται στό ἴδιο ὕψος μέ τὰ νερά τοῦ Μαιάνδρου ἡ στάθμη τῶν ὑδάτων

22. Συκὴ ἡ καρική (Ficus carica).

23. Ροιὰ ἡ ποινική (Punica granatum).

24. Δάφνη ἡ εὐγενής ἢ Δάφνη τοῦ Ἀπόλλωνος (Laurus nobilis).

25. Μύρτος ἡ κοινὴ (Myrtus communis).

26. Πόπυλος ὁ λευκός (Populus albus).

27. Πλάτανος ὁ ἀνατολικός (Platanus orientalis).

28. Ἀμπελος ἡ οἰνοφόρος (Vitis vinifera).

29. Δρῦς ἡ κοκκοφόρος (Quercus coccifera).

τῆς εὐρύτερης περιοχῆς, ἀπὸ τὴν Πριήνη³⁰ ἕως τὴ Μίλητο³¹ καὶ σὺν ἴδιον ὕψος ἀνέρχεται ἐπίσης ἡ στάθμη τοῦ ὕδατος τῆς λίμνης Bafa.

Ὅταν ἀκολουθῶς τὰ νερά τοῦ Μαιάνδρου καὶ τῆς γύρω ἀπὸ τὸ Δέλτα αὐτοῦ περιοχῆς ἀρχίζουν νὰ ὑποχωροῦν καὶ ἡ στάθμη των νὰ χαμηλώνει, τότε καὶ ἡ στάθμη τῶν νερῶν τῆς λίμνης ἀρχίζει νὰ κατέρχεται. Σημειωτέον, ὅτι τὰ νερά τῆς λίμνης αὐτῆς εἶναι πλούσια σὲ ἰχθυοπανίδα καὶ τὰ ψάρια αὐτῆς ἀλιεύονται συστηματικὰ ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῆς γύρω περιοχῆς.

Ἡ ὑψηλότερη κορυφή τοῦ Λάτμου δὲν εἶναι ὁρατὴ ἀπὸ κανένα σημεῖο τῆς λίμνης Bafa, ἐπεὶδὴ ἀπότομες, ὑψηλές πλαγιές, ὅμοιες μὲ πανύψηλους τοίχους, παρεμβάλλονται μεταξὺ τοῦ ὄρους αὐτοῦ καὶ τῆς παρακείμενης λίμνης. Οἱ σχηματισμοὶ αὐτοὶ προσδίδουν ἐπίσης στὸν Λάτμο τὴ χαρακτηριστική, ἀδρὴ καὶ γενικὰ ἄγρια ἐμφάνιση αὐτοῦ καὶ ὅπως ἰδιαιτέρως ἡ ὀροσειρά, ἡ ὁποία ὑψώνεται ΒΑ τῆς Ἡράκλειας. Κάποιος περιηγητής, ὁ ὁποῖος ἐπισκέφθηκε τὴν περιοχὴ, ἐξέφρασε τὴν ἐπόμενη γνώμη, ἀντικρύζοντας τὸν βραχῶδη σχηματισμὸ τοῦ Λάτμου: «Αὐτοὶ οἱ βράχοι παρέχουν στὸν ἐπισκέπτη τὴν ἐντύπωση, ὅτι σὰν νὰ φέρει ἕκαστος ἀπὸ αὐτοὺς ἀπὸ ἓνα μοναχικὸ ἔνδυμα (ράσο)».

Στὴν πραγματικότητα, ὁ χαρακτήρας τοῦ τοπίου αὐτοῦ ἀποβαίνει πολὺ ἐντυπωσιακός, ὅταν κάποιος ἀνέρχεται σὲ ὑψηλότερα σημεία τοῦ ὄρους τοῦ Λάτμου. Ἐκεῖνος διέρχεται διὰ μέσου ἐντυπωσιακῆς ἀγριότητος καὶ μεγαλειότητος φαράγγων, ὅπως εἶναι καὶ τὸ φαράγγι, τὸ ὁποῖο κεῖται πλησίον τῆς Μονῆς τοῦ Στύλου.

Ὅταν ἀνέρχεται κάποιος διαπιστώνει, ὅτι βαθμιαίως ἀραιώνει ἡ βλάστηση, ἡ ὁποία ἀποτελεῖται ἀπὸ πεῦκα³², ἐλαιόδενδρα ἡμερα³³ καὶ ἄγρια³⁴, λυγαριές³⁵ καὶ διάφορους θάμνους.

30. Ἡ Πριήνη ἦταν μία ἀκμάζουσα πόλη τῆς Ἰωνίας, ἡ ὁποία ἔκειτο παρά τίς ἐκβολές τοῦ Μαιάνδρου ποταμοῦ. Εἶχε κτισθεῖ κατὰ τὸ λεγόμενον Ἴπποδάμειον σύστημα. Ἡ πόλη ἔχει ἀνασκαφεῖ ἀπὸ Γερμανοὺς Ἀρχαιολόγους καὶ εἶναι ἐπισκέψιμη. Διατηροῦνται μεταξὺ ἄλλων καὶ τὰ ἐξῆς μνημεῖα: ἡ Ἀκρόπολη, κτισμένη ἐπάνω σὲ βραχῶδες καὶ φύσει ὀχυρὸ ὕψωμα, διάφοροι ναοί, τὸ Θέατρο, τουλάχιστον μία παλαιοχριστιανικὴ βασιλική, μία Ἑβραϊκὴ Συναγωγὴ κ.λπ.

31. Σημειωτέον, ὅτι ὁ ἀρχαιολογικὸς χώρος τῆς Μιλήτου γιὰ μεγάλο χρονικὸ διάστημα κατακλύζεται ἐν μέρει ἀπὸ νερά, ὥστε νὰ εἶναι δύσκολη ἡ προσπέλασή του.

32. Πίτυς ἢ χαλέπιος (*Pinus halepensis*).

33. Ἑλαία ἢ εὐρωπαϊκὴ, Ἑλαία ἢ ἡμερος (*Olea europaea*, *Olea sativa*).

34. Ἑλαία ἢ εὐρωπαϊκὴ, Ἑλαία ἢ ἄγρια (*Olea europaea*, *Olea sylvestris*).

35. Ἄγνος ἢ κοινὴ, Ἄγνος ὁ ἀγνός (*Vitex agnus-castus*).

Συνεχῶς γίνεται περισσότερο ἄγωνα καὶ δυσπρόσιτη ἡ πτωχὴ σέ νερά περιοχή, τῆς ὁποίας οἱ βραχῶδεις σχηματισμοὶ δέν παύουν νά προσφέρουν στά μάτια τοῦ ἐπισκέπτη γραφικὲς ἐκπλήξεις. Αὐτὲς ἐναλλάσσονται μέ εἰκόνες ἀπύθμενου χάους, ἀλλὰ καὶ μέ εἰκόνες πού σχηματίζονται, ὅταν κάποιος στρέφεται πρὸς τὰ ὀπίσω, ἀντικρύζοντας τίς μακριὰ κείμενες, εὐφορες καὶ μέ τὰ πλούσια νερά τοῦ ποταμοῦ Μαιάνδρου ἀρδευόμενες ἐκτάσεις. Τά νερά τῆς παρακείμενης λίμνης εἶναι κυανόχρωμα καὶ λάμπουν μεταξύ τῆς χαώδους, βραχῶδους καὶ ἄγωναῖς περιοχῆς τοῦ Λάτμου.

Παλαιότερα ἔκαναν συχνά τὴν ἐμφάνισή των στὴν περιοχή αὐτὴ διάφορα ἄγρια ζῶα, ὅπως ἀρκοῦδες καὶ πάνθηρες. Μία ἀρκούδα, μαζί μέ τὰ μικρά της, ἔκανε τὴν ἐμφάνισή της στὸν καθηγητὴ καὶ ζωγράφο Konrad Boese, ὅταν ἐκεῖνος φιλοτεχνοῦσε ἀντίγραφα τῶν σωζομένων τοιχογραφιῶν στὴν περιοχή αὐτὴ.

Εἶναι γνωστὸ τὸ ἀρχαῖο ἐλληνικὸ γνωμικόν: «Ἄρκτου παρούσης, ἔχνη μὴ ζήτει». Ὅταν στὸν βίον τοῦ Ἁγίου Παύλου τοῦ νεωτέρου ἀναφέρεται μεταξύ ἄλλων καὶ τὸ περιστατικὸ ἐκεῖνο, ὅπου κατὰ τὴ διάρκεια μίας φοβερῆς νυκτερινῆς καταιγίδας, ἕνας πάνθηρας ἀνεζήτησε προστασία καὶ εἰσῆλθε στὴ σπηλιά τοῦ Ἁγίου Παύλου, ξάπλωσε στά πόδια του, χωρὶς νά τὸν πειράξει³⁶, θά πρέπει κανεὶς αὐτὸ νά τὸ θεωρήσει ὡς πραγματικὸ γεγονός, τὸ ὁποῖο ἔλαβε χώρα κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ἀσκήσεως τοῦ Ἁγίου Παύλου σ' αὐτὴ τὴ δυσπρόσιτη καὶ ἔρημη περιοχή.

Ὡς πρὸς τὴν ὑπαρξὴ πηγῶν στό ὄρος Λάτμος εἶναι ἀξιοσημείωτο, ὅτι μόνο στά κατώτερα τμήματα αὐτοῦ ἐμφανίζονται αὐτὲς. Οἱ μεσαιωνικὲς μοναστικὲς ἐγκαταστάσεις τῆς περιοχῆς τοῦ Λάτμου, οἱ ὁποῖες εἶναι ἐξαιρετικὰ ἐνδιαφέρουσες, τόσον ἀπὸ πλευρᾶς ἱστορίας τοῦ Μοναχισμοῦ, ὅσον καὶ ἀπὸ πλευρᾶς τῆς ἱστορίας τῆς Τέχνης, ἀπλώνονται κυρίως στὴ νότια καὶ νοτιοδυτικὴ πλευρὰ τοῦ ὄρους αὐτοῦ. Γι' αὐτόν ἀκριβῶς τὸν λόγο καὶ ἀρχικά, ἦτοι κατὰ τὸ ἔτος 1906, χαρτογραφήθηκε ἡ περιοχή αὐτὴ.

Ἰδιαίτερα ἐντυπωσιακὴ εἶναι μιά περιήγηση μέ βάρκα ἢ μικρὸ καΐκι στὴ λίμνη Bafa καὶ μάλιστα ἡ διαδρομὴ σ' αὐτὴν κατὰ τὴ διάρκεια τῆς νύκτας καὶ ὑπὸ τὸ φῶς τῆς σελήνης. Αὐτὴ ἀνακαλεῖ στὴ μνήμη μας τὸν σχετικὸ μῦθο τοῦ Ἐνδυμίωνα, τὸν ὁποῖον ἐρωτεύθηκε παράφορα ἡ σελήνη: «Ἡ σελήνη περιφέρεται ἐπάνω ἀπὸ

36. H. Delehay, *Monumenta Latrensia* 1913, σ. 118.

τίς θαυμάσιες κορυφές τοῦ ὄρους Λάτμου καί κατευθύνεται πρὸς τὸ σπήλαιον τοῦ ἀγαπημένου της, τοῦ Ἐνδυμίωνος»³⁷.

Στό μέσον περίπου τῆς λίμνης Bafa βλέπει κανεῖς δύο νησίδες, οἱ ὁποῖες κεῖνται τόσο πλησίον, ἢ μία βρίσκεται δίπλα στήν ἄλλη, ὥστε στήν τοπική διάλεκτο αὐτές ἀποκαλοῦνται «τά δίδυμα νησιά» (İkiler).

Ὑψηλά, ἰσχυρά τείχη, τά ὁποῖα περατοῦνται πρὸς τὰ ἄνω σέ ὀδοντωτές ἀπολήξεις, εἶναι ὁρατά ἀπό πολύ μακριά καί μᾶς δηλώνουν, ὅτι ἐδῶ κεῖται ἡ πρώτη ὀχυρωμένη μοναστηριακή ἐγκατάσταση. Σ' αὐτήν ἀντιστοιχεῖ ἕνας Πύργος, ὁ ὁποῖος κεῖται στήν ὄχθη τῆς λίμνης. Στήν περιοχή αὐτή ζεῖ ἕνα μεγάλο πλῆθος ἀπό ὑδρόβιες χελῶνες, πού τίς βλέπει κανεῖς νά εἶναι ξαπλωμένες στήν ὄχθη καί νά ἀπολαμβάνουν τίς θερμές ἀκτίνες τοῦ ἡλίου.

Ἐπίσης ἀντικρῦζει κανεῖς ὑφάλους, μέ ἀρχαίους τάφους, σκαμμένους στούς φυσικούς βράχους, οἱ ὁποῖοι ὑποδηλώνουν, ὅτι πλησίον κεῖται ἡ ἀρχαία πόλη Ἡράκλεια. Αὐτή στήν ἀρχαιότητα, κειμένη στό ἀνατολικό ἄκρο τῆς λίμνης, ἐπιτηροῦσε καί ἤλεγχε τήν εἴσοδο στήν περιοχή τῆς Καρίας. Ἡ Ἡράκλεια ἀποτελεῖ μία ἀπό τίς πλέον ἀξιοπερίεργες δημιουργίες τῆς ἀρχαιότητος, ἡ ὁποία ἀπλῶς καί μόνο ἐξ αἰτίας τῆς θαυμάσια διατηρούμενης ὀχύρωσής της, θά ἀξίζε τόν κόπο τῆς συγγραφῆς μίας αὐτοτελοῦς μονογραφίας.

Ἀρχικά ἀντικρῦζει κανεῖς τόν ναό τῆς θεᾶς Ἀθηνᾶς, ὁ ὁποῖος διατηρεῖται μέχρι τοῦ ὕψους τῆς περιμέτρου τῆς ὀροφῆς. Αὐτός ὁ ναός ἔχει κτισθεῖ ἐπάνω σέ πολυάριθμους βραχώδεις σχηματισμούς τῆς περιοχῆς αὐτῆς. Τό γεγονός, ὅτι μεταξύ αὐτῶν τῶν ὄγκων τῶν βράχων ἔζησαν οἱ κάτοικοι μιᾶς μεγάλης ἐλληνιστικῆς πόλεως, τῆς Ἡράκλειας (τῆς Καρίας), φαίνεται ἀρχικά παντελῶς ἀκατανόητο, μέχρις ὅτου κάποιος νά ἐρευνήσῃ ἐπιμελῶς τήν περιοχή καί νά ἀναγνωρίσῃ σ' αὐτήν τήν ἀρχαία Ὁχύρωση, τήν Ἀγορά, τό Βουλευτήριο, τό Θέατρο, τόν ναό τῆς θεᾶς Ἀθηνᾶς καί τὰ ἄλλα Ἱερά, τό λιμάνι, τά καταστήματα καί τίς ιδιωτικές οἰκίες τῆς πόλεως.

Μ' αὐτήν ἀκριβῶς τήν εἰκόνα τῆς ἀρχαίας πόλεως Ἡράκλειας ἀναμειγνύεται ὁ Βυζαντινός Μεσαίωνας. Ἐπὶ τῶν ἀρχαίων ἐρείπιων τῆς Ἡράκλειας κεῖνται τὰ οἰκοδομικά λείψανα ἑνός Ἐπισκοπικοῦ Μεγάρου (Ἐπισκοπείου)³⁸, μέ σχετικά καλή διατήρηση τῶν τοίχων αὐτοῦ,

37. Th. Wiegand, *Latmos* 1913, σ. 13.

38. Ἡ Ἡράκλεια ἐπὶ αἰῶνες ἦταν ἔδρα ὁμώνυμης Ἐπισκοπῆς, ἥτοι τῆς Ἐπισκοπῆς Ἡρακλείας.

ώστε νά εἶναι ἐμφανής καί εὐδιάκριτη ἡ κάτοψη τοῦ οἰκοδομήματος. Ἐπίσης ἐπάνω στή γειτονική νῆσο εὐρίσκονται τά ἐρείπια δεύτερου Ἐπισκοπικοῦ Μεγάρου. Αὐτό ἦταν ὀχυρωμένο καί μέρος τῶν τειχῶν τῆς ὀχύρωσης αὐτοῦ διατηρεῖται στό ἀρχικό των ὕψος, μέ τίς ὁδοντωτές ἀπολήξεις τῶν τειχῶν νά διακρίνονται ἀπό πολύ μακριά.

Ὅταν εὐρίσκεται κάποιος στήν Ἡράκλεια καταλαμβάνεται ἀπό τήν ἐπιθυμία, νά παραμείνει σ' αὐτήν γιά μακρύτερο χρονικό διάστημα καί νά ἀσχοληθεῖ εἰδικότερα μέ τήν ἔρευνα καί τή μελέτη τῶν ἀρχαίων λειψάνων καί γενικά τήν ἱστορία τῆς περιοχῆς αὐτῆς.

3. Τοπογραφική ἀποτύπωση τῆς περιοχῆς τοῦ Λάτμου

Ἡ ἔρευνα ὑπό τῶν Γερμανῶν ἐρευνητῶν τῆς περιοχῆς τοῦ Λάτμου, ἡ ὁποία ἄρχισε στίς ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰῶνα καί ἔφερε στό φῶς σημαντικά μνημεῖα τῆς βυζαντινῆς ἐποχῆς, ἄγνωστα μέχρι τότε στήν ἐπιστήμη καί στήν ἔρευνα, ἀπαιτοῦσε τήν τοπογραφική ἀποτύπωση τῆς περιοχῆς, τή σχεδίαση καί τήν ἀκριβή τοποθέτηση ἐπί τοῦ χάρτου τῶν διαφόρων μνημείων.

Τό ἔργο αὐτό ἀνέλαβε ἀρχικά ὁ W. von Marees καί αὐτό ἐξετελέσθη μέ μεγάλη ἐπιτυχία³⁹. Ἡ τοπογραφική ἀποτύπωση τῆς περιοχῆς ἔγινε σέ κλίμακα 1:50.000. Κατά τό ἔτος 1906 οἱ ἀρχαῖοι τάφοι, οἱ ὁποῖοι ἦσαν σκαλισμένοι στούς βράχους τῆς περιοχῆς, εὐρίσκοντο σέ βάθος 1,00-1,50 μ. περίπου κάτω ἀπό τήν ἐπιφάνεια τοῦ νεροῦ τῆς λίμνης. Αὐτοί οἱ τάφοι ἀσφαλῶς κατά τήν ἀρχαιότητα καί κατά τόν χρόνο τῆς κατασκευῆς καί τῆς χρησιμοποίησέως των ἔκειντο ὑπεράνω τῆς στάθμης τοῦ νεροῦ, τῆς τότε θαλάσσης καί ἀργότερα λίμνης Bafa. Κλίμακες, οἱ ὁποῖες εἶναι σκαμμένες στούς βράχους, ἔχουν σήμερα ἕξι (6) βαθμίδες ὑπό τήν ἐπιφάνεια τοῦ νεροῦ τῆς λίμνης αὐτῆς. Κατά τήν ἐλληνιστική ἐποχή ἡ στάθμη τοῦ νεροῦ τῆς τότε θαλάσσης ἔκειτο περί τά 2,80-3,00 μ. χαμηλότερα τῆς σημερινῆς στάθμης τοῦ νεροῦ τῆς λίμνης Bafa⁴⁰.

39. Ὁ Πρῶσος Ἀξιωματικός καί Τοπογράφος Walter von Marees ἔλαβε τετράμηνη ἄδεια ἀπό τήν Ὑπηρεσία του, ἡ ὁποία εἶχε τήν ἔδρα της στό Βερολίνο, προκειμένου νά μπορέσει νά ἀσχοληθεῖ ἀποκλειστικά μέ τήν τοπογράφηση τῆς περιοχῆς τοῦ Λάτμου. Ὁ W. von Marees ἀπεβίωσε στίς 8-2-1908. Αὐτόν διεδέχθη ὁ Karl Lyncker, ὁ ὁποῖος συνέχισε καί περάτωσε τό ἔργο του. Th. Wiegand, *Latmos* 1913, σ. VII, πίν. X.

40. Ὑπολογίζεται, ὅτι κατά τίς τελευταῖες δύο χιλιετίες, ἦτοι ἀπό τήν ἐποχή

Οι σημερινές μικρές νησίδες Karikiri-sar Adası και Kahveasar Adası συνδέονται με την ξηρά με μερικούς ύφάλους, οι όποιοι απο-τελούνται από άμμο και χαλαζία. Οι ύφαλοι αυτοί κείνται περί τό 1,00 έως 1,50 μ. χαμηλότερα από τή στάθμη του νερού τής λίμνης. Αύτή ή σύνδεση με την ξηρά πιθανώς ύφίστατο μέχρι και τόν 10ον αι. μ.Χ.⁴¹ Τό ίδιο ισχύει σήμερα και για τή νήσο İkiz Adası, ή όποία ένώνεται με την ξηρά με μία άμμώδους συστάσεως λωρίδα γής, ή όποία διαρκώς αυξάνει διά τών προσχώσεων τών χειμάρρων του όρους Λάτμος, οι όποιοι εκβάλλουν παρά τό Karikiri Yaylası.

τής γεννήσεως του Ίησου Χριστού μέχρι σήμερα και έξ αίτίας τής αυξήσεως τής μέσης τιμής τής θερμοκρασίας τής γής, ή στάθμη τής θάλασσας παγκοσμίως άνέρχεται περί τό ένα χιλιοστό έτησίως. Αυτό σημαίνει, ότι κατά τά τελευταία 2000 έτη ή στάθμη τής θάλασσας έχει άνέλθει συνολικά περί τά δύο μέτρα. Τουτό στην πράξη σημαίνει μεγάλη άλλαγή τής άκτογραμμής και μεγάλη διαφοροποίηση τών παραλιών όλοκλήρου τής γής.

41. Βορειοδυτικά τής νήσου Καλύμνου τής Δωδεκανήσου και σέ απόσταση περίπου όκτακόσια (800) μέτρα από αύτήν κείται ή μικρή και βραχώδης νησίδα Τέλενδος. Έπάνω σ' αύτήν διατηρούνται πολυάριθμα άρχαία μνημεία, μεταξύ τών όποιων περιλαμβάνονται και τά εξής: πέντε παλαιοχριστιανικές βασιλικές, Θέρμες, μία Νεκρόπολη κ.λπ. Αύτή ή νησίδα συνεδέετο με τή νήσο Κάλυμνο, διά μέσου μίας στενής λωρίδας γής, μέχρι και τόν 6ον αι. μ.Χ. Στή συνέχεια, πιθανώς έξ αίτίας σεισμικής δραστηριότητας, ή λωρίδα έβυθίσθη και ή Τέλενδος από χερσόνησος άπέβη νήσος. Στο ένδιάμεσο διάστημα μεταξύ Καλύμνου και Τελένδου διακρίνονται ύπό τήν έπιφάνεια του νερού τής θάλασσας λείψανα άρχαίων οικοδομημάτων κ.λπ.

ΚΥΡΙΩΣ ΜΕΡΟΣ

I. ΟΙ ΜΟΝΕΣ ΤΟΥ ΛΑΤΜΟΥ

Α) Η ΟΧΥΡΩΜΕΝΗ ΜΟΝΗ ΕΠΙ ΤΗΣ ΝΗΣΟΥ, ΠΑΡΑ ΤΗΝ ΗΡΑΚΛΕΙΑ

Στή λίμνη Bafa καί πλησίον τῆς Ἡράκλειας κεῖται μία νῆσος, ἡ ὁποία ἐμφανίζει σχεδόν ὀρθογωνίου σχήματος περίγραμμα (διαστ. 150,00 x 80,00 μ. περίπου) καί ἦταν ὀχυρωμένη. Τῇ νήσο αὐτῇ περιέβαλλε ἰσχυρό τεῖχος, τμήματα τοῦ ὁποίου διατηροῦνται. Τοῦτο ἔφερε ὀδοντωτές ἀπολήξεις πρὸς τὰ ἐπάνω, ὀρισμένες ἀπὸ τίς ὁποῖες διετηρήθησαν. Ὑπῆρχαν δύο Πύλες εἰσόδου, ἥτοι μία κυρία καί μία δευτερεύουσα⁴².

Ἐπὶ τῆς νήσου αὐτῆς ἔκειντο δύο χριστιανικοὶ ναοὶ καί ἡ Τράπεζα τῆς Μονῆς. Τὰ οἰκοδομήματα αὐτά, ἂν καί ἐρειπωμένα ἀπὸ μακροῦ χρόνου, διατηροῦνται σέ σχετικά ἱκανοποιητική κατάσταση. Τὰ ὑπόλοιπα κτίρια τῆς Μονῆς κεῖνται σέ σωροὺς ἐρειπίων καί οἱ κατόψεις αὐτῶν εἶναι δυσδιάκριτες. Τό οἰκοδομικὸ συγκρότημα τῆς Μονῆς αὐτῆς, ὅπως παρατηρεῖται κατὰ κανόνα στίς Μονές τοῦ Λάτμου, περιλαμβάνει δύο μέρη, ἥτοι: α) Τόν Κάτω ἢ κυρίως Πύργο καί β) τόν Ἐπάνω ἢ δευτερεύοντα Πύργο.

α) Κάτω Πύργος

1. Καθολικόν

Στό μέσον περίπου τῆς νήσου αὐτῆς ἔκειτο ὁ κεντρικὸς ναὸς τῆς Μονῆς (τό Καθολικόν). Εἶχε κτισθεῖ ὡς ἐπὶ τό πλεῖστον μέ οἰκοδομικά ὑλικά, τὰ ὁποῖα προήρχοντο ἀπὸ τὰ ἐρειπωμένα ἀρχαῖα οἰκοδομήματα τῆς παρακείμενης Ἡράκλειας.

42. Στίς χριστιανικὲς Μονές γενικά κατὰ τὸν μεσαῖωνα, ὅπως τό ἴδιο συμβαίνει καί σήμερα στίς Μονές τοῦ Ἁγίου Ὁρους τοῦ Ἄθωνος, ὑπῆρχαν δύο Πύλες, ἥτοι: ἡ κυρία, ἡ ὁποία χρησίμευε γιὰ τὴν εἴσοδο καί τὴν ἐξοδο τῶν Μοναχῶν, τῶν ἐργατῶν καί τῶν προσκυνητῶν τῆς Μονῆς καί ὅπου ὑπῆρχε πάντοτε θυρωρός, ὁ Πορτάρης, ὁ ὁποῖος ἤλεγχε τίς εἰσόδους καί ἐξόδους καί μία δευτερεύουσα, ἡ λεγόμενη Παραπυλὶς, ἡ ὁποία ἐχρησιμοποιεῖτο σέ ὥρα ἀνάγκης. Ἡ κυρία εἴσοδος τῆς Μονῆς ἠνοίγετο κατὰ τὴν ἀνατολή τοῦ ἡλίου καί ἐκλείετο κατὰ τὴ δύση αὐτοῦ, γιὰ λόγους ἀσφαλείας. Αὐτό ἐξακολουθεῖ νὰ ἐφαρμόζεται καί σήμερα στὰ Μοναστήρια τοῦ Ἁγίου Ὁρους, τοῦ Ἄθωνος.

Ὁ ναός αὐτός ἀνήκει στὸν ἀρχιτεκτονικὸ τύπο τοῦ ἐλεύθερου σταυροῦ μέ τροῦλλο⁴³. Οἱ κεραῖες τοῦ σταυροῦ εἶναι πολὺ βραχεῖες καὶ μόλις ἐξέχουν ἀπὸ τὸ περίγραμμα τῆς κατόψεως τοῦ οἰκοδομήματος αὐτοῦ.

Ἱερὸν Βῆμα

Τοῦτο ἐμφανίζει ὀρθογωνίου σχήματος κάτοψη (ἐσωτ. διαστ. 7,80 x 1,80 μ. περίπου). Στὸ μέσον τῆς ἀνατολικῆς αὐτοῦ πλευρᾶς ἀνοίγεται μία ἀψίδα, ἐσωτερικὰ ἡμικυκλική (χορδῆς 4,60 καὶ βέλους 2,15 μ.) καὶ ἐξωτερικὰ τρίπλευρη ἢ ἡμιεξαγωνική. Στὸ μέσον ἐκάστης ἐκ τῶν τριῶν πλευρῶν τῆς ἀψίδας ἀνοίγεται ἀνὰ ἓνα μονόλοβο, τοξωτὸ ἄνω παράθυρο. Ἐπίσης στὸ μέσον τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ Διακονικοῦ καὶ τῆς Προθέσεως καὶ ἐντὸς τοῦ πάχους τοῦ τοίχου, ἀνοίγεται ἀνὰ μία ἡμικυκλική κόγχη. Τὸ Ἱερὸν Βῆμα ἐκαλύπτετο μέ κτιστὴ, ἡμικυλινδρική ὀροφή.

Κυρίως ναός

Αὐτός ἐμφανίζει τετραγώνου σχήματος κάτοψη (ἐσωτ. διαστ. 7,60 x 7,60 μ.). Στὸ κέντρον αὐτοῦ ὑψώνετο ἓνας ἡμισφαιρικός τροῦλλος, ὁ ὁποῖος ἐφέρετο ἐπάνω σέ ὑψηλὸ, κυλινδρικοῦ σχήματος ἐσωτερικὰ καὶ πιθανῶς ὀκταγωνικοῦ σχήματος ἐξωτερικὰ, τύμπανο.

Στὸ ἐσωτερικὸ τμῆμα τῆς νοτίας πλευρᾶς, τῆς νοτίας κεραίας τοῦ ναοῦ, ἠνοίγετο μία θύρα, ἡ ὁποία ἔφερε ὀριζόντια τοποθετημένο, μεγάλου σχήματος ἀνώφλιο. Ἐπάνω ἀπὸ αὐτὴν ἐσχηματίζετο ἓνα τυφλὸ ἀψίδωμα. Δυτικὰ τῆς θύρας ἠνοίγοντο δύο ὀρθογωνίου σχήματος παράθυρα, τοξωτὰ ἄνω.

Ἐξωτερικὰ καὶ ἐπάνω ἀπὸ τὰ τόξα τῶν παραθύρων αὐτῶν ὑπῆρχε διπλή, διακοσμητικὴ ταινία ἀπὸ ὀπτοπλίνθους. Ἐπὶ τῆς βορείας πλευρᾶς, τῆς βορείας κεραίας τοῦ ναοῦ, ἠνοίγοντο τρία παράθυρα, τὰ ὁποῖα ἐπερατοῦντο πρὸς τὰ ἄνω σέ τόξα. Ἀνωθεν αὐτῶν ὑπῆρχε ἐπίσης διπλή, διακοσμητικὴ ταινία ἀπὸ ὀπτοπλίνθους.

Στὸ μέσον τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ κυρίως ναοῦ ἠνοίγετο μία θύρα, ἡ ὁποία ἐπέτρεπε τὴν ἄμεση ἐπικοινωνία αὐτοῦ μετὰ τοῦ χώρου τοῦ νάρθηκα. Στὸ δυτικὸ ἄκρο τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ κυρίως ναοῦ ἠνοίγετο ἐπίσης μία θύρα, ἡ ὁποία ὀδηγοῦσε ἀπὸ τὴν αὐλὴν σ' αὐτόν.

43. Th. Wiegand, *Latmos* 1913, σ. 22-23, σχ. 25-26.

Νάρθηκας

Δυτικά τοῦ κυρίως ναοῦ ἦταν προσκεκολλημένος ὁ νάρθηκας. Αὐτός ἐμφανίζει ὀρθογωνίου σχήματος κάτοψη (έσωτ. διαστ. 7,60 x 4,00 μ.) καί καλύπτετο μέ τόν συνδυασμό τριῶν σταυροθολίων. Ἀπό αὐτά τό βόρειο σταυροθόλιο διατηρεῖται σέ καλή κατάσταση.

Στό μέσον τῆς νοτίας καί τῆς βορείας πλευρᾶς τοῦ νάρθηκα ἀνοίγεται ἀνά ἓνα παράθυρο. Στή νοτία πλευρά τοῦ νάρθηκα ἡνοίγετο μία θύρα. Στό μέσον τῆς δυτικῆς πλευρᾶς αὐτοῦ ἡνοίγετο ἡ κυρία εἴσοδος. Στό ἀνώφλιο αὐτῆς διατηροῦνται τά λείψανα μίας ἡμιεξίτηλης ἐλληνικῆς ἐπιγραφῆς, ἀπό τήν ὁποίαν ἀναγινώσκεται μέ σαφήνεια τό ὄνομα: «...Κωνσταντίνου...»⁴⁴. Πρόκειται πιθανῶς γιά τό ὄνομα τοῦ κτήτορα ἢ τοῦ ἀνακαινιστοῦ τοῦ Καθολικοῦ τῆς Μονῆς αὐτῆς.

Θεωρεῖται πολύ πιθανόν, ὅτι δυτικά τοῦ Καθολικοῦ ἢ καί γύρω ἀπό αὐτό ὑπῆρχε αὐλή, ἡ ὁποία περιεβάλλετο ἀπό στοές καί κιονοστοιχίες. Νότια τοῦ Καθολικοῦ διατηροῦνται τά λείψανα δύο κιόνων, τά ὁποῖα πιθανῶς προέρχονται ἀπό τίς κιονοστοιχίες αὐτές.

Στήν αὐλή καί λίγο νοτιότερα τοῦ Καθολικοῦ ἔκειντο τά τεμάχια ἐνός μαρμαρίνου ἄμβωνα, ὁ ὁποῖος προφανῶς ἀρχικά θά ἔκειτο ἐντός τοῦ Καθολικοῦ καί ἀπό ἐκεῖ, μετά τήν ἐρείπωση καί τήν ἐγκατάλειψη αὐτοῦ, τά τεμάχια αὐτά μετεφέρθησαν στόν χῶρο τῆς αὐλῆς.

2. Τράπεζα

Στό δυτικό τμήμα τῆς νήσου αὐτῆς διατηροῦνται τά λείψανα ἐνός οἰκοδομήματος ἱκανῶν διαστάσεων, τό ὁποῖον φέρει ἓνα ἀρκετὰ ἐπίμηκες κλίτος⁴⁵. Ἀπό τό οἰκοδόμημα αὐτό σώζεται μόνον τμήμα τῆς ἀνατολικῆς καί τῆς δυτικῆς πλευρᾶς αὐτοῦ, καθὼς καί ἡ βορεία πλευρά του. Τό νότιο μισό καί πλέον τοῦ οἰκοδομήματος αὐτοῦ δέν διατηρεῖται, ἀλλά ἔχει κατακλυσθεῖ καί ἐν μέρει παρασυρθεῖ ἀπό τά νερά τῆς λίμνης. Ὅμως ἀπό τά τμήματα, τά ὁποῖα διετηρήθησαν εἶναι δυνατή ἡ γραφική ἀποκατάσταση τῆς κατόψεως αὐτοῦ.

Ὁ κυρίως ἄξονας τοῦ οἰκοδομήματος βαίνει ἀπό Β. πρὸς Ν. καί ὄχι ἀπό Δ. πρὸς Α., ὅπως κατὰ κανόνα συμβαίνει μέ τούς χριστιανικούς ναούς⁴⁶. Ἡ κάτοψη αὐτοῦ ἐμφανίζει σχῆμα Τ, μέ τή βορεία

44. Th. Wiegand, *Latmos* 1913, σ. 22.

45. Th. Wiegand, *Latmos* 1913, σ. 24, σχ. 28-28α.

46. Τόσον οἱ χριστιανικοὶ ναοὶ ἀπὸ πολὺ ἐνωρὶς, ὅσον καὶ οἱ ἀρχαῖοι ἐλληνι-

κεραία αὐτοῦ μεγαλύτερη στό μήκος σέ σχέση μέ τίς πλάγιες κεραίες (έσωτ. διαστ.: μήκος 18,80, μέγιστο πλάτος 9,50 καί ἐλάχιστο πλάτος 5,60 μ.). Στό μέσον τῆς νοτίας αὐτοῦ πλευρᾶς ἡνοίγετο μία ἀψίδα, ἐσωτερικά ἡμικυκλική (χορδῆς 2,50 καί βέλους 1,20 μ.) καί ἐξωτερικά τρίπλευρη ἢ ἡμιεξαγωνική, στό μέσον τῆς ὁποίας θά ἡνοίγετο ἓνα παράθυρο.

Τό οἰκοδόμημα αὐτό, λόγω τοῦ στενοῦ πάχους τῶν τοίχων του, φαίνεται ὅτι καλύπτετο μέ ξύλινη, ἀμφικλινή στέγη, ἡ ὁποία ἐξωτερικά ἔφερε κοῖλα κεραμίδια.

β) Ἐπάνω Πύργος

Ναῦδριο

Στόν Ἐπάνω Πύργο, στό ΝΔ. τμήμα τῆς νήσου, ΝΔ. τοῦ Καθολικοῦ, νότια τῆς Τράπεζας καί σέ μικρή ἀπόσταση ἀπό αὐτήν, ἔκειτο ἓνα μικρῶν διαστάσεων ναῦδριο⁴⁷. Τοῦτο ἐμφανίζει ὀρθογωνίου σχήματος κάτοψη. Ὁ κυρίως ἄξονας τοῦ οἰκοδομήματος βαίνει ἀπό Δ. πρὸς Α. Τό ἀνατολικό ἄκρο τοῦ οἰκοδομήματος διατηρεῖται μόνο στό ὕψος τῆς θεμελιώσεως αὐτοῦ. Τοῦτο ἀποτελεῖται ἀπό τρία μέρη, ἦτοι:

Ἰερὸν Βῆμα

Τοῦτο ἐμφανίζει ὀρθογωνίου σχήματος κάτοψη (έσωτ. διαστ. 3,60 x 1,10 μ.). Στό μέσον τῆς ἀνατολικῆς αὐτοῦ πλευρᾶς ἀνοίγεται μία ἀψίδα, ἐσωτερικά ἡμικυκλική (χορδῆς 1,40 καί βέλους 0,65 μ.) καί ἐξωτερικά τρίπλευρη ἢ ἡμιεξαγωνική.

Στό μέσον τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ Διακονικοῦ καί τῆς Προθέσεως καί ἐντός τοῦ πάχους τοῦ τοίχου ἡνοίγετο ἀνά μία ἡμικυλινδρική κόγχη.

Κυρίως ναός

Αὐτός ἐμφανίζει τετραγώνου σχήματος κάτοψη (έσωτ. διαστ. 3,20 x 3,20 μ.) καί φαίνεται, ὅτι καλύπτετο μέ ἓνα ἡμισφαιρικό

κοί ναοί τῶν προχριστιανικῶν χρόνων, ἦσαν οἰκοδομήματα μέ σαφή προσανατολισμό. Ὁ κυρίως ἄξονας αὐτῶν εἶχε κατεύθυνση ἀπὸ Δ. πρὸς Α. Καί στοὺς μὲν ἀρχαίους ἐλληνικοὺς ναοὺς τῶν προχριστιανικῶν χρόνων ἡ κυρία εἴσοδος ἔκειτο στό μέσον τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ οἰκοδομήματος, ἐνῶ στοὺς χριστιανικοὺς ναοὺς αὐτὴ ἔκειτο στό μέσον τῆς δυτικῆς πλευρᾶς. Τυχόν ὑπάρχουσες ἐξαιρέσεις ἀπλῶς ἐπιβεβαιώνουν τὸν κανόνα.

47. Th. Wiegand, *Latmos* 1913, σ. 23, σχ. 27 (κάτοψη).

τροῦλλο. Στό δυτικόν τμήμα τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ κυρίως ναοῦ ἡνοίγετο μία θύρα. Στό δυτικόν πέρας τῆς νοτίας πλευρᾶς αὐτοῦ ἡνοίγετο ἐπίσης μία θύρα.

Νάρθηκας

Πιθανῶς δυτικά τοῦ κυρίως ναοῦ ἦτο προσκεκολλημένος ὀρθογωνίου κατόψεως νάρθηκας, ὁ ὁποῖος ὅμως δέν διατηρεῖται.

B) Η ΟΧΥΡΩΜΕΝΗ ΜΟΝΗ YEDİLER

Πρόκειται γιά ἐκτεταμένο οἰκοδομικό συγκρότημα, τό ὁποῖο κεῖται ἀνατολικά τῆς Ἡράκλειας. Διά μέσου καστανόχρωμων βράχων ἀπό γρανίτη, οἱ ἐπιφάνειες τῶν ὁποίων καλύπτονται μέ βρύα καί λειχήνες, βαίνει ἓνα στενό μονοπάτι, τό ὁποῖο ἐκκινεῖ ἀπό τό χαμηλότερο σημείο τῆς περιοχῆς, πού κεῖται παρά τή λίμνη καί ὕστερα ἀπό ὁδοιπορεία μίας ὥρας περίπου, ὁδηγεῖ σέ ἓνα μεγάλων διαστάσεων μοναστηριακό συγκρότημα. Αὐτό ἔχει ἰδρυθεῖ στήν ἔξοδο ἐνός φαραγγιοῦ, πλουσίου σέ νερά καί ἓνα μικρό ρυάκι διέρχεται ἀπό τό μέσον τῆς Μονῆς. Ἀγροί, στούς ὁποίους φύονται ἄγρια ἐλαιόδενδρα καί καλύπτονται ἀπό καταπράσινη χλόη, περιβάλλουν τή Μονή αὐτή.

α) Κάτω Πύργος

Στή νότια πλευρά τῆς περιοχῆς τοῦ Κάτω Πύργου ἀνοίγεται μία Πύλη, μέσω τῆς ὁποίας εἰσέρχεται κανεῖς στή Μονή. Ἀμέσως μετά τήν Πύλη αὐτή ἀκολουθεῖ ἓνας διάδρομος, στίς πλευρές τοῦ ὁποίου ἔκειντο μεγάλες ἀποθήκες, καθῶς ἐπίσης καί πολυάριθμα δωμάτια, τά ὁποῖα χρησίμευαν ὡς κατοικίες. Τό ρυάκι, τό ὁποῖο διέρχεται διά μέσου τῆς αὐλῆς τῆς Μονῆς αὐτῆς, ἦταν ἀρχικά καλυμμένο μέ μία ἡμικυλινδρική ὀροφή καί τά νερά του κατέληγαν σέ μία φυσική, ὑπόγεια ὕδατοδεξαμενή.

1. Καθολικόν

Πρόκειται γιά οἰκοδόμημα μέ ἓνα μεγάλων διαστάσεων ἐπίμηκες κλίτος⁴⁸, τό ὁποῖο εἶναι κτισμένο κατά τέτοιο τρόπο, ὥστε ἡ ἀνατολική μακρά πλευρά αὐτοῦ νά χρησιμεύει ὡς τμήμα τοῦ τείχους τῆς ὀχυρώσεως τῆς Μονῆς. Ἐπίσης ὑπῆρχε ἓνας Πύργος, πού ἔκειτο

48. Th. Wiegand, *Latmos* 1913, σ. 25, Παράρτημα 1 καί σ. 96, Παράρτημα 6, σχ. 17 (κάτοψη).

πλησίον τοῦ οἰκοδομήματος αὐτοῦ, ὁ ὁποῖος ἦταν θεμελιωμένος ἐπάνω σ' ἓνα ὑψηλό βράχο καί χρησίμευε γιά τήν ἀσφάλεια τῆς Μονῆς.

Τό οἰκοδόμημα αὐτό ἐμφανίζει κάτοψη, ἡ ὁποία ἔχει τό σχῆμα Τ. Ὁ κυρίως ἄξονας τοῦ οἰκοδομήματος κεῖται περίπου ἀπό Β. πρὸς Ν. (ἔσωτ. διαστ.: μήκος 27,00, μέγιστο πλάτος 7,80, ἐλάχιστο πλάτος 4,00 μ.). Στή νότια αὐτοῦ πλευρά ἀνοίγεται μία ἀψίδα, ἐσωτερικά ἡμικυκλική (χορδῆς 2,50 καί βέλους 1,20 μ.) καί ἐξωτερικά πεντάπλευρη. Στό μέσον τῆς δυτικῆς αὐτοῦ πλευρᾶς ἡνοίγετο ἡ εἴσοδος.

Βόρεια τοῦ οἰκοδομήματος αὐτοῦ καί ἀπέναντι ἀπό τήν εἴσοδό του κεῖνται τέσσερα δωμάτια, οἱ εἴσοδοι τῶν ὁποίων ἀνοίγονται στίς νότιες πλευρές αὐτῶν. Κάτω ἀπό τά δωμάτια αὐτά ὑπάρχουν ἰσάριθμοι χώροι, οἱ ὁποῖοι καλύπτονται μέ καμάρες. Κάτωθεν αὐτῶν διέρχεται τό ρυάκι, περί τοῦ ὁποῖου ἔγινε ἤδη λόγος προηγουμένως, πού καλύπτεται ἐπίσης μέ καμάρα. Στή δυτική πλευρά τοῦ ρυακιοῦ αὐτοῦ ὑπάρχει ἓνα ἐπίμηκες καί στενό οἰκοδόμημα, τό ὁποῖο φαίνεται ὅτι ἐχρησίμευε ὡς σταῦλος, γιά νά σταυλίζονται σ' αὐτόν τά ζῶα τῆς Μονῆς⁴⁹.

2. Ναῦδριο Α

Νοτιοανατολικά τοῦ Καθολικοῦ κεῖται ἓνα μικρῶν διαστάσεων ναῦδριο⁵⁰. Αὐτό ἐμφανίζει ὀρθογωνίου σχήματος κάτοψη καί ἀπετελεῖτο ἀπό δύο μέρη, ἥτοι:

Τερὸν Βῆμα

Τοῦτο ἐμφανίζει τετραγώνου σχήματος κάτοψη (ἔσωτ. διαστ. 1,80 x 1,80 μ.) καί καλύπτετο μέ ἡμικυλινδρική ὀροφή. Στό μέσον τῆς ἀνατολικῆς αὐτοῦ πλευρᾶς ἀνοίγεται μία ἡμικυκλική ἀψίδα.

Κυρίως ναός

Αὐτός ἐμφανίζει ὀρθογωνίου σχήματος κάτοψη (ἔσωτ. διαστ. 3,80 x 1,80 μ.) καί καλύπτετο μέ καμάρα. Στό μέσον τῆς δυτικῆς αὐτοῦ πλευρᾶς ἡνοίγετο ἡ εἴσοδος.

Δίπλα ἀπό τό ναῦδριο Α κεῖται ἓνα οἰκοδόμημα, τό ὁποῖο καλύπτεται μέ ἡμικυλινδρική ὀροφή. Ἐντός αὐτοῦ διατηροῦνται τά λεί-

49. Ὡς μοναδικό μεταφορικό μέσο γιά τή Μονή χρησίμευαν τά ζῶα (ἄλογα, μουλάρια, γαῖδούρια), τόσο γιά τή μεταφορά προσώπων, ὅσο καί τῶν ἀναγκαίων προμηθειῶν, ὑλικῶν, τροφίμων κ.λπ.

50. Th Wiegand, *Latmos* 1913, Παράρτημα 6, σχ. 18 (κάτοψη).

ψανα μίας παλαιᾶς τοιχογραφίας, ἡ ὁποία εἶναι πολύ καλῆς ποιότη-
τος. Σ' αὐτὴν παρίσταται ἡ Θεοτόκος βρεφοκρατοῦσα, στραμμένη
πρὸς τὰ δεξιά, πού περιστοιχίζεται ἀπὸ δύο ὁλόσωμους, ὀρθια ἰστα-
μένους Ἁγίους. Ὁ δεξιὰ τῆς Παναγίας ἰστάμενος εἶναι ὁ Ἅγιος Ἰωάν-
νης ὁ Θεολόγος, ὁ ὁποῖος ἀναγνωρίζεται, τόσο ἀπὸ τὴ φυσιογνωμία
του, ὅσον καὶ ἀπὸ τὸν ἀετό, πού ἀποτελεῖ τὸ σύμβολό του⁵¹.

3. Ναῦδριο Β (Κοιμητηριακὸς ναός)

ΝΔ. τοῦ Καθολικοῦ καὶ παρὰ τὴ ΝΔ. εἴσοδο τῆς Μονῆς, ἔκειτο
ἓνα ναῦδριο, τὸ ναῦδριο Β, τὸ ὁποῖο ἦταν μεγαλυτέρων διαστάσε-
ων σέ σχέση πρὸς τὸ ναῦδριο Α καὶ τὸ ὁποῖο ἀπετελεῖτο ἀπὸ δύο
μέρη, ἦτοι:

Τερὸν Βῆμα

Τοῦτο ἐμφανίζει ὀρθογωνίου σχήματος κάτοψη (ἐσωτ. διαστ.
3,70 x 1,50 μ.) καὶ περατοῦται πρὸς Α. σέ μία ἡμικυκλικὴ ἀψίδα
(χορδῆς 2,00 καὶ βέλους 0,90 μ.).

Κυρίως ναός

Αὐτός ἐμφανίζει τετραγώνου σχήματος κάτοψη (ἐσωτ. διαστ.
3,70 x 3,70 μ.) καὶ καλύπτετο μέ ἡμικυλινδρική ὀροφή. Στὸ μέσον
τῆς δυτικῆς αὐτοῦ πλευρᾶς ἠνοίγετο μία θύρα, μέσῳ τῆς ὁποίας
ἐπεκοινῶνει μετὰ τοῦ παρακειμένου νάρθηκα. Στὸ μέσον τῆς νοτί-
ας αὐτοῦ πλευρᾶς ἀνοίγεται ἓνα παράθυρο.

Νάρθηκας

Δυτικά τοῦ κυρίως ναοῦ ἔκειτο ἓνας εὐρύχωρος νάρθηκας. Αὐτός
ἐμφανίζει ὀρθογωνίου σχήματος κάτοψη (ἐσωτ. διαστ. 6,50 x 2,70
μ.). Ὁ κυρίως ἄξονας τοῦ νάρθηκα βαίνει ἀπὸ Β. πρὸς Ν. Ἡ νοτία
πλευρά αὐτοῦ ἀποτελεῖ προέκταση τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ κυρίως
ναοῦ πρὸς Δ. Ὅμως ἡ βορεία πλευρά τοῦ νάρθηκα, δέν εὐρίσκεται
στήν προέκταση τῆς βορείας πλευρᾶς τοῦ κυρίως ναοῦ, ἀλλὰ κεῖται
βορειότερα καὶ ἀπέχει ἀπὸ αὐτὴν περίπου 3,00 μ.

Ἀπὸ τὴ θέση καὶ τὸ σχῆμα τοῦ ναυδρίου Β συμπεραίνεται, ὅτι

51. Ὡς γνωστό, οἱ τέσσερις Εὐαγγελιστές συνοδεύονται κατὰ κανόνα ἀπὸ τὰ
σύμβολά των, ἦτοι: 1) Ματθαῖος-Ἄγγελος, 2) Μᾶρκος-Λέων, 3) Λουκάς-Βοῦς καὶ
4) Ἰωάννης-Ἀετός.

πιθανώς αυτό άπετέλει τόν κοιμητηριακόν ναόν τής Μονής αυτής καί στόν χῶρο τοῦ νάρθηκα ένταφιάζοντο οί άδελφοί τής Μονής⁵².

β) Έπάνω Πύργος

Ο Έπάνω Πύργος περιλαμβάνει επίσης δύο μέρη, τά όποία όμως δέν κείνται στό ίδιο επίπεδο. Από αυτά τό νότιο επίπεδο είναι χαμηλότερο καί συνδέεται μέ τό έτερο, τό βόρειο, τό καί ύψηλότερο, μέ μία λίθινη κλίμακα, ή όποία είναι σκαλισμένη στόν φυσικό βράχο. Καί στά δύο αυτά τμήματα τοῦ Έπάνω Πύργου ύπήρχαν κελλιά Μοναχών, τά όποία συγχρόνως ίσχυαν ως ένισχυτικά στοιχεΐα τής όλης όχύρωσης τής Μονής⁵³.

Τά κελλιά ήσαν μικρών διαστάσεων, ένεφάνιζαν όρθογωνίου σχήματος κάτοψη καί καλύπτοντο μέ ήμικυλινδρικές όροφές. Σέ έκαστο από αυτά καί κατά κανόνα στό μέσον τής άνατολικής έσωτερικής πλευράς αυτών καί έντός τοῦ πάχους τοῦ τοίχου ήνοίγετο μία ήμικυλινδρική κόγχη, ή όποία χρησίμευε ως κόγχη προσευχής⁵⁴. Έντός αυτής θά ήταν τοποθετημένη προφανώς μία λατρευτική εικόνα ή καί περισσότερες καί μπροστά από αυτές θά έκαie ή άκοίμητος κανδήλα.

52. Σημειωτέον, ότι τόσον κατά τούς μέσους χρόνους, όσον καί κατά τήν εποχή τής Τουρκοκρατίας, αλλά καί μέχρι σήμερα, σέ έκάστη Μονή, σέ μικρή άπόσταση από αυτή καί κατά κανόνα έκτός τοῦ περιβόλου αυτής, κείται ο κοιμητηριακός ναός, στήν αὐλή τοῦ όποίου ένταφιάζοντο οί κεκοιμημένοι άδελφοί τής Μονής. Οί τάφοι είναι άπλοί καί άπέριττοι. Άποτελούνται από λακκοειδείς έκβαθύνσεις (έσωτ. διαστ. 2,00 x 0,60 μ. καί βάθους 1,00 μ. περίπου), οί όποιοι μετά τόν ένταφιασμόν τοῦ νεκροῦ καλύπτονται μέ χῶμα. Κατά κανόνα ο ναός άποτελείται από ήμιϋπόγειο χῶρο καί ύπερυψωμένο ισόγειο, τό όποιο άποτελεί καί τόν ναό. Τό ήμιϋπόγειο χρησιμεύει ως όστεοφυλάκιο. Μετά τή διάλυση τών σωμάτων τών ένταφιασθέντων Μοναχών, συλλέγονται τά όστά αυτών καί έναποτίθενται έντός τοῦ όστεοφυλακίου.

53. Στή Μονή τής Καισαριανής, ή όποία κείται επί τής βορείας πλευράς τοῦ Ύμηττοῦ, στήν Άττική καί σέ μικρή άπόσταση από τήν Αθήνα, ύπάρχει όχυρωμένος περίβολος. Τά κελλιά τής νοτίας πτέρυγας τής Μονής, περιλαμβάνουν ισόγειο καί όροφο καί ή νότια έξωτερική πλευρά αυτών άποτελεί τμήμα τής όχυρώσεως τής Μονής.

54. Στήν προαναφερθεΐσα Μονή τής Καισαριανής καί στά κελλιά τής νοτίας πτέρυγας αυτής συμβαίνει άκριβώς τό ίδιο, ήτοι στό μέσον τής άνατολικής πλευράς αυτών καί έντός τοῦ πάχους τών τοίχων άνοίγονται ήμικυλινδρικές κόγχες προσευχής.

1. Ναῦδριο Α

Στόν Ἐπάνω Πύργο ὑπῆρχε ἓνα ναῦδριο, ἀπό τό ὁποῖο διατηρεῖται ἡ νοτία αὐτοῦ πλευρά σέ καλή σχετικά κατάσταση, ὅμως εἶναι δυνατόν κάποιος μέ σχετική εὐκολία νά ἀποκαταστήσει γραφικά τήν κάτοψη αὐτοῦ⁵⁵.

Πρόκειται γιά ὀρθογωνίου κατόψεως οἰκοδόμημα (ἔσωτ. διαστ. 3,80 x 3,40 μ.), τό ὁποῖο καλύπτετο μέ ἡμικυλινδρική ὀροφή. Ἡ ἀνατολική αὐτοῦ πλευρά περατοῦται σέ μία ἀψίδα, ἐσωτερικά ἡμικυκλική καί ἐξωτερικά τρίπλευρη ἢ ἡμιεξαγωνική.

Ἐξωτερικά καί στίς δύο μακρές πλευρές τοῦ ναῦδρίου αὐτοῦ ἐσχηματίζοντο ἀνά τρία τυφλά ἀψιδώματα, τά ὁποῖα διασποῦσαν τίς ἐξωτερικές ἐπιφάνειες τῶν τοίχων καί συνέβαλαν στήν αἰσθητική ἀναβάθμιση τῶν ἐξωτερικῶν ὀψεων τοῦ ναῦδρίου αὐτοῦ⁵⁶. Στό μέσον ἐκάστου ἐκ τῶν τριῶν αὐτῶν τυφλῶν ἀψιδωμάτων τῶν μακρῶν πλευρῶν ἠνοίγετο ἀνά ἓνα ὀρθογωνίου σχήματος, τοξωτό ἄνω παράθυρο.

Τό ναῦδριο αὐτό ἦταν κτισμένο ἀπό καλῶς ἐπεξεργασμένους λιθοπλίνθους καί κατὰ τό ἰσόδομον σύστημα. Οἱ λιθόπλινθοι περιεβάλλοντο ἀπό ὅλες τίς πλευρές αὐτῶν ἀπό ὀπτοπλίνθους. Πρόκειται γιά τή λεγόμενη «πλινθοπερίβλητο τοιχοδομία», ἡ ὁποία ἀπαντᾷ καί σέ ναούς τῆς κυρίως Ἑλλάδος, οἱ ὁποῖοι χρονολογοῦνται στόν 11ον-12ον αἰῶνα⁵⁷. Αὐτό τό εἶδος τῆς τοιχοποιίας φανερώνει ιδιαίτερη φροντίδα, τόσο γιά τήν ἐξωτερική ἐμφάνιση τῶν ναῶν, ὅσο

55. Th. Wiegand, *Latmos* 1913, σ. 96, παράρτημα 6, σχ. 20 (κάτοψη).

56. Τοῦτο παρατηρεῖται καί σέ ἄλλους μεσαιωνικούς χριστιανικούς ναούς. Ἐνδεικτικά ἀναφέρεται ὁ ναός τοῦ Ἀγίου Γεωργίου Ξιφηφόρου στό Ἀποδούλου Ἀμαρίου Ρεθύμνης Κρήτης (13ος αἰ.), στή νότια ἐξωτερική πλευρά τοῦ ὁποίου σχηματίζονται τρία τυφλά ἀψιδώματα, πού φέρουν ὀξυκόρυφα τόξα καί τά ὁποῖα συμβάλλουν, ἀφ' ἑνός μέν στήν ἐνίσχυση τῆς στατικής ἐπάρκειας τοῦ ὅλου οἰκοδομήματος, ἀφ' ἑτέρου δέ στήν αἰσθητική ἀναβάθμιση τῆς νοτίας ἐξωτερικῆς ὀψεως αὐτοῦ, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ καί τήν πρόσοψη τοῦ ναοῦ. Ἰ. Βολανάκης, *Ἅγιος Γεώργιος Ἀποδούλου* 1976, σ. 28, εἰκ. 1 (κάτοψη).

57. Ἐνδεικτικά ἀναφέρονται μνημεῖα τῆς Ἀττικῆς, τά ὁποῖα ἔχουν κτισθεῖ κατὰ τό πλινθοπερίβλητο σύστημα. Μεταξύ αὐτῶν συγκαταλέγονται καί τά ἑξῆς: 1) Ἀθῆναι, Πλατεία Κλαυθμώνος, ναός Ἀγίων Θεοδώρων, Γ. Σωτηρίου, *Ἀρχαιολογία* 1942, σ. 413, εἰκ. 262, 2) Ἀθῆναι, ὁδός Ἑρμοῦ, Καπνικαρέα, ναός Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου, Γ. Σωτηρίου, *Ἀρχαιολογία* 1942, σ. 413, 3) Ἀθῆναι, Μονή Πετράκη, Καθολικόν, 4) Ἀττική, Ὑμηττός, Καισαριανή, Καθολικόν Μονῆς κ.λπ. Γ. Σωτηρίου, *Ἀρχαιολογία*, Ἀθῆναι 1942, σ. 414, εἰκ. 263.

καί γιά τήν ἐσωτερική αὐτῶν διαμόρφωση. Πρόκειται γιά πραγματικά κομψοτεχνήματα. Οἱ ἐσωτερικές ἐπιφάνειες τῶν τοίχων τῶν ναῶν αὐτῶν εἶναι ἀρμολογημένες, ἐνῶ οἱ ἐσωτερικές ἐπιφάνειες αὐτῶν εἶναι ἐπιχρισμένες καί κατὰ κανόνα καλύπτονται μέ τοιχογραφίες.

Τοιχογραφίες

Στίς ἐσωτερικές πλευρές τῶν παραθύρων τῆς διατηρούμενης νότιας πλευρᾶς τοῦ ναυδρίου αὐτοῦ διατηροῦνται λίγα λείψανα γραπτοῦ διακόσμου, ἀπό τά ὅποια συνάγεται τό συμπέρασμα, ὅτι τό ναῦδριο αὐτό ἀρχικά ἔφερε στό ἐσωτερικό του τοιχογραφίες.

Εἰδικότερα διατηροῦνται κυκλικοῦ σχήματος καί μελανοῦ χρώματος διακοσμητικά, τά ὅποια στά περιγράμματα αὐτῶν φέρουν ταινίες χρώματος ἐρυθροῦ⁵⁸.

Γ) Η ΟΧΥΡΩΜΕΝΗ ΜΟΝΗ ΤΗΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ ΕΠΙ ΤΟΥ ΝΗΣΙΩΤΙΚΟΥ ΣΥΜΠΛΕΓΜΑΤΟΣ İKİZ ADALAR⁵⁹

Πρόκειται γιά δύο νησίδες, οἱ ὁποῖες εὐρίσκονται μέσα στή λίμνη Bafa, παρά τήν ἀρχαία Ἡράκλεια. Ἡ Μονή τῆς Θεοτόκου κεῖται ἐπάνω στή μικρότερη ἀπό αὐτές τίς νησίδες⁶⁰. Ἐπάνω στή μεγαλύτερη νησίδα εὐρίσκεται ἓνα φρούριο, τό ὁποῖο προφανῶς ἰδρύθηκε, ἀφ' ἐνός μὲν γιά τήν προστασία τῆς παρακείμενης Μονῆς τῆς Θεοτόκου, ἀφ' ἑτέρου δέ τῶν κατοίκων τῶν πλησίον κειμένων οἰκισμῶν τῆς περιοχῆς τοῦ Λάτμου. Ἔτσι σέ περίπτωση μεγάλου κινδύνου ἐξ αἰτίας ἐχθρικής ἐπιδρομῆς, τόσο οἱ Μοναχοί τῆς Μονῆς τῆς Θεοτόκου, ὅσο καί οἱ κάτοικοι τῶν γύρω οἰκισμῶν, θά μπορούσαν νά καταφύγουν στό φρούριο αὐτό καί νά προστατευθοῦν. Γι' αὐτούς τούς λόγους οἱ δύο νησίδες θά πρέπει νά θεωρηθοῦν ὅτι ἀποτελοῦν μίαν ἐνότητα καί νά μελετηθοῦν ἀπό κοινού.

1. Ἡ μικρή νήσος τοῦ συμπλέγματος İkiz Adalar

Ἡ Μονή τῆς Θεοτόκου

Στό ΒΔ. τμήμα τῆς μικρότερης νήσου εἶχαν οἰκοδομηθεῖ τά περισσότερα κελλιά, τά ὅποια ἐχρησίμευαν γιά τή διαμονή τῶν ἀδελ-

58. Th. Wiegand, *Latmos* 1913, σ. 29.

59. İkiz Adalar = Οἱ δίδυμες νησίδες.

60. Th. Wiegand, *Latmos* 1913, σ. 30-31 καί σ. 32, Παράρτημα 3.

φῶν τῆς Μονῆς αὐτῆς. Τό οἰκοδομικό αὐτό συγκρότημα περιελάμβανε ἕναν ὑπόγειο χῶρο, ὁ ὁποῖος χρησίμευε ὡς ἀποθήκη καί καλύπτετο μέ ἡμικυλινδρικές ὀροφές. Ἐπάνω σ' αὐτόν ἔκειντο δύο ὀροφοι, μέ δωμάτια ἰσάριθμα πρὸς τοὺς καμαροσκεπεῖς χώρους τοῦ ὑπογείου.

Ἡ δυτική πλευρά τοῦ συγκροτήματος αὐτοῦ ἀποτελοῦσε συγχρόνως τὸν ἀνατολικό τοῖχο ἑνὸς ὑπερμεγέθους Πύργου, ὁ ὁποῖος στίς ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰῶνα (1906) διετηρεῖτο σέ ὁλόκληρο τὸ ἀρχικό αὐτοῦ ὕψος. Πρὸς τὰ ἄνω οἱ τέσσερις πλευρές τοῦ Πύργου ἔφεραν ὀδοντωτές ἀπολήξεις, οἱ ὁποῖες ἐπίσης διετηροῦντο. Οἱ ἐσωτερικοὶ χῶροι τοῦ Πύργου καλύπτοντο μέ κτιστές, ἡμικυλινδρικές ὀροφές.

Καθολικόν

Στό ΒΑ. τμήμα τῆς μικρότερης νήσου καί ἐντός τοῦ ὀχυρωμένου περιβόλου τῆς Μονῆς τῆς Θεοτόκου ἔκειτο τὸ Καθολικόν αὐτῆς⁶¹. Πρόκειται γιὰ ἱκανῶν διαστάσεων οἰκοδόμημα, ἀπὸ τὸ ὁποῖο διατηρεῖται ἡ βορεία πλευρά αὐτοῦ κατὰ τὸ μεγαλύτερο αὐτῆς μέρος, καθὼς καί ὁλόκληρος ὁ νάρθηκας.

Σημειωτέον, ὅτι ὁ νάρθηκας δέν εἶναι σύγχρονος τοῦ Καθολικοῦ, ἀλλὰ ἀποτελεῖ μεταγενέστερη προσθήκη. Διακρίνεται σαφῶς ἡ διαχωριστικὴ γραμμὴ, ἡ ὁποία σχηματίζεται στό σημεῖο ἄρμωσης τῶν τοίχων τοῦ νάρθηκα πρὸς τὸν κυρίως ναό.

Τὸ Καθολικόν εἶναι οἰκοδομημένο κατὰ τὸ μεγαλύτερο μέρος αὐτοῦ ἀπὸ ὑλικά, τὰ ὁποῖα προέρχονται ἀπὸ τὰ ἀρχαῖα οἰκοδομήματα τῆς γειτονικῆς Ἡράκλειας. Ἐπίσης χρησιμοποιήθησαν κατὰ τὴν ἀνέγερση αὐτοῦ ἀρχαῖα μαρμάρινα ἀρχιτεκτονικά μέλη (Spolia), τὰ ὁποῖα διὰ τοῦ τρόπου αὐτοῦ καί διετηρήθησαν.

Τὰ κατώτερα τμήματα τῶν τοίχων τοῦ Καθολικοῦ ἔχουν οἰκοδομηθεῖ μέ ἱκανοῦ μεγέθους, ἐπιμελῶς ἐπεξεργασμένους πλίνθους ἀπὸ μάρμαρο, κτισμένους κατὰ τὸ ἰσόδομο σύστημα. Τὰ ἀνώτερα τμήματα τῆς τοιχοποιίας κτίσθηκαν ἀπὸ λιθοπλίνθους μικρότερου μεγέθους καλῶς ἐπεξεργασμένους, ἐπίσης ἀπὸ μάρμαρο. Αὐτοὶ περιβάλλονται ἀπὸ ὅλες τίς πλευρές των ἀπὸ ὀπτοπλίνθους, σύμφωνα μέ τὴν πλινθοπερίβλητο ἢ πλινθοπερίκλειστο τοιχοδομίᾳ. Οἱ

61. Th. Wiegand, *Latmos* 1913, σ. 36, σχ. 46 (κάτοψη – ὑπάρχουσα κατάσταση), σχ. 47 (κάτοψη – ἀποκατάσταση).

έξωτερικές επιφάνειες τῶν τοίχων τοῦ ναοῦ αὐτοῦ ἦσαν ἀρμολογημένες, ἐνῶ οἱ ἐσωτερικές ἦσαν ἐπιχρισμένες.

Ὁ κυρίως ναός ἔφερε δύο κιονοστοιχίες, ἐκάστη τῶν ὁποίων περιελάμβανε δύο κίονες καί ἐχωρίζετο σέ τρία κλίτη. Ἀπό αὐτά τό μεσαῖο (πλάτους 3,00 μ.) ἦταν εὐρύτερο τῶν πλαγίων κλιτῶν (πλάτους 1,40 μ. περίπου). Καί τά τρία κλίτη καλύπτοντο μέ κτιστές, ἡμικυλινδρικές ὀροφές. Ὁ ναός περιελάμβανε, ὡς συνήθως, τρία μέρη, ἦτοι:

Τερὸν Βῆμα

Τοῦτο ἐμφανίζει ὀρθογωνίου σχήματος κάτοψη (ἐσωτ. διαστ. 9,00 x 4,00 μ.). Στό μέσον τῆς ἀνατολικῆς αὐτοῦ πλευρᾶς ἡνοίγετο μία ἀψίδα, ἐσωτερικά ἡμικυκλική (χορδῆς 2,80 καί βέλους 1,30 μ.) καί ἐξωτερικά τρίπλευρη ἢ ἡμιεξαγωνική⁶². Στό μέσον ἐκάστης ἀπό τίς τρεῖς πλευρές τῆς ἀψίδας ἡνοίγετο ἀνά ἓνα μονόλοβο, τοξωτό ἄνω, παράθυρο. Στό μέσον τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ Διακονικοῦ καί τῆς Προθέσεως καί ἐντός τοῦ πάχους τοῦ τοίχου ἡνοίγετο ἀνά μία ἡμικυλινδρική κόγχη, στό μέσον τῆς ὁποίας ὑπῆρχε ἓνα μονόλοβο παράθυρο. Στό κέντρο τοῦ Ἱεροῦ Βήματος θά ἴστατο ἡ Ἁγία Τράπεζα, ἡ ὁποία ὁμως δέν διατηρεῖται.

Κυρίως ναός

Ὁ κυρίως ναός ἐμφανίζει ὀρθογωνίου σχήματος κάτοψη (ἐσωτ. διαστ. 9,00 x 6,50 μ.). Ἐπὶ τῆς νοτίας αὐτοῦ πλευρᾶς ἡνοίγοντο ἔξι (6) παράθυρα, τά ὁποῖα ἐπερατοῦντο πρὸς τὰ ἄνω σέ τόξα. Ἐπὶ τῆς βορείας αὐτοῦ πλευρᾶς ἡνοίγοντο πέντε (5) παράθυρα, τά ὁποῖα ἐπίσης ἔφεραν τόξα, ἐνῶ στό δυτικό τμήμα αὐτῆς ἡνοίγετο μία θύρα, μπροστά ἀπὸ τὴν ὁποία ἔκειτο μία κτιστή κλίμακα. Στό μέσον τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ κυρίως ναοῦ ἡνοίγετο μία θύρα, ἡ ὁποία ὀδηγοῦσε ἀπὸ τὴν αὐλή στόν χώρο τοῦ νάρθηκα.

Νάρθηκας

Δυτικά τοῦ κυρίως ναοῦ ἦταν προσκεκολλημένος ὁ νάρθηκας, ὁ ὁποῖος ἀποτελοῦσε μεταγενέστερη προσθήκη, ὅπως φαίνεται μεταξύ ἄλλων καί ἀπὸ τὴ διατήρηση τοῦ ἀρμοῦ, ὁ ὁποῖος συνδέει αὐτόν πρὸς τὸν κυρίως ναό καί ἀπὸ τὴ διαφοροποίηση τῆς τοιχοποιίας. Ἐμφανίζει ὀρθογωνίου σχήματος κάτοψη (ἐσωτ. διαστ. 7,00 x 3,10 μ.)

62. Th. Wiegand, *Latmos* 1913, σ. 36, πίν. 47.

καί ἀπετελεῖτο ἀπὸ ἓνα ἰσόγειο χῶρο, ὁ ὁποῖος καλύπτετο μέ τρία (3) σταυροθόλια καί ἓνα ὄροφο ἢ γυναικωνίτη, ὁ ὁποῖος καλύπτετο μέ κτιστή, ἡμικυλινδρική ὀροφή.

Στό μέσον τῆς νοτίας καί τῆς βορείας πλευρᾶς τοῦ νάρθηκα ἡνοίγετο ἀνά μία θύρα (πλάτους 1,00 μ.) Στό μέσον τῆς δυτικῆς πλευρᾶς αὐτοῦ ἡνοίγετο ἐπίσης μία θύρα (πλάτους 1,20 μ.), ἡ ὁποία ἀπετέλει καί τήν κυρία εἴσοδο αὐτοῦ. Ἐκατέρωθεν αὐτῆς ἡνοίγετο ἀνά ἓνα παράθυρο. Ἡ δυτική αὐτή θύρα τοῦ νάρθηκα ἔχει ὀρθογώνιο σχῆμα (ῥυσοῦς 2,25 καί πλάτους 1,20 μ.) καί εἶναι κτισμένη ἀπὸ ὀρθογωνίου σχήματος, καλῶς λειασμένους πλίνθους ἀπὸ μάρμαρο, οἱ ὁποῖοι προέρχονται ἀπὸ τὰ οἰκοδομήματα τῆς πλησίον κειμένης ἀρχαίας Ἡράκλειας. Ὡς ἀνώφλιον τῆς κυρίας εἰσόδου αὐτῆς χρησιμεύει τμήμα μαρμαρίνου ἐπιστυλίου (μήκους 2,05, πλάτους 0,65 καί ῥυσοῦς 0,30 μ.), πού φέρει στήν κυρία ὄψη αὐτοῦ ἀνάγλυφο διάκοσμο, ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖται ἀπὸ τό δένδρο τῆς ζωῆς⁶³, πού πλαισιώνεται ἀπὸ ἰσοσκελεῖς σταυρούς. Ἐξωτερικά καί ἐπάνω ἀπὸ τήν κυρία εἴσοδο τοῦ ναοῦ σχηματίζεται ἓνα τυφλό ἀψίδωμα, τό ὁποῖο περιβάλλεται ἀπὸ διπλή ζώνη ὀπτοπλίνθων, πού ἐναλλάσσονται μέ πλάκες ἀπὸ μάρμαρο.

Ἐπάνω ἀπὸ τήν κυρία εἴσοδο τοῦ ναοῦ διατηρεῖται μεγαλογράμματη, ἔμμετρη, τετράστιχη, κτητορική ἐπιγραφή, ἡ ὁποία σέ μεταγραφή ἔχει ὡς ἑξῆς:

*«Σοί τῇ Πανάγνῳ, Παντανάσση Παρθένῳ,
δόμον προσάγω δῶρον ἱερωμένον
καί λύσιν αἰτῶ τῶν ἐμῶν ὀφλημάτων,
οἰκτρός (Μον)αχ(ός) Μεθόδιος οἰκέτης»⁶⁴.*

Ἡ ἐπιγραφή αὐτή εἶναι πολύ ἐνδιαφέρουσα, διότι, μεταξύ ἄλλων, ἀναφέρει ὅτι τό Καθολικόν τῆς Μονῆς αὐτῆς καί ἡ ἴδια ἡ Μονή ἦσαν ἀφιερωμένα στή Θεοτόκο. Ὡς κτήτορας τοῦ νάρθηκα καί πιθανῶς ὀλοκλήρου τοῦ Καθολικοῦ ἀναφέρεται ὁ Μοναχός Μεθόδιος⁶⁵.

63. Τό θέμα τοῦ δένδρου τῆς ζωῆς εἶναι ἀρχαιότατο. Ἦδη στή Μινωϊκή ἐποχή ἀπεικονίζονται σέ διάφορες συνθέσεις ἱερά δένδρα. Τό δένδρο τῆς ζωῆς εἶναι ἀνατολικῆς προελεύσεως, τό ὁποῖο εἰσήχθη στή βυζαντινὴ τέχνη. Συμβολίζει τή ζωή, τή δύναμη, τήν εὐφορία καί τή διαρκή ἀναγέννηση τῆς φύσεως καί τοῦ ἀνθρώπου, ψυχικά καί πνευματικά.

64. Th. Wiegand, *Latmos* 1913, σ. 35 καί σ. 37, πίν. 48-49.

65. Σημειωτέον, ὅτι σέ παλαιὰ χειρόγραφα συνηθίζεται ἡ βραχυγραφία ΧΑ, διὰ τῆ λέξη «Μοναχός».

Από τό σχῆμα τῶν γραμμάτων τῆς ἐπιγραφῆς αὐτῆς συνάγεται τό συμπέρασμα, ὅτι πιθανῶς αὐτή προέρχεται ἀπό τό β' μισό τοῦ 13ου αἰώνα⁶⁶. Τέλος ἓνα μικρῶν διαστάσεων καί πολύ κατεστραμμένο ναῦδριο ἔκειτο στόν Ἐπάνω Πύργο τῆς Μονῆς καί βόρεια τοῦ Καθολικοῦ αὐτῆς.

2. Ἡ μεγάλη νῆσος τοῦ συμπλέγματος *İkiz Adalar*

Ναῦδριο

Ἀνατολικά τῆς μικρῆς νήσου, ἐπὶ τῆς ὁποίας κεῖνται τά ἐρείπια τῆς Μονῆς τῆς Θεοτόκου καί σέ μικρή ἀπόσταση ἀπό αὐτήν, κεῖται ἡ μεγαλύτερη νῆσος, ἡ ὁποία, ὡς ἤδη ἀνεφέρθη, ἔφερε μία ἰσχυρή ὀχύρωση. Στό μέσον περίπου τοῦ ὀχυρωμένου χώρου κεῖνται τά ἐρείπια ἑνός μικρῶν διαστάσεων ναυδρίου, τό ὁποῖο ἐμφανίζει ὀρθογωνίου σχήματος κάτοψη. Ἡ ἀνατολική αὐτοῦ πλευρά περατοῦται σέ μία ἡμικυκλική ἀψίδα. Στό μέσον τῆς δυτικῆς αὐτοῦ πλευρᾶς ἔκειτο ἡ εἴσοδος. Τό ναῦδριο αὐτό καλύπτετο μέ κτιστή, ἡμικυλινδρική ὀροφή.

Δ) Η ΟΧΥΡΩΜΕΝΗ ΜΟΝΗ ΣΤΟΝ ΝΟΤΙΟ ΑΙΓΙΑΛΟ ΤΗΣ ΚΑΗVEASAR ADASI

Ἡ Μονή αὐτή ἦταν ὀχυρωμένη καί προστατεύετο ἀπό ἰσχυρά τείχη, τμήματα τῶν ὁποίων διετηρήθησαν σέ ἱκανοποιητική σχετικῶς κατάσταση. Σήμερα ἐπάνω στή νῆσο αὐτή φύονται ἐλαιόδενδρα⁶⁷, λυγαριές⁶⁸ καί διάφοροι ἄλλοι θάμνοι. Στόν ἰσχυρό περίβολο τῆς Μονῆς ἔκειντο τέσσερις (4) χριστιανικοί ναοί, ἀπό τοὺς ὁποίους ὀρισμένοι διατηροῦνται σέ ἱκανοποιητική κατάσταση, ἐνῶ ἄλλοι εἶναι ἡμιερειπώμενοι ἢ παντελῶς ἐρειπωμένοι. Ἀπό ὅλους αὐτοὺς ὁ μεγαλύτερος καί σημαντικότερος διατηρεῖται στήν καλύτερη κατάσταση συγκρινόμενος πρὸς τοὺς ἄλλους ναοὺς τοῦ Λάτμου καί τῆς γύρω περιοχῆς. Πρόκειται γιὰ τὸν κεντρικὸ ναό (Καθολικόν) τῆς Μονῆς αὐτῆς.

1) *Ναός Α*

Καθολικόν

Τό οἰκοδόμημα αὐτό, τό ὁποῖον ἀπετέλει τό Καθολικόν τῆς Μονῆς, διατηρεῖται σχεδόν ὁλόκληρο. Πολύ λίγα τμήματα αὐτοῦ ἔχουν

66. Th. Wiegand, *Latmos* 1913, σ. 38-40.

67. Ἐλαία ἡ εὐρωπαϊκὴ (*Olea europaea*).

68. Ἄγνος ἡ κοινὴ, Ἄγνος ὁ ἀγνός (*Vitex agnus-castus*).

καταστραφεί. Ἡ τοιχοποιία τοῦ ναοῦ σώζεται σχεδόν ἐξ ὁλοκλήρου, καθώς ἐπίσης καί τό μεγαλύτερο μέρος τῆς ὀροφῆς αὐτοῦ.

Στίς ἐσωτερικές ἐπιφάνειες τῶν τοίχων τοῦ ναοῦ αὐτοῦ διετηρήθησαν λείψανα παλαιῶν τοιχογραφιῶν. Κυρίως διεκρίνοντο φωτοστέφανα (Nimbus) Ἀγίων καί τμήματα ἀπό τά κεφάλια διαφόρων ἄλλων μορφῶν. Ἀσφαλῶς ἀρχικά ὅλες οἱ ἐσωτερικές ἐπιφάνειες τῶν τοίχων τοῦ ναοῦ αὐτοῦ θά καλύπτοντο μέ τοιχογραφίες.

Τό Καθολικόν κτίσθηκε μέ ὑλικά, τά ὅποια προήρχοντο ἀπό τά ἐρειπωμένα οἰκοδομήματα τῆς πλησίον κειμένης ἀρχαίας πόλεως Ἡράκλειας. Κατά τήν ἀνέγερση τοῦ ναοῦ αὐτοῦ ἐγινε εὐρεία χρήση ὀπτοπλίνθων, κυρίως γιά τή δημιουργία διακοσμητικῶν τόξων, τά ὅποια περιέβαλαν τά τόξα τῶν ἀψίδων καί ἐκεῖνα τῶν τοξωτῶν ἀνοιγμάτων τῶν παραθύρων.

Ἡ τοιχοποιία ἀποτελεῖται ἀπό ὀρθογωνίου σχήματος καί καλῶς ἐπεξεργασμένους λιθοπλίνθους, κτισμένους κατά τό λεγόμενο ἰσόδομο σύστημα. Μεταξύ τῶν δόμων παρεμβάλλονται ὀριζόντιες στρώσεις ἀπό ὀπτοπλίνθους.

Τά τόξα τῶν ἀνοιγμάτων τοῦ ναοῦ, ἥτοι τῶν θυρῶν καί τῶν παραθύρων, καθώς καί ἐκεῖνα τῶν τυφλῶν ἀψιδωμάτων, περιβάλλονται ἀπό διπλές σειρές ὀπτοπλίνθων. Διά τοῦ τρόπου αὐτοῦ σχηματίζονται στίς ἐξωτερικές ἐπιφάνειες τῶν τοίχων τοῦ ναοῦ διακοσμητικές ζῶνες, οἱ ὁποῖες ἀναβαθμίζουν αἰσθητικά ὅλο τό οἰκοδόμημα⁶⁹.

Οἱ ἐξωτερικές ἐπιφάνειες τῶν τοίχων τοῦ ναοῦ ἦσαν ἀρμολογημένες, ἐνῶ οἱ ἐσωτερικές ἐπιφάνειες αὐτοῦ καλύπτοντο μέ ἐπιχρίσματα καί ἔφεραν τοιχογραφίες. Ὁλόκληρο τό Καθολικόν τῆς Μονῆς αὐτῆς προέρχεται ἀπό μία οἰκοδομική περίοδο. Τοῦτο ἀνήκει στόν τύπο τοῦ σταυροειδοῦς ἐγγεγραμμένου ναοῦ μετά τρούλου⁷⁰. Πρόκειται γιά ἕναν ἀρχιτεκτονικό τύπο ναοῦ, παραδείγματα τοῦ ὁποῖου ἀπαντοῦν στήν κεντρική Μικρά Ἀσία, ὅπως στόν ἡμειρειπωμένο ναό τοῦ χωρίου τῆς Καππαδοκίας Φιρσανδίν (Firsadyn), παρά τό Karaman⁷¹ καί σέ ἄλλους ναούς τῆς Καππαδοκίας⁷².

Προδρομικά μνημεῖα τοῦ ἀρχιτεκτονικοῦ αὐτοῦ τύπου ἀνάγονται

69. Th. Wiegand, *Latmos* 1913, σ. 45, πίν. 64.

70. Th. Wiegand, *Latmos* 1913, σ. 46-47, πίν. 65-66.

71. J. Strzygowski, *Kleinasien* 1903, σ. 156. Γ. Σωτηρίου, *Ἀρχαιολογία* 1942, σ. 439.

72. H. Rott, *Kleinasiatische Denkmäler* 1908, σ. 259.

πιθανώς στόν 6ο αἰ. μ.Χ. καί αὐτός ὁ τύπος ἀπαντᾷ ἤδη στὸν ναό τῆς Ἀγίας Θεοδοσίας στὴν Κωνσταντινούπολη (σημερινό Gül Camii, ἤτοι Τέμενος τῶν Ρόδων)⁷³.

Τό Καθολικόν τῆς Μονῆς, πού κεῖται ἐπὶ τῆς νήσου Kahveasar Adasi ἐμφανίζει κάτοψη σχήματος ὀρθογωνίου (ἔσωτ. διαστ. 16,70 x 11,70 μ.), συμπεριλαμβανομένου τοῦ Ἱεροῦ Βήματος καί τοῦ νάρθηκα. Στό κέντρο τοῦ ναοῦ ἴσταντο τέσσερις (4) πεσσοί, οἱ ὁποῖοι συνεδέοντο μεταξύ των μέ ἡμικυκλικά τόξα. Αὐτά ἐστήριζαν κυλινδρικοῦ σχήματος τύμπανο, ἐπὶ τοῦ ὁποῖου ἐφέρετο ὁ ἡμισφαιρικός τροῦλλος. Οἱ κεραῖες τοῦ σταυροῦ τοῦ ναοῦ καλύπτοντο μέ κτιστές, ἡμικυλινδρικές ὀροφές. Ἐπίσης ἡμικυλινδρική ὀροφή ἔφερε καί ὁ νάρθηκας.

Ὁ κυρίως ἄξονας τοῦ οἰκοδομήματος κεῖται ἀπὸ Δ. πρὸς Α. (προσανατολισμός τοῦ κτιρίου) καί ἐμφανίζει μικρὴ ἀπόκλιση πρὸς ΝΑ.

Ὁ ναός αὐτός ἀποτελεῖται ἀπὸ τρία μέρη, ἤτοι:

Ἱερὸν Βῆμα

Τοῦτο ἐμφανίζει ὀρθογωνίου σχήματος κάτοψη (ἔσωτ. διαστ. 9,50 x 3,60 μ.). Ἡ ἀνατολικὴ αὐτοῦ πλευρὰ ἐπερατοῦτο σέ τρεῖς ἀψίδες, ἤτοι:

Κυρίως Ἱερὸν Βῆμα

Αὐτό κατελάμβανε ὁλόκληρο τὸν χώρο τῆς ἀνατολικῆς κεραίας τοῦ σταυροῦ τοῦ ναοῦ (ἔσωτ. διαστ. 4,70 x 4,10 μ.). Ἡ ἀνατολικὴ αὐτοῦ πλευρὰ ἐπερατοῦτο σέ μία ἐσωτερικὰ ἡμικυκλικὴ ἀψίδα (χορδῆς 3,30 καί βέλους 1,50 μ.) καί ἐξωτερικὰ τρίπλευρη ἢ ἡμιεξαγωνική. Ἐπὶ τῶν πλευρῶν τῆς ἀψίδας ἀνοίγονται πέντε μονόλοβα, τοξωτά ἄνω παράθυρα.

Διακονικόν

Στὴ ΝΑ. γωνία τοῦ ναοῦ κεῖται τὸ Διακονικόν. Τοῦτο ἀποτελεῖ αὐτοτελές διαμέρισμα καί ἐμφανίζει ὀρθογωνίου σχήματος κάτοψη (ἔσωτ. διαστ. 3,60 x 1,80 μ.). Στό μέσον τῆς ἀνατολικῆς αὐτοῦ πλευρᾶς ἀνοίγεται μία ἀψίδα, ἐσωτερικὰ ἡμικυκλικὴ (χορδῆς 1,00 καί βέλους 0,40 μ.) καί ἐξωτερικὰ τρίπλευρη ἢ ἡμιεξαγωνική. Στό μέσον αὐτῆς ἀνοίγεται ἓνα παράθυρο. Ἐπίσης στὴ νότια πλευρὰ

73. Ch. Delvoye, *Βυζαντινὴ Τέχνη*, Ἀθήνα 1994, σ. 316.

τοῦ Διακονικοῦ ἀνοίγεται ἓνα παράθυρο. Τό διαμέρισμα τοῦ Διακονικοῦ ἔφερε ἡμικυλινδρική ὀροφή.

Πρόθεση

Στή ΒΑ. γωνία τοῦ ναοῦ κεῖται ἡ Πρόθεση. Αὐτή ἀποτελεῖ ἓνα αὐτοτελές, ὀρθογωνίου κατόψεως πρόσκτισμα (ἔσωτ. διαστ. 3,60 x 1,80 μ.). Στό μέσον τῆς ἀνατολικῆς αὐτῆς πλευρᾶς ἀνοίγεται μία ἀψίδα, ἐσωτερικά ἡμικυκλική (χορδῆς 1,00 καί βέλους 0,40 μ.) καί ἐξωτερικά ἡμιεξαγωνική. Στό μέσον αὐτῆς ἀνοίγεται ἓνα μονόλοβο παράθυρο. Στό ἀνατολικό τμήμα τῆς βορείας ἐσωτερικῆς πλευρᾶς τῆς Προθέσεως καί ἐντός τοῦ πάχους τοῦ τοίχου ἀνοίγεται μία ἡμικυλινδρική κόγχη. Ἡ Πρόθεση καλύπτετο μέ ἡμικυλινδρική ὀροφή.

Κυρίως ναός

Ὁ κυρίως ναός ἐμφανίζει ὀρθογωνίου σχήματος κάτοψη (ἔσωτ. διαστ. 9,50 x 7,30 μ.). Στό μέσον τῆς νοτίας πλευρᾶς, τῆς νοτίας κεραίας τοῦ σταυροῦ, ἀνοίγεται μία θύρα καί ἐκατέρωθεν αὐτῆς ἀνά ἓνα παράθυρο. Στό μέσον τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ κυρίως ναοῦ ἀνοίγεται μία θύρα, ἡ ὁποία ἐπέτρεπε τήν εἴσοδο σ' αὐτόν ἀπό τόν χῶρο τοῦ νάρθηκα. Ἐπὶ τοῦ δυτικοῦ τμήματος τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ κυρίως ναοῦ ἀνοίγεται ἐπίσης ἓνα παράθυρο.

Νάρθηκας

Αὐτός ἐμφανίζει ὀρθογωνίου σχήματος κάτοψη (ἔσωτ. διαστ. 9,50 x 3,20 μ.). Στό μέσον τῆς δυτικῆς αὐτοῦ πλευρᾶς ἀνοίγεται μία θύρα (πλάτους 1,25 μ.), ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τήν κυρίως εἴσοδο τοῦ ναοῦ αὐτοῦ. Βόρεια τῆς κυρίας εἰσόδου ἀνοίγεται ἓνα παράθυρο. Ἐπὶ τῆς νοτίας καί τῆς βορείας πλευρᾶς τοῦ νάρθηκα ἀνοίγεται ἀνά μία θύρα. Στό μέσον τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ ΝΔ. καί ΒΔ. τμήματος τοῦ νάρθηκα καί ἐντός τοῦ πάχους τοῦ τοίχου ἀνοίγεται ἀνά μία ἡμικυλινδρική κόγχη. Ὁ νάρθηκας περιελάμβανε ἐκτός ἀπό τόν χῶρο τοῦ ἰσογείου καί ἓνα ὄροφο (γυναικωνίτη). Ἀμφότεροι οἱ χῶροι αὐτοὶ καλύπτοντο μέ ἡμικυλινδρική ὀροφή. Ἡ πρόσβαση ἀπό τήν αὐλή τοῦ ναοῦ στόν γυναικωνίτη ἐγένετο μέ μία κτιστή, λίθινη κλίμακα, ἡ ὁποία ἦταν προσηρτημένη στή βόρεια ἐξωτερική πλευρά τοῦ νάρθηκα, τμήμα τῆς ὁποίας διατηρεῖται. Εἰδικότερα διατηροῦνται ἑπτὰ (7) βαθμίδες ἀπό τό κατώτερο τμήμα αὐτῆς⁷⁴.

74. Th. Wiegand, *Latmos* 1913, σ. 48, πίν. 68.

2) Ναός Β

Ὁ ναός Β ὡς πρὸς τὸ μέγεθος αὐτοῦ πλησιάζει τὸ μέγεθος τοῦ Καθολικοῦ τῆς Μονῆς, περὶ τοῦ ὁποῖου ἐγινε ἤδη λόγος. Αὐτὸς κεῖται ΝΑ. τοῦ Καθολικοῦ καὶ ὄχι σέ μεγάλη ἀπόσταση ἀπὸ αὐτό. Ὁ ναός Β ἐμφανίζει ὀρθογωνίου σχήματος κάτοψη (ἐξωτ. διαστ. 12,00 x 7,20 μ. καὶ ἐσωτ. διαστ. 10,50 x 5,80 μ.)⁷⁵. Ὁ κυρίως ἄξονας τοῦ οἰκοδομήματος βαίνει ἀπὸ Δ. πρὸς Α. καὶ ἐμφανίζει μικρὴ ἀπόκλιση πρὸς ΒΑ.

Ἡ ἀνατολικὴ αὐτοῦ πλευρὰ περατοῦται σέ μία ἀψίδα, ἐσωτερικά σχήματος ὀρθογωνίου (διαστ. 2,00 x 1,00 μ.) καὶ ἐξωτερικά πεντάπλευρη. Στὸ μέσον αὐτῆς ἠνοίγετο ἓνα παράθυρο.

Ἐξωτερικά καὶ ἐπὶ τῆς νοτίας καὶ βορείας πλευρᾶς τοῦ ναοῦ αὐτοῦ σχηματίζονται ἀνά τέσσερα (4) τυφλὰ ἀψιδώματα, τὰ ὁποῖα διαμορφώνουν πλαστικά τίς ἐξωτερικὲς ἐπιφάνειες τῶν δύο μακρῶν πλευρῶν τοῦ ναοῦ καὶ τίς ἀναβαθμίζουν αἰσθητικά⁷⁶.

Ἐπὶ τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ ναοῦ ἀνοίγονται τέσσερα (4) παράθυρα. Στὸ μέσον τῆς δυτικῆς αὐτοῦ πλευρᾶς ἀνοίγεται μία θύρα, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τὴν κυρία εἴσοδο τοῦ ναοῦ.

Τὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ναοῦ φαίνεται ὅτι ἦτο διαμορφωμένο σέ τρία κλίτη. Ἀπὸ αὐτὰ τὸ μεσαῖο (ἐσωτ. διαστ. 10,50 x 2,00 μ.) καλύπτετο πιθανῶς μέ ἡμικυλινδρική ὀροφή. Τὰ πλάγια κλίτη, νότιο καὶ βόρειο (ἕκαστον πλάτους 1,00 μ.) ἐχωρίζοντο μέ ἐγκάρσιους τοίχους, οἱ ὁποῖοι ἔβαιναν ἀπὸ Β. πρὸς Ν., ἕκαστον σέ τέσσερα (4) ὀρθογωνίου κατόψεως ἐπὶ μέρους διαμερίσματα, τὰ ὁποῖα πιθανῶς καλύπτοντο μέ ἡμικυλινδρικές ὀροφές, ὁ ἄξονας τῶν ὁποίων εἶχε κατεύθυνση ἀπὸ Β. πρὸς Ν.⁷⁷

75. Th. Wiegand, *Latmos* 1913, σ. 43, πίν. 60 καὶ σ. 50, πίν. 70, I.

76. Ὡς παράλληλο μνημεῖο ἀναφέρεται ὁ μεσαιωνικὸς ναός τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Ξιφηφόρου, στὸ Ἀποδούλου Ἀμαρίου Ρεθύμνης Κρήτης (13ος αἰ.). Στὴ νότια ἐξωτερικὴ αὐτοῦ πλευρὰ διαμορφώνονται τρία τυφλὰ ἀψιδώματα, τὰ ὁποῖα φέρουν ὀξυκόρυφα τόξα καὶ εἶναι κατασκευασμένα μέ μεγάλη ἐπιμέλεια. Αὐτὰ διαμορφώνουν πλαστικά στή νότια ὄψη τοῦ ναοῦ, πού ἀποτελεῖ καὶ τὴν πρόσοψη αὐτοῦ καὶ τὴν ἀναβαθμίζουν αἰσθητικά. Ἰ. Βολανάκης, *Ἅγιος Γεώργιος Ἀποδούλου* 1976, σ. 28, εἰκ. 1 (κάτοψη).

77. Ὡς παράλληλο μνημεῖο, εἰδικότερα ὡς πρὸς τὸν τρόπο τῆς στεγάσεως τῶν πλαγίων κλιτῶν, δύναται νά ἀναφερθεῖ ὁ ναός τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στήν Ἀνάληψη (Μαλτεζάνα) τῆς Ἀστυπάλαιας. Πρόκειται διὰ μία τρίκλιτο παλαιοχριστιανικὴ βασιλικὴ τοῦ 5ου αἰ., ἡ ὁποῖα ἐμφανίζει ὀρθογωνίου σχήματος κάτοψη (διαστ. 17,10 x 11,15 μ.). Τὰ πλάγια κλίτη αὐτῆς χωρίζονται μέ ἐγκάρσιους τοίχους

3) Ναός Γ

ΒΑ. τοῦ ναοῦ Β καί σέ μικρή ἀπόσταση ἀπό αὐτόν κεῖται ἕνα μικρῶν διαστάσεων ναῦδριο (ναός Γ), ἡ τοιχοποιία τοῦ ὁποίου διατηρεῖται σχεδόν ὁλόκληρη καί στίς ἐσωτερικές ἐπιφάνειες τῶν τοίχων τοῦ ὁποίου διατηροῦνται λείψανα παλαιῶν τοιχογραφιῶν.

Τό ναῦδριο αὐτό ἐμφανίζει ὀρθογωνίου σχήματος κάτοψη (ἐξωτ. διαστ. 6,80 x 4,00 μ. καί ἐσωτ. διαστ. 5,50 x 2,50 μ.)⁷⁸. Ὁ κυρίως ἄξονας τοῦ οἰκοδομήματος αὐτοῦ κεῖται ἀπό Δ. πρὸς Α. καί ἐμφανίζει μικρή ἀπόκλιση πρὸς ΝΑ. Ἡ ἀνατολική αὐτοῦ πλευρά περατοῦται σέ μία ἡμικυκλική ἀψίδα (χορδῆς 1,20 καί βέλους 0,50 μ.), στό μέσον τῆς ὁποίας ἀνοίγεται ἕνα μονόλοβο παράθυρο.

Στό μέσον τῆς νοτίας καί τῆς βορείας πλευρᾶς τοῦ Ἱεροῦ Βήματος καί ἐντός τοῦ πάχους τοῦ τοίχου ἀνοίγεται μία ὀρθογωνίου σχήματος κόγχη. Στό μέσον τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ ναῦδρίου αὐτοῦ ἀνοίγεται ἡ εἴσοδος (πλάτους 1,00 μ.).

4) Ναός Δ

ΝΔ. τοῦ Καθολικοῦ καί σέ μικρή ἀπόσταση ἀπό αὐτό διατηροῦνται τά λείψανα ἑνός μικρῶν διαστάσεων ναοῦ (ναός Δ), ὁ ὁποῖος εἶναι πολύ κατεστραμμένος. Εἰδικότερα, διατηρεῖται ἡ ἀψίδα τοῦ Ἱεροῦ Βήματος καί τμήμα τοῦ νοτίου τοίχου αὐτοῦ⁷⁹.

Ὁ ναός Δ ἐνεφάνιζε ὀρθογωνίου σχήματος κάτοψη (ἐξωτ. διαστ. 6,20 x 4,30 μ.) καί χωρίζετο σέ δύο μέρη, ἥτοι:

Ἱερὸν Βῆμα

Τοῦτο ἐμφανίζει ὀρθογωνίου σχήματος κάτοψη (ἐσωτ. διαστ. 3,00 x 1,60 μ.). Ἡ ἀνατολική αὐτοῦ πλευρά ἐπερατοῦτο σέ μία ἀψίδα, ἐσωτερικῶς ἡμικυκλική (χορδῆς 1,20 καί βέλους 0,50 μ.) καί ἐξωτερικῶς τρίπλευρη ἢ ἡμιεξαγωνική, στό μέσον τῆς ὁποίας ἠνοίγετο ἕνα μονόλοβο παράθυρο.

μέ κατεύθυνση ἀπό Β. πρὸς Ν. ἕκαστον σέ πέντε διαμερίσματα, τά ὁποῖα καλύπτοντο μέ ἡμικυλινδρικές ὀροφές. Τό βόρειο κλίτος διατηρεῖται σχεδόν ἀκέραιο, μαζί καί τά ἐπὶ μέρους διαμερίσματα μέ τίς ὀροφές των. Π. Λαζαρίδης, *Μνημεῖα Δωδεκανήσου* 1955, σ. 236-237, εἰκ. 2 (κάτοψη).

78. Th. Wiegand, *Latmos* 1913, σ. 43 καί σ. 50, πίν. 70, σχ. II (κάτοψη).

79. Th. Wiegand, *Latmos* 1913, σ. 43 καί σ. 50, πίν. 70, σχ. III (κάτοψη).

Κυρίως ναός

Ὁ κυρίως ναός ἐμφανίζει τετραγώνου σχήματος κάτοψη (ἐσωτ. διαστ. 3,00 x 3,00 μ.). Στό μέσον τῆς δυτικῆς αὐτοῦ πλευρᾶς ἡνοίγετο πιθανῶς ἡ εἴσοδος.

Ὁ ναός αὐτός καλύπτετο μέ ἡμικυλινδρική ὀροφή.

Ε) Η ΟΧΥΡΩΜΕΝΗ ΜΟΝΗ ΣΤΟΝ ΝΟΤΙΟ ΑΙΓΙΑΛΟ ΤΗΣ ΛΙΜΝΗΣ ΒΑΦΑ, ΠΑΡΑ ΤΟΝ ΟΙΚΙΣΜΟ MERSINET

Ἐπάνω σέ ἓνα χαμηλό γήλοφο, ὁ ὁποῖος ὑψώνεται ἐπὶ τῆς νοτίας ὄχθης τῆς λίμνης Βαφα καί παρά τόν οἰκισμό Mersinet, ἀνάμεσα σέ αἰωνόβια ἐλαιόδενδρα καί καταπράσινους ἀγρούς, κείνται τά ἐρείπια μίας Μονῆς, ἡ ὁποία ἦταν ὀχυρωμένη⁸⁰. Ἡ ὀχύρωση περιελάμβανε ἰσχυρό τεῖχος, τό ὁποῖο τήν περιέβαλλε καί τό ὁποῖο ἐνισχύετο ἀπό ἓνα ὑψηλό Πύργο.

Ἀπό τό τεῖχος τῆς ὀχύρωσης διατηροῦνται ὀρισμένα τμήματα σέ καλή σχετικά κατάσταση, ἐνῶ ὁ Πύργος διετηρεῖτο κατά τίς ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰῶνα σέ ὁλόκληρο τό ἀρχικό αὐτοῦ ὕψος. Οἱ τοῖχοι τοῦ Πύργου περατοῦνται πρός τά ἐπάνω σέ ὀδοντωτές ἀπολήξεις.

1. Πύργος

Στό νότιο ἄκρο τῆς ὀχύρωσης κεῖται ὁ Πύργος. Αὐτός ἐμφανίζει ὀρθογωνίου σχήματος κάτοψη (ἐσωτ. διαστ. 8,40 x 6,00 μ.) καί ἀποτελεῖται ἀπό ἰσόγειο χῶρο καί ἓνα ὄροφο⁸¹. Σέ ὅλες τίς πλευρές τῶν χώρων τοῦ Πύργου αὐτοῦ καί ἐντός τοῦ πάχους τῶν τοίχων ὑπάρχουν πολεμιστροειδῆ ἀνοίγματα.

Ὁ ἰσόγειος χῶρος τοῦ Πύργου ἐστερεῖτο εἰσόδου καί τοῦτο προφανῶς συνέβαινε γιά λόγους μεγαλύτερης ἀσφάλειας. Ὑπῆρχε μόνο μία εἴσοδος στόν ὄροφο, στήν ὁποία ἔφθανε κανεῖς μέ τή βοήθεια κινητῆς κλίμακας (ἀνεμόσκαλας)⁸².

80. Th. Wiegand, *Latmos* 1913, σ. 51-55.

81. Th. Wiegand, *Latmos* 1913, σ. 51-53, πίν. 73-74.

82. Στό ΝΔ. τμήμα τῆς νήσου Ρόδου, μεταξύ τῶν οἰκισμῶν τοῦ Μονολίθου καί τῶν Σιάννων, στή θέση «Παλάτια», παρά τή θάλασσα καί ἐπάνω σέ ἓνα χαμηλό, πετρώδες ὕψωμα (ὕψομ. 60,00 μ. περίπου) καί βόρεια μίας ἐρειπωμένης ἀπό μακροῦ χρόνου παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς, διατηρεῖται ὑψηλός Πύργος τῶν χρόνων τῆς Ἱπποτοκρατίας (1310-1522 μ.Χ.). Ὁ ἰσόγειος χῶρος τοῦ Πύργου στερεῖται εἰσόδου, ἐνῶ στόν ὄροφο καί ἀπό τήν πλευρά τῆς θάλασσας (δυτική

Τό ανώφλιον τῆς εἰσόδου αὐτῆς ἐκοσμεῖτο μέ πολυάριθμους σταυρούς διαφόρων μεγεθῶν καί σχημάτων⁸³. Ἐπάνω ἀπό τό ανώφλιον εἶχε ἐντοιχισθεῖ μαρμάρينو ἀρχιτεκτονικό μέλος (Spolium). Εἰδικότερα ἐπρόκειτο γιά τή θύρα ἐνός ἀρχαίου τάφου, τῶν προ-χριστιανικῶν χρόνων⁸⁴. Τόσον ὁ Πύργος, ὅσον καί τό τεῖχος, τό ὁποῖο εὐρίσκεται σέ ἐπαφή μέ αὐτόν, ἐκτίσθησαν μέ οἰκοδομικά ὑλικά, τά ὁποῖα προήρχοντο ἀπό τά μνημεῖα τῆς πλησίον κειμένης ἀρχαίας πόλεως τῆς Ἡράκλειας. Ἔγινε εὐρεία χρήση μαρμάρων, ὀπτοπλίνθων, καθὼς ἐπίσης καί πολυαρίθμων τεμαχίων ἀπό γνεῦσιον λίθον τῆς περιοχῆς αὐτῆς.

2. Καθολικόν

Ἐντός τοῦ ὀχυρωμένου χώρου τῆς Μονῆς ἔκειντο τά διάφορα οἰκοδομήματα αὐτῆς, τά ὁποῖα ἦσαν ἐρειπωμένα ἀπό μακροῦ χρόνου. Μεταξύ αὐτῶν διετηροῦντο καί τά ἐρείπια τοῦ Καθολικοῦ αὐτῆς. Ἀπό τά διατηρούμενα οἰκοδομικά λείψανα κατέστη δυνατή ἡ ἐπιμέτρηση, ἡ ἀποτύπωση, ἡ σχεδίαση καί ἡ γραφική ἀποκατάσταση τοῦ μνημείου αὐτοῦ⁸⁵.

Τοῦτο ἐμφανίζει κάτοψη σέ σχῆμα σταυροῦ (Τ), μέ τίς ἐγκάρσιες κεραῖες τοῦ νά προεξέχουν τοῦ περιγράμματος (ἐσωτ. διαστ.: μήκος 17,00, μέγιστον πλάτος 8,80 καί ἐλάχιστον πλάτος 5,00 μ.). Ὁ κυρίως ἄξονας τοῦ οἰκοδομήματος βαίνει ἀπό Δ. πρὸς Α. Στό μέσον τῆς ἀνατολικῆς αὐτοῦ πλευρᾶς ἀνοίγεται μία ἀψίδα, ἐσωτερικά ἡμικυκλική (χορδῆς 2,00 καί βέλους 0,90 μ.) καί ἐξωτερικά τρίπλευρη ἢ ἡμιεξαγωνική. Στό μέσον τῆς ἀψίδας αὐτῆς ἡνοίγετο ἓνα μονόλοβο παράθυρο.

Τά προεξέχοντα πρὸς Ν. καί πρὸς Β. τμήματα τοῦ ἐγκαρσίου κλίτους ἐχωρίζοντο μέ τοίχους, ἕκαστον σέ δύο ὀρθογωνίου κατόψεως χώρους, στίς πλάγιες πλευρές τῶν ὁποίων (νότια καί βόρεια) ἡνοίγετο ἀνά ἓνα παράθυρο. Ἐπὶ τῆς νοτίας καί τῆς βορείας πλευρᾶς τοῦ κυρίως ἐπιμήκους κλίτους ἡνοίγοντο ἀνά δύο παράθυρα. Στό μέσον τῆς δυτικῆς πλευρᾶς ἡνοίγετο ἡ εἴσοδος.

πλευρά τοῦ Πύργου), ἀνοίγεται μία εἴσοδος, στήν ὁποία ἐφθανε κανεῖς προφανῶς μέ κινητὴ κλίμακα (ἀνεμόσκαλα). Ὁ ὄροφος μέ ἐσωτερικὴ κλίμακα ἐπικοινωνοῦσε μέ τὸν χώρο τοῦ ἰσογείου.

83. Οἱ σταυροὶ αὐτοὶ ἔφεραν ἐπίσης ἀποτροπαϊκὸν χαρακτήρα.

84. Th. Wiegand, *Latmos* 1913, σ. 54, πίν. 75.

85. Th. Wiegand, *Latmos* 1913, σ. 52 καί Παράρτημα 6, σχέδ. 13 (κάτοψη).

Μέ την πάροδο του χρόνου καί εξ αιτίας της βαθμιαίας ανυψώσεως της στάθμης του νερού της παρακείμενης λίμνης, τά νερά αὐτῆς παρέσυραν καί ἐξαφάνισαν ἢ ἐκάλυψαν τά οἰκοδομικά κατάλοιπα τοῦ καθολικοῦ τῆς Μονῆς.

ΣΤ) Ο ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΣ ΟΙΚΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΝΑΟΙ ΤΗΣ ΝΗΣΟΥ ΜΕΝΕΤ ΑΔΑΣΙ

Ἡ νῆσος Menet Adasi κεῖται ἐντός τῆς λίμνης Bafa. Πρόκειται γιά μία ἐπίπεδη νῆσο, ἡ ὁποία καλύπτεται ἀπό τά λείψανα ἐρειπωμένων παλαιῶν οἰκοδομημάτων, τῶν ὁποίων τά οἰκοδομικά ὑλικά φθάνουν μέχρι τά νερά τῆς λίμνης. Στήν ἴδια νῆσο φύονται πολυάριθμα ἐλαιόδενδρα⁸⁶ καί χαρουπιές⁸⁷. Αὐτή εἶναι ἕνας τόπος, ὅπου ζοῦν πολυάριθμα ἄγρια περιστέρια, τά ὁποῖα ἐδῶ δέν ἐνοχλοῦνται ποτέ ἀπό κανέναν. Ἀπό τά ἐπὶ τῆς νήσου παλαιότερα κοσμικοῦ χαρακτήρα οἰκοδομήματα δέν διατηρεῖται ὄρθιο κανένα. Ἐνα ὀχυρωματικό τεῖχος, τό ὁποῖο θά περιέβαλλε τή νῆσο αὐτή, φαίνεται ὅτι δέν ὑπῆρχε⁸⁸.

Στήν ἀνατολική πλευρά τῆς νήσου αὐτῆς διατηροῦνται τά ἐρείπια ἑνός ἐνδιαφέροντος τρίκογχου ναοῦ καί δύο μικροτέρων ναυδρίων.

1. Καθολικόν

Τό οἰκοδόμημα τοῦ Καθολικοῦ εἶναι σχετικά περιορισμένων διαστάσεων κτίσμα, τό ὁποῖο ἀνήκει στόν ἀρχιτεκτονικό τύπο τῶν τρικόγχων ναῶν. Πρόκειται γιά ἀρχιτεκτονικό τύπο, ὁ ὁποῖος ἀπαντᾷ ὡς ἐπὶ τό πλεῖστον στά Καθολικά Μονῶν⁸⁹ καί τοῦτο, ἐπειδή μεταξύ ἄλλων ἐμφανίζει τό πλεονέκτημα, οἱ πλευρικές κόγχες αὐτοῦ (νότια καί βόρεια), νά παρέχουν ἱκανοποιητικό χῶρο, ὁ ὁποῖος χρησίμευε διά νά ἴστανται οἱ συνήθως πολυάριθμοι χοροί

86. Ἐλαία ἡ εὐρωπαϊκή (*Olea europaea*).

87. Κερατονία ἡ κερατέα (*Ceratonia siliqua*).

88. Th. Wiegand, *Latmos* 1913, σ. 56-59.

89. Τό Καθολικόν τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τῆς Μεγίστης Λαύρας τοῦ Ἁγίου Ὁρους, τοῦ ἔτους 963 μ.Χ., θεωρεῖται, ὡς τό ἀρχαιότερον Καθολικόν τῶν Μονῶν τοῦ Ἀθῶνος, τό ὁποῖον ἀνήκει στόν τύπο αὐτό. Φαίνεται, ὅτι τό Καθολικόν αὐτό ἀπετέλεσε τό πρότυπο, βάσει τοῦ ὁποῖου ἀνηγέρθησαν καί τά περισσότερα τῶν Καθολικῶν τῶν λοιπῶν Μονῶν τοῦ Ἁγίου Ὁρους καί πολλά Καθολικά Μονῶν τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος.

τῶν Μοναχῶν – Ψαλτῶν κατά τή διάρκεια τῆς Θείας Λειτουργίας καί τῶν λοιπῶν Ἱερῶν Ἀκολουθιῶν.

Ὁ χώρος τοῦ Ἱεροῦ Βήματος τοῦ Καθολικοῦ αὐτοῦ ἔχει παρασυρθεῖ ἀπό τά νερά τῆς λίμνης. Στίς ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰ. διετηροῦντο ἀκόμη: ἡ νότια πλευρική κόγχη, τό δυτικό τμήμα τῆς βόρειας καί ὁλόκληρη ἡ δυτική πλευρά τοῦ Καθολικοῦ.

Στό κέντρο τοῦ οἰκοδομήματος σχηματίζεται ἕνα τετράγωνο (ἔσωτ. διαστ. 3,50 x 3,50 μ.), στήν ἀνατολική, νότια καί βόρεια πλευρά τοῦ ὁποίου ἀνοίγεται ἀνά μία ἡμικυκλική ἀψίδα ἢ κόγχη, γι' αὐτό καί ὁ ἀρχιτεκτονικός αὐτός τύπος ἀποκαλεῖται τρίκογχος.

Ἱερὸν Βῆμα

Ὁλόκληρος ὁ χώρος τῆς ἀνατολικῆς κόγχης χρησίμευε ὡς Ἱερὸν Βῆμα τοῦ Καθολικοῦ. Ἡ κόγχη αὐτή εἶναι ἐσωτερικά ἡμικυκλική (χορδῆς 3,50 καί βέλους 2,00 μ.) καί ἐξωτερικά τρίπλευρη ἢ ἡμιεξαγωνική. Στό μέσον ἐκάστης ἐκ τῶν τριῶν πλευρῶν αὐτῆς ἀνοίγεται ἀνά ἕνα μονόλοβο παράθυρο. Στή νότια καί βόρεια πλευρά τοῦ Ἱεροῦ Βήματος ἀνοίγεται ἀνά μία θύρα. Καί ἡ μέν νότια θύρα ὀδηγεῖ στό παρακείμενον Διακονικόν, ἡ δέ βόρεια στήν παρακείμενη Πρόθεση. Ἀμφότερα, Διακονικόν καί Πρόθεση ἀποτελοῦν αὐτοτελῆ, μικρῶν διαστάσεων διαμερίσματα, τά ὁποῖα εὐρίσκονται σέ ἄμεση ἐπικοινωνία, τόσον μέ τόν χώρο τοῦ κυρίως Ἱεροῦ Βήματος, ὅσον καί μέ ἐκεῖνον τοῦ κυρίως ναοῦ.

Διακονικόν

Στή ΝΑ. γωνία τοῦ Καθολικοῦ κεῖται, ὡς συνήθως, τό Διακονικόν. Τοῦτο ἐμφανίζει ὀρθογωνίου σχήματος κάτοψη καί καλύπτετο μέ ἡμικυλινδρική ὀροφή. Ἡ ἀνατολική αὐτοῦ πλευρά περατοῦται σέ μία ἀψίδα, ἐσωτερικά ἡμικυκλική καί ἐξωτερικά τρίπλευρη ἢ ἡμιεξαγωνική, στό μέσον τῆς ὁποίας ἡνοίγετο ἕνα μονόλοβο παράθυρο. Στό μέσον τῆς νότιας πλευρᾶς τοῦ Διακονικοῦ ἡνοίγετο ἐπίσης ἕνα παράθυρο. Στό μέσον τῆς δυτικῆς αὐτοῦ πλευρᾶς ἡνοίγετο μία θύρα, μέσῳ τῆς ὁποίας ἐπικοινωνοῦσε μετά τοῦ κυρίως ναοῦ.

Πρόθεση

Ἡ Πρόθεση κεῖται στή ΒΑ. γωνία τοῦ Καθολικοῦ. Ἐμφανίζει ὀρθογωνίου σχήματος κάτοψη. Ἡ ἀνατολική αὐτῆς πλευρά περατοῦται σέ μία ἀψίδα, ἐσωτερικά ἡμικυκλική καί ἐξωτερικά τρίπλευρη, στό μέσον τῆς ὁποίας ἀνοίγεται ἕνα μονόλοβο παράθυρο. Στό μέ-

σον τῆς βορείας αὐτῆς πλευρᾶς ἀνοίγεται ἐπίσης ἓνα παράθυρο. Στό μέσον τῆς δυτικῆς πλευρᾶς ἀνοίγεται μία θύρα, μέσῳ τῆς ὁποίας ἐπικοινωνεῖ μετὰ τοῦ κυρίως ναοῦ.

Κυρίως ναός

Νότια κόγχη

Αὕτῃ εἶναι ἐσωτερικά καί ἐξωτερικά ἡμικυκλική (χορδῆς 2,80 καί βέλους 1,25 μ.), στό μέσον τῆς ὁποίας ἡνοίγετο ἓνα παράθυρο.

Βόρεια κόγχη

Καί αὕτῃ ἐπίσης εἶναι ἐσωτερικά καί ἐξωτερικά ἡμικυκλική (χορδῆς 2,80 καί βέλους 1,25 μ.), στό μέσον τῆς ὁποίας ἀνοίγεται ἓνα παράθυρο. Στό μέσον τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ κυρίως ναοῦ ἀνοίγεται ἡ εἴσοδος (πλάτους 1,00 μ.). Στό κέντρον τοῦ τρικόγχου αὐτοῦ οἰκοδομήματος ὑψώνετο ἓνας ἡμισφαιρικός τροῦλλος (διάμ. βάσεως 3,50 μ.), ὁ ὁποῖος ἐφέρετο ἐπάνω σέ ὑψηλό τύμπανο. Τό τρίκογχον αὐτό φαίνεται, ὅτι χρησίμευε ὡς τό Καθολικόν τῆς Μονῆς, ἡ ὁποία ἔκειτο ἐπὶ τῆς νήσου Menet Adasi.

2. Ναῦδριο Β

Σέ μικρὴ ἀπόσταση ἀπὸ τό τρίκογχο αὐτό κεῖνται τά ἐρείπια ἑνὸς μικρῶν διαστάσεων μονόχωρου ναοῦ. Αὐτός ἐμφανίζει ὀρθογωνίου σχήματος κάτοψη (ἐσωτ. διαστ. 4,80 x 3,50 μ.)⁹⁰.

Ὁ κυρίως ἄξονας τοῦ οἰκοδομήματος ἔκειτο ἀπὸ Δ. πρὸς Α. Ἡ ἀνατολική πλευρά τοῦ ναοῦ ἐπερατοῦτο σέ μία ἡμικυκλική κόγχη (χορδῆς 2,60 καί βέλους 1,25 μ.). Στίς δύο μακρές ἐσωτερικές πλευρές τοῦ ναοῦ ἐσχηματίζοντο ἀνά τρία τυφλά ἀψιδώματα⁹¹. Στό δυτικό ἄκρο τῆς βορείας πλευρᾶς τοῦ κυρίως ναοῦ ἡνοίγετο μία θύρα (πλάτους 1,10 μ.). Στό μέσον τῆς δυτικῆς πλευρᾶς αὐτοῦ ἡνοίγετο ἡ κυρία εἴσοδος (πλάτους 1,20 μ.).

Ὁ ναός καλύπτετο μέ κτιστή, ἡμικυλινδρική ὀροφή καί θά ἔφερε ἐξωτερικά κοῖλα κεραμίδια.

3. Ναῦδριο Γ

Πρόκειται γιά μικρῶν διαστάσεων οἰκοδόμημα, ἀπὸ τό ὁποῖο διε-

90. Th. Wiegand, *Latmos* 1913, σ. 57, πίν. 79 (κάτοψη).

91. Ἰ. Βολανάκης, *Ἅγιος Γεώργιος Αποδούλου* 1981, σ. 28, εἰκ. 1 (κάτοψη).

τηρήθησαν μόνον λείψανα τοῦ ἀνατολικοῦ αὐτοῦ τμήματος, σύμφωνα μέ τά ὁποῖα εἶναι δυνατόν, νά ἀποκατασταθεῖ ἡ κάτοψη αὐτοῦ⁹².

Τερὸν Βῆμα

Τοῦτο ἐμφανίζει ὀρθογωνίου σχήματος κάτοψη (ἔσωτ. διαστ. 3,80 x 3,00 μ.) καί καλύπτετο μέ ἡμικυλινδρική ὀροφή. Στό μέσον τῆς ἀνατολικῆς αὐτοῦ πλευρᾶς ἠνοιγέτο μία ἡμικυκλική ἀψίδα (χορδῆς 1,20 καί βέλους 0,50 μ.).

Κυρίως ναός

Αὐτός ἀπετελεῖτο ἀπό ἓνα πολύ στενό (ἔσωτ. πλάτ. 2,00 μ.) καί ἀρκετά ἐπίμηκες κλίτος, ἀπό τό ὁποῖο διετηρήθησαν μόνον λείψανα τοῦ ἀνατολικοῦ τοῦ τμήματος, ἐνῶ τό δυτικό ἔχει ἐξαφανισθεῖ, μέ ἀποτέλεσμα νά μήν εἶναι δυνατόν, νά προσδιορισθεῖ τό ἀρχικόν μήκος αὐτοῦ.

Τό πάχος τῶν δύο μακρῶν πλευρῶν τοῦ ἐπιμήκους κλίτους ἀνῆρχετο σέ 1,20 μ., ἀπό τό ὁποῖο συμπεραίνεται, ὅτι αὐτό καλύπτετο μέ ἡμικυλινδρική ὀροφή καί ὄχι μέ ξύλινη ὀροφή καί κεραμίδια, ὅπως συνέβαινε συνήθως μέ τά ἐπιμήκη κλίτη ἄλλων ναῶν τῆς περιοχῆς αὐτῆς. Ἡ διατήρηση τοῦ ναυδρίου Β εἶναι πάρα πολύ κακή. Οἱ τοῖχοι αὐτοῦ εἶναι τόσο πολύ κατεστραμμένοι, ὥστε νά μήν ἀναγνωρίζεται.

Μεταξύ τῶν λειψάνων τοῦ οἰκοδομήματος αὐτοῦ ἀνευρέθη μαρμάρينو ἀρχιτεκτονικό μέλος τῶν βυζαντινῶν χρόνων (μήκους 0,20 καί ὕψους 0,15 μ.), μέ δύο ζῶνες καί φέρον στό κάτω τμήμα αὐτοῦ Λέσβιον κυμάτιον. Ἐπάνω σ' αὐτό διατηρεῖται ἡ ἐπιγραφή:

« + Κ(ύρι)ε, ὁ Θ(εός) ἡμῶ[ν]»⁹³.

Ζ) Η ΜΟΝΗ ΣΤΗ ΦΑΡΑΓΓΙΑ ΕĞRİ DERE

ΒΔ. τῆς ἀρχαίας πόλεως Ἡράκλειας (σημερινό Καρίκιρι) καί σέ ἀπόσταση 1 ὥρας περίπου μέ τά πόδια ἀπό αὐτήν, πλησίον τῆς ἡμιονικῆς ὁδοῦ, ἡ ὁποία ὁδηγεῖ ἀπό τόν οἰκισμό Καρίκιρι πρὸς τό Kurbalan, παρά τόν ποταμόν Kargınçay καί ἀπό ἐκεῖ πρὸς τή Μονή τοῦ Στύλου, κεῖνται τά ἑρείπια μίας ἄλλης παλαιᾶς Ἱερᾶς Μονῆς⁹⁴.

92. Th. Wiegand, *Latmos* 1913, σ. 57, πίν. 79, δεξιὰ (κάτοψη).

93. Th. Wiegand, *Latmos* 1913, σ. 59.

94. Th. Wiegand, *Latmos* 1913, σ. 60, πίν. 82.

Διακρίνονται δύο ικανών διαστάσεων οικοδομήματα, τά όποία σχηματίζουν μεταξύ των μία όρθή γωνία. Πρόκειται πιθανώς, είτε για δύο ναούς, είτε για τό Καθολικόν καί τήν Τράπεζαν (Refectorium) τής Μονής αυτής. Πλησίον τών δύο αυτών οικοδομημάτων εύρίσκεται ή κοίτη ενός παραρρέοντος χειμάρρου, ενώ στην περιοχή δεσπόζει ή μορφή ενός βράχου από σκληρό, καστανόχρωμο γρανίτη, ό όποιος άπολήγει σε μία ύψηλή κορυφή. Δέν φαίνεται νά υπήρξε ποτέ κατά τό παρελθόν κάποιο είδος όχύρωσης τής Μονής αυτής, όπως συνέβαινε κατά κανόνα μέ τίς άλλες Μονές του όρους Λάτμος καί τής γύρω από αυτόν περιοχής. Προφανώς σε μία τέτοια άγρια καί δυσπρόσιτη περιοχή, όπως ήταν εκείνη, στην όποία έκείτο ή Μονή αυτή, δέν κρίθηκε άναγκαία ή κατασκευή όχύρωσης γύρω από αυτήν, έφόσον ή ίδια ή φύση είχε φροντίσει προς τουτο.

Τά οικοδομικά λείψανα τής Μονής αυτής δέν διετηρήθησαν σε ίκανοποιητική κατάσταση. Επί πλέον αυτά καλύπτοντο από τήν πυκνή άγρια βλάστηση, όταν στίς αρχές του 20ού αϊ. ή Γερμανική Αρχαιολογική Άποστολή έρευνούσε τήν περιοχή αυτή. Έτσι δέν κατέστη τότε δυνατόν νά περιγραφούν λεπτομερώς, νά φωτογραφηθούν, νά άποτυπωθούν καί νά σχεδιασθούν τά υπάρχοντα καί σε έρειπιώδη κατάσταση εύρισκόμενα διάφορα οικοδομήματα.

1. Καθολικόν

Η κατάσταση διατήρησης του Καθολικού τής Μονής αυτής δέν είναι καθόλου ίκανοποιητική. Διετηρήθη ό δυτικός τοίχος του οικοδομήματος σε ύψος 3,00 έως 4,00 μ.⁹⁵ Τόσον αυτός, όπως καί όλόκληρο τό Καθολικόν είχαν κτισθεί μέ υλικά, τά όποία προήρχοντο από τά αρχαία καί σε έρείπια κείμενα οικοδομήματα τής πλησίον κειμένης αρχαίας πόλεως Ηράκλειας.

Η τοιχοποιία άπετελείτο από καλώς είργασμένους λιθοπλίνθους, οικοδομημένους κατά τό λεγόμενο «ισόδομον» σύστημα. Αυτοί περιβάλλοντο από όπτοπλίνθους (τουβλα), ήτοι εφηρμόσθη ή λεγόμενη «πλινθοπερίβλητος» ή «πλινθοπερίκλειστος τοιχοδομία»⁹⁶. Οί

95. Th. Wiegand, *Latmos* 1913, σ. 60, πίν. 82.

96. Σύμφωνα μέ τό είδος αυτό τοιχοποιίας, οί λιθοπλίνθοι είναι καλώς επεξεργασμένοι, έχουν οικοδομηθεί κατά τό ισόδομον σύστημα, φέρουν συνήθως όρθογωνίου σχήματος έξωτερική όψη (πρόσοψη) καί περιβάλλονται καί από τίς τέσσερις πλευρές των μέ όπτοπλίνθους. Έξωτερικά οί επιφάνειες των τοίχων είναι άρμολογημένες. Έτσι ή έξωτερική εμφάνιση των ναών φανερώνει μεγάλη επίμέ-

έξωτερικές επιφάνειες τῶν τοίχων ἦσαν ἀρμολογημένες, ἐνῶ οἱ ἐσωτερικές καλύπτοντο μέ ἐπιχρίσματα (πάχους 0,01-0,03 μ.) καί πιθανῶς ἀρχικά ἔφεραν τοιχογραφίες.

Ὁ ναός ἀπετελεῖτο ἀπό τό Ἱερόν Βῆμα, τόν κυρίως ναό καί τόν νάρθηκα. Ὁ νάρθηκας ἔφερε ὀρθογωνίου σχήματος κάτοψη καί καλύπτετο πιθανῶς μέ συνδυασμό σταυροθολίων. Ἀνωθεν τοῦ ἰσογείου χώρου τοῦ νάρθηκα ἴσως ὑπῆρχε ὄροφος, ὁ ὁποῖος θά χρησίμευε ὡς Γυναικωνίτης.

Στό μέσον τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ νάρθηκα ἠνοίγετο μία εἴσοδος (πλάτους 1,25 μ.), ἡ ὁποία ἦταν τοξωτή ἄνω καί διετηρήθη σέ ὁλόκληρο τό ἀρχικό αὐτῆς ὕψος. Ἡ τοξωτή ἀπόληξη τῆς εἰσόδου περιβάλλετο ἀπό ἐπίσης τοξωτή, διπλή, διακοσμητική ζώνη, ἡ ὁποία ἀπετελεῖτο ἀπό ὀπτοπλίνθους (τοῦβλα). Τό ἴδιο ἀκριβῶς θά συνέβαινε καί μέ τά λοιπά ἀνοίγματα τοῦ Καθολικοῦ (θύρες – παράθυρα), τά ὁποῖα θά ἦσαν τοξωτά ἄνω καί θά περιβάλλοντο ἀπό διπλές σειρές ὀπτοπλίνθων. Διά τοῦ τρόπου αὐτοῦ οἱ ἐξωτερικές ἐπιφάνειες τῶν τοίχων τοῦ ναοῦ ἦσαν πλούσια διακοσμημένες καί αἰσθητικά ἀναβαθμισμένες⁹⁷. Δυτικά τοῦ Καθολικοῦ ἔκειτο μία αὐλή ἢ αἶθριο.

2. Τράπεζα

Τό δεύτερον, ἱκανῶν διαστάσεων οἰκοδόμημα, τοῦ ὁποίου τά ἐρείπια διακρίνονται μεταξύ τῶν ἐρειπίων τῶν λοιπῶν οἰκοδομημάτων τῆς Μονῆς αὐτῆς, μπορεῖ νά ἐρμηνευθεῖ ὡς ἡ Τράπεζα (Refectorium) αὐτῆς.

λεια καί εἶναι ἄκρως ἐντυπωσιακή. Τό εἶδος αὐτό τῆς τοιχοποιίας ἐφηρμόσθη εὐρύτατα κατά τόν 11ον καί 12ον αἰ. καί σέ ὀρισμένα μνημεῖα συνεχίζεται καί ἀργότερα. Ἐνδεικτικά ἀναφέρονται τά ἐπόμενα μνημεῖα, τά ὁποῖα εἶναι οἰκοδομημένα μέ αὐτό τό σύστημα καί βρίσκονται στήν Ἀττική: 1) Ἀθῆναι, Πλατεία Κλαυθμώνος, ναός Ἀγίων Θεοδώρων, 2) Ἀθῆναι, ὁδός Ἑρμοῦ, Καπνικαρέα, ναός Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου, 3) Ἀθῆναι, Μοναστηράκι, ναός Ἀσωμάτων, 4) Καισαριανή, Μονῆς Καισαριανῆς, Καθολικόν, ναός Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου κ.λπ.

97. Τό φαινόμενο αὐτό παρατηρεῖται καί σέ ἄλλα Καθολικά Μονῶν καί σέ διάφορους ναούς τῆς βυζαντινῆς περιόδου. Ἐνδεικτικά ἀναφέρονται τά Καθολικά τῶν Μονῶν τοῦ Μυστρά, στό νότιο τμήμα τῆς Πελοποννήσου, μέ τίς πλούσιες διαθρωμένες καί μέ τήν εὐρεία χρήση ὀπτοπλίνθων ἐξωτερικά διακοσμημένες ὀψεις αὐτῶν.

3. Πύργος

Ὁ μεγάλων διαστάσεων καί ἄκρως ἐντυπωσιακός Πύργος⁹⁸, ὁ ὁποῖος κεῖται στό πέρας τῆς κοιλάδας Eğri Dere καί παρά τή λίμνη Bafa, προφανῶς ἀνηγέρθη μέ ἀπώτερο σκοπό τήν προστασία τῆς Μονῆς αὐτῆς ἀπό πάσης φύσεως ἐχθρικῶν ἐπιθέσεων καί κινδύνων.

Εἰδικότερα ὁ Πύργος αὐτός ἔχει ἰδρυθεῖ ἐπάνω σέ ἓνα φυσικό βράχο ἀπό καστανόχρωμο γρανίτη. Ὁ Πύργος ἀποτελεῖται ἀπό ἰσόγειο χῶρο καί ὄροφο. Οἱ τοῖχοι τοῦ Πύργου περατοῦνται πρὸς τὰ ἐπάνω σέ ὀδοντωτές ἀπολήξεις. Καί ἐδῶ ἡ εἴσοδος τοῦ Πύργου βρίσκεται ὀρισμένα μέτρα ὑψηλότερα ἀπὸ τή στάθμη τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους καί τοῦτο γίνεται γιά λόγους μεγαλύτερης ἀσφάλειας.

Ἡ κάτοψη τοῦ Πύργου αὐτοῦ εἶναι πολυγωνική, προσαρμοσμένη τέλεια στὸν βράχο ἀπὸ γρανίτη, ἐπὶ τοῦ ὁποῖου εἶναι κτισμένος ὁ Πύργος. Τό οἰκοδόμημα αὐτό ἀποτελεῖ ἄριστον παράδειγμα τῆς ὀχυρωματικῆς ἀρχιτεκτονικῆς, ἡ ὁποία ἐφηρμόζετο κατὰ τοὺς μέσους χρόνους γιά τήν ἀνέγερση μεμονωμένων Πύργων, ὅπως εἶναι καί ὁ ἐνταῦθα ἐξεταζόμενος.

Η) Η ΜΟΝΗ ΤΟΥ ΣΤΥΛΟΥ, ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΑΥΛΟΥ ΤΟΥ ΝΕΟΥ

Ἡ ἄνοδος σ' αὐτή τή Μονή, πού ἐπονομάζετο «Μονή τοῦ Στύλου, τοῦ Ἁγίου Παύλου τοῦ νέου»⁹⁹ καί ἡ ὁποία κεῖται σέ μία ἐκπάλου ωραιότητας καί ἀσυνήθιστης ἀγριότητος τοποθεσία, πραγματοποιεῖται ἐπιτυχέστερα καί εὐχερέστερα, ἐάν κάποιος ἐκκινήσει ἀπὸ τήν Ἡράκλεια (σημ. οἰκισμός Karıgeri ἢ Karıkırı ἢ Karıgeren).

Ὁ Ἅγιος Παῦλος ὁ νέος, ὅσιος, γεννήθηκε περίπου τό ἔτος 875 καί ἐκοιμήθη στίς 15-12-955. Πληροφορίες περὶ τῆς ζωῆς του περιλαμβάνει τό ἔργον: «*Βίος καί πολιτεία τοῦ ὁσίου πατρός ἡμῶν Παύλου τοῦ νέου τοῦ ἐν Λάτρῳ*», τό ὁποῖον ἐγράφη ὑπὸ ἀγνώστου

98. Th. Wiegand, *Latmos* 1913, σ. 60 καί σ. 84-86, πίν. 110 (κάτοψη – τομή).

99. Ἡ Μονή τοῦ Στύλου, τοῦ Ἁγίου Παύλου τοῦ νέου, ἀνεκαλύφθη ὑπὸ τοῦ Th. Wiegand καί τῶν συνεργατῶν του, στίς 27 Σεπτεμβρίου 1905, ὕστερα ἀπὸ σχετικές ἐρευνες στήν περιοχὴ τοῦ ὄρους Λάτμος ἢ Λάτρος. Κατὰ τίς ἐρευνες αὐτές οἱ Γερμανοὶ ἐρευνητές εἶχαν ὡς πολύτιμους βοηθοὺς καί ὁδηγοὺς τῶν τούς Γιουρούκους, νομάδες ποιμένες τῆς περιοχῆς τοῦ Λάτμου, ἡ ὁποία ὀνομάζεται Arap Avlusu, ἤτοι: «ἡ αὐλὴ τοῦ Ἀράπη». Th. Wiegand, *Latmos* 1913, σ. 61-72.

συνασκητοῦ του, ὀλίγον νεωτέρου αὐτοῦ, περί τό ἔτος 969 καί ἐξεδόθη ὑπό τοῦ H. Delehay¹⁰⁰.

Ὁ χώρος, τόν ὁποῖο καταλαμβάνει ἡ Μονή αὐτή εἶναι ἐκτεταμένος. Πρόκειται γιά ἕναν ὀρθογωνίου κατόψεως χώρο ἐκτάσεως περίπου 150,00 x 100,00 μ., ἥτοι περί τά 15.000 μ². Ἡ Μονή αὐτή, ὅπως ἀκριβῶς συνέβαινε καί μέ ἄλλες Μονές τῆς περιοχῆς αὐτῆς, ἦταν ὀχυρωμένη. Εἰδικότερα αὐτή περιεβάλλετο μέ ἰσχυρό τεῖχος, τό ὁποῖο ἀποτελεῖτο ἀπό τμήματα, παρεμβλλόμενα στά μεταξύ τῶν φυσικῶν ὀχυρῶν ὑπάρχοντα κενά. Οἱ ἴδιοι οἱ φυσικοὶ βράχοι ἀποτελοῦσαν μέρος τῆς ὀχύρωσης τῆς Μονῆς.

Ἡ βόρεια Πύλη τῆς Μονῆς προστατεύετο ἀπό ἕναν Πύργο, κτισμένο ἐπάνω σέ ἕνα βράχο. Ἐπρόκειτο γιά τήν κυρία Πύλη τῆς Μονῆς, ὅλες οἱ λοιπές εἰσοδοί σ' αὐτήν ἀποτελοῦντο ἀπό μικρότερες Πύλες. Ἔτσι στή νότια πλευρά τῆς Μονῆς ὑπῆρχαν πέντε (5) μικρές Πύλες, οἱ ὁποῖες χρησίμευαν ὡς διαβάσεις τοῦ παραρρέοντος χειμάρρου, ἀπό τόν ὁποῖον μόνο μποροῦσε κανεῖς καί σέ ὀρισμένες χρονικές περιόδους νά προμηθευθεῖ καθαρό καί πόσιμο ὕδωρ.

Ὡς ἰδιαίτερος «Ἐπάνω Πύργος» χρησίμευε ἐπί πλέον τό τμήμα ἐκεῖνο, τό ὁποῖον ἀνῆκε στό ὑψηλότερο σημεῖο, τοῦ πραγματικοῦ στύλου τοῦ βράχου. Οἱ ὑψομετρικές διαφορές, μεταξύ τοῦ Ἐπάνω καί τοῦ Κάτω Πύργου εἶναι πάρα πολύ μεγάλες, ἐπειδή ἡ μεταξύ αὐτῶν διαφορά ἀνέρχεται κατά μέσο ὄρο περίπου στά ἐξήντα (60,00) μέτρα. Ἀλλά ἐπίσης καί ἐντός τοῦ Πύργου διαπιστώνεται ἡ ὑπαρξη ὑψομετρικῶν διαφορῶν. Τό Καθολικόν τῆς Μονῆς, τό ὁποῖο εἶναι μεγάλων διαστάσεων οἰκοδόμημα καί ἀνῆκει στόν τύπο τῆς τρίκλιτης βασιλικῆς, κεῖται χαμηλότερα κατά τέσσερα (4,00) μέτρα, σέ σχέση πρός τό μικρῶν διαστάσεων ναῦδριο (ναῦδριο Β), τό ὁποῖο κεῖται πλησίον τοῦ νοτίου τοίχου τῆς ὀχυρώσεως τῆς Μονῆς. Ἀκολουθῶς περιγράφονται οἱ ἐρειπωμένοι ναοί τοῦ Κάτω Πύργου τῆς Μονῆς τοῦ Στύλου, ἥτοι:

1. Καθολικόν

Τό μεγαλύτερο καί ἐντυπωσιακότερο οἰκοδόμημα τῆς Μονῆς τοῦ Στύλου ἦταν τό Καθολικόν αὐτῆς, τό ὁποῖο διατηρεῖται σέ ἐρείπια

100. H. Delehay, *Analecta Bollandiana*, τ. 11 (1982), σ. 19-74. H. Delehay, *Monumenta Latrensia* 1913, σ. 105-135. Γ. Δ. Μεταλληνός, «Παῦλος ὁ νέος, ὁσιος», *ΘΗΕ*, τ. 10 (Ἀθῆναι 1967), στ'. 219-220.

καί μόνον κατά τὰ κατώτερα τμήματα τῶν τοίχων αὐτοῦ. Τοῦτο ἀνήκει στόν ἀρχιτεκτονικό τύπο τῆς τρίκλιτης, ξυλόστεγης, ἑλληνιστικῆς βασιλικῆς, ἡ ὁποία κυριαρχεῖ κατά τήν παλαιοχριστιανική ἐποχή (4ος-6ος αἰ. μ.Χ.)¹⁰¹ καί ἀπαντᾷ σποραδικά στούς μετέπειτα χρόνους¹⁰². Ἡ βασιλική αὕτη ἐμφανίζει ὀρθογωνίου σχήματος κάτοψη (ἐξωτ. διαστ. 20,00 x 19,00 μ.), συμπεριλαμβανομένου καί τοῦ νάρθηκα αὐτῆς. Ἡ βασιλική ἀποτελεῖται ἀπό τρία μέρη, ἦτοι:

Ἱερόν Βῆμα

Τοῦτο φαίνεται ὅτι περιορίζετο στό πλάτος τοῦ μεσαίου κλίτους, ὅπως συνέβαινε καί στίς παλαιοχριστιανικές βασιλικές. Αὐτό ἐμφανίζει ὀρθογωνίου σχήματος κάτοψη (ἐσωτ. διαστ. 8,50 x 4,00 μ.). Στό μέσον τῆς ἀνατολικῆς αὐτοῦ πλευρᾶς ἠνοίγετο μία μεγάλη, ἡμικυκλική ἀψίδα (χορδῆς 3,50 καί βέλους 1,70 μ.), στό μέσον τῆς ὁποίας θά ὑπῆρχε ἕνα πιθανῶς τρίλοβο παράθυρο. Στό μέσον τοῦ Ἱεροῦ Βήματος ἵστατο ἡ Ἁγία Τράπεζα.

Κυρίως ναός

Τό κυρίως σῶμα τῆς βασιλικῆς ἐμφανίζει ὀρθογωνίου σχήματος κάτοψη (ἐσωτ. διαστ. 17,50 x 12,00 μ.)¹⁰³ καί ἐχωρίζετο μέ δύο κιο-νοστοιχίες ἢ πεσσοστοιχίες, πού δέν διετηρήθησαν, σέ τρία κλίτη. Ἀπό αὐτά τό μεσαῖον (πλάτους 8,50 μ.) θά καλύπτετο μέ ξύλινη, ἀμφικλινῆ ἢ σαμαρωτή, ὑπερυψωμένη στέγη καί κοῖλα κεραμίδια. Στό μέσον τῆς δυτικῆς αὐτοῦ πλευρᾶς ἠνοίγετο μία θύρα (πλάτους 1,60 μ.), μέσῳ τῆς ὁποίας ἐπεκοινώνει μετά τοῦ χώρου τοῦ νάρθηκα.

Τό νότιον κλίτος (πλάτους 3,50 μ.) ἐπερατοῦτο πρός Α. σέ μία εὐθεία πλευρά. Τοῦτο καλύπτετο μέ ξύλινη, ἐπικλινῆ στέγη, χαμη-

101. Γ. Σωτηρίου, *Ἀρχαιολογία* 1942, σ. 162 κ.έ. Ἀν. Ὁρλάνδος, *Βασιλική*, 1 (1952), σ. 26 κ.έ.

102. Εἶναι ἀξιοσημείωτο, ὅτι ὁ τύπος τῆς τρίκλιτης ξυλόστεγης βασιλικῆς ἀναβιώνει κατά τή μέση βυζαντινὴ περίοδο (ναός Πρωτάτου Ἀγίου Ὁρους), καθὼς καί κατά τήν ἐποχή τῆς Τουρκοκρατίας, ὅποτε ἀνεγείρονται μεγάλων διαστάσεων οἰκοδομήματα, τὰ ὁποῖα ἀνήκουν σ' αὐτόν τόν ἀρχιτεκτονικό τύπο.

103. Τό ἐσωτερικό ἐμβαδὸ τοῦ κυρίως ναοῦ ἀνήρχετο σέ περίπου διακόσια (200) τετραγωνικά μέτρα. Ἐάν ληφθεῖ ὑπόψη, ὅτι σέ ἕκαστο τετραγωνικό μέτρο χωροῦν ἄνετα τέσσερα ἄτομα, τότε ἡ χωρητικότητα τοῦ κυρίως ναοῦ ἀνήρχετο σέ περίπου ὀκτακόσια (800) ἄτομα. Ἀπὸ αὐτό συνάγεται, ὅτι ἡ Μονὴ τοῦ Στύλου, ἂφ' ἐνός μὲν θά πρέπει νά εἶχε πολυάριθμη Ἀδελφότητα καί ἂφ' ἑτέρου δέ θά πρέπει νά ἐδέχετο πολλοὺς ἐπισκέπτες - προσκυνητές.

λότερη εκείνης του μεσαίου κλίτους και κοίλα κεραμίδια. Στο μέσον της δυτικής αυτού πλευράς ηνοίγετο μία θύρα (πλάτους 1,20 μ.), μέσω της οποίας έπεκοινώνει μετά του χώρου του νάρθηκα.

Τό βόρειον κλίτος (πλάτους 3,50 μ.) έπερατούτο προς Α. σέ μία εϋθεία πλευρά. Αυτό καλύπτετο μέ ξύλινη, επικλινή στέγη, χαμηλότερη εκείνης του μεσαίου κλίτους και κοίλα κεραμίδια. Στο μέσον της δυτικής αυτού πλευράς ηνοίγετο μία είσοδος, μέσω της οποίας τουτο έπεκοινώνει μέ τόν νάρθηκα.

Νάρθηκας

Δυτικά του κυρίως σώματος της βασιλικής έκειτο ό όρθογωνίου κατόψεως νάρθηκας (έσωτ. διαστ. 17,00 x 3,80 μ.), ό όποιος πιθανώς καλύπτετο έπίσης μέ ξύλινη, επικλινή όροφή, χαμηλότερη εκείνης του μεσαίου κλίτους και έξωτερικά ή όροφή έφερε κοίλα κεραμίδια.

Στό μέσον της δυτικής πλευράς του νάρθηκα ηνοίγετο μία θύρα (πλάτους 1,50 μ.), ή όποία άπετέλει και την κυρία είσοδο στον ναό. Στή δυτική έξωτερική πλευρά του νάρθηκα και εκατέρωθεν της κυρίας εισόδου έσχηματίζοντο ανά δύο τυφλά άψιδώματα, μέσω των όποιων διεμορφώνετο πλαστικά ή δυτική όψη του Καθολικού και άνεβαθμιζέτο αισθητικά.

Ό νάρθηκας του ναού έχωρίζετο σέ τρία μέρη. Τό βόρειο τμήμα αυτού φαίνεται ότι άποτελούσε μεταγενέστερη προσθήκη ή πάντως άνακαινίσθηκε ριζικά μεταγενεστέρως. Τό νότιο τμήμα του νάρθηκα διατηρείται μόνον στά κατώτερα τμήματα αυτού.

Υπόγειοι χώροι

Στό Καθολικόν της Μονής του Στύλου υπήρχαν και διάφοροι υπόγειοι χώροι, ήτοι:

α) Ύδατοδεξαμενή

Κάτω από τό βόρειο κλίτος του Καθολικού έκειτο μία ύδατοδεξαμενή, ή όποία προφανώς χρησίμευε για τή συλλογή των όμβρίων ύδάτων, τά όποια έπιπταν επί της όροφής του Καθολικού και άποθηκεύοντο σ' αυτήν.

β) Κατακόμβες-Όστεοφυλάκιον

Κάτωθεν του μεσαίου και του νοτίου κλίτους του Καθολικού έκειτο ένα σύμπλεγμα έννέα (9) δωματίων, τά όποια καλύπτοντο μέ κτι-

στές, ήμικυλινδρικές όροφές. Ἐπρόκειτο γιά ἕνα εἶδος κατακομβῶν, ὅπου ἐναπέκειντο τά ὅστ᾽ τῶν Ἀδελφῶν τῆς Μονῆς τοῦ Στύλου¹⁰⁴.

Σημειωτέον, ὅτι, κατά τόν Σεπτέμβριο τοῦ ἔτους 1905, ὅταν ἀνεκαλύφθη τό πρῶτον ἡ Μονή τοῦ Στύλου καί στή συνέχεια ἐρευνήθηκε, οἱ πλάκες, οἱ ὁποῖες κάλυπταν τούς τάφους στά ὑπόγεια τοῦ Καθολικοῦ ἦσαν διαταραγμένες, προφανῶς ἀπό τυμβωρύχους, οἱ ὁποῖοι θά ἔφαχναν γιά τήν ἀνεύρεση θησαυρῶν¹⁰⁵.

Στήν ἀνατολική ἐσωτερική πλευρά τῆς μεσαίας ἐκ τῶν τριῶν ἀνατολικά κειμένων ὑπογείων αὐτῶν νεκρικών δωματίων, ὑπάρχει μία μικρή ἀψίδα, στήν πλάκα τῆς βάσεως τῆς ὁποίας ἀπεκαλύφθησαν τά λείψανα ἀπό λιβάνι, τό ὁποῖο κάποιος εὐσεβής πιστός, πρίν ἀπό μεγάλο χρονικό διάστημα, εἶχε χρησιμοποιήσει κατά τήν προσφορά θυμιάματος, πρὸς τιμὴν τῶν ἐκεῖ κειμένων νεκρῶν.

Ἐάν κανεῖς θά ἤθελε νά ἀσχοληθεῖ μέ τήν ἱστορία τῆς Μονῆς αὐτῆς, θά πρέπει νά ἀναγνωρίσει, ὅτι ἡ ἴδρυσή της δέν μπορεῖ νά ἀνάγεται πρίν ἀπό τόν 10ο αἰ. Ἀκριβῶς ἔνεκα τούτου εἶναι πολύ σημαντικό τό γεγονός, ὅτι ἐδῶ ἀπαντᾷ ὁ παλαιός ἀρχιτεκτονικός τύπος τῆς τρίκλιτης, ξυλόστεγης βασιλικῆς, τόν ὁποῖο κανεῖς συναντᾷ ἐπίσης καί σέ ἄλλες περιοχές τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ὅπως π.χ. στό Binbirkilise (= χίλιες καί μία ἐκκλησίες) στήν Καππαδοκία καί οἱ ὁποῖες χρονολογοῦνται πολύ πρῶϊμα, ἤτοι στήν παλαιοχριστιανική ἐποχή (4ος-6ος αἰ.).

Σέ ἄλλες περιοχές τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ὅπως π.χ. στήν Πριήνη, ἀπαντᾷ ἐπίσης αὐτός ὁ πολύ παλαιός ἀρχιτεκτονικός τύπος τῆς

104. Σημειωτέον ὅτι στίς Μονές τοῦ Ἀγίου Ὅρους καί γενικότερα σέ ὅλες τίς Ὁρθόδοξες Χριστιανικές Μονές, ὑπάρχει ἐκτός τοῦ ὀχυρωμένου χώρου τῆς Μονῆς τό Κοιμητήριον, ἐντός τοῦ ὁποίου εὐρίσκεται πάντοτε καί ὁ κοιμητηριακός ναός. Οἱ Μοναχοί, μετά τήν κοίμηση αὐτῶν ἐνταφιάζονται στούς τάφους τοῦ κοιμητηρίου καί ὕστερα ἀπό παρέλευση ὀρισμένων ἐτῶν καί μετά τή διάλυση τῶν σωμάτων αὐτῶν, ὅτι ὅστ᾽ συλλέγονται καί τοποθετοῦνται μέ τάξη στό Ὁστεοφυλάκιον, τό ὁποῖο κατά κανόνα κεῖται κάτω ἀπό τόν κοιμητηριακό ναό τῆς Μονῆς.

105. Ἀναφέρεται, ὅτι κάποιος Ἀρχαιολόγος κατά τό παρελθόν διετύπωσε τή γνώμη, ὅτι τό δεύτερο ἀρχαιότερο ἐπάγγελμα –τό πρῶτο εἶναι παγκοίνως γνωστό, εἶναι ἐκεῖνο τῆς πόρνης– εἶναι τοῦ τυμβωρύχου. Ἦδη κατά τήν ἀρχαιότητα ἡ τυμβωρυχία ἦταν πολύ διαδεδομένη καί δέν κατόρθωσαν νά τήν ἀποφύγουν, οὔτε οἱ πυραμίδες τῆς Αἰγύπτου, οὔτε ἄλλοι τάφοι σπουδαίων προσωπικοτήτων, παρά τά μέτρα τά ὁποῖα ἐλαμβάνοντο γιά τήν ἀποτροπή αὐτῆς. L. Deuel, *Archaeologie* 1974, σ. 7 κ.έ.

βασιλικής, ό όποίος όμως άργότερα καλύπτεται μέ ήμικυλινδρική όροφή καί ήμισφαιρικό τροϋλλο.

Όμως έδω, όπου ύπάρχει γύρω από τή Μονή όλόκληρο δάσος από πεϋκα, τό όποίο παρείχε πλούσια ξυλεία, κατάλληλη γιά τή στέγαση τής βασιλικής καί τήν άντικατάσταση φθαρμένων ξυλίνων τμημάτων τής όροφής αϋτής, ή προτίμηση τοϋ άρχιτεκτονικοϋ αϋτοϋ τύπου είναι προφανής, καθώς καί ή διατήρηση αϋτοϋ.

ΒΔ. τής βασιλικής καί σέ μικρή άπόσταση από αϋτήν διατηροϋνται δύο πηγάδια, τά όποία είναι σκαμμένα στό γρανιτώδες, φυσικό πέτρωμα τής περιοχής αϋτής.

2. Ναϋδριο Α

ΒΑ. τοϋ Καθολικοϋ καί σέ άπόσταση 2,50 μ. από τή βορεία έξωτερική πλευρά αϋτοϋ, κείται ένα μικρών διαστάσεων μονόχωρο ναϋδριο¹⁰⁶, ή βορεία πλευρά τοϋ όποίου άποτελεί τμήμα τοϋ τείχους τής όχυρώσεως τής Μονής αϋτής.

Πρόκειται γιά ένα όρθογωνίου κατόψεως οίκοδόμημα (έσωτ. διαστ. 7,00 x 4,50 μ.), τό όποίο καλύπτετο μέ κτιστή, ήμικυλινδρική όροφή. Η άνατολική αϋτοϋ πλευρά έπερατοϋτο σέ μία ήμικυκλική άψίδα. Στό μέσον τής δυτικής αϋτοϋ πλευρᾱς ήνοιγέτο ή είσοδος.

3. Ναϋδριο Β

ΝΑ. τοϋ Καθολικοϋ καί σέ άπόσταση 47,00 μ. από αϋτό, πλησίον τής νοτίας πλευρᾱς τής όχυρώσεως τής Μονής, διατηροϋνται τά οίκοδομικά κατάλοιπα ενός μικρών διαστάσεων οίκοδομήματος (ναϋδριο Β)¹⁰⁷.

Τοϋτο έμφανίζει όρθογωνίου σχήματος κάτοψη (έσωτ. διαστ. 4,80 x 2,50 μ.) καί καλύπτετο μέ κτιστή, ήμικυλινδρική όροφή. Η άνατολική αϋτοϋ πλευρά περατοϋται σέ μία ήμικυκλική άψίδα (χορδής 2,00 καί βέλους 0,90 μ.). Στό μέσον τής δυτικής πλευρᾱς τοϋ κυρίως ναοϋ ήνοιγέτο ή είσοδος.

Έσωτερικά καί στίς δύο πλευρές τοϋ ναοϋ ύπήρχαν ανά δύο τυφλά άψιδώματα¹⁰⁸, τά όποία, άφ' ενός μέν διασποϋσαν τίς έσωτερι-

106. Th. Wiegand, *Latmos* 1913, σ. 69 καί Παράρτημα 4: Η Μονή τοϋ Στύλου (τοπογραφικό διάγραμμα) καί Παράρτημα 6, σχ. 22 (κάτοψη).

107. Th. Wiegand, *Latmos* 1913, σ. 69-70, πίν. 88, Παράρτημα 6, σχ. 24 (κάτοψη).

108. Ι. Βολανάκης, Άγιος Γεώργιος Αποδόϋλου 1976, σ. 28, εικ. 1 (κάτοψη).

κές επιφάνειες τῶν τοίχων, μέ ἀποτέλεσμα τήν αἰσθητική ἀναβάθμιση αὐτῶν, ἀφ' ἑτέρου δέ ἐνίσχυαν στατικά τό ὅλον οἰκοδόμημα.

4. Τράπεζα

ΝΑ. τοῦ Καθολικοῦ καί σέ ἀπόσταση 25,00 μ. ἀπό αὐτό, σέ μικρή ἀπόσταση ἀπό τή νοτία πλευρά τῆς ὀχυρώσεως τῆς Μονῆς τοῦ Στύλου, κεῖται ἓνα ἱκανῶν διαστάσεων οἰκοδόμημα¹⁰⁹. Τοῦτο θεωρήθηκε ἀρχικά ὡς χριστιανικός ναός, ὅμως πιθανώτερον φαίνεται, ὅτι πρόκειται διά τήν Τράπεζαν τῆς Μονῆς. Αὐτό ὁμοιάζει ὡς πρός τήν κάτοψη μέ ἄλλα οἰκοδομήματα Μονῶν τῆς περιοχῆς τοῦ Λάτμου, τά ὁποῖα ἐπίσης θά πρέπει νά θεωρηθοῦν ὡς Τράπεζες καί ὄχι ὡς ἱεροί ναοί.

Τό οἰκοδόμημα αὐτό ἐμφανίζει κάτοψη σέ σχῆμα Τ (ἔσωτ. διαστ.: μῆκος 18,00, μέγιστο πλάτος 9,00 καί ἐλάχιστο πλάτος 5,50 μ.). Ἡ ἀνατολική αὐτοῦ πλευρά περατοῦται σέ μία ἡμικυκλική ἀψίδα (χορδῆς 4,00 καί βέλους 1,80 μ.). Ἡ νότια καί βόρεια ἐξέχουσα κεραία τοῦ σταυροῦ τῆς κατόψεως ἐχωρίζετο μέ τοίχους, οἱ ὁποῖοι ἔβαιναν ἀπό Βορράν πρός Νότον σέ δύο ἐπί μέρους χώρους, πού εὐρίσκοντο σέ ἄμεση ἐπικοινωνία μέ τό ἐπίμηκες κλίτος τοῦ οἰκοδομήματος. Στό μέσον τῆς δυτικῆς αὐτοῦ πλευρᾶς, ἡ ὁποία δέν διατηρεῖται, θά ἠνοίγετο ἡ εἴσοδος. Τό οἰκοδόμημα αὐτό, ὅπως φανερώνει τό πάχος τῶν τοίχων του, θά καλύπτετο μέ ξύλινη ἀμφικλινῆ στέγη καί κοῖλα κεραμίδια.

Στό μέσον περίπου τῆς βορείας ἐξωτερικῆς πλευρᾶς τῆς Τράπεζας εἶναι προσκεκολλημένο ἓνα ὀρθογωνίου κατόψεως πρόσκτισμα (ἔσωτ. διαστ. 4,00 x 2,00 μ.), τό ὁποῖο καλύπτετο μέ κτιστή, ἡμικυλινδρική ὀροφή. Τοῦτο χρησίμευε ὡς ὑδατοδεξαμενή καί ἦταν προορισμένο διά νά δέχεται τά ὄμβρια ὕδατα τῆς ὀροφῆς τῆς Τράπεζας.

Ἡ Ἱερά αὐτή Μονή, ἡ ἐπονομαζομένη «τοῦ Στύλου», στήν ὁποία ἐμόνασε καί διετέλεσε Ἡγούμενος ὁ Ἅγιος Παῦλος ὁ νέος (περίπου 875-955) καί ὅπου ἐγκατεβίωσε καί διετέλεσε Ἡγούμενος ὁ ὁσιος Χριστόδουλος (1010-1100), ὁ ἰδρυτής καί κτήτωρ τῆς Ἱερᾶς Μονῆς

109. Ὡς γνωστόν, ἡ ἱβηρική χερσόνησος (Πορτογαλία, Ἰσπανία), ἡ νότια Γαλλία, ἡ Ἱταλία, ἡ νότια Βαλκανική καί ἡ Ἑλλάδα, ἡ Μικρά Ἀσία (σημερινή Τουρκία), τό Ἰράν κ.λπ., κεῖνται σέ μία ζώνη, ἡ ὁποία χαρακτηρίζεται ὡς «τό μαλακόν ὑπογάστριον» τῆς γῆς. Φαίνεται, ὅτι στό σημεῖο αὐτό ἀκριβῶς δέν ἔχει ἀκόμη σταθεροποιηθεῖ ἀρκετά ὁ φλοιός τῆς γῆς, γι' αὐτό καί λαμβάνουν χώρα συχνά, ἀπό τήν ἀρχαιότητα ἕως σήμερα, σεισμοί, πολλές φορές καταστροφικοί.

τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου τῆς νήσου Πάτμου, ἔφερε τὴν προσωδυμία «Μονὴ τοῦ Στύλου», ὅχι ἀπὸ τὴν ὑπαρξὴ κάποιου στύλου (κίονα), ἐπάνω στὸν ὁποῖο θὰ εἶχε ἀσκητεύσει κάποιος Μοναχός¹¹⁰, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν ὑπαρξὴ ἐνὸς ὑψηλοῦ καὶ ἀπότομου, φυσικοῦ γρανιτένιου βράχου, κειμένου ἐπάνω ἀκριβῶς ἀπὸ τὴ Μονὴ αὐτὴ καὶ ὁ ὁποῖος βράχος ὁμοίᾳζε μέ στύλον (κίονα)¹¹¹.

II. ΤΑ ΣΠΗΛΑΙΑ ΤΩΝ ΕΡΗΜΙΤΩΝ ΚΑΙ ΑΣΚΗΤΩΝ

Γενικές παρατηρήσεις

Τὰ ἴχνη τοῦ ἀναχωρητισμοῦ διατηροῦνται σέ ὁλόκληρη τὴ νότια καὶ δυτικὴ περιοχὴ τοῦ Λάτμου¹¹². Σπήλαια καὶ Ἀσκητήρια Ἐρημιτῶν κεῖνται συνήθως πλησίον Μοναστηρίων, ἀπὸ τὰ ὁποῖα καὶ ἐξηρτῶντο πνευματικῶς καὶ ὑλικῶς. Ἀκριβῶς αὐτά, φέρουν κατὰ κανόνα τοιχογραφίες, ἐνῶ ἄλλα, τὰ ὁποῖα ἦσαν πολὺ ἀπομεμακρυσμένα, συνήθως φέρουν μικρῆς ἐκτάσεως καὶ σημασίας διάκοσμο, ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖται ἀπὸ ἐπιγραφές, χαράγματα, σταυρούς ἢ μερικὰ ρητὰ ἀπὸ βιβλικά ἢ ἄλλα ἐκκλησιαστικά κείμενα.

Τὰ σπήλαια αὐτὰ κεῖνται συνήθως πλησίον ἐνὸς χεიმάρρου ἢ ρυακιοῦ, τοῦ ὁποῖου τὸ νερὸ συχνὰ ρεεῖ ἀθέατο κάτω ἀπὸ τοὺς φυσικοὺς βράχους καὶ τοὺς λίθους (κροκάλες) καὶ μόνον ἀπὸ ὀρισμένες θέσεις εἶναι δυνατόν κάποιος νὰ τὸ ἀντλήσει καὶ νὰ τὸ χρησιμοποιοῖ γιὰ τὴν ἐξυπηρέτηση τῶν ἀτομικῶν του ἀναγκῶν. Σ' αὐτές ἀκριβῶς τίς θέσεις συναντᾶ κανεὶς συνήθως κλίμακες, οἱ ὁποῖες εἶναι σκαλισμένες στοὺς φυσικοὺς βράχους τῆς περιοχῆς, προκειμένου νὰ διευκολύνεται, ὅσον αὐτὸ ἦταν δυνατόν, ἡ πρόσβαση στὸ νερὸ, ἡ

110. Οἱ Μοναχοὶ αὐτοί, οἱ ὁποῖοι ἀσκήτευαν ἐπάνω σέ κίονες ἢ στύλους, ἐκαλοῦντο «Στυλίτες» καὶ ἐτύγχανον μεγάλου σεβασμοῦ ἐκ μέρους τῶν χριστιανῶν πιστῶν. Ἕνας ἀπὸ αὐτοὺς ἦταν καὶ ὁ Ἅγιος Συμεὼν ὁ Στυλίτης, ὁ ὁποῖος ἐπὶ σαράντα καὶ ἔξι (46) συναπτά ἔτη ἀσκήτευσεν, ζώντας ἐπάνω σέ ἕνα στύλον, στὸ Καλάτ Σεμάν (Kalat Seman) τῆς Συρίας. H. Delehay, *Les Saints Stylites* 1923. Ἀργότερα καὶ μετὰ τὴν κοίμησιν αὐτοῦ, στή θέση αὐτὴ ἰδρύθηκε ἕνα μεγάλων διαστάσεων οἰκοδομικὸ συγκρότημα, στὸ κέντρο τοῦ ὁποῖου ὑπῆρχε ὁ περὶφημος στύλος καὶ τὸ ὁποῖο γιὰ μεγάλο χρονικὸ διάστημα ἀπετέλεσε ἕνα ἀπὸ τὰ σπουδαιότερα χριστιανικὰ προσκυνήματα. Γ. Σωτηρίου, *Αρχαιολογία* 1942, σ. 224, 257, 260-262.

111. Th. Wiegand, *Latmos* 1913, σ. 68-70, πίν. 89-90.

112. Th. Wiegand, *Latmos* 1913, σ. 88.

ὑπαρξη τοῦ ὁποίου ἦταν ἀπολύτως ἀναγκαία, γιά τήν ἐπιβίωση τῶν ἀσκητῶν καί ἐρημιτῶν. Ἡ ζωή τῶν ἀσκητῶν καί ἀναχωρητῶν στίς περιοχές αὐτές ἦταν πάρα πολύ σκληρή καί δύσκολη, ἰδιαίτερα κατά τήν περίοδο τῶν χειμερινῶν θυελλῶν, στή μανία τῶν ὁποίων ἦσαν ἰδιαίτερα ἐκτεθειμένα τά φαράγγια καί οἱ πλαγιές τοῦ ὄρους Λάτμος. Σημειωτέον, ὅτι καί σήμερα ἡ ζωή τῶν ἀσκητῶν καί ἀναχωρητῶν ὀρισμένων χριστιανικῶν περιοχῶν καί ἰδιαίτερα τοῦ Ἄθωνος (Ἁγίου Ὅρους, π.χ. Καρούλια, Καψάλα κ.λπ.) δέν εἶναι πολύ διαφορετική ἀπό ἐκείνη τῶν ἀσκητῶν τοῦ Λάτμου κατά τή βυζαντινή ἐποχή.

Γιά ὀρισμένα ἀπό τά σπήλαια καί ἀσκηταριά τῆς περιοχῆς τοῦ Λάτμου, ἀρχίζοντας ἀπό ἐκεῖνα τῆς περιοχῆς τῆς Ἡράκλειας, θά γίνει λόγος κατωτέρω.

Α) ΤΟ ΣΠΗΛΑΙΟ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ

Ἀνατολικά τῆς Ἡράκλειας (σημερινό Καρίκιγί) καί σέ ἀπόσταση περί τά 45' μέ τά πόδια, ἐπάνω ἀπό ἓνα ἀρχαῖο ὄχυρό, τό ὁποῖο ἔχει οἰκοδομηθεῖ μέ μεγάλου μεγέθους λιθοπλίνθους, κεῖται ἓνα φυσικό σπήλαιο, τό ὁποῖο ἐξ αἰτίας τῶν ἐντός αὐτοῦ σωζομένων τοιχογραφιῶν, μεταξύ τῶν ὁποίων προέχουσα θέση ἔχουν ἐκεῖνες τοῦ χριστολογικοῦ κύκλου, ὀνομάσθηκε «Σπήλαιον τοῦ Χριστοῦ»¹¹³. Ἡ ἄνοδος πρὸς τό σπήλαιο αὐτό γίνεται μετὰ δυσκολίας, ἡ ἐκκίνηση ἀρχίζει ἀπό τήν Ἡράκλεια καί ὁ δρόμος βαίνει μέσῳ βραχῶδους καί θαμνώδους περιοχῆς. Τό σπήλαιο εἶναι μικρῶν διαστάσεων (ἔσωτ. διαστ. 6,00 x 4,00 μ. περίπου) καί ἡ εἴσοδος σ' αὐτό ἀνοίγεται ἐπὶ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς του.

Τοιχογραφίες – Εἰκονογραφικό Πρόγραμμα

Στίς ἐσωτερικές ἐπιφάνειες τοῦ σπηλαίου διατηροῦνται παλαιές τοιχογραφίες. Τό εἰκονογραφικό πρόγραμμα ἔχει ὡς ἑξῆς:

Ἡ ἐσωτερική ἐπιφάνεια τοῦ σπηλαίου αὐτοῦ χωρίζεται σέ δύο ζῶνες, ἀπό τίς ὁποῖες οἱ τοιχογραφίες τῆς ἄνω ζώνης διατηροῦνται καλύτερα, ἐνῶ ἐκεῖνες τῆς κάτω ζώνης εἶναι ὡς ἐπὶ τό πλεῖστον κατεστραμμένες.

113. Th. Wiegand, *Latmos* 1913, σ. 89.

Ἄνω ζώνη:

Στὴν ἄνω ζώνη διατηροῦνται σκηνές ἀπὸ τὸν κύκλο τοῦ λεγομένου Δωδεκαόρτου¹¹⁴. Μεταξὺ αὐτῶν συγκαταλέγονται καὶ οἱ ἑξῆς:

1. Γέννηση τοῦ Χριστοῦ

Στὴ θέση αὐτὴ εἰκονίζεται ἡ Γέννηση τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ¹¹⁵, ὅπως αὐτὴ διαμορφώθηκε στὴ βυζαντινὴ εἰκονογραφία μετὰ τὴν Εἰκονομαχία. Στὸ κέντρο τῆς συνθέσεως καὶ ἐντὸς βραχῶδους σπηλαίου εἰκονίζεται ἡ Θεοτόκος ἀνακεκλιμένη διαγωνίως, ἀριστερὰ τῆς ὁποίας παρίσταται τὸ Θεῖον Βρέφος, κείμενον στὴ φάτνη¹¹⁶.

Ἄνωθεν τῆς Θεοτόκου διατηρεῖται ἡ γραπτὴ ἐπιγραφή: «**Μ(ΗΤΗ)Ρ Θ(Ε)ΟΥ**», ἐνῶ ἄνωθεν τοῦ Χριστοῦ διατηρεῖται ἡ ἐπιγραφή: «**Ι(Η)ΣΟΥΣ Χ(ΡΙ)ΣΤΟΣ**». Πίσω ἀπὸ τὴ φάτνη εἰκονίζονται δύο ζῶα, ἥτοι: βοῦς καὶ ὄνος¹¹⁷.

Ἄνω καὶ ἀριστερὰ παρίσταται ὁ Ὑμνος τῶν Ἀγγέλων καὶ ἄνω καὶ δεξιὰ ὁ Εὐαγγελισμὸς τῶν ποιμένων. Κάτω καὶ ἀριστερὰ εἰκονίζεται ὁ μνήστωρ Ἰωσήφ καθήμενος καὶ «διαπορῶν». Κάτω καὶ δεξιὰ παρίσταται τὸ Λουτρόν. Ἀριστερὰ καὶ στὸ μέσον εἰκονίζετο ἡ Προσκύνηση τῶν Μάγων, ἀπὸ τὴν ὁποία διετηρήθη μόνον ἓνας ἐκ τῶν τριῶν Μάγων. Ἄνω καὶ στὸ μέσον τῆς συνθέσεως διατηρεῖται ἡ γραπτὴ ἐπιγραφή: «**Η Χ(ΡΙ)ΣΤΟΥ ΓΕΝΝΗΣΙΣ**».

2. Ἡ Βάπτισμα

Μετὰ τὴ Γέννηση παρίσταται ἡ Βάπτισμα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ στὸν Ἰορδάνη ποταμό, ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου¹¹⁸. Στὸν κάθετο ἄξονα τῆς συνθέσεως εἰκονίζεται ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ὁλόσω-

114. Στὸ λεγόμενο Δωδεκάορτο περιλαμβάνονται συνήθως οἱ ἑξῆς συνθέσεις: 1) Εὐαγγελισμὸς τῆς Θεοτόκου, 2) Γέννηση τοῦ Χριστοῦ, 3) Ὑπαπαντὴ τοῦ Χριστοῦ, 4) Βάπτισμα, 5) Μεταμόρφωση, 6) Ἑγερση τοῦ Λαζάρου, 7) Βαῖοφόρος, 8) Σταύρωση, 9) Ανάσταση (Εἰς Ἄδου Κάθοδος), 10) Ανάληψη, 11) Πεντηκοστή, 12) Κοίμησις τῆς Θεοτόκου.

115. Ματθ. 1, 18-25 καὶ Ματθ. 2, 1-6. Λουκ. 2, 1-20. Διονύσιος ὁ ἐκ Φουρνᾶ, *Ερμηνεία* 1909, σ. 86. Πρβλ. Μ. Bissinger, *Kreta* 1995, σ. 288, πίν. 24: Κυριακοσέλια, ναὸς Ἀγίου Νικολάου.

116. Th. Wiegand, *Latmos* 1913, σ. 89 καὶ σ. 215-219, πίν. VI, 1.

117. Πρβλ. Ἡσαΐαν Α', 3: «Ἔγνω βοῦς τὸν κτησάμενον καὶ ὄνος τὴν φάτνην τοῦ κυρίου αὐτοῦ. Ἰσραὴλ δὲ με οὐκ ἔγνω καὶ ὁ λαὸς μου οὐ συνῆκεν».

118. Ματθ. 3, 13-17. Μάρκ. 1, 9-11. Λουκ. 3, 21-22. Διονύσιος ὁ ἐκ Φουρνᾶ, *Ερμηνεία* 1909, σ. 88-89.

μος, ὀρθιος, τελείως γυμνός, στραμμένος πρὸς τὰ ἄριστερά, ὡς πρὸς τὸν θεατὴ¹¹⁹. Τὰ πόδια Του εἶναι τοποθετημένα χιαστί, πρὸς ἀπόκρυψη τῆς αἰδοῦς. Ἄνωθεν Αὐτοῦ διατηρεῖται ἡ γραπτὴ ἐπιγραφή: «**I(HCOY)C X(PICTO)C**».

Ἄριστερά παρίσταται ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος ὁλόσωμος, στραμμένος πρὸς τὸ κέντρον. Ἐπιθέτει τὸ δεξιὸν χεῖρ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ Χριστοῦ, ἐνῶ μὲ τὸ ἄριστερό κρατεῖ συνεπτυγμένον εἰλητάριον. Δεξιὰ καὶ στό μέσον εἰκονίζονται τρεῖς Ἄγγελοι ὁλόσωμοι, «σεβίζοντες»¹²⁰, στραμμένοι πρὸς τὸ κέντρον.

Ἄνωθεν τῆς κεφαλῆς τοῦ Χριστοῦ ὑπερίπταται τὸ Ἅγιον Πνεῦμα «ὡσεὶ περιστέρα»¹²¹. Στὸ βάθος τῆς συνθέσεως καὶ ἐκατέρωθεν τοῦ Ἰορδάνου ποταμοῦ παρίστανται σχηματοποιημένα βουνά. Ἄνω καὶ στό μέσον τῆς συνθέσεως διατηρεῖται ἡ γραπτὴ ἐπιγραφή: «**H BA-ΠTHCIC**».

3. Ἡ Σταύρωση

Στόν κάθετο ἄξονα τῆς συνθέσεως παρίσταται ὁ Ἰησοῦς Χριστός ἐπὶ τοῦ σταυροῦ¹²². Τὸ σῶμα Του εἶναι σχεδόν τελείως γυμνόν, φέρει μόνο τὸ κολόβιον, ἥτοι βραχὺ ὕφασμα, τὸ ὁποῖον καλύπτει τὴν αἰδῶ. Ἄνωθεν τῆς κεφαλῆς Αὐτοῦ διατηρεῖται ἡ γραπτὴ ἐπιγραφή: «**I(HCOY)C X(PICTO)C**».

Κάτω καὶ ἄριστερά, ὡς πρὸς τὸν θεατὴ, παρίσταται ἡ Θεοτόκος ὁλόσωμη, στραμμένη πρὸς τὸν Ἐσταυρωμένον. Τὸ πρόσωπό της καὶ ἡ ὅλη στάση της φανερώνουν συγκρατημένη λύπη. Ἐπάνω ἀπὸ τὸ κεφάλι της ὑπάρχει ἡ γραπτὴ ἐπιγραφή: «**M(HTH)P Θ(E)ΟΥ**».

Δεξιὰ, ὡς πρὸς τὸν θεατὴ, εἰκονίζεται ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Θεολόγος, ὁλόσωμος, στραμμένος πρὸς τὸν Χριστόν. Μὲ τὸ δεξιὸν χεῖρ στηρίζει τὸ κεφάλι του, τὸ ὁποῖο κλίνει ἐλαφρῶς πρὸς τὰ κάτω, σέ ἔνδειξη λύπης. Μὲ τὸ ἄριστερό του χεῖρ φέρει συνεπτυγμένον εἰλητάριον. Στὸ βάθος τῆς συνθέσεως παρίστανται τὰ τείχη τῆς

119. Th. Wiegand, *Latmos* 1913, σ. 89, πίν. VI, 1.

120. Οἱ Ἄγγελοι ἔχουν καλυμμένα τὰ χέρια των μὲ τὰ ἄκρα τῶν ἐνδυμάτων των. Αὕτῃ ἡ στάση προέρχεται ἀπὸ τὸ τυπικόν τῆς Αὐλῆς στὰ Ἀνάκτορα τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὅπου δὲν ἐπετρέπετο νὰ πλησιάσει κάποιος τὸν Αὐτοκράτορα μὲ τὰ χέρια ἀκάλυπτα. Ἡ κάλυψη αὕτῃ τῶν χειρῶν ἐγένετο ἀφ' ἑνὸς μὲν γιὰ λόγους ἀσφαλείας, ἀφ' ἑτέρου δέ ὑποδηλοῦσε σεβασμὸν πρὸς τὸ πρόσωπο τοῦ Αὐτοκράτορα.

121. Ματθ. 3, 16.

122. Th. Wiegand, *Latmos* 1913, σ. 89, πίν. VII, 1.

πόλεως Ἱερουσαλήμ, σέ ἔνδειξη, ὅτι ἡ Σταύρωση ἔλαβε χώραν ἐκτός τῆς πόλεως. Ἄνω καί ἀριστερά εἰκονίζεται ὁ δίσκος τοῦ ἡλίου καί ἄνω καί δεξιὰ ἡ σελήνη, διὰ τῶν ὁποίων ὑποδηλώνεται, ὅτι ὁλόκληρη ἡ κτίσις συμπάσχει.

Ἄνωθεν τῆς παραστάσεως αὐτῆς διατηρεῖται ἡ γραπτὴ ἐπιγραφή: «**Η CΤΑΥΡΩCIC**».

4. Ἡ Ἀνάστασις (Ἡ Κάθοδος τοῦ Χριστοῦ στὸν Ἄδη)

Στὴ συνέχεια καί σύμφωνα μέ τή βυζαντινὴ εἰκονογραφία, παρίσταται ἡ Ἀνάστασις τοῦ Χριστοῦ, διὰ τῆς Καθόδου Αὐτοῦ στὸν Ἄδη¹²³. Στό κέντρο τῆς συνθέσεως καί ἐντὸς σπηλαιώδους ἀνοίγματος εἰκονίζεται ὁ Ἰησοῦς Χριστός ὁλόσωμος, ὄρθιος, φέρων ποδήρη, χειριδωτὸν χιτῶνα καί ἱμάτιον. Μέ τό δεξιὸν χερί ἐγείρει τοὺς Πρωτοπλάστους τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ἥτοι τὸν Ἀδάμ καί τὴν Εὕα, οἱ ὁποῖοι ἐξέρχονται ἀπὸ σαρκοφάγο, ἐνῶ μέ τό ἀριστερό φέρεi σταυρὸ ἀναστάσεως.

Ὁ Ἰησοῦς Χριστός ἵσταται θριαμβευτὴς ἐπὶ τῶν συντριβεισῶν πυλῶν τοῦ Ἄδου, τοῦ ὁποίου τό κράτος Ἐκεῖνος κατήργησεν. Ὁ Ἄδης εἰκονίζεται κάτω καί ἀριστερά προσωποποιημένος.

Δεξιὰ, ὡς πρὸς τὸν θεατὴν, εἰκονίζονται οἱ Δίκαιοι τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης καί ὁ Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος. Στό βάθος τῆς συνθέσεως παρίσταται βραχῶδες τοπίον. Ἄνω καί στό μέσον τῆς παραστάσεως ὑπάρχει ἡ γραπτὴ ἐπιγραφή: «**Η ANACTACIC**».

Κάτω ζώνη:

Στὴ θέση αὕτῃ εἰκονίζονται συνολικὰ ἐννέα (9) Ἅγιοι, ὡς ἐπὶ τό πλεῖστον ἐκκλησιαστικοὶ Πατέρες, οἱ ὁποῖοι ὁμῶς εἶναι ἡμιεξίτηλοι ἢ τελείως ἐξίτηλοι, ἀπὸ τὸν χρόνον καί τὴν ὑγρασίαν. Διατηροῦνται μόνο λίγα λείψανα, ἥτοι:

1. Ὁ Ἅγιος Ἀθανάσιος Ἀλεξανδρείας

Ἐκατέρωθεν αὐτοῦ διατηρεῖται ἡ ἐπιγραφή: «**[Ο ΑΓ(ΙΟC)] ΑΘΑ-NACIOC**».

2. Ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Ἐλεήμων

Ἐκατέρωθεν αὐτοῦ ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφή: «**Ο ΑΓΙΟ[C] ΙΩΑΝΝΗΣ Ο [Ε]ΛΕΙΜΩΝ**».

123. Διονύσιος ὁ ἐκ Φουρνᾶ, *Ερμηνεία* 1909, σ. 110. Th. Wiegand, *Latmos* 1913, σ. 89, πίν. VII, 2.

Οι έσωτερικές επιφάνειες του σπηλαίου του Χριστού καλύφθηκαν αρχικά με επίχρισμα (πάχους 0,01-0,03 μ.), στο οποίο είχαν αναμειχθεί μικρά τεμάχια από άχυρα και τοῦτο πρὸς ἐνίσχυση αὐτοῦ¹²⁴.

Οἱ τοιχογραφίες αὐτές προέρχονται ἀπὸ τὶς ἀρχές ἢ τὸ ἥμισυ τοῦ 12ου αἰ.¹²⁵

Β) ΤΟ ΣΠΗΛΑΙΟ ΤΟΥ ΠΑΝΤΟΚΡΑΤΟΡΑ

Νοτιοδυτικά τοῦ σπηλαίου τοῦ Χριστοῦ καὶ σέ ἀπόσταση 15' περίπου μέ τὰ πόδια, κεῖται τὸ σπήλαιο τοῦ Παντοκράτορα¹²⁶. Ἡ ὀνομασία τοῦ σπηλαίου ὀφείλεται στό γεγονός, ὅτι ἐντός αὐτοῦ εἰκονίζεται ὁ Ἰησοῦς Χριστός στὸν τύπο τοῦ Παντοκράτορα. Πρόκειται γιὰ φυσικὸ σπήλαιο περιορισμένων διαστάσεων (διαστ. 4,00 x 3,00 μ. περίπου), ἐπὶ τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ ὁποῖου ἀνοίγεται ἡ εἴσοδος, πού ὁδηγεῖ ἐντός αὐτοῦ. Κάτω ἀπὸ τὸ σπήλαιο αὐτό καὶ σέ βάθος 5,00 μ. κεῖται μιὰ φυσικὴ κοιλότητα, ἡ ὁποία ἀνοίγεται στό βραχῶδες πέτρωμα, πού περιέχει πόσιμο νερό.

Τοιχογραφίες – Εἰκονογραφικὸ Πρόγραμμα

Οἱ έσωτερικές επιφάνειες τοῦ σπηλαίου αὐτοῦ καλύπτονται μέ τοιχογραφίες καλῆς ποιότητας καὶ σχετικὰ καλῆς διατηρήσεως¹²⁷. Τὸ εἰκονογραφικὸ πρόγραμμα ἔχει ὡς ἑξῆς:

Ἰησοῦς Χριστός, Παντοκράτωρ

Στὸ κέντρο ἀκριβῶς τῆς ὀροφῆς τοῦ σπηλαίου καὶ ἐντός ἑλλειψοειδοῦς δόξης, εἰκονίζεται ὁλόσωμος, ἔνθρονος, μετωπικός ὁ Ἰησοῦς Χριστός, στὸν τύπο τοῦ Παντοκράτορα. Ἡ κεφαλὴ τοῦ Χριστοῦ περιβάλλεται μέ ἔνσταυρο φωτοστέφανο. Τὸ πρόσωπο τοῦ Ἰησοῦ εἶναι ὡοειδές, τὸ μέτωπο πλατὺ καὶ ὑψηλό, οἱ ὀφθαλμοὶ ἀμυγδαλωτοί, ἡ μύτη μακρὰ καὶ εὐθεία, τὸ στόμα μικρό, τὸ γένειο πλατὺ καὶ βραχύ.

Ὁ Ἰησοῦς φορεῖ ποδῆρη, χειριδωτό, ὀρθόσημο, κυανοῦ χρώματος χιτῶνα καὶ πορφυρόχρωμο ἱμάτιο. Στὰ πόδια φέρει σανδάλια.

124. Σέ ἄλλες περιπτώσεις ἀντὶ ἀχύρου ἐγίνετο χρῆση τριχῶν, συνήθως αἴγας, ἐπίσης πρὸς ἐνίσχυση τοῦ κονιάματος.

125. O. Wulff, *Malereien von Latmos* 1913, σ. 219.

126. Th. Wiegand, *Latmos* 1913, σ. 89-91, πίν. 114 καὶ πίν. I.

127. O. Wulff, *Malereien von Latmos* 1913, σ. 191-202.

Εὐλογεῖ μέ τό δεξι Του χέρι καί κρατεῖ ἀνοικτό κώδικα Εὐαγγελίου μέ τό ἀριστερό, τόν ὁποῖο στηρίζει ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ Του γόνατος. Στόν κώδικα τοῦ Εὐαγγελίου διατηρεῖται τό κείμενο: «**ΕΝ ΑΡΧΗ ΗΝ Ο ΛΟΓΟΣ...**»¹²⁸.

Ὁ θρόνος, ἐπὶ τοῦ ὁποῖου κάθεται ὁ Ἰησοῦς Χριστός εἶναι χωρίς ἐρεισίνωντον καί ἐρεισίχειρα, ὅμως διάλιθος καί μαργαριτοκόσμητος. Ἐπὶ τοῦ θρόνου ἔχει τεθεῖ προσκεφάλαιον. Τά πόδια τοῦ Χριστοῦ πατοῦν ἐπάνω σέ διάλιθο καί μαργαριτοκόσμητο ὑποπόδιο.

Γύρω ἀπό τή δόξα, ἡ ὁποία περιβάλλει ὁλόκληρη τήν παράσταση τοῦ Παντοκράτορα, ὑπάρχει μιά ταινία, ἐντός τῆς ὁποίας διατηρεῖται γραπτή, μεγαλογράμματη ἐπιγραφή, ἡ ὁποία ἔχει ὡς ἐξῆς: «**ΑΓΙΟΣ, [ΑΓΙ]ΟΣ, ΑΓΙΟΣ, Κ(ΥΡΙΟ)C ΣΑΒ(Β)ΑΩΘ, ΠΛΗΡΗΣ Ω ΟΥΡΑΝΟΣ [Κ(ΑΙ) Η ΓΗ ΤΗΣ] ΔΟΞΗΣ [CΟΥ]**»¹²⁹.

Ἐκατέρωθεν τοῦ Παντοκράτορα παρίσταται ἀνά ἓνας Ἄγγελος ὁλόσωμος, ἱπτάμενος. Οἱ δύο αὐτοί Ἄγγελοι, πιθανῶς οἱ Ἀρχάγγελοι Μιχαήλ καί Γαβριήλ, ὑποβαστάζουν καί μέ τά δύο των χέρια τή δόξα, πού περιβάλλει τόν Χριστό.

Ἅγιον Μανδήλιον

Κάτω ἀκριβῶς ἀπό τά πόδια τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰκονίζεται τό Ἅγιον Μανδήλιον¹³⁰, ἐπὶ τοῦ ὁποῖου ἔχει ἀποτυπωθεῖ τό πρόσωπον Αὐτοῦ.

Σύμβολα Εὐαγγελιστῶν

Ἐκατέρωθεν τοῦ Χριστοῦ παρίστανται τά σύμβολα τῶν τεσσάρων Εὐαγγελιστῶν¹³¹, ἥτοι:

128. Ἰω. 1, 1: «*Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος καί ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεὸν καὶ Θεὸς ἦν ὁ λόγος...*».

129. Ἡσαΐας Στ', 3: «*Ἄγιος, Ἄγιος, Ἄγιος, Κύριος Σαββαώθ, πλήρης ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ τῆς δόξης σου*».

130. A. Grabar, *La Sainte Face de Laon, Le Mandyllion dans l'art orthodoxe, Seminarium Kondakovinum*, Prague 1931, σ. 24-31. Ἰ. Βολανάκης, Ἅγιος Γεώργιος Βαθειακοῦ 1986, σ. 17.

131. Πρβλ. Ἰεζ. Α', 5-6: «*Καὶ ἐν τῷ μέσῳ ὡς ὁμοίωμα τεσσάρων ζώων καὶ αὕτη ἡ ὄρασις αὐτῶν. Ὅμοίωμα ἀνθρώπου ἐπ' αὐτοῖς καὶ τέσσερα πρόσωπα τῷ ἐνὶ καὶ τέσσαρες πτέρυγες τῷ ἐνί...*». Καὶ Ἰεζ. Α', 10: «*Καὶ ὁμοίωσις τῶν προσώπων αὐτῶν πρόσωπον ἀνθρώπου καὶ πρόσωπον λέοντος ἐκ δεξιῶν τοῖς τέταρσι καὶ πρόσωπον μόσχου ἐξ ἀριστερῶν τοῖς τέταρσι καὶ πρόσωπον ἀετοῦ τοῖς τέταρσι*». Πρβλ. καὶ Ἀποκ. 4, 6-8.

1) Σύμβολον Εὐαγγελιστοῦ Ματθαίου

Ἄνω καὶ ἀριστερά, ὡς πρὸς τὸν θεατὴν, εἰκονίζεται ἓνας Ἄγγελος, ὁ ὁποῖος κρατεῖ κλειστόν κώδικα Εὐαγγελίου.

2) Σύμβολον Εὐαγγελιστοῦ Μάρκου

Κάτω καὶ ἀριστερά, ὡς πρὸς τὸν θεατὴν, παρίσταται ἓνας περὶ τὸν Λέων, φέρων κλειστόν κώδικα Εὐαγγελίου.

3) Σύμβολον Εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ

Κάτω καὶ δεξιὰ εἰκονίζεται ἓνας περὶ τὸν Βοῦς, ὁ ὁποῖος φέρει κλειστόν κώδικα Εὐαγγελίου.

4) Σύμβολον Εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου

Ἄνω καὶ δεξιὰ παρίσταται ἓνας ἀετός, ὁ ὁποῖος φέρει κλειστόν κώδικα Εὐαγγελίου.

Κάτω καὶ ἀριστερά εἰκονίζεται ἐντὸς μεταλλίου ὁ ἥλιος προσωποποιημένος καὶ κάτω δεξιὰ ἡ σελήνη, ἐπίσης προσωποποιημένη, φέρουσα στὴν κεφαλὴ της μὴν καὶ στὸ δεξιὸν χεῖρ κρατεῖ πυρσόν.

Παναγία Γαλακτοτροφοῦσα

Δεξιὰ τῆς εἰσόδου τοῦ σπηλαίου καὶ στὴν κάθετο αὐτοῦ πλευρά, διατηρεῖται ἡμιεξίτηλος παράσταση τῆς Παναγίας βρεφοκρατούσας, στὸν τύπο τῆς Γαλακτοτροφούσας¹³². Ἡ Παναγία εἰκονίζεται ὁλόσωμος, ἔνθρονος, μετωπική. Τὸ Θεῖον Βρέφος παρίσταται νὰ εἶναι ξαπλωμένο ἀναπαυτικά στοὺς κόλπους τῆς Θεοτόκου καὶ ἐκείνη ἔχει ἀνοίξει τὸν κόρφο της καὶ τοῦ προσφέρει τὸν ἀριστερό μαστό της, ἀπὸ τὸν ὁποῖον τὸ Βρέφος θηλάζει.

Σημειωτέον, ὅτι ἡ παράσταση τῆς Θεοτόκου Γαλακτοτροφούσας εἶναι ἀρχαιοτάτη. Στὴν Κατακόμβη τῆς Πρισκίλλης στὴ Ρώμη διατηρεῖται παράσταση τῆς Θεοτόκου Γαλακτοτροφούσας¹³³.

Στὴ χαρακτηριστικὴ τοιχογραφία τῆς κόγχης τοῦ Ἁγίου Ἱερεμίου τῆς Αἰγύπτου, ἡ Θεοτόκος εἰκονίζεται νὰ προσφέρει μὲ τὸ ἀρι-

132. Τὸ πρότυπον τῆς παραστάσεως αὐτῆς εἶναι δυνατόν νὰ ἀναχθεῖ στὴν αἰγυπτιακὴ παράσταση τῆς θεᾶς Ὑσιδος, ἡ ὁποία γαλακτοτροφεῖ τὸν θεὸν Ὅσιρη. Βλ. Ἄρθρον «Μαρία», *ΘΗΕ*, τ. 8 (Ἀθῆναι 1966). Στίχοι 688-689.

133. J. Wilpert, *Roemische Katakomben* 1903, σ. 21-22 καὶ σ. 229.

στερό της χέρι τή θηλή τοῦ δεξιοῦ μαστοῦ της στό στόμα τοῦ Θείου Βρέφους¹³⁴.

Ὁ εἰκονογραφικός αὐτός τύπος τῆς Παναγίας ἀπαντᾷ σπάνια. Στό Καθολικόν τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τοῦ Ὁσίου Γρηγορίου τοῦ Ἁγίου Ὅρους διατηρεῖται ξύλινη, φορητή εἰκόνα τῆς Παναγίας Γαλακτοτροφούσας, πιθανῶς τοῦ 17ου αἱ.

Ἅγιοι

Ἀριστερά τῆς Παναγίας Γαλακτοτροφούσας παρίστανται στηθαῖοι, μετωπικοί πέντε (5) Ἅγιοι, ἥτοι:

- 1) Ἅγιος ἀδιάγνωστος, ὁ ὁποῖος φέρει συνεπτυγμένο εἰλητάριο.
- 2) Ἰωάννης ὁ Θεολόγος.
- 3) Ἀπόστολος Ἀνδρέας.
- 4) Θεόδωρος ὁ Τήρων.
- 5) Ἑρμογένης, δίπλα ἀπό τόν ὁποῖο διατηρεῖται ἡ γραπτή ἐπιγραφή: «Ο ΑΓΙΟΣ [ΕΡΜΟ]ΓΕΝΗΣ».

Δεξιά τῆς Θεοτόκου εἰκονίζονται οἱ ἐξῆς Ἅγιοι:

- 6) Θέκλα, δίπλα ἀπό τήν ὁποία διατηρεῖται ἡ γραπτή ἐπιγραφή: «[Η ΑΓΙΑ] ΘΕΚΛΑ».
- 7) Ἅγιος ἀδιάγνωστος.
- 8) Κύριλλος, Ἀρχιεπίσκοπος Ἀλεξανδρείας.

Ἐπιγραφές

Ἐκατέρωθεν τῶν ἀνωτέρω εἰκονιζομένων Ἀγίων ὑπῆρχαν γραπτές, μεγαλογράμματες, ἑλληνικές ἐπιγραφές, τά γράμματα τῶν ὁποίων ἦσαν ἐρυθρά, γραμμένα ἐπάνω σέ λευκόν βάθος. Ἡ δεξιά κείμενη ἐπιγραφή εἶναι σχεδόν τελείως κατεστραμμένη καί μόνο ἐλάχιστα γράμματα διατηροῦνται ἀπό αὐτήν.

Ἡ ἀριστερά κείμενη ἐπιγραφή διατηρεῖται σέ κάπως καλύτερη κατάσταση. Αὐτήν εἶδε κατά τό ἔτος 1765 ὁ διάσημος Ἀγγλος Περιηγητής Richard Chandler¹³⁵, τήν ἀντέγραψε καί ἀργότερα τή δημοσίευσε. Αὐτή ἀποτελεῖται ἀπό δώδεκα (12) στίχους καί ἔχει σέ μεταγραφή ὡς ἐξῆς:

«Υπέρ εὐχίς / κ(αί) σωτερίας / Γεοργίου / Ὑποδιακ(όνου) / κ(αί)

134. Κ. Καλοκύρης, «Μαρία - Εἰκονογραφία», *ΘΗΕ*, τ. 8 (Ἀθῆναι 1966). Στίχοι 688-689.

135. R. Chandler, *Inscriptiones I*, σ. 18 (CIG, IV, 8861).

τόν γονέ / [ων α]ύτου /, [Ἡ]λίας ἐκα(λ) /λιέργισεν / τό [εὐκτῆ]ριον / δ[απάναις αὐτοῦ]τιν / κ(αί) [τῶ]ν, κοπι / [όντων]»¹³⁶.

Καί σέ ἀποκατάσταση τοῦ κειμένου αὐτοῦ:

«Ὑπέρ εὐχῆς καί σωτηρίας Γεωργίου Ὑποδιακόνου καί τῶν γονέων αὐτοῦ, Ἡλίας ἐκαλλιέργησεν τό εὐκτῆριον, δ[απάναις αὐτοῦ...] τιν, καί τῶν κοπιόντων».

Σύμφωνα, μέ ὅσα ἀναφέρονται στήν ἐπιγραφή αὐτή, ὁ Ὑποδιάκονος Γεώργιος ἐμερίμνησε γιά τή διαμόρφωση τοῦ σπηλαίου αὐτοῦ σέ ναῦδριο καί τήν εἰκονογράφηση αὐτοῦ, γιά τή σωτηρία αὐτοῦ καί τῶν γονέων του. Ὁ Ἡλίας ἦταν ὁ συντονιστής τοῦ ὅλου ἔργου, ὁ ὁποῖος δαπάνησε χρήματα γιά τήν ἐκτέλεση τῶν διαφόρων ἐργασιῶν, ἔχοντας τή βοήθεια καί ἄλλων.

Ὑπολείπεται ἀκόμη ἓνα μικρό τμήμα τῆς ὀροφῆς τοῦ σπηλαίου, ὅπου ἡ εἴσοδος τῶν ὀμβρίων ὑδάτων δημιουργήσε χαμηλοῦ βάθους αὐλακώσεις ἐπάνω στήν ἐπιφάνεια τοῦ φυσικοῦ βράχου, ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖται ἀπό γρανίτη καί ἀλλοίωσε τίς τοιχογραφίες, πού εἰκονίζοντο ἐκεῖ. Διακρίνονται οἱ ἐπόμενες ἐπιγραφές, οἱ ὁποῖες συνόδευσαν τοὺς Ἁγίους, πού εἰκονίζοντο στό τμήμα αὐτό τοῦ σπηλαίου, ἦτοι:

- 1) «[ΑΓΙΟΣ] ΑΘ[ΑΝΑΣΙΟΣ]»
- 2) «ΑΠΟСТОΛΟС ΠΑΥΛΟС»
- 3) «[ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΤΗΣ] ΜΑΡΚΟС»
- 4) «[ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΤΗΣ] ΛΟΥΚΑС».

Σέ τοῖχο τοῦ σπηλαίου εἶναι ἐντοιχισμένο τμήμα μαρμαρίνου ἀρχιτεκτονικοῦ μέλους (διαστ. 0,97 x 0,44 μ.), τό ὁποῖο προέρχεται ἀπό τήν πλάκα ἡλιακοῦ Ὡρολογίου βυζαντινῆς ἐποχῆς, ἐπί τῆς ὁποίας διακρίνονται ἐγχάρακτα τά ἐξῆς γράμματα: «Α, Β, Γ, Δ, Ε, ΣΤ, Ζ, Η...». Αὐτά προφανῶς ἐδήλωναν τίς ὥρες τῆς ἡμέρας.

Ἡ γραφή τῶν σωζομένων ἐπιγραφῶν στό σπήλαιο τοῦ Παντοκράτορα εἶναι ἀπλούστερη καί περισσότερο στρωτή, συγκρινόμενη πρὸς ἐκείνην τοῦ Πατμιακοῦ Κώδικα ἀριθμ. 33 (Ὁμιλίες τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ), τοῦ ἔτους 942 μ.Χ. καί ἀσφαλῶς ἀρχαιότερη. Διά τοῦτο καί οἱ τοιχογραφίες αὐτές τοῦ σπηλαίου τοῦ Παντοκράτορα θά πρέπει νά χρονολογηθοῦν στίς ἀρχές τοῦ 10ου αἰ. μ.Χ.¹³⁷

136. Th. Wiegand, *Latmos* 1913, σ. 91.

137. Th. Wiegand, *Latmos* 1913, σ. 96.

Γ) ΤΟ ΣΠΗΛΑΙΟ ΤΟΥ ΣΤΑΥΡΟΥ

Σέ απόσταση 45' περίπου μέ τά πόδια από τό σπήλαιο τοῦ Χριστοῦ καί περνώντας κάποιος από βραχώδη καί δύσβατη περιοχή, φθάνει στήν εἴσοδο ἑνός εὐρύχωρου σπηλαίου, τό ὁποῖο ἀνοίγεται σέ ἕναν ὄγκο, ἀποτελούμενο ἀπό μεγάλου μεγέθους βράχους σκληροῦ γρανίτη. Πρόκειται γιά τό λεγόμενο σπήλαιο τοῦ Σταυροῦ¹³⁸.

Στίς ἐσωτερικές ἐπιφάνειες τοῦ σπηλαίου αὐτοῦ διατηροῦνται λείψανα γραπτοῦ διακόσμου, ἀποτελουμένου ἀπό ἐρυθροῦ χρώματος σταυρούς, ἐπάνω σέ λευκό βάθος. Ἐπίσης διακρίνονται ὀρισμένες ἡμιεξίτηλες ἐπιγραφές. Εἰδικότερα, μεταξύ ἄλλων διατηροῦνται καί τά ἑξῆς:

1) Σταυρός ἀνισοσκελῆς, ὁ ὁποῖος ἐγγράφεται ἐντός ἐλλειψοειδοῦς πλαισίου, οἱ κεραῖες τοῦ ὁποίου εἶναι πεπλατυσμένες στά ἄκρα αὐτῶν.

2) Σταυρός ἰσοσκελῆς, τοῦ ὁποίου ἐπίσης οἱ κεραῖες εἶναι πεπλατυσμένες στά ἄκρα των.

3) Σταυρός ἀνισοσκελῆς, ὁ ὁποῖος στηρίζεται ἐπάνω σέ μιά βάση (συνολικό ὕψος, συμπεριλαμβανομένης καί τῆς βάσεως αὐτοῦ 0,40 μ.). Ἀπό τίς δύο ὀριζόντια τοποθετημένες κεραῖες τοῦ σταυροῦ αὐτοῦ κρέμανται ἀπό ἀλυσίδες τά ἀποκαλυπτικά γράμματα: Α καί Ω¹³⁹.

Ἐκατέρωθεν τῆς ἄνω καί κάθετα τοποθετημένης κεραίας τοῦ σταυροῦ διατηρεῖται ἡ γραπτή, δίστιχη ἐπιγραφή: «**СТАΥРОС + / ΤΥΦΛΟΝ ΩΔΙΓΟС**». Ἦτοι: «Σταυρός + / τυφλῶν ὁδηγός».

4) Ἐκτενῆς γραπτή ἐπιγραφή:

Δίπλα ἀκριβῶς ἀπό τόν προηγούμενο σταυρό διατηρεῖται μιά γραπτή, μεγαλογράμματη, ἡμιεξίτηλος ἐπιγραφή (ὕψος 0,21 καί πλάτος 0,31 μ.), ἡ ὁποία ἀποτελεῖται ἀπό δεκατέσσερις (14) στίχους καί ἔχει ὡς ἑξῆς:

«+ ΑΚΡΙΔΕС Α[Ι]C ΙΩΑΝΝ[ΗC Ε]ΤΡΕΦΕΤΟ ΟΥ ΖΩΑ ΕΙ
CIN ΩC TINEC ΕΙΟΝΤΕ ΑΜΑΘΩΝ. ΚΑΝΘΑΡΟΙC
ΑΠΕΟΙΚΩΤΑ ΜΗ ΓΕΝ[ΟΙΤΟ]. ΤΟΙΔ...Ι Α ΑΚРЕΜΟΝ[ΕC]

138. Th. Wiegand, *Latmos* 1913, σ. 91-92, 115-116.

139. Ἀποκ. 1, 8: «Ἐγώ εἰμι τὸ Α καί τὸ Ω, λέγει Κύριος ὁ Θεός, ὁ ὢν καί ὁ ᾔων καί ὁ ἐρχόμενος, ὁ Παντοκράτωρ».

ΒΟΤΑΝΩΝ ΦΥΤΟ[Ν]--- Ν ΟΥ ΠΟΑ ΤΩ[Δ] ΕCΤΙ
 ΤΟ ΜΕΛΙ ΤΟ ΑΓΡΙΩΝ ΑΜ—Ι--- ΑΓΡΙΟΝ ΟΙ-----
 Π[ΑΡΑ] ΜΕΛΙCΣΩΝ ΑΓΡΙΩΝ . ΙΕΝΟΝΤΙ Π
 ΚΑΤΑ ΤΟΝ ---Ν--- Ν----- ΥΟ-----
 ΤΙΝ ΥΠΕΡ[ΒΟΛΗΝ] Λ-----Ε
 Δ[ΙΗ]Γ[ΟΥΝΤΑΙ] -----Μ
 Ν-----ΗΝ-----ΛΡ-----ΝΟΣ
 Ι-----Π ΙΚ Γ---Τ-----+
 -ΠΓ-- ΤΗΝ CΤΕΝΗ[Ν ΠΥΛΗΝ]-----
 ΕΘΗΚΑC ΥΠΕΡ ΑΥΤΗC-----Ι
 ΘΕΩ, [ΤΩ ΚΥΡΙΩ ΗΜΩΝ ΔΟΞΑ], ΑΜΗΝ».

Τό κείμενον αὐτό εἶναι δυνατόν νά μεταγραφεῖ, μέ ὀρισμένες διορθώσεις καί συμπληρώσεις, ὥστε νά δίδει νόημα, ὡς ἑξῆς:

«+ Ἀκρίδες, α[ι]ς Ἰωάννη[ς ἐ]τρέφετο, οὐ ζῶα εἰ-
 σιν, ὡς τινές εἶονται ἀμαθῶν. Κανθάροις
 ἀπεικιάτα, μὴ γένοιτο. Ἀκρέμον[ες]
 βοτάνων φυτόν, οὐ πόα [αὐ]τῶ[ν] ἔστι.
 Τό μέλι τό ἄγριον ἄμ--- ἄγριον οἱ
 π[αρά] μελισσῶν ἄγριον -----ιένοντι π-
 κατά τόν σ-----
 τήν ὑπερ[βολήν] λ-----ε
 δ(ιη)γοῦν[ται]-----
 ν-----ην-----λρ-----νος
 ι-----ι-----ικγτ-----+
 -γ τήν στενή[ν Πύλην]-----
 [ἐ]θῆκας ὑπέρ αὐτῆς-----
 Θεῶ, [τῷ Κυρίῳ ἡμῶν δόξα]. Ἀμήν».

Τό κείμενον τῆς ἐκτενοῦς αὐτῆς ἐπιγραφῆς ἀναφέρεται στόν Ἅγιο Ἰωάννη τόν Πρόδρομο, ὁ ὁποῖος ζοῦσε στήν ἔρημο τοῦ Ἰορδάνου καί ἐτρέφετο μέ ἀκρίδες καί μέλι ἄγριον¹⁴⁰. Διευκρινίζεται, ὅτι ὑπό τήν ἐκφραση «ἀκρίδες», δέν πρέπει νά ἐννοήσουμε ζῶα, ἀλλά τούς ἀκρέμονες τῶν φυτῶν.

140. Ματθ. 3, 4: «Αὐτός δέ ὁ Ἰωάννης... ἡ δέ τροφή ἦν αὐτοῦ ἀκρίδες καί μέλι ἄγριον». Μάρκ. 1, 6: «Καί ἦν Ἰωάννης ἐνδεδυμένος... καί ἐσθίων ἀκρίδας καί μέλι ἄγριον».

Ὁ τρόπος τῆς ζωῆς τοῦ Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου παραλληλίζεται πρὸς τὸν τρόπο τῆς ζωῆς τῶν Ἐρημιτῶν καὶ Ἀσκητῶν, οἱ ὁποῖοι ζοῦσαν στὰ σπήλαια τοῦ ὄρους τοῦ Λάτμου.

Δ) ΤΟ ΣΠΗΛΑΙΟ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΑΠΟΣΤΟΛΩΝ

Βόρεια τῆς Ἡράκλειας καὶ σέ ἀπόσταση περίπου τεσσάρων (4) ὥρῶν μέ τὰ πόδια, στό ἐπάνω τμήμα μιᾶς κοιλάδας, παρά τὸν ποταμό Gökkayaçay, κεῖται τό σπήλαιον τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων¹⁴¹.

Ἡ πρόσβαση στό σπήλαιο εἶναι δυνατή μόνον διὰ μέσου ἑνός πάρα πολύ ἀπότομου καὶ ἀπόκρημνου βράχου, ὥστε εἶναι κανεὶς ἀναγκασμένος, νά διέλθει ἀνυπόδητος ἐπάνω ἀπὸ αὐτόν τόν βράχο καὶ ἀναρριχώμενος στήν ἐπιφάνεια αὐτοῦ, νά κατορθώσει νά φθάσει μέχρι τήν εἴσοδο τοῦ σπηλαίου καὶ νά εἰσέλθει σ' αὐτό.

Τό ἐσωτερικό τοῦ σπηλαίου εἶναι περιορισμένων διαστάσεων (διαστ. 3,50 x 2,00 μ. περίπου). Οἱ ἐσωτερικές ἐπιφάνειες αὐτοῦ καλύπτονται μέ ἐπίχρισμα λευκοῦ χρώματος (πάχους 0,01-0,03 μ.). Σέ ὕψος 0,70 μ. ἀπὸ τοῦ δαπέδου τοῦ σπηλαίου ἀπλώνεται μιά ζώνη, ἡ ὁποία φέρει γραπτό διάκοσμο, πού μιμεῖται ὀρθομαρμάρωση. Εἰδικότερα περιλαμβάνει ἀπομιμήσεις μαρμαρίνων πλακῶν χρώματος ἐρυθροῦ, φαιοῦ καὶ κιτρίνου.

Κτητορική ἐπιγραφή

Ἐπάνω ἀπὸ τή ζώνη αὕτη ἀπλώνεται μιά ταινία ἐρυθροῦ χρώματος (πλάτους 0,10 μ.), ἄνωθεν τῆς ὁποίας κεῖται μιά ζώνη (μήκους 0,35 καὶ πλάτους 0,12 μ.), ἐντός τῆς ὁποίας διατηρεῖται γραπτή, μεγαλογράμματη, ἑλληνική, δίστιχη, κτητορική ἐπιγραφή (ὕψος γραμμ. 0,12 μ.). Τά γράμματα εἶναι χρώματος ἐρυθροῦ, γραμμένα ἐπάνω σέ λευκόν βάθος.

Ἡ ἐπιγραφή αὕτη εἶναι κολοβή, ἐπειδὴ λείπει τμήμα ἀπὸ τήν ἀρχή της, ἔχει δέ ὡς ἑξῆς:

«1/ [+ΕΠΙ ΔΕΙΝΑ ΤΟΥ ΑΓΙΩΤΑΤΟΥ ΗΜΩΝ ΕΠΙΣΚΟΠ(ΟΥ), ΕΧΡΙΘΗ Κ(ΑΙ) ΕΓΡΑΦΗ ΤΟ ΕΥΚΤΙΡΙΟΝ ΤΩΝ ΑΓΙΩ(Ν) ΑΠΟΣΤΟΛΩΝ. Ο(ΝΟΥΦΡΙΟΥ) + Μ(Ο)Ν(ΑΧΟΥ)

2/ [Κ(ΑΙ) ΤΩΝ ΟΙΚΙΩ(Ν). ΑΜΗΝ»¹⁴².

141. Th. Wiegand, *Latmos* 1913, σ. 92-93.

142. Th. Wiegand, *Latmos* 1913, σ. 117.

Ἦτοι, σέ μεταγραφῇ, μέ διόρθωση τῶν ὀρθογραφικῶν λαθῶν:

«1/ [Ἐπί δεῖνα, τοῦ Ἀγι]ωτάτου ἡμῶν Ἐπισκόπου, ἐχρίσθη κ(αί) ἐγράφη τό εὐκτήριον τῶν Ἀγίω(ν) Ἀποστόλων. Ὁ(νουφρίου) + Μ(ο) ν(αχοῦ)

2/ [κ]αί) τῶν οἰ]κ(ε)ίων. Ἀμήν».

Στήν ἀρχή τῆς ἐπιγραφῆς αὐτῆς ἀνεγράφετο τό ὄνομα τοῦ Ἐπισκόπου, ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ ὁποῖου ἐχρίσθηκε καί ἀγιογραφήθηκε τό σπήλαιο αὐτό, ἀτυχῶς ὅμως αὐτό δέν διατηρεῖται¹⁴³.

Ἐπάνω ἀκριβῶς ἀπό τήν ἐπιγραφὴ αὐτὴ ἀρχίζει νά καμπυλώνεται ἡ ὀροφή τοῦ σπηλαίου. Ἀριστερά τῆς εἰσόδου τοῦ σπηλαίου αὐτοῦ παρίσταται ἓνας ἀνισοσκελῆς, καστανόχρωμος σταυρός, οἱ κεραῖες τοῦ ὁποῖου εἶναι πεπλατυσμένες στά ἄκρα αὐτῶν. Ἡ κάτω κεραία εἶναι μακρύτερη τῶν ὑπολοίπων τριῶν κεραιῶν αὐτοῦ, οἱ ὁποῖες εἶναι ἴσες μεταξύ των¹⁴⁴. Ὁ σταυρός αὐτός εἶναι διάλιθος καί ἐγγράφεται ἐντός ἐνός κύκλου (διαμ. 0,40 μ.). Ἀπὸ τό κέντρο τοῦ σταυροῦ ἐκκινοῦν ὀκτώ (8) φωτεινές ἀκτίνες. Ὁ σταυρός αὐτός στηρίζεται σέ φυτικό, ἰσχυρῶς σχηματοποιημένο διακοσμητικό.

Δεξιὰ τῆς εἰσόδου τοῦ σπηλαίου παρίσταται ἐπίσης σταυρός (ῥψους 1,00 μ.), ἀπὸ τόν ὁποῖο διατηρεῖται μόνον τό ἄνω ἡμισυ. Οἱ κεραῖες τοῦ σταυροῦ αὐτοῦ εἶναι πεπλατυσμένες στά ἄκρα. Ἀπὸ τό κέντρον τοῦ σταυροῦ ἐκκινοῦν ἀκτίνες χρώματος βαθέος ἐρυθροῦ.

Ἐνας τρίτος σταυρός (ῥψους 0,60 μ.) εἰκονίζεται ἐντός τοῦ σπηλαίου καί ἐπάνω ἀκριβῶς ἀπὸ τήν εἴσοδο αὐτοῦ¹⁴⁵.

Ἡ ὀροφή τοῦ σπηλαίου φέρει πλούσιο διάκοσμο, ὁ ὁποῖος περιλαμβάνει ποικιλία σχημάτων καί θεμάτων¹⁴⁶. Μεταξύ αὐτῶν συγκαταλέγονται καί τά ἐπόμενα: ἰσοσκελεῖς σταυροί, οἱ ὁποῖοι ἐγγράφονται

143. Δέν εἶναι βέβαιον, ἐάν ἡ μή διατήρηση τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἐπισκόπου εἶναι τυχαία ἢ σκόπιμη. Σέ ὀρισμένες περιπτώσεις καί ἐάν κάποιος ἀπὸ τοὺς μεταγενέστερους ἐνοίκους τοῦ σπηλαίου εἶχε κάποιο πρόβλημα ἢ ἀντίθεση πρὸς τόν ἀναφερόμενο Ἐπίσκοπο, θά μπορούσε νά ἀπαλείψει τό ὄνομα αὐτοῦ. Αὐτό συνέβαινε ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων καί ἐξακολουθεῖ δυστυχῶς νά συμβαίνει καί σήμερα. Οἱ Ρωμαῖοι σέ ὀρισμένες περιπτώσεις ἐπέβαλαν τήν ποινὴ τῆς «Memoriae damnatio», ἥτοι κατεδίκαζαν κάποιους, πολλές φορές καί αὐτοκράτορες, στήν ἀπάλειψη τῶν ὀνομάτων αὐτῶν ἀπὸ ἀφιερωτικές ἢ ἀναμνηστικές ἐπιγραφές κ.λπ.

144. Th. Wiegand, *Latmos* 1913, σ. 93, πίν. 118.

145. Th. Wiegand, *Latmos* 1913, σ. 93, πίν. 119.

146. Th. Wiegand, *Latmos* 1913, σ. 93, πίν. 120.

σέ κύκλους, καρδιόσχημα φύλλα κισσοῦ¹⁴⁷, ἐπίσης φύλλα κισσοῦ, πού περιβάλλονται ἀπό ἔλικες, ἰσχυρῶς σχηματοποιημένα ἄνθη κ.λπ. Ἡ μορφή καί τό σχῆμα τῶν γραμμάτων τῶν σωζομένων ἐντός τοῦ σπηλαίου αὐτοῦ ἐπιγραφῶν, ὁμοιάζουν πρὸς τὴ γραφή τοῦ Πατμιακοῦ Κώδικα ἀριθμ. 267 (περιέχει κείμενο τοῦ Ὁσίου Χριστοδούλου τοῦ Λατρηνοῦ, τοῦ ἔτους 1096 μ.Χ.). Συνεπῶς οἱ τοιχογραφίες τοῦ σπηλαίου αὐτοῦ χρονολογοῦνται πιθανῶς στά τέλη τοῦ 11ου αἰ.¹⁴⁸

Ε) ΤΟ ΣΠΗΛΑΙΟ ΒΑ. ΤΗΣ ΗΡΑΚΛΕΙΑΣ

ΒΑ. τῆς Ἡράκλειας εὐρίσκεται ἓνα σπήλαιο, τό ὁποῖο κεῖται σέ βραχώδη καί δύσβατη περιοχή. Ὁ δρόμος, πού ὀδηγεῖ σ' αὐτό εἶναι δαιδαλώδης. Τό σπήλαιο αὐτό εἶναι εὐρύχωρο καί ἔχει δύο εἰσόδους. Τά μοναδικά λείψανα, τά ὁποῖα διατηροῦνται ἐντός τοῦ σπηλαίου αὐτοῦ καί τά ὁποῖα προέρχονται ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς κατοικησεως του ἀπὸ Ἑρμιῆτες, Ἀναχωρητές καί Ἀσκητές, εἶναι τά ἐπόμενα:

1) Γραπτὴ ἐπιγραφή

Πρόκειται γιὰ μιά μεγαλογράμματη, τετράστιχη ἐπιγραφή. Τά γράμματα εἶναι χρώματος ἐρυθροῦ καί τό βάθος λευκό. Ἡ ἐπιγραφή αὐτὴ ἔχει ὡς ἑξῆς:

«ΘΕΩΦΥΛΑΚΤΕ
ΑΝΑΣΤ(Α) ΚΑ(ΤΑ)
ΝΟΕΙΣΟΝ ΑΓΙ(ΟΝ) ΟΡΟΣ.
[Α]Μ[Η]Ν»¹⁴⁹.

Ἦτοι σέ μεταγραφή καί μέ διόρθωση τῶν ὀρθογραφικῶν ἀβλεπτημάτων: «Θεοφύλακτε, /ἀνάστ(α), κα(τα)/νόησον, Ἄγι(ον) Ὅρος./ [Α]μ[ή]ν».

2) Τρεῖς σταυροί.

ΣΤ) ΤΟ ΣΠΗΛΑΙΟ ΑΝΩΘΕΝ ΤΟΥ ΚΑΡΑΧΑΪΤ

Βόρεια τοῦ Karachayit κεῖται μιά κοιλάδα μέ φυλλοβόλα δένδρα, ἡ ὁποία διαρρέεται ἀπὸ ἓνα ρυάκι. Σ' αὐτὴν διατηροῦνται λίγα

147. Ἡ ἐπίσημος βοτανολογικὴ ὀνομασία τοῦ φυτοῦ αὐτοῦ εἶναι: Κισσός ὁ ἑλικτικός (Hedera helix).

148. Th. Wiegand, *Latmos* 1913, σ. 96.

149. Th. Wiegand, *Latmos* 1913, σ. 94, πίν. 121.

οικοδομικά λείψανα, τά όποία πιθανώς άνήκουν σέ μία παλαιά μικρή Βυζαντινή Μονή.

Άνατολικά τής θέσεως αύτής καί σέ ίκανή απόσταση άπεκαλύφθη ένα δεύτερον, πολύ ένδιαφέρον καί σχετικά ευρύχωρο σπήλαιο (έσωτ. διαστ. 7,00 x 3,50 καί ύψους 2,80 μ.). Οί έσωτερικές επιφάνειες αύτοϋ καλύπτοντο άρχικά μέ τοιχογραφίες, οί όποίες όμως ήσαν κατεστραμμένες. Μόνο πολύ λίγα λείψανα από αυτές διετηρήθησαν, όπως π.χ.: τμήμα από τό φωτοστέφανο ενός Άγίου, όρισμένες γραμμές κ.λπ.

Άπό τά πολύ λίγα αύτά λείψανα, τά όποία διετηρήθησαν, συνάγεται τό συμπέρασμα, ότι έπρόκειτο γιά τοιχογραφίες μετρίας ποιότητας καί λαϊκής τεχνοτροπίας, συγκρινόμενες πρός εκείνες τοϋ σπηλαίου τοϋ Παντοκράτορα καί τοϋ σπηλαίου τοϋ Στύλου¹⁵⁰.

Ζ) ΤΟ ΣΠΗΛΑΙΟ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΑΥΛΟΥ ΤΟΥ ΝΕΟΥ, ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ ΤΟΥ ΣΤΥΛΟΥ

Πρόκειται γιά ένα σπήλαιο, τό όποίο άνοίγεται άνάμεσα σέ βράχους από σκληρό, καστανόχρωμο γρανίτη καί κείται σέ μία απόκρημνη φάραγγα (βάθους 60,00 μ.). Η είσοδος άνοίγεται στή ΝΑ. πλευρά αύτοϋ καί ή όποία παλαιότερα ήταν ασφαλισμένη μέ μικρό τοίχο, κτισμένο πρός τήν πλευρά τοϋ κρημοϋ.

Μερικές βαθμίδες κλίμακας, οί όποίες είναι σκαλισμένες επί τοϋ φυσικοϋ βράχου, οδηγούν στήν άρχή τής προσβάσεως στό σπήλαιον. Άκολουθως ύπάρχει κάθετος βράχος (ύψους 2,50 μ.), ώστε παλαιότερα, γιά νά φθάσει κάποιος στήν είσοδο τοϋ σπηλαίου, έπρεπε προηγουμένως νά χρησιμοποιήσει κινητή, βοηθητική κλίμακα (άνεμόσκαλα). Σ' αύτό τό σπήλαιο έζησε καί ασκήτευσε ό Άγιος Παϋλος ό νέος (περίπου 875-955).

Οί έσωτερικές επιφάνειες τοϋ σπηλαίου αύτοϋ καλύπτονται μέ επίχρισμα (πάχους 0,01-0,03 μ.), έντός τοϋ όποίου αναμείχθηκαν μικρά τεμάχια άχύρου, ώστε αύτό νά γίνεται ισχυρότερο.

Τοιχογραφίες – Είконоγραφικό Πρόγραμμα

Έντός τοϋ σπηλαίου διετηρήθησαν καλής ποιότητας τοιχογραφίες¹⁵¹. Τό είконоγραφικό πρόγραμμα έχει ως έξης:

150. Th. Wiegand, *Latmos* 1913, σ. 94.

151. Th. Wiegand, *Latmos* 1913, σ. 94-96, πίν. II – V.

Όροφή

Α) Σκηνές τοῦ Δωδεκαόρτου

Στό μέσον τῆς ὀροφῆς τοῦ σπηλαίου παρίστανται ὀρισμένες σκηνές ἀπό τόν κύκλο τοῦ λεγομένου Δωδεκαόρτου, ἥτοι:

1) Ὁ Εὐαγγελισμός τῆς Θεοτόκου

Στή θέση αὐτή παρίσταται ἡ σκηνή τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου¹⁵². Δεξιά, ὡς πρὸς τόν θεατή, εἰκονίζεται ὁ Ἀρχάγγελος Γαβριήλ¹⁵³, ὁλόσωμος, ὄρθιος, σέ κίνηση, στραμμένος πρὸς τὰ ἀριστερά, ἀτενίζοντας τὴν Παναγία, ἡ παράσταση τῆς ὁποίας δέν διετηρήθη¹⁵⁴. Δεξιά τοῦ Ἀρχαγγέλου διατηρεῖται ἡ γραπτὴ ἐπιγραφή: «**Ο ΑΡΧ(ΩΝ) ΓΑΒΡΙΗΛ**».

Ἄνωθεν καὶ στό μέσον τῆς συνθέσεως ὑπάρχει ἡ γραπτὴ ἐπιγραφή: «**Ο ΧΕΡΕΤΙΣΜΟΣ**»¹⁵⁵.

2) Ἡ Γέννηση τοῦ Χριστοῦ

Ἀκολουθῶς εἰκονίζεται ἡ Γέννηση τοῦ Χριστοῦ¹⁵⁶. Στό κέντρο τῆς συνθέσεως παρίσταται τὸ σπήλαιο τῆς Γεννήσεως στή Βηθλεέμ¹⁵⁷. Ἀριστερά, ὡς πρὸς τόν θεατή, εἰκονίζεται ἡ Θεοτόκος, κείμενη ἡμιανακεκλιμένη διαγωνίως καὶ δεξιά τὸ Θεῖον Βρέφος, σπαργανωμένο καὶ κείμενο ἐντὸς τῆς φάτνης τῶν ἀλόγων. Πίσω ἀπὸ τὴ φάτνη παρίσταται βοῦς καὶ ὄνος¹⁵⁸.

152. Λουκ. 1, 26-38: «...καὶ εἰσελθὼν ὁ ἄγγελος πρὸς αὐτὴν εἶπε· χαῖρε, κεχαριτωμένη· ὁ Κύριος μετὰ σοῦ· εὐλόγημένη σὺ ἐν γυναιξίν...».

153. Εἶναι ἀξιοσημείωτον, ὅτι ἀργότερα ἐπεκράτησε στὴ βυζαντινὴ ἀγιογραφία ἡ συνήθεια, στὴν παράσταση τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, ὁ μὲν Ἀρχάγγελος Γαβριήλ νὰ εἰκονίζεται ἀριστερά, ὡς πρὸς τόν θεατή, ἡ δὲ Θεοτόκος δεξιά. Ἐδῶ παρατηρεῖται ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετον.

154. Th. Wiegand, *Latmos* 1913, πίν. III, 4.

155. Ἐπίσης σὲ παλαιὰς τοιχογραφίες τῶν σπηλαιωδῶν ναῶν τῆς Καππαδοκίας καὶ στὴν παράσταση τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου, ἀπαντᾷ ἡ ἐπιγραφή: «**Ο ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ**», ἀντὶ τοῦ «**Ο ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ**», πού ἐπεκράτησεν ἀργότερα.

156. Ματθ. 1, 18-25: «...ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ ἔξει καὶ τέξεται υἱόν, καὶ καλέσουσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἑμμανουήλ...» καὶ Ματθ. 2, 1-6. Λουκ. 2, 1-20. Διονύσιος ὁ ἐκ Φουρνᾶ, *Ἑρμηνεία* 1909, σ. 86.

157. Th. Wiegand, *Latmos* 1913, σ. 95, πίν. III, 3.

158. Ἡσαΐας Α', 3: «Ἐγὼ βοῦς τὸν κτησάμενον καὶ ὄνος τὴν φάτνην τοῦ κυρίου αὐτοῦ, Ἰσραὴλ δὲ με οὐκ ἔγνω καὶ ὁ λαός μου οὐ συνήκεν».

Ἄνω καί ἀριστερά εἰκονίζεται ὁ Ὑμνος τῶν Ἀγγέλων, δεξιά ὁ Εὐαγγελισμός τῶν Ποιμένων καί κάτω καί ἀριστερά ὁ Ἰωσήφ «διαπορῶν». Κάτω καί δεξιά παρίσταται ἡ σκηνή τοῦ Λουτροῦ.

Ἄνω καί στό μέσον τῆς συνθέσεως διατηρεῖται ἡ γραπτή ἐπιγραφή: «**Η ΓΕΝΝΗΣΙΣ**».

3) Ἡ Ὑπαπαντή τοῦ Χριστοῦ

Στή συνέχεια παρίσταται ἡ Ὑπαπαντή τοῦ Χριστοῦ¹⁵⁹. Στό κέντρο τῆς συνθέσεως εἰκονίζεται μιὰ Τράπεζα, ἡ ὁποία καλύπτεται μέ πολυτελή ποδέα. Ἐπάνω σ' αὐτή κεῖται κλειστός κώδικας βιβλίου. Ἄνωθεν τῆς Τραπεζῆς παρίσταται κιβώριον¹⁶⁰.

Δεξιά, ὡς πρὸς τόν θεατή, εἰκονίζεται ὁλόσωμος, ὄρθιος, στραμμένος πρὸς τὰ ἀριστερά, ὁ Δίκαιος Συμεών, πού φέρει στά χέρια του τὸ Θεῖον Βρέφος, τὸ Ὅποῖον κρατεῖ μέ τὸ δεξί Του χέρι συνεπτυγμένο εἰλητάριο. Ἄνωθεν τοῦ Συμεών διατηρεῖται ἡ γραπτή ἐπιγραφή: «**Ο [ΔΙΚΑΙΟΣ] ΣΥΜΕΩΝ**».

Πίσω ἀκριβῶς ἀπὸ τόν Συμεών παρίσταται ἡ Προφῆτις Ἄννα¹⁶¹. Εἰκονίζεται ὁλόσωμη, ὄρθια, στραμμένη πρὸς τὸ κέντρον τῆς συνθέσεως. Ἔχει ὑψώσει τὸ δεξί της χέρι καί δεικνύει πρὸς τόν οὐρανόν. Μέ τὸ ἀριστερό της χέρι κρατεῖ ἀνεπτυγμένο, ἐνεπίγραφο εἰλητάριο, ἐπὶ τοῦ ὁποῖου διατηρεῖται ἐπιγραφή σέ πέντε στίχους, πού ἔχει ὡς ἑξῆς:

« **+ΤΟΥΤΟ ΤΟ
ΒΡΕΦΟΣ
ΟΥΡΑΝΟΝ
Κ(ΑΙ) ΓΗΝ ΕCΤΕ
ΡΕΩCΕΝ** »¹⁶².

Ἀριστερά τοῦ κιβωρίου, ὡς πρὸς τόν θεατή, παρίσταται ἡ Θεο-

159. Λουκ. 2, 22-39. Διονύσιος ὁ ἐκ Φουρνᾶ, *Ἑρμηνεία* 1909, σ. 87.

160. Th. Wiegand, *Latmos* 1913, σ. 95, πίν. IV, 2.

161. Λουκ. 2, 36-38: «Καὶ ἦν Ἄννα προφῆτις, θυγάτηρ Φανουὴλ, ἐκ φυλῆς Ἀσὴρ· αὕτη προβεβηκυῖα ἐν ἡμέραις πολλαῖς, ζήσασα ἔτη μετὰ ἀνδρὸς ἐπτά ἀπὸ τῆς παρθενίας αὐτῆς, καὶ αὕτη χήρα ὡς ἐτῶν ὀγδοήκοντα τεσσάρων, ἥ οὐκ ἀφίσταντο ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ νηστείας καὶ δεήσεσι λατρεύουσα νύκτα καὶ ἡμέραν· καὶ αὐτῇ τῇ ὥρᾳ ἐπιστᾶσα ἀνθρωπολογεῖτο τῷ Θεῷ καὶ ἐλάλει περὶ αὐτοῦ πᾶσι τοῖς προσδεχομένοις λύτρωσιν ἐν Ἱερουσαλήμ...».

162. Ἱ. Βολανάκης, *Ἅγιος Γεώργιος Βαθειακοῦ* 1986, σ. 29. Στὸ εἰλητάριον τῆς Προφητίδος Ἄννης ἀναγράφεται τὸ κείμενον: «Τοῦτον τὸ βρέφος οὐρανὸν καὶ γῆν ἐστερέωσε». Βλ. ἐπίσης: Ἱ. Βολανάκης, *Ἅγιος Γεώργιος Ἀποδόλου* 1976, σ.

τόκος όλόσωμη, ὄρθια, στραμμένη πρὸς τὸ κέντρον. Ἄνωθεν αὐτῆς διατηρεῖται ἡ ἐπιγραφή: «**Μ(ΗΤΗ)Ρ Θ(ΕΟ)Υ**». Ὡπισθεν τῆς Θεοτόκου παρίσταται ὁ μνήστωρ Ἰωσήφ, ὄρθιος, στραμμένος πρὸς τὸ κέντρον καὶ φέρων ζευγὸς περιστερῶν. Τὸ βάθος τῆς συνθέσεως καταλαμβάνουν τελείως συμβατικά διάφορα ἀρχιτεκτονήματα.

Ἄνω καὶ στό μέσον τῆς συνθέσεως ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφή:
«+ **Η ΥΠΑΠΑΝΤΗ**».

4) Ἡ Βάπτισις τοῦ Χριστοῦ

Ἀκολούθως παρίσταται ἡ Βάπτισις τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ στὸν Ἰορδάνη ποταμό, ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου¹⁶³. Στὸν κάθετο ἄξονα τῆς συνθέσεως εἰκονίζεται ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς όλόσωμος, ὄρθιος, μετωπικός, ιστάμενος ἐντὸς τοῦ Ἰορδάνου ποταμοῦ¹⁶⁴. Τὸ σῶμα Του εἶναι στραμμένο πρὸς τὰ ἀριστερά, ὡς πρὸς τὸν θεατή. Τὰ πόδια Του εἶναι τοποθετημένα χιαστί, κατὰ τρόπον ἀφύσικον, πρὸς ἀπόκρυψη τῆς αἰδοῦς. Ὁ Χριστὸς εὐλογεῖ μέ τὸ δεξιὸ Του χέρι, ἐνῶ ἐκτείνει τὸ ἀριστερὸ πρὸς τὰ κάτω. Τὸ κεφάλι Του περιβάλλεται μέ ἔνσταυρο φωτοστέφανο. Ἄνωθεν Αὐτοῦ ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφή:

«**Ι(ΗCOY)C X(PICTO)C**».

Ἀριστερά, ὡς πρὸς τὸν θεατή, παρίσταται ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος. Εἰκονίζεται όλόσωμος, ὄρθιος, στραμμένος πρὸς τὸ κέντρο. Ἐχει ἐπιθέσει τὸ δεξιὸ του χέρι ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ Ἰησοῦ. Πίσω ἀπὸ τὸν Ἰωάννη εἰκονίζεται ἓνα δένδρο καὶ στή βάση αὐτοῦ ἓνας πέλεκυς. Ἄνωθεν τοῦ Ἰωάννου διατηρεῖται ἡ ἐπιγραφή:

«**Ο Α[ΓΙΟΣ] ΙΩ(ΑΝΝΗΣ) Ο ΠΡΟΔΡΟΜΟΣ**».

Δεξιά, ὡς πρὸς τὸν θεατή, εἰκονίζονται τρεῖς Ἄγγελοι όλόσωμοι, ὄρθιοι, στραμμένοι πρὸς τὸ κέντρο, «σεβίζοντες». Ἄνωθεν τοῦ Χριστοῦ παρίσταται τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ὡς περιστέρα¹⁶⁵.

Κάτω καὶ ἀριστερά εἰκονίζεται ὁ Ἰορδάνης ποταμὸς προσωποποιημένος, σύμφωνα μέ ἑλληνιστικά πρότυπα. Ἄνω καὶ στό μέσον τῆς συνθέσεως διατηρεῖται ἡ ἐπιγραφή:

«+ **Η Χ(PICTO)Υ ΒΑΠΤΗΣΙC**».

31. Στὸ εἰλητάριον τῆς Προφήτιδος Ἄννης ἀναγράφονται τὰ ἑξῆς: « + Τοῦτον τὸ πεδῆον, ὃ καὶ βρέφος ὑπάρχει, οὐρανὸν καὶ γῆν ἐστερέοσεν».

163. Ματθ. 3, 13-17. Μάρκ. 1, 9-11. Λουκ. 3, 21-22. Διονύσιος ὁ ἐκ Φουρνᾶ, *Ερμηνεία* 1909, σ. 88-89.

164. Th. Wiegand, *Latmos* 1913, σ. 95, πίν. IV, 3.

165. Ματθ. 3, 16.

5) Ἡ Μεταμόρφωση

Στή συνέχεια παρίσταται ἡ Μεταμόρφωση τοῦ Χριστοῦ ἐπὶ τοῦ ὄρους Θαβώρ¹⁶⁶. Ὑπὸ τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Ματθαίου ἀναφέρεται: «Καὶ μεθ' ἡμέρας ἐξ παραλαμβάνει ὁ Ἰησοῦς τὸν Πέτρον καὶ Ἰάκωβον καὶ Ἰωάννην τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ καὶ ἀναφέρει αὐτοὺς εἰς ὄρος ὑψηλὸν κατ' ἰδίαν...»¹⁶⁷.

Ἡ σύνθεση ἀπαρτίζεται ἀπὸ δύο ζῶνες¹⁶⁸, ἥτοι:

Ἄνω ζώνη:

Στόν κάθετο ἄξονα τῆς συνθέσεως εἰκονίζεται ὁ Ἰησοῦς Χριστός ἐντὸς ἐλλειψοειδοῦς δόξας. Παρίσταται ὁλόσωμος, ὀρθιος, μετωπικός, ἱστάμενος σέ μία κορυφή τοῦ ὄρους Θαβώρ¹⁶⁹. Φέρει ποδήρη, χειριδωτό χιτῶνα καὶ ἱμάτιον. Μὲ τὸ δεξί Του χέρι εὐλογεῖ, ἐνῶ μὲ τὸ ἀριστερό κρατεῖ συνεπτυγμένο εἰλητάριο. Ἐκατέρωθεν τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ διατηρεῖται ἡ γραπτὴ ἐπιγραφή: «Ι(ΗCOY)C Χ(PICTO)C».

Δεξιὰ τοῦ Χριστοῦ παρίσταται ὁ Προφήτης Ἡλίας, ὡς ἐκπρόσωπος τῶν Προφητῶν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Εἰκονίζεται ὁλόσωμος, ὀρθιος, φέρων ποδήρη, χειριδωτόν χιτῶνα καὶ πλούσια πτυχούμενον ἱμάτιον. Εἶναι στραμμένος πρὸς τὸ κέντρο καὶ ἔχει ὑψωμένα τὰ χέρια του σέ στάση δεήσεως. Ἐκατέρωθεν τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ διατηρεῖται ἡ ἐπιγραφή: «Ο ΠΡΟΦ(ΗΤΗΣ) ΙΛΗΑΣ».

Ἀριστερά τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰκονίζεται ὁ Προφήτης Μωυσῆς, ὡς ἐκπρόσωπος τοῦ Νόμου τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Παρίσταται ὁλόσωμος, ὀρθιος, στραμμένος πρὸς τὸ κέντρο. Φέρει ποδήρη, χειριδωτόν χιτῶνα καὶ ἱμάτιον. Ἔχει ὑψωμένο τὸ δεξί του χέρι σέ στάση ὁμιλίας, ἐνῶ μὲ τὸ ἀριστερό βαστάζει τίς πλάκες τοῦ Νόμου. Ἐκατέρωθεν τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ διατηρεῖται ἡ γραπτὴ ἐπιγραφή:

«Ο ΠΡΟΦ(ΗΤΗΣ) ΜΩΪCIC».

166. Ματθ. 17, 1-9. Μάρκ. 9, 2-8. Λουκ. 9, 28-36. Διονύσιος ὁ ἐκ Φουρνᾶ, *Ερμηνεία* 1909, σ. 97.

167. Ματθ. 17, 1.

168. Th. Wiegand, *Latmos* 1913, σ. 95, πίν. IV, 4.

169. Στὰ Εὐαγγέλια δέν ἀναφέρεται τὸ ὄνομα τοῦ ὄρους, ἐπὶ τοῦ οὐοίου ἔλαβε χώραν ἡ Μεταμόρφωση τοῦ Χριστοῦ. Ὅμως ἀπὸ πολὺ ἐνωρίς ἐπεκράτησε ἡ ἀποψη, ὅτι αὐτὴ ἔλαβε χώραν ἐπὶ τοῦ ὄρους Θαβώρ. Σημειωτέον, ὅτι ἡ ὀνομασία «Θαβώρ, τό» εἶναι ἀρχαιοτάτη καὶ ἐτυμολογικά σχετίζεται πρὸς τὸ ὄρος «Ἀτάβυρος» ἢ «Ἀταβύριον ὄρος» τῆς νήσου Ρόδου καὶ πρὸς τὸ ὄρος «Ταῦρος» τῆς Δυτικῆς Μικρᾶς Ἀσίας (σημερινῆς Τουρκίας).

Κάτω ζώνη:

Στήν κάτω ζώνη της συνθέσεως εικονίζονται οί τρεῖς Ἀπόστολοι, ἤτοι ὁ Πέτρος, ὁ Ἰάκωβος καί ὁ Ἰωάννης, οἱ ὅποιοι συνόδευσαν τόν Χριστό καί ὑπῆρξαν μάρτυρες τῆς Μεταμορφώσεως Αὐτοῦ. Ἦτοι (ἀπό ἀριστερά πρὸς τὰ δεξιὰ): 1) Ἀπόστολος Πέτρος, γονυκλινῆς καί στραμμένος πρὸς τόν Χριστό, 2) Ἀπόστολος Ἰωάννης, ἔχει πέσει πρηνῆς ἐπὶ τοῦ βραχῶδους ἐδάφους καί 3) Ἀπόστολος Ἰάκωβος, ἔχει πέσει ἐπίσης ἐπάνω στό ἔδαφος.

Ἄνω καί στό μέσον τῆς παραστάσεως αὐτῆς διατηρεῖται ἡ γραπτή ἐπιγραφή: «**Η ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΙΣ**».

Β) Θεομητορικός κύκλος

Στή συνέχεια εικονίζονται σκηνές ἀπό τόν λεγόμενο «Θεομητορικόν κύκλον», οἱ ὁποῖες ἀφοροῦν στό πρόσωπο τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου, ἤτοι:

1. Τά Εἰσόδια τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου

Πρόκειται γιά τήν παράσταση τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου, ἡ ὁποία σέ ὁρισμένες περιπτώσεις ἐπιγράφεται καί ὥς: «Τά Ἁγία τῶν Ἁγίων»¹⁷⁰. Ἡ σύνθεση αὐτή προέρχεται ἀπό τὰ Ἀπόκρυφα Εὐαγγέλια¹⁷¹.

Στόν κάθετο ἄξονα τῆς συνθέσεως εικονίζεται μιά Τράπεζα, ἄνωθεν τῆς ὁποίας ὑπάρχει Κιβώριον. Μπροστά ἀπό τήν Τράπεζα ὑπάρχει χαμηλό τέμπλο, ἀποτελούμενο ἀπό θωράκια καί πεσσούς, τό ὁποῖο χωρίζει τὰ Ἁγία τῶν Ἁγίων ἀπό τόν κυρίως ναό. Στό μέσον τοῦ τέμπλου ὑπάρχει μιά κλειστή, δίφυλλη θύρα. Πρόκειται γιά ἀπομίμηση τοῦ Ἱεροῦ Βήματος τῶν παλαιοχριστιανικῶν βασιλικῶν.

Δεξιὰ, ὡς πρὸς τόν θεατή, εικονίζεται ὁ Ἀρχιερεὺς Ζαχαρίας, ὁλόσωμος, ὀρθιος, φέρων τήν ἐπίσημον ἀρχιερατική στολή αὐτοῦ. Εἶναι στραμμένος πρὸς τό κέντρο καί ὑποδέχεται τήν Παναγία. Ἄνωθεν τῆς κεφαλῆς τοῦ Ἀρχιερέως διατηρεῖται ἡ ἐπιγραφή:

«**ΖΑΧΑΡΙΑΣ**».

Πίσω ἀκριβῶς ἀπό τόν Ζαχαρία παρίσταται μιά κλίμακα, πού ὁμοιάζει μέ κλίμακα παλαιοχριστιανικοῦ ἄμβωνα, ἐπὶ τῶν βαθμίδων τῆς ὁποίας κάθετα ἡ νεαρά Παναγία καί δέχεται ἄρτον, πού τῆς προσκομίζει ἕνας Ἄγγελος.

170. Th. Wiegand, *Latmos* 1913, σ. 95, πίν. IV, 1.

171. Πρωτευαγγέλιον Ἰακώβου, 8, 1.

Ἀριστερά, ὡς πρὸς τὸν θεατὴν, εἰκονίζονται οἱ γονεῖς τῆς Παναγίας, ἤτοι οἱ Θεοπάτορες Ἰωακείμ καὶ Ἄννα, οἱ ὁποῖοι φέρουν τὴν θεόπαιδα Μαριάμ στὸν ναὸ τοῦ Κυρίου. Αὐτῶν προπορεύεται ἡ Παναγία, ἡ ὁποία ἔχει ὑψωμένα τὰ χέρια τῆς σὲ στάση δεήσεως. Πάνω ἀπὸ τὸ κεφάλι τῆς Παναγίας διατηρεῖται ἡ ἐπιγραφή:

«**Μ(ΗΤΗ)Ρ Θ(ΕΟ)Υ**».

Ἡ Παναγία ἀκολουθεῖται ἀπὸ ἑπτὰ (7) νεαρές κόρες, τίς φίλες τῆς, οἱ ὁποῖες φέρουν πλούσια καὶ πολυτελῆ ἐνδύματα.

Πάνω ἀπὸ τὴν παράσταση αὕτη ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφή:

«**+ ΤΑ ΑΓΙΑ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ**».

2. Θεοτόκος, ἡ Ὁξεία Ἀντίληψις

Κάτω ἀπὸ τὴν παράσταση τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Χριστοῦ εἰκονίζεται ἡ Θεοτόκος ὁλόσωμος, ἔνθρονος, μετωπική, βρεφοκρατοῦσα¹⁷². Φορεῖ ποδῆρη, χειριδωτό, καστανόχρωμο χιτῶνα καὶ βαθυπόρφυρο ἱμάτιο. Ὁ θρόνος ἐπὶ τοῦ ὁποίου κάθεται δέν φέρει ἐρεϊσίνωτον, οὔτε ἐρεϊσίχειρα καὶ εἶναι μαργαριτοκόσμητος. Ἡ Παναγία στηρίζει τὰ πόδια τῆς σὲ ὑποπόδιο, ἐπίσης μαργαριτοκόσμητο. Ἐκατέρωθεν τῆς κεφαλῆς τῆς Παναγίας διατηρεῖται ἡ γραπτὴ, δίστιχη ἐπιγραφή:

«**Μ(ΗΤΗ)Ρ [Θ(ΕΟ)Υ] / Η ΟΞ(Ε)ΙΑ ΑΝΤΗΛΗΨΙΣ**», ἤτοι: «Μήτηρ Θεοῦ, / ἡ ὁξεία ἀντίληψις»¹⁷³.

Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἀπεικονίζεται ὡς Παιδίον. Φέρει ποδῆρη, χειριδωτό χιτῶνα καὶ πλούσια πτυχούμενο ἱμάτιο. Ἡ κεφαλὴ Του περιβάλλεται μὲ ἔνσταυρο φωτοστέφανο. Εὐλογεῖ μὲ τὸ δεξιὸ Του χερί καὶ κρατεῖ συνεπτυγμένο εἰλητάριο μὲ τὸ ἀριστερό. Ἐκατέρωθεν τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφή: «**Ι(ΗCΟΥ)C Χ(ΡΙCΤΟ)C**».

Ἀριστερά, ὡς πρὸς τὸν θεατὴν, παρίσταται ὁλόσωμος, ὄρθιος, στραμμένος πρὸς τὴν Θεοτόκο, ὁ Ἅγιος Παῦλος, ὁ νεώτερος (περίπου 875-955). Τὸ πρόσωπό του εἶναι ὡσειδές, τὸ κεφάλι φαλακρό, οἱ ὀφθαλμοὶ ἀμυγδαλωτοί, ἡ μύτη μακριὰ καὶ εὐθεία, τὸ στόμα μι-

172. Th. Wiegand, *Latmos* 1913, σ. 95, πίν. II καὶ πίν. III, 1.

173. Εἶναι ἀξιοσημείωτο, ὅτι τὰ ἐπίθετα, τὰ ὁποῖα σχετίζονται πρὸς τὸ πρόσωπο τῆς Παναγίας εἶναι πολυάριθμα. Τ. Ἀθ. Γριτσόπουλος, «Μαρία – Τὰ ἐπίθετα», *ΘΗΕ*, τ. 8 (Ἀθῆναι 1966), στίχοι 709-713. Ὁ γράφων ἀσχολήθηκε κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη μὲ τὴν συλλογὴ ἐπιθέτων, ἀναφερομένων στὴν Παναγία καὶ μέχρι τώρα αὐτὰ υπερβαίνουν τὰ ἑκατὸ (100). Τὸ ἐπίθετο «Ἡ ὁξεία ἀντίληψις» εἶναι ἀνάλογο κατὰ τὴν σημασίαν πρὸς τὰ ἐπίθετα τῆς Παναγίας: «Γοργοεπήκοος, Ὑπακοή» κ.λπ.

κρό, τό γένειον πλατύ καί μακρύ. Ὁ Ἅγιος Παῦλος φέρει ποδήρη, χειριδωτόν χιτῶνα, ἀνάλαβον¹⁷⁴ καί εἶδος ἐπενδύτου. Ἔχει ὑψωμένα τά χέρια του στό ὕψος τῶν ἀγκώνων σέ στάση δεήσεως. Ἐκατέρωθεν τῆς κεφαλῆς τοῦ Ἁγίου Παύλου τοῦ νεωτέρου διατηρεῖται ἡ γραπτή ἐπιγραφή: «Ο ΑΓ(ΙΟC) ΠΑΥΛΟC, Ο ΤΟΥ ΘΕΙΟΥ ΛΑΤΡΟΥC».

Ἀριστερά τῆς Θεοτόκου εἰκονίζετο ὁλόσωμος, στραμμένος πρός τό κέντρο, ἕτερος Ἅγιος, ἀπό τόν ὁποῖο διατηρεῖται μόνον μικρό τμήμα ἀπό τό φωτοστέφανο αὐτοῦ. Πιθανῶς παρίστατο ὁ Απόστολος Παῦλος¹⁷⁵ ἢ ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Θεολόγος.

Ἡ μορφή τῶν γραμμάτων τῶν ἐπιγραφῶν, οἱ ὁποῖες διατηροῦνται στό σπήλαιο τῆς Μονῆς τοῦ Στύλου, ὁμοιάζει πρός ἐκείνη τοῦ Πατριτικοῦ Κώδικα ἀριθμ. 267 (ἔγγραφον τοῦ Ὁσίου Χριστοδούλου, τοῦ ἔτους 1096), ἀπό τό ὁποῖο συνάγεται, ὅτι οἱ τοιχογραφίες αὐτές προέρχονται πιθανῶς ἀπό τά τέλη τοῦ 11ου αἰώνα¹⁷⁶.

Γ) Ἅγιοι

Ἐκτός ἀπό τίς διάφορες συνθέσεις τοῦ λεγομένου Δωδεκαόρτου καί τοῦ Θεομητορικοῦ κύκλου, στό σπήλαιο τοῦ Ἁγίου Παύλου τοῦ νεωτέρου τῆς Μονῆς τοῦ Στύλου, παρίσταντο ἐπίσης καί διάφοροι Ἅγιοι. Αὐτοί, λόγῳ τοῦ χρόνου, τῆς ὑγρασίας καί ἄλλων παραγόντων εἶναι ὡς ἐπὶ τό πλεῖστον ἡμιεξίτηλοι ἢ τελείως κατεστραμμένοι. Μεταξύ αὐτῶν διακρίνονται καί οἱ ἑξῆς:

Ὁμάδα ἑξι (6) Ἀγίων

Κάτω ἀπό τήν παράσταση τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου εἰκονίζονται ἑξι (6) Ἅγιοι, ὁλόσωμοι, ὄρθιοι, μετωπικοί¹⁷⁷, ἥτοι:

174. Ἀνάλαβος, ὁ: Πρόκειται γιά τεμάχιον ὑφάσματος, συνήθως μαύρου χρώματος, σχήματος ὀρθογωνίου (μήκους περίπου 1,00 μ. καί πλάτους περίπου 0,40 μ.), στήν ἐμπροθία ἐπιφάνεια τοῦ ὁποῖου ἔχουν γραφεῖ ἢ κεντηθεῖ σταυροί, διάφορα ἀποτρεπτικά σύμβολα καί συντομογραφίες, ὅπως: «Ι(ΗCΟΥC) Χ(ΡΙCΤΟ)C ΝΙΚΑ, Θ(ΕΟΥ) Θ(ΕΑ) Θ(ΕΙΟΝ) Θ(ΑΥΜΑ), Ε(ΛΕΝΗ) Ε(ΥΡΕΝ) Ε(ΛΕΟΥC) Ε(ΡΕΙCΜΑ), Τ(ΟΠΟC) Κ(ΡΑΝΙΟΥ) Π(ΑΡΑΔΕΙCΟC) Γ(ΕΓΟΝΕΝ)» κ.λπ. Ὁ Ἀνάλαβος κρέμαται ἀπό τοῦ τραχήλου καί φέρεται κατάσαρκα ἀπό τοὺς Μεγαλόσχημους Μοναχοὺς. Αὐτός καλύπτει τό στέρνον καί μέρος τῆς κοιλιακῆς χώρας. Οἱ Μεγαλόσχημοι ὑπόσχονται νά διάγουν αὐστηρότερη ζωή, ἀπὸ ἐκείνη τῶν λοιπῶν Μοναχῶν.

175. O. Wulff, *Malereien von Latmos* 1913, σ. 205.

176. O. Wulff, *Malereien von Latmos* 1913, σ. 214.

177. Th. Wiegand, *Latmos* 1913, σ. 206, πίν. V, 2.

- 1) Παντελεήμων ὁ ἱαματικός
- 2) Κοσμᾶς
- 3) Δαμιανός
- 4) Γεώργιος ὁ Τροπαιοφόρος
- 5) Δημήτριος ὁ Μυροβλύτης
- 6) Θεόδωρος ὁ Στρατηλάτης.

Τρεῖς Ἱεράρχες

Στή συνέχεια παρίστανται τρεῖς Ἅγιοι Ἱεράρχες¹⁷⁸, ἥτοι (ἀπό ἀριστερά πρὸς τὰ δεξιὰ):

- 1) Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος
- 2) Μέγας Βασίλειος
- 3) Γρηγόριος Νύσσης.

Ἅγιοι

Ἀκολουθῶς εἰκονίζονται οἱ Ἅγιοι:

- 1) Γρηγόριος ὁ Θεολόγος

Παρίσταται ἐντὸς μεταλλίου, στηθαῖος, μετωπικός¹⁷⁹. Εὐλογεῖ μέ τὸ δεξιὸν τοῦ χέρι καὶ κρατεῖ κλειστόν κώδικα Εὐαγγελίου μέ τὸ ἀριστερό. Ἐκατέρωθεν αὐτοῦ διατηρεῖται ἡ γραπτὴ ἐπιγραφή:

«Ο ΑΓΙΟΣ ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΘΕΟΛΟΓΟΣ».

- 2) Συμεών ὁ Στυλῖτης

Δίπλα ἀπὸ τὸν Γρηγόριο τὸν Θεολόγο εἰκονίζεται ὁ Συμεών ὁ Στυλῖτης¹⁸⁰, ὁ ὁποῖος ἔχει ἀνέλθει ἐπάνω σέ στύλον, ὅπου καὶ ἀσκήτευσε ἐπὶ σαράντα (46) ἔτη.

- 3) Ἰγνάτιος Ἀντιοχείας

Διατηρεῖται ἡ γραπτὴ ἐπιγραφή: **« [Ο ΑΓΙΟΣ] ΙΓΝΑΤΙΟΣ ».**

- 4) Φωτεινός

Διατηρεῖται ἡ γραπτὴ ἐπιγραφή: **« [Ο ΑΓΙΟΣ Φ]ΩΤ(Ε)ΙΝΟΣ ».**

Ἡ Κοίμησις τοῦ Ἁγίου Παύλου τοῦ νέου

Κάτω ἀπὸ τὴν παράστασις τῆς βαπτίσεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ

178. Th. Wiegand, *Latmos* 1913, σ. 204, πίν. V, 3.

179. Th. Wiegand, *Latmos* 1913, σ. 95, πίν. V, 4.

180. Th. Wiegand, *Latmos* 1913, σ. 95, πίν. V, 4.

διατηρείται μία πολυπρόσωπη σύνθεση, στην οποία απεικονίζεται η Κοίμηση του Αγίου Παύλου του νέου¹⁸¹.

Στόν ορίζοντι άξονα της συνθέσεως παρίσταται ή σορός του Αγίου Παύλου του νέου, ή όποία κείται ύπτια επάνω σε μία ψάθα απλωμένη στο έδαφος. Ό Άγιος Παύλος είναι ένδεδυμένος με τά μοναχικά του ένδύματα και έχει σταυρωμένα τά χέρια του και τοποθετημένα επί του στήθους. Πίσω του υπάρχει μία αναμμένη λαμπάδα, ή όποία στηρίζεται σε ένα κηροπήγιο. Άνω και στο μέσον εικονίζεται ένας Άγγελος, ό όποιος μεταφέρει την ψυχή του Αγίου Παύλου, πού όμοιάζει με βρέφος, στόν ουράνο.

Άριστερά, ως προς τόν θεατή και πίσω ακριβώς από την κεφαλή του Αγίου Παύλου ίσεται μία μορφή ιερωμένου, ό όποιος φαίνεται νά αναγινώσκει από κώδικα βιβλίου. Πίσω του παρίστανται δύο άκόμη ηλικιωμένοι Μοναχοί.

Δεξιά, ως προς τόν θεατή, παρίστανται πέντε Μοναχοί διαφόρων ηλικιών, ό πρώτος από τούς όποιους φαίνεται νά κλίνει τόν αυχένα του, προκειμένου νά άσπασθει τόν νεκρό. Πίσω από τούς πέντε αυτούς μοναχούς εικονίζεται βραχώς τοπίο, ισχυρώς σχηματοποιημένο. Άνω και άριστερά, στη γωνία, εικονίζεται ένας γέρων Μοναχός, γονυκλινής ό όποιος κρατεί και με τά δύο του χέρια ένα σκευός, πού όμοιάζει με λοπάδα και τό προτείνει μπροστά του.

Η όλη αυτή σύνθεση αποπνέει ειρήνη, ήρεμία, σοβαρότητα, ιεροπρέπεια και συγκρατημένη έκφραση λύπης. Οί τοιχογραφίες αυτές προέρχονται πιθανώς από τό έτος 1100 μ.Χ.¹⁸²

Η) ΤΟ ΣΠΗΛΑΙΟ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ ΠΑΡΑ ΤΗ ΜΟΝΗ YEDİLER

Βόρεια της έρειπωμένης Μονής Yediler και σε απόσταση περί τά διακόσια (200) βήματα από αυτήν (περίπου 150 μ.), στην ανατολική στενή πλευρά μιάς κοιλάδας, ή όποία διασχίζεται από έναν χείμαρρο, κείται τό σπήλαιο του Χριστού. Πρόκειται για έναν μικρών διαστάσεων χώρο (έσωτ. διαστ. 3,00 x 3,00 μ. περίπου)¹⁸³, στίς έσωτερικές επιφάνειες του όποιου διατηρούνται παλαιές τοιχογραφίες.

181. Th. Wiegand, *Latmos* 1913, σ. 95, πίν. II και V, 1.

182. O. Wulff, *Malereien von Latmos* 1913, σ. 214.

183. Th. Wiegand, *Latmos* 1913, σ. 95-96, πίν. VIII – IX.

Τοιχογραφίες - Εικονογραφικό Πρόγραμμα

Δωδεκάορτον

1. Ὑπαπαντή τοῦ Χριστοῦ

Ἀπό τίς σκηνές τοῦ Δωδεκαόρτου πρώτη παρίσταται ἡ Ὑπαπαντή τοῦ Χριστοῦ¹⁸⁴. Ἀπό αὐτήν διατηρεῖται μόνο τό ἄνω τμήμα της, ἐνῶ τό κάτω τμήμα εἶναι κατεστραμμένο¹⁸⁵. Στόν κάθετο ἄξονα τῆς συνθέσεως παρίστατο μία Τράπεζα, ἐπάνω ἀπό τήν ὁποία ὑπῆρχε κιβώριο. Δεξιά, ὡς πρός τόν θεατή, εἰκονίζετο ὁλόσωμος, ὄρθιος, στραμμένος πρός τό κέντρο, ὁ Δίκαιος Συμεών καί πίσω ἀπό αὐτόν ἡ Προφῆτις Ἄννα¹⁸⁶.

Ἀριστερά, ὡς πρός τόν θεατή, παρίστατο ἡ Θεοτόκος καί πίσω ἀπό ἐκείνην ὁ μνήστωρ Ἰωσήφ.

Ἄνω καί στό μέσο τῆς συνθέσεως διατηρεῖται ἡ γραπτή ἐπιγραφή: «**Η ΥΠΑΠΑΝΤΗ**».

2. Ἡ Βάπτισις τοῦ Χριστοῦ

Ἀκολουθῶς εἰκονίζεται ἡ Βάπτισις τοῦ Χριστοῦ στόν Ἰορδάνη ποταμόν¹⁸⁷. Στόν κάθετο ἄξονα τῆς συνθέσεως εἰκονίζεται ὁ Ἰησοῦς Χριστός ὁλόσωμος, ὄρθιος, τελείως γυμνός, ιστάμενος ἐντός τοῦ Ἰορδάνου ποταμοῦ¹⁸⁸. Τά πόδια τοῦ Χριστοῦ παρίστανται χιαστί τοποθετημένα, κατά τρόπο ἀφύσικο, πρός ἀπόκρυψη τῆς αἰδοῦς.

Τό κεφάλι τοῦ Ἰησοῦ στρέφεται πρός τά ἀριστερά, ὡς πρός τόν θεατή, ὅπου εἰκονίζεται ὁλόσωμος, ὄρθιος, στραμμένος πρός τό κέντρο, ὁ Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος. Ἐκεῖνος φέρει βραχύ, μέ ἐπίσης βραχεῖες χειρίδες, τρίχινον χιτῶνα καί ἔχει ἐπιθέσει τό δεξί του χέρι ἐπάνω στό κεφάλι τοῦ Ἰησοῦ. Πίσω ἀπό τόν Ἰωάννη τόν Πρόδρομο παρίσταται σχηματοποιημένο ὄρος.

Δεξιά, ὡς πρός τόν θεατή, παρίστανται τρεῖς Ἄγγελοι, ὁλόσωμοι, ὄρθιοι, στραμμένοι πρός τό κέντρον, «σεβίζοντες». Πίσω ἀπό αὐτούς εἰκονίζεται βραχῶδες τοπίο.

184. Λουκ. 2, 22-38. Διονύσιος ὁ ἐκ Φουρνᾶ, *Ερμηνεία* 1909, σ. 87. Ἀ. Ξυγγόπουλος, «Ὑπαπαντή», *ΕΕΒΣ*, τ. 6 (1929), σ. 33.

185. Th. Wiegand, *Latmos* 1913, σ. 95-96, πίν. VIII, 1.

186. Λουκ. 2, 36-38: «Καὶ ἦν Ἄννα προφῆτις, θυγάτηρ Φανουήλ, ἐξ φυλῆς Ἀσὴρ...».

187. Διονύσιος ὁ ἐκ Φουρνᾶ, *Ερμηνεία* 1909, σ. 88-89.

188. Th. Wiegand, *Latmos* 1913, σ. 95-96, πίν. VIII, 2.

Ἄνωθεν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ παρίσταται τό Ἅγιον Πνεῦμα «ὥσεί περιστέρα»¹⁸⁹. Στό μέσον καί ἐπάνω ἀπό τόν Χριστό διατηρεῖται ἡ γραπτή ἐπιγραφή: «**Η ΒΑΠΤΗΣΙΣ**».

3. Ἡ Μεταμόρφωση

Ἀκολουθῶς εἰκονίζεται ἡ Μεταμόρφωση τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ¹⁹⁰. Ἡ ὅλη σύνθεση χωρίζεται σέ δύο ζῶνες¹⁹¹, ἥτοι:

Ἄνω ζώνη: Στό κέντρο τῆς συνθέσεως παρίσταται ὁ Ἰησοῦς Χριστός ὁλόσωμος, ὄρθιος, μετωπικός, ἱστάμενος ἐπάνω στήν κορυφή τοῦ ὄρους Θαβώρ. Φέρει ὁλόλευκα ἐνδύματα (χιτῶνα καί ἱμάτιο) καί περιβάλλεται ἀπό ἑλλειψοειδή δόξα. Εὐλογεῖ μέ τό δεξί Του χέρι καί κρατεῖ συνεπτυγμένο εἰλητάριο, τό Εὐαγγέλιο, μέ τό ἄριστερό. Δεξιὰ τοῦ Χριστοῦ εἰκονίζεται ὁλόσωμος, στραμμένος πρὸς τό κέντρο, ὁ Προφήτης Ἡλίας, ὡς ἐκπρόσωπος τῶν Προφητῶν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης καί ἄριστερά τοῦ Ἰησοῦ παρίσταται ὁλόσωμος, στραμμένος πρὸς τό κέντρο, ὁ Προφήτης Μωυσῆς, ὡς ἐκπρόσωπος τοῦ Νόμου τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης.

Κάτω ζώνη: Εἰκονίζονται ἔντρομοι οἱ τρεῖς Ἀπόστολοι, ἥτοι: Πέτρος, Ἰάκωβος καί Ἰωάννης, οἱ ὅποιοι ἦσαν παρόντες κατὰ τή Μεταμόρφωση τοῦ Ἰησοῦ. Οἱ δύο πρῶτοι Ἀπόστολοι φαίνονται ἐκπληκτοί ἀπό τά συμβαίνοντα, ἐνῶ ὁ Ἰωάννης ἔχει πέσει πρηνῆς ἐπὶ τοῦ βραχίονος ἐδάφους.

4. Ἡ Ὑγερση τοῦ Λαζάρου

Στή συνέχεια παρίσταται ἡ Ὑγερση τοῦ Λαζάρου¹⁹². Τό κάτω τμήμα τῆς συνθέσεως εἶναι κατεστραμμένο, καθὼς καί τά πρόσωπα τοῦ Χριστοῦ, τοῦ Λαζάρου καί τῶν ἐκατέρωθεν τοῦ Ἰησοῦ εἰκονιζομένων μορφῶν¹⁹³. Δεξιὰ, ὡς πρὸς τόν θεατή, εἰκονίζεται ὁ Λάζαρος «δεδεμένος... κειρίαις»¹⁹⁴.

189. Ματθ. 3, 16.

190. Ματθ. 17, 1-9. Μάρκ. 9, 2-8. Λουκ. 9, 28-36. Διονύσιος ὁ ἐκ Φουρνᾶ, *Ἑρμηνεία* 1909, σ. 97.

191. Th. Wiegand, *Latmos* 1913, σ. 95-96, πίν. VIII, 4.

192. Ἰω. 11, 1-44.

193. Th. Wiegand, *Latmos* 1913, σ. 95, πίν. IX, 1.

194. Ἰω. 11, 44: «Ἐξῆλθεν (Λάζαρος) ὁ τεθνηκὼς δεδεμένος τοὺς πόδας καὶ τὰς χεῖρας κειρίαις καὶ ἡ ὄψις αὐτοῦ σουδαρίῳ περιεδέδετο».

Ἀριστερά, ὡς πρὸς τὸν θεατὴ, παρίσταται ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ὁλόσωμος, ὄρθιος, στραμμένος πρὸς τὸν Λάζαρο. Μὲ τὸ ἀριστερὸ Του χέρι φέρει συνεπτυγμένο εἰλητάριο, ἐνῶ ἔχει ὑψωμένο τὸ δεξιὸ σὲ στάση ὁμιλίας. Πίσω ἀπὸ τὸν Ἰησοῦ παρίσταται ὁμάδα Ἀποστόλων, οἱ ὅποιοι εἶναι καὶ οἱ μάρτυρες τοῦ θαύματος.

Ἄνω καὶ στό μέσον τῆς συνθέσεως διατηρεῖται ἡ γραπτὴ ἐπιγραφή: «**Η ΕΓΕΡCIC ΤΟΥ ΛΑ[ΖΑΡΟΥ]**».

5. Ἡ Σταύρωση

Ἀκολουθῶς εἰκονίζεται ἡ Σταύρωση τοῦ Χριστοῦ στὸν Γολγοθᾶ¹⁹⁵. Τὸ κάτω τμῆμα τῆς παραστάσεως εἶναι κατὰ τὸ μεγαλύτερο τμῆμα αὐτοῦ κατεστραμμένο. Στὸν κάθετο ἄξονα τῆς συνθέσεως παρίσταται ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἐπὶ τοῦ σταυροῦ¹⁹⁶. Κάτω καὶ ἀριστερά, ὡς πρὸς τὸν θεατὴ, εἰκονίζετο ἡ Θεοτόκος καὶ πίσω της οἱ μαθήτριες τοῦ Ἰησοῦ. Διατηροῦνται μόνον ἐλάχιστα λείψανα ἀπὸ τὰ φωτοστέφανα τῶν μορφῶν αὐτῶν. Κάτω καὶ δεξιὰ, ὡς πρὸς τὸν θεατὴ, παρίστατο ὁ ἡγαπημένος μαθητὴς Τοῦ Χριστοῦ, ὁ Ἰωάννης ὁ Θεολόγος, τμῆμα τοῦ φωτοστεφάνου τοῦ ὁποῖου διατηρεῖται.

6. Ὁ Ἐνταφιασμός

Στὴ συνέχεια παρίσταται ὁ ἐνταφιασμός τοῦ Ἰησοῦ¹⁹⁷. Τὸ κάτω τμῆμα τῆς συνθέσεως δὲν διατηρεῖται. Στὸ κέντρο τῆς παραστάσεως εἰκονίζετο τὸ σῶμα τοῦ Ἰησοῦ ἄπνουν, φερόμενον ἀπὸ τὸν εὐσχήμονα Ἰωσήφ, τὸν ἀπὸ Ἀριμαθαίας καὶ ἄλλους, προκειμένου νὰ ἐνταφιασθεῖ¹⁹⁸.

Ἀριστερά, ὡς πρὸς τὸν θεατὴ, διατηρεῖται τὸ ἄνω τμῆμα τῆς μορφῆς τοῦ Ἰωσήφ τοῦ ἀπὸ Ἀριμαθαίας καὶ δεξιὰ δύο ἀνδρικές μορφές, ἐνῶ στό μέσον μία γυναικεία μορφή, ἡ ὁποία φαίνεται νὰ ἔχει ὑψωμένα καὶ τὰ δύο της χέρια, νὰ θρηνεῖ καὶ νὰ ὀδύρεται.

195. Ματθ. 27, 33-37. Μάρκ. 15, 21-41. Λουκ. 23, 33-49. Ἰω. 19, 16-30. Διονύσιος ὁ ἐκ Φουρνᾶ, *Ἑρμηνεία* 1909, σ. 107-108.

196. Th. Wiegand, *Latmos* 1913, σ. 94-95, πίν. IX, 2.

197. Ματθ. 27, 59-60. Λουκ. 23, 53-54. Διονύσιος ὁ ἐκ Φουρνᾶ, *Ἑρμηνεία* 1909, σ. 109. Th. Wiegand, *Latmos* 1913, σ. 94-95, πίν. IX, 3.

198. Πρβλ. τὸ Τροπάριον τῆς Μεγάλης Παρασκευῆς: «Ὁ εὐσχήμων Ἰωσήφ ἀπὸ τοῦ ξύλου καθελὼν τὸ ἄχραντόν Σου σῶμα, σινδόνη καθαρά εἰλήσας καὶ ἀρώμασι, ἐν μνήματι κενῷ κηδεύσας ἀπέθετο».

Ἄνω καί στό μέσον τῆς παραστάσεως διατηρεῖται ἡ γραπτή ἐπιγραφή: «Ο ΕΝΤΑΦΙΑΣΜΟΣ».

7. Ἡ Ἀνάσταση (Ἡ εἰς Ἄδου Κάθοδος τοῦ Χριστοῦ)

Ἀκολουθῶς εἰκονίζεται ἡ Εἰς Ἄδου Κάθοδος τοῦ Χριστοῦ¹⁹⁹, ἡ ὁποία, σύμφωνα μέ τή βυζαντινὴ ἀγιογραφία, ἀποτελεῖ τήν παράσταση τῆς Ἀνάστασης τοῦ Χριστοῦ²⁰⁰. Τό κάτω τμήμα τῆς συνθέσεως δέν διετηρήθη²⁰¹.

Στόν κάθετο ἄξονα τῆς συνθέσεως παρίσταται ὁ Ἰησοῦς Χριστός ὁλόσωμος, ὀρθιος, φέρων ποδήρη, χειριδωτό χιτῶνα καί ἱμάτιο. Μέ τό ἄριστερό του χέρι κρατεῖ σταυρόν Ἀναστάσεως. Ἔχει στραμμένο τό πρόσωπό Του ἄριστερά, ὡς πρός τόν θεατή καί ἀτενίζει τόν πρωτόπλαστο Ἀδάμ, τόν ὁποῖον ἐγείρει ἐκ τῶν νεκρῶν καί τόν κρατεῖ μέ τό δεξί Του χέρι. Πίσω ἀπό τόν Ἀδάμ ἵσταται ἡ Εὐα.

Δεξιά, ὡς πρός τόν θεατή, εἰκονίζεται ὁ Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος καί πίσω του οἱ Δίκαιοι τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Στό βάθος τῆς συνθέσεως παρίστανται ἰσχυρῶς σχηματοποιημένα ὄρη. Ἄνω καί στό μέσον διατηρεῖται ἡ γραπτή ἐπιγραφή: «Η ΑΝΑΤΤΑΚΙΣ».

Πρόκειται γιά τοιχογραφίες καλῆς ποιότητος, ἀλλά ὄχι καλῆς διατηρήσεως. Τόσον ἡ τεχνοτροπία τῶν τοιχογραφιῶν αὐτῶν, ὅσον καί ἡ μορφή τῶν γραμμάτων τῶν διατηρουμένων ἐπιγραφῶν, μᾶς ὀδηγοῦν στό συμπέρασμα, ὅτι οἱ τοιχογραφίες αὐτές εἶναι δυνατόν νά χρονολογηθοῦν στόν 13ον αἰ.²⁰²

199. Α' Πέτρου 3, 18-20. Ἰ. Ν. Καρμίρης, *Ἡ εἰς Ἄδου Κάθοδος τοῦ Χριστοῦ*, Ἀθῆναι 1939, σ. 9 κ.έ. Διονύσιος ὁ ἐκ Φουρνᾶ, *Ἑρμηνεία* 1909, σ. 110.

200. Ὁ ἕτερος εἰκονογραφικός τύπος, σύμφωνα μέ τόν ὁποῖον, παρίσταται ὁ Ἰησοῦς Χριστός ὁλόσωμος, φέρων λάβαρον στά χέρια καί νά ἐξέρχεται ὡς θριαμβευτής ἀπό σαρκοφάγο, προέρχεται ἀπό τή Δύση καί εἰσέχθη στήν Ἀνατολή μετὰ τήν ἄλωση τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπό τῶν Ὀθωμανῶν Τούρκων (29-5-1453 μ.Χ.).

201. Th. Wiegand, *Latmos* 1913, σ. 94-95, πίν. IX, 3.

202. Th. Wiegand, *Latmos* 1913, σ. 96. O. Wulff, *Malereien von Latmos* 1913, σ. 228.

III. ΙΣΤΟΡΙΚΕΣ ΚΑΙ ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Γενικά

Ἡ Ἱστορία καί ἡ Τοπογραφία τῶν Μονῶν, τῶν Ἐρημητηρίων καί τῶν λοιπῶν Ἱερῶν Καθιδρυμάτων τοῦ ὄρους Λάτμος καί τῆς γύρω ἀπό αὐτό περιοχῆς, εἶναι δυνατόν μόνον μερικῶς νά ἀνασυσταθοῦν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν διατηρουμένων ἐρειπίων καί τῶν λοιπῶν ὑλικῶν καταλοίπων καί λειψάνων.

Συμπληρωματικά θά πρέπει νά ληφθοῦν ὅπωςδήποτε ὑπόψη οἱ πληροφορίες ἐκεῖνες, οἱ ὁποῖες προέρχονται ἀπό τὰ πολύτιμα παλαιά χειρόγραφα, τὰ ὁποῖα φυλάσσονται στή Βιβλιοθήκη τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου τῆς Πάτμου. Ἐπίσης σημαντικές εἰδήσεις περιλαμβάνονται στά διάφορα ἀγιολογικά κείμενα, ὅπως εἶναι τὰ Συναξάρια, οἱ Βίοι τῶν Ἀγίων, οἱ ἐγκωμιαστικοὶ Λόγοι κ.λπ., τὰ ὁποῖα γιά πρώτη φορά δημοσιεύθησαν ἀπό τόν Hippolyte Delehaye²⁰³.

Καί ἐνῶ οἱ Μονές, τὰ Ἐρημητήρια, τὰ Ἀσκηταριά, τὰ Σπήλαια, οἱ ὀχυρώσεις καί οἱ τοιχογραφίες τοῦ ὄρους Λάτμος τῆς ΝΔ. Μικρᾶς Ἀσίας καί τῆς γύρω περιοχῆς ἦσαν μέχρι τίς ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰ. παντελῶς ἄγνωστα, ὅμως τὰ σχετικά χειρόγραφα τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου τῆς Πάτμου ἦσαν γνωστά. Αὐτά μελετήθησαν καί ἐξεδόθησαν κατὰ τό ἔτος 1890 ἀπό τοὺς Αὐστριακοὺς εἰδικοὺς ἐρευνητές Fr. Miklosich καί J. Mueller²⁰⁴. Αὐτά ἔγιναν μὲν γνωστά, ὅμως ἀρχαιολογικῶς παρέμεναν ἀναξιοποίητα.

Ἀκόμη καί ἐάν ὑποτεθεῖ, ὅτι κάποιος γνωρίζει ἐπακριβῶς τό ὄρος Λάτμος καί τή γύρω περιοχή, ὅμως εἶναι πολύ δύσκολο νά συσχετίσει τίς τοπογραφικές πληροφορίες τῶν φιλολογικῶν πηγῶν πρὸς τὰ ἀποκαλυφθέντα ἀρχαιολογικά λείψανα καί νά ταυτίσει τὰ διάφορα μνημεῖα.

Ἡ ζωντανή προφορική παράδοση, ἡ σχετική πρὸς τὰ μνημεῖα αὐτά ἔχει ἐκλείψει ἀπὸ μακροῦ χρόνου καί τὰ ὅρια τῶν ὑφισταμένων παλαιότερα ἰδιοκτησιῶν ἔχουν παντελῶς ἐξαφανισθεῖ. Μόνο μεμο-

203. H. Delehaye, *Monumenta Latrensia Hagiographica*, Th. Wiegand, Milet III, 1: *Der Latmos* (Berlin 1913), σ. 97-176.

204. Miklosich – Mueller, *Acta et diplomata*, Bd. I-II (Wien 1890).

νωμένα τοπωνύμια έχουν διατηρηθεῖ στήν τουρκική γλώσσα καί αὐτά συνήθως παρεφθαρμένα.

Ἀντιθέτως μέ μεγαλύτερη ἐπιτυχία εἶναι δυνατόν νά χρησιμοποιηθοῦν πολυάριθμες πληροφορίες τῶν ἀγιολογικῶν κειμένων. Στήν περίπτωση αὐτή εἶναι δυνατόν κάποιος νά σχηματίσει τήν ἐπόμενη εἰκόνα²⁰⁵:

Τό ἰδεῶδες γενικῶς μέρος, ὅσον ἀφορᾷ στήν ἐπιλογή τῆς θέσεως γιά τήν ἵδρυση μίας Μονῆς, ἦταν ἡ ἀγριότητα καί τό σχεδόν ἀπρόσιτον μίας περιοχῆς. Ἔτσι ἐπελέγησαν ὡς τόποι ἰδρύσεως Ἱερῶν Μονῶν καί τόποι διαμονῆς καί ἀσκήσεως Ἀναχωρητῶν, Ἐρημιτῶν κ.λπ. ὀρισμένες περιοχές, ὅπως: τό ὄρος Λάτμος ἢ Λάτρος, ἡ Μυκάλη (ὁ Βραχινός)²⁰⁶, ἡ ὄροσειρά παρά τήν Ἔφεσον (τό Γαλήσιον ὄρος), ὁ Σίπυλος (ὁ Κουζινᾶς), ἡ βραχώδης περιοχή παρά τό Balikesir στή Μυσία (ὁ Κυμινᾶς) καί ὁ Ὀλυμπος τῆς Βιθυνίας.

Μεταξύ τῶν βουνῶν εἶναι πάλι προτιμητέα μία περιοχή, ἡ ὁποία εἶναι ἀπρόσιτη καί μάλιστα ἀπαρτίζεται ἀπό μίαν κορυφή, πού προστατεύεται ἀπό τή φύση. Ἔτσι ἐπί παραδείγματι ἦταν ἡ βραχώδης καί δυσπρόσιτη περιοχή τοῦ Πυλίου (σημερινόν Παλαιό Πυλί) τῆς νήσου Κῶ, ὅπου ὁ Ὅσιος Χριστόδουλος ὁ Λατρηνός, φεύγοντας ἀπό τή Μικρά Ἀσία καί ἐρχόμενος στίς Νότιες Σποράδες ἢ στή Δωδεκάνησο, ἵδρυσε μία Μονή²⁰⁷.

Οἱ ἀγροτικές ἐκτάσεις, οἱ ὁποῖες ἀνήκαν στήν ἰδιοκτησία τῶν Μονῶν τοῦ Λάτμου, ἦσαν πάρα πολύ πτωχές καί ἄγονες, διέθεταν πολύ λίγα νερά καί δέν μπορούσαν σέ καμμιά περίπτωση νά συγκριθοῦν μέ τίς ἰδιοκτησίες τῶν Μονῶν τῆς χερσονήσου τοῦ Ἀθωνος (τοῦ Ἀγίου Ὁρους).

Οἱ Μονές τοῦ Λάτμου κατεῖχαν ἐκτάσεις δάσους καί περιοχές μέ κάρβουνο, μπορούσαν νά πωλήσουν δαδί καί σέ ὀρισμένες περιπτώσεις ἐπίσης διέθεταν πρὸς πώληση οἰκοδομική ξυλεία. Ἐπίσης εἶχαν στίς ἰδιοκτησίες των ζῶα καί μπορούσαν σέ ὀρισμένες περιοχές νά φυτεύσουν ἐλαιόδενδρα, νά καλλιεργήσουν περιορισμένες ποσότητες δημητριακῶν καί νά ἔχουν μικρῆς ἐκτάσεως ἀμπελῶνες.

Συχνά πυρκαϊές, ὅπως αὐτό συμβαίνει καί σήμερα, κατέστρεφαν

205. Th. Wiegand, *Latmos* 1913, σ. 177 κ.ἐ.

206. Τό τοπωνύμιο «Βραχινός, ὁ» προέρχεται πιθανῶς ἀπό τό ὀρεινό, ἄγονο καί βραχώδες τῆς περιοχῆς αὐτῆς.

207. R. Herzog, *Archäologischer Anzeiger* 1901, σ. 138.

δασικές εκτάσεις. Ἡ ἀλιεία στήν παρακείμενη λίμνη Bafa ἦταν τότε, ὅπως καί σήμερα, πλούσια. Ἀποτελοῦσε προσταγή τῆς ἐξαιρετικῆς ἀνάγκης, κάθε τμήμα γόνιμης γῆς, πού εἶχε κερδηθεῖ κάποτε μέ πολύ κόπο, νά υπερασπίζεται μέ μεγάλη ἐπιμονή, ἔναντι τῶν ἀπαιτήσεων γειτόνων καί καταπατητῶν, ἀκόμη καί ἔναντι αὐτῶν τῶν ἀνωτέρων Κρατικῶν Ὑπηρεσιῶν.

Ἡ Μονή τοῦ Στύλου ἔκειτο στό ὑψηλότερο σημεῖο τοῦ ὄρους Λάτμος. Ἡ Μονή τῶν Κελλιβάρων (Λαμπωνίου - Yediler) συνόρευε ἄμεσα μέ τή Μονή τοῦ Στύλου. Οἱ ἀπομεμακρυσμένες ιδιοκτησίες τῶν Μονῶν (Μετόχια, Προάστια κ.λπ.) καλλιεργοῦντο ἀπό παροίκους. Τά Μοναστήρια ἦσαν γενικά ἀπαλλαγμένα ἀπό τή φορολογία.

Ἀκόμη ἡ Μονή τοῦ Σωτήρος (Ἀγραύλων – Eğri Dere) συνόρευε μέ τή Μονή τοῦ Στύλου. Μάλιστα ἕνα μεγάλο τμήμα τῆς Μονῆς τοῦ Στύλου ἀνήκε παλαιότερα στή Μονή τοῦ Σωτήρος.

Ἐπειδή ἡ Μονή τοῦ Στύλου ἀποτελοῦσε τή νεώτερη ἀπό τίς λοιπές Μονές, ἔτσι θά πρέπει νά θεωρήσουμε, ὅτι παλαιότερα τά ὅρια τῶν παλαιότερων Μονῶν τοῦ Λάτμου πρός τό μέρος τῆς κορυφῆς αὐτοῦ, εἴτε δέν ὑπῆρχαν, εἴτε δέν ἦσαν ἀκριβῶς καθορισμένα.

Σχετικά μέ τή θέση καί τήν ἔκταση τῶν ἐπομένων Μονῶν δέν εἶναι δυνατόν νά γίνουν ὑποθέσεις, ἥτοι: τοῦ Δυσικοῦ, τῶν Εἰρηνοῦντων, τῶν Κισσῶν, τοῦ Φαλακροῦ βουνοῦ, τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου, Περιστήριον (μέ τό προσωνύμιον Ἀσωμάτου)²⁰⁸.

1. ΟΙ ΜΟΝΕΣ ΤΟΥ ΛΑΤΜΟΥ ΕΩΣ ΤΟΝ 10ον ΑΙΩΝΑ

Τό ὄρος Σινᾶ καί οἱ δυτικές ἀκτές τῆς Εὐδαίμονος Ἀραβίας (Arabia felix) ἀποτελοῦσαν ἀπό τίς ἀρχές τοῦ 7ου αἰ. τίς περιοχές ἀπό ὅπου προέρχονταν οἱ Ἀναχωρητές, Ἐρημίτες καί Μοναχοί, οἱ ὅποιοι ἤρχοντο καί κατοικοῦσαν στό ὄρος Λάτμος²⁰⁹.

Αὐτοί οἱ πρόσφυγες βρῆκαν τήν πόλη τῆς Ἡράκλειας σχεδόν ἔρημη. Δέν ὑπῆρχαν λείψανα, τά ὅποια νά ὑποδηλώνουν, ὅτι στή βραχῶδη αὐτή περιοχή ζοῦσαν παλαιότερα Χριστιανοί. Οἱ πρόσφυγες αὐτοί ἀπό τό Σινᾶ καί τή δυτική Ἀραβία ἐγκατεστάθησαν γύρω ἀπό τήν Ἡράκλεια. Σέ ἕνα σπήλαιο, κείμενον νότια τῆς Ἡράκλειας, ἥτοι στό σπήλαιο τοῦ Παντοκράτορα, ἀπεκαλύφθησαν οἱ ἀρχαίο-

208. Th. Wiegand, *Latmos* 1913, σ. 177-178.

209. Th. Wiegand, *Latmos* 1913, σ. 178-180.

τερες τοιχογραφίες. Δέν είναι τυχαίο τό γεγονός, ότι ή παράσταση τής Ἀναλήψεως τοῦ Χριστοῦ, πού ἀπεικονίζει στό σπήλαιο τοῦ Παντοκράτορα, σχετίζεται πρός τίς παραστάσεις τῶν ἀψίδων τῶν μεγάλων Μονῶν τής Ἄνω Αἰγύπτου.

Τό β' μισό τοῦ 8ου καί ὁ 9ος αἰ. εἶναι ή περίοδος τής μεγάλης ἀκμῆς τοῦ μοναστηριακοῦ Μοναχισμοῦ. Στή γύρω ἀπό τόν Λάτμο περιοχή διετηροῦντο ἀκόμη οἱ ἀρχαῖες ἐλληνικές πόλεις, ἰδιαίτέρως δέ ή Μητρόπολη τής Μιλήτου. Ἡ πόλη αὐτή στίς καθημερινές συννομιλίες τῶν Μοναχῶν ἀνεφέρετο ἀπλά ως «ή πόλις». Ἡ Πριήνη, ή Μαγνησία, οἱ Τράλλεις καί ή Ἀμυζών, ή ὁποία ἔκειτο ἐπὶ τοῦ Λάτμου, ἦσαν ὀχυρωμένες ἔδρες Ἐπισκοπῶν.

Στήν Ἐφεσο ὑπῆρχε ὁ ναός τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, ὁ ὁποῖος ἀπελάμβανε μεγάλου σεβασμοῦ καί ἐκτιμήσεως καί ἐτησίως ἐλάμβαναν χώραν δύο προσκυνηματικές ἐπισκέψεις σ' αὐτόν. Οἱ ὁμάδες τῶν προσκυνητῶν μεγάλωναν μέ τή συμμετοχή τῶν Μοναχῶν, προερχομένων ἀπό περιοχές, οἱ ὁποῖες εἶχαν ἀναστατωθεῖ ἀπό τίς ἀραβικές ἐπιδρομές.

Ἰδιαίτερα ἤρχοντο στόν ναό τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου στήν Ἐφεσο Κρήτες Κληρικοί καί Μοναχοί, ἰδίως ἀπό τό ἔτος 829 καί ἐξῆς²¹⁰, ὅταν Αὐτοκράτορας τής Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας ἦταν ὁ Θεόφιλος (829-842). Θά πρέπει νά ὑποθέσουμε, ὅτι κατὰ τήν περίοδο αὐτή (περίπου 830-840) καί ὑπό τήν πίεση τῶν Σαρακηνῶν ἐπίσης, οἱ πρῶτες μοναστηριακές ἐγκαταστάσεις τοῦ Λάτμου θά ὀχυρώθησαν.

Σχετικά μέ μία ἀπό τίς ἀρχαιότερες Μονές, οἱ ὁποῖες ἔκειντο στούς πρόποδες τοῦ ὄρους Λάτμος, τήν Καρύα, γνωρίζουμε, ὅτι ἐπρόκειτο γιά «Μοναστήριον μέγιστον καί πολυανθρωπότατον»²¹¹. Αὐτό θά πρέπει νά ἔκειτο παρά τήν πόλη «Μυούς», στή μεγάλη κοιλάδα τοῦ οἰκισμοῦ, ἀπό ὅπου κανεῖς εὐκολότερα ἦταν δυνατόν νά ἀνέλθει στά ὑψώματα τοῦ Λάτμου.

Ἡ δεύτερη Μονή, ή ὁποία ἰδρύθηκε πρίν ἀπό τόν 10ο αἰώνα,

210. Ἡ νῆσος Κρήτη, ὡς γνωστόν, κατὰ τά ἔτη 824-828 κατελήφθη ἀπό τούς Ἀραβες καί παρέμεινε ὑπό τήν κυριαρχία των ἕως τό ἔτος 961 μ.Χ., ὅταν ὁ τότε Στρατηγός καί μετέπειτα Αὐτοκράτορας τοῦ Βυζαντίου Νικηφόρος Φωκάς (963-969) ἀπελευθέρωσε τή νῆσο καί τήν ἐπανένταξε στή Βυζαντινή Αὐτοκρατορία.

211. *Vita S. Pauli junioris*, ed. H. Delehay, in Th. Wiegand, *Latmos* 1913, σ. 107, 24 κ.έ.

ἐκείνη τῶν Καλλιβάρων, ἡ ὁποία ἔφερε ἐπίσης τήν προσωνυμία «τοῦ Λαμπωνίου» καί «τῆς Θεοτόκου», ἔκειτο νότια τοῦ Λάτμου καί κατεῖχε μεγάλες ιδιοκτησίες γῆς. Χωρίς ἀμφιβολία ἡ Μονή αὐτή θά πρέπει νά ταυτισθεῖ μέ τήν πολύ καλά διατηρούμενη ἐρειπωμένη Μονή, ἡ ὁποία κεῖται ἀνατολικά τῆς Ἡράκλειας καί ἡ ὁποία σήμε-
ρα ὀνομάζεται ἀπό τούς Τούρκους Yediler.

Σέ ἓνα σπήλαιο, τό ὁποῖο ἔκειτο πλησίον τῆς Μονῆς αὐτῆς, εὐρίσκετο ὁ τάφος τοῦ Ἁγίου Ἀκακίου. Στό μέσον περίπου τῆς ὁδοῦ, ἡ ὁποία ἐκκινοῦσε ἀπό τή Μονή τῶν Κελλιβάρων καί ὀδη-
γοῦσε στήν Ἡράκλεια ἔκειντο οἱ βραχώδεις φάραγγες τῆς περιοχῆς «Φιλήρημος»²¹².

Στό ὄρος Λάτμος ἔκειτο ἐπίσης ἡ παλαιά Μονή τοῦ Σωτήρος, ἡ ὁποία ὀνομάζετο «τῶν Ἀγραύλων». Ὡς πρὸς τή θέση τῆς Μονῆς αὐτῆς ἀρμόζει περισσότερο ὁ ἐκτεταμένος ἐρειπιώνας στοῦ φαράγγι Eğri Dere, μιά ὀνομασία, στήν ὁποία διετηρήθη ἡ παλαιά προσω-
νυμία τῆς Μονῆς «τῶν Ἀγραύλων». Στήν περιοχή τῆς Μονῆς αὐτῆς ἔκειτο τό σπήλαιο, ὅπου ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Αὐτοκράτορα Μιχαήλ Γ' (820-829) ζοῦσε ὁ Μοναχός Ἀθανάσιος καί ὁ ὁποῖος κατόπιν, διὰ τοῦ Ἁγίου Παύλου τοῦ νέου, ἔγινε διάσημος.

Σ' αὐτές τίς Μονές τῆς περιοχῆς τοῦ Λάτμου ἀναφέρεται τό Χρυσόβουλλον τοῦ Αὐτοκράτορα Ρωμανοῦ Α' τοῦ Λεκαπηνοῦ (920-944), τοῦ ἔτους 924, τό ὁποῖο φυλάσσεται στήν Ἱερά Μονή Ξηρο-
ποτάμου τοῦ Ἀθωνος καί ὅπου ἀναφέρονται μεταξύ ἄλλων καί τά ἐπόμενα: «Εἰ γάρ τοὺς ἐν τῷ Ὀλύμπῳ καὶ τῷ Κορινῷ καὶ τῷ τοῦ Λάτρους μοναστὰς ἡ ἐμὴ ἐλέησε βασιλεία».

Γενικά οἱ Μονές τοῦ Λάτμου εἶναι παλαιότερες ἐκείνων τοῦ Ἀθωνος, ὅπου Μοναχοὶ ἀρχικά ἐμφανίζονται κατὰ τόν 9ον αἰώνα. Ἡ Μονή τῆς Μεγίστης Λαύρας τοῦ Ἀθωνος ιδρύθηκε ἀρχικά ἀπὸ τόν Ἅγιο Ἀθανάσιο τόν Ἀθωνίτη τόν 10ον αἰ. (963). Τέσσερα ἀπὸ τά ὑπάρχοντα σήμερα Μοναστήρια τοῦ Ἀθωνος εἶναι τοῦ 10ου αἰ., ὁκτώ προέρχονται ἀπὸ τόν 11ον καί τά λοιπὰ ιδρύθησαν ἀργότερα.

212. Εἶναι ἀξιοσημείωτο, ὅτι τό τοπωνύμιο «Φιλήρημος, ἡ» ἀπαντᾷ καί στή νῆσο Ρόδο. Εἰδικότερα παρὰ τή σημερινή Ἰαλυσό (Τριάντα) κεῖται ὕψωμα κατά-
φυτο ἀπὸ πεῦκα, κυπαρίσσια, θάμνους κ.λπ., τό ὁποῖον ὀνομάζεται «Φιλήρημος». Στήν κορυφή του ἔκειτο κατὰ τούς μέσους χρόνους Μονή τῆς «Παναγίας τῆς Φιλερήμου», τὰ οἰκοδομήματα τῆς ὁποίας, ἐν μέρει ἀνακαινισμένα, διατηροῦνται μέχρι σήμερα.

2. ΟΙ ΜΟΝΕΣ ΤΟΥ ΛΑΤΜΟΥ ΑΠΟ ΤΟΝ 10ον ΑΙΩΝΑ ΚΑΙ ΕΞΗΣ

Στήν περιοχή τοῦ Λάτμου καί τῆς λίμνης Bafa, ἡ ὁποία κεῖται παρά τήν Ἡράκλεια παραδίδονται μέ τήν ὀνομασία των συνολικά δεκατρεῖς (13) Μονές²¹³. Μία ἀπό αὐτές ἔφερε τήν ὀνομασία «τοῦ Ἀσωμάτου, ἧτις ὁ βαθύς λιμὴν ἐπικέκληται». Γνωρίζουμε μόνο τρεῖς (3) μεγάλες Μονές, οἱ ὁποῖες ἔκειντο πλησίον τῆς λίμνης αὐτῆς.

Ἡ μία ἀπό αὐτές ἔκειτο ἐπὶ τῆς νησίδας, ἀπέναντι ἀπὸ τὸν λιμένα τῆς ἀρχαίας Ἡράκλειας. Καί σ' αὐτὴ τῇ Μονῇ θά πρέπει κανεῖς νά ἀναζητήσει τήν προσωνομία «βαθύς λιμὴν» καί τοῦτο ἀκόμη περισσότερο, ἐπεὶ ὁ πλησίον κείμενος τουρκικὸς οἰκισμὸς ὀνομάζεται Bafa, ὁ ὁποῖος φαίνεται νά διетήρησε τήν ὀνομασία «βαθύς λιμὴν».

Ἡ δευτέρα Μονή, ἡ ὁποία ἔκειτο ἐπάνω σέ νησί εὐρίσκετο πλησίον τῆς ἀκτῆς τῆς Μιλήτου καί διατηρεῖ στή σημερινή ὀνομασία Mersinet τήν παλαιά ὀνομασία «τοῦ Μυρσινῶνος».

Ἡ τρίτη Μονή ἀντιθέτως, ἡ ὁποία μέ τήν ὀχυρωμένη γειτονική νησίδα φέρει τὸ ὄνομα ἦταν ἀφιερωμένη στή Θεοτόκο, «τῇ Παντανάσῃ Παρθένῳ», ὅπως ἀναφέρεται σέ σωζόμενη ἐπιγραφή²¹⁴. Ἡ Μονή αὐτὴ φαίνεται ὅτι στό ἔγγραφο τοῦ ἔτους 1222 μ.Χ. ἀναφέρεται ἀπλῶς ὡς «ἡ τῆς Ἱερᾶς»²¹⁵.

Ὅμως ἀναφορικά μέ τὸν Μοναχισμό καί τίς Μονές τοῦ Λάτμου, τὸ σπουδαιότερον Μοναστήριον ἦταν ἐκεῖνο τοῦ Ἀγίου Παύλου τοῦ νέου. Ἐκεῖνος ἀναφέρεται ὡς «ὁ νέος» ἢ «ὁ τοῦ θεοῦ Λάτρου»²¹⁶.

Ὁ Βίος τοῦ Ἀγίου Παύλου τοῦ νέου συνεγράφη μόνον δεκατέσσερα (14) ἔτη μετὰ τήν κοίμησή του (περί τὸ ἔτος 969)²¹⁷ καί ἡ ἰδιαιτέρα ἀξία αὐτοῦ ἔγκειται στό ὅτι ὁ συντάκτης του ἔζησε στήν περιοχή αὐτὴ ὡς Μοναχὸς καί οἱ τοπικὲς ἀναφορὲς στηρίζονται ἐπὶ τῆς προσωπικῆς αὐτοῦ πείρας.

Ἔτσι ὁ Λάτμος χαρακτηρίζεται ὡς «ὁρος ὑψηλότατον καί ὑπερφυές, ἀλλὰ καί ἀναβῆναι κομιδὴ δυσχερέστατον», ὡς «ἐρημόν τε καί

213. Th. Wiegand, *Latmos* 1913, σ. 180.

214. Th. Wiegand, *Latmos* 1913, σ. 37, πίν. 49.

215. Miklosich - Mueller, *Acta et diplomata I*, σ. 295.

216. Λάτρος εἶναι ἡ μεταγενέστερη ὀνομασία τοῦ ὄρους Λάτμος καί σχετίζεται πιθανῶς πρὸς τὸ ρῆμα «λατρεύω».

217. Ὁ Ἅγιος Παῦλος ὁ νεώτερος ἐκοιμήθη στίς 15-12-955. Th. Wiegand, *Latmos* 1913, σ. 131.

ἀγριώτατον» καί ὅπου ὑπάρχουν «σχισμαί πετρῶν» καί «σπήλαια», ὅπως εἶναι στήν πραγματικότητα. Ἐπίσης ἀναφέρονται χωρίς ὑπερβολή οἱ νύκτες μέ τίς τρομερές καταιγίδες καί ἡ περιγραφή τῆς Ἡράκλειας εἶναι πολύ ἀκριβής καί ἐπιτυχής.

3. Ο ΑΓΙΟΣ ΠΑΥΛΟΣ Ο ΝΕΟΣ ΚΑΙ Η ΙΔΡΥΣΗ ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ ΤΟΥ ΣΤΥΛΟΥ

Ὁ Ἅγιος Παῦλος ὁ νέος γεννήθηκε περί τό ἔτος 875 στήν πόλη Ἑλαία, ἡ ὁποία ἔκειτο πλησίον τῆς Περγάμου, στή ΒΔ. Μικρά Ἀσία. Οἱ γονεῖς του ὀνομάζοντο Ἀντίοχος καί Εὐδοκία. Ὁ Παῦλος εἶχε ἕναν μεγαλύτερο ἀδελφό, τόν Βασίλειο²¹⁸.

Ὁ Ἀντίοχος ἦταν «κόμης ἐν τῷ πλοῖμῳ στρατῷ» καί ἔλαβε μέρος σέ μιά πολεμική ἐπιχείρηση, πού διεξήχθη περί τή νῆσο Χίον καί ἐστρέφετο ἐναντίον τῶν Ἀράβων, οἱ ὁποῖοι κατά τήν περίοδο ἐκείνη κατεῖχαν τή νῆσο Κρήτη (Ἀραβοκρατία: 824/828-961). Ἐκεῖνος ἐτραυματίσθη μέ βέλος καί ἐξ αἰτίας τοῦ τραύματος αὐτοῦ ὕστερα ἀπό σύντομο χρονικό διάστημα ἀπεβίωσε.

Στή συνέχεια ἡ Εὐδοκία ἔλαβε τά δύο της παιδιά καί ἦλθε σέ ἕνα οἰκισμό τῆς Βιθυνίας, ὁ ὁποῖος ἐκαλεῖτο «τοῦ Πέτρου» καί ἔκειτο στήν περιοχή «τοῦ Μαρικάτου».

Ἀπό τόν οἰκισμό αὐτό κατήγετο ὁ Μοναχός Ἰωαννίκιος, ὁ ὁποῖος ἦταν ἐξ αἵματος συγγενής μέ τήν Εὐδοκία καί ἐφρόντισε, ὥστε τά δύο παιδιά της, ὁ Βασίλειος καί ὁ Παῦλος, νά ἔλθουν στή Μονή τοῦ Ἁγίου Στεφάνου καί ἐκεῖ νά μάθουν γράμματα, ὅπως ἦταν συνήθεια κατά τήν ἐποχή ἐκείνη.

Δέν ἐπέρασε πολὺς χρόνος καί ὁ Βασίλειος, ὕστερα ἀπό προτροπή τῆς μητέρας του, ἦλθε σέ γάμο μέ μιά γυναίκα, ἃν καί ὁ ἴδιος δέν τό ἤθελε. Ὅμως ἐκεῖνος, ἐπειδή ἐπιθυμοῦσε κάτι τό ὑψηλότερον, τό πνευματικότερον καί ἰδανικότερον γιά τόν ἑαυτό του, ἐγκατέλειψε τά ἐγκόσμια καί ἦλθε στά μέρη τοῦ Ὀλύμπου τῆς Βιθυνίας. Εἰσηλθε στήν ἐκεῖ εὕρισκομένη Λαύρα τοῦ Προφήτου Ἡλίου καί ὕστερα ἀπό τή σχετική δοκιμασία ἐκάρη Μοναχός.

Ἐπειδή ὅμως ὁ Βασίλειος ἐνοχλεῖτο ἀπό τίς συχνές ἐπισκέψεις πολυαρίθμων συγγενῶν καί φίλων, ἐγκατέλειψε τή Λαύρα τοῦ Προ-

218. Βίος καί πολιτεία τοῦ ὁσίου πατρός ἡμῶν Παύλου τοῦ νέου τοῦ ἐν τῷ Λάτρῳ, H. Delehay, *Monumenta Latrensia* 1913, σ. 105-135.

φήτου Ἡλίου καί ἦλθε στό ὄρος Βραχιανός²¹⁹, τό ὁποῖο ἔκειτο πλησίον τοῦ Λάτμου. Στή συνέχεια ὁ Βασίλειος ἔστειλε ἕνα Μοναχό, προκειμένου νά μετακαλέσει τόν ἀδελφό του Παῦλο. Ἡ μητέρα των Εὐδοκία στό μεταξύ διάστημα εἶχε ἀποβιώσει καί ὁ Παῦλος εἶχε μείνει μόνος καί ἀβοήθητος. Εἶχε περιέλθει σέ τέτοιου εἴδους πενίαν, ὥστε ἦταν ἀναγκασμένος, προκειμένου νά ἐξασφαλίσει τά πρὸς τό ζεῖν ἀναγκαῖα, νά βόσκει χοίρους.

Ὁ Μοναχός, τόν ὁποῖο ἀπέστειλε ὁ Βασίλειος, συνήντησε τόν Παῦλο καί τοῦ ἐγνώρισε τήν ἐπιθυμία τοῦ ἀδελφοῦ του, ὅμως ἐκ μέρους τῶν γνωστῶν τοῦ Παύλου ὑπῆρχαν ἐπιφυλάξεις, ἐπειδὴ ἐκεῖνοι ἐφοβοῦντο, μήπως ὁ Παῦλος πωληθεῖ ὡς δοῦλος.

Τελικά ὁ Παῦλος ἐπέισθη καί ἦλθε πλησίον τοῦ ἀδελφοῦ του Βασιλείου. Ὅμως δέν ἔμεινε γιά μακρὺ χρονικὸ διάστημα ἐκεῖ, ἀλλὰ ὑπὸ τοῦ Βασιλείου ὁδηγήθηκε σέ μία Μονή τοῦ Λάτμου, ἡ ὁποία ὀνομάζετο «ἡ Καρύα» καί παρεδόθη στὸν μεγάλο ἀσκητὴ καί θαυματουργό Πέτρο.

Ὁ Βασίλειος ἐπανῆλθε στό ὄρος Βραχιανός, ὅμως ἀργότερα μετεκλήθη στή Λαύρα τοῦ Προφήτου Ἡλίου, ὅπου ἠξιώθη νά γίνει Ἡγούμενος τῆς Λαύρας ἐκείνης καί ἐκεῖ ἐτελεύτησε τόν βίον του.

Ὁ Παῦλος παρέμεινε στή Μονή τῆς Καρύας, ὑποτασσόμενος στὸν Γέροντα Πέτρο, τόν ὁποῖο θαύμαζε καί προσπαθοῦσε νά μιμηθεῖ κατὰ πάντα. Μετὰ τήν κοίμηση τοῦ Πέτρου, ὁ Παῦλος ἔλαβε μαζί του τόν συμμοναστή του Δημήτριο καί ἦλθαν στή Λαύρα, ἡ ὁποία ὀνομάζετο «τῶν «Κελλιβάρων» κι ἔκειτο πλησίον τῆς κορυφῆς τοῦ Λάτμου. Στὴν περιοχὴ ἐκείνη ὑπῆρχε μικρά κώμη²²⁰, ἡ ὁποία ἔκειτο στή θέση τῆς ἀρχαίας Ἡράκλειας.

Ὁ Παῦλος καί ὁ Δημήτριος περιήρχοντο τά σπήλαια τῆς περιοχῆς καί ἐπέλεξαν ἕνα ἀπὸ αὐτά, τό ὁποῖο ὀνομάζετο «Σπήλαιο τῆς Θεοτόκου», ὅπου καί ἐγκαταβίωσαν, ἀντιμετωπίζοντας πολλὰ προβλήματα καί στερούμενοι τῶν πάντων. Ὡς τροφή ἐχρησίμευαν σ' αὐτοὺς τά βελάνια τῆς περιοχῆς.

219. Βλ. ὑποσ. 206 τοῦ παρόντος.

220. Ἡ κώμη αὕτη ὑπάρχει καί σήμερα καί κατοικεῖται κυρίως ἀπὸ γεωργούς, κτηνοτρόφους καί ἁλιεῖς. Τελευταία τήν περιοχὴ ἐπισκέπτονται κατὰ καιροὺς καί διάφοροι ξένοι, οἱ ὁποῖοι ἐνδιαφέρονται γιὰ τὴ φύση, τὴν ἀρχαιότητα, τὰ μνημεῖα καί τὴν Ἱστορίαν τῆς περιοχῆς αὐτῆς.

Ὁ Δημήτριος δέν ἦταν ἱκανοποιημένος ἀπό τή διαβίωσή των ἐκεῖ καί ἐπρότεινε στόν Παῦλο νά ἀλλάξουν τόπο διαμονῆς καί ἀσκήσεως καί νά ἔλθουν σέ ἄλλο σπήλαιο, τό ὁποῖο ἔκειτο πλησίον τῆς Λαύρας τῶν Κελλιβάρων. Ὁμως ὁ Παῦλος ἀπεφάσισε νά μείνει στό σπήλαιο αὐτό τῆς Θεοτόκου, παρά τίς μεγάλες δυσκολίες πού ὑπῆρχαν. Τότε ὁ Δημήτριος ἀπεχώρησε καί ἄφησε μόνο τόν Παῦλο, ὁ ὁποῖος ἐστερεῖτο κυριολεκτικά τῶν πάντων.

Ὁ Μοναχός Δημήτριος συνήντησε τότε τόν Μοναχό Ματθαῖο, πρὸς τόν ὁποῖο διηγήθηκε ὅλα τὰ σχετικά, τὰ ἀφορῶντα σ' αὐτόν καί στόν Παῦλο, ὁ ὁποῖος Παῦλος συνέχιζε νά ζεῖ μόνος στό σπήλαιο τῆς Θεοτόκου.

Ὁ Μοναχός Ματθαῖος ἔλαβε ὡς ὑποτακτικόν του τόν Δημήτριο καί οἱ δύο των ἐφρόντιζαν ἀπό κοινοῦ, ὥστε ὁ Παῦλος νά ἔχει τουλάχιστον τὰ ἀπολύτως ἀναγκαῖα πρὸς τό ζεῖν. Ὑστερα ἀπό διαμονή ὀκτώ μηνῶν, τοῦ Παύλου στό σπήλαιο τῆς Θεοτόκου καί τοῦ Δημητρίου στό σπήλαιο τοῦ Ματθαίου, ὁ Παῦλος, μαζί μέ τόν Δημήτριο, ἐπέστρεψαν στή Μονή τῆς Καρύας.

Ὁμως ὕστερα ἀπό τήν παρέλευση ὀλίγων ἡμερῶν ὁ Παῦλος ἀνεχώρησε ἀπό τή Μονή τῆς Καρύας καί ἄρχισε νά περιφέρεται ἀνά τίς κορυφές τοῦ Λάτμου. Τότε ἀκριβῶς ἀρχίζει καί ἡ σημαντικότερη περίοδος τῆς ζωῆς τοῦ Παύλου, ἥτοι ἡ ἱδρυση τῆς Μονῆς τοῦ Στύλου.

Ὁ Παῦλος, ὄχι μόνον ἐπιζητεῖ διακαῶς νά εὐρίσκεται μακριά ἀπό τοὺς ἀνθρώπους, ἀλλά ἐπὶ πλέον ἐπιθυμεῖ νά εὐρίσκεται καί σωματικά ὅσον γίνεται πλησιέστερον τοῦ οὐρανοῦ. Ἔτσι παρακαλεῖ τόν Ἡγούμενον τῆς Μονῆς τοῦ Σωτήρος Ἀθανάσιο, νά τοῦ κατασκευάσει ἕναν στῦλο (κίονα), ἐπάνω στόν ὁποῖο νά ἀσκητεύσει, ἀκολουθώντας τήν παράδοση τῶν λεγομένων «Στυλιτῶν» ἀσκητῶν.

Ὁ Ἀθανάσιος ὑπέδειξε τότε στόν Παῦλο ἕναν πανύψηλο καί ἀπότομο βράχο –στῦλος φυσικός καί ἀχειροποίητος– ὁ ὁποῖος ἔκειτο παρά τήν κορυφή τοῦ Λάτμου. Περί τὰ ἑκατό (100) ἔτη προηγουμένως, ἕνας ἐρημίτης Μοναχός, ὁ ὁποῖος ὀνομάζετο ἐπίσης Ἀθανάσιος καί πού ἐδιώκετο ἐπὶ τῆς Εἰκονομαχίας (718-843 μ.Χ.) γιὰ τὰ εἰκονόφιλα αἰσθήματά του, εἶχε ζήσει ἐπάνω σ' αὐτόν τόν φυσικό στῦλο ἐπὶ εἰκοσιδύο (22) ὁλόκληρα ἔτη.

Τό ὅτι τό σπήλαιο τοῦ Ἁγίου Παύλου τοῦ νέου δέν ἔκειτο στήν κορυφή τοῦ Λάτμου, ἀλλά χαμηλότερα καί μακρύτερα ἀπό αὐτήν, συνάγεται καί ἀπό σχετική πληροφορία, ἡ ὁποία προέρχεται ἀπό

τόν βίο αὐτοῦ, σύμφωνα μέ τήν ὁποία, Μιλήσιοι προσκυνητές πού ἐπέστρεφαν ἀπό τήν κορυφή τοῦ Λάτμου στή Μίλητο, ἐπέρασαν ἀπό τό σπήλαιο τοῦ Ἁγίου Παύλου καί τόν ἐπεσκέφθησαν.

Ὁ Ἅγιος Παῦλος ὁ νέος ἀσκήτευσε στό σπήλαιο αὐτό ζώντας μόνος καί στερούμενος σχεδόν ὅλων τῶν ἀναγκαίων πρὸς τό ζεῖν. Ὅμως ἕνας ποιμένας καί γεωργός τῆς περιοχῆς, ὁ ὁποῖος ὀνομάζετο Λέων, ἐνῶ ἔβροσκε τίς αἶγες του, συνήντησε τυχαίως τόν Ἅγιον Παῦλον καί πληροφορήθηκε περί αὐτοῦ σχετικῶς. Ἔτσι ὁ Λέων ἄρχισε νά φροντίζει δι' ἐκεῖνον καί νά τοῦ παρέχει τά ἀναγκαῖα πρὸς τό ζεῖν. Μεταξύ ἄλλων τοῦ ἐξασφάλισε ἕναν λύχνο, ἕνα πιθάρι μέ ἐλαιόλαδο καί πυριτόλιθο, ὥστε ὁ Ἅγιος Παῦλος νά εἶναι σέ θέση νά ἀνάπτει τόν λύχνον καί φωτιά στήν ἐστία τοῦ σπηλαίου. Ὅταν ἔφθασε τό θέρος ὁ Λέων ἀνεχώρησε διά τή Μίλητο, προκειμένου νά συνάξει τούς καρπούς τῶν κτημάτων του καί ὁ Παῦλος ἔμεινε καί πάλιν μόνος καί ἀβοήθητος. Ὅμως ὁ Θεός προνόησε, ὥστε πληροφορήθηκε τά σχετικά ὁ Ἑγούμενος τῆς Μονῆς τοῦ Σωτῆρος, ὁ Ἀθανάσιος καί ἀνέλαβε, μαζί μέ τόν Μοναχό Δημήτριο, νά φροντίζει τόν Παῦλο, ὥστε νά ἐφοδιάζεται μέ τά ἀπολύτως ἀναγκαῖα.

Ὁ Παῦλος κατά τήν ἄσκησή του ἀντιμετώπιζε πολλούς καί ποικίλους πειρασμούς, τούς ὁποίους καταπολεμοῦσε μέ ἀδιάλειπτη προσευχή, ἄσκηση καί νηστεία. Τό σπήλαιο τοῦ Ἁγίου Παύλου ἐστερεῖτο νεροῦ, ὅμως ὕστερα ἀπό σχετική προσευχή τοῦ Ἁγίου, ἐδόθη ἐντολή στόν Νικήτα, ὁ ὁποῖος ἔσκαψε καί εὐρέθηκε μικρή ποσότητα νεροῦ ἐντός τοῦ σπηλαίου, ὥστε νά μπορεῖ νά ἐξυπηρετεῖ τίς ἀνάγκες του ὁ Ἅγιος Παῦλος. Στή συνέχεια ὁ Παῦλος ἀνήγειρε ἕνα ναῦδριο, τό ὁποῖο ἀφιέρωσε στόν Ἀρχάγγελο Μιχαήλ.

Ἡ φήμη τοῦ Ἁγίου Παύλου διεδόθη εὐρύτατα καί πολυάριθμοι πιστοί προσήρχοντο γιά νά ἀσκητεύσουν πλησίον του. Τότε ὁ Παῦλος ἱδρυσε μία Λαύρα, ἀφιερωμένη στή Θεοτόκο, ὅπου ζοῦσαν οἱ προσερχόμενοι Μοναχοί.

Ὁ Ἅγιος Παῦλος ἐπετέλεσε διάφορα θαύματα, μεταξύ τῶν ὁποίων συγκαταλέγονται καί τά ἀκόλουθα:

1) Ὑστερα ἀπό ἀνομβρία καί μεγάλη ξηρασία καί διά τῶν προσευχῶν τοῦ Ἁγίου Παύλου ἔβρεξε.

2) Ὁ Ἅγιος Παῦλος εὐλόγησε μικρή ποσότητα οἴνου καί ἡπιαν ἀπό αὐτόν σαράντα (40) ἄνδρες, πολλές γυναῖκες καί παιδιά καί ὁ οἶνος ὄχι μόνον ἐπήρκεσε, ἀλλά καί ἐπερίσσευε.

3) Αναφέρεται, ότι κατά τή διάρκεια νυκτερινῆς καταιγίδας, μία «πάρδαλις» προκειμένου νά προστατευθεῖ, κατέφυγε στό σπήλαιο τοῦ Ἁγίου Παύλου καί ξάπλωσε στά πόδια του²²¹. Ἐκεῖ ἔμεινε ἡσυχία καί χωρίς νά πειράξει καθόλου τόν Ἅγιο Παῦλο.

Ἐπειδή ὁ Παῦλος ἐνοχλεῖτο ἀπό τίς ἐπισκέψεις τῶν πολυαριθμῶν προσκυνητῶν καί προκειμένου νά ἐξασφαλίσει ἡσυχία καί ἡρεμία, ἐγκατέλειψε κρυφά τήν περιοχή τοῦ Λάτμου καί ἦλθε στή γειτονική νῆσο Σάμο, ὅπου ἔζησε μέσα σέ ἕνα σπήλαιο, στό ὁποῖο, σύμφωνα μέ ὑπάρχουσα παλαιά παράδοση, εἶχεν ἐγκαταβιώσει κατά τήν ἀρχαιότητα ὁ φιλόσοφος Πυθαγόρας²²². Τό σπήλαιο αὐτό ἔκειτο στό ὄρος «Κερκετεύς»²²³ (σημερινή ὀνομασία αὐτοῦ: «Κέρκι»). Κατά τό χρονικό διάστημα τῆς παραμονῆς τοῦ Ἁγίου Παύλου στό σπήλαιο αὐτό, ἐφρόντιζε δι' ἐκεῖνον καί τόν ἐφοδίαζε μέ τά ἀναγκαῖα ὁ ἄρχοντας τῆς Σάμου Θεοφάνης, τόν ὁποῖο τυχαία εἶχε συναντήσει καί γνωρίσει προσωπικῶς ὁ Ἅγιος Παῦλος κατά τήν ἄφιξή του στή Σάμο.

221. Σημειωτέον, ὅτι παρδάλεις καί ἄλλα ἄγρια ζῶα ζοῦν καί σήμερα στήν περιοχή τοῦ Λάτμου.

222. Ὁ Πυθαγόρας, υἱός τοῦ Μνησάρχου (γένν. Σάμος περί τό 580 - θάν. Μεταπόντιον περί τό 500 π.Χ.) ὑπῆρξε μέγας φιλόσοφος καί μαθηματικός (πρβλ. τό λεγόμενον «Πυθαγόρειον θεώρημα»). Ἐπίσης ὑπῆρξε ἰδρυτής εἰδους θρησκείας, τοῦ λεγόμενου «Πυθαγορισμοῦ». Ἐθεωρεῖτο θεάνθρωπος ἢ καί ἐνσάρκωση τοῦ θεοῦ Ἀπόλλωνα. Ἐκεῖνος ἐπίστευε, ὅτι οἱ ἀριθμοί ἀποτελοῦν τή βάση καί τήν οὐσίαν τῶν πάντων. Στίς Στοές, ὅπου ἐσύχναζαν οἱ μνημένοι στόν Πυθαγορισμό καί ἄνωθεν τῆς εισόδου αὐτῶν, ὑπῆρχε συνήθως ἡ ἐπιγραφή: «Μηδεῖς ἀγεωμέτρητος εἰσίστω». Οἱ Πυθαγόρειοι ἐκήρυτταν τήν ἐγκράτεια, τήν ἀποχή ἀπό ὀρισμένα εἶδη τροφῶν (π.χ. κρεάτων, ἰχθύων, κυάμων· πρβλ. τό ρητόν: «Κυάμων ἀπέχεσθαι»), τήν ἀσκήση καί ζοῦσαν βίον αὐστηρόν καί ἐνάρετον. Ἐπίστευαν στή μετενσάρκωση ἢ στήν ἀνακύκλωση τῶν ἀναβιώσεων, στήν ἀθανασία τῆς ψυχῆς καί στή μέλλουσα ἀνταπόδοση. Εἶναι οἱ πρῶτοι, οἱ ὁποῖοι χρησιμοποίησαν τόν ὄρον «κόσμος», ἥτοι κόσμημα, γιά τό σύμπαν.

Οἱ Πυθαγόρειοι ἀπέκτησαν πολλούς φίλους, ἀλλά καί φανατικούς ἐχθρούς, οἱ ὁποῖοι τοῦς κατεδίωκαν μέ πάθος. Ἀργότερα (1ος αἰ. π.Χ.) ἔχομεν τήν ἀναβίωση τῶν ἰδεῶν τοῦ Πυθαγόρα καί τή δημιουργία τοῦ λεγομένου «Νεοπυθαγορισμοῦ» ἢ τῶν «Νεοπυθαγορέων».

223. Κερκετεύς: Πρόκειται γιά προελληνικό τοπωνύμιο. Πολλά ἀπό τά ὀνόματα τῶν νησιῶν τοῦ Αἰγαίου Πελάγους, ἀλλά καί τοπωνύμια σ' αὐτά, εἶναι προελληνικά. Ἐντελῶς ἐνδεικτικά ἀναφέρονται τά ἀκόλουθα: Ἀλάδαρμα, Ἀλινδα, Ἀταβύριον ὄρος ἢ Ἀτάβυρος, Βρυκοῦς, Ἔριντος, Θά, Θάρρι, Ἰαλυσός, Ἰγκος, Κάλυμνος, Κάμιρος, Κάρπαθος, Κατταβιά, Κέσκηντος, Κυμισάλα, Κῶς, Λάρδος, Λίνδος, Κώρυμα, Νύμος, Ὀλυμπος, Σάμος, Σιάννα, Σύμη, Τέλενδος, Ψίνθος κ.λπ.

Κατά τό χρονικό διάστημα τῆς παραμονῆς του στή Σάμο ὁ Παῦλος ἐφρόντισε γιά τήν ἀναβίωση τοῦ ἐκεῖ Μοναχισμοῦ. Στή νῆσο ὑπῆρχαν παλαιότερα τρεῖς Λαῦρες, οἱ ὁποῖες ὁμως εἶχαν ἐρημωθεῖ ἐξ αἰτίας τῶν ἐπιδρομῶν τῶν Ἀράβων πειρατῶν. Ὁ Παῦλος ἐργάσθηκε δραστήρια, μέ ἀποτέλεσμα καί οἱ τρεῖς αὐτές Λαῦρες νά ἀναβιώσουν, νά ἐπανδρωθοῦν καί νά ἀναδιοργανωθοῦν, ὥστε νά συνεχίζεται σ' αὐτές ἡ ζωὴ καί ἡ ἀσκήση τῶν Μοναχῶν.

Τήν ἀπουσία τοῦ Ἁγίου Παύλου ἀπό τόν Λάτμο ἔφεραν βαρέως οἱ ἐκεῖ ἐγκαταβιοῦντες Μοναχοί. Ἐνεκα τοῦ λόγου αὐτοῦ ἐπέστειλαν στή Σάμο τόν Μοναχό Ἰωάννη, ἐφοδιασμένο μέ σχετικές ἐπιστολές, προκειμένου νά κατορθώσει νά πείσει τόν Παῦλο, νά ἐπιστρέψει στόν Λάτμο. Πράγματι ὁ Ἰωάννης ἔπεισε τόν Παῦλο καί ἐκεῖνος ἐπέστρεψε καί πάλιν στόν Λάτμο.

Ἡ φήμη τοῦ Ἁγίου Παύλου διεδίδετο συνεχῶς καί ἐξηπλώνετο σέ ὁλόκληρη τή χριστιανική οἰκουμένη. Ἀπό πολλά καί διάφορα μέρη ἤρχοντο προσκυνητές, προκειμένου νά τόν συναντήσουν καί νά λάβουν τήν εὐλογία του: Κρήτες, Σκύθες (Ρῶσσοι καί Βούλγαροι), καθώς καί Ρωμαῖοι. Ὁ Ἡγεμόνας τῆς Βουλγαρίας Πέτρος ἐκτιμοῦσε πολύ τόν Παῦλο καί ἐπικοινωνοῦσε μαζί του δι' ἐπιστολῶν. Ὁ τότε Πάπας τῆς Ρώμης ἀπέστειλε ἕναν Μοναχό, προκειμένου νά συναντήσῃ τόν Παῦλο, νά τόν γνωρίσῃ καί κατόπιν νά τόν ἐνημερώσῃ σχετικῶς.

Ὁ Παῦλος εἶχε προικισθεῖ μεταξύ ἄλλων καί μέ τό προορατικό χάρισμα. Γι' αὐτό καί προεῖπε στόν Αὐτοκράτορα τοῦ Βυζαντίου Κωνσταντῖνον Ζ' τόν Πορφυρογέννητον (912-959) τήν ἀτυχή κατάληξη τῆς ἐκστρατείας τῶν Βυζαντινῶν ἐναντίον τῶν Ἀράβων τῆς Κρήτης κατά τό ἔτος 949.

Ἡ ἐποχὴ αὐτὴ ἦταν ἡ περίοδος τῆς ἀκμῆς τοῦ Μοναχισμοῦ στόν Λάτμο καί ἀκριβῶς κατά τή διάρκεια αὐτῆς ιδρύθηκε ἡ Μονή τοῦ Στύλου. Ὁ Παῦλος ἐργάσθηκε δραστήρια καί τελικά κατόρθωσε νά ἐπιτύχῃ τή διάλυση τῆς αἰρέσεως τῶν Μανιχαίων²²⁴ ἀπό τίς περιο-

224. Ὁ Μανιχαϊσμός ἦταν μιά αἵρεση, ἡ ὁποία ιδρύθηκε ἀπό τόν Μάνη (γένν. 216 - θάν. 277 μ.Χ.), ἀπό τόν ὁποῖον ἔλαβε καί τό ὄνομα καί ἡ ὁποία δημιούργησε πολλά προβλήματα στήν Ἐκκλησία ἤδη ἀπό τούς πρώτους χριστιανικούς αἰῶνες. Κύριο χαρακτηριστικό τοῦ Μανιχαϊσμοῦ εἶναι ἡ δυαρχία καί ἡ ἀντίθεση μεταξύ ὕλης καί πνεύματος, ἀγαθοῦ καί κακοῦ. Ἰδέες τοῦ Μανιχαϊσμοῦ ἐπέζησαν ἀργότερα στούς λεγόμενους «Παυλικιανούς», στούς «Βογομίλους» καί στούς «Καθαρούς», πού διετηρήθησαν μέχρι τόν Μεσαίωνα καί τούς νεώτερους χρόνους.

χές της Καρίας καί της Μιλήτου, όπου υπήρχαν πολυάριθμοι όπαδοί αὐτῶν.

Ἡ Μονή τοῦ Στύλου ἐπὶ τοῦ ὄρους Λάτμου κατὰ τὴν περίοδο αὐτὴ εὐρίσκετο σέ μεγάλη ἀκμή. Στὴν ἴδια τὴν Κωνσταντινούπολη ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Γεώργιο Παχυμέρη²²⁵ ἡ ὑπαρξὴ ἐνὸς Μετοχίου, τὸ ὁποῖο ἀνῆκε στὴ Μονή τοῦ Στύλου²²⁶.

Ὁ Ἅγιος Παῦλος εὐρίσκεται ἤδη σέ βαθύ γῆρας καί ἐμπνέει τὸν σεβασμὸ καί τὴν ἀγάπη πρὸς τοὺς πάντες. Ὅμως βλέπει, ὅτι τὸ τέλος τοῦ ἐπὶ τῆς γῆς βίου του πλησιάζει. Γιά μιὰ ἀκόμη φορά ἐπισκέπτεται τὴ νῆσο Σάμο, ἔρχεται στὸ ὄρος Κερκετεὺς, ὅπου ἐντὸς τοῦ σπηλαίου τοῦ Πυθαγόρα, σύμφωνα μέ ἐπιθυμίαν του, τελεῖται ἡ Θεία Λειτουργία. Ἀκολούθως ἐκεῖνος ἐπέστρεψε στὸν Λάτμο.

Δέκα ἡμέρες πρὶν ἀπὸ τὴν κοίμησιν αὐτοῦ, ἐκεῖνος προαισθάνθηκε τὸ ἐπικείμενον τέλος τοῦ ἐπιγείου βίου του. Κατὰ τὴν ἡμέρα τῆς ἐορτῆς τοῦ Ἁγίου Νικολάου (6 Δεκεμβρίου τοῦ ἔτους 955) ἔλαβε μέρος στὴ Θεία Λειτουργία. Ἀκολούθως ἔστειλε δύο Μοναχοὺς, προκειμένου νὰ τοῦ φέρουν τὸ Εὐαγγέλιον ἀπὸ τὴ Μονή τοῦ Στύλου, ἐπειδὴ ὁ ἴδιος ἐγνώριζε, ὅτι οἱ δυνάμεις του δὲν τοῦ ἐπέτρεπαν νὰ ἀνέβει ἕως ἐκεῖ.

Ὁ Παῦλος ἔπεσε στὴν κλίνη καί ὑπέφερε ἀπὸ ὑψηλὸ πυρετό. Οἱ ἀδελφοί, ὑπὸ τὸν διάδοχόν του στὴ Μονή, τὸν Ἡγούμενο Συμεών, εἶχαν περιτριγυρίσει τὴν κλίνη του. Ὁ Παῦλος παρέδωσε εἰρηνικά τὴν ἀγίαν ψυχὴν του στὸν Θεόν, τῇ 15ῃ Δεκεμβρίου τοῦ ἔτους 955 μ.Χ., ἡμέρα ὅποτε τελεῖται καί ἡ μνήμη του. Ἀκολούθως ἔλαβε χώραν ἡ ταφή τοῦ σκηνώματος αὐτοῦ, ἡ ὁποία ἀπεικονίζεται σέ τοιχογραφία τοῦ σπηλαίου τῆς Μονῆς τοῦ Στύλου²²⁷. Στὸ δεξιό τμήμα τῆς παραστάσεως αὐτῆς ἀπεικονίζεται ὁ Μοναχὸς Γαβριήλ. Πρόκειται διὰ ἐκεῖνον, ὁ ὁποῖος ἀκόμη καί κατὰ τὸ ἔτος 987 ἦταν Προϊστάμενος τῆς Μονῆς τοῦ Στύλου.

Ἡ περιγραφὴ τῆς τελετῆς τῆς ταφῆς τοῦ Ἁγίου Παύλου τοῦ νέου κατὰ τὴ 15ῃ Δεκεμβρίου τοῦ ἔτους 955 μ.Χ. εἶναι μεγάλης σπουδαιότητος, ἀναφορικά μέ τὴν τοπογραφία τῆς Μονῆς τοῦ Στύλου τοῦ

225. Γεώργιος Παχυμέρης, βυζαντινὸς ἱστορικός καί πολυίστωρ (γένν. Νίκαια Βιθυνίας 1242 - θάν. Κωνσταντινούπολη περί τὸ 1310 μ.Χ.). Στ. Ἱ. Κουρούσης, Ἄρθρον «Παχυμέρης Γεώργιος», *ΘΗΕ*, τ. 10 (Ἀθῆναι 1967), στίχοι 238-239.

226. Πρβλ. *Analecta Bollandiana*, τ. 11 (1982), σ. 17, 14.

227. Th. Wiegand, *Latmos* 1913, πίν. V, 1.

Λάτμου. Σύμφωνα με αυτήν, υπήρχε ήδη ένας ευρύχωρος ναός, στον νάρθηκα του οποίου έτάφη ο Άγιος Παῦλος. Αργότερα ο Ήγούμενος της Μονής αυτής Συμεών, ανήγειρε ένα ιδιαίτερο εὐκτήριο, στο οποίο έγινε ἡ ἀνακομιδή τῶν λειψάνων τοῦ Ἀγίου Παύλου. Συνεπῶς δύο ναοὶ τῆς Μονῆς τοῦ Στύλου ἀνήκουν ἀσφαλῶς στὸν 10ο αἰ. Ἀκολουθῶς ἡ Μονὴ τοῦ Στύλου ἀναφέρεται ὡς: «Μονὴ τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου τοῦ Στύλου, ἡγουν τοῦ Ἀγίου Παύλου τοῦ Λάτρου»²²⁸.

Τὰ ὀνόματα ὅλων τῶν Ἑγουμένων τῆς Μονῆς τοῦ Στύλου, οἱ ὅποιοι ἡγουμένευσαν μετὰ τὸν Ἅγιον Παῦλον τὸν νέον, περιέχονται σὲ ἓναν Κώδικα (ἀριθμ. 498) τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων καὶ εἶναι τὰ ἐπόμενα:

1) Συμεών (μετὰ τὸ 955),	12) Δαμιανός,
2) Λουκάς,	13) Γαβριήλ (μέ τήν προσω-
νυμίαν «ὁ κτήτωρ»),
3) Δημήτριος,	14) Πέτρος,
4) Μιχαήλ,	15) Νικηφόρος,
5) Νικόλαος,	16) Διονύσιος,
6) Ἐφραίμ,	17) Χριστόδουλος,
7) Χριστόδουλος,	18) Γρηγόριος,
8) Μελέτιος,	19) Λέοντιος,
9) Μάρκων (;),	20) Μελέτιος,
10) Παῦλος,	21) Ἀντώνιος.
11) Παῦλος,	

Ὁ κατάλογος αὐτός τῶν Ἑγουμένων τῆς Μονῆς τοῦ Στύλου εἶναι ἀδύνατον νά εἶναι ἀκριβής. Καί τοῦτο, ἐπεὶ δὲ σέ χειρόγραφα, τὰ ὅποια διατηροῦνται στήν Ἱερά Μονή τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου τῆς Πάτμου καὶ εἶναι ἀκριβῶς χρονολογημένα, ἀναφέρονται οἱ ἐπόμενοι Ἑγούμενοι τῆς Μονῆς τοῦ Ἀγίου Παύλου τοῦ νέου, τοῦ Λάτμου:

- 1) Συμεών, διάδοχος τοῦ Ἀγίου Παύλου,
- 2) Γαβριήλ (987),
- 3) Χριστόδουλος, ὁ κτήτωρ τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου τῆς Πάτμου (1079 καὶ 1087),
- 4) Παῦλος (1176 καὶ 1189) καὶ 5) Παῦλος, ἔτερος (1222 μ.Χ.)²²⁹.

228. Κῶδιξ ἀριθμ. 598 m. gr., τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων, Miklosich – Mueller, *Acta et diplomata*, τ. III, σ. 431, τοῦ ἔτους 1051 μ.Χ..

229. Th. Wiegand, *Latmos* 1913, σ. 184.

4. Η ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΩΝ ΜΟΝΩΝ ΤΟΥ ΛΑΤΜΟΥ

Ὁ Ἅγιος Παῦλος ὁ νέος, ὡς προανεφέρθη, ἐκοιμήθηκε στίς 15-12-955. Περί τὰ ἑκατό καί εἴκοσι (120) ἔτη ἀπό τῆς κοιμήσεώς του (955-1079), διετηρήθη ἡ ἡρεμὴ ζωὴ στὰ Μοναστήρια, τίς Λαύρες, τὰ Ἑρημητήρια καί τὰ Ἀσκητήρια τοῦ Λάτμου. Πιθανῶς κατὰ τὴν περίοδο αὐτὴ ἡ μόνη διαταραχὴ τῆς ζωῆς τῶν Μοναχῶν τῆς περιοχῆς αὐτῆς, νὰ προήρχετο ἀπὸ ἔριδες μεταξὺ τῶν Μονῶν, ἐξ αἰτίας συννοριακῶν διαφορῶν πού εἶχαν μεταξὺ των.

Ὅμως κατὰ τὸ ἔτος 1079, ὁ Ὅσιος Χριστόδουλος, ὁ ἐπόμενος μετὰ τὸν Ἅγιον Παῦλον τὸν νέον διασημότερος Ἡγούμενος τῆς Μονῆς τοῦ Στύλου, ἐγκατέλειψε τὴ Μονὴ αὐτὴ «ἐξ αἰτίας τῆς ἀνωμαλίας τῶν πραγμάτων καί τῆς παρακμῆς τῶν σωματικῶν δυνάμεων» καί ἡ Μονὴ τοῦ Στύλου «ὕπὸ μόνῳ τῷ ἀληθῇ κυβερνήτῃ τῶν ἡμετέρων ψυχῶν Χριστῷ καταλέλειπται»²³⁰.

Ὁ Ὅσιος Χριστόδουλος, ὁ μετέπειτα κτήτωρ τῆς Μονῆς τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου τῆς Πάτμου (1088 μ.Χ.), χαρακτηρίζεται ὡς «ἀνωμαλίαν» τὴν προέλαση τῶν Σελτσούκων, μετὰ τὴ μεγάλη σφαγὴ στὴ Zahra (Ματζικέρτ, 1071), κατὰ τὴν ὁποία ὁ Αὐτοκράτορας τῆς Κωνσταντινουπόλεως Ρωμανὸς Δ΄ ὁ Διογένης (1068-1071) ἀπώλεσε τὰ 3/4 τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, πρὸς ὄφελος τοῦ Χάνου τῶν Σελτσούκων Alp-Arslan καί ὁ ἴδιος συνελήφθη αἰχμάλωτος.

Μία μεγάλη πλημμυρίδα τῶν νομάδων ξεχύθηκε στὰ εὐφορα ἐδάφη τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Ὁ Ὅσιος Χριστόδουλος παρέδωσε τὴ διοίκηση τῆς Μονῆς τοῦ Στύλου σὲ δύο Μοναχοὺς, τὸν Σάββα καί τὸν Λουκά, οἱ ὁποῖοι μὲ πολὺ μεγάλες δυσκολίες θὰ μπορούσαν νὰ ἀνταποκριθοῦν στίς ἀπαιτήσεις τῆς χρονικῆς αὐτῆς συγκυρίας. Ἡ Βιβλιοθήκη τῆς Μονῆς τοῦ Στύλου σώθηκε καί διὰ θαλάσσης μετεφέρθη στὴν Κωνσταντινούπολη. Στὴ συνέχεια καί κατὰ τὸ μεγαλύτερον αὐτῆς μέρος ἀποτέθηκε στὴν Ἁγία Σοφία.

Τὸ κυρίως ὄχυρό τῆς περιοχῆς, τὸ Μελανοῦδιον, πού ὑποτίθεται ὅτι ἔκειτο παρὰ τὴν ἀρχαία πόλη Μυοῦντα καί τὸ ὁποῖο ἐπροστάτευε τὴν πλέον ὁμαλὴ εἴσοδο ἀπὸ τὴν κοιλάδα τοῦ Μαιάνδρου πρὸς τὸν Λάτμο, ἔπεσε στὰ χέρια τῶν ἀπίστων. «Καὶ γὰρ μετὰ τὸ αἰχμαλωθῆναι τὸ Μελανοῦδιον καὶ ἀποσκυβαλισθῆναι τὸ βεστιάρι-

230. Miklosich – Mueller, *Acta et diplomata*, τ. IV, 3, σ. 16 κ.έ.

ον τοῦ Λάτρους, ὥσπερ δὴ καὶ τῶν λοιπῶν μοναστηρίων παρὰ τῶν ἀθέων Τούρκων, ἀπέστειλα πλοῖον μετὰ λαοῦ, κρατήσας τὸν οἰκονόμον, τὸν κατέχοντα ταῦτα, ἔφερον τοῦτον εἰς τὴν Κῶ»²³¹.

Τότε ιδρύθησαν καὶ τὰ Σουλτανάτα τοῦ Ἰκονίου καὶ τοῦ Danisment, ὁλόκληρο τὸ ἀνατολικό τμήμα τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἔμεινε στὰ χέρια τῶν Σελτσούκων, ἀκόμη ἡ Σμύρνη καὶ ἡ Νίκαια τῆς Βιθυνίας κυριεύθησαν ἀπὸ αὐτοὺς γιὰ ὀρισμένο χρονικὸ διάστημα. Ἡ Ἔφεσος κυριεύθηκε ἀπὸ τὸν Tangri Parmak κατὰ τὸ ἔτος 1090 καὶ παρέμεινε στὴν κατοχὴ του γιὰ περισσότερα χρόνια. Ἀκόμη ἡ Σάμος καὶ ἡ Ρόδος περιῆλθαν στὰ χέρια τῶν πιστῶν τοῦ Ἰσλάμ.

Μία καλυτέρευση τῆς κατάστασης ἐπῆλθε, λόγῳ τῆς πρόνοιας τοῦ Αὐτοκράτορα Ἀλεξίου Α΄ τοῦ Κομνηνοῦ (1081-1118), ἀλλὰ κυρίως ἐξ αἰτίας τῶν Σταυροφόρων καὶ τῆς νικηφόρου μάχης αὐτῶν στό Δορύλαιον κατὰ τὸ ἔτος 1097, μετὰ τὴν ὁποία τουλάχιστον τὸ δυτικὸ τμήμα τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἐπανῆλθε ὑπὸ τὴ βυζαντινὴ κυριαρχία.

Δέν ὑπάρχει καμμία ἀμφιβολία, διὰ τὸ ὅτι τότε οἱ Μοναχοὶ ἐπέστρεψαν στὰ ἐρημωμένα Μοναστήρια τοῦ Λάτμου καὶ ὅτι ὁ Ὅσιος Χριστόδουλος, ὁ ὁποῖος ἐκοιμήθη περὶ τὸ 1100 μ.Χ., αὐτὸ τὸ γεγονός τὸ ἔζησε. Μία νέα ἀνθησις τῶν Μονῶν ἔλαβε πάλιν χώραν καὶ διήρκεσε πλέον τῶν ἐβδομηντα καὶ πέντε (75) ἐτῶν, ἕως τὴ μὴ ἀναμενόμενη νίκη τῶν Σελτσούκων ἐναντίον τοῦ Αὐτοκράτορα Μανουὴλ Α΄ τοῦ Κομνηνοῦ (1143-1180) κατὰ τὸ ἔτος 1176 παρὰ τὰ Μυριοκέφαλα. Στὴ συνέχεια περίπου 24.000 Σελτσούκοι στρατιῶτες καταστρέφοντας καὶ λεηλατώντας προωθήθησαν διὰ μέσου τῆς κοιλάδας τοῦ Μαιάνδρου καὶ ἔφθασαν ἕως τὰ παράλια τοῦ Αἰγαίου Πελάγους. Ὅμως, ὕστερα ἀπὸ τὴν ὁλοκλήρωση τῆς ἐρημώσεως καὶ κατὰ τὴν ἐπιστροφή των, οἱ στρατιῶτες αὐτοὶ διὰ τοῦ Ἰωάννου Γ΄ Βατάτζη (1193-1254) ὑπέστησαν δεινὴν ἥτταν.

Σ' αὐτές τίς καταστροφές καὶ δηώσεις ἀναφέρεται ἓνα ἔγγραφο ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Αὐτοκράτορα Ἰσαακίου Β΄ τοῦ Ἀγγέλου (1185-1195) καὶ στό ὁποῖο περιλαμβάνονται μεταξύ ἄλλων καὶ τὰ ἀκόλουθα:

«Ἀπημαυρώθησαν δέ (αἱ ἰδιοκτησίαι) τῆς μονῆς παντελῶς ἐξαλειφθείσης ἐξ ἐπιδρωμῆς τῶν ἀθέων Ἰσμαηλιτῶν τοσοῦτον, ὥς μηδὲ μοναχὸν τινὰ εὕρισκεσθαι ἐν αὐτῇ»²³².

231. Miklosich – Mueller, *Acta et diplomata*, τ. III, σ. 87.

232. Miklosich – Mueller, *Acta et diplomata*, τ. I, σ. 329.

Τά ποιμένα καὶ οἱ ποιμένες τῆς Μονῆς τοῦ Στύλου κατεσφάγησαν ἀπὸ τοὺς βαρβάρους ἐπιδρομεῖς.

Μακρὰς διαρκείας ἡσυχίαν ἐπέτυχε καὶ πάλιν νά ἐξασφαλίσει ὁ μέγας Γερμανὸς Αὐτοκράτορας Φρειδερίκος Βαρβαρόσσας (1152-1190)²³³, μέ τὴν κατάληψη τοῦ Ἰκονίου τῇ 18ῃ Μαΐου τοῦ ἔτους 1190 μ.Χ. Ὅμως στὰ ἔγγραφα τῆς Μονῆς τοῦ Στύλου αὐτό δέν θεωρεῖται ὡς μία ἐπιτυχία τοῦ Γερμανοῦ Αὐτοκράτορα, ἀλλὰ προβάλλεται ὡς ἐπιτυχία τοῦ Αὐτοκράτορα τοῦ Βυζαντίου Ἰσαακίου Ἀγγέλου.

Ἀλλὰ οἱ συνέπειες τῆς Τετάρτης Σταυροφορίας τοῦ ἔτους 1204 μ.Χ. καὶ ἡ ἵδρυση τῆς Λατινικῆς Αὐτοκρατορίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως (1210-1261), ἐπέτρεψαν στοὺς Σελτσούκους, τῶν ὁποίων ἡ δύναμη στό μεταξύ εἶχεν ἐξασθενήσει ἐξ αἰτίας τῆς δράσεως τοῦ ἱκανοῦ καὶ γενναίου Αὐτοκράτορα τῆς Νικαίας Θεοδώρου Λάσκαρη (1222-1258) καὶ εἶχε παρακμάσει, μέ τὴ δημιουργία μικρῶν Ἐμιράτων, ὅμως στήν Καρία οἱ Σελτσούκοι ἔκαναν προόδους. Ἐτσι δημιουργήθηκε ἐκεῖ τό Ἐμιράτο τοῦ Μεντεσε, τό ὁποῖο ἀρχικά ἐξετίεντο μέχρι τοῦ κόλπου τῆς Ἰασοῦ καὶ οἱ κύριοι αὐτοῦ εἶχαν τὴν ἔδραν των στὰ πλησίον κείμενα Μύλασα. Ὅμως βεβαίως φαίνεται ὅτι αὐτοί, καθ' ὅλη τὴ διάρκεια τῆς Λατινικῆς Αὐτοκρατορίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως δέν ἐτόλμησαν νά ἐπιτεθοῦν ἐναντίον τῶν Μονῶν τοῦ Λάτμου.

Ἀκόμη ἀπὸ τό ἔτος 1235 διατηρεῖται ἐπίσημο ἔγγραφο, σύμφωνα μέ τό ὁποῖο ὁ Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Γερμανὸς Β' (1222-1240) ἐπικυρώνει τὸν κανονισμόν τῆς Μονῆς τοῦ Στύλου.

Σέ ἐπίσημο ἔγγραφο, τό ὁποῖο φυλάσσεται στή Βιβλιοθήκη τῆς Μονῆς τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου τῆς Πάτμου, τό ὁποῖο προέρχεται ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Αὐτοκράτορα Ἀνδρονίκου Β' τοῦ Παλαιολόγου (1282-1328), ἀναφέρονται μεταξύ ἄλλων καὶ τὰ ἐπόμενα: «Ὁ χρόνος τὰ αὐτοῦ κανταῦθα ποιῶν τὸ σεμνὸν δὴ τοῦτο τῆς μονῆς ἡμαύρωσεν ὄνομα καὶ εἰς λήθης ἔσχε παραπέμψαι βυθόν»²³⁴.

Τὰ παραπάνω ἀναφερόμενα ἀφοροῦν στή Μονὴ τοῦ Στύλου καὶ στήν κατάσταση πού αὐτὴ εἶχε περιέλθει κατὰ τὴν περίοδο 1262-1296. Ἀκόμη καὶ ἐάν θά ἤθελε νά δεχθεῖ κάποιος, ὅτι ἡ δύναμη τῶν Ἀγίων αὐτῶν τόπων τοῦ Λάτμου, ἡ ὁποία εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν

233. Φρειδερίκος Βαρβαρόσσας, ἦτοι: ὁ Πυρρογένειος, ὁ Κοκκινογένης.

234. Miklosich – Mueller, *Acta et diplomata*, τ. III, σ. 429. Th. Wiegand, *Latmos* 1913, σ. 186.

προσέλευση προσκυνητῶν στήν περιοχή αὐτή, συνετέλεσε στήν ἀναβίωση τῆς Μονῆς τοῦ Στύλου ἀκόμη γιά μία φορά, στά τέλη τοῦ 13ου αἰ., ὅποτε καί ἐξελέγη ἕνας νέος Ἑγούμενος αὐτῆς, ὁ ὁποῖος κατόρθωσε νά συγκεντρώσει γύρω του μερικούς Μοναχούς καί ἀκόμη ἔάν ὑποτεθεῖ, ὅτι κάτι παρόμοιο συνέβη καί σέ ἄλλες Μονές τοῦ Λάτμου, μέ τήν προσπάθεια τῆς ἀναβίωσης τοῦ Μοναχισμοῦ σ' αὐτές, ὅμως στίς ἀρχές τοῦ 14ου αἰ., διά τῆς νέας ἐπιδρομῆς τῶν ὀπαδῶν τοῦ Ἰσλάμ στήν περιοχή αὐτή, ἡ ζωὴ τῶν Μονῶν τοῦ Λάτμου ἀφανίσθηκε.

Μέ πολύ μεγάλη ταχύτητα ὁλοκληρώθηκε ἡ διάλυση τῆς βυζαντινῆς κυριαρχίας στή Μικρά Ἀσία. Ἦδη ἀπό τό ἔτος 1303 ἦταν πλημμυρισμένη ἡ περιοχή τῆς Σμύρνης ἀπό τό Ἰσλάμ, ἡ δέ Ἐφεσος καί ὁ ναός τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, πού περιέκλειε τόν τάφο του, ἐκυριεύθησαν κατά τό ἔτος 1307. Ἀκολουθῶς ἡ Προύσα κατά τό 1317, ἡ Νικομήδεια τό 1326 καί ἡ Νίκαια τῆς Βιθυνίας τό 1330 περιῆλθαν στήν κυριαρχία τῶν Τούρκων.

Ὑστερα ἀπό ὅλα αὐτά μπορεῖ κανεῖς νά συμπεράνει, ὅτι ἡ ὕπαρξη τῶν Μονῶν τοῦ Λάτμου διήρκεσε μέχρι τά μέσα τοῦ 13ου αἰ. Ἀπό τότε τά σωζόμενα ἐρείπια δέν ἐμφανίζουν τίποτα τό νεώτερο. Στό βαθύ σκότος τῆς νύκτας, ἡ ὁποία ἀπλώθηκε στήν πρῶνι χριστιανική Μικρά Ἀσία, ἔφεγγε μόνο ἀπό τόν μακρινό βράχο τῆς ὀχυρωμένης Μονῆς τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου τῆς Πάτμου μία ἀδύνατη ἀκτίνα ἐλπίδας πρὸς τά παράλια τῆς κατεσφαγμένης καί ἐρημωμένης αὐτῆς περιοχῆς.

Ὑστερα ἀπό τήν ἀναγνώριση καί τήν ἐπιβεβαίωση τῶν παλαιῶν προνομίων καί δικαίων τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τῆς Πάτμου ὑπὸ τῶν Τούρκων Σουλτάνων καί τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἦσαν σέ θέση οἱ διάδοχοι τοῦ κτήτορος αὐτῆς Ὁσίου Χριστοδούλου τοῦ Λατρηνοῦ, νά συνεχίσουν τό ἔργον των. Τοῦτο φανερώνει μεταξύ ἄλλων καί μία ἐγκύκλιος τοῦ Ἑγουμένου τῆς Μονῆς τῆς Πάτμου πρὸς ὅλους τοὺς χριστιανούς τῆς Δύσεως, τοῦ ἔτους 1502²³⁵.

Διά τοῦ τρόπου αὐτοῦ κατόρθωσαν νά ἐπιβιώσουν καί νά συνεχίζονται μέχρι σήμερα οἱ παλαιές παραδόσεις καί πρακτικὲς τῶν πάλαι ποτέ Μονῶν τοῦ Λάτμου, στή νῆσο τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, τήν Πάτμο, ἃν καί μέ τό πέρασμα τῶν αἰώνων πολλές ἀπό αὐτές

235. Th. Wiegand, *Latmos* 1913, σ. 187.

ἄλλαξαν καί ἔγιναν ἡπιότερες. Καί τοῦτο, ἤτοι ἡ ἐπιβίωση τοῦ Μοναχισμοῦ καί ἡ συνέχιση τῶν παλαιῶν παραδόσεων, ὀφείλεται στό διορατικό βλέμμα καί στήν ἀπόφαση τοῦ Ὁσίου Χριστοδούλου, ὁ ὁποῖος προέβλεψε σαφέστατα τό θλιβερό τέλος τοῦ Χριστιανισμοῦ γενικῶς καί τοῦ Μοναχισμοῦ στίς περιοχές τῆς Μικρᾶς Ἀσίας²³⁶.

5. Ο ΟΣΙΟΣ ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΣ, Ο ΚΤΗΤΩΡ ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ ΤΗΣ ΠΑΤΜΟΥ

Ὅσον ἀφορᾷ στή ζωή καί στή δράση τοῦ Ὁσίου Χριστοδούλου τοῦ Λατρηνοῦ, τοῦ κτήτορος τῆς Μονῆς τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου τῆς Πάτμου, οἱ πλέον ἀκριβεῖς καί ἔγκυρες πληροφορίες προέρχονται ἀπό τά κείμενα τοῦ ἰδίου, τά ὁποῖα ἐσώθησαν μέχρι σήμερα²³⁷.

Τό πρῶτο ἀπό τά κείμενα αὐτά εἶναι τοῦ ἔτους 1079 καί ἀναφέρεται στήν ἐκ μέρους τοῦ Ὁσίου Χριστοδούλου παράδοση τῆς Μονῆς τοῦ Στύλου τοῦ Λάτμου, τῆς ὁποίας διετέλει μέχρι τότε Ἡγούμενος, στούς Μοναχοῦς Σάββα καί Λουκά²³⁸.

Τό δεύτερο κείμενο δέν φέρει χρονολογία, ὅμως προέρχεται ἐπίσης ἀπό τό ἔτος 1079 καί ἐκθέτει στόν τότε Οἰκουμενικό Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Κοσμᾶ Α΄ τόν Ἱεροσολυμίτη (1075-1081) τόν τρόπο τῆς διαποιμάνσης ἐκ μέρους τοῦ τῆς Ἀδελφότητος τῆς Μονῆς τοῦ Στύλου καί ὑπερασπίζεται τήν ἀπόφασή του, νά ἐγκαταλείψει τή Μονή αὐτή, ὅπου ἡγουμένευε ἀπό τριετίας. Τό τρίτο κείμενο εἶναι τό Τυπικόν τῆς Μονῆς τῆς Πάτμου, τοῦ ἔτους 1091 καί τό τέταρτο καί τελευταῖο ἡ Διαθήκη τοῦ Ὁσίου Χριστοδούλου, τοῦ ἔτους 1093.

Εἰδικότερα, ὁ Ὁσιος Χριστόδουλος γεννήθηκε στίς ἀρχές τοῦ 11ου αἰ. (περί τό ἔτος 1018) σέ ἕναν μικρό οἰκισμό, ὁ ὁποῖος ἔκειτο πλησίον τῆς Νίκαιας τῆς Βιθυνίας. Σέ πολύ νεαρά ἡλικία εἰσῆλθε σέ μία Μονή, ἡ ὁποία εὑρίσκετο στόν Ὀλυμπο τῆς Βιθυνίας. Ἀκολουθῶς ἐπισκέφθηκε ὡς προσκυνητής τούς Ἁγίους Τόπους τῆς Παλαιστίνης, ὅπου μόλις καί διεσώθη κατά τή διάρκεια αἱματηρῆς συμ-

236. Th. Wiegand, *Latmos* 1913, σ. 185-187.

237. Th. Wiegand, *Latmos* 1913, σ. 187-189. Ε. Λ. Βρανούση, *Τά ἀγιολογικά κείμενα τοῦ Ὁσίου Χριστοδούλου, ἰδρυτοῦ τῆς ἐν Πάτμῳ Μονῆς*, Ἀθῆναι 1966.

238. Miklosich – Mueller, *Acta et diplomata*, τ. III, σ. 16.

πλοκής μεταξύ τῶν Ἀράβων Μουσουλμάνων καί τῶν Χριστιανῶν τῆς Παλαιστίνης.

Σέ ἡλικία εἰκοσιπέντε (25) ἐτῶν (ἦτοι, περί τό ἔτος 1043) ὁ Ὅσιος Χριστόδουλος προσῆλθε στή Μονή τοῦ Στύλου, τοῦ Λάτμου, ὅπου καί ἔζησε ἐπὶ μακρόν χρονικόν διάστημα καί ἔφθασε μέχρι τό ἀξίωμα τοῦ Ἡγουμένου τῆς Μονῆς αὐτῆς (1076-1079). Ἐκεῖ ἐγκαταβιώνοντας ἀντιμετώπισε τούς κινδύνους καί ἐβίωσε τίς ταλαιπωρίες τῶν Μοναχῶν καί τῶν κατοίκων τῆς γύρω περιοχῆς, ἐξ αἰτίας τῶν ἐχθρικῶν ἐπιδρομῶν τῶν Σελτσούκων Τούρκων.

Ἀφοῦ ὁ Ὅσιος Χριστόδουλος κατά τό ἔτος 1079 ἐγκατέλειψε τή Μονή τοῦ Στύλου καί τόν Λάτμο, ἦλθε στή Μονή τοῦ Στροβίλου, ἡ ὁποία ἔκειτο ἐπὶ τῆς δυτικῆς παραλίας τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ὅπου καί ἀνεδείχθη Ἡγούμενος αὐτῆς. Ὅμως καί ἐκεῖ δέν εὔρε τήν ἀναμενόμενη ἡσυχία καί ἦλθε στή νῆσο Κῶ, ὅπου στό Πυλί²³⁹, σέ ἀπομονωμένη, βραχώδη καί ἄγονο περιοχή, ἵδρυσε μία Μονή, τό Καθολικό τῆς ὁποίας σώζεται μέχρι σήμερα καί ὁ ναός εἶναι γνωστός ὡς «Παναγία τῶν Καστριανῶν». Ἀρχικά ὁ ναός ἐνεφάνιζε σέ κάτοψη τή μορφή τρίκλιτης βασιλικῆς, ὅπως ἦταν καί τό Καθολικόν τῆς Μονῆς τοῦ Στύλου. Ἀργότερα ὅμως ἐντοιχίσθηκαν οἱ δύο κιονοστοιχίες καί ὁ ναός ἀπέβη μονόχωρος, καμαροσκέπαστος. Στίς ἐσωτερικές ἐπιφάνειες τῶν τοίχων αὐτοῦ διατηροῦνται παλαιές, καλῆς ποιότητος τοιχογραφίες²⁴⁰. Ἀκολούθως ὁ τότε Αὐτοκράτορας τῆς Κωνσταντινουπόλεως Ἀλέξιος Α΄ ὁ Κομνηνός (1081-1118) ἔδωσε στόν Ὅσιο Χριστόδουλο ὀρισμένα προνόμια.

Στή συνέχεια ὁ Ὅσιος Χριστόδουλος παρεκάλεσε τόν Αὐτοκράτορα, νά τοῦ δωρήσει τή νῆσο Πάτμο. Ὅμως ἐκεῖνος τόν ἔστειλε ἀρχικά στή Μονή τῆς Ζαγοράς, στή Θεσσαλία, ὅπου ὅμως ἡ αὐστη-

239. ΝΑ. τοῦ σημερινοῦ οἰκισμοῦ «Νέο Πυλί» τῆς νήσου Κῶ καί σέ ἀπόσταση 3 χλμ. περίπου ἀπό αὐτόν, στίς νότιες ὑπώρειες βραχώδους ὑψώματος καί σέ ὑψόμετρο 300 μ. περίπου, εὑρίσκεται ὁ μεσαιωνικός οἰκισμός «Παλαιό Πυλί», ὁ ὁποῖος εἶναι ἐρειπωμένος καί ἐγκαταλελειμμένος ἀπό μακροῦ χρόνου. Πρόκειται γιά τόν «Μυστρά» τῆς Δωδεκανήσου. Στήν κορυφή ἀπόκρημνου καί φύσει ὄχου-ροῦ ὑψώματος, διατηροῦνται τά ἐρείπια μεσαιωνικοῦ φρουρίου. Ἐντός τοῦ οἰκισμοῦ διατηροῦνται ἐρειπωμένες οἰκίες, λιθόστρωτοι δρόμοι καί τρεῖς χριστιανικοί ναοί, ἦτοι: 1) Ἅγιος Ἀντώνιος, 2) Παναγία τῶν Καστριανῶν καί 3) Ἅγιοι Ἀσώματοι (Ταξιάρχες Μιχαήλ καί Γαβριήλ). Ἰ. Βολανάκης, *Τοιχογραφημένοι ναοί Δωδεκανήσου*, Β΄ 2014, σ. 61-69.

240. Ἰ. Βολανάκης, *Τοιχογραφημένοι ναοί Δωδεκανήσου*, Β΄ 2014, σ. 63-69.

ρή του πειθαρχία τόν ἔφερε σέ ἀντίθεση πρὸς τοὺς ἐκεῖ ἐγκαταβιοῦντας Μοναχοὺς, μέ ἀποτέλεσμα νά ἀποχωρήσει ἀπὸ τή Μονή αὐτή.

Ἀκολούθως καί κατὰ τό ἔτος 1087, ὁ Αὐτοκράτορας Ἀλέξιος Α΄ ὁ Κομνηνός δώρησε στὸν Ὅσιο Χριστόδουλο τή νῆσο Λειψῶ (σημερινή νήσος Λειψοί, οἱ)²⁴¹, τοὺς Νασκιούς (σημερινή ὀνομασία Ἀρκιοί, οἱ) καί τμῆμα τῆς νήσου Λέρου (Παρθένι). Κατὰ τό ἔτος 1088 ὁ ἴδιος Αὐτοκράτορας δώρησε στὸν Ὅσιο Χριστόδουλο ὁλόκληρο τή νῆσο Πάτμο, ἡ ὁποία τότε ἦταν ἀνυδρος, ἄγονος, ἔρημος καί ἀκατοίκητος.

Τὸ Χρυσόβουλλο τοῦ Αὐτοκράτορα Ἀλεξίου Α΄ τοῦ Κομνηνοῦ, τοῦ ἔτους 1088, τό ὁποῖο φυλάσσεται μέχρι σήμερα στή Μονή τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου τῆς Πάτμου καί στό ὁποῖο ἀναφέρεται ἡ ὡς ἄνω δωρεά, ἀποτελεῖ τό πλέον σεβαστό καί σημαντικό ἔγγραφο τῆς Μονῆς αὐτῆς. Τοῦτο ἐκτίθεται στό Μουσεῖο τῆς Μονῆς καί εἶναι προσιτόν στοὺς ἐπισκέπτες αὐτῆς.

Ὁ Ὅσιος Χριστόδουλος ἵδρυσε τή Μονή τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, ἐπιλέγοντας μία φύσει ὀχυρά θέση καί στήν κορυφή ὑψώματος τῆς Πάτμου, ὅπου κατὰ τοὺς προχριστιανικοὺς χρόνους ἔκειτο ἀρχαῖος ναός, πιθανῶς τῆς θεᾶς Ἀρτεμης, ἐνῶ ἐπὶ τῶν ἐρειπίων του ἀνηγέρθη ἀργότερα μία παλαιοχριστιανικὴ βασιλική, μαρμάρινα ἀρχιτεκτονικά μέλη τῆς ὁποίας διατηροῦνται μέχρι σήμερα στή Μονή. Στή συνέχεια ὁ Ὅσιος Χριστόδουλος ἄρχισε νά περιβάλλει τή Μονή μέ ἰσχυρόν τεῖχος. Ὅμως καί ἐδῶ ἐκεῖνος δέν ἐπρόκειτο νά ἀπολαύσει τήν ἡσυχία, τήν ὁποία ἀνέμενε. Ἐξ αἰτίας τῶν συχνῶν ἐπιθέσεων τῶν Τούρκων οἱ Μοναχοί ἐγκατέλειψαν τήν Πάτμο καί ἄφησαν τόν Ὅσιο Χριστόδουλο ἐντελῶς μόνο.

Ἀκολούθως ἐκεῖνος ἦλθε στή νῆσο Εὐβοία, ὅπου ἵδρυσε στὸν Εὐριπο μία Μονή. Ἐκεῖ ἔμεινε μέχρι τῆς κοιμήσεώς του, ἡ ὁποία ἔλαβε χώραν τή 16η Μαρτίου τοῦ ἔτους 1101²⁴². Ὁ Ὅσιος Χριστόδουλος ζώντας στήν Εὐβοία διέταξε τοὺς Μοναχοὺς, νά ἐπιστρέ-

241. Ἱ. Βολανάκης, *Λειψοί* 2001, σ. 1 κ.έ. Ἱ. Βολανάκης, *Μνημεῖα Λειψῶν* 2006, σ. 64-75.

242. Κατ' ἄλλους, ὁ Ὅσιος Χριστόδουλος ἐτελεύτησε τό ἔτος 1093 ἢ 1094 ἢ τό 1100. Γ. Δ. Μεταλληνός, Ἀρθρον, «Χριστόδουλος, Ὅσιος», *ΘΗΕ*, τ. 12 (Ἀθῆναι 1916⁸), στίχοι 193-194.

ψουν καί πάλι στήν Πάτμο καί δώρησε τή Βιβλιοθήκη του στή Μονή τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου τῆς Πάτμου.

Μετά τήν κοίμηση τοῦ Ὁσίου Χριστοδούλου οἱ Μοναχοί ἐπέστρεψαν στήν Πάτμο καί συνέχισαν τίς οἰκοδομικές ἐργασίες τῆς Μονῆς, τίς ὁποῖες ἐκεῖνος δέν πρόλαβε νά ὁλοκληρώσει. Ἐπίσης μετεφέρθησαν στήν Πάτμο τά λείψανα τοῦ Ὁσίου Χριστοδούλου, σύμφωνα μέ τήν ἐκφρασθεῖσα ἐπιθυμία του, ὅταν ἐκεῖνος εὐρίσκετο ἀκόμη στή ζωή. Αὐτά ἀναπαύονται, τοποθετημένα σέ λάρνακα, ἡ ὁποία κεῖται ἐντός μικροῦ παρεκκλησίου, κειμένου νότια τοῦ νάρθηκα τοῦ Καθολικοῦ τῆς Μονῆς τῆς Πάτμου καί τό ὁποῖο παρεκκλήσιο εἶναι ἀφιερωμένο στόν Ὅσιο Χριστόδουλο.

Οἱ κανόνες καί οἱ διατάξεις, πού διέπουν τή ζωή τῶν Μοναχῶν τῆς Μονῆς τῆς Πάτμου, ἀντιστοιχοῦν χωρίς ἀμφιβολία πρὸς τίς βασικές ἀρχές, οἱ ὁποῖες ἴσχυαν στίς Μονές τοῦ Λάτμου. Αὐτές στηρίζονται, ὡς εἶναι φυσικόν, στίς διατάξεις περί Μοναχισμοῦ τοῦ Μεγάλου Βασιλείου (330-379), Ἀρχιεπισκόπου Καισαρείας τῆς Καππαδοκίας²⁴³. Θεμελιώδης ἀρχή αὐτῶν ἦταν ἡ ἀπομάκρυνση ἀπό τόν κόσμον καί ἡ ἀναζήτηση τῆς ἡσυχίας.

Ἐκτός ἀπό τά τρία θεμελιώδη ιδεώδη τοῦ Μοναχισμοῦ, ἦτοι, τήν πενία, τήν παρθενία καί τήν ὑπακοή, ὁ Ὅσιος Χριστόδουλος εἰσήγαγε στήν Πάτμο τήν ἀρχή τοῦ παντελοῦς ἀποκλεισμοῦ τῶν γυναικῶν²⁴⁴ καί μάλιστα ἡ ἀπαγόρευση αὐτή συμπεριλαμβάνεται καί στό αὐτοκρατορικό Χρυσόβουλλο, βάσει τοῦ ὁποίου δωρίζεται ἡ νῆσος Πάτμος στόν Ὅσιο Χριστόδουλο. Τό ἴδιο φαίνεται ὅτι ἴσχυε καί στίς Μονές τοῦ Λάτμου, ὅπως συνάγεται ἀπό ἔγγραφο τοῦ 10ου αἰ.²⁴⁵ Ἐπίσης ὀρίζετο ὁ κοινοβιακός τρόπος τῆς ζωῆς τῶν Μοναχῶν τῆς Μονῆς τῆς Πάτμου.

Ἀναφορικά μέ τήν ἀπαγόρευση τῶν γυναικῶν σέ ὁλόκληρη τή νῆσο Πάτμο, ἡ διάταξη αὐτή μέ τήν πάροδο τοῦ χρόνου ἀτόνησε καί ἔπαυσε νά ἰσχύει. Καί τοῦτο, ἐπειδή τό ἐργατικό προσωπικό, τό ὁποῖο ἦταν ἀπαραίτητο γιά τίς ἐκτελούμενες οἰκοδομικές καί ἄλλες

243. B. Altaner, *Patrologie* 1966, σ. 290-298.

244. Ἡ ἀρχή αὐτή ἰσχύει, ὡς γνωστόν, ἀπό ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι καί σήμερα καί γιά τή χερσόνησο τοῦ Ἀθῶνος, ὅπου εὐρίσκονται οἱ Μονές, οἱ Λαῦρες, οἱ Σκήτες, τά Ἀσκητήρια καί τά Ἐρημητήρια τοῦ Ἀγίου Ὁρους.

245. Miklosich – Mueller, *Acta et diplomata*, τ. I, σ. 307.

έργασίες στη Μονή της Πάτμου, προήρχετο ως επί τό πλείστον από άγαμους λαϊκούς.

Άρχικά αὐτοί έφεραν τίς συζύγους καί όλόκληρες τίς οίκογένειές των καί τίς έγκατέστησαν στην περιοχή του σημερινού οικισμού «Κάμπος», πού εύρίσκεται κάπως μακριά από τή Μονή του Άγίου Ίωάννου του Θεολόγου. Όμως μέ τήν παρέλευση τών έτών οί οίκογένειες αὐτές μπορούσαν νά κατοικοῦν καί στη Χώρα της Πάτμου, ήτοι στον οικισμό, ό όποιος είχε δημιουργηθεῖ γύρω από τή Μονή του Άγίου Ίωάννου του Θεολόγου, στη Σκάλα καί σέ όλόκληρη τή νήσο.

Ό Όσιος Χριστόδουλος ό Λατρινός στά κείμενά του εμφανίζει τή ζωή τών Μοναχών του όρους Λάτμου καί ειδικότερα της Μονής του Στύλου, ως ιδεώδη. Η άγρυπνία καί ή αὐστηρή νηστεία, ή επί μακρόν χρόνον όρθοστασία, ή χαμαιευνία²⁴⁶, ήτοι τό νά κοιμάται κανείς άπ' ευθείας επάνω στο έδαφος, οί έδαφιαίες μετάνοιες, τό νά φέρει κανείς στο σῶμα του βάρη καί σιδερένιες αλυσίδες, όλα αὐτά καί πολλά άλλα, άνήκαν στά συνηθισμένα μέσα άσκήσεως τών Μοναχών καί Έρημιτών του Λάτμου, όπως πληροφορούμεθα ιδιαίτερα καί από τον βίο του Άγίου Άρσενίου²⁴⁷.

Ό έσωτερικός κανονισμός της Μονής του Άγίου Ίωάννου του Θεολόγου της Πάτμου ήταν ό ακόλουθος: Ό Ήγούμενος ύπεστηρίζετο στο έργον του από δύο επιλέκτους Μοναχούς, τον Οικονόμον καί τον Έκκλησιάρχη, ό όποιος είχε επίσης υπό τήν ευθύνην του τή Βιβλιοθήκη, τό Άρχεῖον καί τό Ταμείον της Μονής.

Ό Όσιος Χριστόδουλος υπογραμμίζει μέ τήν πλέον μεγάλη αὐστηρότητα τήν αρχή του κοινοβιακού τρόπου διαβιώσεως τών Μοναχών της Μονής, γράφων τά επόμενα:

«(Όστις) ιδιορρύθμως επιμένει,... ευθύς έξεσται τών ήγουμένων εισάγειν αὐτόν καί άκοντα προς τό πλήθος της αδελφότητος, ώστε του λοιπού διάγειν μετά πάντων έν τῷ κοινοβίῳ καί υποτάσσεσθαι ως αρχάριον. Εί δέ μή καταδεχόμενος φαίνοιτο, έκδιωκέσθω τέλεον της Μονής καί της νήσου»²⁴⁸.

246. Σέ αρχαίο Όμηρικό Ύμνο, ό όποιος ήταν αφιερωμένος στον Δωδωναῖο Δία, αναφέρονται μεταξύ άλλων καί τά επόμενα: «Ζεῦ ἀναξ, Δωδωναῖε, Πελασγική, Δωδώνης μεδεύων δυσχειμέρου, άμφι δέ Σελλοί σοι ναίουσιν ύποφήται, ιερεῖς, άνιπτόποδες, χαμαιεύναι». Συνεπώς ή χαμαιευνία, ως τρόπος άσκησης, ήταν αρχαιοτάτη.

247. H. Delehay, *Monumenta Latrensia* 1913, σ. 171-172.

248. Miklosich – Mueller, *Acta et diplomata*, τ. III, σ. 77.

Διά τοῦ τρόπου αὐτοῦ οἱ παραδόσεις καί οἱ ἀρχές, οἱ ὁποῖες ἐπιβιώνουν μέχρι σήμερα στή ζωή τῶν Μοναχῶν τῆς Μονῆς τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου τῆς Πάτμου, ἀποτελοῦν μία πλούσια πηγή, ἡ ὁποία μᾶς παρέχει πολύτιμες πληροφορίες διά τήν ἐσωτερική καί τήν ἐξωτερική ζωή τῶν Μοναχῶν τοῦ Λάτμου, ἡ ὁποία δυστυχῶς ἔχει παύσει νά ὑφίσταται ἀπό μακροῦ χρόνου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ - ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ

- B. Altaner, Patrologie 1966: B. Altaner – A. Stuiber, *Patrologie*. Leben, Schriften und Lehre der Kirchenväter, Herder, Freiburg – Basel – Wien 1966.
- J. Assmann, Πολιτισμική μνήμη 2017: J. Assmann, *Ἡ πολιτισμική μνήμη. Γραφή, ἀνάμνηση καί πολιτική ταυτότητα στούς πρώιμους ἀνώτερους πολιτισμούς*, Ἡράκλειο 2017.
- M. Bissinger, Kreta 1995: M. Bissinger, *Kreta: Byzantinische Wandmalerei*, (Muenchener Arbeiten zur Kunstgeschichte und Archaeologie, Band 4), Editio Maris (Muenchen 1995).
- Ἰ. Βολανάκης, Ἅγιος Γεώργιος Ἀποδούλου 1976: Ἰ. Ἡλ. Βολανάκης, «Ὁ εἰς Ἀποδούλου Ἀμαρίου βυζαντινός ναός τοῦ Ἀγίου Γεωργίου Ξιφηφόρου». *Ἀνακοίνωσις εἰς τό Δ΄ Διεθνές Κρητολογικόν Συνέδριον*, Ἡράκλειον Κρήτης, Σεπτέμβριος 1976, τ. Β΄ (Ἀθῆναι 1981), σ. 23-66, πίν. 12-48.
- Ἰ. Βολανάκης, Ἅγιος Γεώργιος Βαθειακοῦ 1986: Ἰ. Ἡλ. Βολανάκης, “Ὁ ναός τοῦ Ἀγίου Γεωργίου στό Βαθειακό Ρεθύμνης”. *Ἀνάτυπον ἀπό τό περιοδικόν Θεολογία*, τόμ. 57 (Ἀθῆναι 1986), σ. 608-675. Αὐτοτελής ἀρίθμηση, σ. 1-80.
- Ἰ. Βολανάκης, Ἅγιος Γεώργιος Βάρδας 1998: Ἰ. Ἡλ. Βολανάκης, *Ὁ βυζαντινός ναός τοῦ Ἀγίου Γεωργίου Βάρδα στήν Ἀρνίθα Ρόδου*. Ἀρχιτεκτονική – Τοιχογραφίες, Ρόδος 1998.
- Ἰ. Βολανάκης, Κοίμηση Θεοτόκου Ἀσκληπιείου 2006: Ἰ. Ἡλ. Βολανάκης, *Ὁ ναός τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου στό Ἀσκληπιεῖο Ρόδου*, Ρόδος 2006 (Ἑλληνικά-Ἀγγλικά).
- Ἰ. Βολανάκης, Λειψοί 2002: Ἰ. Ἡλ. Βολανάκης, *Ἱστορία καί Μνημεῖα τῶν Λειψῶν Δωδεκανήσου*, Ρόδος 2002. Ἔκδοση Δήμου Λειψῶν.
- Ἰ. Βολανάκης Μνημεῖα Λειψῶν 2006: Ἰ. Ἡλ. Βολανάκης, “Τά παλαιοχριστιανικά Μνημεῖα τῶν Λειψῶν τῆς Δωδεκανήσου”. Πρακτικά τοῦ ΙΓ΄ Συμποσίου τῆς Στέγης Γραμμάτων καί Τεχνῶν Δωδεκανήσου, Λειψοί 2003, περιοδικόν «ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΙΑΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ», τόμος 21 (Ρόδος 2006), σ. 64-75.
- Ἰ. Βολανάκης, Τοιχογραφημένοι ναοί Δωδεκανήσου, Β΄ 2014: Ἰ. Ἡλ. Βολανάκης, “Τοιχογραφημένοι ναοί τῆς Δωδεκανήσου. Συμβολή στή μελέτη τῶν βυζαντινῶν καί μεταβυζαντινῶν μνημείων τῆς Δωδεκανήσου”. Ἐνότητα Β΄.

- Περιοδικόν «ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΣ», περίοδος Α', ἔτος ΣΤ', τεύχος ΙΒ' (Ιούλιος – Δεκέμβριος 2014), Ἀθήναι 2014, σ. 19-214.
- H. Delehayе, Monumenta Latrensia 1913: H. Delehayе, V. *Monumenta Latrensia Hagiographica*, Th. Wiegand, Milet III, 1 (Berlin 1913), σ. 97-176.
- H. Delehayе, Les Saints Stylites 1923: H. Delehayе, *Les Saints Stylites* (Bruxelles-Paris 1923).
- Ch. Delvoye, Βυζαντινὴ Τέχνη 1994: Ch. Delvoye, *Βυζαντινὴ Τέχνη*, Ἀθήνα 1994.
- L. Deuel, Archaeologie 1974: L. Deuel, *Das Abenteuer Archäologie*, Muenchen 1974.
- Διονύσιος ὁ ἐκ Φουρνᾶ, Ἑρμηνεία 1909: Διονύσιος ὁ ἐκ Φουρνᾶ, *Ἑρμηνεία τῆς ζωγραφικῆς τέχνης*, ἔκδοσις Α. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, Πετρούπολις 1909.
- ΕΕΒΣ: Ἐπετηρίς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν (Ἀθήναι).
- Δ. Ζακυθινός, Βυζαντινὴ Ἱστορία 1989: Δ. Ζακυθινός, *Βυζαντινὴ Ἱστορία, 324-1071* (Ἀθήνα-Γιάννινα 1989).
- ΘΗΕ: Ὁρθοσκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία, ἔκδοσις, Ἀθ. Μαρτίνοσ, τ. 1-12 (Ἀθήναι 1962-1968).
- R. Herzog, "Bericht über eine epigraphisch-archäologische Expedition auf der Insel Kos im Sommer 1900", *Archäologischer Anzeiger*, 1901.
- D. Krencker, Simeon Stylites 1939: D. Krencker, *Die Wallfahrtskirche des Simeon Stylites in Kal'at-Sim'an*. Preussische Akademie der Wissenschaften, Berlin 1939.
- Π. Λαζαρίδης, Μνημεῖα Δωδεκανήσου 1955: Π. Ἡρ. Λαζαρίδης, «Συμβολὴ εἰς τὴν μελέτην τῶν παλαιοχριστιανικῶν μνημείων τῆς Δωδεκανήσου». *Πεπραγμένα τοῦ Θ' Διεθνοῦς Βυζαντινολογικοῦ Συνεδρίου*, Θεσσαλονίκη 12-19/4/1953, τ. Α' (Ἀθήναι 1955), σ. 227-248.
- Miklosich – Mueller, Acta et diplomata: Fr. Miklosich – J. Mueller, *Acta et diplomata graeca medii aevi*, I-VI, Vindobanae 1890.
- ΜΜΕ: Μεγάλῃ Ἑλληνικῇ Ἐγκυκλοπαιδείᾳ, ἔκδοσις Π. Δρανδάκη, Ἀθήναι ἄν. χρ. ἐκδ.
- ΝΕΑ ΔΟΜΗ: Ἐγκυκλοπαιδεία ΝΕΑ ΔΟΜΗ, Ἀθήνα ἄν. χρ. ἐκδ.
- Α. Ευγγόπουλος Σχεδιάσμα 1957: Α. Ευγγόπουλος, *Σχεδιάσμα Ἱστορίας τῆς ὁρθοσκευτικῆς ζωγραφικῆς μετὰ τὴν Ἄλωση*, Ἀθήναι 1957.
- Ἄν. Ὁρλάνδος, Βασιλικὴ 1 (1952) – Βασιλικὴ 2 (1954): Ἄν. Ὁρλάνδος, *Ἡ ξυλόστεγος παλαιοχριστιανικὴ βασιλικὴ τῆς μεσογειακῆς λεκάνης*, τ. 1 (Ἀθήναι 1952), τ. 2 (Ἀθήναι 1954).
- G. Ostrogorsky, Geschichte des Byzantinischen Staates 1963: G. Ostrogorsky, *Geschichte des Byzantinischen Staates*, Muenchen 1963.
- H. Rott, Kleinasiatische Denkmäler: H. Rott, *Kleinasiatische Denkmäler aus Pisidien, Pamphylien, Kappadokien und Lykien*, Leipzig 1908.

- Β. Στεφανίδης, Ἐκκλησιαστική Ἱστορία 1959: Β. Στεφανίδης, Ἐκκλησιαστική Ἱστορία. Ἀπ' ἀρχῆς μέχρι σήμερον, Ἀθήναι 1959.
- J. Strzygowski, Kleinasien 1903: J. Strzygowski, *Kleinasien. Ein Neuland der Kunstgeschichte*, Leipzig 1903.
- Γ. Σωτηρίου, Ἀρχαιολογία 1942: Γ. Σωτηρίου, *Χριστιανική καί Βυζαντινή Ἀρχαιολογία*, τ. Α' (Ἀθήναι 1942).
- Μ. Χατζηδάκης, Εἰκόνες Πάτμου 1977: Μ. Χατζηδάκης, *Εἰκόνες τῆς Πάτμου. Ζητήματα βυζαντινῆς καί μεταβυζαντινῆς ζωγραφικῆς*, Ἀθήνα 1977.
- Th. Wiegand, *Latmos* 1913: Th. Wiegand, Millet III, 1: *Der Berg Latmos* (Berlin 1913).
- J. Wilpert, Roemische Katakomben 1-2 (1903): J. Wilpert, *Die Malereien der Katakomben Roms*, 1-2 (Freiburg in Breisgau 1903).
- O. Wulff, Malereien von *Latmos* 1913: O. Wulff, *Die Malereien von Latmos*, in, Th. Wiegand, Millet III, 1: *Der Berg Latmos*, (Berlin 1913), σ. 190-228.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Μ. ΠΙΤΣΙΝΕΛΗΣ

Διδάκτωρ Βυζαντινῆς Φιλολογίας,
μέλος Ε.ΔΙ.Π. Τμήματος Φιλολογίας
Ἐθνικοῦ καὶ Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

Η ΧΡΗΣΗ ΤΩΝ ΓΡΑΦΩΝ
ΩΣ ΠΗΓΩΝ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΩΝ ΚΑΙ
ΩΣ ΑΥΤΟΥΣΙΩΝ ΠΑΡΑΘΕΜΑΤΩΝ
ΣΤΟΝ ΙΒ' ΛΟΓΟ ΤΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ

*Εἰς τὸν πατέρα ἑαυτοῦ,
ἡνίκ' ἐπέτρεψεν αὐτὸν φροντίζειν τῆς Ναζιανζοῦ Ἐκκλησίας*

Ὁ Λόγος τοῦ Γρηγορίου Θεολόγου *Εἰς τὸν πατέρα ἑαυτοῦ, ἡνίκ' ἐπέτρεψεν αὐτὸν φροντίζειν τῆς Ναζιανζοῦ Ἐκκλησίας*,¹ ἐντάσσεται στὴν κατηγορία τῶν ἐπιδεικτικῶν λόγων (γένος ἐπιδεικτικόν).² Ἐκφωνήθηκε περὶ τὰ τέλη τοῦ 372 στὴν Ναζιανζό, γιὰ νὰ στηρίξει τὴν ἐκκλησία τῆς Ναζιανζοῦ καὶ τὸν πατέρα του Γρηγόριο, ἀλλὰ καὶ γιὰ νὰ ἐκφράσει τὶς ἀπόψεις του ἀναφορικὰ μὲ τὸ θέμα τοῦ πόθου τοῦ γιὰ τὴν ἡσυχία καὶ τῆς ὑποχρεώσεώς του νὰ ποιᾷ τὸ λογικὸ ποίμνιο τῆς ἐκκλησίας.³

1. J.-P. Migne, *Patrologiae cursus completus (series Graeca)* (= PG) 35, 844-849.

2. Βλ. πρόχειρα στὸ κεφάλαιο περὶ Ρητορικῆς τοῦ H. HUNGER, *Βυζαντινὴ Λογοτεχνία. Ἡ λόγια κοσμικὴ γραμματεία τῶν Βυζαντινῶν*, μτφρ. Ἰ. Β. Ἀναστασίου, τ. Α', Ἀθήνα 2004³, σ. 156 κ.ἑξ.

3. Κατὰ τὸν σχολιασμὸ στηριχθήκαμε στὴν νεοελληνικὴ ἀπόδοση τοῦ πρωτοτύπου κειμένου τοῦ Λόγου ἀπὸ τὸν Ν. Ἑμμ. Ἀποστολάκη στὸ Π. Χρήστου, *Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου Ἀπαντα τὰ ἔργα, Εἰσαγωγή - κείμενον - μετάφρασις*

Ὁ Λόγος ἀρχίζει μὲ τὴν παράθεση τοῦ γραφικοῦ χωρίου *Τὸ στόμα μου ἤνοιξα, καὶ εἴλκυσα Πνεῦμα*.⁴ Ἀξιοποιεῖ τὸ ὡς ἄνω χωρίο μεταφορικῶς, μὲ τὴν ἔννοια τοῦ ὅτι ἀνοίγει τὸ στόμα του γιὰ νὰ μιλήσει καὶ νὰ εἰσπνεύσει τὴν ζωογόνο αὔρα τοῦ ἁγίου Πνεύματος τοῦ Θεοῦ, γι' αὐτὸ καὶ ἰσχυρίζεται εὐθὺς ἀμέσως πὼς δίνει ὅ,τι ἔχει, καὶ τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτὸν του ἀκόμη, στὸ Πνεῦμα. Δηλαδή προσφέρει τὴν πράξη, τὸν λόγο του, τὴν ἀπραξία καὶ τὴν σιωπὴ του στὸ ἅγιο Πνεῦμα, ὡς ὁ κατ' ἐξοχὴν θεολόγος τῆς ἐκκλησίας, ὁ ὁποῖος διατράνωσε τὴν θεότητα τοῦ ἁγίου Πνεύματος: *Καὶ δίδωμι τὰ ἑμαυτοῦ πάντα, καὶ ἑμαυτὸν τῷ Πνεύματι, καὶ πρᾶξιν, καὶ λόγον, καὶ ἀπραξίαν καὶ σιωπὴν*.

Στὸ σημεῖο αὐτὸ πρέπει νὰ ἐπισημάνουμε τὸ χιαστὸ σχῆμα ποὺ χρησιμοποιεῖ:

Καὶ εἴλκυσα Πνεῦμα, καὶ δίδωμι τὰ ἑμαυτοῦ πάντα

καὶ ἑμαυτὸν τῷ Πνεύματι.

Ἐπίσης ἀξίζει νὰ ἐπισημανθεῖ τὸ ἀσύνδετο σχῆμα ἐπαναλήψεως, γιὰ ἔμφαση: *Ὅργανόν εἰμι θεῖον, ὄργανον λογικόν, ὄργανον καλῶ τεχνίτη τῷ Πνεύματι...*

Λίγο παρακάτω χρησιμοποιεῖ καὶ ἄλλο ψαλμικὸ χωρίο, θέλοντας νὰ τονήσει πὼς ὅταν πρέπει νὰ μιλήσει, δὲν εἶναι τόσο σιωπηλὸς καὶ ἀμαθής, ὥστε νὰ κρατεῖ κλειστὰ τὰ χεῖλη του: *οὔτε σιωπηλὸς οὔτε ἀμαθής, ὡς ἐν καιρῷ λόγου τιθέναι φυλακὴν τοῖς χείλεσιν*.⁵

Ὁμολογεῖ ὅτι ὁμιλεῖ καὶ σιωπᾷ κατ' ἔμπνευση τοῦ Νοῦ, τοῦ Λόγου καὶ τοῦ Πνεύματος, δηλαδή τῆς ἁγίας Τριάδος.

Στὴν δεύτερη παράγραφο, καὶ ἀφοῦ ἔλυσε τὴν σιωπὴ του, σύμφωνα μὲ τὴν ἐντολὴ ποὺ ἔλαβε ἀπὸ τὸν Θεό, ἀπευθύνεται πρὸς τὸν ἐπίσκοπο πατέρα του καὶ τὸν ρωτᾷ γιὰ ποιὸν λόγο θέλησε νὰ τὸν χρησιμοποιεῖ ὡς βακτηρία γιὰ τὰ πνευματικά του ἔργα: *Τί ὅτι τοῦ συμποιμαίνοντος ἐδεήθης; ... βακτηρίαν ὑποβάλλῃ τοῖς πνευ-*

– σχόλια ὑπὸ Ν. Ἐμμ. Ἀποστολάκη, Ἑλληνες Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, τ. 1, Θεσσαλονίκη 1975, σσ. 308-319.

4. Ψαλμ. 118, 131.

5. Πρβλ. Ψαλμ. 140,3: *Θεοῦ, Κύριε, φυλακὴν τῷ στόματί μου καὶ θύραν περιοχῆς περὶ τὰ χεῖλη μου*.

ματικοῖς ἔργοις καὶ ἔρεισμα. Ἡ μεταφορική χρήση τῆς βακτηρίας μᾶς θυμίζει τὴν ἀνάλογη μεταφορική χρήση τοῦ Ψαλμωδοῦ: οὐ φοβηθήσομαι κακὰ, ὅτι σὺ μετ' ἐμοῦ εἶ· ἡ ῥάβδος σου καὶ ἡ βακτηρία σου, αὐταὶ με παρεκάλεσαν.⁶ Ἐνῶ εὐθὺς ἀμέσως ἐπισημαίνουμε τὸ σχῆμα ἀντονομασίας: Ἀπὸ σοῦ γὰρ ὁ λόγος ἄρξεται, ὃ φίλη καὶ τιμία μοι κεφαλὴ.

Τὸν σεβάσμιο πατέρα του θεωρεῖ ἀντάξιο τῆς βιβλικῆς μορφῆς τοῦ Ἀαρών, καθ' ἣς στάζει τὸ πνευματικόν τε καὶ ἱερατικὸν ἐκεῖνο μύρον ἄχρι πώγωνος καὶ ἐνδύματος,⁷ δηλαδὴ τὸ χρίσμα τῆς ἱερωσύνης περιβάλλει ὅλη τὴν ὑπαρξή του. Καὶ ἐδῶ παρατηροῦμε ὅτι ἀξιοποιεῖ τὸ ὡς ἄνω ψαλμικὸ χωρίο, ποῦ ἀναφέρεται στὸν Ἀαρών, προκειμένου νὰ παραλληλίσει μὲ αὐτὸν τὸν πατέρα του καὶ νὰ τὸν ἐγκωμιάσει.

Ἀκολουθῶς παρατίθενται καὶ ἄλλες ἀγιογραφικὲς παραλληλίες. Πιὸ συγκεκριμένα, ὁ συγγραφέας διερωτᾶται ἂν ὁ πατέρας του τὸν κάλεσε νὰ τοῦ συμπαρασταθεῖ, μιμούμενος τὸν Ἀαρών, ἐπειδὴ μαζί μὲ αὐτὸν εἶχαν χρισθεῖ καὶ οἱ υἱοὶ του, ὁ Ἐλιάζαρ καὶ ὁ Ἰθάμαρ, ὡς βοηθοὶ του,⁸ ἐνῶ ἐπὶ τούτῳ παραλείπει τοὺς ἀσεβεῖς υἱοὺς του Ναδάβ καὶ Ἀβιούδ, οἱ ὅποιοι φάνηκαν ἀνάξιοι τοῦ ἱερατικοῦ τοῦς ἀξιώματος.⁹ Ὡς σημειωθεῖ ὅτι ἡ ἀποστροφή τοῦ Λόγου τοῦ Γρηγορίου γιὰ τοὺς δύο ἀσεβεῖς υἱοὺς τοῦ Ἀαρών ἐμπεριέχει τὸ στοιχεῖο τοῦ ἀξιόμειπτου, τοῦ ψόγου, ἐνῶ, ἀντιθέτως ἡ ἀναφορά του στοὺς δύο πρῶτους ἐμπεριέχει τὸ στοιχεῖο τοῦ ἀξιέπαινου καὶ καλοῦ.

Ἀκολουθῶς χρησιμοποιοῖ τὸ παράδειγμα τοῦ Μωϋσέως, ὁ ὁποῖος ἐνῶ βρισκόταν ἀκόμη στὴν ζωὴ – ὅπως καὶ ὁ πατέρας τοῦ Γρηγορίου – ἀνέδειξε τὸν Ἰησοῦν τοῦ Ναυῆ ὡς νομοθέτη καὶ στρατηγὸ τῶν Ἰσραηλιτῶν, οἱ ὅποιοι ἔσπευδαν πρὸς τὴν γῆ τῆς ἐπαγγελίας.¹⁰

Ἀντιθέτως, δὲν θεωρεῖ κατάλληλο τὸ παράδειγμα τοῦ Ἀαρών καὶ τοῦ Ὡρ, οἱ ὅποιοι κρατοῦσαν τὰ χέρια τοῦ Μωϋσέως στὸ ὄρος, γιὰ

6. Ψαλμ. 22,4.

7. Ψαλμ. 132,2: ὡς μύρον ἐπὶ κεφαλῆς τὸ καταβαῖνον ἐπὶ πώγωνα, τὸν πώγωνα τοῦ Ἀαρών, τὸ καταβαῖνον ἐπὶ τὴν ᾧαν τοῦ ἐνδύματος αὐτοῦ.

8. Πρβλ. Λευϊτ. 8,2: λάβε Ἀαρών καὶ τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ καὶ τὰς στολὰς αὐτοῦ καὶ τὸ ἔλαιον τῆς χρίσεως.

9. Πρβλ. Λευϊτ. 10,1-2: Καὶ λαβόντες οἱ δύο υἱοὶ Ἀαρών Ναδάβ καὶ Ἀβιούδ ἕκαστος τὸ πυρεῖον αὐτοῦ ἐπέθηκαν ἐπ' αὐτὸ πῦρ καὶ ἐπέβαλον ἐπ' αὐτὸ θυμίαμα καὶ προσήνεγκαν ἑναντι Κυρίου πῦρ ἀλλότριον, ὃ οὐ προσέταξε Κύριος αὐτοῖς. καὶ ἐξῆλθε πῦρ παρὰ Κυρίου καὶ κατέφαγεν αὐτούς, καὶ ἀπέθανον ἑναντι Κυρίου.

10. Δευτερ. 31, 3, 14-15, 23 καὶ 34, 9-10.

νά κατανικηθοῦν οἱ ἐχθροί τους, οἱ Ἀμαληκῖτες, διότι δὲν τοὺς εἶχε ἐκλέξει ὁ Μωϋσῆς ὡς συννομοθέτες, ἀλλὰ ἀπλῶς ὡς βοηθοὺς στὴν προσευχή καὶ ὡς στηρίγματα τῶν χειρῶν του.¹¹

Στὴν τρίτη παράγραφο ἀπευθύνεται καὶ πάλι πρὸς τὸν πατέρα του· διερωτᾶται τί εἶναι σὲ αὐτὸν ἀσθενὲς ἢ καταβεβλημένο. Ἐὰν πρόκειται περὶ τῆς ἀδυναμίας τοῦ σώματός του, αὐτὸ τὸ ἔχει ὑποβαστάσει ἤδη ὡς φιλόστοργος υἱός, μὲ τις ποικίλες φροντίδες ποὺ προσέφερε στὸν πατέρα του. Ὅμως ὁμολογεῖ ὅτι ἔχει ὑποβασταθεῖ καὶ ὁ ἴδιος ὁ Γρηγόριος, ὅπως ὁ Ἰακώβ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἀπὸ τὶς πατρικὲς εὐλογίες. Ἐδῶ ὁ Γρηγόριος ἀναφέρεται στὸ παλαιοδιαθηκικὸ περιστατικὸ τῆς πατρικῆς εὐλογίας ποὺ δέχθηκε ὁ πατριάρχης Ἰακώβ ἀπὸ τὸν πατέρα του Ἰσαάκ.¹²

Ἀξιοσημείωτο εἶναι καὶ τὸ πολύπτωτο ποὺ χρησιμοποιεῖ: Ὑποστηρίζειν ἔτοιμος· ἀλλὰ καὶ ὑπεστήριξα, καὶ ἐστηρίχθην, ὡς ὁ Ἰακώβ ἐκεῖνος, πατρικαῖς εὐλογίαις.

Ἀκολουθῶς ἐπισημαίνουμε παρηχήσεις καὶ ἐπαναλήψεις: ὥσπερ φωτὶ τὸ ἀντιφράττον καὶ ἀντικείμενον, καὶ κωλύον τὴν λαμπηδόνα; Φιλεῖ γὰρ ὡς τὰ πολλὰ ἀντιπολεμεῖν ταῦτα ἀλλήλοις καὶ ἀντικαθέζεσθαι· καὶ σῶμα μὲν εὐεκτεῖν, καμνούσης ψυχῆς, ψυχὴν δὲ θάλλειν καὶ ἄων βλέπειν.

Τονίζει δὲ τὴν ἀπλότητα καὶ τὴν ἀγάπη τοῦ πατέρα του πρὸς τὸ ποίμνιο τῆς ἐκκλησίας Ναζιανζοῦ, ἐνῶ στρέφει τὸν λόγο του πρὸς τοὺς ἀκροατές του: ἐμοὶ δὲ καὶ δεύτερον πρὸς τὸν εἴτε σὸν εἴτε καὶ ἐμὸν λαὸν τοῦτον βραχέα διαλεχθῆναι.

Στὴν ἐπόμενη παράγραφο διακηρύττει στὸ ἀκροατήριό του ὅτι ὑπέστη «τυραννικὴ» ἀντιμετώπιση ἀπὸ τὸ γῆρας τοῦ πατέρα του καὶ ἀπὸ τὴν ἀρετὴ τοῦ φίλου του, δηλαδὴ τοῦ Μεγάλου Βασιλείου, γιὰ νὰ ἀποδεχθεῖ τὴν ἀνάληψη τῆς ποιμαντορικῆς διακονίας, ἀφοῦ, ὡς γνωστόν, κατόπιν δικῶν τους προτροπῶν καὶ πιέσεων δέχθηκε νὰ χειροτονηθεῖ ἐπίσκοπος Σασίμων.

Ὁ Γρηγόριος βρίσκεται σὲ ἕνα ἀγώνα ἀνάμεσα στὸν πόθο καὶ στὸ Πνεῦμα. Ὁ πόθος, ὅπως λέγει, τὸν παρακινεῖ πρὸς τὴν φυγὴ, πρὸς τὰ ὄρη, πρὸς τὶς ἐρημίες καὶ τὴν ἡρεμία τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος· τὸν ὠθεῖ στὴν συγκέντρωση τοῦ νοῦ στὸν ἑαυτό του καὶ στὴν ἀπομάκρυνση ἀπὸ τὶς αἰσθήσεις, ὥστε νὰ ὁμιλεῖ ἀκηλίδωτα

11. Ἔξ. 17, 10-12.

12. Γεν. 27, 27 κ.ἐξ.

πρὸς τὸν Θεὸ καὶ νὰ καταυγάζεται ἀπὸ τὸ φῶς τοῦ Πνεύματος, χωρὶς νὰ παρεμβαίνει σὲ αὐτὸ τίποτε ἀπὸ τὰ γήϊνα καὶ θολερά. Καὶ ὅλα αὐτὰ μέχρι νὰ φθάσει στὴν πηγὴ ἀπὸ τὴν ὁποία ἐκπηγάζουν τὰ ἀπαυγάσματα αὐτά, δηλαδή στὴν ἄμεση θέαση τοῦ Θεοῦ, ὅταν θὰ ἐξαφανισθοῦν τὰ κάτοπτρα πρὸ τῆς ἀληθείας. Στὸ σημεῖο αὐτὸ ὁ Γρηγόριος χρησιμοποιεῖ ἓνα παράδειγμα ἀπὸ ἐπιστολὴ τοῦ ἀποστόλου Παύλου, ὁ ὁποῖος ἀναφέρεται στὴν δι' ἐσόπτρου καὶ ἐν αἰνίγματι θέα τοῦ Θεοῦ στὸν αἰσθητὸ κόσμος, καὶ στήν, μετὰ ταῦτα, *πρόσωπον πρὸς πρόσωπον*, ὄραση τοῦ Θεοῦ.¹³

Ὁμολογεῖ ὅτι τὸ Πνεῦμα θέλει νὰ τὸν φέρει στὸν κόσμος, γιὰ νὰ προσφέρει καρποὺς πνευματικὸς στοὺς πιστοὺς καὶ τοῦτο ὡφελεῖσθαι, τὸ ὡφελεῖν ἀλλήλους (χρήση τοῦ σχήματος τῆς ἐπαναλήψεως γιὰ νὰ τονισθεῖ ἡ ἔννοια τῆς ὠφέλειας). Ἀναγνωρίζει ὅτι ἡ ὠφέλειά του εἶναι νὰ ὡφελεῖ τοὺς ἄλλους καὶ νὰ προσεγγίζει πρὸς τὸν Θεὸ τὸν περιούσιο λαό, δηλαδή τοὺς χριστιανούς, τὸ βασιλεῖον *ιεράτευμα*,¹⁴ ὅπως τοὺς ἀποκαλεῖ ἀξιοποιώντας ἓνα ἀκόμη καινοδιαθηκικὸ χωρίο.

Μάλιστα πρὸς ἐπίρρωση τῆς θέσεώς του αὐτῆς χρησιμοποιεῖ ὡς πηγὴ παραδείγματος τὸν ἴδιο τὸν Χριστό, ὁ ὁποῖος, καθὼς γράφει ὁ ἀπόστολος Παῦλος, δὲν παρέμεινε στὴν δόξα τῆς θεότητός του, ἀλλὰ ταπείνωσε τὸν ἑαυτό του μέχρι τοῦ σημείου νὰ λάβει τὴν μορφή δούλου, δηλαδή τὴν ἀνθρώπινη φύση,¹⁵ καὶ νὰ ὑπομείνει τὸν σταυρὸ αἰσχύνης καταφρονήσας (Ἑβρ. 12,2).¹⁶ Ἀκολουθῶς παραθέτει ἓνα ἀντιθετικὸ σχῆμα, τὸ ὁποῖο ἀφορᾷ στὸν προσωπικὸ του προβληματισμό, στὸν ἐσωτερικὸ διχασμὸ ἀνάμεσα στὴν ἐπιθυμία του γιὰ ἀπομόνωση καὶ στὶς ἐντολὰς καὶ τὶς διδασκαλίες τοῦ Πνεύματος γιὰ τὴν ὠφέλεια τῶν ἄλλων: *Καὶ μοι βοηθεῖτε, ὅστις ἂν οἶός τε ἦ, καὶ δότε χεῖρα πιεζομένῳ, καὶ διελκομένῳ ὑπὸ πύθου καὶ πνεύματος· ὁ μὲν εἰσηγεῖται δρασμούς, καὶ ὄρη, καὶ ἐρημίας, καὶ ἡσυχί-*

13. Α' Κορινθ. 13,12: βλέπομεν γὰρ ἄρτι δι' ἐσόπτρου ἐν αἰνίγματι, τότε δὲ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον.

14. Α' Πέτρ. 2,9.

15. Φίλιππ. 2,7: ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσε μορφὴν δούλου λαβὼν, ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γενόμενος.

16. Ἑβρ. 12,2: ἀφορῶντες εἰς τὸν τῆς πίστεως ἀρχηγὸν καὶ τελειωτὴν Ἰησοῦν, ὃς ἀντὶ τῆς προκειμένης αὐτῷ χαρᾶς ὑπέμεινε σταυρόν, αἰσχύνης καταφρονήσας, ἐν δεξιᾷ τε τοῦ θρόνου τοῦ Θεοῦ κεκάθικεν.

αν ψυχῆς καὶ σώματος,... Βούλεται τὸ δὲ (ἐνν. Πνεῦμα) εἰς μέσον ἄγειν, καὶ καρποφορεῖν τῷ κοινῷ βούλεται,...

Στὴν πέμπτη παράγραφο ὁ Γρηγόριος ἀναφέρει στὸ ἀκροατήριό του ὅτι θεώρησε καλύτερο καὶ περισσότερο ἀκίνδυνο νὰ ἀκολουθήσει τὴν ὁδὸ τῆς μεσότητος μεταξὺ τοῦ πόθου καὶ τῆς δειλίας καὶ νὰ ὑποταχθεῖ ἀφενὸς στὴν ἐπιθυμία του καὶ ἀφετέρου στὸ ἅγιο Πνεῦμα. Αὐτὸ τὸ πέτυχε μὲ τὸ νὰ μὴ ἀποφύγει παντελῶς τὸ ὑποῦργημα τῆς ἱερωσύνης καὶ μὲ τὸ νὰ μὴ ἀποδεχθεῖ φορτίο ἀνώτερο ἀπὸ τὶς δυνάμεις του. Δηλαδή μὲ τὸ νὰ δεχθεῖ νὰ ποιμάνει τὸ ποίμνιο τῆς Ναζιανζοῦ μαζί μὲ τὸν πατέρα του. Γιὰ νὰ διευκρινήσει περισσότερο τὴν δική του συνέργεια στὸ ἔργο τῆς διαποιμάνσεως χρησιμοποιοῖ μία πολὺ εὐστοχη παρομοίωση. Λέγει ὅτι ὅπως στὸν μεγάλο καὶ ὑψιπέτη ἀετὸ δὲν εἶναι ἄχρηστος ὁ νεοσσὸς ὅταν πετᾶ κοντά του, ἔτσι καὶ αὐτός, ὡς ἄλλος νεοσσός, μπορεῖ νὰ φανεῖ χρήσιμος στὸν πατέρα του, μέχρι νὰ παραδώσει τὶς πτέρυγές του στὸ Πνεῦμα, γιὰ νὰ τὸν ὀδηγήσει ὅπου αὐτὸ θέλει καὶ ὅπως θέλει.

Πρὸς τὸ τέλος τῆς ἴδιας παραγράφου διατυπώνει τὸ ἐξῆς συμπέρασμα, χρησιμοποιώντας μάλιστα παρήχησι καὶ ἐπανάληψη: *οὕτω δὲ χρησιμώτερον τοῦ ἐκόντας ἐκόντων ἄρχειν, οὐδὲ ἀσφαλέστερον, ἐπεὶδὴ ἐκεῖνο τὸ ὁποῖο κρατεῖται διὰ τῆς βίας εἶναι σύνηθες νὰ ἐπαναστατεῖ κάποτε, ὅταν βρεῖ τὴν εὐκαιρία. Γι' αὐτὸ καὶ ὁλοκληρώνει τὴν παράγραφο μὲ τὴν σκέψη ὅτι τὴν ἱερωσύνη, τὴν ποιμαντορία, τὴν ὁποία ὀνομάζει ὄχι ἐξουσία ἀλλὰ παιδαγωγία, πάνω ἀπὸ ὅλα συντηρεῖ τὸ γεγονός ὅτι εἶναι οἰκιοθελής καὶ ἐλεύθερη ἐκ μέρους τῶν ποιμαινομένων. Διότι, ὅπως γράφει, βουλομένων γάρ, οὐ τυραννουμένων τὸ τῆς εὐσεβείας μυστήριον.¹⁷*

Μὲ τὴν ἕκτη παράγραφο ὁ Γρηγόριος περαίνει τὸν Λόγο του. Τονίζει ὅτι ἡ ὁμιλία του λέχθηκε μὲ κάθε ἀπλότητα καὶ καλwsύνη καὶ ὅτι αὐτὴ ἀποτελεῖ τὸ μυστήριον τῆς διανοίας του, τὸ ὁποῖο τοὺς ἐξέθεσε μὲ ἀπόλυτη εἰλικρίνεια.

Εὐχεται δὲ νὰ ἐπικρατήσῃ ὅτιδήποτε πρόκειται νὰ ἀποβεῖ πρὸς τὸ συμφέρον τῶν ἀκροατῶν καὶ τοῦ ἰδίου τοῦ ὁμιλητῆ, καί, βεβαίως, τὸ Πνεῦμα, στὸ ὁποῖο ἔχουν παραδοθεῖ, νὰ τοὺς καθοδηγεῖ: *Νικῶν δὲ ὅτι ἂν καὶ ὑμῖν καὶ ἡμῖν μέλλῃ συνοίσειν, τοῦ Πνεύματος ἄγοντος τὰ ἡμέτερα. Ἀξιοσημείωτη εἶναι καὶ ἡ παράθεση τοῦ ὁμολογίου ὑμῖν καὶ ἡμῖν.*

17. Α' Τιμ. 3,16.

Πολύ σημαντική είναι η πρόθεση του Γρηγορίου να όμολογήσει την πίστη του στην θεότητα του αγίου Πνεύματος έναντι των αυτών που το υποβίβαζαν σε κτίσμα, δηλαδή των πνευματομάχων, δεδομένου ότι μέχρι τότε δεν είχε διακηρυχθεί ρητώς η θεότητά του, γεγονός το οποίο συνέβη αργότερα κατά την Β΄ οίκουμενική Σύνοδο (Κωνσταντινούπολη 381)¹⁸.

Και στο σημείο αυτό παραθέτει μεταφορικώς μία ακόμη καινοδιαθηκική εικόνα, αυτήν του λύχνου και του μοδίου (Ματθ. 5,15),¹⁹ με την οποία θέλει να έπισημάνει ότι είναι ανεπίτρεπτο να κρύβεται ο λόγος της έκκλησίας, τον οποίο παρομοιάζει με λύχνο, αναφορικά με την θεότητα του αγίου Πνεύματος· και ότι πρέπει ο λύχνος αυτός να τεθεί στον λυχνοστάτη για να φωτίζει όλες τις έκκλησίες, όλες τις ψυχές και όλο το πλήρωμα της οίκουμένης. Να μη ύπονοείται ούτε να σκιαγραφείται απλώς με τον νοϋ ή θεότητα του αγίου Πνεύματος, αλλά να κηρύσσεται φανερά και άπροκάλυπτα.

Συμπέρασμα. Ο ΙΒ΄ Λόγος του αγίου Γρηγορίου του Θεολόγου, όπως και οι υπόλοιποι Λόγοι του, καθώς και όλα τα έργα του, αποτελεεί άριστο δείγμα ύψηλης ρητορικής τεχνικής, που ακολουθεί την ρητορική παράδοση και τους κανόνες της. Σε αυτόν τον λόγο διακρίνουμε ένα εξαιρετικό συνδυασμό άττικού λόγου και άσιανικής ρητορείας. Συντίθεται από εύφύεστα μοτίβα, όπως ο λόγος, ο ήχος, ή σιωπή, τα οποία είναι άριστοτεχνικά πλεγμένα στο προοίμιο. Είναι εξαιρετικά λεπτοφυής και διακρίνεται για το εύγενές ύφος του.

Στον προκείμενο λόγο έπισημαίνουμε όλα σχεδόν τα είδη λογοτεχνικών σχημάτων όπως άντονομασίες, παραλείψεις, όμώχηα, πολύπτωτα, άντιθέσεις, παρηχήσεις, έπαναλήψεις, μεταφορές, εικόνες, παρομοιώσεις, άποστροφές, έλλειπτικά, χιαστά, ρητορικά έρωτήματα, τα οποία ο κορυφαίος συγγραφέας άξιοποιεί άριστουργηματικά, ώστε στο έργο του να υπάρχει λογοτεχνική άρτιότητα. Ένδεικτικώς σημειώσαμε κάποια παραδείγματα, καθώς σκοπός μας είναι η άνάδειξη της χρήσεως των Γραφικών χωρίων.

Παρατηρούμε, έπίσης, ότι ο Γρηγόριος δεν περιορίζεται από τα πολύμορφα λογοτεχνικά σχήματα και την ρητορική μέθοδο, αλλά,

18. Π. Χρήστου, ό.π., σσ. 318-319.

19. Ματθ. 5,15-16: *οὐδὲ καίουσι λύχνον καὶ τιθέασιν αὐτὸν ὑπὸ τὸν μόδιον, ἀλλ' ἐπὶ τὴν λυχνίαν, καὶ λάμπει πᾶσι τοῖς ἐν τῇ οἰκίᾳ. οὕτω λαμψάτω τὸ φῶς ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων.*

τρόπον τινά, υποτάσσει τὸ «γράμμα» τῆς ρητορείας στὸ «πνεῦμα» αὐτῶν ποὺ θέλει νὰ ἐκφράσει μὲ τὸν λόγο του, ὁ ὁποῖος κάλλιστα θὰ μπορούσε νὰ χαρακτηριστεῖ ὡς ἐναργέστατος καὶ ἰδιαίτερα προσωπικός. Ὁ μεγάλος ποιητής, ὅπως καὶ ὅλοι οἱ ἀληθινοὶ ποιητές, δὲν διστάζει νὰ ἀποκαλύψει προσωπικὲς πτυχὲς τοῦ βίου του, ὅταν κρίνει ὅτι αὐτὸ θὰ συντελέσει στὴν θέαση τῆς ἀλήθειας ποὺ θέλει νὰ φανερώσει μὲ τὸ ἔργο του.

Καθοριστικὴ σημασία γιὰ τὴν ὑψηλὴ λογοτεχνικὴ ἀξία τοῦ Λόγου του ἔχουν οἱ ἐπιτυχεῖς παραθέσεις ἀγιογραφικῶν χωρίων, τὰ ὁποῖα χρησιμοποιεῖ ὡς πηγὲς παραδειγμάτων καὶ ὡς αὐτούσια παραθέματα, ποὺ φανερώνουν, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, ὅτι κατεῖχε σὲ ἄριστο ἐπίπεδο τὰ κείμενα τῆς ἀγίας Γραφῆς, τόσο τῆς Παλαιᾶς ὅσο καὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης. Γι' αὐτὸ καὶ ἔχει τὴν δυνατότητα, πέρα ἀπὸ τὸ ἀδιαμφισβήτητο συγγραφικὸ, ποιητικὸ καὶ ρητορικὸ του τάλαντο, νὰ τὰ ἀξιοποιεῖ ὄχι μόνο μὲ τὴν ἱστορικὴ ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν ἀλληγορικὴ μέθοδο.

Ὡς ἐκ τούτου διαπιστώνουμε ὅτι ὁ Γρηγόριος ἐκινεῖτο μὲ ἀπόλυτὴ ἄνεση μέσα στὸν χώρο τῆς ἐλευθερίας τοῦ πνεύματος. Χωρὶς νὰ παραβλέπει τὰ ὀφέλη καὶ τὶς λογοτεχνικὲς ἀρετὲς ποὺ τοῦ παρῆσαν οἱ γνώσεις του στὶς ρητορικὲς μεθόδους καὶ τὰ ἔμφυτα χαρίσματά του, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν ὑψηλὴ παιδεία του, ὑπερβαίνει τύπους καὶ σχήματα, προκειμένου νὰ ἐνδύσει μὲ ζωὴ καὶ ἀλήθεια τὸν λόγο του, ποὺ προέρχεται ἀπὸ τὸν πλοῦτο τῶν σκέψεων, τῶν ἐμπειριῶν, τοῦ ἡθους καὶ τῆς φωτεινῆς συνειδήσεώς του.

Ὁ Γρηγόριος ἐκφράζεται περὶ Θεοῦ, περὶ ἀνθρώπου, περὶ ζωῆς καὶ θανάτου μὲ ἓνα τρόπο ἐκπληκτικόν. Εἶχε ἀφομοιώσει τὸ πνεῦμα τῆς θεολογίας τῆς Ἐκκλησίας καὶ γι' αὐτὸ μπόρεσε νὰ τὸ μεταδώσει ὄχι ὡς νεκρὸ γράμμα ἀλλὰ ὡς πνεῦμα ποὺ ζωοποιεῖ. Ἡ δὲ ἐπένδυση αὐτοῦ τοῦ πνεύματος μὲ τὸν λόγο καὶ τὴν ρητορικὴ μέθοδο ποὺ ἤξερε νὰ χρησιμοποιεῖ ὅσο λίγοι ἄνθρωποι, ἀναδεικνύουν τὰ ἔργα του ὡς ἀξεπέραστα μνημεῖα γιὰ τὴν θεολογία καὶ τὴν φιλολογία.

ΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Γρηγορίου Ναζιανζοῦ, ΛΟΓΟΣ ΙΒ΄
(PG 35, 844-849)

Εἰς τὸν πατέρα ἑαυτοῦ, ἡνίκ' ἐπέτρεψεν αὐτὸν φροντίζειν τῆς Ναζιανζοῦ Ἐκκλησίας.

Α. Τὸ στόμα μου ἤνοιξα, καὶ εἴλकुσα Πνεῦμα, καὶ δίδωμι τὰ ἑμαυτοῦ πάντα, καὶ ἑμαυτὸν τῷ Πνεύματι, καὶ πρᾶξιν, καὶ λόγον, καὶ ἀπραξίαν, καὶ σιωπὴν· μόνον ἔχέτω με, καὶ ἀγέτω, καὶ κινεῖτω καὶ χεῖρα, καὶ νοῦν, καὶ γλῶσσαν, ἐφ' ᾧ δεῖ καὶ βούλεται· καὶ ἀπαγέτω πάλιν ἀφ' ὧν δεῖ, καὶ ὧν ἄμεινον. Ὅργανόν εἰμι θεῖον, ὄργανον λογικόν, ὄργανον καλῶ τεχνίτη τῷ Πνεύματι ἀρμοζόμενον καὶ κρουόμενον. Χθὲς ἐνήργει τὴν σιωπὴν; τὸ μὴ λέγειν ἐφιλοσόφουν. Σήμερον κρούει τὸν νοῦν; ἠχήσω τὸν λόγον, καὶ φιλοσοφήσω τὸ φθέγγεσθαι. Καὶ οὔτε λάλος οὕτως εἰμί, ὥς λέγειν ἐπιθυμεῖν, τὸ σιωπᾶν ἐνεργούμενος· οὔτε σιωπηλὸς οὕτω καὶ ἀμαθής, ὥς ἐν καιρῷ λόγου τιθέναι φυλακὴν τοῖς χεῖλεσιν· ἀλλὰ καὶ κλείω καὶ ἀνοίγω τὴν ἐμὴν θύραν Νῶ, καὶ Λόγῳ, καὶ Πνεύματι, τῇ μιᾷ συμφυῖα τε καὶ θεότητι.

Β. Φθέγξομαι μὲν οὖν, ἐπειδὴ τοῦτο κελεύομαι, φθέγξομαι δὲ πρὸς τε τὸν ἀγαθὸν τοῦτον ποιμένα, καὶ τὴν ἱερὰν ποιμένην ὑμᾶς, ἃ μοι δοκεῖ βέλτιον εἶναι, ἐμέ τε εἰπεῖν, καὶ ὑμᾶς ἀκοῦσαι σήμερον. Τί ὅτι τοῦ συμποιμαίνοντος ἐδεήθης; Ἀπὸ σοῦ γὰρ ὁ λόγος ἄρξεται, ὃ φίλη καὶ τιμία μοι κεφαλὴ, καὶ τῆς Ἀαρὼν ἐκείνης ἀξία, καθ' ἣς στάζει τὸ πνευματικόν τε καὶ ἱερατικὸν ἐκεῖνο μύρον ἄχρι πώγωνος καὶ ἐνδύματος. Τί ὅτι, πολλοὺς στηρίζειν ἔτι καὶ χειραγωγεῖν δυνάμενος, καὶ μέντοι καὶ χειραγωγῶν ἐν τῇ ἰσχύϊ τοῦ Πνεύματος, βακτηρίαν ὑποβάλλη τοῖς πνευματικοῖς ἔργοις καὶ ἔρεισμα; Ἡ τοῦτο εἰδὼς καὶ ἀκούων, ὅτι καὶ μετὰ Ἀαρὼν ἐκείνου τοῦ πάνυ ἐχρίσθησαν Ἐλεάζαρ καὶ Ἰθάμαρ οἱ υἱοὶ Ἀαρὼν; τὸν γὰρ Ναδὰβ καὶ Ἀβιουδ ἐκὼν ὑπερβήσομαι, δέει τῆς βλασφημίας· καὶ Μωϋσῆς ἀνθ' ἑαυτοῦ τὸν Ἰησοῦν ἀναδεικνυσιν ἔτι ζῶν ἀντὶ νομοθέτου καὶ στρατηγοῦ, τοῖς ἐπὶ τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας ἐπειγομένοις; Καὶ τὸ μὲν γὰρ τοῦ Ἀαρὼν καὶ τοῦ Ὡρ ὑποστηριζόντων τὰς χεῖρας Μωϋσέως ἐπὶ τοῦ ὄρους, ἴν' ὁ Ἀμαλὴκ καταπολεμηθῇ τῷ σταυρῷ, πόρρωθεν σκιαγραφουμένῳ καὶ τυπουμένῳ, δοκῶ μοι παρήσειν ἐκὼν, ὥς οὐ σφόδρα οἰκεῖον ἡμῖν καὶ πρόσφορον· οὐ γὰρ συννομοθέτας ἠρεῖτο τούτους Μωϋσῆς, ἀλλ' εὐχῆς βοηθούς, καὶ καμάτου χειρῶν ἐρείσματα.

Γ. Σοὶ δὲ τί πάσχει; τί κάμνει; Τὸ σῶμα; Ὑποστηρίζειν ἔτοιμος· ἀλλὰ καὶ ὑπεστήριξα, καὶ ἐστηρίχθην, ὡς ὁ Ἰακώβ ἐκεῖνος, πατρικαῖς εὐλογίαις. Ἀλλὰ τὸ πνεῦμα; Τίς ἰσχυρότερος, καὶ θερμότερος, καὶ νῦν μάλιστα, ὅσῳ τὰ τῆς σαρκὸς ὑποβαίνει καὶ ὑπεξίσταται, ὥσπερ φωτὶ, τὸ ἀντιφράττον καὶ ἀντικείμενον, καὶ κωλύον τὴν λαμπηδόνα; Φιλεῖ γὰρ ὡς τὰ πολλὰ ἀντιπολεμεῖν ταῦτα ἀλλήλοις καὶ ἀντικαθέζεσθαι· καὶ σῶμα μὲν εὐεκτεῖν, καμνούσης ψυχῆς, ψυχὴν δὲ θάλλειν καὶ ἄνω βλέπειν, τῶν ἡδονῶν ὑποβαινουσῶν καὶ συναπομαραινομένων τῷ σώματι. Σοῦ δὲ καὶ ἄλλως ἐθαύμασα τὸ ἀρχαϊκὸν καὶ γενναῖον, πῶς οὐδὲ τοῦτο ἔδεισας, σφόδρα τῶν νῦν ὑπάρχον καιρῶν, μὴ σοι τὸ πνεῦμα πρόφασις νομισθῇ, καὶ σαρκικῶς ταῦτα λαμβάνειν δοκῶμεν τοῖς πολλοῖς, πνευματικῶς προσποιούμενοι. Ἐπειδὴ μέγα τὸ πρᾶγμα καὶ τυραννικόν, καὶ θαυμασίαν οἶαν ἔχον ἀπόλαυσιν, οἱ πολλοὶ νομίζεσθαι πεποιήκασιν· κἂν ἔτι στενοτέρας τις ἢ κατὰ ταύτην προστατῇ καὶ ἐξηγῇται ποίμνης, καὶ πλεον φερούσης τῶν ἡδέων τὰ μοχθηρά. Τοῦτο μὲν δὴ τῆς σῆς εἴτε ἀπλότητος εἴτε φιλοτεκνίας, ὑφ' ἧς οὔτε τι τῶν πονηρῶν, οὔτε αὐτὸς παραδέχῃ, οὔτε περὶ τῶν ἄλλων ῥαδίως ὑπολαμβάνεις· (βραδὺ γὰρ εἰς ὑπόνοιαν κακοῦ τὸ πρὸς κακίαν δυσκίνητον·) ἐμοὶ δὲ καὶ δεύτερον πρὸς τὸν εἴτε σὸν εἴτε καὶ ἐμὸν λαὸν τοῦτον βραχέα διαλεχθῆναι.

Δ. Τετυραννήμεθα, ὦ φίλοι καὶ ἀδελφοί· ὑμᾶς γάρ, εἰ καὶ μὴ τότε, ἀλλὰ νῦν ἐπιβοησόμεθα· τετυραννήμεθα γήρᾳ πατρός καὶ φίλου, ἵνα μετρίως εἴπω, χρηστότητι. Καί μοι βοηθεῖτε, ὅστις ἂν οἶός τε ἦ, καὶ δότε χεῖρα πιεζομένῳ, καὶ διελκομένῳ ὑπὸ πόθου καὶ πνεύματος· ὁ μὲν εἰσηγεῖται δρασμούς, καὶ ὄρη, καὶ ἐρημίας, καὶ ἡσυχίαν ψυχῆς καὶ σώματος, καὶ τὸν νοῦν εἰς ἑαυτὸν ἀναχωρῆσαι, καὶ συστραφῆναι ἀπὸ τῶν αἰσθήσεων, ὥστε ὁμιλεῖν ἀκηλιδώτως Θεῷ, καὶ ταῖς τοῦ Πνεύματος αὐγαῖς καθαρῶς ἐναστράπτεσθαι, μηδενὸς ἐπιμιγνυμένου τῶν κάτω καὶ θολερῶν, μηδὲ τῷ θείῳ φωτὶ παρεμπίπτοντος, ἕως ἂν ἐπὶ τὴν πηγὴν ἔλθωμεν τῶν τῇδε ἀπαυγασμάτων, καὶ στῶμεν τοῦ πόθου καὶ τῆς ἐφέσεως, λυθέντων τῶν ἐσόπτρων τῇ ἀληθείᾳ. Βούλεται τὸ δὲ εἰς μέσον ἄγειν, καὶ καρποφορεῖν τῷ κοινῷ βούλεται, καὶ τοῦτο ὠφελεῖσθαι, τὸ ὠφελεῖν ἀλλήλους, καὶ δημοσιεύειν τὴν ἑλλαμψιν, καὶ προσάγειν Θεῷ λαὸν περιούσιον, ἔθνος ἅγιον, βασιλείον ἱεράτευμα, ἐν πλείοσι εἰκόνα κεκαθαρμένην. Κρεῖσσον γὰρ εἶναι καὶ πλεῖον, ὥσπερ φυτοῦ παράδεισον, καὶ ἀστéρος ἐνὸς οὐρανὸν ὅλον σὺν τοῖς ἑαυτοῦ κάλλεσι, καὶ μέλους σῶμα,

οὕτω καὶ Θεῷ κατορθοῦντος ἐνὸς ὅλην Ἐκκλησίαν κατηρτισμένην· καὶ χρῆναι μὴ τὸ ἑαυτοῦ μόνον σκοπεῖν, ἀλλὰ καὶ τὸ τῶν ἄλλων. Ἐπεὶ καὶ Χριστὸς οὕτως, ὃ μένειν ἐξὸν ἐπὶ τῆς ἰδίας τιμῆς καὶ θεότητος, οὐ μόνον ἐκένωσεν ἑαυτὸν μέχρι τῆς τοῦ δούλου μορφῆς, ἀλλὰ καὶ σταυρὸν ὑπέμεινεν αἰσχύνης καταφρονήσας, ἵν' ἐν τοῖς ἑαυτοῦ πάθεσιν ἀναλώσῃ τὴν ἁμαρτίαν, καὶ ἀποκτείνῃ τῷ θανάτῳ τὸν θάνατον. Ἐκεῖνα μὲν δὴ τῆς ἐπιθυμίας τὰ πλάσματα, ταῦτα δὲ τοῦ Πνεύματος τὰ διδάγματα. Μέσος δὲ ὢν πόθου καὶ πνεύματος, καὶ οὐκ ἔχων τίνι τὸ πλεόν χαρίσομαι, ὃ μοι δοκῶ κάλλιστον εὐρηκεῖν καὶ ἀσφαλέστατον, κοινώσομαι καὶ ὑμῖν, ἵνα μοι συνδοκιμάσητε καὶ συλλάβησθε τοῦ βουλεύματος.

Ε. Ἔδοξέ μοι κράτιστον εἶναι καὶ ἀκινδυνότατον, μέσῃ τινὰ τραπέσθαι τοῦ πόθου καὶ τῆς δειλίας, καὶ τὸ μὲν τῇ ἐπιθυμίᾳ δοῦναι, τὸ δὲ τῷ πνεύματι· τοῦτο δὲ ἂν γενέσθαι, μήτε πάντῃ φυγόντος τὴν λειτουργίαν, ὥστε ἀθετῆσαι τὴν χάριν, ἐπισφαλές γάρ, μὴ τε μεῖζον ἢ κατ' ἑμαυτὸν ἀραμένον φορτίον, βαρὺ γάρ· καὶ τὸ μὲν κεφαλῆς ἄλλου, τὸ δὲ δυνάμεως· μᾶλλον δὲ ἀπονοίας ἀμφοτέρω. Εὐσεβείας δὲ εἶναι ἅμα καὶ ἀσφαλείας μετρηῆσαι τῇ δυνάμει τὴν λειτουργίαν· καὶ ὥσπερ τροφῆς τὴν μὲν κατὰ δύνάμιν προσίεσθαι, τὴν δὲ ὑπὲρ δύνάμιν ἀποπέμψασθαι· οὕτω γὰρ σώματι μὲν εὐεξίαν παραγίνεσθαι, ψυχῇ δὲ ἀσφάλειαν τῷ μετριάζειν ἐν ἀμφοτέροις. Διὰ τοῦτο νῦν μὲν δέχομαι τῷ καλῷ πατρὶ συνδιαφέρειν τὴν ἐπιμέλειαν, ὥσπερ ἀετῷ μεγάλῳ καὶ ὑψηπῆτι νεοσσὸς οὐκ ἄχρηστος ἐγγύθεν συμπαραπιπτάμενος· μετὰ δὲ τοῦτο δώσω τῷ Πνεύματι τὴν ἐμὴν πτέρυγα φέρειν ἢ βούλεται, καὶ ὡς βούλεται· καὶ οὐδεὶς ὁ βιασόμενος, οὐδὲ ἀπάξων ἐτέρωθι, μετὰ τούτου βουλευόμενον. Ἡδὺ μὲν γὰρ πατρὸς πόνοι κληρονομούμενοι, καὶ τὸ συνηθέστερον ποιμνιον τοῦ ξένου καὶ ἀλλοτρίου· προσθείην δ' ἂν, ὅτι καὶ Θεῷ τιμιώτερον, εἰ μὴ με ἀπατᾷ τὸ φίλτρον, καὶ κλέπτει τὴν αἴσθησιν ἢ συνήθειαν· οὐπω δὲ χρησιμώτερον τοῦ ἐκόντας ἐκόντων ἄρχειν, οὐδὲ ἀσφαλέστερον· ἐπειδὴ μὴ πρὸς βίαν ἄγειν τοῦ ἡμετέρου νόμου, μηδὲ ἀναγκαστῶς, ἀλλ' ἐκουσίως. Τοῦτο μὲν γὰρ οὐδ' ἂν ἄλλην ἀρχὴν συστήσειεν, ἐπειδὴ φιλεῖ τὸ βίᾳ κρατούμενον ἐλευθεριάζειν ποτὲ καιροῦ λαβόμενον· τὴν δὲ ἡμετέραν οὐκ ἀρχὴν, ἀλλὰ παιδαγωγίαν, καὶ πάντων μάλιστα συντηρεῖ τὸ ἐκούσιον. Βουλομένων γάρ, οὐ τυραννουμένων, τὸ τῆς εὐσεβείας μυστήριον.

Ζ. Οὗτος ὁ παρ' ἐμοῦ λόγος ὑμῖν, ὃ ἄνδρες, ἀπλῶς τε καὶ μετὰ πάσης εὐνοίας εἰρημένος, καὶ τοῦτο τὸ τῆς ἐμῆς διανοίας μυστήρι-

ον. Νικώη δὲ ὅτι ἂν καὶ ὑμῖν καὶ ἡμῖν μέλλῃ συνοίσειν τοῦ πνεύματος ἄγοντος τὰ ἡμέτερα (πάλιν γὰρ εἰς ταυτὸν ὁ λόγος ἀνέρχεται), ᾧ δεδώκαμεν ἡμᾶς αὐτούς, καὶ τὴν χρισθεῖσαν κεφαλὴν τῷ ἐλαίῳ τῆς τελειώσεως ἐν Πατρὶ παντοκράτορι, καὶ τῷ μονογενεῖ Λόγῳ, καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι καὶ Θεῷ. Μέχρι γὰρ τίνος τῷ μοδίῳ τὸν λύχνον περικαλύψομεν, καὶ φθονήσομεν τοῖς ἄλλοις τῆς τελείας θεϊότητος, δέον ἐπὶ τὴν λυχνίαν ἤδη τιθέναι καὶ λάμπειν πάσαις Ἐκκλησίαις τε καὶ ψυχαῖς, καὶ παντὶ τῷ τῆς οἰκουμένης πληρώματι, μηκέτι εἰκαζόμενον, μηδὲ τῇ διανοίᾳ σκιαγραφούμενον, ἀλλὰ καὶ φανερώς ἐκλαλούμενον; Ὑπερ δὲ τελεωτάτῃ τῆς θεολογίας ἀπόδειξις τοῖς ταύτης ἡξιωμένοις τῆς χάριτος ἐν αὐτῷ Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα, τιμὴ, κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

ΑΚΟΛΟΥΘΙΑ
ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΚΑΙ ΠΑΝΕΥΦΗΜΟΥ
ΠΑΡΘΕΝΟΜΑΡΤΥΡΟΣ
ΚΛΑΥΔΙΑΣ
ΤΗΣ ΕΝ ΑΓΚΥΡΑΙ
ΤΗΣ ΓΑΛΑΤΙΑΣ ΑΘΛΗΣΑΣΗΣ

Ἔς ἡ Μνήμη τῇ ΙΗ' Μαΐου

Ποιηθεῖσα
ὑπὸ τοῦ ἐλαχίστου ἐν Ἐπισκόποις Κυρίλλου,
τούπικλιν Κογεράκη,
Μητροπολίτου τῆς ἀγιωτάτης Μητροπόλεως Ρόδου

ΤΟΙΣ ΕΝΤΕΥΞΟΜΕΝΟΙΣ

Ο Ναός τῆς Ἀγίας Παρθενομάρτυρος Κλαυδίας εἰς τό Πυλίον τῆς Κῶ ὑπῆρχε ἤδη κατά τήν Ὀθωμανικήν Κατοχήν καί ἐκτιμᾶται ὅτι ἀνηγέρθη κατά τούς ὑστέρους βυζαντινούς χρόνους. Μέ τήν πάροδον τῶν ἐτῶν κατεχώθη, πληρωθεῖς φερτῶν ὑλικῶν, καί κατέστη σχεδόν ὑπόγειος. Κατά δέ τήν περίοδον τῆς Ἰταλικῆς Κατοχῆς ἐγένετο ὑπό τῶν κατακτητῶν προσπάθεια πλήρους καταστροφῆς του διά μεταφορᾶς τῆς ἔμπροσθεν αὐτοῦ εὕρισκομένης ὁδοῦ ὀπισθεν αὐτοῦ, οὕτως ὥστε ἀφ' ἐνός νά ταφῇ ὑπό τῶν πιπτῶντων χωμάτων τῆς ὑπερκειμένης ὁδοῦ καί ἀφ' ἐτέρου νά μὴν εἶναι ὁρατός ἐκ τῶν διερχομένων οὕτως ὥστε συντόμως, ὡς ἤλπιζον αἱ κατοχικαί ἀρχαί, νά λησμονηθῇ.

Εὐτυχῶς, δέν συνέβη κάτι τέτοιο! Οἱ κάτοικοι τῆς περιοχῆς συνέχισαν νά ἀγαποῦν καί νά τιμοῦν τήν Ἀγίαν καί τόν Ναόν της. Κατά τήν 24ην Μαρτίου 1959 ἐπραγματοποιήθη ἀνασκαφή ὑπό τήν ἐπιστάσιαν τοῦ π. Στέργου Ἐψίμου, ἐφημερίου τοῦ Ἀγίου Νικολάου Πυλίου, καί τοῦ π. Γεωργίου Σαρρῆ, ἐφημερίου Ἀγίου Γεωργίου Πυλίου, ἡ ὁποία ἀπεκάλυψε τόν παλαιόν Ναόν. Ἡ Ἀγία Τράπεζα καί ἡ Ἱερά Προσκομιδὴ ἠύρισκοντο εἰς καλήν κατάστασιν καί μετὰ δύο ἡμέρας ὁ Μητροπολίτης Κῶου Ἑμμανουήλ Καρπαθίου (1948-1967) ἐπεσκέφθη τόν χώρον τελέσας τρισάγιον διά τήν ἀνεύρεσιν τοῦ Ναοῦ. Σημειωτέον, ὅτι κατά τήν ἀνασκαφήν εὐρέθη μαρμαρίνη πλάξ ἔχουσα κεχαραγμένον ἐπ' αὐτῆς τό ὄνομα «Κλαυδία».

Ἦδη ἀπό τό ἔτος 2010 ὁ χώρος ἠὺτρεπίσθη καί κατ' ἔτος ψάλλεται εἰς τόν Ἱερόν Ναόν Ἀρχιερατικός Ἑσπερινός μέ τήν συμμετοχήν πλήθους πιστῶν, καθὼς ἡ Ἀγία Κλαυδία, ἡ «Ἀγιάκλαυτη», ὅπως τήν λέει ὁ λαός, εἶναι ἰδιαίτερος ἀγαπητὴ ἐν Κῶ. Οὐχί σπανίως, μάλιστα, πληροφοροῦμεθα ἐμφανίσεις τῆς Ἀγίας εἰς κατοίκους τῆς

περιοχής, οἱ ὅποιοι ἀδιαλείπτως καί μετ' εὐσεβείας τήν τιμοῦν καί ἰδιαιτέρως τήν εὐλαβοῦνται.

Ἡ Ἱερά Μητρόπολις Κώου καί Νισύρου, ἐν ἀγαστῇ συνεργασίᾳ μετὰ τῆς Ἐφορείας Ἀρχαιοτήτων Δωδεκανήσου καί τῆς Προϊσταμένης αὐτῆς Ἑλλογιμωτάτης κ. Μαρίας Μιχαηλίδου, ἀπό ἐτῶν ἔχει ξεκινήσει σοβαράν προσπάθειαν ὅπως ἀποκαταστήσῃ πλήρως τό ναῦδριον τῆς Ἀγίας Κλαυδίας οὕτως ὥστε νά διασωθῇ καί σύν τῷ χρόνῳ νά ἀποδοθῇ εἰς τήν λατρείαν.

Ἡ χάρις τοῦ Ἀγίου Θεοῦ δέν ἐπέτρεψε νά διασωθοῦν πολλάι πληροφοροφαί διὰ τόν βίον τῆς Ἀγίας Κλαυδίας καί τῶν ἄλλων παρθένων αἱ ὁποῖαι ἐμαρτύρησαν μαζί της. Τά ὀνόματά των ἦσαν Κλαυδία, Τεκοῦσα, Ἀλεξανδρία, Φαινή, Εὐφρασία, Ματρῶνα, Ἰουλία καί Θεοδότη. Μαζί των ἐορτάζει καί ὁ Ἅγιος Μάρτυς Θεόδοτος.

Αἱ Ἀγίαι ἔλκουσai καταγωγὴν ἐξ Ἀγκύρας τῆς Γαλατίας, εἶχον δοθῇ ψυχῇ τε καί σώματι τομεῖς τῆς εὐποιῆς καί τῆς ἐκφράσεως τῆς ἐμπράκτου ἀγάπης πρὸς τόν πλησίον. Ζῶσαι εἰς περιβάλλον σκληροτάτου διωγμοῦ, κατὰ τὰς ἀρχάς τοῦ 4ου αἰῶνος, κατηγγέλθησαν εἰς τὰς ρωμαϊκὰς ἀρχάς καί προσήχθησαν ἐνώπιον αὐτῶν διὰ νά θυσιάσουν εἰς τὰ εἰδῶλα, κάτι πού ἐπ' οὐδενί ἐδέχθησαν νά πράξουν. Ὁ ἄρχων τῆς Ἀγκύρας Θεότεκνος μή δυνάμενος νά τὰς μεταπείσῃ διέταξε νά θανατωθοῦν διὰ πνιγμοῦ εἰς παρακειμένην λίμνην. Τά τίμια λείψανά των ἀνέσυρε ὁ Θεόδοτος καί τὰ ἔθαψε χριστιανικά. Ὅταν ἡ πρᾶξις του ἀπεκαλύφθη ἐδέχθη καί αὐτός τόν ἀμαράντινον στέφανον τοῦ μαρτυρίου.

Μέ μεγάλην χαράν καί ἐγκαρδίους εὐχαριστίας ἐδέχθημεν ἐκ τοῦ πολυσεβάστου φιλομούσου Ἀγίου ἀδελφοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Ρόδου κ.κ. Κυρίλλου τό ἄκουσμα ὅτι ὁλοκληρώθηκε ἡ ὑπ' αὐτοῦ συγγραφεῖσα πλήρης ἀσματικὴ Ἀκολουθία πρὸς τιμὴν τῆς Ἀγίας Παρθενομάρτυρος Κλαυδίας καί τῶν σύν αὐτῇ διὰ τήν κατὰ τήν 18ην Μαΐου ἐορτὴν των, ὡς καί ὅτι θά δημοσιευθῇ εἰς τό ὑπ' αὐτοῦ διευθυνόμενον Περιοδικόν «Δωδεκάνησος».

Εὐγνώμονες διὰ τήν πολλαπλῶς ἐκφρασθεῖσαν καί ἐκφραζομένην, ὄντως ἀδελφικὴν, ἀγάπην τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Ρόδου κ.κ. Κυρίλλου δοξολογοῦμεν τόν Ἅγιον ἡμῶν Θεόν διὰ τό πλουσιώτατον πηγαῖον συγγραφικόν τάλαντον μέ τό ὅποιον δαψιλῶς τόν ἐπροίκισεν, καί τόν εὐχαριστοῦμεν, ἔτι μᾶλλον, ἐκ βάθους καρδίας διὰ τήν συνεχῇ καί φιλάδελφον ἀξιοποίησιν αὐτοῦ, ὥστε

νά ἐμπλουτίζονται συνεχῶς τὰ ἱερά ἀναλόγια μέ νέας, ὑψηλῆς ποιη-
τικῆς συνθέσεως καί θεόθεν ἐμπνεύσεως, Ἀκολουθίας. Τοῦτο συμ-
βαίνει, οὐχί μόνον, διά τούς Ἁγίους τῆς Ἱερᾶ Μητροπόλεως Ρόδου,
ἦν ἀπό ἐτῶν θεοφιλῶς καί θεαρέστως ποιμαίνει, καί τῆς Δωδεκα-
νήσου, ἐν γένει, ἀλλά καί τῆς καθ' ἡμᾶς Ἱερᾶ Μητροπόλεως Κῶου
καί Νισύρου, καθὼς τό αὐτό ἔπραξε καί κατά τό παρελθόν συγγρά-
ψας τήν, κατ' ἔτος ψαλλομένην, Ἀκολουθίαν τῆς Ὁσίας Μητρός
ἡμῶν Μελοῦς τῆς ἐν τῇ Βουρρίνῃ τῆς Κῶ.

Ἐπὶ δέ τούτοις, ἐκζητοῦντες, ὡς δρόσον Ἀερμῶν, τάς Ἀγίας Εὐ-
χάς τοῦ Πατρός καί Πατριάρχου ἡμῶν κ.κ. Βαρθολομαίου, ἀναγνω-
ρίζοντες, καί αὐθις, τήν πρὸς τόν Σεβασμιώτατον Μητροπολίτην
Ρόδου κ.κ. Κύριλλον ὀφειλομένην διά τήν σύνθεσιν τῆς Ἀκολουθίας,
τήν δημοσίευσιν καί τήν προσφοράν της πρὸς χρήσιν, χάριν εὐχό-
μεθα μυχόθεν, ὅπως ἡ Ἁγία Παρθενομάρτυς Κλαυδία καί αἱ σύν
αὐτῇ Παρθένοι, ὡς καί ὁ Ἅγιος Μάρτυς Θεόδοτος, ἐνισχύουσιν
Αὐτόν εἰς τήν πολυτίμητον Ἀρχιερατικὴν του διακονίαν καί πρε-
σβεύουσιν καί ὑπὲρ πάντων ἡμῶν, ὁ δέ Δωρεοδότης, Ἐλεήμων καί
Πανοικτίρμων Κύριος ἐπιστηρίζῃ Ὑμᾶς καί τήν κατ' οἶκον Ὑμῶν
Ἐκκλησίαν ἐπιδαφιλεύων πλουσίαν τήν Χάριν Του ἐφ' Ὑμᾶς, καί
διατελοῦμεν μετὰ πατρικῶν εὐχῶν καί πολλῆς τῆς ἐν Κυρίῳ ἀγάπης.

Ἐν Κῶ, ἐν τῇ Ἱερᾷ Μητροπόλει, τῇ 16ῃ Μαρτίου 2020

Ο ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ

Handwritten signature of the Bishop of Rhodes and Nisyros.

Ο ΚΩΟΥ ΚΑΙ ΝΙΣΥΡΟΥ ΝΑΘΑΝΑΗΛ

ΑΚΟΛΟΥΘΙΑ
ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΚΑΙ ΠΑΝΕΥΦΗΜΟΥ
ΠΑΡΘΕΝΟΜΑΡΤΥΡΟΣ
ΚΛΑΥΔΙΑΣ
ΤΗΣ ΕΝ ΑΓΚΥΡΑΙ ΤΗΣ ΓΑΛΑΤΙΑΣ ΑΘΛΗΣΑΣΗΣ

—✠—
Ἦς ἡ Μνήμη τῇ ΙΗ΄ Μαΐου

—✠—
Ποιηθεῖσα
ὑπὸ τοῦ ἐλαχίστου ἐν Ἐπισκόποις Κυρίλλου, τοῦ πίκλην Κογεράκη,
Μητροπολίτου τῆς ἀγιωτάτης Μητροπόλεως Ρόδου.

—✠—
Εἰς τὸν μικρὸν ἑσπερινὸν

Ἰστώμεν στίχ. δ΄ καὶ ψάλλομεν τὰ κάτωθι Στιχηρὰ Προσόμοια.

Ἦχος πλ. β΄. Τριήμερος ἀνέστης.

Τιμήσωμεν προθύμως πιστοί, Κλαυδίαν τὴν πανεύφημον ἐκβοῶν-
τες· Χαίροις Μάρτυς τοῦ Χριστοῦ, ἡ φρύαγμα εἰδώλων, πατήσα-
σα ἀνδρείως, τοῦ μαρτυρίου ἀριστεύμασιν.

Αίνεσews αἰσίαις φωναῖς, Κλαυδίαν εὐφημήσωμεν τὴν ὀλβίαν· τῆς
σαρκὸς γὰρ τὸ ρευστόν, σαφῶς ὑπεριδοῦσα, ἐν ἄλλοις μαρτυρίου,
τὸν Ζωοδότῃν ἐμεγάλυνεν.

Μὴ πτήξασα τυράννων ὄφρυν, Κλαυδία θείας πίστεως τῇ δυνάμει, ὠμολόγησας Χριστόν, τυράννων ἐναντίον, καὶ ἔδραυσας τὸ θράσος, τοῦ ἀρχεκάκου πολεμήτορος.

Ικέτευε Κλαυδία Χριστόν, Νυμφρίον τὸν ὠραῖόν σου παρρῆσια, ὑπὲρ πάντων τῶν πιστῶς, τελούντων σου τὴν μνήμην, τὴν λάμπουσαν ἐν κόσμῳ, τῇ φωταυγείᾳ τῶν θαυμάτων σου.

Δόξα. Ἦχος α΄.

Δεῦτε πιστοί, Κλαυδίαν τὴν Ἀγίαν, μελωδικῶς τιμήσωμεν· ὡς φρόνιμος γὰρ παρθένος, ἐνυμφεύθη τῷ Χριστῷ, ἐν μαρτυρίου σκάμματι, καὶ πρεσβεύει αὐτῷ, πρὸς σωτηρίαν τῶν ψυχῶν ἡμῶν.

Καὶ νῦν. Τὸ τῆς Ἑορτῆς.

ΕΙΣ ΤΟΝ ΣΤΙΧΟΝ, Στιχηρὰ Προσόμοια.

Ἦχος β΄. Οἶκος τοῦ Ἐφραθᾶ.

Χαίροις Μάρτυς Χριστοῦ, πανεύφημε Κλαυδία· ikéτευε ἀπαύστως, Χριστὸν τὸν Ἀναστάντα, ὑπὲρ τῶν εὐφημούντων σε.

Στίχ. Ὑπομένων, ὑπέμεινα τὸν Κύριον καὶ προσέσχε μοι.

Πόθῳ τοῦ ἐκ νεκρῶν, ἐνδόξως Ἀναστάντος, ψυχὴν πυρπολουμένη, Κλαυδία Καλλιμάρτυς, μαρτυρικῶς ἠρίστευσας.

Στίχ. Καὶ ἔστησεν ἐπὶ πέτραις τοὺς πόδας μου καὶ κατεύθυνε τὰ διαβήματά μου.

Πρέσβευε τῷ Χριστῷ, Κλαυδία Ἀδληφόρε, ἁμαρτιῶν τὴν λύσιν, δοθῆναι τοῖς τελούσι, τὴν φωτοφόρον μνήμην σου.

Δόξα. Ἦχος δ'.

Εἰς παρθένων Μαρτύρων, χορεία ἐπαινετῇ, ὑπὲρ φύσιν διαπρέψασα, νικητικὰ ἐδέξω τὰ βραβεῖα, Κλαυδία παμμακάριστε. Ὅθεν πρέσβευε Χριστῷ, πρὸς σωτηρίαν τῶν ψυχῶν ἡμῶν.

Καὶ νῦν. Τὸ τῆς Ἑορτῆς.

Νῦν ἀπολύεις, τὸ Τρισάγιον, τὸ Ἀπολυτίκιον ἐκ τοῦ Μεγάλου Ἑσπερινοῦ καὶ Ἀπόλυσις.

ΕΙΣ ΤΟΝ ΜΕΓΑΛΗ ΕΣΠΕΡΙΝΟΝ

Ὁ Προοιμακὸς καὶ τὸ «Μακάριος ἀνὴρ». Εἰς δὲ τὸ «Κύριε ἐκέκραξα» ἱστῶμεν στίχ. στί καὶ ψάλλομεν τὰ κάτωθι Στιχηρὰ Προσόμοια.

Ἦχος δ'. Ὡς γενναῖον ἐν Μάρτυσι.

Ὡς παρθένον ἀκήρατον, Ἀθληφόρον ὡς πάντιμον, συνελθόντες σήμερον εὐφημοῦμέν σε· σὺ γὰρ τρωθεῖσα τῷ ἔρωτι, Κλαυδία πανεύφημε, τοῦ Νυμφρίου τῶν ψυχῶν, τῶν βασάνων ὑπέμεινας, τὰ ἐπίπονα, καὶ αὐτῷ ὡς δυσία προσηνέχθης, ἐν τοῖς ὕδασι τὸν δρόμον, τοῦ μαρτυρίου τελέσασα.

Τοῦ Δεσπότης κειμήλιον, ἀνεδείχθης πολύτιμον, ἐν Μαρτύρων σκάμματι διαπρέψασα· ἀνακειμένη γὰρ ἔνδοξε, αὐτῷ διὰ πίστεως, ἀντετάξω εὐδαρσῶς, ἡγεμόνος τῷ δόγματι, καὶ διέλυσας, ἀδείας σκοτίαν βαθυτάτην, φωτισμῷ τοῦ μαρτυρίου, Μάρτυς Κλαυδία πανεύφημε.

Εὐσεβείας τὸ ἔνδυμα, ὡς ἐχέρρων φοινίξασα, μαρτυρίου ἔνδοξε τοῖς κοσμήμασι, πεποικιλμένη εἰσέδραμες, νυμφῶνα εἰς ἄφθαρτον, καὶ συνήρθης μυστικῶς, τῷ ὡραίῳ Νυμφίῳ σου· ὃν ἰκέτευε, σὺν

ἐπτάδι Παρθένων Συμμαρτύρων, σωτηρίαν δωρηθῆναι, τοῖς ἐκτελοῦσι τὴν μνήμην σου.

Ἑτέρα. Ἦχος πλ. δ'. Ὡ τοῦ παραδόξου.

Μάρτυς Ἀθληφόρε ἔνδοξε, παρθενικαῖς ἀρεταῖς, εὐποιῶν συνήρ-
μοσας, καὶ καλὴ ἐνώπιον, τοῦ Θεοῦ χρηματίζουσα, ἐν μαρτυ-
ρίου ἐνστάσει ἡσυχνας, τὰς παρατάξεις τῆς ματαιότητος. Ὅθεν Κλαυ-
δία σε, οἱ πιστοὶ γεραίρομεν χαρμονικῶς, τὴν ἀγίαν μνήμην σου, σή-
μερον ἄγοντες.

Μάρτυς Ἀθληφόρε πάγκαλε, φωτιζομένη αὐγαῖς, Παρακλήτου
τῆς χάριτος, τοῖς ἐν σκότει ἔλαμψας, τῶν εἰδώλων ὡς ἥλιος,
καὶ τῷ σαρκίῳ ἐν λίμνῃ δύσασα, ἐν Παραδείσου σκηναῖς ἀνέτειλας,
ἐκεῖθεν λάμπουσα, καὶ βολαῖς θανμάτων σου τῶν εὐσεβῶν, τὰς ψυχὰς
φωτίζουσα, Κλαυδία ἔνδοξε.

Μάρτυς Ἀθληφόρε πάνσεμνε, τὸν ἐν τῇ λίμνῃ πνιγμόν, ὑπεδέξω
ὡς ἄσαρκος, ὡς ζωῆς παραίτιον, τῇ ἐλπίδι τῆς πίστεως, καὶ
βυθισθεῖσα, σαρκὶ ἐν ὕδασι, εἰδώλων πλάνης, ὄφρ' ἐν ἐβύδισας. Ὅθεν
τοῦ ὕδατος, τῆς ζωῆς μετέλαβες ὑπὲρ ἡμῶν, εὐχομένη πάντοτε, Κλαυ-
δία ἔνδοξε.

Δόξα. Ἦχος β'.

Παρθενομάρτυς Χριστοῦ, Κλαυδία παμμακάριστε, παρθενίας ἐλαίῳ,
ψυχῆς τὴν λαμπάδα, ἄσβεστον τηρήσασα, καὶ φαιδρύνασα ταύ-
την, μαρτυρικοῖς σου αἵμασιν, ἐν νυμφῶνι τῆς ζωῆς, τῷ φωτεινῷ κατε-
σκήνωσας· ἔνθα χοροβατοῦσα, σὺν ταῖς παρθένοις ἐκείναις ταῖς φρο-
νίμοις, τῷ Νυμφίῳ πρέσβευε Χριστῷ, ὑπὲρ εἰρήνης τοῦ κόσμου, καὶ
σωτηρίας τῶν ψυχῶν ἡμῶν.

Καὶ νῦν. Τὸ τῆς Ἑορτῆς

Εἵσοδος, τὸ Φῶς ἱλαρόν, τὸ Προκείμενον τῆς ἡμέρας καὶ τὰ Ἀνα-
γνώσματα.

Παροιμιῶν τὸ Ἀνάγνωσμα.

(Κεφ. λα', 10, 13-20, 25)

Γυναῖκα ἀνδρείαν τίς εὐρήσει; τιμιώτερα δέ ἐστι λίθων πολυτελῶν ἢ τοιαύτη. Μηρυομένη ἔρια καὶ λίνον ἐποίησεν εὐχρηστον ταῖς χερσὶν αὐτῆς. Ἐγένετο ὡσεὶ ναῦς ἐμπορευομένη μακρόθεν, συνάγει δὲ αὐτῆς τὸν πλοῦτον. Καὶ ἀνίσταται ἐκ νυκτῶν καὶ ἔδωκε βρώματα τῷ οἴκῳ καὶ ἔργα ταῖς θεραπαίναις. Θεωρήσασα γεώργιον ἐπρίατο, ἀπὸ δὲ καρπῶν χειρῶν αὐτῆς κατεφύτευσε κτῆμα. Ἀναζωσαμένη ἰσχυρῶς τὴν ὀσφὺν αὐτῆς ἤρεισε τοὺς βραχίονας αὐτῆς εἰς ἔργον. Ἐγεύσατο ὅτι καλόν ἐστι τὸ ἐργάζεσθαι, καὶ οὐκ ἀποσβέννυται ὁ λύχνος αὐτῆς ὅλην τὴν νύκτα. Τοὺς πῆχεις αὐτῆς ἐκτείνει ἐπὶ τὰ συμφέροντα, τὰς δὲ χεῖρας αὐτῆς ἐρείδει εἰς ἄτρακτον. Χεῖρας δὲ αὐτῆς διήνοιξε πένητι, καρπὸν δὲ ἐξέτεινε πτωχῷ. Ἰσχὺν καὶ εὐπρέπειαν ἐνεδύσατο καὶ εὐφράνθη ἐν ἡμέραις ἐσχάταις.

Σοφίας Σολομῶντος τὸ Ἀνάγνωσμα.

(Κεφ. γ', 1-9)

Δικαίων ψυχὰι ἐν χειρὶ Θεοῦ, καὶ οὐ μὴ ἄφηται αὐτῶν βάσανος. Ἦτοξον ἐν ὀφθαλμοῖς ἀκρόνων τεθνάναι, καὶ ἐλογίσθη κάκωσις ἢ ἔξοδος αὐτῶν καὶ ἡ ἀφ' ἡμῶν πορεία σύντριμμα· οἱ δὲ εἰσιν ἐν εἰρήνῃ. Καὶ γὰρ ἐν ὅψει ἀνθρώπων ἔαν κολασθῶσιν, ἡ ἐλπίς αὐτῶν ἀθανασίας πλήρης. Καὶ ὅλῃα παιδευθέντες μεγάλα εὐεργετηθήσονται· ὅτι ὁ Θεὸς ἐπείρασεν αὐτοὺς καὶ εὗρεν αὐτοὺς ἀξίους ἑαυτοῦ. Ὡς χρυσὸν ἐν χωνευτηρίῳ ἐδοκίμασεν αὐτοὺς καὶ ὡς ὀλοκάρπωμα δυσίας προσεδέξατο αὐτούς. Καὶ ἐν καιρῷ ἐπισκοπῆς αὐτῶν ἀναλάμψουσι καὶ ὡς σπινθῆρες ἐν καλάμῃ διαδραμοῦνται. Κρινοῦσιν ἔθνη καὶ κρατήσουσι λαῶν, καὶ βασιλεύσει αὐτῶν Κύριος εἰς τοὺς αἰῶνας. Οἱ πεποιδότες ἐπ' αὐτῷ συνήσουσιν ἀλήθειαν, καὶ οἱ πιστοὶ ἐν ἀγάπῃ προσμενοῦσιν αὐτῷ· ὅτι χάρις καὶ ἔλεος ἐν τοῖς ὁσίοις αὐτοῦ, καὶ ἐπισκοπὴ ἐν τοῖς ἐκλεκτοῖς αὐτοῦ.

Σοφίας Σολομῶντος τὸ Ἀνάγνωσμα.
(Κεφ. ε', 15 - στ', 1-3)

Δίκαιοι εἰς τὸν αἰῶνα ζῶσι, καὶ ἐν Κυρίῳ ὁ μισθὸς αὐτῶν, καὶ ἡ φροντίς αὐτῶν παρὰ Ὑψίστῳ. Διὰ τοῦτο λήφονται τὸ βασίλειον τῆς εὐπρεπείας, καὶ τὸ διάδημα τοῦ κάλλους ἐκ χειρὸς Κυρίου· ὅτι τῇ δεξιᾷ σκεπάσει αὐτοὺς καὶ τῷ βραχίονι ὑπερασπιεῖ αὐτῶν. Λήφεται πανοπλίαν τὸν ζῆλον αὐτοῦ, καὶ ὀπλοποιήσκει τὴν κτίσιν εἰς ἄμυναν ἐχθρῶν. Ἐνδύσεται θώρακα δικαιοσύνης καὶ περιθήσεται κόρυθα κρίσιν ἀνυπόκριτον. Λήφεται ἀσπίδα ἀκαταμάχητον ὁσιότητα, ὅξυνει δὲ ἀπότομον ὄργην εἰς ῥομφαίαν, συνεκπολεμήσει δὲ αὐτῷ ὁ κόσμος ἐπὶ τοὺς παράφρονας. Πορεύονται εὖστοχοι βολίδες ἀστραπῶν καὶ ὡς ἀπὸ εὐκύκλου τόξου τῶν νεφρῶν ἐπὶ σκοπὸν ἀλοῦνται, καὶ ἐκ πετροβόλου θυμοῦ πλήρεις ῥιφήσονται χάλαζαι. Ἀγανακτήσει κατ' αὐτῶν ὕδωρ θαλάσσης, ποταμοὶ δὲ συγκλύσουσιν ἀποτόμως. Ἀντιστήσεται αὐτοῖς πνεῦμα δυνάμεως καὶ ὡς λαίλαψ ἐκλικμήσει αὐτούς. Καὶ ἐρημώσκει πᾶσαν τὴν γῆν ἀνομία, καὶ ἡ κακοπραγία περιτρέφει δρόνους δυναστῶν. Ἀκούσατε οὖν, βασιλεῖς, καὶ σύνετε· μάθετε, δικασταὶ περάτων γῆς· ἐνῳτίσασθε οἱ κρατοῦντες πλήθους καὶ γεγαιρωμένοι ἐπὶ ὄχλοις ἐθνῶν· ὅτι ἐδόθη παρὰ Κυρίου ἡ κράτησις ὑμῖν καὶ ἡ δυναστεία παρὰ Ὑψίστου.

Εἰς τὴν Λίθην,
Ἰδιόμελα.

Ἦχος α'.

Τὸ ῥόδον τῆς εὐσεβείας, τὸ κρίνον τῆς παρθενίας, τοῦ Εὐαγγελίου τὸ βλάστημα, Κλαυδίαν τὴν Μάρτυρα, δεῦτε φιλέορτοι, ἐν ὕμνοις τιμήσωμεν· ταύτης γὰρ σήμερον, ἡ ἀξιέπαινος μνήμη, ἡμῖν ἐφέστηκε,

τὸν ἁγιασμὸν παρέχουσα, τοῖς πρὸς αὐτὴν ἀναβοῶσι· Χαίροις ἡ Μαρ-
τύρων, παρθενικῆς χορείας ἐπαινετῆς, μέλος τίμιον χρηματίσασα, ὡς
θανεῖν προκρίνας, ὑπὲρ Νυμφρίου τοῦ ἀθανάτου, Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ
ἡμῶν, τοῦ πρεσβείαις σου δυναταῖς, τὴν εἰρήνην παρέχοντος, ταῖς ψυ-
χαῖς ἡμῶν πανεύφημε.

Ὁ αὐτός.

Αῖθληφόρε μακαρία, Κλαυδία πανεύφημε, πίστει διαφυγοῦσα, εἰ-
δωλικῆς ἀπάτης τὸν κλύδωνα, μαρτυρικῶς διεπέρασας, πρὸς λι-
μένα ἀχείμαστον, ἐκλεκτῶν τῆς καταπαύσεως· ἔνθα εὐφραινόμενη,
τῇ γαλήνῃ τῆς θεώσεως, καὶ ἐνηδομένη, τῇ ἀπροσίτῳ φωτοχυσίᾳ, τὸν
φωτισμὸν ἐξαίτει, ταῖς ψυχαῖς τῶν ὑμνούντων σε.

Ἦχος β΄.

Μαρτύρων καλλινίκων, Παρθένων ὀκταρίθμων, χορείαν ἀξιέραστον,
ᾠσματικαῖς μελωδίαις, τιμήσωμεν λέγοντες· Χαίροις Κλαυδία καλ-
λιπάρδενε· χαίροις Ἀλεξανδρία καὶ Εὐφρασία πανεύφημε· χαίροις
Ματρῶνα ἐκλεκτή· χαίροις Ἰουλία· χαίροις Τεκοῦσα· χαίροις Θεοδότῃ,
καὶ Φαεινῇ αἰοίδιμε· ἀδελφὰ γὰρ φρονοῦσαι, τυράννου δράσος ἐπα-
τήσατε, καὶ τῷ ἐν λίμνῃ πνιγμῷ, τὸν νοητὸν φαραῶ, πανστρατὶ
κατεποντίσατε. Ὅθεν πρεσβεύετε ἐκτενῶς, τῷ ἐν Τριάδι Θεῷ, τοῦ σω-
θῆναι τὰς ψυχὰς ἡμῶν.

Δόξα. Ἦχος πλ. α΄.

Δεῦτε σήμερον πιστοί, τὴν Ἀθληφόρον Κλαυδίαν, τοῖς ᾠμασιν
ἐπαινέσωμεν, χαίροις κραυγάζοντες αὐτῇ, Παρθενομάρτυς ἀήτ-
τητε, ἡ ἐν ἐλέους σπλάγχνοις, τοῖς ἀδελφοῖς ἐπαρκέσασα, τὸ ἔλεος
μιμουμένη, τοῦ ἐλεήμονος Θεοῦ, καὶ αὐτῷ ἁρμοσθεῖσα, ὡς νύμφη
ὑπέρκαλλος, διὰ μαρτυρίου, τοῦ κραταιοῦ ἀγωνίσματος. Ἄλλ' ὡς ἐν
τῷ νυμφῶνι τῆς ζωῆς, εὐκλεῶς χοροβατοῦσα, μνημόνευε ἡμῶν, τῶν
τελούντων τὴν μνήμην σου.

Καὶ νῦν. Τὸ τῆς Ἑορτῆς

ΕΙΣ ΤΟΝ ΣΤΙΧΟΝ, Στιχηρὰ Προσόμοια.

Ἦχος β'. Ὅτε ἐκ τοῦ ξύλου.

Δεῦρο ὁ χριστώνυμος λαός, ἐν ἀγαλλιάσει Κλαυδίαν, τὴν Ἀθληφόρον Χριστοῦ, σήμερον τιμήσωμεν, ὅτι νικήσασα, τῶν ἀδέων τὴν ἔπαρσιν, Μαρτύρων ἐνστάσει, λήξιν τὴν αἰΐζων, ἐκληρονόμησε, δόξης ἀκηράτου τρυφῶσα, καὶ ὑπὲρ ἡμῶν δεομένη, ἵνα χάριν εὕρωμεν καὶ ἔλεος.

Στίχ. Ὑπομένων, ὑπέμεινα τὸν Κύριον καὶ προσέσχε μοι.

Σπόρος ὁ τῆς πίστεως βληθείς, ἐν τῇ καθαρᾷ σου καρδίᾳ, ὡς ἐν εὐφώρῳ ἀγρῷ, γεωργία κρείττονι, τοῦ μαρτυρίου σου, τὸν καρπὸν ἀναδέδωκε, Κλαυδία θεόφρων, ὡς ἔφη ὁ Κύριος, ἑκατοστεύοντα. Ὅθεν τῶν πιστῶς σε τιμώντων, πάντοτε προστάτευε Μάρτυς, τῇ θερμῇ πρεσβείᾳ σου δεόμεθα.

Στίχ. Καὶ ἔστησεν ἐπὶ πέτραις τοὺς πόδας μου καὶ κατεύθυνε τὰ διαβήματά μου.

Οῦμα ἀτενίζουσα τῆς σῆς, καθηγιασμένης καρδίας, τῷ ἐπὶ πάντων Θεῷ, χαῦνον τὸ τοῦ δήλεος, ἀρρενωπότατον, ἐν τοῖς ἄθλοις ἐπέδειξας, καὶ μέγα εἰργάσω, κατ' ἐχθρῶν τὸ τρόπαιον, Κλαυδία ἐνδοξε. Ὅθεν ἐν Ἐδέμ δοξασθεῖσα, πρέσβευε Θεῷ ὑπὲρ πάντων, τῶν μακαριζόντων σε αἰοίδιμε.

Δόξα. Ἦχος β'.

Αθληφόρε Κυρίου, μακαρία Κλαυδία, νοπητῇ μαχαίρᾳ, τοῦ Παρακλήτου Πνεύματος, ψυχὴν καθοπλισθεῖσα, κεφαλὰς δέκοψας, ὑπερηφάνων ἐχθρῶν· ὡς Μάρτυς γὰρ ἠρίστευσας, καὶ πάντα ἴσχυσας καρτερῶς, ἐν τῷ ἐνδυναμοῦντί σε Χριστῷ. Ὅθεν πρέσβευε αὐτῷ, τῇ οἴκου μένῃ δωρήσασθαι εἰρήνην, καὶ ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν τὸ μέγα ἔλεος.

Καὶ νῦν. Τὸ τῆς Ἑορτῆς

Νῦν ἀπολύεις, τὸ Τρισάγιον καὶ τὸ Ἀπολυτίκιον.

Ἦχος δ'. Ταχὺ προκατάλαβε.

Χριστὸν ἀγαπήσασα, τὸν ἐραστὴν τῶν ψυχῶν, αὐτῷ ἠκολούθησας, παρθενικαῖς ἀρεταῖς, Κλαυδία πανεύφημε· ἔλαμψας εὐποιῖας, διὰ πίστεως ἔργοις· ἥστραψας μαρτυρίου, τῷ μεγάλῳ ἀγῶνι· διὸ ἐν παρρησίᾳ αὐτῷ, πρέσβευε σωθῆναι ἡμᾶς.

Τὸ τῆς Ἑορτῆς καὶ Ἀπόλυσις.

ΕΙΣ ΤΟΝ ΟΡΘΡΟΝ

Μετὰ τὴν α' Στιχολογίαν, Κάδισμα.

Ἦχος α'. Τὸν τάφον σου.

Τιμήσωμεν πιστοί, συμφωνίᾳ ᾠμάτων, τὴν Μάρτυρα Χριστοῦ, πανολβίαν Κλαυδίαν, καὶ ταύτῃ ἐκβοήσωμεν· Ἀθληφόρε πανένδοξε, καδικέτευε, τὴν Παναγίαν Τριάδα, πάντας σώζεσθαι, τοὺς ἐκτελοῦντας ἀξίως, τὴν πάντιμον μνήμην σου.

Δόξα. Τὸ αὐτό. Καὶ νῦν. Τὸ τῆς Ἑορτῆς

Μετὰ τὴν β' Στιχολογίαν, Κάδισμα.

Ἦχος γ'. Θείας πίστεως.

Ρώμην ἄμαχον, διεζωσμένη, διὰ πίστεως, Μάρτυς Κλαυδία, μαρτυρίου ἐν στάσει διέπρεψας, καὶ τῶν εἰδώλων τὴν πλάνην πατήσασα, τῆς εὐσεβείας τὸ κράτος ἐτράνωσας. Ὅθεν πρέσβευε, Χριστῷ τῷ Θεῷ πανεύφημε, δωρήσασθαι ἡμῖν τὸ μέγα ἔλεος.

Δόξα. Τὸ αὐτό. Καὶ νῦν. Τὸ τῆς Ἑορτῆς

Μετὰ τὸν Πολυέλεον, Κάθισμα.
Ἦχος δ΄. Ὁ ὑψωθείς ἐν τῷ Σταυρῷ.

Καταφυγὴν τὸν Λυτρωτὴν κεκτημένη, οὐκ ἔδειλιάσας ἀδέων τὸ θράσος, καὶ τῶν εἰδώλων ἥσχυνας, τὴν ἄθεον ὄφρυν, λίμνης ἐν τοῖς ὕδασι, ἔκοντι δεξαμένη, τέλος τὸ μακάριον, πονολβία Κλαυδία. Ἀλλ' ἐκτενῶς δυσώπει τὸν Θεόν, ὑπὲρ ἡμῶν τῶν τελούντων τὴν μνήμην σου.

Δόξα. Τὸ αὐτό. Καὶ νῦν. Τὸ τῆς Ἑορτῆς

Οἱ Ἀναβαδμοί, ἥτοι τὸ ἀ' Ἀντίφωνον τῶν Ἀναβαδμῶν τοῦ δ' ἤχου καὶ τὸ Προκείμενον.

Ὑπομένων, ὑπέμεινα τὸν Κύριον καὶ προσέσχε μοι.

Στίχ. Καὶ ἔστησεν ἐπὶ πέτραν τοὺς πόδας μου καὶ κατεύδυσε τὰ διαβήματά μου.

Εὐαγγέλιον, ζήτηι τῇ κε' Νοεμβρίου.

Ὁ Ν'. Δόξα. Ταῖς τῆς Ἀδλοφόρου... Καὶ νῦν. Ταῖς τῆς Θεοτόκου...

Ἰδιόμελον. Ἦχος πλ. β'.

Στίχ. Ἐλέησόν με, ὁ Θεός, κατὰ τὸ μέγα ἔλεός σου καὶ κατὰ τὸ πλῆθος τῶν οἰκτιρμῶν σου ἐξάλειψον τὸ ἀνόμημά μου.

Δεῦτε πιστοί, τὴν παρθένον Κλαυδίαν καὶ Ἀδληφόρον, ταῖς ὑμνωδαῖς στεφανώσωμεν, ὅτι αἵγλη Πνεύματος, ψυχὴν φωτίζομένη, εἰδωλικῆς ἀπιστίας, ἐνστάσει μαρτυρικῇ, τὴν σκοτίαν διέλυσε, καὶ ἐν μετοχῇ τῆς ἀκτίστου, φωτοχυσίας ἐγένετο, εἰς αἰῶνας εὐφραينوμένη, καὶ πρεσβεύουσα ἐκτενῶς, φωτισθῆναι καὶ σωθῆναι, τὰς ψυχὰς ἡμῶν.

Σῶσον, ὁ Θεός, τὸν λαόν σου...

Εἶτα οἱ Κανόνες, ὁ τῆς Ἑορτῆς μετὰ τῶν Εἰρμῶν εἰς στίχον, καὶ τῆς Ἀγίας εἰς στίχον. Κανὼν τῆς Ἀγίας, φέρων Ἀκροστιχίδα κατ' Ἀλφάβητον, ἐν δὲ τοῖς Θεοτοκίοις· «Κυρίλλου».

Ἦδὴ α'. Ἦχος δ'. Ἀνοίξω τὸ στόμα μου.

Α γίνων εἰς Ἅγια, μετὰ Μαρτύρων χορεύουσα, Κλαυδία πανεύφημε, Μάρτυς Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ, χάριν αἶτει μοι, ὥς ἂν ἀνευφημήσω, ἐν ὕμνοις τὴν μνήμην σου, τὴν ἀξιέπαινον.

Β ασάνων τοῦ σώματος, διαφυγοῦσα τὸν κλύδωνα, γαλήνης ἡξίωσαι, τῆς ἀθανάτου ζωῆς· ὁθεν πρέσβευε, Κλαυδία μακαρία, ὑπὲρ τῶν ὑμνούντων σου, τὰ κατορθώματα.

Γ ήνων τὴν πρόσκαιρον, ὑπεριδοῦσα ἀπόλαυσιν, Χριστῷ ἠκολούθησας, παρθενικαῖς ἀρεταῖς, καὶ ἐδόξασας, αὐτὸν τῷ μαρτυρίῳ· διὸ εὐφημοῦμέν σε, Κλαυδία πάνσεμνε.

Θεοτοκίον.

Κ ινδύνοις καὶ θλίψεσι, συνεχομένοις Πανύμνητε, ἐλέησον, οἴκτειρον, τῇ εὐσπλαγχνίᾳ τῇ σῇ, τοὺς ἱκέτας σου, πιστῶς ἀναβοῶντας· Χαῖρε Θεονύμφευτε, θαῦμα τῆς κτίσεως.

Ἦδὴ γ'. Τόξον δυνατῶν.

Δ ῶρον σεαυτὴν προσήγαγες, τῷ Χριστῷ Κλαυδία, ὑπὲρ αὐτοῦ ἐν τοῖς ὕδασι, τὸν ἀγῶνα τοῦ μαρτυρίου, ὑπὲρ φύσιν ἐκτελέσασα.

Ε ᾗχεις ἐν ζωῆς σκηνώμασι, τὴν κατάπαυσίν σου, ταῖς ἀρεταῖς ἀνάλαμψασα, καὶ ἐν ὕψει Μάρτυς Κλαυδία, μαρτυρίου διαπρέψασα.

Ζ έσει τοῦ Χριστοῦ τῆς πίστεως, ῥήξασα τυράννων, κράτος Κλαυδία πανεύφημε, μετετέδης στεφανηφόρος, εἰς νυμφῶνα τὸν οὐράνιον.

Θεοτοκίον.

Υ ῖμνοις εὐσεβῶς τιμῶμέν σε, τὴν ἀγιωτέραν, Θεοκυῆτορ τῆς κτίσεως, ὥς ἀπαύστως δυσωποῦσαν, τοῦ σωθῆναι τὰς ψυχὰς ἡμῶν.

Κάδισμα. Ἦχος γ'. Τὴν ὠραιότητα.

Τ ᾶ δικαιώματα, Θεοῦ ἠγάπησας, τὴν ὠραιότητα, σαρκὸς ἐμίσησας, καὶ μαρτυρίου τὴν ὁδόν, διήνυσας ῥωμαλέως· Ὅθεν τῆς λαμπρό-

τητος, τῆς ζωῆς ἀπολαύουσα, σὺν Ἀγίων τάξεσι, τὸν Δεσπότην ἰκέτευε, ὑπὲρ τῶν ἐκτελούντων ἐν ὕμνοις, Μάρτυς Κλαυδία τὴν σὴν μνήμην.

Δόξα. Τὸ αὐτό. Καὶ νῦν. Τὸ τῆς Ἑορτῆς

Ἰδὼν δ'. Ὁ καθήμενος ἐν δόξῃ.

Η 'μεγίστη σου ἀνδρεία, τοὺς τυράννους κατέπληξε, καὶ εἰδώλων πλάνης, τὴν κακοπιστίαν κατήγησε· διὸ Κλαυδία ἐν ὕμνοις εὐφημοῦμέν σε, μεγαλύνοντες, τὸν σὲ δοξάσαντα Κύριον.

Θ εολόγοις σου λογίοις, τὸν Δεσπότην ἐκήρυξας, καὶ τῷ μαρτυρίῳ, τῆς θεοεχθρίας ἐβύδισας, τὰς παρατάξεις Κλαυδία παμμακάριστε· διὸ στέφανον, τὸν ἀμαράντινον ἔλαβες.

Ι 'ερεύσασα θυσίαν, ἐν τῆς λίμνης τοῖς ὕδασι, σεαυτὴν Κλαυδία, διὰ τοῦ Χριστοῦ τὴν ἀγάπησιν, ἐν τοῖς ὑψίστοις αἰίζων ἀπέλαβες, τὴν ἀνάπαυσιν, ὑπὲρ ἡμῶν ἰκετεύουσα.

Θεοτοκίον.

Ρ 'υπωθέντα με ἀδλίως, ἀμαρτίας ταῖς πράξεσι, τῇ χρηστότητί σου, κάθαρον τελείως καὶ ῥῦσαί με, ἐξ ἀπωλείας βαράδρων τὸν ταλαίπωρον, τὸν ἐλπίζοντα, τῇ ἀντιλήψει σου Δέσποινα.

Ἰδὼν ε'. Σὺ Κύριέ μου φῶς.

Κ ατέβαλες ἐχθρῶν, θεομάχων τὸ φρύαγμα, τὸ ὄνομα τοῦ Σωτῆρος, Καλλιμάρτυς Κλαυδία, στερρόως ὁμολογήσασα.

Λ αμπρύνασα ψυχὴν, ἀρετῶν σου ταῖς κάλλεσιν, ἐξήστραψας μαρτυρίου, ταῖς ἀκτίσι Κλαυδία, τῷ κόσμῳ ὥσπερ ἥλιος.

Μ ισήσασα τῆς γῆς, τὰ ἡδέα ὡς πάνσοφος, ἐν ὕδασι ἐτελέσθης, τῷ Κυρίῳ Κλαυδία, θυσία πανυπέρτιμος.

Θεοτοκίον.

Ι 'κέτευε δερμῶς, τὸν Υἱόν σου καὶ Κύριον, κολάσεως τῆς μελλούσης, τοῦ ῥυσθῆναι Παρθένε, τοὺς πίστει ἀνυμνοῦντάς σε.

Ἰδὲ στί. Τὴν θείαν ταύτην.

Ναμάτων πλήρης τῆς χάριτος, ἐγένου δεξαμένη ἐν ὕδασι, θάνατον τίμιον· διὸ Κλαυδία πανεύφημε, προστάτις ἡμῖν ἔσο, ἐν βίῳ ἄγρυπνος.

Ξενίας θείας ἠξίωσαι, ἐν τοῖς ἐπουρανίοις σκηνώμασι, Κλαυδία ἔνδοξε, ταῖς εὐποιΐαις ἐμπρέψασα, καὶ μαρτυρίου ἄθλοις, ἀνδραγαθήσασα.

Οὐλίῳ τέλει ἠξίωσαι, ζωῆς ἀτελευτήτου καὶ χάριτος, Κλαυδία πάνσεμνε· διὸ μνημόνευε πάντοτε, τῶν ἐκτελούντων πόδῳ, τὴν θείαν μνήμην σου.

Θεοτοκίον.

Λαὸν σου σκέπε καὶ φύλαττε, καὶ ῥύου ἐξ ἐχθρῶν ἐπιδέσεων, ἀναβοῶντά σοι· Χαῖρε Παρθένε Θεόνυμφε, Θεοῦ τῆς εὐλογίας, κρήνη ἀκένωτος.

Κοντάκιον. Ἦχος δ'. Ὁ ὑψωθείς ἐν τῷ Σταυρῷ.

Τὸν Λυτρωτὴν ἀπὸ ψυχῆς ἐρασθεῖσα, κολαστηρίων τῆς σαρκὸς οὐκ ἐφείσω, καὶ μαρτυρίου ἔδραμες προθύμως τὴν ὁδόν, λάμπουσα ὡς ἥλιος, ἐν Μαρτύρων χορείᾳ, καὶ διασκεδάζουσα, ἀδείας σκοτίαν, Κλαυδία Μάρτυς· ὅθεν οἱ πιστοί, ἐν κατανύξει τελοῦμεν τὴν μνήμην σου.

Ὁ Οἶκος.

Παρθενικαῖς ἀρεταῖς, ὡς ἥλιος διαλάμπουσα, μαρτυρικαῖς ἀγωγαῖς, πρὸς φωτισμὸν τὸν ἀνέσπερον, ἔδυσας Κλαυδία σεμνή, εἰς αἰῶνας ἀπολαύουσα, τῆς μυστικῆς ἀνατολῆς, τοῦ προσώπου τοῦ νυμφίου σου, καὶ ἐκεῖθεν ἡμῖν μυστικῶς, τὴν μυστικὴν λαμπρότητα, τῆς χάριτος ἀνατέλλουσα, ἐν θαυμάτων δυνάμεσι· διὸ σήμερον οἱ πιστοί, ἐν τῷ Ναῷ σου συναδροισθέντες, τὸν δοξάσαντά σε δοξάζομεν, καὶ ὕμνοις ἐπικροτοῦντες, ἐν κατανύξει τελοῦμεν τὴν μνήμην σου.

Μηνολόγιον.

Τῇ ΙΗ΄ τοῦ αὐτοῦ μηνός (Μαΐου), Μνήμη τῆς Ἀγίας ἐνδόξου Μάρτυρος Κλαυδίας, τῆς ἐν Ἀγκύρᾳ τῆς Γαλατίας ἀθλησάσης.

Στίχοι.

Λίμνης ἐν τοῖς ὕδασι τελειωθεῖσα,
 Ὑδωρ τὸ ζῶν ἔπιες, Μάρτυς Κλαυδία.
 Ὅγδοάτῃ δεκάτῃ δάν' ἐν ὕδασι Κλαυδία πνιγμῷ.

Συναξάριον.

Ἀὕτη ἡ εὐκλεὲς τοῦ Χριστοῦ Παρθενομάρτυς Κλαυδία ἤθλησε μεθ' ἐτέρων ἑπτὰ παρθένων γυναικῶν, ὧν τὰ ὀνόματα Ἀλεξανδρία, Εὐφρασία, Θεοδότη, Ἰουλία, Ματρώνα, Τεκοῦσα καὶ Φαινή, ἐν Ἀγκύρᾳ τῆς Γαλατίας ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ ἀσεβοῦς βασιλέως Μαξιμιανῷ (286-305 μ.Χ.). Τότε διωγμοῦ κινηθέντος κατὰ τῶν Χριστιανῶν αἱ Ἅγιοι αὗται Μάρτυρες συνελήφθησαν ὑπὸ τῶν εἰδωλομανούντων ὡς διαπρέπουσαι τοῖς ἔργοις τῆς πίστεως καὶ τῆς πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπης, ὁμολογήσασαι δὲ τὸ ὄνομα τοῦ Σωτῆρος ἐνώπιον τοῦ ἄρχοντος τῆς πόλεως Θεοτέκνου καὶ μὴ πεισθεῖσαι θῦσαι τοῖς ἀναισθήτοις εἰδώλοις βασάνοις πολλαῖς καθυπεβλήθησαν, ἐν αἷς ἀδάμαντος ἀκμαιότεραι δειχθεῖσαι, ἐν τοῖς ὕδασι τῆς παρακειμένης τῇ πόλει λίμνης τὸ διὰ πνιγμοῦ μακάριον τέλος ἐδέξαντο καὶ οὕτω θυσίαι εὖσομοι καὶ λογικὰ ὀλοκαρπώματα τῷ ἐν Τριάδι Θεῷ ἐτελειώθησαν.

Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ, Μνήμη τῶν συναθλησάντων τῇ Ἀγίᾳ Κλαυδίᾳ Μαρτύρων γυναικῶν Ἀλεξανδρίας, Εὐφρασίας, Θεοδότης, Ἰουλίας, Ματρώνης, Τεκούσης καὶ Φαινῆς.

Στίχοι.

Λίμνη γυναικῶν ἑπτὰς ἐμβεβλημένη,
 Χαίρει βίου ρέοντος ἐκβεβλημένη.

Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ, Μνήμη τῶν Ἀγίων Μαρτύρων, Πέτρου, Διονυσίου, Χριστίνης παρθένου, Ἀνδρέου, Παύλου, Βενεδίμου, Παυλίνου καὶ Ἡρακλείου.

Στίχοι.

Σεπτοὶ Ἀθληταί, ὑπὲρ σεπτῆς Τριάδος,
Ὑπὲρ τὸ ζῆν εἴλοντο θανεῖν ἐμφρόνως.

Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ, Μνήμη τοῦ Ἁγίου Μάρτυρος Θεοδότου.

Στίχοι.

Χεῖρ Θεόδοτον, ἦν Θεοῦ χεῖρ ξηράνοι,
Θεῷ δοτὸν τίθησι πλήξασα ξίφει.

Ταῖς αὐτῶν ἀγίαις πρεσβείαις, Χριστὲ ὁ Θεός, ἐλέησον ἡμᾶς.
Ἀμήν.

Ἰδὲ δὴ ζ'. Οὐκ ἐλάτρευσαν.

Πανουργέματα, βελίαρ τοῦ ἀλάστορος, πίστει διέλυσας, ὥσπερ
ἀράχνης ἰστόν, Κλαυδία πανεύφημε, καὶ τὴν εὐσέβειαν, διετρά-
νωσας, ἐν μαρτυρίου σκάμματι, διαπρέψασα ἀνδρείως.

Ρῆτορεύσασα, τυράννων κατενώπιον, ὁμολογίας σου, λόγον τὸν
θεῖον τρανῶς, τοῦ ψεύδους ἐφίμωσας, Κλαυδία στόματα· διὸ πάν-
τες σε, ὑμνοῦμεν ἐξαιτούμενοι, προστασίας σου τὴν χάριν.

Σὲ γεραίρομεν, Κλαυδία παμμακάριστε, ὅτι ἐφύλαξας, τὰς ἐντολὰς
τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἥλθσας ἄριστα, σθένει τῆς χάριτος· διὸ πρέ-
σβευε, ὑπὲρ ἡμῶν πρὸς Κύριον, δυνατῇ ἐν παρρησίᾳ.

Θεοτοκίον.

Λάμπει Δέσποινα, ἡ δόξα ὑπὲρ ἥλιον, τοῦ μυστηρίου σου· σὺ γὰρ
ἀσπόρως Πατρός, τὸν Λόγον ἐκύησας, Παρθένος μέйнаσα, καὶ
ἀνέτειλας, Ἀγνή τῇ ἀνθρωπότητι, σωτηρίας τὴν ἡμέραν.

Ἰδὲ δὴ η'. Λυτρωτὰ τοῦ παντός.

Τοῦ ἐχθροῦ τὰ δεινὰ πανουργέματα, ἐν τῇ πίστει Χριστοῦ διαλύ-
σασα, περιστερὰ ὡς πάγκαλος, πρὸς οὐράνιον ὕψος, τῆς ἀφθαρ-
σίας, ἐπετάσθης Κλαυδία πανεύφημε.

Υ'πὲρ πάντων ἡμῶν καδικέτευε, τὸν Σωτῆρα Χριστὸν ἱκετεύομεν· σὺ γὰρ αὐτῷ συνήρμουςαι, ἀρετῶν σου τοῖς πόνοις, καὶ μαρτυρίου, τῷ ἀγῶνι Κλαυδία πολύαδλε.

Φωτοφόρον σκηνὴν κατοικήσασα, μαρτυρίῳ φαιδρῷ ὡς ἐκλάμψασα, τὸν φωτισμὸν τῆς χάριτος, τοῦ τερπνοῦ σου Νυμφίου, τοῖς ὑμνηταῖς σου, ἡμῖν αἶτει Κλαυδία ἀοίδιμε.

Θεοτοκίον.

Ο' ἐκ σοῦ σαρκωθεὶς ὑπὲρ ἔννοιαν, σωτηρίαν ἡμῖν ἀπειργάσατο· αὐτὸν θερμῶς οὖν Πάναγνε, δυσωποῦσα μὴ παύσῃ, τοῦ δωρηθῆναι, τοῖς πιστῶς σε τιμῶσι συγχώρησιν.

Ἰρῆ δ' Ἰ. Ἄπας γηγενής.

Χάριν ἐκ Θεοῦ, πλουσίαν ἀπέλαβες, ὑπεραδλήσασα, ἐν δυνάμει πίστεως, Μάρτυς Κλαυδία, θεομακάριστε· διὸ παρακαλοῦμέν σε, ἡμῶν μνημόνευε, τῶν τελούντων, τὴν ἁγίαν μνήμην σου, καὶ ὑμνούντων τὴν θείαν σου ἄδλησιν.

Ψάλλει εὐλαβῶς, λαὸς σοι τῆς χάριτος, ὥδῃν ἐξαίσιον, τὴν ἁγίαν μνήμην σου, πανηγυρίζων, Κλαυδία σήμερον· φαιδρὰ γὰρ ἐξανέτειλε, καθάπερ ἥλιος, τὰς καρδίας, πάντων καταυγάζουσα, θαυμασίῳ πολλῶν ἀπανγάσμασι.

Ω^τ Μάρτυς Χριστοῦ, Μαρτύρων τὸ καύχημα, Κλαυδία ἔνδοξε, Ἐκκλησίας καύχημα, καὶ Ὁρθοδόξων, τὸ ἀγαλλίαμα, προστάτευε δεόμεθα, τῶν προστρεχόντων σοι, καὶ ἐξαίτει, τῶν πταισμάτων ἄφεσιν, τῷ τοῖς ὑμνοῖς πιστῶς σοι ὑφάναντι.

Θεοτοκίον.

Υ'ψιστον Ἀγνή, Θεὸν μετὰ σώματος, κυοφορήσασα, ὕψωσας τὴν ἔκπτωτον, ἀνθρώπων φύσιν, πρὸς τὴν ἀρχέγονον, ὡς ἀληθῶς κατάστασιν· διὸ σοι κράζομεν· Χαῖρε Μῆτερ, Κόρη παμμακάριστε, Θεοτόκε Θεοῦ νύμφη ἄρδορε.

Ἐξαποστειλάριον. Ὁ οὐρανὸν τοῖς ἄστροις.

Μὴ πτοηθεῖσα τυράννων, τὰς ὑπερόγκους ἀπειλὰς, νίκην εἰργάσω
Κλαυδία, ἐν τῷ σταδίῳ ἀνδρικῶς· διὸ ἐδέξω θεόθεν, ἀθανασίας
στεφάνους.

Ἔτερον. Ὅμοιον.

Κλαυδία Μάρτυς Κυρίου, ἐν παρρησίᾳ δυνατῇ, αἶτει εἰρήνην τῷ
κόσμῳ, καὶ σωτηρίαν ταῖς ψυχαῖς, τῶν ἐν Ναῶ σου ἀγίῳ, πανευ-
λαβῶς σε ὑμνούντων.

Καὶ τὸ τῆς Ἑορτῆς

ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΑΙΝΟΥΣ

Ἰστώμεν στίχ. δ' καὶ ψάλλομεν τὰ κάτωθι Στιχηρὰ Προσόμοια.

Ἦχος α'. Πανεύφημοι Μάρτυρες.

Κλαυδία πανεύφημε Χριστόν, τὸν Θεὸν ἠγάπησας, καὶ παρθενίαν
ἐφύλαξας, στερῶν φρονήματι, καὶ Μαρτύρων δρόμον, ἀνδρικῶς
διήνυσας, καὶ δόξης ἡξιώθης τῆς ἄνωθεν· διὸ ἰκέτευε, δωρηθῆναι ταῖς
ψυχαῖς ἡμῶν, τὴν εἰρήνην, καὶ τὸ μέγα ἔλεος.

Κλαυδία θεόληπτε τερπνῶν, κοσμικῶν ἠλόγησας, ὀρεγομένη ὡς
πάνσοφος, ζωῆς τῆς κρείττονος, καὶ τοῦ μαρτυρίου, τῷ φωτὶ
διέλαμψας, ὡς ἥλιος ἐν κόσμῳ ἀείρωτος· διὸ ἰκέτευε, δωρηθῆναι ταῖς
ψυχαῖς ἡμῶν, τὴν εἰρήνην, καὶ τὸ μέγα ἔλεος.

Κλαυδία θεόσοφε ἐχθρῶν, τὴν ὁφρὺν νικήσασα, ἐν τοῖς βασάνοις
ὡς ἄσαρκος, διατελέσασα, τὴν φωνὴν Κυρίου, ἐπ' ὑδάτων ἤκου-
σας, καλοῦσάν σε πρὸς θείαν ἀπόλαυσιν· αὐτῷ οὖν πρέσβευε, δωρη-
θῆναι ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν, τὴν εἰρήνην, καὶ τὸ μέγα ἔλεος.

Κλαυδία πανένδοξε Χριστῷ, τῷ Θεῷ νενύμφευσαι, ἀνδρισαμένη τῇ χάριτι, καὶ ἀριστεύσασα, ἐν τοῦ μαρτυρίου, τῷ ἀγίῳ σκάμματι, μετὰ τῶν εὐκλεῶν συμμαρτύρων σου· μεθ' ὧν ἰκέτευε, δωρηθῆναι ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν, τὴν εἰρήνην καὶ τὸ μέγα ἔλεος.

Δόξα. Ἦχος πλ. α'.

Δεῦτε σήμερον πιστοί, ἐπὶ τῇ μνήμῃ τῆς Ἀθληφόρου, πνευματικῶς χορεύσωμεν, καὶ πρὸς αὐτὴν ἐκβοήσωμεν· Χαίροις Κλαυδία ἐκλεκτή, Μάρτυς ἀήττητε, ἡ ἐνώπιον γῆς ἀρχόντων, Θεὸν ὁμολογήσασα, τὸν Σταυρὸν καὶ θάνατον, δι' ἡμᾶς καδυπομείναντα, Χριστὸν τὸν Κύριον· διόπερ καὶ αὐτῷ συνδοξασθεῖσα, ἰκέτευε ἐκτενῶς, ὑπὲρ εἰρήνης τοῦ κόσμου, καὶ σωτηρίας τῶν ψυχῶν ἡμῶν.

Καὶ νῦν. Τὸ τῆς Ἑορτῆς

Δοξολογία Μεγάλη καὶ Ἀπόλυσις.

ΕΙΣ ΤΗΝ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΝ

Τὰ Τυπικά, οἱ Μακαρισμοὶ καὶ ἐκ τοῦ Κανόνος τῆς Ἀγίας ἡ γ' καὶ στ' Ἰδιή. Ἀπόστολον ζήτει τῇ ιστ' Κυριακῇ καὶ Εὐαγγέλιον τῇ Δευτέρᾳ τῆς δ' Ἑβδομάδος Λουκᾶ.

Κοινωνικόν.

Εἰς μνημόσυνον αἰώνιον ἔσται δίκαιος. Ἀλληλούϊα.

Μεγαλυνάρια.

Χαίροις ἡ ἐνστάσει μαρτυρικῇ, ἐχθρὸν ἀλαζόνα, καδελοῦσα νικητικῶς, καὶ στεφανωθεῖσα, στεφάνῳ ἀμαράντῳ, ζωῆς τῆς αἰωνίου, Κλαυδία ἔνδοξε.

Τοὺς προσερχομένους τῷ σῶ Ναῶ, ἔνθα σου ἡ χάρις, τὰ δαυμάσια ἐνεργεῖ, φύλαττε ἐκ πάσης, κακίστης ἐπηρείας, καὶ ῥύου ἐκ κινδύνων, Κλαυδία πάνσεμνε.

Στίχοι.

Ὁ Ῥοδονήσου Κύριλλος Ἀρχιδύτης,
Ὑμνοὺς ἐκ πόδου ἔπλεξέ σοι Κλαυδία.

